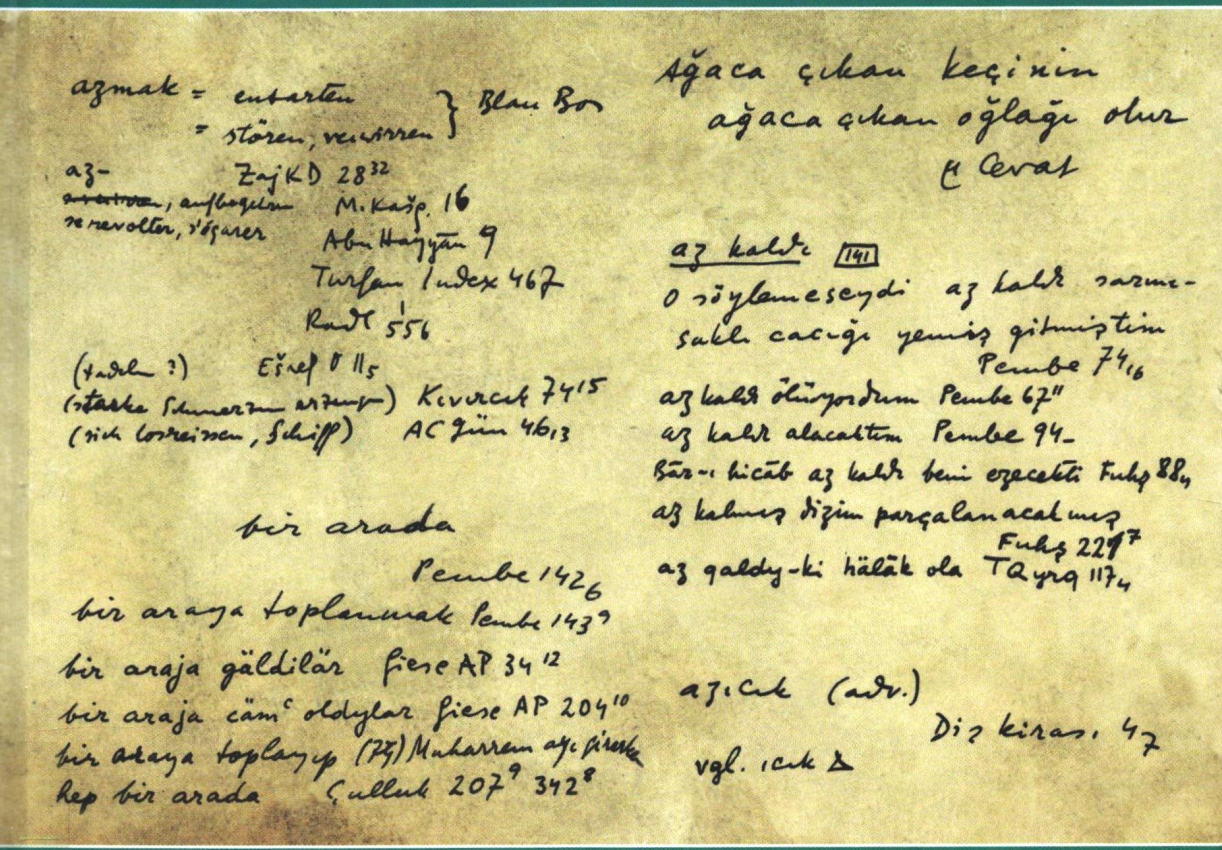
TARİHÎ VE ETİMOLOJİK TÜRKİYE TÜRKÇESİ LUGATİ

ANDREAS TIETZE

YEDİNCİ CİLT
S-Ş

TÜBA
TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati
©Türkiye Bilimler Akademisi, 2019

Türkiye Bilimler Akademisi
Piyade Sokak No 27, 06690
Çankaya – Ankara
Tel: 0312 442 29 03
www.tuba.gov.tr

ISBN: 978-9944-252-78-2 (tk.)
ISBN: 978-605-2249-22-2 (7. cilt)

Proje Yöneticisi
Ahmet Cevat Acar
TÜBA Başkanı

Editörler
Nurettin Demir
Emine Yılmaz

İletişim ve Koordinasyon
Aynur Odabaş

Grafik Tasarım
Ece Yavuz

Birinci Baskı
1100 adet

Baskı Yeri, Tarihi
Tek Ses Ofset Matbaacılık, ANKARA
Mayıs 2019

TARİHÎ VE ETİMOLOJİK TÜRKİYE TÜRKÇESİ LUGATİ

Yedinci Cilt

S – Ş

ANDREAS TIETZE

Editörler
Nurettin Demir, Emine Yılmaz

TÜBA
TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Ankara
2019

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Editörler:
Prof. Dr. Nurettin DEMİR, Prof. Dr. Emine YILMAZ

Araştırmacılar:
Dr. Işıl AYDIN ÖZKAN, Hasan GÜZEL, Hasan HAYIRSEVER

İÇİNDEKİLER

Ön Söz 7
Editörlerin Ön Sözü 9
Hurufat 13
Transkripsiyon (Yazı Çevrimi) İşaretleri 14
İşaretler ve Kısaltmalar 18
Bibliyografya 22
Bibliyografik Kısaltmalar 97

Lugat
S 101
Ş 536

ÖN SÖZ

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) olarak, Avusturyalı ünlü Türkolog, TÜBA Şeref Üyesi Prof. Dr. Andreas Tietze'nin Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'ni (TETTL) özgün taslak ve malzemelere dayalı olarak tamamlayıp yayımlamayı amaçlayan projemiz kapsamında eserin yedinci cildini yayımlama aşamasına gelmekten büyük onur ve memnuniyet duyuyoruz. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye sığınıp İstanbul Üniversitesi'nde uzun yıllar (1937–1965) çalışmış, Türk eğitim ve kültür hayatına çeşitli vesileler ve pek çok hizmetlerle katkıda bulunmuş olan Avusturyalı bilim insanı, şeref üyemiz Andreas Tietze'nin bir ömür boyu çalışarak topladığı malzemelere dayalı olarak hazırlamaya başladığı Lügat'in ilk cildi, kendisi hayattayken Avusturya Bilimler Akademisi ve Simurg Yayınevi iş birliğiyle 2002 yılında[1]; Tietze Hoca tarafından hazırlıkları ilerletilmiş durumda olan ikinci cildi ise kendisinin vefatından ancak 6 yıl sonra asistan ve öğrencileri tarafından tamamlanarak Avusturya Bilimler Akademisi tarafından yayımlanmıştır.[2]

Akademi başkanlığı görevini üstlendikten sonra başlatılan görüşmeleri takiben 2015 yılı yazında TÜBA ile Tietze ailesi ve ilk iki cildin hazırlanıp yayımlanmasına malî destek sağlamış olan Avusturya Bilimler Akademisi arasında anlaşmaya varılarak TETTL'ye ait bütün taslak, fiş ve malzemeler ile yayın haklarının TÜBA'ya devri konusunda sözleşmeler imzalanmıştır. Bu iş birliği ve devir için Tietze Hoca'nın saygıdeğer eşi Süheyla Tietze Hanımefendi'ye, kızı Filiz Hanım'ın şahsında çocuklarına ve Avusturya Bilimler Akademisi Başkanı Sayın Prof. Dr. Anton Zeilinger ile Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Michael Alram'a içten teşekkürlerimizi sunuyorum.

2015 yılı güzünde eserin Tietze Hoca'dan intikal eden ve ailesi tarafından TÜBA'ya verilen özgün metin, taslak, fiş ve malzemelere bağlı kalınarak tamamlanması ve yayımlanmasını amaçlayan "TÜBA-TETTL Projesi" başlatılmıştır. Proje kapsamında, Prof. Dr. Semih Tezcan'ın yürütücülüğüyle, sözlüğün daha önce iki cilt hâlinde yayımlanan kısımlarını da içeren A-L harflerini kapsayan kısmı, 2016 yılında tamamlanmış ve dört cilt halinde yayımlanmıştır. Prof. Dr. Semih Tezcan'ın vefatının ardından, Prof. Dr. Emine Yılmaz ve Prof. Dr. Nurettin Demir editörlüğünde yürütülen proje kapsamında, Lugat'in M-N harflerini kapsayan beşinci cildi ve O-R harflerini kapsayan altıncı cildi 2018 yılında tamamlanarak yayımlanmıştır. Şimdi de Lugat'in S-Ş harflerini kapsayan yedinci cildi bilim dünyamızın istifadesine sunulmaktadır. Eserin geri kalan kısmını, eldeki özgün taslak ve malzemelere dayalı olarak tamamlayıp dizinleri de çeşitli bakış açılarına göre düzenleyip en kısa sürede bilim camiasına kazandırmayı hedefliyoruz.

[1] Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati. Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen. Cilt 1 A–E*. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Simurg Yayınevi. Istanbul–Wien 2002. 763 s.

[2] Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati. Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen. Cilt 2 F–J*. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 2009. 440 s.

TÜBA olarak, iki cildini gözden geçirerek, diğerlerini de hocadan intikal eden özgün taslak ve malzemelere dayalı olarak tamamlayıp yayımlamakla, Türkiye Türkçesinin yaklaşık 700 yıllık dönemini kapsayan önemli bu önemli lügati belki de kaybolmaktan kurtarıp Türk bilim ve kültür hayatına kazandırarak, önemli bir ulusal ve akademik görevi yerine getirdiğimize inanıyoruz.

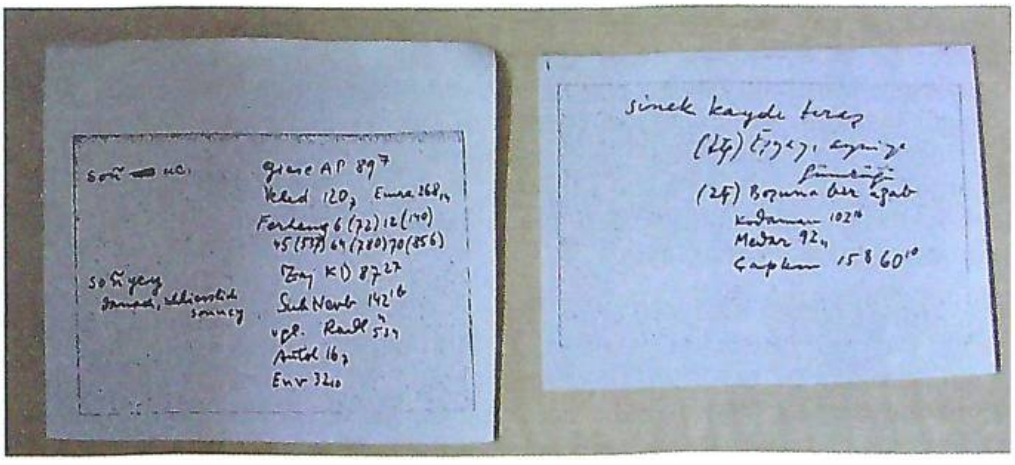
Bu değerli Lugat'in bilim dünyasına kazandırılması konusundaki değerli bağış, iş birliği ve katkıları için Prof. Tietze ile değerli ailesine ve Avusturya Bilimler Akademisi'ne; eserin ilk dört cildinin tamamlanıp yayımlanması sürecinde proje yürütücülüğü yapan merhum Prof. Dr. Semih Tezcan'a ve ekibine, beşinci ve izleyen ciltlerin hazırlanması işini titizlikle sürdüren proje yürütücüleri Prof. Dr. Emine Yılmaz ve Prof. Dr. Nurettin Demir ile proje ekibine, TETTL projesine katkı ve destek sağlayan tüm paydaşlarımıza çok teşekkür ediyor, Semih Hoca'yı rahmetle anıyor, eserin Türkçemiz ve bilim dünyası için yararlı olmasını diliyorum.

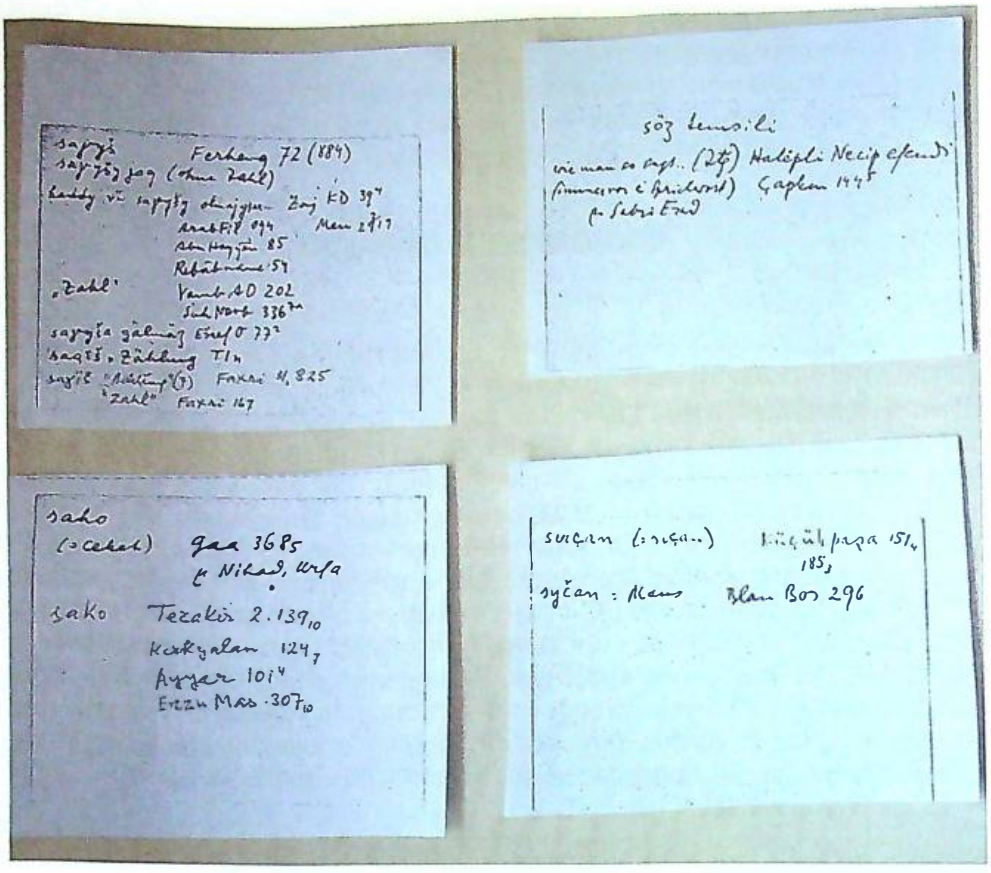
Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar
TÜBA Başkanı
Ankara, Mayıs 2019

EDİTÖRLERİN ÖN SÖZÜ

Beşinci ve altıncı ciltlerin ön sözünde de belirttiğimiz üzere, Prof. Dr. Andreas Tietze'nin *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'nin (TETTL) ilk dört cildini TÜBA adına yayına hazırlayan Prof. Dr. Semih Tezcan'ın yayınına sınırlı katkımız olmuştu. Yine Prof. Dr. Semih Tezcan tarafından kısmen hazırlanmış olan beşinci cilt (M-N) yoğun bir çalışmanın ürünü olarak çok kısa bir süre içinde hazırlanmış, Temmuz 2018'de okuyucuyla buluşmuştu. Altıncı ciltte ise (O-Ö-P-R) giderek Prof. Dr. Andreas Tietze tarafından daha az işlenmiş bir malzemeyle karşı karşıya kaldığımız için, öncekilerden daha farklı sorunları da çözmek durumunda kaldık. Altıncı ciltteki en büyük sorun, O-Ö-P-R harfleriyle ilgili olarak TÜBA'dan teslim aldığımız fişlerin yarıya yakınında sadece madde başı kelimenin yer almasıydı. Bu nedenle, altıncı ciltte Prof. Dr. Andreas Tietze'nin artık hakim olduğumuz veri tabanını kullanarak bu maddeleri de yazmaya karar verdik. Yani altıncı cilt sadece yazılmış malzemenin düzenlenmesiyle değil, doğrudan madde yazımıyla da ortaya çıkmış ve Eylül 2018'de yayınlanmıştır.

Yedinci ciltten itibaren ise (S-Ş) üzerinde çalışabileceğimiz, yani editörlük yapabileceğimiz bir word dosyası mevcut değildi. TÜBA'dan sadece S ve Ş harfleri ile başlayan kelimelerin fişlerini teslim aldık (S = 3307, Ş = 875 fiş). Söz konusu fişlerde yer alan kelimelerin çoğunun anlamları Tietze tarafından verilmemişti, yani ciltlerde sadece madde başı kelime yer almaktaydı. Bu nedenle eş sesli veya çok anlamlı kelimelerden Tietze tarafından hangisinin kastedildiğini anlamak çok zor olmuştur. Örneği bulunan madde başları için bu sorun daha kolay çözümlenmiş olsa da pek çok madde başında örnek cümle de bulunmadığı için anlamlar ancak genel sözlüklere bakılarak verilmiştir. Aşağıda, söz konusu fişlerden birkaçı görülmektedir:

Görüldüğü üzere fişlerde, madde başı kelimeler dışında sadece örnek cümlelerin alındığı eserlere ait kısaltmalar bulunmaktadır. Bu kısaltmaların karşılığı her zaman çok açık değildir ve bu nedenle, öncelikle bu kısaltmaların işaret ettiği eserleri içeren bir kılavuz hazırlamak zorunda kaldık. Örneğin, *MelSa* kısaltmasının, *Melek Sanmıştım Şeytanı* veya *Sosyalgel* kısaltmasının *Sosyalizm Geliyor Savulun!* adlı kitabı gösterdiğini anlamak ciddi bir mesai gerektirmiş ve bu kılavuz, sadece yedinci cilt için, otuz sayfa tutmuştur.

Yedinci cilde özgü diğer sorunlardan bazıları şöyle özetlenebilir. Yedinci cilt için Tietze, öncekilerden farklı olarak, çok fazla sayıda ve önceki ciltlerde bulunmayan kaynak eser kullanmıştır. Bu nedenle yedinci cilt için hazırlamış olduğumuz bibliyografya da öncekilerden daha geniş ve farklıdır. Tüm bu kaynaklara ulaşmak, önceki ciltlerden daha fazla zaman harcamayı gerektirmiştir. Aslında, altıncı cilt için TÜBA yetkilileri ile yaptığımız ilk toplantıda, işlenmemiş madde başlarının, veri kaybetmemek amacıyla korunması fakat işlenmemesi yönünde bir karar alınmıştı. Ancak yedinci ciltten itibaren zaten artık işlenmiş hiçbir madde başı bulunmadığı için editörlük yapmamakta, doğrudan sözlük yazmaktayız.

Yine yedinci ciltten itibaren, artık sadece fişler üzerinden çalıştığımız için, madde başı kelime seçimi ve alt maddelerin oluşturulması konusunda Tietze'nin herhangi bir tasarrufu bulunmamaktadır. Nelerin madde başı, nelerin alt madde olacağı belli değildir. Bizim de bu konudaki tutumumuz esasen malzemenin ziyan olmaması ve ne şekilde olursa olsun okuyucuyla buluşması yönündedir. Çünkü malzemenin gerçek sözlükçülük ilkeleriyle hazırlana-

bilmesi için cilt başına en az iki yıllık bir süreye gerek vardır ancak TÜBA'nın bize verdiği süre sadece beş aydır. Örneğin, bir fişte sadece ***silinmiş cingen tüfeği*** gibi 'çalımlı, dikkat çekici, göz alıcı' verisi yer almaktadır ama yedinci ciltte bu veriyi altına yerleştirebileceğimiz bir madde başı bulunmamaktadır. Fişlerde ***silin-*** madde başı bile yer almaz. Bu nedenle, bu tip veriler doğrudan madde başına alınmış ve fişteki verilerin kaybolmaması hedeflenmiştir. Yine, ***saat hoşla-*** (Az.), ***saati kur-*** gibi madde başlarının okuyucu tarafından yadırganması mümkündür ama bunlar da hem ayrı fişler olmaları, hem bazı maddelerin çok uzun olmaları nedeniyle bölme kaygısı taşımamız hem de zaman baskısı nedeniyle madde başı olarak alınmışlardır.

Elinizdeki ciltte öncekilerden farklı olarak Azerbaycan Türkçesi örnekleri çok daha fazladır ve bu durum tamamen fişlerden kaynaklanmaktadır. İlke olarak hiçbir fişi dışarıda bırakmamayı hedeflediğimiz için bunların tümünü Az. kısaltmasıyla sözlüğe almayı tercih ettik.

salaskan, san eyle-, sept et-, sızluk vb. gibi kimi madde başlarını, tüm aramalarımıza rağmen genel sözlüklerde bulamadığımız ve örnek cümleler de anlam vermeye yetmediği durumlarda soru işaretiyle bırakmayı tercih ettik.

Yedinci ciltteki en önemli sorunlardan biri de madde başlarının köken bilgisi olmuştur. Çok az fişte Tietze tarafından verilmiş köken bilgisi vardır. Bu nedenle, köken için, Tietze'nin daha önce kullanmış olduğu kaynaklarda (ve bunların genişletilmiş/ gözden geçirilmiş yeni baskılarında) yer alan bilgiler kullanılmıştır. Örneğin, Ch. Tzitzilis, ***Griechische Lehnwörter im Türkischen (mit besonderer Berücksichtigung der anatolischen Dialekte)***; R. Dankoff, *An Evliya Çelebi glossary*; H. Eren, *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*; S. G. Clauson, *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*; M. Räsänen, *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*; B. Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*; J. W. Redhouse, *A Turkish and English lexicon*; F. M. Meninski, *Thesaurus linguarum orientalium turcicae, arabicae, persicae... lexicon turcico-arabico-persicum* vb. Bu gibi kaynaklarda yer almayan veya tartışmalı köken açıklamaları için Tietze adına köken tercihinde bulunmadık. Ancak çok açık durumlarda, özellikle önceki ciltlerle çelişki oluşturan durumlarda kendi açıklamamızı vererek eski açıklamaya gönderme yaptık. Örneğin, üçüncü ciltte ıslık maddesinin kökeni soru işaretiyle verilmiştir. Ancak, yedinci ciltte yer alan ***sıklık, sıtlık, sülük, siluk*** 'ıslık' verileri ***ıslık*** verisiyle aynı kökendendir ve Orta Türkçe ***sıklık, sıslık, sıtlık*** biçimlerinden gelirler. Bu durumda, ***sıklık*** vb. madde başının sonunda b. ***ıslık*** göndermesini yaptık.

Benzer bir durum ***gözden sürmeyi çek-*** verisinde görülür. Bu deyim üçüncü ciltte ***gözden sürme oğurla-/ gözden sürme çal-*** 'hırsızlıkta çok usta olmak' ***<göz*** 'görme organı' + ***sürme*** 'göz boyası' açıklamasıyla verilmiştir. Elinizdeki ciltte ise ***sürme III*** madde başı altında yer alır, yani:

sürme III 'gemi yapmakta kullanılan, tersanelerde 'çeşm' adı verilen göz göz ayrılmış sundurmalarda muhafaza olunan kereste türü'. ***sürmeyi gözden çal- / sürmeyi gözden sil- / sürmeyi gözden kap-/ sürmeyi gözden oğurla-*** 'bir işi el çabukluğu ile yapmak'.

Buradaki tercihimizin nedeni, Tietze'nin önemli kaynaklarından, M. Z. Pakalın'ın, *Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, adlı çalışmasında yer alan

"tersanelerde nöbetçilerin gözetimi altındaki gözlerden sürmeyi çalmaktan ortaya çıkmış olmalıdır" (1972 III, 299) şeklindeki açıklamadır. Bu maddede de yine, üçüncü ciltteki ***gözden sürmeyi çek-*** verisine gönderme yapılmıştır.

Daha önceki ciltlerde olduğu gibi bu ciltte de, zaman zaman yanlış okumaya bağlı hayalet biçimler ortaya çıkmıştır. Örneğin, fişlerde rastladığımız ***salla başı alma aşı*** biçiminde ve soru işaretiyle verilen deyim ***salla başı al maaşı*** biçiminde düzeltilmiştir.

Yararlı olması dileklerimizle...

Editörlerin Ön Sözü

HURUFAT

Kitabımıza esas olan bugünkü standart Türkiye Türkçesi (BSTTk.) olduğu için, transkripsiyonda (yazı çevrimi) kullanılan harfler de mümkün olduğunca BSTTk.nde geçerli hurufattan seçilmiştir. Mesela "cīm" harfi için Arap dili çalışmalarında yaygın olduğu şekliyle "**ğ**" değil "**c**" harfi kullanılmıştır. Latin alfabesini kullanmayan dillerdeki kelimeler (mesela Slav dillerinden alınan kelimeler) transliterasyonla (harf çevrimi) Türk harflerine aktarılmış ve icap ederse telaffuzları fonetik işaretlerle gösterilmiştir.

Yunanca kelimeler orjinal imlaları ile tespit edilmiş ve ardından telaffuzları Türk harfleriyle gösterilmiştir. Klasik Yunanca ve Yeni Yunanca kelimelerde bu dillere ait bilim dallarında yaygın olarak kullanılan telaffuz şekilleri kaydedilmiş, nadiren her iki telaffuz şekli de verilmiştir.

Arap hurufatlı dillere, yâni Arapça, Farsça, Kürtçe ve Osmanlı Türkçesine, ait kelimelerde Türkiye'de yaygın olan transkripsiyon (yazı çevrimi) sistemi uygulanmıştır. Mesela Anglo–Sakson sisteminde ligaturla **/sh/** ve *Deutsche Morgenländische Gesellschaft*'ın sisteminde köşeli ters şapka (*haček*) ile **s̆** olarak transkribe edilen harfi biz **ş** ile gösterdik. Diğer harfler için aşağıdaki listeye bakınız.

Ermenice, bu eserde Ermenicenin Anadolu şivesi anlamında kullanılmaktadır.

Ermeniceden Türkiye Türkçesine geçen kelimeler genellikle şivelerden kaynaklandığı için Türkçede bu diyalektlerin telaffuzunu muhafaza etmişlerdir.

Batı ve Doğu Ermeniceleri Eski Ermeniceden (Klasik Ermenice) gramer bakımından farklıdır. Bununla beraber Batı Ermenicesi diğer şivelerden telaffuzda ayrılır; ms. *tenues (tonsuz, sert kapantı sesleri* **p**, **t**, **k***)* yerine *media (tonlu kapantı sesleri* **b**, **d**, **g***)* telaffuz edilir (**/b/** yerine **/p/**, **/c/** yerine **/ç/** vs.), *aspirata (soluklu ünsüzler)* aynen telaffuz edilir. Ama Batı ve Doğu Ermenicesi arasındaki fark en çok edebî dilde görülür. Şiveler bu ayrımı bütün noktalarda açık bir biçimde ortaya koymazlar, yâni Ermenicenin Anadolu şivelerinin hepsi Batı Ermeniceye ait değildir. Örneğin Van'da konuşulan Ermenice en azından fonetik olarak Doğu Ermeniceye denk düşmektedir. Bunların dışında öbür diyalektler de Batı/Doğu ayrımı kurallarına uymazlar. Bu nedenle biz diyalektlerin konuşulduğu yerleri de gösteriyoruz: **Erm. (diyal. Van).**

Burada Ermenice kelimeler transliterasyonla (harf çevrimi) aktarılırken kısmen Ermenicenin milletlerarası transkripsiyon sistemine uymayan kullanımlar yaptık (ms. **/j/** harfi yerine **/dz/** kullanılması vs.). Bu kitapta aspirata (soluklu ünsüzler) bir apostrof ile gösterilmiştir (ms. **/p'/**, **/k'/**, **/ç'/**, **/t'/**, **/ts'/**). Ermenice *tenues (tonsuz, sert kapantı sesleri* **p**, **t**, **k***)* ve *aspirata (soluklu ünsüzler)* Türkiye Türkçesi'ne *tenues (tonsuz, sert kapantı sesleri* **p**, **t**, **k***)* olarak yansır, yani **/p/** ve **/p'/**: **/p/**; **/ç/**, **/ç'/**, **/ts/** ve **/ts'/**: **/ç/**; **/k/** ve **/k'/**: **/k/**; **/t/** ve **/t'/**: **/t/**).

ARAP HARFLERİ İÇİN TRANSKRİPSİYON (YAZI ÇEVRİMİ) İŞARETLERİ

		transkripsiyon (yazı çevrimi)		Arapça	Farsça
harf	**adı**	**DMG'ye göre**	**sözlükte kullandığımız**	**Ar. telaffuz**	**Fa. telaffuz**
ء	hemze	’	’	hafif kesme	~
ا	elif	ā	a, ā	/a/ ile /e/ arası	~
ب	be	b	b	/b/	~
پ	pe	p	p	—	/p/
ت	te	t	t	/t/	~
ث	se	ṯ	ṯ	İng. bath gibi	/s/
ج	cîm	ǧ	c	/c/	~
چ	çîm	č	ç	—	/ç/
ح	ḥâ	ḥ	ḥ	aspirasyon ile çıkan kuvvetli /h/	/h/
خ	ḫı	ḫ	ḫ	kuvvetli ve frikatif /h/, Alm. doch gibi	~
د	dâl	d	d	/d/	~
ذ	ẕâl	ḏ	ḏ	İng. there gibi	/z/
ر	re	r	r	/r/	~
ز	ze	z	z	/z/	~
ژ	je	ž	j	—	/j/
س	sîn	s	s	/s/	~
ش	şîn	ş	ş	/ş/	~
ص	ṣâd	ṣ	ṣ	kalın /s/	~
ض	ḍâd	ḍ, ż	ḍ	/d/ ile /z/ arası	/z/
ط	ṭı	ṭ	ṭ	kalın /t/	~
ظ	zı	ẓ	ẓ	kalın /z/	/z/
ع	ʿayın	ʿ	ʿ	sert kesme	~
غ	ġayın	ġ	ġ	arka damağa yakın, kalın /g/	~
ف	fe	f	f	/f/	~
ق	ḳâf	q	ḳ	sert /k/	~
ك	kef	k	k	yumuşak /k/	~
گ	gef	g	g	—	/g/
ل	lâm	l	l	/l/	~
م	mîm	m	m	/m/	~
ن	nûn	n	n	/n/	~
ه	he	h	h	/h/	~
و	vâv	w,u	v,w,ū	İng. why gibi; uzun /u/,/v/	~
ی	ye	y,ī	y,ī	/y/, uzun /i/	~

DMG: Alman Doğu Araştırmaları Derneği

* ~ işareti telaffuzun Farsçada aynı olduğunu gösterir.
* — işareti harfin Arapçada bulunmadığını gösterir.

* Farsça alfabede *he* harfi *vâv* harfinden sonra gelmektedir.

OSMANLI TÜRKÇESİ

harfler	transkripsiyon (yazı çevrimi)	telaffuz
ا/آ	ā, a	uzun */a/*, */a/*
ء	’	hafif kesme
ع	‘	sert kesme
ب	b	*/b/*
ج	c	*/c/*
چ	ç	*/ç/*
د	d	*/d/*
ذ	ẓ	sert */d/*
	e	*/e/*
	ė	EOsm. ve Az. Tk.nde */i/* sesine yakındır
ف	f	*/f/*
گ	g	*/g/*
غ	ġ	arka damağa yakın, kalın */g/*
ه	h	*/h/*
ح	ḥ	*/h/*
خ	ẖ	sert */h/*
ژ	j	*/j/*
ك	k	*/k/*
ق	ḳ	sert */k/*
ل	l	*/l/*
م	m	*/m/*
ن	n	*/n/*
و	v, ō, ū, o, u, ö, ü	*/v/*, uzun */o/*, uzun */u/*,*/o/*,*/u/*,*/ö/*,*/ü/*
ك	ŋ	genizden gelen */n/*
پ	p	*/p/*
ر	r	*/r/*
س	s	*/s/*
ص	ṣ	kalın */s/*
ث	s̱	*/s/*
ش	ş	*/ş/*
ت	t	*/t/*
ط	ṭ	sert */t/*, velar (arka damaksıl) ünlülü Tk. kelimelerde kalın */d/* veya */t/* ms. *daġ* veya *toz*
ى	y, ī, i, ı	*/y/*, uzun */i/*, */i/*, */ı/*
ز	z	*/z/*
ذ	ẕ	*/z/*
ظ	ẓ	sert */z/*
ض	ż	sert */z/*

* 19. asır metinlerinde ünlüler için bugünkü Türkiye Türkçesindeki harfler kullanılmış, ünsüzler ise metinde bulundukları gibi aktarılmışlardır. Bu kurala yalnızca birkaç kelime istisna oluşturmaktadır (ms. **alub**, **içün** gibi).

* Osmanlı Türkçesi kelime ve metinlerin transkripsiyonunda 19. asrın başına kadar iki ünlü arasındaki **/g/** ve **/k/** harfleri **/g/** ile, 19. asırdan sonra ise **/ğ/** ile gösterilmiştir. (*degil* > *değil* gibi)

* Azerbaycan Tk. açık **/e/** fonemi (**ə** harfi), **/ä/** ile gösterilmiştir.

Ferec ba'd eş-şidde'nin Budapeşte nüshasındaki özel yazım ve transkripsiyon (yazı çevrimi) biçimleri için b. **â ⊡**.

YUNANCA İÇİN TRANSKRİPSİYON (YAZI ÇEVRİMİ) İŞARETLERİ

	Klasik Yunanca (EYun.)	Yeni Yunanca (BizYun.* ve Yun.)
α	a	a
β	b	v
γ	g	ġ (/e/ ve /i/ sesinden önce y)
δ	d	ḍ
ε	e	e
ζ	z	z
η	ē	i
θ	th	ṯ
ι	i	i
κ	k	k
λ	l	l
μ	m	m
ν	n	n
ξ	ks	ks
ο	o	o
π	p	p
ρ	r	r
σ, kelime sonunda ς	s	s
τ	t	t
υ	u,ü	i
φ	ph	f
χ	kh	ẖ (ardından /e/ veya /i/ gelirse Alm. ich gibi)
ψ	ps	ps
ω	ō	o
Birleşik harfler		
ει	ei/ē	i
αι	ai	e
αυ	au	av/af (sessiz ünsüzlerden önce)
ευ	eu	ev/ef (sessiz ünsüzlerden önce)
οι	oi	i
ου	ou/ü	u
μπ	mp	b/ mb
ντ	nt	d/ nd
γγ (γκ)	ng (nk)	g/ng
τζ	c	c

**BizYun. Bizans Yunancası*

ERMENİCE İÇİN TRANSKRİPSİYON (YAZI ÇEVRİMİ) İŞARETLERİ

harfler		Doğu Ermenice	Batı Ermenice	Sözlükte kullandığımız
Ա	ա	a	a	a
Բ	բ	b	p	p (b)
Գ	գ	g	k	k (g)
Դ	դ	d	t	t (d)
Ե	ե	e	e	e
Զ	զ	z	z	z
Է	է	ē	ē	ē
Ը	ը	ä/ə	ä/ə	ä
Թ	թ	t'	t'	t'
Ժ	ժ	ž	ž	j
Ի	ի	i	i	i
Լ	լ	l	l	l
Խ	խ	x	x	ḫ
Ծ	ծ	c	j	dz (ts)
Կ	կ	k	g	k (g)
Հ	հ	h	h	h
Ձ	ձ	j	c	ts (dz)
Ղ	ղ	ł	ł	ğ
Ճ	ճ	č	ǰ	c(ç)
Մ	մ	m	m	m
Յ	յ	y	y	y
Ն	ն	n	n	n
Շ	շ	š	š	ş
Ո	ո	o	o	o
Չ	չ	č'	č'	ç'
Պ	պ	p	b	p (b)
Ջ	ջ	ǰ	č	ç (c)
Ռ	ռ	ṙ	ṙ	ṙ
Ս	ս	s	s	s
Վ	վ	v	v	v
Տ	տ	t	d	d(t)
Ր	ր	r	r	r
Ց	ց	c'	c'	ts'
Ւ	ւ	w	w	w
Փ	փ	p'	p'	p'
Ք	ք	k'	k'	k'
Օ	օ	ō	ō	ō
Ֆ	ֆ	f	f	f
	և	u	u	u

İŞARETLER VE KISALTMALAR

< >	Kelimenin ödünç alınma yolunu gösterir
??	Mana veya etimoloji meçhul
!!	Çağ.da ve Osm.da ortak kelime olduğuna dikkat
※	Kelimenin geçtiği örnek cümleye işaret eder
※※	Kelimeye örnek cümle bulunamadığını gösterir
*	Aslında var olmayan, uydurulmuş, düşünülmüş kelime veya tabirler
⊡	Toplu bakış maddesi

Kısaltmalar

Genel Kısaltmalar

(Bibliyografik kısaltmalar için b. Bibliyografya)

AD.	Anadolu Türk diyalektleri
a.e.	aynı eser
Alm.	Almanca
Alt.	Altayca
a.m.	aynı manada
Ar.	Arapça
Arn.	Arnavutça
Arom.	Aromunca
Asur.	Asurca
a.y.	aynı yerde
Az. Tk.	Azerbaycan Türkçesi
b.	bakınız
BizYun.	Bizans Yunancası
b.m.	bugün bilinen manada
BSTTk.	Bugünkü Standart Türkiye Türkçesi
Bulg.	Bulgarca
Cerm.	Cermence
civ.	civarı, civarında
Çerkes.	Çerkesçe
Çağ.	Çağatayca
Çek.	Çekçe

Çin.	Çince
diyal.	diyalekt/leri
EAlm.	Eski Almanca
ECerm.	Eski Cermence
EFa.	Eski Farsça
EFr.	Eski Fransızca
EErm.	Eski Ermenice
EFlem.	Eski Flemenkçe
EHind.	Eski Hintçe
Eİng.	Eski İngilizce
Eİt.	Eski İtalyanca
EOsm.	Eski Osmanlı Türkçesi
Erm.	Ermenice
ESür.	Eski Süryanice
ETk.	Eski Türkçe
EYun.	Klasik Yunanca
Fa.	Farsça
Flem.	Flemenkçe
Fr.	Fransızca
Gag.	Gagavuzca
gaz.	gazetesi
Gürc.	Gürcüce
Hakas.	Hakasça
Hind.	Hintçe
HvarTk.	Hvarezm Türkçesi
İbr.	İbranice
İng.	İngilizce
İsp.	İspanyolca
İsv.	İsveççe
İt.	İtalyanca
Kalm.	Kalmükçe
KazTat.	Kazan Tatarcası
Kırg.	Kırgızca
KırTat.	Kırım Tatarcası
Kom.	Komanca

krş.	karşılaştırınız
Kumuk.	Kumukçe
Kürt.	Kürtçe
Kürt. (Zaza)	Kürtçe–Zazaca
Lât.	Lâtince
Leh.	Lehçe (Polonezce, Polonya'da konuşulan dil)
Mac.	Macarca
Malay.	Malayca
Mo.	Moğolca
m.ö.	milattan önce
ms.	mesela
no.	numara
Osm.	Osmanlı Türkçesi
OOsm.	Orta Osmanlı Türkçesi
OAlm.	Orta Almanca
Özb.	Özbekçe
Pehl.	Pehlevice
Protobulg.	Proto–Bulgarca
Port.	Portekizce
Prov.	Provansal
RD.	Rumeli Türk diyalektleri
Rom.	Roma dili, Kıptice, Çingenece
Rum.	Rumence
Rus.	Rusça
Sansk.	Sanskrit
Slavo–Mak.	Slavo–Makedonca
Sırp–Hırv.	Sırpça–Hırvatça
Sl.	Slav/Slavca
Slo.	Slovakça
Slov.	Slovence
Sogd.	Sogdca
Şor.	Şorca
Süry.	Süryanice
TBM.	Toplu Bakış Maddesi
Tk.	Türkçe

Tob.	Tobol diyalekti
Tsak. diyal.	Yunancanın Tsakonia diyalekti
TTk.	Türkiye Türkçesi
Tuv.	Tuvaca
Türkm.	Türkmence
T.Y.	Türkçe Yazmalar
t.y.	tarih yok
Ukr.	Ukraynaca
vs.	ve saire
Yak.	Yakutça
YLât.	Yeni Lâtince
Yun.	Yunanca
YUyg.	Yeni Uygurca
y.y.	yayın yeri yok
yy.	yüzyıl

BİBLİYOGRAFYA

Abasıyanık, Sait Faik (1906–1954)

1936 Semaver. Küçük Hikâyeler. İstanbul.
1940 Şahmerdan. Hikâyeler. İstanbul.
1944ma "Matmazel Todori". Genç nesil konuşuyor. Seçme şiir ve hikâyeler. İstanbul, s. 30-33.
1944me [2001] Medarı maişet motoru. İstanbul.
1948 Lüzumsuz adam. İstanbul.
1950m Mahalle kahvesi. İstanbul.
1950s Sarnıç. İstanbul.
1951h Havada bulut. İstanbul.
1951k Kumpanya. İstanbul.
1952h Havuz başı. İstanbul.
1952s Son kuşlar. İstanbul.
1953d [1952] "Dondurmacının çırağı". YH 1953, s. 3-10.
1953k Kayıp aranıyor. Roman. İstanbul.
1954a Alemdağında var bir yılan. Hikâyeler. İstanbul.
1954h [1953] "Hikâye peşinde". YH 1954, s. 3-9.
1955 Tüneldeki çocuk. İstanbul.
1956. Mahkeme Kapısı. İstanbul.
1970 [2001]. Şahmerdan – Lüzumsuz adam. Ankara

Abaev, V.I.

1958–1979 İstoriko–ėtimologiçeskiy slovar' osetinskogo yazıka. 3 cilt. Moskva–Leningrad.

Abdülaziz (Bey) ibn Cemâleddin (1850-1918)

1995 Osmanlı âdet, merasim ve tabirleri. (Haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay). 2 cilt. İstanbul.

ʿAbdülḥaḳ Ḥāmid [Ṭarḫan] (1852-1937)

1334 Finten. İstanbul.

ʿAbdülḳādir, Ṭopçıbaşı ??

1054 Tārīḫ–i āl–i ʿOṣmān. Viyana, Nationalbibliothek, Mixt. 130.

Abü Bakr–i Ṭihrānī (ö.1477)

1962 [875/1470-71] Necati Lugal – Faruk Sümer: Kitāb–i Diyārbakriyya. Ak–Koyunlular Tarihi. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından Seri III – No. 7. Ankara.

Acar, Halil Turgut (1927-)

1954 [1953] "Karın doyunca". YH 1954, s. 100-105.

Acaryan, Hraçya (1876-1953)***

1971-1979 Hayerēn Armatakan Baṛaran. 4 cilt. Erevan.

Adamović, Milan (1939-)

1994 [1368–86] Kelile ü Dimne. Türkische Handschrift T 189 der Forschungsbibliothek Gotha. Hildesheim–Zürich-New York.

Adıvar, Halide Edib (1884–1964)

1329 Yeŋi Turan.
1926 Uruŋ ḳaḥbeye. İstanbul.
1928 Zeyno'nuŋ oğlu. İstanbul.
1939 Tatarcık. Roman. İstanbul.
1942 Sinekli Bakkal. Roman. İstanbul.

ADİL

1966–1987 [2006] Azärbaycan Dilinin İzahlı Lüğäti I. 4 cilt. Bakı.

Ağaoğlu, Adalet (1929-)

1964 Evcilik oyunu. Oyun. İstanbul.
1977 Fikrimin ince gülü. Roman. 3. basım. İstanbul.
1980d [1979] Bir düğün gecesi. 4. basım. İstanbul.
1980ö [1973] Ölmeye yatmak. Roman. 3. basım. İstanbul.
1980y [1974] Yüksek gerilim. Öyküler. 3. basım. İstanbul.
1981y [1980] Yazsonu. 2. basım. İstanbul.
1982h Hadi gidelim. Öyküler. İstanbul.
1982o Oyunlar: Evcilik oyunu – Tombala – Çatıdaki çatlak – Sınırlarda – Bir kahramanın ölümü – Çıkış – Kozalar – Kendini yazan şarkı. İstanbul.
1984 Üç beş kişi. Roman. İstanbul.
1985 Göç temizliği. Anı–Roman. İstanbul.
1991h [1987, 2014] Hayır. İstanbul.
1991r [1991] Ruh üşümesi. (Oda romanı). İstanbul.
1992 Gece hayatım. İstanbul.
1993 Romantik bir Viyana yazı. Roman. İstanbul.
1994s [1978] Sessizliğin ilk sesi. Hikâyeler. 2. basım. İstanbul.
1997 [1992] Duvar öyküsü. İstanbul.

Ağaoğlu, Tektaş (1934-)

1955 [1954] "Basri Hoca". YH 1955, s. 54-63.
1957 [1956] "Yağmur yağdıktan sonra". YH 1957, s. 68–82

Ahıskalı, Yusuf (1909-1983)

1940 Bizden iyileri. Ufak hikâyeler. Istanbul.
1944 Kocakarının iki oğlu. Hikâyeler. İstanbul.
1945 Yedek Subayın aşkı. İstanbul.

Aḥmedī (1334/1335-1412)

Tervīḥü l-ervāh. Yazma, Ayasofya 3595.

Aḥmedi Dā'ī (ö.1421)

1973 Gönül Alpay: Aḥmedi Dā'ī and his Çengnāme. An old Ottoman Mesnevi. Text in facsimile, critical analysis and index. Sources of Oriental languages and literatures 3. Ankara – Cambridge, Mass.

Aḥmed Ḥarāmī***

1972 Hâlis Akaydın: Ahmet Harâmî destanı. İstanbul.

Aḥmed Luṭfī* (1817-1907)**

1328 Tārīḫi Ḥāliṣ Luṭfī. İstanbul.

Aḥmed Midḥat (1844-1912)

1296 [1287/1870] Ḳıṣṣadan ḥiṣṣe. İstanbul.
1942 [1288/1871] Yeniçeriler. Roman. Tertip eden: Mustafa Nihat Özön. İstanbul.
1945 [1885] Obur. Hazırlayanlar: Ali Ertan – Baha Dürder. İstanbul.

Aḥmed Paşa (ö.1497)

1966 Ali Nihat Tarlan: Aḥmed Paşa Dīvānı. İstanbul.

Aḥmed Rāsim (1864-1932)

1316ge Gecelerim. İstanbul.
1316gü Güzel Eleni. İstanbul.

1328 Şehir mektubları. Der Sa‘ādet.
1329 Tārīḫ ve muḥarrir. İstanbul.
1333 Romanya mektubları. İstanbul.
1334 Eşkāl–i zamān. İstanbul.
1340/1922 Fuḥş–ı ‘atīḳ. Der-Sa‘ādet.
1341 Gülüp aġladıḳlarım. İstanbul.
1342/1924 Matbü‘āt ḥātıralarından: Muḥarrir, Şā‘ir, Edīb. İstanbul.
1926 Muḥarrir bu yâ! İstanbul.
1927 [1312] Falaka. İstanbul.

Aḥmed Şerīf [Önay] (d.1892-???)

1326 Anadolu’da Ṭanīn. İstanbul.

Aḥmed Vefīḳ Paşa (1823-1891)

1306 [1293] Lehce–i ‘Oṣmānī. Ṭab‘–ı dīger. Der–Sa‘ādet.
1339/1341 [1869] Zor nikāḥı. İstanbul.
1927 Yorġaki Dandini. İstanbul.
1928 Merāḳī. İstanbul.
1933az Azarya. (L’Avare). İstanbul.
1933db Dekbazlar. İstanbul.
1933dc Don Civani. İstanbul.
1933dk Dudukuşları. Les précieuses ridicules. İstanbul.
1933ia İnfial–i aşk. İstanbul.
1933ka Kafes arkasında. Komedi, 4 tablo. İstanbul.
1933me Merakî. İstanbul.
1933ta Tabib–i aşk. (L’amour médecin). İstanbul.
1940 Zoraki tabip. Üç fasıllık oyun. Tertip eden: Mustafa Nihat Özön. İstanbul.

Ahmedof, Niyazi M.***

1957 “Tekerleğin ardından (Hikâye)“. Kaynak. Sofya, s. 82–84.

Ahmet Hidayet (1895-1971)??***

1930 “Bir ‘Viyana’ hatırası“. 1929 En güzel hikâyeler. İstanbul, s. 35-43.

Ạhmet’yanov, R[ifkat] G[azizianovich] ??

1988 ‘Solva kuzı ~ qorɣu i termini igrı v al’çiki v tatarskom i russkom yazıkax.’ Materlialı po tatarskoy dialektologii 6. Kazan, s. 108-116.

Ahundov [Ahundzade], Mirza Fätäli (1812-1878)

1958–1961 Äsārlāri. 2 cilt. Bakı.
2005 Äsārlāri. 3 cilt. Bakı.

Ạhundov, Süleyman Sani

2005. Sāçilmiş Äsārlāri, Bakı.

Ạhundov Ä., Cäfärov Ä. Ġ.

1961 [2009]. Ġaçaġ Nābi, Bakı.

Aḥvālı muḥāṣarası Peç v. 265b

Aka Gündüz (1886-1958)

1930 Çapkın kız. Roman. İstanbul.
1938 Zekeriyya sofrası. İstanbul.
1940 [1928] Tank – Tango. Roman. 2. basılış. İstanbul.

Akalın, Mehmet (1933-1991)
1948 “Hergele meydanı“. SHD II, sayı 7, s. 7–9.

Akalın, Sami (1924-)
1993 Ayakkabıcılık terimleri sözlüğü. İstanbul.

Akatlı, Füsun (1944-2010)
1982 Bir pencereden. İstanbul.

Akbal, Oktay (1923-2015)
1946 Önce ekmekler bozuldu. Hikâyeler. y.y.
1950 Garipler sokağı. Roman. İstanbul.
1953 [1952] “Matmazel Mathilda“. YH 1953, s. 34–38.
1967 Yalnızlık bana yasak. Hikâyeler. İstanbul.

Akçam, Dursun (1930-2003)
1978 Kafkas kızı. İstanbul.

Akdoğan, Hakan (1971-)
1998 Nü Peride. Roman. İstanbul.

Akımsar, Besim (1920-2001)
1943 “Ahtapot“. Antoloji. İzmir hikâyecileri. İzmir, s. 93–97.

Akın, Cemâlettin ??
1956 “Ekmek“. YH 1956, s. 107-108.

Akıncı, Ali ??
1959 [1958] “Erkeksiz kadın“. YH 1959, s. 70–74.

Akkuş, Muzaffer (1952-2014)
1995 Kitāb-ı Ġunya: inceleme – metin – indeks – tıpkı baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları 592. Ankara.

Akman, Rami ??
1946 Seçme köylü fıkraları. İstanbul.

Aksal, Sabahattin Kudret (1920-1993)
1954 [1953] “Bir başka türlüsü“. YH 1954, s. 49–56.
1956b Bir odada üç ayna. İstanbul.
1956 [1955] “Sezai Beyefendi“. YH 1956, s. 37–42.
1956y Yaralı hayvan. İstanbul.

Aksel, M. (1903–1987)
1948 “Tanıdığım bir ressamın portresi“. SHD II, sayı 7, s. 11-15.

Aksoy, Ömer Asım (1898-1993)
1933 Gaziantep dilinin tetkiki. Gaziantep.
1945–1946 Gaziantep ağzı. 3 cilt. İstanbul.
1965 Atasözleri ve deyimler. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
1976 Atasözleri ve deyimler. Cilt II: Deyimler sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Aktunç, Hulki (1949-)
1990 Türkçenin büyük argo sözlüğü. Tanıklarıyla. İstanbul.
1998 Türkçenin büyük argo sözlüğü. Tanıklarıyla. YKY: İstanbul.
2004 Türkçenin büyük argo sözlüğü. Tanıklarıyla. İstanbul.

ʿAlī Emīrī (1857-1924)
1927 “Avenki meşâhîr“. Papağan 225, s. 3

ʿĀlī, Muṣṭafā ʿĀlī (1541-1600)

1587 Ḳavāʿidü l-mecālis. Yazma, Reşid Efendi 1146, İstanbul.

1004/1595–1596 Maḥāsinü l-ādāb. Yazma, Nurosmaniye no. 224.

1588–89 Miḳāt-i Cihād. Yazma, Reşit Paşa Kütüphanesi no. 678.

1277 Künhü'l-aḫbār. I. cilt. İstanbul.

1956 M. Cavid Baysun: Mevāʿidü n-nefāʾis fī ḳavāʿidi l-mecālis. İstanbul.

1958 John R. Walsh: "Müverrj̱h Âlî'nin bir İstidanâmesi". [1584] TM XIII, s. 131–140.

1975 [1599] Andreas Tietze: "Muṣṭafā ʿĀlīʾs description of Cairo of 1599". Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften, 120. Band. Wien.

1977 Andreas Tietze: "The poet as critique of society; a 16th-century Ottoman poem". Turcica IX/1, s. 120–160.

1979, 1982 Andreas Tietze: "Muṣṭafā ʿĀlīʾs counsel for Sultans of 1581". 2 cilt. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften 137, 158. Wien.

1994 [1591-99] [2017] Mustafa İsen: Künhü'l-ahbâr'ın tezkire kısmı. Atatürk Kültür Merkezi Yayını 93. Tezkireler Dizisi 2. Ankara.

ʿAlī ʿAzīz, Giridli (ö.1798)

1268 Mu̱hayyelāt-ı ʿAzīz Efendi. İstanbul.

ʿĀlī Beg (1844-1899)

1940 [1955]. Ayyar Hamza. Üç fasıllık oyun. Tertip eden Mustafa Nihat Özön. İstanbul.

1961 [1287/1870] Kokona yatıyor. Külliyât 1. Baskıyıya hazırlayan Doğan Aksan. Ankara.

ʿAlī Muẓaffer (ö.1911-12) ***

1316 Geri ḳalmış izdivāc, ya̱hüd: bu işe ben de şaşdım. Der-Saʿādet.

ʿAlī Seydī (1870-1933)

1324 Defter-i ġalaṭāt. Der-Saʿādet.

ʿAlī Suʾāvī (1838-1878)

1978 YTEA cilt II, s. 497–598.

Alp, Aslan ??

1959 [1958] "Köy ...". YH 1959, s. 79–88.

Alpay, Ulviye (1951-)

1999 Mavi bir merhaba. İstanbul.

Alsan, Necip (1918-)

1957 Onlar ermiş muradına. Roman. Ankara.

Altan, Ahmet (1950-)

1985 Sudaki iz. Roman. İstanbul.

[t.y.] "Kılıç yarası gibi'den". 20. Yüzyıl türk edebiyatından seçmeler. Beşinci Kitap. Atilla Birkiye (haz.). y.y., s. 23-41.

Altan, Çetin (1926–2015)

1965m Mor defter. Piyes, üç perde. İstanbul.

1965s Suçlular. Oyun. İstanbul.

1974 Bir avuç gökyüzü. Ankara.

1975 [1968] Geçip giderken. Ankara.

1976b [1971] Ben milletvekili iken... Ankara.
1976v [1975] Viski. 3. Ankara.
1978 Küçük bahçe. Ankara.

Altınay, Ahmed Refik (1880-1937)
1333 Onuncu asr–ı hicrîde İstanbul hayatı (961–1000). Ta'rĵh–i'Oṣmânî Encümeni külliyâtı 6. İstanbul.
1930 Hicri on ikinci asırda İstanbul hayatı (1100–1200). İstanbul.
1931 Hicri on birinci asırda İstanbul hayatı (1000–1100). İstanbul.
1932 Hicri on üçüncü asırda İstanbul hayatı (1200–1255). İstanbul.

Altınel, M. Sabri (1925-1985)
1949 "Manda tarağı ve ruj". SHD III, sayı 20-21, s. 5-9.

Alus, Sermet Muhtar (1887-1952)
1933k Kıvırcık Paşa. Resimli millî roman. İstanbul.
1933p Pembe maşlahlı hanım. Resimli millî roman. İstanbul.
1934 Harp zengininin gelini. İstanbul.
1940–1950 Akşam gazetesinde çıkan makaleler. İstanbul.
1944 Eski çapkın anlatıyor. İstanbul.
1943 „Gördüklerim, Duyduklarım: Eski Balatlılara Dair**".** Akşam Gazetesi, 22 Kânunuevvel 1943.
1951 "Gördüklerim, Duyduklarım: Lânga Bostanları", Akşam Gazetesi, 22 Mayıs 1951.

Ambros, Arne A. (1942-2007)***
1981 "Zur Entstehung der Emphase in Allāh". WZKM LXXIII, s. 23–32.

'Amrī (ö.1524)
1979 [17.yy.] Mehmed Çavuşoğlu: Dîvan. Tenkidli basım. İstanbul.

Anadol, Müfide Güzin (1925-2005)
1984 Tahta evler. İstanbul.

Anadol, Selâhattin ???
1947ç "Çarşının vitrinleri". SHD I, sayı 3, s. 17–24.
1947f "Fakirin kısmeti". SHD I, sayı 1, s. 3-7.
1948 "Mahallemiz". SHD II, sayı 7, s. 17–22.
1949 "Yarım kalan rop". SHD II, sayı 13–14, s. 7–14.
1950 "Sarı kızın ettikleri". SHD IV, sayı 26–27, s. 7–10.

Anday, Melih Cevdet (1915–2002)
1961 Doğu–Batı. İstanbul.
1965a Aylâklar. Roman. İstanbul.
1965i İçerdekiler. Oyun, 2 bölüm. İstanbul.

Andriotis, Nikolaos P. (1906-1976)***
1974 Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch–historische Klasse. Schriften der Balkankommission, linguistische Abteilung XXII. Wien.
1983 Etymologiko lexiko tēs koinēs neoellēnikēs. Tritē ekdosē, Thessalonikē.

Anhegger, Robert (ö.2001)
1943 Beitraege zur Geschichte des Bergbaus im Osmanischen Reich. I Europäische Türkei, cilt 1. İstanbul.

Ankara, Zeynep (1957-)
1991 Kanatsız düşüşler. Öyküler. Ankara.

Antoloji
1943 İzmir hikâyecileri. İzmir.

AOECS
1978 Arab organization of education, culture and sciences. Cilt V: Dictionary of botanical terms.

Apaydın, Talip (1926–2014)
1952 Bozkırda günler. Köy notları. İstanbul.
1959 [1958] "Ortakçılar". YH 1959, s. 8–18.
1991 [2000] Köylüler. Roman. İstanbul.

Aral, İnci (1944-)
1986 Ağda zamanı. İstanbul.
1997 [1994] Yeni yalan zamanlar. İstanbul.
1998 İçimden kuşlar göçüyor. İstanbul.

Arat, Reşid Rahmeti (1900-1964)
1947, 1959, 1979 Kutadgu bilig. 3 cilt. İstanbul.

Arayıcı, Oktay (1936–1985)
1979 Bir ölümün toplumsal anatomisi. Ankara.

Araz, Nezihe (1922–2009)
1957 [1952] Bozbulanık. Hikâyeler. 2. baskı. Ankara.

Arcan, İ. Galip b. İsmail Galip (1894-1974)

Argenti, Filippo (16. Yüzyıl)
1938 Alessio Bombaci: La 'Regola del parlare turcho' di Filippo Argenti. Materiale per la conoscenza del turco parlato nella prima metà del XVI secolo. R. Istituto Superiore Orientale. Pubblicazioni del centro di studi di Turcologia No. 1. Napoli.
2001 Milan Adamović: Das Türkische des 16. Jahrhunderts. Nach den Aufzeichnungen des Florentiners Filippo Argenti (1533). Göttingen.

Arısoy, M. Sunullah (1925–1989)
1957 [1956] "Karışık hikaye". YH 1957, s. 44–55.

Arıt, Fikret (1918–1987)
1957 Muhtar. Roman. İstanbul.

Armağan
1994 Armağan. Festschrift für Andreas Tietze. Herausgegeben von Ingeborg Baldauf und Suraiya Faroqhi unter Mitwirkung von Rudolf Veselý. Praha.

Armyanov, Georgi ??
1993 Reçnik na bılgarskiya jargon. Sofia.

Arpad, Burhan (1910-1994)
1961 Son perde veya "Komik-i –şehir". Hikâye. İstanbul.
1968 Alnımdaki bıçak yarası. Roman. İstanbul.
1974 Direklerarası. Türk tiyatrosundan hikâyeler. 2. baskı. İstanbul.
1975 Taşı toprağı altun. Şehir/dolayısıyla. İstanbul.
1976 Hesaplaşma. İstanbul.

Artun, Erman (1948-)
1978 Tekirdağ folklor araştırması. İstanbul.

Asaf, Özdemir (1923-1981)
1997 Yalnızlık paylaşılmaz. İstanbul.

Ascı, Aline ??
1997 "Groupes consonantiques et épenthèse en turc". Turcica XXIX, s. 145–168.

Asena, Duygu (1946-2006)
1987 Kadının adı yok. İstanbul.

Asena, Orhan (1922-2001)
1955 [1954] "Kaçış". YH 1955, s. 81–87.
1962 Kocaoğlan. Oyun. Ankara.
1964 Gecenin Sonu. Oyun. Ankara.

ʿĀşıḳ Çelebī (1520-1572)
1971 G.M. Meredith–Owens: Meşāʿir üşşuʿarā or Teẕkere of ʿĀşıḳ Çelebi. London.
2018 Filiz Kılıç: Meşâ'irü'ş-şu'arâ. Ankara.

ʿĀşıḳpāşazāde (1392/93-1481)
1332/1914 ʿĀşıḳpāşazāde tārj̄hi. İstanbul.

Aşnin, F. D.
1960 "Çetıre Turetskih frazeologizma". Voprosı Yazıkoznaniya 1960 II, s. 80-85.

Ata, Aysu (1969-)
1996 "'Çok' kelimesinin kökeni üzerine". TD 543, s. 1310–1313.

Ataç, Nurullah (1898–1957)
1952 Sözden söze. Edebiyat konuşmaları. İstanbul.

Atalay, Besim (1882-1965)
1986 [1943] Divanü Lûgat-it-Türk dizini. "Endeks". Ankara.

Atasoy, Avni ??
1940 Serseri. Hikâyeler. İstanbul.

Atasü, Erendiz (1947-)
1991 Onunla güzeldim. İstanbul.
1996 [1995] Dağın öteki yüzü. İstanbul.
1997 Taş üstüne gül oyması. Ankara.

Atay, Cahit (1925–2012)
1963 Karalar'ın Memet'leri. Hamdi ve Hamdi. İstanbul.
1964 Ana Hanım – Kız hanım. Ormanda. 2 oyun. y.y.

Atay, Falih Rıfkı (1894–1971)
1938 Zeytindağı. İstanbul.
1952 [1932] Roman. 2. basılış. İstanbul.
1953 Niçin kurtulmamak? İstanbul.

Atılgan, Yusuf (1921-1989)
1959 Aylâk adam. Roman. İstanbul.
1973 Anayurt oteli. Ankara.

Atmaca, Osman Naci ??
1950 “Hane berdûş”. SHD IV, sayı 28–29, s. 7–13.

Attar (1142/1145-1221)
Tezkeretü’ l–Evliyā. Török F. 33. Budapest.

Avcı, Cemil ??
1937 Teknik avcılık bilgileri. Ankara.

Ay, Nurten (gerçek yazar: Teoman, Ali 1962–2011)
1991 Gizli kalmış bir İstanbul masalı. Öyküler. İstanbul.

Aygün, Fevkıye (1923-)
1955 [1954] “Yalnızlık”. YH 1955, s. 121–125.

Aykın, Cemalettin
1955 [1954] “Hastane imamı”. YH 1955, s. 115–120.

Aykız, Ece (1959-)
1992 Aşk düşü. Şiirler. İstanbul.

Aynur, Hatice ??
1988 Sultan II. Mahmud’un kızı Saliha Sultan ile Tophane Müşiri Halil Rıf‘at Paşa’nın düğün törenini anlatan Surnameler. M.A. Thesis. Bosphorus University, İstanbul.

Aytekin, Halil (1913-1973)
1945 Harman yangını. Hikâyeler. Ankara.
1947 “Fakir çocuklar”. SHD I, sayı 2, s. 15–23.
1948 “Gülağa”. SHD II, sayı 7, s. 23–31.
1965 Doğuda kıtlık vardı. Ankara.

Ayverdi, Samiha (1906-1993)
1940 Mabetde bir gece. İstanbul.
1941 [2005] Ateş ağacı. Roman. İstanbul.

Azärbaycan dilinin dialektoloji lüġäti (ADDL)
1964 Bircildlik. Bakı.
2003. II cilt. Ankara.

Azärbaycan Halġ dastanları.
1961 Birinci cilt. Bakı.

Azärbaycan dastanları.
2005. 5 cilt. Bakı.

Azärbaycan naġılları.
1960–64 5 cilt. Bakı.
2005 5 cilt. Bakı: Şärġ-Ġärb

Azärbaycan Sovyet Ensiklopediyası
1976–1987 10 cilt. Bakı.

Bahadınlı, Yusuf Ziya (1927-)
1964 İtin olayım ağam. İstanbul.

Bāḳī (1526-1600)
1276 Dīvān-ı Bāḳī. İstanbul.

Baklacie[v], Salih (1924-)***
1957k “Kabul edilmedik dua (hikâye)”. Kaynak. Sofya, s. 98-100.

1957n "Numan Aganın yaptırdığı türbe (hikâye)". Kaynak. Sofya, s. 94-98.

Balaban, İbrahim (1921-)

1965 İz. Anı – düş = iz. Ankara.
1968 Şair Baba ve damdakiler. İstanbul.

Balaban, Memduh ??

1959 [1958] "Satılık tablolar". YH 1959, s. 61–69.

Baldauf, Ingeborg

Die Knabenliebe in Mittelasien: Bačabozlik. Berlin 1988.

Baler, Mahmut (ö. 1987)***

1944 [1969] Baldan damlalar. İstanbul.

Balhassanoglu

1904 "Dialecte turc d'Erzerum". KSz V, s. 126–130.

Bang-Kaup, Willi (1869-1934)

1934 "Gewagte türkisceh Worterklärungen. 1. Die Wörter für "süss" und "sauer"; 2. Die Wörter für "tanzen" und "Tanz"; 3. Die Wörter für "Wasser". Mémoires de la Société Finno-Ourienne 67, s. 35-41.

Banguoğlu, Tahsin (1904-1989)

1938 Alt–osmanische Sprachstudien zu Süheyl–ü Nevbahar. Breslau.
1974 Türkçenin grameri. Ankara.

Barbera, D. Giuseppe ??

1940 Elementi italo–siculo–veneziano–genovesi nei linguaggi Arabo e Turco. Beyrouth.

Barbier de Meynard, Charles Adrien Casimir (1826-1908)***

1881, 1886 Dictionnaire turc–français. Supplément au dictionnaires publiés jusqu'à ce jour renfermant les mots d'origine turque et les mots arabes et persans employés en osmanli avec leur signification particulière et aussi un grand nombre de proverbes et de locutions populaires et un vocabulaire géographique de l'Empire ottoman. 2 cilt. Paris.

Barkan, Ömer Lûtfi (1902-1979)

1941 "Akkoyunlu hükümdarı Uzun Ḥasan Beye ait kanunlar". Tarih Vesikaları I. Ankara, sayı 2, s. 91–106; sayı 3, s. 184–197.
1942 [1502] "Bazı büyük şehirlerde eşya ve yiyecek fiyatlarının tesbit ve teftişi hususlarını tanzim eden kanunlar". Tarih Vesikaları I, sayı 5, s. 326–340; Tarih Vesikaları II sayı 7, s. 15–40; sayı 9, s. 168–177. Ankara.
1943 [955/1548] XV ve XVI'ncı asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda ziraî ekonominin hukukî ve malî esasları. Birinci cilt: Kanunlar. İstanbul.

Barlas, Orhan ??

1950 "Hülya ağacı". YH 1950, s. 99–103.
1951 "İkinci". YH 1951, s. 83–88.

Barlas, Uğurol (1938-)***

1975 Safranbolu masalları. Cilt I. Karabük.

Barlok, Muharrem ??***

1950 “Mektepli”. YH 1950, s. 17-23.

Barthélemy, Adrien (1859-1949)

1935 Dictionnaire arabe–français. Dialectes de Syrie: Alep, Damas, Liban, Jérusalem. Paris.

Bartholomaeus Georgievits

1943 W. Heffening: Die türkischen Transkriptionstexte des Batholomaeus Georgievits aus den Jahren 1544-1548. Ein Beitrag zur historischen Grammatik des Osmanisch Türkischen. Leipzig.

Basetemur, Turhan ??

1952 [1951] “Baba Davit”. YH 1952, s. 91–98.

Baskakov, Nikolay Aleksandrovic (1905-1996) ve başkaları

1968 Turkmensko–russkiy slovar’. Moskva.
1973 Gagauzsko–russko–moldavskiy slovar’. Moskva.
1976 “Über die Herkunft des Ethnonyms ‘Baškir’”. Tractata Altaica. Denis Sinor, sexagenario optime de rebus altaicis merito dedicata. Wiesbaden, s. 51-58.
1991. Gagauz Türkçesi Sözlüğü. Çev. İsmail Kaynak, A. Mecit Doğru. Ankara.

Başaran, H. Birsen (1927–1997)

1999 Canevimde mor ısırgan. İstanbul.

Başaran, Mehmet (1926–2015)

1955 Çarığımı yitirdiğim tarla. Köy notları. İstanbul.
1962 Aç harmanı. İstanbul.
1964 Zeytin ülkesi. Ankara.
1969 Pıtraklı memleket. İstanbul.
1992 Kalın mavi bir ses. Seçilmiş öyküler. İstanbul.

Başkurt, Selâmi

1949. “Teker Dönüyor” SHD IV, sayı 26–27, s. 15-18.

Başkut, Cevat Fehmi (1905-1971)

1946 Küçük şehir. İstanbul.
1956 Harputta bir Amerikalı. Komedi 3 perde. İstanbul.
1962 Göç. Komedi. İstanbul.
1963s Sana rey veriyorum. Piyes 3 perde. İstanbul.
1963t Tablodaki adam. Piyes 5 tablo. İstanbul.
1964 Buzlar çözülmeden. Komedi 3 perde. İstanbul.

Battaglia, Salvatore (1904-1971)

1961–1996 Grande dizionario della lingua italiana. 18 cilt. Torino.

Batu, Selahattin (1905-1973)

1951t.y.a Türk atları. y.y.
t.y.k Türkiye koyun ırkları. y.y.
t.y.d Deve cinsleri. y.y.
1951 Türkiye keçi ırkları ve keçi yetiştirme bilgisi. Ankara.

Baydar, Oya (1940-)

1998 Hiçbiryer’e dönüş. İstanbul.

Baykurt, Fakir (1929-1999)

1955 Çilli. İstanbul.

1959e [1969]Efendilik savaşı. Hikâyeler. Ankara.
1959y [1970y] Yılanların öcü. Roman. İstanbul.
1960 Efkâr tepesi. İstanbul.
1961ı [1976ı] Irazca'nın dirliği. Roman. İstanbul.
1961k Karın ağrısı. Hikâyeler. Ankara.
1961o Onuncu köy. Roman. İstanbul.
1967a [1975a] Amerikan sargısı. Ankara.
1967k [1975k] Kaplumbağalar. Roman. İstanbul.
1970 [1979] Anadolu garajı. Ankara.
1971c Çilli – Karın ağrısı – Cüce. Hikâyeler. İstanbul. (Bu ilk iki eser için b. 1955 ve 1961k).
1971t Tırpan. Roman. 2. baskı. İstanbul.
1982 Gece vardiyası. Öyküler. İstanbul.

Bayrı b. Meḥmed̠ Hālid (Bayrı)

Baysal, Faik (1922-2002)
1944 Sarduvan. Millî roman. İstanbul.
1947 "Kestaneci Rahim". SHD I, sayı 3, s. 33-43.
1955 Perşembe adası. İstanbul.
1955r Rezil dünya. İstanbul.
1956 [1955] "Aaarifff". YH 1956, s. 30–36.
1957 [1956] "Kız kuyusu". YH 1957, s. 28–36.
1968 Sancı meydanı. Hikâyeler. İstanbul.
1992 Güller kanıyordu. Öyküler. İstanbul.

Baytop, Turhan (1920-2002)
1994 [2007] Türkçe bitki adları sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları: 578. Ankara.

Bazin, Louis (1920-2011)
1971 "Note sur **ang*γïrt, nom turco–mongol d'une variété de 'canard'". Studia Turcica, s. 55–59.
1981 "A propos du vocabulaire Turc du jeu de cartes". Turcica XIII, s. 170-173.

Bedevian, Armenag K. ??
1936 Illustrated polyglottic dictionary of plant names in Latin, Arabic, Armenian, English, French, German, Italian and Turkish languages. Cairo.

Behçet Mahir
1973 Köroğlu destanı. Derleyenler: Mehmet Kaplan–Mehmet Akalın–Muhan Bali. Atatürk Üniversitesi yayınları. Ankara.

Behcetü'lḥadā'īḳ
832/1429 Yazma. Berlin, Staatsbibliothek, Hs. or. quart 1076.

Bektaşi hikâyeleri
1943 Bektaşi hikâyeleri. İstanbul.

Beldiceanu, Nicoară (1920-1994)
1967 [1501] Code de lois coutumières de Meḥmed II. Kitāb–i ḳavānīn–i 'örfiyye–i 'oṣmānī. Wiesbaden.

Belenli, Mahmut ??
1959 Bazı tabirlerimizin tarihi ve hikâyesi. İstanbul.

Belgeler. Türk tarih belgeleri dergisi.
1964–1988 Türk Tarih Kurumu. Ankara.

Belot, Père J.B. ??
1929 Al-farā'id ad-durrīya fī l-luġatayn al-'arabīya wa-faransīya. Vocabulaire arabe-français à l'usage des étudiants. 14me édition. Beyrouth.

Belviranlı, Ali Kemal (1923-2003)
1966 Aruz ve ahenk. Konya.

Bener, Hikmet Erhan (1929–2007)
1956 Gordium. Roman. Ankara.
1960 Loş ayna. Roman. İstanbul.
1969 Baharla gelen. İstanbul.
1999 [1984] Sisli yaz. İstanbul.

Bener, Vüs'at O. (1922-2005)
1953 [1952] "Pazarlık". YH 1953, s. 66–77.
1956 [1955] "İlki". YH 1956, s. 50–56.
1957 Yaşamasız. Hikâyeler. Ankara.
1962 Ihlamur ağacı. Oyun. Ankara.
2003. Dost, Yaşamasız. İstanbul.

Benzing, Johannes (1913-2001)
1976 Islamische Rechtsgutachten als volkskundliche Quelle. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1977, no. 3. Mainz.

BER
1971-1996 Bālgarski etimologiçen reçnik. 5 cilt. Sofya.

Berkes, Niyazi (1908-1988)
1997 Unutulan yıllar. İstanbul.

Berki, Ali Himmet (1884-1976)
1966 Vakfa dair yazılan eserlerle vakfiye ve benzeri vesikalarda geçen ıstılah ve tâbirler. Ankara.

Bernardo da Parigi (1597-1669)***
1665 Söz kitābı. Vocabolario Italiano–Turchesco. 3 cilt. Roma.

Berneker, Erich (1874-1937)
1924, 1950 Slavisches etymologisches Wörterbuch. 2 cilt (ikinci ciltten yalnız bir cüz çıkmıştır). Heidelberg.

Beysanoğlu, Şevket
1966 Diyarbakır Ağzı. Ankara.

Bezmen, Nermin (1954-)
1994 [1993] Kurt Seyt & Murka. Roman. İstanbul.

Biç, M. Hilmi ??
1944 Türk güreşi. Yağlı güreş. İstanbul.

Bilbaşar, Kemal (1910-1983)
1939 Anadoludan hikâyeler. İstanbul.
1941 Cevizli bahçe. İzmir.
1943d Denizin çağırışı. Roman. Ankara.

1943i "İzin". Antoloji. İzmir hikâyecileri. İzmir, s. 10–22.
1944 Pazarlık. Hikâyeler. İzmir.
1953 Pembe kurt. İstanbul.
1957 "Bir bardak su ve pantolon". Perşembe Yağmurları. Ankara, s. 5–15.
1961 Ay tutulduğu gece. Roman. İzmir.
1969 Memo. Cilt I+II. İstanbul.

Bilginer, Recep (1922–2005)
1964 İsyancılar. Oyun, 3 perde. İstanbul.
1965 Ben devletim. Oyun. İstanbul.

Billûr Köşk
1940 Selâmi Münir Yurdatap: Resimli Billûr Köşk hikâyesi. İstanbul.
1930 1929 En güzel hikâyeler. İstanbul.

Birkiye, Atilla (haz.) (1955-)
[t.y.] 20. Yüzyıl türk edebiyatından seçmeler. Antoloji. Beş Kitap. [y.y.].

Birand, Hikmet (1906-1972)
1957 [1999] Anadolu manzaraları. Ankara.

Birnbaum, Eleazar
1981 [14.yy.] The Book of Advice by King Kay Kâ'us ibn Iskander. The earliest Old Ottoman Turkish version of his Ḳābūsnāme. Sources of oriental languages and literatures 6. Turkish Sources VI. Duxbury, Mass.

Birsel, Salâh (1919-1999)
1955 Hacivatın karısı. Şiirler. Ankara.
1961 [1980] Dört köşeli üçgen. Roman. Ankara.
1969 Kendimle Konuşmalar. İstanbul.
1995 Papağanname. Günlük: 1993–1994. İstanbul.
1992 'Yalnızlığın fırınlanmış kokusu'. 20. Yüzyıl türk edebiyatından seçmeler. İkinci Kitap. Atilla Birkiye (haz.). [y.y.], II, s. 82-90.

Bläsing, Uwe
1992 Armenisches Lehngut im Türkeitürkischen am Beispiel von Hemşin. Dutch studies in Armenian language and literature 2. Amsterdam-Atlanta.
1995a Armenisch–Türkisch. Etymologische Betrachtungen ausgehend von Materialien aus dem Hemşingebiet nebst einigen Anmerkungen zum Armenischen, insbesondere dem Hemşindialekt. Dutch studies in Armenian language and literature 4. Amsterdam–Atlanta.
1995k "Kurdische und Zaza–Elemente im türkeitürkischen Dialektlexicon. Etymologische Betrachtungen ausgehend vom Nordwestiranischen". Dutch Studies in Near Eastern Languages and Literatures no. 2, s. 173–218.
1997 "Irano–Turcica: Westiranisches Wortgut im Türkeitürkischen Dialektmaterial". Studia Etymologica Cracoviensia II, s. 77–150.
1998 "Etymologische Untersuchungen anhand von Materialien aus dem Hemşingebiet". STC V, s. 41-63.

Blau, Otto
1868 Bosnisch–türkische Sprachdenkmäler. Leipzig.

Bloch – Wartburg
1932 Dictionnaire étimologique de la langue française. Paris.

Bombaci, Alessio
1938 b. Argenti 1938.
1941 Le Fonti turche della battaglia delle Gerbe, 1560. [Including the Turkish text of the "Ferah" of Zekeriyyāzādé.]. Rome.
1942 "Le fonti turche della battaglia delle Gerbe (1560)". Estratto della Rivista degli Studi Orientali Vol. 20. Fasc. 2. 279-304.
1946 "Le fonti turche della battaglia delle Gerbe (1560)". Estratto della Rivista degli Studi Orientali. Roma, s. 193-304; s. 189-218.

Bonelli, Luigi
1899 "Appunti grammaticali e lessicali di turco volgare". Actes du XI Congrès des Orientalistes. Firenze, s. 285-401.
1902 "Voci del dialetto turco di Trebisonda". KSz III, s. 55–72.

Boratav, Pertev Naili (1907-1998)
1995 [2006] Nasreddin Hoca. İstanbul.

Boretzky, Norbert
1975, 1976 Der türkische Einfluß auf das Albanische. 2 cilt. Wiesbaden.

Borhān = Moḥammad Hoseyn b. Halaf-e Tabrīzī moṭaḫalleṣ Borhān.
1342/1973 Borhān–e ḳāṭe'. 5 cilt. Tahran.

Boziyev, A. Yu.
1982 Materialı i issledovaniya po balkarskoy dialektologii, leksike i fol'kloru. Teksty, perevodı, kommentarii, slovar'. Kabardino–balkarskiy nauçno–issledovatel'skiy institut. Nal'çik.

Bravmann, M.
1968 The Arabic elativ. A new approach. Leiden.

Brockelmann, Carl
1916 "Zur Grammatik des Osmanisch-Türkischen". ZDMG LXX, s. 185-215.
1917 'Alī's Qiṣṣa'i Jūsuf. Der älteste Vorläufer der osmanischen Literatur. Abhandlungen der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1916. Philosophisch–historische Klasse, Nr. 5. Berlin.
1919 "Altosmanische Studien I. Die Sprache 'Āšyqpāšās und Aḥmedīs". ZDMG LXXIII, s. 1-29.
1920 Turkologische Studien. ZDMG, Vol. 74, No. 1 (1920), s. 212-215.
1928 Lexikon syriacum. Editio secunda aucta et emendata. Halis Saxonum.

Bucak, Nevra (d.1952)
1994 Beyoğlu'nun eski ustaları ve yaşayan hüzün. İstanbul.

Budagov', Lazar'
1869. Sravnitel'nıy slovar' turetsko-Tatarskih' Nareçiy. Tom I. Sanktpeterburg'.

Budjaktan seslār.
1959 Kişinev.

Buğday, Korkut M. ??
1996 Evliyā Çelebis Anatolienreise. Aus dem dritten Band des

Seyahātnāme. Edition, Übersetzung und Kommentar. Leiden – New York – Köln.

Buğra, Tarık (1918-1994)
1963 Küçük ağa. İstanbul.
1964 Hikâyeler. İstanbul.

Buharalı, Eşref (1951-)
1991 "Çigiller". TAD 1990–1991, V, sayı 26, s. 59–62.

Burak, Sevim (1931–1983)
1983 [1965] Yanık saraylar. Öykü. İstanbul.

[Morkaya], Burhan Cahit (1892-1949)
1934 Dünkülerin romanı. İstanbul.
1941 Ayten. Roman. İstanbul.

Burian, Orhan (1914–1953) – Günyol, Vedat (1912-2004)
1995 Konuşmalar 1945-1950. İstanbul.

Bußmann, Hadumod (1933-)
1990 Lexikon der Sprachwissenschaft. Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage. Stuttgart.

Buvet, Pierre–André ??
1997 "Les noms de machine en –euse". Cahiers de Lexicologie LXXI (1997/2). Revue internationale de Lexicologie et Lexicographie, s. 5–19.

Buyrukçu, Muzaffer Orhan (1930–2006)
1954 [1953] "Anastas mum satsana". YH 1954, s. 106–109.
1956 Katran. İstanbul.
1957 Acı. Hikâyeler. İstanbul.
1959k Korkunun parmakları. Hikâyeler. İstanbul.
1959u [1958] "Umutlar bir çiçek tarlasıydı...". YH 1959, s. 36–40.
1961 Bulanık resimler. İstanbul.
1969 Gürültülü birkaç saat. Roman. İstanbul.
1982 Sıcak ilişkiler. Anı. İstanbul.
1992 Şarkı gibi: Öyküler. İstanbul.

Büngül, Nurettin Rüştü (1882-1951)
1939 Eski eserler ansiklopedisi. İstanbul.

Cabbarlı, Cāfār
2005. Sāçilmiş Äsārlāri I-IV. Bakı: Şārġ-Ġārb.

Caferoğlu, Ahmed (1899-1975)
1931. Abû Hayyân. Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk. İstanbul.
1940 Anadolu dialektolojisi üzerine malzeme I. Balıkesir, Manisa, Afyonkarahisar, Isparta, Aydın, İzmir, Burdur, Antalya, Muğla, Denizli, Kütahya vilâyetleri ağızları. İstanbul Üniversitesi Yayınları no. 105. İstanbul.
1941 Anadolu dialektolojisi üzerine malzeme II. Oyunlar, tekerlemeler, yanıltmaçlar ve oyun ıstılahları. Konya, Isparta, Burdur, Kayseri, Çorum, Niğde vilâyetleri oyunları. İstanbul Üniversitesi Yayınları no. 136. İstanbul.
1942 Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar I. Kars, Erzurum, Çoruh ilbaylıkları ağızları. İstanbul.

1943 Anadolu ağızlarından toplamalar. Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde ilbaylıkları ağızları, Kalaycı argosu ve Geygelli yürüklerinin gizli dili. İstanbul.
1944 Sivas ve Tokat illeri ağızlarından toplamalar. İstanbul.
1945 Güney doğu illerimiz ağızlarından toplamalar. Malatya, Elazığ, Tunceli, Gaziantep ve Maraş vilâyetleri ağızları. İstanbul.
1946 Kuzey–Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar. Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Yöresi ağızları. İstanbul.
1948 Orta Anadolu ağızlarından derlemeler. Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Ankara Vilâyetleri ile Afşar, Saçıkaralı ve Karakoyunlu Uruklarının ağızları. İstanbul Üniversitesi Yayınlarından no. 346. İstanbul.
1951 Anadolu illeri ağızlarından derlemeler: Van, Bitlis, Muş, Karaköse, Eskişehir, Bolu ve Zonguldak illeri ağızları. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından no. 487. İstanbul.
1955 "Anadolu ağızlarındaki metathèse gelişmesi". TDAY-Belleten, s. 1–7.
1970 Cayka'dan şayka'ya. TDAY-Belleten, s. 1-11.

Cambazo[v], İsmail (1928-)***
1957 "Saatçi (Hikâye)". Kaynak. Sofya, s. 65–70.

Cangidze, Venera ??
1980 "Gruzinskaya leksika v dialektakh turetskogo yazıka". [Gürcüce]. Şatsni, s. 95–104.
1983 "Gruzinskaya substratnaya leksika v artvinsko–Şavşet–Artanuc–Artaanskoy turetskoy reçi". [Gürcüce] Vostoçnaya Filologiya cilt V. Tbilisi, s. 81–87.
1984 "Anadolu Türk ağızlarında Gürcüce sözler (Türkiye'de halk ağzından Derleme Sözlüğü'ne göre)". JTS VI, s. 45–52.

Cansever, Edip (1928-1986)
1965 Çağrılmayan Yakup. Şiirler. İstanbul.

Carbognano Costantinopolitano, Cosimo Cómidas de
1794 Primi principj della grammatica turca ad uso dei missionarj apostolici di Costantinopoli. Roma.

Cavide Rıfat ??
1947 "Kahve ajanı". SHD I, sayı 3, s. 69–70.

Celâlettin Ekrem (??)
"İmanı bütün". 1929. En güzel hikâyeler. İstanbul, s. 74–88.

Cemal Refik [Delibaş] (????-1960)***
1943 Mahkeme röportajları. İstanbul.

Cemal Süreya (1931-1990)
1991 99–yüz. İzdüşümler/Söz senaryosu. İstanbul.

Cenâb Şahâbeddîn (1870-1934)
1335 [1919] Avrupa mektûbları. İstanbul.

Cep kılavuzu
1935 Türkçeden Osmanlıcaya cep kılavuzu. İstanbul.

[Başkut],Cevat Fehmi (1904-1971)
1963 Tablodaki adam. Piyes. 5 Tablo. İstanbul.

Cevdet Kudret (1907-1992)
1958 Havada bulut yok. İstanbul.
1973, 1975 Ortaoyunu. 2 cilt. Ankara.

Cevdet Paşa, Aḥmed (1822-1895)
1271–1301 Tārīḫ–i Cevdet Paşa. 12 cilt. İstanbul.
1960 Tezâkir 13-20. Yayınlayan Cavid Baysun. Ankara.
1974 YTEA cilt I, s. 64–7; s. 299–307.

Cherkesi, E. ??
1950 Georgian–English dictionary. Oxford.

Chlōros, Iōanné ??
1899 Türkceden–Rumcaya ḳāmüs–ı ‘oṣmānī. 2 cilt, İstanbul.

Cikiya, Sergej S. ??
1957 “O gruzinskoazerbaycanskḭh yazıkovḭh vzaimootnoşeniyah”. Trudı İnstituta yazıkoznaniya; seriya, vostoçnḭh yazıkov, II. Tbilisi, s. 207–218.

Cingöz Recai, b. Peyami Safa

Clauson, Sir Gerard (1891-1974)
1972 An etymological dictionary of pre–thirteenth–century Turkish. Oxford.

Clodius, Johann Christian (1676-1745)
1730 Lexicon Latino-Turcico-Germanicum … Lipsiae.

Corbeil, Jean–Claude – Archambault, Ariane ??
1992 PONS Bildwörterbuch Deutsch – Englisch – Französisch – Spanisch. Stuttgart -Dresden.

Corominas, Juan ??
1954 Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana. 4 cilt. Bern.

Cortelazzo, Manlio (1908-2009) – Zollo, Paolo ??
1979 Dizionario etimologico della lingua italiana. 5 cilt. Bologna.

Criss, Bilge ??
1993 İşgal altında İstanbul. İstanbul.

Cumalı, Necati (1921-2001)
1948 “Güvercinler”. SHD I, sayı 5, s. 35–46.
1956 Değişik gözle. Hikâyeler. İstanbul.
1969 Oyunlar 3: Nalınlar – Masalar – Kaynana ciğeri. İstanbul.
1970 [1955] Yalnız kadın. İstanbul.

Çabej, Eqrem (1908-1980)
1976, 1987 Studime etimolojike në fushëtë Shqipes. cilt II: A–B. cilt III: C–D. Tiranë.

Çağatay, Neşet (1917-)
1982 “Anadolu‘da ahilik ve bunun kurucusu Ahi Evren”. Belleten XLVI, sayı 121, s. 423–436.

Çağlar, Behçet Kemal (1908-1969)
1994 Benden içeri. Ankara.

Çağlıyan
1958 Edebi derleme. Derliyen Akif Solakof. Sofya.

Çakır, Abdülkadir ??
1949 "Asalet meselesi". YH 1949, s. 21–28.

Çakırhan, V. Nail (1910-2008)
1996 Daha çok onlar yaşamalıydı. İstanbul.

Çamlıbel, Faruk Nafız (1898-1973)
1933 Yangın. İstanbul.

Çamuroğlu, Reha (1958-)
1999 [2. Baskı] İsmail. İstanbul.

Çavuşoğlu, Mehmed (1936–1987)
1970 "Zâtî'nin Letâyîfi. I". TDED XVIII, s. 25–51.
1977 "Zâtî'nin Letâyîfi. II". TDED XXII, s. 143–161.

Çaydam, Hamdi Rıza ??
1946 Şamandıra. İstanbul.

Cehiz, Neşe (1958-)
1996 Fasulyeden aşklar. Öyküler. İstanbul.

Çelen, Meral (1934-)
1955 [1954] "Gece nöbeti". YH 1955, s. 98–104.
1961 Güllü güzel. Hikâyeler. İstanbul.

Čaŭsević, Ekrem (1952-)***
1996 Gramatika suvremenoga turskog jezika. Hrvatska sveucilisna naklada. Zagreb.

Dadaloğlu (1785?-1868?)
1974 YTEA cilt I, s. 412–417.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü (1914–2008)
1950 Toprak ana. İstanbul.
1951 Sıvaslı karınca. İstanbul.
1957 Çocuk ve Allah. İstanbul.
1957d Delice böcek. İstanbul.
1963 Türk olmak. İstanbul.

Dâî b. Aḥmedi Dâ'î (ö. 1421)

Dalli, Hüseyin ??
1932 Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları üzerine araştırmalar. Ankara.

Dankoff, Robert (1943-)
1991 An Evliya Çelebi glossary. Unusual, dialectal and foreign words in the Seyahat-name. Sources of Oriental languages and literatures 14. Turkish sources XII. Duxbury, Mass.
1995 Armenian loanwords in Turkish. Turcologica XXI. Wiesbaden.
2004. Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü. Katkılarla İngilizceden Çeviren Semih Tezcan. İstanbul.

Dawkins, R.M. (1871-1955)***
1916 Modern Greek in Asia Minor. A study of the dialects of Sílli, Cappadocia and Pharasa with grammar, texts, translations and glossary. With a chapter on the subject-matter of the folk-tales by W.R. Halliday. Cambridge.

Dedem Ḳorḳut
1958 Muharrem Ergin: Dede Korkut kitabı. I. Giriş – metin – faksimile. Ankara.
1964 Muharrem Ergin: Dede Korkut kitabı. Metin – sözlük. Ankara.
1973 Orhan Şaik Gökyay: Dedem Korkudun kitabı. İstanbul.

Deliorman, Tuğrul ??***
1943 "Gâvur". Antoloji. İzmir hikâyecileri. İzmir, s. 106–115.

Demirbağ, A. – Demiriz, T. (haz.)
1944 Genç nesil konuşuyor. Seçme şiir ve hikâyeler. İstanbul.

Demircan, Ömer (1935-)
1989 "Türkçe'de pekiştirme işlemi". Dilbilim Dergisi VIII. İstanbul, s. 147-164.

Demircioğlu, Yusuf Ziya (1897–1976)
1934 Yürükler ve köylülerde hikâyeler – masallar. İstanbul.

Demirel, Benâl ??
"Yağmur şehri". Perşembe yağmurları. Ankara, s. 25–30.

Demirezen, Mehmet ??
1978 "Türkçenin ünlü ile başlayan pekiştirme sıfatlarının fonolojisi ve kural sıralamasına bir örnek". Genel Dilbilim Dergisi, sayı 2. Ankara, s. 59-71.

Demiro[v], Lütfi (1929-1990)***
1957 "İlkyaza düğünümüze buyurun (Hikâye)". Kaynak. Sofya, s. 71-76.

Deny, Jean (1879-1963)***
1921 Grammaire de la langue turque (Dialecte osmanli). Paris.
1955 Principes de grammaire turque ("turk" de Turquie). Paris.

Dernschwam, Hans (1494-1568)
1923 [1553–1555] Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55). Neşre hazırlayan Franz Babinger. München – Leipzig.

Devellioğlu, Ferit (1906-1985)
1959, 1970 Türk argo sözlüğü. 4. ve 5. basım. Ankara.

Devrim, İhsan (1914-2010)
1943 Yemen türküsü. Hikâyeler. İstanbul.

Dikbaş, Mehmed Lâtif ??
1936 Kendi düşen ağlamaz. Duyal ve sosyal piyes. İstanbul.

Dilçin, Cem 1942-2013
1991 Süheyl ü Nev-Bahār, Ankara: TDK.

Dilçin, Dehri 1901-1977
1945 Edebiyatımızda atasözleri. İstanbul.

Diniz, Saadet ??
1948 "Mesleğe giriş". SHD II, sayı 9-10, s. 19-23.

Dino, Abidin (1913-1993)
1944 Kel. Adana.
1996 Verese – Kel. İstanbul.

Dino, Güzin (1910-2013)
1991 Gel zaman git zaman. Anılar. İstanbul.

Doerfer, Gerhard (1920-2003)***
1963–1975 Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen. Unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen– und Timuridenzeit. 4 cilt. Wiesbaden.
1982 "Materialien zu türk. *h-* (II)". UAJb N.F. II, s. 138-168.
1984 "The problem of Rhotacism/Zetacism". CAJ XXVIII, s. 36–42.
1985 Zum Vokalismus nichterster Silben in altosmanischen Originaltexten. Stuttgart.
1992 "Mongolica im Alttürkischen". Bruno Lewin zu Ehren. Festschrift aus Anlaß seines 65. Geburtstages. Cilt III, Korea. Bochum, s. 39-56.
1993 "The Older Mongolian Layer in Ancient Turkic". TDiA III, s. 79-86.
1997 "Das türkische Suffix ***–mlş*** als Lehnelement". Sprach– und Kulturkontakte der türkischen Völker. Materialien der zweiten Deutschen Turkologen–Konferenz Rauischholzhausen, 13. – 16. Juli 1990, s. 87–92.

Donaldson, Bess Allen ??
1938 The Wild Rue. A Study of Muhammadan Magic and Folklore in Iran. London.

Dozy, Reinhard P. A. (1820-1883)
1845 Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes. Amsterdam.
1927 Supplément aux dictionnaires arabes. 2me édition, 2 cilt. Leide–Paris.

Dozy–Engelmann ??
1869 Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de 'arabe. Amsterdam.

Dölek, Sulhi (1948–2005)
1993 "Havbis cehennemde". Varlık Dergisi, sayı 1032. İstanbul, s. 35–36.
[1991] 1999 Korugan. İstanbul.

Dranas, Ahmet Muhip (1909–1980)
1947 Gölgeler (3 perdelik piyes). Ankara.

DS
1963–1982 Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü. 12 cilt. Ankara.
1962 Folklor sözleri. Ankara.

Dubois, Jean – Mitterand ??, Henri – Dauzat, Albert (1877-1955)
1993 [1964] Dictionnaire étymologique et historique du français. Nouvelle édition. Paris.

Duda, Herbert (1900-1975).
1930 Die Sprache der Qyrq Vezir–Erzählungen. 1. Teil Formenlehre. Leipzig.

Duden
1996 Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 10 Bänden. Mannheim et al.

Duman, Faruk (1974-)
1999 Av dönüşleri. Öyküler. İstanbul.

Dupuis, André ??
1951 Dictionnaire du costume et de ses accessoires des armes et de étoffes des origines à nous jours. Gründ–Paris.

Dursun Beg, b. Tursun Bey (1426-1491 civarı)***

Duru, Orhan (1933–2009)
1962 Denge uzmanı. Hikâyeler. İstanbul.
1995 İstanbulin. Deneme. İstanbul.

Duygulu, Behiç (1933–1985)
1961 Ağlama n'olur. Hikâyeler. İstanbul.
1963 Sırtlan bayırı. Hikâyeler. İstanbul.

Ebūbekir Ḥāzım [Tepeyran] (1864-1947)
1326e Eski şeyler. İstanbul.
1326y [2002] Yeŋi şeyler. Küçük Paşa. İstanbul.

Ebü l-Ḫayr Rūmī, b. Ṣaltuḳ-nāme.

Ebu'l-Leyṣ Semerḳandī (ö.983)***
1965 Selâhattin Olcay: Teẕkiretü'levliyâ. (Tercümesi). İnceleme–metin–indeks. Ankara.

Eckmann, János (1905-1971)
1940 [1941] "Die türkische Mundart von Warna". KCsA III, s. 144–214.
1953m "Karamanlı Türkçesinde –maca ekli fiil şekli". TDAY, s. 45–48.
1953r "Türkçede –raq, –rek ekine dair". TDAY, s. 49–52.
1955 "Türkçe'de *d, t* ve *n* seslerinin türemesi". TDAY, s. 11–22.

Edgü, Ferit (1936-)
1959 Kaçkınlar. İstanbul.
1977 [1990] O. Hakkâri'de bir mevsim. Roman. İstanbul.

Ediboğlu, Baki Süha (1915-1972)
1958 Karanlıkta geçen gemiler. İstanbul.

Edirneli Nazmī, b. Naẕmī (1559'dan sonra)

Ediskun, Haydar ??
1985 Türk bilgisi. İstanbul.

Egeli, Münir Hayri (1901-1970)
Uryan Efe. İstanbul.

Egorov, V.G. ??
1964 Ėtimologiçeskiy slovar' çuvaşskogo yazıka. Çeboksarı.

EI = Encyclopaedia of Islam
1960– 9 cilt. Leiden–London.

Elçin, Şükrü (1912-2008)
1975–1976 "Dâstânı ḳıssai Şâd ile Gam. Ferruhdil ile Mehmed Bey'in hikâyesi". TKA XV, s. 167–201.
1977–1978 "Sansar Mustafa hikâyesi". TKA XVI, s. 195–224.

Eloğlu, Metin (1927-1985)
1957 "Et". Perşembe yağmurları. Ankara, s. 42–48.

Elvan Çelebi (1611-1684?)
1984 [1358–59] İsmail E. Erünsal–A. Yaşar Ocak: Menâkıbu l–ḳudsiyye fî menâsıbi l–ünsiyye (Baba İlyâs–ı Horasânî ve sülâlesinin menkabevî tarihi). İstanbul.

Elwell-Sutton, Laurence, Paul (1912-1984)***
1969 [1963] Elementary Persian grammar. Cambridge.

Emiroğlu, Kudret (1956-)
1989 Trabzon–Maçka etimoloji sözlüğü. Ankara.

Emre, Ahmet Cevat (1876-1961)
1931 Yeni bir gramer metodu hakkında lâyiha. I. cilt. İstanbul.

Encyclopedia of Islam
1960– New edition. Leiden–London.

Enderünî Fāżıl Beg (1759??–1810)
1286 Defter–i ʿışq¸ Hûbân–nâme. Zenân–nâme. Çengî–nâme. [İstanbul].

Engin, İlhan (1925–1990)
1949 İnsanlar bilselerdi. İstanbul.
1961 Partinin adamları. Oyun: 3 tablo, 2 perde. İstanbul

Enverî (ö.1547)
1928 Mükrimin Halil: Düstürnāmei Enverî. Türk tarih encümeni külliyatı 15. İstanbul.

Eray, Nazlı (1945-)
1976 Ah bayım ah! Ankara.
1984 Deniz kenarında pazartesi. İstanbul.
1986 [1992] Eski gece parçaları. Öyküler. İstanbul.
1990 [1989] Aşk artık burada oturmuyor. Öyküler. İstanbul.
1994 [1992] Ay falcısı. Roman. İstanbul.
1999 Elyazması rüyalar. Roman. İstanbul.

Erbay, Rauf ??
1948 "Son tren". SHD II, sayı 11-12, s. 17-25.

Erbil, Leylâ (1931-2013)
1961 Hallaç. Hikâyeler. Ankara.
1968 Gecede. Öyküler. İstanbul.
1984 [1977] Eski sevgili. Öykü. İstanbul.
1985 Karanlığın günü. Roman. İstanbul.

Erdal, Marcel (1945-)
1982 "Early Turkish names for the Muslim god, and the title çelebi". AAS XVI, sayı 3, s. 407–416.
1991 Old Turkic word formation. A functional approach to the lexicon. 2 cilt. Wiesbaden.
1993 "The Concept of Sovereignty in the Altaic World". PIAC, 34th meeting. Berlin 21.–26. July 1991. Wiesbaden, s. 81-99.

Erdinç, Fahri (1917–1986)
1947 "Yeşil banknot". SHD I, sayı 2, s. 33-41.
1948k "Kırmızı ampul". SHD II, sayı 6, s. 21–28.
1948a "Allah yapısı". SHD II, sayı 8, s. 31–38.
1948f "Felek yar olmadı". SHD II, sayı 8, s. 49–53.
1948fes "Fes". SHD II, sayı 8, s. 7–13.

1948h "Hamurkâr Süleyman". SHD II, sayı 8, s. 67–73.
1948i "İstida". SHD II, sayı 8, s. 19–29.
1948iç "İğde çiçekleri". SHD II, sayı 8, s. 55–61.
1948ik "İstiridye kabuğu". YTH I, s. 19–27.
1948r "Rüşvet". SHD II, sayı 8, s. 39–47.
1948rg "Resmigeçit". SHD II, sayı 11–12, s. 27–42.
1949d "Destur ya sefalet". YH 1949, s. 29–34.
1949i "İftira". SHD III, sayı 18–19, s. 5–11.
1955 Âsi. Bugünkü Türkiye'den hikâyeler. Sofya.
1956 İşte böyle... Şiirler. Sofya.
1958 [2010] Alinin biri. Roman. Sofya.
1960 Memleketimi anlatıyorum. Hikâyeler. Sofya.
1961 Acı lokma. Roman. Sofya.
1969 Diriler mezarlığı. Hikâyeler. İstanbul.
1973 Canlı barikat. Hikâyeler. Sofya.

Erduran, Refik (1928-)

1962 Ayı masalı. Komedi iki bölüm. y.y.

Eren, Hasan (1919-2007)***

1940 [1941] "Beiträge zur türkischen Wortforschung". KCsA III, s. 129–143.
1946 "Etimoloji araştırmaları". TM IX, 1946-51, s. 95-96.
1952 "Zu rufe an Tiere bei den Türken". UAJb XXIV, s. 134-137.
1953 "Türk dillerinde métathèse". TDAY, s. 161–180.
1958 "Türkçe *folluk* kelimesi üzerine". TDAY, s. 13-15.
1960 "Anadolu ağızlarında Rumca, İslavca ve Arapça kelimeler". TDAY, s. 295-371.
1963 "Caucasian-Turkic elements in the Anatolian dialects". Studia Caucasica I, s. 93–126.
1974a "Anadolu'da toplu yardımlaşma gelenekleri: İmece". TD XXIX, sayı 271, s. 545-549.
1974d "Dibek". TD XXX, sayı 277, s. 761-764.
1978 "Türk dili'nin étymologique sözlüğüne katkılar". Ömer Asım Aksoy Armağanı. Ankara, s. 87–89.
1979 "Türklerde ekinciliğin gelişmesine katkılar". Türkoloji Dergisi VIII, sayı 1, s. 1–28.
1980 Kitab tenkidi: "Daher, Ymär: Agricultura Anatolica I". TM XIX, s. 283-308.
1981d "Düden". TDAY, s. 17-21.
1981t "Türk dilinin étimologique sözlüğüne katkılar". TDAY 1978-1979, s. 1-15.
1983 "Alpullu". Türk Dili XLVII, sayı 384, s. 523-525.
1987b "Balkan adının kökeni". TD LIV, sayı 429, s. 113-124.
1987k "Keşişleme". TD LII, sayı 424, s. 256-258.
1988m "Mırın kırın etmek". TD LVI, sayı 439, s. 25-28.
1988s "Sırça köşkte... (Başlangıç)". TD LVI, sayı 442, s. 188-207.
1989a "Apazlama". TD LVIII, sayı 455, s. 251–254.
1989ç "Çevlik". TD LVIII, sayı 456, s. 277-280. Ankara.
1989k "Küheylân". TD LVIII, sayı 454, s. 169-172.
1991ed "Edincik". TD 1991/I, sayı 471, s. 137-140.
1991ez "Ezine". TD 1991/I, sayı 470, s. 91-98.
1992k "Kumpir". TD 1992/II, sayı 488, s. 81-84.
1992s "Sırça köşkte... II". TD 1992/2, sayı 489, s. 161-213.

1993aa "Ağabey ve abla". TD 1993/I, sayı 498, s. 405–410.
1993b "Balıklava". TD 1993/II, sayı 500, s. 111–117.
1993s "Sırça köşkte... III". TD 1993/2, sayı 499, s. 1-82.
1994td "Türk dilinin étymologique sözlüğü". TD 1994/II, sayı 513, s. 179-198.
1994tm "Tüm mü, yoksa bütün mü?" TD 1994/I, sayı 510, s. 403-408.
1995 "Türkçede doublet örnekleri". TD 1995/II, sayı 523, s. 731-736.
1999 Türk dilinin etimolojik sözlüğü. Ankara.

Ergin, Muharrem (1923-1995), b. Dedem Ḳorḳut

Ergin, Muharrem, b. Kāżī Burhānüddīn

Ergun, Sadeddin Nüzhet (1901-1946)
t.y. Türk Şairleri. 4 cilt (son cilt natamam). İstanbul.

Ergür, Atila (1945-1997)
2002 Tekstil Terimleri Sözlüğü. İstanbul.

Ergüven, Fehmi Rahmi ??
1953 [1952] "Sihirli define". YH 1953, s. 104–107.

Erhan, Ahmet (1958-)
1993 Öteki şiirler 1976-1991. Ankara.

Erimer, Kayahan ??
1973–74 "Gün ışığına çıkan değerli bir eser". TDAY, s. 265–281.

Erlmeier – Brandt ??
1967 Handbuch der Pistolen und Revolverpatronen. Cilt I. Wiesbaden.

Ersoy, Meḥmed ʿĀkif (1873–1936)
t.y. [birinci tab 1911] Safahât. İkinci tab. İstanbul.

Ersöz, Cezmi (1959-)
1999 İçime gir ama sigaranı söndürme. İstanbul.

Ertem, Sadri Etem (1900–1943)
1930se "Sen ne iyi adamsın!" 1929. En güzel hikâyeler. İstanbul, s. 61–70.
1930su "Sukut eden dâva". 1929. En güzel hikâyeler. İstanbul, s. 48–60.
1931 Çıkrıklar durunca. Roman. İstanbul.
1933 Bacayı indir, bacayı kaldır. İstanbul.
1935 Düşkünler. Yerli roman. İstanbul.

Ertunç, Yılmaz ??
1982 Yankesicilik ve buna benzer çeşitli suçların işleniş şekilleriyle açıklamaları. İstanbul.

Eruz, Nahit (1936-)
1969 Çuvalın yanındaki adam. Hikâyeler. İstanbul.

Esemenli, Deniz (1960-)
1990 "Baldaken formlu camilerin geç Osmanlı devrindeki dış görünümleri üzerine". Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi III, sayı 8, s. 49–57.

Esendal, Memduh Şevket (1883–1952)
1934 Ayaşlı ve kiracıları. Roman. İstanbul.

1949 "Çocukluk". SHD III, sayı 24-25, s. 15-23.
1958m Mendil altında. (Hikâyeler II). Ankara.
1958o [1985] Otlakçı. (Hikâyeler I). Ankara.

Eşref, Buharalı, b. Buharalı Eşref. (bknz. Buharalı, Eşref)

Eşref, Şair (1846-1912)
1958 Hilmi Yücebaş: Şair Eşref. Hayatı – hâtıra-ları–şiirleri. İstanbul.

Eşref bin Muhammed (14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başları)***
1961 Bedi N. Şehsuvaroğlu: Hazâ'inü's-saâ'dât 1460 (H. 864). Ankara.

Eşrefoġlı Rūmī (?–1469)
1286 Dīvān–ı Eşref–oġlı 'Abdullāh er–Rūmī. [İstanbul].

Evliyā Çelebī (1611–1685?)
Türkçe Yazmalar. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
1314–1938 Seyahatname. 10 cilt, İstanbul.
1989 Fahir İz (introduction): The Seyahatname of Evliya Çelebi. Book One: Istanbul. Facsimile of Topkapı Sarayı Bağdat 304, Part 1: Folios 1a-106 a. Sources of Oriental Languages and Literatures 11, Turkish Sources IX. Harvard University.
2009. Evliyā Çelebī Seyahatnâmesi. Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı - Robert Dankoff. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları.

Evren, Turgut ??
1943 Yolların tükettiği adam. Hikâyeler. Ankara.

Eyuboğlu, İsmet Zeki (1925-2003)
1991 [1988] Türk dilinin etimoloji sözlüğü. Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş ikinci basım. İstanbul.

Eyuboğlu, Sabahattin (1908–1973) – Günyol, Vedat (1912–2004)
1994 Konuşmalar 1956-1960. İstanbul.

Eyüboğlu, Bedri Rahmi (1913–1975)
1938 "Ide ağacı". Genç neslin en güzel hikâyeler. İstanbul, s. 93-100.

Eyüboğlu, E. Kemal ??
1973 Şiirde ve halk dilinde atasözleri ve deyimler. 1. kitap. İstanbul.
1975 Şiirde ve halk dilinde atasözleri ve deyimler. 2. kitap. İstanbul.

Fa̧hrī ??
1974 Barbara Flemming: Fa̧hrīs̭ Husrev u Šīrīn, eine türkische Dichtung von 1367. Wiesbaden.

Fahriye Nedim ??
1933 Alaturka ve alafranga mükemmel yemek ve tatlı kitabı. İstanbul.

Fatma 'Aliyye (1862–1936)
1328/1910 Enin. İstanbul.

Fazlı Necip (1864–1932)
1930 Külhanî Edipler. Jön Türklerden Cumhuriyete kadar inkılap içinde geçen tarihî zaman. İstanbul.

Fekete, Ludwig Lajos (1891-1969)***
1932 Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Eszterházy, 1606–1645. Budapest.

Felek, Burhan (1889-1982)
1947 Felek. İstanbul.
1957 Vatandaş Ahmet Efendi. İstanbul.
1971 Eski İstanbul hikâyeleri. İstanbul.

Feraizci-zâde Mehmed Şâkir (1853-1911)
1979 DS 379. Hazırlayan: Nevin Önberk. Ankara.

Ferec = Ferec baʿde şidde
855/1451 Yazma. Macar Bilimler Akademisi Tö F 71. Edirne.
y.y. Yazma. Berlin, Staatsbibliothek, Ms. or. oct. 1882.

Ferheng-nāme-i Saʿdī
1340–1342 [1073] Kilisli Muʿallim Rıfʿat: Ferheng-nāme-i Saʿdī tercümesi. İstanbul.

Feridun Osman [Menteşeoğlu] (1904-1958)
1936 Son mektub. Yurt hikâyeleri. İstanbul.

Fethi Naci (1927-2008)
1999 [1999] Dönüp baktığımda... Anılar. İstanbul.

Feyzī, b. Tarlan 1948 III, s. 57–80.

Feyzioğlu, Yücel (1946-)
1985 Uğultu. Roman. Ankara.

Fikret Adil (1901–1973)
[1933] Asmalımesçit, 74. (Bohem hayatı). 2. baskı. İstanbul.

Fikrī ??
1307 Luġat-i ġarībe. y.y.

Firdevsī-i Rümī (15./16 yy.)
1980 İbrahim Olgun – İsmet Parmaksızoğlu: Kutb-nâme. Türk Tarih Kurumu Yayınları XVIII. Ankara.

Fīrūzābādī, Muḥammad b. Yaʿḳūb (729/1329–817/1415)
1305 El-Oḳyānüs fī tercümeti l-Ḳāmüs. 3 cilt. Mütercimi: Aḥmed ʿĀṣım ʿAyntabī. Bulaḳ.

Fischer, Wolfdietrich (1928-2013)***
1972 Arabische Grammatik. Leiden.
1980 “Die arabische Pluralbildung”. ZAL V/80.

Fleischer, Heinrich Leberecht (1801-1888)***
1875 (1847). Grammatik der lebenden persischen Sprache: nach Mirza Mohammed Ibrahims Grammar of the Persian language. Leipzig.

Frayha, Anis ??
1947 A dictionary of non-classical vocables in the spoken Arabic of Lebanon. Beirut.

Freytag, Georg Wilhelm (1788-1861)***
1830 Lexico Arabico-Latinum. 4 cilt. Halle/Saale.

Fużülī (ö.1566)
1958 K. Akyüz: Fuzûlî Türkçe divan. Ankara.

Füruzan (1938-)
1972k Kuşatma. Ankara.
1972p [1971] Parasız yatılı. Ankara.
1975 [1974] 47'liler. 2. Basım. İstanbul.
1981 [1973] Benim sinemalarım. 4. Basım. y.y.
1982g Gecenin öteki yüzü. Öykü. İstanbul.
1982k "Kanı unutma". b. F. Akatlı. İstanbul.

Gabain, Annemarie von (1901-1993)
1974 [1941] Alttürkische Grammatik. 3. Auflage. Wiesbaden.

Ġaçaġ Näbi ??
1961 Dastan. Bakı.

[Bodrumlu] Galanti, Avram (1873-1861)
1951 Ankara tarihi. Birinci kısım. İstanbul.

Ġälib Paşa, ʿAbdülhalīm (?-1876)
t.y. [1911] Muṭāyebātı türkiyye. y.y.

Galtier, M.E. ??
1904 "Notes de linguistique turque". Bulletin de l'Institut d'Archéologie Orientale III, s. 1–14.

Gamillscheg, Emil ??
1925 Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache. Innsbruck.

Garzanti, [Aldo] (1883-1961)??***
1961 Mario Hazon: Garzanti comprehensive. Italian-English English-Italian dictionary. New York – Toronto – London.

Ġazälī
1973–1974 Günay Kut: "Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a yolladığı mektub ve ona yazılan cevaplar". TDAY, s. 223-252.

Ġazavät-ı Sulṭän Murād b. Meḥemmed Ḫan
1978 Halil İnalcık – Mevlûd Oğuz: İzladi ve Varna savaşları (1443–1444) üzerinde anonim Gazavâtnâme. Türk Tarih Kurumu yayınları XVIII. Ankara.

Gavazo[v], Süleyman (1924-)***
1957 "Muallime". Kaynak. Sofya, s. 101–105.

Gemalmaz, Efrasiyap (1937-)
1978 Erzurum ili ağızları. İnceleme – metinler–sözlük ve dizinler. 3 cilt. Erzurum.

Georgacas, Demetrius J. (1908-1990)
1964 "From the river systems in Anatolia: The names of the longest river". Names XII, s. 197–214.
1969 "The name Asia for the continent; its history and origin". Names XVII/1, s. 1–106.
1971n The names for the Asia Minor peninsula, and a register of surviving Anatolian pre–Turkish placenames. Heidelberg.
1971w "The waterway of Hellespont and Bosporus: the origin of the names and Early Greek haplology". Names cilt XIX/2, s. 65–131.
1976 (1977) "Turkish ichthyonyms and fishing terms of Greek origin". Praktika tês Akadêmias Athênôn LI, s. 583–599.

1978i Ichtyological terms for the sturgeon and etymology of the international terms bostargo, caviar and congeners. Athenai.
1978t "Turkish common names of aquatic animals (and congeners) and fishing terms of Greek origin". Bollettino dell'Atlante linguistico mediterraneo XX (Pisa), s. 119–145.

Gibb, Elias John Wilkinson (1857-1901)
1900–1909 History of Ottoman poetry. 6 cilt. London.

Giese, Friedrich (1870-1944)
1929 Die altosmanische Chronik des ʿĀšiḳpašazāde auf Grund mehrerer neuentdeckter Handschriften von neuem herausgegeben. Leipzig.

Giray, Fethi (1918-1970)
1949 "Defteri kebir memuru". SHD II, sayı 13-14, s. 19-22.

Girginsoy, Naci (1924–1982)
1955 [1954] "Hastaneye mektup". YH 1955, s. 105–107.
1956 [1955] "Adaya vapur". YH 1956, s. 90-92.

Givón, Thomas (Talmy) (1936-)
1984 Syntax: a functional-typological introduction. Amsterdam-Philadelphia.

Goloğlu, Mahmut (1915-1982)
1943 Sevda masalları. Masallar. Hikâyeler – hatıralar. Ankara.

Göçmen, Çetin ??
1959 [1958] "Yıllardan sonra". YH 1959, s. 51–60.

Gökçe, Orhan Rahmi (1904-1972)***
1943 "Kamburun dünyası". Antoloji. İzmir hikâyecileri. İzmir, s. 26–33.

Gökçek, Cihat ??
1943 "Nar danesi". Antoloji. İzmir hikâyecileri. İzmir, s. 120–133.

Gökgöl, Mirza ??
1937 Doğu–Karadeniz bölgesinde bir araştırma gezisi. Ziraat Vekâleti neşriyatı. Ankara.

Gökşen, Enver Naci (1916-1986)
1949 Durakta bir adam. Hikâyeler. y.y. [İstanbul].
1952 Çardak altı. Hikâyeler. İstanbul.
1964 "Eklemeli pekiştirme sıfatları". TD XIII, sayı 149, s. 279-282.

Göktulga, Fahri Celâleddin [Fahri Celâl] (1895-1975)
1943 Eldebir Mustafendi. Küçük hikâyeler. İstanbul.
1948 Avur zavur kahvesi. Hikâyeler. İstanbul.
1953 Salgın. Seçilmiş hikâyeler. İstanbul.
1973 Bütün hikâyeler. İstanbul.

Gökyay, Orhan Şaik (1902–1994)
1978 Gelibolulu Mustafa Âli. Görgü ve toplum kuralları üzerinde ziyâfet sofraları (Mevâidü'n–nefâis fî kavâidi'l–mecâlis). 2 cilt. İstanbul.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1900–1982)
1934 "Yunus Emre'de öz türkçe kelimeler". TM IV, s. 265–280.
1945 Divan Edebiyatı beyanındadır. İstanbul.
1948 Yunus Emre divanı. Cilt 2–3. İstanbul.

Graeco-Romanica
1997 Akten zur Tagung vom 24. April 1996. Thessaloniki.

Grönbech, Kaare (1901-1957)
1942 Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus. Köbenhavn.

Grönbech, Vilhelm (1873-1948)
1902 Forstudier til tyrkisk lydhistorie. Köbenhavn.

Grzimeks Tierleben
1968 Enzyklopädie des Tierreiches. 13 cilt. Zürich.

Güler, Mehmet (1944-)
1990 İstanbul kanatlı ben. Roman. İstanbul.

Gülsoy, Murat (1967-)
2000 Bu kitabı çalın. Öyküler. İstanbul.

Günay, Turgut [Yetik Ozan] (ö.1978)***
1978 Rize ili ağızları (inceleme – metinler – sözlük). Kültür Bakanlığı, Millî folklor Araştırma Dairesi yayınları 27. Ankara.

Günay, Umay (1943-)
1975 Elâzığ masalları. İnceleme. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Yayınları no. 350. Erzurum.

Günel, Burhan (1947–2012)
1984 Dünyanın en güzel kadını. Öyküler. Ankara.
1991 Baraka. Roman. İstanbul.

Günel, Sadi (1911- ???)
1947 "Kınalı parmaklar". SHD I, sayı 1, s. 27-34.

Güner, Tarık (1922- ???)
1951 Peynir ekmek. İstanbul.

Güney, Bumin Gaffar (1934-)
1953 Tellâk Ali. Hikâyeler. İstanbul.

Güney, Eflâtun Cem (1896–1981)
1946n Bu toprağın masalları. I: Nar tanesi. İstanbul.
1946k Bu toprağın masalları. II: Karayılan. İstanbul.
1947 Bu toprağın masalları. III: Akıl kutusu. İstanbul.

Güngör, Kemal (1914-1961)
1941 Cenubî Anadolu yürüklerinin etno–antropolojik tetkiki. Ankara.

Güngör, Nasıh ve Ozanoğlu, İhsan
1939 Kastamonu bilmeceleri. CHP Kastamonu Halkevi neşriyatı. İzmir.

Güngör, Necati (1949-)
1992 Bir taşralının İstanbul nostaljisi. İstanbul.
1998 İyiler genç ölür. İstanbul.

Güntekin, Reşat Nuri (1889–1956)
1343/1924 Gizli el. Roman. İstanbul.
1927 Bir ḳadın düşmanı. Çirkiniŋ romanı. y.y. [İstanbul].
1928 [1984] Yeşil gece. İstanbul.
1930 Yaprak dökümü. Roman. İstanbul.
1932 [1944] Kızılcık dalları. Roman. 2. baskı. İstanbul.

Günyol, Vedat (1952-2004)

1992 Güne doğarken. İstanbul.
1995 Dünden bugüne. Denemeler. İstanbul.
1999 Günlerin içinden. İstanbul.

Günyol, Vedat – Eyuboğlu Sabahattin

1995 Konuşmalar 1956-1960. İstanbul.

Gürbüz, Şule (1971-)

1992 Kambur. İstanbul.

Gürçay, Lûtfi ??

1943 Gẹmici dili. İstanbul.

Gürler, Celâl Sıtkı (1905-1949)***

1939 Porsuk. Hikâyeler. İstanbul.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1864-1944)

1316 Teşādüf. Der–Sa‘ādet.
1327. Şıpsevdi. İstanbul.
1330 Cadı. Külliyatı, 2. hikâye. İstanbul.
1332 Hazan bülbülü. Millî tiyatro. İstanbul.
1335 [1887] Ḥaḳḳa sığındıḳ. İşidilmedik bir vaḳ‘a. İstanbul.
1335h [1940] Hayattan sayfalar. Roman. İkinci basılış. İstanbul.
1336k Ḳadınlar vā‘iẓi. Küçük hikâyeler. Der–Sa‘ādet.
1336ş [1888] Şıḳ. İkinci tab‘. Der-Sa‘ādet.
1339 Tebessüm–i elem. İstanbul.
1340a Afsüncu baba. İstanbul.
1340c Cehennemlik. İstanbul.
1341 [1981] Ben deli miyim? İstanbul.
1341mh Meyhānede hanımlar. İstanbul.
1926b Billür ḳalb. İstanbul.
1927mü [1315, t.y.] Mürebbiye. İkinci ṭab‘. İstanbul.
1927mu [1314] Muṭallaḳa. 2. ṭab‘. İstanbul.
1927n Ni‘met–şinās. İstanbul.
1928 [t.y.] Muḥabbet ṭılsımı. İstanbul.
1929m Mezârından ḳalḳan şehîd. İstanbul.
1933i İki hödüğün seyahatı. İstanbul.
1933ke Kadın erkekleşince. Piyes: 3 perde, 3 tablo. İstanbul.
1933kp Katil puse. İstanbul.
1933n Namusla açlık mes’elesi. İstanbul.
1933ş Şeytan işi. İstanbul.
1934 Tünelden ilk çıkış. İstanbul.
1938 [1912] Gulyabani. Roman. İkinci basılış. İstanbul.
1939 Gönül ticareti, diğer hikâyeler. İstanbul.
1942 [1337] Kesik baş. Zabıta romanı. İstanbul.
1943g [1972g] Gönül bir yel değirmenidir, sevda öğütür. İstanbul.
1943m [1972m]. Melek sanmıştım şeytanı. İstanbul.
2000 [1968]. İnsanlar Maymun muydu? İstanbul.

Güvemli, Zahir (1913-2004)

1949 Türk mizah edebiyatı antolojisi. Manzum – mensur. İstanbul.

Güzelce, İbrahim (1922-1976)

1948 “Üç kardeştiler”. YTH I, s. 118–128.

Hacıhasanoğlu, Muzaffer (1924-1985)

1948 "Hep insanoğluyuz". YTH I, s. 35-44.
1951t Bir tespih tanesi. İstanbul.
1952 [1951] "Bu sabah". YH 1952, s. 51–58.
1953 [1952] "Ayşe". YH 1953, s. 48–65.
1954b Bu dağın ardı. Hikâyeler. İstanbul.
1954y [1953] "Yıldızlar kadar para". YH 1954, s. 64–71.
1955 [1954] "Sıcak". YH 1955, s. 32–42.

Hafız, Nimetullah (1939-)***

1985 Kosova Türk halk edebiyatı metinleri. Kosova Üniversitesi Priştine Felsefe Fakültesi. Priştine.

Ḥafîd, Meḥmed (ö.1811)***

1221 Ġalaṭât-ı Ḥafîd. İstanbul.

Haġverdiyev, Ābdürrāhimbey (1870-1933)***

1971 [2005] Seçilmiş äsärläri. Birinci cilt. Bakı.

Halasi-Kun, Tibor (1914- 1991)***

1969–1982 "The Ottoman elements in the Syrian dialects". ArchOtt I, s. 14–91; V, s. 17–95; Vll, s. 117–267.

Halıcı, Feyzi (1924–

1994 Şair Burhaneddin'in Nasreddin Hoca'nın fıkraların şerheden eseri [1892]. Atatürk Kültür Merkezi Yayını 77. Ankara.

Halıcı, Mehdi (1927- ???)

1959 [1958] "Taşa vurulu düğüm". YH 1959, s. 99–104.

Halikarnas Balıkçısı = Cevat Şakir Kabaağaçlı (1886-1973)

1946 [1997a] Aganta! Burina! Burinata! Roman. İstanbul.
1947k "Karısını voltayla avlayan". SHD I, sayı 3, s. 25-32.
1947m [1962] Merhaba Akdeniz! 30 seçme deniz hikâyesi. İzmir.
1948 "Ticaret". SHD I, sayı 5, s. 27-33.
1952 Egenin dibi. İstanbul.
1954a Anadolu efsaneleri. İstanbul.
1954y Yaşasın deniz. Hikâyeler. İstanbul.
1955 [1999ö] Ötelerin çocuğu. Roman. İstanbul.
1969 [1997] Deniz gurbetçileri. İstanbul.
1972 [1995] Egeden denize bırakılmış bir çiçek. Ankara.
1991. [1996] Çiçeklerin düğünü. Ankara.
1995. Dalgıçlar. Ankara.

Hamit Zübeyr, b. Koşay, Hamit Zübeyr (1897-1984)

[Purgstall]-Hammer, Joseph von (1774-1856)

1815 Staatsverfassung und Staatsverwaltung des Osmanischen Reiches. 2 cilt. Wien.

Hançerlioğlu, Orhan (1916–1991)

1951b "Bağlayan toprak". YH 1951, s. 53-56.
1951k Karanlık dünya. Roman. İstabul.
1952 Büyük balıklar. Roman. İstanbul.
1953 İnsansız şehir. Hikayeler. İstanbul.
1953o Oyun. Roman. İstanbul.
1954 Ekilmemiş topraklar. Roman. İstanbul.
1956 Kutu kutu içinde. Roman. İstanbul.
1960 Bordamıza vuran deniz. Roman. İstanbul.

Handjéri, Alexandre (1760-1854)***

1840–1841 Dictionnaire français–arabe–persan et turc, enrichi d'exemples en langue turque avec des variantes, et de beaucoup de mots d'arts et de sciences. 3 cilt. Moscou.

Hasan Rüştü (Ermenekli) (1285-1936)

1937 Hayat ve Eserleri. Yazan: Memduh Yavuz Süslü. Konya.

Hasluck, Frederick William (1878-1920)

1929 Christianity and Islam under the Sultans. 2 volumes. Oxford.

[Kılıçoğlu] Hatiboğlu, Vecihe (1916-1996)

1973 Pekiştirme ve kuralları. Ankara.

1981 Türk dilinde ikileme. Genişletilmiş ikinci baskı. Ankara.

Hauenschild, Ingeborg ??

1989 Türksprachige Volksnamen für Kräuter und Stauden mit den deutschen, englischen und russischen Bezeichnungen. Wiesbaden.

1994 "Botanica im Dīvān luġāt at–turk". JT II, sayı 1, s. 25–100.

1996–1997 "Türksprachige Benennungen für den Maulwurf". OS XLV–XLVI, s. 63–88.

1998 "Türksprachige Benennungen für Eidechsen". AOH Acta, s. 131-158.

Hayali Bey (?–1557)

1945 Hayâlî Bey dîvânı. İstanbul.

Hazai, György (1932-)

1973 Das Osmanisch–Türkische im XVII. Jahrhundert. Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsány. Bibliotheca orientalis hungarica XVIII. Budapest.

Hazar, İrfan ??

1943 "Memişin eşeği". Antoloji. İzmir hikâyecileri. İzmir, s. 38–41.

Helâkî (ö.1575)

1982 Mehmed Çavuşoğlu: Helâkî. Dîvan. Tenkidli basım. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no. 2979. İstanbul.

Hepçilingirler, Feyza (d.1948)

1990 Kırlangıçsız geçti yaz. Öyküler. İstanbul.

1997 Savrulmalar. İstanbul.

Heuser-Şevket, Fritz ??

1942 Türkisch-deutsches Wörterbuch İstanbul.

Heyd, Uriel (ö.1968)***

1973 Studies in Old Ottoman criminal law. Edited by V.L. Ménage. Oxford.

Heyd, W. ??

1936 Histoire du commerce du Levant au moyen-âge. 2 cilt. Leipzig.

Hikâyei Ebû Alî ibn Sînâ 1302

Hindoglu, Artin (ö.1844)***

1838 ¸Hazīne–i luġāt ou Dictionnaire abrégé turc–français. Vienne.

Hinz, Walther (1906-1992)***
1955 Islamische Maße und Gewichte, umgerechnet ins metrische System. Handbuch der Orientalistik. Ergänzungsband, Heft 1. Leiden.

Hisar, Abdülhak Şinasi (1883–1963)
1941 Fahim Bey ve biz. Hikâye. İstanbul.
1944 [1996] Çamlıcadaki enişte miz. Hikâye. İstanbul.
1953 Geçmiş zaman köşkleri. İstanbul.

Hist Lex = Historikon lexikon tēs neas hellēnikēs
1933–1984 5 cilt. Athēnai.

Hobson–Jobson
1968 [1903] Hobson–Jobson. A glossary of colloquial Anglo–Indian words and phrases, and of kindred terms, etymological, historical, geographical and discursive. By Col. Henry Yule and A.C. Burnell. New edition edited by William Crooke. Second edition. Delhi.

Hoca Taḥsin (1812-1880)
1974 YTEA cilt I, s. 159–165.

Huart, M. Cl. 1921 Un commentaire du qorân en dialecte Turc de Qastamoûni, (XV. siecle), Journal Asiatique, s. 261-216.

Houtsma, M. Th.
1894 Ein türkisch-arabisches Glossar. Leiden – E. J. Brill.

Hubschmid, Johannes
1935 Schläuche und Fässer. Wort- und sachgeschichtliche Untersuchungen mit besonderer Berücksichtigung des romanischen Sprachgutes in und ausserhalb der Romania sowie der türkisch-europäischen und türkisch kaukasisch-persischen Lehnbeziehungen. Romania Helvetica Vol. 54; A. Francke AG Verlag, Bern.

Hünalp, Ayhan (1927–2013))
1959 [1958] "Büyük yürekli ırgatlar". YH 1959, s. 43–50.
1962 Vapur düdükleri. Ciné–Roman. Ankara.

Ibrahim, Jamshid ??
1991 Kulturgeschichtliche Wortforschung. Persisches Lehngut in europäischen Sprachen. Wiesbaden.

Ilgaz, Rıfat (1911–1993)
1943 Yarenlik. Şiirler. İstanbul.
1944 Sınıf. Şiirler. İstanbul.
1959 [2007] Stepne [= Rıfat Ilgaz]: Hababam sınıfı. 2 cilt. İstanbul.
1962k Kesmeli bunları. Mizah hikâyeleri. İstanbul.
1962n Nerde o eski usturalar. İstanbul.
1962s Saksağanın kuyruğu. İstanbul.
1969g Garibin horozu. İstanbul.
1969k Karadenizin kıyıcığında. Roman.
1973 Pijamalılar. İstanbul.
1981 Yıldız karayel. İstanbul.
t.y. [1983] Sosyal kadınlar partisi. Öyküler. İstanbul.
1990 Şeker kutusu. İstanbul.
1991ç Çalış Osman çiftlik senin. İstanbul.

1991r Radarın anahtarı. İstanbul.
1996 Yokuş yukarı. İstanbul.

İbn Kemal (1468-1536)
1957 Şerafettin Turan: Tevârih–i âl–i ‘Oşmân, VII– defter. Tenkidli transkripsiyon. Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara.
1970 Şerafettin Turan: Tevârih–i âl–i Osman. I. defter. Ankara.

İbn Manẓür (1232-1311/1312)
1968 Lisān al–‘Arab. 15 cilt. Beirut

İbn Muhennā,
1340. Kitābu hilyetü’l-insan ve halbetü’l-lisān. Kilisli Mu‘allim Rıf‘at, İstanbul,

İbrahimov, Mirze (1911-1994)***
1960 Böyük dayaġ. Bakı.
t.y. Böyük dayaġ. Bakı. [Latin harfli]

İdrizof, Halil ??
1957 “Hakikî bir hâdise (hikâye)”. Kaynak. Sofya, s. 51–54.

İleri, Selim (1949-)
1980 Bir akşam alacası. y.y.

İlhan, Attilâ (1925-2005)
1953 Sokaktaki adam. Roman. Ankara.
1957 Abbas yolcu. Yolculuk notları. Ankara.
1957z Zenciler birbirine benzemez. Roman. Ankara.
1963-1964 [1982] Kurdlar sofrası. Roman. 2 cilt. İstanbul.
1972 Hangi batı? (Anılar ve acılar). Ankara.
1973 Bıçağın ucu. Ankara.
1979 [1977] Böyle bir sevmek. İstanbul.
1981f [1980, 1991] Fena halde leman. 4. baskı. y.y.
1981s [1974] Sırtlan payı. Ankara.
1982 [1978] Yaraya tuz basmak. Ankara.
1988 [1981] Dersaadet’te sabah ezanları. Ankara.

İlhan, Cengiz (1927-2011)
1959 [1958] “Hasan Bey ve Bizans”. YH 1959, s. 23–30.

İlhan, Mustafa ??
1983 Egin göçerken. İstanbul.

İlhan, Uğur (??1954)
1993 Kırk tas namus. İstanbul.

İlhan, Zeynel ??
1945 Aylâk. Hikâye. İstanbul.
1948k “Kapıcının rüyası”. SHD II, sayı 11–12, s. 53–59.
1948s “Saltanat arabası”. SHD II, sayı 7, s. 33-41.
1950 ”Sancaktar”. SHD IV, sayı 26–27, s. 19–29.

İmamoğlu, İsmet ??
1949 “Ardıç başında abam var”. SHD III, sayı 18–19, s. 20–24.

İnalcık, Halil (1916-)
1954 Hicrî 835 tarihli Sûret–i defter–i sancak–ı Arvanid. Türk Tarih Kurumu. Ankara.

İnalcık, Halil – Oğuz, Mevlûd b. Ġazavāt-ı Sulṭān Murād b. Meḥemmed Han.

İpekçi, Leyla (1966-)
1998 Maya. İstanbul.

İpşiroğlu, Zehra (1948-)
1998 Konuşan çınar. İstanbul.

İslâm Ansiklopedisi
1940–1986 İslâm âlemi tarih, coğrafya, etnografya ve biyografya lugati. 13 cilt. İstanbul.

İsmail Galip [Arcan] (1894-1974)
1932b Baloda kulak misafiri. İstanbul.
1932bb Barda bir baskın. İstanbul.
1932dk Diş kirası. İstanbul.
1932ed Eski düğünler. İstanbul.
1932ei Eski ilaçlar. İstanbul.
1932hs Habibe Mollanın sırrı. İstanbul.
1932mb Moda belâsı. İstanbul.
1932p Piyanko cilveleri. İstanbul.
1932s Habibe Mollaya göre spor. İstanbul.
1932ydk Yemeklere dair konferans. İstanbul.
1932ydü Yeni düğünler. İstanbul.
1949 Hava parası. 4 perdelik oyun. Ankara.

İşigüzel, Şebnem (1973-)
1993 Hanene ay doğacak. Öyküler. İstanbul.

İz, Fahir (1911-2004)
1965 "Makale–i Zindancı Mahmud Kapudan". TM XIV, s. 111–150.

İzbudak, Velet [Çelebi] (1869-1950)
1936a Atalar sözü. İstanbul.
1936i El–İdrâk haşiyesi. İstanbul.

İzgü, Muzaffer (1933-)
1992 [1986] Azrail nasıl rüşvet yedi? İstanbul.
1993 Nasıl baba oldum? Ankara.
2000 Tom Baba'nın Tombalası. Ankara.

Īzolī, D. ??
1987 Ferheng Kurdî–Tirkî, Türkçe–Kürtçe. den Haag.

İzzet Molla, Keçeci-Zāde (1785–1829)
1269/1849 Mihneti Keşan. İstanbul.

İzzetî = Âşık Ali İzzet Özkan (1902–1981)
İlhan Başgöz: Âşık Âli İzzet Özkan. Yaşamı, sanatı, şiirleri. Ankara.

Jaba, Auguste (1801-1894)*– Justi, Ferdinand (1837-1907)*****
1879 Dictionnaire kurde–français. St.–Pétersbourg.

Jarring, Gunnar (1907-2002)
1964 An Eastern Turki – English dialect dictionary. Lund.

Jensen, Hans ??
1931 Neupersische Grammatik – mit Berücksichtigung der historischen entwicklung. Heidelberg.

Jente, Richard ??
1947 Proverbia Communia. A 15th century collection of Duch proverbs together with the Low German version. Indiana University Publications, Folklore Series No. 4. Bloomington.

Johanson, Lars (1936-)
1986 "Zur Konsonantenstärke des Türkischen". OS 33-35, s. 195-209.
1998 "Zum Kontakteinfluß türkischer Indirektive". Turkologie heute – Tradition und Perspektive. Materialien der dritten Deutschen Turkologen-Konferenz. Leipzig 4.-7. Oktober 1994, s. 141-150.

Johanson, Lars (1936-) – Csató, Éva Ágnes (1948-)
1998 The Turkic Languages. London–New York.

Jones, William, Sir (1746-1794)
1828 [1783] A grammar of the Persian language. (The 9th ed. with considerable additions and improvements, and some specimens of the finest Persian and Arabic hand writing, for the exercise of the student, by Rev. Samuel Lee). London.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir b. Halikarnas Balıkçısı

Kaçan, Metin (1961-2013)
1991 [1990] Ağır roman. İstanbul.
1999 Fındık sekiz. İstanbul.

Kadri, Hüseyin Kâzım (1870-1934)
1926 –1945 Türk lûgati. 4 cilt. İstanbul.

Kafadar, Cemal (1954-)
1992 Müteredddit bir mutasavvıf: Üsküplü Asiye Hatun'un rüya defteri. Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 5, s. 168-222.

Kaftancıoğlu, Ümit (1935-1980)
1972 Dönemeç. İstanbul.
1975 Çarpana. Hikâyeler. İstanbul.
1983 İstanbul allak bullak. İstanbul.

Kahane, Henry – Kahane, Renée ??
1977 "Balcone, the window". Romance Philology XXX, no. 4. Berkeley, California, s. 565–573.
1993 "The image of the woman in the Venetianisms of Cephalonia". Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik XLIII. Wien, s. 203–219.

Kahane, Henry ve Renée – Tietze, Andreas (1914-2003)
1958 The Lingua Franca in the Levant. Turkish nautical terms of Italian and Greek origin. Urbana, Illinois.

Kakınç, A. Faruk ??
1950 "Geçim meselesi". SHD IV, sayı 28–29, s. 29–32.
1993 "Salepçiler". Varlık Dergisi, sayı 1032. Ankara, s. 59.

Kakuk, Suzanne ??
1973 Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. Les éléments osmanlis de la langue hongroise. Bibliotheca Orientalis Hungarica XIX. Budapest.

Kanık, Orhan Veli b. Orhan Veli [Kanık] (1914-1950)

Kanlı nigâr

1941 (Anonim) Kanlı nigâr. Tertip eden Mustafa Nihat Özön. İstanbul.

Kanok, M. Bedri (1933-)

1984 Memleket ipi. Gözü yaşlı mizah hikâyeleri. İstanbul.

Kansu, Ceyhun Atuf (1919-1978)

1949 "Kahvede". YH 1949, s. 43–48.
1954 [1953] "Ormanda". YH 1954, s. 57–63.
1955 [1954] "Geçmiş bir gün". YH 1955, s. 43–48.
1955d Haziran defteri. İstanbul.

Karabudak, A. Faik ??

1950 "Çılgır". SHD IV, sayı 26–27, s. 39–52.

Karahüseyin, Hasan ??

1957 "Fenerli (Monolog)". Kaynak. Sofya, s. 55–58.
1958 "Yakılan mektep (Hikâye)". Çağlıyan. Sofya, s. 59–61.

Karaosmanoğlu, Yakub Kadri (1889–1974)

1928e Erenlerin bağından. İstanbul.
1928s Sodom ve Gomore. İstanbul.
1932 Yaban. Millî roman. İstanbul.
1938 Bir sürgün. Ankara.
1939 [1922] Kiralık konak. İstanbul.
1953–1954 Panorama. Roman. 2 cilt. İstanbul.
1957 Anamın kitabı. İstanbul.
1958 Vatan yolunda. Millî mücadele hâtıraları. İstanbul.

Karapotosoğlu, Kostas ??

1999 "Etymologika sta neoellēnika daneia tēs demodous tourkikēs". Archeion Pontou 48. Athēnai, s. 85-173.

Karasu, Bilge (1930–1995)

1963 Troya'da ölüm vardı. Hikâyeler. Ankara.
1979 [2006] Göçmüş kediler bahçesi. İstanbul.
1995na Narla incire gazel. İstanbul.
1995ne [1994] Ne kitapsız ne kedisiz. Denemeler I. İstanbul.

Karatay, Fehmi Edhem

1961 Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu. (Hazırlayan) İstanbul.

Karay, Refik Halid (1888–1965)

1939a [1918, 2009] Ago Paşanın hatıratı. 2. basılış. İstanbul.
1939i Bir içim su. 2. basılış. İstanbul.
1939 yk [1992yk] Yezidin Kızı. İstanbul.
1940g Gurbet hikâyeleri. İstanbul.
1940k Kirpinin dedikleri. İstanbul.
1940m [1919] Memleket hikâyeleri. 2. basılış. İstanbul.
1947 Anahtar. Roman. 2Dıv. basılış. İstanbul.
1964 Bu bizim hayatımız. Roman. 2. basılış. İstanbul.

Kasem-Beg, Mirza Alexander

1981 [1848–1849] Allgemeine Grammatik der Türkisch Tatarischen Sprache. Amsterdam.

Kātib Çelebī (1609–1657)
1329 Tuḥfetü l–kibār fī esfāri l–biḥār. İstanbul.

Kavukçu, Cemil (*1951)
1997 [1995] Uzak noktalara doğru. Öykü. İstanbul.
1998 Dönüş. Roman. İstanbul.
2000 [1999] Dört duvar beş pencere. Öyküler. İstanbul.
2001 [2010] Gemiler de ağlarmış. Öyküler. İstanbul.

Kawaguchi, Yuji ??
1992 "Sur les adjektifs intensifs en Turc moderne". Turcica XXIV, s. 317-330.

Kayacan, Feyyaz (1919-1993)
1962 Sığınak hikâyeleri. İstanbul.
1968 Mutlu azınlık ve Âdem ile Mâdem; sevgililer; oda. Birer perdelik dört oyun. İstanbul.

Kaygılı, Osman Cemal (1890–1945)
1339 Altun babası. İstanbul.
1930 "Çocukken geçtiğim yolda". 1929. En güzel hikâyeler. İstanbul, s. 93–100.
1938a Aygır Fatma. İstanbul.
1938s Sandalım geliyor, varda!.. Roman. İstanbul.
1939 [2011] Çingeneler. Bundan 25–30 yıl önce yaşanmış hakikî ve gayet derin çingene aşklarını gösteren bir maceradır. İstanbul.
2003 Köşe bucak İstanbul. Hazırlayan: Yıldırım, Tahsin. İstanbul.

Kaynak
1957 Hazırlıyanlar B. Çakırof–H. Karahuseyin. Sofya.

Kāżī Burhānüddīn (1334-1399)
1980 Muharrem Ergin: Kadı Burhaneddin divanı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no. 2244. İstanbul.

Kazimirsky, A. de Biberstein ??
1846, 1860 Dictionnaire Arabe–Français. c. I+II. Paris.

Keçeci-Zāde b. İzzet Molla (ö.1830)

Kemal Bekir b. Manav, Kemal Bekir (1924-)

Kemal Edip, Urfalı ??
1945 Urfa Ağzı. İstanbul.

Kemal Tahir (1910–1973)
1955g Göl insanları. İstanbul.
1955s Sağırdere. Roman. İstanbul.
1957k [2004] Körduman. Roman. İstanbul.
1957r [1973, 2011] Rahmet yolları kesti. Roman. İstanbul.
1958 Yedi çınar yaylası. İstanbul.
1967 Bozkırdaki Çekirdek. İstanbul.
1961 [2007] Esir şehrin mahpusu. Roman. İstanbul.

[Aksüt] Kemali, Ali (1884-1962)***
1932 Erzincan. Tarihî, coğrafî, içtimaî, etnoğrafî, idarî, ihsaî tetkikat tecrübesi. y.y.

Kenan Hulûsi (1906–1943)
1938 “Dörthanlıların kulaksızı”. Yaşar Nabi 1938. İstanbul, s. 103–126.
1944 Bir yudum su. Hikâyeler. İstanbul.

Kent, Tevfik ??2004]
1965 Çelik Yıldırım. İstanbul.

Kerestedjian, Bedros Effendi (1840-1907)
1912 Dictionnaire étymologique de la langue turque. Londres.

Kerimof, Yusuf (1922-)***
1957 “Kör çıban (Hikâye)”. Kaynak. Sofya, s. 112–115.

Keskin, Yıldırım (1932-2012)
1953 [1952] “Parador ve sonrası”. YH 1953, s. 108–119.
1954 [1953] “Enrico”. YH 1954, s. 93–99.
1955 [1954] “Bir gece giden”. YH 1955, s. 64–71.
1957 Bir gecenin beyliği. İstanbul.

Ḳınalı-zāde Ḥasan Çelebī (1546-1607)
1978, 1981 Teẕkiretü ş-şu‘arā. Eleştirmeli baskıya hazırlayan İbrahim Kutluk. 2 cilt. Ankara

Kısakürek, Necip Fazıl (1905-1983)
1935 Tohum. Piyes, 3 perde. İstanbul.
1938 Bir adam yaratmak. Piyes, 3 perde. İstanbul.

Kıvanç, Metin (Ümit) (1956-)
1995 [1995] Yalnız olmuyor. İstanbul.

Kieffer, J. D. – Bianchi, T. X.
1835, 1837 Türk ve fransa lisānlarınıŋ luġati. Dictionnaire turc–français a l‘usage des agent diplomatiques et consulaires, des commerçants, des navigateurs et autres voyageurs dans le Levant. 2 cilt. Paris.

Kilimci, Suphi ???
1949 “Yatakhane hademesi Topal Osman”. YH 1949, s. 54–64.

Kissling, Hans Joachim (1912-1985)
1951 “Baljemez”. ZDMG CI, s. 333–340.
1937 Über einige Bildungssuffixe im Osmanischen. 699-710.

Klein, Ruth ??
1950 Lexikon der Mode. Drei Jahrtausende Europäischer Mode. Baden–Baden.

Klimov, Georgiĭ Andreevich
1964 Ėtimologiçeskiy slovar‘ kartvel‘skḭh yazıkov. Moskva.

Kluge, Friedrich (1856-1926)
1975 [1883] Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 21. basım. Berlin–New York.

Kocagöz, Samim (1916–1993)
1941 Tellikavak. Hikâyeler. İstanbul.
1946 Sığınak. Hikâyeler. İstanbul.
1948 “Gecekondu”. SHD II, sayı 6, s. 39–46.
1949a “Allah, devlet ve toprak”. SHD II, sayı 13-14, s. 46–62.
1949d “Düşman”. SHD III, sayı 24-25, s. 43-50.

1954 Cihan şoförü. Hikâyeler. İstanbul.
1957 "Başkan. Mizah hikâyesi." Perşembe yağmurları. Ankara, s. 31–41.

Koçu, Reşat Ekrem (1905-1975)
1938 Ahmed Rasim. Hayatı, seçme şiir ve yazıları. İstanbul.
1958–1971 [1946–1948] İstanbul Ansiklopedisi. 2. baskı, 10 cilt. İstanbul.
1967/1969 Türk giyim, kuşam ve süslenme sözlüğü. Ankara.

Kodaman, Hulûsi ??
1944 Zar – kâğıt oyunları ve hileleri. İstanbul.

Kokona, Vedat (1913-1998)
1977 Fjalor shqip–frengjisht. Tiranë.

Kongar, Emre (1941-)
1991 [1989] Hocaefendi'nin Sandukası. Roman. 7. basım. İstanbul.

Konyalı, İbrahim Hakkı (1895/1896-1984)
1946 Alanya (Alâiyye). İstanbul.
1974-75 Âbideleri ve kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi. 3 cilt. İstanbul.

Koray, Kenan Hulûsi b. Kenan Hulûsi (1906-1943)

Korkmaz, Zeynep (1922-)
1956 Güney–Batı Anadolu ağızları. Ses bilgisi (Fonetik). Ankara.
1959 "Türk dilinde +ça eki ve bu ek ile yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme". A.Ü. Dil ve Tarih–Coğrafya Fakültesi Dergisi XVII, sayı 3–4, s. 275–358.
1963 Nevşehir ve Yöresi ağızları. I, ses bilgisi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih–Coğrafya Fakültesi yayınları, sayı 142. Ankara.
1973 b. Şeyhoğlu, Ṣadru'd-dīn
1992 Gramer terimleri sözlüğü. Ankara.
1994 [1965] Bartın ve Yöresi ağızları. 2. baskı. Ankara.

Kornfilt, Jaklin
1997 Turkish. [Descriptive Grammars]. London-New York.

Korok, Daniş Remzi (1905-1976)
1942 İncili çavuş. İstanbul.

Kostov, K. ??
1974 "Lehnwörter zigeunerischen Ursprungs im türkischen Argot. Sprache, Geschichte und Kultur der altaischen Völker". Protokollband der XII. Tagung der Permanent International Altaistic Conference 1969 in Berlin. Herausgegeben von Georg Hazai und Peter Zieme. Berlin, s. 357–361.

Koşay, Hamit Zübeyr (1897-1984)
1932 Anadilden derlemeler (İshak Refet ile beraber). Ankara.
1935 Ankara Budun bilgisi. Ankara Halkevi, Dil – Tarih – Edebiyat Şubesi, no. 14. Ankara.
1944 Türkiye Türk düğünleri üzerine mukayeseli malzeme. T.C. Maarif Vekilliği, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü yayınlarından. Ankara.
1947 Yuvaktaşı. Halk diriminden mülhelm içtimaî ve millî roman. İstanbul.
1952 Anadilden derlemeler II. (Orhan Aydın ile beraber). Ankara.

Kowalski, Tadeusz (1889-1948)

1933 Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du Nord–Est. Polska Akademja Umejętnosci. Prace Komisji Orjentalistycznej no. 16. Kraków.

1926 "Osmanisch-türkische Volkslieder aus Mazedonien". WZKM XXXIII, s. 166-231.

Kökden, Uğur (1934-)

1995 Seslerin resmi. Deneme. İstanbul.

Kömürciyan, Eremya (1637–1695)

1981 Eremya Çehelebi Kömürjian's Armeno–Turkish poem "The Jewish bride". Edited by Avedis K. Sanjian–Andreas Tietze. Budapest.

Köprülüzade/Köprülü, Meḥmed Fuad (1890-1966)

1918 Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar. İstanbul.

1934 Eski şairlerimiz. Divan Edebiyatı Antolojisi. İstanbul.

1935 Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi. Ortaçağ ve Yeniçağ Türklerinin Halk Kültürü Üzerine Coğrafya, Etnoğrafya, Etnoloji, Tarih ve Edebiyat Lûgati. İstanbul.

1939 Türk Sazşairleri. Antoloji, XVI–XVIII. asırlar. İstanbul.

Körükçü, Muhtar (1915–1985)

1948 "Aş erme meselesi." YTH I, s. 67–71.

1949 "Vatandaş hukuku". YH 1949, s. 65–70.

1950 Köyden haber. İstanbul.

1952 [1951] "Kendime ve bizlere dair". YH 1952, s. 28–35.

1953 [1952] "Dişçi". YH 1953, s. 78–82.

1954 A. İstanbul.

Kraelitz, Friedrich (1876-1932)***

1921 Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur osmanischen Diplomatik. Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch–historische Klasse, Sitzungsberichte, c. 197, 3. Abhandlung. Wien.

Krauss, Heinrich (1922-2014)

1993 Geflügelte Bibelworte. Das Lexikon biblischer Redensarten. München.

Kreiser, Klaus (1945-)

1975 Edirne im 17. Jahrhundert nach Evliyā Çelebī. Freiburg.

Kriaras, Emmanouna ??

1969–1993 Lexiko tēs mesaiönikēs hellēnikēs dēmödous grammateias, 1100–1669. 11 cilt. Thessalonikē.

Kulin, Ayşe (1941-)

1997 [1997] Adı: Aylin. İstanbul.

Kúnos, Ignacz (1862-1945)

1908. Das Türkische Volksschauspiel "Orta Ojnu". Leipzig.

Kunt, Bekir Sıtkı (= Bekir Sıtkı) (1905-1959)

1933 Memleket hikâyeleri. İstanbul.

1937 Talkınla salkım. Hikâyeler. İstanbul.

1948 Yataklı vagon yolcusu. İstanbul.

1949 “Eski köye yeni imam”. YH 1949, s. 71–73.
1952 [1951] “Kömür”. YH 1952, s. 10–15.
1953 [1952] “Sıra”. YH 1953, s. 11–17.
1957 [1956] “Şimdikiler”. YH 1957, s. 3-9.

Kurdoev, K.K. ??
1960 Kurdsko–russkiy slovar’. Akademiya Nauk SSSR, İnstitut Vostokovedeniya. Moskva.

Kurdoev, K.K. – Yusupova, Z.A. ??
1983 Kurdsko–russkiy slovar‘ (Sorani). Moskva.

Kurşunlu, Nazım (1911-1980)
1952 Branda bezi. İstanbul.

Kuru, Mahmut (1928-1976)
1957 Taşlı tarla. İstanbul.

Kut, Günay (1939-)
1971 “Veysî‘nin divanında bulunmayan bir kasidesi üzerine”. TDAY, s. 169-178.
Krş. Gazâlî ve Sehî Beg.

Ḳuṭbeddīn İzniḳī, b. Meḥmed (ö.1418)
836/1433 Muḳaddimei Ḳuṭbeddīn HS. Berlin Staatsbibliothek, Ms. or. quet. 1856.

Kutlu, Ayla (1938-)
1983 Tutsaklar. Ankara.
1983c Cadı ağacı. Roman. Ankara.
1987 Hoşça kal umut. Roman. Ankara.
2000 [1990] Sen de gitme Triyandafilis. Ankara.
1995 Mekruh kadınlar mezarlığı. Bütün eserleri 10. Ankara.

Küçük İskender (1964-)
1996 Güzel annemin hayal gücü. Şiirler. İstanbul.

Kültür, İsmet
1943 “Recep Ağa”. Antoloji. İzmir hikâyecileri. İzmir, s. 55-60.

Kür, Pınar (1943-)
1976 Yarın... Yarın... Ankara.
1979 [1979] Asılacak kadın. Ankara.
1983 Akışı olmayan sular. Öyküler. İstanbul.
1984 Küçük oyuncu. Roman. İstanbul.
1987 Bir deli ağaç. Öyküler. Ankara.

Kütükoğlu, Mübahat S. (1932-)
1983 Osmanlılarda narh müessesesi ve 1640 tarihli narh defteri. İstanbul.

Landmann, Salcia (1911-2002)
1964 Jiddisch. Abenteuer einer Sprache. München.

Lane, Edward W. (1801-1876)
1984 Madd al–ḳāmūs. An Arabic–English Lexicon. 2 cilt. Cambridge.

Laṭīfī (1491–1582)
1314 Teẕkire–i Laṭīfī. Der–Sa‘ādet.

Laude-Cirtautas, Ilse ??
1961 Der Gebrauch der Farbbezeichnungen in den Türkdialekten. Wiesbaden.

Laut, Jens Peter (1954-)***
2000 Zur Rolle des alttürkischen in der türkeitürkischen Lexik. Folia Orientalia XXXVI, s. 183-195.

Lazard, Gilbert (1920-)
1957 Grammaire du Persan Contemporain. Paris.

League of Arab States
1977 Terminology of health and the human body in public education. cilt V. Casablanca.

LeCoq, Albert von (1860-1930)
1916 Volkskundliches aus Ost-Turkestan. Berlin.

Leloir, Maurice (1851/1853?-1940)
1951 Dictionnaire du costume et de ses accessoires des armes et des étoffes des origines à nos jours. Paris.

Le Robert
1986 Le Grand Robert de la langue française. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. 9 cilt. Paris.

Levend, Agâh Sırrı (1894-1978)
1943 Divan Edebiyatı. Kelimeler ve remizler, mazmunlar ve mefhumlar. 2. basım. İstanbul.

Levent, Numan Ali (1935-2001)***
1955 [1954] "Direğin yanındaki insan". YH 1955, s. 112-114.

Levitchi, Leon (1918-1991)
1973 Dictionar Român–Englez. 3. baskı. Bucureşti.

Levy, Reuben (1891-1966)
1951 The Persian language. London. New York.

Ligeti, Louis (1902-1987)
1980 ,,A propos du Rhotacisme et du Lamdacisme". CAJ XXIV, s. 222–250.

Littmann, Enno (1875-1958)
1924 Morgenländische Wörter im Deutschen. Zweite, vermehrte und verbesserte Auflage nebst einem Anhang über die amerikanischen Wörter. Tübingen.

Lokotsch, Karl ??
1927 Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs. Heidelberg.

Lugs, Jaroslav ??
1956 Handfeuerwaffen. Systematischer Überblick über die Handfeuerwaffen und ihre Geschichte. 2 cilt. Praha.

Luvsandendev, A. ??
1957 Mongol'sko–russkiy slovary. Moskva.

Mahmud Yesari (1895-1945)

1928 Çulluḳ. İstanbul.
1930 Bağrıyanık Ömer. Roman. İstanbul.
1932 Su sinekleri. Roman. İstanbul.
1937 Sürtük. Piyes, 3 perde. İstanbul.
1938 Yakacık mektupları. Hikâyeler. İstanbul.
1943 [1933, 1974] Tipi dindi. 2. basılış. İstanbul.

Maḫdümḳulı Firāġī (1733-1797)

1889 Armin Vámbéry. "Die Sprache der Turkomanen und der Diwan Machdumkuli's". ZDMG 33, s. 387-444.

Majidi, Mohammad-Reza ??

1995 Rücklāufiges Persisches Wörterbuch. Hamburg.

Makal, Mahmut (1930-)

1950 [1978, 2008] Bizim köy (Bir köy öğretmeninin notları). İstanbul.
1952 Köyümden. Köy öğretmeninin notları: II. İstanbul.
1954 Memleketin sahipleri. İstanbul.
1957h Hayal ve gerçek. İstanbul
1957k Kuru sevda. İstanbul.
1959 17 Nisan. İstanbul.
1960 Kalkınma masalı. İstanbul.
1965 Köye gidenler. Hikâye. İstanbul.
1970 Kokmuş bir düzende. Ankara.
1971 [1968] Yer altında bir Anadolu. 2. yayımı. İstanbul.
1975 Bizim Köy. İstanbul, Derinlik Yayınları.
1979 Köy enstitüleri ve ötesi. (Anılar, belgeler). İstanbul.
1980 [1957] Hayal ve gerçek. İstanbul.
1980b [1957] Bir işçinin günlüğünden. İstanbul.

Manav, Kemal Bekir (= Kemal Bekir) (1924-)

1948 "Berberin düşündükleri". SHD II, sayı 7, s. 43–51.
1949a "Anlıyan için". YH 1949, s. 75–85.
1949h "Hazırlık". SHD III, sayı 24–25, s. 5–14.
1958 Yabancılar. Roman. İstanbul.
1961 Kaçaklar. Roman. İstanbul.

Mansuroğlu, Mecdut

1947 Anadolu Türkçesi (XIII. Asır). Dehhanî ve Manzumeleri. İstanbul.
1946 Anadolu Türkçesi (XIII. Asır). Şeyyad Hamza'ya Ait Üç Manzume. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TED 1-4.
1953 "Drei Gedichte Şayyād Ḥamza's". UAJb XXVI/1–2, s. 78–89.
1958 b. Sultan Veled

Marchand, Hans

1953 "Die Bildung der lautsymbolischen Wörter im Türkischen". Oriens VI, s. 50–62.

Margosyan, Mıgırdiç (1938-)

1996 [1995] Söyle Margos nerelisen? Öykü. İstanbul.

Maṭraḳçī, Naṣūḥü's-Silāḥī (ö.1536)

1976 Hüseyin G. Yurdaydın: Beyān–ı menāzil–i sefer–i 'Irāḳeyn–i Sulṭān Süleymān Ḫān. Ankara.

Me'ālī (1490-1535/1536)***

1982 Edith Ambros: Candid penstrokes. The lyrics of Me'ālī, an Ottoman poet of the 16th century. Berlin.

Meḥmed ??
1965 [1398] Sedit Yüksel: Işk–nâme. İnceleme – metin. Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi Yayınları: 150. Ankara.

Meḥmed ʿĀkif (1873-1936)
t.y. [1911] Ṣafaḥāt. İstanbul.

Meḥmed Ḫālid (Bayrı) (1896-1958)
1934 İstanbul argosu ve halk tabirleri. İstanbul.

Meḥmed Hurşīd ??
1974 YTEA cilt I, s. 308–309.

Meḥmed Raʾūf (1875-1931)
1331 Bir ʿaşḳıŋ tārĭhi. Der–Saʿādet.

Mehmet Selâhattin (1923-)
1971 Küçük dünya. Roman. İstanbul.
1977 Sam yeli. İstanbul.

Meḥmed Şefīḳ ??
1288 [1115] Şefīḳ–nāme–i ʿibret–meʾāl. [İstanbul].

Meḥmed Tevfīḳ (1843-1893
1300 İstanbulda bir sene. Beşinci ay: Meẏhāne. İstanbul.

Mélikoff, Irène (1917-2009)
1954 Le Destān d'Umūr Pacha. (Düstūrnāme-i Enverī). Paris.
1960 La geste de melik Dānişmend. Étude critique du Dānişmendnāme. Tome II: Édition critique avec glossaire et index. Paris.

Mélikoff-Sayar, Irène b. Mélikoff, Irène

Memet Fuat (1926-2002)
1998 [1997] Gölgede kalan yıllar. Anı. İstanbul.

Ménage, Victor L. ??
1976 "Edirneʿli Rûhiʿye atfedilen Osmanlı tarihinden iki parça". İsmail Hakkı Uzunçarşılıʿya Armağan. Ankara, s. 311–333.

Menges, Karl Heinrich (1908-1999)
1968 The Turkic Languages and Peoples. Wiesbaden.
1971 "Zur Etymologie von Türkisch avurt etc. 'mundvoll', avuč, avut/ aðut 'handvoll'". Zentral-Asiatische Studien des Seminars für Sprach- und Kulturwissenschaft Zentralasiens der Universität Bonn. Wiesbaden, s. 139-143.
1984 "Das Problem der 'gelehrten Volksetymologie'". Die slawischen Sprachen 6, s. 45–76.
1991 "Der Instrumentalis und einige seiner Funktionen im Türkischen, anderen altajischen und verwandten Sprachgebieten". Turcica XXI-XXIII, s. 321–342.
1994 "Uigurisch ***vajdury*** 'Bergkristall, Beryll', Ursprung und seine Verbreitung". Armağan. Festschrift für Andreas Tietze. Herausgegeben von Ingeborg Baldauf und Suraiya Faroqhi unter Mitwirkung von Rudolf Veselý. Praha, s. 161–167.

Meninski, Franciscus à Mesgnien (1623-1698)
1680 Thesaurus linguarum orientalium turcicae, arabicae, persicae... lexicon turcico–arabico–persicum. 4 cilt. Vienna.
1780 Lexicon arabico–persico–turcicum. 2. Basım. 4 cilt. Vienna.

Mercümek Aḥmed (XV. yy. ilk yarısı)
1944 Kabusname. İstanbul.
1966 Orhan Şaik Gökyay: Kabusname. İstanbul.

Meriç, Cemil (1916-1987)
1992 [1992] Jurnal. Cilt 1. İstanbul.

Meriç, Nezihe (*1925)
1950 "Evin tuzu biberi". SHD V, sayı 40–41, s. 40–41.
1951a "Alaturka şarkılar". SHD V, sayı 40–41, s. 9–18.
1951kt "Keklik türküsü". SHD V, sayı 40–41, s. 51–60.
1951o "Oda müziği". SHD V, sayı 40–41, s. 71–79.
1951pn "Püf noktası". SHD V, sayı 38–39, s. 65–78.
1956 Topal koşma. Hikâyeler. Ankara.
1957 [1952] Bozbulanık. Hikâyeler. 2. basılışı. Ankara.
1965 Menekşeli bilinç. Hikâyeler. Ankara.

Mesʿūd b. Aḥmed (14. yy.)
1925 I. H. Mordtmann: Suheil und Nevbehār. Romantisches Gedicht des Mesʿūd b. Aḥmed (8. Jhdt. d. H.). Hannover.
1991 Cem Dilçin: Süheyl ü Nev–bahār. İnceleme – metin – sözlük. Atatürk Kültür Merkezi Yayını 51. Ankara.

Mészáros, Gyula
1907 Osmán-Török Babonák. Keleti Szemle, 130-145.

Metzler
1993 Metzler Lexikon Sprache (yay. Glück, Helmut). Stuttgart-Weimar.

Meyer, Gustav (1850-1900)
1893 Türkische Studien I. Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch–Türkischen. Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften, Philosophisch–historische Classe CXXVIII. Wien.
1894 Neugriechische Studien. II. Die slavischen, albanischen und rumänischen Lehnworte im Neugriechischen. Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften, Philosophisch–historische Classe CXXXII. Wien.

Meyer-Lübke, Wilhelm (1861-1936)
1935 Romanisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1935.

Mihrī Ḫātün (??–1512)
1967 E.I. Maştakova: Mihrī Ḫātün. Divan. Kritičeskiy tekst i vstupitel'naya stat'ya. Moskva.

Mikhaïlov, Mikhaïl ??
1930 Matériaux sur l'argot et les locutions populaires turc–ottomans. Leipzig.

Miklosich, Franz (1813-1891)
1889 "Die slavischen, magyarischen und rumänischen Elemente im türkischen Sprachschatze". Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch–historische Classe CXVIII. Wien, s. 1-29.

Misailidis, Evangelinos (1820-1890)
1986 Robert Anhegger – Vedat Günyol: Seyreyle Dünyayı (Temaşa–i dünya ve Cefakâr–u Cefakeş). İstanbul.

Mladenov, Stefan ??
1941 Etimologiçeski i pravopisen reçnik na bılgarskiya knijoven ezik. Sofia.

MNTESz = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára
1967–1984 4 cilt. Budapest.

Molla Nāsrāddin.
2004. Molla Näsräddin Lätifäläri. Bakı.

Moldavsko-Russkiy slovar'.
1961 Moskva.

Molino, Giovanni (17. yüzyıl?)
1641 Dittionario della lingua italiana e turchesca. Roma.

Mollova, Mefkûre (1927-2007?)***
1957 "Rodopları gezerken (Yol notları)". Kaynak. Sofya, s. 77-81.
1958 "Yaz seyahati notları". Çağlıyan. Sofya, s. 73–77.

Moravcsik, Gyula (1892-1972)
1943 Byzantinoturcica II. Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen. Budapest.

Muhteremoğlu, Āfet (1937-)
1959 [1958] "Fildişi kule". YH 1959, s. 110–112.

Muḳaddimei Ḳuṭbeddīn, b. Ḳuṭbeddīn İzniḳī.

Mundy, Cyril ??
1957 "Evet, evet ki and geyise". Studia altaica. Festschrift für Nikolaus Poppe zum 60. Geburtstag am 8. August 1957. Wiesbaden, s. 118-125.

Mungan, Murathan (1955-)
1989 [1985] Son İstanbul. İstanbul.
1996 Murathan '95. İstanbul.
1999 [1999] Üç aynalı kırk oda. İstanbul.

Musahipzade Celal (1870-1959)
l936aa Atlı ases. Şarkılı piyes, 3 perde. İstanbul.
1936ak Aynaroz kadısı. Komedi, 7 tablo. İstanbul.
1936ba Balaban Ağa. Komedi, 8 tablo. İstanbul.
1936dş Demirbaş Şarl. Piyes, 3 perde. İstanbul.
1936fd Fermanlı deli hazretleri. Piyes, 3 perde. İstanbul.
1936g Gülsüm. Facia, 4 perde. İstanbul.
1936gg Gül ve gönül. Piyes 2 perde, 4 tablo. İstanbul.
1936ie İstanbul Efendisi. Komedi, 3 perde, 1 tablo. İstanbul.
1936k Kaşıkçılar. Komedi, 3 perde. İstanbul.
1936ka Kafes arkasında. Komedi, 4 tablo. İstanbul.
1936kd Bir kavuk devrildi. Komedi, 3 perde, 3 tablo. İstanbul.
1936kö Köprülüler. Tarihî piyes, 3 perde. İstanbul.
1936l Lale devri. Şarkılı tarihî 0peret, 3 perde. İstanbul.
1936mh Macun hokkası. Şarkılı komedi, 3 perde. İstanbul.
1936ms Mum söndü. Komedi, 5 tablo. İstanbul.
1936pp Pazartesi... Perşembe. Komedi, 3 perde. İstanbul.
1936s Selma. (İstanbul'un imarı). Dram, 3 perde. İstanbul.
1936y Yedekçi. Komedi, 3 perde. İstanbul.

Mustafa Niyazi (1912-1977)
1950 "Çoban". SHD IV, sayı 26–27, s. 53–57.

Muṣṭafā Sāmī Efendi (ö.1855)***
1974 [1256] Avrupa risālesi, YTEA I, s. 73–83.

Mustafa Şerif ??
1959 [1958] "Pis hava". YH 1959, s. 31–35.

Mühendis Fāiḳ ??
1974 YTEA cilt I, s. 84–87.

Müller, F.W.K (1863-1930).
1908. Die Anbetung der Magier, ein christlihes Bruchstück. 2. Die Reste des buddhistischen "Goldglanz-Sütra". Ein vorläufiger Bericht. Uigurica I. Berlin.

Münīf Paşa (1830-1910)
1974 Çeşitli Makaleler, YTEA cilt I, s. 177–203. İstanbul.

Müstaḳīm-zāde
2001 Anetshofer, Helga und Karateke, Hakan T.: Traktat über die Derwischmützen (Risālei tāciyye) des Müstaḳīm-zāde Süleymān Sa'deddīn (st. 1788). Leiden, Boston, Köln.

Nâbî-zâde Nâẓım (1862–1893)
1307 [1889, 1943] Kara Bibik. Hikâye. İstanbul.
1960 [1894] Zehrâ. Külliyat. Ankara.

Nadi, Nadir (1908-1991)
1989 [1985] Dostum Mozart. İstanbul.

[Örik], Nahit Sırrı (1895-1960)
1934 Muharrir. Piyes. Ankara.

Na'īmā, Muṣṭafā (ö.1715)
1280 Tārīḫ–i Na'īmā. 6 cilt. İstanbul.

Nāmıḳ Kemāl (1840–1888)
1307 [1289] Vaṭan yāḫud Silistre, dört faṣl – tiyatro. Def'a–i sābi'. İstanbul.
1941 Sadeddin Nüzhet Ergun; Namık Kemal'in Şiirleri. İstanbul.
1944 [1867] İntibah. Sergüzeşt–i Ali Bey. Ankara.
1967–1986 Fevziye Abdullah Tansel; Namık Kemal'in Hususî Mektupları. 4 cilt. Ankara.
1978 Çeşitli Yazılar, YTEA cilt II, s. 183–494.

Naum–Dühani, Said (1892-1970)***
1947 Vielles Gens. Vielles Demeures. Topographie sociale de Beyoğlu au XIXème Siecle. İstanbul.

Nâzım Hikmet (1902–1963)
1930 Varan 3. İstanbul.
1932 Kafa tası. Facia, 3 kısım, 15 bap. İstanbul.
1935 Unutulan adam. Piyes, 3 perde: 6 tablo. İstanbul.
1965e Enayi. Oyun 3 perde. Ankara.
1965i İnek. Oyun 3 perde. Ankara.
1965s Saat 21-22 Şiirleri. İstanbul.
1936a Alman faşizmi ve ırkçılığı. İstanbul.

1936s Simavne kadısı oğlu Şeyh Bedreddin destanı. İstanbul.
1966 Sabahat. Oyun. İstanbul.
1967 Şiirler 1916–1951. Sofya.
1969 Nâzım Hikmet'in ilk şiirleri. İstanbul.
1970. Yeni Şiirler. İstanbul.

Naẓmī (?-1555)

1928 Köprülü-zāde Meḥmed Fu'ād. Millī edebiyyāt cereyānınıŋ ilk mübeşşirleri ve Dīvān-ı türkī-yi basīṭ. XVI'nci asır şā'irlerinden Edirneli Naẓmī'nin eşeri. İstanbul.

Necātī Beg (?–1509)

1963 Ali Nihad Tarlan: Necatî Beg divanı. İstanbul.

Necatigil, Behçet (1916-1979)

1956 Eski toprak. İstanbul.
1968 İki başına yürümek. Şiirler. İstanbul.
1970 Üç turunçlar. Beş kısa oyun. İstanbul.
1976 Sevgilerde. Bütün şiirlerinden seçmeler. İstanbul.

Németh, Gyula (1890-1976)

1916 Türkische Grammatik. Berlin & Leipzig.
1919 "Das Feraḥ-nāme des Ibn˛Haṭīb. Ein osmanisches Gedicht aus dem XV. Jahrhundert". Le Monde Oriental XIII, s. 145–184.
1965 Die Türken von Vidin. Sprache. Folklore, Religion. Budapest.

Nesin, Aziz (1915–1995)

1956 Damda deli var! Mizah hikâyeleri. İstanbul.
1957h [1955] Kadın olan erkeğin hatıraları. 2. baskı. İstanbul.
1957k Kazan töreni. Mizah hikâyeleri. İstanbul.
1958g Gıdı gıdı. Mizah hikâyeleri. İstanbul.
1958k [2. baskı] Koltuk. İstanbul.
1958m Memleketin birinde. Mizah masalları. İstanbul.
1959b Bir şey yap Met! Oyun, 5 tablo. İstanbul.
1959k Kör döğüşü. Mizah hikâyeleri. İstanbul.
1959s [1957] Bir sürgünün hâtıraları. İstanbul.
1960a Az gittik uz gittik. Fıkralar. İstanbul.
1960g Gözüne gözlük. Mizah hikâyeleri. İstanbul.
1961k Bir koltuk nasıl devrilir? İstanbul.
1961y Yüz liraya bir deli. İstanbul.
1961z Zübük. Kağnı gölgesindeki it. İstanbul.
1962 Biz adam olmayız. Mizah hikâyeleri. İstanbul.
1964. Namus gazı. Ankara.
1965 Sosyalizm geliyor savulun! Mizah hikâyeleri. İstanbul.
1966 Böyle gelmiş böyle gitmez. Otobiyografi. İstanbul.
1967b Böyle gelmiş böyle gitmez II. Yokuşun başı. Özyaşam. İstanbul.
1967 Fil Hamdi. İstanbul.
1968 Vatan sağolsun. Mizah hikâyeleri. İstanbul.
1970c Hadi öldürsene canikom! Oyun (3 bölüm). İstanbul.
1970i [1955] İt kuyruğu. Mizah hikâyeleri. İstanbul.
1970r [1968] Tut elimden Rovni. Oyun (3 bölüm). İstanbul.
1972i İnsanlar uyanıyor. Mizah hikâyeleri. İstanbul.
1972m [1957] Mahallenin kısmeti. Mizah hikâyeleri. 4. basım. İstanbul.
1975 [1965] İhtilâli nasıl yaptık. Mizah hikâyeleri. 4. basım. İstanbul.
1976d Duyduk duymadık demeyin. Seyahatnâme. İstanbul.
1988 Nah kalkınırız. Öykü. İstanbul.

1989 'Namus gazı', 20. Yüzyıl türk edebiyatından seçmeler. İkinci Kitap. Atilla Birkiye (haz.). [y.y.], s. 43-70.
1992 [1958] Nazik alet. Öykü. İstanbul.
1995 Sizin memlekette eşek yok mu? Aziz Nesin'in Aziz Nesin'den seçtikleri. İstanbul.

Neşrī (1450-1520).
1859 Nöldeke, Th. "Auszüge aus Neśrî's Geschichte des osmânischen Hauses". ZDMG XIII, 176-218, 342.

Nev'ī (1533–1599)
1977 Mertol Tulum–M. Ali Tanyeri: Nev'î divanı. Tenkidli basım. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no. 2160. İstanbul.

Noll, Volker (1938-)
1996 "Der arabische Artikel ***al-*** und das Iberoromanische". Romania Arabica. Festschrift für Reinhold Kontzi zum 70. Geburtstag. Herausgegeben von Jens Lütke. Tübingen.

Nutku, Özdemir (1931-)
1977 Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri. İstanbul.

OED = Oxford English Dictionary (Compact Edition 1971)

Oğuz, Cemal ??
1959 [1958] "Micheline'in mavi bir tayyörü olacak". YH 1959, s. 89–98.

Oğuzkan, A. Ferhan (1921- ??)
1951 "Kısmetçi". YH 1951, s. 57-66.
1953 [1952] "Sıcak bir yazdı". YH 1953, s. 87–99.

Ohannessian, Mihran ??
1925 Dictionnaire arménien–français. Constantinople.

Okay, Orhan (1931-)
1975 Batı medeniyeti karşısında Ahmed Midhat Efendi. Ankara.

Oktay Rifat (1914-1988)
1954 Karga ile Tilki. İstanbul.
1961 Bir takım insanlar. Oyun, 2 perde. İstanbul.

Okuyucu, Cihan
1987 "Mustafa Cinânî ve 'Bedâyi'ü'l–âsâr'ı". Tarih enstitüsü dergisi XIII. İstanbul, s. 351–385.

Olcay, Hamdi
1949 "Kıskanç". SHD III, sayı 18–19, s. 41–50.
1951ah "Arslan horoz". SHD V, sayı 38–39, s. 39–45.
1951ak "Ayran kabarması". SHD IV,sayı 36–37, s. 31–41.
t.y. [1952?] "Mardinli Abdi". SHD V, sayı 47, s. 5–10.

Onaran, Mustafa Şerif (1927-2013)
1957 [1956] "Kale kapısı". YH 1957, s. 83–86.

Onger, Fahir (1920–1971)
1944 "Aynı minval üzere". Genç nesil konuşuyor. Seçme şiir ve hikâyeler. İstanbul, s. 48–52.

Oran, Bülent (1924-2004)
1956 Kapatma. Mizah hikâyeleri. İstanbul.

Orbeli, I.A. ??

1957 Kurdsko–russkiy slovar'. Moskva.

Orhan Kemal (1914–1970)

1947 "Uyku". Yaşar Nabi: Türk edebiyatının en güzel hikâyeleri. Antoloji. İstanbul, s. 211–225.
1948a "Afaracı Hac'eli". SHD II, sayı 9–10, s. 29–34.
1948e "Eskici ve oğulları". SHD II, sayı 6, s. 35-37.
1948g "Eski gardiyan". YTH I, s. 45-58.
1949a "Âmir ve memura dair". Türk mizah edebiyatı antolojisi. İstanbul, s. 137-142.
1949b [2016] Küçük Adamın Notları: I. Baba evi. İstanbul.
1949e Ekmek kavgası. Hikâyeler. İstanbul.
1949p "Piyango bileti". YH 1949, s. 49–53.
1949r "Recep". SHD II, sayı 13–14, s. 37–45.
1949s "Sarhoşlar". SHD III, sayı 24–25, s. 31–41. [Bu hikâye 1951s cildinde de var.]
1950â [1957, 2000] Küçük Adamın Notları. 2. Âvare Yıllar. İstanbul.
1950c "Celfin Eti". YH 1950, s. 29–34.
1950d "936". SHD IV, sayı 30–31, s. 49–56.
1950e "Ekmek peşinde". SHD IV, sayı 30–31, s. 61–67.
1950i "İki kız". SHD IV, sayı 30–31, s. 57–59.
1950k "Kırmızı mantolu kadın". SHD IV, sayı 30–31, s. 25–37.
1950ö "Ölürmüsün, Öldürürmüsün?" SHD IV, sayı 39–31, s. 39–44.
1950t "Telefon". SHD IV, sayı 30–31, s. 69–90.
1951b "Baba". SHD IV, sayı 36–37, s. 9–29.
1951n "Nurettin Şadan Bey". SHD V, sayı 38–39, s. 13–38.
1951s Sarhoşlar. İstanbul.
1952c Cemile. Roman. İstanbul.
1952ç Çamaşırcının kızı. İstanbul.
1952m [1982] Murtaza. Roman. İstanbul.
1953 [1952] "Macera". YH 1953, s. 28–33.
1954b Bereketli topraklar üzerinde. Roman. İstanbul.
1954k [1953] "Kırk yaş". YH 1954, s. 10–14.
1954y 72inci koğuş. İstanbul.
1956 Arka sokak. İstanbul.
1957 Kardeş payı. Hikâyeler. Ankara.
1959 Gâvurun kızı. İstanbul.
1963d Dünyada harp vardı. Hikâyeler. İstanbul.
1963m Mahalle kavgası. Büyük hikâye. İstanbul.
1965f Bir Filiz vardı. Roman. İstanbul.
1965i İspinozlar. Oyun, 3 perde. İstanbul.
1966 İşsiz. Hikâyeler. İstanbul.
1966m Müfettişler müfettişi. İstanbul.
1968g Grev. Hikâyeler. İstanbul.
1968ö Önce ekmek. Hikâyeler. İstanbul.
2005 Eskici ve Oğulları. İstanbul.
2016 Baba Evi-Avare Yıllar. İstanbul.

Orhan Veli [Kanık] (1914-1950)

1947 "Kan". SHD I, sayı 3, s. 61–68.
1994 [1951] Bütün şiirleri. 22. basım. Ankara.

Orhonlu, Cengiz (1927-1976)
1967 Osmanlı İmparatorluğunda derbend teşkilâtı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, no. 1209. İstanbul.

Oruc b. ʿÂdil
1343/1925 Tevārīḫ-i āl-i ʿOṣmān. Frāns Bābīnġer [Franz Babinger] işbu ṭabʿıŋ taṣḥīḥine ve taṭbīḳına baḳmışdır. Hānöfer.

Orucev, E.E. ??
1976 Azerbaycanca – Rusça Fraseologija Luġāti. Bakı.

Osman Cemal, b. Kaygılı, Osman Cemal (1890-1945)

Otyam, Fikret (1926-2015)
1957 Ha bu diyar. Gezi notları. Ankara.
1960 Gide Gide. Gezi notları. Ankara.
1962 Gide Gide 4: Uy babo. Gezi notları. Ankara.
1963 Gide Gide 5: Topraksızlar. İstanbul.
1965 Bir karış toprak için. Gide Gide 7. Ankara.

Ozansoy, Halit Fahri (1891-1971)
1958 Bir dolaptır dönüyor. İstanbul.

ʿÖmer bin Mezīd ??
1995 [840/1437] Mustafa Canpolat: ʿÖmer bin Mezīd – Mecmüʿatü n–neẓā'ir. Ankara.

Ömer Seyfeddin (1884–1920)
1926 Gizli Maʿbed. İstanbul.
1943 [1938] Bomba. Yeni Kahramanlar – Eski kahramanlar. Üçüncü basılış. İstanbul.
1949 "Düşünme zamanı". Türk mizah edebiyatı antolojisi. İstanbul, s. 34-45.
1953 Yüksek ökçeler. Dördüncü basılış. İstanbul.
1956 Beyaz lâle. İstanbul.
1957 [1956] Mahcupluk imtihanı. İstanbul.

Örnek, Sedat Veyis (1928-1980)
1957 [1956] "İnsan oyunları". YH 1957, s. 102-108.
1959 [1958] "Hi". YH 1959, s. 75–78.
1971 Anadolu folklorunda ölüm. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih–Coğrafya Fakültesi. Ankara.

ÖTS
1995-1996 Örnekleriyle Türkçe Sözlük. 4 cilt. Ankara.

Öz, Erdal (*1935)
1957 [1956] "Çocuk". YH 1957, s. 87–91.
1960 Odalarda. Roman. İstanbul.
1980 [1973] Yaralısın. Roman. İstanbul.

Öz, Tahsin (1887-1973)??***
1941 "Murad I. ile Emîr Süleyman'a ait iki vakfiye". Tarih Vesikaları, Cilt I, sayı 4. s. 241–244.

Özakın, Aysel (1942-)
1979 [1978] Alnında mavi kuşlar. Roman. İstanbul.
1982 [1980] Genç kız ve ölüm. İstanbul.
1975 Gurbet yavrum. Roman. 2. basım. İstanbul.

Özakman, Turgut (1930-2013)

1955 Güneşte On Kişi. Piyes, 3 perde, 5 tablo. Ankara.

Özay, Mahmut (1908-1981)

1950 "Mıstâfendi". YH 1950, s. 48–55.
1951 "Şemsiyeler". YH 1951, s. 67–70.
1953 [1952] "Kargalar". YH 1953, s. 83–86.
1956 [1955] "Bu böyledir işte bey". YH 1956, s. 43–49.
1957 [1956] "Deeeh ... deh!" YH 1957, s. 56–67.

Özel, Sevgi (1948-)

1993 Afili mavallar. Ankara.

Özer, Kemal (1935-2009)

1957 "Boyunduruk". Perşembe yağmurları. Ankara, s. 66-70.

Özgentürk, Işıl (1948-)

1981 Hançer. İstanbul.

Özkan, Hakkı (1926-1999)

1979 Babamın türküleri. Hikâyeler. İstanbul.

Özlü, Demir (1935-)

1958 Bunaltı. Hikâyeler. İstanbul.
1963 Soluma. İstanbul.
1966 Boğuntulu sokaklar. Hikâyeler. İstanbul

Özlü, Tezer (1943–1986)

1984 Yaşamın ucuna yolculuk. İstanbul.

Özmen, Mehmet (1945-)

1993 "Değirmen, teker ve tegzinmek kelimelerin kökenleri üzerine". JTS XVII, s. 147–151.

Özön, Mustafa Nihat (1896–1980)

1941 Kanlı Nigâr. Tertip eden Mustafa Nihat Özön. İstanbul.
1943 Türkçe tâbirler sözlüğü. İstanbul.

Öztoprak, Nihat

2010 "Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 4, s. 103-154.

Özturanlı, Osman Zeki (1926-1982)

1959 [1958] "Avucu kaşınıyordu". YH 1959, s. 119–122.

Öztüre, Avni (1925-)

1950 "Dünyanın Sonu". SHD IV, sayı 28-29, s. 45-52.

Özünal, Mucize (??1947)

1991 Kızkovalayan. Öyküler. Ankara.

Özyalçıner, Adnan (1934-)

1957 "Alt ucu". Perşembe yağmurları. Ankara, s. 59–65.
1960 Panayır. Yedi hikâye, iki sonuç. İstanbul.
1963 Sur. İstanbul.
1991 Cambazlar savaşı yitirdi. Öyküler. İstanbul.

Pakalın, Mehmet Zeki (1886-1972)

1946t Tarihe malolmuş fıkralar, nükteler. İstanbul.
1946–1954 [1971-1972] Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü. 3 cilt. İstanbul.
1993. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, MEB: İstanbul.

Pala, İskender (1958-)
2003 [2000] İki dirhem bir çekirdek. Hikâyeleriyle deyimlerimiz. İstanbul.

Pamuk, Orhan (1952-)
1991 [1985] Beyaz kale. Roman. 8. basım. İstanbul.
1999 [1998] Benim adım kırmızı. İstanbul.

Papadopoulos, Anthimos A. (1878-1962)
1958–1961 Historikon lexikon tēs pontikēs dialektou. 2 cilt. Athēnai.

Papahagi, Tache (1892-1977)***
1963 Dicţionarul dialectului aromîn general şi etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo–roumain) général et étymologique. Bucureşti.

Paspati, Alexandre G.
1870 Études sur les Tchinghianés ou Bohémiens de l'Empire ottoman. Constantinople.

Pavet de Courteille, Abel (1821-1889)
1972 [1870] Dictionnaire turk–oriental. Amsterdam.

Peçevī, İbrāhīm (1574-1649?)
1281, 1283 Tārīḫ–i Peçevī. 2 cilt. İstanbul.

Pere, Nuri ??
1968 Osmanlılarda Madenî Paralar. Yapı ve Kredi Bankasının Osmanlı madenî paraları koleksiyonu. İstanbul.

Peride Celal (1915-2013)
1977 Üç yirmidört saat. y.y.
1978 Jaguar. İstanbul.
1981 Bir hanımefendinin ölümü. y.y.
1985 Pay kavgası. Öyküler. İstanbul.
1991 [1990] Kurtlar. Roman. İstanbul.

Perşembe Yağmurları
1957 Salim Şengil: Seçilmiş hikâyeler. Ankara.

Peyāmī
1949 Ali Nihad Tarlan: Divan şiiri. Fasikül 4. s. 83–93. İstanbul.

Peyami Safa [Server Bedi, Cingöz Recai (müstear)]
1930 "Ölüm karşısında insan". 1929. En güzel hikâyeler. İstanbul, s. 7–29.
1931 Fatih harbiye. Roman. İstanbul.
1937 9–uncu hariciye koğuşu. İstanbul.
1944 [Server Bedi]: Cingöz Recai. Harikulâde maceralar. İstanbul.

Pfeifer, Wolfgang (1922-)
1989 Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. Erarbeitet von einem Autorenkollektiv des Zentralinstitutes für Sprachwissenschaften. Berlin.

PhTF = Philologiae Turcicae Fundamenta
1959–1964 2 cilt. Aquis Mattiacis.

Pīrī Re'īs
1926 Paul Kahle: Piri Re'īs Baḥrīje. Das türkische Segelhandbuch für das Mittelländische Meer vom Jahre 1521. 2 cilt. Berlin–Leipzig.

1935 Kitabı bahriye. Türk Tarihi Araştırma Kurumu Yayınlarından no. 2. 2 cilt. İstanbul.
1988 Kitab-ı Bahriye. Pirî Reis I. The Historical Research Foundation İstanbul Research Center. Ankara.

Serboianu, Popp I. Calinic (1883-1941)***
1930 Les Tsiganes. Histoire – Ethnographie – Linguistique – Grammaire – Dictionnaire. Paris.

Poppe, Nikolaus (1897-1991)
1960 Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen. Teil I: Vergleichende Lautlehre. Wiesbaden.

Prati, Angelico (1883-1961)
1951 Vocabolario etimologico italiano. Torino.

Preobrajenskiy, A.G. ??
1958 [1910–1914] Ėtimologiçeskiy slovar' russkogo yazıka. Moskva.

Procházka, Stephan
1993 "Some Remarks on the Semantic Function of the Reduplicated Quadriliteral Verb (Structure fa'fa'a)". Proceedings of the Colloquium on Arabic Lexicography (C.A.L.L.), The Arabist Budapest Studies in Arabic VI-VII.

Pröhle, Wilhelm
1909 "Karatschajisches Wörterverzeichnis". Keleti Szemle 10, 83-150.

Puşcariu, Sextil (1877-1948)
1975 [1905] Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen. Zweite, unveränderte Auflage. Heidelberg.

Puşkin, Alexander Sergeyevich (1799-1837)
1934 Qapitan Qızı, Çevireni Ä. Çavad, Bakı.

Püsküllüoğlu, Ali (1935-)
1974 [1994] Yaşar Kemal sözlüğü. İstanbul.
1996 Türkçenin argo sözlüğü. İstanbul.

Qāmüs, b. Fīrüzābādī.

Radloff, Wilhelm (1837-1918)
1893–1911 Versuch eines Wörterbuches der Türk–Dialecte. 4 cilt. St. Peterburg.

Rāhimov, Süleyman (1900-1983)***
1959 Seçilmiş äsärläri. c. I. Bakı.
2005. Seçilmiş Äsärläri, Bakı: Şärġ-Ġärb.

Ramstedt, Gustaf John (1873-1950)
1935 Kalmückisches Wörterbuch. Helsinki.
1952 Einführung in die altaische Sprachwissenschaft. Band II: Formenlehre. Helsinki.

Ran, b. Nâzım Hikmet. (1902-1963)

Rāsānen, Martti (1893-1976)
1933 Türkische Sprachproben aus Mittel–Anatolien I. Sivas VIL. Helsingforsiae.

1935 Türkische Sprachproben aus Mittel–Anatolien. II. Jozgat VII. Helsingforsiae.
1936 Türkische Sprachproben aus Mittel–Anatolien. III. Ankara, Kajseri, Kıršehir, Čankırı, Afion Vil. Helsingforsiae.
1942 Türkische Sprachproben aus Mittel–Anatolien, IV. Konja VII. Helsinki.
1957 Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen. Helsinki.
1969 Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen. Helsinki.

Raschmann, Simone-Christiane (1958-)
1995 Baumwolle im türkischen Zentralasien. Wiesbaden.

Recaizāde Ekrem (1847-1914)
1941 [1330] Mustafa Nihat Özön: Çok bilen çok yanılır. İstanbul.

Redhouse, Sir James W. (1811-1892)***
1890 A Turkish and English lexicon. Constantinople.
1968 Redhouse yeni Türkçe–İngilizce sözlük. New Redhouse Turkish–English dictionary. İstanbul.

Reşat Enis (1909-1984)
1933 Gonk vurdu. Roman. İstanbul.
1935 Gece konuştu. Roman. İstanbul.
1944 Toprak kokusu. Roman. İstanbul.
1945 [1939] Afrodit buhurdanında bir kadın. 2. basılış. İstanbul.
1947 Ekmek kavgamız. Roman. İstanbul.
1957 Despot. Roman. İstanbul.

Reşat Nuri, b. Güntekin, Reşat Nuri

Reşīd Paşa ??
1974 YTEA cilt I, s. 166–167.

Richards, Gertrude Randolph Bramlette
1932 Florentine merchants in the age of the Medici. Letters and documents from the Selfridge collection of Medici manuscripts. Cambridge, Mass.

Rifāʿa bin Bedevī ??
1974 YTEA cilt I, s. 103–108.

Ritter, Hellmut (1892-1971)
1924, 1941, 1953 Karagös. Türkische Schattenspiele. 3 cilt. Hannover, İstanbul, Wiesbaden.
1927 "Kleine Beiträge zur osmanischen Grammatik und Stilistik aus der Dolmetscherpraxis". Islamica II, s. 479–497.

RMJ = Reçnik na Makedonskiot yazik
1961–1966: Todor Dimitrovski. 3 cilt. Skopye.

Rodop Türk halk masalları
1963 Derleyenler: Emil Boev, Hayriye Memova. Sofya.

Rohlfs
1972 Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihre Mundarten. 3 cilt. Bern.

Rona, Mustafa ??
1944a Karagöz'ün ağalığı. İstanbul.
1944b Karagöz'ün bekçiliği. İstanbul.
1944g Karagöz'ün gelin oluşu. İstanbul.
1945ç Karagöz. Çifte cadılar. İstanbul.
1945y Karagöz'ün yazıcılığı. İstanbul.
1947 Karagöz'ün başına gelenler. "Kütahya çeşmesi". İstanbul

Rosenthal, Franz (1914-2003)
1971 The herb. Hashish versus medieval Muslim society. Leiden.

Röhrborn, Klaus (1938-)
1977 Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. 4 Lieferungen. Wiesbaden.
1985 "Zur Bedeutungsentwicklung des türkeitürkischen Suffixes + ç°1". MT 11, s. 105–111.

Römer, Claudia ??
1981 "Der Einfluß der Übersetzungen aus dem Persischen auf die Entwicklung des Osmanischen". WZKM LXXIII, s. 90–114.

Rubinçik, Yuriy A. ??
1970 Persidsko–russkiy slovar'. 2 cilt. Moskva.

Saba, Ziya Osman (1910-1957)
1948 "Bir Kurban Bayramı hikâyesi." YTH I, s. 94–103.
1950 "O mahalle". YH 1950, s. 60–78.
1952 Mesut insanlar fotoğrafhanesi. İstanbul.
1955 [1954] "O banka". YH 1955, s. 10–26.
1956 [1955] "Yaz gezintileri". YH 1956, s. 6–23.
1957 [1956] "Kış gezintileri". YH 1957, s. 10–27.

Sabahattin Ali (1906-1948)
1935 Değirmen. Hikâyeler. İstanbul.
1936 Kağnı. Hikâyeler. İstanbul.
1937k [2002k] Kuyucaklı Yusuf. Roman. İstanbul.
1937s Ses. Hikâyeler. İstanbul.
1940 İçimizdeki şeytan. Roman. İstanbul.
1943 [2003] Yeni dünya. Hikâyeler. İstanbul.
1947 Sırça köşk. Hikâyeler – masallar. İstanbul.
2001 [1997] Bütün öyküleri II. İstanbul.
2002 Bütün Öyküleri I: Değirmen, Kağnı, Ses. İstanbul.
[t.y.] "Kürk mantolu madonna'dan". 20. Yüzyıl türk edebiyatından seçmeler. Birinci Kitap. Atilla Birkiye (haz.). y.y., s. 35-63.

Sābir, Mirza 'Ali Äkbär (1862-1911)***
1948 Hop–Hop–name. Bakı.
1962 Hop–Hop–nāme. Bakı.

Saçlıoğlu, Mehmet Zaman (1955-)
1995 [1994] Yaz evi. Öyküler. İstanbul.
1997 Beş ada. Öyküler. İstanbul.

Sait Faik, b. Abasıyanık, Sait Faik

Sakaoğlu, Saim (1939-)
1973 Gümüşhane masalları. Metin toplama ve tahlil. Ankara.

Şaltuḳ-nāme
1577 Bor, Halil Nuri Bey Kütüphanesi 17292.
1974–1984 Fahir İz: The legend of Ṣarı Ṣaltuḳ. Collected from oral tradition by Ebü'l Ḫayr Rümī. Text in facsimile with a critical and stylistic analysis and index. Sources of oriental languages and literatures 4. Turkic sources IV. Harvard Üniversitesi.
Fahir İz: Ebü ḪHayr Rümī, Ṣaltuḳ-nāme. Turkic sources IV. Part 8: Mikrofiche, Milli Kütüphane Ankara B 64.

Sāmī-paşa-zāde Sezā'ī (1860-1936)
1316 Rümüzü l-edeb. Der Sa'adet.

Şānī
1949 Ali Nihad Tarlan: Şiir mecmualarında XVI ve VVII. asır divan şiiri. Fasikül 4: Revanî – Hayretî – Haverî – Ahî – Peyamî – Sani. İstanbul, s. 95-110.

Sarıyüce, Hasan Lâtif (1929-)
1959 [1958] "Bir gün daha bitti". YH 1959, s. 41–42.

[Mehmed Esad] Şafvet Paşa (1814-1883)
1974 YTEA cilt I, s. 145–149.

Savaşçı, Özgür (1955-)
1986 "Über die Wortstellung in nicht–lexikalisierten Redewendungen im Türkischen". ZDMG XXXIII, Suppl. VII.

Sayılgan, Aclân (1924-2001)
1950 "Hüso'nun tükrüğü". SHD IV, sayı 28-29, s. 53-57.

Sayın, Hidayet (1929-)
1965 Pembe kadın. Oyun, 2 bölüm. İstanbul.

Schakir, Saadet ??
1935 Denominale Verbbildungen in den Türksprachen. Roma.

Scharlipp, Wolfgang–Ekkehard (1947-).
1978 Untersuchungen zur Morphologie und Substitution türkeitürkischer Neologismen. Hamburg.

Schregle, Götz (1923?- ???)
1981 Arabisch–Deutsches Wörterbuch. 2 cilt. Wiesbaden.

Scognamillo, Giovanni (1929-)
1990 Bir levantenin Beyoğlu anıları. İstanbul.

Seçilmiş hikâyeler dergisi (SHD)
1947–1951 Çıkaran: Salim Şengil. 5 cilt. Ankara.

Segijewski, Maxim W. ??
1979 Geschichte der französischen Sprache. München.

Sehī Beg (?–1548)
1978 Günay Kut: Heşt Bihişt, the teẕkire by Sehī Beg. Sources of Oriental languages and literatures 5. Turkic sources V. Duxbury, Massachusetts.

[Sedes], Selâmi İzzet (1896-1964)***
1934 Bir kadın geçti. Küçük roman. İstanbul.

Selānikī Muṣṭafā Efendi (16. yüzyıl)
1281 Tārj̄h-i Selānikī Muṣṭafā Efendi. İstanbul.
1989 [1599] Mehmet İpşirli: Tarih–i Selânikî. 2 cilt. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no. 3371. İstanbul.

Selimoğlu, Zeyyat (1923-2000)
1950 "Dimo". YH 1950, s. 79-84.
1951 "Bir iki tanıdık". YH 1951, s. 64-66.
1970 [1969] Direğin tepesinde bir adam. Hikâyeler. 2. basılış. İstanbul.
1971 Kıç üstünde toplantı. Hikâyeler. İstanbul.

Sertoğlu, Midhat (1915- 1995)
1958 Resimli Osmanlı tarihi ansiklopedisi. İstanbul.

Server Bedi, b. Peyami Safa (1899-1961)

Sevortyan, Ėrvand V. (1901-1978).
1974–1980 Etimologiçeskiy slovary tyurkskix jazykov. 3 cilt. Moskva.

Seyda, Mehmet (1919–1986)
1958n Ne ekersen. Roman. Ankara.
1958y Yaş ağaç. Roman. İstanbul.
1962b Beyaz duvar. İzmir.
1962z Zonguldak hikâyeleri. İstanbul.
1963 Başgöz etme zamanı. Hikâyeler. İstanbul
1966 Cinsel oyun. Roman. İstanbul.
1969 Anahtarcı Salih. Hikâyeler. İstanbul.
1970 Yanar taş. Roman. Cilt I+II. İstanbul.
1974 Kör şeytan. Hikâyeler. İstanbul.

Seyfettin Turhan ??
1951 Yol parası. Hikâyeler. Ankara.

Seyidoğlu, Bilge (1942-2014)
1975 Erzurum halk masalları üzerinde araştırmalar. Metinler ve açıklamalar. Ankara.

Seyrānī (1807–1866)
1974 Yeni Türk edebiyatı antolojisi. Cilt I. İstanbul, s. 378–388.

Seyyid Murād (16. yüzyıl)
1981 Aldo Gallotta: Il "Ġazavāt–ı ̧Hayreddīn Paša" di Seyyid Murād. Studi Magrebini XIII. Napoli.

Seyyid Yahya Celaleddin Şirvanî??
1300 Kitab–ı Ebû 'Alî ibn Sīnā. Der Sa'ādet.

Sezā'ī, Sāmī Pāşāzāde(1860-1936)
1305 Sergüzeşt. Der Sa'ādet.
1316 Rümüzü ledeb. Der Sa'ādet.

Shaw, Robert B. ??
1880 A Skech of the Túrkí Language spoken in Eastern Túrkistán (Káshghar and Yárkand) together with a Collection of extracts. Vol. II: Journal of the Asiatic Society of Bengal. c. 46, Calcutta, s. 242-368. Vocabulary, c. 47.

Shaw, Stanford Jay (1930-2006)
1962 The financial and administrative organization and development of Ottoman Egypt 1517–1798. Princeton, N.J.

Sılay, Celâl (1914-1974)
1945 Acaba. İstanbul.

Siggel, Anton ??
1950 Arabisch–Deutsches Wörterbuch der Stoffe aus den drei Naturreichen, die in arabischen alchemistischen Handschriften vorkommen. Berlin.

Siliḥdār, Fındıḳlılı Meḥmed Aġa (1658-1724)
1928 Siliḥdār tārīḫi. Türk Tārīḫ Encümeni külliyyātı. 2 cilt. İstanbul.

Simavi, Sedat (1896–1953)
1941 Ceza. Piyes: 3 perde. İstanbul.

Skok, Petar (1881-1956)
1971–1974 Etimologijski rjeçnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. 4 cilt. Zagreb.

Soran, Sabri (1918–1975)
1950 "Orman bekçisi". SHD IV, sayı 26–27, s. 59–66.

Soysal, Sevgi (1936 – 1976)
1976 Barış adlı çocuk. Ankara.
1979ye [1973] Yenişehir'de bir öğle vakti. Ankara.
1979yı [1976yı] Yıldırım bölge kadınlar koğuşu. Ankara.

Steingass, Francis Joseph (1825-1903)
1930 [1892] A comprehensive Persian–English dictionary. Including the Arabic words and p hrases to be met with in Persian literature. Second impression. London.
1998 [1892] A comprehensive Persian–English dictionary. Including the Arabic words and p hrases to be met with in Persian literature. New Print. Beirut, Lebanon.

Steinherr, Franz (1902-1974)
1932 "Zur Stambuler Volks– und Gaunersprache". Islamica V, s. 178–197.

Steuerwald, Karl (1905-1989?)
1972 Türkisch Deutsches Wörterbuch. Türkçe Almanca Sözlük. Wiesbaden.

Su, Mükerrem Kâmil (1906-1997)
1951 "Huzur". SHD IV, sayı 36–37, s. 43–56.

Suat Derviş H. (1905-1972)
1930 "Hikâyesi ... " 1929. En güzel hikâyeler. İstanbul, s. 105–140.

Sulṭān Veled (1226–1312)
1341 Veled Çelebī – Kilisli Mu'allim Rıf'at: Dīvān–ı türkī–yi Sulṭān Veled (ḳuddisa sirrahū). İstanbul.
1958 Mecdut Mansuroğlu: Sultan Veled'in Türkçe manzumeleri. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul.

Süleyman Tevfik (1860-1939)
1930 Lâtaif cüzdanı. İstanbul.

Sümer, Güner (1936-1977)
1962 Yarın cumartesi. Oyun, 3 Perde, 8 Tablo. Ankara.

Süreya, Cemal
2007 [1991]. 99-yüz. İstanbul.

Symeonidis, Charalambos ??
1973 "Griechische Lehnwörter im Türkischen". BS XIV, no.1, s. 167–200.
1997 "Zu den italienischen Lehnwörtern des Griechischen". Graeco–Romanica, s. 115–133.

Şafak, Elif (1971-)
2001 [1999] Mahrem. 3.basım. İstanbul.

Şahābeddīn Süleymān (1885–1921)
1912 Furtuna. Piyes, 2 perde. İstanbul.

Şahap Sıtkı (İlter) (1915–1991)
1949s "Sisler içinde" SHD II, sayı 13-14, s. 23-28.
1949 "Hisse senetleri". SHD III, sayı 18–19, s. 13–18.
1951 "Şerefli mazi". SHD IV, sayı 34–35, s. 25–38.
1958 Gün görmiyen sokak. Roman. İstanbul.
1960 Gülen ayva, ağlıyan nar. Ankara.

Şahin, Osman (1940-)
1994 [1990] Ay bazen mavidir. Öyküler. İstanbul.

Şaineanu, Lazār (1859-1934)***
1900 Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române. 3 cilt. Bucuresci.

Şair Eşref, b. Eşref, Şair (1847-1912)

Şakirof, Rizvan Ö. ??
1957 „Palaz Hasan (Oçerk)". Kaynak. Sofya, s. 89–93.

Şapolyo, Enver Behnan (1900-1972)
1938 [1937] Halk ninnileri. İstanbul.
1946 Seçme Türk masalları. Ankara.

Şemseddīn Sāmī (1850-1904)
1317–1318 Ḳāmūs–ı türkī. 2 cilt. Der-Sa'ādet.

Şengil, Salim (1913 [nüfus kaydında 1916]-?)
1943 Kafasını törpüleyen adam. Ankara.
1947 "Bir ilk yaz güniydi". SHD I, sayı 1, s. 47-61.
1948h „Hikâyenin sonu." SHD II, sayı 9-10, s. 49-54.
1948k "Küçük şehir". SHD II, sayı 7, s. 61–69.
1948p "Pencere". SHD I, sayı 5, s. 63–70.
1949t "Toprağa dönüş". SHD II, sayı 15–16, s. 7–16.
1951 "Postacı Bayram". SHD IV, sayı 34–35, s. 41–52.
1990 [1980] Es be Süleyman es. Dizi öyküler. 3. baskı. İstanbul.

Şeyḫī (1371?-1431?)
1291 Dīvān–i Şeyḫī. İstanbul.
1937 Hasan Âli Yücel: Bir Türk hekimi ve tıbba dair manzum bir eseri. İstanbul.
1942 Şeyhi divanı. Tarama sözlüğü ve nusha farkları. İstanbul.

Şeyḫoğlı Muṣṭafā (1340-1413)
1979 [1540] Hüseyin Ayan: Şeyhoğlu Mustafa. Hurşîd–Nâme (Hurşîd

ü Feraḥşâd). İnceleme – metin – sözlük–konu dizini. Atatürk Üniversitesi yayınları 93. Erzurum.

Şeyhoğlu, Şadru'd-dīn ??

1973 Zeynep Korkmaz: Marzubān-nāme tercümesi. İnceleme – metin – sözlük – tıpkıbasım. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları 219. Ankara.

Şeyyād Ḥamza (? – ?)

1945 Dehri Dilçin: Yusuf ve Zeliha. Türk Dil Kurumu. İstanbul.

2017. İbrahim Taş. Yüsuf ve Zeḻīhā, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük. Ankara.

Şem'dânî-Zâde Süleyman Efendi (ö.1779)

1978 M. Münir Aktepe: Şem'dânî-Zâde. Fındıklı Süleyman Efendi Târihi Mür'i' tTevârih. İstanbul.

Şevket, Ertuğrul ??

1949 "Ankara ve köpekler". Türk mizah edebiyatı antolojisi. İstanbul, s. 128-130.

Şimşek, Selâhattin (1928–1960)

1960 Hakkâri dedikleri. İstanbul.

Şinâsī (1826–1871)

1940 Mustafa Nihat Özön: Şair evlenmesi. Komedi, 1 perde. İstanbul.

1974 Şiirleri. YTEA cilt I, s. 490–508.

Şipal, Kâmuran (1926-)

1956 [1955] "Bahşiş". YH 1956, s. 93–96.

1962 Beyhan. Hikâyeler. İstanbul.

1964 Elbiseciler çarşısı. Hikâyeler. İstanbul.

1971 Buhurumeryem. Hikâyeler. İstanbul.

Şirvan, Yusif (1910-1979)***

1958 Şäfäġ. Bakı.

Škaljić, Abdulah ??

1965 Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku. Sarajevo.

Taeschner, Franz (1888-1967)

1929 "Beiträge zur Geschichte der Achīs in Anatolien (14.–15. Jh.) auf Grund neuer Quellen". Islamica, s. 1–47.

1951 Ğihānnümā. Die altosmanische Chronik des Mevlānā Meḥemmed Neschrī. c. I. Leipzig.

Ta'līḳī–zāde Meḥmed Şubhî Çelebi Fenarī (ö.1599)

1983 [1596] Christine Woodhead: The Şehnāme–i hümāyün of Ta'līḳī–zāde Meḥmed Efendi. on the Ottomen campaing into Hungary in 1593-4: A critical edition of the tert, with tindroduction an annotation. Phd Thesis, University Edingurgh.

1983 [1596] Christine Woodhead: Ta'līḳī–zāde's Şehnāme–i hümāyün. A history of the Ottoman campaign into Hungary 1593–94. Berlin.

Talu, Ercümend Ekrem (1886–1956)

1341 Sevgiliye masallar. İstanbul.

1928 Gemi arslanı. İstanbul.

1935 Kodaman. Paşman. İstanbul.

1937 Papeloğlu. Yerli roman. İstanbul.
1939 [1922] Sabir Efendinin gelini. Roman. 3. baskı. İstanbul.

Tanaydı, Sedat ??
1948 "Lâpinalar". SHD II, sayı 7, s. 70-79.

Taner, Haldun (1915–1986)
1949 "Harikliya". YH 1949, s. 100-104.
1951e "Eller". YH 1951, s. 35–43.
1951t Tuş. İstanbul.
1952 [1951] "Kantar kâtibi Ali Rıza Efendi." YH 1952, s. 36–45.
1953 [1952] "Eczanenin akşam müşterileri". YH 1953, s. 39–47.
1954 On ikiye bir var. İstanbul.
1960 [1977] Devekuşuna mektuplar. Ankara.
1969 Sancho'nun sabah yürüyüşü. Ankara.
1971 Bütün Hikayeleri 3. On ikiye bir var, Sançoho'nun sabah yürüyüşü, Gülerek ölmek. İstanbul.
1971h Hikâyeler 2. Ankara.
1971s Sersem Kocanın kurnaz karısı. Keşanlı Ali destanı. Ankara.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1901–1962)
1955 Yaz yağmuru. İstanbul.
1961 Saatleri Ayarlama Enstitüsü. İstanbul.
1992 "İstanbul". 20. Yüzyıl Türk edebiyatından seçmeler. Birinci Kitap. Atilla Birkiye (haz.). [y.y.], s. 9-22.

Tarancı, Cahit Sıtkı (1910–1956)
1957 Sonrası. İstanbul.

Ṭaṛhan, ʿAbdül-haḳḳ Ḥāmid, b. ʿAbdül-haḳḳ Ḥāmid (1851/1852-1937)

Tarık Dursun K. (1931-2015)
1952 [1951] "Makina". YH 1952, s. 99–105.
1954 [1953] "Kamyon deviren...". YH 1954, s. 110–117.
1955 Hasangiller. İki hikâye. Ankara.
1957r Rıza Bey aile evi. İstanbul.
1957v Vezir düşü. İstanbul.
1959 İnsan kurdu. Roman. İstanbul.
1960 Güzel avrat otu. Hikâyeler. İstanbul.
1966 Yabanın adamları. Hikâyeler. İstanbul.
1967 Sabah olmasın. Roman. İstanbul.
1982 Hasangiller/ızabey Aile-Evi. İstanbul.
1993 Aşk allahaısmarladık. Öyküler. Ankara.

Tārīḫ–i ḳırḳ vezir
1303 İstanbul.

Tārīḫ-i Naʿīmā
1280 Istanbul.

Tarlan, Ali Nihad (1898–1978)
1948–1949 Şiir mecmualarında XVI ve XVII. asır divan şiiri. 4 fasikül. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları. İstanbul.

Tarus, İlhan (1907–1967)
1947k "Bir kasabanın ruhu". Yaşar Nabi: Türk edebiyatının en güzel hikâyeleri. Antoloji. İstanbul, s. 185-196.
1947t Tarus'un hikâyeleri. İstanbul.

1948 "Ateş ve insan". SHD I, sayı 5, s. 5-18.
1949 "Müsteşar Bey". YH 1949, s. 105–112.
1950â "Âdil Bey". SHD IV, sayı 26–27, s. 67–75.
1950a Apartman. İstanbul.
1950k "Kaçak". YH 1950, s. 90–93.
1951 "Merhamet". SHD V, sayı 38–39, s. 55–61.
1955 Yeşilkaya savcısı. Roman. İstanbul.
1956 [1955] "Gece oturumu". YH 1956, s. 24–29.
1957 Var olmak. Roman. İstanbul.
1961 Duru göl. Roman. Ankara.

Taşer, Suat (1919–1982)
1956 Bir dünya ki. Ankara.

Tatarsko-russkiy slovar'
1966 Moskva.

Tavtati kütüpati
1959 Genç Oyuncular: Tavtati kütupat. Önoyun ve iki bölüm. İstanbul.

Tecer, Ahmet Kutsi (1901-1967)
1947 Köşebaşı. Oyun. 3 perde, 2 tablo. Ankara.

Tekin, Latife (1957-)
1984 [1983] Sevgili arsız ölüm. Roman. İstanbul.
1990 [1986] Gece dersleri. İstanbul.
[t.y.] "Berci Kristin çöp masalları'ndan." 20. Yüzyıl Türk edebiyatından seçmeler. Beşinci Kitap. Atilla Birkiye (haz.). [y.y.], s. 127-148.

Tekin, Talât (1927-2015)
1971 "(daha ?) oder Gemination?" TD VIII, sayı 85, s. 25–27.
1969 "Zetacism and sigmatism in Proto–Turkic". AOH XXII (1), s. 51–80.
1975 "Further evidence for 'Zetacism' and 'Sigmatism'". Researches in Altaic Languages. (BOH 20).
1979 "Once more Zetacism and Sigmatism." CAJ 23, s. 118–137.
1982 "Some corrections in Kitābı Dede Qorqut". Studia turcologica memoriae Alexii Bombaci dicata. Napoli, s. 563–576.
1986 "Zetacism and Sigmatism: Main pillars of the Altaic theory". CAJ XXX, s. 141–160.
1994 "Notes on *old Turkic word formation".* CAJ XXXVIII/2, s. 244–281.
1994c. "Corrections in *Kitāb-ı Dede Korkut II: Kara polad uz kilic.* Festschrift für Andreas Tietze", ed. Ingeborg Baldauf und Suraiya Faroqhi unter Mitwirkung von Rudolf Veselý, Praha, s. 177-181.
1997 "Notes on some Chinese loanwords in Old Turkic". TDiA VII, s. 165-173.

Tekin, Talât – Tietze, Andreas
1990 "Tarama sözlüğü üzerine bazı açıklamalar". Erdem cilt 5/13. Ankara, s. 285–293.
1994 "Tarama sözlüğü üzerine bazı açıklamalar". TDiA IV, s. 159–169.

Teoman, Ali b. Ay, Nurten

Termen, Ziya (1917-1979)??
1950 "Sıkıntı". SHD V, sayı 38–39, s. 5–12.

Tevfik Fikret (1867–1915)
1959 Şermin. Çocuk şiirleri. Sofya.

Tezcan, Semih (1943-2017)

1993 "Yaygın bir gölge sözcük: çişek/çişik". Türk Dilleri Arıştırmaları III. Ankara, s. 257–266.

1995s "Süheyl ü Nev-Bahâr üzerine notlara birkaç ekleme". TDiA V, s. 239-245.

2001 Dede Korkut Oğuznameleri üzerine notlar. 1.Basım. İstanbul.

Tezel, Naki (1915-1980)

1937 İstanbul Masalları. Türk halk bilgisine ait maddeler ve tetkikler. cilt 10. İstanbul.

THASDD = Türkiyede halk ağzından söz derleme dergisi.

1939–1952 6 cilt. Ankara.

1997 "Additional Iranian loan-words in early Turkic languages." TDiA VII, s. 157-164.

Thackston, W.(heeler) M.(clntosh) Jr.

1978 An introduction to Persian. Tehran.

Theodorides, Dimitri ??

1966 "Einiges über die osmanische Gaunersprache." Beiträge zur Südosteuropa-Forschung. München. s. 125-134.

1975 "Aus dem griechischen Lehngut im Osmanischen (I)". Turcica VII, s. 32-49.

1977 "Türkeitürkisch kayarto". Münchener Studien zur Sprachwissenschaft. Heft 36. München, s. 145-150.

1987 "'Frühstück' im Türkeitürkischen und Aserbaidschanischen". Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, Meddelanden 12. Stockholm, s. 82-86.

Thompson, W.A. ??

1892 Hand-book of nautical terms and technical and commercial phrases in English, Italian, French, and Turkish. Constantinople.

Thury, J. (1861-1906)

1885 A kasztamonii török nyelvjárás. Értekezések a nyelv– és széptudományok köréből AI, XII/7. Budapest.

Tımış, Ahmet (1926-)***

1958d "Dönüş (Hikâye)". Çağlayan. Sofya, s. 47–51.

1958f "Fıkralar". Çağlayan. Sofya, s. 52–54.

Tietze, Andreas (1914-2003)

1942 "Die Geschichte vom Kerkermeister-Kapitän. Ein türkischer Seeräuberroman aus dem 17. Jahrhundert". AO XIX, s. 152-210.

1948 "'Aziz Efendis Muhayyelat". Oriens I, s. 248–329.

1950–1955 "XVI. asır türk şiirinde gemici dili". 80'inci doğum yılı münasebetiyle Zeki Velidi Togan'a armağan. Symbolae in honorem Z. V. İstanbul, s. 451–467.

1951 "XVI. asır türk şiirinde gemici dili. Âgehî kasidesi ve tahmisleri". TM IX, s. 113–188.

1952 "Die formalen Veränderungen an neueren europäischen Lehnwörtern im Türkischen". Oriens V, s. 230–268.

1953 "Die Wiederholung mit verändertem Wortbeginn im Türkischen". UAJb XXV, s. 92-108.

1955 "Griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch". Oriens VIII, s. 204-257.

İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Bşk

1957 "Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache". Oriens X, s. 1-47.
1958 "Direkte arabische Entlehnungen im anatolischen Türkisch". Mélanges Jean Deny. Ankara, s. 255-333.
1962 "Einige weitere griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch". Németh armağanı. Ankara, s. 373-388.
1964 "Persische Ableitungssuffixe im Azerosmanischen". WZKM LIX–LX, s. 154–200.
1965 "Ein türkisches Intensivsuffix". UAJb XXXVI, s. 416–422.
1966 "Das Hendiadyoin mit Reduplikation und –r–". Reşit Rahmeti Arat İçin. Ankara, s. 423–428.
1969 [1967] "Persian loanwords in Anatolian Turkish". Oriens XX, s. 125–168.
1973–1974 "Ein slavisches Lehnwort in den früh–osmanischen Chroniken". WZKM LXV-LXVI, s. 219–222.
1976 "Thoughts around the table". RO XXXVIII, s. 277–281.
1980 Sieben Jahre in Aleppo (1656–1663). Ein Abschnitt aus den "Reiß–Beschreibungen" des Wolfgang Aigen. Beihefte zur WZKM. Wien.
1982g "Griechische soziale Typenbegriffe (von Homer bis Aristoteles) in ihrem Nachleben im Türkischen". Das Fortleben altgriechischer sozialer Typenbegriffe in den Sprachen der Welt, kısım II. Berlin, s. 584–599.
1982z "Die Zusammensetzung des gewerblichen Wortschatzes in der Provinz Kars". ZBalk XVIII/2, s. 159–215.
1986 "The influence of English on the Turkish language". English in contact with other languages. Studies in honour of Broder Carstensen on the occasion of his 60th birthday. Hazırlayan: Wolfgang Viertel–Wolf-Dietrich Bald. Budapest.
1989 "Observations on the Convergence of Passive and Medioreflexive Verb Forms: the Case of Modern Turkish." Studia Linguistica et Orientalia Memoriae Haim Blanc Dedicata. Wiesbaden, s. 283-288.
1992 "Türkeitürkisch: posat, pusat." Festgabe an Josef Matuz: Osmanistik–Turkologie–Diplomatik. Hrsg. von Christa Fragner u. Klaus Schwarz, mit einem Vorwort von Bert G. Fragner. Berlin, s. 303–309.
1993p "Μανουλα μον! Ein psycholinguistischer Turzismus?" To Ellinikon, Studies in Honor of Speros Vryonis, Jr., cilt II. New York, s. 425–433.
1993ta "Tarama sözlüğü". TDiA III, s. 267–270.
1993tü "Türkeitürkisch Possessivsuffix + Pluralsuffix." ZDMG, s. 202–211.
1995-1996 "Der türkeitürkische Wortschatz". ArchOtt XIV, s. 5-37.
1997 "Eine griechisch–türkische Etymologie und ihr kulturhistorischer Hintergrund". ZBalk XXXIII/1, s. 98-100.
1999 Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch. Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü. (Derleyen: Mehmet Ölmez). İstanbul.

Timuroğlu, Vecihi (1927-2014)

1994 Atatürk şiirleri. Ankara.

Tinghir, Anton B. ?? – Sinapian, Kirkor ??
1891–1892 Fransızcadan Türkceye ıstılāhāt luġati. Dictionnaire français–turc des termes techniques des sciences, des lettres et des arts. 2 cilt. Constantinople.

Tirali, Naim (1925-2009)
1947 Park. Hikâyeler. İstanbul.
1948 Yirmibeş kuruşa Amerika. Hikâyeler. y.y.
1952 [1951] "Motor". YH 1952, s. 71–77.
1953 Aşka kitakse. Hikâyeler. İstanbul.

Tisdall, William St. Clair. (1859-1928)
1959 [1902] Modern persian conversation grammar – with new reading lessons and Perisian letters. Selected by Zia Missaghi. New York.

Tokgöz, Ahmed İhsan (1868-1942)
1993 [1930–31] Matbuat hatıralarım. Yayına hazırlayan Alpay Kabacalı. İstanbul.

Tokmakçıoğlu, Erdoğan (d.1934)
1957 [1956] "Sıfırdan önce". YH 1957, s. 98–101.

Topaloğlu, Ahmet (1943-)
1976–1978 Muhammed bin Hamza: XV. yüzyıl başlarında yapılmış 'satır arası' Kur'an tercümesi. 2 cilt. İstanbul.

Topuz, Hıfzı (1923-)
1998 [1998] Meyyâle. İstanbul.

Tör, Vedat Nedim (1897-1985)
1977 Sahte kahramanlar. İstanbul.

Trimingham, J. Spencer (1904-1987)
[1971] The Sufi Orders in Islam. London-Oxford-New York.

TS = Tarama sözlüğü
1963–1977 XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklariyle tarama sözlüğü, 8 cilt. Türk Dil Kurumu. Ankara.

TTV
1941, 1942 Türk tarih vesikaları. Ankara.

Tüġī, Ḥüseyn ??
1967 Fahir İz: XVII. yüzyılda halk diliyle yazılmış bir tarih kitabı. Hüseyin Tûğî: Vak'a–ı Sultān Osmān̆han. TDAY, s. 119–154.

Tuğrul, Mehmet ??
1946 Malatya'dan derlenmiş masallar. Ankara.
1969 Mahmutgazi köyünde halk edebiyatı (menkabe, hikâye, masal, fıkra). İstanbul

Tulum, Mertol
2011. 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Valığı. Ankara.

Tuna, Osman Nedim (1923-2001)
1972 "Osmanlıcada Moğolca ödünç kelimeler". TM XVII, s. 209–250.

Tuncer, Cengiz (1931-1981)
1960 Hacizli toprak. Roman. İstanbul.

Turan, Şerafettin (1925-2015)***
1967 [1801] "Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı arasındaki ticaretle ilgili gümrük tarife defterleri". Belgeler cilt IV. Ankara, s. 79–167.

Turková, Helena??
1950 "Das Wort duduşka im Sejahatnáme des Evlijá Čelebí". ArOr XVIII, sayı 4, s. 317–320.

Tursun Bey (ö.1491'den sonra)
1977 [1490–1495 arası] Târîḫ-i Ebü'l-Feth. Hazırlayan Mertol Tulum. İstanbul.

Türkali, Vedat (1919-)
1977 [1975] Bir gün tek başına. Roman. İstanbul.

Türk Halk Masalları.
1961 Sofya.

Türk masalları
1991 [1328–1329/1912] Türk masalları. K. D. Yeni yazıya aktaran İbrahim Aslanoğlu. İstanbul.

Türkmen, M. Kemal ??
1959 [1958] "Kapı". YH 1959, s. 113–118.

TüS = Türkçe Sözlük
1983 Türk Dil Kurumu. Genişletilmiş 7. baskı. 2 cilt. Ankara.
1988 Türk Dil Kurumu. Yeni baskı. 2 cilt. Ankara.
2010. Türk Dil Kurumu. 11. baskı. Ankara.

Tzitzilis, Christos ??
1987b "Balkanische Etymologien (1–60)". LBalk XXX, sayı 2. Sofia, s. 99–111.
1987g "Griechische Lehnwörter im Türkischen (mit besonderer Berücksichtigung der anatolischen Dialekte)". Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch–historische Klasse. Schriften der Balkankommission, linguistische Abteilung 33. Wien.
1989 "Zu den griechisch-türkischen Sprachbeziehungen." Academie Bulgare des Sciences. LBalk XXXII, s. 3-4.
1990 "Zur Problematik des Lehnguts im pontischen Türkisch (Zusammenfassung)". Studies in Greek linguistics. Proceedings of the 10th annual meeting of the Department of Linguistics, Faculty of Philosophy, Aristotle University of Thessaloniki, s. Supplement. Thessaloniki, s. 179–213.
1994 "Das Griechische als unmittelbare Quelle und als Vermittler von Wortgut im Türkischen". Armağan. Festschrift für Andreas Tietze. Herausgegeben von Ingeborg Baldauf und Suraiya Faroqhi unter Mitwirkung von Rudolf Veselý. Praha, s. 199–209.
1995 Δεύτερυ συμβολυ στυν ποντιακύ ετυμολογία. Ελλυνικύ Διαλεκτολογία 4, s. 73-97.
1997 "Zur Problematik der griechischen Lehnwörter im Rumänischen". Graeco–Romanica, s. 83–102.

Uçarı, Ercüment (1928-1996)
1948 "Sahil çocukları ve Ahmet Ağabey". SHD I, sayı 5, s. 73-78.
1958 Cümbüşçübaşı. Şiirler. Ankara.

Uçuk, Cahit (1911-2004)
1947 "Postacı". SHD I, sayı 1, s. 75–79.

Ullmann, Manfred ??
1997 "Zur Geschichte des Wortes ***barīd*** 'Post'". Bayrische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte. Jahrgang 1997, Heft 1. München.

Ulunay, Refi Cevad (1890-1968)
1941 Köle. Millî roman. İstanbul.
1994 [1958] Sayılı fırtınalar. İstanbul.

[Yiğiter],Umran Nazif (1915-1964)
1948g "Gaz fişi". YTH I, s. 85–93.
1948y Yaşamak için. Hikâyeler. İstanbul.
1953 [1952] "Süslen berberi". YH 1953, s. 18–27.
1954 [1953] "Veysel Efendinin kuşları". YH 1954, s. 15–23.
1955 [1954] "Gizli ödenek". YH 1955, s. 27–31.
1962 Aşk Üçgeni. Istanbul.
1964 Tepedeki ev. Hikâyeler. İstanbul.

Urgan, Mîna (1915-2000)
1998 Bir dinozorun anıları. İstanbul.
2000 [1999] Bir dinozorun gezileri. İstanbul.

Uşaḳlıgil, Ḫālid Żiyā (1866-1945)
1307 Bir ölünüŋ defterinden. İzmir.
1317 Ṣolġun demet. Der-Saʿādet.

UTİL
1981 Alikulov, T. A. ve diğerler: Üzbek Tilining İzohli Luġati. 2 cilt. Moskva.

Uyar, Tomris (1941-2003)
1980 [1979] Yürekte bukağı. Öyküler. İstanbul.
1982d [1971] Dizboyu papatyalar. Öykü. İstanbul.
1982ö Ödeşmeler. İstanbul.
1983 Gecegezen kızlar. Öyküler. Ada Yayınları.
1985 Günlerin tortusu. (Bir uyumsuzun notları.) Ada Yayınları.
1986 Yaza yolculuk. Öyküler. İstanbul.

Uz, Kâzım (1873-1943)
1964 [1310/1894] Musiki ıstılâhatı. Düzeltilip genişletilmiş yeni basımı. Ankara.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1889-1977)
1943–1944 Osmanlı devleti teşkilâtından Kapukulu Ocakları. Türk Tarih Kurumu. 2 cilt. Ankara.
1945 Osmanlı devletinin saray teşkilâtı. Türk Tarih Kurumu. Ankara.
1948 Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı. Türk Tarih Kurumu. Ankara.
1974 "Çapanoğulları". Belleten XXXVIII, sayı 150, s. 215–162.
1975 "Sancağa çıkarılan osmanlı şehzadeleri". Belleten XXXV, s. 659–696.

Uzuner, Buket (1955-)
1994 [1994?] Şairler şehri. 2. basım. İstanbul.
1997 Kumral ada – mavi Tuna. İstanbul.

[t.y.] “İkizlerden biri”. 20. Yüzyıl türk edebiyatından seçmeler. Beşinci Kitap. Atilla Birkiye (haz.). [y.y.], s. 99-120.

Ülken, Hilmi Ziya (1901-1974)
1941 İnsan meddücezri III. Posta yolu. İstanbul.

Ümit, Ahmet (1960-)
t.y. [1990] Çıplak ayaklıydı gece. Öyküler. İstanbul.
1993 Bir ses böler geceyi. İstanbul.
1994 Masal masal içinde. İstanbul.
1996 Sis ve gece. İstanbul.

Üngör, Etem Ruhi (1922-2009)
1981 Türk musikisi güfteler antolojisi. 2 c. İstanbul.

Ünlü, Rüksan Türkân (1934-?)
1959 [1958] “Tesadüf”. YH 1959, s. 123–125.

Ünlü, Şemsettin (1928-?)
1986 Yukarışehir. Roman. İstanbul.

Ünver, A. Süheyl (1898-1986)
1948 Tarihte 50 Türk yemeği. İstanbul.

Üstün, Nevzat (1924-1979)
1968 Akrep üretim çiftliği. İstanbul.
1970 Çıplak. İstanbul.

Vāḥidī (ö. 16 yüzyıl)
1993 [929/1522] Ahmet T. Karamustafa: Menāḳıb–i ̮Hvoca–i Cihān ve Netīce–i Cān. Vāḥidī. Sources of Oriental ̮languages and literatures 17. Cambridge, Mass.

Veliyev, Eli (1901-1983)***
1957 Seçilmiş āsārlāri. cilt I. Bakı.

Vámbéry, Hermann[Armin] (1832-1913)***
1885 Das Türkenvolk in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen. Leipzig.
1901 Alt–osmanische Sprachstudien. Mit einem azerbaižanischen Texte als Appendix. Leiden.

Vâ Nû = Vâlâ Nureddin (1901-1967)
7.III.1941 Akşam gazetesinde çıkan makale. İstanbul.

Vartanian, Osep / Vartan Paşa (1813-1879)
1991 [1851] Andreas Tietze: Aγapi/Aḳabi hikyayesi. İstanbul.

Vásáry, István (1887-1955)
1993 “***+sXn*** and its related suffixes. Studies in Turkic word formation and etymology”. JT I, sayı 1, s. 113–153.

Vāṣıf ʻOṣmān (-1824)
1257 Enderün–ı hümāyündan maḫrec Vāṣıf ʻOṣmān Beg dīvānıdır. İstanbul.

Vasmer, Max (1886-1962)
1953–1958 Russisches etymologisches Wörterbuch. 3 cilt. Heidelberg

von Gabain, Annemarie b. Gabain, Annemarie von (yukarıya bakınız

von LeCoq, Albert b. Lecoq, Albert von (yukarıya bakınız)

Vullers, Johann August

1864 Lexicon persico-latinum etymologicum. II cilt. Bonnae ad Rhenum.

Wagner, Max L. ??

1943 "Der türkische Argot". Buletinul Institutului de filologie romînă "Alexandru Philippide". c. X. Iaşi, s. 1–34.

Wahby–Edmonds = Taufiq Wahby (1891-1984) and C.J. Edmonds ??

1966 A Kurdish–English dictionary. Oxford.

Wehr, Hans (1909-1981)

1958 [1949] Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart. 3. unveränderte Auflage. Leipzig.

1985. Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart. Arabisch-Deutsch. 5. Auflage. Unter Mitwrikung von Lorenz Kropfitsch neubearbeitet und erweitert. Wiesbaden.

Wittek, Paul (1894-1978)

1951 "Ayvansaray, Un sanctuaire privé de son heros". Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves c. XI (Mélanges Henri Grégoire c. III). Bruxelles, s. 505–526.

Wulff, Hans E. ??

1966 The traditional crafts of Persia. Their development, technology and influence on Eastern and Western civilizations. Cambridge, Mass. – London.

Wright, W. ??

1962 A Grammar of the Arabic Language. 3. basım.

Xalġ dastanları

1961 Azärbaycan Xalġ dastanları. Cilt 1. Bakı.

[Taşlıcalı] Yaḥyā Beg (16. Yüzyıl)

1977 Mehmed Çavuşoğlu: Dîvan. Tenkidli basım. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, yayın no. 2233. İstanbul.

Yaḥya Āgāh b. Şāliḥ ??

1899/1900 Fütüvve-i esrār-ı tāc-ı sa'ādet ve'l-edeb. Süleymaniye Ktp. Nuri Arlasez 101.

Yağcıoğlu, Halim (1919-?)

1955 Anzelha. Şiirler. İstanbul.

Yağmur, Mahmut (1927-)

1957 Dertler pazarı. İstanbul.

Yalçın, Hüseyin Cahid (1874 –1957)

1935 Edebî hatıralar. İstanbul.

Yaltkaya, Mehmet Şerefeddin (1879-1947)

1934 "Mevlâna'da Türkçe kelimeler ve Türkçe Şiirler". TM IV, s. 111–168.

Yamaç, Cavit ??

1944 "Papağan döğüşü". Genç nesil konuşuyor. Seçme şiir ve hikâyeler. İstanbul, s. 53-58.

Yamaç, Ziya (1914-?)
1948 ”Hayatı hususiye”. SHD II, sayı 9-10, s. 63-66.
1956 Mehmet. Roman. Sofya.

Yanıkoğlu, Bilal Aziz ??
1943 Trabzon ve havalisinde toplanmış folklor malzemesi. İstanbul.

Yaşar Kemal (1922–2015)
1955ç Çukurova yana yana... İstanbul.
1955i [2004] İnce Memed. 2 cilt. İstanbul.
1955t Teneke. İstanbul.
1960 [1991] Ortadirek. Roman. İstanbul.
1969 [1983] Ölmez otu. İstanbul.
1970 Üç Anadolu efsanesi: Köroğlunun meydana çıkışı. İstanbul.
1971bb [2004] Bin boğalar efsanesi. Roman. İstanbul.
1971bd Bu diyar baştan başa. İstanbul.
1976 [1994] Al gözüm seyreyle Salih. Roman. İstanbul.
1978 [1974] Baldaki tuz. İstanbul.
1980 Ağacın çürüğü. Yazılar–konuşmalar. İstanbul.
1980d [1974] Demirciler çarşısı cinayeti. İstanbul.
1982h [1951] Höyükteki nar ağacı. İstanbul.
1992kk [1985] Kale kapısı. Kimsecik 2. İstanbul.
1992ks [1991, 2009ks] Kanın sesi. Kimsecik 3. İstanbul.
1993b [1974] Bir bulut kaynıyor. Bu diyar baştan başa, IV. İstanbul.
1993f [1977] Filler sultanı ile kırmızı sakallı topal karınca. İstanbul.
1993k [1978, 2002] Kuşlar da gitti. İstanbul.

Yaşar Nabi [Nayır] (1908-1981)
1938 Genç neslin en güzel hikâyeleri. Antoloji. İstanbul.
1947 Türk edebiyatının en güzel hikâyeleri. Antoloji. İstanbul.

Yavuz, Hilmi (1936-)
1977 Doğu şiirleri. İstanbul.
1992 Ayna şiirleri. İstanbul.

Yavuzarslan, Paşa
2013 Tarihî Türk dili metinlerinde şimşek (< *süğşek*? ~ *süŋşek* < *süŋüşek*) kelimesinin varyantları ve etimolojisi. AÜ, DTCF, Türkoloji dergisi 20/2, 135-170

[Pekşen] Yazıcı, Yasemin (1957-)
1990 Kaybolan kasaba. Roman. İstanbul.

Yedekçioğlu, Kâzım (1919-?)
1289 Yedi ʻālimler ḥikāyesi. (İstanbul).
1989 Kayseri ağzı I. Deyimler. Kayseri.

Yemni, Sadık (1951-)
1997 [1996] Muska. İstanbul.

Yeni Hikâyeler
1949. İstanbul.
1950. İstanbul.
1951. İstanbul.
1952 [1951].İstanbul.
1953 [1952]. İstanbul.
1954 [1953]. İstanbul.

1955 [1954]. İstanbul.
1956 [1955]. İstanbul.
1957 [1956]. İstanbul.
1959 [1958]. İstanbul.

Yeni Türk Hikâyeleri I (YTH I)
1948 Hazırlayan: Yaşar Nabi. İstanbul.

Yıldırım, Tahsin, b. Kaygılı, Osman Cemal

Yıldız, Bekir (1933-1998)
1978 [1970] Kaçakçı Şahan. 10. basım. İstanbul.

Yıldız, Şerafettin (1967-)
1989 Sümüklü umudum. Wien.

Yörük, Cengiz (1928-2008)
1953 [1952] "Gülsüm ile Hasan". YH 1953, s. 124–128.
1957 [1956] "Arkadaşlar". YH 1957, s. 92–97.

YTEA
1974–1982 Mehmet Kaplan – İnci Enginün – Birol Emil: Yeni Türk edebiyatı antolojisi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. 4 cilt. İstanbul.

Yudąhin, K.K. ??
1965 Kirgizsko–russkiy slovar'. Moskva.

Yumer, Sacid ??
1955 [1954] "Gölgesinden çıkan adam". YH 1955, s. 72–80.

Yünus Emre (? – 1320/21?)
1943 Abdülbâki Gölpınarlı: Yunus Emre divanı. Metinler – sözlük–açıklama. Cilt 1. İstanbul.
1965 Abdülbâki Gölpınarlı: Yunus Emre. Risâlat al–nushiyya ve divân. İstanbul.

Yurdakul, Ahmet (1954-)
1987 Kahramanlar ölmeli. Roman. Ankara.
1989 Yorgun çanlar. Roman. Ankara.
1991 Bir masal akşamı. Roman. Ankara.
1993 Korsanın seyir defteri. Roman. Ankara.
1996 Despina'nın gözyaşları. Ankara.

Yurdatap, Selâmi Münir (1905-1987)
1941 Bekri Mustafa'nın lâtifeleri. İstanbul.

Yusuf Hüseyin ??
1933 Hayatımın defteri. Mektep hatıratı ve kolejlerin iç yüzü. İstanbul.

Yüce, Kâmran (1926–1986)
1961 Soyunuk. İstanbul.

Yüce, Nuri (1942-)
1977 "***Doqurcun***– ein türkisches Wort mit einem mongolischen Suffix". Altaica. Proceedings of the 19th annual meeting of the PIAC... Helsinki, s 255-259.

Yücedağ, Behice (Behice Sadık Boran'ın müstearı) (1910-1987)
1957 "Kurtuluş". Perşembe Yağmurları. Ankara, s. 22–24.

Yücel, Hasan-Âli, b. Şeyhī.

Yücel, Tahsin (1933-)
1950 "Dert çok, hemdert yok!" YH 1950, s. 94-98.
1954 Uçan daireler. İstanbul.
1955 Haney yaşamalı. Hikâyeler. İstanbul.
1955 [1954] "Katuşa masalı". YH 1955, s. 49–53.
1958 Düşlerin ölümü. Hikâyeler. İstanbul.
1960 Mutfak çıkmazı. Roman. İstanbul.
1969 Yaşadıktan sonra. İstanbul.

Yücel, Yaşar (1934-)
1988 Osmanlı devlet teşkilâtına dair kaynaklar. Ankara
1992 Es'ar Defteri (1640 tarihli). TTK Yayınları, Ankara.

Zafer Hanım ??
1994 Aşk–ı Vatan. Giriş, çevriyazı, sadeleştirme Zehra Toska. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, yayın no. 10. 1. baskı. İstanbul.

Żaʿīfī (ö.1557)
1950 [1555] Robert Anhegger: "16. asır şairlerinden Zaʿifî". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk dili ve edebiyatı dergisi IV, sayı 1-2. İstanbul, s. 133–166.

Zajączkowski, Ananjasz (1903-1970)
1932 Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodnio-karaimskim. Kraków.
1934–1937 Studja nad jezykiem staroosmańskim. Études sur la langue vieille–osmanli. Polska Akademia Umiejetnosci, Prace Komisji orientalistycznej. 2 cilt. Kraków.

Zaparta ??
1943 Seçme lâtifeler, nükteler. Ankara.

ZAStud
19. Zentralasiatische Studien. Wiesbaden.

Ẕātī (1477-1546)
1967, 1970 Ali Nihad Tarlan: Zatî Divanı. Edisyon kritik ve transkripsiyon. Gazeller kısmı. 2 cilt. İstanbul.
1977 b. Çavuşoğlu 1977.
1987 Mehmed Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri Zatî: Divanı. Edisyon kritik ve transkripsiyon. Gazeller kısmı. III. cild. İstanbul.

Zenker, Julius Theodor (1811-1884)
1866–1876 Türkisch–arabisch–persisches Handwörterbuch. Leipzig.

Ẕihnī, Bayburtlu (1795/1800?-1859)
1992 Ḥikāye–i ġarībe. Hazırlayanlar Saim Sakaoğlu – Ahmet Sevgi. Konya.

Żiyā Paşa (1829-1880)
1978 YTEA cilt II, s. 15–161.

ZTS
1976 Zanaat Terimleri Sözlüğü. Hazırlayanlar Orhan Acıpayamlı vs. Ankara.

Zülfikar, Hamza (1941-)
1995 Türkçede ses yansımalı kelimeler. Ankara.

BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR

AAS	*Asian and African Studies* (Haifa)
AO	*Acta Orientalia* (Copenhagen)
AOH	Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
ArchOtt	*Archivum Ottomanicum* (Wiesbaden)
ArOr	*Archív Orientální* (Praha)
BS	*Balkan Studies* (Thessaloniki)
Belleten	*Türk Tarih Kurumu Belleten* (Ankara)
CAJ	*Central Asiatic Journal. International periodical for the languages, literature, history and archaeology of Central Asia* (Wiesbaden)
FO	*Folia Orientalia* (Krakauw)
GR	*Graeco–Romanica* (Thessaloniki)
Isl	*Islamica* (Lipsiae)
JT	*Journal of Turkology* (Szeged)
JTS	*Journal of Turkish Studies* (Cambridge, Mass.)
KCsA	*Kőrösi Csoma–Archivum* (Budapest)
KSz	*Keleti Szemle* (Budapest)
LMO	*Le Monde Oriental* (Uppsala)
LBalk	*Linguistique Balkanique* (Sofia)
MT	*Materialia Turcica* (Bochum)
Oriens	*Journal of the International Society for Oriental Research* (Leiden–New York–Köln)
OS	*Orientalia Suecana* (Uppsala)
RO	*Rocznik Orientalistyczny* (Warszawa)
SHD	*Seçilmiş Hikâyeler Dergisi* (İstanbul)
STC	*Studia Turcologica* Cracoviensia (Kraków)
StTu	*Studia Turcica* (Budapest)
TAD	*Tarih Araştırmaları Dergisi* (İstanbul)
TD	*Türk Dili* (Ankara)
TDAY	*TDK, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı–Belleten* (Ankara)
TDED	*Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (İstanbul)
TDiA	*Türk Dilleri Araştırmaları* (Ankara)
TDK	*Türk Dil Kurumu* (Ankara)

TKA	*Türk Kültürü Araştırmaları* (Ankara)
TM	*Türkiyat Mecmuası* (İstanbul)
Turc	*Turcica* (Paris/Louvian)u
TüDer	*Türkoloji Dergisi* (Ankara)
UAJb	*Ural-Altaische Jahrbücher* (Wiesbaden)
WZKM	*Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* (Wien)
YH	*Yeni Hikâyeler* (Ankara)
YTH	*Yeni Türk Hikâyeleri*
ZDMG	*Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (Wiesbaden)
ZBalk	*Zeitschrift für Balkanologie* (München)

TARİHÎ VE ETİMOLOJİK TÜRKİYE TÜRKÇESİ LUGATİ

Yedinci Cilt

S – Ş

S

sa-/say- ‘saymak, hesaplamak; vermek, ödemek; değer vermek; hürmet etmek’ <ETk. ***sa-, say-*** ’to count’ G. Clauson 1972 s. 790a, Orta Tü. ***sa-*** a.m. B. Atalay 1986 IV, 477. TS 3350, J.W. Redhouse 2006 s. 1165a. × ***Görklü yüzü kimseye hīç beŋzemez, Teŋri ḳatında biŋi bire samaz.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 82). × ***Denānīri ṣaydı, gördi yüz altmışdan bir eksük dīnārdur.*** (Ferec v. 127b). × ***Eyü at, ḳur ḳılıçlar, ḳur eyerler / Şeh öŋine getürüben ṣayarlar.*** (Şeyhoğlı Muṣṭafā 1979 s. 316 no. 4956). × ***Bir tārīḫde gün doġusı ṭarafından meẕkür ḍaġuŋ destere dişi miṣālinde yigirmi beş ḳullesin ṣaydum.*** (Pīrī Re’īs 1935 [932/1525] s. 523). × ***Sabahleyin bir de bakayım ki tüfeğin üstü karıncalanmış bile. Ona tam on beş altın saydım birader.*** (S.M. Alus 1944 s. 140). × ***Ne kadar malım, mülküm varsa satsın, parayı tez toplayıp size versin. Para lüzum etmiş, dersiniz. Bir haftaya dek bizi bulup, parayı elime sayacaksınız.*** (İ. Tarus 1947 s. 60–61). × ***Onların abukatları var... Onlardan âmirenler mâmirenler var, âlimler var... Bizi kim sayar, kim dinler?*** (F. Baykurt 1961o s. 240). × ***İki ḳarye ahālīsi... bütün bütün ‘isyān ḥālinde olaraḳ Adana ḥükümetini aṣlā ṣaymazlardı.*** (Cevdet Paşa 1963 [19.yy.] s. 115). × ***Şimdi İstanbul’un şurasında burasında üç oto tamir atelyesi. Buyruğunda altmış sekiz işçi. Kendini de say, altmış dokuz.*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 138). ***bir bir say-*** ‘herşeyi söylemek’: × ***Hanım kızımızın başına cahillikle bir kazadır geldiğini. Emeti Hanım kızımın: “Bir musibet bin nasihatten yektir!” fehvasınca, bu acı tecrübeden ders alıp her şeyden el etek çekmiş olacağını. Hepsini bir bir saydım”*** (E.E. Talu 1937 s. 116-117). ***para say-*** ’ödemek’: × ***Ben bu paraları bicik bicik saydım rahmetlinin avucuna.*** (F. Erdinç 1955 s. 118). ***pösteki say-*** ‘çok zor, içinden çıkılmaz bir işle uğraşmak (yani pöstekinin kıllarını saymak gibi)’: × ***Arıyordum amma, o kadar çok çingenenin arasında bizim Karmen âşığını bulmak şimdi pösteki saymaktan daha güçtü.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 80). ***saya sal-*** ‘hesaba katmak’. ***sayıp dök-*** ‘her şeyi tek tek anlatmak, içini dökmek’: × ***Gençlik demlerinden tutturdu. Beyrutta ettiği huvardalıkları, Fransız aktrislerine yağdırdığı napolyonları, İtalyan artistlerine açtırdığı şampanyaları, orkestra takımlarına saçtığı liraları sayıp dökmeğe başladı.*** (S.M. Alus 1933p s. 141). × ***Madam, Bedriyeyi karşısında görünce küçük bavulunu açmış, renk renk taşlar, firuzeler, mercanlar gösteriyor, hamalın sırtındaki bohçada, ipekli kumaşlar, eşarplar, pudralar, levantalar da bulunduğunu sayıp döküyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 43). × ***Derdinden çıldıracağımı, iltifatından mehcûr ederse canıma kıyacağımı... sayıp döktüm.*** (S.M. Alus 1944 s. 30). × ***Boğazını temizlemek için bir iki ehem öhüm ettikten sonra günah işliyenlerin ce-***

hennemde neler çekeceklerini sayıp dökmeğe koyuldu. (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 154). × ***Sonra kimin ne koyduğunu sayıp döktükten sonra bavulları, torbaları evin ortasına çekip oturdu. Atiye bavulların içinden erişteleri, torba torba iğdiş yoğurdunu, kaysı kurusunu çıkardıkça yine bir ağıttır tutturdu***. (L. Tekin 1984 s. 110–111). × ***Talebe, hastayı terletmek için tıbbın tavsiye ettiği bütün tedbirleri sayıp dökmeğe başlamış.*** (M. Baler 1944 s. 27). ***sayı say-*** b.m. × ***Sen aklıma geldiğinde, sayılar sayacağım belki dokuza kadar ve nevrotik kayboluşlara sığınacağım, savrulacağım bilerek***. (Z. Ankara 2001 s. 52). ***söv-/söğ- say-*** 'küfretmek': × ***En iyisi, söğüp saysa bile cevap vermemeli, o değelden gelmeli.*** (Orhan Kemal 1954b s. 285). × ***Erkek gibi bağırır çağırır, nâra atar, söğer sayar, erkek gibi rakı, erkeklerle birlikte cıgara içerdi.*** (Orhan Kemal 1966 s. 13). ***yoğa say-*** 'yok saymak, değer vermemek': × ***Ol gişi ḥālumı bilicek beni yoġa sayısar, ḳatı sıyısar ki 'avratlaruŋ sevgüsi leẕẕeti mübāşereti icündür, oġlancuḳ oġşamaḳ icündür.*** (Ferec v. 73b). 'kabul etmek, farzetmek, bir şeyin yerine kabul etmek; saymak, önem vermek; etwas überlegen' ***-a say-:*** × ***Ḳamusı şād oldılar ve ol balıkçır öldügin tāza 'ömüre ṣaydılar.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 22). × ***Meger*** şol ***sözümi edebsüzlige ve ḥürmetsüzlige saymış ola.*** (a.e. 34). × ***Dünya bu: Sürdükleri safaya, âleme verdikleri cefaya saysınlar. Haydan gelen huya gider demişler.*** (Aka Gündüz 1940 s. 7). × ***Maziyi unutturan, insanı âsi ve serkeş kılan, istihzaya, hattâ alaya karşı pervasız, huzuru hiçe sayan, izzetinefis, haysiyet çerçevelerini darmadağın eden münkir ve deli ikinci gençlik çağını, aşkı bir meyhur susuzluğu, bir melankoli bekleyişi yapan çağı…*** (T. Buğra 1964 s. 32). ***–dan say-/sayma-*** 'kabul etmek, etmemek': × ***Ol kişi kim gendü ḳavlını sıya/Ādemīler anı ḥayvāndan saya.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 33). × ***Sağlık İdaresi tifodan, veremden daha bilmem nelerden ölenleri bir bir yazıyor da kuyularda telef olanları neden ölüm cetveline almıyor? Yoksa bunu ölümden saymıyorlar mı?*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 16). × ***Marabalık burnumuzda hırızma. Eşeği hayvandan, bizi insandan saymaz ağa.*** (F. Baykurt 1973 s. 31). × ***Şu yatan çocukları da ölüden say, ölü gayıtına geçir Memıdefendi, bunnar gakıp da sana adam mı olacaklar?*** (M. Makal 1950 s. 48). ***eksüklü say-*** 'eksik kabul etmek': × ***Henüz anuŋ ni'metleri ḥaḳḳınuŋ biŋde birin ödememiş olam ve gendözümi ḳullıḳ içinde yavlaḳ eksüklü sayam.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 68). ***kaybettik say-*** 'kaybettik kabul etmek': × ***Mutlak burdan geçecekler, diye devam etti. Hemen Eskişehire yollanmalı! Gecikirsek, kozu kaybettik say.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 106). ***kendini adamdan say-*** 'kendini önemli görmek': × ***Hangi kanı dava edecekler? Kendini adamdan sayıp da bir de kan parası istiyor.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 27). × ***Şuna bak şuna: kendini adamdan sayıyor! Doktorları, eczacıları bir araya toplayacakmış da, ilâç fabrikası kuracakmış! Paçaları bağla e mi? Salak! Ulan sen kim, ilâç fabrikası kurmak kim be?*** (Attilâ İlhan 1981s s. 401). ***saymam*** 'kabul etmem': × ***Ötekileri saymam, ayrıca bahşışı hak ettim!*** (S.M. Alus 1944 s. 70). ***üzerüne suç say-*** 'suçu üzerine almak': × ***Eger arslan benüm üzerüme suç sayarısa şundan artuḳ bilmezven kim rāy ve danışıḳ içinde degme girü anuŋ maṣlaḥatı içün aŋa ḫilāf eyleridüm.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 34).

-sa/-se I 'fiile gelen *-(X)k-* eki üzerine gelerek diminutivum mânası veren orta–dönüşken fiiller türetir'. b. ***doluksa-, kanıksa-*** ⊡. × ***Adamın gözlerinde, yağmurdan sonra saçak uçlarında doluksayan damlalar gibi yaşlar donmuştu.*** (F. Erdinç 1948a s. 36). × ***Topal elini çenesine verip duraksadı. Epeyi düşündükten sonradır ki "Çok zor," dedi, "düpedüz ölüm demektir."*** (Yaşar Kemal 1955i II, 294).

-sa/-se II 'şart eki; Conditio irrealis' <ETk. ***-sar/ser***. × ***Eğer iki saniye gecikseymiş, ayaklarının altına alıp pestilini çıkaracaklarmış.*** (S.M. Alus 1934 s. 213). × ***Anamız ölmeseydi... Halimizi bilirdi ossaat... Biz söylemesek de, Ayşe'yi bize alıverirdi!*** (Kemal Tahir 1955s. s. 147). × ***Maazallah karakol haber alıp da, bunları ondan kaldırmasaydı, sabaha değin geriz içinde donacaklardı.*** (E. Misailidis 1986 s. 617).

-sa/-se III 'temporal ifadelerde' × ***Görsem taḥammül eyleyemem, bārī görmesem! / Keyfim ḳaçar şarāb-ı leb, bārī görmesem!*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 332). × ***Uyusam ru'yamdasın! Uyansam ̮hayālimdesin!*** (Namık Kemal 1307 s. 13).

-sa/-se IV 'isimden geçişsiz desideratívum fiilleri veya diminutivum mânası veren fiiller yapar', b. ***aygırsa-*** ⊡. × ***Ā̮hire ėrince, dür olursa 'ömri fürḳatüŋ / Sen, bilürem, bensemezsin ben kemāhī sensedüm.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840/1437) s. 232). × ***N-ola bir gün sen dạhı Taŋruŋa baḳub benseseŋ, / Gülsemiş bülbülleyin, ey gülsitānum, sensedüm.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 233). × ***Yıllarca küçükseyen, alay eden kayıtsız bir muhit ortasında, bir yığın yoksulluk içinde "Dilek"i çıkarmış, onun mütevazi sütunlarından bağırmış, inlemiş, hıçkırmış ve yalvarmıştı.*** (T. Evren 1943 s. 24). × ***Ulan Erkek Sevim'in tam kızansamış zamanı. Tutun kolundan, atın Burgaz'a!*** (R. Ilgaz 1959 II, 85). × ***Bırak abdası da bana bir çay yap, çaysadım!*** (F. Baykurt 1971t s. 131). × ***Birlikte oldukları her an, vaktiyle çocuk diye hafifseyip reddettiği adamın, kocasından ne kadar vakur, ne kadar rabıtalı ve şayan-ı itimad olduğunu saptayıp yerlere geçiyor.*** (A. İlhan 1988 s. 298). × ***Galeriye gider gitmez eşime telefon ediyorum. Sesi kaygılı. Ama ben olabildiğince hafifseyerek aktarıyorum durumu ve merakını gidermeye çalışıyorum.*** (İ. Aral 1998 s. 27).

-sa/-se ... -ar/-er, -acak/-ecek × ***Burası ne Galata, ne de Beşiktaş. Burada yapsa yapsa yalnız öbür zenaatini yapar.*** (S.M. Alus 1944 s. 177). × ***Ötekiler, orda bekleşen uzun yol şoförleri ne, benimle bir olurlar mı? Benim derdimi dinleseler dinleseler ne kadar dinleyecekler? Onların çektiği zulüm ayrı. Benimki desen iyice ayrı.*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 132).

-sa/-se ... -dı/-di × ***Aslan delikanlım, sen olmasan mahvolduk gittiydi.*** (S.M. Alus 1944 s. 187).

-sa/-se gerek 'gereklilik ifadelerinde' × ***Şāh-ı mārānı bir oḳıla atsun. Eger doḳınacaḳ olursa elbette yėre düşse gerek.*** (Ferec v. 61a). × ***Meşāṭalar geldiler, Bānüyı düzdiler ḳoşdılar ki bu gėce dāmād gelse gerek.*** (Ferec v. 237a). × ***Aḥmed bāzāra vardı, ḳar getürse***

gerek. Gelsün, vėrelüm ̬Höcaya icsün, andan cıḳa, söz var-ise söylese (metin ***söyleşe***). (Ferec v. 222b). × ***Bu gece ḳardaşlar gelseler gerek. Me-bādā ki geleler, ̬hacālet ola!*** (Ferec v. 22a). × ***Yazulu yazusın görse gerek, görmeyince güra girmez.*** (V. İzbudak 1936a no. 326). × ***Ve daḫı gendünüŋ azuġını ve suyını götürmege deve kirisine daḫı ̬harc etmege güci yėtse gerek.*** (Ḳuṭbeddīn İzniḳī 1433 v. 95a). × ***Günah işleyen labüd cehenneme girse gerekdür.*** (Tārīḫ–i Ḳırḳ Vezīr 1303 s. 30). × ***Evet, doğru, dedi, doğruya doğru... Aklımızı başımıza devşirsek gerek.*** (A. Nesin 1961z s. 185). × ***Ol gelen ̬halḳ atamuŋ begleri idiler ve gelseler, beni alsalar gerekdür.*** (***Zonguldak'lı kadınların birkaçı, onun sayesinde beşik sallamadan, ağlamalarına kulak asılmıyarak, belirli saatlerde emzirilerek, yalnız bırakılmasından korkulmayarak bir bebeğin büyütülebileceğini öğrenmiş olsalar gerekir.*** (M. Seyda 1970 I, 209). × ***Cehenneme girse gerekdür.*** (C. Brockelmann 1920 s. 213).

-sa/-se... (iyi) 'retorik soru ifadelerinde' × ***Ne görsem iyi?.. Bu günki gibi gözümüŋ öŋünde!*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 147). × ***Kendi kendisine: - Ne olsa yā rabbi!..*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 203). × ***Büyük duvar aynasına şöyle göz atıyorum, aynanın su yeşili derinliğinde, kimi görsem iyi: Ekrem'i!*** (A. İlhan 1981f s. 244).

-sa/-se ki '*-dı ki* fonksiyonunda' × ***Gız ordan gaḫıyor. Gaḫsa ki ne gardaşı var, ne bi-şey var goḫuyor.*** (A. Caferoğlu 1948 s. 58). × ***Hamamın gapısına varıncı ben turşu getirīyim deyi goca-garı gaçıyor. Gız gapıyı açıp içeri giriyor. Bir görse ki gendilere et gönderen gasap. Hemen gapıyı örtüyor.*** (A. Caferoğlu 1948 s. 57). × ***Gız çobandan evel oraya varıyor. Bi-de baḫsa ki bir çoban geliyor.*** (A. Caferoğlu 1948 s. 58). × ***Onun türbesi yapıldī yerde vaktīnen bir māra varmış. Bir gün buraya çoban bi goyun salıyo; goyunun bacā orada bi deliye giriyor. Baḳsaḳı orası geniş bi yer.*** (A. Caferoğlu 1951 s. 137). × ***Annesi gapıyı açıya, baḳsaḳı heş bi şey yok, odada.*** (A. Caferoğlu 1951 s. 163). × ***Çoban baḳıyo goyunun bacā batdī yere; bi-de görseki orada Battal Gazīnen gıral gızı yatıyo.*** (A. Caferoğlu 1951 s. 137).

-sa/-se miydi × ***"Hem ona gideceğim diye işimi bozuyordum ya, gönlüm kırılmasın diye kaç lira sıkıştırdı elime biliyor musun? Elli lira." "Aldın mı?" "Aldım tabii."... "Almasa mıydım?" dedi İbrahim.*** (K.B. Manav 1961 s. 89).

saadetmend 'mutlu' <Ar. -Fa. ***sa'âdet-mend*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1059a, F. Steingass 1930 s. 682b. × ***Siz bana vefada sadık olursanız gözüme herşey müsait görünür, saadetment olurum.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933db s. 22). × ***Sanki, efendim, pederlerin mübalâtsızlığı olmasa civanan-ı saadetmentten mevalâtsızlık sünuh etmez.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933db s. 39).

saat b. ***sıhhat***.

sâ'at b.m. <Ar. ***sā'at*** 'saat, vakit' J.W. Redhouse 2006 s. 1028a, F. Steingass 1930 s. 641a, Meninski 1680 II, 2516. × ***Andan Faẓla eyitdi: "Ḥālum budur ki saŋa dėdüm. İmdi eger eyüyem, eger yavuz, emānetüm***

boynuŋda-dur" dėdi. Muvaffaḳ-ḳızı bir sāʿat başın aşaga ėtdi. Andan başın ḳaldurdı, eyitdi. (Ferec v. 15a). × ***Anuŋ āb u havāsıdur müferriḥ cisme her sāʿat / Anuŋ berdi nesīmīdür ki ol iḥyā ḳılur cānı.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 (840/1437) s. 31). × ***Bu cāyizdür ki dāyimā ḳuşlıḳ zamānında mülāzemeti ʿādet ėdine ḥālā ki varduġı devletlü ehli keyf ise ol vaḳt u sāʿat kesel u kelāli zamānına rāst gele.*** (ʿĀlī 1956 [1586–87] s. 245). × ***Aṭibbānıŋ eŋ meşhürlarından sāʿatde biri daʿvet olunduğu ḥālde.*** (Nāmıḳ Kemāl 1944 [1867] s. 121). × ***Baʿde eẕ-ẕuhr sāʿat birde Ṭuna'yı geçmek üzere Ruscuḳ'dan vapura bindik.*** (Cenāb Şahābeddīn 1335 s. 35). × ***Bir sāʿatde ol ḳalan dürd kim maʿdede ḳaldı, süci anı bağarsuġa döker.*** (E. Birnbaum 1981 [14.yy.] v. 42b–43a). × ***Faḳaṭ sāʿat beş olduġı ḥālde mutaṣarrıf gelmiyor, para verilmeğe başlanmıyor.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 238). × ***Ṣıcaḳda her şey baṭāʾet peydā ėder, benim sāʿat ʿaḳsine dört naʿla ḳoşar.*** (Aḥmed Rasim 1334 s. 151). × ***Ṭavlayı açarlar. Çat çut iki sāʿat oynarlar.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 21). × ***Sāʿat üçü geçmeğe başladığı cihetle müsāfirler artıḳ dürüşt bir lisān ile şedīd ısrāra başladıḳlarından...*** (P.N. Boratav 1995 s. 250). ***bir saatten*** 'bir saat sonra': × ***Gendü gitdi. Bir sāʿatden geldi, bir çāder ve bir edük getirdi.*** (Ferec v. 114b). × ***Bir sāʿatden cüpān geldi, ḳoyunı bāġa saldı gendü köşke çıḳdı bir tobra bādām biste u ẕhurmā getürdi.*** (Ferec v. 228b). ***çalar saat*** b.m.: × ***Büyük pencereniŋ öŋünde endām āyinesiyle, çifte fānüslu çalar sāʿatiyle bir muntaẓam çiçeklik.*** (Nāmıḳ Kemāl 1944 [1876] s. 68). × ***Ol dem hemān Şanşar Muṣṭafā bir yol ḳoynundan bir pala çıḳardı ki çalar saʿat gibi sadālar vėrdi.*** (Ş. Elçin 1977–78 [1876] s. 210). ***olok sâat*** 'o anda, o dakika' TS 2976. ***saati saatine uymayan*** 'değişken yaratılışlı': × ***Bu, saati saatine uymayan karmakarışık ruhlu, bozuk sinirli çocuklardan ne beklenemezdi?*** (R.N. Güntekin 1930 s. 148). × ***Olmaz, insanların saati saatine uymaz. Padişah bugün böyle der ama, yarın belki haksızlığını anlayarak seni affedebilir.*** (M. Baler 1969 s. 262). × ***Olmaz, insanların saati saatine uymaz. Padişah bugün böyle der ama, yarın belki haksızlığını anlayarak seni affedebilir.*** (M. Baler 1969 s. 262). ***saat saat*** 'giderek, vakit geçtikçe': × ***Sāʿat sāʿat bir birine mihr u muḥabbet artar-idi, ifrat-ı ʿışḳ gözlerini örter-idi.*** (Ferec v. 119a). ***saati saatine*** 'tam saatinde, anında': × ***O, köydeki, ḳaşabadaki her vāḳʿayı, her ḥādiṣeyi günü gününe, sāʿati sāʿatine öğrenirdi.*** (M. Yesari 1928 s. 412). ***sâʿat kumı gibi*** 'yumuşak': × ***Hem yufḳa yirdür. Hem orada olan kenār sâʿat ḳumı gibi yumşaḳ ḳumlı yirlerdür*** (Pīrī Reʾīs 1988 s. 679). ***saatler saati*** 'çok uzun saatler boyunca', ***saat sor-*** 'saatin kaç olduğunu sormak': ×***ˬHayri, Petrodan saʿati şordu. Meyḫāneci duvardaki saʿate baḳdı. –Bire beş var.*** (M. Yesari 1928 s. 187).

saat hoşla- Az. 'uygun bir saat belirlemek; <Ar. ***sāʿat*** 'saat' + Fa.***ˬhoş*** 'güzel, iyi' + Tü. ***–la-*** isimden fiil yapım eki. × ***Elā ki, uşaġ oldu, zahı on gününü yatdı, yaḫşı olub durdu ayağa, on hamamına getdi, şābbāḫeyrini verdi, öz uşağın ġundağlayıb aldı ġucağına, düz on beş gündān sonra, Āhmād saatˬhoşluyub, birˬhoş saatda gāldi onun otağına.*** (Azärbaycan Naġılları 1960 2, 253). × ***Āhmād tacir***

yenä dä bir saat˛hoşluyub, hämin˛hoş saatda Ämiraslanı apardı öz dükanına. (Azärbaycan Nağılları 1960 2, 253).

saat köstek ‘zincirli saat’ b. ***sâ‘at*** +Tü. ***köstek*** ‘saat, kılıç, anahtar vb.nin ucuna takılan zincir’ × ***Yelekte altın saat köstek... Ceblerinde fildişi tarak. Gülme, o vakitler şimdiki gibi dımdızlak değildik.*** (S.M. Alus 1944 s. 18).

saati kur- ‘saati ayarlamak; die Uhr aufstellen’ b. ***sâ‘at*** + Tü. ***kur-***. Meninski 1680 II, 3791. ××

saatler olsun b. ***sıhhatler olsun***.

saba ‘sabah; yarın; gün doğusundan esen meltem; Morgen’: saba ve sabah farklı sözcükler <Ar. ***ṣabā*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1165a, F. Steingass 1930 s. 780b. ×***˛Hazān yėli helāk ėder nebatı / Ṣabā ṣürı dirildüb ḳıla˛hurrem.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 98). × ***Yüzüŋe gül teşebbüh ėtdüġi-çün / Ṣabā elinde çāk oldı yaḳası.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 143). × ***Çemen oldı āstīn u cīb-i Meryem, / Ṣabā anuŋ-icündür ‘Īsevī-dem.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 s. 103). × ***Arvat deyif, saba gün orta üstü evimi camahatnan çağracam gele. Saba gün ortaya geder arvat goyun öldürüf, öküz öldürüf … düyü pilovu pişitdirif...*** (A. Caferoğlu 1942 s. 6). ***bād-ı ṣabā*** ‘serinletici hoş rüzgâr, sabah rüzgârı’: × ***Ey bād-ı ṣabā, ḥālümi ol yāre˛haber vėr/ Dil derdini bir bir, yüri, dildāre˛haber vėr***. (Ca‘ferī, S.N. Ergun t.y. II, 893). × ***Agop aġa erkence kalkmış, daha saher vaḳti,... ve badi sabahın... göya şikyayet misillu seda çıkarmaleri...*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 53).

sabağısı b. ***sabahısı***.

sabah ‘sabah’ <Ar. ***ṣabāḥ*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1065b. ***zabah*** J. Thury 1885 s. 51, Meninski 1680 II, 2928. × ***Her ṣabāḥ beni ṣaḥrāya iledür, boynuma boyınduruḳ daḳar. Namāz-ı şām vaḳtine dek yėr yararam.*** (Ferec v. 192b). × ***Taḥḳīḳ aldı anları çin ṣabāḥ bir ‘aẕāb ki āḫıret ‘aẕābına ulaşur.*** (A. Zajączkowski 1937 [1405] II, 57). × ***Ricācıların elinden ḳurtulmaḳ da ḳābil değil ki. Gece sā‘at yedi, çat ḳapu! Ṣabāḥ sā‘at sekiz, çat ḳapu!*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 63–64). × ***Yarın sabah gün ağarmadan Ambarlıya atlarız.*** (S.M. Alus 1944 s. 152). × ***Sen yağıp da ortalığı bembeyaz, hem de ap-ayaz ettiğin günün sabahı...*** (N. Eruz 1969 s. 36). × ***Çünkü insanların çektikleri acılar karşısında dayanamayıp aklından geçirdiği ölüme bir sabah arsenik içerek kavuşmuştu.*** (F. Baysal 1992 s. 116). × ***Bu sabah olmasını özellikle istemişti. Tam da bu sabah. Akrep burcunun yıldızı parlarken.*** (M. Mungan 1996 s. 491). ***çin sabah:*** b. ***çın. sabahı dar yap-*** ‘sabahı zor beklemek’: × ***Bütün gece bir ata sahip olabilmek saadetinin kendisine verebileceği hazla çırpındı durdu. Sabahı dar yaptı.*** (C.S. Gürler 1939 s. 53). ***sabaḫınız˛heyr*** Az. ‘hayırlı sabahlar’: × ***Salam, yoldaş Şirzad, sabahınız xeyir!*** (M. İbrahimov 1960 s. 196). ***sabah ola hayr ola/olsun:*** × ***Yat be karı.. Sabah ola hayır ola!*** (S. E. Etem 1931 s. 5). × ***Haydi artık, gece oldu, yatalım! Sabah olsun, hayr olsun.*** (E.E. Talu 1928 s. 120). × ***Bütün evleri dinlesinler. Bütün evleri arasınlar. Onlar öteki evlere geçince siz Dürü’yü***

aranmış eve kaldırın! Sabahı edin böyle böyle! Sabah olsun, hayır olsun! Şimdi gece yarısı! Bağlara gidemez kız! (F. Baykurt 1971t s. 305). ***sabah şerifler hayr olsun:*** × ***-Oo, Hayri efendi, sabah şerifler hayr olsun…*** (M. Yesari 1928 s. 222). ***sabahtan tezi yok*** 'en kısa zamanda': × ***Bana tarlamda leş lâzım değil Duydun mu Araboğlu? Yarın sabahtan tezi yok hurya et komşuları, sıpıtalım şunu yardan aşağıya!*** (F. Erdinç 1969 s. 75). ***sabâhul-heyr/sabalhayr*** 'sabahınız hayırlı olsun', vulg. ***sabalhayr***, Meninski 1680 II, 2928. b. ***alassabâh, alessabah, alasabah***, ***alar sabâh***; ***paça günü sabahı***.

sabaha 'sabah vakti' <Ar. ***ṣabāḥ*** + isimden zaman zarfı yapan yönelme durumu eki, krş. ***akşama***. × ***Atanın ağzından o yaz, bir akşam üstü, çok rakı içtiği bir akşam üstü, bir kan boşanmıştı. Sabaha ölmüştü. Hastalığı veremdi.*** (S.F. Abasıyanık 1944 s. 98).

sabahaca 'sabaha kadar; bis zu Morgen' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***-ca***, isimden zarf yapan ***–ca*** için b. ***anca I*** ⊡. × ***Gidip gidip hep o bahnhoflara çörekleniriz. Bedavaya durdukları başka nere var? İstersen orada sabahaca durabilirsin. Her gelene "Merhaba", her gidene "Güle güle" diyebilirsin.*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 69).

sabaha çıkma- 'çok yakında ölecek durumda olmak' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***–a*** çıkma-. × ***Çerāġ-ı meclis ārā-veş ṣabāḥa çıḳmayam gibi/Eger olmaz iseŋ bu şeb benüm şem'-i şebistānum.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 488). × ***Dündenberi yağı bitmiş bir kandil gibi cızırdıyorum. Sabaha çıkmıyacağım.*** (K. Bilbaşar 1953 s. 81).

sabah açıl-/savah açıl- 'sabah olmak' <Ar. ***ṣabāḥ*** a.m. + Tü. ***açıl-***. × ***Yola düşdüler. Şeherden gırağa çıhdılar. Savah açıldı. Bunnarın ileyinden çobannar, yolcular irast geldiler. Lētif şah bunnara sordu ku, kimin adamısız?*** (A. Caferoğlu 1942 s. 43). × ***Gecenin bir fasli idi. İran dediğin goca bir şeher. Oyana vurdi, buya vurdi, bir yol çığardamadi. Baḫdi çi, sabaḫ açildi. Ola ben neyedim. Şah şimdi gaḫarsa benim boynumi vurur.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 186). × ***Meğer, o değirmenci taşı indirmiş, gıran ederdi. Sabaha da kalmış iki saat, olur ki sabah açılır, müşteri zahire getirirse, taşı kıran edeyim, müşteri gelirse memnun kalsın.*** (Behçet Mahir 1973 s. 191). × ***O ki sabah açıldı, beyler, kuşluk zamanı, Köroğlu divan-hanesine geldi.*** (Behçet Mahir 1973 s. 81).

sabaha dek 'sabaha kadar' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***dek*** edatı. × ***Andan diyvāra biner, sıçrar, ṣaḥrāya düşer, ṣabāḥa-dek ling urur.*** (Ferec v. 8b). × ***Tā ṣabāḥa dek cemī' ḳızları ḳavmı ecinne ef'āl bābına çeküb bekāretlerin izāle ėdüb nā-pāk ėderler.*** (Evliyā Çelebī 1928 [17.yy.] VIII, 525).

sabaha değin 'sabaha kadar' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***değin*** edatı. ***Ṣabāḥa-degin gitdük. Ḳuşlıġın bir mürġizāra yėtişdük.*** (Ferec v. 97b). × ***Melik çerisiyle ol gėce ṣabāḥa degin şöyle at üstinde ṭurdılar kim: "Şāyed la'īn yine gelüb bize şeḫün ḳıla" dėyü. Nā gāh dün buçuġında çeri ḳonduġı yėrden ġavġa belürdi.*** (I. Mélikoff 1960 s. 263).

sabaha kadar ‘sabaha değin’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***kadar*** edatı. × ***Küçük sabaha kadar hep bebeğini hoplattı. Ne ninniden alıyormuş ne öyle hoppaladan...*** (M.A. Ersoy I, 208).

sabaha karşı ‘sabah olmak üzereyken’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***karşı*** edatı. × ***Ṣabāḥa ḳarşı Plevne civārından geçiyorduḳ. Alaca ḳaranlıḳda pencereyi açdım.*** (Cenâb Şahâbeddîn 1335 s. 31–32). × ***Yeŋiköy ‘avdeti, ṣabāḥa ḳarşı, otomobilde geçirdiği o ḥafīf nedāmet ve murāḳabe buḥrānından rüḥunda hiç bir eṣer ḳalmamışdı.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1928s s. 159). × ***Nihāyet, ṣabāḥa ḳarşı, maḥalleniŋ ḫorozları ötmeğe başladıḳları zamān...*** (E.E. Talu 1928 s. 14). × ***Sabaha karşı ameliyat bitti.*** (F. Erdinç 1955 s. 184). × ***Kızım, sen sabaha karşı ecinnilerin üzerine kirli su dökmüşsün. Bu işe kızan ecinniler de burnuna üflemişler.*** (M. Yağmur 1957 s. 3–4).

sabah akşam ‘düzenli olarak’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü.-Fa. ***akşam***. × ***Böyle mühim ve ciddi bir şirketin müdürü, sabah akşam, ticarethanesine ancak bir otomobille gidip gelmelidir. Onun vaktinin kıymeti bir otomobil masrafından kat kat üstündür.*** (A.Ş. Hisar 1941 s. 121). × ***Ah onları onları bilmezsin. Sabah akşam tavla.*** (A. Dino 1944 s. 10). × ***Ortalık gittikçe soğuyordu. Sabah akşam köyün üstüne duman çöküyordu. Dağların başı dumana kesiyordu.*** (F. Baykurt 1967k s. 109).

sabah al- ‘sabahleyin köy imamının yanına giderek sure öğrenmek’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***al-***. ***Öğretmenim, İsa Çavuş’un mektebine, ‘sabah’ almaya gittiler; biz aldık geldik, onlar da neredeyse gelirler” diyordu gelenler.*** (M. Makal 1950 s. 107).

sabaha sabah ‘sabah erkenden’ <Ar. ***ṣabāḥ*** ‘sabah’. × ***Çayını getiren kahveci “Başın sağ olsun” demeseydi birkaçı tanıdık olan öteki işçiler belki sabaha sabah yara deşmeyeceklerdi.*** (F. Erdinç 1969 s. 191).

sabah beri ‘sabahtan beri; seit dem Morgen’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***beri*** edatı. × ***Hangi köylere vardı, anlamaz, sabah beri / Yitmiş anası bacısı, yitmiş ötelerde.*** (F.H. Dağlarca 1950 s. 72). × ***Yahu, koca camus gitti. Sabah beri aramadık yer komadım, yok. Koca camus yok oldu göz göre göre. Arkamdan geliyordu. Cami avlusunu dönerken bir de ardıma baktım, camus yok olmuş. Çaldıkları besbelli. Döndüm arandım, baktım arandım, yok...*** (A. Nesin, 1961z. s. 194). × ***Sabah beri olanları düşündüm.*** (M. Çelen 1961 s. 13). × ***Yine de babasından para istemek zorunda kalışı kötü. Hiçbir biçimde kolay yutulur gibi değil. Bu yüzden Güler çok sıkkın bugün. Sabah beri başında zır zır eden Güllü’yü bile tersleyişi bundan.*** (S. Soysal 1978 s. 101). × ***Şu kocamış karının da sabah beri kafa eti yemesi, dışkım da dışkım diye nefes tüketmesi, kurtuldum sandığından.*** (S. Soysal 1978 s. 141). × ***Mahkemeyle tutukevi arasındaki yol uzun değil. Dışarı çıkacağım için sabah beri duyduğum sevinç şimdi biraz anlamsız geliyor.*** (S. Soysal 1978 s. 152). × ***Karanlık iyice basmadan görmüş olduğu son şey şu: Sabah beri, bakıp bakıp tepenin eteğine yastanık gibi gördüğü han, gerçekte tepenin epey berisinde.***

(B. Karasu 1979 s. 48). × ***Doğan'a sarıldı. Onu öptü, öptü, öptü... Hem gülüyor hem ağlıyordu. Oğan sabah beri durma tırmanmaktan yorgun.*** (A. Ağaoğlu 1981y s. 220). × ***Hiç oturmadım sabah beri, bizimkisi can değil mi?*** (T. Uyar 1982 s. 101). × ***Oğlum Camsab diye başladı. Sabah beri oturuyorsun şu sedirde. Bak gelir mi aklına kalkmak?*** (T. Uyar 1982ö s. 115). ***Sabah beri didin de didin. Neye yarıyor sanki?*** (A. Ağaoğlu 1982o s. 20). × ***"Anlat hele oğul, nedir bu Kanun-u Esasi? Sabah beri... Kıyamet sanki" dedi, ninesi.*** (Ş. Ünlü 1986 s. 252).

sabah biri gün Az. 'yarın değil öbür gün; übermorgen' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***biri gün***. ***Oğlum, män ġocalmışam. Sabah, biri gün düşüb öläcäyäm.*** (Azärbaycan Nağılları 1960 2, 30).

sabahdan beri 'sabahtan bu yana' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***-dan beri*** edatı. × ***Ṣabāḥdanberi ġırtlağıma Allāhıma loḳma düşmedi. Otuzluḳ tütünle başa işt̄āh ürküdüyorum, görüyor musun?*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 71). × ***Darbukacı kız sabahtanberi bayram yerinde fıldır fıldır onları arıyordu.*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 14).

sabah demeden 'çok erkenden' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***demeden.*** × ***Daha sabah demeden Mustafa bir katta, ben bir katta. Mustafa ayak hizmetine bakar, ben ev hizmetine.*** (Y.Z. Bahadınlı 1964 s. 43).

sabah gece/sabahı gece Az. 'yarın gece; morgen abend' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***gece***. × ***Lap sabah gecä. O mänim älimdä çätin iş deyil.*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 227).

sabahı 'ertesi sabah' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. iyelik eki ***-ı***. × ***Bir umudum, Yongalı'nın orda kaldı. Bırakılmış bir ev. Sabahı Söke'ye gitti, dönmedi.*** (F. Baykurt 1961o s. 228).

sabahı et- 'sabahlamak' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***et-***. × ***Kırık peykenin ve iskemlelerin üstünde sabahı ettik.*** (S.M. Alus 1944 s. 188).

sabahı gece b. ***sabah gece***.

sabahın 'sabahleyin; am Morgen' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***-ın*** araç eki. b. ***acın, ḳuşlıġın*** ⊡. × ***Ṣabāḥın yola inüp yortar idi/Kime kim ṭuş olursa yırtar idi.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 5187). × ***Ḳaranu dünde ḳıldı āh ü zārı/Ümīdi bu ṣabāhın göre yārı.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 5133). × ***Gice bunlardan olmasun tihī dār/Ṣabāḥın ṭola bunlaruŋ ile dār.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 4852).

sabahın eri 'sabahın erken vakti' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***er*** 'erken' + iyelik ***-i***. × ***Ogünsü gün o garlangoç uşaklarını sabahın eri, eren peran etti, bir iki tanesinin kafası kırıldı, öbürleri koydu, kaçtı.*** (Behçet Mahir 1973 s. 9).

sabahın köründe 'çok erken saatte' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***köründe.*** × ***Eski zaman kadını. Ben acırım eski zaman kadınlarına. Yol yordam bilmezler. Ha Çemişgezek'ten gelmiş vapura binmesini bilmiyen yabancı, ha eski zamandan günümüze kalmış kadın. O da bir çeşit garip... Geçen gün Kandilli'deki yalıda, sabahın köründe kalkmış kendi başına otururken..."*** (Oktay Rıfat 1961 s. 7). × ***Sabahın körün-***

den beri ayaktaydılar. Gündöndü kesiyorlardı. güneşin alnında. Taneleri döktürmemeye dikkat ederek, yakın öbeklere atıyorlardı kelleleri, Yaşlı olanı, öfkeyle fırlattı elindeki kafayı. (M. Başaran 1992 s. 66). × ***Biri hanım, öteki hizmetçi. Sabahın köründe nereye gidiyorlarsa?*** (F. Hepçilingirler 1997 s. 76).

sabahı sabahla- 'geceyi uykusuz geçirmek' <Ar. ***ṣabāḥ*** 'sabah'. × ***Serçe parmağımı kımıldatacak halim yok, bu gece sabahı sabahladık ağacığım.*** (S.M. Alus 1933p s. 108). × ***Dayısının Bakırköyündeki, hakkuran kafesi evini unutdu idi. Bakalım bir gecelik misafir kalsın, tahtakurularile sabahı sabahlasın!*** (S.M. Alus 1934 s. 205).

sabahısı/sabağısı/Az. **sabbağısın** 'sabahleyin; am morgen' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***–ı*** üçüncü kişi tekil iyelik + ***-sı*** üçüncü kişi tekil iyelik. × ***Misis Ceyhan nehri kenârında bir nâhiye merkezidir. Burada bir gece kalmak ve sabahısı erken hareket eylemek münasebetiyle köyü görmek ve mâ'lümat edinmek kâbil olamadı.*** (Aḥmed Şerîf 1326 s. 219). × ***Ama bilmezsin Nora, o gece dünyanın rengi değişivermişti... Mehtap o gece pek parlaktı. Rüzgar koku saçıyordu. Sabahısı boğazın kurumuş, genzinde bir yanma, başın ağrıyarak uyandın değil mi?*** (M. Yesari 1932 s. 257). × ***"Aman oğul Ehmet öldi. An yigirmi dört sahati geçti. Hoş o bir daa dirilecek deil." "Vallah inanmirsan gel." O gece galillar, sabağısı olir bu annesi tehemmül edemir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 157). × ***Ayrilmişler. Sabbağısın kelmiş kene ava çıgmişler.*** (A. Caferoğlu 1994 s. 200).

sabahısı gün(ü) Az. 'ertesi gün; am folgenden Tag' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***gün.*** × ***Dārviş sabahısı günü evā gālib dedi: -Canım ġurban, gözüm ġurban, bir dur ayağa, fırlana-fırlana küpādān bir az ġovurma çıḫar, gātir yeyāk!*** (Azärbaycan Naġılları 1960 2, 112). × ***Köroğlu yedi işdi, o gece misafir oldi. Sabahısı gün gine cariyeler gine kahvaltı getirdiler.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 338).

sabahi 'müzikte bir makam' × ***Gözleri bağlı beygirler durup dinlenmeden döner, koca koca kuyuların dolapları adeta sabahi makamına benziyen iniltili nağmeleri tutturur, dolap kovalarından billur gibi, buz gibi sular şarıl şarıl akıp harklardan tarlalara dağılırken, etraftaki hasırlarda, yaygılarda, ehramlarda küme küme halk...*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 22.5.1951).

sabah karanlığı 'sabahın erken saatleri' <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***karanlığı.*** × ***Sabah karanlığında, soğuktan büzülmüş, kollarında ufak bir ekmek sepeti ve sırtlarında çocukları ile, gülünç bir ücret mukabilinde çalışmak için kasabanın sokaklarından zeytinliklere akın eden bu sarı benizliler kafilesi onun merakını celbediyordu.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 31). × ***Sabah karanlığında uyanan köylü, suratını yıkamadan, öküz görümü için ahırda soluğu alır.*** (Reşat Enis 1944 s. 35).

sabahla kalk- b. ***sabâla kalk-***.

sabahlardan akşamlara kadar 'sabahtan akşama kadar' × ***Al sana bir bük dolusu yılan, sabahlardan akşamlara kadar düzüşen yılanları seyret seyredebildiğin kadar!*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 128).

sabahleyin ‘sabah vakti’ <Ar. ***ṣabāḥ*** ‘sabah’ + isimden zaman zarfı yapan ***-leyin***. b. ***akşamleyin*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1165b. ***sabàhlain*** ‘a buon ora, per tempo’ C.C. Carbognano 1794 s. 506. × ***Ertesi gün ṣabāḥleyin timür yolı mevḳi'inde ḍolaşmaḳda idim.*** (H.Ż. Uşaḳlıgil 1307 s. 138). × ***'Ālem-i ma'nāda her ne görülürse ṣabāḥleyin ˘Höca ˘Hanıma anlatılacaḳ.*** (H.G. Gürpınar 1316 s. 61). × ***Çarpıḳ endîşe! Çingâne maşası, siz ṣabāḥleyin maḥallenizi şaşırmışsınız.*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 100). × ***Sabahleyin gidip çıkarıyor. Tutulan balıkların yarısını canavar temizlemiş.*** (K. Bilbaşar 1961 s. 141).

sabah namazı b.m. <Ar. ***ṣabāḥ*** + Fa. ***nemāz*** ‘namaz’. J.W. Redhouse 2006 s. 1065b. × ***Yedinci vaṣıyyet budur ki Boġazı çıḳduḳdan ṣoŋra ṣabāḥ namāzı ḳılmayınca ḳalḳılmaya.*** (Kātib Çelebī 1329/1913 [1656] s. 159). × ***Ṣabāḥ namāzın edā ėdüb mezbür 'Alī efendi daḫı ḥareminden çıḳub ḳahve altı ėtdiler. Andan mümessek tütünler ve ḳahveler içdiler.*** (Ş. Elçin 1976 s. 170).

sabah ol- ‘tan atmak, gün ışımak; çok uzun sürmek’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***ol-***. × ***Ṣabāḥ olıcak şehzāde atası anası katına vardı, ˘hidmet ėtdi du'ā ḳıldı.*** (Ferec v. 199b). × ***Ṣabāḥ olduḳda durdı, ābdest aldı, namāz ḳıldı.*** (Ferec v. 135b). × ***˘Hidmetinde ḳaṣr üzerinde oturduḳ, her bābdan ḥikāyetler perdāḫat eyledük, aŋa dek kim ṣabāḥ oldı.*** (Ferec v. 47a). × ***Mevsim yaz; ağustos ayındayız. Akşam cee derken sabah olur, değil mi?*** (S.M. Alus 1944 s. 68). × ***Hasan –Şüphelilerden iki tanesini bertaraf ettik. Hüseyin –Kim bunlar? Hasan –Seninle ben... Hüseyin –Ooo bu yolda yürüsek sabah olur.*** (C. Fehmi 1946 s. 6). × ***Yağlı yumurtayı da üzüme katıp, sıcak sıcak, çocuğun boğazına sardılar mı, kavice örtünüp rahat etmesi kalacak. Sabah olunca bakmışsın şiş de kalmamış iş de.*** (M. Makal 1954 s. 95). × ***Muhalif gazetelerin yazdıkları insanın ciğerine ok gibi işler. Bize sıra gelinceye kadar sabah olur ama büsbütün düşünmemek de olmuyor.*** (M. Ş. Esendal 1958o s. 64). × ***Ne zoru olacaktı ördek istiyordu işte. Oturacak hali mi kalmıştı. Hasta bakıcı cenabetlere kalsa çoktaaan sabah olurdu.*** (R. Ilgaz 1962s. 66). × ***Sabah olduğunda tavalarda pekmezler kaynıyordu. Kadınlar, ellerinde “kürek”, habire savuruyorlar, köpük alıyorlardı.*** (F. Baykurt 1967k s. 382).

sabah sabah ‘sabahın erken saatinde’ <Ar. ***ṣabāḥ***. × ***Sabah sabah, sıcak yatağımızdan bir fırlayış fırladık ki...*** (S.M. Alus 1933p s. 220). × ***“Kalk Hasanım kalk! Salhaneye gideceksin hani?” – “Aman be Nine, sabah sabah sen de hep böyle gâvurluk yaparsın!”*** (Tarık Dursun K. 1955 s. 14). × ***Köy gurulundaki ikinci üye Haceli de sabah sabah avlumuza baskın yapıp, benim bicecik gelinimi bir taşla yere devirdi.*** (F. Baykurt 1959y s. 183). × ***Sabah sabah arastada, çınar altında, kahvelerde, evlerde, hattâ hükûmet konağında hep bu konuşuluyordu.*** (F. Erdinç 1960 s. 86). × ***Kayserili Suat'ın karısı Meryem, biriktirmiş biriktirmiş, sabah sabah, birden patlayıverdi. Hatice güya “Kıçının pisliğini bizim kâğıtlara siliyorsun!” diye çemkirmiş.*** (F. Baykurt 1982 s. 69). × krş. ***seher seher***, ***gündüz gündüz***, ***akşam akşam***, ***öğlen öğlen***, ***gece gece***.

sabahtan/savahdan ‘sabahtan, sabah vakti; am Morgen’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***-dan*** isimden zarf yapım eki, b. ***açmazdan*** ⊡. × ***Anası savaḫdan gaḫdı, gızının yanna geldi, baḫtı ki Telli Mehriban ele bir derde giriftar oluftur ku heş üzünde irenk galmıyıf.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 28).

sabahtan akşama ’bütün gün’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü.-Fa. ***akşam*** + isimden zaman zarfı yapan yönelme durumu eki, krş. ***akşama***. × ***Eşek, sabahtan akşama, yol gidiyorum zannıyla aynı yerde dolabı gıcırdata gıcırdata dönerdi de, dönerdi.*** (Ç. Altan 1975 s. 166). × ***Nasıl da bilir neyi isteyip istemediğimi. Gene de beni sabahtan akşama Fransızca konuşmaya zorlayacak bir yabancı kadının gelebileceği korkusunu tümüyle atamıyorum içinden.*** (P. Kür 1983 s. 36). × ***“Valla bilmem… Ama beni merak eden bunca güzel kadın olsaydı, işi gücü bırakır sabahtan akşama yatağa serilirdim!..”*** (P. Kür 1983 s. 36).

sabahtan akşama dek ‘bütün gün’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. -Fa. ***akşam*** + isimden zaman zarfı yapan yönelme durumu eki + ***dek*** edatı, krş. ***akşama***. × ***Ṣabāḥdan ạḫşāma dek otlıḳ ve saman yėmeyüb riyāẕetleri, gendüler cüz’ī ma‘āşa rıżā vėrdükleri gibi atlaruŋ dạḫı mücerred ‘alīḳ-ıla ḳanā‘atleri ḥakkā-ki nevādirdendür.*** (‘Ālī 1975 s. 105).

sabahtan akşama kadar ‘tüm gün’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü.-Fa. ***akşam*** + isimden zaman zarfı yapan yönelme hâli eki + ***kadar*** edatı, krş. ***akşama.*** × ***Birçok değersiz me’murlar sabahtan akşama kadar lafla vakit geçiriyorlar.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 4). × ***Ermeni karısı, her Tanrının günü, sabahtan akşama kadar bizde.*** (S.M. Alus 1944 s. 87). × ***Kolunu kaldıracak hali kalmamışdı. Yorgunluk. İş bir yandan, fikrî çalışma bir yandan. Sabahtan akşama kadar.*** (C. İlhan 1959 s. 29–30). × ***Anadolu’nun dört bir yanından kopup gelmiş kimseler de vardı. Adlarına celep dedikleri bu hayvan tüccarları, sabahtan akşama kadar pazar pazar dolaşarak ağlarına düşürecek acemi köylü ararlardı.*** (H. Aytekin 1965 s. 19–20).

sabahtan ol-/savahdan ol- ‘sabah oldu’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***ol-***. × ***Bunnar o geje yatdılar, savaḫdan oldu gaḽhdılar, getdiler ambarın ağzını aşdılar.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 25). × ***Nė yapaḫ aṛhadaş, birimizin gazancı ikimizi besler. Zabaḫtan oldu, gine bazara durdular.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 23). × ***Kuş uçup gidiyor. Sabahtan oluyor, büyük kız gidiyor, anasına: -Ana, bu gece bu kız birisiyle konuştu amma uyku sersemliğine bir*** şey ***anlayamadım, diyor.*** (M. Tuğrul 1946 s. 21). b. ***zabahtan ol-***.

sabah yoh, o birisi güne Az. ‘yarın değil öbürgün’ <Ar. ***ṣabāḥ*** ‘sabah’. × ***Bu gün çağırmaġ istāyirdim. Rüstām kişi razı olmadı. Sabah yọh, o birisi günā tāyin etdi.*** (M. İbrahimov 1960 s. 447).

sabâla kalk- ‘erkenden kalkmak’ <Ar. ***ṣabāḥ*** + Tü. ***kalk-***. × ***Sabāla kakarız, çöba pişiriz yeriz, hızmata dālırız.*** (A. Caferoğlu 1940 I, s. 19).

sabalan- ‘sabah rüzgârı değmek’ <Ar. ***ṣabā*** ‘gün doğusundan esen meltem’ + Tü. isimden fiil yapan ***–lan-*** genişlemesi, b. ***abaplan-*** ⊡. × ***Meger kim nergisüŋ değmiş gözi olmış ṣabâ ̮hasta/Gülistânda ṣabâlanmış yürür âheste âheste.*** (Ẕātī 1987 [16.yy.’ın ilk yarısı] III, 181).

sabalhayr b. ***sabah***.

saban/sapan ‘çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı’ <ETk. ***saban*** ‘plough’ G. Clauson 1972 s. 790, Orta Tü. ***saban*** a.m. B. Atalay 1986 IV, 477, Meninski 1680 II, 2929. × ***Ne ḳadar ki istediler, ol memleketde bir dönüm saban degmedik yėr bulamadılar. Vīrān köy bulmaḳ ḫöd ḳanda ḳaldı?*** (Mercimek Aḥmed 1944 s. 336). × ***Bu yıl tam dört saban çürüğe çıḳdı.*** (Maḥmüd Yesārī 1928 s. 295). × ***Çivit sürėkene sabanın burnuna demre (?) bir bakır geçmiş. Öküzümün ayānı ġırıyo dėye āmış, çoyürün dalına asmış.*** (A. Caferoğlu 1940 s. 137). × ***Dört buçuk dönüm kıraç toprağın üstünde bir buçuk öküzle sürüklemeğe çalıştığımız ömrü, elin kızı ile paylaşmak gerekmiş. O maksum kızcağız da yavaş mı yavaş, dilsiz mi dilsiz. Kuzu gibi sapana koşulur.*** (İ. Tarus 1950k s. 90). × ***Cafer öküzleri boyunduruğa geçirdi. Sabanın arkasına bu sefer Murat geçti. Öküzleri haydadı.*** (O. Hançerlioğlu 1954 s. 46). × ***Ahmet, Enver çavuşun iki candarmayla üstüne geldiğini görünce bir “va-ha!” demiş öküzlere, çekelle sabanın boğazını temizlemeye başlamış.*** (F. Erdinç 1958 s. 71). × ***Muhtar üst baştan evleklemiş. Altıparmak öküzleri kakalıyor. Ali Veli, 15 Osman ayrı ayrı birer çizgi tutturmuşlar. Sabanların ardı sıra gidip geliyorlar.*** (F. Baykurt 1961o s. 84). × ***Üç kara sapanla baral öküzüm / O biçare anam hem iki gözüm*** (M. Makal 1979 s. 33). ***sapan demüri*** ‘saban demiri; Pflugs’: × ***Ve ḳovan ve saban demüri ve çul ve buḳağı ve üzengi ve eyer, bunlar emṣāli nesne oğurlasa on aḳça deger olsa dört altun alına.*** (Ö.L. Barkan 1943 s. 125). × ***Bir saban demirini burunlatmak için uzun bir yolu taban tepmeden ayaklarında onarıveriyorlardı.*** (S. Şengil 1943 s. 100). × ***Çil Abdulla’nın saban demiri çelikleşiyordu. Biraz casıldattıktan sonra getirip ustanın önüne koydu.*** (F. Baykurt 1961o s. 205). ***sapan ok*** ‘pulluk kirişi; gredele, Pflugbalken’: O. Blau 1868 s. 289.

saban sürmesi ‘güreş terimi’ × ***Altta toplu duran veya oturan rakibin bir ayağı veya ayak bileği iki elle tutularak veyahut bir elle ayak, bir elle de dış kasnaktan tutularak yüzü üstüne sürülür. Buna saban sürmesi de derler.*** (M.H. Bic 1944 s. 37).

sabbağısın b. ***sabahısı***.

sabı b. ***sahibi***.

sabı çocuk b. ***sabi***.

sabır/sabr/sebir/sebr ‘tahammül’ <Ar. ***ṣabr*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1166b, F. Steingass 1930 s. 781a, Meninski 1680 II, 2931. × ***Beni bil-küllīye ṣabrdan, ʿaḳldan dür ėdüb āvāre vu bī-çāre eyledi.*** (Ferec v. 116a). × ***Sen benüm gözümden ġāyib olalı ṣabrum sükünum, rāḥatum ḳarārum ḳalmadı.*** (Ferec v 120b). × ***Sümbül: -“Yaşımı sileyim, Sabır ile kısmetin sonunu bekleyip durayım.” Hamza: -“Ey, kız bayağı şey değil! Pek fıkrak!”*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933db s. 22). × ***Nite ayrulıḳ ṣabr-ile ola ṭuş / Ki keksüzin ayrulıḳ olur öküş.*** (Ferheng–nāme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 37 no. 441). × ***Bu sabrın ecri büyüktür. Yarın ahrette ulu makamlara nail olursun.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 11). × ***Evden getirttiği dokuma bir yatak örtüsüyle, öteki***

ranzalardan titiz bir görünümle ayrılan yatağının üstünde oturmuş, alfabeyi yeni sökmeye başlayan çalışkan bir öğrenci sabrıyla cebelleşiyor şişleriyle. (S. Soysal 1979yı s. 23). × ***Mercan'ın beliklerini sabırla çözmeye koyuldu.*** (A. Kutlu 1995 s. 136). × ***Bir tek balık tutmadıkları halde, ellerinde olta, sabırla bekleyen amatör balıkçılar arasında bir süre gezindikten sonra, Pont des Arts'a çıkardım.*** (M. Urgan 2000 s. 138). ***sabır ile koruk helva, dut yaprağı atlas olur*** 'sabırla her şey gerçekleşir': × ***Didi Ḥurrem ki ṣabr it ḳılma ta'cīl/Ki ṣabr ile ḳoruḳ ḥelvā olur bil.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 1485). ***sabır ile koruk helvaya döner/helva olur*** 'sabırla her şey gerçekleşir': × ***Ḳarārı ḳalmadı Ferruḫ'uŋ indi/Ki ṣabr ile ḳoruḳ ḥelvāya döndi.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 8425). × ***Gözüme ḳoruḳ ṣıdurmaz bāġ-ı vaṣlından dime/İvme Ẕātī ṣabr ile āḫır ḳoruḳ ḥalvā olur.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 353). × ***Ṣabr idelüm ki fürḳat ola viṣāle tebdīl/Ṣabr itmek ile cānā ḥalvā olur ḳoruḳlar.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 461). ***sabır sabır, sabırın ardı kabir*** 'çok sabrın sonu iyi değildir': × ***Onu değil de canım seni isterse? -Sabır... -Sabır sabır, sabırın ardı kabir...*** (F. Baykurt 1959y 117). ***sabreden derviş muradına ermiş*** 'sabreden herşeye kavuşur': × ***Aynalı dolap, aynalı dolap diyip başımın etini yiyordun. Sabreden derviş, muradına ermiş.*** (S.M. Alus 1934 s. 60). ***sabır kasesi:*** × ***Nazlı. Ay dayı, sənə qurban olum, sakit ol. Bircə otur. (Altına sandalya cəkib oturdur, papağım duzəldib başına qoyur, sonra su verir.) Bu suyu iç, hirsin yatsın. Usta İman. Yox, daha səbir kasam dolub daşıbdır. Gərək ürəyimdə nə varsa deyəm.*** (S.S. Aḫundov 2005 s. 229). ***sabır taşı: Kadıncağız senelerdir bu sırrı içinde sakladı. Sabır taşı olsa taşlar. O da zabiti görünce bir sabır taşı gibi çatladı.*** (S.E. Ertem 1935 s. 160). ***sabrın sonunda selāmet var*** 'sabreden sonunda faydasını görür': × ***Bekledim bekledim. Atasözünde dendiği gibi çok defa sabrın sonunda bir selāmet vardır.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 172). × ***sabrı sineri kalma-*** 'dayanma gücü kalmamak': × ***"Elinizi çabuk tutun, çabuk tutun komşular! Şu bağları bozalım. Sabrım sinerim kalmadı, bilmiş olun!.." dedi.*** (F. Baykurt 1967k s. 194). × ***Ama yatışacak yerde koyulaşıyor evdeki ağlama, inleme. Sabrı sineri kalmıyor Velikul'un. Az sonra aynanın üstündeki askıdan şapkasını aldı. Fırladı dışarı.*** (F. Baykurt 1971t s. 168). ***sabrı tüken-*** 'dayanma gücü kalmamak': × ***Bakıyor bakıyor, sabrım tükenip çıldıracak hale geliyorum.*** (S.M. Alus 1944 s. 161). ***sabr u karar*** 'sabır ve kararlılık': × ***Shebde ruzde yokdır sabr u karerım/Itırdım nazlımi bulamaz oldım*** (E. Kömürjian 1981 s. 133 no. 183). ***sabr u sebat*** 'sabır ve kararlılık': J.W. Redhouse 2006 s. 1166b, F. Steingass 1930 s. 781a, 345a. × ***Mesela efsanelerile meşhur olan Lafonten tilkiyi hilekarlığın, köpeği esaretin, kaplumbağayı sabrı sebatın, kurdu hürriyetin, merkebi hamakatın, tavusu kibri azametin sembolü olarak kabul ederler.*** (R. C. Ulunay 1941 s. 152).

sabır et-/sabret-/sebr ele- 'sabretmek, beklemek' <Ar. ***ṣabr*** + Tü. ***et-***. Meninski 1680 II, 2932. × ***Yėdi yıldan ṣoŋra gėrü 'Ömere geldi, aġladı: "Ayruḳ ṣabr ėdmezem" dėdi.*** (Ferec v. 232b). × ***Ertesi haftaya, cuma akşamına kadar kim sabreder?*** (S.M. Alus 1944 s. 28). × ***"Hekimler yakında iyileşir demediler mi ya? Birkaç gün daha sabre-***

dersin, hanımım!" (R.H. Karay 1947 s. 168). × ***Hey gozel Allahım, bir iki gün daha sabret de iki çizim yer ekelim.*** (F. Baykurt 1961k s. 125). × ***Şimdi valideniz hakkında kan davası oluyor. Hak hiçbir vakitte yerde kalmaz, elbette bir haksızlık etmiş olmalı ki, bu rencideyi çekiyor. Allah sabr eder, ama unutmaz.*** (E. Misailidis 1986 s. 246). × ***Deyir: säbir elä halva bişär ay ġora sändän, saḫlasan ätlas olar tut yarpağından.*** (C. Cabbarlı 2005.3. s. 258).

sabır göster- 'dayanmak, sabretmek' <Ar. ***ṣabr*** + Tü. ***göster-***. × ***Eve alı al, moru mor gelir. "Ben Adalet olmayayım. Ben Adalet olmayayım!" diye mızgırdanırdım. Annem pek yorgun bir saatinde değilse bu tutturmalarıma sabır gösterirdi: "Fakat senin adın Adalet, kızım." -"Adalet olmasın!" - "Ya ne olsun?" - "Neriman olsun!"*** (A. Ağaoğlu 1985 s. 83).

sabırlı 'bekleyen, tahammül eden' <Ar. ***ṣabr*** + Tü. ***-lı*** isimden sıfat yapım eki, b. ***adamakıllı*** ⊡. Meninski 1680 II, 2932. × ***Biz ayak terini almasını biliriz. San'atimizin iyiliği şurasındadır ki ölüler sabırlı, hatırşinas, ağzı pek kişilerdir.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1940 s. 71). × ***Yufka alıp ocağın başına gitti. Sabırlı sabırlı gevretti yufkayı. Bir tabağa koydu, çocuğun yanına oturdu. "Bak, sana ne yaptım, keme gibi kıtır kıtır yiyiver haydi!" dedi.*** (F. Baykurt 1967k s. 281-282). × ***Gene de seni sevmekten caymadı. Sabırlıydı.*** (İ. Aral 1997 s. 321).

sabırlık ver- 'sabretme gücü vermek' <Ar. ***ṣabr*** + Tü. ***-lık*** isimden isim yapım eki + Tü. ***ver-***. × ***Yā ilāhī Eşrefoġlu Rümīye, sen ṣabırlıḳ vir ki 'aşḳıŋa doya.*** (Şair Eşref 1958 s. 69).

sabırsız 'bekleyemeyen, tahammülsüz' <Ar. ***ṣabr*** + Tü. ***-sız*** isimden sıfat veya zarf yapım eki. b. ***adsuz/adsız*** ⊡. × ***Yatağının yanında duvara yapıştırdığı takvimden her gün, bir günü karalarken sabırsız yüreğinin atışları neredeyse tekmil koğuşlara ayan olacak diye, gözlerini herkesten saklar.*** (A. Yurdakul 1987 s. 249).

sabırsızlan- b.m. <Ar. ***ṣabr*** + Tü. ***-sız*** isimden sıfat veya zarf yapım eki. b. ***adsuz/adsız*** ⊡ + Tü. isimden fiil yapan ***-lan-*** genişlemesi, b. ***abaplan-*** ⊡. × ***Lebip, sabırsızlanarak ayağa kalkmış, hemen fitili alacakmış gibi yüzünü ekşitiyor, gözünü oynatıyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 355). × ***Gözlerini müşterilerde de gezdirerek, sözünün yalnız şoföre değil, başka sabırsızlanan varsa onlara da dokanır olduğunu anlatmak istiyordu.*** (Sabahattin Ali 1936 s. 14). × ***Kimi gazetenin bilmecesini çözüyor, kimi de sigaraya sabırsızlandığı için arkadaşına kaş göz işaretiyle saati soruyor.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi VIII, s. 49).

sabırsızlık b.m. <Ar. ***ṣabr*** + Tü. ***-sız*** isimden sıfat veya zarf yapım eki + ***-lık***. b. ***adsuz/adsız*** ⊡ ve b. ***ağırlık*** ⊡. Meninski 1680 II, s. 2932. × ***Tesviye ettiği kırangın başından öfkeyle kalkan eli yüzü yağlı bir makinist, Ziraat Bankasının henüz açılmamış kapısı önünde sabırsızlıkla bekliyen ağasına çıkışır.*** (Orhan Kemal 1954 s. 126).

sabi 'çocuk, küçük çocuk' <Ar. ***ṣabī*** 'memeden kesilmemiş erkek çocuk' J.W. Redhouse 2006 s. 1167a, F. Steingass 1930 s. 781b, DS 3507. ×

“Sade kendini düşünme; bu sabiyi de düşün! Yarın elin içinde dilsiz kalır da oyuncak olur. İnsan hiç çocuğu olur da kurbacığını kestirmez mi? Sonra hele bıngıldağı: Nasıl özün pay veriyor da bıçaklatmadan durabiliyorsun. Çocukcağızın aklı beyni linç olur içerde. (M. Makal 1954 s. 15; yazarın notu ‘sıkışır kalır’). × ***Süleyman: “Misafir kalktı mı?” Kadın: “Sabi çocuk” dedi. “Fıkara çok yorulmuş dün herhalde. Sayıklayıp duruyor”.*** (Yaşar Kemal 1955i I 19). × ***Geliyorlar, yalvarıyorlar, ona sokuluyorlar ama Hürü Ana ağzını sıkı sıkıya kapatmış açmıyordu. Köyün sabi*** çocuklarının, ***kuşunun, karıncasının bile yüzüne bakmıyordu.*** (Yaşar Kemal 1955i II 203). × ***Cinlerin şeytanların başka işi yok da Dürü gibi bir sabiye mi daklaşacaklar?*** (F. Baykurt 1971t s. 154). b. ***masum***.

sabisi b. ***sahibi***.

sabi sübyan ’çoluk çocuk, küçük çocuk’ ***<sabi, sübyan.*** F. Steingass 1930 s. 781b. × ***“Bırak bre Karabatak Amca!.. Yahu sabi sübyana mı ders veriyorsun? Bunca yıllık dalgıcız, ne halt ettiğimizi bilmez miyiz?” dedi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 108). × ***Sabi sübyan çocuklarla çökek ihtiyarlardan başka kimsenin bulunmadığı köylerde Gaffur aygırlaşan bir kazanç ve namus kargası olmuş hasılı.*** (Feridun Osman 1936 s. 100).

sabit kadem ‘sebatkâr, ayağına sağlam; mecaz yoluyla sözünde duran; sabit, kımıldamadan duran’ <Ar. ***sābit ḳadem*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 621a, F. Steingass 1930 s. 344b, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 75. × ***Gündüz uzak, gece yakın görünen bir dağın gölgesi sabitkadem dururdu gölün yüzeyinde. Ara sıra gümüş kayalar dökülürdü dağdan.*** (E. Şafak 2001 s. 52).

sabo ‘ahşap terlik’ <Fr. ***sabot*** a.m. × ***Ayağındaki tahta altlıklı sabolar kalın halıya gömülüyordu. Yürümesi zorlaşıyordu o yüzden.*** (A. Kutlu 1983c s. 36). × ***Boyunun kısalığını kapatan sabo takunyaları, yağlanmış göbeğini saklayan bol japon kimonoları ve dökülmeye yüz tutmuş saçlarından dikkati uzaklaştıran bir siyah bant çatardı alnının üstüne -böylelikle hem gözlerini çekik gösteriyordu, hem de alnındaki kırışıklıkları topluyordu- Muhsin artık geriye çekilebilirdi.*** (M. Mungan 1989 s. 165).

sabr b. ***sabır***.

sabret- b. ***sabır et-***.

sabuk ‘bir tür çizme; eine Art Stiefel’ <Rus. сапог a.m. K. Emiroğlu 1989 s. 202, DS 3507. × ***Gözünün önüne bir sürü sabuklu ayaklar geldi. İdris çalıyor, hepsi horon tepiyorlardı, açılıp kapanarak, gerinip kasılarak, yaylanıp doğrularak. Artık teh sabukla horon da tepilemeyecek. “Kes şu kemaneyi İdris emmice.”*** (H. Taner 1954 s. 37).

sabukla- ‘saçmalamak, abuk sabuk konuşmak’ × ***Bir zamanlar hayran olduğum birçoğunun ne yazık ki artık hayranı değilim. Nasıl kendi çoğaltmacılıklarına düştüklerini, tarihin bir döneminde küt diye kaldıklarını, yirmi yıldır aynı lafları gevelemenin zaman içinde nasıl bir sabuklamaya dönüştüğünü üzüntüyle görüyorum.*** (M. Mungan 1996 s. 112).

sabun ‘sabun’ <Ar. ***ṣābūn*** a.m. × ***Ṭaḫtaları döşeyüp ṣābunla/Gemileri çekdi anlar ünile.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 44).

sabun okuları ‘sabundan yapılmış çağrı armağanı’ × ***Babam, biz size sabun okuları mı yolladık? Kendiniz geldiniz. Yapıp çattınız. Köyün adını değiştirdiniz. Köyü değiştirdiniz. Size, bir şey dediğimiz yok. Gazeteleri da biz çıkarmayız.*** (F. Baykurt 1967a s. 248). b. ***okı/oku***.

sabura b. ***safra II***.

sac b. ***saç I***.

sacanak b. ***sağanak***.

sacayak ‘sacayak’ <ETk. ***sāc*** ‘an iron plate for baking; a fryingpan’ + ***ayak*** G. Clauson 1972 s. 794, Meninski 1680 II, 577. × ***Ve önünde hüb limanı vardur. Meselā üç ada sac ayaḳ gibi vāḳi ʿolmuşdur.*** (Pīrī Reʾīs 1988 s. 227b). × ***Usta daha geleli ne oldu, akşam bizim avrat tutturdu, eve çapa lâzımmış, maşa lâzımmış, saçayağı lâzımmış, kül küreği lâzımmış, ısgıran lâzımmış…*** (F. Baykurt 1961o s. 229). ***sacayak paşazadeler*** ‘her zaman dayanışma içinde olan kimseler, birbirine çok yakın üç kişiden oluşan grup’ × ***Fenerde, sacayak paşazadelerden başka kimse kalmamıştı; öte tarafta, hâlâ kafa kafaya idiler.*** (S.M. Alus 1933p s. 144).

saç I/sac ‘metal levha; üzerinde yufka, ekmek vb, pişirilmeye yarayan metal levha’ <ETk. ***sāc/sāç*** ‘an iron plate for baking; a fryingpan’ G. Clauson 1972 s. 794, J.W. Redhouse 2006 s. 1025b, Meninski 1680 II, s. 2507. × ***Buyurdı, sacı kenāra cekdiler, bir pīli hezār ḥīleyile icine ḳoydılar, salı vėrdiler, sac yėrine varıcaḳ, suya batdı, gėrü cıḳdı: pil pāre pāre olmış, su yüzinde yüzer. Meger bu pīl bir pīlüŋ sucsuz yėre dişiyile ḳarnın deşmiş, öldürmiş, isleri daʿvīleşmişler.*** (Ferec v. 45a). × ***Ḳılıç ṣalsa direk iki biçerdi, oḳı on ḳat demür saçdan geçerdi.*** (Fąḥrī 1974 no. 299 s. 269). × ***Uyku tutmak ne mümkün. Sanki altındaki altınlar kızıl bir kor haline gelmiş de döşeğini bir gözleme sacı şiddetile kızdırıyormuş gibi, o tarafa, bu tarafa döner, yuvarlanır, bir türlü rahat bir vaziyet bulamaz.*** (H.R. Gürpınar 1933ş s. 35). × ***Apışlarının arasına bir saç mangal alarak yakıcı soğuktan korunmıya çalışıyordu.*** (E.E. Talu 1937 s. 57). × ***Gündüz vardiyasının paydos eden işçileri, kulübelerine çekildiler. Saç üzerinde kömeçlerini pişiriyor, karınlarını doyuruyorlar.*** (Reşat Enis 1945 s. 220). × ***Fatma, İrazca’nın sağ yanındaki aktaracı aldı. Saçtaki ekmeği aktarmaya başladı.*** (F. Baykurt 1959y s. 93). × ***İşin, cam yünüyle sarılmış sıcak su borularının üstüne galveniz saç kaplama işi olduğunu anlayınca da donup kaldı.*** (L. Tekin 1984 s. 177). × ***Kaportacı Fil Hamit patlayan dükkânını faaliyete geçirip beş plaka sıfır elli dekape sac alıp atölyeye kapandı.*** (M. Kaçan 1991 s. 86). × ***Mestan, pastırma hırsızlığına soyunduğu bir başka gün, “carut”un sacdan yapıldığını, esasen odun sobasından ateş çekip mangala aktarmaya yaradığını, en önemli yan işlevinin de pastırmalara dadanan kendi gibilerinin bitli başına indirilmek olduğunu öğrendi.*** (M. Margosyan 1996 s. 15). × ***Karinada patlayan dalgalarla çatır çatır inliyor geminin kaburgaları. Az sonra, dikişleri patlayan bir pan-***

tolon kıçı gibi sacların perçinleri atacak ve kamaraya öfkeli sular dolacak. (C. Kavukçu 1997 s. 32). ***saç var senit yok*** ‘biri var, biri yok’ + ***senit*** hamur tahtası’ G. Clauson 1972 s. 794, H. Eren 1999 s. 361.

saç II ‘saç’ <ETk. ***saç*** a.m. G. Clauson 1972 s. 794, H. Eren 1999 s. 348. × ***İkisini dạḥı saçlarından çekdi, tạḥtdan aşaġa bıraḳdı.*** (Ferec v. 8a). × ***Böyle ̮höş-büy iken olduḳça muḳābil saçına/Misk-i Rümī gibi çirkīn görinür her sünbül.*** (‘Ālī 1982 II, 208). × ***Saç ile göldi yār anı ḳolından, / Delü göŋlini hem aldı elinden.*** (Fạhrī 1974 s. 421 no. 3363). × ***Saçuŋ sevdāsıla bėnüm ḳaraŋu gėcenüŋ ḥāli / Muṭavveldür u bes müşkil, nice şerḥ ėdeyim anı?*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 (840/1437). × ***Göŋülü geh saçuŋ u geh lebüŋ u geh dişüŋ / Çekişige buraḥurlar size gerekmez-mi?*** (Ḳāżī Burhānüddīn, b. TS 850). × ***Ḳalemciler çalduġı ḳara ḳaşlum/Ḳurumsu ḳırḳ tutam ḳara saçlum.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 96). × ***E ġozel ̮hanım efendi ne-ġorub batir? Saçını pörçegini yolub baġrını boğazını çınaḥlayub duryor mi?*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 166). × ***Naḳḳāş eyitdi: “İki renglü bir don ėdinem kim anuŋ aḳlığı şol su içindegi yılduz gibi ışılaya ve anuŋ ḳaralığı şol Zengīler saçı bigi yıldıraya.”*** (A. Zajączkowski 1934 I, 57). × ***Ensesinden bir çom saç kestiriyo.*** (J. Eckmann 1940 s. 161). × ***Şişko, çömelekalmış, baygınlıklar geçiriyor, sıska, saçlarını çeke çeke, (Panayamu! Panayamu!) diye inliyor, hepsinden daha metanetlice görünen Mecidiyeli, başı iki avucunun arasında, her halde bir kurtuluş çaresi arıyordu.*** (S.M. Alus 1944 s. 119). × ***Esīr oldu vaṭan yaşmaḳlı bir duḫter gibi, güyā Şeh-i ʿalem saçından tutdı, teslīm ėtdi aʿdāya.*** (Şair Eşref 1958 s. 127). × ***Koyu kızıla boyanmış afrolu saçlarını tanıyamadan bakmıştım***. (L. Erbil 1985 s. 231). × ***ʿAhd olsun ġardaşımın cānına, saçından tutub bir aġaç yol sürräm!*** (A. Haġverdiyev 1971 s. 41). × ***Alabora olan saçlarını düzeltmek zahmetine bile katlanmıyor.*** (Z. Ankara 1991 s. 45). × ***Saçlarını kalın bir bantla geriye toplamıştı.*** (Y. Yazıcı 1990 s. 109–110). × ***Terasımızın tam karşısında bir Macar ailesi oturuyordu, kızıl saçlı bir anne, kır saçlı yakışıklı bir baba, ve ziyaretlerine gittiğimde ayak bileklerime saldıran iki buldok köpeklerinden oluşan.*** (G. Scognamillo 1990 s. 17–18). × ***Arap saçı*** ‘karışık, dolambaçlı, çözümü zor’: × ***Zīrā murādum budur ki, ʿulüfeciler dạḥı bir alay olub ʿArab saçı gibi ḳarışıḳ olmaya.*** (Ġazavāt-ı Sulṭān Murād 1978 [15.yy.] s. 14). × ***Bu arap saçının içinden ancak bir kurtuluş çaresi var, o da bir an evvel nikâhı kıymak, Pembemin helâli olmaktır.*** (S.M. Alus 1933p s. 216). × ***Biz sade kendi memleketimizin işlerini Arap saçına çeviririz zannediyorsunuz, değil mi?*** (Ç. Altan 1975 s. 263). × ***Geceler uzundur, diyelim gece üçte darbe yapacaksın, sen şimdi şeyi de duymamışsındır ki, izafiyet teorisini. Şimdi bekle ki gecenin yarısı saat üç olsun. Hop, insanın canı sıkılır, darbeyi üçte yapacağına birde yapıverir. Her şey o zaman arap saçı gibi birbirine karışır!*** (M. İzgü 1993 s. 52). ***kır saçlı*** ‘saçı hafifçe ağarmış’: × ***“Kerim ağa, senden başlayalım” diyerek, kapı dibinde, elleri göğsüne kavuşuk, başı yanda, mütevekkil bekliyen abani sarıklı kır saçlı bir adama seslendi.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 94). ***Meryem-ana saçı*** ‘cenaze yıkanan lif, cenaze yıkayan kimse’ (Reşat Enis 1944 s. 296): × ***Meryem-ana saçı,***

cenazeyi yıkayan kadına Elif de yardım etti. (a.e. s. 144). ***saç baş düzelt-*** ‘kendine çeki düzen vermek’: × ***O harar gibi çarşafı sırtından atmış, aynada saçını, başını düzeltiyordu.*** (S.M. Alus 1944 s. 80). ***saç bitimi*** ‘alında saçın başladığı nokta’: × ***Fakat beyefendimiz alnınızın saç bitimine yakın yan tarafında bir kızartı var, sivrisinek mi sokmuş ne olmuş?*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 320). ***saçı başı alaz taraz*** ‘saçı darmadağın’: × ***Nikonun karısı, saçı başı alaz taraz, çardağın bir kenarında inleyerek yatıyor; kızı yanıbaşında ağlayıp duruyor…*** (S.M. Alus 1944 s. 186). ***saçını başını hallaç pamuğu gibi dit-*** ‘saçını başını yolmak’: × ***Alimallah şimdi yanına gelirsem… saçını başını hallaç pamuğu gibi dider de bir yastıklık tüyünü dökerim.*** (İ.G. Arcan 1932mb s. 12). ***saçı değirmende ağartma-*** ‘yaşlanıp çok tecrübe edinmiş olmak’: × ***Valide duyacak; (ben demedim miydi? Saçımı değirmende ağartmadım!) diye ağzını açacak; ortalık büsbütün arab saçına dönecek.*** (S.M. Alus 1944 s. 87). ***saç dibi*** ‘saç kökü’: × ***Küfeci çocukların, bacaların en dar yerlerinden sürüne sürüne getirip boşalttıkları kömür dolu dekovil arabalarını, önce katıra bağlıyarak, sonra da kollarile saç dibine sürerdi.*** (Reşat Enis 1945 s. 215). ***saçının teli kadar oynaşı var*** ‘çok sevgilisi var’: ***saçını süpürge et-*** ‘birisi için çok uğraşıp didinmek’: × ***Kim bilir, damat belki çok hayırlı çıkar da beni de yanına alır, ben de el evinde çalışacağıma, kızımla damadıma saçımı süpürge ederim; onların çocuklarına bakarım! dedim.*** (Sabahattin Ali, 1937k s. 52). × ***Ne de olsa ben de insandım, aranmak arzusu bende de hiç değilse herkesteki kadardı. Hele bu kör muhitte. Beş yıldır saçımı süpürge ettiğim bu ömür törpüsü yerde benim mevcudiyetimden kim haberdardı? Günün birinde herhangi bir insanın aklına gelip, “yahu hoca efendi sen de burada ne yapıp dursun?” diyen olmamıştı.*** (C. Gökçek 1943 s. 126). × ***Kocasına dört el ile sarıldı, kadınların tabirince saçını süpürge etti.*** (E.E. Talu 1928 s. 6). × ***Biz şu evde saçımızı süpürge ettik de daha başlı başımıza bir odamız olmadı.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 56). × ***İdeydim sissem anda kılca sevgü/Saçım süpürge vü elim kesegü.*** (A.S. Levend 1943 s. 451). ***saçı sakalına karış-/saç sakala karış-/saçı sakalı birbirine karış-*** ‘perişan, bakımsız görünmek; yaşlanmak’: × ***Saç u sakalları bir birine bīd gölgesi gibi karışub…*** (Meninski 1680 II, 3580). × ***Gel geç işi dersen böylesi âlâ, fakat temelli koca istesen, saçı sakalına karışmalı, kılları aklaşmalı, hülâsası, elliyi aşmalı…*** (S.M. Alus 1933p s. 220). × ***Saç sakala karışmış, suratsız, perişan, berbat bir herif, kendisinden daha kırtipil kemanını çenesine dayamış, taksim etmeğe çabalıyor.*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 290). × ***Onun da saçı sakalı birbirine karışmıştı, uğursuz görünümlü bir yüzü, birbirine yakın garibān bakışlı gözleri vardı.*** (N. Eray 1986 s. 24). × ***Eyüp, Defterdar, Ayvansaray sokaklarında her gün çocuklar, peşine takılıp da, “Küüp! Aynalı Küüp!” diye kızdırdıkları, saç sakala karışmış, o perişan ve hiç ayılmaz herifle Etem karşı karşıya geçmiş, birbirleriyle hırlaşmıyorlar mı?*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 284). × ***saçın sakalın yolıt-*** ‘saçını sakalını kestirmek’: × ***Temura vardı. Münteşā oğlı saçın saḳalın yolıtdı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 67). ***saçı sakalı ağarmış*** ‘yaşlanmış’: × ***Bu odada iskemle yerine gaz sandıkları konulmuş-***

dur. Masalar yokdur. Saçı sakalı ağarmış olan nüfus memuru, ayağında kundurası olmayan yüz yigirmi beş kuruşlu zavallı nüfus kâ'tibi. (Aḥmed Şerîf 1326 s. 174). ***saçı uzun aklı kısa*** 'kadın için kullanılan aşağılayıcı bir deyim': × ***Kadın ipile kuyuya inilir mi?.. Nereden aklına esip te bu saçı uzun, aklı kısa mahlûklara uydu?*** (S.M. Alus 1934 s. 384). ***saçlarını dök-*** 'saçı açıp serbest bırakmak': × ***Yıkanmağa, hattâ su dökünmeğe mecalim yok. Kolonya ile silindim; (kold krem), pudra sürdüm; yüzümün tuvaletini yapıp saçlarımı döktüm.*** (S.M. Alus 1933p s. 121). ***saçlı sakallı*** 'yaşlı başlı': × ***Saçlı sakallı mütekait paşalar, kerli felli beyefendiler, mösyöler, çelebiler, çorbacılar.*** (S.M. Alus 1934 s. 136). × ***İmkânı yok, öldürseler bu kadar erkeğe sesimi duyuramam, utancımdan yere geçerim. Mutlaka bir vekil bulun; hem de saçlı sakallı birini! diye çırpınmağa, yalvarmağa başlamaz mı?*** (S.M. Alus 1944 s. 80). ***saç sakal/saç sakgal:*** × ***Ṣaç ṣaḳal anuŋ beyażı aṣfarıdur rüy-ı zerd/Uŋmaduḳ başum benüm bir beyża-i 'anḳā-yi derd.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 117). × ***Saçından, sakalından utanmıyorsan nur topu gibi kızından, citlenbik gibi damadından utan!*** (S.M. Alus 1933p s. 222). × ***Bir temiz saçını, sakalını yolacağım.*** (S.M. Alus 1933k s. 43). × ***Aḫurun öhunetinen, gübre goḫusunna ve dumanınnan o aḫurda hayvannarına hızmat eden eḫtiyarların, üş dört ay gış mövsümü geşdikden sora saç saḳgalları, sap sarı olurdu.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 87). × ***Saç-saġġalı düm ağ.*** (Azärbaycan Nağılları 1960 I, 230). × ***Neden saç sakal, giyim kuşam daha cansiperane savunuluyor da, iç dünyalar, düşünceler bukadar bir heyecanla değiştirilip dışa vurulmuyor?*** (A. Ağaoğlu 1993 s. 70). ***saç sakal ağart-*** 'bir işte uzun süre çalışıp çok tecrübe sahibi olmak': × ***Avcılıkta pişmiş, saç sakal ağartıp usta çıkmış olanlar birbirlerile bilgiçlik yarışını tutturur, acemi çaylaklar da kulaklarını dört açar, bilmediklerini öğrenirlerdi.*** (S.M. Alus 1944 s. 143).

saç III 'gelinin arkasından sarkıtılan gümüş tel' ***<saç II***. × ***Gelinin başından arkasına sarkıtılan gümüş tele saç derler.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 102).

saç- 'saçmak, dağıtmak, yaymak' <ETk. ***saç-*** 'to scatter, sprinkle' G. Clauson 1972 s. 794, B. Atalay 1986 IV, 477. × ***'Işḳları saçar idin ḳalanın yuldurum çaldı.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 32). ×***ˇHalāyıḳlar canı saçın bu dünyādan berü ḳaçın.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 32). × ***Ger çihrei vaṣle gül saçasıŋ / Bī-şübhe çü men hezār olasıŋ.*** (Ferec v. 204b). × ***Saçup gül ṣuyıla yudılar andaḳ*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 3412). × ***Ma'ânîde ḳılı iki biçenler, / Dilinden dâimâ gevher saçanlar, / Gelüŋ bârî bugün sohbet kılalum!*** (Aḥmed Ḥarāmī 1972 s. 34 no. 3–4). × ***Ve her kim ḳullığı bir kişiye ḳıla ve ögüdi bir kişiye vėre kim ol ögüdüŋ ve ḳullığuŋ ḳadrın bilmeye, şol kişiye beŋzer kim tąḥıl getürmek ümīdine toḫmı çorḳ yėre saça.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 36). × ***Güzden hergettikleri tarlanın bir parçasına umutlariyle birlikte tohumlarını saçtılar.*** (H. Olcay 1951ak s. 37). × ***Çeşmeden dönen kadınlar nal seslerini işittirerek, suları saça saça, sağa sola kaçıyorlardı. Bu sırada kahve kalkıp kopuyordu.*** (Z. Yamaç 1956 s. 207). × ***Aŋulcaḳ gül yüze saçdı gül-ābı, / Giderdi gözlerinden cümleˇhʷābı.*** (Meḥmed 1965 s. 105 no. 1854). × ***Durmadan kahkaha***

atmada, böbrek dudaklarının arasından bilâfasıla tükrükler saçmada. (S.M. Alus 1933p s. 204). × ***Ağaçların arasından yalnız parça parça masmavi bir gökyüzü, bir de tramvay arşlarının aynı mavilikte kıvılcımlar saçtığı kalın bakır teller göze çarpardı.*** (A. Özyalçıner 1991 s. 124). × ***Tenleri bahar çiçeklerinin yaprakları gibi koku saçıyor.*** (A. Kutlu 1991 s. 167). × ***Kan ve cerahat saçarak yürüyen yaralı bir lânetli yaratıktım şimdi.*** (M.Z. Saçlıoğlu 1995 s. 122). × ***Ve tıpkı peri gibi her kanat çırpışında menevişler saça saça uçup gidebileceğini müjdeliyordu.*** (E. Şafak 2001 s. 119). ***ateş saç-*** 'çok öfkeli olmak': × ***Nişanlı ateş saçıyordu. Avur zavuru köyü tutmuştu. Yakarım da yıkarım...*** (Yaşar Kemal 1955i s. 85). ***döküm saçım*** 'darmadağınık' DS 1574: × ***Yemek sofrada döküm saçım kalmıştı.*** (H. Aytekin 1945 s. 43). ***döküp saç-*** '(genellikle yemekte) etrafı kirletmek; olanı biteni anlatmak': × ***İlim döküp saçmıya hacet yok, yeri değil. Kürsiye kurulmuş vâiz gibi yüz gıcırtılı kelâm tükürmek, çaçaronluk etmek ne lâzım?*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ia s. 42). × ***Sen anı vārişe ḳorsın, döker saçar u yėr içer.*** (Eşrefoġlı Rūmī 1286 s. 57). × ***Anneanne çabuk acıkır, kimseyi beklemeden masaya çökerdi. Döke saça yemek yediği için Nilüfer sinirlenir, ondan yana bakmamaya çalışırdı. Sırasında lokmasını ortada duran "kuşluğa" batırır, ağzını çok şapırdatırdı.*** (Peride Celal 1991 s. 338). ***ışık saç-*** 'ışık yaymak, etrafa ışık vermek': × ***Korkut, elektrik ampulünü ilk defa gördüğü zaman gözleri yoruluncaya kadar ışık saçan helezonî tele bakmıştı.*** (H.Z. Koşay 1947 s.14). × ***Kamışları kavak boyu uzar giderdi Çukurova'nın, Göl kenarlarında. Berdilerin tozakları gün ışığı gibi ışık saçarak dökülürdü sulara,*** (Yaşar Kemal 1955i II, 239). ***nur saç-*** 'üzerine ilahi ışık yaymak': × ***Teŋriyi gören kişi gözler açar / Ḳaraŋluḳ cānlar üzerine nür saçar.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 24 no. 87).

saçak 'püskül, saçak' <***saç-*** G. Clauson 1972 s. 796, J.W. Redhouse 2006 s. 1152a, Meninski 1680 II, 2935. × ***Dükkân saçaklarının sakat oluklarından bilek kalınlığında dökülen yağmuru, ense köklerinden girdirip kuyruk sokumlarına dayatmamak için, bu durendişliğe ihtiyaç vardır.*** (Reşat Enis 1933 s. 79). × ***Adamın gözlerinde, yağmurdan sonra saçak uçlarında doluksayan damlalar gibi yaşlar donmuştu.*** (F. Erdinç 1948a s. 36). × ***Kar bastığı ve yollarda nakliyatın durduğu mevsimlerde Hafız Mehmet, sahnenin saçaklarındaki istalâktitlerine bakarak, bu kârlı günlerin hülyasiyle yaşar.*** (K. Bilbaşar 1953 s. 51). × ***Artık o koyun gözü papatyalar, o mezarlık günleri, o başı topuzlu genger dikenleri, bir de her dalda, her saçakta guklıyan kumrular bu halının şurasına burasına serpilmiş süslerdir.*** (F. Erdinç 1961 s. 43). × ***Dam saçakları sarkmış, pancurların çoğu kırık, bağdadi yer yer kopmuş dökülmüştü.*** (M.C. Anday 1965a s. 20). 'ince kıyılmış tütün yaprağı' × ***Nebiye hanım bir kenar yastığı üzerinde duran kırmızı kapaklı tütün paketinden cılız bir tutam saçak aldı, parmaklarının ucile topladığı toz olmuş kırıklarla karıştırarak ince bir cigara sardı.*** (M. Yesari 1932 s. 257). × ***Efendim, tütün tabakasını ortada unutmağa gelmiyor, insafsız herif, tütünün ne kadar saçak yeri varsa içti, tozları bana kaldı.*** (M. Ş. Esendal 1958o s. 39).

saçaklı I ‘saçakları olan’ **<*saçak***. J.W. Redhouse 2006 s. 1152a. × ***Kenana öyle geliyor ki hanımın, yarı dilini dişlerinin arasına sıkıştırıp duran saçaklı ve pasaklı Pekinuva köpeği ihtiyar adam hududu aşar, salona adımını atarsa muhakkak homurdanmakta ve o ön tarafta bulundukça -tramvaya binmek zorunda kalmış hususi otomobilli biri nasıl muhitinden saymadıklarını yadırgarsa- bir türlü rahat edememektedir.*** (R.H. Karay 1947 s. 63).

saçaklı II ‘bir kadife türü’ **<*saçak***. × ***Kadife-Güllü***, ***dalgalı***, ***çubuklu***, ***saçaklı***, ***buzlu***. (H.Z. Koşay 1944 s. 328).

saçı/saçu ‘bahşiş, hediye’ **<*saç-***. R. Dankoff 2004 s. 233: ‘düğün armağanı’, DS 3508, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 77, J.W. Redhouse 2006 s. 1152b, TS 3214, 3216. × ***Bu Finike ḳalʿesiniŋ miftāḥların ṣaçı hedāyā verdügi içün.*** (R. Dankoff 2004 s. 233). × ***Vaʿde olunduġı gün geldiler, mübalaġa saçular getirdiler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 17). × ***Ben ḏaḥı varduġum vaḳtın saçumı iledem, didi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 17). × ***Mıṣr sulṭānınıŋ elçisi ḏaḥı geldi o ḏaḥı ṣaçusını çekdi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 52). × ***Kişi sevdüginüŋ yüzini görmek/Dügündür aŋa cân varlığı ṣaçı.*** (Edirneli Naẓmī 1928 s. 7). × ***Çok zengin bir hanımefendinin evine gideceğiz, orada mangiz, habe, piyiz, saçı gırladır.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 247). × ***Bu gibi büyük düğünlerde güveyi tıraş eden Balat’ın, Fener’in en meşhur berberlerinden berber Tayyar ile kalfaları hep tertemiz, bembeyaz giyinmişler, boyuna ellerindeki yepyeni usturaları kılağlıyorlar. Bir tarafta saçı (bahşiş, hediye) tepsileri...*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 183).

saçı buçuk ‘bir kötüleme sıfatı’ TS 3214: ***saçı biçik*** a.m. ××

saçıl- b.m. **<*saç-***. G. Clauson 1972 s. 797, B. Atalay 1986 IV, 478, J.W. Redhouse 2006 s. 1152a. × ***Eşrefin birbirinden ateşli kıt’alarından birkaçı ortaya saçılmasın.*** (Şair Eşref 1958 s. 48). × ***Bir feylesüf-ı dānā vaḳtile, sāʿatile bu cāmı böyle düzmiş kim ne ḳadar icindeki içilürse ye daşra saçılursa boşalmaya, şöyle ḳarārında ḳala, dāyimā ḍolu ola.*** (Ferec v. 4a). × ***Eṣnā-i cimāʿdaki cünbiş u ḥareketleri ḫōd elbette uṣüle muvāfıḳ imiş, dürc-i laʿl-bünlerine her ne deŋlü inbisāṭ cevāhiri saçılsa lāyıḳ imiş.*** (ʿĀlī 1975 s. 106). × ***Söz vaḳtında incü ḏaḥı dizer, saçar, ḳavurur dėrler.*** (Ş. Şeyḫoğlı 1973 s. 250). × ***Beledī olan nisvān ise ḥabere nāmında bir cins baş bağlamağ–ile egerçi ki ẓāhiren üslübdan ḫāric görinürler ve Rümī zenlere ḳıyāsen ḫaylīce çirkīn vażʿ–ile bürinürler, ḥālā–ki gül-i rengīni ṭarī gibi yüzleri ki açılur, şīrīn–zebānluḳları ile dürc-i dehānlarından dürer u leʾālī vu cevāhir saçılur.*** (ʿĀlī 1975 s. 106). × ***Bitdi sīnemde dögünmekden ḏuḫānī lāleler. / Üstine anuŋ sirişkümden saçıldı jāleler.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.’ın ilk yarısı] I, 416). × ***Niyazi bu kapıdan binip öbür kapıdan atlar ve kapaklanır. İsportası kırılır, öteberiler saçılır, dizleri, avuçlarının içi aynalanır, kan içinde kalır.*** (Orhan Kemal 1950â s. 48). ***açıl- saçıl-*** ‘açık saçık giyinmek’: × ***Açıl saçıl; kabak çiçeği gibi kendini ver! Hırızma elimizdeyiken burnuna takalım, talimli maymun gibi oynatalım!*** (S.M. Alus 1933p s. 227). ***dökülüp saçıl-*** ‘soyunmak’: × ***Ėrdi bahār, gül gibi gülşende gül, açıl; / ʿAyş ėt müdām, nite ki cürʿa dökül ṣaçıl!*** (Ẕātī 1970 [16.yy.’ın ilk yarısı] II, 347). ‘büyük

masraflara girmek': × ***Cevdet efendi keseyi açmağa ḳarar vermiş, fakat dökülüp saçılmağı pek göze aldırmamıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 145). ***gözden ateş saçıl-*** 'çok acı çekiyor olmak': × ***Bir defa iki kimsene kavga ederken aralarına girip bir birine, bir öbürüne "Canım, beni vekil edin!" deyü men ederken, yanlışlıkla bir şamar yedim ki, gözlerimden ateş saçıldı. Al sana kolluk zuhur edüp beni de kavga edenler ile bile Galata Voyvodası'na götürdüler.*** (E. Misailidis 1986 s. 81-82).

saçı saç- 'hediye, bahşiş dağıtmak' ***<saç-. saçu saç-*** 'spenden' H. Vambéry 1901 s. 204, TS 3215, 3217. × ***Ḏaḥı on bedre ṣaru altun açam, bu gök künbeḏ içine saçu saçam.*** (Fąhrī 1974 no.1077 s. 308). × ***Gelürse baŋa mektübuŋ ṣaçarlar başına ṣaçı/Şirār-ı nār-ı āhumla gözümüŋ yaşı sīm-ü-zer.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 408). × ***Cevahir ve Sandal bedesteni esnafı önlerindeki giranbaha saçılarla düğün evini doldurdular.*** (M. Celal 1936 s. 82). krş. ***peşkeş***.

saçma I 'çevresinde kurşunlar bulunan bir çeşit balık ağı; avda kullanılan fişeklerin içine konulan, türlü boylardaki küçük ve yuvarlak kurşun tanesi' DS 3509. ***saçma aghı*** 'Tragula' Meninski 1680 I, 293. ××

saçma II 'saçma, abuk sabuk, anlamsız söz veya davranış' × ***Şimdi bana bak, sen saçma söylemekten vazgeç te İskenderi darıltmamağa bak anladın mı? Yoksa paralar gider gürültüye!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 357–358). × ***Ṣā'iriŋ anası günah gibi bir jestle: "İşte saçmanın gül penbesi! Allahım, sen bizi koru! Bu herzeleri dinleye dinleye bir gün biz de evcek kaçırıp böyle olacağız," dedi.*** (H.R. Gürpınar 1939 s. 78–79). × ***"Bugün birdenbire işime son verdiler." —"Sebep?" / Hiç. sebep mebep yok. Durur dururken..." -"Öyle saçma şey olmaz. Mutlaka bir sebebi vardır. Güneşe karşı filân mı işedin yoksa?"*** (Orhan Kemal 1954y s. 78). × ***Metin, çok aykırı, çok saçma, yersiz sözler sarfetmişim gibi soğuk, bıkkın bakıverirdi, bana çabucak ve susardı.*** (İ. Aral 1997 s. 143).

saçma sapan 'abuk sabuk, anlamsız' J.W. Redhouse 2006 s. 1152b. × ***Mektubu getiren durmadı ki... Saçma sapan söylendi, çıktı gitti.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 249). × ***"Sen şimdi, âlemin saçma sapan uydurmasyonlarını bırak da can alacak havadisin var mı yok mu, onu söyle!" Enişte esasa geldi...*** (S.M. Alus 1933p s. 212). × ***Kiminin giyeceği hesaplanmadan yapılmış saçma sapan İngilizce sözcük ve tümcelerle bezeli tişörtler.*** (F. Hepçilingirler 1997 s. 69).

saç saça baş başa 'kıyasıya kavga etme' × ***Dert eksikmiş gibi bir de akarap karıları üstümüze üşüşsünler; saçsaça, başbaşa gelelim, Kuşdiline, Yoğurtçuya rezili bednam olalım.*** (S.M. Alus 1933p s. 130). × ***Bir saattir, saç saça, başbaşa devam eden kör dövüşünde, Molla beyin ne gölgesini sezmiş, ne de sesini işitmiştik.*** (S.M. Alus 1933p s. 223). × ***Yerebatan, Molla Kestel, Hoşkadem camilerinde vazederken, etrafına üşüşüp çimdik atmaları, iğne batırmaları, biribirlerini kıskanarak saç saça, baş başa gelmeleri...*** (S.M. Alus 1933p s. 232). × ***Meğer hınzır Etem, evli olduğu ve Nazlı'nın da yakın akrabası bulunduğu halde son zamanlarda kadıncağıza sataş-***

maya, sarkıntılık etmeğe başlamış ve işi o kadar ileriye götürmeğe kalkmış ki, nihayet bunu fark eden Etem'in karısı kıskançlıktan hem bir gece odunla Etem'i adamakıllı dövmüş hem de ertesi gün Nazlı ile saç saça baş başa gelerek onu Topçular'dan buraya kaçırtmış... (O.C. Kaygılı 1939 s. 123).

saç sakgal b. ***saç sakal***.

saçu b. ***saçı***.

saçu saç- b. ***saçı saç-***.

sadaka b.m. <Ar. ***ṣadaḳa*** 'sadaka, zekat' F. Steingass 1930 s. 783a, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 77. × ***Başuŋ ṣadaḳası, bunı ṣalıvėr gitsün!*** (Ferec v. 13b). × ***Ṣadaḳa ṭaleb ėtdiler. Kimesne anlara nesne vėrmediler. Hemān bir ḳarı bir bazlamac vėrdi.*** (Şaltuḳ–nāme 1974 [15.yy.'ın sonu] v. 97a–b). × ***Faḳīrliḳ ayrı, dilencilik ayrı, be ḳardeşim. Her ādam ṣadaḳa ḳabül ėtmiyor...*** (Maḥmūd Yesārī 1928 s. 97). × ***Seyyidlere biŋ filori gendü mübārek eliyle üleşdürdi ve daḫı cumʿa ṣadaḳasında tā ölince kesmedi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 194). × ***Kaçan-ki peyġamber Tabük ġazāsına çıḳmaḳ istedi, "Ṣadaḳa vėrüŋ!" dėyü daʿvet ḳıldı. Bir kişi dört biŋ direm gümiş getürdi, bir kişi yetmiş ḳurṣa˯hurmā getürdi, bir ḳarıcuḳ bir˯hurmā getürdi.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 26).

sadakat 'yapağı telinin bütün uzunluğunca aynı incelikte olmasıdır' Selahattin Batu 1951 s. 9. ××

sadaka et- 'sadaka olarak vermek' <***ṣadaḳa*** + Tü. ***et-***. × ***Mışra varub: "İ pādışāh! Erişdi bize daḫı˯halḳımuza açlıḳ. Geldük biz kim biẓāʿa-yile, yuŋ gibi, yāġ gibi, ḳurut gibi bize ḥaḳḳumuzı ver, daḫı üzerümüze ṣadaḳa et!*** (A. Zajączkowski 1937 II, 32). × ***Pappas: "Ulan˯hınzır, gözlerini açtığıma teşekkür etsene!" deyüp ağzını˯halka çevirdi, "Ey˯Hıristiyanlar, asıl fukaraya sadaka etmekten ve bize on para meride vermekten sakınırsınız da, bu˯hiyanet Hırsızlara cömertlikle verirsiz; Bunlar ise taklit olup, sizlerden zengindirler." dedi.*** (E. Misailidis 1986 s. 696).

sadakor 'eski bir kumaş çeşidi; ein alt mod. Hoff.' <İt. ***seta cruda*** 'ham ipek' H. Eren 1999 s. 347. × ***Nebile Hanım kışın etekleri bileklerine dek uzanan, kürk yakalı koyu renk bir palto, yazın aynı uzunlukta, ama açık renk 'sadakor' bir pardösü giyerdi.*** (P. Kür 1983 s. 216). × ***Suveydiye sadakorundan mintan, Tarabulus ipeginden kuşak, Mançester şalvar giyip dolanmış, kabzasına altın kaplattığı vinçester tüfeği elinde, fişekleri çapraz olarak gögsüne sarılı avcıya giderlerdi.*** (A. Kutlu 1991 s. 91). × ***Bu gün altmış beş yaşını ikmal etmiş olduğu halde, eski zemandan beri hiç değişmiyen ve ayağında potura benzeyen bir pantalon, sırtında sadakor, kendinden yakalı nimten, çift düymeli yelek, latamsı*** (metinde ***latams***) ***bir pardesü ve başında ağabani sarıklı, âziziye kalıp, yumuşak bir fesden ibaret bulunan temiz kıyafetiyle dükânına gelir.*** (E.E. Talu 1939 s. 4). × ***Duvarı boydan boya kaplıyan pencereler, kalın sadakordan, klapdan işlemeli ağır perdeler.*** (İ. Tarus 1957v s. 69).

× ***Fethiye teyzenin annesinin maşlahından bozma sadakor giysisi, yakası, kolları mavi minelerle işli…*** (Peride Celal 1991 s. 181).

sadala- Az. ‘sözü ağızda gevelemek, tereddüt etmek’. DS 3510, K. Emiroğlu 1989 s. 202. × ***Bohur: Ona âşıklık henüz yakışır mı? Hâlâ meydanı gençlere komaz mı? Yako: Hakkınız var. O yabana sadalamış. Bırakınız, ben ona bir çift söz diyeyim.*** (Aḥmed Vefîḳ Paşa 1933az s. 119). × ***Ey, bak. Ettiğinden korktu, kaçırdı. Şimdi herif sadalayıp sayıklıyor. Buna benim kızımın adını ne karıştırıyorsun?*** (Aḥmed Vefîḳ Paşa 1933az s. 146). × ***Maya Salmanın sözlərində başqa bir məna axtarmadığından onları sadə ürəkli bir gəncin sadalaması kimi qəbul edirdi. “İndi ki xoşuna gəlir, qoy sadalasın. Görünür bir az çox danışandır.*** (M. İbrahimov 1960 s. 248).

sade ‘(sıfat, zarf) sadece, yalnızca; basit, sıradan’ <Fa. ***sāde*** a.m. R. Dankoff 2004 s. 233: ‘beyaz ve sade bir giyim’, F. Steingass 1930 s. 639b, J.W. Redhouse 2006 s. 1026a, Meninski 1680 II, 2510, TS 3219. × ***Kāfire girüp sādeleri ḳızıl ḳana müstaġraḳ olup üçi bir yerde ḥürr-i şehîd oldılar.*** (R. Dankoff 2004 s. 233). × ***Buna rağmen çocuk sokulmuyordu, vahşi nazarlarını Şerefnaz hanımın üzerine dikmiş, sade bakıyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 88). × ***Donuk nazarlarını annesinin dudaklarına dikmiş, sade sükunetle dikiliyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 91). × ***Ne Avrupada ne de amcamın Avrupaî salonlarında, bu basit ve sade hayat çevresi içinde bulduğum keskin ve tabiî zevke raslamadım.*** (S. Ayverdi 1941 s. 47). × ***Sade renkler değil, sesler bile bir soluk bugün.*** (H. Taner 1951t s. 97). × ***“Allo” deyişinde bir Fransız aksanı vardı. Sade “Allo” dese, başka birşey söylemese, Parisli bir Fransız kadını sanılabilirdi…*** (H. Taner 1954 s. 32). × ***Biz sade kendi memleketimizin işlerini Arap saçına çevirirız zannediyorsunuz, değil mi?*** (Ç. Altan 1975 s. 263). × ***Sade kadın değil, insan. / Ne kibarlık budalası, / Ne malda mülkte gözü var.*** (Orhan Veli [Kanık] 1994 s. 131). ***sade kahve*** ‘şekersiz kahve’: × ***Gecenin ayyaşlarına İtalyan usulü sade kahve…*** (A. Yurdakul 1989 s. 94). × ***Muslukta elini yüzünü yıkayıp ta, arkasından sade kahveyi de hölpürdettikten sonra, tabur ağasının biraz çeneleri açılır gibi oldu.*** (E.E. Talu 1937 s. 95). ***sade suya*** ‘yavan, içine başka bir şey koymadan pişirme, basit’: × ***Yere çömelip beş parmakla borani yiyeceğine iskemleye oturup çatalla, tabakla sade suya fasulye ye!*** (Aka Gündüz 1930 s. 16). × ***Hayır, anam, babam… bildiğin gibi değil… Hikmet senden ümidini çokdan kesmişdir. Sen onu öyle sade suya alıklardan sanma…*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 51). × ***Ben artık sinirden gülüyordum… Et suları, yumurtalar, sütler, tereyağları, neler… Sade suya pirinç çorbasına tat versin diye, maydonoz kökü atıyoruz, yağ yok ki…*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 129). × ***Elinden gelse yemek bile vermeyerek kumanyayı olduğu gibi geri getirecekti. Zaten verdiği yemek de sade suya bakladan ibaretti.*** (Sabahattin Ali 1935 s. 119). × ***Yalnız Sulukule’den getirilmiş olan çok genç ve çok güzel iki çengi kız, bu cihetlerden bunların yanında pek sönük, pek sade suya kalıyorlar.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 150). × ***Tam içine kan tükürülecek gazete. Sosyal güvenlik… Sade suya baş çorbası…*** (R. Ilgaz 1962s. 66). × ***Eslâf sade suya tasavvuf çorbasıyla beslenmiş asırlarca tatsız tutsuz, iliksiz ve usaresiz bir tasavvuf.*** (C. Meriç 1992 s. 125).

sado-mazo ‘acı vermek, acı çekmek üzerine kurulu cinsel ilişki’ <Fr. ***sadisme*** ‘sadizm’ + ***masochiste*** ‘mazohizm’ yapısından kısaltma. ××

sadra ‘büyük beşik; sadra, grand crible’ Balhassanoglu 1904 s. 129. ××

sadra şifa ver- ‘yeterli olmak, tatmin etmek, işe yaramak; mecaz yoluyla tatyip ve teselli etmek’ <Ar. ***ṣadr*** ‘göğüs, yürek; her şeyin önü, başı’ + Ar. ***şifā’*** ‘şifa’ + Tü. ***ver-***. F. Steingass 1930 s. 783b, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 88. × ***Her kime müracat ettimse sadra şifa verecek bir cevap alamadım.*** (H.R. Gürpınar 1929 s. 69). × ***Yirmi yaşına gelmiş olduğum halde, beni hâlâ çocuk sayarak sükûtuma birşey demiyor, fakat babamın sadra şifa verecek bir izahta bulunmamasına kızarak öfkesini ondan almak ister gibi âdeta üstüne yürüyor, İttihat ve Terakki yüzünden yapılan bu şeylerden kendisini mes’ul tutuyormuş gibi, ona çıkışıyor ve öfkeli öfkeli: “Haydi, buyrun bakalım, ayıklayın pirincin taşını! Çıkın işin içinden!” diyordu.*** (A. Ş. Hisar 1944 s. 257).

sadrazam b.m. <Ar. ***ṣadr-ı āʿzam*** ‘sadrazam, başvekil’ F. Steingass 1930 s. 783b, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 81. × ***Bāḳī Efendi... ṣadrı aʿẓama veʿHʷoca Saʿdeddīn Efendi’ye varub “Eger fetvā Zekerīyā Efendi’ye olmazsa baŋa vėriŋ, yevmīye beşer yüz fetvā vėreyim” dėyüb.*** (Naʿīmā 1280 I, 68). × ***Ṣadr-ı aʿẓam ḥażretleriʿhilʿat-i fāḫire ile ḳānūnı ḳadīm üzre girüb pāye-i serīr-i ʿālem-maṣīre yüz sürdiler. İkiʿhilʿat-i fāḫire-i girān-berā, biri bā pöstīn-i samur-ı aʿlā Enderündan geydürülüb çıḳdılar.*** (Selānikī 1989 [1599] II, 789). × ***Ḥāccı Meḥmed paraları aldı. Ṣadraʿẓamıŋ ellerine, ayaḳlarına ḳapandı. ʿArż-ı şükrān etdi.*** (Türk masalları 1991 [1912] s. 165). × ***O gün ṣadraʿẓam ile ser-ʿasker ve ḳapudān paşalar mā-beyni hümāyünda bulunub eṭibbā dahi ictimāʿ ile konsulto etdiler.*** (Cevdet Paşa 1960 II, 137). × ***Bana bak polis efendi! Şu ayak takımını ortadan dehle! Benim fartam furtam olmadığını, Sadrazam Paşadan tut da bütün arkadaşlarım bilir. Gözüm dönecek, bir ikisini ayağımın altına alıp belâya gireceğim.*** (S.M. Alus 1934 s. 210). × ***Haydi gelip geçen 214 Sadrazamdan kaçının eceliyle öldüğünü, kaçının ipten kazıktan gittiğini bilen varsa içinizde çıksın karşıma!*** (F. Erdinç 1961 s. 177). × ***Mustafa Naili Paşa da, diğer sadrazamlar gibi, duygusal ve alıngan Sultan Abdülmecit’in tayin ve azillerinden nasibini bolca alacaktı.*** (A. Kulin 1997 s. 18). ***sadrazamın sol taşağı*** (Argo) ‘büyüklenenlerle dalga geçmek için söylenen söz’: × ***Yazmacıları beyenmiyor sadrazamın sol taşağı. Benim gibi kaç tane yazmacı var lan bu memlekette, inek?”*** (H. Aktunç 1990 s. 250). ***sadrazamın sol taşağından düşme*** (Argo) ‘güçlü birisi tarafından korunan, kayırılan, iltimaslı, torpilli kişi anlamında, alay yollu kullanılır; kendi kendisine büyüklenen, kendisine hak etmediği bir değer biçen kimseler için söylenir’: × ***Yanına gittim. Bakmadı bile keranacının oğlu. Bir burun bir burun. Sadrazamın sol şeyinden düşme sanki.*** (Tarık Dursun K. 1957 s. 23).

sadrı esbak ‘önceki sadrazam’ <Ar. ***ṣadr*** ‘sadrazam sözünün kısaltılmışı’ + ***esbaḳ*** ‘çok daha önce olan’ J.W. Redhouse 2006 s. 1171a. × ***Benzinde, ne bet kalmış, ne bereket. Yüzüne iğneyi batır, irini al... Çehresinin çalıklığı, sadrıesbakın oğlununkinden beter.*** (S.M. Alus 1933p s. 82)

saf I ‘temiz; iyi niyetli’ <Ar. ***ṣāf*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1158b. × ***Ḳalbini çirk-i ḥasedden ṣāf ét!*** (‘Ālī 1994 [1591–99] s. 268). × ***Ṣāf uşaḳ ṣoŋ i‘tirāfātından mütevellid ḥicābla ḳan terlere batmışdı.*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 43). × ***Bizim zavallı saf arkadaş, belki de o çok kurnaz, çok dessas, çok hilekâr Etem’in eline tam bir yemlik olarak düşecekti.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 73). × ***Dışarıdaki saf, beyaz havaya bedel, buralarda saman ve gübre kokusu ağır ağır yayılıyordu.*** (B.S. Kunt 1948 s. 21). ***safderun*** ‘iyi niyetli, temiz’: × ***Hulusu pek ve safderun bir âdem idi, söyleyenden korkma, harlamayan sudan sakın derler.*** (E. Misailidis 1986 s. 721). ***safdilli*** ‘temiz yürekli, saf’: × ***Gerçi o, aklı da beğenmiyor, fakat gene o akıl sahiplerinden istişfa etmek safdilliğini bırakamıyor.*** (S. Ayverdi 1941 s. 58). ***saf kalpli*** ‘temiz kalpli, iyi niyetli’ F. Steingass 1930 s. 779b: × ***Binâenaleyh tekrar eylerim ki bu saf kalbli adamlar kendi hallerine bırakılsalar yine böyle sâkinâne ve müsterihâne yaşarlar.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 280). × ***Sizin saf kalblerinizin samimî niyazları Allah nezdinde şüphesiz müstecap olur.*** (H.R. Gürpınar 1933kp s. 65).

saf II ‘sıra, dizi’ <Ar. ***ṣaff*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1178a. × ***Başlarını kaldırıp, Hanyayı Konyayı bir anlasalar, nasıl piyon gibi kullanıldıklarının bilincine bir erseler, Türkiye’yi güllük gülistanlık yapmak isteyen iyi niyetli (ki hepsi de solcudur) insanların saffında yer almaktan büyük mutluluk duyacaklardır yüzde yüz.*** (V. Günyol 1999 s. 102).

safâ/sefâ ‘rahatlık, keyif, zevk’ <Ar. ***ṣafā*** a.m. F. Steingass 1930 s. 787b. × ***“Bāzār yüzinde heybet-i duḫter-i şāh-ı Yemenden kimse oturmadı... Şeh-zāde bībāk gelüb öldürürse zehī ṣafā!” dėyüb oturur.*** (Ferec v. 200a). × ***Eŋegi sīb gibi nu‘ümetde, ṣafāda, çāhinde var niçe ‘uşşāḳ cānile kim bile nicesi-dür.*** (Ferec v. 116a–b). × ***Żu‘afā ḳahruŋ bārı belāsı muḥkem, ehl-i dünyāda dehrüŋ ẕevḳ u ṣafāsı müstaḥkem olmaḳ muvafıḳ-ı ‘aḳl-i kāmil degül-idügi vücüh-ı keşīre ile ẓāhirdür.*** (‘Ālī 1982 [1581] c II, 178). × ***Bābdur ẕevḳ u ṣafā, faṣl-i ḫazān oldı yine.*** (Ẕātī 1987 [16.yy.’ın ilk yarısı] III, 154). × ***Görüb ‘ayşuŋ ṣafāsını melāyik bezmüŋe müştāk / Nite kim ‘āşıḳ-ı ṣādıḳ şu ma‘şūḳ-ı dil-ārāya.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 39). × ***Kanlıca körfezinde aksisadalarla Boğaziçini çınlatarak mehtap safası yaparız.*** (Musahipzade Celal 1936k s. 11). × ***Beyoğlu zevk ve safa âlemlerine horhor çeşmesi gibi para akıtırdı.*** (S.M. Alus 1944 s. 107). × ***Erkek kısmısı işin safasını sürer, kadınlar cefasını çeker.*** (M. Seyda 1958 s. 29). × ***Şurda burda kayığa binip alanyarilerle safa yaparmış!*** (A. İlhan 1988 s. 151). ***bā ṣafā*** ‘sefalı, vaktini hoş geçiren’: × ***Yārān-ı bā-ṣafā*** (‘Ālī 1587 v. 126b). × ***[Peygamber]... meşāliḥi cümhürda aṣḥābı bā-ṣafādan muẓāheretleri ümmet-i celīlü r-rütbetine ta‘līm... idügi ẓāhirdür.*** (‘Ālī 1979 [1581] I, 144). × ***çamaşır teknesine oturup Yalova sefasına çık-*** ‘uygun olmayan iş yapmak, anlamında deyim’: × ***Beş mecidiyelik çifte ile Ambarlıya gelmek, çamaşır teknesine oturup Yalova sefasına çıkmağa benzer.*** (S.M. Alus 1944 s. 141). ***ne safa bilmem nesi mahlûk*** ‘ne olduğu belli değil’: × ***Büyük hanım yine kendini tutamadı. –Ayıp değil a, kart karının içi oynuyor. Ne safa bilmem nesi mahlûk! der demez Lûtfi: (Kim?) diye sordu ve ma-***

damın içeride olduğunu işidince oraya koştu. (S.M. Alus 1934 s. 97). ***safalar getir-*** 'hoş geldin anlamında selamlama sözü': × ***Hoş geldin, safalar getirdin! Söyle, karıncalardan ne haber, bana iyi bir muştu getirdin mi?*** (Yaşar Kemal 1993f s. 5). × ***Safalar getirdiniz beyim, fakirhaneye şeref verdiniz!*** (A. Yurdakul 1989 s. 180). ***sefam olsun*** 'umurumda değil, anlamında ifade': × ***Kadın kesti attı: -Sefam olsun…*** (Orhan kemal 1954b 96).

safa et- 'keyif sürmek' <Ar. ***ṣafā*** 'zevk, sefa' + Tü. ***et-***. × ***Bir mīl ba'īd yėrden ādem bu şehre naẓar ėtdükde behbehlenüb ṣafā ėder.*** (Evliyā Çelebī 1938 [17.yy.] X, 755).

safa gel- 'gönül şenliği, rahat, huzur, kedersizlik gelmek' <Ar. ***ṣafā*** 'zevk, sefa' + Tü. ***gel-***. × ***Ėrişdüm çün ol āstāna / Ṣafā geldi vu ferḥān cism u cāna.*** (Ż a'īfī 1950 [1555] s. 147). × ***Selâmün aleyküm aleyküm selâm, safa geldin hoş bulduk, hava, mava, dere tepe derken, Benli kalktı.*** (S.M. Alus 1944 s. 112). × ***Safa geldiniz safalar getirdiniz: Beyefendiler, bey biraderler, safa geldiniz, safalar getirdiniz!.. diye pürneşe, kapıdakileri misafir odasına aldı.*** (S.M. Alus 1933p s. 156). × ***Komşuların hiçbirine gitmedi. Safa geldinize gelenleri kabul etmedi.*** (H.R. Gürpınar 1933n 85). × ***Nereye gidiyorsun, yumurcak? Çirkef karıyı duyar duymaz safa geldine mi koşuyorsun?*** (S.M. Alus 1934 s. 396).

safa hoş et- 'karşılıklı hoş beş etmek, konuşmak, selamlaşmak' <Ar. ***ṣafā*** 'zevk, sefa' + Fa. ***ḫōş*** + Tü. ***et-***. × ***Bu getdi dedi ki: "Halvacı gözeli gėlmir. Niye gelmir. Dedi ki misefirlerim var. Dedi ki: get de ki misefirleri de al gel. Aldi misefirleri o gonağa o mezlişe gėdi. Safa ḫoş etdikten sora gız baḫdi ki babam dōrda, molla dōrda.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 150).

safalak 'saf, safça' <Ar. ***ṣāf*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1158b. × ***Evde yalnızım. Yoo, bana aptal, saf, safalak falan demeyin lütfen.*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 212).

safa(sını) sür-/safalar sür- 'keyif, zevk içinde yaşamak' <Ar. ***ṣafā*** + Tü. ***sür-***. Meninski 1680 II, 2963. × ***Acı dil vėrse lebüŋ şöyle ṣafālar sürerin.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 378). × ***Dünya bu: Sürdükleri safaya, âleme verdikleri cefaya saysınlar. Haydan gelen huya gider demişler.*** (Aka Gündüz 1940 s. 7). × ***"Seni hınzır hıyız karı seni!" Çingenelikten bana yalnız başıma bir safası sürdürmezsin ha! Dur ben senin fitil fitil burnundan getireyim de gör!*** (R.C. Ulunay 1941 s. 129–130). × ***Her ne kadar bu adamın gününde pek çok safalar sürmüşse de, pek çok cefalara da katlanmıştır.*** (K. Bilbaşar 1943d s. 57). × ***Bular birliğe batdı oldı işler/Ṣafālar sürdiler çok yaz ḳışlar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 35).

safalan-/sefâlan- 'sefa sürmek' <Ar. ***ṣafā*** + Tü. ***–lan-,*** İsimden fiil yapan ***la/-le-*** ile reflexivum mânası veren ***-(ı)n-*** eklerinin, birbirleriyle birleşmiş durumu olan ***–lan-/-len-*** genişlemesi için b. ***abaplan-*** ⊡. × ***Ben cānım gençliğime doyacağım, şunda beş gün 'ömrümüz var yaşıma başıma göre eğlencemi ararım, 'ālemi seyrān ederim, ḳulağıma ṭatlı söz söyleyenleri diŋler ṣafālanırım.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 38).

safalar sür- b. ***safa(sını) sür-***.

safalan- b. ***sefâlanmak***.

safari bir takım ‘takım elbise; Anzug’ × ***Az sonra kapım tıktıklandı. Gidip açtım. Mimar Kürşat bey eşikte duruyordu. Üstünde bej safari bir takım vardı. Dikkat ettim. Oldukça heyecanlıydı.*** (N. Eray 1986 s. 32).

saf(lar) bağla- ‘sıraya dizilmek’ ***<saf II*** + Tü. ***bağla-***. × ***Cümle͡ halâyıḳ - âdemī vu perī vu dīv...͡ hidmetinde... ṣaf baġlayub dururlardı.*** (Ferec v. 187b). × ***Evvel ben uyandum, baḳdum, gördüm yüz ola atlu ṣaf baġlayub ḳoşun olub alayı düzüb dururlar.*** (a.e. v. 47b). × ***Ṣaflar baġlanup alaylar düzülüp muḳâbil olup ceng-i ḥarbī çalınurken nâgâh tatar çerisi͡ hâyin olup tataruŋ begleri oġlu vardı.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 34). × ***Ḳaçan-ki aḳribâ vu taʿalluḳâtı ḳapularına uġrar, anlar daḫı şenlik vâveylâsı ile ẓuhūr ėdüb ḳarşusına ṣaff baġlar.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 125). × ***Yarındası sevinü vu uru kef / Melik eşigine baġladılar ṣaf. / Hemân çevgân ṭopı başladılar.*** (Fāḫrī 1974 s. 325 no. 1412–13). × ***Ḳara yėre çıḳdı Paşa, bindi at / Yüriyüb ṣaff baġladı bu gez ġuzât.*** (Enverī 1928–1929 [869/1464] s. 48). × ***Can gurtarmağ çün imdadımıza yetişiŋ. Alaylar, tümenner, golordular saf bâladı, cenge durdular.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 12)

saf çek- ’sıraya girmek, sıra olmak’ ***<saf II*** + Tü. ***çek-***. × ***Leşker-i İslâm çıḳdı çekdi ṣaf/Düşmen alayın okḳa ḳıldı hedef***. (Enverī 1928 [869/1464] s. 25). × ***Çıḳdı paşa daḫı anda çekdi ṣaf/Oḳa aʿdâ alayın ḳıldı hedef***. (Enverī 1928 [869/1464] s. 30). × ***Leşker-i İslâm cekdi iki ṣaf/Yaʿni anlar durdılar iki ṭaraf.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 31).

saf(lar) düz- ‘sıra sıra durmak’ ***<saf II*** + Tü. ***düz-***. × ***Rum leşkeri daḫı ḥâẓır oldılar ṣaflar düzdiler, ardlarında er ḳomadılar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 232).

saf saf ‘sıra sıra’ ***<saf II***. F. Steingass 1930 s. 787b. × ***Ṣaff ṣaf͡ halḳ dubdurı͡ hʷân yėr.*** (Elvān Çelebī 1984 [1358–59] s. 107 no. 1231). × ***Envayi elvan ruhban giyinub/Donanub saf saf ayvima oni.*** (E. Kömürciyan 1981 no. 104).

saf saf ol- ’sıra sıra durmak’ ***<saf II*** + Tü. ***ol-***. × ***Pâdişâh buyurdı, hay ġâziler, ne ṭurursız, ġayret-i islâmdur, ve’illâ ṣaf ṣaf olup alaylar baġlaŋ, didi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 67). × ***Yolun başından tozu dumana katarak ilerileyen bir süvari göründü, köylüler saf saf oldular, hafif hafif fısıltılar oldu.*** (S.E. Etem 1930 s. 66).

saf saf yöri- ‘sıralar halinde yürümek’ × ***Benüm bu ʿaḳlum u fikrüm cemīʿi târumâr oldı / Ki ʿışḳuŋ leşkeri ṣaf ṣaf yöridi göŋlüme dersû.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 56).

saf sı- ‘safları yarmak, bozmak’ ***<saf II***. × ***Evvel ḥamlede düşmen ṣaf(f) ını sıdılar, ḳalb icinde düşmeni dutdılar, şehri, vilâyeti müstaḫlaṣ ėtdiler.*** (Ferec v. 141b).

saf-çürük et-/eyle- Az. ‘bir şeyin iyisini kötüsünü ayırmak’ × ***Çünki hâr şeyâ ġadir olan Allah öz bândâlârini saf-çürük edir, yâni ç̣ıhdaş etmâlini dâ vaḫtlı-vaḫtında ç̣ıhdaş edir.*** (S. Rähimov I. 2005 s. 78).

safir ‘safir’ <Ar. ***ṣafīr*** ‘gök yakut’ F. Steingass 1930 s. 686a. × ***Monsieur de Marelle, elinden düşürmediği kabzası safirlerle kaplı hançerini okuduğu kitabın arasına koyarken sıkıntıyla içini çekti.*** (E. Şafak 2001 s. 114).

safra I ‘karaciğerin hazmı kolaylaştırmak için onikiparmak bağırsağına salgıladığı yeşilimsi sarı renkli acı sıvı, öd; aç karın, açlık’ <Ar. ***ṣafrā*** ‘öd’ J. Redhose 1150a, 1179a, F. Steingass 1930 s. 789a, Meninski 1680 II, 2967. × ***Şehzādei ṣaŋur ki ḥammāmdan çıḳmışdur, ṣafrāsı bulanmışdur.*** (Ferec v. 49b).

safra II/sabura ‘gemileri dengede tutmak için sintinelerine konulan ağırlık’ <Yun. ***σαβουρα*** ‘ballast‘, ***sabura*** <Ar. ***ṣābüra*** a.m. H. Eren 1999 s. 348, Meninski 1680 II, 2905, R. Dankoff 2004 s. 233, J.W. Redhouse 2006 s. 1150a, L. Gürçay 1943 s. 334, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 90. × ***Her gemiye tahammülüne göre çakıl taşı safra korlar. İktizâ etdikçe boşaldup yerine yük yükledirler. Ve istife mukayyed olurlar. Ba‘zı gemi düz olsa yürür. Ba‘zısı kıç aşağı olsa yürür. Ammâ başı aşağı olsa yürümez, âna göre istif ederler. Ammâ paşa baştardasında bu kā‘ideyi gözetmek lâzım değildir. Niçe gerek ise istif ederler. Zîrâ baştarda yüğrük gerekmez.*** (Kātib Çelebī 1329/1913 [1656] s. 158). × ***Demek ki cinayet işlendikten sonra Karakulak pirosu açınca kayık da safranın ağırlığıyle çarçabuk dibe çökmüştü.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 59). × ***Ambarda sarsıntı korkunçtu, çakıl taşı safrasının altından sular, yalnız farsları değil, güverte braçiyollarını bile yalıyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1955 s. 267). b. ***zafra***.

safra bastır- ‘açlığı yatıştırmak için bir şeyler atıştırmak’ ***<safra I***. × ***Eniştenin odasında beş, altı çirozla biraz kaşar peyniri ve yeşil zeytin bulduk. Ayak üstünde safra bastırdık.*** (S.M. Alus 1933p s. 116). × ***Poğaçacıda biraz safra bastırdıktan sonra yukarı çıkarız.*** (S.M. Alus 1933p s. 33). × ***Açlıktan midesi kazınmağa başlayınca safra bastırmağa baş vuruyor, mutfak, kiler kapılarında, üveyana dilimi kadar ekmekle, öteberi çöplenmeğe mecbur kalıyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 395). × ***Sen şimdi vazgeçsen de şu meyden, onun yerine, çayla teskin eyle garson midei pürzarımı diye tuttursan da kahveci sana bir bardak çay getirse ve şuradaki hayır sahiplerinden biri de sana altmış paralık bir simit alsa da akşamüstü biraz safra bastırsan fena mı olur?*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 291). × ***Kumkapının çarşıboyundaki Aynalı meyhanede bol mezeli bir iki tekle biraz safra bastırdık.*** (S.M. Alus 1944 s. 152).

safra çıkar- ’(mecazen) kötü şeyleri içinden atmak’ ***<safra I***. × ***Ta‘dâd idemem ‘ömrden eyyâm-ı firâḳı/Safra çıḳarup ben daḥı ol günleri sildüm.*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 332).

safra küş ‘kahvaltı’ <Ar. ***ṣafrā*** ‘safra, öd’ + Fa. ***küş*** ‘öldüren‘. Meninski 1680 II, s. 2968, J.W. Redhouse 2006 s. 1179a, F. Steingass 1930 s.789a. ××

safralaş- ‘rahatsız olmak‘ ***<safra I***. × ***Evlilerin çatısı altında safralaşınca kendini sokakta buldu. Bir gün İnebolu’dan biletsiz bindiği vapurun ambarında İstanbula boylandı.*** (Orhan Kemal 1949e s. 55).

safran ‘safran <Ar. ***za‘feran*** a.m. G. Meyer 1893 s. 41, J.W. Redhouse 2006. s. 1179a, F. Steingass 1930 s. 617b. × ***Güneyde bu körfezdeki kasabayı görür görmez kararını verdi. Sokaklarında eşcinsel İngilizlerin, pankçı Almanların, şişman Holandalıların gezip dinlendiği, zencefil tarçın kekik safran torbalarının küçük kâğıt fenerler gibi el arabalarında dolaştırıldığı, ipek halıların kaldırımlarda dokunduğu bu kentçikte her şeye yeniden başlamak istiyordu.*** (M. Özünal 1991 s. 93).

safrası kabar- ‘safranın artmasına bağlı mide bulanmak‘ ***<safra I***. × ***Kokudan safram kabarmış, midem bulanıyor, hamdiyse gasyan edeceğim.*** (S.M. Alus 1933p s. 204). × ***Ö, ö!.. Gözümün önüne gelirken bile safram kabarıyor, içim bulanıyor, gasyanım geliyor...***(S.M. Alus 1933p s. 223). × ***“Uzak dur, yanıma sokulma! Ayaklarını yıkamıyorsun, safram kabarıyor” diye cicimlik edermiş.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 25.7.1941).

safsalat- ‘aptallaştırmak, kandırmak‘ ***Alın baltaları bunun yirmi ayağını kesin, bu Kunkul Ali bizi safsalatıp başımıza bir çorap örecek.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 140).

safsata ‘gerçeğe aykırı, yalan dolan, işe yaramaz söz’ <Ar. ***safsaṭa*** ‘sofizm; Sophismus’ < Yun. ***σοφός*** (sofos), G. Meyer 1893 s. 38. 38. × ***Bu psikoloji romanlarının topu safsata bence. İnsanlığa zerre kadar faydaları yok.*** (İ. Tarus 1955 s. 161).

saftoroz ‘safça; Naivling‘ ***<saf Toros?*** × ***Bilge gibi saftoroz’un biri olan (insan değilmiş gibi iyiydi Talat!) damadıma baktım.*** (L. Erbil 1985 s. 114).

sağ I ‘solun zıddı’ <ETk. ***sag*** ‘sağ’ G. Clauson 1972 s. 803. × ***Evvel ḥamlede düşmen ṣağını sıdılar, ḳalb icinde düşmeni dutdılar; şehri, vilāyeti müstaḥlaṣ ėtdiler.*** (Ferec v. 141b). × ***Bir ṣofa üstünde taḫt üzerinde bir er ve bir zen ṣüreti olub her birinüŋ bir eli üzerinde ya‘nī birinüŋ ṣağ elinde ve birinüŋ ṣol eline birer – zirā‘ çam çarşu zācdan bir levḥ nihāde olunmuş.*** (‘Alī ‘Azīz 1268 s. 126–127). × ***‘Ālimler eyitmişlerdür kim her açuḳ kaşlu kim anuŋ ṣaġ gözi sol gözinden kiçrek ola, yā daḳı gözin tīz yelbirdedür ve burnı sol yanına egri ola, ve hemişe naẓarı yėre baḳmaḳ ola, anuŋ ẕātı fesād ve mekr evi olur ve göŋli yavuzlıḳ ve ġadr bıŋarı olur.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 63). × ***Pes ḳaçan oruç dutucı çetük buları gördi, saġ ayaġı üzerine durdı.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 80). × ***Eğer alırsan böyüğün al, yahut orta attan böyücek al, andan sonra sağ iyeğisi bir artuk ola.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 197). × ***Dėdiler: “Daġlardur yollaruŋuz, / Dipidür, ḳar ṣaġ u ṣollaruŋuz.*** (Ż a‘īfī 1950 [1555] s. 147). × ***Elde mertebani elcekler, sol elinde dizgin, sağ elinde bir kehribar tesbih.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 1). × ***Sağ sağrısı çamura belenmişti.*** (Halikarnas Balıkçısı 1952 s. 6). × ***Durdukları yerin sağı geniş, koyu, söğütlerin sardığı bir büvetti.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 107). × ***Sağ taraftaki sokaktan siyah bir BMW aniden caddeye fırlıyor. Frene basıyorum; balatalar acı acı ötüyor.*** (A. Ümit 1996 s. 150). (Argo) ***ortanın sağı*** ‘şekerli kahve’: H. Aktunç

1990 s. 214. ***sağa sola*** ‘iki yana; her tarafa’: × ***‘Alī Bekir ṣuṣdu. Gözlerini rı̣htımıŋ öŋünde dönen anafora dikti. Ẕihninden pek tuḥaf, mühim ve maḥremāne şeyler geçdiğini īmā’en başını ṣağa ṣola sallayub kikir kikir gülüyordu.*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 175). × ***Pakize hanım kaşarlanmış bir Aydın orospusu, hattâ kızını kendi eliyle sağa sola taşıyan bir çaça.*** (K. Bilbaşar 1943d s. 71). × ***Dünya çalkanır; hudutlar, solucanlar gibi, eğrilip büğrülür; insan ırmakları sağa sola akar.*** (İ. Tarus 1947t s. 79). × ***Yürüyüşün disiplinli sürmesi için sağa sola direktifler yağdırıyorduk.*** (A. Ümit 1993 s. 43). ***sağ baştan*** ‘sağ taraftan başlayarak’: × ***Kabak Musdu sürdü atını. Sağ baştan kavşırdı camiyi. Çenede karşılaştılar! Koreli Hüsnü, o değilden gibi indi aktı dereye aşağı. Ok gibi kaçıyor.*** (F. Baykurt 1971t s. 52). krş. ***sol baştan. sağdan soldan otla-*** ‘faydalanmak’: × ***Hacı Mesut, salt gözünün zevki için bu kadar körpe güzel bir kızı nikâhla almış, zavallı kızın sağdan soldan otlamasına da ses çıkarmıyacaktı herhalde.*** (A. Nesin 1972m s. 26). ***sağ eli ile virdügin sol eli duymamak gerektir:*** Meninski 1680 II, 2918. ***sağ gözden sol göze fayda yok*** ‘en yakınındakinden bile fayda yok’: × ***Pakize abla kolundan çekti: -Deli. Seni arayıp soruyor muydu? Kadının çektiği yana ağır ağır yürüdü. -… bu zamanda sağ gözden sol göze fayda yok. Ayağını senin için kırmadı.*** (O. Kemal 1952ç s 66). × ***Çok sonra öğrendik ki, annem, borç para istemek için gittiği, yakın, ama çok yakınımızda gayet fena karşılanır. Yukarı bile buyur edilmez. Sokak kapısında, ne istediği sorulur. Annem söyler. Yakınımız, amma çok yakınımız hanımefendi: -Böyle zamanda, der, nerde? Sağ gözden sol göze fayda yok.*** (Orhan Kemal 1957a s. 53). × ***Sağ gözün sol göze yardım etmediği dünyada, bir eski zaman göreneğine uyarak, konuşmasız ve karşılıksız yaparlar bunları.*** (F. Baykurt 1971c s. 286). ***sağı ilerisinde*** ‘sağ tarafının ilerisinde’: × ***İhtiyar kadının sağı ilerisinde, kara, parlak gözlü, zayıf, uzun boylu bir genç kız oturuyor… Bir düziye parmaklarına bakıyor…*** (M. Yesari 1974 s. 159). × ***Bir köşeye sindim. Durduğum yerden taşın atıldığı istikameti hesaplıyordum… Sağım ilerisinde taşlar çıtırdıyordu.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 100). × ***Ceylan boyun kırarak havlının sağı ilerisindeki tavlaya doğru sıçraya sıçraya ilerliyordu.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 277). ***sağı solu belli olmayan*** ‘ne zaman ne yapacağı belli olmayan’: × ***Dana Mahmud gözünü budaktan sakınmaz, sağı solu belli olmayan, kafası kızınca en sonunda söyleyeceğini en evvelden söyleyiveren azgın ataklardandı.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 298). ***sağ solunda*** ‘sağında ve solunda; zur Rechte zur Linken’: × ***Vezir, esger düşdüler, Esger irahatdı̣h yerinde Letif şahın elleri bağlı, vekil vezir, ilerde, iki cellet sağ solunda, pātşah divanna deḫl etdiler.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 130). ***sağına solına, enişine yokuşına bakmak gerek*** ‘her şeyi hesaba katmak gerekir’: × ***Bu işde endīşe ve fikr eylemek gerek, anuŋ sağına soluna, enişine yoḳuşına gey baḳmaḳ gerek.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 73). ***sağını solunu bulama-*** ‘çok şaşkın olmak, çevresinin farkında olmamak’: × ***Zavallı ihtiyar uyku sersemliğiyle sağını, solunu bir türlü bulamayarak karanlıkta duvarlara tutuna tutuna el yordamıyle, birkaç basamaktan ibaret olan çarpık merdiveni yakaladı.*** (H.R. Gürpınar, Hayattan Sayfalar t.y. s. 231). ***sağını solunu fark***

etme- ‘çevresini iyi tanımamak, yeterli olgunluğa erişmemiş olmak’: × ***Cevher Hanım kıratta bir allâme zevcesi bizim Halis gibi henüz sağını solunu fark etmeyen bir zıpçıkdının aşkını hemen kabul ediverir mi? Kendi kadınlık şerefini, kocasının namusunu düşünmez mi?*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 177). ***sağını solunu görme-*** ‘etrafında olanları göremeyecek duruma gelmek’: × ***Büyük hanım, kendinden geçtiği zamanlar, büsbütün sağını solunu görmezdi: Damadın gene insaflı. Ben bu karının kocası olsam, odalıkları sıra sıra dizerdim.*** (S.M. Alus 1934 s. 294). ***sağını solunu gözetme-*** ‘uygunsuz davranmak’: × ***Siz bu ḳadınlara nereden tesādüf itdiniz?.. Onuŋ böyle falṣo işleri çoḳdur!.. Ṣağını ṣolunu gözetmez…*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 257). ***sağını solunu kaybetmiş sarhoş*** ‘çok sarhoş’: × ***Önce o uzattığınız şey kim bilir hangi çıkrıklı kuyunun çürük ipidir? İkincisi benim gibi sağını solunu kaybetmiş bir sarhoşun bağlayacağı düğüme güvenilir mi hiç? Kuyunun yarısına gelince çözülsün, bir daha düşeyim aşağı…*** (H.R. Gürpınar, Kesikbaş, t.y. s. 19). ***sağını solunu şaşır-*** ‘yoldan çıkmak, sapıtmak’: × ***Sen bugünlerde gene işi azıtmağa, sağını solunu şaşırmağa, beni de çileden çıkarmağa başladın.*** (S.M. Alus 1944 s. 73). × ***O kadar sarhoş ki gene bulut… Doktor sağını solunu şaşırmış: Bu Topaç Molla kime geldi, kimi arıyor?.. Müsahip Nutki ağaya, mabeynci Nabi beye mensuptur; bir münasebetsizlik etmesin! diye kekeliyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 123. × ***Suadın gözleri kamaşmıştı; madam ise sağını solunu şaşırmıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 302). ***sağı solu olma-*** ‘ne yapacağı belli olmamak’: × ***Zırlama birāder, oğlanıŋ bugünlerde pek sağı·solu yoḳ. Şimdi geri döner, belki ḥoḳḳayı birimiziŋ ḳafasına fırlatır…*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 265). ***sagı sola solu saga ur-*** ‘her açıdan değerlendirmek’: × ***Baş başa virüp erenler ṭurdılar, ṣağı ṣola solu saġa urdılar.*** (Oruc b. ‘Ādil 1343/1925 s. 61). ***sağ kol*** ‘en büyük yardımcı’ × ***Birinci Şube’nin en acımasızlarından Parmaksız Hamdi’nin sağ kolu sayılan Hasan Efendi ve Kara Kemal o günlerin Bâbıali’si için birer karabasandı.*** (B. Arpad 1976 s. 50). ***sağlı sollu*** ‘hem sağ hem sol taraftan; nach recht, links’: × ***Artık kavuştuğumuz, yürüdüğümüz “Cadde-i Kebir”de, bugün de yerli yerlerinde ve daha da duracak gibi duran eski büyük sefaret binalarından başka, sağlı sollu daha neler vardı?*** (Z.O. Saba 1957 s. 14). × ***Sağlı sollu ataklarda top Kabataş on sekizine indi mi, Zafer heyecanla ayağa fırlıyor.*** (A. Yurdakul 1989 s. 132). × ***Sağlı sollu, bütün istedikleri birbirlerine çelme takmak.*** (Peride Celal 1991 s. 18). × ***Gitdikçe uzayan, uzadıkça yayılan biŋ dürlü dedikodular müvezzi'ler eliyle ṭaġılan evrâk-ı havâdiṣ gibi sağlı sollu intişâr ediyordu.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 134). × ***Mermer döşeli, uzun bir yer!.. Ṣağlı ṣollu mermer masalar…*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 149). × ***Ellerini ṣağlı ṣollu ḳoynuna ṣokup aranıyordu.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 307). × ***Sağlı sollu bütün evler uyuyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 168). × ***Sokaktaki evlerin pencerelerine şöyle sağlı sollu bir göz attı.*** (S. Kocagöz 1941 s. 33). ***sag u sol*** ‘sağa ve sola’: × ***Ol mal düdüğün mar ola hakkakikûrun tar ola/Hergiz meded bulmayasın çevre bakup sağ u sola.*** (Yaltkaya 1934 s. 157). ***sağ yap-*** ‘(araba) sağa dönmek’: × ***Hafif sağ yapıp askerî bir kamyona yol verdi. Yanıbaşında Mahmud, Koskoca. Pörsük gözlerini kıs-***

mış, sigarasının [külü] üstüne yıkılmış. Konuşmuyor ve gülmüyor. (Attilâ İlhan 1963 I, 38).

sağ II ‘hayatta, sağ, iyi durumda’ <Orta Tü. ***sag*** ‘sağ, tatlı, iyi’ B. Atalay 1986 IV, 480, TS 3220. × ***Hangi ağaların haremlerinin süsü ve donangısı oldun, ah hemşerim Kiriakula, acep sağ mısın***? (E. Misailidis 1986 [1872] s. 277). × ***“Senin büyük babaŋ var-mı?” —“Âh, ḥālā ṣaġ.” —“Ḳaçlıḳ?” —“Maḥmüdîye altunı gibi yüz on.”*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 208). × ***Ben de böyle namussuz çocuğun bize lüzumu yok, diyerek bir daha arayıp sormamıştım. Ben öldü biliyordum, demek sağ ha? Çok memnun oldum doğrusu. Ne de olsa, efendim, kardeş bulunmuş bir kere.*** (B.S. Kunt 1933 s. 24–25). × ***Denir ki hâlâ sağ.*** (A. Ağaoğlu 1982h s. 43). ***başın sağ olsun*** ‘yakınını kaybeden kişiye söylenen teselli sözü’: × ***“Başın sağ olsun, pederinin vefatına dayanamadı da arkadan gitti” deyişin, “Vay ocağın yumulsun, hır söylemez, ocağımı yumdun” demesi var.*** (E. Misailidis 1986 s. 780). ***sağ olsun*** ‘teşekkür sözü’ Meninski 1680 II, 2918, 5314: × ***Bu ˇhancer ṣaġ olsun… işte şahidim…*** (‘Abdül-ḥaḳḳ Ḥāmid 1334 s. 407). × ***ˇHasta çeşmüŋ bana meyl itmezse saġ olsun begüm/Meyl ider zülf-i siyāhuŋ yüzi aġ olsun begüm.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.ın ilk yarısı] II, 436). × ***Görüb geyimli ėlleri yüksünme, hey düdük/ Elbet biçer saŋa da, ṣaġ olsun, ḳoca kütük.*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 57). × ***ˇHanım hīç bizlere baḳar mı ya? Çifte çifte dostlar sağ olsun!*** (Maḥmüd Yesārī 1928 s. 120). × ***Hemşeriler sağ olsunlar, bir kaç tayın topladılar, biraz keş peyniri, biraz da kuru soğan verdiler.*** (Sabahattin Ali 1935 s. 158). × ***Hükümdarım sağolasın! Emrin başüstüne! Lâkin, Köroğlu’nun koçakları tuttuk ama, Köroğlu’nu tutamadık.*** (Behçet Mahir 1973 s. 247).

sağ- I ‘sağmak’ <ETk. ***sag-*** ‘to milk’ G. Clauson 1972 s. 804, B. Atalay 1986 IV, 480, Meninski 1680 II, 2920. × ***İneğin yidiği çayırla ottur / Biciğinden sağdığın yoğurtla süttür.*** (K. Güngör 1941 s. 60). × ***Davarların otladığı, süt sağmağa gidilen yere “beri” diyorlar.*** (M. Körükçü 1950 s. 78). × ***Adı orospuya çıktı gelinin, asıl adı unutuldu. Evdeki öteki gelinler, kızlar, görümceler, kaynana: “Kız orospu, suyu getir!”, “Kız kaltak, davarı sağ!”*** (N. Üstün 1970 s. 20). (Argo) ‘birisinin parasını ya da malını hissettirmeden belirli bir süre içinde ele geçirmek; birisinden yavaş yavaş, karşılıksız çıkar sağlamak; toy bir oyuncuyu bütün parasını yavaş yavaş alarak yenmek’ (H. Aktunç 1990 s. 250).

sağ- II ‘çekmek’ ***<sag- I***. × ***Bismillah diyerek ilk şamandırayı kaldırdı. İpi sağa sağa kayığın içine almaya koyuldu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997 s. 69).

sağal-/sağıl- I ‘iyileşmek; heilen, aufkommen’ ***<sağ II***. DS 3512, Meninski 1680 II, 2920, TS 3224. × ***Hasta sağılınca hekim kapuya gelir. “İyi olacak hastanın hekim ayağına gelir.”*** (V. İzbudak 1936a s. 29). × ***Hastaların sağaldı mı, öldü mü bilmem; Tanrı cümleye uzun ömürler versin.*** (Yeni Hikayeler 1950 s. 55). × ***Saġ cebindeki gözün sol gözüne ṭaḥ, sol cebindekini-de saġa ṭaḥ; ganatlarımizi sürt gözün sağalır.*** (A. Caferoğlu 1951 s. 8).

sağanak/sağnak ‘şiddetli yağmur’ <***sağ-*** + fiilden çeşitli mânalarda isim yapan ***-anak*** eki, b. ***boğanak/buğanak, görenek*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1158a, Meninski 1680 II, 2960. ***sacanak*** ‘regen’ Meninski 1680 II, 2909. DS 3514 ‘sert deniz yeli, büyük dalga’. × ***Zîrâ ṭaġdan ve ol sudan ḳarayel ile ġayet berk saġanak düşer.*** (Pîrî Re’îs 1988 s. 299b). × ***Ammâ mezkür buruna baʿzılar Fiġalu dirler. Yaʿni saġanaḳlu yir dimek olur. Eyle olsa, ol burundan bir mikdar açuk yürüyeler kim mezbür saġanakdan ḫalâṣ olalar.*** (Pîrî Re’îs 1988 s. 183a). × ***Vaḳt-ı ʿaṣr irince yürüyüp nâgâh şiddet-i rîḥ-ı ʿâsıfvâr bir rüzgâr rüzgâr ṣâġanaḳlar ḳaşırġalar öyle peydâ oldı ki yelkenleri direkler ortasından daḥi aşağıdan ḳollandurup biŋ züruzâr ile eyyâm-ı namâz-ı şâm-ı ġarîbânede ḳarġana ṣığları dimekle maʿrûf kenâre gelinüp demürler ḳonılub...*** (A. Bombaci 1942 [1560] s. 287). × ***Bu beklenmedik kıyamet haberi, bu aniden bastıran sel, sağnak, deprem ve utanç tufanının yankısı tüm Diyarbakır küçelerinde, kahvelerde, dükkânlarda, hamam kurnalarının etrafında, külhanlarda, erkek, kadın, genç, ihtiyar, çoluk çocuğun ağzında adıyla sanıyla meşhur Çermik sakızına dönüştü.*** (M. Margosyan 1996 s. 61–62).

sağanaklı ‘sağanak yağmur alan’ <***sağanak***. × ***Ammâ mezkür buruna baʿzılar Fiġalu dirler. Yaʿni saġanaḳlu yir dimek olur.*** (Pîrî Re’îs 1988 s. 183a).

sağ çık- ‘hayatta kalmak; başarmak’ <***sağ II*** + ***çık-***. × ***“Akşama sağ çıkacaklarını Allah bilir. Koşuverin!” Fatma geldi. Har har soluyup kalmıştı.*** (F. Baykurt 1982 s. 79). × ***Hatırlar mısın, harbin başlangıcında ben endişeyle kıvranırken “üzülme” derdin, “Yurdumuz bu badireden sağ çıkacak ama bu şansın bedelini hep birlikte ödeyeceğiz.”*** (E. Atasü 1996 s. 276).

sağdıç/sağdık/sağduç/ Az. **sağdış** ‘sağdıç’ <ETk. ***sağdıç*** ‘a bride groom‘s best man, a brides attendant‘ G. Clauson 1972 s. 806, ***sagdyč, sagdyk*** ‘vaftiz; kum, Gevatter, Pathe‘ O. Blau 1868 s. 287, J.W. Redhouse 2006 s. 1157a. × ***Güveyiyi bu suretle hamama götürürler. Güveyi hamamını sağdıç kurtarır.*** (H.Z. Koşay 1943 s. 145). × ***Akşam üzeri, sağdıçları ona aptes aldırırken, Boyalısakal, yüreğinin çarpıntısından parpar titriyordu.*** (Reşat Enis 1944 s. 129. × ***Güvegiyi, sağducı gelin oda ġapısının ögüne getirip güvegiye lüzum olacaḥ görüşme şekillerini örgedirdi.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 89). × ***Eli öpülen her kadın onların boynuna poçu, yazma bağlar. Bunların adına belek denir. Güvey ve sağdıcın boynu beleklerle dolar, başları belek yığını içinde kalır.*** (Kenan Hulûsi 1944 s. 212). × ***Yângâlar, sağdışlar, solduşlar gâldilâr ki, ġızın başını bâzâyib gâlin aparsınlar, gördülâr ki, ġız o ġız deyil.*** (Azärbaycan Naġılları 1960 2, 22).

sağdıç emeği ‘boşa giden emek’ <***sağdıç***. × ***Emegün sağdıç emeğine dönsün. “Yaptığın işten fayda görme, çektiğin zahmet yanma caba kalsın.”*** (V. İzbudak 1936a s. 22).

sağdık b. ***sağdıç***.

sağdış b. ***sağdıç***.

sağduc b. ***sağdıç***.

sağ (u) esen ‘sağ salim‘ ***<sağ II*** + ***esen*** ‘iyi, sağlam‘ J.W. Redhouse 2006 s. 1157a, TS 3227. × ***Ḳavī olduġuŋ demde saġ ü esen/Ża‘ifüŋ yükin götür ol demde sen.*** (Ferheng–nāme–i Sa‘dī 1340/42 no. 138). × ***Dilerisen içün ola saġ esen/Ayaḳ başma endâzeden ṭaşra sen.*** (Ferheng–nāme–i Sa‘dī 1340/42 no. 498). × ***İl oğlanına hiç yavuz baḳma sen/Ki öz oğlanuŋ ḳala saġ u esen.*** (Ferheng–nāme–i Sa‘dī 1340/42 no. 803). × ***Ka‘bei küyi ṣanemden bād geldi ṣaġ esen.*** (Ẕātī 1987 [16.yy.’ın ilk yarısı] III, 8, kelime oyunu). × ***Çün nesīm-i zülf-i yāra hemdem olduŋ bir nefes/Ey ṣabā ṣaġ-u-esen olduḳça sen ‘ālemde es.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.’ın ilk yarısı] II, 75). × ***Didi ol İlyās beg ḥāṣā ki ben/Kāfire arḳam dönem ṣaġ u esen.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 34). × ***Çıḳdı İzmire ḳamu ṣaġ u esen/Böyle paşa ḥaẓretī şāh-ı zaman.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 37). × ***Nagah bunların birisi ol yara yakın geldi gördü ki Fetih bir delikte sağ ve esen oturur.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 47).

saggal b. ***sakal***.

sağıl- I ‘sağılmak’ ***<sağ- I***. G. Clauson 1972 s. 809, B. Atalay 1986 IV, 480. ***sagmallarnan sagılub subaylarınan gırxıl-*** ‘her ortama uyum sağlamak’. Meninski 1680 II, 2918, 5314. ××

(Argo) ‘parası, malı, belli edilmeden, ağır ağır çalınmak, başkaları tarafından edinilmek; soyulmak’ (H. Aktunç 1990 s. 250). ××

sağıl- II ‘aşağı doğru süzülmek; kuş aşağı süzülmek’. TS 3229. × ***Yanıbaşımdan şimşek gibi bir çaylak geçti; dereye doğru sağıldı. Deredeki kargaların biri acı acı kaklamaya başladı. Bu bir “alarm” idi.*** (H. Birand 1956 s. 59). × ***Kumsala yağmur yağıyordu. Çapar bir yüze benziyordu kumsal, dingin denizin yüzü. Hiç yel esmiyor, yağmur inceden, dimdik, yumuşacık yukardan aşağı düz sağılıyordu.*** (Y. Kemal 1976 s. 154). × ***Yalımlar savruluyordu denizin üstüne mağaradan. Temel reisin ağzından ballar akıyordu. Denizin üstüne dört bir yandan ebemkuşakları sağılıyordu.*** (Y. Kemal 1976 s. 159). × ***Bir ışık seli Erciyesin arkasından durmadan geliyor, ulu ağacın üstüne sağılıyor, pul pul, insan gözünün göremeyeceği parlaklıkta yaprak oluyordu.*** (Y. Kemal 1976 s. 165). × ***Birden aşağıdan çığlıklar duyunca, neredeyse doruğa varıyordu, aşağıya baktı ki meyve bir kuyruklu yıldız gibi sağılarak yere düşmüş, yerde yöresine kıvılcımlar, ışıklar boşaltarak hızla dönüyor, ağacın altı, gövdesi mavi ışıktan olmuş.*** (Y. Kemal 1976 s. 166). × ***Gün kavuştu, karanlık çöktü, ateşböcekleri, bir demirci köresinden sağılır gibi yöreye fışkırarak sağıldılar.*** (Yaşar Kemal 1992 s. 173). × ***Çiçek kümesinin içinde Yusuf sırtından aşağıya bir külçe gibi sağıldı. Ötekiler de onların yanlarına varıp oturdular.*** (Yaşar Kemal 1993h s. 54).

sağıl- III ‘iplik, kumaş, vb. boşanmak, çözülmek’ ***<sağıl- III***. × ***Hacı pek gecikme diye tenbih ederek kocasını savdıktan sonra mavi zemin üzerine iki sarı sopalı, ipekleri sağılmış, Şam işi eski çarşafının yukarı kısmını omuzundan aşağıya atarak, eteklerine basa basa,***

yuvar yuvar yürür, hemen koltuklayıp tâlidir başındaki, sayılan kimselere mahsus yerine oturturduk. (H.R. Gürpınar 1938 s. 8).

sağıl- IV b. ***sağal-***.

sağımlık inek 'sağmaya elverişli' ***<sağıl- I***. × ***Şeyh efendinin dört çift koşumluk hayvanı,.. bir hayli de sağımlık ineği, koyunu var. Çalışacak adama gelince, ondan bol ne var? Elini sallasa ellisi…*** (M. Makal 2008 s. 103).

sağım sıkım 'süt sağma' × ***-"Daha olmazsa öderiz senin kuzuyu. Geçer fiyatından parasını veririz". -"Parasını ne yapalım?" dedi Bayram. "Yaz boyunca sağım sıkım gerek bana!" -"İyi ya, alırsın bir kuzulu koyun sen de!"*** (F. Baykurt 1959y s. 257).

sağın- I 'kendine sağmak; kendisi için sağmak' ***<sağ- I***. Orta Tü. ***sağın-*** 'sağar gibi görünmek' B. Atalay 1986 IV, 31. × ***İki koyun daha alıp sağınayım diyorum. Sen de tutmuşun, 'Köy içinden toprak al!'*** (F. Baykurt 1959y s. 82). × ***Akşamdan beri bir ası kuzu aratıyorum, bulduramıyorum! Ne biçim iş ulan bu? 'Sağınacağız' diye vermiyorlar!*** (F. Baykurt 1959y s. 137).

sağın- II b. ***sakın-***.

sağınç/sakınç 'düşünce' <ETk. ***sakınç*** 'düşünce' G. Clauson 1972 s. 812, B. Atalay 1986 IV, 484. × ***Senidüŋ sözüm ü hem sen sağıncum, senidüŋ māl u gencüm hem sen incüm.*** (Fạhrī 1974 no. 3914 s. 448). ***fikr ü sagınç*** 'fikir, düşünce': × ***Benüm fikr ü ṣağıncım ayruḳ durur./Veli 'ışḳ başuma buyruḳ durur.*** (C. Dilçin 1991 s. 515).

sağınç kıl- 'düşünmek' ***<sağınç***. TS 3232. × ***Arslan eyitdi: anuŋ işinde çok fikir eyledüm ve delim sağınç ḳıldum, kim anda bir suc bulam.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 52).

sağır I/sığır 'sağır, duymayan' ***<saŋır <saŋar*** H. Eren 1999 s. 348, 'sağır; gluh, taub' O. Blau 1868 s. 287. × ***Ve benüm aŋa eserüm şol sığır kişi ḳulağına bir yumşaḳ avazdan daḳı eksük-dur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 91). × ***Suat aksi aksi döndü: "Ne var, ne istiyorsun? Sağırla mı konuşuyorsun?" diye sertlenince, Cevdet Efendi işi gene tatlıya bağlamıştı: "Sen şimdi karınla yarenliği bırak da beni dinle: Doktoru gördün mü?"*** (S.M. Alus 1934 s. 66). × ***Hakkın var, biz bahanecu insanlarız. Gözümüz var körüz, kulağımız var sağırız, dilimiz var dilsiziz.*** (S. Ayverdi 1941 s. 46). × ***Bir güveyi her ne yaptıysa gelini bir türlü söyletememiş. Bu defa kendi kendine: "Filânın söylediği doğru imiş, bu kız hakiykaten sağırmış" der. Gelin kendisine yapılan bu ithama tahammül edemiyerek "Kör olası köpek kendi kekeç kızını düşünsün!" demiş. Maksat da hâsıl olmuş.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 284). × ***Sağırların sessizlikten kurtulmak için gösterdikleri çaba gözlerinde ışıl ışıl yandı.*** (A. Kutlu 1991 s. 13). × ***Mahkeme salonları; mahkeme salonlarında sağır, dilsiz, yarı ölü insanlar. Sokak köşelerine sinmiş kurtlar; pençeleri açık, avını gözleyen.*** (Peride Celal 1991 s. 19). × ***(Bunu) Mısırdaki sağır sultan bile duydu***. b. ***Mısr/Mısır. küp gibi sağır*** b. ***küb/küp II***. ***kütük gibi sağır*** b. ***kütük II***.

sağır II ‘iletkenliği az, zor ısınan’ ***<sağır I***. DS 3513: ***sağır toprak*** ‘geç ısınan toprak’. × ***Başın ağrıyorsa ayaklarını sıcak suya koy… Kanı aşağıya alır… Ben yeşil ibriği mangala sürmüşdüm. –O sağırdır, ısınmak bilmez.*** (M. Yesari 1928 s. 338). × ***Ufak bir kuşhane olacaktı, o, yok. Küçük bir tencere bulup gösteriyorum: Bu, olmasın, Müzehher. Müzehher, eline alıp bakıyor: Hayır ağabey… Bu sağırdır, güç ısınır. Benim dediğim daha ufaktı…*** (M. Yesari 1974 s. 119).

sağırçak ‘yaban horozu’ O. Blau 1868 s. 287. ××

sağırdak ‘sarkıntılık yapan’ × ***Pir tağda çadir kurdiler. Pu vezir pu kadına sagırdak oldi. Ya penimlan körüşecesin, ya çecukleri kesecüm dedi.*** (A. Caferoğlu 1994 s. 182).

sağır ve samıt ‘sessiz’ ***<sağır*** + Ar. ***ṣāmit*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1162a. × ***Kışlada, geceleri, kim haklı kim haksız; kim vatan hayını, kim değil; kim devirmeye kalkmış Devlet babayı, kim kalkmamış; asker mi, sivil mi, yoksa ikisi baş başa, el ele mi; bunlar konuşulurkene sağır ve samıt olacaksın. Karışma, sana ne?*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 79).

sağış I ‘sayı; thought, reckoning; counting, calculation’ <ETk. ***sakış*** a.m. G. Clauson 1972 s. 816, R. Dankoff 2004 s. 234, Meninski 1680 II, 2919, 2518, 2959, TS 3233. × ***Kim an doġa andan sağışsuz kişiler/Cüft olalar ėrkek ile dişiler***. (Sulṭān Veled 1958 s. 28). × ***Zemāne gibi cevvār u sitemkār, / Ṣaçınuŋ ṣaġışı ‘āṣıḳları var.*** (‘Ālī 1994 [1591–99] s. 316). × ***Ne dirlik gibi dünyāda sağış var, ne yigitlik günince yay ü ḳış var.*** (Fąhrī 1974 no. 825 s. 296). × ***Anuŋ sağışınca taŋrı sana ogul ruzi kıla.*** (H. Vambéry 1901 s. 202). × ***ṣaġış ile ḳamçı aŋa iki yüz/ Urup ḳana yudılar eŋse vü yüz.*** (C. Dilçin 1991 s. 538). ***ḥaddi vü sagışı olma-*** ‘çok fazla olmak’. ***sagışa gelme-***‘çok fazla olmak’: × ***Bu yolda cān u baş hergīz aŋılmaz, bu dünyā ąhret saġışa gelmez.*** (Şair Eşref 1958 s. 77). × ***Ve ger ne bir niçe ṭoprak olavuz, ki dīvāruŋda bir saġış bulavuz*** (Fąhrī 1974 no. 31 s. 256). ***sağışı olma-*** ‘sayısı çok olmak’: × ***Eger dīn ve ḥamiyyet veçhile kişi dürişürse anuŋ müzdinüŋ ve ṣevābınuŋ hīç ḥaddı ve saġışı olmayısardur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] l, 39). ***sağış(ı) yok*** ‘sayısız, çok’: × ***Atanuŋ bilinden ḳocalınca çoḳ/saŋa virdi ni’met ki saġış yoḳ.*** (Ferheng–nāme–i Sa‘dī 1340/42 no. 884). × ***Çerisi var bunuŋ kim saġışı yoḳ, silāḥ u genci var u altunı çoḳ.*** (Fąhrī 1974 no. 2151 s. 361). × ***Çerisi yelleri iŋen çoġıdı, anuŋ ḳullarına saġış yoġıdı.*** (Fąhrī 1974 no. 167 s. 263).

sağış II ‘öğüt’ ***<sağış I***. × ***Sevinmekdi hemīşe anlara iş, yėmek içmek temāşāyıdı saġış.*** (Fąhrī 1974 no. 514s. 280, 281). × ***Meger ḳala eli bir ḳaç gün işden, ḥaḳīḳat eglene işbu saġışdan öğüt sağış.*** (Fąhrī 1974 no. 3400 s. 423). ***öğüt sagış*** (belki ***ogat sagış***) ‘guter rat, iyi öğüt’: × ***Eyit[di] şāh aŋa bu iş degüldür, bu rāyı ḳo ögüt saġış degüldür*** (Fąhrī 1974 no. 739 s. 292). ‘düşünce?’ × ***Eyitdi anlara Behrāmuŋ işin, açuban ḳamu gizlenmiş sağışın.*** (Fąhrī 1974 no. 2540 s. 381).

sağış et- ‘düşünmek’ ***<sağış I***. Karaçay ***sagış et-*** ‘denken, erdenken’ W. Pröhle 1909 s. 129. ××

sağışla- ‘saymak’ **<*sağış I*.** ‘saymak; ils comptèrent’ M.CI. Huart 1921 s. 202, TS 3238. × ***Ḳoġardı gizlüsini āsumānuŋ, eyü yavuz sağışladı cihānuŋ.*** (Fąhrī 1974 no. 307 s. 270). ***eylügi sağışla-*** ‘iyilik düşünmek’: × ***Suçın anuŋ yaradana bağışla, eyle yaġıya eylügi sağışla.*** (Fąhrī 1974 no. 1936 s. 350-351). ***suçsuz sağışla-*** ‘suçsuz saymak’: × ***Ki bu ḳulu[ŋı] suçsuz saġışla, ululıḳ ḳıl kiçileri bağışla***. (Fąhrī 1974 no. 367 s. 273).

sağışsız ‘sayısız, çok fazla; unzählbar’ **<*sağış***. × ***Ben anuŋ içün yaratdum ‘ālemi/Ol delim içün getirdüm Ādemi/Kim ṭoġa andan ṣağışsuz kişiler/Cüft olalar erkek ile dişiler.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 19).

sağla- ‘sağlamak, elde etmek’ × ***İshak Efendi evin yemeğini böyle yan yarıya imaretten sağladıktan sonra kendi ahbaptan ahbaba, davetten davete dolaşır. Hocaların hatim ziyafetlerini hiç kaçırmaz.*** (H.R. Gürpınar 1972m s. 13). × ***Katolik düşünür ve sanatçıları sarayına davet ediyor... ve Türk asilzadeleriyle tanışmalarını sağlıyordu.*** (E. Kongar 1991 s. 52).

sağlam ‘sağlam, güçlü, dayanıklı; güvenilir; sağlıklı; kesin, mutlaka’ **<*sağ II***. × ***Nüzül diyorlar. İki göziyle bir mi‘desinden başḳa ṣağlam yeri yoḳ.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326e s. 152). × ***Ne ṣağlam dilenciler böyle küllümle geçiniyorlar! Biz yarım sā‘at içeride ḳalmaḳ içün bu kör ṭopal oyununu oynayamaz-mıyız?*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 92). × ***Cevdet efendi, merdiven parmaklığına asılmıştı. Trabzan babası sağlam olmasa, küpeşte ile beraber çoktan aşağıyı boylıyacaktı.*** (S.M. Alus 1934 s. 380). × ***Sağlam, elverişli, güvenilecek bir tüfek mi istiyorsun, en aşağı 20 İngiliz gözden çıkaracaksın.*** (S.M. Alus 1944 s. 141). × ***Kırkbeşlik sağlam vardır o... Daha düne kadar dünya evine girmemiş ihtiyar bir kızdı.*** (Reşat Enis 1945 s. 19). × ***Garip bir inkisara uğramış gibi, o kadar sağlam sandığımız mânevi kuvvetleri nasıl rüzgâr gibi uçtu. Kerametleri nasıl berhava oldu?*** (A.Ş. Hisar 1956 s. 47). × ***Bu haline sağlam bir mana verebilmek için Halis ile olan ilişkilerinin derecesini bilmem gerekiyordu.*** (H.R. Gürpınar 1972 s. 133). × ***Çok sağlam ağaçlardır. Benim diyen fırtına onları yerinden oynatamaz.*** (A. Yurdakul 1991 s. 220). × ***Direksiyondaki yaşlı adam aynadan dikkatlice yüzümü inceliyordu. Sağlam yapılıydı, dudaklarında bıçkın bir gülümseme.*** (A. Yurdakul 1996 s. 44). × ***Havası çok sağlam ve Keçe suyu bol olan bu yüksek, gölgeli bahçede yer yer ateşler yanar, salıncaklar kurulur, bu salıncaklarda sallanan miniminiler uyutulur. Gençler bisikletlerle bahçenin önündeki şosede piyasa ederler.*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 136–137). ***sağlam ayakkabı değil*** ‘güvenilir biri değil’: × ***Allahu ‘ālem bunlar sağlam ayaḳ ḳabı değildir.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 235). ***sağlam ipliği:*** × ***“Tayın satan var mı?” diye alışverişe çıkanlardan, “iki sağlam ipliği olup da vermeyenin…” diye kibarca rica edenlere ve “may hard” diye Frenkçe şarkı söyleyenlerden…*** (F. Erdinç 1969 s. 215). ***sağlam kaba aktar-*** ‘çözüm bulmak’: × ***Bilgili, bilgisiz binlerce kafalar bununla uğraştı. Bunu kimse bir sağlam kaba aktaramadı.*** (H.R. Gürpınar, Kesik Baş, t.y. s. 10). ***sağlam kazığa bağla-*** ‘sağlama almak’: × ***İşi uzatmadan sağlam kazığa bağlamak fikrindeydim.***

(S.M. Alus 1944 s. 59). (Argo) 'paralı (kimse): × ***"Dedim ki kendi kendime: Kudret abi adamakıllı sağlam!"*** (H. Aktunç 1990 s. 250).

(Argo) **sağlama** 'kesin, mutlaka; ganz sichen' ***<sağlam***. × ***Geliyordu adam, sağlama geliyordu. Birbirlerine sokuldular, kestiler soluklarını. Acı rüzgâr savursun savurabildiğince sulusepkeni eski İstanbul'lardan bir mahallenin suratına.*** (O. Akbal 1946 s. 23). × ***Ayten eliyle saçlarını düzeltti. Adamın kıllı yüzü yanaklarını acıtıyorsa da bol para veriyordu. Erol'un bundan haberi yoktu henüz. Duysa sağlama temizlerdi. Temizlemese bile ağzını burnunu kırar, basar gider, dünyada göz yummazdı.*** (O. Kemal 1952ç s. 29). × ***"Aman oğlum Berduş, devrilmiyelim" Lokmasını yuttu: "Başka bir şöför olsa sağlama cumbur lop. Benim kumandamda olduğundan korkma..."*** (S. Kocagöz 1954 s. 6). × ***"Parkın ortasına bırakıp kaçmasaydım sağlama herif beni öldürmüştü"*** (H. Aktunç 1990 s. 250).

sağlamca 'sağlam, kuvvetli' ***<sağlam.*** × ***Horum Dedenin yapısı, uzaklardan bir kaplumbağa sırtı gibi küçük ve yuvarlak görünür. Yarkayı köyünün kuz yanında, bir tarlanın içinde, eskilerden kalma, sağlamca bir yapıdır.*** (F. Baykurt 1961k s. 154). × ***İyi ki denizciler kayıklarda ne varsa yerlerine sağlamca bağlamışlardı. Yoksa variller, dalgıç takım taklavatları ambarlarda ve güvertelerde, bir yandan bir yana yuvarlanarak, alabandalara çarpıp onları kıracaklardı. Denizciler "Yahu ters karantıya çattık!" diye bağırdılar.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 22).

sağlamcana 'sağlam biçimde' ***<sağlam*** + aslında bir küçültme grubu olan ***-cana*** genişlemesi için b. ***acarcana*** ⊡. × ***Hele şükür ki, mamirlerimizin yapıları birez sağlamcanaymış. O kadar dayağın altında küt diye ölüvermediler. Bizimkilerin öfkeleri geçene kadar dayandılar.*** (F. Baykurt 1971c s. 252).

sağlat- 'onarmak, iyi duruma getirmek; reparieren lassen' ***<sağ II***. + sıfattan, o hale düşürmek manasında fiil yapan ***-lat-*** genişlemesi için b. ***darlat-*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1157b. × ***Basmadık safha-i himmette çürük tahtaya hiç/Eskidikçe anı dülger getürüp sağlattık.*** (A.S. Levend 1943 s. 467).

sağlıcakla 'sağlıkla (yolculama sözü); mit Gott, oder behüte euch Gott' ***<sağlık*** + ***-cak*** küçültme eki + ***-la***, b. ***artucak*** ⊡. Küçültme eklerinden önce **/k/** sesi kalkar, krş. ***balıcak***. Meninski 1680 I, 397, TS 3240, J.W. Redhouse 2006 s. 1158a. × ***Ben eve gideyim, baban kapıda kalmasın. Kal sağlıcakla komşu.*** (M. Celal 1936ka s. 14). × ***Haydi, sağlıcakla git. Bizim köye de uğra, hepsine firade firade selâm!*** (S. Engin 1948 s. 47). × ***Sağlıcakla, güle güle, dediler.*** (S.F. Abasıyanık s. 2001 s. 20).

sağlık I 'sağlıklı olma; hayatta olma' ***<sağ II***. J.W. Redhouse 2006 s. 1157b, 1158a, TS 3241, Meninski 1680 II, 2919. × ***Dilerdüm ki hîç saġluġum olmaya/Ki olmasun ol ḳatuma gelmeye.*** (Ferheng–nāme–i Sa'dī 1340/42 no. 428). × ***Bilmezdi Ḳārün oluben be-renç/Ki ṣaġlıḳ bucaġındadır gizli genc.*** (Ferheng–nāme–i Sa'dī 1340/42 no. 668). × ***Sağlığa yararlıymış yürümek. Son zamanlarda herkesin sokaklarda don paça koşması da bundan zaten...*** (Peride Celal 1985 s. 25). ***dan âlâsı***

sağlık ‘en iyisi bu anlamında deyim’: × ***Kiracının bundan ālâsı sağlık.*** (S.M. Alus 1944 s. 91). ***...dan iyisi can sağlığı*** ’en iyisi bu anlamında deyim’: × ***Bu işe aklı yatanlar: “Canım bunun müslümanlıkla alâkası yok. Alt tarafı başımızı örtecek değil miyiz? Şapkadan iyisi can sağlığı! Hem hacısı hocası giydikten sonra size ne demek düşer Allahaşkına?*** (F. Erdinç 1948s s. 10). ***diline sağlık*** ‘teşekkür sözü’: × ***Hay dilceğizine sağlık Mansurcuğum, ne güzel söyledin! İt, köpek dedin de...*** (Orhan Kemal 1950ö s. 43). ***eline sağlık*** ‘teşekkür sözü’: ***Eliŋe ṣaġlıḳ, abla ḳadın, yıha! Keşik yaparıḥ, ben-de seni yurum.*** (Ebū-Bekir Ḥāzım 1326 s. 45). × ***Eline sağlık, eline sağlık, çoktandır bu nimetten mahrumuz, yine ağanın sayesinde çok şükür, ömrüne bereket!*** (A. Dino 1944 s. 68). × ***“Değdi mi çay?” — “Eline sağlık!”*** (A.K. Tecer 1947 s. 101). ***hakk ta’ālā sağlık vere: Ve paşalar dahı aġalara eytdi hele ümiḍümüz vardur Allāhdan kim ḥaḳḳ ta‘ālā saġlıḳ vere didi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 85). ***ötesi sağlık*** ‘en iyisi bu, daha iyisi tasavvur edilemez, insan daha ne ister’: × ***Şuracığımızda Kayışdağının halis suyu. Manzara, bağ, çayır çimen. Bundan ötesi sağlıktır.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. Mayıs, 1940). ***sağlık olsun*** ‘başka hiçbir şeyin önemi yok anlamında deyim’: × ***Zorluk varsa, sağlık olsun!*** (Recaizāde Ekrem 1941 s. 27). × ***Altınların hepsini Köseye kaptırdım. —“Ey sağlık olsun!” —“Sağlık olsun ha? Bu ne kursaksızlık behey hatun, çoluk çocukla sürünmez miyiz?”*** (Feraizcizade M.Ş. 1979 s. 79–80). ***üstüme iyilik sağlık*** ‘hiç böyle şey olur mu, anlamında deyim’: × ***PEMBE —“A, sen de mi?” NAZIDİL —(mahcup) “Dört aylık.” PEMBE —“Üstüme iyilik, sağlık! A. benimle kırkı karışacak!” ŞETARET —“Ya, gördün mü Pembe Hanım? Sen gebe, ben gebe, Nazıdil gebe!”*** (Musahipzade Celal 1936ms s. 81).

sağlık II b. ***salık II***.

sağlık al- ‘öneri olarak almak; haber almak’ TS 3241, DS 3525, J.W. Redhouse 2006 s. 1158a. × ***Arsaya bir Rum davacı çıkmış, benimdir demişmiş. Bilmem kimden, bu İstrati efendiyi sağlık almışlar, vekil tutmuşlar.*** (S.M. Alus 1944 s. 88).

sağlık selâmet ‘iyilik, sağlık’ <***sağlık*** + Ar. ***selāmet***. × ***Ve cümle maḥbüblarını ġāziler bağırlarına başdılar ve saġlıḳ selāmatlıġile Sulṭān Maḥmūd ḫānuŋ eyyām-ı devletinde gine vilâyetlerine geldiler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 180). × ***Artık bu dünyada bir muradı varmış. O da benim sağlığım, selâmetim ve onun helâlı olmaklığımmış.*** (S.M. Alus 1944 s. 78).

sağlık ver-/salık ver- ‘önermek; haber vermek; bilgi vermek’ J.W. Redhouse 2006 s. 1158a, TS 3267. × ***Levvāḥa ol kişinüŋ maḳāmını, dükānını ḳanda olur dėyü sordı. Ol ṣaḥış salıḳ vėrdi. Levvāḥa ol salıġ-ile ḫʷāca Beşer-i ṣarrāf-ı Baġdādī ḳatına vardı.*** (Ferec v. 126a). × ***Bu siz salığın vėrdügüŋüz kişiler oşbu otuz ḳırıḳ gün icinde ayru ayru geldiler.*** (Ferec v. 26a). × ***Abla! Dedi, sen nerelerdesin, yerini, yurdunu sağlık ver de çocukları getirip elini öptüreyim.*** (E.E. Talu 1928 s. 80). × ***O mervan Beyoğlunda bir karıya dadanmış... O habisenin evini bana salık veren olsa helâli-min-āllah o adama on adet lira bahşiş vereceğim.*** (H.R. Gürpınar 1934 s. 16). × ***“Nezir***

bu salığa güldü." — "Yok, be! Öylesi değil." (E.E. Talu 1935 s. 48). × ***Doğurgandır diye sağlık verilen bir diş ehilliğini görmek için bize gelmişti.*** (F.C. Göktulga 1948 s. 149). × ***Girdim kebapçıya, kapıcının sağlık verdiği biranı yedim.*** (R. Ilgaz 1962n s. 45). × ***"İşte bu çok iyi" derdi, sabahları greyfurt suyu içmeni sağlık vererek… Çünkü o, bin lira da olsa sabahları greyfurt suyu içiyor…*** (Peride Celal 1991 s. 323). × ***Palas'a gelen müşterilere yemek yemeleri için bizim aşevini salık verdiğinden eniştem ile Ali Çavuş'un arasından su sızmazdı.*** (S. Şengil 1990 s. 77).

sağmal 'sağılmaya elverişli, sağılan' ***<sağ-*** + ***-mal*** fiilden isim yapım eki. Ekin Moğolca veya Türkçe kaynaklı olduğuna dair görüşler mevcuttur. H. Eren 1999 s. 349, J.W. Redhouse 2006 s. 1158a. × ***Bu çiftliklerin her birinde… koşu hayvanları, sağmalı ile bir kaç yüz baş hayvanı çıkarmış.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 25). × ***Osmanlı imparatorluğu, Trakya'dan Erzurum'a doğru, koca gövdesini yan yatırmış, memelerini sömürge ve milliyetlerin ağzına teslim etmiş, artık sütü kanı ile karışık emilen bir sağmal idi.*** (F. R. Atay 1938 s. 44).

(Argo) 'parasının ya da malının çalınmasını, karşılıksız elde edilmesini hissetmeyen ya da buna aldırmayan (kimse); toy, acemi ya da saf olduğu için kumarda sürekli yenilen (kimse)' H. Aktunç 1990 s. 251. ××

(Argo) **sağmal inek** 'sağmal ile eş anlamlı' ***<sağmal***. × ***Ötekilerden benim hiç ümidim yok; Tunus gediğimiz, sağmal ineğimiz bu herif… İnsan böylesini kuşkulandırır mı?*** (S.M. Alus 1933p s. 113). × ***Emine'nin benle sıkı fıkı görüştüğünü çekemeyen kadınlardan biri ona çatmış. "Topçular'daki sağmal ineği buldun, sağ bakalım istediğin gibi… Delikanlıyı siz bir yandan inek gibi sağın; çergeciler bir yandan kaz gibi yolsunlar!" diye bar bar bağırmış.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 230). × ***"Bir kat çamaşırı sandığından çıkardı mı, sağmal inek deli olup gitti"*** (H. Aktunç 1990 s. 251).

sagmen b. ***seymen***.

sağnak b. ***sağanak***.

sağnakla- 'sağanak şeklinde yağmak' ***<sağanak***. × ***Kaldırılan demirlerin zincirleri şıngırdadı, Ateşoğlu'nun dört teknelik dalgıç filosu, püfür püfür sağnaklayan rüzgârla, iç limandan açık denizlere karga funda fırladı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 8).

sağrak/suğrak Çağ. 'kadeh, bardak' <ETk. ***sagrak*** a.m. G. Clauson 1972 s. 815, ZTS 1976 s. 162, F. Steingass 1930 s. 683b, TS 3242, DS 3514, B. Atalay 1986 IV, 482, Filippo Argenti 2001 [1533] s. 253: ***sagrách*** 'kadeh; taza', DS 3689, K. Emiroğlu 1989 s. 210. × ***İçti kevs̱er ṣagraḳıdın/Yidi niʿmet terkidin.*** (W. Radloff 1911 IV, 275). × ***Altun ve gümiş ve ṣaġraḳ bi-şümār/Armaġan vėrdi aŋa ol nām-dār.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 24). × ***Hem birine vėrdi bėş on ḳaravaş/Altun u gümiş ṣaġraġ u ḳumaş.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 33). × ***Süci kim yaraşur anuŋla alma/Alasın ṣaġraġı almasuz alma.*** (Edirneli Naẓmī 1928 s. 7). × ***Bir iki ṭolu ṣaġraḳ her kim içer müs̱elles̱/Oŋat ṭutar, şen eyler, göŋül açar müs̱elles̱.*** (Edirneli Naẓmī 1928 s. 12). × ***Naẓmî lalası-***

nı yarüŋ tez yoḳlasun dirseŋ/Ṣaġraġı ṭoldur bir iki üç ol aḫıryâna bas. (Edirneli Naẓmī 1928 s. 26). × ***Bir iki dolu ṣaġraḳ her kim içer müṣelleṣ / Oŋat ḍutar, şen eyler, göŋül açar müṣelleṣ.*** (Naẓmī 1928 s. 12 no. 26). × ***Yüregüm ḳanı oş ṣāfī su oldı, ḳadaḥ ṣaġraḳ gözüm yaşıla ṭoldı.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 59). × ***Sana cennet pınarlarından sağrak irişir. Biz hepimiz sevgilinin yüzünü görmekle sarhoşuz ve ebediyet sağrağına susamışlardanız.*** (Yaltkaya 1934 s. 140).

sağrı ‘atların yan tarafı (bazen insan için de kullanılabilir)’ <Orta Tü. ***sağrı*** ‘deri’ B. Atalay 1986 IV, 482, H. Eren 1999 s. 349, O. Blau 1868 s. 287, Ch. Tzitzilis 1987g no. 455. × ***Ve eğer savaşa yarar kul almak istesen nişanları budur: Gerek saçı iri ola ve boyu kısa olmaya, tamam ola. Ve kameti doğru ola, büğrü olmaya. Endamı sağrı bigi buruşmuş ola ve bentgüşaları berk ola.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15. yy.] s. 174). × ***Sağ sağrısı çamura belenmişti.*** (Halikarnas Balıkçısı 1952 s. 6). × ***Kamçısını beygirlerin sağrısına hafif hafif dokundurdu.*** (Kemal Tahir 1955g s. 166). × ***Sıdıka’nın geniş kalçaları, dolgun vücudu, topçu kadanaları gibi geniş sağrıları, hele canlı, diri ama çok iri göğsü onu anaç bir hayvana benzetmişti.*** (A. Nesin 1972m s. 27). × ***Postacı Bayram, büyük bir rahatlıkla atının dizginlerini eğerin üstüne atar, bir kadının yumuşak kalçasına bir tokat aşk eder gibi, sağrısına eliyle vurur.*** (S. Şengil 1990 s. 46).

sağ salim ‘iyi, sağlam durumda’ ***<sağ II*** + Ar. ***sālim*** ‘iyi, sağlam’ F. Steingass 1930 s. 643a. × ***Hepsini sağ salim teslim ettim; artık bize müsaade!*** (S.M. Alus 1934 s. 113).

sagsıgan b. ***saksağan***.

sağu I ‘ölünün iyiliklerini duyuran ağıt ve mersiye’ <ETk. ***sagu*** ‘ölçek’ ***<sa-*** ‘saymak’ G. Clauson 1972 s. 805, B. Atalay 1986 IV, 482. TS 3245. ××

sağu II: ***kızılsagu, kızılsarı, kızılsavu*** ‘kızılımsı, kızıla çalan renk’ DS 2866, TS 2542, A. Zajączkowski 1937 II, 91. × ***Ḍaḥı selvā indürdük. Selvā bir ḳızılsaġu ḳuşdur, yėlve dėrler, ol cinsden ḍaḥı indürdük, yėdiler.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 8).

sağucılık ‘ağıtçılık, ağıt söyleme işi’ ***<sağu I***. TS 3245. × ***Genç ḫatun-idi ve ṣahib-i cemāl idi veٮ̆ hōş āvāz-idi çalıcılık iderdi ve hem ṣaġucılık iderdi.*** (Ebu’lLeyṣ es–Semerḳandī 1965 s. 120).

sağu sağ- ‘ağıt söylemek’ ***<sağu I***. b. ***ad-*** ⊡. TS 3246, J.W. Redhouse 2006 s. 1158b. × ***Melik ‘avratlar gibi saġu saġdı, yüzin yırtdı, başına dopraḳ ḳoydı, donın yırtdı, kolın çėynedi.*** (Ferec v. 89b). × ***Ve ḥāl budur ki dāye-yile melike her gün oturub saġu saġarlar, odları söyünmeyüb durur.*** (Ferec v. 31a). × ***Çaġırup ṣaġu ṣaġdı pehlevī zār, çu buldı saz beŋizlüٮ̆ Husrevi zār.*** (Faḫrī 1974 no. 4464 s. 475). × ***Daye ile melike oturub her gün sagu sagarlar.*** (H. Vambéry 1901 s. 202). × ***İŋiler derdini ṣaġu saġar ol/Ḳalanı aġlaşuban yaş döker bol.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] s. 282 no. 4074).

sağu sağın- ‘ağıt söylemek’ <***sağu sağ-***. × ***Gehi şi‘r eydür ü ağlar oğınur/Gehî gögsin döger ṣaġu ṣaġınur.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafä 1979 [1540] s. 230 no. 2734).

sağu sağla- ‘ağıtlar yakarak ağlamak’ × ***Ṣagu ṣaġlayup urul urul ağlayup.*** (R. Dankoff 2004 s. 234).

sağu sağlat- ‘ağıt okutmak’ <***sağu sağla-***. × ***Bir nâmert ki nursuz yüzüne baktıkça için kararır. Bu Zübükzâde sağu sağlattı; bizi karılar gibi ağlattı.*** (Aziz Nesin, 1961z. s. 71).

sağ u selâm ‘sağ salim’ <***sağ ll*** + Ar. ***selâm*** ‘barış, rahatlık’ J.W. Redhouse 2006 s. 1157a. × ***Girü hisar Sulṭān Maḥmüduŋ oldı ve … saġ u selām İstanbula geldi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 170). × ***Ṣaġ u selām çıkdı mecmu‘-ı çeri/Ṭoyurur ili ġazātuŋ serveri.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 43).

sağ ve selâmet ‘sağ salim’ J.W. Redhouse 2006 s. 1157a. × ***Ve andan āḫirü’-emr Dündillāhuŋ ‘ināyetinde saġ ve selāmet yüz aḳlığıla pādişāhuŋ ḫiḍmetine müteveccih olup geldi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 192). × ***Halife Tetih’i sağ ve selāmet gördü, katı sevindi, şükretti ve dediğin verdi, mellāha.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 47). × ***Ṣaġ ve selāmetlığile ‘aṣr namāzı vaḳtında fenā sarāyını terk idüp bāḳī sarāyına naḳl itdi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 182).

sağ yağ/say yağı/sayağ/sayağı ‘yemeklik yağ, sade yağ, tereyağı; butter’ <ETk. ***sag yag*** ‘pure butter’ G. Clauson 1972 s. 803. ***sagı yagı*** ‘Butter’ Meninski 1680 II, 2511, R. Dankoff 2004 s. 238, TS 3348, 3349. × ***Şolar kim her biri bir fîle beŋzer/Ṣayaġından çekilmiş ḳıla beŋzer.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafä 1979 [1540] s. 316 no. 4945). × ***Sağ yağlıları yemediği için kendine mahsus yemekler pişirtir, meselâ zeytinyağlı omlet yaptırır, yalancı kutu dolması aldırır, turşucudan turşu, tatlıcıdan ekmek kadayıfı, muhallebiciden kazandibi, sütçüden kaymak emreder, gelin hanımın odasındaki şaraplardan bir şişeyi de önüne çekip tıka basa midesini doldururdu.*** (S.M. Alus 1934 s. 81). × ***Bir söz söyledün kim it sayağınla yimez. (Söylediğin sözü tereyağına batırıp köpeğe verseler o da yemez.)*** (V. İzbudak 1936a s. 562). × ***Gelişigüzel ortaya getirilen çorbayı sağ yağlı sebzeleri, pilâvı milâvı yemedikleri gibi dindaşlarından gayrisinin pişirdiklerini de yemiyorlar.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 22.12.1943).

sah ‘doğru, gerçek; währlich, währhaftig’ <Ar. ***ṣaḥ*** a.m. F. Steingass 1930 s. 782b. × ***Ṣaḥ ‘Abdullah ḳılmışdur ‘ayān/İbn-i ‘Ömerü’l ‘āṣdur bellü beyān.*** (Gy. Németh 1919 s. 165). ***sah rivâyât*** ‘doğru söylenti’: ***Ṣaḥ rivāyātdur bu söz iy nīk nām.*** (Gy. Németh 1919 s. 159).

sahabı b. ***sahibi***.

sahabısı b. ***sahibi***.

sahal b. ***sakal***.

sahan I ‘sana’. ***sen*** zamirinin dativus biçimi. × ***Dedım Abdal, gel bu gece bizde kal. Sahan bir ebru zülal verem ki heç benzeri olmiya.*** (Ş.

Beysanoğlu 1966 s. 130). × ***Ben sahan yalavuz bir oda veremenem, deyince oğlan˘hancıya bir avuç altun veri.*** (F. Erdinç 1969 s. 132).

sahan II/sahn ‘tabak; schüssel’ F. Steingass 1930 s. 782b, O. Blau 1868 s. 287, K. Emiroğlu 1989 s. 202. ***sahn*** ‘büyük kadeh’, vulg. ***sahan*** ‘derin sahan’ Meninski 1680 II, 2939, DS 3515, J.W. Redhouse 2006 s. 1168b. × ***Gir besmeleyle aş evine, sen de çek emek, / Otur, ḥażırla ạhşama bir ġac ṣaḥan yemek”*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 48). × ***Üç biŋ ṣaḥanları pasa ederken…*** (R. Dankoff 2004 s. 220). × ***Lengerī sahan ve ḳapaḳlu tās.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 s. 195). × ***Hane sahibi yemeği pişirir. Sonra: “Birader! Şu yemeği sahana kurtar da yiyelim!” didikte…*** (S. Tevfik 1930 s. 153–154). × ***Çorbayı sahana boşalttı. Kaşıkları dizdi.*** (F. Baykurt 1971t s. 32). × ***Pilâv mı pişirilecek: Petekten sahana konup getirilen bulgurun içindeki bu türlü böcekleri, sıçan pisliklerini, örümcek ağlarını tek tek ayıklamak olağan bir koşul sayılır.*** (M. Makal 1980 s. 56). ***bir sahan ilik(lik)*** ‘çok tatlı, lezzetli’: × ***Bir içim suluğum, bir lenger kaymaklığım, bir sahan ilikliğim… Bir bakışta parlatıp yaktığım, bir süzüşte kavurup kül ettiğim…*** (S.M. Alus 1933p s. 166). ***sahan altlığı*** ‘sıcak kap altına konan araç’.

sahat b. ***sa‘at***.

sahavel b. ***sakgavil***.

sahib/sahip b.m. <Ar. ***ṣaḥib*** ‘sahip, malik’ F. Steingass 1930 s. 778a, J.W. Redhouse 2006 s. 1153a, Meninski 1680 II, 2909. × ***Her ne ḳabż ėtmiş ise˘höh nā-˘höh nıṣfını elinden alur ve ṣāhib- ḥaḳḳ olan durūġ-ı bī-furūġına aldanub imtinān ėde ḳalur.*** (‘Ālī 1982 [1581] II, 162). ***-e sahip:*** × ***Amicis’e sorarsanız Eyüp, “Fevkalâde bir sessizliğe gömülmüş aristokratik bir mahalle gibi, uhrevi bir hüzünle beraber dünyevi bir hürmet hissini ilham eden bembeyaz, gölgeli ve şahane bir güzelliğe sahip bir mezar şehridir.”*** (N. Güngör 1002 s. 78). ***-e sahib çık-*** (Meninski 1680 II, 2912): × ***Rumelinde koca çiftlik bırakan adama yüz ağaç zeytin düşmedi de, köyünde bir baskısı olan burda üç fabrikaya sahip çıktı.*** (Sabahattin Ali 1947 s. 105). × ***Öte yandan, karısına yeni sahip çıkan kocaya dert anlatmak, deveye hendek atlatmaktan beter. Elçiliğe şikâyet ederim, yazarım çizerim de… Boyuna kafa ütülüyor.*** (M. Seyda 1970 I, 50). × ***O zaman gazetelerde yapılan yayınları ölse kulak arkasına atamaz Şevket bey, böyle bir kıza en azından sahip çıkmamayı vatan, millet ve haysiyet meselesi sayar.*** (S. Soysal 1978 s. 132). × ***Evin içinde kendinden başka kimsenin Mahmut’a sahip çıkmadığından yakınıp herkesle küslük çekişti.*** (L. Tekin 1984 s. 140). × ***Üç sene evvel bizim ağa dere boyundaki ufak tarlamıza sahip çıkar oldu.*** (Sabahattin Ali 2002 s. 51). ***sahib-i imtiyaz*** ‘imtiyaz sahibi, ayrıcalıklı’: × ***Kendinde her zaman en yüksek en yüksek duygu ve düşüncelerin barınmadığını öğrenmesi için Freud’u beklemesi gerekliydi, bir tokat da ondan yedi. Belki de bunlar yüzünden hala geçmez sersemliğimiz. Sersem olmasak, sahib-i imtiyaz koltuklarında rahatça geviş getirir miyiz ve vergisi falanı kesildikten sonra elimize 20 kuruş gündelik geçerken sesimizi çıkarmayıp, göçük altlarında kalıp, grizularla yanıp… uzvi alemden madeni aleme göçer miyiz?***

(M. Seyda 1970 I, 41). ***sahibinden evvel ahıra gir-*** 'üzerine düşmeyen işi yapmak'. ***sāhib-i yesār*** 'zengin; vermögend'.

sahibi/sabisi/sabı/sahabı/sahabısı 'sahibi' <***sahib/sahip*** + ***-i, -si*** üçüncü kişi iyelik eki. × ***Ev odur: ṣāḥibi żabṭında ola, ya'nī 'aḳdinde ve rabṭında ola.*** ('Ālī 1587 v. 122a). × ***Bu kedi ev ṣāḥibi misāfir bilmez, ġāyet ādamcıldır.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 35). × ***Bak bak, derim, şunlara bak kele. Bunlar hamarat eller, Zeynel Amca, işten kızarmış eller bunlar, bunların sahabısı Urumelili bir macir kızıdır; kocası doksan lira aylıklı bir bahriye gediklisi olacak.*** (H. Taner 1951 s. 36). × ***Allah izin verirse okutmak istiyom onu. Söyle en yüksek mektep hangisi varsa söyle, oraya gönderelim. Bize faydası olmaz a, gendisi bari bi mayış sahabı olsun, duva eder belkim…*** (M. Makal 1965 s. 53). × ***Ulan heç işlerin civcivlendiği bir zaman, düğün sahabının oğlu arkadaşlarıyla içkiye oturur mu? Kaldırıp getirin şu fırlamayı!*** (F. Baykurt 1971t s. 346). × ***Her kişi ayrı ayrı alınırsa birer vicdan, birer bilinç sahibi görünür.*** (H.R. Gürpınar 1972 s. 176). × ***Saz ve oyun durdu. Düğün sahibi sesin geldiği yere seğirtti: "Buyur ağam!"*** (Sabahattin Ali 2003 s. 62). × ***-Hemşerim! Burada bir kahve vardı -sabisi öldü de, kapandı, o, budur.*** (E.E. Talu 1935 s. 83). ***ev bark sahibi:*** × ***Alāküllihal geçinip gideriz. Münasip bir kısmeti de çıkınca gene ev bark sahibi olur.*** (S.M. Alus 1934 s. 215). × ***Bugün o karşıki evin sahabısı hastahane ile mektebe yemek dağıttırmış, dedi.*** (E.E. Talu 1937 s. 99). ***iş güç sahibi*** 'mesleği, işi olan': × ***Onu bekāretiyle yetiştirerek, koca denmeğe seza, ev bark geçindirebilecek, iş güç sahibi bir adama verebilmek emelinde idi.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 36). ***lafın sahibi*** 'sözü söyleyen': × ***-"Ne demek!! Kavakzade istesin de olmasın?!.. Barsaklarını deşerim, leşini yerlere sererim.." diyerek o lafın sahibine gürültülü, gürültülü çıkıştı.*** (C.S. Gürler 1939 s. 77). ***sabının hatırası üçün köpeğine daş atma*** 'büyüğünün hatırı için küçüğüne saygı duy': × ***Sahabının hatırı üçün köpeğine taş atma demiş atalar. Sen olmasaydın Ismayıl, gomazdım ahdımı!..*** (M. Makal 1978 s. 83). ***tabiat sahibi*** 'kişilikli, karakter sahibi': × ***Efendim, zağar zağar, tüysüz İngiliz puanterleridir. İngiltereden getirtmek masrafını gözine yediremiyorsan, daha ehven olan Fransız yahut Alman braklarından şaşma. Köpek, beslediğine, yanında taşıdığına değmeli; görenler de adama tabiat sahibi adammış demeli.*** (S.M. Alus 1944 s. 141).

sahiden 'gerçekten' <Ar. ***ṣaḥīḥ*** 'gerçek, doğru' + Tü. ***-den*** ayrılma eki. b. ***açmazdan*** ⊡. × ***Nasıl, bırakmayacak mısın? Bu senin elinde mi? Bunu bana sahiden mi söylüyorsun? (…) Elinde ha?*** (M.L. Dikbaş 1936 s. 66). × ***Yok onu bırakın da İtalya sahiden mi harbe girecek; yoksa kuru gürültü mü ediyor?..*** (Vâ-Nû, Akşam, 1944.IV.40). × ***"Bir parmaklar var adamda kerpeten gibi. Sahiden kuvvetli." — "Essahdanı da söz mü, bire Bekir. Melmekette zorlu güreş dutardı."*** (Orhan Kemal 1952m s. 65). × ***Bizi o dümdüdük pantolların içine tıkıp "uygar" yaptılar. Sahiden maskaraya benziyorduk.*** (F. Baykurt 1970 s. 145).

sahip b. ***sahib***.

sahiplen- ‘sahip çıkmak, korumak, kollamak’ ***<sahib*** + isimden fiil yapan ***lan-*** genişlemesi, b. ***abaplan-*** ⊡. × ***Dirmit Atiye’nin hiç kendini yormadan oturduğu yerden oğluna verdiği akılları duyunca hırsından deliye döndü. Öfkesinden ağzından çıkanı kulağı duymadı. Avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı. Seyit “Siz dokunmayın” deyip önce bir sahiplendi. Kimseye Dirmit’e el sürdürmedi.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 136).

sahip ol- b.m. ***<sahib*** + Tü. ***ol-.*** J.W. Redhouse 2006 s. 1152b. × ***Bütün gece bir ata sahip olabilmek saadetinin kendisine verebileceği hazla çırpındı durdu. Sabahı dar yaptı.*** (C.S. Gürler 1939 s. 53). × ***Ahmet ustanın, elindeki kaba saba tokmağından, kont yapılı demir kakacından, tahtanın hayatını dinliyen bir duyuş, tahtanın içine işliyen bir sezgi inceliğine sahip olduğu hiç tahmin edilemezdi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 48–49). × ***Yanında çalıştığı tüccarı kafesliyerek elde ettiği ilk on lirayı hatıra olarak çerçevelemiş ve milyonlara sahip olduktan sonra da bu çerçeveyi yazıhanesinin duvarına asarak ziyaretine gelenlere “İşte ilk kazandığım para” diye iftiharla göstererek, nasıl sıfırdan milyoner olduğunu gururla anlatmayı itiyat edinmiş idi.*** (A. Nesin 1972i s. 216). × ***Çekip gitmesi, başlıbaşına bir manifestodur. Sistemin ona verebileceği her şeye sahip oldu ve bir çırpıda, üstelik hiçbir sebep yokken bıraktı.*** (A. Yurdakul 1996 s. 124).

sahiye dinle- ‘gerçek sayarak dinlemek’ <Ar. ***ṣaḥīḥ*** ‘gerçek, doğru’ + Tü. ***–(y)e*** dativus eki + Tü. ***dinle-***. × ***Aziz’e de çok güvenmişdi. Onun daima “lafı keserek” üst perdeden atup tutmalarını hep sahiye dinlemişdi.*** (M. Yesari 1928 s. 252).

sahlaşdır- ‘durdurmak’ ***<sakla-*** ‘durdurmak, kendine hâkim olmak’ G. Clauson 1972 s. 810, DS 3516, TS 3250. × ***Aḫırda özünü saḫlaşdıra bilmäyän ġarı nänä ġahmar çıḫıb: -Balam, bu dağın başı bäyäm sizdän ötäri divaṇḫana däftäṛḫanasıdır? - deyä öz arıġ taḫta sinäsini gärdi.*** (S. Rähimov II. 2005 s. 71).

sahmana sal- ‘düzene koymak, düzenlemek; im ordnung bringen’ × ***Bağban üçün ḫäbär göndärdi ki, “Ġızım bağa gälächäk, bağı sahmana sal!”*** (Azärbaycan Naġılları 1960 2, 53).

sahn b. ***sahan II***.

sahne b.m. <Ar. ***ṣaḥne*** a.m. F. Steingass 1930 s. 782b, J.W. Redhouse 2006 s. 1169b. × ***Bir nefer postasınıŋ ökçe sesleri, yavaş yavaş temāşāsına ışındığım bu ṣaḥne-i maḥşer-nümūnı ḍarma-ḍağan bir ḥāle getiriyordu.*** (Aḥmed Räsim 1333 s. 69). × ***Faḳaṭ küçük Ameliyä ṣaḥnede ʿarż-ı endām edüb-de senelerden beri düzelmek bilmeyen dili, kekremsi ṣadäsı ile, güfteye muṭābıḳ gemici miçosu ḳılıḳ ḳıyāfet ile: “Haydi ṭayfälar/Gemi yalpalar/İçelim şarāp/Olalım ḫarāp!” diye köhne saṛhoş taḳlīdi yıḳılmalar ile oḳudu mu, ʿaẓīm bir “fori” yapardı.*** (Aḥmed Räsim 1340/1922 s. 1140). × ***Kodoşlar bekleyedursun. Para kuvvetiyle sahneden kızlar kaldırır, eve kapatırlar. Oturak âlemi yaparlar, yarı çıplak oynatırlar. Sabahlara kadar zevk ederlerdi.*** (H. Z. Ülken 1941. s. 171). × ***Sanki bir operet***

oynuyorlar; kendisi de sahnededir:.. (R.H. Karay 1947 s. 129). × ***"Orhan Kemal'e baktım doğrudan doğruya. Ayıp değil mi lan, niye sahneye çıktın?" — "Ne olmuş? Maçanı sıkıp sen de çıksana! Sanatkâr dediğin komple olmalı."*** (M.O. Buyrukçu 1982 s. 81). × ***Sahneye benzer küçük platonun üzerinde iki genç kız. Flüt ve gitar çalıyorlar.*** (A. Yurdakul 1993 s. 356).

saho/sako/sakko 'üste giyilen eski çeşit uzun bir nevi ceket' <Yun. ***σάκκος*** (sakkos) 'kurzer Überrock, Jacke' Ch. Symeonidis 1997 no. 195, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 100, DS 3516. × ***Setrinin üzerinden palto-sako giyinmiş, pantalon epeyi kısa.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 1). × ***Osman Efendi düğün için epey hazırlık yaptı. Sarığı çıkarıp dal fes kaldı. Sakoyu ve şalvarı atıp yerine ceket pantalon yaptırdı.*** (B.S. Kunt 1948 s. 33). × ***İşte şu arkamdaki sakoyu, biraz daha eskiteyim, alimallah sana veririm.*** (Ali Beg 1955 s. 99). × ***Kalabalığın arasında öylece donduk, kaldık. Farkında olmadan ben arkadaşın ceketinin eteğinden yapışmışım. Bir de baktım ki o da benim sakkonun pöçüğünü yakalamış, bırakmıyor. O anda bana öyle geldi ki, karanlık bir gecede ikimiz birden denize düşmüşüz de, eğer birbirimizi kaybedersek boğulup dibe gideceğiz.*** (M.B. Kanok 1984 s. 81). × ***ʿĀşam kerḥaney kitliyecekdim. Dili yitirmişim. Mʿahmili peştʿaḥtey filân aradım, bulamadım. Mērsem sʿaḥonun cebinde galmış.*** (Ö.A. Aksoy 1945 I, 368). × ***Sakomun düğmesini berkittin mi? Eyice bağla, berkiştir.*** (H. Z. Koşay 1952 II, 33). × ***Oğlanın golundaki pazvandi gösterir. Diyir ki "Siz ahmahlıh etdiz. Keloğlanın oyununa düzdüz." Lele durumu anlir. Oğlanı sakosunun altına soyundurir, alir padişahın hüzürüne çihir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 307). × ***Evet hakkın var. Böyle görmedikleri devlet rütbe verince sevinçlerinden şaşırırlar. Sakoyu pantolon diye giymeye çalışırlar.*** (M.Ş. Feraizcizade 1979 s. 124).

sahra 'ot biçmeye yarayan alet' × ***Halsiz ve dermansız olmadıkları günlerde bu çalılığa gelirler, ellerindeki kör sahralarile çalıları kesmiye çalışırlar, kestiklerini istif ederek sırtlanırlar ve kasabaya doğru yollanırlardı.*** (C.S. Gürler 1939 s. 10). × ***Bu iki ihtiyar çalıların koyu gölgeliklerine uzanmışlar ve yorgunluktan uyuyup kalmışlardı. Sabahtanberi kör sahralarile yaş ve kopmak bilmeyen çalıları kesmeye çabalıyorlardı.*** (C.S. Gürler 1939 s. 11).

sahra et- 'yürüyüşe çıkmak' <Ar. ***ṣaḥrā'*** 'kır, ova çöl' <Tü. ***et-***. F. Steingass 1930 s. 782a. × ***Çocuk bir gün çıkıyor, bu atla oynuyor. Atın üzerinde geziyor, sahra ediyor.*** (M. Tuğrul 1969 s. 248–291).

sahratlı 'Konya mesti de denilen yandan çaprazlı, uzun konçlu mest' DS 3516. × ***Mes, sarı, siyah, sahtiyandan yapılır. Uzun boğazlı, kısa boğazlı, kopça ile yandan açılan sahratlı, üstünden bağlamalı, derler*** (H.Z. Koşay 1944 s. 330).

sahra yap- 'yürüyüşe çıkmak' <Ar. ***ṣaḥrā'*** 'kır, ova çöl' <Tü. ***yap-***. × ***Orada çocuk biraz durdu. Sonra ustasına dedi ki: -Usta ben biraz sahra yapacağım, bana izin ver, dedi.*** (M. Tuğrul 1969 s. 291).

sahsı b. ***saksı***.

sair filmenam ‘uyurgezer’ <Ar. ***sā’ir-fi-l-menām*** a.m. M.Z. Pakalın 1946–54 III, 199. ××

sâis/seis ‘atın tımarına, yemine vesairesine bakan adam’ <Ar. ***sāyis*** a.m. M.Z. Pakalın 1946–54 III, 198, Meninski 1680 II, 2529. ××

sâ’ishâne ‘yük yükletilmekle beraber üstüne de seyisin bindiği at hakkında kullanılan bir deyimdir’ <Ar. ***sāyis-ḫāne*** F. Steingass 1930 s. 655b, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 198, M. Kütükoğlu 1983 s. 361. × ***Der ḥāl, sipāh sā’is-ḫānelerle ṭaġlardan sebz şāḫ-ı sütün-nümün çubuḳlar getürüb…*** (Ta‘līḳī–zāde 1983 [1596] s. 222).

sak I ‘uyanık, dikkatli’ <ETk. ***sak*** ‘awake, alert’ G. Clauson 1972 s. 803, B. Atalay 1986 IV, 483, DS 3516, TS 3250, R. Dankoff 2004 s. 234 ‘tetikte, dikkatli, müteyakkız’: ***Ṣaḳ oluŋ.*** (R. Dankoff 2004 s. 234). × ***Ḳapusına iŋen ṣıḳ varmaġı sevmez ṣaḳ ol yâr/Ḳapusına anuŋ ṣıḳ ṣıḳ varup yürime Nazmî gel.*** (Edirneli Naẓmī 1928 s. 37). × ***Kişi kendü işinde key ṣaḳ gerek/Eyülerle ṭurup oturmaḳ gerek.*** (Edirneli Naẓmī 1928 s. 81). × ***Bu devr içre ‘aceb saḳ ü uyaḳın/Ümīdümde ıraḳ ölümde yaḳın.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 5344). × ***Maḥabbet içre ġāyet ḫüb ü key saḳ/Hümā’dur anı azdırmadı bir sāḳ.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 8425). × ***Bünüdi şāhuŋ olduġınca aḳsaḳ, murāda ėrmeye her çend ise saḳ.*** (Fąhrī 1974 no. 1673 s. 338). × ***Dėme ḫalvetde vü dīvāra ol saḳ, ki çoḳ olur dīvār ardında ḳulaḳ.*** (Fąhrī 1974 no. 3658 s. 435). × ***Sak çobandan sağır it yiğdür.*** (V. İzbudak 1936a s. 571).

sak II ‘sap, kök’ <Ar. ***sāḳ*** a.m. × ***Haşhaşların uzun sakları üzerindeki kobalaklar, rüzgâr vurdukça, oyalamak, susturmak için bebek eline verilen mika çıngıraklar gibi sesler çıkarıyordu. Kapsülün içinde sıçrıyan küçük siyah tohumlardı bu sesleri veren.*** (Reşat Enis 1957 s. 169).

saka I ‘su taşıyıcısı; Wasserkrug’ <Ar. ***saḳḳā*** a.m. M. Kütükoğlu 1983 s. 359. × ***Kendisine gayet güzel bir saka sopası yapmış, parlak, küçük tenekeler bulmuştu. Omuzunu eğriltip, mert adımlarla su taşımasını seyrederken bizim içimiz giderdi.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. şubat 1941). × ***Tahta tabut, iki komşuyla bekçi ve sakanın belini çökerterek gacur gucur taşınmaktaydı.*** (B. Arpad 1975 s. 50-1). × ***Kız çeşmeye gitmiş. Bir baksa ki çeşmede bir eşek… Sırtında da iki saka var.*** (E. Artun 1978 s. 38). × ***Sonradan Emlâk Caddesi olan bu sokaktan, sabah sakaları, akşam yoğurtçuları, “Mühliye! Mühliye!” diye çığıran Çingeneler, katıra yüklü sepetlerle sebze satan bostancılar geçer.*** (G. Dino 1991 s. 83).

saka II ‘başında ve boynunda kırmızı, sarı tüyler bulunan küçük bir kuş; Carduelis Carduelis’ H. Eren 1999 s. 350. × ***Evin taraçasında kapanca ve ökselerile ispinoz, saka, iskete yakalamak en büyük eğlencesiydi.*** (E.E. Talu 1947 s. 85). × ***Yeni resimler, yeni eşyalar ve yeni insanlar eskisinden daha güleryüzlüler. Kuyrukaltı oldu diye bir ay kadar görünmeyen ve kafesi siyah bezlerle örtülen saka kuşu bile şimdi tekrar güneşe ve hayata kavuştu.*** (Umran Nazif 1954 s. 25–26). × ***İçlerinden elebaşlıları olduğu anlaşılan biri kocaman kafesteki yeni tutulan bütün kuşları yegân yegân tetkik ettikten***

sonra arkadaşlarına izahat verdi: Bir tane kenesetli var. (Kenesetli demek, boynu alaca kurdeleli saka demektir). (O.C. Kaygılı 2003 s. 291).

sakağı 'özellikle atlarda görülen ölümcül bir hastalık, ruam' <Mo. ***sakagu*** H. Eren 1999 s. 350, DS 3517, TS 3251, R. Dankoff 2004 s. 234 'at nezlesi': × ***Nefes alup verdikçe ṣaḳaġı olmuş bārgīr burnu gibi burnınıŋ ḳulaġları varup gelirdi.*** (R. Dankoff 2004 s. 234). × ***Bu hastalık, tabiri sahihile sakağı ve mangafa denilen hayvan hastalığının ta kendisidir.*** (C. Avcı 1937 s. 45).

sakak 'boyun, çene altı' <ETk. ***sakak*** a.m. G. Clauson 1972 s. 807, Orta Tü. ***sakak*** 'çene' B. Atalay 1986 IV, 483, H. Eren 1999 s. 350, DS 3517, TS3251, J.W. Redhouse 2006 s. 1180b. × ***Getürmek yėŋi yazı geh ḳucaġa, benefşe bağlamaḳ gehī saḳaġa.*** (Faḫrī 1974 no. 1566 s. 333). × ***Ṭonatdılar sarâyı vü ṣokağı/Ḳızıllar ṭoldı ̮hatunlar saḳağı.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] s. 190 no. 5745).

sakal/sakkal/sahal/saggal 'sakal' <ETk. ***sakal*** a.m. G. Clauson 1972 s. 808, Orta Tü. ***sakal*** B. Atalay 1986 IV, 483, H. Eren 1999 s. 351, DS 3512. ***sakal*** 'sakal; Bart' O. Blau 1868 s. 287, J. Thury 1885 s. 44, J.W. Redhouse 2006 s. 1180b. × ***Bu def'a evine aḳ ṣaḳallu geldi, çoḳ miḥnetden aġarmışdı.*** (Ferec v. 229b). × ***Çaḳşırcı Şeyḫīnüŋ ṣaḳalı uzun olduġı içün her kişi ṣaḳalından ḍolaşurdı.*** (M. Çavuşoğlu 1970 [16.yy.'ın başı] s. 31). × ***Deŋiz havāları mużırdur. Müdām ḍurub oturmayalar. Yedine ṣıḥḥat az olur. Emrāż-ı muḫtelife deprişür, ve saḳam artar, ve ṣaḳalı tīz aġardur, pīrlik getürür, ḳuvāyıża'īf eder.*** (Ṣaltuḳ-nāme v. 485a). × ***İbrāhim Paşa ġāyet-i tehevvüründen Āmid ḳāżīsı Mevlānā Zeynül'ābidīn Efendinüŋ ṣaḳalına yapışub...*** (Selānikī 1989 [1599] s. 274). × ***Aġanıŋ ḳaba ṣaḳalı, ḳaba bıyıġı ḳadar ḳaba bir lisān ile aŋladıldı.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 185). × ***Hānī bizim aḥmediye ṣarılı, aḳ ṣaḳallı, nürānī yüzlü ̮hācegīlerimiz ve kerli ferli ḥāccī aġalarımız vardı.*** (Żiyā Paşa, YTEA 1978 [1869] II, 108). × ***Her sakallı bir mi? Sakallı var, sakallıcık var, alık Emeti!*** (S.M. Alus 1933p s. 235). × ***Ortalığı bulanık görüyordu. Bir ara Hacının süt gibi ak dişi, kara abanoz sakallarının arasından bir gözüktü söndü.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 178). × ***Berber – Saç mı sakkalmı? Efendi Amca – Anasını satayım, sakkal kardeşim.*** (A. Dino 1944 s. 98). × ***Gırçıl olmuş sakalın, gel de bicük aynaya bak!*** (H. Ritter 1953 III, 228). ***sakal bıyık falına var-:*** × ***Çenesinin ak düşmüş. kıllarını avuçlaya avuçlaya beş on dakika derin bir sakal bıyık falına vararak düşündü.*** (H.R. Gürpınar, Muhabbet Tılsımı t.y s. 245). ***sakaldan kesip bıyığa ekle-:*** × ***Sizin validenize gelince o pek söz anlamaz kadın değildir. Onun aklını bozup belki kızını vereceği adamın oğlunu damatlığa kabul ettirile. Sakaldan kesip bıyığa ekler ama bunun babası baba olduğu fena ki o meram anlamaz.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 108). ***sakal falı:*** × ***Yaşşa Kanaryacığım!.. Senin kıratta kurnaz kadın görmemiştim. Sendeki ayak tırnağına benziye idim, salt Artvin avanağının değil, baronların bile baş tacı olur idim! diyor. Enişte bey de, gene sakal falile meşgul, dudaklarını bir tarafa büzüyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 53). × ***Cevdet efendi, işi bir türlü***

kestiremiyor, sakal falı bakmak âdeti olduğu için, çenesini sıvazlıyordu. (S.M. Alus 1934 s. 379). ***sakal falına el at-:*** × ***Cevdet efendi biraz kendine gelmişti. Bir sigara savurayım dedi. Altın tabakayı hak getire; gideceği yere gitmiş. Sakal falına el atacağı esnada bir otomobil sesi... Arkasından bir far ziyası.*** (S.M. Alus 1934 s. 390). ***sakal gözet-*** '(kadın) erkeğe saygı göstermek': × ***Kadın, hangi yaşta olursa olsun, yedi yaşından yukarı bütün erkeklerin sakalını gözetir. Yolda giderken iki yüz adım geride de olsan, sen geçinceye kadar bekler, yüklü olsun, boş olsun.*** (M. Makal 1978 s. 79). ***sakalı bit-*** 'iş tamamlanmak, kemale ermek': × ***Pek yakında, bu oyunun da sakalı bitecek; mahallede bir hengâme kopacak; dillere düşeceğiz.*** (S.M. Alus 1933p s. 195). × ***Maġrür olma hüsne iŋen bir gün ola güm/Ol oyunuŋ ṣaḳalı bitübdür diye ṣaḳal.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 352). × ***Māyil ol māyilüŋe bir gün ola ey yüzi māh/Ol oyunuŋ ṣaḳalı bitdi diye saŋa ṣaḳal.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 355). × ***Dağılırken didi erbâh-ı temâşâ tarih/Lihye koyvirdi köçek bitti sakalı oyunun.*** (A.S. Levend 1943 s. 468). ***sakalı değirmende ağar-*** 'ömrü boşa geçmiş olmak': × ***Haberüŋ yoḳ dükedübdür bu değirmen dāneŋ/Meger ey pīr değirmende aġardı ṣaḳaluŋ.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 205). ***sakalı değirmende ağart-*** 'ömrünü boşuna geçirmek': × ***sakalun değirmende mi ağartdun?*** (V. İzbudak 1936a s. 56). ***sakalı elimde*** 'elime düştü anlamında deyim': × ***Kendisinin bir odaya çıkabilmesi husûsunu da sûret-i mahsûsada Mutasarrıf Paşa'ya yazayım. Şimdi ânın da sakalı elimde.*** (Nāmıḳ Kemāl 1967 [1870] I, 314). ***sakalı kaptır-*** 'birinin eline düşmek': × ***Biliyorsun başkan merkez yürütme kurulundan iki kişiyi onur kuruluna vermek istiyor. Bazı arkadaşlar da el altından karşı çıkıyorlar buna. Sakalı büsbütün de başkana kaptırmak istemiyorlar.*** (Ç. Altan 1978 s. 38). ***sakalıma anlat!*** 'sana inanmıyorum, anlamında deyim'. ***sakalını destekle-: Öyle bilgiç ki... Nerdeyse sakalımı destekliyecek.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 50). ***sakalını ele ver-*** 'kendini başkalarının yönetimine kaptırmak': × ***Ah, baba... darılma amma kabahatin büyüğü sende... Bilirsin ya Baba, gözlerini aç! Bunların hepsi serseri... Sakalını ellerine vermeye gelmez. diye ne kadar çırpındım; dinlemedin, diye çıkıştı.*** (R.N. Güntekin 1930 s. 165). × ***Yumuşak durmak, yalvarmak, sakalı ele vermek demektir. Sonra artık evin idaresi ne olacak?*** (M.Ş. Esendal 1958m s. 155). ***sakalını helâlla-:*** × ***Yok alimallah öyle şeyden çekinmem, amma o Elmas Hanımla Asiye Hanım yok mu, alacağı olsun onların... Sakalını helallıyarak: Velhasılı kelam davayı elli iki sene uğraştım, didindim, senin anlıyacağın temyizen kazandım.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 117). ***sakalını kes-*** 'izin almak': × ***"Giz, neye gelmen?" demiş dayım. "He anam herif, o kadar erkeğin sakalını nasıl keseyim de geleyim?"*** (M. Makal 2008 s. 80). ***sakalının altına gir-*** 'sözünü dinlemek': × ***Saat dokuza geliyordu. Onbir buçukta millet paydos edecekti. Bunu bildiği halde Cemile'yi görmek, ondan özür dilemek, sakalının altına girmek için adımlarını açtı.*** (O. Kemal 1952c s. 113). ***sakalın sığar-*** 'sakalını okşamak': × ***Kadıya yalnuz giren sakalın sıgayip çıkar.*** (V. İzbudak 1936a s. 350). × ***Oġlan meytün elin hareket etdürür, meyt kendü elilen kendü saḳalın sıġar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 85). ***sakalı***

yoldur- ‘kendini küçük düşürmek’: × ***Aybdır ırzı olan insana/Sakalın yoldura bir oğlana.*** (A.S. Levend 1943 s. 467). (Argo) ‘para’ × ***Sulukule’de sakal’ın karşılığı para demektir***, (esnaf için) ‘siftah, sabahleyin cebe giren ilk para, (memur vb. için) rüşvet, bahşiş, para yardımı‘ (H. Aktunç 1990 s. 251).

sakal döken ‘keten helvası’ DS 3517. ××

sakanduruk ‘baş giysilerinde çene bağı; Schmuckgegenstand?’ <Orta Tü. ***sakalduruk*** a.m. B. Atalay 1986 IV, 483 + ***sakal*** + isimden nomen instrumenti yapan ***-dırık/-duruk*** eki, b. ***boyunduruk*** ⊡. H. Eren 1999 s. 351, H. Vambéry 1901 s. 203, ‘boyunduruğun alt kısmı’ ZTS 1976 s. 162, J. Deny 1921 s. 582, DS 3518: ***sakandırak, sakandırık,*** TS 3253, 3252: ***sakanduruk, sakandırık.***

sakangur ‘bir nevi ince tül ve tülbent adıdır; ein Eichsenart’ <Ar. ***sakankur*** ‘tülbent, sargı, bir çeşit ince tül’ M.Z. Pakalın 1946–54 III, 97, J.W. Redhouse 2006 s. 1064b. ××

sakarca b. ***sakar meki***.

sakar meki/sakarca ‘adi cins yaban ördeği’ ***<sakar*** ‘hayvanların, özellikle de atların alınlarında bulunan ak leke, küçük akıtma’ H. Eren 1999 s. 351, 291, R. Dankoff 2004 s. 234, DS 3518. × ***En değerli sayılan tekir, elmabaş, kaşıkçı, gülburun, hanım ördeği, destere diş, çamurcıl, kılkuyruk ve saire marti ördeği, sakarmeki, kara ördek ve patka denilen adi cinslerini de hemen her avcı tanır.*** (C. Avcı 1937 s. 111).

sakarya ‘saka kuşu; Vogel?’ ××

sakatçı ‘sakatatçı’ × ***Ekmeğini alınca doğru Hal’deki sakatçıya uğradı. –Gülüm, bizim ciğer, diye sordu. Hazır Haşmet Bey.*** (M.Ş. Esendal 1958m s. 15).

sakat saksı ‘yalan yanlış’ × ***Velî ḳatumda vardur bed-güherler/Ṭoğururlar ṣaḳat ṣaḳṣı haberler.*** (Şeyḥoġlı Muṣṭafā 1979 [1540] s. 190 no. 6031).

sak davran- ‘dikkatli olmak; auf der Hut sein’ ***<sak I***. × ***Onda ben artık zalimeden şüphe edindiğimden, sak (tetikte, uyanık) davranarak cevaba ayaz eyledim...*** (E. Misailidis 1986 s. 415).

sak dur- ‘korumak, gözetlemek; auf seinen Hut sein, aufpassen‘ ***<sak I***. DS 3519. × ***Tabii dedi, bu hayalet bize bir daha gelecek. Bu akşam sen de sak dur, ben de sak durayım. Her halde bu hayaleti öğreneceğiz, dedi.*** (M. Tuğrul 1969 s. 248–292). × ***Tilkinin tekbaz olduğunu bildiğinden daima sak (uzak) durup, pençesinden sakınır imiş.*** (E. Misailidis 1986 s. 150).

sakgavil/seggevil/sahavel/sakgavul ‘çalı süpürgesi’ DS 3515. × ***Seggevilin ḳoḳocuni getirir bunun beyin zoġuna. “Ġaḥ ulan ġavat!” diyir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 417). × ***Gapıyı açanda gelir bahir ki ele bir süpürge bezeli ki demiş, “Bunnar ne?” “Senin canın bunda ben onun için bele bezetdim.” Ahmah bilmir, “Neye gülirsen?” “E onda can olir mi? Benim canım sakgavilde.” Sakgavili de elde edir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 200). × ***“Efendi eceba senin canın nerde?***

Senin canın bi bana öğret?" diyir, "Aa gız benim canım o sakgavulda. Orda" Sevinir, zannedir, essahdır. Gız gidir oğlana diyir, "Sakgavulda." Diyir ki "O sakgavulu gelin et, bezet, düzet, gel garşısına oyna. (B. Seyidoğlu 1975 s. 269). × ***Hurşud diyir. "Ulan itoğlu it gah atan ne vercehsen?" "Nerde oynim?" Seggevilin kokocuni getirir bunun beyin zoğuna.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 417). b. ***cahavel.***

sakgavul b. ***sakgavil.***

sakın-/sağın- II 'korumak, gözetmek, kollamak; düşünmek; denken, meinen, annehmen' <ETk. ***sakın-*** a.m. ***<sak-*** 'to think' G. Clauson 1972 s. 812: Clauson ***sakın-*** fiilinin ***-k-*** sesinin, erken bir dönemde, alışılmamış bir biçimde ötümlüleştiğini belirtmiştir, B. Atalay 1986 IV, 484, TS 3255, R. Dankoff 2004 s. 234, J.W. Redhouse 2006 s. 1159b, Meninski 1680 II, 2921, 2974, C. Brockelmann 1917 s. 48. × ***Ṣağınġu kerek.*** (W. Radloff 1911 IV, 265). × ***Sağınma rāzı kim dėmek yaramaz, sağınmaduḳ yėg eydilmey'cek rāz.*** (Fąhrī 1974 no.3659 s. 435). × ***Bilürsin ben saŋa hīç bunda yavuz, sağınmazdan niçün döndüresin yüz.*** (Fąhrī 1974 no. 3785 s. 441). × ***Hemān ki şāh icerü girdi, dutsaḳlaruŋ (hebisi) bir bir cağırub eyitdi kim: "İgümi öregümi sakın!"*** (Ferec v. 26b). × ***Ehli 'işmetden olur gerçi ṣaḳınmaḳ gibi kār / Başları ṭaşra olanlarda bu ḥālet yoḳdur.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 230). × ***Ni'metini ḫullān-ı bā-vefāsından ṣaḳınmaya, ammā ki iḫtilāṭ-ı behīcile.*** ('Ālī 1587 v. 123a). × ***Ḫançeri destinde ḳan mest u biŋ olmış ḳoyunı, / Gey ṣaḳın, ġāyetde bī-pervā göŋül, ḳaṣṣāb göz.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 42). × ***Atalar eydür: ṣaḳınan göze cöb düşegen olur.*** (V. İzbudak 1936a [1466] no. 228). × ***Niçeme ḍonına ṣıġmaz ḳalaḳdan/ Velīkin ṣaḳınur gözden, ḳulaḳdan.*** (Şeyḫoġlı Muṣṭafā 1979 s. 268 no. 3699). × ***"Ey ḫıristiyanlar, asıl fukaraya sadaka etmekten ve bize on para meride vermekten sakınırsınız da, bu ḫiyanet Hırsızlara cömertlikle verirsiz; Bunlar ise taklit olup, sizlerden zengindirler." dedi.*** (E. Misailidis 1986 s. 696). × ***Fuat, kaya kovuklarında o kocaman giridayı yakaladığı zaman Hasan ilk kez geçmişe, çok değil, beş on yıllık bir geçmişe, iyice sakınarak değmişti.*** (A. Ağaoğlu 1981 s. 163). × ***Başına bir çevre sarmıştı, güneşten sakınacaktı sözümona.*** (T. Apaydın 1991 s. 104). × ***Mustafayı gördü, hançerini ona fırlattı. Mustafa hançerden sakındı. Çavan hançer uzaklara gidip geriye döndü.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 163). ***gözünü budaktan sakınma–*** 'kendini çekinmeden tehlikeye atmak': × ***Dana Meḥmed, gözünü budaḳdan ṣaḳınmaz, ṣağı ṣolu belli olmayan azġın ataḳlardandı.*** (M. Yesari 1928 s. 298). ***sakınmaz başa düşer sakınmaduk taş*** 'insanın başına hiç beklenmedik şeyler gelebilir': × ***Olur-olmaz kişiye koşmaġıl baş/saḳınmaz başa düşer sanmaduḳ taş.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 1765).

sakın 'dikkat et, kolla, gözet!' ***<sakın-***. Meninski 1680 II, 2974. × ***Onlardır sakın!: İrini – Hah işte onlardır ṣakın!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 56). × ***Oğluŋa sakın okur yazar kız alma; soŋra siziŋ hepiŋizi parmak üstünde oynatır.*** (H.R. Gürpınar 1927mu s. 13). × ***Azdırmasun seni ṣaḳın ol ḳırnaġuŋ piçi!*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 50). × ***Sakın***

şüphe buyurmayınız! Bendeniz fakat bugünden meclubunuz değilim, öteden beri yanar gezerim. (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ta s. 46). × ***Ṣaḳın ol çaġda ḳara pus olub imdi olma buş!*** (Naẓmī 1928 s. 24). ***Sakın mavi fiyongalı, nalçalı kunduralarını unutup boncuk düğmeli, çapraz atmalı iskarpine binmesin!*** (Aka Gündüz 1930 s. 117). × ***"Bre şişko, yoksa bu kadana senin aftosun mu?" —"A a a asla! Ha ha ha hâşâ!" —"Hampası sakın sen olmayasın?"*** (S.M. Alus 1934 s. 353). × ***Sakın bileti orada düşürmüş olmayayım.*** (B.S. Kunt 1937 s. 87). × ***Sakın Kumru Hanımın yerine onu sana verip de bir dek etmesinler!*** (Şināsī 1940 [1860] s. 51). × ***Sakın bir zabit kızı olmayasınız!*** (H.Z. Ülken 1941 s. 87 8). × ***Aman, sakın ha! Hiç öyle şey olur mu? Çok ayıp edersin.*** (M. Rona 1944g s. 30). × ***Dakacağın altınları çoksunma sakın. Öyle gıza az bile!*** (F. Baykurt 1961o s. 58). × ***Örümcek mübarek hayvanmış, sakın ola öldürmeyin, yuvasına el uzatmayın diye fetva verdi.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 77). × ***Seni mutlu etmek için her şeyi yapmaya hazırım. Ama bunu boyun eğmeye alma sakın.*** (Peride Celal 1991 s. 458). × ***Gecenin aynası puslanmış, Boy uzun, omuzlar geniş, etine sıkı... sakın bu?.. "Transseksüel misin sen? "Ne demek o"*** (A. Yurdakul 1993 s. 330). × ***Konu komşu, "Çocuk sakın ince hastalığa tutulmuş olmasın" diye Nusret Ağanın kulağına bir şeyler çıtlatmışlar.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997 s. 69).

sakınç b. ***sağınç***.

sakır 'çekiç, Hammer' <Lât. ***securis*** 'balta' G. Meyer 1893 s. 48, 49. ××

sakırga 'kene' <ETk. ***sakırku*** a.m. G. Clauson 1972 s. 816, B. Atalay 1986 IV, 484, H. Eren 1999 s. 351, R. Dankoff 2004 s. 234: ***sakırka*** a.m., DS 3519, TS 3256, J.W. Redhouse 2006 s. 1159a. × ***Başından örtüsü sıyrılmış, kalın iki saç örgüsü, sakırga kovan at kuyruğu gibi, düşman askerlerine çarpıp duruyordu.*** (R. Enis 1957 s. 94).

sakır sakır titre- 'tir tir titremek' DS 3519, TS 3256. × ***Ditrer görince bir eri içim ṣaḳır ṣaḳır.*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 54). × ***Birdenbire öyle soğuk çıktı ki pirinç tanelerini tutamaz oldum, parmaklarım sakır sakır titriyor!*** (M. Yesari 1974 s. 232).

sakızların uğurla- 'tatlı dille aldatmak, kandırarak kendi tarafına çekmek' × ***'Aṭṭārlaruŋ işi neyi olursa kâġıda burmaḳ ola, ammâ ṣaḳızların uġurlayalar, hem anlarda ḥüsn-i Yûsuf bulına.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 153).

sak-i 'arûsân 'bir tür helva' F. Steingass 1930 s. 642a. × ***Ne leẕẕet var idi sāḳ-ı 'arūsān/İderdi pīr-i ṣad-sāli civān-sān.*** (Ta'līḳī–zāde 1983 [1596] s. 233).

sakkal b. ***sakal***.

sakko b. ***saho***.

saklambaç/saklanbac 'gizlenecek yer; Versteck' ***<sakla-*** + ***-baç*** fiilden isim yapım eki, ***-m-*** türemesi için b. ***atlambaç*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1159b. × ***Bir koskoca konakta bir emin saklambaç bulmak müşkül marifet.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 29). × ***Daha oyunlarımız çok: Körebe, kovalambaç, saklambaç, köşe–kapmaç...*** (T. Yücel 1954 s.

37). × ***Durmadan oynuyorlardı: ciddi-biddi, saklambaç, kurdusan-kuyruk...*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 44–45). × ***Bir gün Hoca ile yârânları saklanbac oynarlar.*** (P.N. Boratav 1996 s. 152). × ***Teneffüste saklambaç oynadık, o ebeydi, beni ağacın tepesinde gördü ama görmemiş gibi yaptı.*** (L. İpekçi 1998 s. 20).

saklanbac b. ***saklambaç***.

saklı 'gizli, saklı' <***sak I***. Meninski 1680 II, 2974. × ***Siz de saklı saklı bakarsınız. Beğenirseniz alırsınız, beğenmezseniz, kokmuş malımız yok ya, kalır.*** (F. Baykurt 1961o s. 269). × ***Niçin öyle gizli saklı güldüğünü sordum. Derhal döküldü: "Aklıma ne geldi biliyor musun," dedi ve her şeyi anlattı.*** (Ümit Kıvanç 1995 s. 14). ***...den saklı:*** × ***Sıtkı Efendi artık Ramazanda yorgan altında karısından saklı kete yediğini anlatmıştı.*** (M. Hacıhasanoğlu 1948 s. 36). ***ne saklısı varsa*** 'bütün gizli şeyler': × ***Terbiyelidir, temiz konuşur, her zaman para ister, herkesin ne saklısı varsa bilir ve bildiğini saklamaz.*** (M.Ş. Esendal, Ayaşlı ve Kiracıları, t.y. s. 125).

saklıg b. ***saklık***.

saklık/saklıg 'uyanıklık, dikkatlilik; Vorsicht, Wachsamkeit' <***sak I***. ETk. ***saklık*** 'wakefulness, watchfulness' G. Clauson 1972 s. 809, TS 3259. × ***Saklık pile kör elin sakladı.*** (W. Radloff 1911 IV, 255). × ***Kime kim şeb-revânî ̮hû gerekdür/Aŋa ṣaḳlıġ ile ḳoŗhu gerekdür*** (Şeyḥoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] s. 187 no. 1582). × ***Birisi olur ki assı istemekde dürişmek, daḫı sınanmış ziyândan saḳlıḳ edinmek, daḳı ḥāẓır ve iletdigi assıyı gey saklamaḳ...*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 18).

sako b. ***saho***.

sak ol- 'dikkatli, uyanık olmak' <***sak I***. TS 3260. × ***Şöyle vasf ederler ki kelp ile kedi bir karanlık oda içinde yatarlar iken, tavandan bir tüy düşmüş olmağ ile, kelp ziyade sak (uyanık) olup, anide ayağa kalkmış...*** (E. Misailidis 1986 s. 428).

sakolevi 'doğu Akdeniz'de kullanılan üç direkli ve kıçüstü yüksek bir tekne' × ***Çünkü yelkenli sakolevi tulum yelkeniymiş, voltalarda iki denizci gerekirmiş; hepimizin bildiği gibi, skotayla podarayı aşırmak için.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 56).

sakr 'şahin, atmaca; ein Raubvogel' <Ar. ***ṣaḳr*** <Lât. ***sacer***. F. Steingass 1930 s. 790b, J.W. Redhouse 2006 s. 1181a, G. Meyer 1893 s. 21. ××

saksafon/saksifon 'saksafon' <Fr. ***saxophone*** a.m. Konuşma dilinde orta hecedeki ünlünün **/a/**'ya geçmesi alınma kelimelerde olağandır, b. ***gramafon, monabolye, boruzan, aforos*** ⊡. × ***Simsiyah ismokinli, simsiyah şişkin suratlı bir zenci, saksifon öttürüyor.*** (R. Enis 1935 s. 21). × ***Büyük bir davul takırdıyor, saksafon gevrek gevrek kahkahalar atıyor ve itişe kakışa dans ediliyordu.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 24-25, s. 26). × ***Tango bitince, saksafoncu piyanonun üstüne bıraktı saksafonu. Kadınlar acele adımlarla yerlerine döndüler. Caz tekrar sustu.*** (N. Cumalı 1956 s. 518). × ***"Bunlar babalarının ölümünden sonra azıttılar. Dayın bir kurt köpeği aldı önce. Sonra 'motosikler' diye, dayattı. 'Almanya' diye tutturdu.***

Oralarda bir zaman saksafon çaldı. 'Okusun' diye satmadık bir şey kalmadı benim sandıkta. (Peride Celal 1991 s. 145). × ***Dördü de kendi halinde. Biri kontrbas, biri piyano, digerleri saksafon ve davul. Titrek bir caz, dördü arasında gidip geliyor.*** (A. Yurdakul 1991 s. 68).

saksağan/sagsıgan 'saksağan; Elster'<ETk. ***sagızgan*** a.m. G. Clauson 1972 s. 818, B. Atalay 1986 IV, 483, H. Eren 1999 s. 352, O. Blau 1868 s. 287. ***saksıgan*** Meninski 1680 II, 2972, TS 3244, 3261: ***sağsıkan, saksıkan.*** × ***Saksağanı yakalamış Keloğlan. Elinde bir mudullu değnek varmış. Mudulu saksağana sokarmış, saksağan cıyaklarmış.*** (M. Tuğrul 1969 s. 248–249). (Argo) 'erkeklik organı, penis; fellsyo; erkeklik organını emerek sevişme' (H. Aktunç 1990 s. 251). ××

saksakı 'bir tespih türü' × ***Tabii, bahsettiğim tesbihler, bazı avarelerin kullandığı "saksakı" denen büyük boncuklular değildir.*** (M. Makal 1952 s. 71).

saksı/ Az. **sahsı** 'kil, balçık, pişmiş kil; çiçek dikilen herhangi bir kap; Ton, Lehm' <Alm. ***Sachsen*** 'Saksonyalı': W. Radloff 1911 IV, 257, 'kırık çanak' ZTS 1976 s. 162, DS 3520, TS 3261, Meninski 1680 II, 2519, 2633. × ***Eger deryâ olursa ḳıymeti dür/Gözüm öŋinde bir ṣaḳṣı degüldür.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] s. 357 no. 6037). × ***Eger ẕaḫîre eyleyüb dutarısa anuŋla ṭaş ve saḳsı arasında hiç tevāfüt belürmez.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 80). × ***Bir cam fener ile birkaç saksı, bir de Hasenenin çarpık ağzı sayesinde kiracıların arkası kesilir.*** (H.R. Gürpınar 1934 s. 67). × ***Efendi şu saksıya az kandurut koy da birez de pambık ver, baban anan hayrı uçun: Bizim çocuklar ahırda kavga çıkarmışlar, büyük domuz güççükte gafa göz bırakmamış, gan şarıl şarıl akıyor.*** (M. Makal 1952 s. 107). × ***Ne güzeldi her şey, Frau Ulla. Pencerenin içindeki saksıda çiçek açmış atlas ve gökyüzündeki yarım ay...*** (N. Eray 1986 s. 173). × ***Pencerenin dışında kırmızı küpeçiçekleri. Teneke saksılara dikilmiş. Tenekeler, margarin kutusundan bozma.*** (A. Yurdakul 1991 s. 166). × ***Ay qız, Yaġut, nā oldu çay? Allah vurmuşun adı Yaġutdur, özü heç saḫsı da deyil.*** (C. Cabbarlı 2005.3. s. 230). × ***O ki şāhārdā dilindān düşmürdü. Yaġutdur, zümrüddür, saḫsıdır nādir? O ki bir yol vurub başını da yarmışsan a?*** (C. Cabbarlı 2005.3. s. 234). ***pişmiş saksı*** 'Terrakotta'.

(Argo) '(insanda) baş, kafa; beyin, düşünme yetisi, zeka' × ***Nasıl ama, saksım çalışıyor di mi?"*** (H. Aktunç 1990 s. 251).

saksı dibi 'bir fes çeşidi' <***saksı***. M.Z. Pakalın 1946–54 III, 100. × ***Işlanıp büzülmüşüne (limon ḳabuġu) ṣıfır ḳalıba çekilmişine (saḳsı dibi), yaṣṣı ve başa geçmişine (ṭablakār) birer nām-ı ḫuṣūṣi olmuşdur.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 15).

saksifon b. ***saksafon***.

saks mavisi 'bir mavi tonu' <Fr. ***saxe*** 'Saksonya' × ***Olağanüstü bir dirilikle bembeyaz yün çoraplarını ayağına, saks mavisi yeni sabahlığını sırtına geçiriyor; az önce yarı bilinçle araladığı perdeyi***

bütünüyle açıyor, camdan dışarısını belli bir gerçeklikle görüyor. (A. Ağaoğlu 2014 s. 16).

sal ‘tabut; sedye; küçük sandal’ <ETk. ***sal*** a.m. G. Clauson 1972 s. 824, B. Atalay 1986 IV, 485, H. Eren 1999 s. 352, Meninski 1680 II, 2921, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 100. × ***Bir gün şeh-zāde uyıdı. Ḳız salı sürerdi. Bir timsāḥ sala ḳaṣd ėtdi. Ḳız şeh-zādei uyardı.*** (Ferec v. 149a). × ***Paşanıŋ ḳarısı, paşanıŋ ṣalı evden çıḫar çıḫmaz, Ṣāliḥi çürük bir gelik gibi ẓoḫaġa fıllatmasından…*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 175). × ***Ve Uyvar ḳal‘asına ra‘āyā ṭāyifesi dār-ı ḥarbden getürdükleri ve nehr-i aga ile sal ėdüb gelen çam ṭaḫtasından ve sāyir kerāsteden her ‘arabadan beşer aḳca alınub…*** (Ö.L. Barkan 1943 s. 315). × ***Söra bu salı omuzlīp camıya götürīyler. Camının içersine salı goyular.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 16). × ***Alçakdan götürün benim salımı/ Görmüyenner görsün benim halımı.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 26). × ***Ya ben ağlamayım da kimler ağlasın/Salımın başını annem bağlasın.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 47). ***sal çat-*** ‘sal yapmak’: × ***Ol yir Virānca ḥiṣārdur. Göreceden aṣaġa deŋiz kenārında cemi’inüŋ ḳarşusında Ece Begile ġāzi Fāżıl bir ṣal çatdılar, bindiler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 44). ***sal düz-*** ‘sal yapmak’: × ***Anuŋ muḳābelesinde Ece beg ve Fāẓıl beg bir ṣal düzdiler.*** (Oruc b. ‘Ādil 1343/1925 s. 17). ***salına gir-*** ‘tabutunu omuzlamak’.

-sal/-sel ‘isimlerden ve fiillerden soyut isimler yapan ek’. Krş. ***kumsal, uysal*** vb.

sal- I ‘salmak, bırakmak, göndermek, yollamak, fırlatmak’ <ETk. ***sal-*** G. Clauson 1972 s. 824, B. Atalay 1986 IV, 485, DS 3528, TS 3277, J.W. Redhouse 2006 s. 1161a-1161b. × ***Bir sā‘atden cüpān geldi, ḳoyunı bāġa saldı gendü köşke çıḳdı bir tobra bādām biste u ̆hurmā getürdi.*** (Ferec v. 228b). × ***Ayşe hanım, kaşla göz arasında, kendini aşağıya atıp Agavniyi uyandırmış, palas pandıras kapı dışarı salmış.*** (S.M. Alus 1933p 165). × ***Şeftali bahçelerinin zevki tâ uzak diyarlara bile şöhretini salmış, dillere destan olmuştu. Onun için ne kadar zevkine düşkün, keyfine meraklı memurlar varsa hep burasını ister, buraya yerleşirdi.*** (R.H. Karay 1940m s. 32). × ***Faraza, bir kaçı bir arada, tarlalara açılmışlar; zağarları öne salmışlar. Bir de bakmışlar ki çalının altından pır diye bıldırcın havalanmış, havalanmasile beraber iki çifte birden gürlemiş, hayvanı da söz temsili Ahmedin zağarı kapıp sahibine getirmiş.*** (S.M. Alus 1944 s. 144). × ***Evin ortasında bir halka varmış. O halkadan bir ip bağlıyarak, ipi kafasından geçiriyor. İyi ama, kendini salınca halkayla beraber tavandan bir kofa altın yere düşüyor.*** (Rodop Türk Halk Masalları 1963 s. 27). × ***Dürü saldı kuşu. Kırçık bacağını aksatarak uçup gitti karabakkal.*** (F. Baykurt 1971t s. 375). ***saldık bayıra mevlam kayıra; saldım/saldık çayıra mevlām kayıra*** ‘kendi hâline bırakmamayı, ilgilenmemeyi anlatan söz’: × ***Daha doğrusu tavuklar kendi başına oyalanıyor. Yem, ne sabah var ne akşam. Saldım çayıra, mevlâm kayıra!.*** (F. Baykurt 1959e s. 56). × ***“Bir mühür, bir müdür” sözü tekerleme değildir. Okulu açınca iş bitti sanmışız. Hâlbuki iş okulu***

açtıktan sonra çatallanmıştır. Şimdiki durum tam "Saldım çayıra, Mevlām kayıra!" sözüne uygundur. (F. Baykurt 1960 s. 30).

sal- II 'sallamak' × ***Ṣalıncaḳ ṣalar gibi … ṣala ṣala.*** (R. Dankoff 2004 s. 234). ***beşik sal-*** 'beşik sallamak; wiegen' Meninski 1680 II, 2922. ***başın aşaga sal-*** 'başını sallamak; den Kopf schütteln' Meninski 1680 II, 2922. ***kuyruk sal-:*** × ***Tanrı kaza vermeyince beyine hayin olmaz ki lanet hayine, it kuyruğun saldığınca.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 311). ***yelpeze sal-:*** Meninski 1680 II, 2923.

sal- III 'saldırmak' × ***Geçen sene kızların ferfene yedikleri gece bu avluda Vahidin köpeği bıçakladığı aklına geldi. "Ulan! İster misin Arap bize salsın!" diye bıçağını yokladı.*** (K. Tahir 1957 s. 234).

sala I 'kavga' × ***Mesela ceviz, çelik çomak, birdir bir oynarlarken kavga çıktı mı, sivrilmişler ve bıyıkları terlemişler de arada, sala hazırdı.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 22.5.1951). ***salaya tutuş-*** 'kavgaya başlamak': × ***Bunlar bostana dāḫil olduḳları esnāda ḳapınıŋ öŋünde Ḳaramehmedpaşalılarla ̧Hoṛhorlular ṣalaya ṭutuşurlar.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 66).

sala II b. ***salā'***.

salâ 'ünlem sözü' × ***Bunların hepsi burada nafile. Para bahsine gelince bizim herifi yumuşatabilirsen salâ. Hasislikte Fransız, ama halkı canından bezdirir Fransızlardan ha!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 61).

salâ'/salây/selâ/sala II 'Cuma namazına veya cenazeye çağırmak için okunan salavat; çağırma, davet etme; çağrı' <Ar. ***ṣalā'*** a.m. F. Steingass 1930 s. 791a, 792a, J.W. Redhouse 2006 s. 1182a. × ***Ṣaladur dertli göŋüller ṣaladur, tabīb u hᵛāceyem dermāna geldim.*** (Şair Eşref 1958 s. 16). × ***Eşrefoġlu Rümī söyler ile şāra ̧haber eyler, kim ki 'āşıḳ olmaḳ diler gelsün beri ṣaladur.*** (Şair Eşref 1958 s. 45). × ***Ṣaladur gelsün ol pervāne-yi 'āşḳ, bu derd oduna yansun kim demdir.*** (Şair Eşref 1958 s. 59). ***selā ver-*** 'Müslümanları bayram veya cuma namazına çağırmak, bazı yerlerde cenaze için kılınacak namazı haber vermek amacıyla minarelerde okunan dua; für einen Toten' × ***Baki Hoca, Haymanalı ustaların yaptığı minareden "sela" vermeğe başladı. Yanık sesi köyün içini doldurup taşıyor, kırlara bayırlara, sürülmüş, sürülmemiş ekeneklere yayılıyor.*** (F. Baykurt 1971t s. 377). ***salâ ur-*** 'sala okumak': × ***Nefsi-çün bir nefes 'ayān u nihān/Urmadı kimseye ṣalā Muḫliṣ.*** (Elvān Çelebī 1984 [1358–59] no 1014). × ***Dīn yolında irādet-i Ḥaḳdan/Her nefes döstlar ururdı ṣalāy.*** (Elvān Çelebī 1984 [1358–59] no 1839). ***salalı bilgeli*** 'bilgin, olgun': ***Salalu bilgeli ̧halīfe idi/Konya anuŋ-ıla çün Ken'an.*** (Elvān Çelebī 1984 [1358–59] no 1860).

salaca 'ceset, ölü; sedye, tabut' <***sal***. DS 3521, TS 3261, Meninski 1680 II, 2977, J.W. Redhouse 2006 s. 1160a. × ***Kar öyle bir geliyordu, öyle bir geliyordu ki, bunca yıl, yolculuk boyunca böylesini hiç biri görmemişti. Çoğu artık "salavat" getirmişti. Çoğunun yalnız kafasının içinde bir can vardı. Ordan aşağısı bir salaca. Karın yıkayıp yuduğu, kapattığı, örttüğü bir salaca.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 175).

× ***Size ne anlatayım, ağlayan kadınların dokuzar onar çocuğu varmış. Hepsi aç kalmışlar. Ona ağlıyorlarmış. Sizin bileceğiniz şimdi önümüzde on beş, on altı salaca. Ya gömelim, ya da bir yardım yapalım*** (Ü. Kaftancıoğlu 1975 s. 62). × ***El ağız birliği edersek işimiz işe, aşımız aşa benzer, salacamız ortada kalmaz diyesiymişsin ona buna.*** (O. Arayıcı 1979 s. 63). × ***Ağılların yanındaki kurşunlanmış üç yiğidin salacasına göz attı.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 102). × ***Ali'nin salacası Dikenli değirmenlerine yakın bir yerde kayaya vurdu.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 130).

salak I 'kalın değnek; Stock, Prügel' DS 3522, TS 3266. × ***Nasihatle yola gelmeyen acizlere aczlerini bildirir, akıllarını başlarına getirir, güzel bir ilaçtır hürmetli salak. Cennetten çıkmış tertemiz dayak.*** (M.Ş. Feraizcizade 1979 s. 31).

salak II 'aptal, salak; tölpelhaft, Rimm' × ***Şuna bak şuna: kendini adamdan sayıyor! Doktorları, eczacıları bir araya toplayacakmış da, ilâç fabrikası kuracakmış! Paçaları bağla e mi? Salak! Ulan sen kim, ilâç fabrikası kurmak kim be?*** (Attilâ İlhan 1981s s. 401). ***salak aleyhisselâm*** 'aptal, salak': × ***Faik: -En üst kata çıkması ikimiz için de güç olmaz mı? –Aman salak aleyhisselâm, artık çarşıya pazara sen mi gideceksin ya.*** (İ. Galip Arcan 1932p s. 13). ***salak Apti*** 'salak': × ***Beni daha önce bir yerde gördüğünü, hatta benimle görüştüğünü ileri sürdü. Ama neredeymiş? Bunu bulup çıkartamıyor ve yardım etmemi diliyordu. (Salak Apti, dizlerimin bağı koptu yürümekten, benden hiçbir yardım bekleme!).*** (M. Seyda 1963 s. 13). ***salak Raziye*** 'salak' (M. Seyda 1966 s. 19). ***salak salyalı*** 'salak, aptal': × ***Eyübden bir topal hafız getirildi. Allahım o ne behlek behlek sulu gözlü, o ne salak salyalı ağız!*** (F.C. Göktulga 1948 s. 174).

salak III 'düşkün' × ***Karaca oğlan güzellerin salağı/Sevenler güzeli çekerler halayı.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 198).

salak IV 'hayvanlar için üstü açık korunak; Winterhürde für Ziegen' TS 3263. × ***Ağılların önünde keçilerin atlayamayacağı kadar yüksekçe çevrilmiş bir avlu "salak" vardır.*** (S. Batu 1951 s. 97). × ***Batıdaki ak bulutların kenarları sırmalanmıştı. Az ötede bir çeltik salağı görünüyordu. Çeltik salağı içinde tek bacakları üstüne dikelmiş leylekler düşünüyorlardı.*** (Yaşar Kemal 1993h s. 30).

salakane 'aptalca' <***salak II*** + Fa. zarf eki ***–āna***, ek için b. ***acizane*** ⊡. × ***Karahallı Şükrü'nün dükkânında sen de birez dokandırmışsın, eferim! Varıp bir de ben söyleyince, kati perçinledi bak! Salakâne gezer ki burda, bunlardan heç habarcığı yoktur.*** (F. Baykurt 1961o s. 97).

salamandıra tipi soba 'odalar arasında gezdirilebilen bir tür kömür sobası' <Fr. ***salamandre*** a.m. F. Steingass 1930 s. 642b. × ***Bütün geceyi uykusuz ve sigara içerek geçirmiştir. Henüz yakılmış, eski, salamandıra tipi soba odaya tatlı bir sıcaklık serpmektedir.*** (Ü.N. Yiğiter 1962 s. 59).

salamastra/salmastra ‘halat tellerinden saç gibi örülmüş olan ip’ <İt. ***salmastra*** ‘sennit; gasket’ H. Eren 1999 s. 353. × ***Salamastralar ciyak ciyak ötüyordular.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 205).

salâmet b. ***selâmet***.

salamon ‘somon; Lachs, Salm’ <İt. ***salamone*** G. Meyer 1893 s. 25. ××

salamora b. ***salamura***.

salamura/salanbur/selamura/salamora/salmora ‘salamura; Lake, Sauerbrüke’ <İt. (Venedik) ***salamora*** ‘brine’ <Lât. ***sal*** ‘tuz’. G. Meyer 1893 s. 57, R. Dankoff 2004 s. 235, O. Blau 1860 s. 288. ***selamura*** ‘Saltzbrüke, Pickel’ Meninski 1680 II, 2652. × ***Ben sizin gibi yumurtayı halkadan geçirir, peyniri dışından yalar, liraları salamura yapar, ne oldum delisi olmuş yapma kibarlardan değilim.*** (İsmail Galib 1932dk s. 16).

salanbur b. ***salamura***.

salapatı b. ***sallapata***.

salapurya ‘ticaret eşyası taşımakta kullanılan 10-15 tonluk, üçgen biçiminde yelkeni olan yük gemisi; mecazen büyük ayak’ <İt. ***slabri*** ‘navicelleti che vanno alla pesca nel Levante’ <Fr. ***slabre*** ‘small boat used in the fishing of herring’ H. Eren 1999 s. 353, L. Gürçay 1943 s. 336. × ***Allah kahretsin, bunlar vapur değil, salapurya. Bir gün, yarı yolda dağılıverecek, dibuhu olacak!*** (S.M. Alus 1934 s. 168). × ***Haaa… Bunlar hem akıntı malı değil. Haliçteki midye tarlalarını bilirim. Dubaların, salapuryaların, eski gemilerin ardları hep benim tarlalarımdır.*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 40). × ***Birçok ufak tefek mavnalar, salapuryalar kayıklar iskelelere, vapurlara yolcu ve eşya nakline uğraşır.*** (M.Ş. Feraizcizade 1979 s. 33). ‘ayakkabı; schuhe’ × ***Ayaklarının ucuna basa basa çıkarken Lebip gene önüne dikildi: -Çıkar şu salapuryaları; gıcır gıcır ettikçe caka mı satıyorsun?*** (S.M. Alus 1934 s. 373). × ***Şunlar ne biçim adamlar diye bir süzdüm. Birinde, sıfır numara makine vurulmuş dana kadar bir kafa; pirohi pirohi kulaklar, sütlâç gibi buruşuk sarı kara, arşın boynunda bir surat; çökük avurtlar, mısır püskülü bıyıklar, yumruk bir gırtlak, kalas kadar da bir boy; ayak makamına iki adet salapurya.*** (S.M. Alus 1944 s. 104). ***salapurya kadar ayaklar/kunduralar*** ‘büyük ayaklar, ayakkabılar’: × ***Kuru kemik kalçalar, değnek gibi bacaklar; salapurya kadar ayaklar…*** (S.M. Alus 1934 s. 204). × ***Viyolet dediğim karı atlar anası gibi acayip bir mahlûk. Dana gibi kafa; kazma gibi dişler; vapur davlombazı gibi kalçalar; salapurya gibi ayaklar…*** (S.M. Alus 1934 s. 353). × ***Agobun burnuna, Takukun bel yıtmacındaki çengelli iğne takılmış, Takukun şakağına da, agobun salapurya gibi kunduraları dayanmıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 336).

salaskan ‘Ahırda hayvanların dışkılarının doldurulduğu kanala verilen isimdir. Ahırın orta zeminine dar ve uzun kanal şeklinde yapılır’ × ***Yeter ahıra geçti. Teknenin dolusu suyu salaskanlara akıttı. Kırıntı toplamaya alışkın horoz seğirtti, gagaladı yerleri, salaskanları, bir şey bulamadı.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 56). × ***Ahırdakiler gübre, dışkı dolu salaskanları seçtiler. Bir kaç öküz, inek su döktüler. Bizimkiler***

sıkıştıklarını sezdiler, karanlık bağa diplerine siydiler. (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 146).

salaş ‘sebze, yemiş vb. satmak için kurulmuş derme çatma dükkan’ <Bulg. ***salaş*** <Mac. ***szállás*** ‘konut, pansiyon; logis’ ***<száll-*** ‘konmak, yerleşmek’ H. Eren 1999 s. 353, DS 3523, TS 3263: ***salaç.*** J.W. Redhouse 2006 s. 1060a. × ***Kaç senedir at cambazlarına gidememiştik; işte ayağımıza geldi. Hamam halveti salaşın içinde, sıcaktan bunalarak ta değil: limonata gibi poyrazda, çayır çimen seyrederek!*** (S.M. Alus 1933p s. 236–237). × ***Günlerden cuma veya pazar, şimdiki Fenerbahçe stadyomunun arka caddesinde, kühi ağaçlar arasındaki salaşa, Minakyan tiyatrosuna gidiyorduk.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. Mayıs 1941). × ***Lâzoğlu veresiye verse şarabı, ben de sererdim postu salaş kahveye, sizin gibi ben de efendilik taslardım. Amma, vermez ki köpoğlu...” diye endirekt cevap savuruyor müdüre.*** (K. Bilbaşar 1961 s. 127). × ***Balıkçı lokantası dediysek, çok da salaş bir yer sanılmasın. Parlak ışıkları, renkli vitrini ve trafik polisi gibi şapkalı otopark bekçisi bile var.*** (A. Yurdakul 1991 s. 163).

salaşpur ‘patiskanın incesi’ ***<Solapur*** (Hindistan’da bir şehir adı). × ***SELİME: Anika... Anika... Otur oturduğun yerde... Ben iki elimi adamın ağzına sokarsam şöyle pas gibi ayırıveririm. Anladın mı? Lakırdını bil de söyle. ANİKA: Yavaş gel kuzum. Benim ağzım eski salaşpur değil.*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 168). × ***Sen kime söylüyorsun bakalım?.. İki parmağımla çürük salaşpur yırtar gibi ağzını yırtarım senin...*** (M. Yesari 1928 s. 136). × ***Okkayı doldurmayan ekmek yine 20 kuruşa, gazın tenekesi yine 300’den aşağı düşmüyor. Kadınların şalvar dikindikleri kırmızı salaşpur yine 25 kuruşa...*** (M. Seyda 1970 I, 77-78).

salata ‘salata; Salat’ <İt. ***salata*** a.m. G. Meyer 1893 s. 57, R. Dankoff 2004 s. 235. × ***Bozacılarda ṣalâta eksük olmaya.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 153). × ***Bol soğanlı yumurta salatası amma hep soğan cucuğunnan.*** (İsmail Galip 1932p s. 17). × ***Bosdanlarda halata./ Yeşil olur salata.*** (A. Caferoğlu 1951 s. 120). × ***Salatalıklar, acurlar, gürgümrah serpilmişlerdi. Üç tane taze hıyar kopardı.*** (F. Baykurt 1961ı s. 27). × ***Gene de kimi yerlerde çeşitli mezeler bulabiliyorsunuz: atom fasulyelerinden yapılma pilakiler, olağanüstü favalar, pazı salataları, patlıcan ezmeler, zeytinyağlı midye dolmaları.*** (O. Duru 1995 s. 33). × ***“Barba Tano’da ne var yiyecek?” — “Piyaz var, pulâki var, peynir, zeytin, sövüş, çiroz, salata, her şey var.”*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 122).

salavat ‘Hz. Muhammed’e edilen dualar’ <Ar. ***ṣalavāt*** a.m. F. Steingass 1930 s. 792a, J.W. Redhouse 2006 s. 1183b. Meninski 1680 II, 2978. ***salâvat getir-*** ‘peygambere dua okumak’: × ***Kanaryanın kucağına yıkılmışım... Karşılıklı salâvat getiyoruz, bir taraftan da bunağa belli etmemeye çalışıyoruz.*** (S.M. Alus 1933p s. 148). × ***Xudayar xan (çay içir). İğtişaşın qabağını başqa növlə almaq olmaz. Məsələn, axundlar minbərə çıxıb camaata nəsihət edirlər. Nəsihət ilə kar aşmaz. Məsəldir, bağışlayın, deyərlər səlavət ilə donuz darıdan çıxmaz.*** (Ā. Haġverdiyev 2005 s. 388). ***salavat parmağı*** ‘işaret parma-

ğı' R. Dankoff 2004 s. 235: × ***Hacer, iki elinin salavat parmaklarını çengelleştirip kocakarıya göstererek: -Ben parmaklarımı adamın ağzına sokunca çürük salaşpur gibi bir yandan, öbür yana şöyle ayırıveririm.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 35).

salavey Az. b. ***salba***.

salây b. ***salâ'***.

salba Az. 'birine, bir şeye vurmak için fırlatılan şeylerin genel adı' × ***Mänim o rängdä bir keçini meşädä bir az şıltağa ġaḷhmışdı, män dä keçini hayladım ki, koldan çıḫıb, yolun ağzına düşsün, keçi allahsız tärslik eläsi, män dä hirslänib, salba atdım, keçi bäyirib yıḫıldı, män özümü çatdırdım, keçi ölmüş bıçağa güclä gäldi, bu dämdä naḫırçı oğul-uşaġ da üstümä çıḫdı, haray saldılar ki, Hudayar ämi Sünbülün keçisini käsibdir!*** (S. Rāhimov II. 2005 s. 139).

salça 'yemeklere konulmak için yapılan domates veya biber ezmesi' <Yun. ***βάλτβα*** (salsa) <İt. ***salse*** G. Meyer 1893 s. 58, H. Eren 1999 s. 353, J.W. Redhouse 2006 s. 1160b. × ***...diyor Melike tabağıma salçalı bamyayı koyarken.*** (A. Ümit 1996 s. 49).

salçatura 'karşılıklı dikiş' × ***Bacak bacak üstüne atar, gözlüklerini burnunun ucuna düşürür, dizlerinde tuttuğu cekete salçatura yapmağa uğraşırdı.*** (R. Enis 1957 s. 116).

salde b. ***salt***.

saldır suldur 'iki yana sallanarak yürüme' DS 3523. × ***Gittim duvar dibindeki merdiveni sırtladım. Kenef penceresinin önüne dayadım. Saldır suldur yukarıya çıktım. Pencereden içeriye indim.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 173).

salepçi güğümü 'içten kaynama durumunu anlatır' F. Steingass 1930 s. 345 b. ***salepçi güğümü gibi ağızlarından bal ak-:*** × ***Dünkü güne değin bana selam vermeye irtikap etmeyenlerin (yanaşmayanların) cümlesi de ziyaretime gelüp tebrik eylediler ve "Böyle mesnede senin gibi layıklı ve kabiliyetli zat gerekidi" demeye başladılar, ama salepçi güğümü gibi ağızlarından bal akar ve kalpleri ateş yakar idi.*** (E. Misailidis 1986 s. 592).

salgıla- b.m. <***salgı***. × ***Ne çok salgılıyor!.. Ne çok salgılıyor!..*** (A. Ağaoğlu 1982o s 368).

salgın/salgun 'salma yoluyla alınan vergi, keyfî vergi' <ETk. ***salıg, salık*** G. Clauson 1972 s. 826 <***sal- I***. ***salyane*****:** 'ado, jövedelmi ado', Osm. ***salgın,*** Çağ. ***salgik*** J. Thury 1885 s. 47, ***salghén*** 'ücret' A. Bombaci 1938 [1533] s. 15, DS 3523, 3524, TS 3264, 3265, Meninski 1680 II, 2922, 2982, J.W. Redhouse 2006 s. 1160b. × ***Ama muhtar sözünü geçirememenin doğurduğu isteklerin peşinden koştu. Salgında paranın en ağırını çingene yükledi. İmecede başa yazdı.*** (S.Şengil 1943 s. 99). × ***Karapınarlıların derdi mi tükenir, hepimizin bir gani derdi vardı. Orman derdi, ofis derdi, su derdi, gazyağı derdi. Hele şu muhtar denilen Karabelanın salgın, sofra derdi hiç tükenmiyordu.*** (H. Aytekin 1945 s. 40). × ***Yan Memiş köye girenin şehirli mi köylü***

mü olduğunu bir şafaklamada uzaktan tanır. Şayet yolunu beklediği misafir salgın, sofra istemeğe gelen bir hükûmet adamı ise birden ürkütülmüş bir kaz gibi adımları hızlanır. (H. Aytekin 1945 s. 58).

salgıncı b. ***salguncı***.

salgın ver- 'salıvermek, serbest bırakmak' ***<sal- I***. × ***İşbu salgın virdüg̈üg̈üz kişiler.*** (H. Vambéry 1901 s. 202). × ***Bir kāfir ṣavmaʿası var-idi aŋa irdiler ve ṣordılar eydür ben anı bilmezin dir ṣalġın virdiler.*** (Ebu'lLeyṣ es-Semerḳandī 1965 s. 185).

salgun b. ***salgın***.

salguncu/salgıncı 'vergi toplayıcı' ***<salgun***. DS 3524. ***salyane toplayıcı:*** 'adoszedö' J. Thury 1885 s. 47. × ***Ağnamcısı, salgıncısı, yolparacısı... Biri gider biri gelirdi.*** (M. Makal 1971 s. 96).

salgun sal- 'vergi çıkarmak' ***<salgun***. TS 3264. × ***Zamān-ı salṭanetlerinde bu maḳūle māldārlara küllīce salġun salmaḳ ve tāḳ u revāḳ müẓaḥrefātına isrāf u itlāfa i'tilāfdan ise, cihād u ġazā mühimmātına muʿāvenet eṣveb u aṣvebdür dėyü kīse kīse altun ṭaleb ḳılmaḳ mirāren vāḳiʿ olmışdur.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 158).

salık I 'çobanların yaylada toprağın altına yaptıkları ev' DS 3524. × ***Zamanında iki çoban varmış. Dağda davar güdellermiş. Akşam gelmişler çoban salaga (salik: çobannarin evi yaylada. Yerin altına gazallar, örteller üstüne agacinan, kamişinan, topraginan) girmişler, pilav yimişler.*** (M. Räsänen 1942 IV, 32).

salık II/sağlık II 'mesaj, haber' TS 3267, DS 3524, H. Vambéry 1901 s. 203. ××

salıkla-/Az. **salihla-** 'salık vermek, öğütlemek' ***<salık II.*** J.W. Redhouse 2006. s. 1160a. × ***Kele gʿayme Kör Emiş geçēn bize geldi. "Ōlan everiymişsiŋ, kimi bulduŋ?" dedi. "Kimsey bulamadık, dʿareyk." dedim. Bʿā nader gız varsa salıkladı, ... giliŋ gızını çok övdü.*** (Ö.A. Aksoy 1945 I, 372). × ***Başından geçenleri anasına anlati. Anasi da ona incilerini saḫladiği yeri salihli.*** (F. Erdinç 1969 s. 209).

salık ver- b. ***sağlık ver-***.

salım 'ağaç sırası; Reihe von Bäumen' × ***Sonra da bütün tarlalara ağaç dikiyoruz. Dikine dikine değil de, enine enine salımlar yapıyoruz.*** (F. Baykurt 1961o s. 82). × ***Bağ nasıl biliyor musun? Gözünü yum tasarla: Yeşil! Göz alabildiğine yeşil!.. O elmalar, armutlar, erikler! Bardak eriği diyor, yumurta büyüklüğünde kara bir erik! Isırdın mı dişin yapışıp kalıyor. Bal sanki namussuz! Neyse Abbas ağam, vardık bir "salım"ın başına, durduk... "Bazarlığı salım hesabı mı yapalım, köfte hesabı mı?" dedi Çatal Osman. "Yağsam okka hesabı mı, tereziynen?" Köfte var, köftecik var... Salım hesabını heç anlamam. Onun için dedim ki, "Okka hesabı yapalım."*** (F. Baykurt 1967k s. 41). × ***Köyün yaşlı ebesi Hörü karı, halaya girmemişti. Sinilerde şıngırdayıp gelen "dolu"lardan almamıştı. "(Ben bugün içmeden zerhoş oldum, içmeme hacat kalmadı!.. Tozak köyünde***

salım salım bağların yeşerdiğini, küp küp pekmezlerin, şarapların evlere dizildiğini... (F. Baykurt 1967k s. 79).

salın- ‘gezinmek, dolanmak, salınmak; kırıtarak yürümek’ ***<sal- I***. G. Clauson 1972 s. 827, O. Blau 1868 s. 288: ‘umherspazieren‘, Meninski 1680 II, 2923, DS 3525, TS 3270. × ***Gücük-ligine ḫüküm ėden eyitdi: “Çökdügi yėrde ḳıġlarımış, poḳı yıġıncuġıyla durur, dağılmazımış. Ḳuyruġı olsa elbette salınub dağılsa geregidi. Andan dėdüm ki gücük-dür” dedi.*** (Ferec v. 123b). × ***Teke gördi ki bir zişt şekillü ve ḍonı çepel er gelür, alnı yülük ve bir pāre ip yanında baġlu ve çevresinde bıçaḳlar salınur, bir maşat bėline soḳmış.*** (S. Şeyḫ-oğlı 1973 s. 235). × ***Ne alayım ne alayım diye düşünmüş. Et alsam kemiği var, kelle alsam sümüğü var, ciğer alsam ömüğü var. Varayım, güzellik alayım, sürüneyim de salınayım!*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 64). × ***Ko ki ol kyorpe İbranī ḳızı / Gyozun önunde hoş salınması.*** (E. Kömürciyan 1981 s. 92 no. 57). × ***Fareler kedi misali alına salına mekik dokuyorlardı.*** (N. Tirali 1947 s. 38). × ***Ne öteki kızlar gibi kadeli kadeli köy odasının önünden salınarak çeşmeye gitti, ne de elinde helkesi, kolunda kolçağı iğde diplerinde türkü söylüyerek davar sağdı.*** (İ. İmamoğlu 1949 s. 21). × ***Sevda salına salına yaklaştı. Üzerinde Zäkiye’nin Mir (metinde mir) şalvarı. Sevda giyince şalvar başka bir şey oluyor. Büyük şanssızlık sonucu şu partide yakalanmasaydı şimdi defilelerde mankenlik yapacaktı salına salına!*** (S. Soysal 1978 s. 106–107). × ***O ışlah esbabı geyüp de köyün neresinde salınacahsın?*** (E.H. Tepeyran 2002 s. 166).

salıngaçlı ‘duygulu?‘ × ***Şeritteki Fransızca şarkı bitmiş, hemen ardından yeni bir şarkı patlak vermişti. O Fransızca sözlü şarkıya da, kendisinden sonra gelen delidolu bir parçaya da tümden aykırı, ikisi arasında bir çeşit muziplikle, bile isteye sıkıştırılmış bir şarkıydı: Şimdi uzaklardasın/Gönül hicranla doldu... Böyle salıngaçlı bir parça.*** (A. Ağaoğlu 1981y s. 76).

salıntı ‘iane, tekâlif’ ***<sal- I***. + fiilden nomen actionis manasında isim yapan -ıntı genişlemesi, b. ***akıntı*** ⊡. × ***Bir gün kasabadan salıntı (iane, tekâlif) gelmiş. Köylüyü cami önüne çağırdılar.*** (Feridun Osman 1936 s. 103).

sâlih ‘elverişli, uygun‘ <Ar. ***ṣāliḥ*** a.m. F. Steingass 1930 s. 642b. ***-meğe sālih***: × ***Aşk, tek ve lâyemût aşk, akıl gözünün dürbünüdür; göz için görülmesi imkansız olan uzaklıkları bir dürbün nasıl görülmeğe sâlih ediyor ve aradaki mesafeyi hiçe sayıyorsa, namütenahiyi gören adese de aşktır.*** (S. Ayverdi 1942 s. 112).

salise ‘salise; mülkiye rütbelerinden birinin adı’<Ar. ***ṯāliṯe*** ‘saniyenin altmışta biri‘ F. Steingass 1930 s. 344b, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 104, Meninski 1680 II, 1515. × ***Ahmet bey sol tarafıyla mefluç olup da, ekmek yemek, su içmek gibi basit ihtiyaçlar için bile hane halkına muhtaç duruma geldiğini anladığı an, bir salise bile tereddüt etmeden, Kuvva’dan kalma silahını beynine dayamış ve tetiğe asılmıştı.*** (F. Hepçilingirler 1990 s. 78).

salkım I b. ***salkum***.

salkım II 'bin liralık' × ***-Isıtması değil, kalitesi güzeldir. Lakin pahalıdır. On salkım. -Salkım da ne? -Binlik yahu! Binlik bilmez misin?*** (B. Felek 1971 s. 31).

salkımlı tiftik 'kaliteli tiftik yünü; sehr gute Qualität von Angora volle' ***<salkım I.*** × ***İhsan Abidin bu keçileri şu şekilde tavsif eder: İrtifaları az, başları küçük, profilleri çukurlak, bedenleri geniş, tiftikleri salkımlıdır.*** (S. Batu 1951 s. 66).

salkım saçak 'dağınık, perişan' ***<salkım I, saçak.*** M.Z. Pakalın 1946–54 III, 104, J.W. Redhouse 1152a. × ***Yalın ayak, başı kabak... yağlı saçları lüle lüle omuzlarından salkım saçak sarkarak ya dost nidasıyla gezen dervişleri gidüp de yakından bir koklamalı.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 163). × ***Hoppa, züppe, delişmen, deli, şımarık, eli işde gözü oynaşda sokak süpürgesi, salkım saçak...*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 390). × ***"-Açılınız efendiler... Hiç çıplak adam görmediniz mi?" "Halktan biri: Bir kaput, bir muşamba, bir şey bulunuz da örtünüz efendim, ahalinin gözü önünde böyle salkım saçak gider mi?"*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 472). × ***Günler haftalar geçer bir başını taramaz. Öyle salkım saçak gezer. İşte sen bunu derleyip toplayacaksın.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 88). × ***"Mamafih, inkâr, tevil yolları esasen kapanmıştı. Ortadaki salkım saçak eşya nereden geldiğini kâfi derecede anlatıyordu.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 48). × ***Üstleri salkımsaçak tenteli, etrafları şallar, ehramlarla donanmış, bembeyaz gömlekli hamlacılar tarafından çekilen kibar sandallarında yüksek familyadan beyefendiler ve hanfendiler...*** (S.M. Alus 1944 s. 98). × ***İnsanı emmeten yalnızlaştıran o kalabalık vapurlardan birindeyim. Salkım saçak insan yığını ortasında bir başımayım.*** (M. Başaran 1992 s. 91). × ***Ortadaki salkım saçak eşya nereden geldiğini kâfi derecede anlatıyordu.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 48).

salkım salkım b.m. ***<salkım I. Eṭrāfını ṣalḳım ṣalḳım allı, ṣarılı, yeşilli, leylāḳī, penbeli nürlar ile ḍolduruyordu.*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 82). × ***Hele bunlarıŋ hepsiniŋ üzerinde ṣalḳım ṣalḳım yeşil yoşunlar ṣallanması yoḳ-mu? Reẕālet ki ḍème gitsin!*** (H.R. Gürpınar 1336ş s. 166). × ***Olukları salkım salkım buz tutmuş, düşüp kafa yarıyor. Ayaz ağa kola çıkmış, ortalığı kasıp kavuruyordu.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 47).

salkım salkım ol- b.m. ***<salkım I.*** × ***Cümle salḳum salḳum olup çıḳdılar.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 21). × ***salkum salkum tan yilleri esdüginde.*** (Dede Korkut 1958 78 11).

salkum/salkım I 'üzüm salkımı, üzüm tanesi; sarkan şey; die Traube, die Troddel, Weinbeere', ***salkum*** 'Weinbeere' O. Blau 1868 s. 288, 'Traube' C. Brockelmann 1917 s. 50, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 104, Meninski 1680 II, 1160, ***üzüm salkımı <salkı- + -m*** W. Radloff 1911 IV, 363, TS 3274: ***salkum küpe.*** DS ***salkım*** 'akasya', A. Caferoğlu 1931 s. 86, M.Th. Houtsma 1894 s. 78. × ***İblīs naẓar eyledi, gördi: bir salḳum-dur, dört renglü, bir nice dānesi süd gibi aḳ, bir nicesi ḳīr gibi ḳara, bir nicesi mersīn gibi yeşil, bir nicesi ḳan gibi ḳızıl.*** (Ferec v. 195a). × ***Melik-zād almayı ısırub ḳodı, çeyneyüb yutduğınlayın ḳuş uçar gibi elinden salḳum ucdı.*** (Ferec v. 195a).

salkum-dana ‘üzüm çekirdeği, Traubekern’, O. Blau 1868 s. 288. ××

salla- ‘salmak, bırakmak, göndermek’ ***<sal*** ‘sal; a raft’ G. Clauson 1972 s. 825, J.W. Redhouse 1161a. × ***Bu çocuḫlar üç gardaşlar getdiler. Getdiler küçük gardaşa bir ip bağladılar onu guyya salladılar.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 128). × ***Canavar varmış, soğuk bir günde gölün başına çönmüş, kuyruğunu suya sallamış.*** (M. Tuğrul 1969 s. 207). ‘gerüsst machen, schlingen’ Meninski 1680 II, 2922. ‘geciktirmek, oyalamak’: × ***Ev sahibinin gözünü boyarım, kalan borcu bir müddet daha sallarım diyordu.*** (S.M. Alus 1933p s. 69). ‘fırlatmak’: × ***Baş pehlivan, çocuğun ağzına okkalı bir tükürük salladı. İzbandut yapılı, Herkül kuvvetli pehlivanın tükürüğünü hayli yutkunduktan sonra midesine indirebildi yavrucuk.*** (M. Yağmur 1957 s. 75). ***Ahfeşin keçisi gibi başını salla-*** b. ***Ahfeş. el salla-*** ‘güle güle, hoşça kal anlamında el hareketi yapmak’: × ***Kapıda görünen Zarzar‘a elini salladı: “Zarzar oğlum, rampala bakalım! Beni her zaman, bu tavda bulamazsın. Mübarek bayram günü bana kumar iyi gelmez ama.*** (Kemal Tahir 1961 154-155). ***kavuk salla–*** ‘birisine yaranmak için onun fikirlerini uygun bulmak, dalkavukluk yapmak’: × ***Bir ṭaḳım maṣalları cān ḳulağıyle diŋler gibi ḳavuḳ ṣalladıḳ durduḳ.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 143). ***kurşun salla–*** ‘kurşun yağdırmak’: × ***Ben bu memleketin evlâdı değil miyim? Bu topraklar için biz de kurşun salladık!*** (Orhan Kemal 1952ç s. 28–29). ***kuyruk salla-*** ‘(kadın için) davetkâr şekilde davranmak’: × ***Siz kuyruk sallamazsanız sataşmaz gayrık kimse sizin ırzınıza.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 29). × ***O Pembe olacak karı tek durmaz, kuyruk sallar boyuna.*** (İ. Tarus 1950a s. 56). ***pala salla–*** ‘uğraşmak, (mecazi manada) biri için uğraşmak, onun tarafını tutmak’: × ***“Senin Kemal Cesur var ya?” — “Ee?” — “Bizim palamızı sallar belliyorduk... “Noldu?” — “Gitmiş ırgatbaşıya, gammazlamış bizi!”*** (Orhan Kemal 1954b s. 198). ***zar salla-*** ‘kumar oynamak’: × ***Meselâ oyuncular Tophanede bir ev odasında, Çemberlitaşta bir dükkān üstündeki odada, Balatta bir kayıkhanede toplanarak zar sallarlar. Bu yerlere bitirim ve oyun oynayan ve bu suretle mano alıp kendine kâr temin eden adamlara da bitirimci derler.*** (H. Kodaman 1944 s. 35). ***salla baş*** ‘başı sürekli sallanan’: × ***Esmerce sīmālardan, uzun, oynar omuz veyā ṣalla baş yāḫud raḳṣān u ḫırāmān boylardan ziyāde ḳadınlarımızıŋ ortalıḳ ḳısḳandıran dedikleri mevzün ḳāmetlerden...*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 270). × ***İçlerinde beyaz, düz beyaz, kafuri beyaz, kumral, buğday renkli, az esmer, koyu esmer, sarışın, kısa, bodur, bücür, endamlı, yağız, balık etli, sıska, orta şişman, etine dolgun, paytak çıkık karın, sallabaş, bacakları bükük... ipek gibi olanlar da var.*** (H. Kodaman 1944 s. 137). ***salla başı al maaşı*** ‘hiçbir iş yapmadan her şeyi onaylama durumu’. ***salla omuz et-*** ‘salla sırt etmek’: × ***Ṭası ṭarāġı ṣalla omuz etmeye.*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 56). ***sallasırt*** ‘sırta atarak’: × ***Oldu olacak dedim, Bekir Hoca’yı iyice içirip sızdırmalı da sallasırt eve götürüp babama duyurmadan yatağa atmalı.*** (A. Nesin 1995 s. 83). ***salla sırt et-/edil-*** ‘karga tulumba götürmek/götürülmek’: × ***Sıddık zade birisine göz koydu mu, mor fesini şöyle bir yıktı, yakası kadifeli paltosunu sırtına çekti mi artık ondan hayır gelmez, atına alır, arabası-***

na bindirir, elin evine atlar, bağına girer. Anasını keser, babasını döğer, kızını salla sırt eder götürür. (S.E. Etem 1930 s. 61). × ***Onlar dışardan kolayca kapıyı açtılar, kovanları okkalamağa başladılar. En ağırı ben çıktım, neyse beni salla sırt ettiler, götürüyorlar.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 147). × ***Köşklünün narası bir kere yangını haber verdi mi idi, camiin yanı başındaki sundurmanın altında duran sandığın örtüsü kaldırılıyor, sandık salla sırt ediliyor, beygir üstünde meydana seğirten Kodamanın arkası sıra tabana kuvvet kuş gibi uçuruluyordu.*** (E.E. Talu 1935 s. 100). × ***Bildim ki selâmete resîde oldı, hemân ṭalumı ṣalla ṣırt idüp ṭaġuŋ öbir yüzine indim.*** (A. Tietze 1948 s. 182). × ***Vali sert: -Alın bunu götürün! dedi. Bendenizi salla sırt edip dışarıya attılar.*** (Aziz Nesin 1960g s. 83). × ***Binbaşım bakıyor ki, durum gayetle kötü. Çalan çırpan hangisi, salla sırt edip götüren hangisi?*** (Kemal Tahir 1961 s. 202). (Argo) 'yalan söylemek, uydurmak, aşırı biçimde abartmak': × ***Osman- Gazetelere boşver, onlar sallar abi…"*** (H. Aktunç 1990 s. 252).

salıama- 'kimseyi umursamamak' ***<salla-***. × ***Herkesin ayağı suya eriyor, hekimlik elden gidiyor. Bak, kimse sizi sallamıyor.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ta s. 34).

sallan- 'sallanmak' ***<salla-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1161a. × ***Arḳaya, ṣaġa ve ṣola ṣallanaraḳ apul apul yürüyüşüne, ṣandaliyeleriŋ öŋlerine diz çöküb oturuşuna dikkat ederek…*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 49–50). × ***Omuz başında ṣallanub ḍuran ṣarı, siyāh, lâpisḳa ṣaç telinden…*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 340). × ***Hele bunlarıŋ hepsiniŋ üzerinde ṣalḳım ṣalḳım yeşil yoṣunlar ṣallanması yoḳ-mu? Reẕālet ki dėme gitsin!*** (H.R. Gürpınar 1336ş s. 166). × ***Onun iskelenin kalabalığında kaybolduğunu,… az bir şey sallanarak hızlı hızlı sağa saptığını görür, yine kaybederim.*** (S.F. Abasıyanık 1950m s. 54). × ***Sırayla çağırdı adlarını: "Baklacıklar, tilfiller!" Yerimizdeyiz, der gibi, sallandı otlar.*** (İ. Balaban 1968 s. 56). × ***Hemen boynuna ilmik, ağzına bir zeytin tanesi, basarmış tekmeyi sonra sandığa, ve herif sallandığı gibi, çiğneyip yutmaya vakit bulamadığı zeytin bürtleyip çıkarmış ağzından.*** (F. Erdinç 1973 s. 144–145). × ***Şoförün hemen başının üstünde sallanan boncuk işi muska, nazar boncuğu, maşallah bu kaderci arabeskin aksesuarı mıydı?*** (A. Yurdakul 1990 s. 133). × ***Azı dişlerinin yerine konmuş dört takma dişi diliyle yokluyor: sallanma falan yok.*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 13). × ***Merdivenlerin kimi basamakları, sallanmasa bile gıcırdardı.*** (G. Dino 1991 s. 14). ***salı sallanır derler*** 'salı uğursuzdur, anlamında deyim': × ***Müslüman bir dakika dur, beni dinle… Ayol yarın salı; salı sallanır derler! diye nefes tükete dursun, enişte sokak kapısından çıkmış, Molla beyin evini bulmuştu bile…*** (S.M. Alus 1933p s. 220).

sallandır- 'ertelemek, uzatmak; hinausschieben, in die Länge ziehen' ***<sallan-.*** J.W. Redhouse 2006 s. 1161a. × ***"İyi ol! Aferin! Böyle tokgözlü avratlara canım kurban! Aferin! Şu düğün işini fazla sallandırmasak iyi olur diyorum ben. Bilmem sen ne diyorsun, ha?*** (F. Baykurt 1971t s. 102) 'sarkıtmak': × ***Çocuk oradan güvene güvene deŋizin kenarına gelmiş. Deŋize dizgini sallandırmış. At gelmiş.*** (A. Cafe-

roğlu 1943 s. 63). × ***Bir eli çenesinde; öbür eli iki yana ayırdığı bacaklarının ortasına, aletinin üstüne sallandırmış.*** (F. Hepçilingirler 1997 s. 34). (Argo) 'asmak, asarak idam etmek': × ***"Çocuğu becerdiği yerde incir ağacına asıp sallandırmışlar..."*** (H. Aktunç 1990 s. 252).

sallangeç saçlı 'sallanan saçlı' ***<sallan-***, ek için b. ***atlangaç*** ⊡. DS 3527 'salıncak'. × ***Kahve içerlerken vezirin önüne bir merkep ileşi koymuşlar. O da vezirin gözüne bir sallangeç saçlı kız gibi görünmüş. Dervişe: -Dede şu sallangeç saçlı kızı bana verir misin? diyor.*** (M. Tuğrul 1969 s. 290).

sallantı 'sallanma, sarsıntı' ***<sallan-***, ek için b. ***anırtı*** ⊡. DS 3527. × ***Bu gece ya mutlaka emelime ermeliyim, ya ömrümün sonuna kadar bu hülyadan vaz geçmeliyim. Müthiş bir baş dönmesi sallantısındayım.*** (H.R. Gürpınar, Melek Sanmıştım Şeytanı, t.y. s. 13). × ***Mustafa'nın susması ani, hazin, garipti. Direğin dibindeki gölgesinde sallantı bile yoktu.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 165).

sallantılı 'sallanma durumunda' ***<sallantı.*** × ***Ertesi sabah şeytan kuyruklu, şeytan kulaklı dobiç bir gemicinin — şeytanın çiroz gibi zayıf, kuru olması gerekir — sallantılı teknesinde açıyordu gözlerini.*** (M. Seyda 1969 s. 39).

sallapata/sallapati/salapatı 'özensiz, saygısız, patavatsız davranan kişi; düşüncesizce söylenmiş söz' J.W. Redhouse 2006 s. 1161a. × ***AZARYA —"Eyvah, hayırsız evlât! Beni kül edeceksin, sallapatı! Aman künfeyekûn oldum, aman!"*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 104). × ***Bak şu öğütçü dediğin sallapati martavalcılara... Zamane adamları bunlar ya!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ta s. 10). × ***Bir yandan böyle salapatı sözleriniz, bir yandan da bol bol harcınız, israfınız, sebep olacak, altın babasıdır diye bir gün evime girip beni boğazlıyacaklar.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 33). × ***Tetiği üzerime çeken el kimindi? Bu herhalde iyi bir nişancı eli değildi. Karanlığa kubur sıkan bu sallapata hasmın önünden kaçmak istemedim.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 228). × ***Karanlığa kubur sıkan bu sallapata düşmanın önünden kaçmak istemedim. Nişancılığıyle vuramayan bu el sakarlığıyle beni öldürebilirdi.*** (H.R. Gürpınar 1972 s. 164). × ***Memo telaşla seyirtip giderken Rüştü ile çarpışır, düşerler. Rüştü –Of aman bu sallapati neden hemen karşıma çıkar.*** (M.Ş. Feraizcizade 1979 s. 136). × ***Benim geç kalabileceğimi düşünerek zaman kazanmaya çalışıyordu. Sinan gibi sallapati bir adamın, bu kadar dikkatli olması şaşkınlığımı daha da artırdı.*** (A. Ümit t.y.ç [1990?] s. 56).

sallapati b. ***sallapata***.

sallapatilik 'sallapati davranma durumu' ***<sallapati***. × ***Bu acayip kemikli, kocaman insan, sakallariyle, bıyıklariyle, sallapatiliği, şıklığı, kokusu ile o kız için bir iklim, bir dünya olurdu.*** (S.F. Abasıyanık 1940 s. 114).

sallı 'iri yapılı' DS 3527, J.W. Redhouse 2006 s. 1161a. × ***Faḳaṭ bunlarıŋ oḳuyuşları 'ale-l-umüm hem ḳışa hem de şağnaḳsız ya'ni birbiri üstüne bindirme naġmelerden maḥrüm olduġu gibi ṣallı da değil***

idi. (N. Sırrı Örik 1934 s. 137). × ***Düriye köşeyi kıvrılıp da tam kahveden yana dönünce, bütün gözler üzerine çevrildi. Köşeden biri: "Hey maşallah!" dedi, "Ne kız ya!" "Diri kız! Sallı kız!" "At gibi maşallah"*** (R. Ilgaz 1962s. 76). × ***Reis bükülmüş, bükülmüş değil de, azıcık öne eğilmiş, söylüyordu, korsanlar, balıkçılar, gemiciler, ağzının içine girmişler, onu dinliyorlardı. O uzun, çok sallı, başı dimdik, apak, yelesi, kuyruğu ak bir bulut gibi yere sarkan kırat da geldi mağaranın kapısında durdu.*** (Y. Kemal 1976 s. 156). × ***Bir de mavi kedi vardı uzun, sallı bir kedi. Hiç mavi kedi olur mu, vallahi de, billahi de bu kedi maviydi.*** (Y. Kemal 1976 s. 228).

salma I 'vergi; Anteil an der Steuer' ***<sal- I***. DS 3528. × ***Komşular. Bu gün akşam... herkes... muhtar odasında toplanacaaaak... Mektep parası için salmalar hazır olacaaaak.*** (H. Aytekin 1945 s. 60). × ***Kaymakamın da bilumum muhtarları toplayıp ayriyeten bir salma daha yaptığını size anlattım.*** (F. Baykurt 1959y s. 72). × ***Kimsenin eninde boyunda değildi. İşinden gelip işine gider, salmasını, vergisini gününde verir, orucunu tamam tutardı.*** (F. Baykurt 1961o s. 155). × ***"Salma"nın ivedi toplanması ve okul gereksinimine harcanması için emir geldi. (Salmanın köye özgü bir vergi olduğunu bilirsiniz herhalde!)*** (M. Makal 1978 s. 18).

salma II 'bulgurlu ya da pirinçli lahana yemeği' ××

salma III 'dev gibi, çok büyük', ***salma*** 'Riesig' O. Blau 1868 s. 288.

salma IV 'başıboş bırakılmış, salıverilmiş' ***<sal- I***. R. Dankoff 2004 s. 235, DS 3528. ***salma deve gibi gez-*** 'serbestçe, işssiz güçsüz dolaşmak': × ***"Bizimki gelmedi mi?" dedi Ertan. "Size göre ne var? Salma deve gibi geziyorsunuz köyün içinde. Ders yok, iş yok."*** (F. Baykurt 1967 s. 191). × ***"Nasıl dedi Hasan, güzel değil mi burası? Ne in, ne cin..." "Elbet kocacığım, kuyubaşına benzer mi?" Hasan'ın dallarla yaptığı, üzeri salma örtülü kulübeye çekildiler.*** (M. Başaran 1992 s. 133). ***salma dolaş-*** 'serbestçe gezip dolaşmak': × ***Kara gözleri kıvılcımlanıyor Bıçakçı'nın: "Elbet örtünür Hafız, elbet telaşlanır taze. Bilmez mi koca tekeyi o. Sen tut camiyi boşla, köy boğası gibi salma dolaş köyün içinde.*** (M. Başaran 1992 s. 133). ***salma gez-*** 'serbestçe dolaşmak': × ***Bana göre yarım deliler tam delilerden çok kötüdür. Çünkü bu ikincileri tımarhanelere kapıyoruz. Zararlarından kendimizi koruyabiliriz. Ama ötekiler salma geziyorlar. Hangi çeşit deli ile karşı karşıya olduğunuzu fark etmek de kolay değildir.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 61). ***salma tomruk gibi bacaklar*** 'iri bacaklar': × ***-Efendim taşa ölçelim, kadın kadın değil, baş belası... İnönü gezisinin parmaklıkları gibi parmaklar... Salma tomruk gibi bacaklar... Yolunmuş tavuk katısı gibi kaşlar...*** (Z. Güvemli 1949 s. 103).

salmak 'saldırma, akın yapma; megrohanni, megtamadni' ***<sal-*** 'akın etmek': J. Thury 1885 s. 47. ××

salmalık 'otlak' ***<sal- I***, ***-ma*** eki ile yapılan isim/sıfat için b. ***akıtma*** ⊡, ***-lık*** eki için b. ***ağırlık*** ⊡. DS 3529. × ***Zamanı geciye, ekini biçmeye geliyalla tallaya. Beş gişi iki günde zor biçiya. Sapı çekmeye başlıyal-***

la, bütüremiye tallayı; köylüler de sığırı salmalıga goyveyalla. (A. Caferoğlu 1951 s. 170).

salmastra b. ***salamastra***.

salmora b. ***salamura***.

(Argo) **saloz** 'salak, bön, aptal; Dummkopf' < Yun. ***σαλός*** (salos) 'dumm, Idiot' H. Eren 1999 s. 353, Ch. Symeonidis 1997 no. 196, H. Aktunç 1990 s. 252. × ***Şu Semahat'ın nesi var?.. Kızcağız az kişilere mi top attırmadı! … Hangi birini sayayım bu saloz Abtiye ben…*** (M.L. Dikbaş 1936 s. 58). × ***"-Kalk ulan, saloz! Ayılıp bayılacak sıra mı, hayvan tüyeceğiz"*** (H. Aktunç 1990 s. 252). × ***Eve girdiğinde Reco'yu resim çizerken gören Ali, "Ulan dangalak, deli işleri yapmayı bırak da adam gibi dersine çalış. Saloz! Beni rezil etme" diye bağırıp Reco'nun bin bir emekle çizdiği resimleri gavur gibi yanan sobaya soktu.*** (M. Kaçan 1991 s. 45).

salozlan- 'salak gibi davranmak' ***<saloz*** + isimden bir şey haline gelmek manasında fiil yapan ***-lan-*** genişlemesi, b. ***abaplan-*** ⊡. × ***Dil bilmez kefere çavuşu, karının tadına bakmasıyla feriştahını kaybediyor. İngiliz'in kıza ne kadar salozlandığını anla ki, kocasının inzibat çavuşu bizi görmeye buralara geldi.*** (Kemal Tahir 2007 s. 312).

salpa 'gevşek, iş bilmez, tembel; düzensiz' J.W. Redhouse 2006 s. 1160a. × ***Bir erkek geliyordu karşıdan; genç ve şık, biraz da salpa. Su başını kesmiş harami gibi dikildi karşısına.*** (E. Şafak 1999 s. 102).

salpa demir et- 'demir almak' R. Dankoff 2004 s. 235: ***ṣalpa demir*** 'demir al!, vira!', L. Gürçay 1943 s. 337. × ***Sakının ahvâl-i sergüzeşt [u] serencâm-ı fercinizi Kostantin tekûrüne demeyin" deyü tenbîh ü te'kîdler edüp Suda limanından salpa demir edüp rîh-ı muvâfık ile kat'-ı menâzil edüp Kostantin'e gelüp Sarâyburnu nâm mahalde top u tüfeng şâdımânlarından sonra İspanya kralının kızını Kostantin'e teslîm etdiklerinde bi'z-zarûrî tekûr elçisi ve İspanya elçisi ve kapudanları cezîre-i Girid'e kızların fercinden ve kendülerinin götlerinden geçen mâcerâ-yı hâdisâtları mâ-vaka'ı üzre Kostantin tekûre bir bir takrîr eylediklerinde tekür-i tekrûr gülmeden hayrân olup hemân ol ân İspanya'dan gelen elçi ile âdemlerin ve kendinin elçisiyle âdemlerin cümle dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçirüp yine ol ân cümle İspanya kızların geceletmeyüp kral kızının eline bir nâme verüp…*** (Evliyā Çelebī 1314 [17.yy.] VIII, 525).

salpak 'intizamsız' ***<salpa***. × ***Ortanca hanım da farkına vararak burnunu tıkamış, eteklerini daha yukarıya çekmiş, Bedriyeye işaret ederek: -Salpak kız, ayağının altına baksana, sakın basmış olmıyasın! diye çırpınıyor, aralıktan kafası görülen Gülfidan bacı da, avucunu, iri dudaklarının üstüne koymuş, kaşlarını oynatıyor, gözlerini fıldır fıldır çeviriyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 9).

salt/salte/salde 'yalnız, sadece' <Mo. ***saltang*** 'leicht, ohne Baggage' H. Eren 1999 s. 353, R. Dankoff 2004 s. 235: 'yüksüz, eşyasız', TS 3288. × ***Çünkü biz bugün yedi, sekiz arkadaş buralara salt yaramazlığa, haşarılığa, muzipliğe, şuna buna takılmaya hatta şuna buna***

çatmaya ve hatta sağdan soldan üzüm, incir, hünnap, kuş kafesi gibi ne bulursak tırtıklamaya çıkmıştık. (O.C. Kaygılı 1938a s. 26). × ***Hemen yalnız çocuklar değil, şimdi öteki kadın ve erkeklerden de kimsecikler yanımıza sokulmuyor, salt, arada bir çadırların önünden, incirlerin dibinden başlarını çevirerek birbirlerine bizi gösteriyorlardı.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 38). × ***Arkadaşımın Çingeneler arasında sonradan geçirmiş olduğu uzun maceraları anlatırken arada geçecek yine tek tük Çingenece yani Romanes kelimelerle karşılaşınca bunların salt göçebe Çingenelere ait olduğunu unutmamalısınız.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 261). × ***Vallahi değil yahu, ben orada salt eğlenmek, vakit geçirmek, biraz da onların musikileri hakkında bir fikir elde etmek için gidiyorum!..*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 273). × ***Al, te bu yüz koyoni otlatır. Te bu pogaçay da al. Pogaçay kırmayasın hem sen celesın tok. Salde darılmak yok. Çim darılırse ondan bi hopota çikarırıs.*** (N. Hafız 1985 s. 231). × ***O kız okada cüzel imiş çi onun bi parmagını cürmek içen bi torba altın vermek lazım imiş. Çişilē malını mülküni sarfetmiş o kızın salte bi parmagi için.*** (N. Hafız 1985 s. 234).

salta/saltamarka ‘yakasız, iliksiz, kolları bolca bir tür kısa ceket’ ***<saltamarka*** <İt. ***saltambarca*** ‘cappotto alla marinare’ H. Eren 1999 s. 354, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 107, J.W. Redhouse 2006 s. 1072b. × ***Bir gün Fatihte mi, Yenicamide mi, sürterken sokakta bir kâğıt bulmuş… Bakmış bir şimendifer piyango bileti… Bileti dörde bükerek, yırtık astarın arasından, saltasının içine atmış.*** (S.M. Alus 1933p s. 211). × ***Ceket saltadan farksız, kolları bombar.*** (S.M. Alus 1933p s. 204). × ***İşlemeli saltalarını parıldatan yüksek fesli simsiyah Berberiler, dökme şalvarlarını dalgalandırarak misafirleri karşılıyorlardı.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 116).

salta dur- b. ***susta dur-***.

salta selam??? ***Bir de ne göreyim, bizim Rüsuhi, herife hiç işitmediğim bir Fransızca ile bir şeyler söyleyiverdi. Nefer salta selâm çekildi gitti.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 68).

sal tahtası ‘tabut ya da ölü taşınan tahta; Leichenbett’ ***<sal***. DS 3529. × ***Yaramazların kemiklerini bir bir kırar, leşlerini sal tahtasına uzatırsın.*** (Kemal Tahir 2011 s. 108).

saltamarka b. ***salta***.

saltanat sür- ‘herhangi bir durumun keyfini çıkarmak; es sich gut gehen lassen’ <Ar. ***saltanat*** sultanlık; bolluk, zenginlik’ + Tü. ***sür-***. F. Steingass 1930 s. 693b. × ***Ahir vaktimde ben saltanat sürmek isterim.*** (E.E. Talu 1928 s. 319). × ***Sokak gezmesi sevilmez: neymiş o, oğul uşak, it yavşak, sokaklara dökülüp, geceleri, elde fener, mahalle aralarında seyran sekmek? Adam olan, evinin saltanatını sürer!*** (Attilâ İlhan 1988 s. 238).

salte b. ***salt***.

salu ‘su kabı, maşrapa’ DS 3529. × ***Ḳo bu inkār u cehli gel ilerü/Çün bu söze uludan oldı ṣalu.*** (Elvān Çelebī 1984 [1358–59] no 767). × ***Fātiḥa***

oḳır u ürer ḳarşu/Dir mükerrer yine maḳāma ṣalu. (Elvān Çelebī 1984 [1358–59] no 1306).

salvo et- ‘yaylım ateşi açmak’ <İt. ***salvo*** a.m. ××

salya/salyar ‘ağızdan akan su, tükrük’ < Yun. ***σάλιον*** ‘Speichel’, G. Clauson 1972 s. 953: ***yar*** ‘tükürük, salya’, G. Meyer 1893 s. 41: ***salyar***, TS 3288, DS 3529: ***salvar*** a.m., J.W. Redhouse 1030b, Meninski 1680 II, 2524, ***saliyar*** ‘Speichel, Geiffer’, ***salyarlu dil*** ‘eine geifer triefeur Zunge’ H. Vambéry 1901 s. 203, ***silyar*** ‘speichel’ O. Blau 1868 s. 29. × ***Bir sarḳuḳ salyarlu dil gördi, dimāġ fażlası sümüklü bir yüce burun gördi.*** (Ferec v. 17a). × ***Şehr-i mezbüruŋ baʿż-ı ḳahveḫaneleri aġzı salyarlu dīvāneler ile memlü, ḫuṣūṣā ʿaḳl u idrākden bīgāneler ile ḍopḍolu...*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 109]. × ***Dudaḳların iki ucundan sicim gibi salyalar aḳmaya başladı. Nürī’nin uğursuz ṣüratı bütün bütün cemcenābet bir şey oldu.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 307–308). × ***Bebelerin gözleri irinli, salyalar akıyordu soluk ağızlardan. Cıpcılızdı bebeler, cıpcılız.*** (F. Otyam 1965 s. 36). ***salyası ak-:*** × ***Artık hiç korkma; senin başucunda, herifin salyası akarken pakettekilerin hepsini helâda yaktım; bir kova su ile küllerini de akıttım.*** (S.M. Alus 1933p s. 165).

(Argo) ‘çok imrenmek, özenmek’ (H. Aktunç 1990 s. 252). × ***“Allah o zāt-i felātun-tedbīri üzerimizden eksik etmesin!” derken memnuniyetinden peynir dişleri meydanda, salyası akmada.*** (S.M. Alus 1933p s. 238).

salyangoz ‘salyangoz; Schnecke’. ***saliangoz*** <Yun. ***σάλιαγχας*** (saliangos) a.m. G. Meyer 1893 s. 27, H. Eren 1999 s. 354, J.W. Redhouse 2006 s. 1162b. × ***Kapının kenarına bir salyangoz tırmanıyordu... Kahverengi beyaz hareli kabuğu, kımıltılı antenleriyle...*** (A. Altan 1985 s. 192). × ***Harmas’ın çeşitli otları ile bu arada semiz ot, mühliye ve salyangozlarla yetinilmesini tepe ahalisine öneriyorsa da kimseyi kandıramaz bir türlü. Sadece George, zehirlenmeyi bile göze alarak, bir takım acı ve ne idüğü belirsiz otları, salata olarak yemektedir hatır için.*** (G. Dino 1991 s. 214).

salyangoz çiçeği ‘gelin saçı, zülfü aruz (vigna caracalla)’ J.W. Redhouse 2006 s. 1162b. ××

salyar b. ***salya***.

sam I/samı ‘boyunduruğa geçirilen eğri değnek’ DS 3530. × ***Çift-çubuk hazırlığı başladı. O ki Yelatan güneşi sırtlıyor bahar geldi demektir. Kapıların önüne keser, balta çıkaranlar boyunduruk samı-sambağı diziyor.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 71). × ***Samıyı mı kırdı, sambağıyı mı kopardı. Burukların Adıgüzel’in tosunu açıldı. Nasıl açıldı, öyle de yan çıktı. Şimdi tutulmaz.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 141).

sam II ‘sam yeli’ <Ar. ***sāmm*** a.m. Meninski 1680 II, 2524, J.W. Redhouse 2006 s. 1031a. ***rengini sam*** çalmış ‘rengini sam yeli soldurmuş’: × ***O zaman mide kanserinden ayda bir şehremininin değişmesi gerekir. Rengini sam çalmış, tadı ekşimsi bu mübarek ekmekten herkes kurtulur.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 100).

-sam/-sem: × ***Valde kıraathanesinde, fesimin kalıblanmasını bekliyerek kahveyi içerken, (bugün nereye gitsem?) diye zihnimi kurcalıyor, yapayalnız gezintinin tadı çıkmıyacağını da düşünüyor, ne yapacağımı bir türlü kestirip atamıyordum.*** (S.M. Alus 1944 s. 149),

-sam mı/-sem mi?: × ***Ne yapmalı yarabbi?.. Şeytanın ayağını kırsam mı?.. Fanilâya ısınsam mı?.. Aah, mümkünü yok...*** (S.M. Alus 1944 s. 21).

saman 'türlü ekinlerin taneleri alındıktan sonra harmanda kalan parçalanmış sapları' <ETk. ***saban <sap*** 'tarladan harman yerine getirilen ve henüz dövülmeyen ekin' + ***-an*** küçültme eki, krş. ***saban.*** H. Eren 1999 s. 354-355, Orta Tü. ***saman***, B. Atalay 1986 IV, 486, Meninski 1680 II, 2524. × ***Böyle dėyicek gāv tīz tīz 'alefin yėmege başladı. Yėdi, ā̆hürı yaladı, bir saman çöpin ḳomadı.*** (Ferec v. 193a). × ***Ol ne ḳuşdur ki davar gibi arpa vu saman yer?*** (Ferec v. 137b). × ***Huṣūṣā-ki atları ṣabāḥdan ā̆hşāma dek otlıḳ ve saman yėmeyüb riyāẕetleri, gendüler cüz'ī ma'āşa rıżā vėrdükleri gibi atlaruŋ ḏahı mücerred 'alīḳ-ıla ḳanā'atleri ḥakkā-ki nevādirdendür.*** ('Ālī 1975 s. 105). × ***Sordı kim "Bu gülük kimüŋdür?" Eyitdiler: "Bu bir gāzruŋdur. Ḳarıdı, işden ḳaldı. Ol ḏahı bėslemez oldı. Şöyle yorur, halḳ esirger, saman çoḳ vėrürler, yėr yorur" dėdiler.*** (S. Şeyḫ-oğlı 1973 s. 245). × ***Ve iki müdd-i 'Arabgīrī ġalle alınduġı yėrde bir harār saman ḏahı alınur imiş. Ol ref' olındı.*** (Ö.L. Barkan 1943 [924/1518] s. 172). × ***Saman derdi cilis belâ. Mamıdefendi ya!*** (M. Makal 1950 s. 49). × ***Ağır ağır yürüdü malların ardından eve. Hepsiyle teker teker ilgilendi. Samanlarını verdi önlerine. Yemliklerin keslerini ayıkladı. Birer avuç da arpa koydu öküzlere, eşeğe. İneğe, danaya da attı yarımşar avuç.*** (F. Baykurt 1971t s. 74). ***saman alevi gibi birden parla-*** 'çabuk öfkelenmek': × ***Hayri arkadaşının omuzuna hafif hafif vurdu: -Saman alevi gibi birden parlama... Bunun aslı astarı olmadığını herkes gibi onlar da biliyorlar...*** (M. Yesari 1928 s. 51). ***saman alevi gibi parlayıp sön-*** 'çabuk öfkelenip çabuk sakinleşmek': × ***Saman alevi gibi parlayıp sönen bir gençlik aşkı.*** (Peride Celal 1991 s. 330). ***saman altından su yürüt-*** 'mecaz yoluyla sezdirmeden iş yapmak' M.Z. Pakalın 1946–54 III, 112: × ***O, ne saman altından su yürütücü, hinoğlu hin mahlûktur, bilenler bilir...*** (S.M. Alus 1933p s. 136). × ***Kulaklarınızı açın da saman altından su yürütmenin usulünü öğrenin.*** (S.M. Alus 1934 s. 326). × ***O da rıhtımdaki kızların bacaklarına bakıyordu. Fakat daha saman altında su yürütür bir tabiatta olduğu için görülmüyordu.*** (O. C. Kaygılı 1938s s. 63). × ***Bälkä bu sakit oğlan bir fasonlu ġıza, ya känd yerinin bir işväkar gālininə uyub xälväti-xälväti saman altdan su yeridir!*** (S. Rähimov II. 2005 s. 144). ***saman saçak*** 'saman ve benzeri şeyler': × ***Çok kere tezek, saman saçak da tükeniverir kış ortasında. İşte o zaman köyün hali dumandır. Bu yıl öyle oldu.*** (M. Makal 1978 s. 8).

samancır 'sarı kiraz kuşu; Goldammer' O. Blau 1868 s. 288. ××

samanî 'saman rengi; farbe' <***saman***. Meninski 1680 II, 2986, J.W. Redhouse 2006 s. 1185a, DS 3530. × ***Duhuliye kartı görülecek şey; o kadar mahalle varî ki. Sanki yeryüzünde renk kalmamış gibi samanî.***

(S.M. Alus 1933p s. 61). × ***Bunların arasında, sarı güllerin nesçi kadar yumuşak, samanî ve parlak, cilalı, fildişine benzeyen dümdüz ve nadir görülür bir meşin cilt içindeki birisine kızının doğum tarihi yazılıydı.*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 48). × ***Şehirde sıra ile konaklar, binaları yekdiğerine muvafık, boyaları hercayi, faraza bir sırası al, öbürü mai, câ-be-câ samânî taşlardan camiler, minareler yaptırılır.*** (M.Ş. Feraizcizade 1979 s. 59).

saman nezlesi 'genellikle bahar aylarında görülen, çiçek tozlarına karşı alerjiden ileri gelen nezle, bahar nezlesi' × ***Güz mevsiminde başlayan saman nezlesini, bitip tükenmez aksırıklarını anımsamış olmalıydı.*** (P. Celal 1981 s. 34).

saman oğrusı 'samanyolu' J.W. Redhouse 2006 s. 1185a, TS 3290, O. Blau 1868 s. 288: ***saman-oğrusı*** 'Milchstrasse', DS 3531: ***samanuğrısı***. ××

saman rengi 'açık sarı renk', krş. ***samanî***. × ***Dediğim köy evine vardığımız zaman atlarımızı ufak, oya gibi bir köy çocuğu aldı. Kasketinin kenarına sokulmuş karanfile baktığımı sandığı için çiçeği bana verdi. Hâlbuki ben onun, ıslak saman rengindeki gözlerine, yüzünün ayni renkteki derisine bakmıştım.*** (S.F. Abasıyanık 1936 s. 47). × ***Vakıâ arkalarındaki saman rengi zemin üzerine açık mavi hareli margizet entariler arşını otuz beşlik cinsinden amma, gene şıklıklarına, yürüyüşlerine, gururlarına, diğer süslerine, zarafetlerine diyecek yok!*** (C.O. Kaygılı 2003 s. 252).

saman yürekli 'sığ, yüzeysel; güvenilmez' × ***Bu adama güvenilmez. Belki de herkesle iyi geçinir, herkesin yüzüne güler. Büyük kötülükler de etmez, hiçbir şeyin büyüğüne erişemez. Çevresine ufak tefek yardımları bile dokunabilir. … Gene de güvenmek olmaz bu herife! Çünkü gözlerinden belli, yüzünden, sesinden belli: saman yüreklinin biri bu adam! Hiçbir şeyi derin değil, sıcak değil. Sıcaklığı çevresine dağılmıyor.*** (T. Yücel 1960 s. 28).

samar '(Erzurum) bir kile buğdaya eşit ölçü; measure de capacité de blé qui équivaut 1 kile'. Balhassanoglu 1904 s. 129. ××

sambağı 'kağnı ve öküz arabalarında, inek ya da öküzlerin boyunlarının sami'den çıkmasını önlemek amacıyla iki sami ucunu birbirine bağlayan urgan ya da kayış' ZTS 1976 s. 163, DS 3531. × ***Samıyı mı kırdı, sambağıyı mı kopardı. Burukların Adıgüzel'in tosunu açıldı. Nasıl açıldı, öyle de yan çıktı. Şimdi tutulmaz.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 141).

samballa- Az. 'bir nesneyi elle tartarak ağırlığını kestirmek, tartmak' × ***Mämmädḫan ağırlaşan ġurğuşun addımlarıyla ġaranlıq küncdä gedib gödäk saplı, enli ağızlı baltanı sağ älinä götürüb, ağır-ağır samballadı.*** (S. Rähimov II. 2005 s. 182).

samballı Az. 'nüfuzlu, saygıya değer, ağır' × ***Rüstäm kişi älini uzadıb kitabı ondan aldı, ävvälcä cildindäki yazını o̧hudu, sonra samballı olub-olmadığını yo̧hlar kimi älini üstündä gäzdirdi.*** (M. İbrahimov 1960 s. 70).

samı b. ***sam I***.

samırsak b. ***sarımsak***.

samıt ‘dilsiz’ <Ar. ***ṣāmit*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1162a. × ***Bilmez o. Bazen samıt gibi olur. Bir karşılık vereyim demez. Siz yokken hep kendi kendime konuşurdum. Şimdi de öyleyim. Ne edeyim, benim yazgım da bu…*** (T. Apaydın 2000 s. 79).

samra ’gübre’ DS 3532, 3533, TS 3292. × ***Günlerden bir gün herif hacca giderken vaktile yürüğün sürüsüne kattığı keçiler için yürüğe yoğurdu, yünü, samrası senin olsun! Ben gelinciye kadar bunları yine üret demiş.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 9). × ***Bıkkınlık getirmedi, yoruldum demedi. İnancında eksiklik, genzinde mayalanmış kan, toprak, samra, leş kokularından tiksinti duymadan vuruştu.*** (Feridun Osman 1936 s. 97).

samra- ‘sayıklamak’, Karaçay. ***sandra-*** ’fantasieren’ W. Pröhle 1909 s. 130, DS 3532, 3533, TS 3292. Krş. ***sumurdan-***, ***samsurdan-***. ××

samralık ’gübre yığını; misthaufen’ <***samra***. × ***Bana bir eski güğüm düştü. Bozulacak diye samralığa attırdım.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 46).

samsa/senbûse tatlı pasta; süsse Mehlspeise’ <Fa. ***zen-büse***, F. Steingass 1930 s 698a, H. Vambéry 1901 s. 203, J.W. Redhouse 2006 s. 1162a. × ***Ben bilmem öyle ḫamīr işi ṣamsa, baḳlavā; / Yapub bir iki dürlü yėmecük ḳabā ṣabā, / Da‘vet içün ḳonaġa çıḳub yarın ibtidā/ On beş yaşında gendüme bir oynaş arayım!*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 53). × ***Bu gece, bu gece helva gecesi, Zarf, tura, yüzük eğlencesi, Baklava, samsa, sarığı burması, gel çevirelim keten helvası.*** (M. Celal 1936mh s. 34). ***samsaya sarmısaklı yoğurt*** ’uygun olmayan bir durumu anlatmak için kullanılır’: × ***Ulan hey! tavaya düşmüş mercan balığı gibi ne bakıyon… Haydi oradan çürük yumurta! Ṣamṣaya ṣarmışaḳlı yoġurt, murābiyeye ḳanbur ‘āşıḳ…*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 261).

samsın/samson/saŋson/sason ’kurtçu köpek; grosser englisher Hund’ Meninski 1680 II, 2924, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 112, TS 3292: ***samsun***. × ***Vaḳt olur ol adaya varduġumuzda Sardinye adasından avcı kāfirler ile saŋsonlar bulunur. Kafir kaçar, sasonlarıla āhüları şikār eyledük.*** (Pīrī Re’īs 1988 s. 255b).

samson b. ***samsın***.

samsurdan- ’homurtu şeklinde ses çıkarmak’ Meninski 1680 II, 2987. Krş. ***sumurdan-***, ***samra-***. ××

samur samur kümren- ‘ağzında geveleyerek konuşmak’, krş. TS 3292: ***samur samur samran-*** ’titizlenip s’, DS 3034: ***kümren-*** ’beyit söylemek’. × ***Geldik imdi kaçan ki sayru katına vara tabip, haline baka. Eğer sayru cevap verse, evet söyleyen kimdir bilmese ve gözünü geh yumsa, geh açsa ve samur samur kümrense yavuz alâmettir.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 283).

samurdı/samurtı ’uğultu, fısıltı; Summen, Lispeln, leises Reden’ H. Vambéry 1901 s. 203. krş. ***samur samur kümren-***. ××

samurtı b. ***samurdı***.

-san/-sen Az. ‘şart eki’. × ***Sān olduğundan başġa heç bir şey olmayacaġsan. Gözälsān gözälsān, çirkinsān çirkin!*** (C. Cabbarlı 2005.2. s. 271).

-san/-sen Az. ‘geniş zamanda tekil ikinci kişi eki’ × ***Gavur dağında sen bene verdin. Davarın yanına celdiyin zaman. Sultan Mırad dedi çi: Çoban baba sen o musan. Çoban baba dedi çi: evet Mırad ağa.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 199).

san- ‘düşünmek, planlamak; denken, daran denken, ersinnen’ <ETk. ***san-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 833, TS 3304, O. Blau 1868 s. 288 ’daran denken, achten, ehnen, fürchten’, J.W. Redhouse 2006 s. 1163a, DS 3304. × ***Eger uçmaḳ dilerseŋ ṣanup ur rāy, ki altundan kilīḍ olur demür rāy.*** (Fąhrī 1974 no. 923 s. 301). × ***Ṣanur ḳalur mülki kendüye hemīn/Aṣṣı oldur kim çeker bunca ġamı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 149). × ***Maḥmüd nām meẕmüm-ı enām ki ‘ayn-ı ‘ilmi göstermeseler, ışıḳlar keçküli sanurdı ve lām-ı cehli gösterüb abdāllar çevgānıdur dėseler, “Gerçeksüz!” dėyü inanurdı.*** (‘Ālī 1979 [1581] I, 165). × ***Biz bunı öldi sanuḇ ḥöş-dil olmış-idük.*** (Ferec v. 99b). ***Mürüvvetde, fütüvvetde ḥaẕẕ-ı vāfirüm var sanurdum. Hīç-imişem. ‘Ālemde bunuŋ gibi vücüd var-imiş.*** (Ferec v. 51b). × ***Anuŋçun Meryemüŋ göŋlini ṣanur, ki Ḳayser özi ‘ahdından utanur.*** (Fąhrī 1974 no. 2789 s. 393). × ***Anı dīv sanurdı. Ḳadd u ḳāmetde ḳırḳ dört arş idi.*** (Ṣaltuḳ-nāme 1974 [15.yy.’ın sonu] s. 302). × ***Gören ḳadd u cebīnüŋ, ey semen-ber / Sanur kim serve olmuşdur semen ber.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 (840/1437) s. 95). × ***Ḳıyāmet güni olıcaḳ sen ‘āyān/ Yavuzluġı görmeye eylük ṣanan.*** (Ferheng–nāme–i Sa‘dī 1340/42 no. 861). × ***Ben ilk evvela seni rahatsızlandı sandım ama eve gelince hiç kimseyi bulamadım. O karılar anahtarı pencereye bırakıp savuşmuşlar…*** (Sabahattin Ali 1937k s. 108). × ***Ondan ricam şudur ki, burada bana bir yabancı muamelesi ettikleri, beni kendilerinden sanmayıp daima manevi bir ezaya mahkum kıldıkları için köylülere bir öfke bağlamasın.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1932 s. 181). × ***İyi bir ocak… Bizim köyün muhtar odasında yak, horultusu aşağı mahalleden duyulur. Tren geçiyor sanarsın. Tayyare sanarsın.*** (Kemal Tahir 1955 s. 235). × ***İhtiyarlıktan ufalmış gözlerle bana baktı. Geçeceğimi sanarak başını gene başka tarafa çevirdi.*** (Sabahattin Ali 2002 s. 51). ***assı san-:*** × ***Virme dünyāya göŋül nefsi ḳo Haḳḳ’a ḳul ol, ṭab ziyānı aṣṣı ṣan tövbeye gel tövbeye.*** (Eşref–oğlı Rūmī 1286 s. 28). ***birbirine yavuz san-*** ‘birbiri hakkında kötü düşünmek’: × ***Pāḏışāhlar yaḳınlarınuŋ veḫāsekilerinüŋ işi hemīşe ḥasüdlık ve çekişmek ve bir birine yavuz sanmaḳ olur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 59). ***birine yavuz san-*** ‘biri hakkında kötü düşünmek’: × ***Saŋa yavuz ṣananlara senḫayır du‘ālar eyle.*** (Eşref–oğlı Rūmī 1286 s. 33). × ***Ve sana yavuz sananlara yavuz sanıcı ol.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 227). × ***Üsküdarda bir ‘imāret ve bir medrese yapdurdı ve ẓāhir ġayri vezīrlere ṣanduġı kendü başına geldi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 198). ***…san-*** (small clause yüklemi olarak): × ***Bular mülk kendünüŋ oldı ṣanurdı/Yalanḫayāle göŋül bağlamışdı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 199). ***beni anlamaz sanıyor:*** × ***Bu hakaretteki sahteliği, yapmacığı ben anlamadım sanıyor.*** (H.R. Gürpınar 1972

s. 143). × ***Seniha'nın Hakkı Celis önünde bu ilk soyunuşu değildi. Lakin Hakkı Celis bu haliyle onu ilk defa görüyorum sandı.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1939 s. 201). × ***Madam Marina'yı ayağı takıldı da düştü sandılar.*** (N. Eray 1994 s.111). ***onu gitti sanıyordum:*** × ***Daha şimdi temizledimdi, dedi, ben onu gitti sanıyordum. Ben böyle pis adam görmedim.*** (M.Ş. Esendal 1934 21). ***işin sonunu sanma-*** 'işin sonunu düşünmemek': × ***Nefs ölümünü aŋmaz, işiŋ ṣoŋunu ṣanmaz.*** (Eşref–oğlı Rūmī 1286 s. 36). ×˳***Hayr san eşüŋā.*** (V. İzbudak 1936a s. 56). ×˳***Hayr sangıl eşüŋe yoldaşına.*** (Gy. Németh 1919 s. 165). ***sana sana söyle-*** 'düşünerek konuşmak; nachdenkend, überlegend': × ***Sana sana söyleyen iş bitürür, sanusuz söz söyleyen baş yitürür. "Düşünerek söz söyliyen daima iş bitirir, düşüncesiz söyliyen de fitne koparır, kargaşalığa sebep olur."*** (V. İzbudak 1936a s. 460). ***sanduk eşā, gälir başa*** 'başkalarına olacağını sandığın şey senin de başına gelebilir': × ***Yavuzluḳ sanma yoldaşa dimişler/İşe sanduḳ gelür başa dimişler.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 5977).

san 'gibi, sanki' <***san-***. TS 3294. × ***Hiṣārda köşki muṭbaḳlar yapanlar/ Ḳodı köşki gider ṣan yapmamışdur.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 83). × ***Bayezid ḫān devrine beŋzer/Nebîler içre ṣan geldi Süleymān.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 190). × ***Gitdiler deryāya çalınur nefīr/Boru vu surnāy otur ṣan dārgīr.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 20). × ***Barḳ ururdı tīglar san yıldırım/Süŋüler yalman ḫarbe müstaḳīm.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 30). × ***Cümle paşa eyleyüb ġurriyiş ider/Ejdehā ṣahrāda san cünbüş ider.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 36).

-sana/-sene 'fiilin emir şeklini pekiştiren ***-sana*** genişlemesi', b. ***baksana*** ⊡. × ***Fermanberem, amma kışın varayım, zira ki Berdaa'nın havası gayet yaramazdır, hassa yay günlerinde. Emîr Fadlûn eyitti: -Şimdi varsan-a.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 311). × ***Horāsanda senüŋ mīrāṯ yiycek kimseneŋ öldi iŋen mubāliġa mālı ḳaldı sen anuŋ vārişişisin helāl māldur varsaŋ alsaŋ-a didiler.*** (Ebu'l-Leyṣ es–Semerḳandī 1965 s. 168). × ***Murad; sırtına bir eski ceket geçirmiş, ayağında şıp şıp terlikler, aşağıya indi: -Ne bekliyorsun, içsen e…*** (M. Yesari 1928 s. 79). × ***Beni meraklandırmasana! - Yok anlatmam.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 185). × ***Herif, içeri gelsene! Bu gece cazuların hışmına uğrayacaksın!*** (M. Rona 1945c s. 24). × ***"Dikenlidüzü, Dikenlidüzü oldu olalı böyle ekin olmadı onda. Ne yalan söylersiniz? Düpedüz, biz hak mak tanımayız densene. Biz ağaya zırnık bile veremeyiz densene*** (Yaşar Kemal 1955i I 331). × ***İş yok, dedi annem, baksana, tarlalar bomboş. Tütün kırımı bitti. Yeniden iş bulmak için başka yerlere gideceğiz.*** (H. Özkan 1979 s. 17). × ***"Gene bozuk çalıyorsun! Kendine gelsene yahu, nedir bu, benden betersin!*** (Peride Celal 1991 s. 127). × ***"Bizim ne suçumuz var ulan sümüklü?" diye kızdı Aşık Ali. "Bizi öldürtür" dedi Veli. "Susun" diye bağırdı Mustafa, "bakınsana, gözlerini kıpırdatıyor Yusuf".*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 189). × ***Ölü değil" diye bağırdı Yusuf. "Bakınsana kanatları yıldır yıldır yanıyor. Hiç ölü olur mu?"*** (Yaşar Kemal 1993h s. 55)***.*** × ***Özünü elə saxlasanamı ki, xalq da səni saysın! Hələ mən bundan bədtərindən qorxuram!*** (Ä. Haġverdiyev 2005 s. 393).

sana! (Dat. Sympathe) ***<sen*** zamirinin dativus biçimi. × ***Oğlanın kolu davul gibi şişmez mi sana?*** (S.F. Abasıyanık 1948 s. 33). × ***Gözü kızmış oğlanın, karı kız dinliyor mu sana?*** (H. Taner 1951t s. 3). × ***Kaşık kadar suratı var, saçlarını da kesmiş mi sana, olmuş bir rüküş.*** (A. İlhan 1953 s. 190). × ***Saçlarımla dert oldum, ortadan ayırıyorum, olmuyor, yandan ayırıyorum, olmuyor; bir gün evvel de yıkanmıştım, cadaloz gibi kabarıyorlar mı sana? Ah yarabbi deli olacağım!*** (A. İlhan 1953 s. 190). × ***Bakkal Haydar öfkeden sana olmuş pancar, kıpkırmızı. Zarı hiç gelmiyor.*** (M. Seyda 1963 s. 37).

sana bana 'bir kâğıt oyunu, kılıç' × ***52'lik iskambille oynanılan bir oyundur. Bir adı daha vardır: -Sana bana!*** (H. Kodaman 1944 s. 88).

sana bana göre b. ***sen***.

-sanam/-senem Az. 'emir ikinci kişi biçimi' × ***Getsänäm!*** (Azärbaycan Halġ Dastanları 1961 s. 203).

sanasın 'sanki, güya' ***<san-.*** TS 3297, Meninski 1680 II, 2990. × ***Bir sā'at ġalebe oldı, oturuşdılar. Ḳız gözi ḳuyruġıyla oġrulayın şehzādeyi gözedür. Andan ḳız niḳābını ruḫ-ı ferruḫından götürdi. Sanasın ki bulut yarıldı, ay görindi.*** (Ferec v. 134b). × ***Yellenüb beẕl-i ẓırāt ėtmiş o ġāfil nā-ġāh. / Fem-i taḥtānīsi ėtmiş sanasın kim niçe āh.*** ('Ālī 1975 s. 155). × ***Sanasın mıżrāb olubdur āhenīn peykān aŋa*** (Necātī Beg 1963 s. 148). × ***Rumca söyler ve bize nāz eyler/Ṣanasın ney çalar çeng sāz eyler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 39). × ***Kāfir anlardan alay alay ḳaçar/Ṣanasın yüz kārbān ürker geçer.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 39).

sanayi-i lâfziye 'laf sanatı, laf üretimi' <Ar. ***ṣınā'i*** + Fa. ***lāf*** 'söz' F. Steingass 1930 s. 793b. × ***"Yeni Türk harfleri nesline de, eski kültürle yetişen Arap harfi nesli gibi, Divan edebiyatı okutuyorlar: Fuzuli, Baki, Nefi, Nedim gibi şairlerin eserlerini tahlil ettiriyorlar. Filan şairin filan gazeli, kasidesi üzerinde aruz vezninden, imaleden, hakiki ve mecazi manadan; zuhaf ve sekti melihten bahsedilerek uzun tahliller yaptırıyorlar. Çocuklar bu 'sanayii lâfziye' oyunlarını anlamak için eski lisanın bütün kaynaklarını çok iyi bilmelidirler. Lisan tedrisatının bugünkü seyrine göre buna imkan yoktur.*** (Vā-Nû, Akşam, 7.III.1941).

sanca- b. ***sancı-***.

sancak 'bayrak; gemilerin sağ yanı; Fahne' ***<sanç*** 'batırmak, saplamak' + fiilden participium activum şeklinde sıfat ve nomen agentis yapan ***-ak,*** b. çolak ⊡. H. Eren 1999 s. 355, L. Gürçay 1943 s. 338, J.W. Redhouse 2006 s. 1082a, Meninski 1680, II, 2683, 2684. × ***Bir yeşil sancağı var-idi anuŋ, / Eskiyüb çoḳdan yārıyidi anuŋ.*** (Enverī 1928–29 [869/1464], 38b). × ***Ve cümle 'aḳabalarıŋ sütünlarınuŋ ve serenlerinüŋ cundalarına sancaḳ...*** (Evliyā Çelebī 1938 [17.yy.] X, 592). × ***Feraḫşādı çıḳalar ḳarşulayu / Naḳāralar döge, sancaḳ bulayu.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 6241). × ***Kiminden düzdiler çevgān u sancaḳ.*** (Aḥmed–i Dā'ī 1973 s. 52). × ***Pâdişâhlar maḥbûb uyduralar. Sancak begileri dahi ol sancaḳdan olalar.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 144). × ***Yüz bin mu-***

zafferiyetin sancağı nevbehar alayının üzerine dikildi. Bir sancak ve yüz bin mızrak. (Yaltkaya 1934 s. 139). ***alabanda sancak et-*** 'dümeni mümkün olduğu kadar sağ tarafa bükmek'; mecazi mânada 'yolu değiştirmek': × ***Ben de alabanda sancaḳ ėtmiş idim, Şarḳıŋ eş'ar ve manẓümātını sevmekle berāber Ġarbıŋ da maḥāsin-i edebīyesine düşkün bulunuyordum.*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 116). ***sancag at-*** 'karışmak, dâhil olmak': × ***Siz, pojalyusta, sancaġ atmayın. O mänim öz işimdir.*** (C. Cabbarlı 2005.3. s. 295). ***sancagı ('arşdan) a'lâ ol-:*** × ***Mîr-i 'alemüŋ rif'ati sancağı arşdan a'lâ ola.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 147). × ***Sancak beglerinüŋ ḳadri sancağı a'lâ ola.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 148). ***sancak çek-*** 'fetih işareti olarak sancağı dikmek': × ***Allāh Allāh diyelüm sancaḳ-ı āhı çekelüm/Eşkden memleket-i 'ışḳa sipāḫī çekelüm.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 403). × ***Tā engürüs vilāyetine degin islām sancağını çeküp islām dīnin aşkāre ideler didi.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 10). ***sancak çözül-*** 'bayrak çekilmek': × ***Hemān ol ṣabāḥ naḳḳāreler uruldı ve sancaḳlar çözüldi ve gemiler ṭonandı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 175). × ***Çözüldü sancaġ u çalındı kösler / Bu begler bir birin gör nice gözler…*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 57). × ***Ḫazīneden ceb ü cevşen çıḳarup elli ḳatar deve ve elli ḳatar ḳatır ḳamu esbāb ile ve mısr sulṭānından gelmiş haẓret-i risāletüŋ ṣal'am aḳ 'alemün çıḳarup tuġ u 'alem ü sancaḳ u ṭabl ü neḳḳāre vü nefīr ü kösler dögülüp sancaḳlar çözülüp ve dāhi vezīri 'abdul'azīz dirler bir ṣāhib-i kemal 'āḳıl u dānā vezīriyle bile gönderdi.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 8). ***sançak iskele*** 'denizcilik terimi; Droite, gauche' M. Mikhaïlov 1930 s. 27. (Argo) 'sağ, sol; sağdan soldan': × ***Sancak iskele bas babam yumruğu, basar mısın?"*** (H. Aktunç 1990 s. 253).

sancı-/sanca- 'sancımak, acımak' <***sanç-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1162b. × ***Avazı çıktığı kadar bağırmak istiyordu. Neden?.. Bilmiyordu!.. Yalnız yüreği sıkılıyor, ek yerleri sancıyordu.*** (M. Yesari 1928 s. 418). × ***Antep mehpusunda üç ağaç incir/ Golumda kelepçek, boynumda zencir/ Kelepçek sıkdıḳca gollarım sancar.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 199). × ***Birinde bunun kulağı sancıdı uzun uzun.*** (F. Baykurt 1971c s. 336).

sancıdaş 'aynı sancıyı çeken' <***sancı***. × ***Zaten şu zaman zaman tahammül edemediğimiz, dayanamadığımız hayat, bu sözcüklerden yapıldığı için dayanılmaz oluyor. Hayatın kendisinin bu olmadığını düşünüyorum. Sanırım birçok sancıdaşım gibi bu yüzden yazıyorum. Hayata yeni bir dil bulmak için.*** (M. Mungan 1996 s. 432).

sanç- 'batırmak, saplamak, sançmak' <ETk. ***sanç-*** 'to pierce (with a lance), transfix' G. Clauson 1972 s. 835, Osm. ***sanc-***, Çağ. ***sanç-*** J. Thury 1885 s. 47, Meninski 1680 II, 2924, DS 3535, TS 3300, B. Atalay 1986 IV, 487. × ***Çelengleri paşa kendi elleriyle başlarına ṣançdı.*** (R. Dankoff 2004 s. 236). × ***Gāziler fārig oldılar. Hemān kim irdi gönderin çevürdi ḫānı sancdı, tīz ḫānuŋ üzerine çādır dutdılar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 58). × ***Şehir ḳavmi ḳapuyı açdılar yani kim ceng iderler Mīḫāl ḳapudan girince Tācüddīn oġlı ḥāžırdı Mīḫāl oġlını gönderile sancdı atdan yıḳdı bir dahı yatduġı yirde sancdı.*** (F. Giese

1929 [890/1485] s. 91). × ***Bir düm-pāyı yüzmiş, büyükligince şiyşe sancmış, çevürür.*** (Ferec v. 45b). × ***Nā-gāh bir ḳara cānever arḳuru geldi. Aŋa niyze ḥamle ḳıldı, sancdı.*** (Ferec v. 128b). × ***Ḳıraluŋ başını bir cidaya ṣancup münādīler nīdā idüp çaġırdılar kim bu ḳıraluŋ başıdur.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 57).

sançış ‘savaş, çarpışma; Krieg, Kampf’ TS 3299, ***sançış*** ‘kavga; combat’ M.CI. Huart 1921 s. 199, 203. ××

sandal I ‘bank, sandalye; Bank, Stuhl’ F. Steingass 1930 s. 793b, J.W. Redhouse 2006 s. 1187a, Meninski 1680 II, 2991. × ***Nəcəf bəyin evində gözəl fərşlərlə döşənmiş bir otaq. Fərşdən əlavə sandal və kürsülərdə qoyulub.*** (Ä. Haġverdiyev 2005 s. 48).

sandal II ‘sandal; Boot’ <Yun. ***σανδάλιου*** (sandalos) ‘type of boat’ H. Eren 1999 s. 355, R. Dankoff 2004 s. 236. × ***Ġazinoda kimse ḳalmayınca biz de ḳalḳdıḳ. Ḳalḳdıḳ ama ne araba var, ne de ṣandal.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 361). × ***Kararımız Göksu’ya gitmek ya, bir sandal çevirdik. Sandalcı aradığımdan âlâ düştü.*** (S.M. Alus 1944 s. 61). × ***Artık onlar sandallarla dost, küreklerle sıkı fıkı, ağlar, oltalar, flok, bocurumla içli dışlı olmuşlardı.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 133). × ***O küçük sandal bir yerde bir diretnot olmuş gibi geldi bana.*** (Ç. Altan 1974 s. 41). × ***Kestenelik çayı dirler bir büyük çay var. Meẕkür çaya ṣandallar girür.*** (Pīrī Reʾīs 1988 s. 93b). × ***Meẕkür adanuŋ suluḳ tarafında olan boġaz sıġdur. Gemi geçmez. Ammā ṣandal geçer.*** (Pīrī Reʾīs 1988 s. 197b). × ***Şimdi nerelerdeydi o her gece mehtaba çıkan, sandalları neşe dolan insanlar?*** (N. Güngör 1992 s. 7).

sandal III ‘tafta, diba, canfes; Taft’ <Ar. <Orta Lât. ***cendalum***, ***sindalum*** <Yun. ***σινδών*** G. Meyer 1893 s. 55, F. Steingass 1930 s.793b, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 122, M. Kütükoğlu 1983 s. 360, J.W. Redhouse 2006 s. 1187b. ××

sandalet ‘yalnız tabanı bulunan, ayağa kordon ve kayışla bağlanan açık ayakkabı’ <Fr. ***sandalette*** a.m. × ***Masanın az ötesine fırlatılıp atılmış bir çift sandalet var. Kızın güneş yanığı ayakları çıplak. Sandaletler onun olmalı.*** (Z. Ankara 1991 s. 34).

sandalî ‘koltuk; sessel’ J.W. Redhouse 2006 s. 1187a. × ***Ḳıymetli ḳaliçe ve ḳadîfe sandalī ve ḳanepe ile tefrīş olunmuş ve āvīze ve āyine ile tezyīn ḳılınmış...*** (Muṣṭafā Sāmī, YTEA 1974 [1840] I, 81).

sandaloz ‘sandalos, kupal ağacından çıkan bir zamk’ <Fa. ***senderüs*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1187a, 1082b. × ***Elli kuruşluk Sandaloz tütüsü iste... Unutma bunu... Sandaloz tütüsü... Elli kuruşluk.*** (R. Enis 1957 s. 218).

sandıkkâr ‘veznedar’ <Ar.-Fa. ***ṣanduḳ-kār*** a.m. × ***Sandıkkârın, mukayyidin, Fransızca muhaberatı yapan Yahudi kâtibin, alınlarından şıpır şıpır terler damlamakta.*** (S.M. Alus 1934 s. 36)

sandır- ‘***san-*** fiilinin ettirgeni’ <***san-***. × ***“Bir bitse şu düğün. “Bunu ben söylüyorum. Hem de Ercan’ın kulağına, onunla başbaşa kalmaktan öte hiçbir şey istemediğimi sandıracak bir sesle.*** (A. Ağaoğlu 1980d s. 257).

sanduk ‘sandık, kutu’ <Ar. ***ṣanduḳ*** a.m. F. Steingass 1930 s. 693b, Meninski 1680 II, 2991, DS 3536, J.W. Redhouse 2006 s. 1187a. × ***Ammā bu ẕikr olan limān aġzınuŋ nişānı işbudur kim iri ḳaraḳalar balamar baġlamaḳ içün ol limānuŋ aġzında sanduḳ baturmuşlardur.*** (Pīrī Re’īs 1988 s. 83a). × ***Ammā asıl Dubrevonik ḳıbleye ḳarşu deŋiz kenārında bir büyük ḥiṣāruŋ öŋüne yedi ḳulaç denizde sanduḳ baturmışlardur.*** (Pīrī Re’īs 1988 s. 174b). × ***Cum‘a gün olıcaḳ, ol sabunu mezbür kal‘eye çıkarub, ol kal‘enüŋ ḳapusı öŋüne sanduḳlar ile yıġmışlar. Ḳal‘e halḳı cum‘āya gider olıcaḳ, ol sabunları ḳapunuŋ öŋünden gidermek istemişler. Görürler kim, sabun sanduḳları çoḳdur. Ol sanduḳlardan feraġāt idüp cum‘āya girmüşler.*** (Pīrī Re’īs 1988 s. 378b).

san eyle-??? × ***Ṭabıl urdılar (ü) san eylediler/Bu rāzı anda pinhān eylediler.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 6348)

sangı b. ***sankı***.

sangılık ‘sersemlik’ <***sangı***. × ***Başımda bir sangılık var.*** (M. Ş. Esendal 1958m s. 40).

sanıp ban- ‘çok uzun düşünmek, seçmek, ayırmak; zu lange überlegt’<***sanı-*** ‘tanımak, seçmek, ayırmak’ DS 3537. × ***“Ohhooo!..” dedi Şakir hafız. “Hazreti Peygamberimizin kadim lafı: “Kız kısmı on üçünde çocuk doğurur!” Sen ne diyorsun? Bahusus, köylük yeri bunun burası! Sanıp banarken biri çarpar geçer!*** (F. Baykurt 1971t s. 36). × ***“Bırak şimdi Dürü’yü mürüyü, Sevi!” dedi Zakey. “İn çabuk içeri! Sanıp banarak vakit geçirmeyelim! Kepçekulak babası şimdi üstümüze gelir. Çabuk ol!..”*** (F. Baykurt 1971t s. 194).

-sanız/-seniz: × ***Görseŋiz ne saḥalar, ne tarlalar!.. Her istasyonda bir ‘asker birikindisi.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 34). × ***(Ziya) beg efendi değil mi imiş!.. Bilseniz ne kadar sevindim. Oturduk. Görüşdük, gülüşdük.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 175). × ***Buralarını yazmasanız!*** (S. F. Abasıyanık, 1951h s. 57).

-sanıza/-senize: b. ***baksan a/baksana*** ⊡. × ***İstediği kadar güzel olsun, bumbuz desenize!*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 31.1.1942). × ***Baksanıza avucumdaki şu buz gibi terlere! Yüreğim çarpıntının şiddetinden kopacak.*** (S.M. Alus 1944 s. 173). × ***Ertan: “Selim beyin askıntısı desenize şuna.” Şaziye: “Her kimse. Münasebetsizin biri.”*** (N. Cumalı 1969 s. 150). × ***Naşide Hanım baksanıza, Numan Bey ıstakoz almış bugün.*** (T. Uyar 1986 s. 93). × ***İstanbulun midesi gaz yapıyor. Baksanıza her yer doğal gaz, doğal olmayan gaz; likid gaz, tüp gaz, etilen gazı, hava gazı dolu.*** (O. Duru 1995 s. 41).

saniye ‘dakikanın altmışta biri’ <Ar. ***ṯāniye*** a.m. F. Steingass 1930 s. 344b, J.W. Redhouse 2006 s. 662a. × ***O saniye kalbim çifte çarptı.*** (S.M. Alus 1933p s. 123). × ***Bir saniye geçirirsen hacamatı yiyip arka üstü serileceksin.*** (S.M. Alus 1934 s. 360). × ***Nasıl ki her saniye doğanlar ve ölenler vardır. Ne hayatı, ne de ölümü münasip gördüğünüz bir miada yakalıyabilir, ölümden kaçırdığımız her an mühim bir hayat saniyesi demektir ve biz bu anımızda yapabileceğimizin fırsatını***

yani her saniyemizi yaşamak fırsatını kaçırmamalıyız. (A.Ş. Hisar 1944 s. 138). × ***Sanki yıllardır hep aynı yerde, sırtını dayadığı palmiye ile birlikte milim milim uzamış ve her saniye onunla birlikte yaşlanmış.*** (A. Yurdakul 1989 s. 7). ***saniye geçme-*** 'hemen, anında': × ***Kocakarı gözümün içine bakıyor, gene bahşiş umuyordu. Eline iki çeyrek daha sıkıştırdım ve saniye geçmeyip oradan bastım.*** (S.M. Alus 1944 s. 67). ***saniye sürme-*** 'hemen, anında gerçekleşmek'. ***saniyesinde*** 'hemen, derhal; sofort': × ***Şimdi canım sıkılırken budala gibi lâf edip beni günaha sokma. Kıvamına gelip keyfi çatmış. İçindeki zıkkımı çıkarmak ister mi? Razı olsa evel allah, saniyesinde gasyan ettirirdim.*** (S.M. Alus 1934 s. 199). × ***Dakikasında değil, saniyesinde! Bir tavuk tüyünün ucuna bir damlacık zeytinyağı; küçük diline biraz dokunuver; o ande içi pirüpak olmazsa bileklerimi keserim.*** (S.M. Alus 1934 s. 199). × ***Saniyesinde, sazende beyler yerlerinden fırladılar; oradan çil yavrusu gibi dağıldılar…*** (S.M. Alus 1944 s. 168). × ***Herifler baktılar ki papuç gayet pahalı, don-gömlek bayır aşağı yılan gibi ağdılar, saniyesinde gözden kayboldular.*** (Kemal Tahir 1957r s. 132).

sankı/sangı 'şaşkın, sersem' TS 3304, DS 3537, J.W. Redhouse 2006 s. 1032a. × ***Hergiz süci esrükligi yirin ṭutar olmaz/Maṣlıḳ kişiyi ṣanġı vü eyler titiz afyon.*** (Edirneli Naẓmī 1928 s. 47). × ***Bengî olan ṣanḳı olur çünki hep/Uṣṣı olan pes niçün anı yiye.*** (Edirneli Naẓmī 1928 s. 58).

sanki b.m. ***<san-*** + Fa. ***ki,*** b. ***ki I.*** J.W. Redhouse 2006 s. 1162b, Meninski 1680 II, 2924. × ***Almış pare-yle ṣanki ̮halāyıḳ gibi beni / Ṣoḳmaḳlıḳ ister aş evine gidi kül̮hanī!*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 53). × ***Ṣanki begdür ʿazīz u ḥürmetlü, / Efseri vu libāsı ḳıymetlü.*** (Żaʿīfī 1950 [1555] s. 138). × ***Ṣanki buz-̮hāne gibidür o mekān, / Bel ṣovuḳluġına uġrar insān.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 63). × ***Göz degüldür, ey gözüm nūrı, ṭapuŋsuz bu gözüm, / Nūrı gitmiş ṣanki bir bezdür ḳalanı çeşmümüŋ.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 165). × ***Kemālinde bir bahadır dilāver ḳopdı ki ṣan 'ālemde zāl u sām-ı nerīmān idi. Her ḳaçan ata binse üzerinde ṣan ki sām var idi.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 7). × ***O ḳanlardan ṣanki deste güller açılıyor.*** (Nāmıḳ Kemāl 1307 s. 145). × ***Yedi ṭamu odı bu derd odınuŋ/Ḳatında ṣanki bir ḳığılcımıdur.*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 56). × ***Ṣabāḥları uyḳudan uyanmuyor muyum, ağzımıŋ içi*** çiriş çanağı ***gibi; ṣaçlarımıŋ kökünü derseŋ, ṣanki birisi yaḳalamış da var ḳuvvetiyle*** çekiyor. (E.E. Talu 1928 s. 186). × ***Ṣanki ben o ̮hırsız oğlanın anası değilmişim... Doğur, doḳu, büyüt! İşte sonra böyle...*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 13). × ***Gözlerinden birini de, sanki bir gizli lafı varmış gibi, durmadan kırpıyor.*** (Kemal Tahir 2011 s. 46). × ***Sanki buradaki ışıklar, kadın tenine daha çekici, daha göze batıcı bir cilâ veriyorlardı.*** (İ. Tarus 1961 s. 130). × ***İnanın ki o yıldız geçerken bütün erkeklik damarım kabarıyor, acaip hisler duyuyorum. Sanki bir cıvırla yatıyormuş gibi oluyorum.*** (M. Kaçan 1990 s. 17). × ***Herşey darmadağınık! Ben miyim sanki orda / Sanki bir uçuruma giden yolda uçurum?*** (H. Yavuz 1992 s. 44). × ***Sonra sanki bu kaza isimlerini papağan gibi tekrarda da bir mana bulamıyordum.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 72). ×

Ṣan ki seyl iki çeriden ḳan revān/Oldı ol dem ḳopdı feryād ü fiġān. (Enverī 1928 [869/1464] s. 25). ***sanki saat başı çalınmış:*** × ***On dakika belki de bir çeyrek geçti... Herkesin ağzı mühürlü... Sanki saat başı çalınmış...*** (S.M. Alus 1933p 225). ***sanki ... mi?:*** × ***Ben de böyle on sekiz, on dokuz yaşımda iken bu kızın aşkına düşseydim, besbelli işte, Şemi gibi olacaktım. Sanki şimdi olmadım mı?*** (H.R. Gürpınar, Mürebbiye t.y. s. 151).

sankileyin 'sanki' <***sanki*** + ***leyin***. b. ***akşamleyin, ancılayın*** ⊡. × ***Sankileyin sen de erkek misin, Bayram? Bi karıya iki mark yedireceğim diye aklın çıkıyor. Adın kondu pintiye. Kimi de der, sözde sende erkeklik ıhmış da, ondanmış...*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 21).

sankim 'sanki' <***sanki.*** J.W. Redhouse 2006 s. 1162b. × ***Bu 'aşḳ içinde ṣan kim ol Mecnün-ı Ḳaysā'dır.*** (Şair Eşref 1958 s. 59). × ***Şöyle bī-ḫüẕ olub anda yatmışam, / Sankim ol dem gendözümden gėtmişem.*** (M. Adamović 1994 [1368–86]. no. 2445).

sanlu 'ünlü, meşhur; berühmt' <***san*** 'ad, unvan' + isimden sıfat yapım eki ***-lı***, W. Radloff 1911 IV, 304. ***adlu sanlu*** 'ünlü, meşhur', TS 3304. × ***Zāġ cevāb verdikim: eger şol adlu ṣanlu ḳuşlar ḳamusı helāk olmış-mısa...*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 86).

-sanmış/-senmiş: Az. × ***Yaman adamsanmış...*** (A. Haġverdiyev 1971 s. 45). × ***Qəmər. Ah, sən nə daş ürəkli qardaşsanmış. Məni heç yad edirdinmi?*** (S.S Ahundov 2005 s. 221).

sanrı 'bir örgü aleti' × ***İpek harç- Şerit örer gibi sanrı denilen bir aletle örülüp elbiselerin kenarlarına dikilir.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 331).

-sansa/-sense '...isen; wenn du...' × ***Dolanıbsansa.*** (A. Haġverdiyev 1971 s. 53). × ***Doğrudan da acsansa, onda bax, bu çöräyi sänä veräräm.*** (C. Cabbarlı 2005.2. s. 274). × ***Aşiġ ġanı mäşuġä hälal olmuş, unutma! Varsansa, buyur, eşġimə ġurban ola bilsän.*** (C. Cabbarlı 2005.1. s. 70). × ***Var fäġät sändän incä bir diläyim: Doğrudan sän mäni sevirsänsä.*** (C. Cabbarlı 2005.1. s. 185). × ***Sänin yolunda här işä hazıram! amma sän dä mäni sevirsänsä...*** (C. Cabbarlı 2005.1. s. 234). × ***Hərgah razısansa de, bu axşam əmələ gətirim.*** (S.S. Ạhundov 2005 s. 368). × ***Sən anlamırsansa, mən çox gözəl anlayıram. Mehdi bəy, dalını söylə.*** (S.S. Ạhundov 2005 s. 58). × ***Məni arvad yerində, xanım yerində qoymursansa, övladının anası yerində qoy.*** (S.S. Ạhundov 2005 s. 67).

sansın Gag. 'sanki' ××

sansıntı 'sarsıntı' <***sars-?*** × ***Yeni bir sansıntıyla sendeleyerek merdivenin tırabzanına tutundu.*** (O. Hançerlioğlu 1960 s. 4).

saŋson b. ***samsın.***

santim 'santim' <Fr. ***centime*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1031b. × ***Tarlanın bir ucuna biri, bir ucuna da biri durdurulurdu; ikisi arasına büyük, toprağı elli santim deşen, kötenler bağlanırdı.*** (Yaşar Kemal 1955ç s. 16). × ***Yirmi beş santimi kırk milyondan fazla eder şu gördüğünüz tarihî çinilerin altını, gümüşü var ayrıcana.*** (N. Güngör

1992 s. 85–86). × ***Toprağın birkaç santim aşağı kaymış olabilaceğini, bu kaymanın mezarda zamanla çeşitli gerilmelere, deformasyonlara neden olabileceğini söyledi.*** (M.Z. Saçlıoğlu 1995 s. 23).

santor 'insan başlı at; Zentaur' × ***Hani mitolojik santorlar bellerine dek insan, ama ondan öteleri beygirmiş ya.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 207).

santoron 'ponza, sünger taşı; Bimsstein' × ***Meẕkür adanuŋ nişānı budur kim, üstü düz alçak bir ṭaġ gibi görinür. Hem ḳıble tarafı eyü demür yeridür. Santoron didükleri ṭaş kim suya batmaz. Meẕkür adada çoḳdur.*** (Pīrī Re'īs 1988 s. 410b). × ***Ammā Anadolu ile bir adanuŋ arasından ḳayık geçer. Sıġlardur. Ve kenārı alçaḳ düz yirlerdür. Hem ol kenārlarda santoron ṭaşı çoḳdur bulunur. Meẕkür ṭaş bir ṭaşdur kim suya bıraḳsalar batmaz, ḳaba ṭaşdur.*** (Pīrī Re'īs 1988 s. 90a).

santra yap- 'Futbolda oyunu santradan başlatmak' <Fr. ***centre*** a.m. × ***En zayıf takımı kendime seçmeliyim. Top ortaya atılmalı, ben hemen kapıp sürmeli, sürmeli, bomba gibi bir vole oturtmalıyım. Gol! … Santra yapılmalı, topu yine ben kapmalıyım.*** (T. Yücel 1954 s. 73). × ***Gazoz satan çocuğu yanına çağırıyor Yusuf. Santradan sonra Ḳabataş biraz daha atak, defanstan uzun toplarla çıkıyorlar.*** (A. Yurdakul 1989 s. 132). × ***Fırla oğlum, kafa! Gooool! Kabataş seyircileri ayakta. Santrası bile yapılmıyor golün, zırt düdük, devre arası…*** (A. Yurdakul 1989 s. 133).

santur 'kanuna benzeyen, tokmakla çalınan bir tür telli çalgı; Musikinstrument mit Saiten, die mit Stäbchen geschlagen werden'<Fa. ***sentür*** <Yun. ***ψαλνήριον*** <Ar. ***santir*** <Aramaik, G. Meyer 1893 s. 61, Meninski 1680 II, 2471, 2991, F. Steingass 1930 s. 700a, J.W. Redhouse 2006 s. 1032a, DS 3539. ××

sanu 'sanı, zan, hayal; wahr (wie xayāl)' <***san-*** 'düşünmek, zannetmek; opinio' Meninski 1680 II, 2925, 'der Gedanke' W. Radloff 1911 IV, 302, DS 3308, J.W. Redhouse 2006 s. 1163a. × ***Ecel yili eser gey mihribāndur/ Bular ṣanularuŋ ömredür asġār.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 202). × ***Her nesneyi kim kendünüŋ o ṣandı cihānda/Kim ṣanuymış ancaḳ anuŋ ġayrısı kendi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 150). × ***Bu kāfir eyder ben anuŋ dedesinden ḳalmış nökeriyin, der ve onda daḫı maḫremiyin der. Maḥmūd paşa eyder imdi sen bu ḳralın maḫremisin senüŋ ṣanuŋ aŋa ̯hayr olsa gerekdür, didi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 158). × ***Hevā-yı nefs anı başdan çıḳardı/Uzun ṣanuları ḳırdı ḳısıldı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 82). × ***Yavuz nefsimüzden deŋedüm hele/Ki iblis ṣanusı ṭoġru ola.*** (Ferheng–nāme–i Sa'dī 1340/42 no. 1018). × ***̯Haṭa ḳılduŋ saŋa bu gez ṣanumı, ki göŋülden seversin düşmenümi.*** (Fąhrī 1974 no. 2863 s. 397). × ***Eger ḳalursaŋ işbu ṣanuda sen, bu menzilde henüz bir bī-nevāsın.*** (Eşref–oğlı Rūmī 1286 s. 56).

sanu san- 'düşünmek, değerlendirmek, hayal kurmak' <***sanu***. TS 3311. × ***Ādemī bī-vefā olur… tīz doyar, tīz usanur, yārine yavuz sanu sanur.*** (Ferec v. 151b). × ***Uslu sanu sanınca delü evlenmiş. "Akıllı düşününciye kadar, deli oğlunu everir."*** (V. İzbudak 1936a s. 346).

sanusuz ‘düşünmeksizin, değerlendirmeden’ <***sanu***. × ***Sana sana söyleyen iş bitürür, sanusuz söz söyleyen baş yitürür. “Düşünerek söz söyliyen daima iş bitirir, düşüncesiz söyliyen de fitne koparır, kargaşalığa sebep olur.”*** (V. İzbudak 1936a s. 460).

sanzatu ‘kumar terimi’ × ***Bu sırada, ikinci masada oynayan Nurdan Hanım yüksek sesle “İki sanzatu!” diye deklarede bulundu.*** (E. Bener 1999 s. 15). × ***Bir buçuk löveyle nasıl “iki sanzatu” dersin karıcığım?*** (E. Bener 1999 s. 15).

sap b.m. <ETk. ***sap*** ‘sap; kılıç veya bıçak sapı’ G. Clauson 1972 s. 356, H. Eren 1999 s. 356, J.W. Redhouse 2006 s. 1150b. × ***Herkesin önüne çorba ve pilâv için mercan saplı sadef kaşıklar, katlanmış bir destimal, bir dilim ekmek konmuştu.*** (Fazlı Necip 1930 s. 28). × ***Şıpın işi, sol elindeki kara saplıyı boş böğrüne sapla!*** (S.M. Alus 1934 s. 372). × ***Kılıcı eline aldı. Sapile kını som altındandı. Çekti, sol elinin baş parmağile namlu demirini yokladı.*** (‘Ömer Seyfeddīn 1943 s. 46–47). × ***Avaz avaz Boşnak kadınlarının namusunu övdükten sonra “Bizim karilar sapına ka erkektir, erkek!” diye saldırmış kahvenin camına, vurmuş yumruğunu, eli parçalanmış.*** (K. Bilbaşar 1961 s. 48). × ***Bir akşam dönüşte odaya bir sap kokina çiçeği ile geldi. Odalarının kapısına vurulduğunda annesi elindeki kokinayla öylece duruyordu. Kokinayı yüzleri ayrı yöne bakan koltuğa bıraktı.*** (Füruzan 1982g s. 118). × ***Çoğumuzun muştası, muşta yerine kullanılacak keratası, kimimizin fil siniri, copu vardı, kimisi de ceket kolunun içine keser sapı sokmuştu.*** (A. Nesin 1988 s. 58). × ***Seni pasaklı pellâço seni! Çamaşırını yıkamağa vakit yokmuş... Bir dikiş iğnesi, bir sap iplik alıp şu yırtıkları dikmeğe de mi vaktin yok?*** (R.N. Güntekin 1944 s. 129). ‘boş saman, süprüntü’ × ***Kağnı ve kağnıya koşacak öküz herkeste pek bulunmaz. Onun için hayırsız bir öküzü veya eşeği bulunanlar sap çekebilecek öküzü ve kağnısı olanlarla keşik olurlar.*** (M. Makal 1950 s. 32). × ***Yağmurlarla sıvaları yıkanmış sap damlı evlere, yayvanlaşmış eski bağlık sırtlarına baktım, oradan mezarlığa kaydı gözlerim.*** (M. Başaran 1955 s. 46). ***bir baltaya sap olama-*** ‘iş güç sahibi olamamak’: × ***Şinasi profesör, Fethi ey müsteşar, Cevat Bey albay. Bir bizimli bir baltaya sap olamadı, çüç edip bir yerde kalamadı.*** (A. Özakın 1989 s. 140). ***ipsiz sapsız*** ‘serseri, işi gücü olmayan’: × ***O zamanlar miras yiyip çapkınlığa ve hovardalığa vuran delikanlılar, yanlarındaki dalkavuklar arasında ipsiz sapsız, baldırıçıplak, kabadayı geçinen güruhtan muhafızlar da alırlardı.*** (S.M. Alus 1944 s. 106). × ***Tohumunu bilen var mı? Kim bilir babası hangi ipsiz sapsızdır, anası hangi kakavan halayık, hangi şırfıntı tayadır?*** (S.M. Alus 1933k s. 146). ***kuyruğunu tava sapına çevir-*** b. ***kuyruk***. ***sap derken sapan/saman de-*** ‘bir şey söylemek istersen yanlış bir şey söylemek’: × ***Açık bir mana çıkarabilirsen alnından öperim... Ne oldu bu çocuğa? Sap derken sapan diyor!*** (M. Yesari 1928 s. 325). ***sapı kulpu olmayan*** ‘saçma sapan’: × ***Bu herifin sözleri de az çok masalı andırmakla beraber öteki arabacıların hiç sapı kulpu olmayan ifadelerine bakınca bunda belirli bir yer, değişmez bir ev gösteriyordu.*** (H.R. Gürpınar, Kesik Baş, t.y. s. 88). ***sapsız sapansız*** ‘serseri, düzenli geliri olmayan’:

× ***Ben, Osman Hasat'ı, çok yoksul birinin iyice sapsız, sapansız bir oğlu sanıyordum. Öyle olsa, delikanlı doktor çıksın diye nasıl kente gönderilebilirdi, o kentte bunca zaman nasıl barınabilirdi, diye düşünsene!*** (A. Ağaoğlu 1982h s. 102). ***sapsız üzüm*** 'hiç sorunu olmayan': × ***Sonra Zehranımcım, nihayet sapsız üzüm. Ben bunu sidiğine lebboy, bilmem nesine şebboy nasıl büyüttüm bilirsiniz. krş. çöpsüz üzüm.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 40-41, s. 51). ***sap ye- saman çıkar-*** 'saçma sapan konuşmak': × ***Çok şükür gayri yavaş yavaş eskiye gidiyormuşuz. Fesi gene giyecekmişiz. Eski yazıya dönecekmişiz v.s. Sap yedi saman çıkardı.*** (M. Makal 1952 s. 96). × ***"Onlara bakma sen Hoca" dedi Muhtar. "Sap yer, saman çıkarır onlar".*** (F. Baykurt 1961o s. 60). (Argo) 'arkadaşı, eşi, sevgilisi olmayan kimse (özellikle erkek)' × ***"-Uyyy! Kız polismiş... (...) –Yine sap kaldık..."*** (H. Aktunç 1990 s. 253). × ***Sana karşı mahcubum güzel abim, diyor Üzeyir. Ben Ankara'da bir kuş bulacaktım yanına anladın mı? Ama kısmetin yokmuş. Ne kadar da baktım sağa sola. Yazıhanedeki arkadaşlara söyledim. Yolcuyum diyenlerin hepsi sap. Eğer uygun bir parça düşseydi n'apıp edip eşleyecektim sizi.*** (M. Güler 1990 s. 227).

sap- 'yön değiştirmek; bir tarafa yönelmek' <ET ***sap-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 784, Meninski 1680 II, 2933. × ***O anda yerimden fırladım. Uzaktan uzağa takibe koyuldum. Hayli gittik. Tenha bir sokağa saptı.*** (S.M. Alus 1944 s. 30). × ***Raif efe, harp başlıyalı, yeniden eğri yollara sapmış: karaborsacılık yapıyordu.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 78). × ***Süleyman "Genel Ayakyolu"na saptı. "İçerde dört duvara bi resimli elifba donatmışlar ki, bedava gazete!"*** (F. Erdinç 1961 s. 189). × ***Tam bu sırada yolun alt başından alacalı beleceli bir kalabalık saptı köye doğru.*** (R. Ilgaz 1991r s. 68). × ***Sağdaki kanyona giden yola sapıyorum.*** (Ş. İşigüzel 1993 s. 77).

sapa 'kenar, merkezin dışında kalan' ***<sap-***. TS 3312 ***sapma*** 'zikzak'. × ***Sapa meyhanelerin birine girip efkâr dağıtmak için yüz dirhemliği temizledim.*** (S.M. Alus 1944 s. 67). × ***Kalimnos adasının sapa bir koyunda. Barba Paho, köyün hem kahvecisi, hem meyhanecisi... idi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947m s. 68). × ***Apartmanın durduğu, yükseldiği sokak, on-onbeş metrede bir sapa sokaklarla enlemesine kesilmiştir; bir gürültüdür gider.*** (T. Uyar 1980 s. 54–55). × ***Sapa, köhne yerler, öğrencilerin sıklıkla gittiği küçük barlarda ne bulacağımı umuyordum ki?*** (Z. Ankara 1991 s. 155). ***bir sapaya*** 'bir kenara': × ***Dōğru harb isdiyen padışān gonduğu yere gelmiş ki bi yazının üzünü bembeyaz çadır gapatmış. Bunu gördüyünen haman bir sapaya enmiş teyarasının içine böyük böyük daşlardan doldurmuş.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 7).

sapa b. ***sıpa***.

sapak 'küçük yolların anayoldan ayrıldığı yer' ***<sap-***. DS 3539. × ***Akşamüstü göçmen mahallesine doğru sapaktan dönen eşekler bile titizlikle kulaklarını oynatıp huylanıyorlardı*** (Füruzan 1972k s. 42). × ***Batmayacakmış gibi aydınlık sarı diri belirgin güneşin ışınları altında tozlanarak kentin caddelerinden geçip aşağıya inmişler,***

araba tamir evlerinden, yongaların dışa taştığı marangz evlerinden, içi zor seçilir kahve evlerinden, sıvı gaz tüplerinin önünde yığılı durduğu erik pestili, çakmaklara doldurulan gazdan kokan bakkallardan da geçip toprak yola bağlanan sapağı dönmüşlerdi. (Füruzan 1982g s. 54). × ***İki sokak lambasının karşılıklı yandığı sapağa vardı. Taş döşeli geniş köşede durdu, çöktü, titreyerek ağlamaya başladı.*** (Füruzan 1982g s. 62). × ***Mardin'de ben taşların dilini öğrendim. Gökyüzünün yakınlığını ve uçsuzluğunu. Sapakları, açmazları, dorukları, yalnızlıkları.*** (M. Mungan 1996 s. 27). × ***Koşarak, hep koşarak yukarı doğru gittim. Bir sapakta hasır koltukçuya rastladım.*** (A. Ağaoğlu 1980y s. 206). × ***Buraya Alman ve İngiliz gavurları da gelir. Sapaktaki çeşmenin çevresinde dolanır, kurnasını, çeşmenin alınlığındaki oygulanmış mermerleri ziyade okşayıp dururlar.*** (F. Akatlı 1982 s. 181).

sapan I 'makarayı bir yere bağlamak için tablaların çevresine geçirilen halat veya demir kuşaklar; genellikle çocukların kuş vurmak için kullandıkları, iki ucuna lastik ve lastiklerin arasına da geniş bir meşin parçası bağlı bulunan çataldan oluşan araç; Kranbergung' × ***İlk sapanda, vinçlerin birden bire güverteye mayna etmesinden iki sandık dağılmış, bir küfe de ezilmişti.*** (S.Şengil 1943 s. 45). ***makara sapanları:*** × ***En küçük ayrıntısı bile unutulmadan her ipi kapkara bir mürekkeple birer birer çizilmişti. Makara sapanlarından tutunuz da, mataforalara, hem de yelkenleri çevreleyen gradin halatlarına varıncaya kadar -bir resimde olduğu gibi değil, bir plandaki gibi- birer birer gösterilmişti.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 35). ***sapanına taş ol-*** 'birinin işine yaramak': × ***El oturmuş, yemiş doymuş da başlamış bile, biçiyor. Hiç değil şu iki lokmayı ağzına atar da bir 'karın altı' eder. Oğul kazandı ki 'sapanına taş ola' da işine yaraya.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 84). ***sapan taşı*** 'sapanla atılan taş': × ***İttifāḳ ḳurt ḳacariken ḳoyun oğlanına oğrar. Sapan daşıyla ḳurdı vurur, oğlancuğı düşürdür, alur, obaya varur, pėsler, ẖōcaya vėrür.*** (Ferec v. 246a). × ***Hafiye mafiye görmesi için, bilmem nesine sapan taşı, sırra kadem basar...*** (S.M. Alus 1933p s. 53). × ***O akşam eniştenin öhö öhösünü duyunca bilmem nesine sapan taşı kaçtı.*** (S.M. Alus 1933p s. 213). ***sapan taşı yetişmez*** 'çok hızlı gitmeyi anlatır': × ***-Yallah, yellerine sapan taşı yetişmez... Gerinize neft yağı mı sürdüler? Yoksa eviniz mi tutuştu?*** (H.R. Gürpınar 1929m s. 129). × ***Arabacı farkına varıncaya kadar, biz, keçe parçasını sırtladığımız gibi, fertiği veririz, arkamızdan sapan taşı yetişmez.*** (Mahmud Yesari 1937 s. 31).

sapan II b. ***saban***, krş. ***saman***.

sapanla- 'sapmak' <***sap-***. × ***Yarın burdan çık, kardaşınla doğruca okula var. Yollarda iki tarafa sapanlama.*** (F. Baykurt 1961o s. 90).

sapanorya 'çirkin' < Yun. ***σάπαυώρια*** (sapanorya) 'çirkin; güzel bir kız gibi; wie eine sehr schöne Frau' Ch. Symeonidis 1997 no. 197. × ***Kahvenin önündeki efendi ile hanımı görünce çocuk, işde bir avanta olduğunu çaktı ve geldi, Refailin karşısına dikildi... -Ulan sapanorya, benim kediyi gördün mü?*** (O. C. Kaygılı 1938s s. 87). × ***İşin garibi, bu sapanorya herifin gece yolda giderken ikide bir, benim zihnimden***

ve gönlümden geçenleri bilip bana söylemesi idi. Yoksa bu bizde şimdiye kadar hiç eşi görülmemiş olan bir Çingene hokkabazı yahut sihirbazı mıydı? (O.C. Kaygılı 1939 s. 67).

saparna 'tıpta tonik olarak kullanılan bir kök; eine Droge'. ***saparna, saparine*** 'similax sarsaparilla' <İt. ***salsapariglia*** G. Meyer 1893 s. 35, M. Kütükoğlu 1983 s. 360, J.W. Redhouse 2006 s. 1037a. × ***Baha –(Defteri açarak okur) tatula, mürdesenk, ak mazı, kara mazı, zencefil, mercan köşk, saparna. Karakollukçu –Hiçbirini gözüm tutmadı.*** (M. Celal 1936mh s. 20).

saparta 'gemi bordasındaki top çıkarılan dört köşe boşluk ve açıklık; bir batarya topun birden ateş etmesi, alabanda ateşi' <İt. ***sabordo*** 'portello' <Fr. ***sabord***, H. Eren 1999 s. 356. ***sapartayı ver-*** 'azarlamak': × ***Ne olacak? Hanımefendi kalkmış, ikisine de sapartayı vermiş. Sabahleyin de galiba birbirleriyle barıştırmışlar, iş olmuş geçmiş...*** (H.R. Gürpınar, Muhabbet Tılsımı t.y s. 73).

sapasağ b. ***sapasağlam***.

sapasağlam/sappasağ/sapasağ 'sapasağlam' Meninski 1680 II, 2918. × ***At ayağı külük ozan dili çevük olur.¸Hanum, oğlanuñ ḳırḳ günde yarası onaldı, ṣapa ṣağ oldı.*** (M. Ergin 1958 s. 90). × ***Gördü ay gidi, uşaḥ sappasağdır.*** (Azärbaycan Nağılları 1960 4, 159). × ***Gedib deyirəm, Hacı əmi, pul ver həkim gətirim. Deyir həkim zad lazım deyil. İkicə gün ac qalsın sappasağ olsun ayağa dursun. Hamı azar, deyir, yeməkdəndir.*** (S.S. Aḫundov 2005 s. 23).

sapı Az. 'kulübe, eritme fırını; Hütte' ××

sapık supuk konuş- 'saçma sapan konuşmak' × ***Geçen kış birdenbire delirmiş, sapık supuk konuşmağa başlamış.*** (Feridun Osman 1936 s. 101).

sapına kadar 'tamamen, büsbütün' × ***Edā ḳadındır. Hem de şöyle ṣapına ḳadar ḳadındır.*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 127). × ***Dildadesile aynı koltuğa oturmuş, kolunu sevgilisinin omuzuna atmıştı: -Nasıl sapına kadar herif değil miyim? diyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 269). × ***"İnsan komşusunu daha iyi bilir emme, Çahır imamdan böyle şeyler mamul etmezdik hani, dedi. Evliya gibi tanırdıh doğrusu biz onu... Genç hazırca, "Evet hakkınız var. Alnı secdeden kalkmıyan sapına kadar Müslüman bir adam dedi..."*** (H. Aytekin 1943 s. 10). × ***Beğenmedinse 40, 50 çift olsun. Hem öylesine ki gümüş avcı bıldırcını değil, sapına kadar avcı bıldırcını.*** (S.M. Alus 1944 s. 15). × ***"Çay, kahve, gazoz!.." diye bar bar bağırarak tam bir hafta gökle denizden başka bir şey görmeksizin sapına kadar çalışmış, karşılık olarak tayfalardan artan yemeklerle karnını doyurmuştu.*** (Yaşar Nabi 1948 I, 122). × ***Haydar'ın ölümüne ağladığım gibi tövbe ağlamadım. Neden? Arkadaştı, ama bildiğin gibi değil, sapına kadar arkadaş!*** (Orhan Kemal 1957a s. 15). × ***O eski ve sağlam Suat olsaydım, düşünce ve davranışlarım eskisi gibi sağlam olsaydı, belki küçümseyişimin bir anlamı olurdu, o sıralar hem sapına kadar inanmıştım, hem gerçekten tutarlı; değerler düzenimde en***

ufak bir çatlak yoktu. (A. İlhan 1973 s. 143). (Argo) 'tamamen, bütünüyle, her bakımdan' × ***"Sapına kadar erkek... bana çok sadık..."*** (H. Aktunç 1990 s. 253).

sapırdan- 'saçmalamak' × ***Irazca çıktı geldi: "Ağızlarına yüzlerine tükürdüklerim!" diye daldı Onbaşının odasına. "Yidiler yavrumu! Yatıyor şimdi arabanın içinde. Bir ayılıp bir bayılıyor..." "Ne sapırdanıyor bu?" diye sordu Onbaşı.*** (F. Baykurt 1961ı s. 51).

sapır sapır 'titreye titreye' J.W. Redhouse 2006 s. 1150b. × ***Kadınların üçü de, elleri ayakları sapır sapır, etrafımı almışlardı.*** (S.M. Alus 1944 s. 119). ***sapır sapır dökül-*** 'güçlü ve sürekli biçimde dökülmek': × ***Galip, Halim'i... Tepebaşına, Tiyatro'nun oradaki, kanlı ağaçlarına güneş kızılı güvercinlerin sapır sapır dökülüştüğü Cumhuriyet Bahçesi'ne götürüyordu.*** (A. İlhan 1973 s. 331). ***sapır sapır öl-*** 'hızla ve çok sayıda ölmek': × ***Zengin alabildiğine yiyor, fıkara ise sapır sapır ölüyordu.*** (E. Ekrem Talu 1937 s. 204). ***sapır sapır titre-*** 'sürekli ve hızla titremek': × ***Bir kere aynaya git de yüzüne bak. Duvarda renk var sende yok. Her tarafın sapı sapır titriyor.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 201). × ***Sağ yanım, ıspazmoza tutulmuş gibi sapır sapır titriyor; titrerken, derimden içeriye sanki iğneler, çuvaldızlar batıyor.*** (S. M. Alus 1933p s. 147). × ***Topaç, enişteyi görür görmez, dizlerinin bağı çözülüp olduğu yere çöküvermiş; sapır sapır titrermiş.*** (S. M. Alus 1933p s. 189). × ***Nerede bakayım kaltak alacak o boynuzlu domuz?) diye kendisinin arandığını duyar duymaz, Molla bey: (Aman enişte beyciğim mahvoldum; validenin elinden beni kurtar!) diyerek sapır sapır titremeğe başlamış.*** (S. M. Alus 1933p s. 224). × ***Heyecandan sapır sapır titriyor; tutuk ağzında kelimeler, yolda harita çizen sarhoşlar gibi sendeliyordu.*** (Reşat Enis 1944 s. 106). × ***Biliyorsun, birkaç gün içmesem her tarafım sapır sapır titremeğe başlıyor.*** (F. Arıt 1957 s. 62). b. ***kıpır sapır et-***.

sapı silik 'serseri, işe yaramaz' DS 3541. × ***Bu gece muradıma eremezsem alacağınız olsun, yapacağımı ben bilirim. Moruğun yanındaki sapı silik züppeyi arkadaşım Yedibelâ Salim tanıdı.*** (S. M. Alus 1933p s. 149). × ***"Bak sen" dedi. "Bak sen İzzet'in şu yaptığına. O çiroz karının aklına mı uyuyormuş? O sapı silikle kalkıp Fethiyelere gidecekmiş demek..."*** (Tarık Dursun K. 1955 s. 29). × ***Ben şu kadar zamandır tanırım Hulusi'yi, bir türlü sevemedim. Kanım kaynamadı gitti işte. Geçen gün yanına takıp getirdiği sapı silik oğlanı da sardıramadım.*** (Tarık Dursun K. 1957 s. 71). × ***Rasih Bey dinletecek adam değil zaten, Sapı siliğin biri. Oğlu desen bir göyna.*** (H. Taner 1969 s. 43). × ***"Ne demek istiyorsun ulan?!" diye bağırdı Musdu. "Sen beni ne sanıyorsun gıı? Ben senin sapısilik kocan değilim! Altmışında tamam olmam, hemi de cartı çekip gitmem ben! Yetmişinde, sekseninde, doksanında hep boğa gibi, koç gibi olurum!.."*** (F. Baykurt 1971t s. 128). (Argo) 'işsiz güçsüz, serseri' S. Özel 1993 s. 44, H. Aktunç 1990 s. 253. ××

sapıt- 'saçmalamak, yoldan çıkmak, psikolojisi bozulmak'<***sap-***. b. ***çarpıt-***, ***acıt-*** ⊡. TS 3313, J.W. Redhouse 2006 s. 1150b. × ***Ayol, bu enikonu sapıtmış; bunu doktora mı götürecekler, hocaya mı? Nereye gö-***

türeceklerse götürseler bari! (O.C. Kaygılı 1939 s. 268). × ***"Sapık, sapkın, sapıtmış, fıttırık" diyenler olmuş.*** (M. İzgü 1992 s. 104).

sapkun supgun 'yoldan çıkmış, ne olduğu belli olmayan' DS 3541: ***sapkın***. × ***Gecelikde köymüzde mahallede gezeriz. Sapkun supgun yabancı gelirse sen nerelisin deye sorarız.*** (A. Caferoğlu 1940 I, s. 7).

saplama 'marangoz keskisi; erstechen, transit' DS 3541. ××

saplıcan b. ***satlıcan***.

sapmaca 'sapma; Seitensprung' <***sap-***. × ***Acaba kendisindeki rota kayması hangi gizli aşkla, hangi yüzyılda olmuştu? Namazında niyazındaki yüzü peçeli nine de kimbilir ne numaralar çevirmişti o sırada. Bin yılda böyle beş altı sapmaca olmalıydı en azından.*** (Ç. Altan 1978 s. 14).

sappasağ b. ***sapasağlam***.

saprat- 'küfretmek, saçma sapan konuşmak' DS 3542, TS 3313. × ***Delüye depret delü sana sapratur. "Kendi halinde sakin duran deliyi kızdırırsan ondan küfür işidirsin, belki de sopa yersin."*** (V. İzbudak 1936a s. 264).

sapsade 'çok sade' ××

sapsakin 'çok sakin' ××

(Neologismus) **sapta-** 'belirlemek, tespit etmek' × ***Düğün gününü belli etmek için oğlan evi tarafından kız evine dilekçiler gönderilirdi. Bunlar kız evinin büyükleri ile konuşarak düğün gününü saptamağa çalışırlardı.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 136). × ***Diğer bazı yerlerde de bazı yayımlar da söylenirmiş. Yalvaç yöresinde söylenen bu yayımlardan Bay Numan Yılmazın topladığı şu yayım elime geçmiştir. Müsaadeleriyle sırası gelmişken burada bu saptamayı yapmayı uygun buldum.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 169). × ***Kara paltolarının yakalarını kaldırmış, kara gözlüklü, ellerinde kara bond çantalarla trenden inenlere bakan ve kışkırtıcıları saptamaya çalışan adamlar.*** (İ. Aral 1997 s. 159). × ***Birlikte oldukları her an, vaktiyle çocuk diye hafifseyip reddettiği adamın, kocasından ne kadar vakur, ne kadar rabıtalı ve şayan-ı itimad olduğunu saptayıp yerlere geçiyor.*** (A. İlhan 1988 s. 298).

sar- I 'eğlenmek, hoşuna gitmek, ilgisini çekmek; yönelmek; mecbur kalmak' K. Emiroğlu 1989 s. 202. × ***Oḳuduḳca mösyö Yarḳofski'niŋ o küçücük muḫṭırası baŋa ṣardı.*** (N. Sırrı Örik 1934 s. 167). × ***Cevdet efendi, kadehi yalayarak yuvarladı: -Bu domuz sarmağa başlayacak galiba! diyip bir daha istedi.*** (S.M. Alus 1934 s. 322). × ***–Rüstem, bir ateş diye kahveci çırağına bağırdıktan sonra lakırdıyı olduğu yerde bırakmak isteyerek: -Ben, dedi, yalan söyliyecek değilim ya, gözümle gördüm. … Dinliyenler gene sustular. Faik efendi, sonra fena halde saracaklarını ve bu işin bitip tükenmeyeceğini bildiğinden, işi kabul ettirmeğe çalışıyordu.*** (M. Ş. Esendal 1958o s. 102). 'kaplamak, hükmü altına almak' × ***Sardı mı beni bir hiddet!*** (H.R. Gürpınar 1933i s. 88 4). × ***Göksu panayirinin medih ve senasını ben***

de çok kimselerden duymuştum. Fakat sıra düşürüp gidip görmek daha nasib olmamıştı. Merak beni de sardı. Kararı verdik. Gider miyiz, gideriz. (S.M. Alus 1944 s. 97). × ***Yerden bitme mahalle bekçisi heyecanın afakı sardığı bir demde kahveye yıldırım gibi girer.*** (O. Akbal 1946 s. 38). 'yönelmek': × ***Hey ne yoksulluk yıllarıydı!.. Balkan bozgunu, seferberlik, Yunan zamanı derken ne mal kalmıştı ne mülk... Her yan kül, yıkıntılık... Mısır koçanına, ağaç köküne sarmıştı millet... Az mı aç yatmışlardı, karınlarını tuta tuta...*** (M. Başaran 1992 s. 133). × ***Bizimkini korku sardı.*** (S. Yumer 1955 s. 76). ***başına dert sar-*** 'başını derde sokmak': × ***Kaç def'a Salâhaddin Beye: "Bey, bu çocuk senin başının derdi demez miydim? İşte, adam olmaktan nasıl korktuğunu gör. İşte parmağımı basıyorum, bu çocuk ya hamal, ya yolkesici olacak... Ama sen kendin sardın başına bu derdi, kimsede kabahat yok.*** (Sabahattin Ali 1937 s. 19). ***sevdayı sar-*** 'ilgilenmek, sevmek': × ***Reşat Paşa İstanbul'un en seçme, en birinci sınıf avcılarından sayılırdı. O da pek genç yaşında bu işe sevdayı sarmış, az vakit zarfında parmakla gösterilecek dereceyi bulmuş.*** (S.M. Alus 1944 s. 145).

sar- II 'varmak, ulaşmak' × ***Bir değirmen oluğunun altından geçerek biraz önce karşıdan seyrettiğimiz Yapalca yokuşunu sarıyoruz.*** (H. Birand 1957 s. 80). × ***Atda binülü adam deriye dalmış atīle barabar. Fakir-de bu adama sēyredermiş. Atlı adam nehirin ortasına sardığı zaman tamamīle su boylamış ve atın üstünden u adama sel almış götürmüş.*** (A. Caferoğlu 1994 s. 91). × ***Kadın, Bağderesi'nden yukarı döne döne tepeye saran yokuşu tırmanıyor.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 292).

sar- III 'sarmak, kuşatmak, çevrelemek, dolamak, kaplamak, örtmek, paketlemek' × ***Pākīze donlar cıkardılar, Hindi şemsī başına sardılar.*** (Ferec v. 15a). × ***İşitmezse gele şāhuŋ ḳulağı, / Yaḳında ṣarar ayaġa dolağı.*** (Fāḫrī 1974 [1367] s. 470 no. 4346). × ***Sende bu denā'et var iken, ṣüfī, o şūḫuŋ / Bel bel beline nāfile baḳma, ṣaramazsın.*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 336). × ***Arakıyesinin üzerine yeşil bir imame sardım. Kör zannetsinler diye koyu bir gözlük taktım.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 20). × ***Ḳoca karı ile Orta Oyunu ışṭılāḫınca "ḳayarṭo" denilen siyāhī cāriye veyā dadı, bacı düz etek ferāce giydikleri gibi yaşmaḳ yerine 'ādetā ḳalınca bir baş örtüsüyle başlarını ṣıḳıca ṣarub yalnız yüzlerini açıḳ bıraḳırlardı.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 81–82). × ***Giderken bir dāne kiraso eder. Şīşe verirse yıḳar, şarṭlar, ḳoḳlar. Bir dahā yıḳar, süzer, ḍoldurur, siler, temīzce bir ḳāġıda ṣarar.*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 184). × ***Üstüne de bezir döküp biber ektiler. Ilıdıktan sonra ala sıcak sardılar.*** (M. Makal 1954 s. 98). × ***Yağlı yumurtayı da üzüme katıp, sıcak sıcak, çocuğun boğazına sardılar mı, kavice örtünüp rahat etmesi kalacak. Sabah olunca bakmışsın şiş de kalmamış iş de.*** (M. Makal 1954 s. 95). × ***"Oğlum, anan ne sardı başına?" – "Aha öğretmenim, sabahleyin sıcak sıcak adam boku çaldı."*** (M. Yağmur 1957 s. 15). × ***Alimgilin boksaktan avuçlayıp getirdim birez, ısıcağı ısıcağına sardım gulağına.*** (F. Baykurt 1961k s. 49). × ***Sahan benzer cıllaka kızın / Belini sardığım çoḫ demiş.*** (Ş. Beysanoğlu 1966 s. 198). × ***Kırların tadı geliyor. Çiçek***

çimen sardı toprağın yüzünü. (F. Baykurt 1967a s. 45). × ***İçeriden görünüşü güzeldi mor salkımların sardığı balkonun. Oysa taban tahtaları çökmüş, kenar çinkoları çürüyeli çok olmuştu.*** (Peride Celal 1991 s. 141). × ***Durdukları yerin sağı geniş, koyu, söğütlerin sardığı bir büvetti.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 107).

sar- IV b. ***ser-***.

sarabranda saati 'personeli uyandırmak ve o günkü mesaiye başlamak için verilen komut saati' × ***Artık günün ilk ateşi yakılacak. Kundakları çözülen bebeler emzirilecek. Deniz üstünde sarabranda saati bu.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 11-12, s. 33).

saraca 'boyun lenf tümörleri tüberkülozu; serofula' Meninski 1680 II, 2947. ××

saraka 'şaka, alay' <Yun. ***σαρκάζω*** 'alay etmek' Ch. Symeonidis 1997 no. 198, DS 3542. × ***Orta Oyuncular, câhil denecek kadar bilgisiz değildiyseler de, her biri zeki hovardalardan oldukları için, oyunda sarakaların çeşitlerini yaparlardı.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 85). ***saraka et-*** 'alay etmek; aufziehen, hänseln': × ***Bu rol, yalnız Kavuklu'yu huylandırıp ona saraka etmek için önemli idi.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 85). (Argo) 'birisiyle alay etmek, eğlenmek; birisini rahatsız etmek, sarkıntılık etmek' S. Özel 1993 s. 44, H. Aktunç 1990 s. 254. ***sarakaya al-*** 'alaya almak': × ***Hani sarakaya alırız, takılırız ama Haldun birimize benzemez. Şimdi burada olsaydı cep defterini çıkarır her şeyi muayene ederdi.*** (M. Yesari 1932 s. 15). × ***Külhaniler beni uzaktan görünce: "Zombaba! Zombaba" diye sarakaya da alıyorlar.*** (R. C. Ulunay 1941 s. 261). × ***Hiç belli olmazdı bu kızlar, sarakaya alırlardı adamı.*** (R. Ilgaz 1969k s. 126). × ***Sabık imamı-evveli teyemmünen davet etmiştim, müstecabüldavet bir piri fanidir. Gerdek duası ederken zavallıyı sarakaya aldılar.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 43). × ***Bak oğlum, bu düpedüz benimle alay etmektir. Bilirim beni sarakaya almak aklından geçmez. Ama bu, düpedüz benimle alay etmektir.*** (S. Birsel 1980 s. 21). (Argo) 'alay etmek' S. Özel 1993 s. 88, H. Aktunç 1990 s. 253.

saral- b. ***sarar-***.

saramsak b. ***sarımsak***.

sarar-/saral- 'sararmak' <ETk. ***sargar-*** a.m. <***sarıg*** 'sarı' + ***-ar-*** genişlemesi sıfattan (ve isimden) o sıfatın hâlini almak, o hâle gelmek manasında fiil yapar. B. Atalay 1986 IV, 491, TS 3313, J.W. Redhouse 2006 s. s1153b. × ***Girdiler, pādeşāhı gördiler: bir ḳaraŋu evde mütefekkir oturur, beŋzi sararmış, gözleri cuḳurına girmiş.*** (Ferec v. 142a). × ***Güne küsen çiçeğine döndi; sanki her soludıḫça biraz daha sararıyor, biraz daha soluyor, ince hastalığına yaḫalanmış olmalı.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 30). × ***Geyübdür câme-i līmonī güyā kim iki merdüm, / Ṣararmış ża'f-ı tebden gözleri, ey Ẕātī, cānānuŋ.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 240). × ***Teni kāfurına eŋlik ḳarardı, / Yüzi gülzārına nergis ṣarardı.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 4507). × ***Üryasında yedi dėvlerin bacısına aşuḫ oluyor. "Baba! Ben saralıp solmaḫda-***

yım. Bu yedi dėvlerin bacısını baŋa alursaŋ aldıŋ. Almazsaŋ meraġ olup ölecēm" covabını vėrdi. (A. Caferoğlu 1944 s. 12). × ***Devriş oğlanın adı Şahmayıl; tayın adı-da Gammer tay ossun dedi; gözden gayıp oldu. Dügünü düzgünü savdılar. Şahmayıl günbegün saralıp solmıya başladı.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 209). × ***Yanımıza yanaşan öylemesine güzeldi ki Osman ağaya baktım. Sararmıştı.*** (S.F. Abasıyanık 1948 s. 29). × ***Mayıstan sonra toprak çatlar, cılız otlar dibinden sararır, deve-dikenleri, pisipisiler, hardallarla osuruk-otları, kimi ortada kimi kıyıda gürleşmeğe başlarlardı.*** (B. Karasu 1963 s. 157). × ***Oğlanlar boy sürerken sararmıyorlar.*** (F. Baykurt 1971c s. 365). × ***Yaz güneşiyle sararmış otların arasında fes rengi iri çiçekleriyle hatmiler.*** (İ. Aral 1997 s. 71). ***sararuban sol-, sararub sol-*** 'sararıp solmak': × ***Dil virüp nâfile 'ışḳuŋla ṣararup ṣolamam.*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 30). × ***Ṣararuban ṣoldum döndüm ḥazāna, ilāhī ḥazānımı daldan ayırma.*** (Eşrefoğlı Rümī 1286 s. 71).

sararık 'sararmış' <***sarar-***. × ***Duvar kenarlarındaki yosuna benzer sararık otlar bile, çiçek bahçesi çimenleri gibi parlıyorlar...*** (Mahmud Yesari 1943 s. 187).

sarartma 'sarılık; sarı benizli' × ***Durup durup iç çekiyorsun... Yüzünün rengi de uçdu... Sarartma oldun oğul... Isıtma çekenler bile bu kadar solmaz... İstanbulu mu özlüyorsun?*** (M. Yesari 1928 s. 377). × ***A zavallı Saadet'e bak kızcağız sarartma olmuş, iğne ipliğe dönmüş, gel kızım seni öpeyim.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 112). × ***Zaten sarartma bir kızdı, şimdi mumyaya dönmüş. Her halde bir değişiklik geçirmişe benziyor.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 112). × ***Gardiyan dokuza doğru kapıda bir göründü. Kelleleri sayıp "Allah kurtarsın!" bile demeden çekip gitti. Bu verem koğuşunda hiç mi hiç disiplin yoktu. Doktor yüz veriyordu bu pis sarartmalara.*** (R. Ilgaz 1962s. 68).

sarat 'büyük delikli kalbur' <Ar. ***sarrād*** 'crible à charbon, à gravier' H. Eren 1999 s. 356, DS 3543. ××

sara tut- 'epilepsi nöbeti geçirmek' <Ar. ***ṣar'a*** 'epilepsi', F. Steingass 1930 s. 786a, J.W. Redhouse 2006 s. 1174a. × ***Yāhūd benim de oğlum gibi ya ṣar'am ṭuttu, veyā hummādan geberiyorum da˳haberim yoḳ.*** ('Abdül–ḥaḳḳ Ḥāmid 1334 s. 324).

saray 'hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı' <Fa. ***sarāy*** 'a house, palace, grand edifice, king's court, seraglio' F. Steingass 1930 s. 669a, H. Eren 1999 s. 356, DS 3543. × ***Resīmleriŋ ekşerīsi alçıdan, ve faḳat beş altı ṣarāy ağaları balmumundandır.*** (Nāmıḳ Kemāl 1967 I, 78). ***saraylı*** 'soyu saraya dayanan': × ***Annemin kütükteki adını bana unutturan nedir? Adı Remziye'dir. Ruhsar onun saraylı adı.*** (M. Seyda 1970 I, 118). ***saray yavrusu ev*** 'çok büyük ev': × ***Büyük kent soylularının saray yavrusu evlerini, fabrikalarını koruyan kangallar ve kurtlar...*** (Peride Celal 1991 s. 335).

sarb b. ***sarp***.

sardalya/serdilye/serdel ‘sardalye balığı, hamsi; Sardelle’. ***sardela, sardelya*** ‘Sardelle’ <İt. ***sardella***, Yun. ***σαρδέλλα*** (sardella). G. Meyer 1893 s. 25. ***sarda, sardella pesce: Sardella balighi*** G. Molino 1641 s. 373. H. Eren 1999 s. 357. ***büyük serdel*** Meninski 1680 II, 2591. ××

sardır- I ‘ilgi duymak, hoşlanmak’ (trans.) ***<sar I***. × ***Az süre içinde Hanım, hizmetçi, daha doğrusu bu ana kız birbirine o denli alıştılar ki Talat Hanımın eşi Nihat Bey ile oğlu Şekip’ten sonra bu dünyada en sevdiği, en güvenilir dostu Neriman oldu. Neriman da Nevber’i yavaş yavaş unutarak bu yeni hanımına büsbütün sardırdı.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 97). × ***Avlanmanın ne olduğunu ona sevdayı sardıranlar bilir.*** (S.M. Alus 1944 s. 136). (Argo) ‘ne dediğini bilememek; tavırlarını, sözlerini denetleyemez hâle gelmek; birisini, bir şeyi sürekli düşünmek’ (H. Aktunç 1990 s. 254).

sardır- II ‘yönelmek, varmak, ulaşmak; anlamak (intrans. veya trans.)’ ***<sar- II***. × ***İşte, motorsikletiyle süthaneden dönüyor Ziya. İşte yokuşu sardırdı.*** (A. Ağaoğlu 1982h). × ***At taka tak, taka tak, hızlıca bir melodi gibi bağların arasından geçmiş, pirinç tarlalarını aşmış, köye çıkan tepe yoluna sardırmıştır.*** (A. Ağaoğlu 1985 s. 11). × ***Reisin dediği bu. Sözü bir etmişler. Reşit Bey onları Demokrat Parti’ye almaya hazır. Kapılar açık. İstiyen buyursun. Ağalar birdenbire akıl sardıramazlar. Gene bıyığın bir ucunu avuçlayıp ayni suali bastırırlar: -E, şimdi ne yapacağız, beyim?*** (F. Erdinç 1958 s. 173).

sarfaş b. ***sarhoş***.

sarfınazar ‘dikkate almama, saymama’ <Ar. ***ṣarf*** + ***naẓar*** a.m. ***-dan sarfınazar*** ‘... hariç’: × ***Arkadaşlar; şimdiye kadar yürütülmüş imalatın verdiği neticeler ve jeolojik tetkikat ve malumat havzada iki milyar ton kömür cevheri bulunduğunu tesbit etmektedir... Bütün bunlardan sarfınazar memleketin ihtiyacı bakımından kömür istihsalatımızı normal artışların çok fevkinde artırmak zarureti karşısındayız.*** (M. Seyda 1970 I, 286).

sargın ‘samimi’ DS 3543. × ***Öküzlerin ardından kollarını havaya açarak birkaç sefer gerneşti: “En eyisi, evlenmek!” dedi. “Alıp kaçmak Fatmaca’nın gızı! Bir sargın arkadaşla binmek dalına... Demir tavında, gözel çağında...*** (F. Baykurt 1961ı s. 24).

sargınlık ‘düşkünlük, ilgi, sevgi’ ***<sargın***. × ***“Anneni düşün,”diyebilirdi ona, bunu bile demedi. O gün bugündür damadıma karşı da içim bir soğuk. O da hissediyor. Bana karşı eski sargınlığı yok. Ben ne yaptım?*** (A. Ağaoğlu 1982d s. 155).

sargun ‘yakalanmış, tutuklanmış’ J. Thury 1885 s. 47. ××

sarhoş/serhoş/sarfaş/serfoş ‘sarhoş’ F. Steingass 1930 s. 673a, J.W. Redhouse 2006 s. 1051b, DS 3587. ***serhoş,*** vul. ***sarhoş***, Meninski 1680 II, 2589. × ***“Ḳıza acıdığım içün oh diyorum yā!” – “Ay niçün?” – “Yā ṭoḳat vurmayub da o seŗhōşluḳ şiddetiyle bī-çāreniŋ avurduna bir ḳaç yumruḳ indireydim?”*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 134). × ***Seŗhōş olayım bir ayaḳ evvel deyü yāruŋ / Öpdüm lebini bezmde peymā-***

neden evvel. (Vāṣıf ʻOṣmān 1257 s. 329). × ***Yėyüb içüb ėderler şāzlıḳ / Kimi yatur serḫöş kimisi-dür ayıḳ*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 32). × ***En korkak adam bile sarhoşken atak olur.*** (Maḥmūd Yesārī 1928 s. 200). × ***Sarhoşlar açık konuşurlar.*** (S.E. Ertem 1935 s. 204). × ***Motorun sahibi sarhoş herifin biridir. Biridir amma sevilmeğe layıktır.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 22). × ***Getdiğin gėce bir ġadeh iç, ikincisinde sen seni serhoş eyle, cahal dubarası eyle sen seni, uyumuşluġa vur.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 195). × ***“İtalyanı istemiyor işçiler. Güç halle idare ediyorum herifleri.” —“Sana ne, niye idare ediyorsun? İt dişi, domuz derisi. Ko serhoşu yıkılana kadar.” —“Herifi öldürürler ağa!” —“Bubayın oğlu mu?”*** (Orhan Kemal 1952c s. 23). × ***Dempski, Polonyalı bir göçmen. Her daim sarhoş.*** (G. Dino 1991 s. 179). ***kör serhoş*** ‘bulut gibi sarhoş, çok sarhoş’: × ***Bizim ʻAlī efendiniŋ oġlu kör serḫoş, geçen gece kendisini urmuş! Bu-günlük, yarınlıḳ diyorlar.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 103). ***sarhoş ayağı*** ‘bir dikiş yöntemi’: × ***Beş yıldır giye giye eleğe dönen elbisesinin söküklerini “sarhoş ayağı” bir dikişle kendisi tamir ediyordu.*** (Orhan Kemal 1949e s. 91). ***sarhoş kaşığı:*** × ***Çekil musibet... Ben senin anladığın sarhoş kaşığı karılardan değilim.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 144). krş. ***ağzının kaşığı değil. sarhoş sidiği kadar uzun:*** × ***Murâdım sana serhoş sidiği kadar uzun birşey yazmaktı; fakat yazacak şey yok… Ne söyleyim?*** (Nāmıḳ Kemāl 1967 [1870] I, 359). ***sarhoş sofralarının mezesi ol-*** ‘sarhoşların eğlencesi olmak’: × ***İstediğiniz her renge boyandım. Pespaye rövülerünüzde baldır bacak salladım. Sarhoş sofralarınızın mezesi oldum.*** (O. Asena 1962 s. 73). ***sarhoştan deli bile korkmuş:*** × ***Sarhoştan deli bile korkmuş derler. Karşımdaki hem sarhoş, hem deli, hem de azılı.*** (S.M. Alus 1944 s. 132). ***sarhoşun mezesini ye-:*** × ***Bak, bak, bak!. Bize sarhoş demek te istiyor. Sarhoşun mezesini yemek tâbiri yok mudur, o taşı atıyor…*** (S.M. Alus 1944 s. 84). ***sarhoş zenbili*** ‘dağınık, çarpık, karışık’: × ***Haseneciğimin ağzı biz buraya gelmezden evvel sizinki benimki gibi dosdoğru idi. Geçen akşam burada destursuz gezinmiş işte böyle sarhoş zenbiline döndü.*** (H.R. Gürpınar 1934 s. 67).

sarı- b. ***seri-***.

sarı I/saru I ‘sarı; blond’ ***saru*** ‘sarı’<ETk. ***sarıg*** a.m. G. Clauson 1972 s. 848, B. Atalay 1986 IV, 491, H. Vambéry 1901 s. 203, J.W. Redhouse 2006 s. 1156a. × ***Bāṭinet-rā lāle sāzed ẓāhir-i torā argüvān / Yek-demet sāzed ḳızıl-beg yek-demet ṣaru koned*** (Ş. Yaltkaya 1934 s. 140). × ***Ṣaru cigdem oldı yanaġuŋ güli. / Güneşüm uyaḳmaġa ṭutdı yolı.*** (Ferheng–nāme–i Saʻdī 1340/42 s. 78 no. 957). × ***Anuŋ-içün bu diyār kefereleri ve maḥbübları ṣarıya mā’il beyāżsı çehre-i zerdleri vardur.*** (Evliyā Çelebī 1928 [17.yy.] VII, 318). × ***Arḳasında silinme ve ütülenmeden havı dökülmüş, rugānīleşmiş siyāh bir bonjur, iri, ṣarı düğmeli ḳruvaze,...*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 118). × ***Papatyalar, ṣarı ṣarı açan çiğdeneler...*** (Aḥmed Rāsim 1316ge s. 48). × ***Alafransez kesilmiş sakalını sarı, uzun, örümcek bacakları gibi meharetli parmakları arasında çekiştirerek, yüksek, haileengiz sesile söylüyordu:...*** (F.C. Göktulga 1943 s. 109). × ***Neḫidmet eyledilerse ṭorlaḳlar keçküli miṣāli ve abdaluŋ ṣarı ḳaṣığı maḳü-***

lesi ṣandallarla eyleyüb, aŋa göre ḳiyäs olına ki bu ġäzīler ne himmetlerle ġayretler eylemişlerdür. (A. Bombaci 1946 s. 291). × ***Düşman yelinden on gün sonra ova sarıdır. Pis bir sarı. Çocuk ameli gibi.*** (C. Tuncer 1960 s. 97). × ***O gece birlikte seçmiş olduğumuz çiçek çok beğenilmiş: sarı bir ikebana aranjmanı idi.*** (N. Eray 1990 s. 10). × ***Birden kadının yüzü gözünün önüne geldi. İleri doğru çıkık elmacık kemikleriyle gözleri, pabuçlarının kenarlarındaki sarı çizgiler...*** (M.Z. Saçlıoğlu 1995 s. 75). ***düm sarı*** 'tamamen sarı' ADIL 1980 III, 175. ***sarı altun*** 'Ducato, Ungaro' Meninski 1680 I, 381. ***sarı arının ocağına çöp dürtülmez:*** × ***"Onların kanını o toprağa akıtırım ben! Onlar kime güvenip de Molla Veli'nin tarlasını sürmeye kalkıyorlar?" Servero: "Sarı arının ocağına çöp dürtülmez Molla Veli! Git muhtara söyle... Maşa varken ataşı elinle tutma!.." dedi.*** (F. Baykurt 1971c s. 349). ***sarı asma*** 'incir kuşu' × ***Bu böyle olmazdı... Gidip keklik vurmalıydı. Sarı asma, üveyk, alakabak; avların en güzelini vurmalıydı.*** (İ. Balaban 1968 s. 72). ***sarı bibi bir oğlan:*** × ***Gülsüm bacının kapısına dayandılar. Eşikte köpeği ile sarmaşdolaş sarıbibi bir oğlan.*** (F. Erdinç 1969 s. 120). ***sarının adı var, esmerin dadı var***. (Argo) 'esrar; barbitürat türü uyuşturucu madde' (H. Aktunç 1990 s. 254).

sarı II/saru II '...e doğru; gegen im Richtung', ***guristan saru*** 'mezarlığa doğru; gegen Friedhof zu', Çağ. ***sari*** 'gegen, in der Richtung' H. Vambéry 1901 s. 203, TS 3313. × ***Cänib-i şimäliŋ şarḳīsine sarı.*** (R. Dankoff 2004 s. 236). × ***Bäġ ṣaru gitdiler, şehr sevädından ayırtlandılar.*** (Ferec v. 103b). × ***Gehî gül-şen ṣaru gül çîn ḳılurdı/Gehî sünbül güli pûrçîn ḳılurdı.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafä 1979 [1540] s. 182 no. 1435). × ***İndi mänim de üräyim ġardaş sarıdan dağılır. Gäl mänä ġardaş ol!*** (Azärbaycan Nağılları 1960.2, 238). ***-a sarı:*** × ***Āhmäd baḫıb görür ki, ona sarı vallah elä bir nähäng pählivan gälir ki, boyu çinar boyda.*** (Azärbaycan Nağılları 1960.5, 213). Az. ***nädän sarı?*** 'ne için, neden dolayı': × ***Nädän sarı, Rüstäm dayı?! - Çärdän sarı, azardan sarı! Bu peyini veriblär sänä yolların ġırağına säpä-säpä gedäsän, ya çölä aparasan? Düş arabanın yanını bärkit, yırtığını ġapa.*** (M. İbrahimov 1960 s. 4). Az. ***biz sarıdan*** 'bizden yana': × ***Biz sarıdan aḫayın olun, iş zamanı ḫırda-ḫuruş käm-käsir olur, maşındır, görürsän bir yeri ḫarab oldu, ancaġ tez düzäldirik, ġoymuruġ iş dayansın.*** (M. İbrahimov 1960 s. 320).

sarıca arı 'bal yapmayan arı, eşek arısı' O. Blau 1968 s. 289, DS 3544. × ***Girid cänibin geçüp gitdikden sonra ardına düşelüm ve sarıca arı gibi dört cänibinden üzerine üşelüm.*** (C. Okuyucu 1987 s. 377).

sarı çiyan 'sinsi, hain' × ***Antika bir tezgâhtar: Koca kafa, sarı çıyan, boncuk mavisi gözlü, bastı bacak, ece, sıska.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 26.10.1943). × ***"İlhamiden hap al da kır krizini!" Acı acı güldü: "İlhami ha! Günahını vermez adama... Ne sarı çiyandır o!"*** (R. Ilgaz 1962s. 66).

sarıdimdik Az. 'gagası sarı renkli küçük bir kuş' ××

sarığını sudan kurtar- ‘işini yürütecek durumda olmak, kendini kurtarmak’ × ***Ben nasıl olayım? Eyi kötü sarığımı sudan kurtarıp gidiyorum.*** (F. Baykurt 1961o s. 260).

sarı kâzî ‘şarap fıçısı’ ××

sarı kız ‘tütün, esrar’ × ***Sol yanağında boydan boya kapanmış bir Bursa söğüt yaprağının izi, parmakları arasında sarıkızın en hasıyla sarılmış çiftekâatlı.*** (Orhan Kemal 1963d s. 25).

(Argo) ‘uyuşturucu madde olarak kullanılan esrar; yüksek nitelikli esrar’ × ***Birinci nev’i ince elekten geçirilmiştir; adı Sarıkız yahut Fino’dur.”*** (H. Aktunç 1990 s. 254). ‘altın para; esrar’ (S. Özel 1993 s. 88). × ***Sen nasıl kaçakçısın? Hint kenevirine sarı kız deriz, gonce deriz, banotu deriz. Hiç mi duymadın bunları?*** (Reşat Enis 1957 s. 164). × ***“Sarı kız kim?” “Aspes!” “Ne demek o?” “Senin ağzın da süt kokuyo be! Aspes, yani püf be!...”*** (A. Nesin 1957h s. 85).

sarı köynek ‘bir kuş‘ ××

sarıl- ‘kucaklamak, sarmak; bir işe hevesle başlamak‘ ***<sar- III***. G. Clauson 1972 s. 851, B. Atalay 1986 IV, 492, TS 3315. × ***Bu Kāğıd-ḫāne’de Gün ṣaḥrāsı var, / Bir ʿacab ʿarṣa-i pehnāverī var. / Ṣarılur ḫāmeye hen maʿnīler. / Ṣan-ki ḳaytān oyunı taḳlīd ėder.*** (Enderünī Fāżıl Beg 1286 s. 111). × ***Ḳuşaḳ “dildāde” ṭarzında muḫtaṣar ṣarılır, o zamān makine eŋseden bele ḍoğru ṣarḳıdılır idi.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 295). × ***Kadın envai türlü dualar, teşekkürlerle Yusufun ellerine sarılıyor ve kız hiçbir harekette bulunmadan yabancı ve soğuk gözlerle bunlara bakıyordu.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 44). × ***İsmâyil beg “Dadım gelmiş!” diye boyunna sarıliy ve yerine otutturiy.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 96). × ***“Toprağınca! Oğlu olduğun nasıl da belli!” diye boynuma sarıldı.*** (S. Anadol 1948 s. 20). × ***Sen şeker-lebden umar vāṣl Necātī-i żaʿīf/Ki ṣarılur eyü ḥalvālara alçaḳ kāğıd.*** (Necātī Beg 1963 s. 172). × ***Atik, çıta gibi kadınlar, üçü de ama, bir an dengelerini yitiriyorlar, sandalın sağlı sollu bordalarına sarılıyorlar, düşmemek için.*** (N. Cumalı 1970 s. 209). × ***Ayetullah efendi, damacanaya sarılır gibi sarılma bana!*** (N. Eray 1990 s. 134). × ***Yaşar ilkin şiire sarılmış, sonra da deklanşörüne basmaya başlamıştır. Sonunda 2000 slayt’tan oluşan bir belgesel çıkar ortaya.*** (S. Birsel 1995 s. 22). ***-e sarılı: Bir müddet dantela yapdı, arada temiz, beyaz örtüye sarılı bir sepet üzerine sofra kurarak...*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 40). × ***Koynundan eski püskü, soluk gazete kâğıtlarına sarılı koca bir paket çıkarıp uzattı.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 294). × ***Kuşağının arasından gazeteye sarılı bir paket çıkardı. “Bak yavrum... Sarıkız! Dumanın merkezi bu Ilgaz.*** (Kemal Tahir 1957k s. 144).

sarıl- burul- ‘sarılmak, dolanmak; sich umarmen‘ × ***Ayıltdı cötürdüler ki gardaşı. Çücüh gardaşı. Bu gızınan sarıldılar, buruldular, ağladılar, sızladılar.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 266). × ***“Peki ya demirsen çüçüh gardaşım gelmiş.” Ya niye sahlirsan gah cetir.” Cidir hasirdan açir cetiriri. Sarililar, burulillar.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 267).

sarılı ‘sarılı, sarılmış (***aslı, asılı*** vb. gibi)’ fiilden participium passivum manasında sıfat yapan ılı ekler grubu için b. ***ardılı*** ⊡. × ***Görür yükde˙hurma sarılu ipin/Ḳoyun iremez yir ü˙hurmā çüpīn.*** (Ferheng–nāme–i Sa‘dī 1340/42 no. 810).

sarı lira ‘Osmanlı döneminde kullanılmış, yedi gram ağırlığında altın sikke’ × ***Bu işlerin eni de, sonu da dünyalığa dayanır. Sarı lira, o taraklarda bezi olanların hangisini yumuşatmamış, bendetmemiş ki?*** (S.M. Alus 1944 s. 176).

sarım ‘yarayı bağlama; Wunde verbinden’ <***sar- III***. × ***Nevriyenin de Ayselin de ayaklarındaki yaralar azmış. Kurtulmaları için bakım isterler, sarım isterler. İşe gitmemelerini gerektirir bu.*** (M. Makal 1960 s. 21).

sarımsak/samırsak/saramsak/sarmısak ‘sarımsak; Knoblauch’ <ETk. ***sarumsak*** a.m. G. Clauson 1972 s. 853, H. Eren 1999 s. 357, ***saramsak*** ***صرمساق*** ‘knoblauch’ O. Blau 1968 s. 289, DS 3546, J.W. Redhouse 2006 s. 1155b, Meninski 1680 II, 2601, Karaçay ***sarsmak*** ‘sarımsak’ (W. Pröhle 1909 s. 130). × ***Ankara: Düğünlerde kına gecelerinde oyun çıkarırlar. 1- Elekçi oynarlar, 2 –Hortlak yaparlar, 3 –Cucuk (cüce) yaparlar ve tepesine kasnak biçerler, 4- Samırsak (sarımsak) satarlar.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 268). ***sarımsak içli dışlı, soğan yalınız başlı:*** × ***-Oooooh... Kaynını oturtmuş baş köşeye, almış karısını dizinin dibine. Ne yapalım baba, “Sarmısak içli dışlı, soğan yalınız başlı”*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 99). ***sarmısağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış:*** × ***Büyük hanım Murat ile karısının onu methettiklerini işittikçe gülümsüyor, içinden: “Sarmısağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış... Hele biraz eskisin de görürüz” diyordu.*** (R. N. Güntekin 1944 s. 154). ***sarımsağı evermişler de kırk gün kokusu çıkmamış:*** × ***sarımsağı evermişler de kırk gün kokusu çıkmamış derler, bu ise üç gün geçmedi mucizatını gösterdi.*** (E. Misailidis 1986 s. 691). ***sarımsaktan ucuz*** ‘çok ucuz, basit, kolay’: × ***“Kafa gezdiriyorsun köyün içinde kafaa!.. Heç görevine dıkkat etmiyorsun! Soruyorum, cuvap veremiyorsun! Olmaz, bu işler böyle olmaz! Emme yarın sabah anlaşılır. Yarım seetin içinde sarımsaktan ucuz olur. Anlarız...”*** (F. Baykurt 1961ı s. 104).

sarım sarım ol- ‘biribirine iyice sarılmak, dolanmak; festgebunden sein’ <***sar- III***. × ***Uṣạh bir dā gözün açıb gördü ki, āl-ayağı tamam zāncirnān sarım-sarım olub.*** (Azärbaycan Nağılları 1960.5, 130).

sarımtırak ‘sarımsı, gelblicht’ <***sarı*** ‘sarı’ + renk ve tat sıfatlarının manasını zayıflatan ***–(ı)mtırak*** eki, b. ***acımtırak*** ⊡. Meninski 1680 II, 2916. × ***Şezlongun üstüne bir gecelik hırkası, bir de feyyum kürk koymuşlar. Feyyum kürk galiba Molla beyin giyilmiş kürkü olacak. Tüylerinin beyazları sarımtırak olmuş, karaları fare sırtına dönmüş.*** (S.M. Alus 1933p s. 85–86). × ***Tuna’nın sarımtırak kirloz suları üzerinde, çiçekli bahçeleriyle, büyük ağaçlarıyla, çayhaneleri, lokantalarıyla, yemyeşil bir gemi gibi yüzen adanın güzelliği.*** (M. Urgan 2000 s. 211).

sarıncak/saruncak 'kadın giysisi; weibliches Kleidungsstück' × ***Ḳızıl im ü yaşıl göŋlek naḳışlu, ṣaru saruncaḳ ol tünd işlü.*** (Fąhrī 1974 no. 636 s. 287).

sarı papa 'şeftali' DS 3546, J.W. Redhouse 2006 s. 1156b. × ***"Küçük bey, bizimle birlikte sen de söylesen e!" (öteki çocukları göstererek) "bak, herkes söylüyor, sen neye susuyorsun bakayım, benim sarı papam!"*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 4).

sarıp sarman- 'sarılıp kucaklaşmak' ××

sarı sıcak 'çok yakıcı, bunaltıcı sıcak' × ***Deli olmayın yahu. O yazı, yaban, Allahın o sarı sıcağı... Siz nasıl dayanırsınız? Anlatıyorlar, sivrisinekler arı gibi, arı gibiymiş.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 36-37, s. 21). × ***İçini çekti. Güneşe baktı. Karısını hatırlıyarak, sesli sesli: "Kısır orospu!" diye söylendi, "sen de eller gibi bir, iki, üç dene enik kunnayaydın, neme gerekti benim bu sarı sıcakta afaracılık?"*** (Orhan Kemal 1948 s. 29).

sarış barış 'barış, huzur' × ***Şu dünyanın işleri bir nizama girse, yollar açılsa, sarış barışa kavuşsak da Avrupa gezisine çıksam... Eskiden, şöyle bir, fırsat bulunca, batı ülkelerine doğru akardım; ne hoş vakitler geçirirdim... Ah, o günler tekrar gelse...*** (Vâ-Nû, Akşam 10.I. 1942).

sarışın 'sarışın' <***sarı*** 'sarı' + ***-şın*** isimlerden sıfat türeten ek. J.W. Redhouse 2006 s. 1156b, Meninski 1680 II, s. 2915. × ***"Şu sarışın kadını görüyor musunuz?" – "Şu şimdi geleni mi? Sizin bildik mi?"*** (Nâzım Hikmet 1935 s. 56). × ***Pencereye yakınca oturan tombul... kadın, önünde oturan, anasına boyuna askıntı olup duran sarışın kız çocuğuna tuttu iki simit aldı.*** (Tarık Dursun K. 1966 s. 31). × ***Nedense hep sarışın oluyordu Amerikan barlara gelip oturan kadınlar.*** (Ç. Altan 1976v s. 11). × ***Onu anlatmak için, "güzel", "boylu poslu", "sarışın/esmer", "şahane" gibi sözcükler kullanmak haksızlık olurdu.*** (B. Uzuner 1997 s. 21).

sarı yağız 'kula cinsi at' × ***Karıyı bir iyi gözledim. Sarıyağız bir karı...*** (K. Tahir 1957k s. 216)

sarılış- 'sarılmak' <***sarıl-***. Reflexivum hâlinden sonra karşılıklılık takısı için b. ***ayrılış-*** ⊡. ××

sarımsak zarı 'bir kumaş türü' × ***Gömlek- Yakalı, yakasız, üç güzel oyalı, kiprik oyalı, sıçan dişi oyalı, diye çeşitleri vardır. Don ile beraber takım olarak idare, melez, herir, sarımsak zarı denilen kenefi bezden yapılır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 330).

sark- b.m. <ETk. ***sark-*** 'to overflow, drip; to hang limply' G. Clauson 1972 s. 847. × ***Arkasında yerlere sarkan bir keten gecelik, geceliğin üstünde düdük gibi bir alpak ceket.*** (S.M. Alus 1933p s. 204). × ***Yürürken, omuzuna astığı tüfeğin kabzası neredeyse topuklarına kadar sarkıyordu. En küçük boy erat giysisi bile büyük gelmişti.*** (M.Z. Saçlıoğlu 1995 s. 75).

sarka ‘bayan ceketi; Frauenjacke’ Ch. Tzitzilis 1987g no. 457, DS 3546. × ***Bir çalık kadın. İri kalçaları, sağlam beyaz dişleri var. Beyaz sağlam dişler. Komşuları olmayan bir kadın. Komşularıyla hamama gitmeyen, çeşmeden su taşımayan, taşlıklara serilip gülüşüveren kızlarla ahbaplık etmeyen bir kadın. Ne düğüne ünlemeye çıkıverir, ne sarka giyer.*** (N. Meriç 1965 s. 10).

sarkal- ‘sarkmak’ ***<sark-***. ××

sarkanca ‘saçak; Eiszapfen’ ***<sark-***. × ***Bütün nazarlar oraya çevrildi. Bu broş iri, pak, pırlantalarla müzeyyen bir ay yıldızdı. Yıldızın altından damla damla berrak sular gibi saçlar arasına dökülen, dağılan sarkancaları vardı.*** (Fazlı Necip 1930 s. 25).

sarkıt- b.m. ***<sark-***. Meninski 1680 II, 2915. × ***Ḳoca ḳurt bu mühim ve müşkil rolünü bunaḳlığından me’mül edilmez bir ustalıḳla oynayor. Ḳoltuḳluğuŋ üzerinde ağır ağır köngürleyerek evvelā göz ḳapaḳlarını köhne dükkân kepenkleri gibi ṣarḳıtıyor, ṣoŋra başını göğsü üzerine düşürüyor, yavaş yavaş göçüb külçelenmekte iken Gül-ʿiẕār fıḳır fıḳır ḳaynar edālar ve… ʿişvebāzlıḳlarla ḫtiyārıŋ ḳoltuğına giriyor…*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 342–343). × ***Donan ellerini, bileklerini, havı dökük kaşe pantalonunun yırtık ceplerinden sarkıtarak, baldırlarının sıcaklığile ısıtmağa çalışıyordu.*** (Reşat Enis 1935 s. 33). × ***Oğul, kara sakız yok mu azıcık? Kara sakız getir, bacanın ağzında eritelim. O gelip kuyruğunu aşağıya sarkıtınca kuyruğu kopar.*** (U. Günay 1975 s. 286). × ***Ama içlerinde biri vardı ki, işte o işini gücünü bırakmış, az ileride ayaklarını nehrin sularına sarkıtıp oturan kızı seyre dalmıştı. Bu ufak tefek, kakavan adam kumpanyanın sahibiydi.*** (E. Şafak 2001 s. 119). ***selâm sarkıt-*** ‘selam göndermek’. (Argo) ‘birine hızlıca vurmak; etmek, yapmak’ S. Özel 1993 s. 88, H. Aktunç 1990 s. 254.

sarkuk ‘meyve, üzüm’ ***<sark-***. ***sarquq*** ‘meyve, üzüm salkımı, dallardan sarkık; Früchte, Trauben, von den Zweigen Herabhangendes’. Krş. yeni Osm. ***sarqıq*** ‘sarkık; herabhängend’, H. Vambéry 1901 s. 203. ××

sarlan- ‘sarılmak, bürünmek’ <ETk. ***sarla-*** ‘sarmak?’ G. Clauson 1972 s. 852, B. Atalay 1986 IV, 493, TS 3317. ××

sarma ‘güreş terimi’ ***<sar- III***. J.W. Redhouse 2006 s. 1155b. × ***Sarma: Bir ayağımızı altımızdakinin ayağının iç tarafından sokup dolamaktır.*** (M.H. Bic 1944 s. 40). (Argo) ‘içine esrar parçası, plakası ya da taneleri konularak sarılmış (tütün, sigara)’ × ***“Elindeki sarma sigarayı göstererek, sen çekmiyorsun dedi…”*** (H. Aktunç 1990 s. 254).

sarmak gürmek ‘sarmaş dolaş’ × ***Kılıcı çıkarır: “Bak bakalım” der. O zamana kadar oğlan kalkar, sarmak gürmek eline ayağına kapanır.*** (M. Tuğrul 1969 s. 256). ***sarmak gürmek ol-*** ‘sarmaş dolaş olmak’: × ***Seniŋ başıŋa ne gēdiyse benim başıma da o gēdi. İkisi bi sarmak gürmek oluyökana anaları de çadırdan çıkdı.*** (A. Caferoğlu 1940 I, s. 66). × ***Çağırıyorlar. O kadın, oğlanın büyük kız kardeşi imiş. Hemşiresiyle sarmak gürmek (sarmaş dolaş) oluyorlar. “Ne bu?” diye soruyor kız kardeşi.*** (M. Tuğrul 1969 s. 332).

sarmak kâğıdı ‘sarma kâğıdı; atık kâğıt; Makulatur; papier pour envelopper’ Meninski 1680 II, 2916. ××

sarmal ‘dolana dolana oluşmuş, birbirini izleyen, sarmal; Ranke’ ***<sar- III***. × ***Demiri önce buzların üstüne çaktı, açılan delikten soktu borunun içine. Su, derinleşen sarmallarla boşalmaya başladı.*** (A. Kutlu 1987 s. 59). × ***Az önceki kadar mutlu değilim. Gözlerimin çevresinden alnıma kadar yükselen sarmalların maviliği tam aktardığından kuşkuluyum şimdi.*** (A. Kutlu 2000 s. 188). × ***Işığı yakmış, önlüğünü, erkek ayakkabılarını çıkarmıştır. Oraya bakmadan mutfağa girmek istersiniz. Bakarsanız sonsuz mavi ve yeşil sarmallar -onun gözleri sizi bir anafora çekip yutacaktır.*** (A. Kutlu 2000 s. 192). × ***Bahar geldi, yaza döndü. Bahçemizdeki gülibrişim ağacı açınca, yere yönelen pembe sarmallarını senin başına kurdele olarak taktığını düşledi ağabeyim.*** (A. Kutlu 2000 s. 192).

sarma sar ol- ‘sarmaş dolaş olmak’ ***<sar- III***. × ***Aldı Lētif şah: Lētif şaham ğem me’deni/Bindirmeg olmaz nadanı/Uğrunda can serf edeni/Ehtivarsız bilen yarım. Bunnar birbirne sarma sar oldular. Bunnar yatmada oldu.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 25).

sarmaş- ‘sıkıca birbirini kucaklamak, sarılmak; einander umarmen’ <Orta Tü. ***sarmaş- <sar- III***. B. Atalay 1986 IV, 494, TS 3318, J.W. Redhouse 2006 s. 1155b, Meninski 1680 II, 2916. × ***Uzlığıla ve eyü dil ve luṭf ve yumşaḳlıḳ birle el işe urġıl! Kim yalavac söz luṭfıla sarmaşmış işi açar.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 77). × ***Davulcular önde, delikanlılar arkada, “Heey!” çekerek, silah atarak, Cintaşı’ndaki karadudun yanınaca varıyor, konukları orda selamlıyor, sonra dönüp onlarla birlikte düğün evinin avlusuna geliyorlar. Bazen kocakapının dışında, bazen içinde, Kabak Musdu’yla görüşüp sarmaşıncaya kadar… çalgıcılar çalıyor.*** (F. Baykurt 1971t s. 344). × ***Ferruḫdil “Āyā buŋa ne oldı?” dėyüb baḳdı, gördi, bir yılan, ef‘ī, aġaca ṣarmaşub çıḳıyor. Meger aġacda çaylaġuŋ āşiyānesi var imiş.*** (Ş. Elçin 1975–76 s. 184).

sarmaş dolaş ‘sarılmış durumda’ J.W. Redhouse 2006 s. 1155a. ***<sar- III***. × ***Suat, bir lâhzada merdivenleri çıktı. Sofada madam Viyoleti görür görmez öpüştüler ve sarmaş dolaş yukarı çıktılar.*** (S.M. Alus 1934 s. 106). ***sarmaş dolaş ol-*** ‘sarılıp kucaklaşmak’: b. ***alaş dolaş ol-*** ⊡. × ***Orta yerdeki meydanlık hıncahınç dolmuştu… çift çift sarmaş dolaşıp dönmeğe başladılar… akıllara zarar seyretmesi bile insanın içini gıcıklıyor, değil ki kalkıp sarmaş dolaş olmak… aman hanımcığım oracıkta dondum kaldım.*** (İ. Galip Arcan 1932ydü s. 12). × ***Bunnar biri birni tanıyıf bahçada sarma dolaş olurken gırh çeriye heresi bir zopa gapıf: hāy hāy seni çepel bu hambalnan sen nėdirsen deye ağaşdarı çediler.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 117).

sarmaşır- ‘kucaklaşmak; sich umarmen’ ××

sarmaş- kürmekleş- ‘savaşmak, güreşmek; ringen, kämpf’ ***<sarmaş-***. × ***Ol ojandi sarmaşdilar kürmekleşdiler.*** (H. Vambéry 1901 s. 195).

sarmaya al- ‘etkisi altına almak’ ***<sar- I***. × ***“Çağırsak çabalasak da yol vermezler güneşe. Bi kere elele dutuşup sarmaya aldılar. Şinci***

gurban isterler Müslümandan gurban" diyor, biraz da ahir zaman payı ekliyor. (M. Makal 1954 s. 55). × ***Haceli'yi sarmaya aldığın yetmiyormuş gibi, bakıyorum, beni de almak istiyorsun! Ama yağma yok! Ben enayi değilim aslanım! Sen beni faka bastıramazsın!*** (F. Baykurt 1959y s. 256).

sarmısak b. ***sarımsak***.

sarnıç b.m. <Orta Tü. ***sarnıç*** 'deve dersinden yapılan su tulumu' B. Atalay 1986 IV, 495, J.W. Redhouse 2006 s. 1156a. × ***Ve eger orada içmege su hācet olursa, ol sunun kenārında olan ḫarāb binalaruŋ arasında sarnıçlar vardur. Ol sarnıçdan sulanurlar.*** (Pīrī Re'īs 1988 s. 112b). × ***Şakir, Kadri, bodrumdaki kömürlüğü, odunluğu, kuyuyu, sarnıcı, falanı festekizi adamakıllı bitirmeden yukarıya çıkmayın; üst katı ben arayacağım.*** (S.M. Alus 1933p s. 160). × ***Sarnıcın arkasında sarı bir köpek yatıyordu. Bunları görünce havlayarak üzerlerine doğru seğirtti. Şöyle beş on adım kala durdu, avaz avaz havlamaya başladı.*** (Näbī–zäde Näẓım 1943 s. 34). × ***Bu sesinden azametinden ben onu tabiatın ruhundan geliyor sanırdım. Cidden bu sarnıcın yarığından tabiatın ruhuna varmak mümkün olacağına inanırdım.*** (A.Ş. Hisar 1956 s. 12).

sarp/sarb 'sarp, zor, dik; keskin' <***sarp*** 'güç' G. Clauson 1972 s. 845, H. Eren 1999 s. 357, Meninski 1680 II, 2948, 2949, J.W. Redhouse 2006 s. 1153b, TS 3320. × ***Üc gün yüridiler, dördünci gün bir sarb ovaya uġradılar. Ḳum issisinden anda müteneffis ḳalmamış.*** (Ferec. v. 54b). × ***Ol cezīrede bir dağ vardur, çıḳacaḳ yolı ṣarbdur. Yėynicek oğlancuḳlar, cüstceler, gerekdür ki ol dağa çıḳabile.*** (a.e. v. 60a). × ***Ṣarp işdür bunu idemeyesin.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 48). × ***Binā ile ṣarb olmuş ḳal'e ḫuṣusiyle kāfir zamānından. Şimdi dāḥı ṣarbdur.*** (Pīrī Re'īs 1988 s. 152a). × ***Cevāba ḳalmadı hergiz mecāli, / Buŋaldı, çaġnadı, ṣarp oldı ḥāli.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafä 1979 [1540] no. 5425). × ***Ağırlığı bir kaç kişiyle Hilâlî hurmalığına gönderdim. Bu güzergâh sarp ve izbedir.*** (F.R. Atay 1938 s. 150). × ***Ayıḳ biz ḳorḳaruz Çalabumuzdan, bir günden, burtmış, ḳatı sarp.*** (A. Topaloğlu 1978 II, 107). × ***Cān virür zülfüŋe aşılmaġa dil düzdi didüm/Didi ṣarp aşılası der olacaḳ yiri bilür.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 464). 'hart, scharf, herb' × ***Bosna vilāyetine girdi. Kral ḳaçdı, bir ṣarp ḥiṣārı vardı, anuŋ içine girdi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 158). × ***Yedinci gün kim çahārşenbe günüydü girü düşmān belürdi ve'illā bir ṣarb derelü depelü yirde bir nice alāy belürdi.*** (a.e. s. 173). × ***Bu 'Oṣmancuḳ nevāḥisinde Zeytün'da bir ḥiṣār vardur ki ana Ḳocaḳayası dirler. Ol ḥiṣār Ḥaydar Begüŋ elinde-y-idi. Gayetde ṣarb ḥiṣārdur.*** (a.e. s. 102). ***sarb sirke*** 'keskin sirke; starker Essig'. ***sarpa çek-*** 'işi zora koşmak': × ***Cingiz ḫān gibi dağ ādemīsi pādişāha bu güne ṣarpa çeküp cevāb verince.*** (R. Dankoff 2004 s. 237). ***sarpa sar-*** 'zora düşmek, güç olmak': × ***Amma son günlerde, vaziyetleri sarpa sarmış; etrafta, dedikodu ayyuka çıkacak diye galiba varmağa rıza göstermiş.*** (S.M. Alus 1933p s. 212). × ***Cevdet efendi, kapı eşiği mihmanlığının pahalıya oturacağını, işin sarpa saracağını kestirmişti.*** (S.M. Alus 1934 s. 377). × ***İşin sarpa saracağını sezen***

Cevdet efendi canevinden bir aman amanı müteakip, usulcacık Memduh beye işaret etti. (S.M. Alus 1934 s. 399). ***sarpa sür-*** 'zorlaştırmak': × ***Ḳolayın gözle işüŋ ṣarpa sürme/Hitābuŋ saḳla ̮hat yazma ̮haṭāya.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 2030).

sarpa 'bir balık; pagellus centrodontus' <İt. ***sarpa*** 'Art Fisch' G. Meyer 1893 s. 25, J.W. Redhouse 2006 s. 1154a, DS 3548. × ***Sandalın içi balık doldu. Aralarında acaip, ismini duymadığım balıklar da vardı: Zifoz, çıplak, iskatarya, sarpa, melanurya, zargoz.*** (K. Bilbaşar 1961 s. 59). × ***Daha açıkta bir yosun tarlasının üzerinde bir koyun sürüsü gibi otlayan sarpalarsa yayılmadan vazgeçerek, kuyruk kırıp kaçtılar.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 137).

sarplandur- 'güçleştirmek' <***sarp*** + ***-lan*** + ***-dur-***. TS 3322. × ***Çün kâfirün haberin aldum, oklanmuş şikârumdur, te'âkub iderin. İl kâfiri henûz askerün sît-i batşı dehşetinden avratın oğlanın sarplandurmakta başları kayusıdur, derbende gelmelü değüldür", didi.*** (Tursun Bey 1977 [1490–95] s. 126).

sarpun 'sandık, ambar, petek' TS 3323, DS 3548, Ch. Tzitzilis 1987g no. 458, Meninski 1680 s. 2949, J.W. Redhouse 2006 s. 1154a. ××

sarraf 'kuyumcu, sarraf' <Ar. ***ṣarrāf*** 'sarf eden, sarraf', F. Steingass 1930 s. 785a, J.W. Redhouse 2006 s. 1173a, Meninski 1680 II, 2948. × ***Bundan üç sene mukaddem, Emirgândaki yalımızı beyibilvefa etmek suretiyle sarraf Todorakiden aldığımız beşyüz liralık borcun vâdesi çoktan gelip geçmiş bulunduğundan...*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1938 s. 317). ***kadın sarrafı*** 'kadınları çok iyi tanıyan': × ***Merhum babam gerçekten kadın sarrafı bir adammış. Çoook karı almış bırakmış.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 22).

sars- 'sarsmak, sallamak; sarsılmak; erbeben' <ETk. ***sars-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 854, J.W. Redhouse 2006 s. 1154a. × ***Temās–ı a'ṣābını berkī ra'selerle ṣarṣan bu el ḥarīḳul'āde bir ḥiss ile müteḥassis değil-midir?*** (H.Ż. Uşaḳlıgil 1307 s. 71). × ***Murād ̮hırçınlaşmışdı, dizginleri ḳaṣaraḳ ṣarṣdı, ḳamçıladı. Ceylān, yelesi ürpermiş, silkindi, ḳıç atdı, öŋ ayaḳlarını gererek durdu.*** (M. Yesari 1928 s. 309). × ***Emine, daha iğildi, gerik, sinirli parmaklarile, onu entarisinin yakasından kıskaç gibi yakaladı, sarstı, tartakladı.*** (M. Yesari 1930 s. 66). ***Şoför dur! Mantomu çıkaracağım. Şoför dur! Pudra çalacağım. Çok sarsıyorum, başım döndü; azıcık bekliyelim...*** × (S. Ali 1943 s. 56). × ***Başhemşire, usulca yatağı sarstı. Rizeli oralı olmadı, Kadın bu sefer omuzunu dürtükleyince Rizeli gözlerini açtı.*** (H. Taner 1954 s. 34). × ***Vatanın bütünlüğünü sarsacak fikirler aşıladığı da tesbit olunduğundan ders verme yetkisinin geri alınmasına kurul kararıyla...*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 131).

sarsa- 'sarsmak' <***sars-*** Meninski 1680 II, 2950. ××

sarsak sarsak/sarsak sursak 'dağınık, düzensiz, sersem biçimde' DS 3448, J.W. Redhouse 2006 s. 1154a. × ***Dertli şimdiye kadar kendinde hiç görmediği bir isyanla başını havaya kaldırdı. Vüs'ü fevkında kendinden istenen bu hizmete karşı protesto etti. Sopalar, bacak-***

lar alil vücuduna yağmur gibi iniyordu. … Düşündü düşündü. Nihayet en son mecalile harekete karar verdi. Sarsak sursak yarım tur daha yapabildi. Köhne bir bina münhedim olur gibi iki yanına sallandı. (H.R. Gürpınar 1933i s. 46). × ***Haydutların hep dağılmış olduklarına eyice emniyet peyda ettikten sonra arka ayaklarından sürüyerek sarsak sursak yiyinti yerine yaklaştı.*** (H.R. Gürpınar 1934 s. 57). × ***Ma'lül mu'avvec ṣarṣaḳ ṣurṣaḳ bir yürüyüşle cenāze ṣāhibine ṣoḳulur.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 11). × ***Ken'ān ṣarṣaḳ ṣurṣaḳ balḳona doğru yürüyerek: - Elvedā' Rāğıbe ̮hanım… Mes'üdiyetde dā'im oluŋuz 'Ömer Nu'mān beğ.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 649). × ***Besbelli yer değiştirmek, dayanılmaz bir tek düzenlik peyda eden hayatının o sıkıcı saatlarında bir değişiklik görmek için kalkar, ağır, dermansız, dinlene dinlene, sarsak sursak adımlarla eve girer. Küçük odadaki şiltesine uzanır.*** (H.R. Gürpınar 1939 s. 160). × ***Cevher, bir saralı gibi sarsak sarsak döşekten kalktı. Acele bir çare bulması için beynini iki avucu arasında sıktıktan sonra eliyle bana, deminden yukarı çıktığımız gizli merdivenin kapısını işaret etti.*** (H.R. Gürpınar 1972 s. 159).

sarsak sursak b. ***sarsak sarsak***.

sarsala- 'sarsmak, sağa sola sallamak' <***sars-*** + diminütif–iteratif ***-ala-*** genişlemesi, b. ***avkala-/afkala-*** ⊡. TS 3323, DS 3548. × ***O gecenin ilk rüyasını görmeye başlayınca birisinin beni şiddetle sarsaladığını hissettim.*** (Ümran Nazif 1948 s. 27). × ***Manzara korkunçtu. Yaşayıp yaşamadığında müteredditt, onu sarsalamağa başladı.*** (Ümran Nazif 1948 s. 121). × ***Elini yanındakinin dizine atıp sarsaladı, bir yandan başını sallıyordu.*** (M. Seyda 1963 s. 13). × ***Korunmak için iki eliyle Şemsi'nin yakasına yapışmış sarsalıyordu.*** (R. Ilgaz 1969k s. 117). × ***Oğlan duvara dayanmış ağlıyordu. Necip kolunu tutup sarsaladı.*** (A. Altan 1985 s. 157). ***sarsıp sarsala-*** 'sıkıca sarsmak': × ***Tam bir et bebekti o, yalansız. İri mavi gözleri istediği kadar bomboş baksın, insanı gene sarsıp sarsalıyordu.*** (M. Seyda 1969 s. 79).

sar- sarmala- 'iyice sarmak' ***sar- III***. ***Sardilar sarmaladilar.*** 'Sie banden und banden (ihn) aufs Neue' H. Vambéry 1901 s. 203. × ***Fażlı bağladılar, sardılar sarmaladılar, aldılar gitdiler, bir dağ dibinde bir ulu ormana girdiler gitdiler. İcinde bir ḳara avalu oba oturur. Bularuŋ obasıyımış.*** (Ferec v. 9b). × ***Bir de ne baḳayım; ịhtiyār ḳocasını ḳalın yorġanlar, battāniyeler içine ṣımṣıḳı ṣarmış ṣarmalamış…*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 259). × ***İzmir civarında ahtapot da mebzuldür ha! Bir sarıp sarmaladı mı işin iştir. Kurtulabilene aşkolsun!*** (S.F. Abasıyanık 1944 s. 75). × ***Kure Mama, kapı komşular ve nenem hep birlikte, elbirliğiyle anamın bereketli rahminden zorla çekip çıkarttıkları "kara hübür" dutu karası esmer veledi sarıp sarmalarken diger taraftan bir grup kocakarı da, babamın dişçilik yaptığı dükkânın yolunu çoktan tutmuşlardır.*** (M. Margosyan 1996 s. 25).

sarsat- 'sarsmak' <***sarsa-***. Meninski 1680 II, 2950. ××

sarsıl-/sırsıl- ’sarsılmak’ <***sars-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1154a, DS 3618. × ***Perde açıldığı zaman tiyatro foriden sarsılıyordu.*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 188). × ***Yürükler, malî durumlarının biraz sarsılmış olduğunu söylemektedirler. Sebepleri de ekelgelerin artması ve otlak hususunda gördükleri müşkülât olduğunu söylüyorlar.*** (K. Güngör 1941 s. 48). × ***Her yer sırsılmaya başlarken bana ünne, diyor.*** (M. Tuğrul 1969 s. 332). × ***Bir yerde okumuştum, frijit kadın tarifine tıpatıp uyuyorum. O üzülmesin diye, iki-üç dakika sonra ahlayıp, uhlayıp, inleyip, sarsılıyorum.*** (D. Asena 1987 s. 177).

sarsıt- Az. ’sarsmak’ <ETk. ***sarsıt-*** a.m. ***sars-*** G. Clauson 1972 s. 855, J.W. Redhouse 2006 s. 1154a. × ***Bu gözlānilmāz xābār māni sarsıtdı.*** (A. Puşkin 1934 s. 55).

sartal b. ***partal I***.

saru I b. ***sarı I***.

sarug ’sarık’ <***sar- III***. Osm. ***sarık*** <***sar-*** ’etrafına sarmak; körülcsavarni’ fiilinden J. Thury 1885 s. 47, DS 3545. ××

saruncak b. ***sarıncak***.

sas ’Sakson, Saksonyalı; Sachse’ × ***Şöyle ki üslüb-ı nās ve ‘ādet-i sās üzre ma‘ādin-i mezbür on beş sehmdür.*** (Ta‘līḳī–zāde 1983 [1596] s. 148).

sası- ’bozulup kötü kokmak’ <ETk. ***sası-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 855, B. Atalay 1986 IV, 495, TS 3324. × ***Fakat sasımış bu kan kokusu neydi?*** (Orhan Kemal 1954b s. 270). × ***Zülali, Seyyidi kucakladı. Ağabeysinin tozlu, sasıyan havasını içine çekti Seyyid. İnce boynunu büküp başını onun erkek omuzlarına dayadı.*** (Füruzan 1981 s. 102). × ***Öyle gezme yerinde dursun. Belediye otobüslerinin sıcak bastırdıkça sasıyan tozlarını mı çekeceğim! Bir ayak kokusu ki deme gitsin.*** (a.e. s. 128). × ***Nasıl yiyebilirdim? Yağları beyaz beyaz donmuştu, soğanları sasımış, iğrenç bir şey…*** (A. Kutlu 1987 s. 68). ***sası sası*** ’kötü kötü’: × ***Molla beyin ağzından sarmısak kokusu yayılıyor, keskin keskin ortalığı bürüyor. Ya, terinin ekşi ekşi, ayaklarının sası sası taaffünü…*** (S.M. Alus 1933p s. 204). ***sası sası kok-*** ’kötü kötü kokmak’ J.W. Redhouse 2006 s. 1157a: × ***Rahmetli babandan bilirim, içkiyi fazlaca kaçırdı mı, rakı kokusundan başka, nefesi sası sası, ekşimtrak kokardı.*** (S.M. Alus 1934 s. 198).

sason b. ***samsın***.

sat- I ’satmak (geçişli)’ <ETk. ***sat-*** a.m. G. Clauson 1971 s. 798, B. Atalay 1986 IV, 496, DS 3551: ’kız evlendirmek’, J.W. Redhouse 2006 s. 1151b, Meninski 1680 II, 2907. × ***Dellāle vardı cevherīler bāzārında ‘aẓīm bahāya dānei satdı.*** (Ferec v. 246b). × ***Veʿhāṣlar içinde mezāri‘den ba‘ẓı ebniyeye iltiḥāḳla ba‘ẓı müstaḳıl mutaṣarrıf olanlar ‘āmil ma‘rifetinsüz mezre‘a satub ḳāẓīler ḥüccet daḫı vėrürimiş.*** (Ö.L. Barkan 1943 [904/1498] s. 101). × ***Ḥālen ki ẓāhiren ol kātib-i meẓālim–nümā celb-i dīnār u dirhem–ile irtişā ėtmeyüb, erbāb-ı ḥācātde gördügi yüz altunlıḳ atı yigirmi floriye almaġ–ıla ba‘dehü bāzāra ḳoyub, satub.*** (‘Ālī 1982 [1581] II, 137). × ***Ben de himmet metā‘ın***

ol naḳda / Ṣatdum olunca bend bu ʿaḳda. (Żaʿīfī 1950 [1555] s. 141). × ***Çarşıda çiçek sati, idaresini ėdi. Sora ġąḥıp çiçekleri Vana satmağa getiri. Bi ġaş tenesini satdıġdan sora gidi kendi meḥ'lesine.*** (A. Caferoğlu 1951 s. 8). × ***Yoldan gelip geçene sattıkları alabalıkları dağ köylüleri ırmaktan tutar getirirlerdi. Yanında andaç diye bir kâse dolusu dağçileği yahut badem sunarlardı.*** (A. Kutlu 1991 s. 152). × ***Adamlar, "Pendik'te kücük bir arsa var" diyorlar; annem "yok efendim, yok. Hepsini çoktan sattık" diye direniyordu.*** (M. Urgan 1998 s. 90). ***emirlik sat-*** 'kendini önemli göstermek': × ***Hele şu bunaḳ ḥerîfe baḳıŋ hem dileniyor, hemde emîrlik ṣatıyor.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 86). ***satıp helvaya ver-*** 'değer vermemek': × ***Madam, acemi çaylaklardan mı ya? Cevdet efendi gibi nicelerini satıp helvaya verir.*** (S.M. Alus 1934 s. 151). × ***Onlar kurnazdır; diyildir onlar bizim kızlar gibi köylü, ormanlı, çayırlı, bayırlı... Onlar yok mu hani, adamı satarlar da helvaya verirler.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 225). ***ucuza sat-*** 'değer vermemek': × ***Önce dermiyan ettikleri şartları okuyup anlamalı ki ona göre içlerinden kendini en ucuza satanı buraya getirtmeli.*** (M.L. Dikbaş 1936 s. 38).

sat- II 'satmak (geçişssiz)' ***<sat- I***. × ***Beyoğlunda ayakta bira satan dükkanlardan birine girdiler.*** (O. C. Kaygılı 1938s s. 40). × ***O günlerde kafam daha da karışıktı. Bu uzun hikayelerim nedense hiç satmıyordu.*** (F. Akatlı 1982 s. 57).

sat- III 'söylemek, nakletmek' ***<sat- I***. TS 3328. × ***Bu sarhoşluk içinde resim hakkında bir ressamdan öğrendiğini orada bulunan kendisile yeni tanıştığı bir muharrirle bir şaire sattı.*** (O. C. Kaygılı 1938s s. 54).

sat- IV 'kandırmak, yutturmak' ***<sat- I***. × ***Geŋezdür diküp ḫırḳa atmaḳ riyā/Eger ṣatabilürisen Taŋrıya.*** (Ferheng-nāme-i Saʿdī 1340/42 no. 602).

(Argo) 'hoşlanılmayan birisinden ayrılmak, onu yalnız bırakmak, baştan savmak' H. Aktunç 1990 s. 254 ***<sat- I***. TS 3328. × ***İçim içime sığmıyor, ikindi okunmadan çok evvel kalemi satıyor, birahanenin bahçesinde, istasyonla karşı karşıya olan bir ağacın altına yerleşiyordum.*** (S.M. Alus 1944 s. 33).

sata/sete 'kavun, karpuz, asma gövdesi' DS 3592, DS 3550: 'üzüm salkımı' × ***Sana bir karpuz çekirdeği verem, bunu ek büyüsün, olduğu zaman bir yere goy, ben gelenen gader dursun... Bu çifçi bu çekirdeği diker büyüller. Büyür satasıynan goparıp dolaba gor.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 28). × ***"Baba seni vuran geldi" "Kızım, nereye geldi" "Bahçeye geldi", Ne ediyor" "Bilmem çapkın gibi dolaşıyor" "Kızım, nereye geldi" "Telekliğe geldi" "Nasıl üzüm yiyor?" "Seteyi, meteyi, çalıyı çırpıyı ağzına çekiyor"*** (U. Günay 1975 s. 279).

sataş- 'rastlamak, denk gelmek; uğramak; treffen' <ETk. ***satgaş-*** a.m. G. Clauosn 1972 s. 800, B. Atalay 1986 IV, 497, TS 3325, W. Radloff 1911 IV, 377, A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 145, J.W. Redhouse 2006 s. 1151a. × ***Nefse uyup cānıŋı, ṭab mihnete ṣataşdır***. (Eşref-oğlu Rümī 1286

s. 36). × ***Cänımı ʻuryän idüp ṣaldım bu ʻaṣḳ deryäsına, nägehän ʻaṣḳıŋ ṣataṣdım dürr-i bī hemtäsına.*** (Eşref-oğlı Rūmī 1286 s. 46). × ***İşinde süvär olan u isteyen/Şehet ṣataşa ol araya yayan.*** (C. Dilçin 1991 s. 447). ʻkarşılaşmak; begegnenʻ × ***Getürdi qurdı ʻanber müşkile ol/Ki ṣataşmışidi gey müşkile ol.*** (Fąhrī 1974 no. 4526 s. 478).

satdıg/satdık ʻsatılık malʻ ***<sat- I*** + passivum fonksiyonlu isimler türeten ***-dık*** eki, DS 3550. Az. ***üstüne satdug goy-:*** × ***Darğa, biz satmayacağıġ. Bir dä heyvanın üstünä satdıġ ġoyma.*** (Azärbaycan Naġılları 1960.4, 260). × ***Atan səni Xudayar xanın oğluna versə, nə eylərsən, nə eyləyəbiləcəksən, nə danışa bilərsən? Satdıq mal kimi lal-dinməz duracaqsan. "Mən getmirəm" deməyi bacaracaqsanmı?*** (Ä. Haġverdiyev 2005 s. 385).

satdık b. ***satdıg***.

sate b. ***sati***.

saten ʻsaten, bir kumaş türüʻ <Fr. ***satin*** a.m. × ***Körpe zencī, ḳırmızı saten ceketini giymiş, ʻaynı renkde ḳurdeladan ḳıvırcıḳ ṣaçlarınıŋ üzerine geniş bir fiyonġa ḳondurmuş, saḫte yäḳut küpelerini iki yanına ṣallandırmış, ṣavaḳlı bileziklerini ḳollarına geçirmiş…*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 32). × ***Perde iplerinin hatırtısı ve ön saten perdenin hışırtısı duyuldu. Geç kalmış seyircilerin gürültüsü ve ilk kahkahalar birbirine karıştı.*** (B. Arpad 1974 s. 14–15). × ***Tavandan sarkan avizenin tozlu, lekeli, mor sateninden gözlerini ayırmaksızın düşünüyordu.*** (Y. Yazıcı 1990 s. 39).

satgın Az. ʻkendini, ülküsünü paraya satan, hain, alçakʻ ***<sat- I*** + fiilden partisip manasında sıfat yapan ***-gın*** eki, b. ***akkın*** ⊡. × ***Hä, yoldaşlar, heç käs bilmäsä dä, satġın bir üräk hansı bir üzlä sädaġätdän danışa bilär?*** (S. Rähimov II. 2005 s. 298). × ***Aḫ, satġın fiträtli Şähla ˘hanım!.. Şähla˘hanım!..*** (S. Rähimov II. 2005 s. 298).

satı b. ***satu***.

satı baha ʻsatış bedeliʻ ***<sat- I*** + Fa. ***behä***. TS 3329. × ***Öteden beriden esir tutulanları satı baha ile (satın alarak) kurtarmakta olan tedbillerden imişler.*** (E. Misailidis 1986 s. 289).

satı gübresi ʻmuhtemelen parayla alınan hazır gübre, fenni gübreʻ × ***Bu ovanın toprakları bire yirmi, bire otuz veriyordu, varsıllar "satı gübresi"ne alışmışlardı. Gübre olmadı mı ekin ekmiyorlar, gübre gelinceye kadar bekliyorlardı.*** (F. Baykurt 1971c s. 380).

satıl b. ***sitil***.

satılık/satlık ʻsatılan şey; satıcılıkʻ ***<satıl-*** + fiilden partisip manasında sıfat yapan ***-ık*** eki, b. ***açık*** ⊡. DS 3550. × ***Ardında tüfenkliler, emrinde yüzlerce adam, gece sabahlara kadar rakı sofrasında kız oynatan, servet batıran bu tipi düşünmek bile dehşet veriyordu. Levm edilmek, nefrete uğramak değil, onu asıl kıvrandıran satılık mal gibi yağmalanıp bir canavar hırsına kurban olmaktı.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 209). ***satılığa çıkarıl-*** ʻsatışa çıkarmakʻ: × ***Köy evini ve tarlayı satılığa çıkardık. Üç evlek kıraç tarla, dört kuru duvar eve***

on iki liradan fazla veren olmadı. (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 44). × ***Nihayet alacaklıların tazyiki ile koca malikane satılığa çıkarıldı.*** (R. C. Ulunay 1941 s. 103).

satımkār ol-/satimker ol- ‘satma yanlısı olmak‘ DS 3550. ××

satın al-/satun al- b.m. ***<satun <sat- l***. W. Radloff 1911 IV, 378, 380, ***satyn-alty*** O. Blau 1868 s. 289, ***satyn alyrym*** C.C. Carbognano 1794 s. 529. × ***“Bu ‘avrat geldi, eyitdi: “Benümdür, sataram” dėdi. Duvīst dīnār vėrdüm, satın aldum.” dėdi. ̧Hādım eyitdi: “Mu̧hāṭara ėtdüŋ, zerüŋi żāyi‘ eyledüŋ.” dėdi.*** (Ferec v. 223b). × ***Virüp dünyāyı āḫıret ṣatun al/Ve ger ni ḳalur ḥasret-ile vebāl.*** (Ferheng–nāme–i Sa‘dī 1340/42 no. 310). × ***Ne her ḳulı şāh ṣatun alur/Ne her ̧hırḳa içinde bir şeẏh olur.*** (Ferheng–nāme-i Sa‘dī 1340/42 no. 411). ‘kaufen‘ C. Brockelmann 1917 s. 56. × ***Ba‘zı yerlerde kendü aḳçaları ile ḳoyun alup ḳoyunu ṣatun aldıḳları yerlerde kāh olur ki kendülerü kāh olur ki ṣatan kimesneler ol yılıŋ resm-i ġanemini virirler.*** (F. Kraelitz 1921 [15.yy.‘ın ikinci yarısı] s. 70). × ***Dükkâna daldı, iki kahve fincanı, ikilik bir cezve, iki su bardağı, teneke bir kahvedenlikle küçük bir ispirtoluk satın aldı.*** (Orhan Kemal 1951s s. 21). × ***Ben onu satın aldığımda, yemişci çekirdeğini ṭaraya çıḳarmadı ki! Eğer çekirdeği atılıverecek olsaydı, para ile satılmazdı.*** (P.N. Boratav 1995 s. 253). ***başına belayı satın al-*** ‘başına iş açmak‘. ***başına dert satın al-*** ‘başını derde sokmak‘: × ***Ömer yanında… Kavga, gürültü, dırıltı yok… keyfi kahyasız… Daha ne isterdi?.. Düşünmek, dertsiz başına dert satın almaktı.*** (M. Yesari 1930 s. 43).

satır I/satur ‘büyük bıçak; Schlachtmesser‘ <Ar. ***sāṭūr*** ‘a butcher‘s large knife‘ F. Steingass 1930 s. 641a, H. Eren 1999 s. 358, J.W. Redhouse 2006 s. 1028a, TS 3328. × ***Öleceğini anlamıştı. Bereket hoca imansız bir adam değildi. Öyle olaydı, kim bilir, Eceli Melaikesi, ateşten yüzüyle ne kadar korkutacak, meşrıktan mağribe kadar uzayan harbesile canını alırken zavallı yüzlerce satır yemiş gibi olacaktı.*** (Celâlettin Ekrem 1929 s. 75–76). × ***Al oğul, gendü yedimile biletdüm diyerek elüme bir ṣatur virdi.*** (A. Tietze 1948 s. 156). × ***Bize hâlâ/ konduğumuz mirası hatırlatır / Bedreddini Simavnînin boynuna inen satır / Engürülü esnaf Ahilerle beraberdik.*** (Nâzım Hikmet 1930 s. 19). × ***Gasap Mustuvanın satırından gurtulaman, nafile debelenme!*** (K. Bilbaşar 1961 s. 119). ***satır döşe-*** kılıçtan geçirmek‘.

satır II ‘yazıda bir sıra‘ <Ar. ***saṭr*** a.m. DS ***satır gibi*** ‘pek çok, sık‘, J.W. Redhouse 2006 s. 1058a. × ***Devāt u ḳalem getürdiler. Şāh medḥinde bir ḳac saṭr-ı ̧hüb-mensūb yazu yazdı.*** (Ferec v. 203b). × ***Seniŋ fenâ bir ̧huyuŋ vardır. Aldığıŋ mektübları yırtub atmazsıŋ, eŋ ehemmīyetsizlerine varıncaya ḳadar istif ėdersiŋ. Benimkileri de ṭabī‘ī ṣaḳlayorsuŋ… Ḥaḳīḳī yaşımıza dā’ir yazdığım saṭırları yā mürekkeble ḳarala yāḫud dahā iyisi ofort ile sil!*** (R.N. Güntekin 1927 s. 29). × ***Koca bir kâğıdın üzerinde, kargacık burgacık gibi, imlâları yanlış, kısa kısa satırlar.*** (S.M. Alus 1933p d. 101). × ***Çarpık satırlı, felerin, mimlerin başları bellisiz, cımcılız bir yazısı vardı.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 11). × ***Doğuştan getirdiği sıkılganlıkla okuduğu satırların açık açık havası, körpe dimağında, akmanlığını***

zedeleyerek çatışır. (M. Seyda 1958n s. 35). × ***Yokuşta cimriliği ile nam almış, güleç yüzlü bir adam. Sevecen bakışlarla bakıyor yüzüne, gençliğine, yaptığın işe acır gibi. "Satırı bir kuruş, ödeme forma başına. Peşinat yok."*** (Peride Celal 1991 s. 495). ***bir iki satır görüş-*** 'kısaca görüşmek'. ***bir satır konuş-*** 'çok az konuşmak, kısaca derdini anlatmak': × ***Onun için Fahri, "Yarabbi" diyordu, "kiminle bir satır konuşabilirim, kiminle?"*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 120). ***iki satır konuş-*** 'kısa birkaç söz söylemek': × ***Kopuk — (Kanbura) Bırak şu vurdum duymazı be. Kaç aydır şu meyhaneye devam eder, bizimle iki satır konuşmağa tenezzül etmez. Bilmem ki üç tuğlu vezirin torunu mudur, nedir. Alt tarafı o da bizim gibi cafciricifcofun birisi.*** (M.L. Dikbaş 1936 s. 83). × ***Geç vakit işten çıkarsın, / İki satır konuşmak için / Hasretsin bir ahbap yüzüne.*** (R. Ilgaz 1944 s. 23). ***iki satırlık*** 'çok kısa': × ***Değer miydi? İki satırlık bir haber için. Bir atlatış çok değil miydi acaba? O kıçıkırık haberini kaç kişi okuyacaktı. Bir gazetenin ömrü 24 saattır. Yirmibeşinci saat yeni haberler başlar.*** (A. Hünalp 1962 s. 37). ***iki satır yaz-*** 'kısa bir şeyler yazmak': × ***Elmasım, çocukluğu bırak, beni dinle: cöroğtu kadar hatırımı sayıyorsan, şu Araba iki satırcık bir şey yazalım.*** (S.M. Alus 1933p s. 117). ***satır satır takip et-*** 'inceden inceye izlemek, dikkat etmek'.

sati/sate 'aslında, zaten' <Ar. ***ẕāten*** a.m. DS 3550. × ***Gahdi, göğün bi gatında silkelendi, düşetdi buni yere. Sati öldi, paramparça oldi, cetdi.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 270). × ***"Heyvah hey. İnsanoğlu canımı cötürdi." Bi tene sate daha elinde, daha yoh. Ordan gahdi bindi ata.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 270). × ***Segirtdi anasının yanına. "Oğul neyitdi?" Oğul heş üzüne bahmadi, sati ahan bele ayağınnan itilir. Tenezzül etmir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 394). × ***Gız isdir ki yani hepisini ala. Sati çar edip cidecah. Gudih de barabar.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 394). b. ***zaten***.

satimker ol- b. ***satımkār ol-***.

satlıcan/saplıcan/setelcem 'zatürre, zat-ül-cenb'; Lungenentzündung' <Ar. ***ẕāt-ül-cenb***. F. Steingass 1930 s. 556b, J.W. Redhouse 2006 s. 1151b, DS 3550. × ***Evet, kabahat bende, kardeşlerini doğru dürüst büyüttüm… fakat sana soğuk aldırmışım; satlıcan oldun; hep yan yatırdım, hep yan yatırdım: İşte bunun için öyle kavun kafalı, başka ırktan oldun evlādım…*** (Vâ-Nû, Akşam 23.V.44). × ***Oğluyla beraber kapıdan çıkmaya hazırlanan Şaban: -Satlican olmazsan şükret… diye mırıldandı.*** (O. Hançerlioğlu 1954 s. 10). × ***Bir yandan el oğlu durur mu? Her güm su dökünürler, bir zatürre, bir satlıcan: Öhho, öhho… tamam!*** (F. Baykurt 1980o s. 141). × ***Satlıcana iğne kar eder mi?*** (Sabahattin Ali 1943 s. 26). Az. ***setelcem*** 'zatürre': × ***Nābi bārk sātālcām olmuşdu ancaġ yönü bāri idi, halı̣ hırda-̣hırda yaḥşılaşırdı.*** (Ġaçaġ Nābi 2009 s. 224). × ***Mān sizā āmr etdim ki, naçağam, - hākim sözünü döndārib kürsüdā ġārar tutub yoğun kötüyā çevrilən gövdāsilā yığılıb açıldı, soyuġladığına, ağrıdığına, bālkā dā lap iki tārāfli sātālcām olduğuna işarā etdi.*** (S. Rähimov II. 2005 s. 194).

satlık b. ***satılık***.

sat- sav- ‘satıp savmak, her şeyi elden çıkarmak’ ***<sat- I, sav-***. Meninski 1680 II, 3012. × ***Sayd içün ṣatup ṣavup her şeylerüm/Ḳanda bir dilber görürsem peylerüm.*** (Vāṣıf ʻOṣmān 1257 s. 103). × ***Bunnar evi baṛhı satmış savmış gızlarını almış getmişler başga melmekete getmişler.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 76). × ***Tahsildar da vergi diye başıma çöktü. Bir kara dağ gibi. Sattılar savdılar ne varsa…*** (S.E. Etem 1930 s. 53). × ***“Evladım beni borçlu yatırma. Dükkanları, evlerin birini de sat bu borçlarımı öde!” dedi idi. Kulunuz da dediği gibi sattım savdım, parası ancak borçlarını ödeyebildi.*** (Recaizāde Ekrem 1941 s. 19). × ***Anaları bunlara bir balık toru dokuyor, kocasına veriyor. Adam sabah namazı hiç kimse görmeden balığa çıkıyor, satıyor savıyor, çocuklarına ekmek alıyor, öylelikle idare ediyorlar.*** (U. Günay 1975 s. 405).

satsuma ‘bir tür mandalina; Frucht’ <İng. ***satsuma*** a.m. × ***Aradan nice nice yıllar geçecek, bildik yüzler birbirine karışacak, adlar ve yerler unutulacak, cumartesiler (gündüz sinemaları, gece Bahri Baba Parkı, ışıklı körfez, Karşıyaka vapurları, İnciraltı, Satsuma’lar…) hatırlanmayacaktı.*** (T. Dursun K. 1993 s. 78).

satu/satı ‘satma, satış; Verkauf’ ***<sat- I***. TS 3328, ***satu*** ‘satış; verkauf’ C. Brockelmann 1917 s. 54, W. Radloff 1911 IV, 378, 380, J.W. Redhouse 2006 s. 1151b. × ***Satu gibice nesne ėtdüŋ mi?*** (Ferec v. 241a).

satu alu ‘alış veriş’ ***<sat- I, al-***. b. ***alu satu*** ⊡, kafiyeli söz terkibleri için b. ***abuk sabuk*** ⊡. × ***Emīnler ḳoŋ ki olub alı ṣatı / Pür ėtsün penc yekden şeş cihātı.*** (Taʻlīḳī–zāde 1983 [1596] s. 237).

satu bâzâr ‘alışveriş; Markt’ ***<sat- I*** + Fa. ***bāzār*** ‘pazar’, ***saty-bazar*** ‘tèrgovat, Markt’ O. Blau 1868 s. 289, TS 3329. ***satu bâzâra gir-*** ‘alınıp satılmak’: × ***Kişi! Ben āzādam. Āzādlar satuya bāzāra girdügi yoḳdur. Baŋa ne geldi ki satıldum?*** (Ferec v. 178b). ***satu bâzâr et-*** ‘alışveriş yapmak’: × ***Cün bizümsin, bizümle ṣatu bāzār ėdisersin, şāṭırca ol, ḳayġulu oturma!” dėdi. Yėr öpdüm duʻā ḳıldum. Derḥāl buyurdı, hon getürdiler, girde, neyde külīçe ruḳāḳ-ı kāfürī, honceler ʻācdan ābnüsdan ḥāżır getürdiler.*** (Ferec v. 115a). × ***Taḳvayı getirdiler kim işbu vilāyetdekim eski aḳça kimse ṣatu bāzār itmeye.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 63). ***satu bāzār āylā-*** ‘alışveriş yapmak’: × ***Dost ile yi iç satu bazar eyleme (Dost (akraba) ile ye iç, alış veriş etme)*** (V. İzbudak 1936a s. 57). ***satu bâzâr ol(un)-*** ‘alınıp satılmak‘: × ***Aḳşehiri ve Beyşehrini ve Seydişehrini ve Yalvacı ve Ḳaraağacı ve Ispartayı mektüb-ı şerʻiyilen ṣatu bāzār olundı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 54). × ***Vilāyetlerde eski aḳçayla ṣatu bāzār olmamaġı anlar iḥdās itdiler.*** (Oruc b. ʻĀdil 1343/1925 s. 29).

satun ‘satılmış, satın alınmış’ ***<sat- I*** + fiilden isim yapan ***in*** eki, b. ***akın*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1151b. × ***Var ise göŋlüŋ(ün) taḫtında ḫatun/ Beni bir ḳaravaş bil evde ṣatun.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 6640).

satun al- b. ***satın al-***.

satur b. ***satır I***.

sauna ‘kuru buhar banyosu’ <Fr. ***sauna*** a.m. × ***Yakışıklı adamdı. Kendisini korumayı bilmişti yıllara karşı: Spor, sauna, kadınlarla tehlikesiz sevda oyunları.*** (P. Celal 1985 s. 75).

sav- ‘birini, bir şeyi atlatmak, geçirmek, göndermek’ <***sav-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 784, R. Dankoff 2004 s. 237, Meninski 1680 II, 2926. × ***Yiyici ki ḫayr ide vü şerri ṣava/Yig oruç ṭutandan ki dünya ḳova.*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340/42 no. 313). × ***Bu kazayi benden savayim didüm.*** (H. Vambéry 1901 s. 203). × ***Kimsene bulara idemez devā/Ki ṭımār idüp ṣayruluġı ṣava.*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340/42 no. 396). × Çocukları ***“Haydi siz içerdeki odada basetçik oynayın!” diye savdı.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 41). × ***Kırk ev kedisi karıları savmış, bizbize kalmıştık.*** (S.M. Alus 1944 s. 84). × ***İki, üç gündür, piyazını yaparak, çorbaya, pilâva katarak hep fasulye yiyordum. Şimdi sıra kumbirindir. Ninemden kalma bir tencerem var. Büyücek. İyice doldurursam, hem bu akşamı savar, hem yarın öğleyi.*** (F. Baykurt 1971c s. 365). ***baştan sav-/başından sav-*** ‘(bir tehlikeyi) kendinden uzaklaştırmak; başından atmak’: × ***Hey gel, bu belāyı başdan ṣav!*** (Helākī 1982 s. 159). × ***Özel doktorum, vizitesi yüz lira. Paramı azırgadı, burun kırın melhem yazdı, savdı başından.*** (D. Akçam 1978 s. 35). × ***“Gelir, gelir, sen meraklanma,” diye söylendi kız baştan savarcasına.*** (Peride Celal 1978 s. 6). × ***Nasıl da baştan savma davranmışım şimdiye kadar!*** (Füruzan 1972k s. 309). ***hastalığı sav-*** ‘iyileşmek’: × ***Ben düşündüm: Acaba kadın hastalığı savdı mı? Niçin geldiler?*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 248). ***yolu sav-*** ‘birinin yerine bir işi yapmak’: × ***Benim yolumu siz savdınız. Borcumu eda buyurdunuz. Sizden evvel bu hizmeti eda etmeli idim.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 92).

sav ‘söz; iddia; die Rede, die Botschaft, das Wort’ <ETk. ***sab*** a.m. G. Clauson 1972 s. 782, B. Atalay 1986 IV, 498, C. Brockelmann 1919 s. 25, DS 3551, TS 3332, W. Radloff 1911 IV, 424. × ***Ama bütün insanların aslında biseksüel oldukları savı akla yakın geliyor bana.*** (İ. Aral 1998 s. 125).

sav u söz/söz u sav ‘söz, iddia’ b. ***sav, söz***. × ***Çu olur ḫvācenüŋ çoḳ sav u sözi, utanmaz ḫvāceden ḳullukçı özi.*** (Fąhrī 1974 no. 1671 s. 338). × ***Bu işden açıla elden söz u sav / Çu şāhuŋ ḳulaġına düşe bu çav.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 1303). × ***Kimesneyle sözleri ṣavları yoḳ/ Yaluŋuzca ölürler evleri yoḳ*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340–42 [1073] s. 34 no. 408). × ***Yolı iletdi bir ava düşürdi/Delim cevr ü söze sava düşürdi.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 4274). × ***Bu işden açıla elden söz ü sav/Çü Şāhuŋ ḳulaġına düşe bu çav.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 1303). × ***Gülcahnın üstünā gālib onu öldürmāk istādilār.*** (Azārbaycan Naġılları 2005 4, 130).

savacak ‘değirmen kanalı; Mühlkanal’ <***sav-*** + nomen instrumenti manasında isim yapan ***-acak*** participium intentionis eki, krş. ***açacak***, ***silecek***. DS 3551, TS 3332. × ***Bir sabah Kekeçlerin değirmenin çarkı duruyor. Aşağı yukarı bakarlarken bir de görüyorlar ki bir ölü “Doğozluk”ta. Savacak açıp çıkarıyorlar. Duyuldu köyde.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 126).

savah açıl- b. ***sabah açıl-***.

savahçı ‘otlak kiralayıp sürü besleyen’ × ***Yavaştan yavaştan karnı dolup şişende, müjde fırsatını kollamağa başlamış anam. O günlerde Diyarıbekir’den bir savahçı şıh, adamlarile yatak kiralamaya gelmiş obamıza.*** (K. Bilbaşar 1969 s. 18).

savahdan b. ***sabahtan***.

savahdan ol- b. ***sabahtan ol-***.

savak I ‘aptal; dumm’, ***savaḳ*** ‘étourdi’ Balhassanoglu 1904 s. 129, DS 3551. ××

savak II ‘okluk; Köcher’ DS 3552. × ***Tombul butları, küçük ellerinde tuttuğu yay, ok, ve savağı bile hala inceden inceye anlatıyorlardı.*** (Füruzan 1982g s. 40). × ***Yılan da gittikçe yuvaya yaklaşıyordu. Yusuf ayağa kalktı, savağından okunu aldı, yayına taktı, gerdi gerdi, neredeyse kolları kopacaktı, yılanı tam ortasından nişanladı.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 188).

savaklı??? × ***Gerik derili çukur yanağının ortasından sağ kulak memesine doğru uzanan üzeri henüz kabuklanmış yara izi yosmanın yüzünü büsbütün acayip gösteriyor. Zaten şah imiş, şimdi şahı meran olmuş!. Tam bir Koska dilberi. Sıra sıra bit sirkelerile savaklı saçlarını enseden omuzlara doğru demet demet serpmiş.*** (Cemal Refik, Mahkemelerde, Akşam 27. III. 44).

savan ‘çarşaf, yaygı, örtü’ <Erm. ***savan*** ‘çarşaf’ R. Dankoff 1995 no. 663, H. Eren 1999 s. 358, DS 3553, J.W. Redhouse 2006 s. 1189b. × ***İhtiyarı yerleştirirler, arkasına birçok savan. Rahat ettirirler.*** (A. Dino 1944 s. 85). × ***Kısa, sert sakallı bir yüzü hatırlatan hasat edilmiş buğday tarlası, çekirge doluydu. Haceli savanı yere yayınca çekirgeler sağdan soldan sarı sarı fırladılar.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 9-10, s. 29). × ***Pehlivan Aliden de uydurduğu kibritlerle tarlanın altbaşına gitti, iplik çulunu, (savan denir) biçilmiş, sert sapların üzerine yaydı, geçti bağdaş kurup oturdu.*** (Orhan Kemal 1954b s. 197). × ***Meryem, Mustafanın elinden tuttu, merdivenleri indiler, avluyu birkaç adımda geçtiler, çardağın sallanan merdiveninden çıktılar. Meryem, süpürge saplarının üstüne büyük bir savan sermiş, bir süpürge destesinden de yastık yapmıştı.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 16).

savaş- ‘savaşmak, çarpışmak; kämpfen, streiten’ <ETk. ***savaş-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 793, b. ***alaş dolaş ol-, çömeş-*** ⊡. W. Radloff 1911 IV, 426, B. Atalay 1986 IV, 499, TS 3339, J.W. Redhouse 2006 s. 1163a. × ***Savaş büniyādın urdılar. Savaşdılar, ḳırılışdılar.*** (Ferec v. 99b). × ***Kābeteyn naḳşı-yiçün ḥerīfüŋ-ile savaşma! Ve naḳş içün and içme, sen fülān naḳşı urduŋ dėyü!*** (Mercümek Aḥmed 1944 s. 119). × ***Amma eğer ittifak düşüp kimse ile savaşırsan gücün yettiğince savaşma ve diline ne gelirse söyleme. Yani gerü barışmak içün dahi yerceğiz ko ki sonra utanmayasın.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 121). × ***Benüm tedbīrüm oldur kim ügüyile savaşmağı ittiyār eylemeyevüz.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 72). × ***Kaymakamın önünde ehliz ehliz baş eğiyor, seyrek keçi sakalını sıvazlıyor, ve asırlardan beri***

âşar kanuniyle savaşmış olanlara has zekâsiyle... diye yalvarıyordu. (Halikarnas Balıkçısı 1952 s. 44). × ***Kişioğulları savaşmak, dövüşmek, düşmanlarının kalbine dum-dum kurşununu yollayıp kendi derilerini kurtarabilmek için yusyuvarlak yapılar yükseltiyorlardı.*** (S. Birsel 1961 s. 8). × ***Sen ki hürriyet için savaşmış bir ihtilalci olduğunu söylersin, kadın anlayışın despot***ça. ***Kimin içindi o hürriyet? Hep erkekler için!*** (M.C. Anday 1965a s. 71). 'gayret etmek, niyetlenmek' × ***Geçmiş gün, bu adama benzeyen biri, böyle dakikalarca vitrini seyrettikten sonra, ansızın, olanca gücüyle cama bir yumruk indirmiş, kanlar içindeki elleriyle bileziklerin üstüne atılmış, kapıp kaçmağa savaşmıştı.*** (H.E. Bener 1960 s. 67–68).

savaş 'harp, mücadele', b. ***apış, dokış/dokuş/tokuş*** ⊡. W. Radloff 1911 IV, 426, TS 3333, J.W. Redhouse 2006 s. 1163a. × ***Savaş büniyādın urdılar. Savaşdılar, ḳırılışdılar.*** (Ferec v. 99b). × ***Ṣavaşda bir midür Behrāmile ṣu / Barışmaḳ mı dilerler yā ki baṣu?*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 934). × ***Erenler savaşıŋ bu gez göre ol, / Nite er çapınur savaşda saġ ṣol.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 1006). × ***Nitekim dėdi ḥadīṣ içre Resūl, / Ümmetiseŋ sözini eyle ḳabūl / Dėdi kim savaş aldaşmaḳ durur.*** (M. Adamović 1994 [1368–86] no. 1379–80). × ***Bu dartışıḳ bularuŋ arasında ulaldı, savaşa başladılar.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 86). × ***Kibr içinde aslan ol! ī ser firāz!/heybeti çok, ḳorḳusı savaşda az.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 5). × ***Savaş istenür dün ü gün baş açup/yaġıdan bular dönmemişdür ḳaçup.*** (C. Dilçin 1991 s. 256). × ***Ve lakin olmasın ki latifeyi savaşa döndüresin ki savaşmak uslular işi değildir, avret ve oğlan işidir.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 121). × ***Ticaret savaşı bu yol üzerinde bunlar arıza, pürüz, biz de hayatta neler geçirdik...*** (A. Dino 1944 s. 32). × ***Avrupa'da her an bir savaş tehlikesinden söz ediliyor. Hitler giderek azıtmaya başladı.*** (A. Yurdakul 1987 s. 262). × ***Araya, kuşkusuz, bir de milliyetçilik unsuru giriyordu (hem öylesine ağır giriyordu ki, savaşın bitiminde kendimi birden Dünya Vatandaşı ilân ettim, yıllar yılı bana empoze edilen tüm -izm'lere rest çekerek).*** (G. Scognamillo 1990 s. 73). × ***Şu savaşların gözü kör olsun. Kimbilir, bütün o ercikler öyle, çadır çötek oralarda, "kemirir içimi bir sinsi firak" diye diye ayrılık ateşiyle kavrularaktan.*** (A. Ağaoğlu 1993 s. 72). ***savaş et-*** 'savaşmak': × ***Faġfūr senden ötürü savaş ėtdi. Ol nā-bekār-ı 'ayyār, ol ġaddārı ḫūn-ḫār egilmedi.*** (Ferec v. 139a). × ***Faġfūr hezār nevbet ġaybetüŋde (metin: ġaybetüŋden) anuŋ-ile senden ötürü savaş ėtdi.*** (a.e. v. 139a). × ***Kişi perdesin yırtup itme savaş/Ki perdeŋ içindeki olmaya fāş.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340/42 no. 191). × ***Gendüler bir çırlaḳ çıplaḳ 'Arab ḳavmı ile eḥyānen savaş ėtmegin delīr u dilāverüz dėrler.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 135). × ***Ḳara buġranuŋ içinden niçe ṭaş, / Kāfire atdılar, ėtdiler ṣavaş.*** (Enverī 1928–29 s. 60). × ***Her kişi ki eyü savaş ėde ve er aḫtara yā ḫōd yaralaya...*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 346). ***savaş kıl-*** 'savaşmak': × ***Eger şāhdan dilerseŋ, bile varam, / Ḳılam savaş, eren bağrını yaram.*** (Fąhrī 1974 [1367] s. 292 no. 749). × ***Bābūsa vardı, çeriye oldı baş / Diler ol paşa-yile kıla savaş.*** (Enverī 1928 s. 58). ***savaş yürit-*** 'savaş yapmak' TS 3341: × ***Ḳal'aya ṣavaş yüritdi ṣubhdem/Aldılar ḳal'ayı gün ṭogduġı dem.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 30).

savaşçı ‘asker, savaşçı’ **<*savaş***. J.W. Redhouse 2006 s. 1163a, TS 3337. × ***Üşdiler bir ḳal‘aya ol gün çeri/Anuŋ içinde ṣavaşçı çok eri.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 37). × ***Bir ulu şehridi ġāyet ala şār/Ḳala‘yı muhkem savaşçı bī-şümār.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 38). × ***Ormanda ilerleyen bir grup savaşçı.*** (A. Yurdakul 1993 s. 325).

savaşgan ‘savaşıcı’ **<*savaş*** + ‘onu yapmak âdetinde olan’ manasında sıfat yapan ***-gan*** eki, b. ***alıngan*** ⊡. TS 3338. × ***Ve eğer dilersen ki korkusuz olasın, halkla savaşgan olma, incidicilerden olma.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 88). × ***Geldik imdi ayıbına: Türk cinsinden olan kulun ayıbı oldur ki tabiatı kunttur. Yeni ökünde bir nesneyi öğrenip öğet tutmaz, bilüsüzdür… Ve bahanesiz savaşkan olur. Ve gecede katı korkak ve yüreksiz olurlar.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 177).

savaşkan b. ***savaşgan***.

savaş ve dokuş ‘savaş; Krieg’ **<*savaş*** + ***tokı-*** ‘dövmek, vurmak’. × ***Daḳı düşmanı uzlıḳ ve doḳuşıla ḳoparmaḳdan –bundan ötrü eyitmişlerdur kim: ḳatı erlikden ve ‘azīm alplıḳdan ‘aḳl ve fikr yigrekdur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 95).

savat ‘zırh, silah; yüz, surat’ R. Dankoff 2004 s. 237, J.W. Redhouse 2006 s. 1163a, DS 3553. × ***Bütün hastalıklar içinde köylüyü en çok perişan eden, diş ağrısıdır. Yediden yetmişe kadar kadın erkek, çenesini tutarak hocaya koşan, köydeki “dişçi”ye giden ya da elini savadının altına sokup duvar diplerinde “of” çekerek ağlayanlar, öyle yürek sızlatan bir görünüm oluştururlar ki, onları görenin de ağlayası gelir.*** (M. Makal 1952 s. 45). × ***Hele duvardaki silāh armaları… Savatlı, mücevherli kılıçlar, Arap işi hançerler, gümüş kakma eski zaman tüfekleri, ağızdan dolma piştavlar! Belli bir şey, bu Dede padişah hazinesini Sarıcaya toplamış da üzerine yanlamış.*** (Kemal Tahir 1957r s. 193). × ***Alacakaranlıkta, savat derilerinin buruştuğunu anladı gülümserken. İster istemez yüzünü yokladı elinin biriyle. Doğruydu yüzünün buruştuğu.*** (M. Makal 1965 s. 26)

savcı ‘savcı; peygamber; der Prophet‘ <ETk. ***savcı*** ‘messenger’ G. Clauson 1972 s. 785, B. Atalay 1986 IV, 499, DS 3553, C. Brockelmann 1917 s. 48, W. Radloff 1911 IV, 431. × ***savçı: 1. davacı ya da davayı gören kadı 2. davayı faslettiğinden dolayı peygambere de ıtlak olunmuştur.*** (A. Caferoğlu 1931 s. 88). × ***Artık İstanbuldan gelen giden mektuplarla, o evin içinden yalnız Albert meşgul oluyordu. Fakat, o kadar uzaklardan haber getirmesini bilen bu savcı, bir defa olsun, kendi evine, kendi kız kardeşine dair ona bir havadis getirmiyordu.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1938 s. 347).

savgat ‘armağan‘ ***saugat*** ‘Geschenk’, krş. Çağ. ***saugat*** H. Vambéry 1901 s. 203, TS 3341. ××

savıl-/savul- ‘gitmek, uzaklaşmak, bitmek, sona ermek’ **<*savıl-*** a.m. **<*sav-*** G. Clauson 1972 s. 788, B. Atalay 1986 IV, 500, TS 3345, J.W. Redhouse 2006 s. 1163b. × ***Ḳaldı bī-çāre dönüp ḳaçdı Frenk/Geldi paşa gördi ṣavulmışdı cenk.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 35). × ***İkisi barışur***

ṣavulduḳda şer/Velī ol ara yerde oda düşer (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340-42 [1073] s. 61 no. 746). × ***Ben bu sözi 'aẕāb ḳorḳusından eyitmezven, kim anuŋçün eger ölüm niceme kim bir ṣavulmaz uyḳudur ve bir yaramaz asāyişdur, elbet-te öŋ ṣoŋ ölüm gelesidür.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 58). × ***Ötlüğenin beğliği böğürtlen savlınca, Ötlüğenin beyliği böğürtlenin vakti geçinceye kadardır.*** (V. İzbudak 1936a s. 49). × ***Bak, sarhoş taklidi de yapıyor. Savulun yanımdan, keratanın derisini yüzeceğim.*** (S.M. Alus 1944 s. 184). ***savulup bit-*** 'sona ermek': × ***Büyüklere, âmirlere, akraba ve eviddaya, eşe dosta ziyaretler savulup biter de Valde kıraathanesine düşersin.*** (S.M. Alus 1944 s. 149).

savir 'tahta veya bakır büyük sofra' × ***Yemekler şu tertip üzere yedirilir. Tahta veya bakırdan mamul savir tabir edilen büyük sofra meydana getirilir ki bunun etrafına on beş kişi oturur.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 87).

savran 'deve sürücüsü; Kamel Treiber, Karawanenführer' <Fa. ***sārbān, sārvān*** 'a camel-driver'. F. Steingass 1930 s. 640a, A. Tietze 1969 no. 105, H. Eren 1999 s. 357, 358, DS 3554. b. ***darvan-*** ⊡. × ***Rüzgara karşı savran (deveci) başı tarzı leblebi tozu yiyip, kendilerini aşkınızla harap eylemesinler.*** (E. Misailidis 1986 s. 63). × ***O, anlı şanlı bir Savrandı. Özbeöz kendi malı tamam beş devesi vardı.*** (S. Kocagöz 1941 s. 71). × ***Savranın, develerinden ikisini satmağa razı olması, kasabada dümbürdüdük oldu. Artık küçük kahvede mevzu bu idi.*** (S. Kocagöz 1941 s. 74).

savsacı 'sinsi plan yapan; a prowling rake' <***savsa*** 'a sly prowling for immoral purpose' J.W. Redhouse 2006 s. 1163b. ××

savsacılık 'sinsi planlar yapma' <***savsacı***. × ***Böyle müdbir olaraḳ āḫir-i kār./Ṣavṣacılıḳda virir kāra ḳarār.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 133).

savsakla- 'oyalamak, başından atmak, doğru düzgün yapmamak' <***savsak*** 'beceriksiz, baştan savma iş yapan' DS 3556. × ***İşte bunu büyüklerime sorunca, bana düpedüz bir cevap vermiyorlar, ama dolambaçlı ve sağa sola savsaklayıcı sözler söylüyorlardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 50). × ***Sehpa tozlu olabilir yalnız. Fatma Hanım savsaklar toz almayı ara sıra.*** (T. Uyar 1980 s. 84).

savsala- 'bocalamak, tereddüt etmek' b. ***savsakla-***. DS 3556. × ***Aklım fikrim, dalganın birine konmayı tasarlarken, kanat üzerinde savsalayıp başka bir dalganın üzerinde çark eden ıssız martı gibi dalga geçiyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 79). × ***Kör balıkçı usullacık, utanarak, tereddüt ederek bir şeyler mırıldanıyordu. Gülesimiz geldi. Saçmaydı yahu! … Aksaç ve sakalında nurani bir şey vardı. Tereddüt etti. Savsaladı, fakat dayanamadı,… adamdan karanlıklarda bir alaimisema yaratan bir şarkı koptu, fışkırdı.*** (Halikarnas balıkçısı 1947m s. 163).

savul- b. ***savıl-***.

savulla- 'elini sağa sola savurmak, sallamak, eliyle itelemek' × ***Ebe'nin burnuna kadar sokulmuş da el kol savullamasında körebenin eli***

kazara ona mı değmiş. (M. Seyda 1966 s. 24). × ***Kocabaşın oğlan küplere bindi: "Çekilin be!" diye savulladı milleti. "Hadin kendi harmanınıza!"*** (Tarık Dursun K. 1966 s. 50).

savullana sallana 'sallana sallana' × ***Kısa boyluydu, oturaklı adamdı. Savullana sallana yürürdü. Onuruna çok düşkün kişiydi.*** (M. Seyda 1970 I, 207).

savurgan 'müsrif, saçıp dağıtan' <ETk. ***savur-*** b.m. G. Clauson 1972 s. 791. ××

savurk- 'kaçmak; sich flüchten', سورقمق 'sich retten, sich flüchten'. ***-Karvan chalqi üşenüb savurqmaga başladi,*** 'die Leute der Karawane schämten sich und fingen an sich zu retten'. ***-Savurqmaq*** bilinmeyen bir biçim ve belki daha doğru biçim ***savurqamaq, savurgamaq*** olabilir. H. Vambéry 1901 s. 204. ××

savuşdur- b. ***savuştur***.

savuştur-/savuşdur- 'püskürtmek, başından atmak' <***savuş-*** <***sav-.*** TS 3347, J.W. Redhouse 2006 s. 1163b. × ***'Amca Beğ, ṣadrī, Şem'ī, Anjel ile olan ser-güẕeşt-i mu'āşaḳaları mulḥik-i fecī' bir netīce almaġa ramaḳ ḳalan bu üç 'āṣıḳ-ı muġaffal Dehrī efendīnin verdiği müsā'ade üzerine o gece odalarına bī-tāb düşünce bu ḳażāyı ṣavuşdurduḳlarına sevinmek-mi yoḳsa 'aynı ma'bed-i ḥüsne tevcīh-i naẓar-ı ta'abbud u sevdā etmiş olduḳları yek-dīgeri naẓarında 'alenīyete urmuş oldığına me'yüs olmaḳ-mı lâzım geleceğini ta'yīnde cidden müteḥayyır ḳaldılar.*** (H.R. Gürpınar 1927m s. 1839. × ***Tuna, alt tarafı yirmi iki yaşında. Köşesine çekilmiş, raundun sonlarına doğru yediği yumruğun sersemliğini savuşturmaya çalışıyor. Birazdan gong çalacak. Yeniden ringe yürüyecekler.*** (A. Yurdakul 1991 s. 184). × ***Efendi! O kadar üzülme; korkulacak bir şey yok. İnşa' Allah bir müddet sonra savuşturur.*** (P.N. Boratav 1995 s. 259).

-savuz/-sevüz 'şart birinci kişi çokluk eki'. ***dönsevüz*** H. Duda 1930 s. 98. × ***'Ahdi ṣıyacaḳ olursavuz Taŋrı ḳatında 'āṣī oluruz.*** (Ferec v. 90a). × ***Maṣlaḥat oldur ki bu ḳażiyyeyi basavuz, bu ḳızı bu yigidüŋ eline vėrürüz, yatsuz yaraḳsuz gideler, iki murdārdur, günde biŋ gez öleler.*** (a.e. v. 99a). × ***Şimdi biz dönmek ġazādan ne size/Ma'ṣiyet var bunda dönsevüz bize.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 25). × ***Bu işten padişahın mübarek reyine ne düştü bilsevüz.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 128). × ***Bu bir avuc kāfiri de ḍaġıdacak olursavuz, hālümüz nolur. Bir pāre etmege muhtāc oluruz dėdiler.*** (F. Giese 1929 s. 138). × ***Biz ậhır gelürdük size ṭapuya, / Gėcirek ėrişmesevüz ḳapuya!*** (Mes'üd bin Aḥmed 1991 n. 969).

savza/sebze 'sebze; Verdura' <Fa. ***sabza*** 'a green herb, a pot-herbe' F. Steingass 1930 s. 647b, H. Eren 1999 s. 358, Meninski 1680 II, 3006. ××

say I/saya 'büyük taş; grosse Stein' DS 3556, B. Atalay 1986 IV, 500. × ***Üç göz dam iç içe. Ahırla samanlık, saydan oyma eski mağaralardır.*** (M. Makal 1950 s. 38). × ***Ahırın ve samanlığın ise ışık girmek için yalnız tepeden delinmiş küçük bir deliği var. Saydan oyma za-***

ten samanlıkla ahır. (M. Makal 1952 s. 55). × ***Hastalanıp ölenlerden başka Hığdıt'ın oğlu Bektaş'ın da Etemin ahırında say kazarken ayağına bir taş beliği düştü.*** (M. Makal 1957k s. 46).

say II 'pulluk parçası; Teil des Pfluges' × ***Murad, yarın sabah Hamid onbaşıyı gör, takımlarını alsın da gelsin... Orta sabanın sayı tutmuyor, onarsın... -Olur baba!*** (M. Yesari 1928 s. 300).

say- b. ***sa-***.

saya I b. ***say I***.

saya II 'ayak izi' DS 3557, 3558: ***saya V***. × ***O arkadaşa ömür boyu bölgemden uzak durma cezası veriyorum. Hepsinin tazminatı batmış, hem işssiz hem öfkeliler. İçlerinden biri "Sayalar gibi geldi, sonra da gitti" dedi. "Saya'nın anlamına Derleme Sözlüğünde bakmanız gerekecek.*** (L. Tekin 1986 s. 154) × ***Saya hayvan ve insan izi demek mi? Yoksa biz sözlüğe yanlış mı baktık! Eskiden beri örgüt içinde mizahın yaygınlaştırılmasından yana olduğun bilinir.*** (L. Tekin 1986 s. 154).

saya III 'çamaşırhane; koyun ağılı' R. Dankoff 2004 s. 238, DS 3557. × ***İşin zor yanı başlıyordu: Okul çağındaki öğrencileri nereden, nasıl çıkaracaktık?.. Ev, ev dolaşarak doğru bir sayım yapabilmek mümkün değildi. Hem hayvancılıkla geçinildiği için, çoğu, köyden iki, iki buçuk saat ileride "saya" dedikleri barınaklarda bulunuyordu.*** (M. Başaran 1955 s. 102). × ***Pencerenin yanındaydılar. - Bak çamaşır ipi var sayada. -Koş getir.*** (Y. Atılgan 1973 s. 1601). × ***Üç gün sıra sıra kazanlar kaynadı sayada; yenildi, içildi.*** (Y. Atılgan 1973 s. 161). × ***Domdom Ali –Nerde o hayırsız oğlun? Niye gelip de el vermez sana? Saya yeri de onarılacaktıydı... Ah benim güzel sayam ah, ah... Sürü elden gittiyse tahıl da mı ekilemezdi oraya?*** (A. Ağaoğlu 1982o s. 396).

saya IV 'mantoluk kaba kumaş; grobes Tuch zu Regenmänteln'<İt. ***saja*** 'deri yelek; Wams', ***sajo*** 'kumaş; ein Zeugstoff'. Krş. İt. ***sargia*** G. Meyer 1893 s. 55, R. Dankoff 2004 s. 238. ***Saia cinkası*** G. Molino 1641 s. 368, Ch. Tzitzilis 1987g no. 451, 'kadın hırkası' ZTS 1976 s. 165, TS 3348. × ***Bir ṣaya ḳaftanıla paşa yayan / Ol yana segirdüben oldı revān.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 34). × ***Aġ sayalı, mor sayalı gelinner / Çekirgey hėllemeden geliller.*** (Ö.Ā. Aksoy 1945 I, 382). × ***Kadınlar, kara kara bezlerden saya örterler tepelerine.*** (İ. Balaban 1965 s. 64).

saya V 'ayakkabının yumuşak olan üst kısmı' DS 3557. × ***Basık, kör ışıklı bir kunduracı dükkânında didinen sayacı Selim de şakacıdır.*** (Reşat Enis 1944 s. 237). × ***Hafif sakallı bir delikanlı, alçak bir iskemlede oturuyor, sarı deriden ayakkabı sayaları kesiyor, falçatayı öyle çabuk, öyle ustaca kullanıyordu ki.*** (Orhan Kemal 1949 s. 54).

saya VI b. ***saye***.

sayag I Az. 'tarz, çoban tarzı'. ***çobansayagı*** 'çoban tarzı; hirtenmässig': × ***Ay ġız, mānim danışığım çoban sayağıdı. Gāl sān māndān incimā.*** (Ġaçaġ Näbi 1961 s. 5).

sayağ II b. ***sağ yağ***.

sayağı b. ***sağ yağ***.

saya hesaba al- Az. 'dikkate almak, hesaplamak' × ***Ġara mozalan nādi ki, onu saya-hesaba alasan?*** (S. Rähimov 2005 I, s. 176).

say delik??? × ***Zoru zoruna duyurup anlatabildiğine göre, beş gündür yatarmış. Sol böğründe bir ağrı peyda olmuş. Çekilmiş "say delik"in köşesine.*** (M. Makal 1954 s. 91).

-saydı/-seydi: × ***Gözlüğün nerde? Düşürdün mü yoksa? Kırılmasaydı bari.*** (A. Ağaoğlu 1982o s. 100).

-saydı ... -mişti: × ***Sen böyle birini isteseydin şimdiye kaç tanesini kullanmış, bırakmış olurdun."*** (A. Kutlu 1987 s. 161). × ***Gör mən necə adamam ki, bu çanacan səbr eləmişəm. Əgər bir ayrı adam olsaydı, gəlib sənin qapının dabanını çıxartmışdı.*** (S.S. Ahundov 2005 s. 43).

saye/saya 'gölge; koruma, yardım, saye' <Fa. ***sāye.*** J.W. Redhouse 2006 s. 1033a. ***bu sayede*** 'bununla, buna borçlu olarak': × ***Balkan hizmeti*** öyle ***bir darbe idi ki Türk inkılapçıları inhizamın asıl sebebini bu sayede keşfedebilirlerdi.*** (B.C. Morkaya 1934 s. 68). × ***Bu sayede diğerleriyle de fikir birliği yapmak mümkün oldu. Enine boyuna görüşüldü, konuşuldu.*** (Feridun Osman 1936 s. 41). × ***İngilizceyi daha yeni öğrenebildim, beş yıl oluyor. Efendim, bizim bahriye bir nimettir. Hep bu sayede.*** (B. Duygulu 1963 s. 23). ***sayenizde*** 'saygı biçimi': × ***Bu zamanda dokuz çocuk çalışmakla beslenir mi beyim? –Ne, dokuz tane mi? –Evet beyim, sayenizde... İki tanesi de karı.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, c. VIII, sayı 40-42, s. 40). ***saye sal-*** 'gölge salmak': × ***Bir sonbahar günü baktık ki küçük çam ağaçları filizi, körpe diken yapraklarıyla, üç beş kocayemiş çıngıl çıngıl yemişleriyle yer yer esmer, pembe, kül rengi toprağa saye salar.*** (S.F. Abasıyanık 1950m s. 42). ***sayesinde*** '-e borçlu olarak': × ***Bir cam fener ile birkaç saksı, bir de Hasenenin çarpık ağzı sayesinde kiracıların arkası kesilir.*** (H.R. Gürpınar 1934 s. 67). × ***Fakat garpteki medeniyet makinesinin asıl işleyiş tarzını gazetedeki vazifesi sayesinde öğreniyordu.*** (B.C. Morkaya 1934 s. 82). × ***Nadire Hanımın bu eyyam reisliği sayesinde Kâni Paşa bütün memuriyet hayatında azil denilen mahrumiyeti tatmadı.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 13). × ***Şimdi Ofis veya buna benzer bir yerde memur olan Fettah dayı da onun sayesinde asrileşmiş, kibarlaşmış. Hatta Kıymet'in kardeşleriyle birlikte beni Süvari mahfelinde verilen bir garden partiye bile götürdiler.*** (M. Körükçü 1954 s. 96). × ***Onlar sayesinde bu insanların son derecede hesaplı, hakkının on parasında bile dikkatli ve titiz, alabildiğine açıkgöz ve çakır pençe olduklarını bir kere daha anlardık.*** (A.H. Tanpınar 1961 s. 135). × ***Aha şimdi, Allah sayasında, demirgıratçılığı da gabul ettük ki, millet temelli eselsin.*** (F. Baykurt 1961o s. 21).

saygı 'saygı, hürmet' ***<sa-/say-*** + fiilden nomen abstractum yapan ***-gı*** eki için b. ***açgı*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1164a. × ***Sesinde belli bir saygı***

vardı. Yatağın, yorganın ederini şöyle bir hesaplamış, Kâmil Efendinin değeri gözünde bi kaç kat artmıştı. (Kemal Tahir 1961 s. 167). ***saygı et-*** ‘saygı göstermek’: × ***Bir sabah Cavide benim odamda iken Hasan Bey kapıyı açtı. Beni Cavide ile görünce saygı etti, gelmedi.*** (M. Ş. Esendal 1934 s. 266). × ***Arada bir uğrar, beni evde bulursa bir kahvemizi içer, bulamazsa saygı eder, hanımın yanına çıkmaz, giderdi.*** (M. Ş. Esendal 1934 s. 445). ***saygı say-*** ‘saygı duymak’: × ***Benim kabaḥatim onu adam yerine ḳoyup ṣayġı ṣaydığım oluyor öyle mi, başıma bu ḳaḳılıyor.*** (Alḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 25).

sayhalla- ‘sürüştürmek, ovmak, parlatmak’ <Ar. ***ṣayḳal*** ‘cila’ + Tü. ***-la*** isimden fiil yapım eki, krş. ***saykal***. DS 3559: ***saykal*** ‘düz, pürüzsüz’, J. Thury 1885 s. 48: ‘dörzsölni’. ××

sayhın Az. ‘tenha, gizli, kimsenin olmaması hâli’ × ***Odu ki sayḫın yatmışdı.*** (Azärbaycan Naġılları 1960.5, 47). × ***Padşah öz tutduğu ämällări bildiyinä görä hämişä camaatdan sayḫın gäzärmiş.*** (Azärbaycan Naġılları 1960.5, 151).

sayı b.m. <ETk. ***sayu*** ‘counting; every’ G. Clauson 1972 s. 858, krş. J.W. Redhouse 2006 s. 1165a. × ***Bana gelen mektupların sayısı dördü, beşi buldu amma, benim hiç aldırış ettiğim yok gibi idi.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 156). × ***Eksik kâğıtla kırk yazanların sayıları silinir; marketten indirilir (Kumar hırsızları buna “borlo” [yâni] ‘yazılmış yazılmıştır’ derler; fakat bu doğru değildir, sayıyı indirmek lâzımdır).*** (H. Kodaman 1944 s. 202). × ***Bu oyunda bir çocuk bir başkasının omuzlarına binip bir mikdar parmağını uzatarak çatal matal kaç parmak? diye sorar. Alttaki oyuncu sayıyı bilene kadar inmez.*** (THASDD 1952 VI, 46). × ***Gepegenç yaşlarında, çoğu yeni doğmuş çocuklarını bırakarak tutukevlerine konulanların sayıları on binleri, yirmi binleri aştı.*** (A. Ağaoğlu 1985 s. 220). × ***Şehzâdelerin ve Sultanların dairelerindeki toplam cariye sayısı sekiz yüzü aşmıştır.*** (H. Topuz 1998 s. 31). ***-e sayı ile vermediler*** ‘çok önemli değil, anlamında’: × ***Ellerine düşene Allah imdat eyleye; eğerçi tabiat yardım eder de, iyi olur ise ne alâ, olmaz ise uğurlar olsun, ellerine sayı ile vermediler ya. Bak tuhafa ki, raporto yapacalarından ölenleri haber vermeyüp, kalanını zikrettiklerinden, hükümetten nişan da alırlar.*** (E. Misailidis 1986 s. 620-621). ***-sayı ile mi verdiler*** ‘önemli değilsin, anlamında’: × ***Yok beyim, yok... Ne mes’uliyeti olacak... beni sana sayı ile vermediler ya.. Sen hiç merak etme, evvel Allah şimdi dalar çıkarırım.*** (Yeni Hikayeler 1951 s. 6). × ***“Seni bana sayı ile mi verdiler?” diye dal bıçak Oruç’un üzerine saldırmıştı.*** (M. Seyda 1970 I, 309). ***sayım suyum kilit*** ‘oyun bitti, anlamında’: × ***Horoz kenardan, “Sayım suyum kilit” diye seslendi. Ben hemen dövüşü durdurdum.*** (N. Eray 1976 s. 102). ***sayım suyum yok*** ‘ben bu işin dışındayım, anlamında söz’: × ***Tayyar: -Sayım suyum yok; b... su!.. diye oğuna oğuna başını kaşırken, yere kıçüstü serilmiş olan madam, topaç gibi birkaç kere fırıl fırıl döndü.*** (S.M. Alus 1934 s. 333). × ***Sayım suyum yok, bu kadardır cancağızım. Benim hatırım için birkaç kuruş ziyan etsen ne çıkar?*** (S.M. Alus 1944 s. 22). ***sayıyla kendine gel!*** ‘bir süre içinde kendini topla; von alafranga Boxen?’:

× ***“Canım zaten Nuh’da iş yok!” “Fen Müdürünün hemşerisiyim diye...” “Vazifesine boş veriyor” Dörtköşe Cemal’e dönen Yassı bekir: “Bundan sonra sayıyla kendine gel” dedi. “Niye?” “Niye mi? Herif kontrol oğlum eşek başı değil haşa huzurdan!”*** (O. Kemal 1952m s. 10).

sayıb endir- Az. ‘saymak, dikkate almak, iltifat göstermek’ × ***Ġaraş bir andaca özüylä onu müġayisä etdi, Naznazın beläsinä uymayacağını düşündü – yo̧h, onu sayıb-endirmäz.*** (M. İbrahimov 1960 s. 484).

sayıd??? × ***Perşembe günü, erken, köy kabadayıları giyindi, silahlandı, bindiler. Gelin almakçı alayını kasabaya götürdüler. Kasabadan da atlılar onları karşıladılar. Yalnız karşı çıkanlar çoluk çocuk takımı oldu. Sayıd’a delikanlılardan hiçbiri binmemişti. Düğün sahipleri bunu iyiliğe yormadıklarından kasabaya varır varmaz, güveyin amcası, Osman Kalfanın Ferhat gibi başa gelen delikanlıları aradı ise de kimseyi bulamadı.*** (M.Ş. Esendal 1958m s. 92).

sayıl- ‘sayılmak, hesaplanmak’ ***<say-***. × ***Ḳoyun tamām dölüni dökdükden ṣoŋra mayıs içinde ṣayılur ve hem ḳoyunıla ḳuzı bile ṣayılmaḳ emr olunmuşdur.*** (N. Beldiceanu 1967 [1501] v. 25b). ‘kabul edilmek, öyle farzedilmek’ × ***‘Ummān-ı ḥaḳīḳatde nedür ḳadrı mecāzuŋ? / Bir ṣayılur furtına-i yemm ölü ḳum-la.*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 350). × ***Ben ṣıranıŋ başında olduġum ḥālde ḫöcanıŋ sedīri, cunbası biraz geriye çekik olması ḥasebiyle yüzi, ancaḳ dirsekleri raḥleye dayalı, başı iki eli içinde durduġı zamān görülüyordu ki benim içün bu ḥāl bir avanta ṣayılabilirdi.*** (Aḥmed Rāsim 1312 s. 105). × ***Her devirde ḥākim bir ḳuvvet vardır. Oŋa tab‘iyet ḥikmet-i zamāne ṣayılır. Vaṭanperverlik ve ḥamīyetini bu felsefeye uydurараḳ küplerini ḍoldurmayı bilenler bu memleketde müreffehen yaşarlar, bu ḥikmet-i idāreniŋ żıddına gidenler dedi ḳodular içinde boġularaḳ aṣılırlar, kesilirler, sürülürler.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 6–7). × ***Çocuklarım, başınızda sarıḳ var. Siz ‘ulemādan ṣayılırsınız. Ḳoşmaca, ḳayıraḳ oynamaḳ, çamurlara, tozlara yuvarlanmaḳ size yaḳışır mı? Bāğçenin bir köşesinde efendi efendi oṭuruŋ!*** (R.N. Güntekin 1928 s. 124). × ***Baktım, hoşuma gitti: “Fahri! Seni evlendireceğim” diye kendi evleniyor. Kız kendini ona mal etmiş. Fena da olmamış. Fahri evlenmiş sayılır.*** (M. Ş. Esendal 1934 s. 367–368). × ***Kirasına göre, âdeta bedava sayılır.*** (B.S. Kunt 1948 s. 13). × ***Eh, bugün Hüsniye bana içtimaî mevkî itibariyle de küfüv sayılabilir.*** (R.H. Karay 1964 s. 149). × ***Devlet, işçi–işveren ilişkisini düzenlemiş, Kömür Havzasına ilk adımını atmadan önce: Kanunun 72. maddesi gereğince her türlü grevi ve lokavtı yasaklamıştır. Greve kalkışan işçi elbette Devlete başkaldırmış sayılır.*** (M. Seyda 1970 I, 123). × ***hatırı sayıl-*** ‘değer verilmek’: × ***Yemekten sonra bu küçük obanın hatırı sayılır erkek ve kadınları bizim çadırın çevresini kuşattılar.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 52).

sayılı ‘belli başlı, büyük; sayısı belli olan’ ***<sayıl-*** + fiilden participium passivum manasında sıfat yapan ***-ılı*** ekler grubu için b. ***ardılı*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1165a. × ***Sayılı koyunu kurt yimez. (Sayılı koyunu kurt kapmaz.)*** (V. İzbudak 1936a s. 445). × ***Hürmüz hanım civanlı-***

ğında sayılı güzellerdenmiş. Keman gibi kaşlar, gür kirpikli gözler, pembe pembe yanaklar, buğdayî ten… (S.M. Alus, Akşam Gaz. 23.VI.1941). × ***Babası İstanbulun sayılı tacirlerinden, eski tâbirle "kırk anahtarlı".*** (R.C. Ulunay 1941 s. 16). × ***Ne diyordum? Başımda bu sayılı fescilerden birinin fesi.*** (S.M. Alus 1944 s. 15). ***sayılı fırtına*** 'isim yapmış yaygaracı, kavgacı' DS 3559: × ***Sayılı fırtınalardan Firdevs hanım da sesini çıkardı.*** (S.M. Alus 1934 s. 318). × ***Bizim tosunumuz, bu makule sayılı fırtınalardan kat'iyyen değildir. Ömründe kimseye yan bakmamış, öf dedirtmemiş, belki tavuk bile kesmemiştir.*** (S.M. Alus 1944 s. 9). × ***Herif sayılı fırtınalardan, yaman azılılardanmış. Saldırmasına asılır asılmaz haklayıveriyor.*** (S.M. Alus 1944 s. 95). × ***Bir gece, böyle sayılı fırtınalı, saldırmalı bir vak'a atlatmıştım. Az kaldı boşu boşuna tantunu boyladım gittiydi.*** (S.M. Alus 1944 s. 97–98).

sayımsa- 'önemsemek, saymak' ***<say-*** + fiilden ***-ımsa-*** genişlemesiyle türetilmiş fiiller için b. ***acımsa-*** ⊡. DS 3559. ××

sayımsı- 'değer vermek, hatırını saymak' ***<say-*** + sıfattan ve isimden fiil türeten ***-ımsa-/-ımsı-*** genişlemesi için b. ***azımsa-*** ⊡. × ***Bir de haydut Tavşan ön araba derununda süslü ve nazenin ve mücevherata gark olmuş kırk nefer hatunun yalınız dört seymen ve bir kulavuz ile geçtiklerini görmüş ise, "Ulan, bu ne halt etmek? Bu, bize hakaret olup tavşanı sayımsımamaktır, yoksa benim burada olduğumu bilmiyorlar mı?''…*** (E. Misailidis 1986 s. 422).

sayır bayır 'anlamsız, ilgisiz, alakasız' DS 3559. × ***Ġaloşlu adam Züleyhanın hästäländiyini, bäzän sayır-bayır danışdığını ätrafa yaydı.*** (S. Rähimov 2005 II, s. 158).

sayır sayır 'yağmur sesi taklidi' × ***Öğleye doğru başladı yağmur. Önce usuldan sayır sayır yağdı. Sonra hızlandı gittikçe. Tepelerin başı görünmez oldu.*** (T. Apaydın 1991 s. 78).

sayırtı 'dövenin hareket ederken çıkardığı ses' ***<sayır,*** yansıma seslerden türeyen isimler için b. ***gürültü, fısıltı*** ⊡. TS ***sayırda-*** 'şarıldamak'. × ***Altımda döğenin sayırtısını işitiyorum. Ağır, usandırıcı bir sayırtı. Sapların teker teker kırılışları, tanelerin yuvalarından ayrılışları, ve samanlara ve samanlara karışmaları.*** (T. Apaydın 1952 s. 47).

sayış- 'ödeşmek, hesaplaşmak; çocuk oyunlarında sayı sayarak ebeyi belirlemek; auszählen im Spiel' ***<say-***. TS 3350, DS 3559. × ***Vara yoğa öfkelen, bağır sen bakalım! Sabunluğa dokunur musun? Dokun dokun bakalım! Mızıkçı, mızıkçı! Gene mi sayışacağız? Nasıl, nasılmış?*** (Peride Celal 1991 s. 171).

sayıştır- 'saymak, sıralamak' ***<sayış-***. Orta Tü. ***sayıştur-*** 'sayışmak, kesişmek' B. Atalay 1986 IV, 501. × ***Başladı balıkların, gün görmemiş duyulmamış adlarını saymaya… Menekşeden Floryaya kadar yürüdük, o daha balıkların adını, huylarını huslarını, renklerini sayıştırıp duruyordu.*** (Yaşar Kemal 2002 s. 36). ***arka kemiklerini sayıştır-:*** 'vurmak' × ***Birden şagirdim olacak kocası, elinde dikenli bir çöp ile ortaya dikilip ikimizin de arka kemiklerini öyle bir sayıştır-***

dı ki, bilmem artık kokonam böyle muhabbet ibrazından hoşnut oldu mu, bana sual ederseniz, sırtımın darbı ile ona böyle muhabbet miyancılığı etmek istemez idim... (E. Misailidis 1986 s. 611).

saykal 'cila; Glättkolben' <Ar. ***ṣayḳal*** 'cila' + Tü. ***-la*** isimden fiil yapım eki, b. ***sayhalla-***. DS 3559: ***saykal*** 'düz, pürüzsüz', J. Thury 1885 s. 48: 'dörzsölni'. ***sajkal*** صيقل 'caklilo, glättkolben' O. Blau 1868 s. 287. M.Z. Pakalın 1946–54 III, 134. ××

say ki 'sanki' <***say-***. J. Thury 1885 s. 48, DS 3560. × ***Say ki anası ölmüş buzağı. Boynu kiraz çöpü... Bir sıkımlık canı var yok...*** (Kemal Tahir 1957r s. 7). ***Doğunun bebeleri taş bebek değildir; say ki onlar ağlarken lo / say ki gülerken çökelek.*** (H. Yavuz 1977 s. 27).

-saymış/-seymiş: × ***Fakat işte sen de biliyorsun, hiçbir gün devamsızlığı, hoppalığı var mı? Keşki olsaymış. Ahir vaktimde ben saltanat sürmek isterim.*** (E.E. Talu 1928 s. 324). × ***-Nermin hanım son günlerde çok üzüntülü. Bizimkiler Ankarayı alırlarsaymış siz hiç çıkamazmışsınız.*** (K. Tahir 1961 s. 347).

-saymış/-seymiş... -ecekmiş: × ***Bir gün daha durmuş olsa imişim ben de buŋa binecekmişim!*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 171). × ***Eğer iki saniye gecikseymiş, ayaklarının altına alıp pestilini çıkaracaklarmış.*** (S.M. Alus 1934 s. 213). × ***Beş dakika gecikseymişiz, Arab Sadiyi bulamıyacakmışız.*** (S.M. Alus 1944 s. 151).

saymuran 'fesleğen; Basilikum'. ***sajmuran*** صيموران 'fesligen, Basilikum' O. Blau 1868 s. 287. ××

sayra- 'şarkı söylemek; singen' <ETk. ***sayra-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 859, Orta Tü. ***sayra-*** 'şakımak, ötüşmek' B. Atalay 1986 IV, 501, TS 3351. ××

sayrak 'eyer; Sattel, Basilikum'. ***sajrak*** سغرق 'dèrvenica, Sattelgestell' O. Blau 1868 s. 287. ××

sayrı b. ***sayru***.

sayru/sayrı 'hasta; krank' W. Radloff 1911 IV, 226, Meninski 1680 II, 3019, ***sajru*** 'hasta, krank' O. Blau 1868 s. 287, TS 3351, DS 3561, J.W. Redhouse 2006 s. 1032b, Filippo Argenti 2001 [1533] s. 256. × ***Teŋri dėdi: "Sayru oldum" Müsïye/"Gendü dostun kişi böyle isteye?"*** (Sulṭān Veled 1958 s. 27). × ***Yine dėdi: "Sayru oldum, gelmedüŋ/dėdügüm sözi ḥisāba almaduŋ?*** (Sulṭān Veled 1958 s. 27). × ***Ben anıŋ sayrulıġından ṣayruvam.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 90). × ***Çu ̮Husrev oldı ol bıŋardan ayru, ümīḏsüzlikden oldı göŋli ṣayru.*** (Fąḥrī 1974 no. 723 s. 291). × ***Olayduŋ ̮Hatunuŋ başuŋa bir tāc, ki ḳızı ṣayru oldı ota muḥtāc.*** (Fąḥrī 1974 no. 2602 s. 384). × ***Mādām-ki seŗhöşdur, bir müntehā delidür ki barı deli, ḳaçan-ki mąḥmürdur, bir sayrudur ki barı sayru.*** (Mercimek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 105). × ***Eyle olsa yoksul kim baylara öygüne, şol sayruya benzer ki sağ kişiler işlediği gibi kuvvet harcolacak iş işleye.*** (a.e. s. 177). × ***Çü gördiler kim anuŋ göŋli sayru / Buçuḳ dem olmadılar andan ayru.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 1876). × ***Sevgüsi birle ki beŋzüm ṣararup düşdüm âh/Sevdügüm gördi didi kim be bu ṣayruya oŋat.*** (Edirneli Naẓmī 1928 s. 12). × ***Şöyle kim yeyesiye ḥarīṣ ṣayru yeyesinüŋ ziyānın***

bilür, ammā ol ziyānına baḳmaz, gendü ārzüsı dileginᴄe yeyesi yer, ṣayrulıġı artar. (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 60). × ***Sayrı arslan ve zāġ ṣüratı bu miṣāl-dur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 37). × ***Yā budur ben ṣayrusına emsem ėde bir oŋat, / Öldüre eŋ ṣoŋra ben ölmelüsini, yā Naṣüḥ.*** (Naẓmī 1928 s. 14). × ***Göŋül ayrulıġuŋ derdiyle ṣayrudur, seni özler / Ėder göynüklü āh ol deŋlü ol kim göyünür, özler.*** (Naẓmī 1928 s. 15). × ***Eger aġlarısam sayru saġalmaz, ölüm işine kimse çāre ḳılmaz.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 49). × ***Kimi sayru oldı vu ḳaldı gėrü, / Kimisi varımadı hīc ilerü.*** (M.F. Köprülüzāde 1934 s. 25). × ***Sayruyamı sorursun. 1) Hastaya çorbamı sorarsın. 2) Hastaya karpuz surulmaz. 3) Tabip olan kişi hiç hastaya döşek mi sorar.*** (V. İzbudak 1936a s. 268). '***ışk sayrusı*** 'aşk hastası': × ***'Işḳ ṣayrusı olanlara gelsünler timār eyliyem.*** (Eşref–oğlı Rümī 1286 s. 28). ***sayru düş-*** 'hasta olmak': × ***Meger bir gün köprisinüŋ yamacında bir bölüm oba ḳonmış idi. Ol obada bir yaḫşı ḫub yigit ṣayru düşmiş idi*** (M. Ergin 1958 s. 177).

sayrulık/sayrılık 'hastalık' ***<sayru/sayrı***. TS 3357, DS 3561, TS W. Radloff 1911 IV, 226, ***sajruliq*** 'Krankheit, Schwäche, Erkältung, Schmerzhaftigkeit', J.W. Redhouse 2006 s. 1032b. × ***Sajruliqdan durub dururem özülem dijü qorqarem.*** 'wegen der Krankheit hielt ich inne, fürchtend, dass ich zusammenbräche'. × ***Anuŋçün kim ulular eyitmişdur: her kim pāḏişāhdan ögüt gizleye ve ṭābibden ṣayrulıġın gizleye, gendüzineˇ ḥıyānet-lıḳ eylemiş olur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 25). × ***Şöyle kim yeyesiye ḥarīṣ ṣayru yeyesinüŋ ziyānın bilür, ammā ol ziyānına baḳmaz, gendü ārzüsı dileginᴄe yeyesi yer, ṣayrulıġı artar.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 60). × ***Ven anuŋ sayruluġından ṣayruvam/Sanma, kim ben ol velīden ayruvam.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 27). × ***Kimsene bulara idemez devā/Ki ṭımār idüp ṣayruluġı ṣava.*** (Ferheng–nāme–i Sa'dī 1340/42 no. 396). × ***Rüzigārˇ ḥilāfı ṣayrulıḳ ve ḳızlıḳ ve ġarḳ olmaḳdur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 19). × ***Bu gün ki bu 'ömrüm ılduzı ḳarardı ve dirligüm güneşi fenā sayrulığına degdi, öŋüme bir yol oġradı ki gėrü dönmek yoḳ, nāçār varmaḳ gerek.*** (S. Şeyḫoğlu 1973 s. 209–210). × ***Sevgili Suna, patetik bir şarkıyı tam orta yerinden kesip fırlattı. O sayrılık ensesine binmeseydi de fark etmeyecekti. Güzel bir gülüşe bile "belki" diye başlayacaktı. Ya da başlamayacaktı hiç. Trajik çatışkılarına daha fazla dayanamayıp son çığlığını savuracaktı.*** (Z. Ankara 1991 s. 169). × ***Sayrulıkdan durub dururem özülem diyü korkarem.*** (H. Vambéry 1901 s. 202). × ***Didi kim niçün yatasın ḳayġulu/Ki sayrulık ide tenüŋde gulu.*** (C. Dilçin 1991 s. 236).

say- sayıştır- 'söylenmek, şikâyet etmek' ***<say-***. × ***Azraile, dünyada gün yüzü görmediğini, Tanrının, kendisine hiç kimsenin kocasına benzemez bir koca verdiğini, ömrünün yarısını onu beklemekle çürüttüğünü, dağ başlarında kardeşlerinden uzak garip kaldığını söyleyip ağzına ne geliyorsa saydı sayıştırdı.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 152).

sayu 'ulak' J. Thury 1885 s. 48. ××

sayvan ‘etrafı açık, üstü örtülü yer; çadır, tente; Zelt, Himmel’ <Fa. ***sāyabān*** ‘an umbrella; a parasol’ F. Steingass 1930 s. 780a, H. Eren 1999 s. 358, Meninski 1680 II, 2528, A. Tietze 1969 no. 107, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 134, TS 3359, DS 3561. × ***Tatarlaruŋ ḫayaların kesüp, derilerini biribirine diküp bir sāybāna atdılar.*** (Th. Nöldeke 1859 s. 194). × ***Rüzgārıŋ şiddet-i vezānına ma‘rüz ḳaldıḳları tepelerde zevcesiniŋ o ḳāmet-i ḳıyāmetin i tezyīn eden ḳırmalar ṣayvanlar ḳurdeleler yapır yapır uçuşduḳca Ṣadri bey: -Melaḥat ḳoluŋdan ṣıkı ṭutmasam şimdi havalanacaḳsıŋ!*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 54). × ***İki gün gicesiyile ceng olundı. Āḫir Tatar başıldı, şöyle ḳırdılar kim ḫayālarını kesdiler derisin birbirine dikdiler, keçeye ḳapladılar, ṣayvānlar etdiler. Adıçün şimdi daḫı ol yazıya ṭaşak yazısı dirler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 13).

say yağı b. ***sağ yağ***.

saz I ‘saz, çalgı’ <Fa. ***sāz*** ‘çalgı’ F. Steingass 1930 s. 641b, J.W. Redhouse 2006 s. 1027a. × ***“Hatda dibīrlikde, nerdde ṣatrancda, fürüsiyetde mehāreti vardur. Sazlaruŋ dükelini söyledür. Hem nefesi ḫüb-dur, ġāyet ve nihāyetdür” dėdiler.*** (Ferec v. 199b). × ***Hususi saz takımı onun şerefine çalsa çoktan ipliğini pazara çıkarır, şımarır, cıvır.*** (S.M. Alus 1934 s. 160–161). × ***Böyle zamanlarda Yusufun hâli pek perişan olurdu. Melil melil önüne bakar, sazına dokunur, müşteriye itibar etmezdi.*** (Sabahattin Ali 1943 s. 69). × ***Gāh raḳṣa girüp dönerem gāh sāz olup çalınuram.*** (Şair Eşref 1958 s. 11). × ***O ki vuruyor o saza, içi gidiyor insanın.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 173). × ***Benim saz çalamamamın sebebi var: anam, aşık olacağım da diyar diyar dolaşacağım diye saza, aşıklığa düşman olmuştu.*** (Yaşar Kemal 1980 s. 367).

saz II ‘çalışır durumda, eksiksiz, noksansız’ × ***Rüstām kişi koḷhozu saz halda, yaḫşıca vāziyyātdā tāhvil verib getdi.*** (M. İbrahimov 1960 s. 168).

-sâz ‘yapan, uyduran, düzen anlamlarında birleşik kelimeler yapar’ <Fa. ***sāz***. b. ***çaresaz***, ***demsaz***, ***destansaz***, ***karsaz*** ⊡. × ***Oldem ol demsāz yigit Manṣüra elli miṣḳāl ḳızıl altun vėrdi.*** (Ferec v. 92a). × ***Bu benüm bibim şüh zendür, çoḳ mekirlüdür, gül,-gīrdür, tezvīrdür, merd-nevāzdur, destān-sāzdur.*** (Ferec v. 23a).

-saz/-sez ‘ikinci kişi çoğul şart biçimi; wenn ihr tut’ × ***Pādşah-da dönür deyi orda: benim üç vedim var. Bu vedimi yaparsaz gızimi veririm.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 124). × ***Köylülerse bana “Adam aklını oynattı! Acaba bir tımarhaneye göndersez mi? Yoksa dayakla aklını başına getirsez mi...” diyorlardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1954y s. 12). × ***Siz bahan bir ala balıḫ bulabilirsez ben bu yarayı rahat ederem.*** (Ş. Beysanoğlu 1966 s. 131).

saz benizli ‘uçuk renk tenli’. Karaçay ***saz*** ‘soluk, solgun’, ***saz bes*** ‘soluk yüz rengi; blassen gesichtsfarbe’ W. Pröhle 1909 s. 131, TS 3360: ***saz*** ‘sarı’. × ***Çaġırup ṣaġu ṣaġdı pehlevī zār, çu buldı saz beŋizlü ḫusrevi zār.*** (Faḫrī 1974 no. 4464 s. 475). × ***Saz benizli Ülfet beyin de müstehzi çehresi gülümsemede; (sizin kadir ve kıymetinizi ben ayarda asiller bilir) der gibi göz kırpmada...*** (S.M. Alus 1933p s. 107).

saz çal- ‘çalgı çalmak’ ***<saz I***. × ***Yatağın başucunda, duvarda asılı bir saz. Keyfi yerinde oldu mu, Ayaşlı saz çalar.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 38).

saz (u) söz ‘eğlence’ × ***Huylu huyunu terk eder mi? Aynı bıçkınlık sürmüş. Aynı içki âlemleri, sabaha dek saz söz.*** (M. İlhan 1983 s. 117–118). × ***Sāz u söz hāẓır buyursun meclīse ġhşāme-yaz.*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 317). × ***Sāz u sözümüzle gice bülbülleri uyandı.*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 66). × ***Sāz söz başlasın, müskirātla ḳafalar iyice dumanlansın.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 48).

sazak ’nehirden esen soğuk rüzgar’ DS 3562, (Erzurum) ***sazaḳ*** ‘vent froid entrainé par le courant d’un fleuve; vent qui vient des joncs’ Balhassanoglu 1904 s. 129, Meninski 1680 II, 2514. × ***“Tıpkı Gani Ağa’nın Bozo’su… dedi içinden Garip. Bir sazak… yakıyor. Selim de Kemal de, Garip de üçü de birer zıbınla. İç gömlekleri bile yok.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 18).

sazandar Az. ‘sazcı’ <Fa. ***sāzande*** a.m. F. Steingass 1930 s. 640b, M.Z. Pakalın 1946–54 III,134, J.W. Redhouse 2006 s. 1027b. × ***Sazandarlar çalır, Näbi mahnılarından o̱huyur, ġonaġlar yeyib içirdilär.*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 87).

sazende takımı ’saz takımı’ b. ***sazandar***. Meninski 1680 II, 2515. × ***Beş kişiden mürekkeb bir sāzende ṭakımı.*** (A. Rasim, 1316gü s. 8).

se ‘çünkü’ × ***-İsteymisin üçyüz lira haram, yokse üç lira halal mi steyşın? –Çocuk düşünür taşınır, sonunda karar verır hem der: -Daha iyidir üç halal se üçyüz haram lira.*** (N. Hafız 1985 s. 190). × ***Hüsni Yusuf’un halasi kocasina hep ayrı yemek bragimis mutfakta se o*** çeç ***yeymiş.*** (N. Hafız 1985 s. 195). × ***Sora bu delikanlı dey: “Al biraz iç bu sudan”! Ne vakıt içey, boynuzlari kaybuli. Delikanlı dey: “Cidecem” Karisi dey: “Citma se kızımızın da boynuzlari çikmiştır”.*** (N. Hafız 1985 s. 212). × ***Biz sana inanırsık çi tepelemişın divi ecer edebilırsen tepeleyesın bizım dagdaçi dokuz kafali ilani. Se o bitevi kuşlari brakmay rahat.*** (N. Hafız 1985 s. 223).

seans b.m. <Fr. ***séance*** a.m. ***Taksiyle önünden geçerken Şişli, Osmanbeydeki sinemaların girişine de göz atabilir… On altı otuz seansına daha vakit var.*** (A. Yurdakul 1991 s. 203).

sebadü/sebayidü ‘3-2 (tavlada); Würfelspiel’ <Fa. ***se-bā-dü*** a.m. × ***Ben elimdeki avucumdaki beş on kuruşla İstanbulda belimdeki ağrıyı sağlatmağa geldim. Sefahat benim haddim mi? İhsan “sebadü”yü oynarken: -Onu daha evvel düşünmek gerekti, dedi.*** (B.S. Kunt 1948 s. 105). × ***-Oğlum senin gözün körse, bizimkiler Allah’ıma şükür görüyor, sebayidüydü. - Sebayidüydü de neden kaptın?*** (Kemal Tahir 1961 s. 163).

sebbare??? × ***Taş kadar sert, sarmaşık gibi birbiri içine girmiş, toprağa ılık gölgesi kadar yakın duran sebbareler, hararetin bir kısmını kendileri neşrediyor gibi, insana nefret verir…*** (F.R.Atay 1938 s. 173).

sebeb b. ***sebep***.

sebebiyle/sebebile/sebebilen ‘sebebiyle’ <***sebep***. × ***Bir pīr getürdi, üstād-imiş. Baŋa muṭriblıḳ taʿlīm ėtdi. Sehel müddet icinde ʿilm-i müsikīde māhir oldum. Ṭīb-i nevạht-ı āvāzum āvāzesi cavt-i (??) rāvīler ḥākīler sebebiyle cihānda münteşir oldı.*** (Ferec v. 112a). × ***Güyegüleri (güveyileri) olacak Favini’nin gençlikte ettiği ve ihtiyarlıkta vazgeçmediği sefahat sebebiyle vaktinden önce ihtiyarladığı şöyle dursun...*** (E. Misailidis 1986 s. 47). × ***Ḳaçan-kim Bā-Yezīd ˘Hān ol vilāyetleri aldı, ol begler ʿAraba ḳısıldılar. Ḳaçan-kim Bā-Yezīd˘Hāna Timür varṭası vāḳiʿ olınca Mıṣr sulṭānı sebebilen gene yėrlü yėrine vardılar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 67). × ***Ḳadınıŋ açlıḳ sebebiyle terk-i ḥayāt eylediğini ve küçük çocuġuŋda vālidesiniŋ göğsüne ḳapanaraḳ memesini emdiğini müşāhede ederler.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 30). × ***Sahildeki çocukların ve kadının ne biçim şeyler olduklarına dikkat edemedim. Yalnız kadın aklımı çekip duruyor. Bu merak sebebiyle döndüm.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 20).

sebep/sebeb/sepep ‘neden, gerekçe’ <Ar. ***sebeb*** a.m. F. Steingass 1930 s. 647a, R. Dankoff 2004 s. 239, J.W. Redhouse 2006 s. 1034a. × ***Büzürg-zādem. Rüzigārum döndi. Üzerümde ʿayāl cemʿ oldı, māzerden,˘hāherden, zen-u ferzendden, ḳuldan ḳuluḳcıdan on bėş kişim, dünyāda benden artuḳ ümiydleri yoḳ, sebebleri benem.*** (Ferec v. 68a). × ***Ạhīren eŋ büyük bir mektebi söyle niçün yaḳdın? / Sebeb yoḳ başḳa,˘huylandın Fıransızca ḳırāʿatden.*** (Şair Eşref 1958 s. 117). × ***Öyle ise ver lirayı... Mesele bitsin... -Veremem. –Sebep? Tevfik gidince yerine başkasını bulacağım.*** (M. Yesari 1928 s. 106). × ***Maahaza her hadise, çirkin ve ayıp da olsa, mutlaka bir sebebe, bir āmile istinad eder...*** (B.S. Kunt 1948 s. 74). × ***Annenize sorunuz bakınız ne diyecek, bir erkeğe gülmek demek ona vadetmek demektir. Ya niçin ben geçerken benim geçtiğimden hislenir gibisinizi? Pencerenize telaşla geliyorsunuz, sebep?..*** (F. Celâlettin 1948 s. 34). × ***Sırtında bir buçuk ikisinde bir çocuk, sepetinde algısı, çizeği. “Bugün kadınlar çeşmenin gumunu yuyacakdı, senin böyle afyona gitmene sebep ne?”*** (F. Baykurt 1955 s. 51). × ***Biz sevişebiliriz ama evlenmiyelim. Psikolojik, biyolojik, sosyolojik sebeplerle.*** (A. Muhteremoğlu 1959 s. 111). × ***Benim saz çalamamamın sebebi var: anam, aşık olacağım da diyar diyar dolaşacağım diye saza, aşıklığa düşman olmuştu.*** (Yaşar Kemal 1980 s. 367). × ***Çekip gitmesi, başlıbaşına bir manifestodur. Sistemin ona verebileceği her şeye sahip oldu ve bir çırpıda, üstelik hiçbir sebep yokken bıraktı.*** (A. Yurdakul 1996 s. 124). × ***Ben kışın mümkün olduğu kadar çabuk gelmesini istiyorum. –Peki, sebep?*** (B.C. Morkaya 1934 s. 151). ***bir sebeb ucından*** ‘bir nedenle’: × ***ʿĀḳıbet bir sebeb ucından baba ilyasdan˘havf idüp leşker gönderdi.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 11). ***bu sebebe*** ‘bu yüzden’: b. ***abes yere*** ⊡. × ***İkide bir babasına balta olup üç çeyrek, bir mecidiye ister; yani bu sebebe gelir; parayı alınca da defolur.*** (S.M. Alus, Son Posta gaz. 27.11.1943). ***bu sebepten (ki)*** ‘bu nedenle’: × ***Senden artuḳ kişiye ṣatar olsam iki biŋ dīnārdan eksüge vėrmezdüm ammā bu sebebden-ki benüm saŋa ʿināyetüm var, sehel bahāya ṣataram.*** (Ferec v. 116b). × ***Bu sebepten de köylüler yalnız mısır ekmeğine düşmüşlerdi. Ara sıra bir soğan kıvırı-***

verirlerse büyük bir ziyafet oluyordu. (Kenan Hulûsi 1944 s. 61). ***-dan sebep*** b. ***açmazdan*** ⊡. ***-dığına sebep*** 'olmasının sebebi': × ***Ey dervîş, bu Rüm vilâyetinüŋ ʿulemâsını ẕikr ėtdüŋ, yâ ḥażreti Ḥâcc̄ Bekdaşı aŋmaduġuŋa sebeb nedür?*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 201). ***-dığı sebepten*** 'nedeniyle': × ***ʿĀlem feterāt olduġı sebebden Oġuz ṭâyifesi göcmek yürük ṭâyifesiyidi.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 5). × ***Nevâḫī-i Uṣṣaḳda bidʿat-i beşerleme şerʿa ve ʿörfe ve ḳânün–ı ḳadîme ve deftere ve muḫâlif ḥayf olduġı sebebden emr-i ʿâlî mücebince refʿ olındı.*** (Ö.L. Barkan 1943 [1328/935] s. 27). × ***Ol gölüŋ aġzı deŋize açuḳ olduġı sebebden deŋizden kifâl balığı gelür, girür. Eyle olsa meẕkür gölde kifâl balığı daḫı çoḳdur.*** (Pîrî Re'îs 1935 s. 333). ***-e sebeb*** '...ın sebebi': × ***Ḳıyâmlarına eŋ büyük sebeb Ermenîleriŋ her yerde İslâmları kesdiği ve İslâmiyetiŋ maḥv edildiği, şu ḳadar Ermenîniŋ falan cihetden hücüm ile kendilerini de kesecekleri ḳorḳusu imiş.*** (Aḥmed Şerîf 1326 s. 260). × ***Hem o manzara ile beni kürekte gören de artık: -Pazarola sandalcıbaşı diye benimle alaya kalkardı. Ona sebep çocuğa: -Silahtarda bekleyen müşterim var yavrum, deyip yürüdüm.*** (O. C. Kaygılı 1938s s. 14). × ***"Biz birez gendimizi toliyah bizim gine çocuğumuz olur" Gımillar ama parıya sebep çocuğu padişaha veriller.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 359). ***-e sebeb ol-*** 'neden olmak': × ***Bir ʿadâvete sebeb daḫı bu oldı ve illâ alaca dostlığı elden ḳomadılar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 224). × ***Lâkin nâzük-mizâc olduġı cihetden cefa-yı ḥabs-i zindân giriftar-ı derd-i bî-dermân olmasına sebeb oldı.*** (ʿĀlî 1994 [1591–99] s. 125). × ***Münâzaʿa kim bilir ne derecelere ḳadar ḳızışacaḳ. Belki de evleriniŋ, barḳlarınıŋ yıḳılmasına, birbirinden ayrılmasına sebeb olacaḳ.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 135). × ***Bana acı, buradan git, yerimi kapma, ekmeğimi alma, beni sokakta bırakmaya sebep olma...*** (R.H. Karay 1940m I s. 42). × ***Öyle ya, kabahat hep bizim Necmide. Bu çarpıntıları çekmemize sebep olan, burnumuzdan fitil fitil getiren hep o.*** (S.M. Alus 1944 s. 183). × ***Çeyizin düzülüşü epey anlaşmazlıklara sebep oldu. Oğlan tarafı çok masrafa kaçmamak, açılmamak için herşeyin şöyle böylesini seçmeğe davranıyor.*** (Reşat Enis 1944 s. 122). × ***Ateşin o eski zamanlarda bâsübadelmevte sebeb olacağı sanılıyordu. Tanrılar tarafından kendilerine lâyemutluk ihsan edilmek isteyenler yakılırdı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1954a s. 93). × ***Atiye oğlunu dinleyip derdini anladıktan sonra, önce, iki cahil gence sebep olan Huvat'a bir teşbih dolusu beddua okudu.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 184). × ***İşte, pnevmatikosun bu gevezeliği "Her günah derdere (papaza) söylenmez'' fetvasınca, benim artık bir daha pnevmatikosuma bir şey söylemememe sebeb oldu.*** (E. Misailidis 1986 s. 47). × ***İskeleden ayrılalı yirmi dakikayı geçmişti. "Meme tıkanmış" dedi makinist, "şimdi temizlerim, telaş etmeyin!" Dümen başındaki ayakta duranlara fırtına gibi gürledi: "Oturun be. Bu kadar çoluk çocuğa sebep mi olacaksınız!"*** (Yeni Hikayeler 1952 s. 74). ***hangi sebebe*** 'neden': × ***Bil bakalım, laz kısmının burnu hangi sebebe uzun olur. Allahtan... burun Allaha mahsus.*** (K. Tahir 1957 s. 373). ***hayra sebep kıl-*** 'iyilik için harcamak': × ***Virdi sana malı Çalâp tâ hayra kılasın sebep./Hayr eyle kıl hakkı talep vermeden ol malin yela*** (Ş. Yaltkaya 1934 s.

157). ***-ın sebebi:*** × ***Validesi kızının birden bire kalkıb tandıra gitdiyini gordukde, dönüb yüzüne eyri eyri bakdığının sebebi niçin olduğunun Fulik dudu farḳında oldu ise de, artık yapmış bulundu, ne çare geçene mazi derler.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 10). × ***Seni bugün aradığımın sebebi var. (M.Ş. Esendal 1934 s. 183).*** × ***Sen benim ġocam iseŋ, ben de seniŋ aileŋ isem, bu deyişilmenin sebebi nedir söyle!*** (A. Caferoğlu 1943 s. 36). × ***Çocuk içindeki sıkıntının sebebini dışarda arar, halbuki derunidir.*** (C. Meriç 1992 s. 113). ***-ın sebebinden:*** × ***Ümīdüm sendedür. Eger iş senüŋ sebebüŋden bitmezise helāk oluram.*** (Ferec v. 200b). ***-ın sebebine:*** × ***Bu celletder getdiler Letif şahı leliyi geyvenet bağladılar, gavaḥlarına gatdılar, getirdiler. Lētif şah yolda leliye dedi ki: Lele bizi bavam bu soyduğumuz adamların sebevine geyneved elletdi: olmıya ki ağzıŋnan bi şey boynuŋa alasaŋ.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 26). × ***Egerçi dûçâr olduğuŋuz meşaḳḳat sebebine size ziyâde acıdım.*** (A. Tietze 1948 s. 131). × ***Baktım biri geliyor, korktum. Bildiğin gibi değil Vahit kardeşim, hemen hırsız dersin. Ben buraya kuru diken sebebine geldim.*** (K. Tahir 1957 s. 11). ***-ı sebebilen:*** × ***Ḳaçan kim Bāyezīd ḫana Temür varṭası vā'kı olıncağız Mışır sulṭānı sebebilen gene yerlü yerine vardılar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 67). ***-mesine sebep:*** × ***Etrafındaki vakalardan biliyordu ki bir karı koca ayrılışının iskandal şekli almasına sebep çok defa erkeğin kusuru, acelesidir ve birden telâşa düşüp işi ev dışına aksettirmesidir.*** (R.H. Karay 1947 s. 80). × ***Kuvayi Milliye'de Asiye yengemi özlemesine sebep üç günlüğüne bir kaçıp gelmiş bu. (F. Baykurt 1967 s. 70). nedir sebebi ki:*** × ***İmdi nedür sebebi ki Sulṭan Aḥmed zemāninda Frantza Jesuit dėdikleri papasları ḫaps ėdüp, ve biyuk derin cüküre atup üldürmek istediler?*** (G. Hazai 1973 s. 118–120). ***ne sebebe:*** × ***Ey, ne sebebe, canım Gganarel bana söyle! Şu yümünsüz mülâhaza sana neden arız oluyor; yoksa efendin sana açıldı mı? Bizimkinden soğuyub ta savuşmıya karar verdiğini sezdirdi mi?*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933dc s. 9). × ***Bu kıyamet niçin kopuyor, bu harran gürra ne sebebe oluyor, bir türlü anlıyamıyorduk.*** (S.M. Alus 1944 s. 222). × ***Hiç cürüm ve günahı olmıyan hazrete ne sebebe binaen çengel taktınız?*** (S.M. Alus 1933p s. 177). ***ne sebeple:*** × ***Ben ne sebebile bu ḫiyānetlığı endīşe ḳıldum kim ben ol maḥalde ve menziletde degülven kim ulular mertebesine aŋsınam ve ulu işlere ṭama' ḳılam ve yüksek dereceler hevesin ḫaṭırumda geçürem!*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 56). ***ne sebepten:*** × ***Bu ne sebebdendür? Bu ġarazuŋ bürhānını beyān eyle, bu marażuŋ dermānını 'ayān eyle!*** (Ferec v. 28b). × ***Māhyār ḫalīfenüŋ elin öpdi, ḳarşusında durdı. Ḫalīfe eyitdi: "I Māhyār! Biz seni oḳımaduḳ, Ne sebebden geldüŋ?" dėdi.*** (Ferec v. 18a). ***o sebebe ki*** 'o yüzden'. ***o(l) sebepten:*** × ***Ol sebebden coḳ zaḥmete oġradı. Yarımı bed nīk uy bilmez meflücdur.*** (Ferec v. 182b). × ***Mes'elesine cevāb vėre bilmemiş, ol sebebden anı öldürmege buyurdı.*** (Ferec v. 133a). × ***Babası Yıldırım ḫān zamānında aḳıncı begiyidi, ṭovucılarla alışmışdı. Ol sebebden cemī' ṭovucılar ḳatına geldiler.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 38). × ***Ol adacük bir ḳara adadur, ol sebebden Biber dėrler.*** (Pīrī Re'īs 1935 [932/1525] s. 831). ***sebebe:*** × ***bir Anadolulu vatanında medrese yüzü görmi-***

yerek onbeş, onsekiz yaşına doğru vardıkta, timur yollar ve vaporlar ve gemi işler çaylar yokluğu sebebe, vatanı taş ağırı bir mahal olmakta, taayyüs (geçinme) köşesi aramaya çıkıp ya İzmir, ya İstanbul'a gelir... (E. Misailidis 1986 s. 312). × ***İhtiyaçları sebebe mağrur zenginlere tütsü verüp, zuafayı (yoksulları) tahkir etmekten dûr olmazlar.*** (E. Misailidis 1986 s. 335). ***sebeb-i hayat*** 'dünyaya gelme nedeni': × ***Zaten pederle bu Nuh yüzünden kavga ettik ya!.. Defol!.. Senin gibi zındık evlat eksik olsun dedi. Öldüğünde ta Erzurum'da işteydim; ne de olsa sebeb-i hayatımız; cenazesinde bulunamadım diye canım sıkıldı.*** (S. Kocagöz 1954 s. 9). ***sebeb-i*** ölüm 'ölüm nedeni': × ***Bir bokluk olursa, hükümet tabibinin kulağını büktük mü sebeb-i ölüm başka diye yazılır.*** (Tarık Dursun K. 1966 s. 37). ***sebebinden, sebebine:*** × ***Fakat, gel gör ki, bu dilenci serseri sebebine çocuk, âdeta Nadide Hanımdan iğreniyordu.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 132). × ***Öküzleri yeşil ota koyuvermek sebebine köylü milleti tekmil kırda yatar. Türkü çağırmak hiç gerekmez!*** (Kemal Tahir 1957r s. 134). ***sebep göster-*** 'gerekçe göstermek': × ***Kimi, Haznedar ustanın beklendiğini fısılıyor. Kimi, Yıldız kumandanı hanımefendinin teşrif etmediğini söylüyor. Kimi, Kaptan paşanın kerimesinin, Şehremininin validesinin, Başkâtip paşaların, elân buyurmadıklarını sebep gösteriyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 79). × ***Hasta ammi oğlunu yoklamak, memlekete mektup yazdırmak gibi sebepler gösterip geç vakitlere kadar kahvede iskambile dalmıyor, işini alabardaya vurmuyordu. Nazarlardan ırak, üç senedir bizde.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 3.12.1941). ***sebep olanlar sebebsiz olsunlar*** 'beddua'. ***sebepsiz yere*** 'sebep yokken': × ***Karanfil, rakı, konyak kokusunu bastırmak için değil midir? Hiç sebepsiz yere, ağza karanfil atmanın, şüpheyi davet etmenin ne münasebeti var?*** (S.M. Alus 1933p s. 196). × ***Onun bu kadar sebepsiz yere, bu kadar insafsızca Yusuf'un hayatından koparılması çıldırtacak kadar acı idi.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 142). ***ser-ü sebeb*** 'baş neden, asıl sebep': × ***Fakat, dünyada her fenalığın ser ü sebebi (baş nedeni) filhakika işsizliktir.*** (E. Misailidis 1986 s. 548).

sebeplen- 'faydalanmak' <***sebep*** + isimden fiil yapan ***-len-*** genişlemesi, b. ***abaplan-*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1034a. × ***Ol zamândan tâ bu zamândan mezkür Marko ile şereflenürler. Markonun ̯hazînesi, Markonuŋ ḥisârı, Markonuŋ gemileri diyüp sebeplenürler.*** (Pīrī Re'īs 1988 s. 212a). × ***Bu işin abdi âcize de faydası derkâr. Hiç değilse, dolayısile ben de sebeplenirim, arka lâzım, gözümün nuru!..*** (S.M. Alus 1933p s. 49). × ***Hem efendim, ne de olsa elinde büyüdün, torunu makamındasın; senin fenalığını elbette arzu etmez, iyiliğini ister... Dolayısile de kendi sebeplenecek diyeceksin...*** (S.M. Alus 1933p s. 216). × ***Tuttular, bir koperetif kurdular. İyi, güzel. Bizler de kuyular yaptırıp tüccarlara Gazerne dokuyup iyi kötü sebepleniyorduk. Malatya Sümerpangı da vesikayla iplik veriyordu.*** (M. İlhan 1983 s. 88).

sebepli sebepsiz 'hiç neden yokken' J.W. Redhouse 2006 s. 1034a. × ***Evvelce hiç yapmazken, şimdi sebepli sebepsiz, mahalledeki kızların bayağılığından dem vuruyor, hangi kızdan bahis açılsa derhal***

"Bırakın şu arsızın lâfını!.." diyerek bir kulp buluveriyordu. (S.M. Alus 1934 s. 42). × ***Kızın güzelliği tozu alınmış bir ayna gibi parıldamaya başlayınca Hatice'nin kıskançlığı büsbütün alevlendi. Kıza sebepli sebepsiz çatmağa koyuldu.*** (K. Bilbaşar 1941 s. 29).

sebil 'hayır için, karşılıksız verilen şey; çok sayıda ve değersiz olan şey' <Ar. ***sebīl*** a.m. F. Steingass 1930 s. 650b, J.W. Redhouse 2006 s. 1036b. × ***Doktor kısmının sözüne inanılır mı, onlar ölümle kuma olmuşlar töbe töbe, adam seni mi düşünecek. İyi adammış, kapıyı kapamaylan seni unutur, unutmaz mı? Her gün fukaranın bin çeşidi sebil gibi karşısına yığılıyor. Yine de ölürayak yatağı bulunca bize okumadığı dua kalmadıydı Meryem'in.*** (S. Soysal 1976 s. 161-162). ***sebil et-*** 'bol bol vermek, dağıtmak'. ***sebil ol-*** 'ziyan olmak': × ***Artırıp getirdiği azıkları koydu sofranın üstüne: Bunları da yiyelim, sebil olmasın!" dedi.*** (F. Baykurt 1967k s. 335).

sebilhane 'gelip geçenlerin su içebildiği yer, hayrat' <Ar. ***sebīl-hāne*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1036b, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 136. × ***Sebilhane bardakları gibi dizil-*** 'sıra sıra dizilmek': × ***Efendi, efendi zade var ise cümlesi veznecilerden Osman Baba dergahı önüne kadar sebilhane bardakları gibi diziliyorlar.*** (A. Rasim 1328 s. 110). × ***Ben, Nesli ve çocuklarım, bir kanepeye, sebilhane bardakları gibi dizilerek poz veririz.*** (F. Akatlı 1982 s. 233).

sebîlî 'armağan olarak; gratis' <Ar. ***sebīl*** 'hayır için, karşılıksız verilen şey; çok sayıda ve değersiz olan şey' × ***Yimişin baḫş idelim biz sebīlī/Ḥasedsüz ṣunalum ḫān-i Ḫālīl'i.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 7782).

sebili tahliye et- 'suçluyu salıvermek' <Ar. ***taḫliye-i sebīl*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 517a. × ***Üçüncü idrār bārānında uyanaraḳ ḫelāya gitmek için ṣofaya çıḳdığı esnāda yükdeki yār-ı şefiḳi 'aḳlına gelerek zavallının sebīlini taḫliye insāniyetkārlığıyla hemen oraya ḳoşdu.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 537).

sebir b. ***sabır***.

sebr b. ***sabır***.

sebr ele- b. ***sabır et-***.

seb seme b. ***seme***.

sebze b. ***savza***.

seccade 'üzerinde namaz kılınan örtü' <Ar. ***seccāde*** a.m. ***seccadeyi suya sal-*** 'işler kötüye gitmek' F. Steingass 1930 s. 657b. × ***Bir siyeh ḫırka geyüb ṣalmış ṣuya seccādeyi/Gül yüzünde sünbülüñ ḫalḳa kerāmet gösterür.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 194). × ***Kerâmet ehli degül mi ḳaçan ki olsa ḳarīb/'İbâdete ṣuya seccâdesin ṣalar ḳandīl.*** (Hayâlî Bey Dîvânı 1945 s. 267). × ***Gerçi ki seccâdeyi saldı suya/Didi ne lâzım bizi âlem duya.*** (A.S. Levend 1943 s. 454).

seç- 'seçmek; ayırmak' <ETk. ***seç-*** 'to choose, select' G. Clauson 1972 s. 794, DS 3564, J.W. Redhouse 2006 s. 1042b, Meninski 1680 II, 2558. × ***Az çoḳ berkce ögrenüb diyānet u İslāmīyeti muḳarrer bilen, aǧı ḳaradan seçen ve gürbeyi fāreden teşhīṣ ėden memlük ḳısmından***

ḳaçmaḳ cürmini degme kimse iḥtiyār eylemez. (ʿĀlī 1956 s. 184). × ***Ecel çün küminden busisin açar/Yiginden kemin kimse nite seçer.*** (Ferheng-nāme-i Saʿdī 1340/42 no. 167). × ***Kim anı binden seçerse ol bayıḳ/Düşmenümdür, evini başına yıḳ.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 90). × ***Ki andan yine bir cāmı ṭolu ṣundu ve içirdi/Beni bir ṣahva çıḳardı ki andan seçdim alını.*** (Şair Eşref 1958 s. 48). × ***Bazan kıvraklarını (siyah dimiden bir nevi yeldirme) başlarına atıp boşlukta sallanan kollarını rüzgârda uçurarak birkaç yetişkin kız gelir ve pamukaki ile tel yaldız seçerdi.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 30). × ***Abime şuradan bir kumaş seçelim! Geçen defa izinde anlaştırıp durdu.*** (M.B. Kanok 1984 s. 109). × ***Yaptırttığın mutfağını, portatif eşya dolaplarını; her şeyi, her şeyi! Sitelerden birlikte seçtiğimiz çek-yat'ı.*** (N. Eray 1990 s. 41). × ***Kuyumcı-zādedür gökceklerinden birisi şehrüŋ/İŋen seçme bu miskīni yā illerden cüdā mı olsun.*** (M. Çavuşoğlu 1970 s. 34).

seçe 'iskemle' Meninski 1680 II, 2559. ××

seçil- 'seçilmek, birbirinden ayrılmak, farkedilmek' <ETk. ***seçil-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 797. × ***Ḳarışdı murdār u mismil seçilmez/Yimege it Çaġatay ḥāẓır oldı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 68). × ***Mezkür ṭaġa ṭoġrı varurlar. Daḥı orada bir adacuk seçilir.*** (Pīrī Reʾīs 1988 s. 87b). × ***Gözü, burnu ve alnı kurum, pas ve makine yağından seçilmiyordu.*** (C. Yamaç 1944 s. 53). × ***Herif tanyerleri ışımadan, cavır müslüman seçilmeden kalkacak da yola düşecek, terleyip yorulacak, Çubuk'a varacak.*** (F. Baykurt 1970 s. 187). × ***Kadın önlerine düşüp köyün dışına çıkardı onları. Yönünü Anavarza kalesine dönüp aşağıları gösterdi. Bozarmış, göğünmüş, sıcaktan tüten ovanın ardı pusarıyor, pusun arkasındaki tepeler, hüyükler, ağaçlar zar zor seçiliyorlardı.*** (Yaşar Kemal 1993h s. 71). × ***Laboratuvarda geçen yıl ürettiğimiz virüsün antikoru, seçilmiş sağlıklı dişi gorillere verilecek.*** (M.Z. Saçlıoğlu 1997 s. 136).

seçici 'titiz, seçici; wählerisch' × ***Beylem için çok şaşırtıcıydı bu durum, çünkü bu cahil, aşırı dindar adamın Ender gibi seçici birini bu denli etkilemesindeki giz anlaşılır gibi değildi.*** (S. Ali 1943 s. 164).

sedasız boru 'boş, işe yaramaz' × ***Baktım ki dedemin avukatlığı da sedasız boru ama o sırada İstanbulda avukat bulunmadığından oturup, koyunun olmadığı yerde keçiye Abdurrahman çelebi çağırdıyor ve yel alıp rüzgar satıyor.*** (E. Misailidis 1986 s. 77).

sedir ağacı 'kozaklılardan, çiçekleri sarı veya açık yeşil renkli, boyu 40 metre kadar olabilen ve kerestesi yapı işlerinde kullanılan bir orman ağacı, dağ servisi (Cedrus)' <Fr. ***cèdre*** a.m. × ***Yolların ötesinde otlara gömülmüş bahçe, bırakılmışlığın bakımsızlığını sergiliyordu. Şurada burada dallarını kanat gibi germiş sedir ağaçları, bir iki çam, yüksek duvarların kenarında açmadan kurumuş sarmaşık gülleri, yaşamakta inat eden, mavileri solmuş, yarı ölü ortancalar...*** (P. Celal 1991 s. 254).

sedrebeki/sedremeki/setremenki/setrepeki 'saçma sapan, anlamsız' DS 3564, TS 3361, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 137. × ***İstimal etmem, ama***

hatırın için bir kadeh içeyim" deyip yuvarladı ama o da arkasına yuvarlandı, bunu güzelce kaldırıp, yağlığımla ağzını gözünü sildim ve birden tesür edüp, setremenki söylemeğe (saçmalamaya) başladı ise. (E. Misailidis 1986 [1872] s. 493). × ***KAV. Arnaut Sādik. PEŞ. Canım, Arnaut Sādī kim soru? Sözlerin setrepekidir demek isterim. KAV... Ah, şimdi şu āçların altında olsa da bir nargile doldursam içsem ! PEŞ. Canım, nargilenin burda münāsebeti...*** (I. Kúnos 1908 s. 49). × ***Türkīye mir'āt aşılmaz sen deli misin ḥerif/Her sözüŋ sedremegi bilmem ne ḥāl olmuş saŋa***. (Vāṣıf ʿOṣmān 1257 s. 303). × ***Doktor Atıf Hâmit mi?.. pek iyi tanırım... zevzeğin biri ... selâset ve talâkatle sedrebeki söyler... açtığı bahislere netice veremez***. (Fazlı Necip 1930 s. 104).

sedremeki b. ***sedrebeki***.

sedye b.m. <İt. ***sedia***. ***سديه sedja*** 'Sänfte, grosser Stuhl', İt. ***sedia.*** G. Meyer 1893 s. 46. × ***Kakuleler, arka arkaya duran iki deveye bağlanmış âdi birer sedyedir. Artık hastalar ve yaralılar önlerinde uzun bir deve, arkalarında uzun bir deve, kendileri arada asılı, öyle taşınacaklar. Geçen gün kakulelerden birine ben bindim, kendimi ipi elinden kaçmış bir salıncak üstünde zannediyordum.*** (F.R. Atay 1938 s. 157). × ***'Namussuzlar beni makasa aldılar. Artık benden hayır beklemeyin!' diye söylendi. Sedye tribünlerin önünden geçirilerek imdadı sıhhiye konurken.*** (S. Kocagöz 1941 s. 70). × ***Sedyenin birer ucunda iki cıbır hademe dikiliyordu. Ben veremliyim ama, ikisinin ağırlığındaydım aşağı yukarı.*** (R. Ilgaz 1962s s. 51).

sefâ b. ***safâ***.

sefa ile kekâh ile 'güle eğlene' × ***Cinayetimiz tasvir buyurduğunuz derecede iğrenç ise onu işlemeden evvel düşünmeliydiniz. Mademki sefa ile kekâh ile bir cürümdür işledik, şimdi onun cezasını çekmekten korkmamalıyız.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 600).

sefâlan- b. ***safalan-***.

sefde b. ***siftah***.

sefer 'yolculuk; savaşa gitme' <Ar. ***sefer*** a.m. F. Steingass 1930 s. 684b, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 139, J.W. Redhouse 2006 s. 1061b. × ***Evümi, cāriyemi, düzenümi, koşanumı ḳardaşuma sımarladum, deryā seferine gitdüm.*** (Ferec v. 97a). × ***Üçinci sınġun ḍonanma seferinde şehīd ve ḳaʿr-i deryāda dürr-i ferīd gibi nā-bedīd olan ḳapudan ʿĀlī paşanuŋ ferzendi Meḥemmed bīk Mıṣr ḳapudanı nāmına olmışdur.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 142). × ***Sulṭān Murād Ḫān zamānında sefere giderken bir yaya bir it enügi oġurlamış. Anuŋ issi enügini bulmış. Yayaya eyitmiş: "Enügi sen-mi ḍoġurduŋ kim oġurlarsın, bre enük yaya?" dėyü sögmiş.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 37–38). × ***Gönildi bir sefere daḫı bunlar.*** (a.e. s. 34). × ***Hemīn laḥẓa vu ān ḳılmayub ārām / Sefer esbābın ėtdüm cümle itmām.*** (Ẓaʿīfī 1950 [1555] s. 147). × ***Eğer Fransa da Şarlken'in hakimiyetine, yâni egemenliği altına girerse, Avrupalılar artık Osmanlı üstüne yeni bir Haçlı seferi düzenleyebilirlermiş.*** (A. Ağaoğlu 1993 s. 55). ***sefer***

eyle- 'sefere gitmek, savaşa gitmek': × ***Der-ḥāl Meymüne Cīn şehrine sefer eyledi. Nīm-şebde şāh üzerine girdi. Taḫt üstinden şāhı cāme-ḫābıla götürdi, havāya dügdi. Ṣabāḥ olınca anı şehristān-ı Şīse yétişdürdi.*** (Ferec v. 30a). × ***Ve iskelei mezbüreden Frengistān ṭaraflarına yüklenüb ḳaṣdı sefer eyleyen gemilere dāḫil olan emti'anuŋ resm-i gümrükleri bu şerḥ üzredür ki ẕikr olınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [979/1571] s. 212).

seferî 'yolcu' <Ar. ***seferī*** a.m. F. Steingass 1930 s. 685a, J.W. Redhouse 2006 s. 1061b. ***seferî ol-*** 'yola çıkmak': × ***O Zübük alçağının, ahan simdik anasını belledim... diye yataktan fırlayıp, giyinmiş, seferi olmuş.*** (A. Nesin 1961z s. 87).

seferle- 'sefer yapmak' <Ar. ***sefer*** + Tü. ***-le-*** fiilden isim yapım eki. TS 3361: ***sefer seferle-*** 'sefere çıkmak': × ***Aḳrānı silāḥ-ı ḥarb u ḳitāl-ile sefer seferledükde ol çerçi gibi hegbesiyle meydan-ı rezme gele.*** ('Ālī 1979 I, 145). × ***Dört yıl 'ale-t-tevālī sefer seferledüm.*** (a.e. s. 117). × ***Bu Abdal Müsā olan dervīş daḫı bu yeŋiçeri börküni başına giymiş seferi bunlaruŋla bile seferlemiş.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 202).

sefertası 'yemek taşımakta kullanılan ve birbiri üzerine konulup bir sapa geçirilen kaplar veya bunlardan her biri' J.W. Redhouse 2006 s. 1061b. × ***Naylon filesi vardı, filede üç sefertası yemek vardı, yüz dirhemlik -bir soku ekmek vardı. Hiç bir öğlenleri eve dönmüyordu. Yazıhanede oturuyor, önce karnını doyuruyordu.*** (Tarık Dursun K. 1961 s. 6). × ***Sefertasını al, Veznecilerdeki aşçı Aram'a git, bir kapama ile bir pilâv koysun, al gel...*** (R.C. Ulunay 1994 s. 32).

sefil serkâ 'başıboş, serseri' <Ar. ***sefīl*** 'sefalet çeken, yoksul' + Fa. ***ser-gerdān*** 'sersem, şaşkın, perişan' F. Steingass 1930 s. 685b, 676b. krş. ***avara sārkārdān.*** ××

sefte b. ***siftah***.

seggevil b. ***sakgavil***.

seg-i dûmî 'mercan köşk?', ***sāg-i dümī*** 'Majoran (?)' O. Blau 1868 s. 289. ××

seğir-/seyir-/seğri- 'genellikle vücudun bir yerinde deri ile birlikte derinin hemen altındaki kaslar hafifçe oynamak' R. Dankoff 2004 s. 238, J.W. Redhouse 2006 s. 1066b, DS 3566. × ***Alacüvek ayağa kalktı, "Gözüm seğriyordu zaten, düşümde gördüydüm" diyen sokağa döküldü.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 144). × ***Ayol diyordu, Sarıyer dediğin avuç içi kadar yer. Çit olsa duyulur, göz seyirse görülür, pire uçsa sezilir...*** (S.M. Alus 1933p s. 210). × ***Sīne segrür sehm irür ġālib kemān-ı yārdan/İḥtilācum Ẕātī'yā devlet nişānın depredür.*** (Ẕātī 1967 [16. yy.'ın ilk yarısı] I, 444).

segird-/segirt-/seyirt- 'sıçrayarak yakın bir yere doğru koşmak' <ETk. ***sekrit-*** 'to made jump' <***sekri-*** 'to jump' G. Clauson 1972 s. 822, Orta Tü. ***sekirt-*** 'seğirtmek, koşturmak' B. Atalay 1986 IV, 503, DS 3596, TS 3366, Meninski 1680 II, 2640, ***segird-*** O. Blau 1868 s. 291, J. Thury 1885 s. 44: ***siyirt-*** 'koşmak', Osm. ***seyirt-***. × ***Segirdü geldi dédi Ḫusreve rāz, ne kim aŋladıdı çoġ u veya az.*** (Faḫrī 1974 no. 684 s. 289). × ***Bir***

neçe günlük yerler atlar segirtdiler ve mübālaġa ögdüller virdiler. (F. Giese 1929 [890/1485] s. 141). × ***Bir ṣaya ḳaftanıla paşa yayan/ Ol yana segirdüben oldı revān.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 34). × ***Bu yoḳluḳ yazusunda çoḳ seğirtdi, beḳāsın tā bulunca ol beḳānın.*** (Şair Eşref 1958 s. 66). × ***Eflāḳ eline segirdüp ġāyet ṭoyum geldiler.*** (Oruc b. ʻĀdil 1343/1925 s. 11). × ***Memduh bey, seğirtip şofürün girdiği koltuğu kendine kavança etti. Kamerüddin de öbürüne sokulurken Viyoletin fırlak gözlerini görünce soldan geri sıvıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 398). × ***Şu çeşme de neden akmaz acaba? Yazın ortalarına doğru hep böyle kurur. Kurur da ümmeti muhammet bulanık ırmağa seğirtir. Bakır çalmış gibi kekre kuyu suyunu içer.*** (İ. Tarus 1947t s. 24). × ***Hasan Bey ayılmış, hay havarı görmüş. Menzili uzak, kalkıp seyirtmiyor, vücut yaralı.*** (Behçet Mahir 1973. s. 161). × ***O foturafı görür görmez hemen orada bayıldı düşdi. Ayvaz segirtdi Köroğluna haber verdi. Köroğlu hemen mestce seğirtdi, Hasan Bey'in yanına. Hasan beye su serptiler, şerbet etdiler.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 340). × ***Dudakları kıpırdadı, yüzü gözü seğirdi de, sesi hiç çıkmadı marazlı delikanlının. Serkâtip, çürük olduğunu gösteren kâğıdı doldurup eline verdiğinde, bayılacak gibiydi. Sallanarak çıktı odadan.*** (Ş. Ünlü 1986 s. 298). × ***Cemal, arabayı bırakıyor, evecenlikle karşıdaki garaj bozması yere seğirtiyor, bir an oranın karanlığında yitiyor; hemen geri çıkıyor, bir kriko, bir kerpeten, bir tornavida ile geliyor.*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 162). × ***O senin gibi değil, nazihtir, azıcık seğirtince dilini sarhıtır, solumaya başlar, diye bağırdı.*** (E.H. Tepeyran 2002 s. 126).

seğirdim 'koşma, akın etme; sekmek şeklinde yapılan koşu' ***<seğirt-***. DS 3565, TS 3361, L. Gürçay 1943 s. 341, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 142. × ***Ḳır at vėre yezdān adı Şebdīz, ḳatı yėlden segirdimi ḏaḥı tīz.*** (Fāḥrī 1974 no. 393 s. 274). ***seğirdim et-/siŋirdim et-*** 'akın etmek': × ***Sen uğurlayın cenk yatın düzin/Ki düşmen siŋirdim ider aŋsuzın.*** (Ferheng–nāme–i Sa'dī 1340/42 no. 206). × ***Oradan Oṯmān Ġāzi segirdim itdiler Göynük vilayetin urdılar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 16). × ***Destür olduġı gibi hemān segirdim etdiler urdılar yıḳdılar.*** (a.e. s. 114). × ***Aḳıncılar ḏaḥı segirdime gitmişlerdi.*** (a.e. s. 159). × ***Ġāziler bu ḫaberi işidicek eṭrāfa segirdim etdiler.*** (a.e. s. 192). ***seğirdim olun-*** 'akın yapılmak': × ***Andan soŋra aḳın ḳoyıvirdi segirdim olundı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 112).

seğirdimci 'akıncı' ***<seğirdim***. R. Dankoff 2004 s. 238, TS 3362. ××

seğirdiş- 'koşarcasına gitmek, seğirtmek' ***<seğirt-***. TS 3364. × ***Çu şāhinşāh ėrişdi ḳapucılar, segirdişdi bile hep ṭapucılar.*** (Fāḥrī 1974 no. 3775 s. 441). × ***Ve kadıncığa doğrı seğirdince Hoca oğlına işaret edüp: "Davula ur çomağı!" dedikde ağlı dahı davula ansuzdan çomağı urup birden bire yüklük içinden bir davul sadâsı edince kadıncık ile Efendi: "Bire bire! Bu davul sadası eyü 'alamet değildir." deyüp hermân ol aradan taşra çıkup ve divânhânede dahı karâr edemeyüp soluğı aşağıda aldılar.*** (P.N. Boratav 2006 s. 201).

seğirt- b. ***segird-***.

seğmen b. ***seymen***.

seğri- b. ***seğir-***.

sehabe ‘bulut’ <Ar. ***seḥābe*** ‘tek bulut’ F. Steingass 1930 s. 782a, J.W. Redhouse 2006 s. 1168a. × ***Arz ki evvelce şekilsiz bir sehabeden başlayıp bir ateş kazanına inkilab etmiş, luzucetli bir mayi olmuş, tasallub etmiş, birbirine lehimlenmiş ve asırdan asıra tasviye olmuş nihayet hayat zuhur edeli de milyonlarca seneler geçmiştir.*** (P. Kür 1983 s. 93).

sehare ‘büyük sandık; eine grosse Kiste’ <Ar. ***ṣaḥāre*** ‘suya dayanıklı portmanto veya kutu’ J.W. Redhouse 2006 s. 1168b. × ***Sağdan büyük bir üzeri meşin kaplı sehare denilen sandığı getirirler.*** (Musahipzade Celal 1936k s. 14).

seherciyez Az. ‘daha bu sabah; erst diesen Morgen’ ××

seherisi gün Az. ‘ertesi gün’ <Ar. ***seḥer*** ‘sabah’ × ***Sähärisi gün vāzir Päri ḫanıma elçi gäldi.*** (Azärbaycan Naġılları 1960 3, 148).

seher-seher ‘sabah sabah’ <Ar. ***seḥer*** ‘sabah’. Krş. ***sabah sabah.*** ××

sehevi (Erzurum) ’sap; Stiel‘. Balhassanoglu 1904 s. 129: ‘uzun saplı süpürge; balaie à longue manche’××

sehin b. ***sahan II***.

sehl/sehil/sehel ‘kolay, uygun, az; ılıman iklimli’ <Ar. ***sehl*** a.m. F. Steingass 1930 s. 711b, R. Dankoff 2004 s. 238, Meninski 1680 II, 2722, K. Emiroğlu 1989 s. 204, DS 3567, TS 3372. × ***Seni gevüre sataram, işletmekten cänuŋı, baġruŋı cıḳarur. Gevür müşterī bulmıyacaḳ olursam, başuŋı kesmek sehel işdür.*** (Ferec v. 105b). × ***Saŋa ḥürmet ėderem, sehel bahāya sataram, şöyle ki bir direm gümişüŋ, bir deng altunuŋ çıḳmasun.*** (a.e. v. 116b). × ***Ki l’ali ṣımaḳdur geŋezlik cehl/Ṣınuġı bütün itmek olmaya sehl.*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340/42 no. 202). × ***Iraḳdur ḳoyunumuz, süde biz aç / Geŋez alalum südi, bir sehl yol aç!*** (Fąhrī 1974 s. 402 no. 2985). × ***Saŋa secdedür sehl varmaz yevü/ Ki arḳaŋ sökügi degül bitevü.*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340/42 no. 895). × ***İssi ardınca varırsa ol varan eger dāyim gördükleri ādem olursa bir sehl nesne virürler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 135). ***(bir) sehel*** ‘azıcık, çok az’: Meninski 1680 II, 2722: × ***Ol Üngürüz’üŋ ḳıralı bir sehel kāfirile ḳurtuldı ḳaçdı gitdi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 61). × ***Ol küffar leşkerinden sehel kāfir kurtuldı ekşeri kılıcdan geçdi ḳırıldı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 142). ***bir sehl nesne*** ‘azıcık bir şey’: × ***Ol varan eger dāyim gördükleri*** ādem ***olursa bir sehel nesne virürler.*** F. Giese 1929 [890/1485] s. 135). ***sehil ol-*** ‘kolay olmak’: × ***Ṣınuġı bütün ėtmek olmaya sehil.*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340/42 s. 17 no. 202). ***sehl geç-*** ‘kısa bir süre geçmek’: × ***Bu fetḥüŋ ṭārīḫi hicretüŋ sekiz yüz kırḳ iki seneden sehl geçmedi kim vāḳı‘ olındı sulṭān Murād ḫan-ı gāzī elinden.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 117). ***sehl tut-*** ‘iyi davranmak’: × ***Bugün ḫalkı sehl dut iy nīk-baḫt/ Senüŋle yarın Taŋrı ṭutmaya saḫt.*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340/42 no. 319). ***sehl vakt*** ‘kısa zaman’: × ***Sehl vaḳt ṭurdılar ve gitdiler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 68). × ***Bir sehl vaḳt yanında ṭurdı andan ṣoŋra Bursaya göndürdi.*** (a.e. s. 110).

sehv geç- ‘yanılmak’ <Ar. ***sehv*** ‘yanlış, yanılma’ + Tü. ***geç-***. F. Steingass 1930 s. 712a, J.W. Redhouse 2006 s. 1097b. × ***Anadolu ahalisinin ne reddelerde kabiliyetli olduğunu ileride isimlerini zikrettiğimiz ulema ve hükemadan müsteba’n olmuştur (anlaşılmıştır) ve bunlardan başka nice ulema ve hükema var ise de bazıları sehv (yanlış) geçilmiş ve bazıları terk olunmuş.*** (E. Misailidis 1986 s. 337). × ***Ben dahi “Madam, bu bir acaip haldir, siz diyorsunuz ki, 25 yaşındasınız, bu naklettiklerin ise 30 seneyi tecavüz eyledi’’ dedim ise, ziyade mahcuplanarak ve kızarıp bozararak, “Hakkın var, sehv geçmişim (yanılmışım), validem nakletti diyecek idim” dedi.*** (E. Misailidis 1986 s. 758).

seis b. ***sâis***.

sek ‘içine su, başka bir içki veya bir sıvı karıştırılmamış (içki)’ <Fr. ***sec*** a.m. × ***Ekrem, Kenandan beklemedi, kadehini kendi doldurdu ve içkiyi soda koymadan, sek olarak kokladı, dudaklarına dokundurdu.*** (R.H. Karay 1947 s. 41). × ***Karşımdaki koltuğa oturup bacak bacak üstüne attı. Bir sek viski aldı. İrfan, platin Dupont çakmağı ile eleştirmen hanımın sigarasını yaktı.*** (N. Eray 1986 s. 15). × ***Salataların çeşidini öğreniyor şuradan buradan. Sonunda martiniyi senin istediğin gibi sert yapmayı da öğrendi. “Martini sek” demeyi de!” Bu akşam rakı mı, martini sek mi hanfendi?”*** (Peride Celal 1990 s. 152).

sek- ’sıçramak, sıçrayarak yürümek, atlamak; courir, fuir‘ M. Mikhaïlov 1930 s. 26, Meninski 1680 II, 2643, krş. ***sekri-***. × ***Dâva vekili İstrati 60–65lik kel kafalı, gaga burunlu, şehlâ gözlü, pinponun biriymiş. Bi bacağı da sekiyor, değneksiz gezemiyormuş. Aynı zamanda da içimde de bir şüphe. Acaba atıyor mu? Pinpon dediği aynagöz, kaytan bıyıklı bir palikarya olmasın? Rumyozla bir dalavere malavere?*** (S.M. Alus 1944 s. 88). × ***Beriki, esmer, simsiyah saçları kıvır kıvırdı. Arada nehre çakıl taşları fırlatıyor, parlak güneşin altında bulanık ve homurtulu akan suların üzerinde çakıl taşları üç, dört, bazan beş sefer sekiyordu.*** (Orhan Kemal 1949e s. 56). × ***Sokak gezmesi sevilmez: neymiş o, oğul uşak, it yavşak, sokaklara dökülüp, geceleri, elde fener, mahalle aralarında seyran sekmek? Adam olan, evinin saltanatını sürer!*** (Attilâ İlhan 1988 s. 238). × ***Avarayı açtı. Taraklar bir aşağı, bir yukarı inip çıkmaya, mekik ipliklerin arasından bir o yana bir bu yana sekmeye başladı.*** (A. Özyalçıner 1991 s. 38). (Argo) ‘kaçmak, savuşmak’ (H. Aktunç 1990 s. 255).

sekaltı ‘odanın ayakkabı konulan yeri’ ***<seki altı*** <Orta Tü. ***sekü*** ’seki’ H. Eren 1999 s. 359, DS 3567. × ***Ali burnundan teneffüs ederek girdi. Sekaltında (papuşlukda)ki trabzana ellerini koyarak (dinle, sana ne tatlı haber getirdim, o kadar datlı kim dadından yinmez) dedi.*** (E. Hazım (Tepeyran) 1326y s. 192). × ***Taze yağ kokusu biraz evvelki ahur kokusunu izale etdi. Sekaltı (seki altı)nda etrafında yeşillenen arpalara, kırmızı toprakdan su çömleği getirilip sofra kuruldu.*** (E. Hazım (Tepeyran) 1326y s. 146). × ***Sekileri kapunın yanında tahdid ederek bir mikdar sekaltı yani seki altı (papuşluk) bırakan***

ağaç parmaklık üzerine yerli mensucattan kaba işlemeli iki peşkir atılmış. (E. Hazım (Tepeyran) 1326y s. 141).

sekans ’belirli bir süre içinde arka arkaya giden şeyler, dizi’ <Fr. ***séquence.*** × ***Sevgili neden heykeltıraş olsun ki? Belki de içmimar olmaya aday öğrencilerinden biridir; mezecinin önünden alınacak, kendi bekâr evine götürülecek, derslerarası öğle tatili biraz uzatılarak araya iki haha ha, üç hihi hi sıkıştırılacak. Durmuş oturmuş, siyah beyaz bir çift oluşturuncaya kadar ar-darda renkli ve sesli çekilen sekanslar!..*** (A. Ağaoğlu 1991r s. 15).

sek-bök- ’sıçramak, zıplamak’ <***sek-*** +? DS 767 ***bök-*** ’dolup taşmak’. × ***Şeh-bāz oluban avlaya bir kebk-i ḫırāmān/Ḳah ḳah gülüb anuŋla çemende yüri sek bök.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.’ın ilk yarısı] II, 188).

seki I ’koyu donlu hayvanların bacaklarındaki beyaz leke’ DS 3570, TS 3373. × ***Koyu donlu hayvanlarda bacak nihayetlerinde görülen beyaz lekelere (seki) ismi verilir.*** (S. Batu 1951 s. 153).

seki II/sekü ’seki, kerevet’ <Orta Tü. ***sekü*** H. Eren 1999 s. 359, B. Atalay 1986 IV, 504, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 149, Tü. > Mac. ***szék*** ’a chair, a seat’ J. Thury 1885 s. 44, DS 3569, TS 3372. × ***Gördiler, hemān pīr hemān sekide oturur. Selāmlaşdılar, andan kelāmlaşdılar. Andan ol pīr aldı buları, evine geldi, bulara bir oda taʿyīn ḳıldı.*** (Ferec v. 8b). × ***Gördi, bir sarāy öŋinde bir seküde bir ḫüb-rüy oturmış, altun ṣurrelerini öŋine ḳomış, dartar, naḳd èder.*** (Ferec v. 221b). × ***Sekinin tahtaları cığır cığır ediyordu.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 37).

sekilen- ’ilişmek, kısaca oturmak; sich einen Moment ausruhen’. ***sekilenmek*** ’se reposer un moment’ Balhassanoglu 1904 s. 129, DS 3570. ××

sekir ’sarhoşluk’ <Ar. ***sekr*** a.m. F. Steingass 1930 s. 688b. ***sekir ver-*** ’sarhoşluk vermek’: × ***Niçin seni bazı bazı, hırçın, asi, şuh, derin, bilhassa baş döndürecek, veleh ve sekir verecek kadar derin görmek istediğim anlar oluyor?*** (P. Kür 1983 s. 51).

sekiros ’beze sertleşmesi; drüsenverhārtung’ < Yun. ***σχίρρος سکیروس sekiros*** ’Drüsenverhārtung’ G. Meyer 1893 s. 41. ××

sekit- ’azarlamak, reddetmek’ <Orta Tü. ***sekit-*** ’sektirmek’ B. Atalay 1986 IV, 503, DS 3571, TS 3376. ’springen, hüpfen, eilen’ H. Vambéry 1901 s. 204. × ***Ol yirüŋ sancagı beyi ve ḳāẓileri ve ṣubaşıları incitdürmeyeler ve incüdeni sekidüp ḥaḳḳından geleler.*** (F. Kraelitz 1921 [15. yy.’ın ikinci yarısı] s. 52). × ***Be Nazmî oġlanuŋ engel sözüyle/Yaman yire döŋüp sögüp sekitme.*** (Edirneli Naẓmī 1928 s. 56).

sekiz/sekkiz b.m. <Orta Tü. ***sekiz, sekkiz,*** B. Atalay 1986 IV, 503, ETk. ***sekiz*** a.m. G. Clauson 1972 s. 823, J.W. Redhouse 2006 s. 1067a. × ***Bāġçe’den ḥareketden sekiz sāʿat ṣoŋra aḳşām on birde Cebel-i Bereket sancaġınıŋ merkez-i cedīdi olan ʿOṣmānīyeye muvāṣalat etdik.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 289). × ***Limanuŋ gün baṭısı ṭarafında bir ṭaş-da vardur. Meẓkür dökündüden şehre varınca deŋizüŋ deriŋligi sekiz ḳulacdan on bir ḳulacdandur.*** (Pīrī Re’īs 1935 [932/1525] s. 569). × ***Ve güvārelerinden ḫarman zamānında onda bir ʿöşr alına. ʿÖşr vėrmege yetmeyüb yedi yā sekiz yā daḫı az olsa her ḳovan***

başına ikişer akça alına. (Ö.L. Barkan 1943 [Kanunî Süleyman devri] s. 301). × ***Yerli, misāfir, sekiz, on avcı idik. Kimimiz dolaḳ şarmışdı, kimimiz ayaḳlarına çarıḳ, telātin çizme geçirmişdi.*** (Maḥmüd Yesārī 1928 s. 4). × ***Elif, ırgat Zeliha'nın sekiz yaşındaki kızını önüne oturtmuş, çotuk bir sık tarakla dolaşık saçlarını tarıyor, bitlerini ayıklıyordu.*** (Reşat Enis 1944 s. 183). × ***Bir ġır atdı on sekkiz on doḳġuz yaşında elinde mızrağı, çiyninde şaḫan ġuşu, ġolana bağlı olan tazısı.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 109). × ***Saat üç olunca kalıptan çekilmiş son sekiz çifti dizelediler.*** (Tarık Dursun K. 1966 s. 55). × ***Deniz kenarında, ıslak kumlar üzerinde, otuz sekiz numara ayak izleri bırakıyor, ama hemen ardından aceleci, küçük bir dalga gelip, yumuşacık siliyordu izleri.*** (B. Uzuner 1994 s. 16). ***sekiz kapının ipini*** çekmiş 'çok gezenler için kullanılır': × ***-Vah vah! Efendim, bu adam derdi gerçekten çok güç. Ha deyince rabıtalı bir adam bulunamıyor. Ya maceralı, ya mıymıntı, ya sekiz kapının ipini çekmiş şeyler.*** (B. Felek 1971 s. 242).

sekkiz b. ***sekiz***.

seklem 'sepet, çuval; Korb'. ***seklem*** 'èspece de panier' Balhassanoglu 1904 s. 129. H. Eren 1999 s. 360, R. Dankoff 2004 s. 239, M. Kütükoğlu 1983 s. 360, DS 3571, Balhassanoglu 1904 s. 129: 'espèce de panier'. × ***Ondan sonra başka biri "Dâermene gedecek bir seklem var, götürün mü?" diyor.*** (T. Yücel 1954 s. 32). × ***Geçende getirdiler bir seklem arpa... Bulut bulut. Satar mıyım hiç? Attım içeri.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 133).

sekman 'traktörde oturma yeri' DS 3572. × ***Ağam vantilatör kayışı tel dikiş de tutmaz oldu, bir. Cer dişlisinden de şüphem var, iki. Piston çatlak gibime geliyor, üç. Sekmanlar değişmek ister, dört. Benden paso, beş.*** (F. Erdinç 1969 s. 71).

sekmeç 'düğünlerde oynanan bir oyun türü' × ***Davetlilerin geldiği günün akşamı münasip bir yere ateş yakılarak köy delikanlıları toplanır. Onların şerefine sekmeç, horan gibi milli oyunlar oynanır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 66).

sekran 'sarhoş' <Ar. ***sekrān*** a.m. × ***Bir sevda ilanı gibi halden hale, renkten renge giren seyyal, sekran bir çizgi çekiyor ve sönmesini parlayış sükutunu feryad takib ediyor.*** (P. Kür 1983 s. 47).

sekri- 'sıçramak, sıçrayarak yürümek' <ETk. ***sekri-*** 'to jump' G. Clauson 1972 s. 822, B. Atalay 1986 IV, 503, W. Radloff 1911 IV, 443, J.W. Redhouse 2006 s. 1066b, krş. ***sek-***. × ***Bunun arasında dürger gendü ḥācetine vardı. Büzine geldi, sekriyüb ol aġaca aġdı kim dürgere öykine.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 4). × ***Ve düşman çün ol gömülgenden sekriye, pes ḳuvvet duta ve yaraḳ eyleye, her bir ḥālde furṣat isteye.*** (a.e. s. 84). × ***Sekriyüb ol suya düşdi, birḳaç batdı ve çıḳdı.*** (a.e. s. 24).

sekriş- 'hep birlikte sekrimek' ***<sekri-***. B. Atalay 1986 IV, 504. × ***Kāfirler ṣancılup ḳanlar ṣaçılup ḳırḳar ellişer dirhem fındıḳlar atar tüfenkler atılup atlar sekrişüp bahādırlar yügürüşüp dilāverler***

ögürleşüp cänından başlar kesilüp leşler serilip ṭäyife-i aʿräbuŋ dīndärları ḫod allähumme enṣarahum cuyüş elmuslimīn diyü aġlaşup... (A. Bombaci 1942 [1560] s. 296).

seks ‘cinsiyet; cinsel ilişki’ <Fr. ***sexe*** a.m. × ***Nilüfer için seks sorunu çok önemli. Sekse karşı çıkanların, özürlerini saklamaya çabalayan gizli hastalar olduğunu söyler durur.*** (Peride Celal 1991 s. 189). × ***Bu sayılan insanlar o kadar kötü makyaj yapmışlardı ki, yıllarca abaza kalmış hıyarları bile seksten soğuturlardı.*** (M. Kaçan 1991 s. 103).

seksan b. ***seksen***.

seksek ‘eşkinsiz at, eşmez’ × ***Bu seksek kelimesi bir ayak üzere sıçramak ve topallamak demek olan sekmek kökünden gelir. Seksekleriniz. Topal topal yürüyorsunuz. Benim nefesimi kabul ile yorğa gidiniz ki padişahın bineceği yavaş olasınız. Seksek ve tosun olduk ve doğruluk yolunda topal olduk.*** (Yaltkaya 1934 s. 138).

seksekeli Az.‘heyecanlı, ıstıraplı’ × ***Häcär patrondaşını da açmamışdı, çox säksäkäli idi, härdänbir durub çölä çḭhır, o täräf-bu täräfä baḫırdı.*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 258).

seksen- Az. ‘irkilmek, korkmak’ DS 3572, DS 3377. × ***O, säslänär-säslänmäz Mähtaban säksänir, onu ġayğı ilä beşikdän götürüb, döşlärinä salıb ämizdirirdi.*** (S. Rähimov I. 2005 s. 78). × ***Haġverdi ağa säksänib ayağa ġaḽhdı, Näbini görän kimi boğazının yolu ġurudu.*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 175).

seksen/seksan ‘seksen’ <Orta Tü. ***seksün*** a.m. B. Atalay 1986 IV, 504, J.W. Redhouse 2006 s. 1067a. × ***Uzunı seksän mīl ve arḳurusı ḳırḳ mīl...*** (Pīrī Re’īs 1935 [932/1525] s. 119). × ***Beg amrüdınuŋ bir yüki seksan altı aḳçaya olıcaḳ iki yüz elli dirhem bir aḳçaya ola.*** (Ö.L. Barkan 1942 [1502] II, 19). × ***Maḥṣüli iddeden bi-ṭarīḳi taḳäʿud yevmī seksen aḳçaya ḳanäʿat eyledi.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 171). × ***Sekseninndeki bir adam benim kadar yorgun, dünyäsından bezgin değildir.*** (Maḥmüd Yesārī 1928 s. 70). × ***Fakat benim için evden izin koparmak kabil olsa bile ikimize birer “paradi” bileti almak seksen kuruşa bakardı.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 41). × ***Günde seksen defa kanunlar üzerinde perende atıyordu.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 42). × ***Benden yaşlı 13 kişi var kitapta. Birkaçının seksenlere dayanmış ya da seksenden aşmış künyesini alapşap çıkarıyorum.*** (V. Günyol 1995 s. 175). ***seksen dereden su getir-*** ‘ikna etmek için çok uğraşmak’: × ***Seksen dereden şu getirseŋ beni ḳandıramazsıŋ.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 356). ***seksen maʿnaya gelen läkırdılar:*** × ***Yahu! derdi, ben, doğrusunu isterseniz biraz hırtım! Öyle seksen manaya gelen lakırdı söylemem.*** (S.F. Abasıyanık 1944m s. 85).

seksi b.m. <***seks***. × ***Her oda, her koridor âlemdi. Dışardaki kalabalığı içeri çekmek için en seksi, en çirkin hareketleri yapanlar vardı. Etleri sarkıp yaşlanan kadınlar kapı eşiğinde düşük fiyatlı pazarlıklara girişiyorlardı.*** (M. Güler 1990 s. 214). × ***Fethi yatakta dostuyla beraber doldurduğu seks kasetini de teybe sürdü. Teypten***

çıkan seksi çığlıklar, inlemeler Kolera sokağını kapladı. (M. Kaçan 1991 s. 45). × ***Sabahın ilk ışıkları odaya süzülünce, kilisenin kokain etkisi yapan çanlarına dayanamayıp dantelli, seksi geceliğiyle mahalleye indi.*** (M. Kaçan 1991 s. 92).

sekte-i kalb 'kalp krizi' <Ar. ***sekte-i ḳalb*** a.m. F. Steingass 1930 s. 688b. × ***Sizin anlıyacağınız, Settar efendi bir kalb sektesinden cavlağı çekti.*** (S.E. Ertem 1933 s. 86). × ***Onu da bırakıyoruz. Bir sekteikalb kurbanı da ilgilendirmiyor Hacı'yı.*** (F. Erdinç 1969 s. 100).

sekteye uğra- 'kesintiye uğramak, engellenmek' <Ar. ***sekte*** 'durma, kesilme'. × ***Suat hanım, Yıldıza geldiğindenberi Kandilzadenin mutat ziyafetleri sekteye uğramıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 305). × ***İlk baş vurulacak yer şüphesiz dokuma fabrikasıydı... İlk önce alımkâr oldular. Sonra birdenbire iş sekteye uğradı...*** (Orhan Kemal 1951s s. 87). × ***Bütün duygularım hızla panik haline dönüşüyordu. Sekteye uğrayan yaşamımı, artık yeniden rayına oturtmanın zamanı gelmişti.*** (Z. Ankara 1991 s. 150).

sektir- 'atlatmak' ***<sek-***. DS 3573. ***gün sektirme-*** 'gün atlatmadan': × ***Adına eğlenti denilen ve gerçekte, gürültüden, yorgunluktan, israftan başka bir şey olmayan manasızlıklar, gün sektirmeden boyuna sürüp gidiyor.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 225).

sekü b. ***seki II***.

sel 'sürekli yağan yağmurdan veya eriyen kardan oluşan, geçtiği yerlere zarar veren taşkın su, su taşkını' <Ar. ***seyl*** a.m. F. Steingass 1930 s. 717a, J.W. Redhouse 2006 s. 1103a, H. Eren 1999 s. 360. × ***Burada mücadele böyle devam ederken, duagû ve dilenci sürüsü sel akar gibi mezarlığa doldu.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 58). × ***İliklerine kadar yorgun oldukları halde, bir karış daha kazmaya gayret ediyorlardı. Kadınlar bile "Hayvan oruz gelmiştir, çocuklar acıkmıştır, su sel dolacaktır." demiyorlardı. İş ateşi hepsini sarmıştı.*** (F. Baykurt 1967 s. 96). × ***Derin iç çekmelerini duyuran, sel gibi yaş akıtan bizimki nazlandı bir küçük. Kallankop etti, attılar.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 118). × ***Altıyol ağzından sel gibi rıhtıma akan kalabalık...*** (Peride Celal 1991 s. 20). × ***Bu beklenmedik kıyamet haberi, bu aniden bastıran sel, sağnak, deprem ve utanç tufanının yankısı tüm Diyarbakır küçelerinde, kahvelerde, dükkânlarda, hamam kurnalarının etrafında, külhanlarda, erkek, kadın, genç, ihtiyar, çoluk çocuğun ağzında adıyla sanıyla meşhur Çermik sakızına dönüştü.*** (M. Margosyan 1996 s. 61–62). × ***Bahar selleri çağıldadı.*** (E. Atasü 1996 s. 103). × ***Sel aġzı yuva ṭutmaz.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 390). ***sele-suya get-*** Az. 'boşa gitmek'. ***sele suya ver-*** 'ziyan etmek': × ***Sän dä, görünür, hökumət ġulluğundasan? Özünü çäkib belä tutursan, hä? Düşmən istäyir gädäni selä-suya versin. - deyä Yavär Ġaloşlu adamın işıltılı baḥışları altında yenä dä däyişmäyä cähd etdi.*** (S. Rähimov II. 2005 s. 208). ***sele ver-*** 'sel basmak': × ***İri taneli yağmur ortalığı sele vermişti. Ne trençkotlar, ne paltolar, ne de şemsiyeler… Buz gibi fırtınayla savrulan yağmur iliklere işliyor, insanlar yağmurdan kaçışıyorlardı.*** (O. Kemal 1949s s. 45). ***sel gider***

kum kalır 'geçici olan gider, önemli olan kalır': × ***Kürt Selim'e dedim ki, "Bana bak, sel gider kum kalır! Kendini Amerikanlara, hemi de Ankara'ya fazla kapırıp öz komşularını horlama."*** (F. Baykurt 1967 s. 250). ***selli-pullu yağmur:*** × ***Her gün selli pullu yağmur yağdırsa Allah baba, yine kâr etmez onlara.*** (Tarık Dursun K. 1955 s. 36). ***sel sele ver-*** 'sel basmak': × ***Yağmur sabaha kadar dinmedi. Ortalığı selsele verdikten sonra, sabahleyin siyah bulutlar parçalanıp sıyrıldı, güneş doğdu.*** (Orhan kemal 1954b 38). × ***Birden deli bir sağnak... Ortalık sel sele gider. Arkasından güneş.*** (Orhan Kemal 1954b 127). × ***Bunlar sulamalarını sürdürdüler, pamuklar büyüdü, yapraklar genişledi, parladı, pamukların boyu uzadıkça çocuklar sevinçlerinden uçuyorlardı... ırmakla tarla arasında bir koşuşturmacadır başladı. Pamuk tarlasında sel sele getti, tarlanın içi diz boyu çamur oldu.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 174).

selâ b. ***salâ***'.

selâm 'bir kimseyle karşılaşıldığında, birinin yanına gidildiğinde veya yanından uzaklaşıldığında kendisine söz ve işaretle bir nezaket gösterisi yapma, esenleme' <Ar. ***selâm*** 'barış, rahatlık, sonu iyi ve hayırlı çıkma' F. Steingass 1930 s. 692a, J.W. Redhouse 2006 s. 1070b. × ***Ben güler yüzle aşinalıklar ederken o, yerlere eğilerek kandilli selâmlarla mukabele ediyor...*** (S.M. Alus 1933p s. 136). × ***Dudaklarında, tiz sesine yakışmayan sonradan edinme bir gülüş, "Selam" deyişi de aynı yapaylıkta, sert ve dobra görünmenin kaçınılmaz olduğu günlerin ürünü.*** (C. Kavukçu 1998 s. 38). ***baş kesip selamla-*** 'baş eğerek selamlamak': × ***Pek güler yüzle ve mültefit bir tavırla baş kesip selâmladım.*** (S.M. Alus 1944 s. 58). ***selâm al-*** 'selama karşılık vermek': × ***Ġarażsuz söyliyenler Ḥaḳ kelâmın, kişiler var anuŋ almaz selamın.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 209). ***selâm at-*** 'selam vermek': × ***Gördüğüm komşulara birer selam atıyorum. Bir iki çizi yürüyorum çiftin yanısıra.*** (F. Baykurt 1967 s. 46). ***selâm çak-*** 'selam vermek': × ***Karı onu orada görünce bir şaşırmış. Sonra gözünün ucuyla bir selam*** çakmış. (Sabahattin Ali 1943 s. 70). × ***Vezneye giderken bana bir göz süzdü ve başile bir selâm çaktı.*** (S.M. Alus 1944 s. 58). × ***Askerden yeni gelmiş bir delikanlıyı yakaladı. "Emredin efendim" diye delikanlı rappadan olduğu yerde toplandı. Esas vaziyetine geçerek bir selâm çaktı.*** (H. Aytekin 1945 s. 45). × ***Doğan'ı kaldırıp kucağına aldı. "Hadi oğlum, bir selâm*** çak ***bu adama! Baş baş et!" Elini tutup baş baş ettirdi.*** (F. Baykurt 1961o s. 255). ***selâm degür-*** 'selam göndermek' Meninski 1680 II, 2113. ***selâm dur-/selâma dur-*** 'selam vermek': × ***"Süngü tak! Has durr, selâm durr!"*** (S.E. Erten 1931 s. 119). ***selâmı sabahı kes-/selâm ve sabahı kes-*** 'görüşmemek': × ***Şüphesiz çarşı mahalleliler Kadırgayı Çarşı mahalle muhtar namzetliğinden çıkarmak mecburiyetinde kaldılar ve bütün dostları ailesile selamı sabahı kestiler.*** (K. Bilbaşar 1941 s. 43). ***selamsız sabahsız*** 'ilgisiz, yabancı': × ***Selamsız sabahsızdı kalabalık. Onları uzaktan gözetir, yanına gelince gözlerini kaçırır, arkalarından gene bakardı.*** (M. Seyda 1970 I, 323). ***selâm ver-*** 'selamlamak': × ***Baş ḳazıcıya oğlan vėribidi. Varan oğlan bir pīr getürdi. Kir donlu, gözi sürmelü, seccâde omuzında, bir füta -uvaḳ devek- ḳoltuġın-***

da. Geldi selam verdi. (Ferec v. 207a). × ***Kalpağına, iki yıldızlı apuletlerine rağmen kandilli bir sivil temennasile selâm verdi.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 90). × ***Yazın iş-güç vakti, çarıklık gön'ün çoklarına selâm vermediği gibi, kışın karda, çamurda da çarık bulamıyanlar çoktur. Artık ayakkabından söz açmak yersiz...*** (M. Makal 1957h s. 66). × ***Çakı gibi dik duruyordu. Kaymakamın önünde sert bir selam verdi.*** (T. Apaydın 1991 s. 196).

selâmet/salâmet 'iyi durumda olma' <Ar. ***selāmet*** 'a.m. F. Steingass 1930 s. 642b, 692b, J.W. Redhouse 2006 s. 1070b, Meninski 1680 II, 2651. × ***Büyük bir millet efradını, edebiyatını nura, selâmet yoluna sevkeden bir dâhiyi selâmlamakla bahtiyar oluyorum.*** (Fazlı Necip 1930 s. 21). × ***Allah selamet versin: Bizim buradaki gençlerimiz henüz Topkapı müzesini görmüş değillerdir. Allah selâmet versin bizim Abdurrahman Şeref Bey bir kere bizi müzeye götürmüştü, görüş işte o görüş.*** (Burhan Cahit 1934 s. 31). × ***Onun kocasının mezhebi geniş, Allah selâmet versin, aldırmıyor.*** (E.E. Talu 1939 s. 14). ***bir saat selamata*** 'bir saat uzağa; in eine Entfernung': × ***Garaduman bunun ha yoldan gelecēni aŋnadı, bunuŋ yoluna çıgdı, melmeketden bir sa'at selamata çadırı gurdu.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 212). ***ondan selâmet yol yokdır:*** × ***Haydi bey ṭop başladı. Gülle arasından geçmeli. Ġavġada ondan selāmet yol yoḳdur.*** (Namık Kemal 1307 s. 116). ***sağ selamet:*** × ***Erbain tamam olur olmaz sağ selâmet kurtulduk diye kurban kesenler, adadıkları adakları okuyanlar, eşe dosta geçmiş olaya, göz aydına koşanlar çoktu.*** (S.M. Alus, Aksam gaz. 23.I.1043). ***sahili selâmete eriş-*** 'tehlikeden uzak yere varmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1071a: × ***Bu 40 adım, Cevdet efendiye 40 bin adım kadar uzun gelmişti. Bir türlü sahili selâmete erişemiyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 387). ***selamatdan*** 'uzaktan; in einem Abstand': × ***Şahmayıl pekiy deyip bocuyu öŋüne gattı gendi bocunun aṛhasın düşdü. Bocu bunu selamatdan zerzamıya yaḥlaşdırmıyarak aldı götürdü.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 215). ***selâmete çık-*** 'rahata erişmek; ins Freie tretend': × ***Gençliğinin başı için aslanım, bizi bu işkenceden halâs et, selâmete çıkar da ömrümüz oldukça ömrüne dua edelim!*** (S.M. Alus 1944 s. 172). × ***Gardaşım, babam baa vas'yet etdīdi ki uluçay kenarına gonmaŋ deyi söyledīdi, diyince çocu bir īce daha döğdüler. Çocuk gece yarısı selâmete çıḥıp durdu; gece gün-batı tarafınnan bir inilti gopdu. Gele gele geldi kigene bir dev geldi.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 175). ***selâmetle-*** 'yolcu etmek': × ***A... Kaçıyor musunuz ciciler, kaçıyor musunuz yavrular! Durun öyle ise, ben de sizi şu karşıdaki dutluğa kadar selametleyeyim.*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 89). × ***Bana, dedi, biraz müsaade, ben azıcık yukarıya çıkıyorum beyefendi, giderken haber verin de gelip selametleyeyim!*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 107). ***selâmetle*** 'sağlıkla, iyi durumda': × ***İnşallah buradan selâmetle dönersiniz, Avrupalarda olduğu gibi, yedi katlı bir bakkaliye dükkânı açarsınız.*** (A. Dino 1944 s. 22). × ***"Şimdi Vahitle Nailin araları iyi de şaştım. Ismarladık, Mustafa!" —"Haydi selâmetle!"*** (Kemal Tahir 1955s s. 262).

selâmla- 'selam vermek' ***<selâm***. × ***Büyük bir millet efradını, edebiyatını nura, selâmet yoluna sevkeden bir dâhiyi selâmlamakla bah-***

tiyar oluyorum. (Fazlı Necip 1930 s. 21). × ***Ötelerde oturan birilerini ellerini kaldırıp selâmladı.*** (Y. Ahıskalı 1944y s. 17). × ***Otomobilin arka tekerleklerinin bir çukura saplanmış olduğunu gördüler.. Ahmet onları selâmladı: "Çatağa mı saplandınız?"*** (O. Hançerlioğlu 1951k s. 102). × ***Fen müdürü cevap vermedi. Murtaza onu gene yerlere kadar selâmladıktan sonra kaz adımlarile odadan çıktı.*** (Orhan Kemal 1952m s. 41–42). × ***Lâlenin önünde durdu. Kendini beğenik bir edayla kadını selâmladı.*** (N. Cumalı 1956 s. 5). × ***Her gün selamler Dimo dostuni/Mayil olubde ayrılmaz idi*** (E. Kömürjian 1981 s. 76). × ***Kıranta bıyıklı kıbtî, herkesi selâmladı.*** (R.C. Ulunay 1994 s. 48). × ***Kola yapan Rus kızlarını selâmlayarak kendisini bekleyen muhasebeci Pyotr Sergiyeviçe doğru ilerledi.*** (N. Bezmen 1994 s. 40).

selâmun aleyküm 'selamlaşma sözü' <Ar. ***selāmun-ʿaleyküm*** 'selamet üzerine olsun', b. ***alâbahtek*** ⊡. × ***Selâmün aleyküm aleyküm selâm, safa geldin hoş bulduk, hava, mava, dere tepe derken, Benli kalktı.*** (S.M. Alus 1944 s. 112). × ***Sabaha ġader durmadan gėtṭi. Gün çavarken bir çobana iras geldi. "Selâmün aleyküm, çoban ġardaş!"*** (A. Caferoğlu 1944 s. 44). × ***PİŞEKÂR — (gelerek) "Vay, efendim, maşallah Çelebi'm! Efendim, hangi rüzgârlar attı böyle? KAVUKLU — "İsmail, parmağım içinde. İşi pişir, bana da haber ver!" PİŞEKÂR — "Ne işi? Dur bakalım, selâmün-aleyküm!" KAVUKLU — "Gidiyorum. Parmağım içinde"*** (Cevdet Kudret 1973 I, 127). × ***Ordan geliller, epeyce geldiḥden sora birine raslillar. Adam hoddezlir. Diyir ki, "Selamünaleyyküm, dal gıran!"*** (B. Seyidoğlu 1975s. 249). ***selâmun aleyküm demeden*** 'hemen, daha başlamadan': × ***Belli bir tarafa gizlendi de bizi gözetliyecek, belli etmeden kollıyacak. Selâmünaleyküm demeden şüpheyi mi davet edeceğiz?*** (S.M. Alus 1933p s. 133). ***selâmun aleyküm der demez*** 'hemen, başlar başlamaz': × ***Gördünüz mü adamcağızın başına gelenleri şimdi?.. Selâmünaleyküm der demez, mahallede namusunun bir paralık olduğuna mı yansın?*** (S.M. Alus 1933p s. 210). × ***Cevdet Efendi, eve girip, selâmün aleyküm der demez, mutadı veçhile soyunmuş, soluk soluğa mindere uzanmış söyleniyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 59). ***selamun kavlen*** 'evlerden uzak olsun anlamında dua, deyim': × ***Bir saattir boğazımı yırtıyorum da umurunda değil. O miskin kokak ile burun buruna oturacağına ne oluyor diye kulak versene! Belki selâmun kavlen, bir tarafıma bir şey oluyor.*** (S.M. Alus 1933k s. 43). ***selamun kavlene uğra-*** 'başına kötü bir şey gelmek': × ***Yavrum Rızacığımı Karacaahmetlere yatırayım ki doğruyu söylüyorum; bu namda, bu nişanda bildiğimiz, tanıdığımız varsa, şayet yalan söylüyorsam gözlerim sönsün, dilim enseme çekilsin, selâmün kavlenlere uğrayayım da altımdan alsınlar…*** (S.M. Alus 1933p s. 158). × ***Cevdet efendi biçaresini ise hiç sormayınız. Madam Viyoleti gördüğü anda pelteye dönmüş, selâmün kavlene uğramış ta, Azrail ile hesaplaşmağa başlamış gibiydi.*** (S.M. Alus 1934 s. 332). ***selamun kavlene uğrat-*** 'birinin başına kötü bir şey gelmesine neden olmak': × ***Tayfur derken, kendine edeceksin, beni de, Agavniyi de selâmün kavlene uğratacaksın…*** (S.M. Alus 1933p s. 48). ***selamun kavlen***

gel- ‘başına kötü bir şey gelmek’: × ***Ne lavtalara, ne hekimlere, ne hocalara gitmediler. Sonunda o da bir oğlan doğurdu, yavrucak ömürsüzmüş, haftasında, evlerden ırak “selamünkavlen” geldi, çocuk gitti.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 352).

selamura b. ***salamura***.

sel arabası ‘kağnıdan daha büyük, dağlık bölgelerde ot taşımaya yarayan araba’ DS 3573. × ***Öğretmenlik kim, sen kim? Çek çarıklarını ayağına, atla sel arabasının boynuna, “ho!” de öküzlere, yıkılası Yelatan’ın yolunu tut.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 42).

selaser ‘bir peştemal türü’ DS 3576: ***seleser*** ‘dokuması ve motifleri uğursuz sayılan bir çeşit değerli kilim’ × ***Peştümal- Çorumda peştanbal diye söylenir. Kara burğa, selaser, toplulu, mekikli diye çeşitleri vardır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 330).

selâtin ‘sultanlar; büyük ve geniş’ <Ar. ***selātin*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 759b, Meninski 1680 II, 2648. ***selâtin camileri*** ‘padişahlarla şehzadeler veya sultanlar tarafından yaptırılmış olan camilere verilen addır’ M.Z. Pakalın 1946–54 III, 155. ***selâtin küp*** ‘padişah zamanından kalma küp’: × ***Benim gelinliğimde mevsim yazdı, şurupları şerbetli, buzlu vermiştik... kaynanamın büyü babasından kalma selatin bir küp varmış, kazanlar yetmemiş de o küpe de şerbet yapmışlar.*** (İ. Galip Arcan, 1932ed s. 15). ***selâtin kahve*** ‘padişah zamanından kalma kahve’: × ***Ali çay iyi demlendi mi? Ali kahve taze kavruldu mu? Şu meredi senelerden beri içerler de sorarlar. Burası deniz kenarında Selâtin kahve mi?*** (A. Dino 1944 s. 9). ***selâtin meyhaneleri*** ‘büyük ve geniş olmaları sebebiyle gedikli meyhânelere Abdülaziz devrinin sonlarına doğru verilen isim, bunların çoğu tonozdan yapılmış olup içlerinde çok büyük içki fıçıları bulunurdu’ F. Steingass 1930 s. 692a, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 157: × ***Dün gece Ayvansaray’ın en meşhur, en gözde klarnetçisi İnce Mehmet’le, onun çiftenağracı kahramanı alıp Balat’taki selâtin meyhanelerden birine gittik.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 183). × ***Hatta kemanım yanımda olduğu için dün akşam İnce Mehmet’le ve onun çiftenağracısı meşhur Kahramanla birlikte birkaç marş, polka, vals, kadril, mazurka çaldık; koskoca selâtin meyhaneyi dolduran halk, şaşırdılar kaldılar ve bize parmaklarını ısırdılar.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 183).

selbe ‘değnek, sopa’ × ***Ağız, välädälcümcüm, o nädir tolazlamışsan selbäni, gedib däyib Haykanuşun danasının gözünä?*** (C. Cabbarlı 2005.3. s. 150). × ***Yaḫşı, deginän, köpäy oğlu Ağamov, män sabah o balaḫanlıları doldurum o zala, iti selbä ilä ġovan kimi Sovetsiyäzddän basım säni bayıra, özün dä afärin de.*** (C. Cabbarlı 2005.3. s. 165).

selbes b. ***serbest***.

seldirle- Az. ‘yalpalayarak yürümek’ DS 3574: ***seldire-*** ‘sendelemek’ × ***Bu däfä canavar säldirläyä-säldirläyä yolnan gedändä ġurbağa başladı bärkdän ġuruldamağa.*** (Azärbaycan Nağılları 1960 5, 227).

seldir seme ‘aptal, sersem‘ DS 3574. × ***Bütün ömürlerince seldir seme kara sevdalı olurlar.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 36-37, s. 32).

sele I ‘yayvan sepet; Korb‘ <Ar. ***salla*** ‘kleiner Korb aus Weidenruten’ F. Steingass 1930 s. 694b, H. Eren 1999 s. 360, Ch. Tzitzilis 1987g no. 464, ZTS 1976 s. 167, K. Emiroğlu 1989 s. 205, J.W. Redhouse 2006 s. 1075a, DS 3574, TS 3377. × ***Elindeki kömür selesini bir yana fırlatıp buhar borusunun kenarına ilişen oldukça yaşlı bir adam: Bu gelen yağmur bulutu diye söylendi.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 22-23, s. 23). × ***Dün ocaḫlığa bir manca bişirmē girdi, ne görem, pisik seleyi aşmış, gulaḫlı lengerin içindeki tıṛhıdı yemiş.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 96). × ***Gapı dögüldü. Bir garı aşdı gapıyı bir gaz getirdi ˬhuvardası. Garı gazı aldı selenin altına goydu.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 65). × ***Kadınlar kızlar, bahar boyunca, akşamlara kadar dere bayır dolaşıp sele ve çantalar dolusu bu otları toplarlar. Tuzlanarak yufka ekmeğe sarılıp dürülerek yenir. Yahut kaynatılarak ver yansın edilir kaşıkla.*** (M. Makal 1950 s. 126). × ***Sabahleyin sığırları çobanlar toplayıp otlağa götürürken ve akşam köye getirirken yola düşen pislikleri toplamak için ne kadar kan kız varsa ellerine sele, teneke ya da daha başka bir şey alarak yollara dökülür, toza dumana karışırlar.*** (M. Makal 1950 s. 12). × ***Ana, çocuğunu seleye koyarak sırtına vuruyor.*** (a.e. s. 81). × ***İhtiyar gereksiz yere koştu. Düşünmeden şaşulayı kaptı, leblebileri seleye aktardı.*** (V.O. Bener 1957 s. 121). × ***Mahalle arasındaki leblebicinin bacasında koyu bir duman kırışıyor, düzelip dikiliyor. Seleler boş.*** (a.e. s. 123). × ***Dolan sandıkları selelere boşaltmış, ayıklanması gerekenleri de yığmıştı hasırın üstüne.*** (R. Ilgaz 1969k s. 108-109). ***sele sepet*** ‘seleler, sepetler’: × ***İki üç odaya dağılması gereken öteberi, kap kacak, tarım araçları, sele sepet, çamaşır, heybe torba, holus kalbur, elek tekne, bir odayı, içinde oturulup kalkılmaz, dönülmez, dolaşılmaz yapıyordu.*** (F. Baykurt 1959y s. 211). × ***Öte göze geçtim. Asiye seleyi sepeti deşti. Temiz don göynek çıkardı. Soyundum, geyindim.*** (F. Baykurt 1967 s. 367). × ***Gadın gahir, selesini sepetini, çırını çıḫınını toplir, gapıdan dışârı çıhır.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 410).

sele II ‘eyer; bisiklet vb. oturma yeri; Sattel‘<Fr. ***selle,*** Yun. ***δέλλα*** ‘eyer; sattel‘. × ***Savcı yardımcısı motosikletini kaldırımdan indirdi. Seleye geçip oturdu.*** (H. Taner 1954 s. 25). × ***Arada duruyor, seleden kadroya inip ayakları iki yana açık yere basarak, elleri gidonda, soluk soluğa dinleniyor.*** (C. Kavukçu 1998 s. 115). × ***Bisikletli şişman kadın, kısacık bir şort giymişti. Etli kalçaları bisikletin selesinden taşıyor...*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 190).

selef dağıt- ‘mecaz yoluyla ‘düşürmek‘ yerinde kullanılır’ <Ar. ***selef*** ‘bir yerde, başka birinden önce bulunmuş olan‘ F. Steingass 1930 s. 694a, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 158. × ***Para, cebine battığı için ele avuca sığmaz, liraları selef dağıtır, keyfine, zevkine bakarmış...*** (S.M. Alus 1933p s. 212). × ***Öyle har vurup harman savurmağa, selef dağıtmağa katiyen rızam yok. Para dediğin çeşme gibi daima akıp gelmez; bir gün olur arkasının kesileceği tutar.*** (S.M. Alus 1934 s. 45)

selek I ‘kapak, cilt kapağı; Deckel?’ × ***Gız durdu ayağa, getdi küpänin säläyin açdı, bir dä nä gördü?*** (Azärbaycan Nağılları 1960 2, 112).

selek II ‘cömert’ DS 3575. ××

seleklik ‘cömertlik; Freigebigkeit’ <***selek II*** × ***Oğlumu tanırım ben, ele avuca sığmaz, baş eğmez bir çocuktur amma hakkaniyetlidir. Onda bütün bir milletimiz derunundaki tortudan dolaşır, insanlık tarihinde ender görülen diğerkamlık, seleklik vardır.*** (L. Erbil 1984 s. 28).

selektör yap- ‘araba terimi; Auto terminus’ <Fr. ***sélecteur*** a.m. × ***Otobüs şoförü onları görmüş olmalıydı, selektör yaptı; yavaşladı.*** (A. Yurdakul 1989 s. 199). (Argo) ‘birisine kaşla gözle işaret vermek’ S. Özel 1993 s. 88, H. Aktunç 1990 s. 255.

selevir ‘hayvana yüklenerek gübre ya da toprak taşınan, yumuşak hasır otundan örülmüş torba; mistkorb’ DS 3576. × ***-Onun da çok selamı var. –Getirip gönderen sağ olsun. E, Kara Abla, Şirin dadı nogoruyor? Dolu selevir (hayvan üzerine...)*** (E. Hazım (Tepeyran) 1326y s. 166).

selimiye ‘bir kumaş türü’ DS 3576: ‘yeşil, sarı çizgili ipekten yapılan giysi’ × ***Çitari- Kırk kalem, fındıklı, makaslı, hekir hikir, selimiye, aşağı çitari de derler.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 328).

selim otı ‘selam otu; Liebstöckel’ O. Blau 1868 s. 290. krş. Sl. ***selen***. ××

selinti/silinti ‘selin önüne kattığı çer çöp; Mure’ K. Emiroğlu 1989 s. 205, DS 3576, TS 3378, J.W. Redhouse 2006 s. 1074b. × ***Biraz ḳahvealtı silinti.... Haydi küçük oḍaya, tuvalet oḍasına. Vālide boğça paketleri açdı.*** (Aḥmed Räsim 1927 s. 21). × ***Koca Duraman deresi coştu. Kızılca topraklı kel tepelerden süpürüp getirdiği selintiyi, tarlalara, harımlara, evlere, ahırlara yaydı.*** (F. Baykurt 1961o s. 285).

sellem aleyhi sellem ‘korkusuz, rahat; in Sicherheit, furchtlos?’ <Ar. ***sellem*** ‘selamete erdirsin, anlamında dua’ × ***Her şeyi düşünmek lâzım dedim... Sellem aleyhü sellem gezilmez dedim... Adam beline bir tabanca takar dedim...*** (F. Baykurt 1961o s. 146).

sellemehüsselâm ‘patavatsızca’ × ***Her gece saat, elifi elifine üç olur olmaz, gümbedek, ara telin üstünden bizim bahçeye atlıyor, alt kattaki küçük kapıdan, sellemehüsselam içeri dalıyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 138). × ***Kaymakamın tavsiyesile gelen adam sellemehüsselam nasıl kapıdışarı edilebilirdi.*** (K. Bilbaşar 1939 s. 15). × ***Sen de pek aşırdın taşırdın! Her vakit sellemehüsselâm namazda Bey babamızın önüne geçiyorsun.*** (P.N. Boratav 1995 s. 2204).

selmek ‘müzikte makam; Tonart’ <Fa. ***selmek*** ‘Türk müziğinde en eski birleşik makam’ F. Steingass 1930 s. 694b. × ***Çalıp eyidicek evvel rast perdesinde nesne eyit, andan mayede ve ırakta ve zirefkende ve selmekte ve buselikte ve sipahanda ve bestenigârda ve rehavide, yani bunları birbiri ardınca seyirde göster.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 305).

seloteyp ‘yapıştırmada kullanılan ince bant, selobant’ <İng. ***cellotape***. × ***İlk görüşte “Aman Tanrım!” demişti Selmin içinden. “Aman Tan-***

rım!" Duvarlara seloteyple tutturulmuş çıplak kadın resimleri. O fotoğraflardaki kadınların meme uçlarına, göbeklerine, altındaki kıllı bölgelerine, hatta dudaklarının çevresine batırılmış kırmızı başlı raptiyeler, toplu iğneler. (A. Ağaoğlu 1984 s. 310).

ṡelsebil 'talı ve hafif su; cennette bir çeşmenin adı' <Ar. ***selsebīl*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1072a, Meninski 1680 II, 2654. × ***O aralıḳ ḳameriyeniŋ öŋünden yalınıŋ aşcı başısı Ṭosun aġa ḳolları dirseklere ḳadar ṣıvalı belde al ṣoplu ipek futası boynundan aşaġı göğsüne doġru gümüşden bir selsebīl teşkīl eden ḳordonuyla geçmekde olduğundan...*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 41).

selsele (Gag.) 'aile' <Ar. ***silsile*** 'soysop, ocak' ××

sel sümük 'ağlayıp sızlayarak' × ***Cipin gölgesi ay ışığını kesiyordu. İyice karanlıktı adamın indirildiği yer. Bayram'ın da beyninde bir uğultu... Sen burda böyle selsümük otur dur da, karanlığın ne olduğunu o zaman gör! Mını siktiğimin Bayram'ı. Kalk toparlan.*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 278).**selülit** 'bağ dokusu iltihabı' <Fr. ***cellulite*** a.m. × ***Ellerindeki üzüm salkımını, elma yarısını paylaşarak, gülerek, art niyetsiz, selülitlerini çekiştiriyorlar.*** (A. Kutlu 2000 s. 181).

selv b. ***servi***.

selvi b. ***servi***.

semâ I/semâ'/semah 'Mevlevi dervişlerinin ney, nısfiye vb. çalgılar eşliğinde, kollarını iki yana açıp dönerek yaptıkları ayin' <Ar. ***semāʿ*** a.m. F. Steingass 1930 s 695b, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 162. × ***Semāʿ-i erġanūnī, şarāb-ı erġavānī ẕevḳına ḍaldı.*** (Ferec v. 52a). × ***Anuŋ şevḳinde vecd ile ḍururlar / Semāʿ u raḳṣ ėderler, çaṛh ururlar.*** (N. Beldiceanu 1967 [1501] v. 25b). × ***Zira tarikat ıssıları tefekkürü yani endişeyi oddur,demişler. Ve anın suyu tesellidir, yani bir nesneye meşgul olup biraz fikirden hâli olmaktır. Sema gibi, raks gibi ki teselli bendidir.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 385). × ***Nicesi yıldırım gibi giderken bir ayağını ḳaldırub Mevlevī gibi öyle semāʿ ėder ki aṣlā vechi görünmeyüb yine çiftesini bozmadan ḳayar.*** (Evliyā Çelebī 1314 [17. yy.] III, 334). × ***Bir semāʿdur kim evvelden olı gelmişdür...*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 62). × ***Uṣül ile dilber ki elde ḍutar def, / Semāʿ u ṣafā ile ʿāşıḳ geçer kef.*** (Helākī 1982 s. 122). × ***Aldede elini uzattı. Gezyarma iyice ürktü, ipi, örkeni çekti. Kuyruğunu tezecekmiş gibi kaldırdı. "Şaaar" diye bir su bıraktı semah alanına.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 164). × ***Dört direğin arasını semah yeri olarak açık tutak, yeter. Baksılar şuralarda, sağ-sol, karşılıklı otururlar.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 161). × ***Kadınlara ahırda, erkeklere bahçede düğün yeri kuruldu. Kadınlara ayrı, erkeklere ayrı çalgıcılar tutuldu. Dizgeme'den Akçalı'ya semah geldi.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 46). ***semâʿa gir-*** 'mecazen savaşmak' M.Z. Pakalın 1946–54 III, 166: × ***Anlar ḍaḥi hişār içinden hücum idüp birbiriyle ceng idüp kāfirler ġalebe idüp sulṭān mehmed ḫan-ı gāzī kendüsi bile semāʿa girdi.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 71). × ***Rüstemi dāstān gerek ya isfendiyār, bu semāʿı oynaya şöyle ki var.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 62). × ***Bu kudret semāʿını urup başlar virüp cānlar***

aldılar, yir yüzünde pādişāh olanlar bu semā'dan ḳurtulmamışdır. (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 22). × ***Bu vechle ḫüdāya sıġınup mu'cizât Muhammedüŋdür diyüp ġāzīler alp erenler ḳudret semā'ı meydānında alaylar söküp başlar kesüp ḳanlar dökerlerdi.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 63). ***semâ ur-*** 'dans etmek': × ***Şöyle ki eğer derviş vakteha semâ urmağa heves etmese dayim od içinde yanar tutuşur.*** (Mercümek Alḥmed 1944 [15.yy.] s. 385).

semâ II 'gökyüzü' <Ar. ***semā*** a.m. F. Steingass 1930 s. 695b, J.W. Redhouse 2006 s. 1075. ***sema ile semek arasındaki mesafe*** 'denizdeki balık ile gökyüzü arasındaki mesafe, büyük uzaklıkları göstermek için kullanılır': × ***Vali paşa oğluna kaymakamın kızını alacakmış. Ne kadar uzak! Aralarındaki nisbet sema ile semek beynindeki mesafeden bin kat uzak! Mutlak yalan! Mücerred eracif!*** (Recaizāde Ekrem 1941 s. 11).

semâ' b. ***semâ I***.

semah b. ***semâ I***.

seme/seb seme 'sersem' <Fa. <Ar. ***sīma*** a.m. F. Steingass 1930 s. 695b, H. Eren 1999 s. 361, DS 3578, TS 3380, Osm. ***seme*** 'sersem' J. Thury 1885 s. 44. ***seme*** 'stupéfié, ébahi' Balhassanoglu 1904 s. 129. × ***Yürü utan taŋrıdan ḳoġıl bizi/Olma yüzsüz dime bu seme sözi.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 34). × ***Buna güvenen yarsız, o da ölür ersiz kalır. Tanrı'nın gözü kör ola, bula bula bunu mu buldu benim'çin. Daha seme yok muydu? Benim 'adım erli, başım çorlu' kime ne diyem?'*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 84). × ***Seme, Allahın semesi! Boynunda bir torbası eksik. Sığır kadın! Yüzüne söyledim billahi! "Sen sığırsın" dedim.*** (M.G. Anadol 1984 s. 57). × ***Ben bu Almanyada seme tavuk gibi bir şey olmuşum demek ki... En ufak bir itiraz yok bende! Tıpkı askerlik.*** (M.B. Kanok 1984 s. 20). × ***Kafasını iki yana sallar, denize bir daha bakar; bir ferahlık duyardı. İşte ondan sonra doya doya bir adamın semesini, bastonluyu, bastonsuzu, pudralıyı, pudrasızı... doya doya, kana kana, su içer gibi seyrederdi.*** (M.B. Kanok 1984 s. 100). ***seb seme*** 'tamamen aptalca; 'total vertrottelt'. b. ***alat samat.***

semelik/semelük 'sersemlik, aptallık; Dummkeit' <***seme. semelük*** 'együgyüseg, ostobasag' J. Thury 1885 s. 44. × ***İlk horozlar ötmeğe başlamıştı ki Emine zıplayarak uyandı. Şaşkınlığı, semeliği geçmeden katransız kağnı gıcırtılarını andıran bir çığlıkla tüyleri diken diken oldu.*** (T. Evren 1943 s. 33). krş. ***seme***.

semelük b. ***semelik***.

semenli 'yağlı, semiz' <Ar. ***semen*** a.m. × ***Saçının rengi, bıyığının kumrallığı, yanaklarının pembeliği onunkinin ayni. Tabiî, Tayfurun yaşı daha büyük olduğu için vücudu toplu ve semenlidir.*** (S.M. Alus 1933p s. 139).

sement Az. 'çimento' <Alm. ***Zement*** a.m. F. Steingass 1930 s. 697b. ××

sementle- 'çimento ile örtmek' <***sement***. × ***Mānā dā Kāläntär deyārlär, dövrāmi elä sementlämişäm ki, heç yeri ġaza bilmāzlär.*** (M. İbrahimov 1960 s. 178).

semer ‘semer’ <Rum. ***Σαμάρι*** (semeri) ‘Lastsattel’ H. Eren 1999 s. 361, ***سمر semer*** ’Saumsattel’ G. Meyer 1893 s. 40, J.W. Redhouse 2006 s. 1077b, DS 3579. × ***Boynuma ḳusḳunı geçmez, ḳaldı zülf-i döst, / Bir nice yıllar semer yaġsa yėre eflākden.*** (Ẕātī 1987 [16.yy.’ın ilk yarısı] III, 114). × ***Ṣabāḥ olunca ayaz biraz kesib i‘tidāl eylediyse üç dört sā‘at devām eden şiddetiniŋ te’şīrātına inżimām eyleyen altımā daki ḥayvānıŋ semeriniŋ iz‘ācātı doġrusu beni bitirmişdi. Ḥayvāndan inerek bir müddet yürüdükden soŋra kirācınıŋ yoluŋ kenārında hīç değilse üç yük odundan vücüde getirdiği āteşiŋ ḳarşusında eyice ışınaraḳ vücüdümüz yeŋiden ḳuvvet buldı.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 315–316). × ***Ertesi gün çırak semersiz boz eşeğine iki boş heybe ardılı geldi.*** (T. Apaydın 1952 s. 74). × ***Ḳatır semeri ḳolanı, ḳayasası ile... 12 aḳca.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 s. 246). × ***“Bir semer bulun da çocuğu semerin içine yatırın, belki geçer”, dedi. “Oğlanlık tutmuş.”*** (Y. Kemal 1983 s. 314). ***boşan da semerini ye!*** ’çok yiyenleri eleştirme sözü’: × ***Patla, kara domuz! Daha güz çıkmadan bitirdin bir çit samanı. Boşan da semerini ye, emi!*** (F. Erdinç 1955 s. 114). ***semerli burun*** ’kemerli burun’: × ***Çukur gözlerin üzerindeki ince kaşlar, biraz semerli burun, kudret elinin fazla yırttığı büyük bir ağız, hörmetlice kulaklar, hep hep mukavva üzerindeki çehreye aynı aynına benziyordu.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 161). (Argo) ‘kıç’ S. Özel 1993 s. 89, H. Aktunç 1990 s. 255. ××

semer taşı (Erzurum) ’çatının kordonunu oluşturan taşlar; der Daches bilden’. ’pierres qui forment le cordon d’un toit’ ***<semer***. Balhassanoglu 1904 s. 129. ××

seme seme ’sersem sersem’ × ***Gızınan gonuşurken bir satlik ayanın gümbürtüsü gelen cansuz dev, gapının arhasına geldı, seme seme düşdü.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 18). × ***Bir de şimdiki zamaneler bak. Ne aptesten haberleri var, ne taharetten. Şeytanın kıç bacağını bilirler de, islamın şartı kaç dedin mi seme seme bakarlar.*** (F. Erdinç 1958 s. 105).

semir-/semri- ’şişmanlamak’ <ETk. ***semri-*** ‘to be, or become fat’ G. Clauson 1972 s. 830, B. Atalay 1986 IV, 504, DS 3580, TS 3381, J.W. Redhouse 2006 s. 1078a. b. ***boğurdak/boğurtlak*** ⊡. × ***Bir eve girdi, gördü, on yalıncak kişi otururlar, semirmişler, gözleri görmez olmış.*** (Ferec v. 228b). × ***Yā ġece ėŋen daḥı ḳabarma. Şol kelime ile gündüz ġerü semrir, ġeceyi ġerü yener.*** (TS 2833). ***Ḳulaḳdan semrir ādem ṭatlu sözden, degül ḥayvān ki semriye boğuzdan.*** (Fąhrī 1974 no. 797 s. 295). × ***Kocabaş açgözlülükle, lak lak lak yalı yaladı bitirdi. Son günlerde kocabaş gittikçe oburlaşıyor, semiriyor, canlanıyordu.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 46). × ***Hüznümüz bile bizim çürümüş insan eti: / Semirirken bir aşkın dışkısıyla öbürü.*** (H. Yavuz 1992 s. 26).

semirt- b.m. ***<semir-***. DS ***semirt-gen*** ‘çıktığında o kişinin şişmanlayacağına inanılan sivilce’, Meninski 1680 II, 2670 (Kaynaklardaki yaygın ettirgen biçim ***semrit-*** ‘tir). × ***Ė bīcāre! Bu merdüm-ḫordur, her gün cüpān şeklinde gezer, bulduġı ādemi bunda getürür. Coḳ yėmek yėdürür, az su vėrür, şöyle semirdür, andan boġazlar, yėr.*** (Ferec v. 228b). × ***Hüner bisler olur öğüt esleyen/Hüner semirtmeye ten besleyen.*** (Ferheng–nāme–i Sa‘dī 1340/42 no. 617).

semiz b.m. <ETk. ***semiz*** ‘fat’ G. Clauson 1972 s. 830, B. Atalay 1986 IV, 504, Meninski 1680 II, 2671. b. ***dıkız/tıkız*** ⊡. × ***Saŋa bir uzun boylu, ince bėllü, semiz ucalu, gökcek yüzlü, şīrin sözlü, ḫandān leblü, açuḳ göŋül-lü cāriye gerek-dür ki anuŋıla münşeriḥ olasın.*** (Ferec v. 90b). × ***Bir yoluŋ iki kenārında iki ḳaṣṣāb et satar, birinüŋ eti semiz, birinüŋ aruḳ.*** (a.e. v. 190b). ***Hora geçmek gerek semizce ḳoyun.*** (‘Ālī 1975 s. 144). × ***Olma semiz yėmekden, sevmez Teŋri yoġunı, / ‘Ömr ikidür, bilgil; ḳo ḳısayı, dut uzunı!*** (Sulṭān Veled 1958 s. 31). × ***Semiz hindi derisinden yapılmış işkembe çorbası Obur Tahsin’in hatırından çıkmak muhal ender muhal idi.*** (Aḥmed Midḥat 1945 [1885] s. 28). × ***Bir küçük sepetcik taze yumurta, bir*** çift ***semiz celfin alıyordu.*** (Reşat Enis 1944 s. 255–256). × ***Hafızı cami avlusunda buldu. Kollarını sıvamış, aptes almıya hazırlanıyordu. Alçak boylu, kalın, işkembesi kendisinden iki karış ileri uğramış, semiz toparlak yüzlü bir adamdı.*** (S. Baklacief 1957 s. 98). × ***Eyitdi: Ḳardaş ben seni semiz bir ṭāġ gibi gördüm-idi. Ne yavlaḳ elikmişsin.*** (Ş. Şeyhoğlu 1973 s. 252). × ***Harmas’ın çeşitli otları ile bu arada semiz ot, mühliye ve salyangozlarla yetinilmesini tepe ahalisine öneriyorsa da kimseyi kandıramaz bir türlü. Sadece George, zehirlenmeyi bile göze alarak, bir takım acı ve ne idüğü belirsiz otları, salata olarak yemektedir hatır için.*** (G. Dino 1991 s. 214).

semizce ‘yeşile çalık renkli, benekli, güvercinden az kabaca bir kuş, sürü ile yaşar’ <***semiz*** + sıfatın mânasını zayıflatan ***-ce*** eki, b. ***ahça***. × ***Bu üç kuşdan ilk ikisi yani kızkuşu denilen İbise ve semizceye büyük çayırlarda sonbaharda arasıra rast gelinir.*** (C. Avcı 1937 s. 45).

sempati b.m. <Fr. ***sympathie*** a.m. × ***Büyük kızla bu orta yaşlı adama sempatisi var nedense.*** (B. Necatigil 1970 s. 43).

sempatizan b.m. <Fr. ***sympathisant*** a.m.× ***Beni hep “sempatizan,” diye çağırırlar, örgüte yeni girenleri, “sempatizanımız,” diye tanıtırlardı…*** (C. Ersöz 1999 s. 47).

semri- b. ***semir-***.

semt b.m. Ar. ***semt*** ‘taraf, cihet, yön’ F. Steingass 1930 s. 696b, J.W. Redhouse 2006 s. 1076b. × ***Ol vādīde vüzerānuŋ tek u püsi muḥāl ve vükelānuŋ ol semti cüst u cüsı baʿīd ḫayāldür.*** (‘Ālī 1979 [1581] s. 104). × ***Arslan-ḫāne semtinde köşkler ve taḫta-bendler*** ābādān ***eylediler.*** (Selānikī 1989 [1599] I, 134). × ***Uġrarsa vebā, rāhuŋ semt-i Halice, /Bir muş ile tersāneye git, ref‘-i niḳāb et: / Bul nāzır-i bahriyyeyi, Allahı severseŋ, / Al cānını, biŋ ḳatle bedel bir de sevāb et!*** (Şair Eşref 1958 s. 131). × ***Evet, bundan ḳırḳ, ḳırḳ beş sene evvel hemān her semtiŋ böyle bir fiyaḳacı ḳabadayı ṭaḳımı var idi.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 327). × ***Ne sönük semt, ne karanlık mahalleler, ne berbat sokaklar. Sanki herkes ervahilere karışmış.*** (S.M. Alus 1934 s. 139). × ***Bu semtte tövbekâr yankesicilere,… arakçılara,… rastlamak mümkündür.*** (S.F. Abasıyanık 1954a s. 98). × ***Serçelerin cıvıltıları, güvercin ve kumruların dem çekmeleri, çınar yapraklarından bütün semte yayılır.*** (B. Arpad 1974 s. 129). × ***Mukerer teftiş idub sıkleti, / Babi Fenerle Balad semtleri.*** (E. Kömürciyan 1981

no. 125). × ***Kentin mutena semti Kızılay'da, meydanın ortasındaki ayaklı saate bakan, dört ayrı giriş kapısı bulunan, kocaman bir bloku olduğu gibi kaplayan devasa ve modern bir bina idi.*** (A. Kulin 1997 s. 37). ***-e semt*** Az. '...e doğru': × ***Arvad tayfasından o ġādār o̱humuşam ki, eger onlar şüş cavahirat, ġızıl olalar, mān onlara sāmt getmāyācāyām.*** (Azärbaycan Nağılları 1960.4, 7). ***semte gel-*** 'nach Hause': × ***Belki o da bir arkadaş daha bulur. Birleşip semte geliriz.*** (S.M. Alus 1944 s. 150). ***semte uğra(ma)-*** 'hiçbir şekilde görüşmemek': × ***Dilimde tüy bitti, yine lâf anlatamadım.*** İster ***misin Abdülgaffar ağa bir daha semtimize uğramasın; ister misin arabın burnu büyüyüp artık ismimizi ağzına almasın...*** (S.M. Alus 1933p s. 128). × ***Kart arap, hiç değilse artık beş on gün semtimize uğrıyamaz, yüzümüze bakamaz, başımızı rahat bırakır, biz de biraz nefes alırız diye sevinç içindeydim.*** (S.M. Alus 1933p s. 154). × ***Lâzım gelirse, sittin sene babamın da, anamın da semtine uğramam; daha icap ederse, Nutki ağanın yahut Nabi beyin delâletile huzura kadar çıkar, babam olacak bunağa haddini bildirtirim.*** (S.M. Alus 1933p s. 219). × ***RAKIMA —"Damadımı Rabbim nazardan esirgesin, eski havailiğinden vazgeçti, günlerce evin semtine uğramaz iken şimdi evden ayrılmak istemiyor." —"Efendim, maşallah!" RAKIMA —"Hamdolsun! Kaynatasının sağlığında gözünü açsın da küpünü doldurmıya baksın!"*** (Musahipzade Celal 1936pp s. 62). × ***Bu melekten bozma aleyhüllâne de yardımını benden esirger gibi semtime hiç uğramıyor, tatbikleri imkânsız birçok şeyler düşünüyorum.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 38). × ***Ertesi gün de kalemin semtine uğramadım.*** (S.M. Alus 1944 s. 77). × ***Dayak yer: "Ben artık sizin gibi hayırsızlarla oturamam, konağa gidiyorum, bir daha semtinize, soluğunuza uğrarsam bana insan demesinler!" diye yara, bere içinde kendini İstanbul'a atardı.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 63). × ***Hararet ve bir alev içinde kalmışım ve işidenler koleraya tutuldum kıyas edüb semtime uğramamışlar ve Stefanos dostum işitip konsulto ettirmek üzere beş altı hekim toplamış, getirmiş ise de hiç birinin sözü muvafık gelmediğinden hiddetlenip kovmuş.*** (E. Misailidis 1986 s. 551). × ***Yani'nin şerrinden korkup, semtime salağıma (çevre, bölüm) uğramaya cesaret edemeyüp hemen bir kuru ah ile oh ile ağızlarının suyunu akıtırlar idi.*** (E. Misailidis 1986 s. 198). ***semtten bil-*** 'oturdukları yerden tanışıyor olmak': × ***Onu da, yanındaki İfakat hanımı da semtten bilirmiş. Ya bir iş açarsaymış.*** (S.M. Alus 1944 s. 177).

sen 'tekil ikinci kişi zamiri' <ETk. ***sen*** G. Clauson 1972 s. 831, B. Atalay 1986 IV, 505, J.W. Redhouse 2006 s. 1080a. × ***Sen kızsın, ben cüvān. Hevāyi nefs ikimüzde dağı ġālib.*** (Ferec v. 46b). × ***Ben İsḥāḳ-ı ṭabīb ḳatına varuram ki senüŋiçün dārü alam.*** (a.e. v. 220b). × ***Felā-cerem sen saŋa lāzım olanı i'ṭā ve cibilletüŋdeki kerem müsted'āsınca bezmi luṭfüŋı inşā eylemekden ḫālī olma!*** ('Ālī 1587 v. 126a). × ***Sen viṣāl istersin, ey dil, dilberüŋ vėrmez riżā; / Aṣṣısı ne cidd u cehdüŋ çün ki taḳdīr eylemez?*** ('Ömer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 224). × ***Āh kim çekdüŋ çevürdüŋ sen beni dolāb-veş!*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 96). × ***Bu dediḳoduları çıḳaran, orta yerde çıban başı***

ḳoparmaya uğraşan sensin. (H.R. Gürpınar 1926b s. 469). × ***Bana bak ulan züppe! Sen şimdi buradan ağzın burnun dağılmadan cızdam eder misin yoksa...*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 72). × ***Cenaballah böyle emretmemiş. Yokluk içindeki insana bir tekme de sen at dememiş.*** (Orhan Kemal 1951b s. 10). × ***Ėle bir imza verejeksen–ki, bir kimsenin bir çiğidini aldıŋsa, seniŋ sinsileni keserem.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 27). × ***Deden iyi denizciydi bir tane... Ama sen, sen babanun oğlisun, bi işe yaramazsun... Çertenek...*** (Z. Selimoğlu 1970 s. 43). × ***"A, a, a, a!" diye birer çığlık attı karılar. "Çıldırık mısın sen giii? Heç insan evinin üstüne gelmiş komşuyu koğar mı giii?"*** (F. Baykurt 1971t s. 66). × ***Sen bizi kim sanıyorsun, kızım, cim karnında nokta cahil mi?*** (A. İlhan 1973 s. 98). × ***Sen geber, hey cudam cadi!*** (Kömürciyan 1981 s. 124). ***O güneşlenirken, sen eğilip elindeki mumla işleyen çatanayı dalgalı denize bırakıyorsun. Motorun devriliyor, sert dalganın içinde hemen kayboluyor.*** (A. Kutlu 1995 s. 229). × ***Çellonun o doyumsuz sesiyle bir kelebek gibi manolya ağacının mis kokulu çiçekleri arasında dönerken; sen hiç ayrılmama yeminini fısıldıyordum kocanın kulağına hem de bilmem kaçıncı kez.*** (U. Alpay 1999 s. 84). ***adam sen de*** 'boşver gitsin, anlamında deyim': × ***Kamer – "Gittikçe azıtıyor." – Civizade — "Adam sen de, birine çakamadın gitti... Bu kızı kâr getirmiyen sermaye gibi saklayacak mısın?"*** (Musahipzade Celâl 1936aa s. 15). × ***Aldırış etmedi. "Adam sen de..." diye aklından geçti, "Varsın iki dirhem uyusun fukara, geberecek değil ya!"*** (Orhan Kemal 1947 s. 224–225). ***göreyim seni*** 'haydi gayret et, anlamında deyim': × ***Aman gorem seni, Hafız; yüzümüzü gara çıkarma!*** (K. Bilbaşar 1943i s. 16). × ***Artin, göreyim seni, bak, geçtiğin meyhanelerin önünde ne kalbin çarptı, ne nefesin daraldı, arslanlar gibi geçtin. Haydi Artinim haydi, buna da bakma yavrum. Metanet ol! Üç dört adım kaldı!*** (M. Baler 1944 s. 38). ***haydi be sen de!*** 'söylediklerine inanmıyorum, anlamında deyim': × ***Haydi be, sen de... Bu lafları sen başkasına anlat.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1932 s. 236). ***...saŋa!*** 'küfürlerde vb.': × ***Didüm ki ol benümle kerem eyle hem-'inan/Hışm ile didi hey yüri var uyanı saŋa.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 31). × ***Manṣıb-ı vaṣluŋ bīmāruŋa ḳıl çāre didüm/Didi ol şāh-ı cihān yok yüri tīmār saŋa.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 24). ***sana bana göre değil*** 'sana bana uygun değil': × ***O ạhläḳ kitäblarında yazılan faẕīletkārlıḳlar ḥamḳa içindir. Saŋa baŋa göre değil...*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 241). ***sana*** şuna 'ona buna, herhangi birine': × ***Ben isterim ki bir insanın gönlü kırk çocuk istiyorsa kırk çocuğu olsun. Emme kırkının da karnı doysun. Kırkı da iş bulsun, sürünmesin. Bizimkiler yarın sana şuna çoban duracak, sana şuna harmancılık edecek.*** (F. Baykurt 1971c s. 337). ***sen ağa ben ağa, bu ineği kim sağa:*** × ***Her okuyan rahat etse evin yolunu şaşırır devlet baba. Sen ağa, ben ağa, bu ineği kim sağa?*** (Orhan Kemal 1954b 277). ***sen Allah*** Az. 'bir yemin ifadesi': × ***Sän allah, de görüm, ġağamı necä sevmisän, elä birinci görändä, yọhsa sonradan, yavaş-yavaş?*** (M. İbrahimov 1960 s. 67). × ***A kişi, sən Allah, gör bir tezliklə ölə bilərsənmi. Könlüm bir yaxşı, ləzzətli qoca halvası istəyir.*** (S.S. Ahundov 2005 s. 50). ***sen bayram haftası de, o mangal tahtası anlasın*** 'yanlış anlamayı ifade eden deyim': ×

Cigarama kahveme karıştığı yoksa da yemek pişirme bakımından gideni pek aratmıyorsa da, sorma hazret, gerçek bir kazdağlı. Sen bayram haftası de, o mangal tahtası anlasın. (M. Seyda 1966 s. 337). ***sen ben*** 'başkaları değil, yalnız biz': × ***Bu kızdan öğrendiği ayıp läkırdıları sen ben bilmeyiz vallahi.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 133). b. ***ben I. sen ... ben:*** × ***Hüsnü ile Ziya fesleri yere vurdular. (Sen anlatacaksın, ben anlatacağım!) diye yarıştılar, mecelleşmedeler.*** (S.M. Alus 1944 s. 55). ***sen çelebi ben çelebi atı kim kaşır?:*** Meninski 1680 I, 1639. ***sen deme*** Az. '(rhetorizm) meğer': × ***Sän demä, oğrular gecä gälib hamısını aparıblar.*** (Azärbaycan Naġılları 1960 2, 123). × ***Sän demä dükanda mänä özün görsädän zänän elä ġızın özü imiş, mäni imtahana çäkirmiş.*** (Azärbaycan Naġılları 1960 5, 181). ***sen demiş*** 'senin dediğin gibi; wie du sagst': × ***Mirzə Fərəc. Molla əmi, bolşeviklər hər şeyə əl atırlar. Qorxuram, sən demiş, bu əlifbaya əl atalar.*** (S.S. Ahundov 2005 s. 111). ***sendeniz*** '*bendeniz*'e analoji': × ***"Eh yarın akşam artık sendeniz muhtar. Bir elliliğe kıy."*** (F. Arıt 1957 s. 92). ***sen elli olsan*** 'sen ne olursan ol beş para etmezsin': × ***Kontrol Nuh barakadaydı, cigara içiyordu. Murtaza'yı görünce deminden beri tasarlayıp dolduklarını kustu: "İyi bir gammazlayaydın milleti!" Murtaza omuz silkti: "Etmem tenezzül" "Etmezsin, evet. Etmezsin... lan sen elli olsan hava be. Fen müdürü ağzına bir parmak bal çalmayla..." "Benim ha!" "Tabii senin"*** (O. Kemal 1952m s. 83). ***sän görän kötükläri odunluk dograyırlar*** 'eski çamlar bardak olmuş'. ***seni...!:*** × ***Seni utanıp arlanmaz, Allahtan korkmaz, fırında sütläç, cam göbeği, çıban gözlü, şakak lädeni karı!*** (İsmail Galip 1932mb s. 11–12). × ***Seni mütecäsir! Seni mütekäsir!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1339/1341 s. 17). × ***Ağacın dibində ġanadlarını açıb meydan sulayan çil-çil ḫoruzu ġovdu: - Kiş-kiş, öläsän säni!*** (M. İbrahimov 1960 s. 425). × ***Lap ağsaġġallığla özüm güllälärəm, sän öl, säni!*** (S. Rähimov II. 2005 s. 110). × ***Ahıl qadın. Səni boya-başa çıxasan, ay belə qız! Günü sabah ərizə verəcəyəm. Bəs ərizəmi kim yazacaq?*** (Ā. Haġverdiyev 2005 s. 365). × ***Mirzə Mehdi. Xoş gəldin, oğul, səni xoşbəxt olasan. (Kamran çıxır, bir başqa xəstə daxil olur.) Gəl əyləş görüm...*** (Ä. Haġverdiyev 2005 s. 404). ***seni bana sayı ile mi verdiler*** 'önemli ve değerli değilsin anlamında deyim': × ***Bu başladı yine bana ham teklifler etmeye, ben dahi kabul etmeyüp, bunu tekdir ettim ise, "Canına üfürdüğümün rospusu, seni bana sayı ile mi verdiler? Seni telef etmekle ne lazım gelir, gününüz bardakta değil ya!'' deyip kudurmuş gibi üzerime hücum etti...*** (E. Misailidis 1986 s. 190). × ***Ellerine düşene Allah imdat eyleye, eğerci tabiat yardım eder de iyi olur ise ne ala, olmaz ise uğurlar olsun, ellerine sayı ile vermediler ya.*** (E. Misailidis 1986 s. 621). ***senin ... benim:*** × ***İki aydır boşu boşuna saray kapısının eşiğini aşındırıyor, orası senin, burası benim, oda oda dolaşıyor, bir türlü bir yere tayin edilemiyordu.*** (S.M. Alus 1933k s. 108). × ***Buralara bazen yalnız koltuğundaki kitapları, kartları, defterleriyle, bazen de çok seviştiği bir iki arkadaşıyla çıkıyor; şu ağaç altı senin, bu su başı benim, hiç durmadan ha bire sevdiğini arıyordu.*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 50). × ***Oteldeki odasına ancak yatmadan yatmaya gidiyor, gündüzleri o kahve senin bu kahve benim dolaşıyordu.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1938 s.

336). × ***Köylüler o köy senin, bu köy benim dolaştılar.*** (S. Kocagöz 1941 s. 46). × ***O iskele senin, bu iskele benim, hepsine uğrıya uğrıya bir buçuk saatte mi, iki saatte mi Anadoluhisarına gelebildik.*** (S.M. Alus 1944 s. 61). × ***Araba, ḳayıḳ piyasalarında, bir ḳaldırım seniŋ bir ḳaldırım benim yaya yürüyüşlerinde, uzaḳdan, yaḳından ta'kīplerde, ḳarşı ḳarşıya gelişlerde…*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 261). × ***Kutum sırtımda. o köy senin, bu köy benim, gider, gelirdim.*** (N. Kurşunlu 1952 s. 43). × ***Kılıbık bir sarhoş, karısından korkmakla beraber her akşam içmekten kendini alamazmış. O meyhane senin, bu meyhane benim! Sabahlara karşı evine küfe ile gelirmiş.*** (M. Baler 1944 s. 209). ***senin benim gibi: Bu fi'āt maḳṭu'dur ḥīlesi seniŋ, benim gibi sühületle aldanan ahmaḳlar içindir.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 30). × ***Mamir bir adam kıskanç olur. Senin benim gibi fazla geniş karınlı değildir.*** (F. Baykurt 1959y s. 199). ***senin de amma da sarı damarın var*** 'çok inatçısın, anlamında deyim': × ***Karşı karşıya oturdukları zaman "Dergi" bir oh!.. çeker ve yerine rahatça yerleşerek arkadaşına: "Azizim derdi. Senin de amma da sarı damarın var. Bak söyleyim, bu böyle olmaz."*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 40-41, s. 56). ***senin dediğin handa, o da yetişmemiş banda:*** × ***"Ohooo. Geçti o günler, senin dediğin handa, o da yetişmemiş banda. Siz hemen geri dönün. Ne gelenler oldu. Hepsi döndü. Burası Cılavuz, ancak kazananlar giriyor, anladınız mı?"*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 33). ***senindir benimdir*** 'paylaşamamayı ifade eden deyim': × ***Ötede köylü tarla seniŋdir, benimdir diye yekdiğerini ḳırar çünkü her iki tarafa sened verilmişdir, beride keyfini çatar.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 96). ***seninki:*** × ***İşte senin Mis Molli de bu delikanlıya vuruldu… Bu çocuk tam bir yazı seninki ile birlikte geçirdi.*** (S.E. Ertem 1935 s. 110). × ***Oğlan kaditleştikçe seninkinin içi içine sığmamaya başladı.*** (S.E. Ertem 1935 s. 110). ***Yakut banka müdürü pinpon… Seninkinin talihi yaver olurdu.*** (S.E. Ertem 1935 s. 85). × ***Azizim, seninkiler çatal çutalsa, bil ki benimkiler de Beyazıt kulesini aşacak kadar etrafa dal budak salmıştır.*** (M.L. Dikbaş 1936 s. 88). × ***Maiyetimdekilerden Bağdatlı bir efendiyi izinle memleketine gönderiyorum. Bizim oğlana halisüddem şecereli bir at alacak. Hazır gitmişken bir tane de seninkine getirsin.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 16.IV.1942). × ***"Zaten bizim Gözelöz'ün insanı da…" —"Dünden teşne desene! Kösnük!" —"Amarikan gelip boynunu kulağını bir okşadı, mayışıverdi seninki…"*** (F. Baykurt 1967a s. 170). × ***Ben daha kapıyı açar açmaz seninki, kimin geldiğini anlar, kesik kesik iç çeker ama hiç anırmazdı.*** (Yeni Hikayeler 1957 s. 59). ***sānin yaxan (olar), mānim ālim*** Az. 'elim yakanda olsun'. ***seni özüme şüuruzumme ėle-*** 'borçlu duruma düşürmek; gewissensbelastet': × ***Mānā tārāf bir addım da atsan, bu ̮hāncārlā özümü öldürüb, sāni dā özümā şuüruzumme elāyācāyām, ġanımı da salacağam sānin boynuna.*** (Azärbaycan Naġılları 1960.2, 248). ***seni sana, seni Allaha*** 'bedua sözü': × ***Atiye durduk yerde adını elin diline veren kocasını, "Seni sana, seni Allah'a!" diye yine havale etti. Eline kutu kutu şeker alıp Akçalıların evlerini dolaştı… "Siz benim içimdeydiniz anam" diye diye Huvat'ın ortalığa saldığı lafın üstünü kapattı.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 188). ***sāni sālāmet koyası dāgüldür:*** × ***Gendü***

pāḏışāhuŋı oşbuyla guşşalu ḳılduŋ, ṣonra anuŋ vebālı ve yazuġı seni daḳı selāmet ḳoyası degüldür. (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 47). ***seni seni!:*** × ***“Nerden geldiğini biliyoruz, seni seni!!” demek istiyerek aksi aksi baktılarsa da, kadın bunu görmedi.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 30-31, s. 48). ***seni şeytanlar mı parmakladı?. sänlä mänimki galsın:*** Az. × ***Yaḫşı, tülkü, sänlä mänimki ġalsın. Bu hayıfı yerdä ġoymaram.*** (Azärbaycan Naġılları 1960 4, 238). ***sänlä mänimki tutmaz:*** Az. × ***Ähmäd, gäl mänä ġardaş ol! Bu varım, dövlätim sänin olsun. Ähmädi Çekkaş dedi: -Mänimki sännän tutmaz.*** (Azärbaycan Naġılları 1960 4, 190). ***senli benli*** ‘samimi’: × ***Kandilzadenin en senli benli arkadaşı olan Sadık beyle Tayyar, Agobu görür görmez, yerlerinden fırlayıp iki bardağı yarısına kadar rakı ile doldurmuşlar.*** (S.M. Alus 1934 s. 313). × ***Ekremle çok ahbabtım, senli benliydim.*** (S.M. Alus 1944 s. 107). × ***Sınıf ayrılığı yok. Terzi Mir’in diktiği elbiseleri giymiş vezirzade ile pelâspareler içindeki avcı Ahmet, Mehmet, yahut Dimitri, Agob müsavi. Herkes canciğer, kuzu sarması; herkes senli benli.*** (S.M. Alus 1944 s. 140). ***sen mi … ben mi:*** × ***Sen mi öleceksin yoksa ben mi, şimdi görürsün! diyerek çokmarını kaldırıp devin kafasına vurmuş. Dev de oraya yıkılarak ölmüş.*** (N. Tezel 1938 s. 183). ***sen misin?:*** × ***Sen misin bu sözi dėyen? Höş: gönderürseŋ, gidem. Gitmedin nėdem, Ėdecek degülem nedem, irādetüŋsüz urmayam dem!*** (Ferec v. 137a). × ***İçinden, -Hey kızım diyordu. Sen misin bize gelmeyen? Bak ben adamı nasıl getiririm.*** (E.E. Talu 1928 s. 133). × ***Efendim, sen misin atlıyan?.. O anda sol kasığımda bir sancı, sanki bıçak saplanmışta içerisini oyuyor…*** (S.M. Alus 1933p s. 121). × ***Vay efendim sen misin karşı gelen?*** (S.M. Alus 1933p s. 213). × ***-Orada ne varmış ki?.. Sen misin ṣoran?..*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 17). × ***Bektaşi babası biraz delişmence idi. Fazla sinirliydi, alıngandı. Tuttu bir kabahat işledi: evlendi. Sen misin evlenen…*** (Bektaşi Hikayeleri 1943 s. 54). × ***Esneğe benziyor, herhalde açılır deyip ipek fanilâyı başımdan geçirdim… Vay efendim vay, sen misin geçiren?..*** (S.M. Alus 1944 s. 34). × ***Vay, sen misin rüzgâr isteyen, peki, al sana rüzgâr!*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 320). × ***Ay gidi fahişe, sen misin beni böyle fasl eden?*** (E. Misailidis 1986 s. 72). × ***Çocuğun ense köküne elimin tersi ile bir yapıştırdım. Vay canına vay, sen misin bunu yapıştıran? Öteki çocuklar hep birden yaygaraya başlayıp bana hücuma kalkışmasınlar mı? Bereket versin, oradaki köy kahvesinden yetişen birkaç delikanlı bu haşarıları darmadağın ettiler, sonra beni alıp kahveye oturttular, kahve ısmarladılar, hal, hatır sordular.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 79). × ***Derken uzatmıyalım lafı efendim, sen misin bunu süyliyen? Beriki birden bağırmasın mı meyhane içinde: “İrfan Bey’in de, senin de…” Nasıl süyleyeyim bilmem ki… Ne ana bıraktı ne avrat, ne karı, ne kızan…*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 251). × ***Hani bu eve taşınmazdan evvel, büyük evde sattığımız çay takımlarını demek istiyor. Kız, bozdun mu? Saksunya tabaklarıle birlikte satılmadı mı, dedim. Aman efendim sen misin söyleyen? Bir hiddet bir hiddet…*** (M. Yesari 1932 s. 35). ***sen ol da…:*** × ***Sen ol da … çatlama!. sen öl Az. ‘yemin sözü’:*** × ***Lap ağsaġġallığla özüm güllälärām, sän öl, sāni!*** (S. Rähimov II. 2005 s. 110). × ***Cavad. Sən öl,***

bu Cavad ölsün (əlini qoyur döşünə), gərək düz qırx manat verəsən. Yoxsa bundan sonra qapını üzünə bağlayacağam. (Ä. Haġverdiyev 2005 s. 57). × ***Cəbi, sən öləsən bu gecə, ağan Mehdi bəyi təmiz süngə çəkiblər. Yaxşı ki, hələ papağını da yaddan çıxartmayıb.*** (S.S. Ąhundov 2005 s. 48). × ***Səfdər qulubəy. Ha-ha-ha... Siz öləsiniz lap Mehdi bəyin özüdür. Adə, Ovanes, sən de görüm, Saşa bəy nə tövr oynayır?*** (S.S. Ąhundov 2005 s. 53). ***sen öyle bil!*** 'ama gerçek öyle değil, anlamında deyim': × ***"Sen öyle bil..." "Naciye'ye bir şey yapabildin miydi sanki?" "Sen öyle bil dedim ya..."*** (Orhan Kemal 2016 s. 73). ***sen sağ ben selämet*** 'gerisi önemli değil': × ***Belki bir iki gün huysuzlanır; sonra sen sağ, ben selämet... Keyfine bak sen hanımcığım...*** (R.N. Güntekin 1944 s. 65). ***Şimdi saklanıyor. Bakacak vaziyet durulmuş, hikaye küllenmiş: çıkacak meydana. Ondan sonra da sen sağ ben selamet.*** (Tarık Dursun K. 1957 s. 71). × ***Gelen giden, giren çıkanla oyalanır, birkaç bardakçık bir şeyler çıkıştırırsın, bu gece de böyle biter. Sabaha ne kaldı, sen sağ ben selämet.*** (M. Seyda 1966 s. 274). ***sen sağ ol/siz sağ olun*** 'baş sağlığı dileme ifadesi': × ***Sen saġ ol ataŋ ạhrete naḳl etdi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 183). × ***Siz ṣaġ oluŋ, ḳarısı göçdi veli/O Baṣīri el-ḫumür iyidür.*** (Gazâlî 1974 s. 246). ***sän saydığını say, gör fälak nä sayır*** 'hayat beklenmedik şeyler gösterir, anlamında deyim': × ***Necä deyärlär, "sän saydığını say, gör fälak nä sayır!"*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 344). ***sen sefäda ol*** 'sen iyi ol'. ***sen seni bil!:*** × ***Sen seni bil sen seni bil tä bilesin ol yüce cänı, seni sen ten ü cän ṣanma ya 'aḳl u nefs ya göŋül.*** (Şair Eşref 1958 s. 8). ***sen sen ol/siz siz olun:*** × ***Humarda tamahkärlık etme sen sen ol. Bakdın arabın güldü, kalk.*** (Orhan Kemal 1954b 100). × ***Bundan sonra sen sen ol, arkadaşını ele verme.*** (a.e. 206). × ***Sen sen ol, görünüşe aldanma. İnsanlar iki yüzlüdür.*** (Yaşar Kemal 1955t s. 27). × ***Sen sen ol, bundan sonra çocuğunu gözünün önünden ayırma. Yetişkin oluncaya kadar kendi çatının dışında bir yere salma.*** (A. Ümit 1993 s. 161). ***"Mösyö Favini, sen sen ol da, ne büyük söz söyle, ne de büyük lokma ye, zor kapudan girişin, şeriyet bacadan çıkar, ben İslam oldum ise, sanki hoşnutluğumla mı oldum?..."*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 460). ***sensin demek*** 'karşısındakini suçlama ifadesi': × ***Haççа hiçbir gün, bir dediğini iki etmedi. Hiçbir gün yamacına dikilip "sensin" demedi.*** (F. Baykurt 1959y s. 160). × ***Mahmut "Sensin lan" diye diye son anda Seyit'ten gözünün üstüne bir yumruk daha yedikten sonra yakasını kurtardı.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 128). ***sen söyleyene bakma, söyletene bak:*** × ***Belki Canaballah Uncuoğlu efendimizin de içini ilhamla doldurmuştur! Sen söyleyene bakma, söyletene bak...*** (F. Baykurt 1971c s. 251). ***sen ye, bize süt olsun!*** 'yemeğe teşvik için söylenir, sizin yediğinizi görmek beni mutlu eder, sen yersen bizim sütümüz artar'. ***sen yok musun*** 'yere batan, yürek yakan anlamında deyim': × ***Ah... seni, seni, seni!.. Sen yok musun Neşati!*** (Musahipzade Celal 1936kd s. 34). ***seyen*** 'sana': × ***"Oğlum sen gurbetten nanca para gazandın? Cel bu paradan beyen biraz ver. Seyen üç tene vesiyatım var. Onları söyliyim."*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 398). b. ***been/beğen/behen/beyen. ya sen ... ya ben:*** × ***Yahu! Birisi aramızdaki kardeşlikten üstün dostluğu bilmese de neler***

yaptığımızı, neler konuştuğumuzu görüp işitse, ya benim midesizliğime hükmeder, ya senin sihirbazlığına. Yoo! Darılmaca mafiş! (Aka Gündüz 1930 s. 21). × ***Ġayfe tütün işdikden söna emmisinin oğlu Ali Ġadōluna demiş ki "Bura ikimize idar-ėtmiyor, burada ya sen dur ya da ben!"*** (A. Caferoğlu 1945 s. 134). × ***Bu gün, ya sen benim dalımı yere getirirsin, ya ben senin.*** (Behçet Mahir 1973 s. 61). ***ya sen ... ya o:*** × ***Kız, kendini bu evde ev hanımı sayacak kadar burasını benimsesin, her gün ya sen orada, ya onlar burada, sonra ne olur: Fahri Bey evlenmeye karar vermemiş... Olur mu öyle maskaralık?*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 375). × ***Sen Pariste İsveçli bir ressam kızla mercimeği fırına vermişsin. Her Pazar seni onunla görüyorlarmış. Hatta dediklerine bakılırsa ya sen onun evinde, ya o senin evinde yatıyormuşsunuz.*** (B.C. Morkaya 1934 s. 75).

sen- 'büzüşmek, buruşmak; zusammenschrumpfen'. ***senmek*** 'zusammenschrumpfen' O. Blau 1868 s. 290, DS 3583. ××

senarist 'senarist' <Fr. ***scénariste*** a.m. × ***Sanki ben bir korku filmi yönetmeniyim de, senaristler yazdıklarım teker teker karşımda okuyorlar.*** (A. Ümit t.y.ç [1990?] s. 94). × ***Ama başından beri aklımın bir köşesinde yok muydu? Onunla senarist olarak yüz yüze gelmeyi gerçekten istedim mi?*** (A. Yurdakul 1991 s. 74).

senaryo 'senaryo' <Fr. ***scénario*** a.m. × ***"Senaryo nasıl gidiyor?" —"İyi. Az kaldı. Final sahneleri."*** (A. Yurdakul 1991 s. 128). × ***Tabii son sahne, bütün son sahneler gibi asla bir defada çekilmemiş. Oktay senaryoyu kimbilir kaç kez fırlatmış elinden. Kameramanla ışıkçılar birbirine girmiş, asistanlar ortalığı yatıştırmak için dört dönmüşler.*** (A. Yurdakul 1991 s. 43). × ***Bu yaşdıklarımızda bir kurgu hatası var! Seninle ikimiz yıllar sonra burada! Söylesene hangi orospu çocuğu yazdı bu senaryoyu?*** (A. Yurdakul 1993 s. 215).

senbüse b. ***samsa.***

senci 'daha iyi; better' O. Blau 1868 s. 290. ××

sencileyin 'senin gibi' <***sen + ci + -leyin***, ek için b. ***akşamleyin/akşamlayın*** ⊡. R. Dankoff 2004 s. 239, TS 3382. × ***Eger ḳāżī saŋa vu baŋa bu istiḥfāflar*** (metin: ***istiḥfāflar***) ***-kefā'et yoḳluğından yā felāket coḳluğından etdise, bi-ḥamdi llāhi ben sencileyin bir re'īsüŋ sülālesiyem.*** (Ferec v. 17b). × ***Eger ḳāżī saŋa vu baŋa bu istiḥfāflar kefā'eti yoḳluğından āyā felāket coḳluğından ėtdise, biḥamdilillāhi ben sencileyin bir re'īsüŋ sülālesiyem. Māl dėrseŋ ol-ḳadar māl aḳıdayım ki Baġdādda meflük ḳalmasun! (a.e. v. 17b).*** × ***Sencileyin daḥı ebleh yoḳdurur.*** (M. Adamović 1994 [1368–86] no. 1392).

sendel 'sandalet; Sandale, Pantoffel' <Fr. ***sandalette*** a.m. <Yun. ***σάνδαλον*** G. Meyer 1893 s. 53. × ***Sonra kendi üstüme başıma baktım, neredeydi beyaz ince keten giysim ve sırma göğüs bağlarımla kemerim, ayağımdaki ceylan derisinden yapılma ince, yumuşak sandallarım neredeydi.*** (A. Kutlu 1987 s. 59).

sendele-/sendere-/sendire- 'sendelemek, yalpalamak' J.W. Redhouse 2006 s. 1083a, Meninski 1680 II, 2686, R. Dankoff 2004 s. 239, DS 3580,

TS 3383. × ***Deli dolu bir az daha ḳonuşurlar. Nürī gitdikce ḳağşarıyor. Ayaġa ḳalḳdıḳca sendeleyor. Aġzından laḳırdılar yayıḳ, hecālar ḳuvvetsiz çıḳıyor.*** (H.R. Gürpınar 1341b s. 336–337). × ***Leman, içkiye tahammülü olduğu için pek sendelemiyorsa da üzerindeki keyif hali gene belli oluyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 320). × ***Kaçın kur'asıyız? Şimdiye kadar kadının ne çeşidini gördük, seyrettik! Boş yere gözlerim ḳamaşıp sendelememiştim. Aklım darmadağınık olup kendimi kaybetmemiştim.*** (S.M. Alus 1944 s. 161). × ***Ulan git, gitmez. Al, al, iki tokat, nasıl yani miralay tokatı. Bir sendeledi, lâkin hava, gitmez.*** (Orhan Kemal 1950k s. 29). × ***Açlıḳ belāsı ile ḫazān yapraġı gibi/Kimi ṭoḳunmadın yıḳılur kimi sendirer*** (M. Çavuşoğlu 1976 s. 107 no 19).

sendelet- 'sendeletmek, yalpalatmak' <***sendele-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1083a. × ***Eline almış elüm seŋdeledür/Fülān araya dek beni iledür.*** (Şeyḫoġlı Muṣṭafā 1979 [1540] s. 190 no. 1673).

sendere- b. ***sendele-***.

sendire- b. ***sendele-***.

sene b.m. <Ar. ***sene*** 'yıl' F. Steingass 1930 s. 700a, J.W. Redhouse 2006 s. 1084b, Meninski 1680 II, 2691. × ***Evet, bundan ḳırḳ, ḳırḳ beş sene evvel hemān her semtiŋ böyle bir fiyaḳacı ḳabadayı ṭaḳımı var idi.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 327). × ***Aradan iki üç sene mürur eyledikte Osman Çorbacı pederini ve Ayşe Dudu dahi validesini kaybederek...*** (Aḥmed Midḥat 1942 [1871] s. 10). × ***Sene 1003 cümādel-āḫiresinüŋ ġurresinde Şubat ve filvaris evveli idi.*** (Selānikī 1989 II, 446). × ***Bir de şu ayak ucunda uzanan emektar kedi... Sanki, uzun seneler süregelen tasalarını, başbaşa vererek paylaşmak istiyen iki dertmenttirler.*** (Reşat Enis 1933 s. 80). × ***Bu sene balık yoktu. Bu seneki göçler evvelki senekiler gibi bol keseden para harcamamışlardı.*** (S.F. Abasıyanık 1936 s. 14). × ***Daha çocuk denilecek yaşta olan Şöhret, iki üç sene, ne kocasının emrinden, ne de kapıdan dışarı çıkmamış.*** (S.M. Alus 1944 s. 175). × ***Geçen sene, çiftlikte. Ne oynuyor o kara kız, biliyor musun, nasıl döktürüyor yarabbi?*** (F. Erdinç 1948i s. 23). × ***Son iki sene içinde ikisini de aramak, bulmak, yardıma muhtaç iseler azamî derecesini yapmak fikri bir fikri sabit halini alalıberi meseleyi yüzlerce defa düşünmüştü.*** (R.H. Karay 1964 s. 73). × ***"Eğretiye alsaydınız!" — "Körolası kalfaya gösterdik. Hiç tehlike yoktur, bu bina daha altmış sene dayanır dedi de keratanın sözüne inanarak eğretiye filân lüzum görmedik."*** (Cevdet Kudret 1973 I, 390). × ***Bu kadar sene yaptığı fedakârlıktan kimseye fatura çıkarmaya hakkı yoktu.*** (N. Bezmen 1994 s. 31). ***bir sene günü*** 'nach Jahr und Tag'. ***senebaşıları*** 'yılbaşı': × ***Senebaşıları eylûlde başlıyor. 1928 yılı onların takvimine göre 5689 senesine rastlamaktaydı.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 22.12.1943). ***seneden seneye:*** × ***Anuŋ cāmeleri ḳat ḳat olmasına saʿy eder, tā ki seneden seneye verilen yıllıḳları irkilür, az zamānda çoḳluḳ melbüsāta mālik olur.*** ('Ālī 1956 s. 204). × ***Felā aḳal ḳazançları seneden seneye yüzer sikke altun.*** ('Ālī 1979 I, 150). ***seneler senesi*** 'çok uzun yıllar boyunca': × ***İnsan oğlu bu, heie gönlü birini sevmesin, kötüler de kötüler.***

"Burada seneler senesi ekmek elden, su gölden ense yapmış, oturmuş, fodlacı yobaz!" deyip dururdu. (S. Kilimci 1949 s. 54–55). × ***"Burada seneler senesi ekmek elden su gölden ense yapmış, oturmuş, fodlacı yobaz" deyip dururdu.*** (Yeni Hikayeler 1949 s. 54).

seŋek b. ***senek***.

senek/seŋek 'su testisi; Wasserkrug' <Orta Tü. ***seŋek*** 'ağaçtan oyulmuş su kabı', B. Atalay 1986 IV, 505, H. Eren 1999 s. 361, R. Dankoff 2004 s. 239, DS 3581, TS 3384. × ***Eylik bilmeyen katında su getürenle senek sıyan birdir "1) Suyu dolduran da bir, destiyi kıran da. 2) Taz başta on paraya, sağ başta."*** (V. İzbudak 1936a s. 318).

senet 'senet' <Ar. ***sened*** 'dayanılacak şey' F. Steingass 1930 s. 700a, J.W. Redhouse 2006 s. 1082b. ***senet sepet*** 'senet vb.' ***senetsiz sepetsiz*** 'sorgusuz sualsiz': × ***Aktara çifliği kazandıran o, hem de senetsiz, sepetsiz, yalancı şahit kuvveti ile.*** (A. Dino 1944 s. 39). × ***Yeryüzünde batapu onparalık malı olmayan Balıkçı Ahmede bir Yunanlı şirketi itimat ederek ona senetsiz ve sepetsiz dört beş bin lira vermişti. O da otuz küsur Ege balıkçısına paraların topunu senetsiz ve sepetsiz dağıttı.*** (Halikarnas balıkçısı 1947m s. 21). × ***RECEP- (Şaşkın, sonra öfkeli) Ne, ya? Peki... Demek ki yanılmışım... Ve minelgaraip... Peki... Öyle olsun... Sana senetsiz, sepetsiz on beş bin lira vereceğim, bildiğin gibi kullan...*** (Nâzım Hikmet 1965e s. 23).

senevber 'karaçam; Kiefer' O. Blau 1868 s. 290. ××

senger 'siper' DS 3582, F. Steingass 1930 s. 703a. ××

senid 'ekmek tahtası' DS 3582. × ***Irazca, senidin üstündeki hamuru bitirdi. Tekneden hamur kesiyordu.*** (F. Baykurt 1959y s. 90).

senik 'solmak üzere olan ekin' × ***Kırmabaşağı ektiğimiz tarlamızın başına varmıştık. Çarpılmış gibi sallandı babam. Tavalara ayrılmıştı bizim yerimiz de, suyla doluydu içleri. Henüz yeşilliğini yitirmemiş senik ekinler, top top sınırlardaydı...*** (M. Başaran 1992 s. 291). × ***Yüreğimde, parmaklarımın ucunde dayanılmaz bir sızı. Koca Değirmenaltı'nın sahibiydi Kemal Bey. Sınırlarda solan gür yapraklı ekinlere bağlanan umutlar umurunda mıydı... O senik ekinlerin üzerine kapanmış, suskun bir yıkıntıya dölünmüştü babam.*** (M. Başaran 1992 s. 291).

senkron 'eş zaman' <Fr. ***synchrone*** a.m. × ***Susmak ya da konuşmak, gülmek, bağırmak, kavga etmek, bir makarna tabağından birlikte yemek, bir oyun provasını seyretmek, bir çingene çalgıcıyı dinlemek... ya da sevişmek... Demek senkronumuz tutmadı. Tut-tu tu-ta-cak...*** (Z. Ankara 1991 s. 68).

sense- 'sen olanı özlemek' <***sen*** + ***-sa*** için b. ***aygırsa-*** ⊡. × ***Āḫire ėrince, dür olursa 'ömri fürḳatüŋ/Sen bilürem bensemezsin ben kemāhī sensedüm.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 232).

sensen 'ağız kokusu giderici' × ***Kadındaki düşünüşün inceliğine bakın: Kuyumcuya indiği gün, Mısır çarşısından (sensen) almağı da unutmamış.*** (S.M. Alus 1933p s. 74).

sentine b. ***sintina***.

sentner Az. ‘elli kiloluk ölçü’ <Alm. ***Zentner*** a.m. ××

sep-/serp- ‘serpmek, yayılmak; poşkropit, bestreuen, besprengen‘ <ETk. ***sep-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 844, Meninski 1680 II, 2584, J.W. Redhouse 2006 s. 1050a, O. Blau 1868 s. 290, DS 3585 ‘geçmek, bulaşmak’. × ***Andan pehlivān alāmele’innās içre dal kīri olub meydānı ma‘rekede bāḳī ḳalan āteş üzre sepe sepe işedi.*** (Evliyā Çelebī 1938 [17.yy.] X, 905). × ***Evini barkını dağıtıp altüst etmek için etrafına okunmuş darı tanesi serpmek: daha âlâsı “dardağan darısı” denilen ılgın tohumunu saçmak.*** (S.M. Alus 1933k s. 141). × ***Delicesine hovardalıklarını, su gibi para yediğini, etrafa kum gibi lira serptiğini duymuştuk.*** (S.M. Alus 1944 s. 163). × ***Oğlan ġaḥar silahını alır gider. Ğider almanın dibine yatar. Yatdıḥdan sora yuḫusu gelir, barmağını keser duz seper ki yuḫusu gelmiye.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 128). × ***Padişah bir got dariyi bir batahliga sepir, tehraldan toplir. Bi tanesi ehsih ġalmir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 317).

seped b. ***sepet***.

sepele- ’hafif kar yağmak, çiselemek’ ***<sep-*** + fiilden frequentativus manasında fiil yapan ***-ele-*** genişlemesi, b. ***avkala-*** ⊡. K. Emiroğlu 1989 s. 205. × ***İnce bir yağmur sepeleyor; uzaktan garın kubbesi ıslak ıslak parlıyor; ve ben, yine, bu şehri nasıl terk edeceğimi düşünüyorum.*** (S. Kocagöz 1946 s. 43). × ***Bir kış günü akşamı. Kar sepeliyor. İstanbul’da Odabaşı taraflarında bir polis karakolu.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 20-21, s. 11).

sepep b. ***sebep***.

sepet/seped ‘örme kap, sepet’ <Fa. ***seped, sebed*** ‘a basket’ F. Steingass 1930 s. 651a, J.W. Redhouse 2006 s. 1037b, H. Eren 1999 s. 361, Meninski 1680 II, 2537, DS 3584. × ***Bir ḳacın baŋa vėrmek elüŋden gele mi?” dėdi. Pīr sepedüŋ aġzın acdı, dutu vėrdi. “Neḳadar göŋlüŋ dilerse al!” dėdi.*** (Ferec v. 230b). × ***Çanta avcılıkta en mühim şeydir. Avrupa yapısı, delikli küçük sepetleri geç öteye. Bizler için en muvafığı kıptilerin yaptığı sepetlerdir.*** (S.M. Alus 1944 s. 142). × ‘***Amca Beğ deŋize yuvarlanmış, boş sepet gibi beş on def‘a çalḳandıḳdan ṣoŋra istoper etdi.*** (H.R. Gürpınar 1927m s. 233). × ***Üç gün sonra, Beyruttan getirdiğim bavulum, yüzü adamakıllı eprimiş yatağım ve sepetimle, babaannemin evinden ayrıldım.*** (Orhan Kemal 1950â s. 23). × ***Kız, imanım dinim gevredi bulgur yeyi, bulamaç yeyi! Git madımak kaz gel. Al bir kör bıçak, bir sepet; hemen şurda yolların üstünde, ne kadar hasrediğimi bilip durursun, git de kaz gel.*** (F. Baykurt 1967k s. 139). × ***Sepetleri yüklenip, dönüyoruz. Hamburger ekmeklerinin arasında, tavuk eti.*** (A. Yurdakul 1993 s. 367). × ***Topal Eskici, arabalar dolusu kavun karpuzların, sepetler, kavsara denilen küfeler dolusu üzümler, erikler, kayısılar, incir pestilleri arasında gerçekten de nazla niyazla büyümüştü.*** (Orhan Kemal 2005 s. 15). ***karamusal sepeti/karamürsel sepeti (gibi)*** ‘ufak tefek (kimse)’: × ***Haniya, bu âcizi de ufaktefek görüp karamursal sepeti zannedeyim deme! Cılızım amma sırım gibiyim, abanoz gibi***

sertim. (S.M. Alus 1934 s. 360). ***kirli sepet/kirli sepeti*** ‘kirli çamaşırın konduğu sepet’: × ***Şimdiki ḳızlarıŋ soḳāḳda tuvaletlerine baḳub da aldanmamalı; onları kirli sepetiŋ başında ṣoyunub giyinirken görmeli, bütün ṣusuzluḳlarıŋ, ṣabunsuzluḳlarıŋ, ḥamāmsızlıḳlarıŋ kerāhetini örten bir iki ṭutam levāntā, ḳolonyā değil–mi?*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 523–524). ***sandık sepet:*** × ***Sandığında, sepetinde cihazı da iğnesine, ipliğine kadar hazır.*** (E.E. Talu 1937 s. 114). ***sepetçi:*** × ***Mısır kopçuğundan okul çantaları örmeye başlayınca hoca taslakları “Nahiyeye sepetçi gelmiş, çingenelere hacet kalmadı” diye söylenmeğe başladılar.*** (H.Z. Koşay 1947 s. 47). ***sepet derken set demek:*** × ***Amca beyiŋ lisān-ı māderzād ile ifāde-i merāmda bile sepet derken set demeye ağzı alışmış…*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 96). × ***Kaynana –Gördün mü? Hayriye sepet derken set demeğe başlamış.*** (H.R. Gürpınar 1933ş s. 7). ***sepet faytonu:*** × ***Kır beygirlerile sepet faytonunu getirecek, istediğimiz zaman binip gezeceğiz; Floryayı, İncirliyi, Bakırköyünü dolaşacağız…*** (S.M. Alus 1933p s. 102). ***sepet kafalı:*** × ***Kendini bırakıp giden karısına kızıyor; epeydir mektup yazmıyan oğluna kızıyor, … sepet kafalı müdüre kızıyor, kısacası aklına kim ve ne gelirse ona kızıyordu.*** (M.G. Anadol 1984 s. 19). ***sepetlemesine*** ‘eğik biçimde’: × ***Orsa alabanda etti ve gemiyi kurtardı. Kurtardı ama ölümü pahasına. Dönüp ona baktım. Bir de ne göreyim? Randa maçosu sepetlemesine salınan bir pala gibi çene ve boynuna vurunca kafasını uçurdu.*** (Halikarnas balıkçısı 1946 s. 21). ***sepet sepet*** ‘sepetlerce’: × ***Ali Bey, daha Rize’deyken, beş tane böyle kuşu varmış, gece gündüz bıldırcın avlıyormuş. Bir bıldırcın yakalıyormuş sepet sepet!*** (Yaşar Kemal 1993k s. 15–16). ***sepette pamuğu olma-*** ‘bilgisiz olmak, irfansız olmak’ M.Z. Pakalın 1946–54 III, 175: × ***Sizin işinize bir kere ruhsat versin de sonra gözü açılsa da hanedan hanımın sepette pamuğu olmadığını derketse bile gam değil; tasamızın on beşi!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 109). × ***İnsan nazırlık rüyası görünce, sepette pamuk olduğunu da göstermeli… İşte onun da pamukları, doksan üç büyük sayfa!..*** (M.Ş. Esendal 1958m s. 130). ***set derken sepet demek:*** × ***Bu akşam içki kafidi. Daha ileri varıp ağzı, burnu şaşırmanın, set derken sepet demenin sırası değildi.*** (S.M. Alus 1933k s. 45).

(Argo) **sepet havası** ‘(birisini bir yerden) kovma, uzaklaştırma, def etme; okuldan atma, işten çıkarma’ H. Aktunç 1990 s. 255. × ***Cazbandın son olarak müşteriler arasında “sepet havası” tabir olunan bir parçayı çalmıya başlamasıyla Kilisenin kampanası on biri vurdu. Şu sobanın başında bir saat daha oturacağız. Sonra sepet havası…*** (Orhan Kemal 1949e s. 60).

(Argo) **sepet havası çal-** ‘sepetlemek, kovmak’ S. Özel 1993 s. 89. × ***Sepet havası çaldık***. (M. Mikhaïlov 1930 s. 26). × ***Yağmaya mı düşmüş Sultan Çayırı? Tabii bunun da ardından, her seferinde, sinsi birer sepet havası çalınmış.*** (F. Baykurt 1959e s. 118).

(Argo) **sepetle-** ‘kovmak’ M.Z. Pakalın 1946–54 III, 175. S. Özel 1993 s. 89, H. Aktunç 1990 s. 255. ××

sepi ‘hayvan derisini terbiye etme; dibagat’ TS 3387, DS 3584, J.W. Redhouse 1038b. × ***Sepi nasıl yapılır? Evvela deri bir gece soğuk su içinde yatırılarak yumuşatılır.*** (C. Avcı 1937 s. 299). ***sepili*** ‘sepilenmiş’: × ***Rıza’nın sırtı kalın. Culfa örmesi doğrama–kırma ceket, dizlikli, yancıklı, doğrama şal. Sepili, hasıllı çarık, yepyeni çoraplar.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 18).

sepilenmiş/sipelenmiş ‘terbiye edilmiş’ ***<sepi***. × ***Sepilenmiş derilerin boyun, omuz, kasık tarafları terlemiş, yapış yapışdı.*** (M. Yesari 1928 s. 15). × ***Sabri beyin ihtiyarladıkça adaleleri eriyip kemikleri büyüyen kafası bir insan iskeleti halini almaya başlamış, yanakları dilim dilim derin çizgilerle bölünerek çökmüş, gözler kirli bir cam donukluğuyla sönerek çukura inmiş, iki yanının saçları sepilenmiş,… yamrı yumrulanmış tepesi cilalı bir yarım küre gibi başın her kımıldanışında, tavandaki lambanın ışığını üzerinde oynatıyordu.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 273). × ***Postunun büsbütün tüysüz yerleri sepilenmiş deri gibi parlıyor.*** (H.R. Gürpınar 1933i s. 43). × ***Tavşanın beher adedinden yalnız beş kuruş gümrük alınır kıymeti mevzubahis değildir. Sepilenmiş deriler gümrük resmine tabi olamaz.*** (C. Avcı 1937 s. 299).

sepiştir- ‘dağıtmak, paylaştırmak’ ***<sep-***. Meninski 1680 II, 2539. × ***Pes şöyle gerektir ki bir hafta yedi gündür, iki gün şikâr et ve üç gününde şarap iç ve iki gününde kendi işini ve halkın mesalihini kayır. Velî bu dediğim günleri birbiri ardınca ava varmamak gerek, sepiştirmek gerek. Şöyle ki bir gün şikâr ve bir gün şarap ve bir gün kethüdalık, ha bu resme etmek gerek ki devlet ve maslahat budur.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 147).

sepkenli ‘hafif kar serpintili’ J.W. Redhouse 2006 s. 1038a. × ***Sepkenli, rüzgârlı, kasvetli, berbat bir mart gecesi…*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 157).

seple- ‘serbest bırakmak, bırakmak; Meninski 1680 II, 2543. × ***Eşşegi aḫurda çıḫarttı. Eşşek zabd olmuyu. Orduya doğru götürdü. Orduyu görünce eşşegi sepledi, gendi başga bir sokaga gaşdı.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 66). × ***–Arvat, etme tutma, kırk senedir bir çocuğumuz oldu, onu da öldürek mi? Demiş. –Öldüreceksin, öldürmezsen seni de kovalarım, demiş. Bu herif götürmüş bir dağ başına, seplemiş (bırakmış) bu kızı.*** (M. Tuğrul 1946 s. 27). × ***Bir at almışlar, iki sandık yaptırmışlar, bir gözüne altın, inci koymuşlar, bir gözüne de kızı koymuşlar, atı seplemişler.*** (M. Tuğrul 1946 s. 28).

sepserin ‘çok serin’ ***<serin*** + kuvvetlendirme fonksiyonunda ***sep-***. × ***Bugün İç Anadolu çorağının bile Sümer uygarlığı zamanında, sepserin ormanlıklar olduğunu biliyoruz.*** (F. Baykurt 1960 s. 8). × ***Pespembe, sepserin bir ağız, her seferinde, gülümsüyormuş gibi, bayık bayık açılıp kapanıyordu.*** (A. Özyalçıner 1960 s. 43). × ***Hemen pabuçları çıkartıp içeri girdik… Sepserin bir yer… Duvarlarda ayetler, sureler…*** (F. Otyam 1960 s. 100). × ***İlkbahar bitti, yaz başlıyor be! Adamın gözlerine gözlerine serpilen, incecik güneş tozu, havada sepserin uçuşan deli karpuz kokusu, bir de şarkı, denize dağılan o eski günlerin şarkısı.*** (A. İlhan 1973 s. 472). × ***Ağacın altı,***

tüm hüyük sepserindi. Dışarısı sarı sıcakta yanarken narın altı püfür püfür esiyordu. (Yaşar Kemal 1993h s. 96).

sepsessiz 'çok sessiz' <***sessiz*** + kuvvetlendirme fonksiyonunda ***sep-***. × ***Yanımdaki boş sandalyeye oturuyor sepsessiz, başını sağa doğru eğik tutuyor sürekli, sanki o yandan konuşan birini iyice işitmek istermişçesine; gövdesinin kıvrımları, havı dövülmüş kül rengi paltosundan dışarı vurmuş, her vakitki gibi gizli kibrin hüznüyle sözcükleri kese kese söylüyor.*** (L. Erbil 1985 s. 278).

sept et-??? × ***Şu Zeynel midir nedir, Aliaha septediyor, hem de ağalarımızın söğülmedik yerini koymuyor.*** (Orhan Kemal 1954b. s. 236).

ser I 'baş' <Fa. ***ser*** 'baş' F. Steingass 1930 s. 664a, J.W. Redhouse 2006 s. 1046b. × ***Melik u ulular ser u pā birehne cenāze öŋince feryād-künān gelürler.*** (Ferec v. 108a). × ***Gelse Mışır˙hazînesi noḳṣān / Birinüŋ mālın aldurur o zamān. / Ya'nī beglerbegi keser serini, / Beglige żabṭ ider ḳamu zerini.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 144). × ***Ḳoyub ser minbere vā'iż gözi olanda aġlamsar/O bir˙hōş āḫıret˙hātünıdur geh-vāre yasdanmış.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 87). × ***Hanıma söyle: serine kellepoşunu örtsün de gelsin. Amber geysularını tarasın da gelsin...*** (H.Ritter 1953 III, 495). ***ser çeşm*** 'baş üstüne'. ***serden mi geçeyim yārdan mı?:*** × ***"Ah nasıl anlatayım Mösyö Aleko, bu hatun ve çocuklar benimdir, sekiz senedir vatanım Niğde'ye gitmedim. Nihayet, karımın sabra tahammülü kalmayup, beni aramaya gelmiş, şimdi serden mi geçeyim yardan mı?" deyü ağlamaya başladı...*** (E. Misailidis 1986 s. 251). ***serde ...-lik var:*** × ***Daha bu yaşta efelik yapmaya kalkıyor. Ne kadar olsa serde Aydınlılık var, değil mi?*** (Sabahattin Ali 1937k s. 66). × ***Malûm a, serde gençlik, kanıkaynarlık var; gözü daldan, budaktan sakınmak yok.*** (S.M. Alus 1944 s. 108). × ***Serde zevzeklik, ḳalemde serkeşlik olursa ne yapmalı?*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 56). ***serim sebebim:*** × ***Sarıöküz, tıkırtıyı sezmişti. Önce olduğu yerde eşindi, sonra "Serim sebebim sizsiniz" der gibi birkaç kez acı acı böğürdü.*** (H. Aytekin 1965 s. 10). ***ser ver- sır verme-*** 'canını verip sırrını söylememek': × ***A kızım! Bana emniyetin yok mu? Ben senin gibi ne civanların sırrını bilirim. Bana Mefalı İfakat derler. Ser veririm de sır vermem.*** (E.E. Talu 1939 s. 58).

ser II 'nargilenin başı; Kopf der Wasserpfeife' × ***Nihayet ihtiyarların içinde gövdece en sağlam görünen ve havuzun kenarına koydurduğu nargilesini ara vermeden çekip çekip ağzının kenarından püf... püf diye duman koyveren, güzel yüzlü, gür sarı bıyıklı zat, parmağı ile (ser)in ateşini düzelterek...*** (İ. Tarus 1950a s. 46).

-ser: tâ ... -ser '-e kadar ... acak' × ***Bu zen-i pārsā bir iş işledi kim tā devir-i ḳıyāmet dāsitān olısardur.*** (Ferec v. 26b). × ***Tā ol sebebile sultān Maḥmūd devr-i ḳıyāmete˙hayr du'āyıla aŋılısar.*** (H. Duda 1930 s. 95).

ser-/sar- 'sermek, yaymak; kuruması için asmak; Wäsche zum trocknen aufhängen' × ***Kayığı bir kenara çektirdik. Biraz kahvaltılık ile bir cicim de getirmiştik; cicimi serdik, oturduk.*** (S.M. Alus 1933p s. 58).

× ***Çoban baba biz yorgunuḫ. Bize bir yer sar da yatalım. Çoban baba yerini sardi, bunnar rahat etdiler.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 197). × ***Komşu çocuklarile birlikte, dizleri dibine serdiği yazma mendildeki onlukları toplardık. Kendimize döngel ziyafetleri çekerdik.*** (Reşat Enis 1945 s. 43). × ***Oyma dolaptaki yatağını kucaklayıp serdi yere. Döşeğini, yorganını açarken yüreği harp harp vuruyordu.*** (F. Baykurt 1959y s. 251). × ***Ali'mi yerlere serdiniz ha! Tarlayı elimizden alıp, bizi perperişan mı edeceksiniz yoğsa?*** (C. Atay 1963 s. 20). × ***Gelinin kızın getirip ayağının altına serdiği halıların üstüne keskence hediyesi olarak bitimlik çerez, kızıl üzüm, sormuk şekeri bırakmaya başladı.*** (L. Tekin 1984 s. 34–35). × ***Damalı sofra bezini çıkardı sandıktan. Serdi.*** (F. Baykurt 1982 s. 11). (Argo) 'işleri ya da dersleriyle yeterince ilgilenmemek' S. Özel 1993 s. 89, H. Aktunç 1990 s. 255. × ***Fuad Paşa vak'ası, onun son safahatına karışmadığı halde, kodamanı, Fehim Paşadan soğutmuştu. İlk önce, seyrek devam etmeğe başladığı konağı büsübütün serdi.*** (E.E. Talu 1935 s. 153). × ***İşleri güçleri her gün kalemi sermek; ya cami avlularında tulumba talimi yapan omuzdaşlar arasına katışmak, ya da tulumbacı kahvelerinde, yan gelip çene yarıştırmak.*** (S.M. Alus 1944 s. 13). × ***Gezginliğime ve haşarılığıma rağmen ben işime muntazaman devam eder, âmirime söylemeden kalemi sermezdim...*** (S.M. Alus 1944 s. 97). × ***Heyy Gençlerbaşı! Dilsiz Oyunu mu var bu gece? Bir göz kırpıver de ardından gelelim. Hani tam da sırası. Muhtar işleri serdi.*** (M. Başaran 1992 s. 53).

sera 'sera'<Fr. ***serre*** a.m. × ***Açık duru havanın içine kayan kokusuyla dar yoldaki gül bahçesinin cam seraları akşamüstleri buğulanırdı.*** (Fūruzan 1982g s. 155).

serapa 'baştan ayağa' <Fa. ***ser-ā-pā*** a.m. F. Steingass 1930 s. 667b, J.W. Redhouse 1047b. × ***Ben, tan yeri Avrupa'nın, muhteşem, / Vakit serapa nur.*** (F.H. Dağlarca 1951 s. 28).

serâsime b. ***sersem***.

serâsîme b. ***sersem***.

serazad 'özgür, başı boş' <Fa. ***serāzād*** a.m. × ***Şehire döneceğim gün daha sabahtan iki günlük serazad kıyafetimi değiştirmiş, kıravatıma varıncaya kadar takmıştım.*** (E.N. Gökşen 1952 s. 11).

serbâr 'yük fazlası; überfracht' <Fa. ***serbār*** a.m. 'ein Waren pack, Karawanen pferdes gepackt wird' O. Blau 1968 s. 290, A. Tietze 1969 no. 106, F. Steingass 1930 s.664b, J.W. Redhouse 2006 s. 1049a. ××

serbest/selbes b.m. <Fa. ***serbest*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1049b.'başıboş, istediği gibi hareket eden'. F. Steingass 1930 s. 692a, 670a, DS 3573, Meninski 1680 II, 2583. × ***Ve ba'dehū sipāhīlerūŋ ve ḫişār erenlerinūŋ ve bāzdārlaruŋ, filcümle serbest olmayan tīmārlaruŋ...*** (Ö.L. Barkan 1943 [946/1539] s. 234). × ***İçinizden kırk kişi benim emrimde. Geri kalanlar selbes.*** (F. Baykurt 1959e s. 121). × ***Dünyāda Amerīḳa'dan serbest memleket yoḳdur. Orada bile, Pazar günleri, arabaların gürültüsü ḫalḳıŋ 'ibādetine māni' olmamaḳ içün, ṣoḳaḳlara zincir gererler.*** (Nāmıḳ Kemāl 1967 [1866] s. 73). × ***O***

vakitler, sonraları moda olan kuyu çemberi gibi yakalıklar daha yok. Yakalıkların enleri kısa, önleri muskavari, yana kırık; gırtlak rahat, serbest. (S.M. Alus 1944 s. 16). × ***Birdenbire o sevimli, kibar garson kız değişti. Gözlerini süze süze şilini korsajın arasına attı, kıvırtarak: "Akşam saat altıda serbestim sir!" dedi.*** (T. Güner 1951 s. 30). × ***Hekim olsam, hoş, zira evlere serbest girip çıkılır ve speçar ile reçetelere ortak olmalı. Speçar olsam, bu da bir belâ. Bazı magneziya yerine yanlışlıkla ak süleyman verip âdem öldürmeli, bundan da hoşlanmadım.*** (E. Misailidis 1986 s. 75). × ***Erkeklere yasaklanan ağlamanın, halalarına bu kadar serbest olmasını hiç adil bulmuyordu.*** (M. Mungan 1999 s. 239). ***selbese çıkar-*** 'serbest bırakmak': × ***"Armut birer birer yinir. Emeklemeden yörünmez. Bubadan dededen galmayınca her şeyi böyle yoktan var etmek çok zor. Emme bu güz!.. Bu güz öküzün yanına bir öküz, heç olmazsa bir tosun! İneği selbese çıkarıp avrada havale etmenin sırası eyice geldi."*** (F. Baykurt 1961ı s. 8).

sercümle 'hep, tüm' <Fa. ***ser-cümle*** a.m. F. Steingass 1930 s. 671b, J.W. Redhouse 2006 s. 1050b. × ***Gemimiz girdaba düştü, garkoldu. Biz sercümlemiz yirmi iki kişiden bir ben ve bir pir kişi dahi Basra'dan ve bir dahi benim kulum vardı, adı Zeyrek Keykâvuş idi, biz üçümüz yüzdük, sudan taşra çıktık.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 205).

serçe b.m. <ETk. ***seçe*** 'a sparrow' G. Clauson 1972 s. 795, Orta Tü. ***serçe*** a.m. H. Eren 1999 s. 362, J.W. Redhouse 2006 s. 1051a, Meninski 1680 II, 2586. × ***Zāġı, būmı, 'akkei, serçei danuḳ dutdı.*** (Ferec v. 188a). × ***Ol vaḳtden bérü yalan danuḳların tüsi oŋmadı, zāġ ḍaġda, bayḳuş vīrānede, serçe çaluda, 'akke başını oŋine bıraḳmış-dur.*** (a.e. v. 108 a–b). ***Haydi çıḳ, bre sefīh, git geldügüŋ yola, burada dırıltı édersin ve démezsin burası serçenüŋ ḥaremgāhıdur.*** (Tāŋ̄h-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 85). × ***Nasıl da on lirayı bir atmacanın bir serçeyi kapışı gibi, hiç aman vermeden, kapıp kaçıvermiştin!*** (B.S. Kunt 1948 s. 10). × ***Bir ara ufacık bir serçe kuşu bir an kaptanın penceresine kondu, içeriye doğru bir şeyler bıcırdadı bıcırdadı.*** (Orhan Kemal 1954y s. 54). × ***Benim demem, biri kanatlı kartal, biri serçe! Biri akbuba, biri cukcuk kuşu! Onların onu, otuzu birden, bizimkisi kuru ellerle birem birem!*** (F Baykurt 1971t s. 293). × ***Florya, kül rengidir, karaya çalan, serçeden az biraz küçüktür.*** (Yaşar Kemal 1993k s. 7). ***serçe alayı gibi*** 'çok kalabalık': × ***Hakim bir takım tekdirden sonra, kelbi Ahmet Ağa'nın sırtına verüp denize attırdı, bir de toplanan halk serçe alayı gibi tar-ü-mar oldular.*** (E. Misailidis 1986 s. 144). ***serçe başı*** 'tipi sırasında yağan kar' R. Dankoff 2004 s. 239. ***serçe kanadı*** 'bir kumaş türü': × ***Kenefī- Çorum bezi- evbezi de derler- Don gömlek, çarşaf peşkir bundan yapılır. Melez, idare, kıvratma, bal kaymak, serçe kanadı, kaşık sapı, üçoturum, bürümcek, diye çeşitleri vardır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 328). × ***serçeden korkan darı ekmez: İşitmedin mi? Ufak bir taşkınlık yapacak olursam beni uşaklarına kırbaçlatacağını söyledi. –Buna hiçbir zaman cesaret edemez... –Ya ederse? –O zaman ne olursa olur. "Serçeden korkan darı ekmez"*** (R. C. Ulunay 1941 s. 181). ***serçeler gözüni açsa kara kuşlar nerden geçinecek:*** × ***İlkin söze karışan genç gene yarı***

alaylı "Serçeler gözüni açsa kara kuşlar nerden geçinecek bire dayıoğlu. Görüyorsunuz ya bunları yapanlar hep cehaletinizden istifade ediyorlar" diye ilave etti. (H. Aytekin 1943 s. 10). (Argo) 'polis ajanı, hafiye; küçük kız, küçük oğlan çocuk' H. Aktunç 1990 s. 255. 'Agent de police' M. Mikhaïlov 1930 s. 26. ××

serçe parmağı/sırça parmağı 'serçe parmak, en küçük parmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1051, TS 3459. × ***Karının mutlaḳā bir çıḳarı vardır. Çıḳarı olmazsa 'alimallāh serçe parmağını oynatmaz.*** (Maḥmūd Yesārī 1928 s. 341). × ***İsmayil beg gapıdan çıḫdı. Gayın babası olan piri-fani beklemekte-idi. Geldiŋ mi oğlum diye sordu. Ve yum gözüŋü, dedi, sırça barmağıynan çocuğa vurdu.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 100). × ***Yelek cebinden bir küçük kât çıkardı. İçindeki gümüş yüzüğü serçe parmağına geçirerek bir müddet seyretti. Üzerinde eski harften bir yazı. Kuran harfi yazmışlar. Anasından korkusuna, mümkünü yok, takamaz.*** (Kemal Tahir 1957 s. 285). × ***Serçe parmaklarını ıstampaya değirip kâğıdın altına bastılar mı, seğirterek işbaşına koşuyorlar.*** (İ. Tarus 1961 s. 71). × ***Memed elini uzattı, usuldan onun sağ elinin serçe parmağını tuttu, sıktı.*** (Yaşar Kemal 2004 II, 347). ***serçe parmağını oynatma-*** 'hiçbir şey yapmamak; nicht kleinen Finger rühren': × ***Eminenin bu kadar ballandırmasından da şüphelenmedim değil... Karının mutlaka bir çıkarı vardı. Çıkarı olmazsa alimallah serçe parmağını oynatmaz...*** (M. Yesari 1928 s. 341).

serdel b. ***sardalya***.

serdel- b. ***sertel-***.

serdengeçti 'fedai' <Fa. ***ser*** 'baş'

serdenk 'yükü çok'. ***serdenk*** سردنك 'trešiljak; Überfracht' O. Blau 1868 s. 290, krş. ***serbâr***. ××

serderheva 'avare, derbeder' <Ar. Fa. ***serdarhevā*** a.m. F. Steingass 1930 s. 673b. × ***Velhāsıl söylenüp söylenmeyecek neler var ise cümlesi de perīşān, garīb, serderhevā bir hālde kalıyor.*** (A. Rasim 1328 s. 204).

serdilye b. ***sardalya***.

serd serd söz 'soğuk söz' <Fa. ***serd*** 'soğuk', DS 3586 ***serd*** 'soğuk' × ***Derdsizleriŋ serd serd sözü ḳati zemherīden imiş.*** (Şair Eşref 1958 s. 64).

serdümen 'dümen kullanan tayfa' <Fa. ***ser*** 'baş' + İt. ***timone*** 'dümen' ***Zaten hamladan da pek emin değildim, "style"i bozuk... Serdümeni de pek gözüm tutmuyordu.*** (M. Yesari 1932 s. 50). × ***Fakat amcam "Yarın sana bir kayık yapayım da gör" deyince dünyalar benim oldu. Şaka değil, amcam serdümen davut bana bir gemi yapacaktı.*** (Halikarnas balıkçısı 1946 s. 7). × ***Dümenci yekeyi birazcık sağa sola kaçırsa yelkenler ürpertiler geçirir, tuttukları rüzgarları döküverirlerdi. Serdümenin bir saniyelik dalgınlığıyla hemen rotadan sapardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 18).

sere ‘açık duran baş parmağın ucundan işaret parmağının ucuna kadar olan uzaklık <***ser-*** ‘açarak yaymak’ H. Eren 1999 s. 362, ‘Palmus minor‘ Meninski 1680 II, 2607, M.Z. Pakalın 1946-54 III, 182, M. Kütükoğlu 1983 s. 361, DS 3586, TS 3391. Krş. ***süyem***. ××

serek ‘kurutma yeri; raf’ <***ser-***. DS 3586. × ***Gırgırlarda merametçi tayfa konuşup şakalaşarak ağ tamir ediyor. Sereklerde kurutulmağa bırakılan ağlar Marmaradanesen rüzgarla, bej renkli muslin kadın çorabı gibi dalgalanıyor.*** (Orhan Kemal 1949e s. 67). Krş. ***sergen***.

seren ‘direkler üzerinde yelken açmak ve işaret kaldırmak üzere ufkî olarak bağlanan gönderler; Rahe’ Ch. Tzitzilis 1987g no. 362, L. Gürçay 1943 s. 343, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 182. × ***Alçak köpeşteli alamanalar, aykırı seren çırnıklarla açık denizlere uzanarak gözü yılmaz korsanlar geçit resmi yapıyorlardı.*** (Sabahattin Ali 1935 s. 36). × ***Çımaları filadur, kasalı tek sapandan, iki makara hamailin iki tarafına konulur. Seren üzerinden filadura bağı ile bağlanır.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 37). ***seren çevür-*** ‘direkler üzerinde yelken açmak ve işaret kaldırmak üzere ufkî olarak bağlanan gönderleri çevirmek’: × ***Çevürür def‘i serenini hemān/Zīrā uṣturlāb ile bildi oran.*** (Pīrī Re’īs 1988 s. 23a). × ***Dạhı seren çevürüp Rodos kal‘esinüŋ öŋüne gelüp demür ḳorlar.*** (Pīrī Re’īs 1988 s. 120a).

serencâm/serenceme/serinceme ‘bir şeyin sonu; olay’ <Fa. ***ser-encām*** a.m. F. Steingass 1930 s. 668b, Meninski 1680 II, 2580, 2603. × ***Ve bu nasıl bir serencâmdır / satılır umudu beye / hasreti bir meta gibi ve alınandır /ve tuzdan, bozkırdan ninnilerini / bir çığılık gibi mengeneden mengeneye / sokup çürüten rüzgârdır.*** (H. Yavuz 1977s. 23). × ***Yine şükürler olsun ayınımızı bari zayi etmedik ve milliyetimizce mevcuttur ve eğerçi bize vaki olan felaket serinceme (bozukluk) ve rencide başka bir milletin başına gelmiş olsa idi, her halde müstakilen tebdil-i ayin (din) ve milliyet edeceğine şekk-ü şüphe olamaz idi diyecekler.*** (E. Misailidis 1986 s. 331). ***serencâm ver-*** Az. ‘belirlemek, kararlaştırmak; buyruk vermek; verfügen’: × ***Şah tez säräncam verib, bütün väzir-väkilini hüzuruna çağırdı.*** (S. Rähimov 2005 s. 270).

serenceme b. ***serencâm***.

serende ‘mısır kurutulan yer’ DS 3586, Ch. Tzitzilis 1987g no. 362. × ***Gömleklerinden ayrılan mısır koçanları somakları ile birlikte çitlerde veya “serende” adı verilen muhafaza yerlerinde saklanır. Serendeler muhtelif şekilde olup yapılışındaki gaye mısırı kuru olarak saklayabilmektir.*** (M. Gökgöl 1937 s. 34).

sereserbest b. ***seriserbest***.

sereserpe ‘serbest, yayılmış, dağınık biçimde’ × ***Süsünü, tuvaletini tamamla, ligolte gömleğini giy, sereserpe, karyolana yat.*** (S.M. Alus 1933p s. 114). × ***Bir de bakarsın, herifin içine bir şüphe giriverir, bir manaya zahip oluverir. Avurt zavurdu geçmişken, hiddeti yatışmışken, ayranını kabartmıyalım. Böyle sere serpe bulunduğun bin kere isabet…*** (S.M. Alus 1933p s. 166). × ***Çocuklarımı evde se-***

reserpe uyuyorlar buldum. (Z. Termen 1950 s. 12). ***sere serpe otur-*** dağınık biçimde oturmak': × ***Tüylü varisli şişko bacakları, tırnakları kör düztaban ayakları, katmer katmer nasırlı topukları görülecek şey değil. Nefret uyandıracak bu çirkinlikleri kadından saklamak lazım gelirken o, hiç kayıtsız sereserpe oturuşlarıyle bu gudubetliklerini insanın gözüne, burnuna sokar.*** (H.R. Gürpınar 1939 s. 23). ***sere serpe uzan-*** 'dağınık biçimde yatmak': × ***Evde mindere bağdaş kuruyorum, sereserpe uzanıyorum; çıkarıp fırlata fırlata atıyorum, gene bacaklarıma geçiriyorum.*** (S.M. Alus 1944 s. 20). ***sereserpe yayıl-*** 'dağınık, rahat oturmak': × ***Siyah giysili, şapkalı, ipek çoraplı güzel kadınlar, markizet giysili, kısa topuklu genç kızlar, zarif erkekler, sözüm ona sereserpe yayılmışlar iskemlelere...*** (T. Uyar 1980 s. 76).

sere serpile 'alabildiğine, rahatça' × ***Kız parasızlık çekmemiş, ıstırap duymamış, yokluk nedir bilmemiş, sere serpile fıskiye gibi boy atıp gelişmiş.*** (Halikarnas balıkçısı 1946 s. 129).

serfoş b. ***sarhoş***.

sergen 'raf; ambar, tahıl kurutulan yer; Wandbrett' R. Dankoff 2004 s. 239, K. Emiroğlu 1989 s. 205, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 184, TS 3392, DS 3587. × ***Fırıncı son ağız ekmekleri dış sergene karmakarışık dizdi.*** (F. Baysal 1944 s. 5). ***sergen ol-*** 'dökülmek, serilmek' DS 3587: × ***Tandırın gerisinde sergen olmuşlar; Ağustosta birbirine sokulan koyun sürüleri gibi birbirine sokulmuşlar. Boyuna, yanan gözlerini ovalıyorlar.*** (M. Makal 1957k s. 34). ***sergen elması*** 'ambar elması': × ***Sevdiğim sergen elması: "sahan" (Bilmece ve cevabı).*** (Güngör–Ozanoğlu 1939 s. 120). Krş. ***serek***.

sergender b. ***serkendar***.

sergerde 'bir grubun başı' <Fa. ***sergerde*** a.m. F. Steingass 1930 s. 677a, J.W. Redhouse 2006 s. 1053b, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 184. × ***Bî-ṭaraflıḳ ṣıfatına muḫāyır olmasa Ḳırım muḥārebesi zamānında Kürdistāndan gelmiş olan Kürt atlısının sergerdesi Ḳara Faṭma'yı bu amazonlara ceneral olmaḳ üzere teklīf ederdik.*** (Teodor Kasab, YTEA 1978 [1870] II, 691). × ***Kendi kendine konuşan/Delibozuk sergerde/Sütte suda ormanda/Büyüyen halka halka.*** (Oktay Rifat 1954 s. 13).

sergi b.m. × ***Tınaslar gibi yığılmış karpuz, kavun sergileri.*** (S.M. Alus 1944 s. 99). × ***Tabîî benim iki sergi açtığımı da, basında hakkımda gayet iyi kritikler çıktığını da ilâve etmiş.*** (M. Balaban 1959 s. 63). × ***"Ne günlerdi! Ne coşku! On binlerce afiş, sergiler, forumlar... Ben TİP paralelindeydim o sıralar..."*** (Peride Celal 1991 s. 167). × ***Bir kamera gibi, hiçbir ayrıntıyı kaçırmayarak, bir konserde, bir yemekte, bir sergide sürekli izliyorlardı.*** (A. Kutlu 1983c s. 75). × ***Buraların bir peyzajı sergiler için çok enteresan olacaktır.*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 187). ***sergi gibi yığıl-*** 'düşüp yere serilmek': × ***Kamerüddinle Suzan taşlıkta, sergi gibi yere yığılan ortanca hanımın, Bedriyenin, Gülfidan bacının başucuna koştular.*** (S.M. Alus 1934 s. 398). ***sergi direkleri:*** × ***Kalın bir burandayı teknenin üzerine çekerdi. Sergi direklerinde ıslık çalan fırtınadan ürperir, mendi-***

reği döven dalgalar beyninin içinde uğuldardı. (Orhan Kemal 1949e s. 55). ***sergi döşek yat-*** 'hasta yatmak': × ***Sergi döşek o da yatıyor... Çilemiz ne imiş bilmem ki?..*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 510).

sergin 'serili biçimde' <***ser-*** + participium passivum manasında sıfat yapan ***-gın*** eki, b. ***akkın*** ⊡. × ***Ken'ān tehevvürüŋ, 'aṣabīyetiŋ ġāyesine gelmişdi. İçeride sergin ḳadın erkek saṛhoşlarıŋ ḳoyun ḳoyuna naṣıl sızmış olduḳlarını görmek merāḳiyle yürüdü. Oḍa ḳapısı açıḳdı.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 537–538). ***sergin yat-*** 'hasta yatmak': × ***O kış İstanbul'da salgınlaşan enflüanza hastalığı, gösterilen her türlü fenni korunma ve bulaşmamak için birçok tedbirler aldığı halde Ferruh efendinin yalısına da bulaştı... Ferhunde, Cazibe, Atıfet Hanımlar, Şemsi, Muzaffer Beyler hep tutulmuşlar, sergin yatıyorlardı.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 610).

serhoş b. ***sarhoş***.

serhoşla- 'hafifçe sarhoş olmak' <***sarhoş*** + ***-la-*** intransitivum, b. ***ạḥşamla-/akşamla-*** ⊡. × ***Surfalar düzdü; oğlan bir tarafa gız bir tarafa oturdular. Bu bennen bu sennen derken, oğlan seṛhoşladı.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 10).

seri-/sarı- Az. 'sarmak, dolamak' × ***Gānā dā oğlan razı olmur, ġızı götürüb bir ağaca sāriyir.*** (Azärbaycan Naġılları 1960 4, 123). × ***Keçāli yorğana sāriyib birbaş apardılar tacirin yanına.*** (Azärbaycan Naġılları 1960 4, 356). × ***Ġardaşlar onun āl-ayağını kāndirnān bārk sarıyıb gātirib Yusif kimi ġuyuya saldılar.*** (Azärbaycan Naġılları 1960.1, 280). × ***Sözü deyāndā dā baḥ belācā açıġ deyāsān. Yoḥsa bu Nācāf yoldaş kimi, pārdālāyir, kağıza būkür, yarpağa sāriyir, bilmirsān içindā nā var...*** (M. İbrahimov 1960 s. 188).

serik 'deri; Leder' DS 3589. × ***Eskiden eski insanların nesi varmış, iki tane keçisi varmış, bunlardan yağ toplamış, bir ufak çiniye koymuş, bir serikle ağzını kapatmış, çininin kulplarına kuvvetli bir ip bağlamış.*** (U. Günay 1975 s. 285).

serikle- 'uyumak' DS 3589. × ***Arabir serikledi Turabı. Ellinin kızı bekçi. Uyumadı. Gözünü yummadı. Diri tuttu Sarısu gecesini.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 136).

serin 'serin, sıcak değil, gölgelik' <Mo. ***serigün*** 'serin' H. Eren 1999 s. 362, K. Emiroğlu 1989 s. 205. × ***Zaten bu serin taşlığın kış yaz en hâkim kokusu bu kūf kokusu idi.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 155). × ***Çıkıp otobüs durağına yürüyorum. Serin bir gece. Freskoların içinde titriyorum.*** (B. Duygulu 1961 s. 49). × ***Bir günnerin birinde bir dağın kellesine çıḥdılar. O dağın çellesinde bir cöze rasceldi. Dedi çi: "Lâle, bu cözenin başı ey serin yer. Burada bir ġeyfe bişir de içelim de ondan sora ġahıp cezmeli."*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 423). × ***Ben o Düldül dağının oralardan bir köyden olurum. Mustafa bey. Orada şimdi serin, efil efil bir yel esiyordur. Oranın yelleri çam, yarpuz, peryavşan kokar.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 135). × ***Mardin'in sıcak iklimine dayanıklı olur taş evler. Serin tutar insanları.*** (M. Mungan 1996 s. 112). × ***"Ada"nın bendeki ilk çağrışımlarını düşün-***

düm. Uzak, serin, esrarengiz, elips şeklinde bir sözcüktü bu. (B. Uzuner 1997 s. 23). ***akşam serininde*** 'akşam serininde; in der Abendkühle'. ***serin gel!*** 'kumarda çok para süren oyuncuya uyarı sözü' b. ***gel-*** ⊡. × ***Oyuncu sert, gözü pek olur da bir kağıda çok para sürer ve ebe bu kadar paraya kağıt vermek, oynamak istemezse hemen –Serin gel! der. Bunun manası şudur: Sürdüğün para çok... O kadara kağıt vermem, oynamam. Parayı eksilt!*** (H. Kodaman 1944 s. 90). (Argo) 'kızmamak, soğukkanlı olmak' S. Özel 1993 s. 89, H. Aktunç 1990 s. 255.

serinceme b. ***serencâm***.

serincem ol- 'soğuk algınlığı geçirmek' × ***Bir müddetten beri serincem (üşütme?) çekmekte olup, bir miktar def-i gam etmeğe muhtaç olduğumdan, niyet ettim ki on beş gün miktarı karaya vurarak, Boğaziçi köylerinde ve birkaç ahbap ile zevk-u sefa edeyim.*** (E. Misailidis 1986 s. 107).

serinkanlılıkla 'soğukkanlılıkla, sakin biçimde' × ***Haydi bakayım odana. Biraz öfkeniz, yasınız yatışsın. Düşüneceğinizi serin kanlılıkla düşününüz.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 226).

seriserbest/sereserbest 'çok serbest, çok rahat' × ***Çıplak tenine sereserbest dantel tuvalet giymiş sürmeli kadın, peltek şivesiyle bunları öyle tarif etmiyordu, fakat isimleri geçtikçe erkek böyle görüyordu.*** (R.H. Karay 1940g s. 79). × ***Vücudumun azası seri-serbest büyüyüp, bir de layıklı sütanasına rastgeldiğimden, az vakit zarfında semirip aklım başıma gelmiş ve tabien güzelce ve cilvelice olduğumdan artık validemin akrabaları bana familyamızın bütü (putu) gibi secde ederler imiş...*** (E. Misailidis 1986 s. 34). × ***"Ne olacak, işittik ki subaşı olmuşsun, yanı ruspular kethüdası mesela pezevenk başı demektir, artık baskın olmayacağ imiş, ser-i serbest girilip çıkılacağımış ve kirahane tezkerelerini siz vereceğmişsiniz" dediler.*** (E. Misailidis 1986 s. 164).

serkâr 'hizmetçi; Knecht' F. Steingass 1930 s. 676a, J.W. Redhouse 2006 s. 1053b. × ***Ağaların "azap", "yanaşma", "serkâr", "hizmetkar" adlarına göre değişen bir sürü hizmetçileri veya sadece "adamları" vardır.*** (M. Körükçü 1950 s. 112).

serken 'çubuk; Leiste' O. Blau 1968 s. 291.

serkeş 'asi, isyankar' <Fa. ***serkeş*** a.m. F. Steingass 1930 s. 676b, J.W. Redhouse 2006 s. 1054a. × ***Nolaydı, ey şeh-i serkeş, perī-şekl ü büt-i mehveş, / Olayduḳ ikimüz ser-ḫöş, ėdeydük 'ayş-ı pinhānī?*** ('Ömer b. Mezīd 1982 (840/1437) s. 37). × ***Kırk, kırkbeşlik madam Todori ikinci gençlik çağını yaşamaktadır: Maziyi unutturan, insanı âsi ve serkeş kılan, istihzaya, hattâ alaya karşı pervasız, huzuru hiçe sayan, izzetinefis, haysiyet çerçevelerini darmadağın eden münkir ve deli ikinci gençlik çağını, aşkı bir meyhur susuzluğu, bir melankoli bekleyişi yapan çağı...*** (T. Buğra 1964 s. 32). × ***Belki dönüş dönüşü, kent arasında en kalabalığı saatlerde rastladıkları serkeş tavırlı, dolmuşlara benzemeyen otomobillerde oturanlardı sahipleri.*** (Füruzan 1972k s. 60). ***serkeşlen-*** 'asi davranmak'.

serki Az. 'azar, kınama'. ***başına serki vur-*** Az. 'suçlamak; Vorwürfe machen': × ***Neçin siz hämişä mänim başıma särki vurursunuz? Mänim üçün nä paltarın, nä dä ġaş-daşın ġiymäti yoḫdur. Män onların hamısını görmüşäm, nä olsun?*** (C. Cabbarlı 2005.2. s. 203).

sermâne 'bir oyun çeşidi; game at leap-frog' F. Steingass 1930 s. 677b, Meninski 1680 II, 2600. ××

sermâye/sermeye/serme 'sermaye, anamal, anapara' <Fa. ***sermāye*** a.m. F. Steingass 1930 s. 677b, J.W. Redhouse 2006 s. 1055a. × ***Hüblığuŋa iʿtimād ėtme, ḫod-biynligi gendözüŋe ser-māye vu pīrāye ėdinme.*** (Ferec v. 107a). ***Hind seferine gitmiş, ser-māyesi bizāat-i bī-ġāye ve māl u menāli menfaʿat-i mā lā-nihāye ḥāṣıl ḳılub on yıl miḳdār zamān güzerān olduḳdan ṣoŋra yine Rüm cānibine ʿazīmet ėtmiş idi.*** (ʿĀlī 1972 II, 159). × ***Gözleme süd u ziyānı, ṣaġlığuŋ ser-māyedur, / Zer vėr u laʿal ki ḫayruŋ bādei aṣferdur.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 215). × ***Pes nedimlik şerayitleri budur. Amma eğer yazıcı olursan gerektir ki kâtipliğin sermâyeleri sana malum ola.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 319). × ***"Fuḥş-ı cedīd"iŋ bidāyet -i intişārına ḳadar "fuḥş-ı ʿatīḳ" aşağılı yuḳarılı beş ṣınıfa ayrılaraḳ tām ḫusüsī, nīm ḫusüsī, ḳapatma – mantenut, sermāye, soḳaḳ...*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 348). × ***Bir şeftālüya cānı azırganma döstum,/Sermāyeden ḥisāb ėdegör, neŋ ziyān olur.*** (Necātī Beg 1963 s. 203). × ***Kenʿān iḥtiyācātı ẕelīlesini bir müddet daha idāme edebilmek için Nāmiyeniŋ sermāyei hayātı olan bu līrālara bir ḳara-göz indirmeniŋ yolunu düşündü.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 422). × ***Âlemin ağzı torba değil ki büzesin... Eloğlu bu, dili duru mu? Halka sermaye lâzım...*** (S.M. Alus 1933p s. 213). × ***BİRİ —"Bu portetik zamânında ne imiş kim bilir. Ne mal müdürleri, ne inhisar memurları yatmıştır içinde. Hey gidi garyola!" ALİ —"Şimdi altımızda. Terfi etti. Sefasını dersen Yaver sürüyor. Değil mi Yaver?" YAVER —"Maksat sermeyeyi gurtartmak." (A. Dino 1944 s. 83).*** × ***Şişhane yokuşundan seksen ile inen bir şoför bir kaldırım güzeline "Sermayesi senden, işçiliği benden!" diyordu.*** (A. Hünalp 1962 s. 49). × ***Lambik Ağa bir milyon kuruş sermaye ile torununu yerine bırakıp, dört milyona yakın kusur akçesini alarak vatanı semtine revan oldu.*** (E. Misailidis 1986 s. 305). ***sermayeyi kediye yüklet-*** 'herşeyini kaybetmek': × ***İkramiyesini alınca bunu işletmek için Pangaltıda bir tütüncü ve aktar dükkânı açmış. İki yıl içinde sermayeyi kediye yükletip - Hamıştaş, hamıştaş, eli kuru, kıçı yaş! - orta yerde sipsivri kalıvermişti.*** (E.E. Talu 1937 s. 222). × ***Kocam olacak deyus haylaz ve tenbel bir adem olduğundan her ne iş tuttu ise, ileri gelemeyüp, nihayet sermayeyi kediye yükletip benden aldığı trahomayı da yedi bitirdi.*** (E. Misailidis 1986 s. 171). × ***Sermayeyi kediye yükleten, maksat uğurunda tırıllaştığı için dâhilerin arasına karışıyor ve bu suretle yekunu gittikçe artan büyük hikayecilerle beraber yeni bir sermayedar yıldızının belirmesini bekliyordu.*** (R. C. Ulunav 1941 s. 85). (Argo) 'fahişe, genelevde, randevu evinde çalışan kimse' H. Akturc 1990 s. 255. × ***Saşı gözlü, naşık ve şişman mamaya, gece için hangisinin boş olduğunu sordu. Mama, köşede oturan zayıf, dalgın bakışlı bir sermayeyi işaret etti.*** (N.

Tirali 1948 s. 45). × ***"-İşte bunlar da Kaymak tabağının sermayelerinden!.. Bu taraftakini tanırım, Kumru derler"*** (H. Aktunç 1990 s. 255). × ***Sermaye alırken en fazla dikkat ettikleri husus boydu. Kerhanedeki duvarda yazılı atasözü de bunu doğruluyordu: "Uzun labuş sokakta, kısa labuş yatakta!"*** (M. Kaçan 1991 s. 124).

serme b. ***sermâye***.

sermesefil b. ***sersefil***.

sermeye b. ***sermâye***.

sermâme 'başlık, metin başlığı' <F. Steingass 1930 s. 678b, J.W. Redhouse 2006 s. 1055b, Meninski 1680 II, 2603. ××

serp- b. ***sep-***.

serpantin 'renkli kâğıt şeritler; Papierstreifen' <Fr. ***serpentin*** a.m. × ***Dört bir yana savrulan ince kar, gece karanlığında, soluk kesen bir hızla harmanlandı durdu. Evlerin damlarına, ışıksız pencerelerine binlerce ak serpantin saçıldı.*** (Ş. Ünlü 1986 s. 44).

serpek 'zehirli ot; giftiges Kraut'. × ***(Koyun hakkında) Çelerme: serpek ve sair zehirli otları yiyerek zehirlenmeleridir.*** (K. Güngör 1941 s. 37).

serpele- 'ince ince serpilerek yağmak' <***serp-*** + ***-ala-*** iterativum genişlemesi, b. ***afkala-*** ⊡. DS 3590. × ***On yaşlarında bir kız, yüzünü pencereye yapıştırmış, dışarıya, serpeliyen kara bakıyor.*** (Yeni Hikayeler 1957 s. 104). × ***O günden sonra kar hiç yağmadı, ya da yağmurla karışık arada bir şöyle bir serpeleyip geçti.*** (F. Edgü 1977 s. 198). × ***Dirmit elinde al bir bayrakla deli gibi koşup kalabalığın arkasından yetişti, insanların arasına karışıp kayboldu. Geniş yol boşaldı, ince ince bir yağmur serpelemeye başladı.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 217).

serpil- 'büyümek, gelişmek' <***serp-*** + passivum hâlinde fiiller yapan ***-il-*** genişlemesi. J.W. Redhouse 2006 s. 1050a. × ***Şoŋ bir ḳaç ay ẓarfında eni ḳonu serpilmişdi. Boyu yaşından faẕla gösteriyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 58). × ***Artık o koyun gözü papatyalar, o güleç gelincikler, o başı topuzlu genger dikenleri, o defneler, bir de her dalda, her saçakta guklıyan kumrular bu halının şurasına burasına serpilmiş süslerdir.*** (F. Erdinç 1961 s. 43). × ***Salatalıklar, acurlar, gürgümrah serpilmişlerdi. Üç tane taze hıyar kopardı.*** (F. Baykurt 1961ı s. 27). × ***Pembe yalının kızı. Siz pek bilmezsiniz, küçüktü o zaman. Gelişti, serpildi, azrak gibi oldu. Vapurlardan bile korkusu yok...*** (Oktay Rıfat 1961 s. 15). × ***"İstanbul kenti bir canavar," diyordu anneannem. "Durmadan serpilip büyüyen, kollarını her yöne uzatan canlı bir yaratık."*** (S. Dölek 1999 s. 125).

serpiltil- 'geliştirilmek, büyütülmek' <***serpil-***. × ***Ortak değer yargılarının bile öznellik sınırını kolaylıkla aşamadığı, duyguların alabildiğine abartıldığı ... bir toplumda yaşayan kişinin başına gelebilecek en büyük bela "nesnellik hastalığı"na yakalanmaktır. Sözünü ettiğim hastalık bir tür ruh kanseridir. Bu kanserde öteki türlerin***

tersine "geç teşhis, erken ölüm" ilkesi daha geçerlidir. Çünkü tanının er ya da geç yapılması hiçbir şeyi değiştirmez, hastalık bildiğince ilerler, toplumca serpiltilir. (T. Uyar 1985 s. 82).

serpinti b.m. **<*serp-*** + fiilden çeşitli mânalarda isimler yapan ***-inti*** eki, b. ***akıntı*** ⊡. DS 3591. × ***Bizim memleketde serpintiyi, zifosu, ḍam aktarmasını, oluk ḍamlasını, dīvār yaşlığını, kundura pastrasını hesāb eden sokaġa çıkmaz.*** (Ahmed Rāsim 1328 s. 128). × ***Almanya ḳırlarında serpinti ḥālinde şehirlerden ve ḳaryelerden uzaḳ evler göremezsiñiz; orada insāna beğendiği ve gözüne kesdirdiği yerde ev yapdırtmazlar.*** (Cenāb Şahābeddīn 1335 s. 177). ***bizlere de serpintisi gelsin*** 'bize de bulaşsın': × ***Hiç o ciheti hatırımıza getirmiyoruz. İster misin bu işin bizlere de serpintisi gelsin, bizler de dillere düşelim, ortalığa dümbedüdük olalım?*** (S.M. Alus 1933p s. 210). × ***Şöyle ki belde-i Budunuñ bāġları ucına gelüb ādem almaġ-ıla Budun ̆halḳı üsek'e deñlü serpindüsi gelür, haydut gelüb hāy ḍut! dėyince memleket alur.*** (Ta'līḳī–zāde 1983 [1596] s. 155). ***bir serpintiye uğra-*** 'bir şey bulaşmak': × ***Mevlâm beni saklasın da şunda bir serpintiye uğramayayım, bana da hisse çıkarmasınlar.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933db s. 94).

serpit- 'serpmek, saçmak' **<*serp-***. DS 3591. × ***Gediyöm sevdīm belkile gelem/Sene sene yollarımı öñ galan, deyip atına ṭohandı avradı serpitdi. Avrat yekinişin saçını yoldu bir fiġan etdi.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 142).

serpme I 'benek benek serpilmiş' **<*serp-*** + fiilden participium passivum manasında sıfat yapan ***-ma*** eki, b. ***aşılama*** ⊡. M.Z. Pakalın 1946–54 III, 189. × ***Zekiye daha Akçalı'ya el öpmeye gelmeden, onun toka gibi iri gözlü, epil epil yüzlü, serpme benli, eline çabuk bir kız olduğunu tüm köy duydu.*** (L. Tekin 1984 s. 33).

serpme II 'bir çeşit balık ağı' **<*serp-*** + fiilden sıfat/isim yapan ***-ma*** eki, b. ***akıtma*** ⊡. × ***Köylüler asıl bu noktayı anlayamıyorlardı: O kadar bol balık tutan ve buz fabrikasına istif eden dalyancı, onların serpme ve ağlarla tuttuğu iki buçuk balığa ne diye göz koymuştu?*** (S. Kocagöz 1941 s. 45).

sersefil/sermesefil 'çok sefil, perişan, dağınık' <Tü. ***ser-*** pekiştirici + Ar. ***sefil*** 'yoksul, perişan'. × ***Kardeşim iyi ama dahalet eden eşkıya beyinin yaptığını bilirsin... Bir gün rahat ederiz sonra çoluk çocuk sersefil yollara düşeriz.*** (S. E. Etem 1930 s. 215). × ***Ağa, çalışıp kaldırdığımızı zorla çekip elimizden alıyor... Çoluğumuzun çocuğumuzun serme sefil sürüdüğü yetmiyormuş gibi, üstelik boyumuzca borç altında inliyoruz.*** (H. Aytekin 1943 s. 113). × ***Bir sürü hasta, sersefil sıra beklerken benimnen çene yarıştıramazdı ya...*** (T. Evren 1943 s. 45). × ***"Harçlığın yeter mi oğul? Essah de. Sersefil kalmayasın yaban yerde..."*** (Ş. Ünlü 1986 s. 301). × ***Dışımdayken böylesine gözümü kamaştıranın, sırf içimden kovulduğu için sersefil, perperişan olduğunu görmek, kavruk bir keyif veriyor.*** (E. Şafak 1999 s. 25).

ser selâmet Az. 'başın sağolsun' ××

sersem/serâsime/serâsîme ‘sersem, aklı gitmiş’ <Fa. ***ser-sām*** a.m. F. Steingass 1930 s. 674b, Meninski I1680 II, 2578, J.W. Redhouse 2006 s. 1052b. × ***Ben Taŋrınuŋ gereklü adların oḳıdum, ḳarı üzerine hayḳırdum. Serāsīme oldı.*** (Ferec v. 34a). × ***Beni gördiler, müteḥayyir, serāsīme oldılar. Nesne dėmedüm, kuca kuca görişdüm, biri birümüze iẓhār-ı şevḳ-ı kāẕib ėtdük.*** (a.e. v. 102b). × ***Aşağıdan bir ḫidmetkāra al aġaŋız olacaḳ serseme ver bize şeyleri de lazım değildir deyip verdi.*** (A. Tietze 1948 s. 318–220). × ***Ḳuşduġuŋ herzeyi yutsun diye, hey sersem!*** (M.Â. Ersoy 1911 I, 177). × ***Kim sanıyorsunuz beni? Ha, orospu çocukları! Ben sersem miyim, yoksa kaval mı?*** (A. İlhan 1963 I, 83). × ***Sersem olmasak, sahib-i imtiyaz koltuklarında rahatça geviş getirir miyiz ve vergisi falanı kesildikten kelli elimize 20 kuruş gündelik geçerken sesimizi çıkarmayıp, göçük altlarında kalıp, grizularla yanıp, su baskınlarıyla boğulup, uzvî ālemden madenî āleme göçer miyiz?*** (M. Seyda 1970 I, 41). ***sersem sepelek*** ’sersem sersem’: × ***Yanındaki uyanmadan, onunla yüzyüze gelmeden bu evden hemen çıkıp gitmek zorundaydı. Güçlükle kalktı, sersem sepelek, el yordamıyla oraya buraya dağılmış giysilerini topladı.*** (İ. Aral 1997 s. 60). ***sersem sepet*** ‘sersem biçimde’: × ***Efendim salah Birsel sizi gördüğü vakit henüz tramvayda bulunuyormuş. Tramvay taksi durağını geçtiği için Salah Birsel bir an ne yapacağını bilmez bir hale gelmiş. Gelmiş ama bizim sersem sepet delikanlı her nasılsa kendini toplamakta da pek gecikmemiş ve o yıldırım hızıyla giden tramvaydan aşağı atlayıvermiş.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 9-10, s. 13). ***sersem sersem*** ‘sersemce’: × ***Fakat dediğiniz gibi sersem sersem, ağzımızda lokmalar büyüyerek kaysi hoşafına kuvvet, yemek yeyişimizde ne tatlı bir çeşni duyardık.*** (R.H. Karay 1939a s. 116). × ***Biz üç arkadaş akıntıya kendimizi kaptırmış, sersem sersem giderken, bir de baktık ki biraz ötemizde bir koşuşma, ileriye doğru bir kalabalıktır hurya ediyor.*** (S.M. Alus 1944 100). ***uyku sersemi*** ‘uykudan yeni uyanmış olmanın verdiği sersemlik’: × ***Taşlıkta, mutfağa bitişik helānın buram buram kokusu. Uyku sersemi ahretlik kız, ölü gözü gibi lāmbayı tutuyor.*** (S.M. Alus 1934 s. 139).

serseri ‘başıboş gezen’ <Fa. ***serserī*** a.m. F. Steingass 1930 s. 674b, Meninski 1680 II, 2593, J.W. Redhouse 2006 s. 1052b. × ***Dilersin serserin beni alasın, gülefçe ḳoḳumı alup ṣalasın*** (Fāḫrī 1974 no. 3835 s. 444). × ***Ṣofiya çoḳ yaman ḳarı imiş, benim gibi serseriyi çekdi çevirdi, bas-bayağı adam ėtdi.*** (Maḥmūd Yesārī 1928 s. 450). × ***Meselä meşhur cüce serseri Simon! Bu bücürü yeni tıkıldığı karakolun birinden ben çıkarttım.*** (Nâzım Hikmet 1932 s. 90). × ***Dünya yüzünde herkes bir yuva kurmuş... yalnız bizim yok. Ömrübilläh serseriler gibi dolaş babam dolaş.*** (A. İlhan 1953 s. 153). × ***Şimdi ne söylesin Yusuf? Zafer’in korkularını gidermeye mi çalışsın? Yoksa insanlar hangi nedenlerle sokaklarda birer serseri giyotine dönüşür, bunu mu anlatsın?*** (A. Yurdakul 1989 s. 219). × ***Deklaseliğinin hıncını dilden alan Ataç. Mızmız ve mıymıntı bir fikir serserisi.*** (C. Meriç 1992 s. 299).

sertel-/serdel- 'sertleşmek' <Fa. ***serd*** 'sert' + sıfattan fiil yapan ***-al-*** genişlemesi için b. ***alal-*** ⊡. × ***Kızın yüzü gözyaşıyla yunup yıkanmış. Parlamış... Velikul omuzlarından tutup kaldırdığında, ellerinin etine gömüldüğünü, kemiğine değdiğini anladı. Kemikleri sertelmemiş sanki. Mum gibi yumuşak. Çok çocuk daha.*** (F. Baykurt 1971t s. 33). × ***Öğleden önce, Muhasebeci Hikmet Kerim bey canımı sıktı. Bir maaş avans isteyecektim. Sol elini yeleğinin koltuğu altına sokup, huyu gereğince öksürüp ve geğirip: "Be çocuğum, senin daha kemiklerin bile sertelmemiştir..." demez mi?.*** (M. Seyda 1970 I, 117).

sert yap- 'sert davranmak' <Fa. ***serd*** 'sert'. × ***Baktık, umumi kaptan geldi. İlkpeşin sert yapmak istedi, sonra perde perde yumuşadı.*** (Orhan Kemal 1949b s. 110). × ***İlkönce sert yapmak istedi, sonra perde perde yumuşadı. Nihayet, "Onunla göbeğiniz bitişik değil ya!" dedi.*** (Orhan Kemal 2016 s. 110).

serüven 'serüven, macera' <Fa. ***servä*** 'söz, masal' Meninski 1680 II, 2604. × ***Siz bakmayınız benim kusuruma. Ben işte, biraz sıkıcı konuşurum. Bütün bunlar hepten anlamsızdır diyemem. Dirim serüvenimizin gözden kaçan yanları bunlar*** (M.S. Arısoy 1957 s. 48). × ***Boşanmaya can atıyorsun parayla kirlenmemiş, insanoğluna yakışan tertemiz uzak serüvenlere, sen de bizim gibi, ömrünü enginlerde kotarınca denizoğlu olarak yurdun denizlerde değil de son soluğunu nerde vereceksin doğaya? Günün birinde denizde eriyerek bize kavuşup karışacaksın.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 35). × ***Onun öyküsünü yazamayacağımı billiyorsun, Nilüfer gözünün altını çekiyor parmağı ile. "Pişt!" diyor, "Külâhıma anlat sen! Kimbilir ne serüvenler geçti başından. İçi alev alev onun. Gençliğini düşün. Sır küpü kerata, ama ben yutmam!"*** (Peride Celal 1991 s. 156). × ***İlhan Cemal'in adını almıyor ağzına. Anıştırmak istediği, başınızdan geçen o garip sevda serüveni, biliyorsun.*** (Peride Celal 1991 s. 240). × ***Değer mi, değmez mi bilmiyor ama denemek istiyor. Evlendikten sonra ilk kez böyle bir serüvene atılacak.*** (C. Kavukçu 2001 s. 80).

servant 'servis masası' <Fr. ***sérvant*** a.m. × ***Hele bir servant vardı, o evdeki yaşamı yıllar yılı az buçuk paylaştıktan sonra bile, koskoca kız olduktan sonra bile, gizli ya da açık, sayısız minik gözünü karıştırmaya doyamamıştım.*** (P. Kür 1983 s.175).

servarag ol- Az. 'kendini korumak, kollamak; auf der Hut sein' × ***Get mätbaḫdä bir ˇhäncär tiyäsi var, onu buraya gätir. (Ġulu gedir.) Bu döşäkcänin altını ġazaram vä basdırıb üstündä oturaram. Ancaġ Ġuludan vä Nabatdan hämişä särvaraġ olmalıyam. Äläl-ḫüsus o şeytan Ġuludan.*** (S.S. Ạhundov 2005 s. 19).

servet 'mal, zenginlik' <Ar. ***servet*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 624a, Meninski 1680 II, 1521. × ***Zaten ilk gördüğüm günden o lotaryacı yahudilere benziyen doktora kanım kaynamamıştı. Onda servet değil, metelik bile yok.*** (S.M. Alus 1933p s. 124). × ***Millî servetin heba olup gitmesine, göz yumar mı kanun?*** (R. Ilgaz 1991 s. 130).

servetim bir sarhoşa meze olmaz ‘çok az’: × ***İlahi Nadire hanımcığım. Sen de kerkesin sözüne inanıyorsun. Benim servetim bir sarhoşa meze olmaz.*** (R. C. Ulunay 1941 s. 129).

servez Az. ‘cesur, yiğit’<Fa. ***serbāz*** a.m. F. Steingass 1930 s. 669b, Meninski 1680 II, 2606. × ***İbrahim iki särväz enib yerä ġanadın suya vurdu.*** (Azärbaycan Nağılları 1960.2, 59).

servi I/selvi/selv/sevli ‘servi; Cipressin’ <Fa. ***sarv*** ‘the cypress-tree’ F. Steingass 1930 s. 679a, Meninski 1680 II, 2662, H. Eren 1999 s. 363, DS 3594. × ***Eli ağzına uyar dilber ola, / Serviden ḳāmeti bālāter ola.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 53). × ***Hanımefendi, peşine Hürmüzü takınca tavan arasındaki sandık odasına koştu, selvi sandıklardan bir tanesini açtı. Üstü naftalin dolu, bolero tarzında karakül bir hırka ele geçirdi.*** (S.M. Alus 1933k s. 182). × ***Kofalıklardan küçük küçük sular türeyip birleşiyor, bir ufacık çay olup yürüyordu. Çay boyunca, bir türlü eselememiş söğütler, selviler sıralanıyordu.*** (F. Baykurt 1961o s. 183). × ***Alçalan duvarın gerisinde ağaçlar, selviler, mazılar, beyaz mezar taşları, üstleri kamelyayla örtülü mezarlar görünüyor.*** (D. Özlü 1966 s. 63). × ***Denizin kenarında büyük bir sevli vardı. Çocuk: “Yerde yatarsam beni kurt, kuş yer” dedi. Çıktı sevlinin tepesine.*** (M. Tuğrul 1969 s. 339). × ***Yanıp yıkılan her ahşap konakla başları krepli, göğüsleri süt ve lavanta kokulu kadınların, selviden çehiz sandıklarıyla kına gecelerini bekleyen genç kızların iniltilerini işitiyordu.*** (A. Ağaoğlu 2007 s. 179). × ***Odalar ancak... o sedef kakma nalınları, gümüşoluk*** üçetekleri, ***altınok fistanları... barındıran yüklük dolaplarıyla selvi ve ceviz ağacından sandıkları alabiliyordu.*** (A. Ağaoğlu 1980y s. 168). (Argo) ***servilerin altına git-*** ‘ölmek; gestorben’: × ***Nikahtan bir hafta sonra kaymakamın terfi haberi Hacıya yıldırım tesiri yaptı. Az zaman sonra bütün malını kızına bırakarak servilerin altına gitti.*** (K. Bilbaşar 1939 s. 15). (Argo) ***servi altı*** ‘kabir, mezar, gömüt’ H. Aktunç 1990 s. 255.

servi II ‘keçilerin, alın, boyun ve karınlarında bulunan kılların yönündeki farklılıklar’ × ***Bazı nahiyelerde ve bilhassa alın, boyun, karın ve ilyelerin arkasında bulunan kılların istikameti inhiraflar gösterebilir. Bunlara ehemmiyet verilerek hayvanın kıymetinin takdirinde bile rol oynadığı olursa da, tabiatile, verim üzerine hiçbir tesiri yoktur. Bu inhirafların bazıları için (servi) tabiri de kullanılır.*** (S. Batu 1951 s. 152).

servin ‘bir ot; resa, Büngelkraut’ O. Blau 1868 s. 291. ××

serzen- ‘sitemde bulunmak’ Krş. Fa. ***serzenīş*** ‘azarlama’. × ***Başımı pencereden yana çevirdim. Sağ bacağımı sol bacağımın üstüne attım. “Dinlemiyor musun yoksa?” diye serzendi.*** (Yeni Hikayeler 1957 s. 98).

ses b.m. Meninski 1680 II, 2612. × ***Nāgāh ev içinden ses belürdi.*** (Ferec v. 28b). ***Çocuk bu teşbīhden maḥżūẓ olarak billürī bir sesle ḳahḳahasını tekrār ṣalıverdi.*** (H.Ż. Uşaḳlıgil 1307 s. 5). × ***Çatlak bir sesle Paşa, “Allasen, hasta mısın?” diye sordu.*** (S.M. Alus 1933k s.

114). × ***Ağlamalı bir sesle yarı yalvarıyordu.*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 22). × ***Damdan bir yığın güvercinin ağarık, sevişken sesi geliyordu.*** (E. Öz 1960 s. 87). × ***İçeride telefon sesi... Açmamaya kararlısın.*** (Peride Celal 1991 s. 183). × ***Birinin önünde durup, "Üç kahve: 30.000..." diye yüksek sesle ve ciddî bir ifadeyle hesap yapıp, adisyonu önüne koydu.*** (Ş. Gürbüz 1992 s. 47–48). ***ses al-*** 'duymak, sesten etkilenmek': × ***O gece yemekten sonra Selime'nin odasında otururken telefonu açtım. Fahri, benim sesimi alır almaz, - Aşkolsun sana, dedi, yahu ele güne karşı rezalet, maskaralık oluyor be!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 421). ***sesi incelt-:*** × ***Tokmağı tıngırdattım. Ahretlik (Kim o?) dedi. Sesimi incelttim, kadın sesine benzettim. (Aç!) dedim…*** (S.M. Alus 1944 s. 98). × ***Peştamal, havlu ve takunyasını hamamcı kadından alarak hususi banyoların yerini sordukça incelttiği sesiyle.*** (H. Akdoğan 1998 s. 35). ***sesi kes!*** 'sus!'. ***sesime gel!*** 'sesimin geldiği yöne doğru yürü': × ***Çok geçmeden bir ses daha geldi: -Fettah sesime gel… Sesime gel…*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 86). × ***Bizimkiler silahın sesine gitmişler.*** H.R. Gürpınar 1335 s. 105). ***sesini içeri sal-*** Az. 'hiç konuşmamak'. ***ses pes etme-*** 'hiç ses çıkarmamak': × ***Tiryal kalfa hiç ses pes etmeden başına bir çatkı çatmış, ellerile dizlerini oğuşturuyordu.*** (S.M. Alus 1933k s. 62). ***ses sada kesil-*** 'hiç ses çıkmamak': × ***Her tarafta ses sada kesildi.*** (S.M. Alus 1933p s. 105). ***ses seda yok*** 'hiç ses yok': × ***Ses seda yok, Çat, çat, çat! gene vurdu. Kapı duvar.*** (S.M. Alus 1933k s. 48). × ***Enişteden hâlâ ses, sada yok.*** (S.M. Alus 1933p s. 137). × ***Suat hanımdan ses, seda yok vesselâm.*** (S.M. Alus 1934 s. 196). ***ses soluk çıkma-*** 'hiç ses çıkmamak': × ***Kadınlar bebelerini göğüslerinin altına alıp yattılar. Gözlerini yumup, kulaklarını tıkayıp yattılar. Herkes yattı, bir Battal ayakta kaldı. O da hemen dizleri üstüne çöktü, ses soluk çıkarmadan beklemeye başladı.*** (F. Baykurt 1967k s. 103). × ***Çöktüm oraya, ses soluk çıkarmadan bekledim.*** (F. Baykurt 1967a s. 294). × ***Harmanlar kalkarken heykel buğdayını topladılar. Herkesten durumuna göre ikişer üçer kile aldılar… İlçede kaymakam yazıcısına teslim ettiler buğdayları. Ötesine karışmadılar. Bir süre ses soluk çıkmadı. Güz geldi.*** (F. Baykurt 1970 s. 123). × ***Hem gele gele kim gelecek bu saatte? Damat gelecek gelebilirse… Murat'ın bu kadar kalpsiz olabileceğini bilmezdim. Dedesi öldü, ölecek, ondan hâlâ ses soluk çıkmıyor.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 165). ***ses soluk yok*** 'hiç ses yok': × ***Ali, atın başını tuttu. Baktı ki ses soluk yok. Bir "Aaah," çekti, "Aaah! Ocağım battı."*** (Y. Kemal 1960 s. 99). ***sesten al-*** 'sesten tanımak, sesten etkilenmek': × ***Beriki: -Ne o dedi, tanıyamadın mı ne? Sivri çeneli uzunca bir yüzdü. Sesten alan Deveci Halil, -Vay, dedi, İzzet ustaymış!*** (O. Kemal 1952c s. 4). × ***Sakın lâf etme Ali, sesinden alır da…*** (C. Atay 1963 s. 54).

ses- 'ses çıkarmak; einen Laut geben'. ***sesmek*** 'einen Laut geben'. ***-sesmedi öldi*** 'er gab keinen Laut und starb'. –Krş. Yeni Osm. ***ses*** 'Stimme, Laut'; ***ses çiqarmaq*** 'einen Laut geben', TS 3394: ***sesme-*** 'ses çıkarmamak', DS 3592: × ***Bunlaruŋ ḥişārınuŋ üzerine Türk vardı, ceng iderken Ḳalayon'uŋ gögsine oḳ ṭokundı, sesmedi, öldi.*** (H. Vambéry 1901 s. 204). × ***Oḳılan urdılar sesmedi öldi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 41).

ses çıkarma- ‘hiç konuşmamak; karşı çıkmamak’ × ***Hele o aḳordası bozuḳ dilenci armoniğine benzeyen ḳarṭal sesini hiç çıḳarma!*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 154). ***Bir âşinâya varacağım sen çıḳarma ses.*** (Vâṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 54). × ***Bir iki dakika kadar yanımda sessiz oturduktan sonra yine hiç ses çıkarmadan hiddetle fırladı gitti. Gidiş o gidişti. Ne ertesi günü, ne daha ertesi günü, ne gece hiç görünmedi.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 40). × ***Hiç ses çıkarmadan dinliyorum. (S.M. Alus 1944 s. 55).*** × ***Ses çıkarmamış: (peki, sen nasıl arzu edersen yengeciğim!) demiş.*** (S.M. Alus 1944 s. 179). × ***Kimse sesini çıkaramadı. Öksüz Musa gibi yaşlı, bilge birine zaten ne diyebilirlerdi ki?*** (Osman Şahin 1994 s. 20).

ses dağıt- Az. ‘bir ilanı duyurmak’ × ***Säs dağıtmışdı şähärä, kändä ki, mänä nökär gäräkdi.*** (Azārbaycan Naġılları 1960.2, 269).

sesir- ‘şaşırmak; s’étonnant’ M.Cl. Huart 1921 s. 199. ××

sesirge- ‘bir ses duyar gibi olmak; uyanmak’ DS 3592. Krş. ***sisken-***. ××

sesle- I ‘...i çağırmak; rufen’ **<*ses*** + isim/sıfat’tan fiil yapan ***-la-/-le-*** genişlemesi için b. ***acabla-*** ⊡. × ***“Baba, niye dögüşirsiz?” — ‘‘A o giden adam selâm verdi. Ben diyirem bene verdi, o diyir bene verdi. Onun icün, bizim gavgamız budur.” — “Parlım sesleyin sorun, kime verdiyse selâm onundur.”*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 406). ***-i sesle-:*** × ***Zabah namazı olmuşdu. Gaḥdım semaveri yahdım, peynir, ekmē surfuya goydum. Aylemi sesledim.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 212). × ***Bir gün meytip geldi köye. Köse Ahmet aldi ọhudi, köyün heyetini sesledi. İşte Necib Telliyi boşamış, gelin bunu babasının evine yollayın getsin. Heyet acele sen Necib boşamış, baban evine get dedi.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 160). × ***Aḫşam oldi bu evüne daşi aldi celdi... Gari baḫdi çi, çocuḫlar bu daşi gıracaḫlar. Ellerinden aldi tereğe goydu. Goyduḫtan sora bunnar yatdılar. Bir de ayıldı çi gari evün içerisinde işiḫ yänir... O sahat gocasini sesledi.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 183). × ***Bir müddet keyifli keyifli güldü: -Meseleden haberin var mı? Ben seni neden sesledim? Rezalet canım!*** (K. Tahir 1957 s. 170). × ***“Tellal, cümle komşuyu sesledi. Belki başka bir konuşma var?”*** (F. Baykurt 1959y s. 62). × ***İkide bir Nuğber’i sesleyip sorguya çekti.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 36). × ***Yusuf dönüp anasını sesledi: “Gel bir bak, Senem’e bir şey oluyor! Çabuk bak!..” dedi.*** (F. Baykurt 1967k s. 77).

sesle- II ‘dinlemek, kulak vermek’ DS 3592, J. Thury 1885 s. 44, Gag. ***seslä-*** ‘dinlemek; lauschen’. ××

ses-semir Az. ‘ses seda’ × ***Heç yurd yiyäsiz olmasın, -deyä Şirzadgilin divarsız-çäpärsiz açıġ häyätindäki tut ağacının altında durmuş arvad säs-sämir gälmäyän evä baḫıb öz-özünä danışdı.*** (M. İbrahimov 1960 s. 422). × ***Bir ġädär keçändän sonra säs-sämir käsildi.*** (Azārbaycan Naġılları 1960.2, 108).

sessiz-semirsiz Az. ‘sessiz sedasız’ × ***Yaşar öz işlärinin üstünü örtmäk üçün bu işi görmüş olar. Bäläiklä iş sässiz-sämirsiz ötüb gedä bilärdi.*** (C. Cabbarlı 2005.3. s. 274).

ses-sorah Az. ‘ses, haber, bilgi’ × ***Bu säs-soraḥ gedib çatar padşahın ġızının ġulağına, o, ġoçu sizdän pulnan alar.*** (Azärbaycan Nağılları 1960.5, 52).

ses ver- ‘karşılık vermek, konuşmak’ × ***Bir ses verdim ılgıt ılgıt esen yellere / Aldı gitti bağrı çamlı bellere / Hoy ninem hoy! Düştüm nice hallere.*** (Aka Gündüz 1930 s. 94). × ***Bir an geldi ki salon bu halile çepelde davar yürür gibi “şapır, şapır, şapır!” diye ses vermeğe başladı. Bu sesler, damaklardan ayrılan dillerin şaklaması idi.*** (B. Felek 1947 s. 188). × ***Ses vermedi Garip. Başkan eğildi, Garip’in paramparça, çiteleri kopmuş, altı gözere dönmüş çarıklarını gördü, durumu kavradı.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 37). × ***Oğlan ordan säs verdi.*** (Azärbaycan Nağılları 1960.1, 280).

set I ‘filmcilik terimi; filmterminus’ <İng. ***set*** ‘film veya televizyon programının çekildiği iç veya dış mekân’ × ***-Gelsene? –Gelemem –Niçin? Bak hava ne kadar güzel. –Mahkemem var –Pek ala. Ben geç kaldım zaten, set çoktan hazırlanmıştır.*** (O. Hançerlioğlu 1952 s. 19). ***film seti*** ‘film çekmek için düzenlenmiş mekan’: × ***“Nasılsın?” diye sordum ona. “İyi değilim. Psikiatristimi arıyorum. Az önce bir film setinden kaçtım.” dedi.*** (N. Eray 1990 s. 40). × ***Ekibi kurduk. Bugün, yarın seti kurucaz. Nerdeyse ışıklar yerleşecek, yapımcı başımın etini yiyor, nerdesin yahu?*** (A. Yurdakul 1991 s. 38).

set II ‘spor terimi; sportterminus’ <İng. ***set*** ‘spor karşılaşmalarında maçın her bir bölümü’. × ***Kadını kızdırmamak için önceden yenilmeye karar veren Ömer, kendini oyuna kaptırmış, verdiği kararı unutup yenmek için bütün gücüyle direniyordu. Birinci seti az farkla Ömer kazandı.*** (A. Altan 1985 s. 246).

set III ‘ateşli silahlarda namlunun içindeki helisin çıkıntı bölümü’ <Ar. ***sedd*** a.m. × ***Yalnız ona tüfeğin parçalarının isimlerini say, kaç yiv, kaç set vardır derseniz bilemez. Talim terbiyesi zayıftır.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 9-10, s. 51).

set IV ‘takım, grup’ <İng. ***set*** a.m. ***müzik seti:*** × ***Yavaşça salonun bir köşesindeki müzik setine yürüyor. Elindeki uzunçalar... İlkin pikabın iğnesinden yükselen cızırtılı ses.*** (A. Yurdakul 1991 s. 24).

sete b. ***sata***.

setelcem b. ***satlıcan***.

setliç ‘ıhlamur’ <Alm. ***Sedlitz*** ‘Çekoslovakya’da Sedlitz köyünün adından; mîde gazını çıkarmak için içilen, karbonat konularak köpürtülmüş limonata’. × ***Ana- Gözlerin kıpkırmızı. Ne o? Miden mi gene? Bakayım diline (Oğul dilini gösterir) İyi. Sinirden. Bir setliç yapayım mı?.*** (V.O. Bener 1962 s. 95).

setremenki b. ***sedrebeki***.

setre pantol b. ***setre pontur***.

setrepeki b. ***sedrebeki***.

setre pontur/setre pantol ‘düz yakalı, önü ilikli bir ceket türü ve pantolon’ <Ar. ***setre*** a.m. × ***Kara Mehmet geliyor! Yeni urba kesinmiş, setre pantol kesinmiş, silindir şapka giymiş. Tespih almış, iskarpini de var… Gözlüğü de var.*** (F. Baykurt 1955 s. 80). × ***Eskiden erkekler entari giyerlerdi, bak şimdi setre pontur icat oldu.*** (F. Baykurt 1961o s. 115).

sev- b.m. <ETk. ***seb-*** G. Clauson 1972 s. 784, Orta Tü. ***sew-*** B. Atalay 1986 IV, 508. × ***Bezāzistānda bir cāriye gördüm, sevdüm, ol ḏạhı beni sevdi.*** (Ferec v. 209a). × ***Gel gör anı sevenleri, dü cihāndan bėzübdürür.*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 55). × ***Erkekdir bu, beş ḳadın da sever, on ḳadın da.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 163). × ***İnsan mutlaka kara gözlü, dalyan vücutlu, buğdaysı şirini sevmiyor.*** (S.M. Alus 1944 s. 44). × ***Salih… kayaların yanına kabuk toplamaya gitmişti. Bunları pek seviyor, biriktirmeğe doyamıyordu.*** (Kemal Tahir 1955g s. 9). × ***Hem severim kadın kısmını, hem korkarım. Neden dersen, boşboğaz olur bunlar.*** (M.C. Anday 1965i s. 7). × ***Ne fettānsın, cihānı hep bilürsin, / Hemān sevdügümi bilmezlenürsin.*** (‘Amrī 1979 s. 189). × ***Korkak değilim. Fakat bilâlüzum tehlikelere atılmağı da sevmem.*** (Fazlı Necip 1930 s. 225). × ***Teyzen bezik oynamayı sever, oynadığı kişileri sevmezdi. Durmadan yenildiği için.*** (Peride Celal 1991 s. 260). × ***Uy, amcası onun inci dişlerini sevmiş, bıdı bıdı.*** (M. İzgü 1993 s. 15). ***ben şahımı buraya kadar severim*** ‘her şey bir yere kadar, anlamında ifade’: × ***Gülüm ben şahımı buraya kadar severim. Kafesin kapısını aç da uçayım. Anladın mı? Evdekinden de korkmam dersem, sakın inanma.*** (M. Ş. Esendal 1958m s. 56). ***-e sevip var-*** ‘severek evlenmek; Liebesheirat’: × ***Üvey baban olacak nemruda sevüb de varmıştım.*** (M. Yesari 1928 s. 34). ***-mek sevmek-:*** × ***Fakat üstelik, muhakkak, kendisinin şarkı dinlemek sevdiğini bu kızdan öğrenen Hüseyin efendinin talimatiyle olacak, başka defa gelen bir kız da durup dururken “Size bir şarkı söyleyeceğim!” diye menhus bir sesle nuhuset bir türküye başlayınca deli enişteniz ifrit kesilmiştı.*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 311–312). × ***Ev işi sevmezdi o. Gezme, sinema severdi. Fotoroman okumak severdi. Güzel araba, süslü güysiler, gülmek, eğlenmek severdi.*** (Peride Celal 1991 s. 9). ***–sever:*** × ***Nöbetçi Başasistan, Fahrettin Kerim ekolünden, her fırsatta zemine zamana uygun divan edebiyatı mısraları düşürmeye meraklı, edebiyat sever bir doktordu.*** (H. Taner 1954 s. 25). × ***Nuvart Hanım, İstanbul Operet heyetinin “Sermuganniyesi”ydi. Nuvart hanım, operetsever İstanbulluların gözdesi, yıldızıydı.*** (B. Arpad 1974 s. 69). ***sev seni seveni ḫāk ile yeksan olsa, sevme seni sevmiyeni Mısıra sultan olsa!*** (E.E. Talu 1928 s. 355). ***sevsinler!*** ‘alay etme sözü’: × ***Hacı dediğin davul göbeğin biri. Sivilceli ensesine bakmadan Aysel’e yanaşacak da kız da ona yüz verecek! Sevsinler!*** (A. İlhan 1963 I, 117). × ***Antolojisiymiş, sevsinler! Cezaevinden beri düzenleyip bozuyordu bu antolojiyi.*** (A. İlhan 1973 s. 27).

sevab ’İslam inancına göre Allah tarafından mükafatlandırılan hareket’ <Ar. ***ṣevāb*** a.m. F. Steingass 1930 s. 347b, J.W. Redhouse 2006 s. 631a. × ***Sevap işliyen sevabının, günah işliyen günahının karşılığını alacaktır. Cenaballah bizim her türlü fiilimizi ayrı ayrı birer tevtere***

yazdırıyor. Mizan günü huzuruna vardığımız vakit, tevterlerimizi açıp soracak... (F. Baykurt 1961o s. 26). ***sevabına, sevabıma, sevaplarına*** ‘karşılık beklemeden’: × ***Şurdan benim tüfeği veriver sevabına! Tüfeği koştur ki ben ikinizi bir kurşunda çıkarayım.*** (Kemal Tahir 1957r s. 156). × ***Yarık tabanlarından zırıl zırıl kanlar akıyordu, sevaplarına giydirip kuşattılar, pisliğini temizlediler.*** (R. N. Güntekin 1944 s. 57).

sevai b. ***sevayi***.

sevayi/sevai/süvai ‘bir kumaş türü; Stoff’<Ar. ***sevā’ī*** ‘ipek kumaş’, F. Steingass 1930 s. 706b, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 197. × ***Kız ve oğlan evinden seçilecek kadın ve erkekler ya bir tüccar dükkanına gider veya tüccarın ayıracağı en iyi keten, çuha, canfes, buzlu, sevayi ḳumaş topları beğenilmek üzere eve gönderilirdi.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 136). × ***Sevâyi- Sakızlı, allı, direkli, beyazlı, taka tuka, mık tepesi.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 328). × ***Sana sevayi kesdireyim.*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 47). × ***Yeşil ipekleri çözdünüz mü? Beşinci tezgaha çözdük. Argacı pembe, telli süvainin çeşidini düzmek için sizi bekledik.*** (Musahipzade Celal 1936kd s. 16). × ***Esnafın kolları böğründe kaldı. Dokudukları sevai, diba, seraser, atlas, hare, canfes gibi kumaşlara müşteri bulamıyoruz.*** (Musahipzade Celal 1936kd s. 17).

sevdâ I Çağ. ‘alışveriş, ticaret; Händel’ <Ar. ***sevdā*** a.m. C. Brockelmann 1917 s. 48, J.W. Redhouse 2006 s. 1087 b. ***sevda etti.*** (W. Radloff 1911 IV, 237). ××

sevdâ II ‘sevgi, aşk, sevda’ ***<sevdā I.*** × ***Ben ol sevdādan gecdüm, ol bihüde fikri dimāġumdan cıḳardum.*** (Ferec v. 40b). × ***Saçuŋ sevdāsıla bėnüm ḳaraŋu gėcenüŋ ḥāli / Muṭavveldür u bes müşkil, nice şerḥ ėdeyim anı?*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 (840/1437). × ***Onuŋ hastalıġı sevdā, aŋladıŋ mı şimdi? Bu da ince hastalıḳdan pek ayırd olmaz.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 160). × ***Bī-cevāb ḳalmış bir iḥtiyāc-ı sevdā...*** (H.Ż. Uşaḳlıgil 1317 s. 30). × ***Bir güzelin nasıl sevileceğini amelî bir rüsuhla estetikçilerden iyi bilir, sevdaya yarıyan kadınları bir bakışta kestirirdi.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 186). × ***İnsanları coşkunluğa, heyecana getirmek için sevdasına dokunmalıdır. Öteki biçimlerde görünen hayhuyların, hallenmelerin, teessürlerin esası hep sevdadır.*** (H.R. Gürpınar 1972 s. 121). × ***Deli gyonlumız eshki merdane/Mayil olubdır bir Zhit kırıne/Kaflet dilbendem onın damıne/ mütelayi gark sevdalerile*** (E. Kömürjian 1981 s. 85). × ***Dünyan Suat gibi birbirinden güzel masal kahramanları, sevdalarla doluydu. Durmadan onları yazar, dergilere postalardın.*** (Peride Celal 1991 s. 295). ***birbirimize sevdalı:*** × ***İşte işitiyorsun ya... Kocam yine o eski kocam... Karın yine o eski karın... Biz birbirimize sevdalı olduğumuz gibi onlar da birbirinin sözüne âşık...*** (H.R. Gürpınar 1972 s. 200). ***-e sevdayı sar-*** ‘bir şeyin sevdasına düşmüş olmak’: × ***O da pek genç yaşında bu işe sevdayı sarmış, az vakit zarfında parmakla gösterilecek dereceyi bulmuş.*** (S.M. Alus 1944 s. 145). ***-e sevdayı sardır-*** ‘bir şeye fazlaca düşkün olmak’: × ***Avlanmanın ne olduğunu ona sevdayı sardıranlar bilir.*** (S.M. Alus 1944 s. 136). ***-mek sevdasına düş-:*** × ***Safvet ve Hasan Harem iskelesini ve İstanbuluŋ resmi-***

ni yapmak sevdasına düşdüler. (H.E. Adıvar 1928 s. 316). × ***Gız, evi yalnız bulunca çay demlendirmek sevdasına düşmüş.*** (K. Bilbaşar 1941 s. 32). × ***Bu hediyelere karşı küçük düşmemek için köylüler kuzular kızartmak, davullu zurnalı eğlenceler tertip etmek sevdasına düşüyorlar, fakat Müezzinoğlu harman sonu gelmeği vadederek ellerinden kurtuluyordu.*** (K. Bilbaşar 1941 s. 24). × ***Hatice Gülsüm'den çayı da kıskandığından ötürü fakir gız evi yalnız bulunca çay demlendirmek sevdasına düşmüş..."*** (K. Bilbaşar 1941 s. 32). × ***Bir aralık Almanların hakiki vaziyetlerini etrafile izah ederek bu manzumenin nihai zaferi temin etmekten pek uzak olduğunu, binaenaleyh muhasım tarafla münasip bir fırsatta anlaşmanın çok istifadeli olacağını yazmak sevdasına düştü.*** (B.C. Morkaya 1934 s. 242). ***-mek sevdasına kapıl-:*** × ***Bunun için, gönlünün rahat olmasını istersen, gördüğün fenalıkların bile bir hikmeti olduğunu düşün ve yeryüzünde olmayan iyilikleri oraya getirmek sevdasına kapılma...*** (Sabahattin Ali 1937k s. 203). × ***Bir kaç apartman daha yaptırmak, bankadaki kasalarına milyonlar eklemek sevdasına kapılan bizim patron, bir koyundan iki deri çıkaracağım diye uğraşıyor.*** (Reşat Enis 1945 s. 6). ***-mek sevdasında:*** × ***Anın-da efkârı benim hakkımda hayırlı değil idi, bana koca nazarı ile bakmayıp fakat vakit geçirmek ve kertesini düşürdüğü saat benim işimi bitirmek sevdasındaydı.*** (E. Misailidis 1986 s. 189). × ***Fakat umumi merkezdekiler hükümetten daha nüfuzlu... Onlar boyuna teşkilat yapmak sevdasında.*** (B.C. Morkaya 1934 s. 61). ***o/bu sevdadan vazgeç-:*** × ***Ḥazer eyle ṣaçı leylālardan, olma mecnün geç o sevdalardan.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 134). × ***Huvat günlerce Atiye'ye bu sevdadan vazgeçmesi için yalvarıp yakardı. Halit sürecek bir izleri bile olmadığından yakındı.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 153). ***sevda budalası*** 'sevdadan ötürü aklını yitirmiş': × ***Didar Hanım dikkatle güveysinin yüzüne bakarak: -A zavallı çocuk, sevda budalası olmuş! Baksanıza?? bel bel bakıyor. Yüzüne bir alıklık gelmiş.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 225). ***sevdasına:*** × ***Halit müdürlük sevdasına bir hevesle Seyit'in peşine düşüp işe başladı. Bir zaman zorsunmadan çalıştı.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 143). × ***Dolaşırken bir gitar hevesine düştü. Gitar diye diye uykudan akıldan oldu. Aldığı parayı gitar sevdasına bir kutuya koydu.*** (L. Tekin 1984 (1983) s. 161).

sevdiceğim b. ***sevdiciğim***.

sevdiciğim/sevdiceğim 'sevgi sözü' ***<sev-***. × ***Ḳızım! Eyi ḫoş ammā, sen burada sevdiciğimiŋ göŋlünü oḳşayacaḳ, şöyle doḳunaḳlı hīç bir şey yazmamışsın ki!*** (E.E. Talu 1928 s. 135). × ***Ah yavrum! Herkes senin gibi değil, sevdiceğim sakin ve mahcup delikanlıdır.*** (a.e. s. 86). × ***Beşiktaş'ta gün görmüş bir bahçede/Nisan akşamlarının en tatlısı/Sevdiceğim on dördünü sürmede/Bende gönüllerin en kanatlısı.*** (C.S. Tarancı 1957 s. 81).

sevgili b. ***sevgüli***.

sevgü/sevi/sevü 'sevgi; Liebe' ***<sev-*** + fiilden nomen actionis ve nomen concretum yapan ***-gı/-gi*** eki, b. ***açgı*** ⊡. ***sevgü*** 'Liebe' – ***Sevgüm chod ol hadda dur ki...*** 'Meine eigenliebe ist eine so grosse, dass...' H. Vam-

béry 1901 s. 204, J. Thury 1885 s. 45. ***sevi*** ‘amor’ Meninski 1680 II, 2716. ***sevü*** ‘sevgi; amour’ M.CI. Huart 1921 s. 201, DS 3593, TS 3396. × ***Eger buyısa ki beni sevdüresin, sevgüm̆hod ol ḥadda-dur kim ölürem. Ve-eger olısa ki ʿahduŋdan döndüŋ, peşīmān olduŋ, beni saŋa gee rekmez: mübārek olsun! Seni saŋa bağışladum. Anuŋ gibi degülem ki senüŋ gibi bulmaḳdan ʿāciz olam!*** (Ferec v. 74a). × ***Bir engel baŋa şeş geldi giderken yārum-ile de / Benüm ol yāra olan sevgüa me aŋsızla düşdi de.*** (Edirneli Naẓmī 1928 s. 79). ***birbirlerine sevileri ak-*** birbirlerini sevmek’: × ***Vallaha bak bacı, sen de yükünü pek yüceye yığıyorsun canım! Biribirlerine sevileri akmış, hee de de gitsinler...*** (F. Baykurt 1961o s. 300). ***sevgü sefa sür-:*** × ***Boğlan gıŗh gün, gıŗh gece düğün yapar, muratlarına erip sevgü sefa süreller.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 28).

sevgüli/sevgili ‘sevgili’ <***sevgü*** + ***-li*** için b. ***adamakıllı*** ⊡. × ***Aġapimu! Sevgili kokona! Yeter, artıḳ o laḳırdıyı boşlayalım!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 12). × ***Bisikletlerinin üzerinde birbirlerine sarılmış iki sevgili, canavar gibi bir tramvay ve birbiri ardınca otomobiller geçerdi önümüzden.*** (Y. Keskin 1953 s. 109). × ***Eski sevgililerin bulunabilecekleri yerlere ne yapıp yapıp kendine çeki düzen vererek gitmelidir. Sırf hatıralarının şiirini bozmamak, onları geçmişlerinden arlandırmamak için.*** (H. Taner 1954 s. 82). × ***Pazar günlerini atlatan, buluşmaları aksatan sevgilisini düşünerek ağladığını bilirdin.*** (Peride Celal 1991 s. 427). × ***Seni rüyamda gördüm: siyah bir anforaydın. İçinde, üstünde eski sevgililerinin yüzlerinin kabartmalarının olduğu, paslı madeni paralar buldum.*** (Küçük İskender 1996 s. 39).

sevi b. ***sevgü***.

sevici ‘lezbiyen; lesbich’ <***sev-*** + ***-ici*** fiilden etken fiil sıfatı (participium activum) manasında sıfatlar yapan ***-ici*** ek grubu için b. ***alıcı*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1095b, Meninski 1680 II, 2699, H. Aktunç 1990 s. 255. × ***Ėtme heves sevicilige gel ḳadın ḳızım / Görüb bıçaḳla şoŋra urur seni baldızım.*** (Vāṣıf ʿOṣmān 1257 s. 50). × ***Daḥı bir fırḳası oldı peydā, sevici zümresi dirler cānā.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 81).

sevilcük ‘sevgili; çocuk’. ***sivilcük*** ‘Liebling, Kind’ H. Vambéry 1901 s. 205. ××

sevin-/sevün- b.m. <***sev-***. Orta Tü. ***sewin-*** B. Atalay 1986 IV, 508, Meninski 1680 II, 2716. × ***Ḳız bu söze sevindi. ʿAhd baġladı.*** (Ferec v. 38a). × ***Be̯-Hudā dė ki ben-daḥı işidem, sevinem, ben-daḥı bile gülem!*** (a.e. v. 17b). × ***Ol kim ekti bugün yarın götüre/Uçmaḳ içre seviniben otura.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 54). × ***Ol ki bununla sevinür, bunu diler, bunu görür.*** (a.e. s. 8). × ***İletüŋ an-atama kim sevine, aġlamaḳdan ol ḳolay ki avına.*** (Şeyyād Ḥamza 1946 [13.yy] s. 124). × ***Çu̯ Husrev gördi ḳızıl gül perīden / Sevindi gül gibi çıḳdı deriden.*** (Faḫrī 1974 [1367] s. 461 no. 4174). × ***Şeh işitdi, sevündi [vu] dėdi: “Tėz, / Vėrüŋ yo̯hsula altun, aḳça vu bėz!” / Ḍul ʿavrat u öksüzler u kül-̯hanī / Şu vėrmekden oldı tamāmet ġanī.*** (Mesʿüd bin Aḥmed 1991 no. 662–663). × ***Beş nesne ādemüŋ ḥālini müteġayyir ėder,...***

birisi apaŋsuzda ḳatı sevinmek... (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 140). × ***Aman, Nebiye, bir sevindim bir sevindim ki sorma!*** (Mahmud Yesari 1932 s. 150). × ***Kıyak mart dokuzu fırtınasını unutmıyalım. Amedeni çaylağa... sevinmiyelim.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 21.1.1943). × ***Buna sevindim doğrusu. Kambur can çocuktur.*** (S. Turhan 1951 s. 56). × ***Yenilikler dergisini aradım, Bulunca çok sevindim. Bayrak'a yeni bir aferinbad çektim.*** (S. Birsel 1995 s. 111). ***sevinmek mi yerinmek mi lazım:*** × ***Vuṣlat'ıŋ 'äṣıḳı sütlü ḳahveden bir ḳaç yudum içip bir iki bisküvi çiğneyerek ma'şüḳesiniŋ ber-ḥayät ḳaldığına sevinmek mi yerinmek mi läzım geldiğini düşünüyordu.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 553). × ***Arnavud şimdi bu ziyanlı iadeye sevinsin mi, yerinsin mi? Uğraşmış uğraşır uğraşır ayaklarını kunduraların içine sokamaz.*** (H.R. Gürpınar 1929 s. 94).

sevinç 'müjde; sevinç' ***<sevin-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1095a. × ***Sonra cebindeki defteri çıkarıp o pestenkerani nağmeleri notaya alıyor ve bunları yaptıkça sevincinden ağzı kulaklarına varıyor.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 116). × ***Halayıḳ hakim beye getmiş, bu sevünci vermiş.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 226). × ***Gel gör ki felek bize yâr olmadı. Yani sevincimiz uzun sürmedi.*** (M. Yağmur 1957 s. 35). × ***Ama son anda yemini yediği için, sevincine, eli sopalı zebaniler karşı geldi. Atiye ilkin hiç o yerli olmadı. Sonra, "Ne sopasıymış anam bu!" diye yandan aldı.*** (L. Tekin 1984 s. 278). × ***Bir günü daha bitirmenin sevincini, yarına başlıyor olmam yarıda bırakıyor.*** (Ş. Gürbüz 1992 s. 67). × ***Doğanın güzelliği, denizin temizliği, mavi ile yeşilin renkâlem sevinci, ufkun sonsuza doğru kışkırtıcı daveti ve yaşamın taze kokusu...*** (B. Uzuner 1994 s. 14). ***çoḥ sevincäm*** Az. 'çok mutluyum; ich bin sehr fröh, fröhlich, gute Lache': × ***Män bu gün parlaġ imtahan vermişäm, özüm dä sportdan gäliräm, çoḥ sevincäm, bu gün sizä özüm ġulluġ edäcäyäm.*** (C. Cabbarlı 2005.3. s. 24). ***sevinçle:*** × ***Davudun da gönlü, titreye titreye ışığa ve açıklıklara uyanır, gözleri yüreğinde vuran sevinçle harlardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947 s. 3). × ***Dinliyenler gittikçe büyülenmiş gibidir. Sultan hanım artık tebessümlerini gizliyemez. Hakan ona sevinçle bakar.*** (H.F. Ozansoy 1958 s. 19). × ***Ana gömleği oğlunun göğsüne tuttu. "Ne güzel!" dedi, sevinçle içini çekerek, "Ne güzel! Oğluma da, gülüme, ışkınıma da ne güzel yakışacak!"*** (Yaşar Kemal 1976 s. 446). × ***Öğrencilik günlerimi anıyorum boyuna. O ele geçmez özgürlüğü, nedensiz sevinçleri ve güzellikleri algılama gücünü. O yıllarda gelmiş ülkeye çinzano. Bana İtalya'yı hatırlattığı için odamda her zaman bulunduruyorum.*** (A. Kutlu 1987 s. 119).

sevindirik 'sevincinden ne yapacağını bilmez durumda olan' ***<sevindir-*** + fiilden ***–mış*** ekli fiilsıfatı (participium) manasında sıfat yapan ***-ik*** eki, b. ***akık*** ⊡. DS 3594. × ***"Kızı beğendin değil mi Kamile? Hoş bir yüzü var değil mi?" Kamile: "(Sevindirik!..)" dedi içinden.*** (F. Baykurt 1971t s. 102). ***sevindirik ol-*** 'çok sevinmek': × ***Hüsnü dilini şaklattı, Tevfiğe: "Mezenin nefasetine bak! İnsan sevindirik olacak."*** (R. C. Ulunay 1941 s. 273). × ***Haniya koca buldum diye sevindirik gibisin.*** (O. Arayıcı 1979 s. 37). × ***Sizin yerinize ben sevindirik oldum. Sizin ekmeğinizle yalvaram Muhammed Ali'yi, dedim.*** (Ü. Kaftancıoğlu

1983 s. 162). × ***Çocuk tekrar dışarı koştu. Sevindirik olmuştu. Ne edeceğini bilemiyordu.*** (T. Apaydın 2000 s. 101).

sevingen 'çok sevinçli' <***sevin-*** + fiilden, doğuştan olan veya alışılmış bir vasfı ifade eden sıfatlar yapan ***gen*** eki için b. ***alıngan*** ⊡.××

seviş- b.m. <***sev-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1092b, Meninski 1680 II, 2711. × ***Baskı altındaki bu kızla nasıl seviştiniz de böyle ahtlere, peymanlara giriştiniz?*** (H.R. Gürpınar 1933ke s. 36). × ***Henüz resmî değil, ne denir, kısmetmiş, mukadderat, tanıştık, seviştik, aşka karşı durulmaz...*** (A. Dino 1944 s. 96). × ***Davudun da gönlü, titreye titreye ışığa ve açıklıklara uyanır, gözleri yüreğinde vuran sevinçle harlardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947 s. 3). × ***Balkonda bisiklet bulunan dairedekiler çarşamba ve pazar günleri dışında sevişmezlerdi.*** (Ş. İşigüzel 1993 s. 29). × ***"Doğru, sevmem onları. Ama bu kadı çok egzotik. Çok güzel ve iyi de sevişiyor ayrıca."*** (İ. Aral 1997 s. 53). × ***Bitpazarından alınmış oymalı, yaldızlı bir ahşap karyolada sevişirdik.*** (O. Baydar 1998 s. 28). ***seviş- koklaş-:*** × ***Bir buçuk seneden fazla görüştünüz, seviştiniz, koklaştınız.*** (S.M. Alus 1933p s. 217).

sevk-i tabiî 'içgüdü' <Ar. ***sevḳ-i ṭabī'ī*** a.m. F. Steingass 1930 s. 709a. × ***Hiç olmazsa siz benim düşkün bir insan olmadığımı anlamalısınız. Kim bilir, belki de her insanda olan acındırmak, açılmak sevkitabiisi beni söyletiyor.*** (M. Körükçü 1954 s. 63).

sevli b. ***servi***.

sevü b. ***sevgü***.

sevün- b. ***sevin-***.

seyb 'gemilerde inci dalgıçlarını gözetip kollayan kişi' <Ar. ***seyb*** 'a mine or treasure found' J.W. Redhouse 2006 s. 1099b, Meninski 1680 II, 2727. × ***Ol ṭaşun da bir ipi var gemide/Bes çeker ṭaşı çıḳarur seyb de.*** (Pīrī Re'īs 1988 s. 32a). × ***Seyb oldur gemi üstünde durur/Gözedür ġavvāsı üstüne varur.*** (Pīrī Re'īs 1988 s. 32a). × ***Her gemide ḳaç ise ġavvās 'ayān/Ol ḳadar seybde belādur her zamān.*** (Pīrī Re'īs 1988 s. 32a).

seyek 'zarla oynanan oyunlarda zarlardan birinin üçlü, öbürünün birli gelmesi, üç bir' <Fa. ***se*** 'üç' + ***yek*** 'bir'. × ***"Dübeşle bağlıyorum." — "Yağma yoḳ!" — "Eliŋdeki ne?" - / "Seyek." - "Amān ḍuruŋ öyleyise: pencüyek, domine!"*** (M.A. Ersoy t.y. I, 166). × ***Ondan sonra as'la üçlü gelir. Buna filiz ve asodan on dört derler. Bir adı seyektir.*** (H. Kodaman 1944 s. 102). × ***O zaman ebenin kağıt dağıttığı taraftan -bu sağdan da olabilir soldan da- ilk alan oyuncunun on dördü, seyeki, filiki, iki ası, iki ikilisi kazanır, ötekiler kazanamaz.*** (H. Kodaman 1944 s. 104).

seyen b. ***sen***.

seyil 'kuytu, ılık yer' DS 3595. × ***Baharda köpüklü ağızlarında, kırmızı bir hortum gibi dilleri sarkan kızgın develer, yaz aylarında seyilde kaldılar mı zayıflar, yer yer tüyleri dökülerek uyuzlaşırlar.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, c. VII, s. 62).

seyir/seyr ‘seyir, seyretme’ <Ar. ***seyr*** ’yürüyüş, yolculuk, gezme’ F. Steingass 1930 s. 715b, J.W. Redhouse 2006 s. 1100b, L. Gürçay 1943 s. 346. × ***Burası seyir yeri değil, daniska mezarlıktır.*** (S.M. Alus 1933p s. 147). × ***Herkes üşüşmüş, seyirde. Bereket versin araya girdiler, dalaşı mayna ettiler.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 28.9.1943). ***…e seyret-*** ‘bir şeye bakmak’: × ***Bir gün paşa bahçıya ener, gezerken bir almanın başında bir guş görür. Guşa seyrederken, guş yetmiş iki dilden ötür.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 59). × ***Dur burda oturaḫ pekē, dedi ve oturduḫ. Bu garınıŋ epmek pişirmesine seyr etdik.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 35). × ***Atda binülü adam deriye dalmış atīle barabar. Fakir-de bu adama sēyredermiş.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 91). ***…i seyre dal-*** ’bir şeyi seyretmek’: × ***Karısı “Hayat”ta inek sağıyordu. Arkası kapıya dönüktü. Geçti, bir kenara oturdu. Onun inek sağışını seyre daldı.*** (T. Evren 1943 s. 80). × ***Geleni gideni seyre daldım.*** (S.M. Alus 1944 s. 51). × ***Fırsattır deyip gözümü cama uydurdum ve resimleri deniştire deniştire seyre daldım***. (A. Nesin 1965 s. 62). × ***Güvertede, kenti, limanı ve ufku seyre daldım. Yumuşak bir Fransız akşamı sona eriyordu. Kendinden hoşnut, mutlu, iyimser bir Galya akşamı.*** (U. Kökden 1994 s. 118). × ***Ama içlerinde biri vardı ki, işte o işini gücünü bırakmış, az ileride ayaklarını nehrin sularına sarkıtıp oturan kızı seyre dalmıştı. Bu ufak tefek, kakavan adam kumpanyanın sahibiydi.*** (E. Şafak 2001 s. 119). ***seyir geç-*** ‘dikkatle seyretmek’ b. ***dikiz geç-*** ⊡. × ***Sırtüstü kaykıldı. Geniş, büyük soluklandı. Kaşınmıya başladı. Kadın bir hareketini bile gözden kaçırmadan seyir geçiyordu.*** (T. Dursun K. 1960 s. 72). ***seyir seyran*** ‘eğlence’: × ***Seyri seyranı geçelim, ona yirmi adım ötedeki çarşı, kapıkarşı komşusu bile yokmuş.*** (S.M. Alus 1944 s. 178). ***seyirlerde seyranlarda*** ’eğlencede’: × ***Ālem, seyirlerde, seyranlarda gezip tozuyor; piyasalarda, sandallarda sürtüp zevkediyor; sazlarda, tiyatrolarda eğlenip safa sürüyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 181). ***seyrine bak-*** ‘seyretmek’: × ***Merhametsiz!.. Seyrime bakmak için mi beni bu hale koydun yoksa Kämiye dedikleri o sıska ile yalnız kalmak için mi?*** (S.M. Alus 1934 s. 376).

seyir- b. ***seğir-***.

seyirci ‘izleyici, seyirci’ <Ar. ***seyr*** ’yürüyüş, yolculuk, gezme’ + isimden meslek adları yapan ***-ci*** eki, J.W. Redhouse 2006 s. 1101a. × ***Bir bacağını havāya ḳaldırub ḳaçdı, gitdi. Seyirciler çırpıyorlar, ayaḳ uruyorlardı. Biz de çırpdıḳ, urduḳ. İlk def‘a alḳışa giriyordum. Ġālibā bu alḳış her iki ṭaraf içün de ḫoşa gider bir şey olacaḳ!*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 15). × ***Cazgır, pehlivanları önüne alarak seyircilere bağıra bağıra adlarını, sanlarını, maharetlerini ve tehlikeli oyunlarını sayar: Peşinden duasını okur.*** (M.H. Biç 1944 s. 13). × ***Ankara’daki seyircilerin tenkid ve takdir ölçüleri yıldan yıla bariz bir şekilde gelişmekte, incelmekte ve keskinleşmektedir.*** (S. Taşer 1956 s. 115). × ***İki kişi kavga ediyordu. Birinin sesi çıkmıyor, biri direk direk bağırıyordu. Seyircilerden biri: “Kavgada esas bağırmaktır,” dedi.*** (A. Nesin 1958g s. 37). × ***Her bir taraftan seyirci geldi, eğer atlı, eğer piyade.*** (Behçet Mahir 1973 s. 71). × ***Maskara kafilelerinin, türlü şamatalar ve türlü hayhuy ile bu caddeden***

Kurtuluş'a doğru akışları ve bu akışları görmeğe gelen seyircilerin iki keçeli kalabalığı arasından... (O.C. Kaygılı 2003 s. 286). ***seyirci kal-*** 'elinden hiçbir şey gelmemek, çaresiz olmak': × ***Ḥayvān̆ hastalıḳları, rencberiŋ yegāne istinādgāhı olan ḥayvānātı ḳırub geçiyor, bunu men'e me'mür bayṭarlar böyle ḳolu bağlı, pārasız pulsuz seyirci ḳalıyorlar, devā'ir-i ḥükümet [ne] yapacağını bilemiyor.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 208). × ***Biz bidayet-i Meşrūṭīyetden beri az mı külâha geldik? Bize az mı külāh oynadılar? Ḥāl böyle iken şimdi Avrupalılarıŋ bir birine külāh giydirmelerine muḳābil biz bī-ṭaraf bir seyirci olub ḳalıyoruz.*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 47). × ***Diz çöktüğü yerde, ne yapacağını kestiremiyerek karısının kıvranışına seyirci kalmıştı.*** (H.E. Bener 1956 s. 19). × ***Senin neyini koruyabilirim ki ben? Olduğun gibi kalman yeterli. Ben, Oktay... ve bana benzeyenler... neleri koruyabildik ki? Önce çevremizde olup bitenlere seyirci kaldık, sonra kendimize yapılanlara.*** (A. Yurdakul 1991 s. 198).

seyirt- b. ***segird-***.

seylâb 'su baskını, taşma, taşkın' <Fa. ***sēlāb*** 'an inundation, current, flood'. F. Steingass 1930 s. 717a, H. Eren 1999 s. 363, A. Tietze 1969 no. 108, J.W. Redhouse 2006 s. 1103a. × ***Seylāb-i sevdā göŋüli başından aşmış ġumümu u hümüm‹u' arusı yüzine üşmiş̆ hōcaya̯ hidmet eyledi...*** (Ferec v. 106b).

seymen/seğmen/sagmen 'köyden köye gelin almaya giden güvey yanlısı, atlı, davullu zurnalı, silahlı ve cepken giyinmiş delikanlı alayı' <Fa. ***sagbān*** 'a dog-keeper' A. Tietze 1969 no. 102, H. Eren 1999 s. 359, 363, DS 3512, 3598. ***seymen düz-*** 'oynamak': × ***Sonra erkek tarafının delikanlıları Seymen düzdüler. Gelinin köyüne oynaya oynaya girmek lazımdı.*** (Sabahattin Ali 1943 s. 97).

seyr I b. ***seyir***.

seyr II '(müzik terimi) makam meydana getirmek için belli dizelerde gezinme' × ***Eğer göresin ki ol kişiler has kişilerdir ve ehl-i kavimdir, şöyle ki saz kısmından nesne anlarlar ola, hoş seyirler ve gökçek nevalar göster ve hoş ezgiler çal.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 304). × ***Çalıp eyidicek evvel rast perdesinde nesne eyit, andan mayede ve ırakta ve zirefkende ve selmekte ve buselikte ve sipahanda ve bestenigârda ve rehavide, yani bunları birbiri ardınca seyirde göster.*** (a.e. s. 305).

seyran sek- 'gezmek, dolaşmak' <Ar. ***seyrān*** 'gezinme, seyretme' × ***Sokak gezmesi sevilmez: neymiş o, oğul uşak, it yavşak, sokaklara dökülüp, geceleri, elde fener, mahalle aralarında seyran sekmek? Adam olan, evinin saltanatını sürer!*** (A. İlhan 1988 s. 238). × ***Martılar geminin etrafında seyran sekiyorlar.*** (A. İlhan 1953 s. 9).

seyrek/sîrek 'seyrek, az' J.W. Redhouse 2006 s. 1101b, DS 3645. × ***Ahırın kazıklarında is pas içinde asılı duran tunçtan yapılmış "hatap" çanlarla "tıkırdak"ların seyrek te olsa günleri doğuyor bazan: Ay tutuluyor, güneş tutuluyor.*** (M. Makal 1954 s. 52). × ***Yazıcı Hasanı***

çağırdı; "Eseri cedit kâğıdı al, seyrek aralıkla şu dilekçeyi temize çek!" dedi. (F. Baykurt 1967k s. 371). ***seyrek seperek*** 'çok az, azıcık': × ***Hacı Nuri'nin bahçesinde bir armut ağacı vardı. Kocamış değil, fakat iyi meyve vermez. Seyrek seperek kurtlu murtlu birkaç şey…*** (H.R. Gürpınar 1939 s. 66).

seytal Az. 'boylu boslu, iri yapılı' × ***Öz aralarından beş seytal, özündän deyän casus seçdilär ki, o taya keçsin, ḫanın yanına gedib ḫäbär versin.*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 249). × ***Elä bu zaman naçalnik Sälim bäy dä yanında on beş seytal hampa, ġoşunla Şotlanlıya gäldilär.*** (a.e. s. 412).

seyyâh 'yolcu' <Ar. ***seyyāḥ*** a.m. F. Steingass 1930 s. 712b, J.W. Redhouse 2006 s. 1098b. × ***Seyyah, tarihte eşine emsaline rastlanmadık bir zalim ceberut çıkmış.*** (M. Baler 1944 s. 232). ***seyyaha çık-*** 'seyahate çıkmak': × ***Dağdan gelen dağa gaçar. Padışahun oğli atine bindi seyyaha çıgdi. Bi yere gitdi, musafir oldi.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 196). × ***Padişahun oğli seyyaha çıgdi. Giz çocuği suyun başinde ağaca çıgdi.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 197).

seyyar 'bir fes türü; eine Art Fez' <Ar. ***seyyär*** 'gezici, seyyar' F. Steingass 1930 s. 712b. × ***Böyle ḳuş yuvalı feslerin püsküllerı dikili olmaz ve bu sebeble (seyyär) ta'bīr olunur.*** (N. Sırrı Örik 1934 s. 15).

seyyip 'dul kadın' <Ar. ***ṣeyyib*** a.m. F. Steingass 1930 s. 348a, M.Z. Pakalın 1946–54 III, 200. × ***22 yaşındayım, evlenmek istiyorum… Bakire olmalı. (Yahut behemehal çocuksuz olmak şartile "seyyip" te kabulümdür…).*** (Reşat Enis 1933 s. 49).

sez-/siz- 'sezmek, farketmek; bemerken' <ETk. ***sez-*** G. Clauson 1972 s. 860, J.W. Redhouse 2006 s. 1957b, ***siz-*** 'hissetmek' M.Cl. Huart 1921 s. 202. 'durchseihen' O. Blau 1868 s. 291. ***siz-*** 'beklemek, tahmin etmek; vermuten' × ***Keli sizdügi yirlerde bulmadı.*** (H. Vambéry 1901 s. 205). 'zannetmek, saymak, dikkat etmek; meinen, achten' Meninski 1680 II, 2611, TS 3401. × ***Sezerem ki bär-där oldum; beni ḳoyub ḳanda gidersin?*** (Ferec v. 213b). × ***Ḳalan ṣofīler çün anı sezdiler/'Ayıbladılar ü ḳova düzdiler.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340/42 no. 726). × ***'Işḳuŋda ḫalḳ-ı 'älemi çaḳ ben ḳadar ṣanur, / Dil ṣan'atinde her kişiyi pīşeger sezer.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 319). × ***Bu evde kuşun südünden yılanın ödüne kadar her şey vardı. Bunu, Ali ile yazılara çiğdem, kenger, burçallık kazmak için gittiğim zaman sezerdim.*** (H. Aytekin 1945 s. 72). × ***Gündüz insanlar yaşar, gece eşyalar, / Sezenlere Allah yardım etsin.*** (F.H. Dağlarca 1957 s. 255). × ***Amanın çito, kimse sezmesin sakın, düşmanlarımız işten haber alıp arkamızda gezmesin!*** (Feraizci-zâde 1979 s. 116). × ***Bu bir araya getirilişte bit yeniği sezdiğimden çok dikkatliydim, pis bir oyuna gelmemek için elimden gelen gayreti gösteriyordum.*** (İ. Aral 1997 s. 139). × ***Bütün bunlara karşın, Bingo'yu büyük heyecanlar içinde, derin hazlar duyarak seyredince, öteden beri sezdiğim bir şey dank etti kafama.*** (M. Urgan 2000 s. 167).

sezek 'zeki' <***sez-***. DS 3599. ××

sezgi ‘sezi, sezme yeteneği’ **<*sez-* + *-gi*** nomen instrumenti, b. ***açgı*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1057b. × ***Ahmet ustanın, elindeki kaba saba tokmağından, kont yapılı demir kakacından, tahtanın hayatını dinliyen bir duyuş, tahtanın içine işliyen bir sezgi inceliğine sahip olduğu hiç tahmin edilemezdi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 48-49). × ***Ol herîf de ayıtmış: “Be cânum! Eşegün hod altunda.” demiş. Hoca da görse, vâkı’â eşeği altında. Hemân almış, yörüyüvermiş. Ol herîf: “Hay Hoca! Eşegün hod buldun, ye bu yana kanda gidersin?” demiş. Hoca ayıtmış: “Eşeğüm buldum, illâ şu karşu dağdan da sezgim var.” demiş.*** (P.N. Boratav 1995 s. 108).

sezil- ‘sezilmek, farkedilmek, hissedilmek’ **<*sez-***. × ***Ẕāten bu “Yankee”niŋ Leylā ile muʿāmelesinde bir yaşlı dostuŋ bir genc muḥibbeye ḳarşı göstereceği babayāne ṭavırdan başḳa hiç bir maʿnā sezilmiyor.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1928s s. 194). × ***Gecenin bu vaktinde, bu ıssız yerde kulaklarımıza çalınan bu makamlı mırıltının tatlı bir yürek duygusunu anlatan hafif bir ezgi olduğu seziliyordu.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 7). × ***O zaman denizin dibinde Fenerbahçeyi geçtikten sonra bir zaman vapurdan denizin dibi gözükecek kadar sığ olduğu, orada yeşille güvem arası renklerin birbiri üzerine konmuş cam levhalar azaltılıyor, çoğaltılıyormuş gibi, açık koyu renk oyunları yaptığı sezilir.*** (S.F. Abasıyanık 1952s s. 11). ***çıt olsa duyulur, göz seyirse görülür, pire uçsa sezilir*** ‘en küçük şey bile hemen farkedilir’: × ***Ayol diyordu, Sarıyer dediğin avuç içi kadar yer. Çıt olsa duyulur, göz seyirse görülür, pire uçsa sezilir...*** (S.M. Alus 1933p s. 210),

sezin- ‘azıcık işitmek; sezmek, hissetmek’ **<*sez-***. DS 3600, TS 3401: ***sezinme*** ‘zan, tahmin’, Meninski 1680 II, 2611, J.W. Redhouse 2006 s. 1057b. ××

sezinle- ‘sezmek, farketmek, haberdar olmak’ **<*sez-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1057b. × ***Annesi elile gözlüğünü tutarak burnunun üstüne yerleştirdi: -Yoksa bir şüphen mi var? Bir şeyler mi sezinledin? Şüphe edilmeyecek gibi mi?*** (M. Yesari 1932 s. 143). × ***Benden çekiniyorsun Ayfer! Senin bir bildiğin yahut sezinlediğin var. Niçin saklıyorsun? Annem Vamık Behçet’i mi seviyor?.*** (M. Yesari 1932 s. 278). × ***Sesimin tonundan belki o da bir şeyler sezinledi ama kurcalamak işine gelmedi herhalde.*** (C. Gökçek 1943 s. 130). × ***Bir aralık benim için de konuştular. Öyle sezinledim ki arabacı benim için epeyce doğru sözler söyledi.*** (M. Ş. Esendal 1958o s. 19). × ***İşte böyle Bey, bu zübükzadenin ne alçak olduğunu biz daha o zamandan sezinledik. Bundaki yalan kimde var? Belle ki herifteki İngiliz aklı!*** (A. Nesin 1961z s. 14). × ***“Yaşasın Akpelit’in itişken sarıyazmalıları!” dedi, bir şeyler sezinler gibi olan genç Belediye başkanı. “İş babalarına, karılarına kalsaydı, çoktan Akpelit’in tarlalarına uzanmıştı yol.” “O gün ben de ordaydım.” dedi Selim Soylu, “Nâci Bey dozercilere sürün deseydi yatacaklardı dozerlerin önüne. İçlerinde sarışın uzunca boylu bir kız... ‘Biz yol istemiyoruz sizden. Şurdan şuraya gidemezsiniz.’ dedi.”*** (R. Ilgaz 1981 s. 128). × ***Şöminesinin üstündeki kabartma güneşler kararmıştı. Belli belirsiz sezinlediği***

tek şey tavana doğru yükselen bir çıkıntıyla altındaki dörtköşe delikti. (A. Kutlu 1983c s. 192).

sezmezine gel- ‘habersiz anına gelmek, gafil avlanmak’ × ***Naciye –(Perdeyi aralık eder) O... yangın ziyade, kızıllık var (dışarıdan sokak kapısının hılı örtüldüğü ve kilitlendiği işitilir.) Hasene- Körolası, ilahi bir şeycik demem... sezmezine gelsin... gidişi olsun da gelişi olmasın.*** (M. Celal 1936ka s. 21).

sı- ‘kırmak, koparmak; tahrip etmek, yok etmek, bozmak, vurmak; gereğini yapmamak hiçe saymak; reddetmek; savaşta yenmek, galip gelmek’ **<*sı-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 782, B. Atalay 1986 s. 510, Meninski 1680 II, 2988, M.Cl. Huart 1921 s. 203, TS 3416, 3423, DS 3608, H. Vambéry 1901 s. 205, R. Dankoff 2004 s. 241. × ***Bu bizüm begümüz nice gez anuŋıla oġraşub sınub-durur. ʿĀḳıbet muṭīʿolub, aŋa ̮harāc vėrmege mültezim olub-durur.*** (Ferec v. 101a). × ***Ḳażī ėyitdi: “Üç yönden edebsüzlik eyledüŋ” dėdi. Ḳapu sıduŋ, selām vėrmedüŋ, destürsuz ṣuffaya çıḳduŋ” dėdi. Düzd eyitdi: “Sıdumısa, gendü milküm ḳapusın sıdum. Oturdumısa, gendü ṣuffamda oturdum. Selām vermedüm ise, selām yā ḳorḳudan olur, yā ṭamaʿdan olur. Benüm senden ne ḳorḳum var, ne ṭamaʿum vardur” dėdi.*** (a.e. v. 105a). × ***Bir gamzesi bin kalbi sır züfü vü ahdi tek./Bimara zehi kuvvet leşker-şiken olmuştur.*** (Şeyḫī 1942 [14./15.yy.] s. 82). × ***Ḳalmadı bende arıḳlıġıla ki et/Süŋügüm ṣır baŋa her kim ura let*** (Naẓmī 1928 s. 12). × ***Diler kim dutuban elin ayaġın/Uşada oḳların ve ṣıya yayın.*** (a.e. 90). × ***Havāya baġlasa dutuḳ iŋiden / Ṣır imiş göklerüŋ saḳfın yėŋiden.*** (Fąhrī 1974 s. 405 no. 3034). × ***Ki l’ali ṣımaḳdur geŋezlik cehl/Ṣınuġı bütün itmek olmaya sehl.*** (Ferheng–nāme-i Saʿdī 1340-42 [1073] s. 17 no. 202). × ***Kol sınsa yin içinde, baş yarılsa börk içinde.*** (V. İzbudak 1936a, no. 15). ***ahd(i) sı-*** ‘anlaşmayı bozmak, sözünden dönmek’: × ***Bizüm ʿādetümüz şöyle-dür ki bir gişiyle ʿahd u peymān edicek aŋrıyı, danuḳ dutaruz. ʿAhdı, sıyacaḳ olursavuz, Taŋrı ḳatında ʿāṣī oluruz. ʿAhdı sıyanıla bayaġılayın olursavuz, Taŋrı ḳatında gerü ʿāsī oluruz.*** (Ferec v. 90a). × ***ʿAhd-ı tevbeyi daḫı ṣımaġ olmaz.*** (a.e. v. 114a). × ***Her vaḳt kim bir ̮ḫıyānetlıḳ ḳaṣdı ve bir ʿahd ve ḳavl sımaḳ suçı olmaya, ʿafv ḳılmak yolı keŋdur.*** (Şeyḫī 1942 [14./15.yy.] s. 34). × ***Ḳavl ve ʿahd sımaġı ol deve üzerine ne yönile dutavuz?*** (a.e. s. 37). ***and(ı) sı-*** ’yemini bozmak’: × ***And içdüŋ anduŋı nėçün sıduŋ/Yėg-idi-key anduŋı sımayaduŋ.*** (Şeyyād Ḥamza 2017 s. 23 no. 84). × ***Niṣe çalışmayasız bir ḳavm–ıle kim sıdılar andlarını? Ḳorḳar–mısınız anlardan? Pes Taŋrı lāyıḳıraḳdur kim ḳorḳasız andan, eger olasız mü’minler.*** (A. Topaloğlu 1978 II, 416). çeri sı- ‘düşman askerini yenmek’: × ***Muştuluḳ olsun saŋa ve neslüŋe ki pādişāhlıḳ vėrdiler mübārek olsun ṣoŋra ʿOs ̮mān ġāzī dünyāya gelüb ġazālar idüb Rum çerisini ṣıduḳda vezīr ʿAbdülʿazīz ṣancak getürdükte şeyḫ Edebali ḳısın bilece getürüb bile gelmişdi.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 9). ***düşmen saffı sı-*** ‘düşman saflarını bozmak’: × ***Cün gendü vilāyetlerine geldiler, ̮haşmıla muṣāf düzdiler. Evvel ḥamlede düşmen ṣaf(f)ını sıdılar, ḳalb icinde düşmeni dutdılar, şehri, vilāyeti müstaḥlaṣ ėtdiler.*** (Ferec v. 141b). ***hürmet sı-*** ‘hatırını saymamak’: × ***Ben dilemezem ki senüŋ ḳatuŋda rüsvāy olayıdum, ḥür-***

metüni sıyayıdum. Çün göŋlüŋ eyle diledi, n-édeyin? (a.e. v. 25a). × ***Keremden luṭf ide ḳahr ola yaġı/Ṣına düşmen başı iblis ayaġı.*** (Şeyḫoġlı Muṣṭafā1979 [1540] s. 309 no. 4764). ***kafir(i) sı-*** 'düşmanı yenmek': × ***Şimdi tīz˽hanuŋ öŋine çadır tutdılar. Bāyezīd ḥażretleri sancaḳ dibinde ḳodılar. Yaʿḳūb Çelebi ṭarafı˽ḥod kāfiri ṣımışıdı. Geldiler eyitdiler, gel babaŋ seni ister.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 58). × ***İki leşker birbirine buluşub ʿaẓīm cenk ėtdiler, ḳıssa çoḳ ʿāḳıbet ḳāfirleri ṣıyub çerisi münhezim olub ḳamu gitdiler.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 25). ***kavl sı-*** 'sözünden dönmek': × ***Ol kişi kim gendü ḳavlını sıya/Ādemīler anı ḥayvāndan saya.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 33). × ***Her vaḳt kim bir˽hıyānetlıḳ ḳaṣdı ve bir ʿahd ve ḳavl sımaḳ suçı olmaya, ʿafv ḳılmak yolı keŋdur.*** (Şeyḫī 1942 [14./15.yy.] s. 34). × ***Ḳavl ve ʿahd sımaġı ol deve üzerine ne yönile dutavuz?*** (Şeyḫī 1942 [14./15.yy.] s. 37). ***küffar sı-*** 'düşmanı öldürmek': × ***Ḥaḳ taʿālā ʿavn ʿināyetiyile ḥabībi ḥürmetine islām leşkerine fırṣat virdi ḳāfir leşklerini başdılar sıdılar. Ol ḳadar ḳüffār ṣıdılar kim küffāruŋ başlarından mināreler yapdılar.*** (Naẓmī 1928 s. 179). ***leşker(i) sı-*** 'düşman ordusunu yenmek': × ***Cadü leşkeriyle ādemī leşkeri bir gün bir gėce ceng ėtdiler. ʿAḳıbet ġalebe cādü leşkerinüŋ oldı. Melik-i İremi dutdılar, leşkerini sıdılar, ḳırdılar. Beni şehre givirdiler, şāhuŋ sarāyında ḳondurdılar*** (Ferec v. 102a). × ***Tamaʿdan kurtarurlar il ü şehri/Sıdılar leşkerin cebrî vü kahrî/ İderler hây u hû nifrîn ü efgan/Muhâldir kimse ondan kurtara can/ Sıyıp çerisin iline akarlar/Kovup oğlun kızın şehri yakarlar.*** (Yūnus Emre 1965 [14.yy.] s. 13, no. 66). ***sözin sı-*** 'reddetmek, kabul etmemek': × ***Baŋa ne yaraşurdı içmek süci/Velī ṣımadum söz getürdüm güci.*** (Mesʿūd b. Aḥmed (14. yy.) 1991 no. 1200). × ***Sözin ṣımadı çaldı ol sāz ile/Eyitdi bu şiʿri˽hoş āvāz ile.*** (Mesʿūd b. Alḥmed (14. yy.) 1991 no 1800). ***iblis ayaġın sı-*** 'şeytanın bacağını kırmak': × ***Ḳażā gelmezdi nā-ehle Revānī/Saŋa geldi ṣıdı İblîs ayaġın.*** (M. Çavuşoğlu 1977 [16.yy. başı] s. 31). ***tövbe sı-*** 'tövbeyi bozmak': × ***Bir letafet bile kim baġ u çemendür hele uş/Sıyadı tövbesini şimdi dirimişse Nasuh.*** (Şeyḫī 1942 [14./15.yy.] s. 82). ***sü sı-*** 'orduyu yenmek': × ***Karaŋu süsi ki durur yolumuzda bizi urur/Duravuz nüruŋ süsiyile ḳaraŋu süsin sıyavuz.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 20).

sıbıt- b. ***sıpıt-***.

sıbyan 'çocuk, çocuklar' <Ar. ***ṣibyān*** 'çocuklar' <Ar. ***ṣabī*** 'çocuk' + Fa. -ān çoğul eki, b. ***Abbasiyan*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1167a, F. Steingass 1930 s. 781b, R. Dankoff 2004 s. 241. × ***Bir kimse ki sāde-rüyān şöhretiyle nāmdār ola benüm vekālet-i lāzımü l-iʿtibāruma yaḳışmaz ve ol maḳüle vaṣf-ı ṣıbyān-ile muʿanven olan şaḫṣuŋ˽hidmetlenilmesi şān-ı hümāyünuma düşmez.*** (ʿĀlī 1982 II, 168). ***sıbyan yaşta*** 'küçükken, çocukken'.

sıbyancı b. ***sübyancı***.

sıcacık 'hoşa gidecek biçimde, oldukça sıcak' <***sıcak-cık*** <ETk. ***isig*** 'sıcak' G. Clauson 1972 s. 246 + küçültme eki ***-cak, -cık***, b. ***artucak*** ⊡, b. ***acıcık*** ⊡. × ***Amma ahır da sıcaktı hani... Neden? Ben fışkıyı kürümem, kalsın! Ahırı sıcacık tutar.. Gecenin bir yarısındaydı ana, bu be-***

nim Gümüş yok mu, onun anası işte, Boncuk… Hikmeti hüdâ… (O. Kemal 1952ç s. 45). × ***Bu Selim gurbette. Karısı Şadiye abla bildiğimiz osmanlı karılardan. Karının osmanlısı kocasının yerini bir vakit boş koymıyacak. İster misin içeriye hovardayı almışta sıcacık sarılıp yatmış.*** (Kemal Tahir 1957). × ***Annemin yumuşak, sıcacık avucu küçük elimi kavramış.*** (İ. Aral 1997 s. 12). b. ***ışçacuk, ısıcak***.

sıcağı geç- 'pek sevmek, yanıp tutuşmak' TS 3402. × ***Ṣıcaġum gecdi diyü dellāke/Sevinür küḷhanī-yi nā-pāke.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 133). × ***Ya'nī ḳız ḳanlıġla meşhüre/Ṣıcaġı geçmiş olur nāṭüra.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 136). b. ısıcak.

sıcak I b.m. <ETk. ***isig*** 'sıcak' G. Clauson 1972 s. 246v+ küçültme eki ***–cak***, b. ***artucak*** ⊡. × ***Yağlı yumurtayı da üzüme katıp, sıcak sıcak, çocuğun boğazına sardılar mı, kavice örtünüp rahat etmesi kalacak. Sabah olunca bakmışsın şiş de kalmamış iş de.*** (M. Makal 1954 s. 95). × ***Mardin'in sıcak iklimine dayanıklı olur taş evler. Bunlar uzun ayvanların ve yüksek kubbelerin yer aldığı evlerdir. Yazın sıcağını, kışın soğuğunu geçirmez.*** (M. Mungan 1996 s. 112).

sıcak II 'hamam, kamu hamamı' J.W. Redhouse 2006 s. 1197b, DS 3600, H. Aktunç 1998 s. 256. × ***Ben de bu gece nöbetçi idim… Nöbetden çıḳdım, eve dönmeden evvel, şuraya, ṣıcaġa uğrayacaġım.*** (E.E. Talu 1928 77). ***sıcağa git***- 'hamama gitmek': × ***Bugünkü gibi biliyorum ṣalıydı. Ṣıcaġa gitdikdi bāġçeye selecikleri aṣdıydım. Ḳosḳoca ṣalıyı Pazarėrtesi diye niçün yaŋlış aŋlatsın?..*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 149). × ***Öbir gün kardaşlari geliler güvegiyi alıp sıcağa götırmağa. İçeri giriler bir de ne baksınlar kardaşlari işkencede ölmiş hamur kimi.*** (Ş. Beysanoğlu 1966 s. 144). ***sıcağı sıcağına*** 'hemen, üzerinden çok geçmeden': × ***Şimdi uzun lâfın lüzumu yok, can alacak yerleri, sıcağı sıcağına söyliyeyim de inceden incesi sonraya kalsın…*** (S.M. Alus 1933p s. 102). × ***Gelin sağ ayağını atarken sağdıç sağ ayağını üzengiden çıkarır, sıcağı sıcağına sağdıçın yerine oturur, sağdıç ayrı ata biner.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 247). × ***İyisi mi bırak ta şu ağzı bozuk kart postala neler söylediğimi, içimi nasıl döktüğümü anlatayım… sıcağı sıcağına, hızım geçmeden söyliyeyim.*** (İsmail Galib 1932 mb s. 13). b. ısıcak.

sıcakkanlı 'kolay yakınlık kuran, arkadaş canlısı, dost canlısı' ***<sıcak I***. × ***Büyüğü Eleni kumral, narin, donukçaydı. Küçüğü Katina ise esmer, sıcak kanlı, gayet fingirdekti.*** (S.M. Alus 1944 s. 130). × ***Faġfure, güvem gözlü, esmer tenli, bileğinde kırmızı yassı boncuk bilezikler bulunan sıcak kanlı bir avrattı.*** (K. Bilbaşar 1969 I, 124).

sıcakla- 'terlemek' DS 3600. ××

sıcaklan- 'ateş basmak' ***<sıcak*** + ***-lan–*** genişlemesi, b. ***ademlen-*** ⊡. × ***Öpmek için yaklaştığında sıcaklanırdın. Kaçıp kurtulurdun elinden "Hayır, bu gece olmaz." "Hayır, içkilisin." "Hayır, hoyratsın." diye…*** (P. Celal 1991 s. 91).

sıcaklık 'yakınlık, sevgi' ***<sıcak*** + nomen abstracta yapan ***-lık*** eki, b. ***ağırlık*** ⊡. × ***Ondan avdetimde yine Dörtyolağzı'ndan geçer iken, ondaki***

Yeniçeri karakolu bizi yakaladı. Meğer bir müddet evvel sıcaklık (ahbaplık) yapıverdiğim Yeniçeri ağası beni görüp tanımış imiş. (E. Misailidis 1986 [1872] s. 115). × ***Hayır illâ sensin, sen sihirbazsın, hatırında mıdır seni cin toplarken getirdiler ve bana da sıcaklık yapıverdin ve paramı da aldın gidi dolandırıcı.*** (a.e. s. 115). ***sıcaklık kâğıdı*** 'aşk büyüsü, aşk muskası': × ***Aniden kalkıp ellerimi öptü ve o gece onda kalıp, öyle bir sıcaklık kağıdı tertip ettim ki, vallahilazim billahilkerim ne yazdığını ben de bilmem.*** (a.e. s. 101).

sıcal- 'ısınmak, sıcak olmak' × ***O konuşan kara giyitlilerin sözlerinden hiç bir şey anlamamıştı ya Salih, konuştuklarının bütününden, daha doğrusu fısıl fısıl seslerinden, seslerinin yumşayıp sertleşmesinden, sıcalıp soğumasından, sevinçle dolup karamsarlaşmasından, gülmesinden korkmasından Salih bu sonucu çıkarmıştı.*** (Y. Kemal 1976 s. 151).

sıç- I b.m. <ETk. ***sıç-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 795, B. Atalay 1986 s. 510, J.W. Redhouse 2006 s. 1198a. × ***"Deli dedi. Demesin! Ağzıma sıçtı. Sıçmasın!" – "Canım, Uluguş! Bösböyük ağa karşındaki! Sıçsa noolur?"*** (F. Baykurt 1971t s. 299). ***sıçıp sıva-*** (trans.) 'sövüp saymak, hakaret etmek, öfkeyle kaba sözler söylemek' × ***Bir mâmir, para almadan bir yerden bir yere gidemez. Bilmiyorsan öğren... deye sıçtı sıvadı bizim Ali'yi. O da hatasını anladı emme iş işten geçti tabii.*** (F. Baykurt 1961o s. 182). × ***Vayt Bey gene gelip gitti, mühendisleri sıçıp sıvadı. Kendi dilleriyle sert sert kavga ettiler.*** (F. Baykurt 1967a s. 291).× ***Bu Kezban, köydeyken de böyleydi canım. Hanım hanımcık durur durur, derken birden, hiç yoktan ortalığı sıçıp sıvardı. Unuttunuz mu?*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 314). (Argo) 'kötü durumda kalmak, güç duruma düşmek'. (H. Aktunç 1998 s. 256). ××

sıçan/sırçan/sıçırgan 'fare' <ETk. ***sıçgan*** a.m. G. Clauson 1972 s. 796, B. Atalay 1986 s. 510, O. Blau 1868 s. 296, J.W. Redhouse 2006 s. 1198a, G. Doerfer 1967 III, 307. × ***Mādām ki Küçük Paşa açalım diyor aç, soġna imamla da, muḫtarla da yoḫlamasını yap. Eksik, gedik bi şey varsa, içine ṣırçan (fāre) ṣıçılmış ise gine belli olur.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 151). × ***Benim ṣandıġımda sepetimdeki şeyleri de gėce gündüz çekdi ġotürdü de bi kelle (kere) yaḫalayamadım, habi ṣıçırġan, yalıŋız ḳuryuġu yoḫ.*** (a.e. 185). × ***Gizledügüm yėmesün dėyü ṣıçan, / İlle çalardı ayasını revān.*** (M. Adamović 1994 [1368–86] no. 1260). × ***Ol şehrde kim sıçan yüz batman demür çeyneye, on batman oğlanı bi doğan götürürse hīç 'acab degüldür.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 48). × ***Bir deŋlügec (!) bir sıçan enügin yoḳarudan boşandurdı. Gelüb zāhidüŋ öŋine düşdi.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 90). × ***Ol ėv bünyāẕında bir sıçan bir in ėdinmişdi ve çevre delüklerden bir ulu ̮höca anbārına yol ėdinmişdi.*** (Ṣadru'd-dīn Şeyḫoġlı 1973 s. 238). × ***Zerger ̮harcı ṣıçan ḳuyruġı ege.*** (M. Kütükoğlu 1983 [1640] s. 253). × ***A, canım, elbette tazeler hoş görünür. Meramlarını tatlı döker sayarlar amma çoğu zibidi, ıslık sıçanı gibi züğürt.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 90). × ***Deve dellāllık ėdiyken, eşşek hamballık ėdiyken, sıçan ̮habbaba binmiş şı̣hır mı̣hır berberlik ėdiyken, bi varmış bi yokmuş...*** (Ö.Ā.

Aksoy 1945 I, 344). × ***Irafa filcan gomuş/İçine mercan gomuş/Gaynanasının adını/Guyruklu sıçan gomuş.*** (Ö.A. Aksoy 1946 s. 376). × ***Toprağın metrolarca dibindeki maden işçileri apansız su kütlemesiyle sıçanlar gibi nasıl boğulursa, onlar da kafalarını bu demir ıskaralara, demir makinelere çarpa çarpa boğulurlar.*** (Reşat Enis 1947 s. 29). × ***Hele yahaladım! Sıçan değul, circan imiş...*** (F.C. Göktulga 1953 s. 11). × ***Resmiye'yi de görsen, sıçan gibi, boynu çöpten ince.*** (A. Nesin 1960g s. 89). × ***Gayet sakin davranan adam, nihayet sofrayı toplaması da emredilince, artık dayanamamış, sofrayı kavramış ve kap-kacakla birlikte kaldırıp öyle bir bas etmiş ki, kadınlar korkudan saklanacak sıçan deliği aramağa başlamışlar.*** (Türk halk masalları 1961 s. 6). × ***Sän tä'rif ėtdiyin ol sämänd atın, / Källämango tutub yaşmandı indi. / Nalı, mıḥı düşüb çoḥ pis gündädi, / Ayğırın bir ölü sıçandı indi.*** (Azärbaycan halġ dastanları 1961 I, 172). × ***Pilâv mı pişirilecek: Petekten sahana konup getirilen bulgurun içindeki bu türlü böcekleri, sıçan pisliklerini, örümcek ağlarını tek tek ayıklamak olağan bir koşul sayılır.*** (M. Makal 1980 s. 56). ***sıçan deliğine sığmamış kuyruğuna bir de kabak bağlamış*** (Atasözü) 'basit olanı başaracak durumda değilken beraberinde daha zor bir işi de başarmaya kalkmak': × ***Sıçan sıġmaz iken tenhā inine/Ḳabaḳ baġlar 'acebdür ḳuyruġına*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 4219). × ***Şıçan inine sığmazdı 'aceb bu/Bağlar ḳuyruġı ucına cārü.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 2368). ***cebine sıçan düşse başı yarılır*** 'tamamen parasız': × ***Sarı kızdan ayrılmadığından son motörünü de sattı; ve onunla yemeğe koyuldu. Fakat nihayet Reisin cebine sıçan düşse başı yarılır.*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 50). ***sıçan kuyruğu (gibi)*** 'ince, yuvarlak olup doğru olmayan; a round, tapering file': J.W. Redhouse 2006 s. 1198a. × ***O zaman ruj da yoktu. Ağzında sıçan kuyruğu gibi sarma bir sigara... Evvelâ adama baktı, sonra beni baştan aşağıya şöyle bir süzdü, herife sunturlu bir küfür edip, kapı suratımızı kapanacağını hissettiğim zaman biçare kolcunun rengi limon sarısından şişe yeşiline geçiyordu.*** (F.C. Göktulga 1941 s. 32). b. ***fare düşse başı yarılır.*** (Argo) 'hırsız, ufak tefek şeyler çalan hırsız' (H. Aktunç 1998 s. 256). ××

sıçan dişi 'giysi veya başka bir şeyin kenarını kıvırıp yapılan dikiş veya oya; sıçan dişiyle delinmiş gibi delikli işleme ve dikişler; antika' DS 3600, M.Z. Pakalın 1972 III, 204. × ***Bugün de akşama kadar evdeydim. Bahçeye bile çıkmadım. Eski peçemdeki sıçan dişlerini söktüm; yeni peçemin kenarındaki zürafayı bitirdim, mavi başörtüme muşabak başladım.*** (S.M. Alus 1933p s. 113). × ***Gömlek - Yakalı, yakasız, üç güzel oyalı, kiprik oyalı, sıçan dişi oyalı, diye çeşitleri vardır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 330). ***sıçan dişli*** 'sıçan dişi dikişli': × ***Kâseler yakın, testiler uzak komşular içindir. Ağızlarına kenarı antika işlemeli, sıçan dişli patiskalar, mermerşahiler bağlanır.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 29.× II.1943).

sıçanotu I 'arsenik' TS 3402, DS 3601, K. Emiroğlu 1989 s. 206. × ***Başıma balyoz vurup dört bölük edin, göğdemi kaynar suda istakoz gibi haşlayın, boğazımdan aşağı on paralık sıçanotu akıtın da bu işi***

yapmayın; beni gebertin de dışarıya salmayın!.. diye yerlere yatıyor. (S.M. Alus 1933p s. 209).

(AD) **sıçanotu II** 'yoncaya benzer bir ot' DS 3402 × ***Sıçanotunu mal yemezdi. Bittiği yerde toza toprağa karışana kadar dururdu***. (F. Baykurt 1967k s. 20).

sıçan yolı/siçan yolı 'düşmanın kurşun ve toplarından emin olmak için kazılan yol; dar ve eğri yol' J.W. Redhouse 2006 s. 1198a, R. Dankoff 2004 s. 241, TS 3403, DS 3629. × ***Ve öylelik yola deŋlü nehrüŋ kenārına ṣıçan yolı dimekle muʿabber olaŋ ḫendeḳ maʿberi ḥafr itdürmişdi, şöyle ki "Türk yine berüye geçmek lāzım gelürse, ḫendek ḥāciz olub, mürurdan ʿāciz olsunlar" dimişdi.*** (Taʿlīḳī-zāde 1983 [1596] s. 267). × ***Müsülmānān meterisi baṣub, ve yüz kāfirüŋ başın kesüb; küffār serāvīllerin nā-pāk eyleyüb, yüzlerin tersine döndürüb; ṣıçan yolların aradılar.*** (a.e. s. 269).

sıçıklı 'alay, hakaret sözü' × ***"Okuyup da ne olacaksın sanki?" "Subay olacam" dedim. "Sıçıklı sen de, subay olacakmış, seni bekliyorlardı, değil mi?"*** (M.O. Buyrukçu 1956 s. 7).

sıçır- 'sıçmasını sağlamak' <***sıç***– fiilinin geçişli (transitivum) hâli, b. ***acıt***– ⊡. × ***Bunnar iki yüz lira veriyollar, eşşa alıyollar. Guzġunu ōluna sıyollar: "nasıl altun sıcıracayoḫ?" dėyollar.*** (M. Räsänen 1933 I, s. 114).

sıçırgan I 'ishal' DS 3601, TüS 2010 s. 2088. × ***-Üstüne su içeyim deme, dedi; sıçırgan olursun; anan don yetiştiremez sonra...*** (R. Enis 1957 s. 171).

sıçırgan II b. ***sıçan***.

(Argo) **sıçırık** 'çok zayıf, küçük yapılı, ufak tefek kimse' H. Aktunç 1998 s. 256. ××

sıçırt- b.m. <***sıçır-*** fiilinin causativum hâli, çeşitli ettirgenlik (causativum) eki şekillerinin arasında yalnız tek heceli fiil köklerine gelen ***-ır-*** ve ***-gır-*** vs. şekilleri de vardır (<ETk. ***-ur-/-gur-***). ***-ır-*** vs. şekli özellikle **/ç/,/ş/,/t~d/**ünsüzlerinden sonra takılır (b. M. Erdal 1991 II, 733–734): b. ***artur-*** ⊡, causativum ***-t-*** eki için b. ***acıt-*** ⊡. × ***"Alaman ossuruysa Kikirik sıça... Murat Öğretmen, de uzatma, sıçırt şunu" diyorlar...*** (K. Bilbaşar 1953 s. 31). × ***Ağzına iti sıçırdırım ha! Bunnara para dirler... Bana fiyaka mı yapıyon? Kanını satın alırım senin, deli soyka!*** (O. Kemal 1954b s. 119).

sıçra- 'koşmak; hoplamak, fırlamak' J.W. Redhouse 2006 s. 1198a, Meninski 1680 II, 2557.× ***Ḥükmil-ilāhī anda bir aġac varımış. Etegi aŋa ilnişür, hem ıŋrışur, andan yėre iner, andan dīvāra biner, sıçrar, ṣaḥrāya düşer, ṣabāḥa-dek ling urur.*** (Ferec v. 8b). × ***Bir ʿaẓīm āvāz peydā oldı, daġa vu ovaya fezeʿ düşdi, gemiler bir nece oḳ atımı yėr gėrü sıçradı.*** (a.e. v. 228a). × ***Ol balıḳlar kim ʿaḳl ve tecribe döşegi üzerinde ḳademi sābit idi, şoloḳ sāʿat sıcradı, ol göle ḳoyulan sunuŋ yoḳarusına gitdi.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 27). × ***Ol vaḳt melike-i meẕküre yerinden sıçrayıp ʿādeti meʾlūfesi üzre anı avla-***

maġa vardıḳda cemi'-i dergāhında olan evliyālar gülüp… (C.C. Carbognano 1794 s. 705). × ***Jupater bir dişi tilkiyi insan şekline koyup tahtına oturtdukda bir gün bir siyah hammam böceği odanın bir köşesinden çıkıp duvarlara sürtünür iken ol insan şekline giren dişi tilki yerinden sıçrayıp onu adeti üzere avlamağa vardı*** (a.e. s. 714). × ***Aslanın birisi bir orman içinde uyur iken yaban sıçanları çiftleşip içlerinden biri ansızın ol yatan aslanın üzerine sıçradı. Ol vakt aslan dahi uyanıp anı muhkem kavradı. Amma ol sıçan dahi ol suç gendi akılsızlığından zuhur eylediğini ikrar edip aman diledi*** (a.e. s. 715). × ***Ol eli üstinde ḍutduġı ḍoġan / Sıçradı, yapışḍı, yırtar yüzini, / Ḳaynaġ-ile hem çıḳardı gözini.*** (M. Adamović 1994 no. 2045–46). × ***Paşa da, Sehrî Efendi de boş bulunmuşlar, yerlerinden sıçramışlardı.*** (S.M. Alus 1933k s. 18). × ***Serçe kuşları gibi gülüp şakıyordu torunu. Sıçrayıp başına çıkıyordu dedesinin***. (F. Baykurt 1975k s. 418). 'hızla ayağa kalkmak, ayağa fırlamak; hayvanın üzerine binmek' × ***Fatma'nın bir kasırga gibi odaya girdiğini görünce sıçradılar: "Ay, ödüm koptu!"*** (Mahmud Yesari 1932 s. 127). × ***Arabacımız dizginleri kastı. Köpek atların göğüslerine doğru sıçrayıp saldırıyor.*** (Nâzım Hikmet 1936s s. 51). × ***Böyle sıkıntılı zamanların acısı çok defa ondan çıkar. Köhne çadırın altından güzelim hayvanın üstüne sıçrar, gelişi güzel, alabildiğine sürersin. Gelişigüzel olunca, ya bir dere, ya da sık bir çalılık yolunu keser. Kabahat hayvanındır.*** (B. Akınsar 1943 s. 94). × ***Maraz Ali birdenbire it oturumundan sıçradı, iki dizi üstüne gelip silâhın horozunu şırak diye kaldırarak "Geri bas!" diye gürledi.*** (Kemal Tahir 1957r s. 9). × **Üzengiye ayağını koyunca sıçradı üstüne. Dizginleri toplayıp, fışkayı usulca çaldı ata. Hayvan hemen tırısa kalktı.** (İ. Balaban 1968 s. 351). × ***Yağmurlu günlerde dar omuzlu düttürü paltosu, bir elinde şemsiyesi, daracık kısa pantalonunun paçalarından picaması görünerek, beygirin üstünde sıçrar durur İlyas Bey.*** (M. Seyda 1970 I, 226). × ***Battal'ın geldiğini görmemişti. Sesini duyunca belinler gibi sıçradı. Doğrulup kalkmak için ellerini toprağa koydu. Titriyordu. Battal eğilip koluna girdi. Değneğini eline verdi.*** (F. Baykurt 1975k s. 418). × ***Esmâ orduya da sıçradı ki Allahıma Allahıma, akibetini merak ederim.*** (A. İlhan 1982 s. 254). × ***Böyle bacak kadar itlerle dalaşırken görülmek istemez. Üstelik tinerci midirler, balici midirler, ne bok oldukları belli değil. Tam insanın üstüne sıçrayacak cinsten.*** (F. Hepçilingirler 1997 s. 31–32). 'zıplamak' × ***Adamlarımız, daha yabancı devlet büyüğünün ayağı kayar kaymaz çekirge gibi sıçrar, kuş gibi yakalarlar.*** (M. İzgü 1993 s. 56). 'acele etmek, koşmak': × ***Hoşor feryadı basarken, kıvırcık saçlı gene yerinden sıçrayıp yetişti.*** (S.M. Alus 1944 s. 108). × ***Bir açık kamyon bizim arsaya yanaştı. Arka kasada üç kişi oturuyordu; kamyon durunca bunlardan iki tanesi sıçrayıp aşağıya indiler.*** (M.B. Kanok 1984 s. 27). 'yükseğe fırlamak' × ***Ben, fesi yıkmış, kahve höpürdeterek, nargile tokurdatarak yan gelirken birden havaya sıçrayıverdim.*** (S.M. Alus 1944 s. 48). × ***Keko tok insanların çevikliği ile ayakları üstüne sıçrar, omuz kemiklerini köklerinden kütürdete kürdete gerinirdi… Elma küfesini yüklenirdi.*** (F. Baysal 1944 s. 138). × ***Alevin en harlı zamanında, gâvurların ırımsız bayramında***

yaptıkları gibi, ateşin bir ucundan öteki ucuna zıp zıp sıçramıştı. (S.F. Abasıyanık 1944 s. 42). × ***Mustafa, öğleye kadar amele almağa gelenlere uzaktan baktı. Lâkin öğleden sonra "namus etmeği" bir tarafa bırakıp "efendi" gibi birisi yaklaştı mı, yerinden sıçrayıp yola koşmağa başladı.*** (Kemal Tahir 1955s s. 191). × ***Sıtmalı karı gürültüden sıçramış, korkudan öle yazmış. Bir ağlama tutturmaz mı? Kes, mızırdanma! Seni şart olsun koyun gibi boğazlarım! diye bağırdım.*** (Kemal Tahir 1957r s. 71). × ***Kadın şimdi özgürdür. Fıskiye gibi sıçrar, çağlayan gibi dökülür, sakin bir çay gibi uysalca kıvrılır erkeğinin saydam gözlerinin ışığında.*** (E. Atasü 1991 s. 83).

sıdır- I/sıdur- 'sıkmak; sızdırmak, akıtmak' TS 3403. × ***Ol ḳaşı yay nice güzel biŋ oḳ atar hay/Bir gez kim ura hergiz ṣıdurmaz urduġın ay***. (Naẓmī 1928 s. 73). ***gözine sıdur-*** 'gözüne kestirmek': × ***Gözüme ḳoruḳ ṣıdurmaz bāġ-ı vaṣlından dime/İvme Ẕātī ṣabr ile āḫır ḳoruḳ ḥalvā olur.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 353). × ***Üzüm ṣuyına ṣöfī cān virür līk/Ṣıdurmaz gözine kimse ḳoruġı.*** (Necātī Beg (?–1509) 1963 s. 512). × ***Tahtanın üstündeki hamuru açıp sermişti. Kaz tüyünü eline aldı, yağa daldırdı, aaa, aaa, yağ tükenmişti. "Amııı, yağ gene tükendi gördün müüüü gııı? Dünyanın yağı gidiyor buna da, ay kardeş! Tüh tüh tüh, biraz daha sıdırayım bari!"*** (F. Baykurt 1970 s. 188).

sıdır- II 'ezmek, kırmak, pişirmek; patlatmak' <***sı- + -dır-,*** b. ***anlaştır- II*** ⊡. TS 3403, DS 3601. ***yumurta sıdır-*** 'yumurta pişirmek': × ***Güçcük Paşayı daha ilk gecede aç uyutmayalım, haydi bişi yap, hiç olmazsa iki yumurta sıdır.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 145). × ***"Öyleyse sana yumurta sıdırayım!" dedi. "Heç insan aç oturur mu aslanım? Sabahtan da mamır bir şey yimedin!"*** (F. Baykurt 1961ı s. 60). × ***Irazca iki yumurta getirip kırmaya başladı: "Sıdırayım da yiyiver nineşim!" dedi. "Hiç sıdırma nine, yimeyecem!" dedi Ahmet. Irazca, sesini elinden geldiği kadar tatlılaştırmaya çalışıyordu: "Yirsin yirsin! Ben sıdırdım mı yirsin! Heç ninesi yumurta sıdırır da yimez mi adam? Hem gör bak, ne datlı olacak? İçine garabiber de sepeyim mi?"*** (a.e. s. 61). × ***Kadın gitti, bir kalbur erik, armut, elma getirdi. "Bunlarla oyalana durun da size yumurta sıdırayım." dedi.*** (a.e. s. 267). × ***"Sana yumurta sıdırayım istersen?" dedi Döndü. "Sıdır" anlamına başını salladı Rıza. Gitti, elini yüzünü yıkadı. Kızı peşkir tuttu, saygı gösterdi. "Evde yumurta eksik değildir, çocuklara da sıdırsan?" "Olur, sıdırayım..." dedi. Döndü, saç üstüne sıdırılmış yumurtayı aktaraçla ekmeğin üstüne çekip Rıza'nın önüne koydu: "Yiyiver de öyle çık evden!" dedi*** (F. Baykurt 1967k s. 65).

sıdur- b. ***sıdır- I***.

sıfat/sufat 'yüz, surat, biçim, görünüş' <Ar. ***ṣifat*** a.m., Meninski 1680 II, 2964, J.W. Redhouse 2006 s. 1178a, K. Emiroğlu 1989 s. 210, F. Steingass 1930 s. 788b, DS 3688. × ***Ḥaḳ taʿālā ṣunʿından aŋa bir mevzün oġul vėrdi. Vaṣṣāflar ṣıfatından, naḳāşlar taṣvīrinden ʿāciz u ḳāṣır idi.*** (Ferec v. 27b). × ***Yüridiler. Nāgāh bir vīrān ̮hāneden bir ṣaḫṣ cıḳageldi. Elinde yalın ḳılıc, saḫtiyān tub[b]ān geymiş, nīm-tene arḳasına salmış, saçını, saḳalını bağlamış. Bir uʿcübe ṣüretdür ki gün-***

düzin şehr u bāzār icinde Rüstem görürse heybetden, heyʾetden, ṣüretden ṣıfatdan ḳorḳa. (a.e. v. 193b). × ***Çün ol cāhil Ürviyyeyi bu ḥālde, bu ṣıfatde buldı, saḫt oldı.*** (a.e. v. 174b). ***Ṣıfatı ʿışḳa aḳmış/ Varlıġı ʿışḳ elinde*** (Said Emre, M.F. Köprülü 1934 s. 29). × ***İşte kumral sakallı, nahif, zarif bir adam. Bu adamı koridorda gördüğüm zaman, ne biçim bir sıfatı olduğunu merak etmiştim. Bana bir musikişinas hissini vermişti. Meğer, Dolmabahçe Camisi'nin müezzini imiş*** (S.F. Abasıyanık 1956 s. 33). 'niteliğinde, kılığında' × ***Ne reng u büy u ney-reng ile büḳalmün-ṣıfat düzdi / Ol evzān ile evżāʿı, bu eşkāl ile elvānı.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 s. 28). × ***Ve ol süd icüb aruġ olan buzaġular düniyā pādeşāhları ṣıfatıdur ki ne ḳadar dervīş raʿīyet saġarlarsa, muṣādere ėderlerse, zer ü sīm alurlarsa, bī-bereket[t]er u lāġarter olurlar.*** (Ferec v. 192a). × ***Bil u āgāh ol ki bu büzürg-zāde muʿtemedlerden, muʿteberlerden duḫterüŋüzüŋ cemālī ṣıfatını işitmiş, görmedin aŋa ʿışḳ getürmiş.*** (a.e. v. 14a). × ***Ol-dem ḳız derincegini başından götürdi durdı, ḳāżiye yaḳın yėrde oturdı. İki gīysī cıḳardı: müşk-reng, ʿanber ṣıfat. Eyitdi: "Hīc üşbunda ʿayb varmıdur?" dėdi. Ḳāżī cün ol ṭurreyi merġülı müselseli meftülı gördi, vālih oldı. "Ḥāşā vu kellā, bunda ʿayb nistesün?" dėdi.*** (a.e. v. 15b). × ***Ve ol gişi ki ayruḳlaruŋ seŋegin doldurdı, gendü ḫalḳını susuz öldürürdi, ol ol gişi ṣıfatıdur ki zaḥmetile düniyālik ḳazanur.*** (a.e. v. 192a). × ***Ve ol ki uġraduġuŋuz ola, bir yüklü it ḳarnında enükleri ceŋleşür, ol āḫir zamān oġlancuḳlarınuŋ ṣıfatıdur ki atalarını söylemege ḳomazlar, ataları söyleyecek sözi gendüler söylerler.*** (a.e. v. 192a). × ***Mest olub nergis-ṣıfat, ey ġonçe-leb, çek cām-ı Cem; / Çün geçer gül mevsimi faṣli bahār elden geçer.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 226). × ***Felā cerem "ümm-i dünyā" ile müsemmā olan Mıṣr-ı Ḳāhire daḥı emrāẕ-ı müzmine-i mütenevviʿaya mübtelā oldı. Ḫuṣūṣā Delle gibi dellālelügi ve rüspī vu çermīnebāzlar ṣıfatinde fāḥişe-i muḫtālelügi ẓāhir u āşikār oldı.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 92-93). × ***Feʾammā "küllüküm rāʿin ve küllüküm mesʾülün ʿan raʿīyetihi" sirrinden tegafül-ile gürg-i nāştā ṣıfatinde taġallüb-ile reʿāyāyı güsfend gibi begirdürler*** [veya ***begridürler?***]. (ʿĀlī 1979 [1581] I, 169). × ***Leyāliy-i ṣıyāmda her bir süfreye sükkerden aḥlā ḳurṣ-ı māh-ı münīr ṣıfatinde birer baḳlavā*** (ʿĀlī 1982 [1581] II, 146). × ***Bu ḫuṣūṣātı ise ādemīyet ṣıfatı ḳabūl ėtmeyeceğine mebnī...*** (YTEA 1974 (1842) I, 255). × ***Bī-ṭaraflıḳ ṣıfatına muġāyır olmasa Ḳırım muḥārebesi zamānında Kürdistāndan gelmiş olan Kürt atlısının sergerdesi Ḳara Faṭma'yı bu amazonlara ceneral olmaḳ üzere teklīf ėderdik.*** (Teodor Kasab, YTEA 1978 [1870] II, 691). × ***Dükkânın bir köşesinde, küçük ḳardaşının küşayiş-i muʿāmelātına bir şāhid-i bī-ʿalāḳa lā-ḳaydīsiyle, bir temāsākār ṣıfatinde ḳalıyor.*** (H.Ż. Uşaḳlıgil 1317 s. 111). × ***"Çocukların bunları bunları dedi" deyip, hiç birinde insanlık sıfatı göremediğini söyledi. Birinin it gibi kemçirdiğini, birinin iyi bir adammış gibi evin her derdine yanarmış gibi, güzel güzel akıl verdiğini...*** (L. Tekin 1984 s. 210). × ***Maḥallede ʿādetā ʿallāme geçinir, buḫʷācelik ṣıfatı nefīsniŋ ʿilminden, faẓlından ziyāde püfçiliğinden kināyedir. Baş ağrısına, sızıya, ḳulunca, ışıtmaya oḳur. Püfçülük etmek isteyenleriŋ ağızlarına tükürerek icrā-yı ṣanʿate icāzet verir.*** (H.R.

Gürpınar 1316 s. 59). × ***Ya insan Allahın sıfatına göre halk olmamış olmalı, yahut bunları şeytan insana hasetinden naşi dünyaya göndermiş olmalı, lakin bu sözlerim hatadır, tövbeler olsun, Allahın hikmetinden sual olunmaz. Ve hatta ayinimizin şartı inanmaktır ve her rencideye katlanmaktır.*** (E. Misailidis 1986 s. 706). ***sıfatıyla/sıfatile/sıfatla*** 'biçimde, hususiyetlerle, ... olarak': × ***Ben bu ṣıfatıla ki görürsin, zār u nizār, ḥasret ve nedāmetile otururam, ne ṣabr ėde bilürem, ne derdüme dermān buluram.*** (Ferec v. 15b). × ***Ve bu yigidüŋ ʿādeti olıdı-ki işden çıḳıcaḳ Kāzurün maʿāşirlerile ḥaşr olurdı. Rebābı gökcek çalarıdı. Anı severleridi. Ansuz ol şehrde meclis u üns olmazıdı. Bu ṣıfatla ʿömrini ̯hoşluḳda geçürmiş-idi.*** (a.e. v. 117b). × ***Brandenburg eyāletiniŋ ortasında, ḳumlu bir arż üstünde Berlin büyük şehirleriŋ eŋ genci ṣıfatiyle ịhtirāʿāt-u ṣanāʿiyyeniŋ eŋ turfandalarını kendisinde cemʿ ediyor.*** (Cenâb Şahâbeddîn 1335 s. 119). × ***Ben bir Türk genci sıfatile böyle asrî dergâhlara mürit olmaktan nefret duyarım.*** (B.C. Morkaya 1934 s. 67). × ***Biz, mektep hocası sıfatıyla, çocukları ve buzağıları okşar dururduk. Akşam çekilir gelirdi...*** (S.F. Abasıyanık 1940 s. 85). × ***Bu iki yabancı, mütehassıs sıfatile bir dost memleketten getirtilmişlerdi. Harp yangınından çok uzakta bulunan bu kasabada yaşamak, onlara sonsuz bir zevk ve huzur veriyordu***. (Antoloji: İzmir Hikayecileri 1943 s. 109). × ***Huzura çıkmalarına mâni oldu. Yalnız damat sıfatile Ferit Paşanın huzura kabul olunabileceğini anlatarak onun çıkmasına delâlet etti.*** (M.Z. Pakalın 1946 I, 321). × ***–Sıkılma, gel, gel, deminden bahçede evin kethüdası sıfatiyle konuştuk. Şimdi de devletin sadramız sıfatiyle dergini dinleyeyim.*** (M.Z. Pakalın 1946t s. 124). × ***Huzura çıkmalarına mâni oldu. Yalnız damat sıfatile Ferit Paşanın huzura kabul olunabileceğini anlatarak onun çıkmasına delâlet etti.*** (M.Z. Pakalın 1946 I, 321). b. ***ne sıfatla***. ***sıfatında*** 'özelliklerine sahip, niteliğinde, durumunda': × ***̯Huṣüṣā–ki bu fırḳanuŋ ellenmişi ve erāzil ̯hidmetine el vėrmişi ḳatı murdār olur. Yaʿnī ki ḳallāşlar taṣarrufına düşmişi marya yėrine ḳullanılub orṣalanmışı pīrezen-ı rüzigār ṣıfatında elbette bī–ḥayā ve bī–ʿār olur.*** ('Ālī 1956 s. 23). × ***Felā cerem "ümm-i dünyā" ile müsemmā olan Mıṣr-ı Ḳāhire daḫı emrāż-ı müzmine-i mütenevviʿaya mübtelā oldı. ̯Huṣüṣā Delle gibi dellālelügi ve rüspī vu çermīnebāzlar ṣıfatında fāḥişe-i muḫtālelügi ẓāhir u āşikār oldı.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 92-93). × ***Leyāliy-i ṣıyāmda her bir süfreye sükkerden aḫlā ḳurṣ–ı māh–ı münīr ṣıfatında birer baḳlavā.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 146). × ***Feʾammā "küllüküm rāʿin ve küllüküm mesʾülün ʿan raʿīyetihi" sirrinden teġāfül–ile gürg-i nāştā ṣıfatında taġallüb–ile reʿāyāyı güsfend gibi begirdürler.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 169).

sıfatlı/sıfatlu '... tarzda, ... hususiyetleri olan' <***sıfat*** + isimden özellikle sıfat yapan ***-li*** eki için b. ***adamakıllı*** ⊡. × ***Dünki gün baŋa bir bunuŋ gibi ṣıfatlu ḳız geldi, baŋa böyle böyle dėdi.*** (Ferec v. 17a). × ***Birḳac günden ṣoŋra pādeşāha bildürdiler ki ol müttesiʿ memleketde buyurduḳları ṣıfatlu kişi yoġımış.*** (a.v. 70b–71a). × ***Ḳıġırtdılar: "Her ki bu ṣıfatlu bir ġarīb yigidi duta, getüre, biŋ dīnāra müstaḥaḳdur!"***

(a.e v. 150a). × ***Daḥı berürek kim geldi, bir bu ṣıfatlu ʿayyāra gėrü uġradı.*** (a.e. v. 240b).

sıfatlu b. ***sıfatlı***.

sıfat yap- ‘damızlık at çiftleşmek (aynı ifadenin tekeler için de geçerli olup olmadığı S. Batu’nun kitabında belirsiz ifade edilmiştir)’ × ***Aygırların çok veya az sıfat yapmaları ve bunlara iyi ve fena bakmak da gebelik nisbeti üzerinde müeesirdir. Daima ahırlarda bulundurulan fazla beslenen ve çok aşan aygırların beden mukavemetleri azalır.*** (S. Batu 1951t.y.a s. 244). × ***Sonra sonra, haftada bir gün dinlenmek şartiyle günde bir defa aşabilirler. 4 yaşındaki aygırlar günde bir defa, daha yaşlı olanlar, arada fasıla vermek şartile, günde iki defa sıfat yapabilirler.*** (a.e. s. 244).

sıfır I ‘sıfır; boş; çok kötü durumda’ <Ar. ***ṣifr*** ‘sıfır’ J.W. Redhouse 2006 s. 1179a, F. Steingass 1930 s. 789b. × ***Bunca ḥidemāt edā ėdüb ʿarż-ı kemālāt ėtmiş iken ṣıfrul-yed avdetümüze cüll-i himmetleri muḳarrer oldı.*** (ʿĀlī 1982 [1581] II, 214). × ***Beş plaka sıfır elli dekape sac alıp atölyeye kapandı.*** (M. Kaçan 1990 s. 86). ’çok kötü’ × ***Zaten mevkiimiz sıfırdı, bu sefer büsbütün aşağıladık. Aralarında bir kara çalı gibi durduğumuzu hissediyordum.*** (M. Makal 1950 s. 103). × ***Belki şimdi vardır, ama dediğim tarihte bizde belediyecilik, şehircilik sıfırdı!*** (A.İ. Tokgöz 1993 s. 222). ‘hiçbir şeye sahip olmama durumu’: × ***Ara tara, bul buluştur, parasını ver: son dakikada parmaklarının ucu adrese dokunmuşken üç astarsız külhanbeyi çıksın uyuşuk bir yağmur altında, seni tekrar ilk başladığın noktaya, sıfırın yanıbaşına iletsin?*** (A. İlhan 1963 s. 7). ***sıfır (ol-)*** ‘(şans, ihtimal vb.) hiç olmamak’: × ***Cezasını çekmiş, toplum arasına karışmış eski mahkûm ve katillerin iş bulma şansları hemen hemen sıfırdı.*** (F. Baysal 1992 s. 131). sıfıra indir- ‘en aza inmesine neden olmak’: × ***Vakıa eniştemizin diğer bir huyu bu hamaratlıkla tam bir tezat teşkil ediyor ve bu faaliyetinin temin edebileceği faydaları da sıfıra indiriyordu.*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 151). ***sıfır al-*** (ablativus ile) ‘en düşük notu almak, hiç not alamamak’: × ***Sembolizmden, bedi‘den ṣıfır aldım.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 128). ***sıfıra sıfır elde var sıfır*** ‘sonuçta hiç bir şey elde edilmedi, her şey eskisi gibi’: × ***Bayram’ın keyfi olacak diye, tohuma duracak değil ya Kezban? Hem taksi ne? Yarın bir ezdirdin mi, sıfıra sıfır elde var sıfır.*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 260). × ***sıfırdan*** ‘hiç yoktan’: ***Yanında çalıştığı tüccarı kafesliyerek elde ettiği ilk on lirayı hatıra olarak çerçevelemiş ve milyonlara sahip olduktan sonra da bu çerçeveyi yazıhanesinin duvarına asarak ziyaretine gelenlere “İşte ilk kazandığım para” diye iftiharla göstererek, nasıl sıfırdan milyoner olduğunu gururla anlatmayı itiyat edinmiş idi.*** (A. Nesin 1972i s. 216). ***sıfır makine*** ‘saçları en kısa biçimde kesen saç tıraş makinası’: × ***Şimdi onun da kuşaklı entarisi, ceketi, takkesi, kırmızı merkopları vardı. Saçlarının ortası, el ayası kadar, sıfır makine ile kesilmiş, alnına perçemler uzatılmıştı.*** (R.H. Karay 1940g s. 13). ***sıfır numara*** ‘çok iyi, çok usta, eksiksiz; saç için çok kısa, sıfır makine ile kesilmiş’: H. Aktunç 1998 s. 256. × ***Adam tabii beş parasız; bir ev ve karı geçindirecek kazancı yok. Hiçbir dükkanda***

dikiş tutturamamış sıfır numara serseri! (B.S. Kunt 1948 s. 101). × ***Tarih, sakalını kesmiş, saçını sıfır numara traş etmiş, sonra da kanlı hançerini Tunaya atıp eline bir elektrogitar alarak en işlek metro geçitinde Get Together şarkısını çalıp söylemeye durmuştur.*** (A. Ağaoğlu 1993 s. 9). b. ***solda sıfır.***

sıfır II 'bir oyun adı' <***sıfır I***. × ***Ortadaki yuvarlak masa etrafında altı yedi kişilik bir grup yirmibeş kuruşuna sıfır oynuyordu.*** (N. Tirali 1953 s. 13). × ***Sıfır oynıyanlar radyoyu o anda zaten fuzuli bir gürültü addediyorlardı.*** (a.y.). (Argo) 'anus, makat' H. Aktunç 1998 s. 256. ××

(Argo) **sıfırcı** 'çok kıt not veren' H. Aktunç 1998 s. 256. ××

sıfırıncı 'en son, en az' × ***İsteklerimi azalta, azalta, gereksizliğini, boşluğunu her gün biraz daha bilinçle duya duya buraya geldim: bu sıfırıncı noktaya.*** (D. Özlü 1958 s. 28).

(Argo) **sıfırı tüket-** 'bitmek, son bulmak; ölmek; iflas etmek; sabrı kalmamak, dayanamamak, bütün imkânları kullanmış olmak' M.Z. Pakalın 1972 III, 204, H. Aktunç 1998 s. 256. × ***Şimdi, ya ben oraya koşcak, ya sen bana gelcek; anlıyoğsun, şimdi şimdi... Çabuk cevap ver.. Mevlûtzade artık sıfırı tüketmişti.*** (S.M. Alus 1934 s. 147). × ***Yani, delilik olmıyacağını bilse her şeyi göze alacak evimin kapısına kadar gelip sıhhat haberimi soracak, sesimi duysa hayat bulacakmış. O anda sıfırı tüketmiş, kara kadına bir kat daha zebun olmuştum.*** (S.M. Alus 1944 s. 78).

sıfırla- 'yok etmek, unutmak, kaybetmek, hiç yokmuş gibi davranmak' × ***İstvan, İlhan Cemal, kocan hepsini sıfırlamak, yaşamından silmek ve unutmak. Arkanı dönecektin kaosa.*** (P. Celal 1991 s. 487).

sıfrülyed 'beş parasız' × ***Dükkanımız zabıtaca kapatıldığı için bereket versin ki ayrıca mal sahibine de tazminat vermeğe mecbur olmadık. Yoksa halimiz cidden harab -ender- harab olacaktı. Yine sıfrülyed kalınca arkadaşlar gibi şaşıracak yerde hemen paçaları sıvadım.*** (Z. Güvemli 1949 s. 52).

sığ I 'derin olmayan; denizlerde gemilerin seyretmeleri mümkün olmayacak kadar az su bulunan yer; yufka su' <ETk. ***sık*** a.m. G. Clauson 1972 s. 804, B. Atalay 1986 s. 514, L. Gürçay 1943 s. 351, TS 3403: ***sığa*** a.m. × ***Ve ol lîmândan içeri bucaḳda ṣıġlar vardur. Ol ṣıġlara gündüz ile ḳayıklar girür yatur. Velī degme kimse girimez. Ṣıġdur, yolın başarımaz.*** (Pīrī Re'īs 1988 s. 321). × ***Orada iki borcalar da vardur. Ol borcalarda gözçiler olur. Ol borcalardan yanı[n]da ṣıġlar da [vardur], velī ol ṣıġlara gücük gemicükler varur.*** (Pīrī Re'īs 1935 [932/1525] s. 558). × ***Ol ṣıġlaruŋ aralarına ḳalemler çitüb balıḳ ḍalyanları ḳurmışlardur, bī-ḳıyās balıḳlu yėrdür.*** (a.e. s. 665). × ***Kenāra ḳarīb varumazlar, ṣıġdur. Kenāra cerīmler ve ḳayıḳlar varur.*** (a.e. s. 707). × ***Ṣāfī ḳumlu ṣıġlara budur nişān: / Kim dökülmişdür ḳızıl noḳṭa īşān. / Baḥr içinde şol görünmez ṭaşları / Hac yazarlar tā ḳadīmden bu işleri (?)*** (a.e. s. 28). × ***Bir çeyrek saat önce skafandar elbisesi giymiş, miğferi başına takmış ve Mersincik açıklarındaki üç yüz kulaçtan***

otuz kulaca kalkan bir sığın tepesine inmişti. (Halikarnas Balıkçısı 1962 s. 98).

sığ II ‘etek ucu çevresi; Strickmantel’ DS 3602. × ***Beş dülger, on mimar, bin katlı bir bina yaptı. İçine talaş düşürmeden: “Sığ, parmaklar, çorap” (Bilmece ve cevabı)*** (Güngör–Ozanoğlu 1939 s. 65).

sığ-/sin- III × ’sığmak; yakışmak; yerleşmek; alt dalı budamak’ O. Blau 1868 s. 296, J.W. Redhouse 2006 s. 1200a, TS 3410, DS 3605. × ***Buyurdı: meclis-i bezm düzdiler; altundan gümişden ve cevahirden nefāyisden ol ḳadar ālet-i şürb getürdiler, dizdiler ki vaṣfa ṣıġmaz.*** (Ferec v. 3b). × ***Āḫir ḳız eyitdi: “Ė Bulḳāsım! Cāre eyle, bir şehre bucaġına ėrişelüm, mestürulḥāl bir yėrde dirilelüm. Biz bu sıġacuk yėrde sıġaçaklayın degülüz. Bunda tīz hün-rīz eline düşerüz” dėdi.*** (a.e. v. 9a.) × ***Bu Naṣr-ı ʿAyyār-ı Cüvānmerdüŋ niʿmeti ol ḳadar-idi ki muḥāsiblerüŋ fehmine vehmine ṣıġmaz-idi.*** (a.e. v. 49b). × ***Söz meṣelidür ki aġızdan çıḳıcaḳ böyür/büyür, yėrine sıġamaz olur.*** (a.e. v. 192a.). × ***Niçeme ḍonına ṣıġmaz ḳalaḳdan/ Velīkin ṣaḳınur gözden, ḳulaḳdan.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 3699). × ***Bedr-i enver gibi şevḳumdan cihāna ṣıġmayam? / Bir gėce ger bende aḫşamlarsa ol māhum benüm.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.’ın ilk yarısı] II, 395). × ***Elli milyon naṣıl olur da otuz sekiz milyonuŋ içine ṣıġar? Meger ki ġāyet elāstiḳī bir mādde ola!*** (Aḥmed Rāsim1334 s. 190). × ***KOKONİÇE-: “Amān cānım, yine mi baş aġrıdıyorsuŋuz, ḳabıŋıza ḳacaġıŋıza hīç ṣıġmıyorsuŋuz!”*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 46). × ***Bi ġat elbise cıkkada cövüz ġabuğna sığar mı?*** (A. Caferoğlu 1943 s. 40). AD. × ***Yaylanın çimenine/Gel menine menine/Cıaramın içine/Sinarmısın Emine.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 64). × ***“Ben akşamdan gittim,” dedi köydeşi, “emme anca bu sabah görebildim Omar dedeyi. Konukları evine sığmıyacak kadar kalabalıktı”.*** (F. Erdinç 1973 s. 85). × ***Aboo, nereden aldın bunları? Nasıl sığacak ahıra?*** (T. Apaydın 1991 s. 79).

sığa- I/sıva- I ‘sıvamak, okşamak, dokunmak; mesh etmek; sıva ile kaplamak’ <ETk. ***sıka-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 806, B. Atalay 1986 s. 514, J.W. Redhouse 2006 s. 1200a, M.CI. Huart 1921 s. 200, Meninski 1680 II, 2960, A. Zajączkowski 1937 II, 93, TS 3404, DS 3602, V. İzbudak 1936i s. 41. × ***Hem sıġagil arḳasın elüŋ-ile/Geldi Māmil sıġadı eyle ḳıla***. (Şeyyād Ḥamza 2017 s. 79, no. 1181). × ***Yahüda eydür ki dėk-duruŋ cānum/ Sıġadı bėlümi bir oğlan benüm.*** (Şeyyād Ḥamza 2017 s. 80, no. 1185). × ***Adamuŋ belin ṣıġadı, andan ervāh döküldi kimi ay kimi gün gibi...*** (A. Zajączkowski 1937 [1405] II, 93). × ***Ṣıġadum ḳarnın süci çıḳdı i yār/Çün işüm bitdi tamam oldı bu kār.*** (Feraḥ-nāme 1426, no. 1633). × ***Oğlan anda yıḳılduḳda boz atlu ̮Hıżır oğlana ḥażır oldı, üç ḳatla yarasın eli-y-ile ṣıġadı, saŋa bu yaradan ḳoŋḥma oğlan ölüm yoḳdur.*** (Dedem Ḳorḳut 1958 [14.–15. yy.] s. 88). × ***Devriş sağ dizinin üzerine oğlanı oturttu. “Oğlum, adıŋ ̮Hurşut bey ossun,” dėdi. Eliynen oğlanın üş defʿa ġuluncunu sıġadı.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 230).

sığa- II/sıva- II ’sıvamak, kıvırmak (etek, kol, paça, vb.)’ J.W. Redhouse 2006 s. 1200a, DS 3602, W. Radloff 1911 IV, 668, C. Brockelmann 1917 s. 50. ×

Sen altını sıvama iy cānım pula/Ki ṣarrāf göricek anı bile (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 s. 48 no. 585). × ***Baçde zamānin muṣāḥebet-i 'ilmīye nefāyisinden maḥẓūẓ olmaḳ üzre iken ol 'azīzleri ḳol ṣığayub ṣoyunmaġa ser-āġāz üzre buldum. Āyā güreş-mi ḍutarlar?*** ('Ālī 1975 [1599] s. 128).

sığacak yer/sığacuk yer 'sığınak, sığınma yeri' H. Vambéry 1901 s. 204. × ***Āḫir ḳız eyitdi: "Ė Bulḳāsım! Cāre eyle, bir şehre bucaġına érişelüm, mestürulḥāl bir yérde dirilelüm. Biz bu sığacuk yérde sığaçaklayın degülüz. Bunda tīz hün-rīz eline düşerüz" dédi.*** (Ferec v. 9a).

sığacuk yer b. ***sığacak yer***.

sığalı/sıvalı 'sıvanmış durumda, kıvrılmış' ***<sığa-/sıva-*** + fiilden participium passivum manasında sıfat yapan ***-(ı)lı*** genişlemesi, b. ***ardılı*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1203b. × ***Beli nīm bükük olduġuna raġmen pek dincdir. Ḳış yaz ḳolları ṣığalı, arḳasında beyāż bir entārile gezer.*** (Meḥmed Ra'üf 1331 s. 125). × ***Şīr! Şīr! diye ṭoldurdu. Ṣıvalı ḳolunu uzadaraḳ bize bir dāne sundu. Çār, nāçār içmeğe başladım.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 67). × ***Kolları sıvalı, ayakları çıplak; bir elinde tavan süpürgesi, öbür elinde kallâvi faraş; tavanları mı süpürmüyor?*** (S.M. Alus 1933p s. 193). × ***Yirmialtılık Memet – takım kaptanımızdı – kısacık boyu, dirseklerine kadar sıvalı kolları, çarliston pantolonu ve leş gibi hasır şapkasıyla, hepimizden önce gelmiştir.*** (Orhan Kemal 1949b s. 117). × ***Konuşması yaşlı bir aydın konuşması ama giyimi genç bir balıkçı giyimi: Yelken bezinden, paçaları sıvalı pantolon, gırgırı açık Amerikan mont, ayakları da çıplak.*** (A. İlhan 1982 s. 400).

sığan- I 'okşanmak; kendi kendini sıvazlamak' ***<sığa- I***. DS 3602. × ***Sıġansa çetük serçe dudar ṣafi/Semiz olıcaḳ ḳurt yir Yüsufı.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340/42 s. 31, no. 375). × ***İrileş ḳatılarla öldür yigi/Ṣıġanmaz it arḳası çetük bigi.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340/42 s. 43 no. 521).

sığan- II 'sıvamak, kolları, bacakları sıvamak' ***<sığa- II***. TS 3404. × ***Andan oturdı, sıġandı, sermendi, yemek istedi.*** (Ferec v. 57a).

sığanık 'sıvanmış (kol vb. için)' ***<sığan- II*** + fiilden fiilsıfatı (participium) manasında sıfat yapan ***-ik*** eki, b. ***akık*** ⊡. ××

(EO) **sığar-ı sin** 'talihsizlik, sıkıntı' H. Vambéry 1901 s. 204. × ***Nāgāh dünle bularuŋ üstün ḥarāmī ḳoyuldı. Ceng erenlerin heb öldürdiler, bulduḳların aldılar, Halefi vü atasını ve anasını soydılar soyḳaladılar yüriyüvérdiler. Bular üc gişi ol ṣaḥrā-yı, bī-pāyānda 'uryān u giryān ḳaldılar. Şehzāde Halef ṣığar-ı sin icinde ma'rifet ḥaṣıl édübdururdı, atasına eyitdi: "Bu bize vāḳi' olan işler ol étdügümüz yavuzlıḳlaruŋ mükāfātı-dur".*** (Ferec v. 128b).

sığazla-/sıvazla- 'okşamak, sevmek, el içi ile düzler gibi yapmak; sevgisini abartmak, pohpohlamak' TS 3405, DS 3602, 3622. ***<sığa-*** +***z-*** + ***la-***, b. ***alızla-*** ⊡. × ***Ateşoğlu sakalını sıvazladı: -Allahın hikmetidir evladım. Balıkçıların havayı anlamaları ve ne zaman denize açılabileceklerini ve ne zaman karada kalacaklarını bilmeleri için renkler***

değişir, diye cevapladı. (Halikarnas Balıkçısı 1946a s. 57). × ***Irazca, Ahmedi dizine doğru çekti. Sırtını sıvazlamaya başladı.*** (F. Baykurt 1959y s. 33). × ***Ak sakalını sıvazlarken, -Ben bu sakalı değirmende ağartmadım, dedi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997a s. 200). × ***Amirlerim sırtımı sıvazlardı. Kolay başırılardı bunlar. Bir süre sonra alıştım. Bana zevk vermez oldular.*** (M. Mungan 1996 s. 408)

sığın I 'çok, bol' TS 3405, DS 3603. ××

sığın II 'yabani geyik, sığır' <ETk. ***sıgun*** a.m. G. Clauson 1972 s. 811, B. Atalay 1986 s. 513, TS 3405, K. Emiroğlu 1989 s. 206, H. Eren 1999 s. 363, DS 3603, TS 3405, R. Dankoff 2004 s. 241. ××

sığın- 'sığınmak; iltica etmek; ...den sakınmak' ***<sığ-*** fiilinin dönüşlü biçimi <ETk. ***sığın-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 813, B. Atalay 1986 s. 512, J.W. Redhouse 2006 s. 1200a, O. Blau 1868 s. 296, TS 3408, DS 3603. × ***İlāhī gendözümi, saŋa sımarladum, tevekkül saŋa ėtdüm, bu nābākdan ḳacdum, sana sığındum.*** (Ferec v. 175a). × ***Anuŋ gibi yoġun ve uzun aġac gördügi yoḳdur... bir ulu melikün̈ çerisini sığındursalar sığına.*** (a.e. v. 195b). × ***Taŋrıya şükr eylediler, Allāhuŋ vaḥdāniyatlıġına sığındılar.*** (a.e. v. 247). × ***Sulṭān Murād Ḫān alayına ṣığınub biraz eglenüb gėrü kāfirüŋ ardına girüb ceng ėderlerdi.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 63). × ***Çüb çaldırtmayub cānib-i vilayet-i Röma Ḳızıl Ḥiṣār nām menzilgāhuŋ ḳoltuḳlarına ṣığınmaġa cān atub...*** (A. Bombaci 1946 [1560] s. 281). × ***Bī-çāre ādem hem mecrüḥ olsun, ḥükümetiŋ cenāḥ-ı şefḳat ve 'adāletine ṣığınsın, hem de o ḥāliyle sekiz on sā'atlik yerlerde kendisini mu'āyene etdirmek içün doktor aramaġa mecbūr ṭutulsun! Bu naṣıl 'adālet?*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 121). × ***Anuŋ bir nice çerisi andan ḳorḳmışdur. Bir çāre isterler ki anuŋ şerrinden ḳurtılub bir 'ādil kem-āzār melik ḥimāyetine sığınalar***. (Ṣadru'd-dīn Şeyḫoġlı 1973 s. 251). × ***Artıḳ ondan ṣoŋra yüzüŋe baḳan olmaz, evde ḳalırsıŋ. Ölmüş ḳocaŋı unutursuŋ, bu aḫıŋ geçer. Dayı ḳoltuġuna ṣığınmış olmaḳdan bıḳar, başlı başına bir eviŋ hanımı olmaḳ ister, ḳoca diye hant hant ötmeğe başlarsıŋ ammā iş işden geçmiş bulunur.*** (H.R. Gürpınar 1330 s. 72). × ***Rüḥuŋ varlıġından şübhe edenlere, insānları ḥacer şecer 'add edenlere Yaradana ṣığınub bir ṭoḳat atmalıymış. "Ne vuruyorsuŋ?" dedikleri vaḳit "Mā-dem ki ḥacer şecer ḳabīlinden bir maḫlūḳ imişim, bu ḥareketden niçün dilgīr oluyorsuŋ?" diye ilzām etmeliymiş.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 129).

sığınacak/sığınca/sığıncak 'sığınak, kaçacak yer, korunacak yer' ***<sığın-*** + fiil köklerine takılıp nomina concreta yapan ****-cak*** (***<-acak***). J.W. Redhouse 2006 s. 1200a, TS 3407. × ***Şöyle kim anuŋ heybetinden ḳorḳular imīnlik gölgesinde sığınacaḳ istemişdur, ve fitneler uyḳu sığındusında dülenmişdur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 75). × ***Yol erenleri ḥaḳḳıçün baŋa yol/Bulıvir ü sığıncaġum sensin ol***. (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340/42 s. 86 no. 1062).

sığınak 'sığınma yeri, sığınılan yer' ***<sığın-*** + fiilden mekân ismi yapan ***-ak*** eki, b. ***akak*** ⊡. G. Doerfer 1967 III, 1251, DS 3603. × ***Hayatın öfkesine, acımasızlıklara, talihsizliklere karşı sımsıcak bir sığınaktır çay...*** (C. Ersöz 1999 s. 11).

sığınası ‘iltica edecek yer, sığınak’ <***sığın-*** + ***-esi*** istikbal eki, b. ***öpülesi*** ⊡. × ***Ey dost lûtf eşiğine geldük ümitvâr/Örtürme kim dahi kapumuz yok sığınası.*** (Şeyḫī 1942 [14./15.yy.] s. 81).

sığınca b. ***sığınacak***.

sığıncak b. ***sığınacak***.

sığındır- ‘içine sokmak, sığdırmak’ <***sığın-***. C. Brockelmann 1917 s. 57, W. Radloff 1911 IV, 618. × ***Anuŋ gibi yoġun ve uzun aġac gördügi yoḳdur... bir ulu meliküŋ çerisini sığındursalar sığına.*** (Ferec v. 195b).

sığındu ’sığınak, sığınılacak yer’ <***sığ-*** + fiilden nomen concretum yapan ***-ıntı*** genişlemesi, b. ***akıntı*** ⊡. × ***Şöyle kim anuŋ heybetinden ḳorḳular imīnlik gölgesinde sığınacaḳ istemişdur, ve fitneler uyḳu sığındusında dülenmişdur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 75).

sığır I b. ***sağır I***.

sığır II ‘alageyik, karaca; evcilleşmiş inek, boğa gibi hayvanlar’ <***sığır*** a.m. G. Clauson 1972 s. 814, B. Atalay 1986 s. 512, Meninski 1680 II, 2960, J.W. Redhouse 2006 s. 1200b, DS 3603, H. Eren 1999 s. 363, DS 3603. × ***Har-ı miskin eder iken seyran/Kaldı görüp sığırları hayran.*** (Şeyḫī 1942 [14./15.yy.] s. 81). × ***Āgāh ol ki cün Güneş S̱evre geçe, muttaṣılt-ı Zühre ola, sığır etin, täze balıḳ etin yėmek mekrüh olur.*** (Ferec v. 207b). × ***Ṭuna üzre üç yėrden cisr-i ʿaẕīmler ve ṣıġır derilerinden kelekler üzre azbarlı çitler döşeyüb Tatar ve cümle ʿasker geçüb...*** (Evliyā Çelebī 1928 [17.yy.] VII, 211). × ***Ol ḳırḳ biŋ ḳul cemʿ olub üçer ādama bir ṣıġır vėrdiler, bozasın ve ḳımızın vėrüb “Ol ṣıġır eti dükenince bu ̯hendeḳ ḳazuŋ” dėdiler.*** (Ṣaltuḳ–nāme v. 598b). × ***Raʿāyānuŋ atı ve yā ̯hüd ṣıġırı ve bil–cümle çār–pā cinsi birinüŋ ekinine ziyānlıḳ ėtse...*** (Ö.L. Barkan 1943 s. 69). × ***Öyleden ṣoŋra evine geldi. Gördi kim uġru köpek, yige dana evini birbirine ḳatmış, tavuk kümesine, sıġır damına dönmüş.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 [14.–15. yy.] s. 3). × ***Pes sāyir zamānda bir heftede yėmedügi aṭʿimayı bir ānda ̯hʷāra geçürür ve bil–cümle sıġır gibi bulduġını yėr, keylüs mertebesini geçince imtil(’a) ārıżasınuŋ defeʿāt şerbetin içince tenāvül ėder.*** (ʿĀlī 1956 s. 79.). × ***Reʿāyā ve ehl-i şehrüŋ ġalīẓ yėmekler yėmesi, yaz güni eyyāmı ḥarrede ṣıġır başını ve pāçesini ve ciger u işkenbe gibi hażme ḳābil degül yėmekleri ̯hāra geçürmesi...*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 118). × ***Fettāḥ şimdi bütün bütün ḳuşḳulandı. Çünki o, Anadoluda ṣıġırlar, davarlar, atlar, hergeleler içinde büyümüşdü.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 81). × ***Āgāh ol ki cün Güneş S̱evre geçe, muttaṣıl-ı Zühre ola, sıġır etin, täze balıḳ etin yėmek mekrüh olur.*** (Ferec v. 207b). ***sığır oğlanı*** ‘sığırtmaç, sığır çobanı’ TS 3409. ***sığır dili*** ‘uzunlamasına açılan kitap, mecmua; bir çeşit yaban pancarı; eğreltiotu’ DS 3603, M.Z. Pakalın 1972 III, 204: × ***Eskiden, mahiyetlerine göre defterlere muhtelif isim verirlermiş. Meselâ enliğine·uzun defterlere sığır dili defter, kolun yenine sokulabilecek küçük defterlere de kümmî defter derlermiş. Küm yen demektir.*** (A.S. Levend 1943 s. 462). (Argo). ***sığır dili yut-/sığır yüreği yut-*** ‘konuşamayacak durumda olmak’: × ***Sus, geçtim duyar. – Duyarsa duyar, sığır dili yutmadım ya. Lalahi rahmetliden bile***

bu derece çekinmezdim. (S.M. Alus 1934 s. 10). ***sığır kuyruğu*** 'sığırkuyruğu bitkisi, boyu bir metre kadar, sarı çiçekli geniş yapraklı bitki' O. Blau 1868 s. 292, J.W. Redhouse 2006 s. 1200b, DS 3603, 4688. ***sığır sidiği git-*** 'yalpalamak, zikzak yapmak' DS 3604: × ***Kolkola, ağır ağır yürüyen bir erkekle kadını geçti. Karşıdan konuşarak gelen iki genç yanından geçerken biri 'Oh be, sığır sidiği gidiyorsun amca' dedi. Güldüler. Yalpalıyor muydu yoksa? Başını sarstı; hızlandı.*** (Y. Atılgan 1973 s. 143).

sığır- 'sığdırmak' ***<sığ-*** fiilinin ettirgen biçimi <ETk. ***sıgır-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 815, B. Atalay 1986 s. 513, TS 3409. × ***Ṣığırayın dir ol ṣığır didügüŋ/Ḳandī-i şehd-iştihār eyüdür.*** (Ġazālī 1973–74 [16.yy.] s. 238).

sığırcı 'sığır çobanı' ***<sığır I***. Meninski 1680 II, 2959. × ***Haman gidip köy ağasına˙haber vėrdi ki, bizim sıġırcı bi ejdaha getirmiş, içerde bėsliyi, bi ġaç gün soya bu yılan bizim kövü˙harab ėdecek.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 8). × ***Bir gün ġonşunun biriniŋ, ineği ġayıb olmuş. Geldi ki sıġırcıdan sora.*** (a.e. s. 8).

sığır sıpa 'hayvan' × ***Eskişehir'den parasız pulsuz geldiği halde, gerek karısının malı, gerekse bu köy mezarlığında çevirdiği dalaverelerle eni konu çift çubuk ve sığır sıpa edinmişti.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946a s. 153).

sığırtmaç'sığır çobanı' J. Thury 1885 s. 48, J.W. Redhouse 2006 s. 1200a, TS 3409, DS 3604, Meninski 1680 II, 2959, H. Eren 1999 s. 364. ***<sığır*** + isimlere bağlanan nadir bir meslek erbabı eki olan ***–maç***, b. çığırtmaç ⊡. × ***Kafal˙Hryat˙haylaz haydud çeteci. / Sıġırtmac u namerd yaban oğlanı / Na-saz hayvan ve canavar berani, / Kavradın kıjımi Arnavud!*** (E. Kömürjian 1981 s. 142–143). × ***Birinci karısiyle üç, beş senedir evli olduğu halde çocukları dünyaya gelmemişti. Sığırtmaç, Elifi çocuk için, birinci karısının üzerine kuma olarak alıyordu.*** (H. Aytekin 1945 s. 25). × ***Altı yaşına basmadan sığırtmacın yamaklığına katılan Hüseyincik te bir daha ne baba yüzü, ne rahat yüzü gördü.*** (F.O. Menteşoğlu 1936 s. 25).

sığırtmaçlık 'sığır çobanlığı işi' ***<sığırtmaç***. × ***Ben senin yaşında iken ağa yanında sığırtmaçlık ederdim. Akşama kadar dur otur yok.*** (Kemal Tahir 1955s s. 59). × ***Yakup ağa, gençliğinde sığırtmaçlık yaptığı devirlere ait bir çoban hikâyesine başladı. Çocukluğunda sığırtmaçlık ettiğini babasının böyle sıralı sırasız herkese söylemesine, kılığa kıyafete, hiç aldırmamasına Mustafa birkaç zamandan beri kızıyordu***. (Kemal Tahir 1955s. s. 60).

sığış- 'ancak sığmak; doluşmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1200a, TS 3410. × ***Yıldan yıla ki re's-i sene 'umümen Mışra gelürler, bī-edebāne evżā'-ile ṣōḳāḳlarına ṣığışmazlar yėyüb içüb füṣārāt-ile gezerek...*** ('Ālī 1975 [1599] s. 135). × ***Gerçi şu evlerin içine girip yatarken, sığışmak için, ayaklarını kıvırmak mecburiyetini hissediyorlardı. Fakat bu hal, şehrin sokaklarında sürünmiye tercih edilirdi...*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 6, s. 40).

sığlı/sığlu ‘selin getirdiği kumlu, çamurlu tarla, toprak’ DS 3604. × ***Aŋa varan gemiler iki ṭarafa demür bıraġurlar zīrā kenārları ṣıġludur büyük gemiler ifrāṭıla keŋara ḳarīb varamazlar.*** (Pīrī Re’īs 1988 1, 59a). × ***Ve ba‘dehu bu ẕikr olan ṣıġlu burunlardan meşārünileyhi körfez ḳal‘ası on sekiz mīldür. Gün baṭısı ṭarafına ḳal‘a-i meẕbürı sābıḳda ẕikr eyledük.*** (a.e. 2, 167b).

sığlık ‘derinliği az, gemilerin seyretmeleri tehlikeli yer’ L. Gürçay 1943 s. 351. × ***Biraz daha gider gitmez, haydi sandal küttedek kuma… Malûma, taraflar sığlık, boyuna da kayalar var.*** (S.M. Alus 1933p 150–151). × ***Damperli kamyonlar arka arkaya yanaşıp sırtlarındaki moloz yığınlarını deniz gibi görünen bir sığlığa boca edip duruyordu.*** (A. Özyalçıner 1991 s. 112).

sığlu b. ***sığlı***.

sığmazlan- ‘sığmaz olmak’ ***<sığ-*** + isimden ‘gibi davranmak, gibi görünmek’ (simulativum) anlamında fiil yapan ***-lan–*** genişlemesinin (b. ***abaplan–, almazlan-*** ⊡), olumsuz geniş zaman kipine gelmesiyle ***-mazlan-*** genişlemesi ortaya çıkar. × ***Geçen karnavalda iyice şarap sarhoşu olup kuduzlanmış. Allah beterinden esirgesin, yere göğe sığmazlanmış. Sekiz on kopuk birleşip, altlarına birer sürücü beygir çekip ‘şurası, burası’ derken, Apostol’un aklına, Kapalıçarşı’ya girmek gelmez mi!*** (Kemal Tahir 1961 s. 90).

sığza ‘(terzilik terimi) iki şey arasına konan veya yerleştirilen şey, elbisenin üst tarafı sığzanın eklenmesiyle devam eder, böylece kol uzatılabilir’ ***<sığza-ğ <sığ-*** + ***-ız-a-g*** a.m. G. Clauson 1972 s. 818. × ***HASENE –(Gömlek bezini ölçer) bir boy, iki sığza, bir yen kapağı… evet, ben her zaman böyle birer gömleklik dokurum. Erkek için tamam, kadın için bir sığzalık artar.*** (Musahipzade Celâl 1936ka s. 14).

(AD) **sıh-** b. ***sık- II***.

sıhhat/saat ‘sağlık’ <Ar. ***ṣiḥḥa*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1168b. × ***Bu muvaffakıyet, sıhhati üzerinde bir mucize tesiri göstermiş gibi idi. Zihninde bir küşayiş, hareketlerinde bir çâlâkî!*** (H. Taner 1954 s. 72). × ***Cildi fevkalâde düzgün, pürüzsüz ve esmerdi. Sert ve dolgun görünen yanaklarından sıhhat fışkırıyordu.*** (T. Ağaoğlu 1957 s. 73). ***saatler olsun!/sıhhatler olsun*** ‘sağlıkla yaşayın anlamıyla, tıraş, yıkanma gibi durumlardan sonra söylenen söz’. ***sıhhat ile*** ‘çok yaşa, Allah korusun, mit Gott oder behüte euch Gott’: Meninski 1680 I, 297.

sıhhiye ‘sağlık’ <Ar. ***ṣiḥḥiyya*** a.m. × ***‘Namussuzlar beni makasa aldılar. Artık benden hayır beklemeyin!’ diye söylendi. Sedye tribünlerin önünden geçirilerek imdadı sıhhiye konurken.*** (S. Kocagöz 1941 s. 70). ***sıhhiye memuru*** ‘sağlık görevlisi’: × ***Meğer doktor beyin sıhhiye memuru fazla akıllı çıkmış; köylerde tavukları kesip insan kanı diye lamları dolduruyor, Ankaraya yollayıveriyormuş. Hayvanların etlerini de köylerin muhtarlariyle rakı sofrasında karşılıklı yiyorlarmış.*** (C.F. Başkut 1963 s. 71).

sıhırcım ‘sıkıştırma, korku, baskı’ TS 3411, DS 3606. × ***Orada guymak çalarık, şirinnėmizi gandırırık. Yėri, uşaklar bi sı̣hırcım ver de çapık hazırlansıŋlar.*** (Ö.A. Aksoy 1945 s. 364).

sıhma ‘boğma’ ××

sıh vur- ‘sık vurmak, sıkı vurmak’ × ***Bu bulut başka bulut, uçuruyor adamı, ama ne de gidiyor, gidiyor ha, gidiyor ha, kemanenin tellerinden dökülen nağme gibi, akar gibi gidiyor, uyy, anam, sıh vuruyor kemanın telleri.*** (Z. Selimoğlu 1970 s. 77).

sık- I ‘bir şeye basınç uygulamak, sıkmak, ezmek’ <ETk. ***sık-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 804, B. Atalay 1986 s. 514, J.W. Redhouse 2006 s. 1201b, Meninski 1680 II, 2635. × ***Nāṭ̣ürlar ḥammāma girenlerüŋ dülbendin ṣıḳup paşmaġın sileler.*** (Ẕātī 1977 s. 145). × ***Ḥammām nāẓırları esbāb yuyanlaruŋ esbabın ṣıḳub ḥalḳuŋ babucın başmağın çizmesin sileler*** (Ẕātī 1977 s. 153). × ***Resm-i obruçine cenber ḥaḳḳına dėrler... evinde sıḳub çenber ḳaldırub satsa fıçı başına sekizer aḳça çenber resmi alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 s. 284–285. × ***Bellerini daracık korsa ile sıkarlar. Sanki vücutları böyle bozulmaz değil mi, ne ise, neme lâzım, sözün gelişatı diye söylüyorum, yoksa kimseyi çekiştirmek istediğimden değil.*** (İsmail Galib 1932ed s. 8). × ***Gazete için icap eden parayı kendimizi sıkarak aramızda toplıyabileceğimize kanaat getirdik.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 77). × ***Terzi ölçüyü alırken biraz dikkatsizlik ederse, dikerken baştan savarsa, başa dert olur. Kemeri sıkar, apışaraları kasar, paçaları sarkar.*** (S.M. Alus 1944 s. 19). × ***Orda o avratlar cığı köfde yörd̆ular, bir tabaḳ sıḳdılar.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 159). × ***İtalyan kondüktör, şaşkınlığımı görünce, iki elini havaya kaldırıp, bir flit pompasıyla sivrisinek öldürüyormuş gibi hareketler yaptı. Hırsızlıkta en son yöntemlerden birini uygulayıp, beni fısfıslamışlar meger, yani yüzüme doğru vaporizatörle bir ilâç sıkarak, derin bir uykuya daldırmışlar.*** (M. Urgan 2000 s. 145). ‘bunaltmak’ × ***Arada bir katıldığı gün, bitmez kadın vıdıvıdılarıyla Sırrı beyi sıkmaz, o önü ağaçlarla dolu karkas evde, kendisini bir memur karısı olarak candan, yürekten eğiten bir kadındı.*** (F. Baykurt 1967k s. 317). ***can sık-*** ‘rahatsız etmek, sıkıntı vermek’: × ***Arasıra canımı sıkan allerjik kaşıntılar...*** (Orhan Kemal 1954k s. 13). × ***Ah ah, ne işgüzar protokol görevlileri de vardır, olmıyacak yerde olmadık şeyler yaparlar, insanın canını sıkarlar.*** (M. İzgü 1993 s. 58). ***dişini sık-*** ‘sabretmek’: × ***Bugüne kadar dişimi sıkup sustum. Yine bir şey söylemiyecek idim ama iki canlı olduğumu anladım.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 263). × ***Gidiş fena. Biraz daha dişini sıkmağa devam etse midesindeki bakiye yükü olduğu gibi dışarı deviriverecek.*** (S.M. Alus 1934 s. 117). ***el(ini) sık-*** ‘tokalaşmak’: × ***Ṭıynetinden ġayr-ı me’mül bir çelebilikle hepimiziŋ ellerimizden sıḳaraḳ yedi-belā döstiyle berāber def‘ olub gitdiler.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 560). × ***Bizde el sıkmak âdet olmamış.*** (F. Erdinç 1955 s. 40). ***gırtlağını sık-*** ‘boğmaya kalkmak, yakasına yapışmak’: × ***Bir ānda baş ḥāfıẓın ġırtlağına ṣarılub boġarcasına sıḳdı. Dīger ḥāfıẓlar da ḳalḳmışlardı, Emece ile yıḳmaḳ, yatırmaḳ isteyorlardı.*** (Aḥmed Rāsim 1927 s. 124). × ***Dimo, iki müşterisiyle görüşüyor.***

Yüzünün sıkkınlığından anladım ki, bu iki genç fasondan beş lira indirmek için adamcağızın gırtlağını sıkacak gibi oluyorlar. (Z. Selimoğlu 1950 s. 83). ***sıksam suyu çıkmayacak*** 'çok zayıf, çok güçsüz': × ***Orada çobanlar yıkanırdı. Şimdi beş kişi sudaydı. Nuh Bey sıksam suyu çıkmayacak gibi haldeydi. Çoban çocuklar durup bu heyula zayıf adama bakıyorlardı.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 92). ***sıkub sızdır-*** 'kandırmak, aldatmak': × ***Böstāncılar bahār olmayınca köklemeyüp kürkçiler ḳış olmayınca tüyin düzmeyeler. Ṣarrāflar esīr-i ḳafes olalar. Kuyumcılar ṣıḳup sızdurup ḫalḳuŋ gümüşine ḫâm diyeler.*** (Ẕātī 1977 s. 145).

sık- II/sıh- 'dar gelmek, patlatmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1201, DS 3604. × ***Eskilerin kübbad dedikleri ağaç kavunu da öyle. Fakat bunun yalnız kabukları kullanılırdı. İsteyen parça parça keser, isteyen parçaları kıvırıp yorgan iğnesile dele dele yorgan tiresine boydan boya dizer, ötekilerden daha acı olduğu için suyunu günde bir kaç kere değiştirir, haşladıktan sonra kâseye koyup üstüne iki üç limon sıkar, arkasından tatlıya atardı.*** (S.M. Alus. Akşam 5.IV.1944). × ***Cemal bey hap yutmuş. Önünde ayna, ergenliklerini sıkmada.*** (S.M. Alus, Akşam gaz., Nisan 1941). × ***Çarıkları babası çitemiş, ilemiş, düzeltmişti. Yolda ayağını sıkmasın diye de ıslağa konmuştu akşamdan.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 15). (Argo) ***maçası sık-*** 'bir işi yapmaya yeterli cesareti olmak, bir işi yapmak güç olmak': H. Aktunç 1998 s. 256. × ***"Ben niye söylemiyeyim ona öyle şeyler?" diye içinden geçirir. Kanı alevlenir bu denli düşününce. Diyemez ki, gözüne alamaz bir kere. Maçası sıkmaz söylesin. İsmet dayılıdır, müdüre bir kart vermiştir işe girerken. O karttaki isim, umum müdürden en az bir kere daha umum müdürdür.*** (Tarık Dursun K. 1957v s. 25).

sıkarla- 'sıkıştırmak, zorlamak, sıkı sıkıya tembihlemek' ***<sık- I*** + ***-arla-*** (belki ***-ar-*** genişzaman partisibi/participium aoristi + isimden fiil yapan ***-le-*** genişlemesi, isim/sıfattan fiil yapan ***-la-/-le-*** genişlemesi için b. ***acabla-*** ⊡. DS 3604. × ***Delikanlıya dönen komisyoncu, "Sor şuna," dedi, "niye gitmek istemiyor?" Delikanlı bir iki sıkarladı. Kız bir şeyler söyledi. Delikanlı, "Al ağa, al sen şu paranı," dedi. "Gitmiyecem diyor, nafile... Halbuki, kendi kazanır ya, akıl işte..."*** (O. Kemal 1951s s. 26). × ***Eyice sıkarla ha! dedi, kız kısmının başından yumruğu eksik etmeğe gelmez, eyice sıkarla!*** (O. Kemal 1952c, 50). × ***-Çiftlikte kalıyorum diye. Günde günde bu b. yenmez diyor. Gece öyle bir sıkarladı ki... -Seni mi?- Beni. Ben de dedim ki, ayı dedim, sen kendi uçkuruna sahip ol dedim. Beni çiftlikte koyuyorlarsa kötülüğüne değil ya dedim. Ya niye dedi. Ortalığı süpürüyorum, aşa maşa el atıyorum, kapları mapları yıkıyorum, dedim.*** (O. Kemal 1954b s. 137).

sıkboğaz et- 'sıkıştırmak, ısrar etmek' × ***Sıkboğaz etme çocuğum. Bir çaresine bakacağız. Ben, annenle konuşurum. Sen ağzını açıp bir şey söyleme.*** (Mahmud Yesari 1932 s. 61). × ***Siz keder etmeyiŋiz. İkisinden de dādıŋızı alırım. Ben yapacağımı bilirim: Kim olsa onu ṣık boğaz edib ḥaḳḳıŋızı almağa ben ḥāżırım.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa

1927 s. 18). × ***Konuğu sıkboğaz etme Velikul! Adam ıpırât ayran içsin heç olmazsa!*** (F. Baykurt 1971t s. 17). × ***Paydoslarda, bayramlarda, nerde yan yana gelsek, hep bu. Amma sıkboğaz ettiler beni yahu!.. İşim mi yok?*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 83). × ***Hep o Numan olacak çokbilmişin başının altından yaa, anlamaz mıyım? Bunlar kafa kafaya vermiş, beni sıkboğaz ederler... Lafa bak.*** (a.e. 84).

sıkça sıkça 'sık sık, sıklıkla' <***sık*** + sıfattan (nadiren isimden) zarf yapan ***-ca*** eki, eski ve yaygın bir ektir. Bu fonksiyonuyla hiç bir zaman vurgulanmayan ek, ETk. ***-ça*** aequativus hâl ekinin devamıdır, b. ***anca*** ⊡. Meninski 1680 II, 2631. × ***Dahiliye kâtibi Bebekli Saip bey, hemşiresi Akif Paşanın oğlu Nail Beyin zevcesi olmak itibariyle, Paşanın konağına sıkça sıkça gider.*** (M.Z. Pakalın 1946t s. 135).

sıkı I 'dar; zorlayıcı durum, disiplin; bedeni sıkan' <***sık- II*** fiilinden ***-ı*** ile türemiş isim <ETk. ***sık-ı-g*** a.m. G. Clauson 1972 s. 808, b. ***acı*** ⊡, ***alu-satu*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1202a. × ***Götine bir bī-naẓīr şalvar, ayağına ṣıḳı ḳalyoncı yemenīsi, ve bir al ḳapot alub getürüb bunları oğlana geydürdi.*** (Ş. Elçin 1977–78 s. 202). × ***Boynuma attığım bovaya daha sıkı sarındım.*** (Reşat Enis 1933 s. 158). × ***O kadar sıkı da çalışıyordu ki derse! Beşi bitireceği yıl oraya buraya çallanmağa başladık. Bir yandan Enstitü sınavına girdi, bir yandan Gedikliye başvurdu.*** (F. Baykurt 1969 s. 21). ***sıkı mı?*** 'kolay mı, o kadar kolay değil': × ***Sen arzu edecekmişsin de o söylemiyecekmiş, sıkı mı? Sana kim demişler be kardeşim?*** (N. Tirali 1947 s. 97). × ***"Bu gece gelmemişler..." "Sıkı mı? korktular! Tüfeği elimde gördüler akşam! Zaten yüreksiz millettir bunlar! Çünkü yoksuldurlar. Çünkü çılbaktırlar.*** (F. Baykurt 1959y s. 132). ***sıkı sıkı*** 'iyice, üzerine bastırarak, hızlı hızlı': × ***Ciğer parçalarını uzunca bir şişe geçir, temizlenmiş bumbar ve bağırsakları bunların üzerine sıkı sıkı sar.*** (Fahriye Nedim 1933 s. 42–43). × ***Ne diye gitmeyecekmişim? Bu kadar üstüme düştü, sıkı sıkı çağırdı, bana hayran oldu. Elinden gelse âlemin ortasında boynuma sarılacaktı...*** (S.M. Alus 1944 s. 109). × ***Al müşterini, sıkı sıkı çek kürekleri, kısa zamanda var öteki yakaya, çabucak tekrar gir sıraya! Böylece ekmek paranı doğrult!*** (E.N. Gökşen 1949 s. 77). × ***Doktor, daha ihtiyatlı bulunmak için, eğer bir cinayet varsa cesedi çıkarıp kasabaya getirmelerini candarmaya sıkı sıkı tenbih etti.*** (Sabahattin Ali 1936 s. 9). sıkı sıkıya 'iyice, tamamen': × ***Ṣıḳı ṣıḳıya pazarlıḳ eder. Çünki o, malıŋ fi'ät-i aşliyesini bilir. Ḍolma yutmaz.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 30). × ***Perdeler sıkı sıkıya kapalı. Çocuk perdeleri açıp dışarısını göstermek istedi. Engel oldum.*** (A. Ağaoğlu 1980ö s. 5). ***sıkıya gel-*** 'dara düşmek, güç duruma düşmek': J.W. Redhouse 2006 s. 1201. × ***Büyük millet odur ki içinde bilinmez gizli kuvvet depoları vardır. Sıkıya geldikçe onları açıp kullanır... Benim kanaatim bu, azizim Doğan Bey...*** (R.N. Güntekin 1928 s. 286). ***sıkıya gelme-*** 'zorlamaya katlanamamak, çabuk pes etmek'. ***sıkıya gir-*** 'sıkıntıya düşmek, sıkıntı çekmek, zor durumda kalmak; acele etmek': × ***Münevver, yorganın içinde çıḳardığı çoraplarını, ṭorṭop yataġıŋ ayaḳ ucuna doğru fırlatdı: -Niçün bu ḳadar ṣıḳıya giriyorsuŋ, aŋlamıyorum. -Ben de seni hīç aŋlamıyorum!*** (Mahmud Yesari 1928 s. 272). × ***'Aceleŋ ne be Ḥacı? Ḳırḳ yıl bekledіŋ, bekledіŋ de şimdi mi ṣıḳıya giriyorsuŋ?***

(Mahmud Yesari 1928 s. 291). ***sıkıya koy-*** 'zora sokmak, sıkıntı vermek' J.W. Redhouse 2006 s. 1202a: × ***Başkalarına bu kadar yardımı dokunan bir adam, evlâdından mı esirgiyecek? Ben, para! diye zavallıyı sıkıya koymuşum; o da bir vermiş, iki vermiş, fakat bunun sonu gelmiyeceğini anlayınca yüz çevirmiş! İşte o zaman darılmışız!*** (Mahmud Yesari 1974 s. 66). ***sıkıyı gör-*** 'güçlükle karşılaşmak, sıkıntıya düşmek' J.W. Redhouse 2006 s. 1202a. ***sıkıysa*** 'kolaysa, cesaretin varsa': × ***Ulan Mustafa diyorum kendime, ulan telgraf kazığı, sen kavak ağacı mıydın da seni Hanife'nin yanına diktiler, şimdi sıkıysa de bakalım, Hanife'den bana ne diye***. (S. Soysal 1976 s. 57). × ***İki gecedir uykusuzum, dökülüyorum, saat üçe doğruydu, ulan dedim, gidip yatayım, Dicle çıkagelmez mi, sıkıysa git, bilirsin şıllığı, kafayı buldu mu ne halt edeceğini kestiremez, uykusuzum dinler mi?*** (A. İlhan 1973 s. 166). × ***Şeytan, şunun altından yatağı bir çek de görsün, diyor ya Allah var. Hadi yallah, sıkıysa yürü bakalım.*** (S. Soysal 1976 s. 140-141). × ***Partideki mikrobu herkes bilir de, sıkıysa gel adını söyle biyol! Zübükzade demişler ona, bir kulağına gitti mi, iflâhımızı keser.*** (A. Nesin 1961z s. 102). ***sıkı yürü-*** 'hızlı yürümek, seri gitmek': × ***Murād onuŋ ḳolunu tutarak şıḳdı: -Biraz şıḳı yürü... Şu köşeyi de dönelim...*** (Mahmud Yesari 1928 s. 367). ***sıkı zamanlar*** 'zor günler, dara düşülen zamanlar': × ***Kendine ancaḳ pek şıḳı zamānlar ve ḳara günler içün az bir para alıḳoyardı.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 110). (Argo) 'esaslı, çok iyi, çok güzel, çok sağlam; büyük, sert'. × ***Ulan İbo, hımbılı gördün mü? Herifi tanırım hıyarın biridir. Nihayet kızı kafaslemiş desene; herif sıkı bir parti yapmış.*** (Haluk Durukal, 9.VI.1946). × ***Sıkı tamir ister. Balatalar aşınmış. Kampanaları sökmek lâzım.*** (Z. İlhan 1950 s. 25). × ***Yola çıkmadan bir gün önce formaları giydik. Arkamızı Karadenize vererek bir de resim çektirdik. Kaymakam sıkı bir demeç verdi. Devrimcilikten, memleketin şerefinden uzun uzun konuştu.*** (R. Ilgaz 1962 s. 5). × ***Adları "Bereliler" olmuştu. Aşağı Bereliler, yukarı Bereliler gidiyordu. Yedisi de çok sıkı sigara tiryakisiydi. Sınıfta da içeceklerdi yüz bulsalar...*** (R. Ilgaz 2007 s. 128). × ***Bu sıkı perhizden biriken parayı, genç-işi bluzlara, ekose eteklere yatırırlar.*** (T. Uyar 1982 s. 162). × ***Bağırsa duyulur sesi. Hani, sıkı bir yürüyüşle en fazla çeyrek saat.*** (A. Yurdakul 1996 s. 35). ***-a bir sıkı bas-*** 'birine ateş etmek': × ***Hicv ile bir ṣıḳı başayın Ṭopçı-zādeye/Odlar oşurdayın bu gün aŋa tüfek gibi.*** (Ẕātī 1970 s. 30). × ***Değirmenin semtine uğrayacak kabadayı nerede? Sıkı olmalı karanfili böyle delikanlının!*** (R. Ilgaz 1969k s. 243). 'büyük, sert' utanma duygusunu yaralayacak biçimde cinsellik çağrıştırıcı anlamda' × ***Ẕātī; ayıtdı, ne dirsin sürüşdüreyin mi? Ben ayıtdım: Kīseŋile kirümüzi almaḳ istersin, eyü dellāksin, amma kīsen seyrek, saŋa ṣıḳı gerekdi, hem incerek gerekdi yoğına ṭuş gelmişsin.*** (Ẕātī 1970 s. 38). × ***Bāğbānlar "bu şalgamı ne seyrek ekmişsin?" diyenlere "Size ṣıḳı mı gerek?" diyeler.*** (Ẕātī 1977 s. 151).

sıkı II 'mermi; silah, tabanca, dolma silahlarda barut üstüne indirilen tıpa' DS 3605. ××

sıkı fıkı ‘çok samimi; iyice, sıkıca’ DS 3605. b. ***allem et- kallem et-*** ⊡. × ***Ḳara Yüsuf aġa eskiden ḳaṣabada idi. Sen de ḳaṣabalısıŋ. Öyle iken pek ṣıḳı fıḳı değildiŋiz.*** (Mahmud Yesari 1927 s. 401). × ***Mektepte kimse ile sıkı fıkı arkadaş olmaya ihtiyaç duymuyordu. Bir kere arkadaşlarının ekserisi çoluk çocuktu.*** (R. N. Güntekin 1928 s. 52). × ***Sıkıfıkı temaslarla, en yüksek makamlardan çıkan haberlerin, gazete sütunlarının düzme cümleleri arkasında kaybolan hakikatini öğrenebiliyordu.*** (Reşat Enis 1933 s. 101). × ***Bu abdi kemterin, ailesile sıkı fıkı görüşürüz.*** (E.E. Talu 1937 s. 112). × ***O gelin havasında bir kıyametin kopacağı kimin aklına gelirdi? Hepimiz de işleri gevşek tuttuk. Ben ard randa maçosunu sıkı fıkı bağlamasını unuttum. Bir iki saat sonra maçonun ölüm orağı gibi kardeşimi öldüreceğini nereden bilecektim?*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 20). × ***Süngerciler altı aylık kumanyalarını sağlamak için boğazlarına dek borçlandılar. Gözlerinde, sıkı fıkı tepilmiş, çuval çuval kabadika, melat, filkulağı süngerleri tutuyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 80). ***sıkı fıkı ol-*** ‘çok samimi olmak’: × ***Artık onlar sandallarla dost, küreklerle sıkı fıkı, ağlar, oltalar, flok, bocurumla içli dışlı olmuşlardı.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 133). × ***Şoförün sıkı fıkı olduğu adamlar öyle eften püften kişiler değil; İşkence Tiyatrosu’nun kurucusu, modern tiyatronun temellerini atmış olan Antonın Artaud ile birlikte dolaşıyor şoförüm.*** (N. Eray 1999 s. 164).

sıkıl- ‘sıkıştırılmak, sıkma eylemine konu olmak; çalışmak, zorlamak’ <ETk. ***sıḳıl-*** G. Clauson 1972 s. 809, B. Atalay 1986 s. 513 <***sık-*** fiilinin passivum’u veya reflexivum’u, J.W. Redhouse 2006 s. 1201b, DS 3605. × ***Bulutlar henüz sıkılmış çamaşırlar gibi buruş buruştu.*** (M. Başaran 1964 s. 77). × ***Boğazım uzun parmaklı demir bir elle sıkılıyor. Bu anguazdan ivedilikle çıkmalıyım.*** (Z. Ankara 1991 s. 48). × ***Korsesi fazla sıkıldığı için göğüslerini dışarı taşıran dantelli büstüyeri ile leğenin başında Renoir kadınlarından biri gibi görünüyor.*** (A. Ağaoğlu 1992 s. 64). × ***Levhanın yanında, avuçta sıkılarak buruşturulmuş, dertop olmuş bir kâğıt parçası duruyor.*** (M. Mungan 1996 s. 418). ‘daralmak, bunalmak’: × ***ˇHastalıḳ merāḳiyle zevcemiŋ yanımdan ayrılmadığı müddetce o ḳadar sıḳıldım ki onuŋ gözleri öŋünde hemān oḍanıŋ ortasına atılaraḳ tepe aşağı ḳabaḳ durmaḳ için beynimde ḳaynayan pek şiddetli ārzüya muḳāvemet edemez bir ḥāle geldim.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 435). × ***Ṣıḳılma, ẕevḳıŋ ne ise söyle; kuş sütü isterseŋ şimdi ḥāżır öŋüŋde bulursuŋ.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 558). × ***Sıkıldıkca da aklı fikri alt üst oluyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 179). × ***Bu çetrefil, pis sokaklarda sıkılıyordum. Sokaklar bir tarafa, içinde ömrümüzü tüketmiye çalıştığımız evlerin bile katlanılır hali yoktu.*** (F. Baykurt 1955 s. 98). ‘(ablativus ile) canı sıkılmak, isteğini kaybetmek’ × ***Hasan läfın biteviye uzayıp gitmesinden sıkılmıştı.*** (C. Tuncer 1960 s. 27). × ***Yıḳıldı yilden (ü) oda yaḳıldı/Çeriden ḳopdı ditremek sıḳıldı.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 7495). × ***Çalışmaya alışık değildi, her işini çabucak yapıp, sonra masasında oturur sıkılırdı. İlkbaharda kaçıp sokaklara çıkmak isterdi.*** (N. Eray 1992 s. 333). ‘çekinmek’ × ***Vekīl-harc ʿAbdullāh Nīr efendī Muḥabbet ṭılsımını ʿAlī Bekirden çalmış ve bu mübārek***

nuşhanıŋ felsefesi veyā ẕhud niẓām-nāmesi ḥükminde bulunan "Utanma, şıḳılma, şaldır!" dan ʿibāret uç emr-i ḥāżır ṣıġasını da ezberlemişdi. Göŋlü hangi ḳadını severse bu üç ṣıġayı çekerek hemān rampa edecekdi. (H.R. Gürpınar 1928 s 228). × ***Müfīd Beğ iki arada ḳalmış, fenā ḥālde ezilüb sıḳılmaġa başlamışdı. Bir yandan imdād gelmesine imkān yoḳdu. Beledīye reʾīsi ẖastalandığını söyleyerek arabasına binüb ṣavuşmuşdu.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 97). × ***Şehrî efendi üslûbu renginle, efail ve tefaille karşısındakinin sıkıldığını, işin sökmiyeceğini anladı.*** (S.M. Alus 1933k s. 98). × ***Bu gizli kapaklı bir şey değildir ki. Sen sıkılıyorsan, dur, ben söylüyeyim!*** (H. Aytekin 1940 s. 92). ***canı sıkıl-*** 'bozulmak, rahatsız olmak': × ***Hele Şāliḥ keçesini ṣudan çıḳaracaḳ bir çaġa gelmeksizin Paşa'nıŋ ölmekdeki istiʿcāline daha ziyāde cānı ṣıḳıldı.*** (Ebü–Bekir Ḥāzım 1326y s. 165–166). × ***Çünküm, senin anlıyacağın, benim iki şeyden ötürü canım sıkıldı...*** (İsmail Galip 1932mb s. 5). × ***Müdür bey boğazına çok düşkündür. Canı sıkılmış görürseniz, anlamalı ki, müdür istediği yemeği bulamamış, yahut, bulduğu yemekten istediği kadar yiyememiştir.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 387). × ***Hayri Efendi, usta ile ne ḳonuşdu ise ḳonuşdu; gündeliği almış. Getirdi, baŋa verdi. Ustānıŋ buŋa cānı ṣıḳıldı.*** (Mahmud Yesari 1948 s. 124). × ***Öfkeli ve bedbin olarak yataklıdaki yerine döndü. Suratı asıktı. Canı sıkılıyordu.*** (B.S. Kunt 1948 s. 10). ***içi sıkıl-*** 'daralmak' × ***İçim ṣıḳıldı, ḥortlayası maʿtūhī uyut!*** (Vāṣıf ʿOsm̱ān 1257 s. 51). × ***İçi sıkılmaktan geçtim, türkü çağrıyor!*** (S.F. Abasıyanık 1951h s. 26). ***sıkım sıkım sıkıl-*** 'çok sıkılmak': × ***Sıkım sıkım sıkılmış, öfkeden boğunuk, sedire gelip çöktü.*** (Tarık Dursun K. 1966 s. 62).

sıkıla-/sıkla- 'baskı yapmak, tekrar tekrar tembih etmek; bakmak, süzmek, gözden geçirmek' J.W. Redhouse 2006 s. 1202a, DS 3605. × ***–Ne var Memet? Çabuk de! diye sıkıladı genci.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 26-27, s. 9). × ***Ben Gülsüm'ün ağzını aradım, hık mık edecek oldu, sıkıladım, söylettim.*** (M. Yesari 1930 s. 72). × ***Hacı Ahmet yalkısını sıkılamakta iken geyikler tutuşmuşlar, lâkin Hacı Ahmet hemen atmıyor, boynuzları birleşsin de doğrulmasın diye bekliyor. Tam dediği yere çiftelek gibi çakıyor ve vuruyor.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 112). × ***Artık kendin düşün! Karakolluk bir iş olursa kolay değil. Jandarma seni sıkılar. Böyle meselelerde nam almak olduğu gibi namı berbat etmek de var.*** (Kemal Tahir 1957r s. 113). × ***Öbür taraftan Doktor Herbaute piposunu sıkılar sıkılar kıvırcık gözlerinin dibine yalnız çocuklara ve yalnız insancık çocuklara mahsusu bir pırıltıyla…*** (A. İlhan 1957z s. 164). × ***Nasıl ki duyduğu gibi oda içersinde olan Han Nigar Köroğlu'nu böyle bir gözden geçirdi, sıkladı. Köroğlu ise, devriş kıyafetinden çıkarak, esas kendi kıyafetini gösterdi.*** (Behçet Mahir 1973 s. 88). × ***Han Nigar Köroğlu'ndan bu cevabı ikkinci olarak duyar duymaz bir daha sıkladı Köroğlu'nu.*** (a.e. s. 89). × ***İkisi birbirini sıklaya sıklaya üç yüz altmış altı damar sevdaya düştüler*** (a.e. s. 89). × ***Eğildiler Keloğlan'ın kulağına. "Damat Bey, hele bir iyi sıkla! olur ki bu devriş Köroğlu olur."*** (a.e. s. 205). × ***Yaz geçti gitti. Solgun, kederli güz bağlara indi. Bağmançılar denklerini topladılar; kapılarını,***

pencerelerini örtüp sıkıladılar. (Ş. Ünlü 1986 s. 32-33). × ***Dışardan tahta mandalla kapanan, tahtaları bozarıp çürümüş oynak kapıyı kapatıp altına katlanmış kağıt koyarak mandalını sıkıladı.*** (A. Kutlu 1991 s. 165). 'atışa hazır hâle getirmek' × ***Sıkıla tüfeğini, çek besmeleni, çık yoluna! Karat göğlezlerini!*** (Rodop Türk halk masalları 1963 s. 105). b. ***ıkılaya sıkılaya/ıkına sıkına.***

sıkılı 'sıkı hâle getirilmiş, sıkılaştırılmış' <***sık-*** + fiilden participium passivum manasında sıfat yapan ***-ılı*** ekler grubu, b. ***ardılı*** ⊡. × ***Ömer olduğu yerde çakılı kalmıştı. Fakat sıkılı yumruklarını salladı.*** (M. Yesari 1930 s. 166). × ***Öyle durur, yüzü bembeyaz, dişleri sıkılı, gövdesi titreyerek.*** (A. Kutlu 1983 s. 119). × ***Ayvansaray'da veya Hırkaişerif'te evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuş, bizim kıyafetimizi uzviyetlerinin itiyadı hâlâ yadırgayan Çin müslümanları, siyah kalpaklı, belleri gümüş tokalı kemerlerle sıkılı Kafkaslılar, beyaz harmanilerine bürünmüş endamlarıyle eski hacılara Arafat'ı hatırlatan Yemenliler, nihayet biz yaştakilerin çoğunun hayatına bir ikisinin şefkati ve esirliğinin acıklı masalı behemahal girmiş bir yığın zenci...*** (A.H. Tanpınar 1992 s. 11).

sıkım 'avuç içinde sıkılan miktar, tutam' <***sık-*** + fiilden nomen actionis yapan ***-ım*** eki, b. ***adım I*** ⊡. TS 3412, DS 3605. × ***"Şu ada, bu şehirde, bizim sofranın bir eşi daha herhalde kurulmamıştır," diyorum. Bir sıkım çiğköfteyi ağzıma atıyorum. Ağzımda ya acıyla şehre, gökdelenlere bakıyorum.*** (A. Özakın 1975 s. 54). ***bir sıkımlık canı var*** 'çok güçsüz': × ***-Ulan bir sıḳımlıḳ cānın var. Körden avcı, topaldan cānbāz olmaz. Ḥırsız olmaḳ için de vücūd gösteriş, ḳuvvet ister.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 74). × ***Yok canım, nasıl öldürür? Bir sıkımlık canı var. Sen dağ gibi adamsın!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 63). × ***Sen ne ṣayıḳlıyorsuŋ! Ẕāten bir ṣıḳımlıḳ cānı vardı, şimdi büsbütün ermiş, bir deri bir kemik ḳalmış.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 131). × ***-Kor gibi sıcak ama bir sıkımlık canı var... dan başka, daha ayrıntılı cevap alamamışlardı.*** (Refik Halid Karay 1940m s. 13).

sıkın- 'gayret etmek, çabalamak' <***sık-*** fiilinin reflexivum hâli. × ***Ama, a Lea, validesine şu verilmesi lâzım gelen paraya dair bir söz anlatabildin mi? Biraz öteberi edip sıkınsın, böyle iş hatırı için kendi ciğerini bile söksün.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 65).

sıkındı I 'sıkılarak çıkarılan meyve suyu' <***sık-*** + ***-ntı*** genişlemesi için b. ***akıntı*** ⊡. Meninski 1680 II, 2974, J.W. Redhouse 2006 s. 1202a, TS 3412. ××

sıkındı II b. ***sıkıntı***.

sıkıntı/sıkındı II 'zorluk, güçlük' <***sık-*** + ***-ntı*** genişlemesi için b. ***akıntı*** ⊡. × ***Kilere gidip zahireye bakmaya korkuyorum. Bin türlü sıkıntılarla kış için biriktirdiğim öteberiden habbe kalmıyacak.*** (H.R. Gürpınar 1943 s. 73). × ***Böğürtlüyü kastederek canının sıkıntısından homurdandı: "Hay çalgılı belâ, kes artık, başımı derde soktun!"*** (F. Baysal 1944 s. 173). ***sıkıntı çek-*** 'zor durumda olmak, güç bir durumda olmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1202a: × ***Ḫaṣṣa ahalisi tenbeldir. Pek az çalışıyorlar ve bunuŋ içün ṣıkīndı çekiyorlar. Erkekler ekṣerī***

günlerini dükkân öŋlerinde, ḳahvede, ötede beride birikerek laḳ-laḳayātla geçiyorlar. (Aḥmed Şerīf 1326 s. 251).

sıkıntılı ‘zorluk çıkaran, sıkıntı veren; sıkıntısı olan’ ***<sıkıntı***. J.W. Redhouse 2006 s. 1202a. × ***Her emriŋiz başım üzerine faḳaṭ ben ṣıḳıntılı bir ḳadınım. Hīç bir şey’im yoḳ iken öyle örtü döşek yatıp da sāde ṣuya çorba içemem.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 218). × ***Böyle sıkıntılı zamanların acısı çok defa ondan çıkar. Köhne çadırın altından güzelim hayvanın üstüne sıçrar, gelişi güzel, alabildiğine sürersin. Gelişigüzel olunca, ya bir dere, ya da sık bir çalılık yolunu keser. Kabahat hayvanındır.*** (B. Akınsar 1943 s. 94).

sıkış- ‘darda kalmak, sıkıntı çekmek, zor duruma düşmek; iki şey arasında kalmak’ <ETk. ***sıkış-*** a.m. ***<sık-*** G. Clauson 1972 s. 816, B. Atalay 1986 s. 515. × ***Göğsüm sıkışıyor, darlanıyordu.*** (M. Seyda 1974 s. 182). × ***Asıl büyük hücum Manav’la başladı. Baba, Manav’ın arkasından dolaşarak kasdî bir faul yapmıştı. Zaten sıkışınca hep böyle yapardı.*** (Ç. Altan 1975 s. 21). × ***Sıkışırsam, dikiş dikerim, bebek elbisesi örüp satarım, berberde manikürçülük yaparım, dert mi?*** (S. Soysal 1979ye s. 19). × ***Alevler içinde sıkışıp kalmış bir akrep gibi çırpınıyordu.*** (A. Yurdakul 1987 s. 169). × ***Hani inanmazdın, dedi kendi kendine, hani batıl bulurdun? Sıkışınca fanatizme mi düşüyordu?*** (M. Güler 1990 s. 202). × ***Bizim üç dekarlık yerimiz de, çiftliğin ortasında sıkışıp kalmıştı.*** (M. Başaran 1992 s. 289). ‘acil tuvalet ihtiyacı gelmek’: × ***Para ile değil, sıra ile!.. deyip, sözüm yabana ben de sıkışmışım gibi yaparak yerimden fırladım. Gazino tarafına doğru hızlı hızlı yürüdüm; öteden kıvrıldım. Yan kapıdan haydi dışarı.*** (S.M. Alus 1944 s. 26). × ***Galip o gün Galatasaray’da birdenbire sıkışmış ve aptesthaneye kendini dar atmıştı.*** (M.C. Anday 1965a s. 10). × ***İyi ki o sırada adam sıkışmış, helâya gitmek istedi de, lâf gargaraya geldi.*** (A. Nesin 1968 s. 132). ***el sıkış-*** ‘selamlaşma biçimi’: × ***Para pul etmedi bunlar, el sıkışmadılar bile.*** (M. Seyda 1966 s. 246).

sıkış tepiş/sıkış sıkış/sıkış tıkış ‘iyice sıkışık, iyice dolu’ × ***Dönemeçlerin birinde, sıkış tepiş ağaçların altında kestim onun yolunu. Bağırıp çağıracak olursa elimi ağzına kapatıvereceğim. Hesapta bu da var, düşün.*** (M. Seyda 1966 s. 284). × ***Çevrelerindeki koltukları usul usul çeker, açar, uzaklaştırırdı onlardan. Zaten sıkış tepiş otururken, arada bir boşluk, açıklık bırakırdı.*** (M. Seyda 1970 s. 323). × ***Ortaköy-Aksaray tramvayı tıklım tıklımdı. Arkadan gelen Beşiktaş-Fatih de öyle. Sahanlıklarda belki yirmi kişi sıkış tepiş.*** (M. Seyda 1969 s. 8).

sıkış sıkış b. ***sıkış tepiş***

sıkış tıkış b. ***sıkış tepiş***.

sıkıştır- ‘zorlamak, baskı yapmak’ ***<sıkış-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1201a. × ***“Sağ ol!” dedi, “Sıkıştırdım bizim Hacı Emmi’yi”*** (R. Ilgaz 1969k s. 155).

sıkla- b. ***sıkıla-***.

sıklet ‘ağırlık’ <Ar. ***sḳla*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 626a, F. Steingass 1930 s. 346a. × ***Mukerer teftiş idub sıkleti, / Babi Fenerle Balad semtleri.*** (E. Kömürciyan 1981 no. 125). ***sıklet hava*** ‘ağır hava’: × ***Gelin, gelin, bu sıklet hava hayra alamet değil! Bizim buralarda hava sıklet oldu mu, Allah saklasın, depremin eli kulağındadır.*** (A. İlhan 1991 s. 193).

sıklık I ‘sıkışık, kalabalık’ <***sık-*** nomen abstractum yapan ***-lık*** eki için b. ***ağırlık*** ⊡. × ***Meselâ bütün yapıları ahşap, sıklık, sokakları dar bir mahalledeki evi sigorta kumpanyaları ya hiç sigorta etmezler, yahut çok yüksek bir ücret isterler.*** (H.R. Gürpınar 1972g s. 186).

sıklık II/sıtlık/sülük II/siluk ‘ıslık; hafif hava akımı, sabah yeli’ <Orta Tü. ***sıklık, sıslık, sıtlık*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1201b, TS 3413, DS 3621, 3636, K. Emiroğlu 1989 s. 207, 210. × ***At ṣuya yıḳan at oġlanlarınuŋ ṣıḳlıġı dine.*** (M. Çavuşoğlu 1970 s. 152). × ***Daʿvā-i fiġan eyler idi sıḳlıġı dindi / Mālem işidüb güşe-i güşende belābil.*** (Ẕātī 1970 [16. yy.’ın ilk yarısı] 2. 333). × ***Ḳoyunı biŋe irdi çobanuŋ / Düdügin sıḳlığın çalar iyüdür.*** (Ġazālī 1974 [16.yy.] s. 243141). × ***Iḳlıġuŋ sıḳlıġını dindürici / Şeh ḳuli-i kemençe-dār eyü-mi?*** (a.e. s. 230). ***sıklığa tut-*** ‘dalga geçmek, alay etmek; verhöhnen, auspfeifen’: × ***Ammâ Poravadi halkı anlara öyle urdılar topu tüfengi ki, başları korkusuna düşüb sığınacak yer bulamadılar. Küffâr gördü kim, bu lokma yutulmaz, götüne bakarak alub yürüyüverdi. Guzzât-ı İslâm anları zorta ve sıklığa tutdular.*** (Ġazavāt-ı Sulṭān Murād 1978 [15.yy.] s. 54). ***sıklık ver-/sıtlık ver-*** ‘(dativ ile) ıslık çalmak’ TS 3414: × ***Ḳabül itdüm bu ʿālemde bir ıḳlıḳ/Ḳalanına virürven ṣort u ṣıklıḳ.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 4191). b. ıslık.

sıkma ‘Nizam-ı Cedid askerlerinin giydiği şalvar biçiminde pantolon; iç giysisi, gömlek; üç etek entarinin üstüne giyilen, önü daima açık duran kısa ve daracık yelek; kısa palto, ceket’ <***sık-*** + fiilden sıfat/isim yapan ***-ma*** eki, b. ***akıtma*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1201a, TS 3415, DS 3606, M.Z. Pakalın 1972 III, 205. × ***Sıcaktan fazla rahatsız olmamak için, adamakıllı giyinmişlerdi. Önlerine, arkalarına, renkli peştemallar kuşanmışlar, üç etek entarilerin uçlarını kuşağa sokmuşlardı. Geniş şalvarlarının aksine entarinin üstüne geçirdikleri uzun kollu sıkmalar daracıktır.*** (Kemal Tahir 1955g s. 129). × ***–Düğün gibi giyinmişlerdir, ha Mustafa? –Düğün gibi giyinmişler. Şaşkuşakları dolamışlar. Sarı ipek, kırmızı ipek sıkmalar üç etekler, şalvarlar, savruluyor.*** (Kemal Tahir 1955s s. 6). (Argo) ‘(intrans.) gözü kesmemek, cesaret edememek’ × ***Sertliği yüreğinin iyiliğinden... Niye güldün? Sıkmadı da lafımı yedim sanma Veznedar! Ben ölmüşüm be! Ben yanmışım! Bende barsaklar yalama...*** (Kemal Tahir 1961 s. 302). × ***“Karanfilin sıkmadı değil mi?” dedi. “Sıkmaz tabii. Sen eski futbolcusun ve sen Yüksekkaldırım Yokuşunu bir solukta çıkmış adamsın.” dedim.*** (M.O. Buyrukçu 1982 s. 84).

sıkra/sıkrağı ‘cimri’ DS 3607. × ***Bu olmazsa güvey sonradan gelinin başına kakar. -Ananın kızısın, sıkrağı (hasis), bana ağız tadı göndermedi, der.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 279).

sıkrağı b. ***sıkra***.

sıktır- ‘sıkıca giymek, sıkıca bağlamak; çimdiklemek’ <Orta Tü. ***sıktur-*** ‘sıktırmak, sıkılmak’ ***<sık-*** B. Atalay 1986 s. 515, J.W. Redhouse 2006 s. 1201a. × ***Oğlan oradan fesi giyip doğru padişahın sarayına, Dünya Güzeli’nin yanına gidiyor. Bunu öte cimcirip, beri sıktırırken, kız diyor ki: -Senden kurtuluş yok.*** (M. Tuğrul 1969 s. 267). × ***Keseyi değneğin ucuna takıyor. Çarıklarını sıktırıyor. Hadi bakalım İstanbul’a.*** (a.e. s. 349).

sıktıramayan ‘korkak’ ××

-sıl b. ***yoksul***, ***varsıl***.

sıla ‘doğup büyünen yer; vatan veya akrabayı ziyaret’ <Ar. ***ṣila*** ‘bağ, ilişki, akraba’ J.W. Redhouse 2006 s. 1184a, H. Wehr 1985 s. 953. × ***Ḫalīfe eyitdi: “Benüm dạḥı bu kerāmete yėtişdügüme sebebümsin?” dėdi. Ol-ḳadar sıla ol dạḥı vėrdi, ve ol <on> dānelü şehdāne-i Rümīyeyi, dạḥı ʿavratlıġa bile vėrdi.*** (Ferec v. 87b). ***sıla et-*** ‘memleketine dönmek’: × ***Nihayet, koynunda beş altı bin kuruş ile onbeş seneden sonra 45 yaşında sıla etmeye gider.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 313). × ***Vakti ile Yanyalı bir sütçü Der-i Saadet’te nıfsı su ile alude süt satmaktan külliyetli akçe kesb ederek, sıla etmeğe gitmiş…*** (a.e. s. 396).

sılacı ‘yabancı yerden memleketine dönen kimse; askerliğini bitirip terhis tezkeresi almış nefer’ ***<sıla***. L. Gürçay 1943 s. 351, DS 3607. ***sılacı ol-*** ‘memleketine gitmek’ × ***Yenişehirde Ömer yok’ dedin ya… “Alçak!” diye Hasana kızıyor, “Ömer yakında sılacı olsa. Yamörene gidince bizi anlatır.”*** (Kemal Tahir 1955s s. 207).

sıldırım Az. ‘yalçın, sarp’ DS 3607. ××

sıltaklık ‘kabalık; Pöbelei’ <Fa. ***şeltāġ zeden*** ‘yaramazlık etmek, haksızlık etmek, karalamak’ ××

sımarla- ‘ısmarlamak, tevdi etmek, emanet etmek’ <Fa. ***osparla-*** <Orta Fa. ***avispār-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 241–242, TS 3427. × ***Ol ḥālde atam bir oḳ siyāhuŋ sīnesinde ḳor. Hemāndem siyāh cān cehenneme sımarlar.*** (Ferec v. 46a). × ***Zifāf gėcesi pādişāh Naṣr-ı ʿAyyāruŋ elin aldı, gelin ḳatına girdi, resmce eli ele sımarladı. Andan bir destārce zer u cevher ki ḳıymetini Taŋrı bile, üstlerine nişār eyledi.*** (a.e. v. 51b). × ***Melik ölmege yaḳın gelicek, Belḳīsi ḳatına oḳıdı. Ögütledi, memleketini aŋa sımarladı.*** (a.e. v. 89b). × ***Bular eyitdiler ki: “Ṭarrārdur. Hezār āfet bize bundan yėtişüb-durur” dėdiler. Ḳāravān̦ halḳı -ne ḳaydları var- fāriġ düşdiler, nesne dėmediler. Gėceye dek ögsüz ussuz yatdum. Gėce olıcaḳ ḳardaşlarum bir ġulāma sımarladılar, eyitdiler: “Kārvān göçicek üşbunı öldür, ardumuzca tīz gel, ėriş!” dėdiler.*** (a.e. v. 98a). × ***Ol-dem Şemse bir arslanı oḳıdı, meliki aŋa sımarladı. “Var, bunı oŋatca doḳuş!” Şīr şīrāne melik-i İremi ḳapdı, daşra çıḳardı, helāk eyledi.*** (a.e. v. 102a). × ***İki oğlanı dağı dāyeye sımarlandı.*** (a.e. v. 143a). × ***Bu ev issi cümle ulular evinüŋ pīrāyesini, ziynetini ʿārīyete alub bir yėrde ḳoyub dururdı. Kimseye sımarlamaġa kıyamazıdı, emānetdür, kim-bile nola dėyü saḳınurdı.*** (a.e. v. 219b). b. ***ısmarla-***.

sımsıcak ‘sıcacık, sıpsıcak; samimi’ <***sıcak*** kelimesinden öntakı (réduplication + tezat ünsüzü) ile kuvvetlendirilmiş sıfat, b. ***apaḳçıl***. × ***Çoluk, çocuk, karınları tok, ayakları çarık içinde, sımsıcak... Uğur ola, uğur ola Rıza diye seslenirler...*** (Yeni Hikâyeler 1950 s. 91). × ***Hayatın öfkesine, acımasızlıklara, talihsizliklere karşı sımsıcak bir sığınaktır çay...*** (C. Ersöz 1999 s. 11).

sımsıg/sımsırıg Az. ‘damak, ağız; keyif’ ADİL 2006 IV, 105, DS 4689: ***sımsırıh*** ’somurtkan’. Az. ***sımsıgı aşağıda*** ‘canı sıkkın, keyfi bozuk’: × ***Här il başġa, bu il başġa. Evdä gözlāyän var, yastıġ yoldaşı var, gäräk gālsin. Sān māni yu̱huya vermä, deyäsän galinin dä sımsığı aşağıdır.*** (M. İbrahimov 1960 s. 369). ***sımsığına dey***- Az. ‘küstürmek, canını sıkmak, kalbini kırmak’ ADİL 2006 IV, 105: × ***Srağa gün o, orada oturmuşdu, mān dä, partnı̱ha gäläcākdi, çı̱hdım getdim. Bu bunun sımsığına dāyib.*** (C. Cabbarlı 2005, III, 289). ***sımsırığını salla***- Az. ’öfkelenmek, yüzünü ekşitmek, kaşlarını çatmak’ ADİL 2006 IV, 105: × ***O gündän arvad Primlä bir az mehriban dolandı. Aradan beş-o gün käçdi. Arvad genä sımsırığını sallayıb başladı giley-güzar elāmäyā ki, sān mäni özünā arvad hesab eläsäydin, sirrini dä mānā deyārdin.*** (Azärbaycan naġılları 2005 V, 14). × ***Ġurt gördü ki, tükü sımsırı̱hın sallayıb.*** (a.e. I, 178).

sımsık ‘iyice sık, çok sık, seyrek değil’ <***sık*** kelimesinden öntakı (réduplication + tezat ünsüzü) ile kuvvetlendirilmiş sıfat, b. ***apaḳçıl***. × ***Sandığa doldurup gübreye koyduydu. Sonra da çıkarıp arpa eker gibi sımsık ektiydi. Buban Tefenni şeherinden bahçıvan mıydı a dürzü!..*** (F. Baykurt 1961o s. 52).

sımsıkı ’çok sıkı, sıkıca’ <***sıkı*** kelimesinden öntakı (réduplication + tezat ünsüzü) ile kuvvetlendirilmiş sıfat, b. ***apaḳçıl***. J.W. Redhouse 1980 s. 1202a. × ***Hemān ān-ı vāḥidde iki kolunu arḳasına çemreyerek gözlerini ḳalın bez ile ṣımṣıḳı bağladılar.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 83). × ***Küçük Amaliya’nıŋ gemici robasını giyerek ḳasketa’sınıŋ ḳordelasını uçura uçura, ṣım ṣıḳı pantalon ile çıḳaraḳ “ḳalḳıŋ ṭā’ifalar” ḳantosunu oḳudu-mu ḳalḳan ḳalḳana idi.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 53).

sımsırıg b. ***sımsıg***.

sın- I ‘kırılmak, parçalanmak; yenilmek, zayıf düşmek; kaybolmak, bozulmak; korkmak’ <ETk. ***sın-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 833, B. Atalay 1986 s. 515, J.W. Redhouse 2006 s. 1202a, R. Dankoff 2004 s. 241, TS 3448, DS 3612 <***sı-*** + reflexivum eki ***-(ı)n-*** b. ***acın- I, II*** ⊡. × ***Ṣınur Mes‘üd oldı ġazniye revān/Anda deprenmez ḳalur oldı nihān.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 6). × ***Ṣınuban dönüb ‘azub ḳaçmışdı/Her biri bir derya uçmışdı... Ṣınuban bu gez firenk anda ḳaçar.*** (a.e. 28). × ***Bu bizüm begümüz nice gez anuŋla oġraşub sınub-durur. ‘Āḳıbet muṭī ‘olub, aŋa ͮharāc vėrmege mültezim olub-durur.*** (Ferec v. 101a). × ***Nāgāh bir gün ḳaravul bir nice alay düşmāna bulaşdılar. Mübālaġa ceng olınmışıdı. Ā̱hir düşmen ṣınub ḳaçdı. Yüridiler Tercān yöresine vardılar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 171). × ***Ā̱hir-i kār bütleri ṣınar, olanca ‘ırż u nāmüsları āb-rüları gibi toprāġa düşer.*** (‘Ālī 1975 [1599] s. 135). × ***Nice gez dil ṣındı aŋa ṭurmayub endāze-***

ler/Biçmege baŋa libās-ı cevrini endāzeler. (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 421).

sın- II 'iflas etmek, aldığı krediyi ödeyememek' F. Argenti 2001 [1533] s. 261. ***sınmış*** 'iflas etmiş' (a.y.). ××

sına- 'denemek, yoklamak, tecrübe edinmek' ***<sına-*** G. Clauson 1972 s. 835, B. Atalay 1986 s. 516, O. BIau 1868 s. 296, H. Vambéry 1901 s. 205, M.Cl. Huart 1921 s. 203, J.W. Redhouse 2006 s. 1202a, W. Radloff 1911 IV, 631, TS 3428, Ahmed Caferoğlu 1931 s 91. × ***Pes gey sınamayınca ve denemeyince ivmek gerekmezidi, ve düşmana yalavaclıġa vėrbimek ve rāzları aŋa dėmek maṣlaḥatdan ırağıdı.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 12). × ***Ve her birisine bir dürlü istimālet ve göŋül issiligin vėrmişdur ve eyitmişdur kim: arslanı sınadum ve anuŋ ḳuvvetin ve zörun ve ʿaḳlın ve ḥilesin gey bildüm.*** (a.e. s. 147). × ***İşüŋ ḳamu maʿlüm olubdur baŋa/Ve lïkin sınayup ṣorarvan saŋa.*** (Mesʿüd b. Aḥmed (14. yy.) 1991 no. 4910). × ***Ben işbunu sınamışam görmişem/Başum ṭaşa ṭaş başuma urmışam.*** (a.e. no. 5185). × ***Bu sözden maḳṣüdum seni sınamaġıdı: buyruḳ dutar mısın dutmaz mısın bilmek-idi. İmdi bildük ki güzīde vu pesendīẕe-yimişin, söz dutarımışın.*** (Ferec v. 52b). × ***Ben bu sözi, sınayam, ġamsuz olmasuz gişi ʿālem˙halḳında bulam.*** (a.e. v. 70b). × ***Dur, varalum, bu sözi sınayalum görelüm, cānlu mıdur?*** (a.e. v. 148b). × ***Āḫir-i kār bütleri ṣınar, olanca ʿırż u nāmüsları āb-rüları gibi toprāġa düşer.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 135). × ***Devā guşeni didi anasına/Ki yat diŋlen ṭāliʿüŋi ṣına.*** (Ferheng-nāme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 47 no. 572). × ***Güce görme ẓulmüŋ belürür ucı/Ki düşmenleri ṣınaysun güci.*** (a.e. s. 16 no. 192). × ***Deve köşegi dėdi anasına / Ki: "Yat diŋlenü ṭāliʿuŋı sına!"*** (a.e. s. 47 no. 572). × ***Yaşamışlaruŋ reʾyi birle düriş/ Ḳarı ḳurdı çoḳ ṣınamış olur iş***. (a.e. s. 22 no. 266). × ***Gey ṣınamayınca ve deŋemeyince ėvmek gerekmezidi.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 12). × ***Bir sınaduğun bir daha sınamak şumdur.*** (V. İzbudak 1936a no. 224). × ***Rahmanı ararken, şeytana çattık. Belki mintarafillah bu bizim için bir sınamadır. İmanları kurtarabildik mi?*** (H.R. Gürpınar 2000 s. 80). × ***Eskiden biri sazını kucaklayıp bir yörüğe konuk gitmiş. Yörük demiş ki, şunun çoturağına dokanmadan çalarsan, sana bir erkeç veririm! Çalgıcı bir sınamış. Bakmış ki sesler düzensiz çıkıyor. Olmaz, çalamam ağa, demiş***. (F. Baykurt 1951o s. 120). ***sınanmamış iş*** 'alışılmamış, denenmemiş işler': × ***Belā yüki altında bīli ṣına/Ṣınanmamış işlere her kim ṣuna*** (Ferheng-nāme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 17 no. 203).

sınagdan çıh- Az. 'sınanmak, yoklanmak, imtihandan geçmek' ADİL 2006 IV, s. 105, DS 3608: ***sınak*** 'denenmiş': × ***Heç bir aşiġ öz mäşuġäsinin cāfalı yolunda mānim˙Hançobanım kimi sınaġdan çıḫmamışdır!*** (S. Rähimov 2005 I, 260). × ***Ötāri hissdän färġli olaraġ, sınaġdan çıḫmış bir mähäbbät, ağıl-şüurla ġurulan bir ailä nä ġädär dä ˙hoşbäḫtdir!..*** (a.y. II, 249).

sınangılı/sınangul/sinangül 'denenmiş, sınamadan geçmiş' DS 3609, 3638, K. Emiroğlu 1989 s. 208 × ***Küçükten büyüğe, tecrübe edilmiş anlamına "sınangılı yerler" olarak bilinir ve anılır... Yer altındaki***

bazı ahırların de evlerin de sınangılı olanları vardır. Oralarda da cinler hora teperken görülmüş. (M. Makal 1954 s. 3).

AD. **sınangul** b. ***sınangılı***.

sıŋar ‘benzer, denk, yakın‘ <ETk. ***sıŋar*** ‘a side’ G. Clauson 1972 s. 840, B. Atalay 1986 s. 516, J.W. Redhouse 2006 s. 1084a, R. Dankoff 2004 s. 241, TS 3431, DS 3609. × ***‘Asesler birler itler oldı engel/O da bir itdür anlaruŋ ṣıŋarı.*** (Naẓmī 1928 s. 63).

sınavlez ’köpekdili; cynoglossum officinale‘ <Yun. ***κυνόγλωσσον*** a.m. G. Meyer 1893 s. 35. ××

sındı/sındu ‘makas, terzi makası’ <ETk. ***sındu*** a.m. <***sın- I***. G. Clauson 1972 s. 836, B. Atalay 1986 s. 516, Meninski 1680 II, 2686, 2992, TS 3434, DS 3610, J.W. Redhouse 2006 s. 1202a, W. Radloff 1911 IV, 634, V. İzbudak 1936i s. 41, A. Zajączkowski 1937 [1405] II, s. 93, H. Eren 1999 s. 364. × ***Daḫı ḫalḳa menfa‘atlar var-durur: ḳılıc gibi, bıçaḳ gibi, sındı gibi, biz gibi.*** (A. Zajączkowski 1937 [1405] II, s. 93). × ***Biçdi ölüm ṣındusı ‘ömür aṭlasın/Kurulup ṭururken yassı yaṣın.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 67). × ***Ṣındıdan çıḳma güzel miskī ḳabādur sünülüŋ/Gey yaraşur egnüŋe ey sev-ḳāmet bu libās.*** (a.e. II, 73). × ***Bu resme kāfir-i bi-dīn sındı/Fenā ḫayāṭı urdı gebre ṣındı***. (Ta‘līḳī–zāde 1983 [1596] s. 261). × ***Gülmeden çeŋelerin çecikleri gevşemiş, ṣındı gibi açılıyor, ağzıŋ ḳulaḫlarıŋa ulaşıyordu.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 238). × ***Haçcanıŋ aġa ṭaraḳları, ignesi, ipligi, ṣındısı bulunan ḳırmızı bezden bir kese asılmıştı.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 141). × ***‘Ali gitdikden bir gün ṣoŋra Ṣāliḥin her nesi varsa ḫaccanıŋ yeşil taḫta ṣandıġına, ḫaccanıŋ esẏāb nāmile bir ḳaç paçavrası Ṣāliḥiŋ ṣandıġına iki ağaç ṭarağı, birkaç ignesi, bir çuvaldızı, bir paṣlı ṣındısı (maḳaṣ), yüz dirhem ḳadar ṭoprakla maḫlūṭ ḳına (ḥenā)sı Ṣāliḥiŋ sepetine naḳl olunarak....*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 213). × ***Duvaların iç tarafında köyün başlıca yığınak yeri olan Karaca’nın damında, Kel Hacının odası önünde paslı, kör sındıları kımçıta kımçıta millet birbirinin saçını eksiyordu.*** (M. Makal 1954 s. 43).

sındır-/sındur- ‘geri döndürmek‘ <***sın- I***. J.W. Redhouse 2006 s. 1203, R. Dankoff 2004 s. 242, TS 3437, DS 3610, 3611. ***atı sındur-*** ‘döndürmek; zürückreissen’ × ***Karaca beğ at sürüb gazâ ederken ol derenin üzerine çıka-geldi ve Karaca beğ murâd eyledi kim atı sındurub geri döne, ammâ çâre olmadı.*** (Ġazavāt–ı Sulṭān Murād 1978 [15.yy.] s. 63).

sındırlıyı sıyır(t)mış ‘çok gezmiş’, çok görmüş geçirmiş’ × ***Şehri efendi ise, cin gibi, fıldır fıldır gözlü, ufacık tefecik, ehli dil, gün görmüş, yaş yaşamış, sındırlıyı sıyırtmış, karaağaca kandil asmış takımındandı.*** (S.M. Alus 1933k s. 6). × ***İyi erkek, hoş erkek amma ne faidesi var? Bunca kadını parmağında oynatmış; sındırlıyı sıyırmış, Karaağaca kandil asmış, bana mı yar olacak?*** (a.e. 217). × ***Benli Leman dedikleri kadın içlerinde akçapakçaları idi. Sındırlıyı sıyırtmış, karaağaca kandil asmışlardandı.*** (S.M. Alus 1934 s. 314). × ***Evet, yerden göğe kadar haklıyım. Fikrim yanlış, baştan aşağı hata. Böyle çürük tahtaya basılmaz. Bu sındırlıyı sıyırtmış facire***

tahtı nikâha alınmaz. (S.M. Alus 1944 s. 70). × ***Bu vaziyetteki tazelere akıl öğretecek akıl hocaları eksik mi?.. Konu komşu arasında, sındırlıyı sıyırtmış, artık sırasını savup geçmez olmuş, fakat hâlâ da tek duramıyan, fikir çelmekten zevk duyan işgüzar kocakarılar çok.*** (S.M. Alus 1944 s. 175).

sındu b. ***sındı***.

sındur- b. ***sındır-***.

sıngun/sıngın ‘kırgın, bitkin, gözü korkmuş; çekingen, ürkek’ ***<sın- I*** + fiilden nomen actionis yapan ***-gun/gın*** eki, b. ***akkın*** ⊡. Meninski 1680 II, 2993, J.W. Redhouse 2006 s. 1203, R. Dankoff 2004 s. 242, TS 3439, DS 3610. × ***Küffāra kifāyet eyleyecek miḳdār tedārik olup işbu gemiler ṣıngunından çıḳup gelen ʿaskerlerle melāmel (olup) mürdelerin ve cīfelerin dökecek ve ḳoyacaḳ yerler bulumayup…*** (A. Bombaci 1946 [1560] s. 291). × ***Üçinci sınġun ḍonanma seferinde şehīd ve ḳaʿr-i deryāda dürr i ferīd gibi nā-bedīd olan ḳapudan ʿĀlī paşanuŋ ferzendi Meḥemmed bīk Mıṣr ḳapudanı nāmına olmışdur.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 142).

sınıfa kal- ‘sınıfta kalmak’ <Ar. ***ṣınf*** ‘sınıf’ + Tü. ***kal-***. × ***Ama bu okul, başka okuldu. Erkek kız karışık üstelik! Tenbel de sayılmazdı. İlkokula kadar hiç sınıfa kalmadan kıvırmıştı işleri. Ortaokulda olmuştu ne olmuşsa.*** (P. Celal 1978 s. 25).

sınıg-salhag Az. ‘kırık dökük, bozuk’ J.W. Redhouse 2006 s. 1203. × ***Bizim bāzi briġadalar aṛhayān olur ki, pambıġyıġan maşınlar avġustda lazım olacaġ, indidān ġeydinā ġalmır, sonra da iş işi basır, pambıġ saçaġlananda görür ki, maşın sınıġ-saḽhaġ arabadan pisdir. “Vaḫtında tāmir edin” demākdən yorulmuşuġ.*** (M. Ibrahimov 1960 s. 352). × ***Sökürük dā, ay yoldaş Şirzad, körpü ḫarabdır, sınıġ-saḽhaġ bir şeydir. Sabah tarlaya adam girācāk, gārāk pambıġ yıġaġ, ġoṛhduġ yıhıla-uçula, tālāfat ola…*** (a.e. s. 557). × ***Aḫı sınıġ-saḽhaġ taburetlā asılanın ayaġları arasında uçurum - boşluġ āmālā gālirdi?*** (S. Rähimov 2005 I, 166).

sınık/sınuk ‘kırık; utangaç, kırgın; içi boş’ ***<sın- I*** + fiilden partisip manasında sıfat yapan ***-ık*** eki, b. ***açık***, G. Clauson 1972 s. 836, B. Atalay 1986 s. 517, O. Blau 1868 s. 296, J.W. Redhouse 2006 s. 1203a, Meninski 1680 II, 2994, TS 3441, DS 3611. × ***Müddeʿī ṭaʿn ėdüben başuma ḳaḫar ʿışḳuŋı / Ṣınuġa vācib degüldür bunca atmaḳ daşlar.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 s. 171). × ***Sınuḳ sarsuḳ, zernīḩ gibi, islü puslu dişler gördi.*** (Ferec v. 17a). × ***Ki laʿli ṣımuḳdur geŋezlik cehl/Ṣınuġı bütün itmek olmaya sehl.*** (Ferheng–nāme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 17 no. 202). × ***Bu ṣınuḳ göŋlümde ḳaldıysa yaŋaġıŋ sevgüsi/Nola sevdügüm bilürsin kim oġurlar yāre su.*** (Naẓmī 1928 s. 54). ‘müflis; bankrott’ × ***Bir ṣınuḳ ḫāce gibi yüzini burtarsa nola/Eyledi reşk-i cebīnüŋ meh-i ṭābānı şikest.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.ın ilk yarısı] I, 74). ***sınuk gönüllü*** ‘alçak gönüllü’ TS 3445. ***sınuk sarsuk*** ‘kırık dökük’: × ***Sınuḳ sarsuḳ, zernīḩ gibi, islü puslu dişler gördi.*** (Ferec v. 17a).

sınıkçı ‘kırıkçı’ DS 3612. <***sınık*** + nomen actoris eki ***-çı,*** b. ***attarcı*** ⊡. DS 4690. × ***Bir kaçının ayağına eşek çitmesi rast olup sınıkçıya muhtaç olmuş.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 578). × ***Sağ kanat, ucuna doğru bir yerden kırılmıştı. Eğer bir usta bulmazsa, usta bir sınıkçı, martı kanadı kırığı onaran, tutturan bir adam bulamazsa, işte o zaman da martı kendi denizlerine hiç bir zaman uçamayacaktı.*** (Y. Kemal 1976 s. 312).

sınıklu ‘kırgın, kırık, mahzun, kırılmış’ <***sınık*** + ***-lu*** sıfat eki için b. ***adamakıllı*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1203a, TS 3445. × ***Gerekmezse göŋlüŋ sınıḳlu ola/Sınıḳlu göŋüller getürgil ele.*** (Ferheng-nāmei Sa‘dī 1340–42 [1073] s. 10 no. 119).

sınıklık/sınuklık ‘kırıklık, hüzün‘ <***sınık*** + sıfatdan nomen abstractum yapan ***-lık/-luk*** eki, b. ***ağırlık*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1203, TS 3446, A. Zajączkowski 1937 [1405] II, s. 93, M. Cl Huart 1921 s. 203, W. Radloff 1911 IV, 633. × ***Ṣöfcılar ṣınıḳlıḳ vāḳi‘ ola.*** (Ẕātī 1977 s. 153).

sınıktır- ‘yıldırmak’ <***sın-***+ fiilden fiil yapan ***-(ı)k-*** için b. ***acık-*** ⊡ + causativum (ettirgenlik) ***-dır-*** için b. ***acıkdır-*** ⊡. R. Dankoff 2004 s. 242, TS 3445, DS 3612. × ***İstanbul’da üç kopuk meydana geldi. Önüne geleni çarpıyor, arkasına geleni tepiyorlar. İstanbul’u sınıktırdılar.*** (M. Tuğrul. 1969 s. 290).

sınır/sinor/sınur/sıŋur ‘hudut, ayırıcı çizgi; uç, son’ <BizYun. ***σύνορον*** (sinoru) a.m. G. Meyer 1893 s. 43, J.W. Redhouse 2006 s. 1204a, M.Ş Yaltkaya 1934 s. 138, G. Doerfer 1967, III, 1276, DS 3643, M.Z. Pakalın 1972 III, 205, H. Eren 1999 s. 364, A. Zajączkowski 1937 [1405] II, s. 93. B. Atalay 1986 s. 516, Meninski 1680, II, 2690. × ***Ben ü sen ortada bilinmeye hīç/Şöyle kim mürtefi‘ ola sınur.*** (Elvan Çelebi 1984 [1358–59] no. 1954). × ***Bir ṣınurdur kim çekilmiş ol diyār/Şarḳ u ġarb olmış aŋa ḥadd ü kenār.*** (Pīrī Re’īs 1988 1, 20b). × ***Aşaġadan Rodosa ve Ṣaḳıza ve İstanbula gelecek gemiler elbetde meẕkür burunuŋ öŋüne uġrarlar˳huṣusān bir ṣınur gibidür***. (a.e. 2. s. 147a). × ***Ve ḳażāı Berkofçada vāḳi‘ olan Çebrüfçe ma‘deninüŋ ba‘ż-ı ra‘āyāsı ġayrı erbāb-ı tīmār sınurlarında vāḳı‘ olub zirā‘at ėderler.*** (Ö.L. Barkan 1943 [932/1525] s. 252). × ***Babam, meşeliği köklemiş de açmış o tarlayı. Bizim tarlayla komşunun tarlasının ara yerine bir kaç ak taş dizmişler ki sınır belli olsun. İlkyaz gelende babamla o komşu sabah erkenden kalkmak için birbirleriyle yarışırlarmış, hangisi erken kalkar da o ak taşları komşusunun tarlasının içine taşırsa kendi tarlasını genişletmiş olacak.*** (A. Nesin 1988 s. 55). ***sınur et-*** ‘sınır olarak belirlemek‘: × ***Yıldırım˳han girü Muḥammed begi āzād idüb˳hil‘atler giyürüb velāyetini yine virüb ṣulḥ ėdiler. Çaharşenbe ṣuyından ötesin sınur ėtdiler ḥad ḳodılar***. (Oruc b. ‘Ādil 1343/1925 s. 31). × ***Ṣoŋra ėlçi gönderdi barışdı Ḳorum bilinden aşaġasın ṣınur ėtdiler***. (a.e. 32). ***sınır ko-*** ‘sınırlamak, hudut tayin etmek’ TS 3455. ***sınır taşı*** ‘hudut taşı‘ TS 3456.

sınırdaş/sınurdaş ‘aynı sınırı paylaşan, sınır komşusu’ J.W. Redhouse 2006 s. 1084a, TS 3455. × ***Pinten ve Liġorna ḳal’aları ki Filoransiya ülkesinden olub Papa ülkesi ile sınurdaş müstakīl duḳalıḳdur. Andan***

aşağı (Ceneviz) ve başḳa ḥükümet ve (Milan) ile sınurdaşdur. (Kātib Çelebī 1329/1656 s. 11).

sınla b. ***sinle***.

sınuk b. ***sınık***.

sınuklık b. ***sınıklık***.

sınur b. ***sınır***.

sıŋur b. ***sınır***.

sınurdaş b. ***sınırdaş***.

sıpa/sapa 'eşek yavrusu; haylaz, yaramaz; çocuk; üç ayaklı' ***<sıp*** 'iki yaşına girmiş tay' + isimden isim yapım eki ***-a***, H. Eren 1999 s. 265, G. Clauson 1972 s. 783, J.W. Redhouse 2006 s. 1167b, DS 3613: 'üç ayaklı merdiven'. × ***Eşek ṣıpası öyle bir hırhız ki gözden sürmeyi çalar.*** (Ebü-bekir Ḥāzım 1326 s. 185). × ***Eşek yaladıktan sonra sıpanın kulaklarını çöttük (dik dursun diye, âdettir).*** (M. Makal 1950 s. 46). × ***Emeti nihayet bıktı usandı. On iki dönümlük tarlasını muhtara, sığırı sıpayı, kırığı sırığı da ucuz pahalı demeyip komşulara sattı.*** (Orhan Kemal 1950e s. 62). × ***Karşı yamaçtan sıpa kadar iki çoban köpeği koptu. Kafamda derhal babamın nasihatı doğdu: "Kaçak gösterme yoksa soymadan yerler adamı!"*** (F. Erdinç 1955 s. 103). × ***Bu topal sıpa yüzünden bizim aile ayan beyan iki müsavi grupa ayrılmıştı: Babamla ben, annemle ablam. Ve tabii, reis babam olduğu için, eninde sonunda bütün münakaşalar bizim tarafın galibiyetiyle biterdi.*** (M. Özay 1957 s. 60). × ***O gün bizim komşu çilingirin Ziya ile sıpayı yine Rum mezarlığına doğru götürürken alay etmek istemişti bizimle***. (a.e. s. 61). × ***Camızlara, eşeklere, danalara, sıpalara iyiydi. Uçları iğne gibi uzun dikenli, bir işe yaramaz, yenmez içilmez, mala maşata yaramaz.*** (F. Baykurt 1959y s. 13). × ***Peştemalın ucuyla çocuğun gözlerini kuruladı. Sonra tuttu salıncağı gölgeye getirdi. "Ben olmasam sıpan haşıl haşıl pişiyordu, Seneeem!" diye bağırdı gelinine.*** (F. Baykurt 1967k s. 15). × ***Nereye kayboluverdi eşşek sıpaları? Dur dinek bilmez hınzırlar!*** (T. Apaydın 1991 s. 174). × ***Ansızın bir sıpa anırıyor. Ama nasıl anırış! Susmak bilmiyor.*** (A. Ağaoğlu 1992 s. 126).

sıpala- 'eşek doğurmak, yavrulamak' ***<sıpa*** + isimden fiil yapan ***-la-*** için b. ***acabla-*** ⊡. × ***Anılar ve bellekler tembel tembel eşelenir; biri, "Ben Selanik'ten askerlikten döndükten iki ay sonra anası sıpalamıştı"; öteki, "Hayır, senin o dediğin sene anası hâlâ gebeydi" der; ben içimden, "Allah vere, şu Dursun Ağanın eşeği vaktiyle nalları dikse de, biz de bu konudan kurtulsak!" diye dua ederdim***. (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 164).

sıpıt-/sıbıt- 'atmak, fırlatmak, başından savmak; birinin arkasından atmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1167b, DS 3600, 3613, 4687. × ***Sen de Yenikapılıyım diye kafanın dikine gidersen iki günde sıpıtırlar.*** (M.O. Buyrukçu 1957 s. 59). × ***"Babafingoya söyledik mi kolundan tuttuğu gibi sıpıtıverir!" "Evet, kolundan tuttuğu gibi sıpıtıverir adamı. Bu bir memur olur, kâtip olur, çoğu zaman da bir öğretmen...*** (R. Il-

gaz 1962 s. 88). × ***Kolundan tuttuğum gibi sıpıtırım sokağa!*** (R. Ilgaz 1969k s. 101). × ***"Öyleyse, ibreti âlem için gömerim ben bu katırı!" dedi. "Duydun mu Araboğlu? Yarın sabahtan tezi yok, hurya et komşuları, sıpıtalım şunu yardan aşağı..."*** (F. Erdinç 1969 s. 75).

sıpsıcak 'iyice sıcak, sımsıcak' <***sıcak*** kelimesinden öntakı (réduplication + tezat ünsüzü) ile kuvvetlendirilmiş sıfat, b. ***apaḳçıl***. × ***Bu sıp sıcak çocuk kanı birdenbire donuverir diye korkmayınız. Bu devlerin granit bedenler içinde çağlıyan kanları daima sıcaktır ve daima delikanlıdır.*** (S.E. Ertem 1931 s. 252). × ***Tüm varlığı can ısısıyle sıpsıcaktı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 69). × ***O el öyle yumuşaktır ki, öyle sevecen kavrar ki parmaklarınızı, bazen de sıpsıcaktır, dede torun sevgisi gibi.*** (M. İzgü 2000 s. 159).

sıpsıska 'çok zayıf' <***sıska*** 'zayıf' kelimesinden öntakı (réduplication + tezat ünsüzü) ile kuvvetlendirilmiş sıfat, b. ***apaḳçıl***. × ***Hem erkekler tam Murat yaşına geldikleri zaman erkek olurlar... Öyle sıpsıska, incecik oğlanlara ben erkek mi derim? Bak sana söyleyim hanımefendiciğim, kızcağızın kısmetine mâni olursan vebal altında kalırsın...*** (R.N. Güntekin 1944 s. 157). × ***Öteki dört resim, bilinen Don Kişot, daha doğrusu, Daumier'den aşırılmış sahici Don Kişot... Sıpsıska, upuzun, kepkederli...*** (Kemal Tahir 1961 10). × ***Ayağa kalktım duymamak için. Koca kafalı, ablak yüzlü, al yanaklı, sıpsıska bedenli şu rençber Hilmi'ye de bak sen!*** (L. Erbil 1985 s. 62).

sır I 'çanak, çömlek, testi, küp gibi toprak kaplara parlaklık vermek, dış etkilerden korumak, sızmalarını önlemek gibi amaçlarla sürülen, saydam veya donuk vernik; aynanın arkasına ve kaplama metal eşyanın yüzüne sürülen ince metal tabaka' <Çin. ***ch'i*** 'vernik; lacquer' G. Clauson 1972 s. 842, B. Atalay 1986 s. 517, J.W. Redhouse 2006 s. 1047a, G. Doerfer 1967 III, no. 1230, H. Eren 1999 s. 365. × ***sır ḳulā*** 'sihirli külah; Tarnkappe': × ***Cansuz dėv tam yaḫlaşdı. Ayāğının gümbürtüsü gelince, hemen sır ḳulānı gene aslanzāde başına godu.*** (Ahmed Caferoğlu 1944 s. 16). × ***O dėyi sır ḳulā benim ossun, o dėyi benim ossun. Mallarının aşgārı şu. Biri seccade, biri sır kulā, biri gamçı*** (Ahmed Caferoğlu 1944 s. 16). × ***Gözünü aşdı yumdu ki cansuz dėvin ğonağının üstünde, gonaḫ ortada, edrafı deŋiz, sır ḳulā gafasında***. (Ahmed Caferoğlu 1944 s. 16).

sır II/sırr/sir 'gizli şey; gizem; el veya alında kırışıklıklar' <Ar. ***sirr*** a.m. Meninski 1680 II, 2576, J.W. Redhouse 2006 s. 1047a, M.Z. Pakalın 1972 III, 205. × ***Göŋlüŋi ̆hoş ṭut, tereddüdi gider! Emīrel-mü'minīn düşmenlerüŋ körlügine saŋa sırrıla in'ām ėdübdurur.*** (Ferec v. 122b). × ***Ḳorḳarısaŋ ki sözüŋi sırruŋı kimseye dėyem, eymān-ı muġallaẓa ḳesem yād ėdeyim ki saḳlayam.*** (a.e. v. 144b). × ***Benüm daḫı sırrum vardur. Cün dostlıġumuz temām oldı, ben daḫı dilerem saŋa sırrumı dėyem ki saŋa andan coḳ menfa'at var. Ammā gerekdür ki and icesin bu rāzı kimseye dėmeyesin!*** (a.e. v. 209a). × ***Gözüm ḳan aġlayu ṣordı bu sırrı cāna 'aḳl eydür: / Var, ey bī-cān, cigerden ṣor yürek ḳanda, göŋül ḳanı.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 32). × ***Şol ̆ham-ı ebrū ki sirr-i ṣavma'adur güşesi / Gence beŋzer kim ṭılsım-ile açar ̆hum-̆hāneyi.*** (a.e. s. 209). × ***Āh, kim sırr-ı derünum***

ser-be-ser fāş eyledi. (Ẕātī 1987 [16.yy.'ın ilk yarısı] III, 29). × ***Lebüŋ esrārını bir ẕerre deŋlü yoḳ bilür kimse, / Bu gün ben sirr ile ġā'ib erenlerden ḫaber çekdüm.*** (Ẕātī 1970 II, 486). × ***Fe'ammā "küllüküm rā'in ve küllüküm mes'ülün 'an ra'īyetihi" sırrından teġāfül-ile gürg-i nāştā ṣıfatinde taġallüb-ile re'āyāyı güsfend gibi begirdürler*** [veya ***begridürler***?]. ('Ālī 1979 [1581] I, 169). × ***Naẓm-ı güftāruŋuz sırr-ı tefsīr-i kebīr ve nesr-i cevāhir-nisāruŋuz remz-i te'vīl-i müstenīr olmışdur.*** ('Ālī 1587 v. 9a). × ***Vücūd-i muṭlaḳuŋ baḥri ne mevci kim ėder peydā / Ene l-Ḥaḳ sirrini söyler eger maḫfī eger peydā.*** (Uṣūlī, 'Ālī 1994 [1591–99] s. 193). × ***İmdi ikileyin eyitmek gereksin kim bularuŋ melikinüŋ sīreti ve ḫulḳı ve sirri bezm vaḳtinde savaş güninde niteyidi.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 97). × ***Sırrına āgāh olmaḳ içün avalı yemliyorum. Ben arpayı öŋüne dökdükce o yėdi.*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 269). × ***Bu Zabit efendi... sörcüğe rasgelmiş, aşnafişne etmişler, derken efendim sörcük Meryem sırrına ermiş.*** (S.E. Ertem 1935 s. 159). × ***Nihani- Bu tarikat sirridir Gani Ağa... Ulular mertebesindesin... hu dost.*** (M. Celal 1936ms s. 27). × ***Söyle benden utanma, sirrini söyle yavrum.*** (M. Celal 1936ms s. 35). × ***"Tabi aramızda kalacak değil mi? Çünkü ayın uyun değil." "Allah sırrı oğlum, ayın uyun olur mu?"*** (Orhan Kemal 1951s s. 67). × ***Bu dilli düdük Huriye hanım, ağzımı yoklamak ve sırrımı kapmak işini üstüne almıştı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 139). × ***Mān ki ġan ayaġlı zānnāyām, / Açma sirrim, heç kimsālār bilmāsin!*** (Azārbaycān ḫalġ dastanları 1961 I, 351). × ***Sırrım gözümden bilinecek, karnım birden şişip gelişecek korkusuna kapıldım. Şıh Abuzer mayalandığımı anlayanda, aylardır yatağıma girmediğini bilip, heç şüphe yok, Hacer gibi beni de recm ettirecekti.*** (K. Bilbaşar 1969 I, 177). × ***"Benim sırrım açıḫlandı, beni de kuylayın, sora gidin," diyip ruh teslim etmiş.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 328). ***sır ol-*** 'kaybolmak, yok olmak; bilinmez olmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1047: × ***Bizi ḳuru taḫtalara oṭurtdı, oğlanı da bıraḳdı da iz, nişān vermeden sır oldu.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 34). × ***Faḳaṭ bu 'ırḳı, lisānı, yüzü ve rūḥu bir sır olan maḫlūḳ babasının zincīrli ellerini ṭutarkenki ince parmaḳlarınıŋ raḳīḳ ḥarekātiyle bir def'a Damyanos'un ellerini ṭutsa...*** (H.E. Adıvar 1926 s. 89). × ***Belleğim, aybalara sır olan bir çökelti.*** (H. Yavuz 1992 s. 25). ***sırra kadem (olmak)*** 'kaybolmak, kaçmak, sıvışmak': × ***Topaca: "Aman paşacığım, bizi sen kurtaracaksın. Peşkircibaşının küçük oğlu yan sokakta evi gözetliyor" der demez Molla bey palas pandıras sırra kadem.*** (S.M. Alus 1933p s. 124). ***sırra kadem bas-*** 'kaçmak, kaybolmak, sıvışmak': × ***Öteki camlardan bir ḳaçı dahā ḳırılıyordu. Bizimki minder üstüne düşdü, bayıldı. Süleymān, sırra ḳadem başdı. Gümler gittikçe ziyādeleşiyor, ev ṣāḥibesi āvāz āvāz bağırıyor...*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 227). × ***Agavni baygın halde iken Topaç yetişmiş, araplar da sırra kadem basmışlar... Meğerse Agavniyi, Molla beyin haşir neşir olduğu sofracı kadın zannetmemişler mi?*** (S.M. Alus 1933p s. 104). × ***-Atalar anası karı nerede? Nereye sırrakadem bastı.*** (S.M. Alus 1934 s. 86). × ***Herseklinin dışarıya pertav etmesiyle sırra kadem basması bir oldu. 15, 20 gün meydanda yok.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 18.VI.1941). × ***İhtiyar memur, yakasında rozet bulunan gencin, sırra kadem bastığını farkedince***

derhal büyük caddeye doğru koşar adım yürümeğe başladı. (N. Tirali 1947 s. 102). × ***Bir gün teatroda Kraliça hazır olduğu halde, mabeyinci kıyafetine girip bir beyzade madamasının balkonuna vardım ve "Madam, Kraliça senin küpelerini pek beğendi. Tıpkısını sipariş edeceğinden bir görmek ister", dedim ise, Madam "Vay, Kraliça küpeleri beğenmiş." deyü kofalaklanarak, aniden çıkardı da teslim eyledi. Ben dahi alıp sırra kadem bastım.*** (E. Misailidis 1986 s. 699–700). × ***Efendim, ondan bundan desise ile para alıp, kösteği yünden ederler ve sırra ḳadem basarlar.*** (a.e. s. 725). ***sırrı bekle-*** 'sır tutmak': × ***Şu kim sırrı bekler sözden kaçar/Bayıḳ bil ki dilsüze yoḳdur ḳalem*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] 58 no. 689). × ***sırrı söyleme dostuna onun da dostu olur o da söyler dostuna.*** (Atasözü): × ***Vay size mi çattıḳ Geveze Çelebi! Aġzıŋı ṭutuŋ diyü size o ḳadar yalvardıydım siz de va'd etdiŋiz idi, size söylenen sır aġzıŋızda ṭurmaz öyle mi? Sırrı söyleme dostuŋa anuŋ da dostu olur dimişler ya, boş boğazlar ̮harcı maḳaralar tekerlenür boşalır.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 42). ***sırrını aç-*** 'birine açılmak, gizlediği şeyi söylemek': × ***Hüsni Hoca hiddetlenip, yetimler için para vermemeye başlamış ve zavallı Dilârâ fülûse muhtaç olmuş ise de namuslanıp hiç kimesneye sırrını açamamış.*** (E. Misailidis 1986 s. 318–319). ***sır sakla-*** 'gizli bir bilgiyi kimseye söylememek' Meninski 1680 II, 2571, J.W. Redhouse 2006 s. 1047a. ***sır tut-*** 'gizli bir bilgiyi saklamak, kimseye söylememek' J.W. Redhouse 2006 s. 1047a: × ***Ne kim ḳırnaġ ü ̮hādim vardı ḥāżır/Nigārı ḳodılar ü dutdılar sırr.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 6955). × ***Benim burada olmam işlerini bozuyor... Ḥālitiŋ aġzı ḳalaysız biraz... Sır ṭutacaġa benzemiyor... Ḥükümetle, Emine birlik olur da, başıŋa çorap örerlerse ben karışmam artıḳ.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 52). ***sır ver-*** 'sırrı ifşa etmek, gizli bir şeyi söylemek, ele vermek' J.W. Redhouse 2006 s. 1047a: × ***Servinaz'a gelince bu melek görünürde yok gibi eterleşti. Biz bu piyesin sır vermez üç kahramanı birbirimize tek söz söylemeden bir dilsiz rolü oynuyoruz.*** (H.R. Gürpınar 1972m s. 11). × ***Domuz kahpe mıh gibi duruyor. Sır vermiyor, çok sıkıştırdık, ahan öldür, ağzından laf çıkmıyor.*** (a.e. 24). × ***Frank manson ocağına dehalet etmiş gibi sır vermediler.*** (E. Misailidis 1986 s. 269).

sır- b. ***sız- III***.

sıra I '(isim, zarf) dizi, dizi hâlinde olan şeyler; belli zamanlarda nöbetleşe verilen ' J.W. Redhouse 2006 s. 1175a. ...***-acak/-ecek sıra değil*** '... için uygun zaman değil': × ***Çarşaflısı benimki, öteki de kafadarı modistra idi. "Bugün de böyle debdil gelmekte, ne münasebet var?.. Ermeni karısından başka yanına alacak kimse yok muydu? Ablası olsun gelemez miydi? diye noktaları inceden inceye düşünecek sıra değil.*** (S.M. Alus 1944 s. 80). ... ***-acak/-ecek sıra mı?*** 'retorik soru: yapılan işin zamanının doğru olmadığını göstermek için kullanılır': × ***Ulan Gılay havası çalacak sıra mı şu soğukta. Gücükte sakın Gılay havası çalmakta. Gücükte ekilen tohum büyümez. Atalardan galmadır.*** (M. Makal 1954 s. 104). × ***-Ulan nedir? Başıma aşar mültezi mi kesildin kavat? Bu sıra para bölüşülecek sıra mı? Gökyüzü ağardı ağaracak...*** (Kemal Tahir 2011 s. 300). ***ara sıra*** 'arada bir': × ***Pinelopi'nin***

arkasına takiben daireden aşağı indik ve ortalıkta ins ve cins olmayup, türlü ve türlü dairelerde mahpus bulunanların ara sıra ah-u uhundan başka sada işitilmez idi. (E. Misailidis 1986 [1872] s. 388). ***arkam sıra*** 'arkamdan': × ***Bir gün hocam uyur iken, kavuğunun düğümünü yastık ile beraber dikmiş idim. Pahıl olacak, son iğneyi bilmem nasıl çektim, ucu burnuna ilişen hocam hopladı kaldı (kalktı?), ve kavuğun tepesinde yeni moda püskül tarzı baş yastığını da sürükleyerek arkam sıra kovaladı ve o gün bana bir dayak çaldı ki felek de beğendi.*** (E. Misailidis 1986 s. 44). ***... bir sırasında*** 'esnada': × ***Sonra sakınmazdı gözünü vazife bir sırasında budaktan bile!*** (Orhan Kemal 1982 s. 8). × ***Murtaza, 'vazife bir sırasında' kadınlara zerrece önem vermezdi. Yalnız vazife bir sırasında değil, sık sık. Kadın nereden bakılsa 'bir kadın'dı işte.*** (Orhan Kemal 1982 s. 10). × ***"Sonra amirim var daha pek çok bozuk ahvaller... gördüm teftiş bir sırasında birtakım çocuklar, oynarlar iş bir esnasında oyun, hem de pamuklar üzerinde."*** (Orhan Kemal 1982 s. 171). ***bir sırasını/sırasına getir-*** 'bir fırsatını bulmak, uygun bir anı yakalamak': × ***Olur, cänım! dedi; ṣırasını getirir, bege söyleriz. Sen hemen bugün gitmiyorsuŋ ya? Ḥażır gelmişken bir ḳaç gün ḳalıver.*** × (E.E. Talu 1928 s. 28). × ***Lâf değil üstüne nişan yok be; kralara, prenseslere veriliyor. Bir sırasını getirip onu da söyle, aklı başına gelsin!*** (S.M. Alus 1933k s. 133). × ***CEMİL – (mütebessim) Bak işte olmadı: Daha yeni tanıştım, pek açılamam ona... GARSON – Fakat o sizi açacağa benziyor. Ne olur, siz de bir sırasına getirip açıverin.*** (M.L. Dikbaş 1936 s. 22). ***...-dığı sıra*** '...dığı sırada': × ***İçinde bir dinginlikle arkasına yaslanıyor. Hiç ummadığı sıra gelen Murat'ın sanki bile bile buralardan kaçışına, -oysa, o kadın meselesi bitmiş işte, bitti, diyorlar...*** (A. Ağaoğlu 1984 s 171). × ***Gülüşenler oluyor. Kendisi de gülüyor. Gündüz, "Sen sıkılıyorsun?" dediği sıra, salonun öteki ucunda Jale'nin de Ülker'e "Kocam solcu olmasaydı ben ne yapardım, onunla nasıl yaşardım?" dediğini işitmişti.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 263). × ***Ağlayacak gibi olduğum bir sıra gülümsüyorum. Tren bileti alabilecek kadar kararlı olabiliyorum.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 338). ***düşkün sıramızda*** 'zor zamanlarımızda, ihtiyacımız olan zamanlarda': × ***Seni severim. Düşkün sıramızda iyiliğini gördük. Ama doğrusu meseleyi duyunca öfkelendim! Karıya az daha sopa yedirecektin rezil!*** (Kemal Tahir 1957k s. 168). ***o sıra*** 'o anda': × ***Murat, her zamanki çekingenliğini, o kızsı duruşunu çoktan bırakmış, kendine güvenli, tek tek herkesin elini sıkmak için... Tam o sıra, ne olduysa oldu. Araya sarı perçemli bir kadın girdi.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 172). ***ol sıra içre*** 'o sıranın içinde, o dizide': × ***Ḳul ve sulṭān bir-durur iki degül/Ol sıra içre bir olur beg ü ḳul.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 86). ***o sıralar geçti*** 'artık zaman değişti': × ***Baŋa Ṭal'ätcığım edätıyla ḫiṭāb etmeyinz. O ṣıralar geçdi. Deminden beri şurada Sevdā gözyaşları dökerken şimdi ṣādıḳ bir ḳoca ṭavrı almaġa uġraşmayınız.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 221). ***sırada bir*** 'arada sırada': × ***Sırada bir anneannem benimle oynasın diye bildiği şeyleri bilmemiş gibi yapıyorum.*** (A. Ağaoğlu 1997 s. 138). × ***Anneannem sırada bir yalan söylüyor. Sırada bir yalan söylemese inanırdım.*** (A. Ağaoğlu 1997 s. 139). b. ***arada bir. sıradan*** 'sıraya göre, sırayla; ni-

teliksiz, herhangi bir özelliği olmayan': × ***Domdom:"Çekil ulan!" dedi. "Biraz da biz koklayalım!" Sıradan kokladık. Domdom, sıfır numara kazınmış kafasını kaşıyordu***. (R. Ilgaz 2007 s. 49). × ***Bütün Beyoğlu sıradan beyaz çekmeğe alışmıştı.*** (A. İlhan 1953 s. 59). × ***Ev sahibi ayağa kalkar, son bir atılımla geceyi kurtarmaya girişir; soğuk bir şaka yapar sıradan bir olay anlatır.*** (T. Uyar 1980 s. 7). × ***Sıradan bir yaz akşamıydı.*** (T. Uyar 1982ö s. 91). × ***Öyle sıradan bir flört falan olsa, bırak oğlum şu kızı der, sorunu çözerdim. Gel gör ki oğlan karasevdaya tutulmuştu!*** (A. Ümit 1996 s. 181). ***sıradan geçir-*** 'hiçbir şeyi atlamadan bakmak, incelemek, denemek vb.': ***İlk kez gördüğü yaratıklara bakıyormuş gibi; melon şapkalarını, boğazdan düğmeli, yuvarlak düz yakalı ak gömleklerini, ceketlerini, pantolonlarını, kalın pençeli, uzun boğazlı kunduralarını sıradan geçirdi.*** (Ş. Ünlü 1986 s. 171). ***sıra dayağı*** 'sırayla herkese vurulan dayak': × ***İki ihtiyarı damın avlusunda, ala kan içinde bıraktılar, başka evlere gittiler. Akşama kadar bir sürü insana sıra dayağı attılar. Gece Abdi Ağanın evinde misafir kaldılar.*** (Yaşar Kemal 2004 I, 390) × ***İki gün iki gece Anavarza kalesinin dibindeki Anavarza köyünde kaldı. Köylülerin hepsini, genç, yaşlı demedi, sıra dayağından geçirdi.*** (Yaşar Kemal 2004 II, 413). ***sıra düşür-*** 'denk getirmek, uygun zamanını bulmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1175a: × ***Her gün mü ters tarafından kalkar? diye çıbanın başını deşer, akşama kadar, sıra düşürüp, aynı mevzuu ısıtır ısıtır, ortaya kordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 140). × ***Göksu panayırının medih ve senasını ben de çok kimselerden duymuştum. Fakat sıra düşürüp gidip görmek daha nasib olmamıştı.*** (S.M. Alus 1944 s. 97). ***sıra getir-*** '(dativus ile) sözü birine getirmek': × ***Arkadan Ayşe hanıma sıra getirdi: kibarlığı, hatunluğu, hanımefendiliği...*** (S.M. Alus 1933p s. 166). ***...sıralarında*** '(zaman için) ...dolayında, civarında': × ***"Yusuf ne zaman Hilmi Beylerin bağına gelip Muazzez'i almış?" diye sordu. Karısı hemen cevap verdi: "İkindi sıralarında..." Sonra, birdenbire düştüğü bir korkuya mağlup olarak, yalvarır gibi mırıldandı.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 180). ***sıralı sekili*** 'düzenli, sıralı': × ***Birkaç saat sonra yeniden eski kabuğumda olacaktım. Kafamda her şey sıralı sekiliydi.*** (A. Ağaoğlu 1997 s. 79). × ***Trendeyim. Her yer çok ağır kokuyor. Kompartımanlar kadar koridorlar da. Kafamda sıralı sekili duran her şey sırasını bozuyor.*** × (A. Ağaoğlu 1997 s. 91). × ***Dünya... Dünya... İşte anlattığım gibi yavrum. Yaradan güzel yaratmış... Her şeyi sıralı sekili... Tohumu, toprağı, güneşi, rüzgarı...*** (A. Ağaoğlu 1982o s. 408). ***sıralı sırasız*** 'yer ve zaman gözetilmeden': × ***Annesiniŋ bu yaḳışıḳsız ve kendini mübālaġa ile begenen gence, ġazetelere Diyārbekirde ictimā'ī inḳılāb ḥarekātını geçirmesi için müdāhale etmesine muḳābil kendisi hīç yüz vermiyor, ḥattā ṣıralı, ṣīrasız bozuyordı.*** (H.E. Adıvar 1928 s. 328). × ***Yakup ağa, gençliğinde sığırtmaçlık yaptığı devirlere ait bir çoban hikâyesine başladı. Çocukluğunda sığırtmaçlık ettiğini babasının böyle sıralı sırasız herkese söylenmesine, kılığa kıyafete, hiç aldırmamasına Mustafa birkaç zamandanberi kızıyordu.*** (Kemal Tahir 1955s. s. 60). × ***Sıralı sırasız meme veriyorsun oğlana! Kucak arsızı yaptın fakiri!*** (Peride Celal 1978 s. 7). ***sıra mı*** 'retorik

soru: sırası mı': × ***Hele otur... Ne canı tez oğlan! Otur hele, ekmek yiyelim. -Bırak yahu! Ekmek yiyecek sıra mı?*** (Kemal Tahir 2004 s. 223). ***sıra sav-*** 'sırasını geçirmek': × ***Uyku beni dutmuyor... Baba yerime geç, sıramı sav kuzum.*** (A. Dino 1944 s. 85). × ***Bu vaziyetteki tazelere akıl öğretecek akıl hocaları eksik mi?.. Konu komşu arasında, sındırlıyı sıyırtmış, artık sırasını savup geçmez olmuş, fakat hâlâ da tek duramıyan, fikir çelmekten zevk duyan işgüzar kocakarılar çok.*** (S.M. Alus 1944 s. 175). × ***O öldü, siz sıranızı savdınız!.. O mezarın başında havaya ateş açan görevliden korkmuştum.*** (L. Tekin 1986 s. 140). ***sıra seki tanıma-*** 'düzen tanımamak, kurala uymamak': × ***Burada, son yıllar, sıra seki tanımadan çekip gitmiş yakınlarımdan ötürü yüzleşmek zorunda kaldığım ölüm dışında, benim için bilinmedik hiçbir yer kalmadığını düşünüyorum.*** (A. Ağaoğlu 1985 s. 31). ***sırası değil*** 'uygun zaman değil': × ***Aylaḳlıġıŋ ṣırası değil... bu fiṣ ḳosuŋ ṣoŋunda bir şey çıḳacaḳdır, göreceksiŋ. Emine dedi idi dersiŋ...*** (Mahmud Yesari 1928 s. 131). × ***LÜTFİYE HANIM. – Vay! bir de hiddet ediyor! Hele hele şu maskaraya bak (İhsan Beyi çimdikler.). İHSAN BEY. –OF!.. Şakanın sırası değil, gerçek söylüyorum, beni istiyor musun yoksa...*** (Recaizāde Ekrem 1941 s. 56). × ***Bir perükâra girsem, sırası değil. Fesin işi biter bitmez kalıpçı mutlaka bir işaret yahut fısıltıdan sonra önüme düşecek, nereye götürecekse götürecek.*** (S.M. Alus 1944 s. 37). ***sırası düş-*** 'uygun bir zamanı gelmek': × ***Ahmet Bey Mısırdaki dairenin vekilliğini kurduğunu saklamıyordu. Sırası düşsün,düşmesin***. (R.C. Ulunay 1941 s. 104). ***sırası gel-*** 'zamanı gelmek': × ***Sırası gelmişken merhuma rahmet okuyayım. Çok babacan, ayni zamanda da yaman bir adamdı. Beykozlu Sadık Bey derlerdi.*** (S.M. Alus 1944 s. 14). × ***Sonra dağılmaya sıra gelir.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 118). ***sırası mı*** 'retorik soru: sırası değil': × ***–Ne var bunda? Elbette gerçek söylüyorum. İçerim ḳan ağlarken, şaḳanıŋ ṣırası mı ki?*** (E.E. Talu 1928 s. 327). × ***Şimdi 'Bana ne?' filan diye ters cevaplar vermenin sırası mı? Bak, ben seninle akran gibi konuşuyor, danışıyorum.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 74). × ***"Pencerede aralık bulursak, bakarız!" dedi. "Aralık bulunmazsa geçer gideriz" dedik. Buralarda titremenin sırası mı? Soğuğu yedik!*** (Kemal Tahir 1955s s. 15). ***sırasına/sırasını gel-/getir-*** 'fırsat bulmak, uygun bir anını bulmak': × ***Anlamaz gibi görünür, karşısındakileri aldatır, genç arkadaşların ona alaylı gözü ile baktıklarını, çekemediklerini, eğlendiklerini bilir, hiç sesini çıkarmaz. Bu sessizliğine aldanmamalı; sırasını getirmeyi bilir ve öç alır.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 186). × ***Cevdet efendi, yalan yanlış, beş on rumca kelime bilir, neşelendi mi mutlaka sırasına getirip bunları sarfederdi.*** (S.M. Alus 1934 s. 119). × ***Her şeyi bilir görünen, bir Arap gibi Arabistandan bahseden şarlatan bir adama bir sırasını getirip sormuşlar.*** (M. Baler 1969 s. 40). ***sırasına göre*** 'sıraya uygun olarak; yeri geldiğinde, uygun zaman olunca': × ***Onların muḥtekir zenginlerden yüzde yirmi beş, otuz ve ṣırasına göre daha ziyāde fā'iźlerle para alıyorlar.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 211). × ***–Ben mi gidip cilveleneceğim? –Ne olur. 'Ār yılı degil ḳār yılı, ḳızım! İnsān ṣırasına göre fedākārlıġıŋ her türlüsüne ḳatlanır.*** (E.E. Talu 1928 s. 326). × ***Hayri, kendi için bunu bir imtiḥān olaraḳ telaḳḳī ediyordu. Ṣıra-***

sına göre silāḥ çekerek, ṣırasına göre küfürle, yumruḳla, boğaz boğaza ġavġa ederek senelerce bıçḳınlıkdan ṣoŋra aġır, uṣlu bir efendi olmaya ḳarar vermişdi. (Mahmud Yesari 1928 s. 177). × ***Daha lāzım gelirse bile vereceksiŋ ṣırasına göre o da saŋa ḳarşı öyle yapacaḳ.*** (a.e. 327). × ***-Sırasına göre delikanlı, sırasına göre... Tövbe estagfurullah! Neler söylendik! Ne günahlara soktun beni be Fahri Efendi!*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 64). × ***Bir delikanlı, üzerinde şerbet bardakları dizili büyük tepsiyi hoppadan kaldırdı, kadem sırasına göre cemaate dağıtmağa başladı.*** (Reşat Enis 1944 s. 119). ***sırasında*** 'icabında, gerektiğinde, zamanında, uygun bir fırsat bulursa' J.W. Redhouse 2006 s. 1175a: × ***Yavaş yavaş sırtını okşamaya başladığında, başını çıkarıp boynunu yukarı kaldırıyor. Senden korkmazdı, taze sebzeleri avuçlarından yerdi sırasında. Köpekleri bağıra çağıra uzaklaştırdığında yukarda, parmakların arasından eğilen sarışın, genç başı kocanın.*** (P. Celal 1991 s. 16). × ***En sevmediğin şey, bitmemiş öykü, romanları başkalarıyla konuşmak. Li, başkası değil, ona açılmak hoşna gidiyor sırasında.*** (a.e. s. 41). × ***Kimse onun bir yabancı olduğunun farkında değil. Sırasında hepsinden nefret ettiğini anlamıyorlar.*** (a.e. s. 99). × ***Hurşit sen de kızıyorsun sırasında.*** (a.e. s. 101). × ***Sırasında yakın ve sıcak sana karşı, sırasında bir yabancı! Ne kadar çabuk değişiyor!*** (a.e. s. 303). ***sırasını düşür-*** 'uygun bir anını denk getirmek, uygun bir fırsat bulmak': × ***Kanarya, bir sırasını düşürüp bohçacının getirdiği listeyi de Hacı beye gösterecek. Bakınız, diyecek, paşamızın kendi el yazısı, kendi imzası...*** (S.M. Alus 1933p s. 192). × ***İcabına göre tavır takınıp rol oynayor, sırasını düşürdü mü, beyinin boynuna atılıyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 151). ***sırası sekisi*** 'düzeni, sırası': × ***"Ya ölürsem ne olursun?" diyor. Kimin öleceği önden sırayla belli mi, artık sırası sekisi mi kaldı işin? Her şey durulsun, dinsin; şiiri okuyayım ona, diyorum.*** (A. Ağaoğlu 1982h 121). ***sırasile*** 'değişimli, dönüşümlü' Meninski 1680 II, 2954, J.W. Redhouse 2006 s. 1175a: × ***En başta Pamuk, sonra sırasile bütün dalkavuklar, karşı gülleri el ele vermiş, meyhaneci Niko ile bizim Arap Sadi de katara katılmış, tozu dumana katarak hora tepiyorlardı.*** (S.M. Alus 1944 s. 169). ***sıra vardı*** 'yeri gelince': × ***"Sözüm yabana pezevengin sedası hala kulağımın dibindedir, tut ettim buradan, efendim üç çifte ile sıra vardı, Boğaziçi köylerini dolaştım ve kahvelerde araştırmadık adem bırakmadık ise de bulamadım"*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 500). × ***Evvel emirde, İznik'i zapt edüp, oradan ileri hareket eylediler ve sıra vardı Antakya'yı Urfa'yı (Edessa) ve uğurlarına rast olan memleketleri deruhde eylediler...*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 755) × ***Maios, İunios, İulios, Avgustos, Septemvrios, Oktovrios, Noemvrios, Dekemvrios, İanuarios hasılı Fevruarios sıra vardı varillerini açıp içinde şarap bulmadıkta, "Bu ne hikmettir," deyü varilleri indiriyorlar, ne baksınlar.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 564). ***sıra verme-*** 'başkasına (konuşması veya bir şeyi yapması için) fırsat vermemek'. ***sıraya diz-*** 'sıraya koymak': × ***Olanı, biteni, delille, ispatla anlattıktan sonra bugünkü seferimizi de söyleyeceğim; hepsini bir sıraya dizeceğim.*** (S.M. Alus 1934 s. 210). (Argo) 'birçok kimseyle cinsel ilişkide bulunmak' H. Aktunç 1998 s. 257. ***söz sırası bırakma-*** 'başkalarının ko-

nuşmasına fırsat vermemek': × ***Bunları öğmeğe başladı mı, başkalarına söz sırası bırakmaz Başını kaldırıp gemiye baktı.*** (M.S. Esendal 1958 s. 11).

sıra II '...boyunca, ...sırasınca, ...sürdüğü müddetçe' J.W. Redhouse 2006 s. 1175a, DS 3614. ***arka sıra*** 'arkası sıra, ardından; hinterher' J. Thury 1885 s. 48, J.W. Redhouse 2006 s. 1175a. ***dîvâr sıra*** 'duvar boyunca': × ***Mütehevvirâne başların eteklerine sarup, bir gice ittifâk idüp, bir uğru kapudan -ki kâfir-i la'în ol tarafdan vehm itmez idi- altmış yigid pür-dil ü pür-yarak çıkup dîvâr sıra kâfire yakın geldiler.*** (Tursun Bey 1977 s. 131). ***izi sıra*** 'izini takip ederek': × ***İçinden, çakal delirmiş, diyordu. Ama izi de bırakmıyordu. Çakala küfrede ede izi sıra gitti. En sonunda iz onu kuraklığa çıkardı. Bu köpoğlu çakalda iş var, dedi. Bütün çakallar akıllı olur zaten...*** (Yaşar Kemal 2004 I, 217). ***kıyı(sı) sıra*** 'kıyısı boyunca': × ***Anlamamazlık etmedik ama binâyı göremedik... Biraz daha kıyı sıra yürüdükten soŋra bulabildik.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 48). × ***Tatvanda kalmadım. Gölün kıyısı sıra yürüyerek "Tuğ"a geldim. Tatvanla Tuğ arası yarım saat çekiyor.*** (Yaşar Kemal 1971bd s. 42). ***mağrib sıra*** 'batıya doğru': × ***Güneş maġrib sıra bıraḳsa maḥmil/Ḳamer gibi yüriyü kes menāzil*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 3567). ***yalı sıra*** 'sahil boyunca': × ***Cenderme önümüz sıra yürür, bize yol gösterirdi. Geçtiğimiz yerlerde nöbetçiler topuk vurup selâma dururlardı.*** (K. Bilbaşar 1969 II, s. 18). ***yanı sıra*** 'yanında, yan tarafında': × ***Siyah paltosunun sağ kolunu âdet olduğu üzere giymişti. Boş kol, yanı sıra sallanıyordu.*** (Kemal Tahir 1955s s. 118). ***yol sıra*** 'yol boyunca': × ***Gideridim ben yol sıra yavlak uzamış bir ağaç/Böyle lâtif böyle şirin gönlüm aydur bir kaç sır aç.*** (Yünus Emre 1943 [14.yy.] s. 74, no. 214). × ***Bir ḫocanın birisi yol-sura gelirüke, bir insan gafasına çatmış. Gafadan bir seda çıgarımış.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 23). ***akılları sıra*** 'akıllarınca': × ***Gökçimen'de çok kızlar yetişti sonra. Çevre köylerin varsılları gözelini seçip seçip aldı. Köyün yoksul oğlanları da evlenebilmek için Ankara'ya, İstanbul'a göçtü. Odacı oldular. Akılları sıra biraz para biriktirip geri gelecekler. Nasıl birikir yoksulun elinde para? Hiçbiri geri gelmedi.*** (F. Baykurt 1971t s. 150).

sıra III 'kimyona benzer bir bitki' DS 3614. × ***Çocuklarla dağa çıkarak, turp otu, sıra otu filan toplayıp demetledim. Pazar günü olunca eşeği yükleyip buraya dah ettim. Neyse, otları satıp savdım. Birkaç arşın da bez alabildim.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997 s. 47).

sıra havlusu 'yemek havlusu' × ***İki takım, beheri onar aded sıra havlusu denilen yemek havluları, yüz havluları.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 100).

sıram sıram 'sıra sıra' <***sıra I***. × ***Göğsüne beşibiryerdeleri, sıram sıram, dizlerine kadar sarkıtalım, pınsa küpeleri, gül yüzükleri takıp takıştıralım, bak o zaman seyret!*** (E.E. Talu 1937 s. 109).

sıra sıra 'dizi hâlinde' <***sıra I***. J.W. Redhouse 2006 s. 1175a. × ***Ortalarında bir dolaplı kuyu vardı. Gözleri bağlı bir hayvan, durmadan bu dolabı çevirir. Ortadaki çıkrık, kah bir çocuk gülmesine, kah bir kadın hıçkırığına benzer sesler çıkarır. Sıra sıra demir kovalar-***

dan sular boşanır, dolar. (Y.K. Karasomanoğlu 1932 s. 25). × ***Ve bu şerit üstünde şehirler, ülkeler, kıtalar, adalar, sıra sıra, birer yol menzilini gösteren noktalardır.*** (a.e. s. 28). × ***Sıra sıra konaklar, köşkler, yalılar, atlar, arabalar, sandallar, hanımlar, odalıklar, cariyeler: Molla beyefendi dünya cennetinde; ne oldum delisi.*** (S.M. Alus 1933p s. 211–212). × ***Biri ötekine sıra sıra cemaati göstererek "Durdabları güzel!" demiş.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 7). × ***İşte şu sıra sıra granit kubbelerin altından bir tünel açacağız. Gölün suyunu ovaya akıtacağız.*** (İ. Tarus 1961 s. 7). × ***Sıra sıra kamgalar./ Bir birini yongalar./İzin versin yengeler./ Ben beyimi överim!*** (H.Z. Koşay 1943 s. 281). × ***İsteyen beş kuruş, yedibuçuk kuruş, on kuruş mukabilinde bu sandalyelere oturuyorlar; istemeyenler ki bunlar ekseriyettir, sandalyelerin gerisinde ve ayakta sıra sıra halka olup bedava seyrediyor ve numara aralarında parsaya çıkanlara kırkar para, ikişer kuruş veriyorlar*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 100).

sırast 'itme, bir şafta ekseni yönünde etken olan kuvvet, geminin seyri esnasında pervaneye karşı gösterdiği ileri ya da geri gitmesini sağlayan kuvvet' R. Akdoğan 1988 s. 510 × ***Gemi seyir halindeyken en ağır vazife sırast yataklarına yüklenir. Sırast, pervaneye istinat noktası olmaktadır. Şaft, pervaneyi makineye bağlayan bir vasıtadır.*** (R. Enis 1947 s. 28).

sıravardiya 'sırayla' <Tü. ***sıra*** + İt. ***guardia*** 'posta'. Krş. TS 3457: ***sıravardı*** 'bir sırada' × ***Esrarlı sigara sıravardiya dolaşmaya başlamıştı. Alınan dumanın zerresi ziyan olmamacasına ta ciğerlere çekiliyor, gözler yumuluyor, yüzler ağarıyordu.*** (Orhan Kemal 1951s s. 66).

sıravi Az. 'sıradan, başkalarından bir fark göstermeyen' ADİL 2006 IV, 108. ××

sırça I 'cam, billur, içi sırlı çömlek' <ETk. ***sırça, sırıçga*** a.m. G. Clauson 1972 s. 845, B. Atalay 1986 s. 517, J.W. Redhouse 2006 s. 1174a, TS 3457, DS 3615, A. Caferoğlu 1931 s. 91. × ***Bir gemici bir Şāmī sırcadan mefraġ gemiyi sürmiş gelür. Yėlken aġacı ki var ḫām 'anberden.*** (Ferec v. 55a). × ***Benüm cānum bir sırcadan tābūt icinde-dür, ol tābūt deŋiz dibinde-dür. Süleymān yüzügi gerekdür! Anı deŋize göstereler: "Tābūtı göster!' dėyeler, tābūt görine.*** (a.e. 148b). × ***İkisi bile durdılar, deŋiz kenārına geldiler, yüzügi deryāya 'arz eylediler. Derḥāl bir sırca ṣandūḳ ṣu yüzine çıḳageldi. Ṣandūḳı aldılar, köşke geldiler. (a.e. 148b).*** × ***Üşbu kücenüŋ ilerüsinde bir sırcalu mescid vardur.*** (a.e. v. 225a). × ***Ol oġlan ḫażret-i Nüḥa su'āl eyledi ṭūfān ne deŋlü olacağın bilür idi varup sırçadan bir ḳubbe düzüp kifāyet miḳdārı etmek ṣu alup içine girdi, oturdı.*** (Tārīḫ–i ḳırḳ vezīr 1303 s. 326). × ***Ammā ḫurdavāt ki sırça esbābı ve iplik ve kirpās ve kāġıd ve sāyir bunlaruŋ gibi her yükinden ḥaḳḳ-ı ḳıble dörder aḳca ve rub'-ı aḳca alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [955/1548] s. 222). × ***Sevinçten içim içime sığmazdı. El tezgâhında dokunmuş siyah benerveğim, sırça düğmeli mintanım, kepkepli ayakkabılarımla idare yerine öyle bir kurulurdum ki!*** (Z. İlhan 1948 s. 39). × ***Dağların başı ışık içinde kalmış, az sonra güneş doğacaktı. Düldül dağının doruğu bir sırça parçasıymış gibi ipil ipil yanıyordu daha***

şimdiden, göz kamaştırıyordu. (Yaşar Kemal 1993 s. 72). ***sırça sarây*** ‘a glass house’ J.W. Redhouse 2006 s. 1174a: × ***Cihānuŋ ḳıymetī ṭaşın virürlerse ṣıma anı./Maḥabbet padişāhınuŋ göŋül sırça sarāyıdur.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.’ın ilk yarısı] I, 484).

sırça II b. ***serçe parmağı***.

sırçak ‘aşınmış, sıyrılmış; Kratzen, Abschürfung’ × ***Ama üstüme düşüldü ya, bende bir gönül tokluğu, bir nazlanma, bir ağırdan alış... bir ipe un seriş... vazoya türlü kusurlar buluş... Yok, “rengi biraz açıktı” da... Yok, “kenarında sırçağı vardı” da... “Su koyunca boyaları kabarıp silinmez mi dersin?”*** (H. Taner 1954 s. 75). × ***Zaten çizik çizikti o büfenin üstü... Zaten sırçağı vardı o tabakların.*** (a.e. s. 91).

sırçan b. ***sıçan***.

sırdaş/sirdaş ‘bir sırrı paylaşan’ <Ar. ***sirr*** + ortaklık gösteren ***-daş*** eki, b. ***adaş*** ⊡. a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1052a. × ***Pes vācibdür kim bir sırdaş tavassuṭıyla şehzādenüŋ ża‘fı, ne bābdandur, biline.*** (Ferec v. 35b). × ***Ṣaḳın reng vėrme aṣlā sırdaşıŋa, / Ṣoġuḳ ṣular ḳatar pişmīş aşıŋa.*** (Vāṣıf ‘Osm̱ān 1257 s. 93.). × ***Bilā-istiṣnā her ‘āṣıḳ için bir sırdaş bulunmaḳ bir ḳā‘ide-i ‘umūmīye ḥükmündedir.*** (H.Ż. Uşaḳlıgil 1317 s. 169). × ***Senin oynaşın, sırdaşın yok ta bir sıraya dişlerini neye yaldızlattın? Puhu kuşu gibi o kuyruklu kuyruklu sürmeleri kimin için çekiyorsun? Mahmut paşada saç boyası bırakmadın, sarısını, kumralını, hepsini tecrübe ettin.*** (H.R. Gürpınar 1934 s. 92). × ***Nihani – (Pembe’ye) Mübarek hatun! Sirdaşum, yoldaşım Gani Ağa ile halvet olmak isterim... bize destur.*** (M. Celal 1936ms s. 27).

sırf b. ***sırp***.

sırfen ’tamamen, tümüyle’ <Ar. ***ṣırf*** ‘a.m. + ***-en*** zarf eki, b. ***aceleten*** ⊡. × ***Bizim zamanımızda düğün düğüne benzerdi. Her şeyin yolu erkânı vardı. Gelin gelinliğini bilir... güvey de güveyliğini... Bir defa canım görücü âdeti sırfen kalktı... bir defa akıl var yakın var.*** (Ali Galip Arcan 1932ed s. 7). × ***Elbette.... yaşayalım karıcığım.... yaşayalım.. söyle ne yapalım.... A... A... benim sırfen aklımdan çıkmıştı.*** (a.e. s. 11). × ***O hırpaninin de nesini sevdindi bilmem ki... Sen ona layık mıydın şekerim?.. Bir kokozun, bir hışırın koynunda gençliğini, tazeliğini söndürecektin. Aaaa... İçim razı olmadı buna... Sırfen bunun için açtım davayı da... Seni kurtarmak için...*** (R. Enis 1933 s. 211). × ***Evde yüzünü görmek nasip olmuyor. Sırfen değişti. Diyorum ya, keşke memuriyyeti daha ufak olaydı da, evine de hayrı olaydı.*** (M.Ş. Esendal 1958m s. 22). × ***Yemek vakti oldu. Birlikte yemek yediler. Doktor bir aralık savuştu, öğle uykusunu uyudu. Geldi. Hala Yusuf Efendi’nin sırfen değiştiğini konuşuyorlardı.*** (a.e. 26).

sırga Az. ‘küpe’ ***<ısır-*** + fiilden çeşitli mânada isim yapan ***-ge*** eki için b. ***bilge*** ⊡. DS 3615. ***sırga elā gulaġından as*** Az. ‘kulağına küpe olsun!’: ***Sān mānim sözümü tut, sırğa elā ġulaġından as. Adam nā ġādār kiçiklik elāsā, o ġādār böyüyār.*** (M. İbrahimov 1960 s. 54). × ***Sānā bir söz deyācāyām, sırğa elā, as ġulaġından.*** (a.e. s. 139).

sırı- ‘sağlamca dikmek; yorgan, şilte vb. iri iri, aralıklı dikmek, özensiz dikmek, yamamak’ <ETk. ***sırı-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 845, B. Atalay 1986 s. 517, TS 3460, DS 3616. × ***Felaket büyüdü. Sanatının öldüğünü kabullenecek usta olur mu dünyada? O da ustaydı. Daha özenle sırımaya başladı yemenileri. Üstlerine ibrişim nakışlar, dikişler koydu.*** (A. Kutlu 1991 s. 75).

sırık ‘değnekten uzun ve kalın ağaç’ <ETk. ***sıruk*** ‘direk, çadır direği’ G. Clauson 1972 s. 848, J.W. Redhouse 2006 s. 1199a, H. Eren 1999 s. 265, DS 3616. × ***Ellerinde sırık, sürülerin arkasından koşarak, “büüüvt” diye bağırışırlar, iki parmağı birleştirerek ıslık çalarlar, “gehgehler, bilibililer...*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 24.V.1944). × ***Bir sırık uzatalım da kurtaralım şu boğulan canları demiyorsunuz! Neden bu kadar kendimser oldunuz batasıcalar?*** (F. Baykurt 1971t s. 200). × ***Cambaz yukardan palyaçoya gülerek selâm verip ellerini iki yana açarak telde sırıksız yürümeye başlıyordu.*** (A. Özyalçıner 1991 s. 24). (Argo) ‘olağandan uzun boylu’ H. Aktunç 1998 s. 257. × ***Boyu bosu da karar. Ne gökten yıldız toplıyacak kadar sırık, ne yerden yapma bücür.*** (S.M. Alus 1944 s. 161).

sırık hamalı ‘sırıkla ağır eşya nakleden hamal, büyük fıçı ve varilleri sırığa geçirip önde bir veya iki arkada da bir veya iki kişi olmak üzere taşıyan hamallar’ M.Z. Pakalın 1972 III, 207. × ***Ya, terinin ekşi ekşi, ayaklarının sası sası taaffünü... Sanki gümrüğün sırık hamalı, buraya kadar gelmiş, yükünü indirir indirmez, soluğu yanımızda almış...*** (S.M. Alus 1933p s. 204).

(Argo) **sırıkla-** ‘çalmak, alıp götürmek’ H. Aktunç 1998 s. 257. ***sırık*** + İsimden (veya sıfattan) fiil yapan eklerin en işleği olan ***-la-/-le-*** genişlemesi için b. ***abapla-*** ⊡. × ***Böyle söylerim ama bizim eṣnāfa da pek arḳa çıḳmaġa gelmez... Her işçi bir paket ṣırıḳlasa, fabriḳa ṣatışı yarıya düşer... Bizler, bol bol tütünüŋ tozuyla geçiniriz***. (Mahmud Yesari 1928 198). × ***Bu neşeli haber yalnız bu kadarcık değil. Birkaç gün evvel oğlan, sanki bostandan lale ile incir çalar gibi Kağıthane köyünden sırıklamış, buradaki çergeye aşırmış; bu çalma işi Çingeneler arasında dedikoduya yol açmış. Kız tarafı bu evlenmeye razı değil imiş.*** (H.R. Gürpınar 1939 s. 126). × ***Misafir odasında eski bir maroken koltuğu var. Telleri fırlamış, kıtıkları sarkmış. Savcı yardımcısı şakaya getirip.“Hükûmetin hangi odasından sırıkladın bunu?” dedi.*** (İ. Tarus 1955 s. 200).

sırılsıklam/sırsıklam ‘iyice ıslanmış; iyice, aşırı miktarda’ <***sırıl*** ‘pekiştirici öğe’ + ***sıklam*** ‘sıkılacak kadar ıslak’ Şemseddīn Sāmī 1317 II, 848, J.W. Redhouse 2006 s. 1201a, DS 3616: ***sırılsıklak, sırımsıklam:*** × ***Soyununca geniş göğsü, şişkin bazuları, hürmetlice karnile başaltına güreşen pehlivanları andırır. Oturaklama denize atlayıverdi mi etraftakileri tepeden tırnağa sırsıklam ederdi.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 1.VI.1944). × ***Bārān-ı belā seylinden ġalṭan murġ-ı āb-ı cuhūdī mānend başdan ayaġa ṣırṣıḳlam ḥażret-i paşa kerīmüşşān naẓarlarına ol ḥaber maḥallinde irgürmişler***. (A. Bombaci 1946 [1560] s. 200). × ***Sıkıyönetimce İstanbul’dan sürgün edildikleri günden beri yavaş yavaş çürüyen İstinyeli Tevfik’le, Berbat Şevket de sırıl-***

sıklam hırpanileri içinde, birbirlerine sokulmuş, düşünüyorlardı. (Orhan Kemal 1951s s. 45). × ***Nihayet, akşam üzeri yolum bir parkın kapısı önüne çıktı. Sırılsıklam ter içinde, perişan bir halde içeri girip, yeşilliğe, sessizliğe doğru yürüdüm.*** (Yeni Hikâyeler 1952 s. 92). × ***Duvarlar sırılsıklamdı, yosun tutmuştu, küf kokuyordu.*** (R. Enis 1957 s. 85). × ***Erken yola gidenlerüŋ başına gün ṭoġa. Yağmurlu günde yola çıḳan ṣırṣıḳlam deli ola.*** (M. Çavuşoğlu 1970 s. 152). × ***Yağmur altında evden eve gidip gelmeler, yağmur altında büzülerek, ağız ağıza konuşanlar... Suya batmış gibi sırılsıklam her biri...*** (Yaşar Kemal 2004 I, 114). ***sırılsıklam âşık ol-*** 'çok aşık olmak': × ***Hele şu asabilmek için duvarı delik deşik ettiğim, önce hiçbir yere uymayan, sonra yerini bulan, denizin ve göğün renklerine egemen resme sırılsıklam aşığım.*** (Z. Ankara 1991 s. 103). × ***Bülent birkaç ay öncesine kadar sırılsıklam aşıktı. Oysa şimdi karısının adını bile anmak istemiyor.*** (B. Günel 1992 s. 31). ***sırılsıklam ol-*** 'çok ıslanmak': × ***Ananın elinden testiyi kaptığı gibi başına dikti. Uzun uzun, kana kana içti. Testiden akan sularla göğsü, çenesi, göğsünden aşağı bacakları sırılsıklam oldu.*** (Yaşar Kemal 2004 I, 51). × ***Topal Aliyle Abdi Ağadan başka hepsi sırılsıklam olmuşlardı.*** (a.e. I, 113). × ***Aman, yiğitim, iyice buymuşsun, sırılsıklam olmuşsun.*** (A. Nesin 1988 s. 78). × ***Ormanın içinden, yağmurda sırılsıklam olmuş bir takım asker göründü. Birerli kolda yürüyorlardı.*** (Tarık Dursun K. 1993 s. 114).

sırım 'ince yapılı, çevik, güçlü; sağlam yapılı' <ETk. ***sırım, sıḏrım*** 'kayış' G. Clauson 1972 s. 802, J.W. Redhouse 2006 s. 1199a, DS 3616. × ***Sözüm enişteye değil a, o sırımdan farksızdır, hacıyatmaz gibidir; öbür göbekli devrilecek...*** (S.M. Alus 1933p s. 146). ***sırım gibi*** 'ince ve sağlam': × ***Etsiz cansız duruyor amma öyle sağlam, sırım gibi ki...*** (S.M. Alus 1934 s. 22). × ***Haniya, bu âcizi de ufak tefek görüp Karamursal sepeti zannedeyim deme. Cılızım amma sırım gibiyim; abanoz gibi sertim.*** (a.e. s. 360). ***sırımı sökük yünü dökük*** 'beceriksiz': × ***Zeyneb'e göre alacağı gelin herşeyden önce iyi huylu olmalıydı. Halim selim olmalıydı. Kocasına itaatkâr olmalıydı. "Kadın, erinin iyi gününde kürkünü; kötü gününde kâşkülünü taşımalıdır." derdi. Sırımı sökük, yünü dökük olmamalıydı. Güzellik sonda gelirdi. Hem, güzel olanın düşmanı çok olmaz mı? Bu düşünce, Zeynep'i ürküttü. Almak istediği kız köyün en güzeliydi çünkü... Hatice pek cana yakın bir şeydi haniya... Zeynep kadın onu hemen sevdi.*** (R. Enis 1944 s. 115). ***sırım halat*** 'sığır derilerinden biçilmiş ince sırımlardan izbarçına bükümünde yapılan halat' L. Gürçay 1943 s. 351.

sırıncak/sıyırıncak 'kaygan' J.W. Redhouse 2006 s. 1199a, A. Zajączkowski 1932 s. 74, M.Cl. Huart 1921 s. 202 ***sırıncak yer*** 'kayılacak yer' H.Z. Koşay 1932. ××

sırıt- 'ortaya çıkmak; dişlerini göstererek gülümsemek; bir şeyin uygunsuzluğu ortaya çıkmak; (mec.) donmak' J.W. Redhouse 1980 s. 1175b, DS 3617. × ***Havā azdırıyor, dehşetli bir tipi yapacaḳ... Biz ṣırıtacaġız... Aradan bir çārek mi geçdi, yigirmi daḳīḳa mı ne... Öteki soḳaḳdan acı acı bir polis düdügü işidildi.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s.

326). × ***Öŋ yoldaġı soḳaḳ tenhā ise maḥalle taraṣṣud ḳadınları ṭaḳımınıŋ gözlerinden hīç bir şey ḳaçmaz, ḥīle birincide ḳaçsa ikincide ṣırıtıp ḳalır, bā-ḫuṣūs ṭul, erkeksiz ḫıdmetcisi oynak, ġalabaligi az, güzel, boylu boşlu, ḳıyāfeti düzgün, ṣıḳṣıḳ soḳaġa çıḳan bir ḳadında bir bit yenigi taṣavvüru der-ḥāl vücūd bulur.*** (a.e. s. 363). × ***Vahrat bizi ses gelen odaya götürdü. Kireçleri dökülmüş, hatılları sırıtan iki duvarın teşkil ettiği köşede bir çocuk yatıyordu.*** (F. Baysal 1944 s. 106). × ***"Abey kız gelmedi." Sırıtıyordu. Elleri cebindeydi. Esmerdi, külot pantolanla daha bir kısa görünüyordu. "Nasıl olur ulan?" "Valla bilmem" dişlerini göstererek sırıtmasına devam etti.*** (B. Duygulu s. 1961 s. 33).

sırıtgan b. ***sırıtkan***.

sırıtık 'sürekli sırıtan; utanmaz' ***<sırıt-*** + fiilden nomen actionis yapan ***-ik*** eki, b. ***alık II*** ⊡. G. Doerfer 1967 III, no. 243. × ***Başından kayan havluyu yeniden, biraz da sinirli sinirli sarıyor kafasına: Kedi boğazlayan yüzüm, o an çekmiş fotoğraftaki yüzüm. Öyle olmalı. Genç muhabirin sırıtık sırıtık sorduğu soruyu işitince, en denetimli insanın bile, bir gün öldürebileceğini anlamış, hiçbir şeyden değilse, bu yepyeni ve çok somut bilgiden korkmuştum.*** (A. Ağaoğlu 2014 s. 42). ***sırıtık Ayşe*** 'çok gülen, sürekli sırıtan, sürekli gülümseyen': × ***Hiç saç kalmamış başcağızı da yuvarlacıktı öyle. Topaç gibi, tokmak gibi. Güleç yüzlüyse de sırıtık Ayşe olmadan, sevimli, babacan bir gülüşle aralandı, açıldı etli dudakları.*** (M. Seyda 1966 s. 291).

sırıtkan/sırıtgan 'sürekli sırıtan' ***<sırıt-*** + fiilden sıfat yapan ***-gan*** eki, b. ***alıngan*** ⊡. J.W. Redhouse 1980 s. 1175, DS 3617. × ***İşte, o an bu korkunç yoklukta başı dönen değil de aklı başına gelen āşık, derhal sevgilinin boynunun bir parça kısa, vücudunun biraz hantal, yürüyüşünün çok kırıtkan, yüzünün pek sırıtkan olduğunu; hatta burnunun eğrice, saçlarının asi bulunduğunu görmüş, anlamıştır.*** (A. Gölpınarlı 1945 s.164).

sırifta 'yumurtalı hamurun kızgın ateşe ufak parçalar hâlinde atılıp kabartılmasıyla yapılan hamur tatlısı' K. Emiroğlu 1989 s. 206. ××

sırkala-/sirkele- 'sarsmak, silkelemek' DS 3617, 3646. × ***Şey dedim. Hani, insan gücü yetince babasının iki yakasına yapışsa da, şöyle bir sırkalasa armut ağacı silker gibi...*** (F. Erdinç 2010 s. 159).

sırk sırk ağla- 'hıçkıra hıçkıra ağlamak, burnunu çeke çeke ağlamak' × ***Senden ayru ḳayġu birle ağlarım ṣırḳ ṣırḳ/Görüb ah engel sevünüb daḥı güler fırḳ fırḳ.*** (Naẓmī 1928 s. 78).

sırlan/sırlaŋ 'cilalı, kaygan, düz, düzgün; sarp'. TS 3461, DS 3617, M.Cl. Huart 1921 s. 200, A. Zajączkowski 1937 II, s. 94, krş. W. Radloff 1911 IV, 637. × ***İki yanı çü ol derbendüŋ uçrum/Ḳatı ṣırlaŋ ḳayadur şöyle bitrüm*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 4937).

sırlaŋ b. ***sırlan***.

sırlan- 'sırla kaplanmak, sır ile kaplanmak' ***<sır I*** + ***-lan*** genişlemesi için b. ***abaplan-*** ⊡. J.W. Redhouse 1980 s. 1045. × ***Kar olup lapa lapa avutur; güneş olup kuğu boyunlu çiçekler açtırır; sis olup perde***

perde sırlanır; iklim olup her halini sevdirir; su olup hayata hayat katardı. (E. Şafak 2001 s. 126). × ***Ve her masal diyarı gibi, arka bahçesinde sırlanır.*** (a.e. s.185).

sırma I 'ince gümüş veya altın tel; yumuşak saç, taranmış yün' <Yun. ***σύρμα*** (serma) a.m. G. Meyer 1893 s. 36, J.W. Redhouse 2006 s. 1198b-1199a, DS 3618, G. Doerfer 1967, no. 1240, H. Eren 1999 s. 365. (Argo) 'fahişe' H. Aktunç 1998 s. 257. ××

sırman- Az. 'kucaklamak, sarılmak' × ***¸Hatun da öz oğlunun korpälik däğiğälärini, evin içindä härlänib ayağlara dolaşdığını, anasını şirin dillä çağırıb onun ġıçlarına sırmandığını¸ hatırladı.*** (S. Rähimov 2005 II, 238).

sırnaşık 'yapmacık; yalvarırcasına istekte bulunan' <***sırnaş-***. × ***Sevincimden az kalsın ayaklarına kapanacaktım. Zira kadın kısmı fazla sırnaşıktan hoşlanmaz. Dünyanın en yakışıklı, en levend, en paralı erkeği olsa, tiksinir, nefret eder.*** (S.M. Alus 1944 s. 32).

sırp/sırf 'Sırp' J.W. Redhouse 2006 s. 1174b, TS 3460, TS 3460. × ***Sırf ilinüŋ güzel pıravdaları/Takumi buġa kopodar iyüdür.*** (Ġazālī 1974 [16.yy.] s. 243).

sırr b. ***sır II***.

sırsıklam b. ***sırılsıklam***.

sırsıl- b. ***sarsıl-***.

sırsıra Az. 'küçük buz sarkıtı' DS 3618: ***sırsır*** 'sert kara parçası'. ***sırsıra bağla-*** 'damlamakta olan su donup sarkıt oluşturmak': × ***Ġışın oğlan vaḫtı idi. Bärk çovğunlar keçirdi, här yer sırsıra bağlamıştı.*** (Ġaçağ Näbi 1962 s. 242).

sırt 'arka; dağ veya tepe üstü; giyecek, giysi, üst' <ETk. ***sırt*** a.m. G. Clauson 1972 s. 846, DS 3618, H. Eren 1999 s. 366. × ***Altı yaşına basmadan sığırtmacın yamaklığına katılan Hüseyincik te bir daha ne baba yüzü, ne rahat yüzü gördü. Yağar yağmur, eser rüzgâr sığır başında süründü, tarladan çırpı çekti, darı tarlasında kuş taşladı. Sırtı üzülüp düşmüştü. Ona bakmak istiyen arkabalarını da babası tersliyordu.*** (F.O. Menteşoğlu 1936 s. 25). ***sırt*** 'çamaşır': × ***Pehlivan Ali Çifçi Birliğinin duvarı dibine çömeldi. Sırtını (çamaşırını) soyundu. Adaleli, kalın kolları, kıllı göğsü, sağlam gövdesi ötekilerin gıptasını çekti.*** (O. Kemal 1954b s. 244). × ***Anama sırt da alırım.*** (Orhan Kemal 1954bs. 242). ***sırtı bütünle-*** 'üstüne giyecek bir şey bulmak': × ***-Balo ha -diye inliyor- kızı şerefine balo ha? Bir balo parasile kaç fakir insanın kursağı sıcak bir çorba görecekti? Kaç çıplağın sırtı bütünlenecekti? Kaç hastalıklının ilacı yaptırılacaktı?*** (Reşat Enis 1945 s. 86). ***sırtında/sırtımda*** 'üzerinde, giyinmiş': × ***İpek fanilâ sırtımda, sinirlerim bırakmış. Hele kımıldanmıyor muyum, kollarımı oynatmıyor muyum, koltuk altlarıma, belime sımsıkı yapışmış olan taraflar gıcır gıcır etmiyor mu, deli olmak işten değil.*** (S.M. Alus 1944 s. 35). × ***sırtı pek*** 'hâli vakti yerinde': × ***Kakavirası çıkmış üç kadın, kuru bir farancala ve bir tabak piyaza yatıp, bütün gece "vizite" yaptıktan sonra, sabahın alaca karanlığın-***

da, ziyaretine gelecek ensesi, göbeği şişkin, karnı tok, sırtı pek, yakışıklı dostun da keyfini yerine getirecektir; bir gecenin de gelirini avucuna sıkıştıracaktır. (Reşat Enis 1935 s. 193). × ***Ne yalan söyliyeyim biraz ağırca idi amma, karnımız tok, sırtımız pekti. Ne de olsa, insan yavaş yavaş alışıyordu.*** (Sabahattin Ali 1937 s. 52). b. ***karnı tok sırtı pek.*** (Argo) ***sırtı kaşın-*** 'dayak istemek': × ***Zıbarıp uyumaz mısınız siz?.. Ġāliba ṣırtınız ḳaşınıyor... Vallāhi ṭopuŋuzu ışlatırım...*** (Mahmud Yesari 1928 s. 232). ***sırtı kız-*** 'güçlenmek, kendine gelmek': × ***Siz korkmayınız. Benim de sırtım kızdı. Bakınız, ben onlara ne yakası açılmadık eziyetler hazırlarım. Ölünce kız kalacağımı bilsem o şişkoya bir daha...*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ia s. 39). ***sırtına bir kara sür-*** 'biri hakkında kötü imaj uyandırmak': × ***-Kendisini anlatabileceğini umar mısın, dedim. -Ummam, dedi, bir yol onun sırtına bir kara sürmüşler, artık kendini zor anlatır.*** (M.Ş Esendal 1934 s. 210). ***sırtına geçir-*** 'giymek': × ***Fakat ortalık kararıp da yastığa dayanan başında hayallerin o korkunç oyunu tekrar belirmeye başlayınca, Yusuf yerinden fırladı, pantolonu ayağına, ceketi sırtına geçirip dışarı çıktı.*** (S. Ali 2002k s. 168). ***sırtına giydir-*** 'üzerine giydirmek, giyinmesini sağlamak': × ***Rahmetli Ahmet Rasim, bir yazısında ne güzel tasvir etmişti. Birisine, ya dediğim "Tring"den ya da Mayerden bir kat uruba aldırıyor; sırtına giydiriyor. Adam Eminönünden tramvaya binecek. Malûm ya o zaman ki tramvaylar atlı. Adamcağız yaklaşırken tramvay beygirinin biri hart diye biçarenin ceketinin dirseğini kapmaz mı?*** (S.M. Alus 1944 s. 18). ***sırtından at-*** 'güçlük çıkaran bir durumdan kurtulmak; çabucak çıkarıp bir yere fırlatmak': × ***Muradın takımı, hazırlanıp kıta başına geçti. Bir kaç günde, eski tenbelliği sırtlarından atıp harbin haline uydular.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 144). × ***Koşup karşıladım. O harar gibi çarşafı sırtından atmış, aynada saçını, başını düzeltiyordu.*** (S.M. Alus 1944 s. 80). ***sırtından geçin-*** 'emek harcamadan birinin üzerinden hayatını sürdürmek': × ***Fakat maskaralık ederek herkesi güldürdüğü için, tahammül edilirdi. Bu da Kâzım gibi, fakat hiçbir şey mukabili olmayarak, diğerlerinin sırtından geçinirdi.*** (S. Ali 1937k s. 28). ***sırtından çatla-:*** × ***İster New-York olsun, ister anasının dini! Selim sırtından çatlasın, isterse! Kimden, kime ne*** (A. İlhan 1953 s. 149). ***sırtını duvara ver-*** 'sırtını duvara dayamak': × ***Bizim kadınla göğüs göğüse çarpmıyayım mı?.. Mel'un beni böyle zıppadak karşısında görür görmez, kurşun yemiş domuz gibi, başı yerde, sendeliye sendeliye, geri geri çekilip sırtını duvara verdi...*** (S.M. Alus 1944 s. 94). ***sırt(ını) ver-*** 'bir yere dayanmak, destek bulmak amacıyla yamanmak': × ***Konağa yerleşir yerleşmez selâmlık mutfağına erkek ahçısını dikeceğim. El âleme karşı biz de mevkiimizi bilelim. Bunca senelik emektar bacımız yemek pişirmek patırtısından kurtulsun, sırtını verip rahat etsin! demişti.*** (S.M. Alus 1934 s. 148). × ***Çoğu, mabeynci, evabî, kitabî, ibriktar, seccadeci gibi filân, falana, Serhafiye Kel Ahmed paşa, yaveri hususî Çerkez Mehmed Paşa, Fehim Paşa gibilere sırt vermişlerdir.*** (S.M. Alus 1944 s. 11). ***sırtını ya dağa daya, ya beye*** 'güçlü bir destek bul': × ***"En birinci iş!" dedi Koca Linlin, içinden söverek. "Sonu da iyi gelecek inşaallah! Askerdeki oğlanı da böyle varsılca bir kızla ever hemen! Evşen kızı***

varsıl birine ver. Bugüne bugün, Kabak Musdu'yla dünür olmak ne demek? Bu devirde sırtını ya dağa daya, ya beye, demişler. Kabak Musdu'nun seni biraz desteklemesi yeter. (F. Baykurt 1971t s. 199). ***sırtını yere getir-*** 'yenmek, mağlup etmek, alt etmek'. ***sırtı sırtına*** 'arka arkaya': × ***Ali –Neye günaha girecekmişim. Sırtı sırtına on gün yağmur yağar mı? Sanki gök delindi.*** (C. Fehmi 1946 s. 6). × ***Adamın cebi dolu oldu mu, eli ayağı düzgün bir kadro toplayıp öncü oyuncular çıkaracak bir tiyatro kurması işten mi canım? Tutar, sırtı sırtına, Şişli'de bir kat alırım.*** (Attilâ İlhan 1973 s. 61). ***sırtı yere gel-*** 'yenilmek, kaybetmek, zor durumda kalmak': × ***Kaymakam Müezzinoğlundan yanaydı. Bu, hükûmat Müezzinoğluyla birlik demekti. Hükûmatla dost geçinen eloğlunun sırtı yere gelmezdi.*** (K. Bilbaşar 1941 s. 7). ***sırtı yufka*** 'hâli vakti yerinde olmayan, durumu iyi olmayan; koruyanı, destekleyeni olmayan': × ***Benim paşa oğlum, efendi amcan vallahi evde hasta. Öksürükten dili içeri girmiyor. Müslümanın sırtı yufka. Şu deve tüyü rengi yünlüden bir hırkalık alayım diyorum!..*** (S.M. Alus 1944 s. 50). ***sırt sırta sar-*** 'birleştirmek': × ***Bir ayakta üç dört işi birden sırt sırta sarmasını severdi. Nargileyi bir eline aldı, altmış altı kağıtlarını öbür eline.*** (R. Ilgaz 1962n s. 64). ***sırt sırta ver-*** 'yardımlaşmak, güç birliği etmek' J.W. Redhouse 2006 s. 1173, DS 3619: × ***Malı davarı, parası, naylon yağmurluğu olmayaydı! Evinde hasırı çulu olmayaydı! İki el bir baş için değil mi? Sırt sırta verirdiniz! Gün kazanır gün yerdiniz! Ne yapacaksın bu deşilesinin ateş düşesi konağında? Köpek yeyesi malının sana ne faydası var, senin kanın ona kaynamadıktan sonra?*** (F. Baykurt 1971t s. 335).

sırtar- 'sırıtmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1173b, DS 3619, TS 4692. × ***Oŋa buŋa ṣırtarınca bunuŋ adı tecāvüz. Soḳaḳlarda bağırıb da sevdāŋı ṭışarıya virince bu da kepazelik.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 58). × ***Fakat çok geçmeden neşeleri bir iskeletin korkunç sırtarmasına döndü.*** (E.N. Gökşen 1949 s. 63). × ***Gelene 'Yasak' diye sırtarmasını görsen, padişahın hazinesini bekleyen kapı iti sanırsın.*** (Kemal Tahir 1961 s. 120). × ***Kara sakalları dikilmiş adamın başında ak sarık, sırtında uzun kara cüppe vardı. Kanlı gözlerini kızgınlıkla kırpıştırıyor, dişlerini göstererek sırtarıyordu.*** (a.e. s. 123). × ***Anlattıklarına göre, 'moruk' din dese, onlar hemen sırtarıyor, 'moruğu da kocakarıyı da' pişman ediyorlardı.*** (Orhan Kemal 1982 s. 80). × ***Ne usta tanıdığı var, ne şef. Bütün işçiler, ustalar, herkes şikâyetçi. Tutturmuş bir disiplin, önüne gelene sırtarıyor. Üstüne vazife olana karışıyor, olmayana karışıyor. Bu böyle sürüp gidemez.*** (a.e. s. 214). × ***sırtara gal-*** 'sırıtıp durmak': × ***Pātişah genceldiyini gören bu vezir, gencelecē'm zanniyle suyun içine girdi. Vezirin dişleri sırtara ġaldı.*** (A. Caferoğlu 1948 s. 120).

sırtı sıra 'arka arkaya, art arda, aralıksız; arkasından, izinden' × ***Akrabası dediği de pek uzaktan, suyunun suyu değildi hani! Öz teyzesiydi. Sırtı sıra üç gün taşıyacak bavul bulamadığı bir gün: -Sana bakamam, dedi, -git...*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 171). × ***Sonra, ezber okuduğu için, birçok yerleri atlıyor, karıştırıyor, tekrar ediyor, arkasını getiremediği vakit, kendinden bir şeyler uyduruyordu.***

İhtiyar imam, bu sesten, bu sırtısıra falsolardan rahatsız olmaya, yerinde kıpırdamaya başladı. Kadının körlüğünden istifade ederek, lalaya nevmîdane işaretler yapıyordu. (R.N. Güntekin 1944 s. 87). × ***Beş sene, tam beş senedir sırtısıra gider balta olurum, sonunda hava alır...*** (Orhan Kemal 1956 s. 27). × ***Ne ağaç gölgesi, ne de buzlu su düşünüyorum. Sıcak, güneş, uyku... Temelli işi olmalı. Anam avradım olsun, sırtı sıra yirmi saat çalışırım!*** (a.e. s. 71). × ***Taksi benim oldu mu günde sırtısıra yirmi saat bile çalışırım.*** (O. Kemal 1959 s. 20). × ***Bayramlar sırtı sıra geldi. Bundan önceki de bol tatilliydi. Cuma günü bittiği için ardından gelen cumartesi kendiliğinden tatil oluyor, pazar mazar, uzayıp gidiyordu. Tatil dedin mi uçuyor öğrenci milleti.*** (Fakir Baykurt 1960 s. 149). × ***Çerkez Kâmil merdiven altında çay demlemişti. Sırtı sıra üç bardak yuvarladıktan sonra çaydanlığı önüme sürdü.*** (R. Ilgaz 1962 s. 65). × ***Pek pek yirmi beşinde gösteren uzun boylu dokumacı, pamuk ve kola kokulu yorgunluğu içinden şahlandı âdeta. Sırtısıra onsekiz saat dokuma tezgâhı başında çalışmaktan ezilmiş insan o değilmişçesine şahlandı âdeta.*** (Orhan Kemal 1965f s. 273). × ***Çarşamba, perşembe, cuma, demek üç gün stüdyodasın, ikişer seanstan altı seans, üç yüz papel cebellezi! Halim üç gün sırtı sıra stüdyoya gidiyor, üç gün sırtı sıra bu gidişi kutluyorlar.*** (Attilâ İlhan 1973 s. 195). × ***Sırtısıra üç gün otomobilde dört beş gün barlarda, gazinolarda görseler, gece ışığa hücum eden sinekler gibi, yolumun üzerine dökülecekleri̇nden, elimi sıkacaklarından hatta boynuma sarılacaklarından eminim!*** (Mahmud Yesari 1974 s. 183).

sırtlan ‘leşle beslenen, etçil, postu benekli hayvan’ J. Thury 1885 s. 51, J.W. Redhouse 2006 s. 1173b, H. Eren 1999 s. 366, b. ***arslan*** ⊡. ××

sırtmac ‘düğüm, halka’ J.W. Redhouse 2006 s. 1173b, H. Vambéry 1901 s. 205. × ***Bir uzun ip buldum, bir ucında sırtmac bağladum, bir ucında belüme bağladum, ḳuşa dâne dökdüm. Ḳuş dâne yėrken sırtmac ayağına gecdi. İpi cekdüm ki ḳuş ḳatuma gele, dutam.*** (Ferec v. 43b).

sırtsal et- ‘sırtına almak’ × ***Muğlaya vardım, üç kuruş kazandım. Bununla üç tüfek aldım. Birinin kundağı yok, birinin evvelden temeli yok. Temeli yok tüfegi sırtsal ettim. Yolda giderken üç tavşan gördüm.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 45).

sıska ‘çok zayıf; karın boşluğuna su dolmuş olan, dizanteri’ <Ar. ***istiskā*** ‘ ‘vücudun bir tarafında veya karında su birikme’ J.W. Redhouse 2006 s. 1199b. × ***Arka tarafında, siyah ve biçimsiz çarşafının rengi atıksıska bir kadın kabak çekirdeği yiyor.*** (Reşat Enis 1933 s. 19). × ***İnce sıska bedeninin üstünde saçsız bir başı var.*** (N. Üstün 1970 s. 54). × ***Sıskalar kendi aralarında cılız, dırga, kuru, kara kuru gibi ayrımcıklarla donatılabilecekleri gibi şişmanlar da tombul, tombik, kilolu, kalın sınıflamalarıyla kalkınabilirler.*** (T. Uyar 1985 s. 105). ***sıskaları çık-*** ‘zayıflamak’: × ***Yokuşun başına vardığında keskin koku genzine doldu Yusuf’un. Sıskaları çıkmış, gür sesli iki köpek, ön ayaklarını bitiştirip başlarını havaya kaldırdılar, uzun uzun havladılar Yusuf uzaklaşıncaya kadar.*** (Ş. Ünlü 1986 s. 262).

sısra/sıstra ‘ahşap hamur karıştırıcı; Hölzernen Knetschneid/oder Rührstok (für Bäcker)’. Meninski 1680 II, 2613. ××

sıstra b. ***sısra***.

sıt- ‘içi su ya da irin dolu yara, kabarcık patlamak; korkmak’ <***sı-*** fiilinden kausativ. J.W. Redhouse 2006 s. 1202b, DS 3621. ödleri sıd- (kausativ değil) ‘çok korkmak’: × ***Ve eğer görmeyip ol kurtcağızı destiyi götürenlerden kangısı basacak olursa ol kurt ayağı altında sıda, hemendem ol başındaki destili su yir, murdar olur. Suyu dökerler ve destiyi yurlar.*** (Mercümek Aḥmed (XV. yy. ilk yarısı) 1944 s. 69). × ***Dahi başında löbet tuttuk geceleri! İstemezin biri bir kibrit çakar da patlatır deye ödümüz sıddı valla!*** (F. Baykurt 1967k. s. 252).

sıtga– Az. ‘ağlamak, sızlamak, inlemek’ <ETk. ***sıgta-*** ‘ağlamak, feryat etmek’ G. Clauson 1972 s. 847. × ***O gecä sabaha kimi düşärgädä heç biri yatmayıb ağladılar, sıtġadılar.*** (Azärbaycan naġılları 2005 III, 49).

(AD) **sıtıra** ‘alın yazısı, baht, şans; giyim kuşam, kılık’ DS 3620. ××

(AD) **sıtırasız** ‘çevrede itibarı olmayan kimse; sevimsiz, suratsız; uyuşuk, beceriksiz’ <***sıtıra***. J.W. Redhouse 2006 s. 1039a, F. Baykurt 1959y s. 272, DS 3620. × ***El ayak çekilince. Millet yatıp uykulara varınca. Un ufak edelim sıtırasızın iki bin kerpicini. Bakalım ondan sonra ne yapacak?*** (F. Baykurt 1959y. 109).

sıtkı sıyrıl- ‘usanmak, bıkmak, umudunu kesmek’ <Ar. ***ṣıdḳ*** ‘doğruluk, gerçeklik’. × ***Gelelim hanım eve gelip te ne matah olduğu meydana çıktıktan sonra Huriye hanımın da, Seher hanımın da bu madamdan sıdıkları sıyrılmıştı. Başımızın derdi diye adeta ona düşman kesilmişlerdi.*** (S.M. Alus 1934 s. 79). × ***Kınamısık karıdan sıtkım sıyrıldı; benim karşıma getirmeyin de ne cehenneme götürürseniz götürün! dediği için zavallı Binnaz, ortanca hanımla biraz oturur, bir sigara içer içmez gitmeğe mecbur kalırdı.*** (S.M. Alus 1934 s. 290). × ***Zaten Müdürün ilk başladığı günden beri sıtkı sıyrıldı bu işten. Ne olacak, işte memurluktan da merakını almıştı artık. İnsan kısmı bu, baklava börek olsa, bıkıyor.*** (F. Erdinç 1948k s. 23). × ***“İşte orada benim deniz kızını gördüm, bir deniz oğluyla değil bin tanesiyle sarılışıyordu. Ondan sıtkım sıyrıldı doğrusu” dedi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997 s. 83).

sıtlık b. ***sıklık II***.

sıtma/ısıtma/sıtmak ‘sıtma, malarya, ateş’ O. Blau 1868 s. 296, 311, J.W. Redhouse 2006 s. 298b-299a, G. Doerfer 1965 II, no. 644, 825, H. Eren 1999 s. 366. <***ısı-t-*** ‘ısıtmak’ + fiilden sıfat/isim yapan ***-ma*** eki için b. ***akıtma*** ⊡, ayrıca krş. ***ısıtma***. × ***Evet hakim efendi, bizimki hasta da... Büyükağa onu soruyor. –Nedir hastalığı? –Herhalde sıtmak olacak... (O. Hançerlioğlu 1951 s. 20).*** × ***“Hani hasta dedindi?” —“Ne bileyim? Sıtma kötületmişti.” -“Kefeni yırtmış öyleyse.”*** (Kemal Tahir 1958 s. 310). ***Sıtma görmemiş ses/hançere*** ‘çok gür ses’: × ***Sıtma görmemiş bir hançere, binbir küfürü biribirine katarak, ortalığı çın çın çınlatıyor; cansız, kısık bir ses te: “Vay kafam!.. Vay suratım!.. Vay karnım!..” diye barbar bağırıyor.*** (S.M. Alus 1933p s.

146). × ***Sıtma görmemiş bir sesle.*** (S.M. Alus 1944 s. 95). ***sıtma tut-*** ‘sıtma olmak, sıkıntıya düşmek’: × ***Şu kim sıtma dudup çabalar ola/ Dinüŋ özinden ḫaber-dār ola.*** (Ferheng–nāme-i Sa‘dī 1340–42 [1073] s. 11 no. 133). × ***Bir ehl-i ādemi ṣıtma dutdı meğer/Didiler filāndan dilegil şeker.*** (a.e. s. 53 no. 638). b. ***ısıtma***.

sıtma ağacı ‘okaliptus’ × ***Beyaz minare, ulu dutlar, sıtma ağaçları, değirmen. Beride Selamoğuları’nın tembel tembel yatan sarı boyalı patozları.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 9-10, s. 29). × ***Sert rüzgâr yolun iki tarafındaki sıtma ağaçlarını hışıldatıyordu.*** (a.e. sayı 30-31, s. 57). × ***Kalın gövdeli sıtma ağaçlarının gölgesindeki kahve, çok pencereli büyük bir kibrit kutusunu hatırlatırdı. Şehrin epeyce dışındaydı***. (Orhan Kemal 1950â s. 3).

sıtma iplikleri ‘inanca göre, sıtma hastalığının tedavisi için, ergenliğe girmemiş bir kız tarafından efsun okunup hastanın boynuna bağlanan iplik’. × ***Şimdi medfenine ḥācet ve ısıtma iplikleri bağlanıyor. Almanya imparaṭorınıŋ bu şımarıḳ dostunuŋ, şimdi Türkistānıŋ olayları arasında geceleri yeşil ṣarıḳ ve ḳoca cübbe ile gezindiğini görenler var.*** (H.R. Gürpınar 1929m s. 227).

sıva ‘duvar yüzeyini düzleştirmeye yarayan, yarı akışkan çamur, harç’ Meninski 1680 II, 2996, J.W. Redhouse 2006 s. 1203a, DS 3621. × ***Bu evde ayruḳ nesne yoḳ. Ammā biraz balçık gibi ortalıḳda nesne var. “Sıvadan artmış balçıḳ faẕlası ola” dėdüm.*** (Ferec v. 117a).

sıva- I b. ***sığa- I***.

sıva- II b. ***sığa- II***.

sıvalı b. ***sığalu***.

sıvalt- ‘dürtmek, kakmak’ × ***Başın bükdi vü ḳulaġın uvaltdı/Ḳıçına geçdi boynuzın sıvaltdı.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 5251).

sıvama ‘dopdolu, sıvanmış gibi’ <***sıva-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1203b. × ***Pencereden baktı. Kara bulutlar gökyüzünü sıvama kaplamıştı; karayael, demir çerçeveli camları sarsıyordu.*** (M. Yesari 1938 s. 94). × ***Üstbostancı’da, yolları henüz tamamlanmamış, ayrık ayrık yerlerde yükselen yeni yapılardan ikisini ardında bırakırken, başını kaldırıp gökyüzüne bakıyor. Yukarısının sıvama yıldızla dolu olacağını, orada neşeli ışık benekleri bulacağını sanıyordu.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 19).

sıvan- I ‘sıvanmak, düzleştirilmek’ <***sıva- I***. × ***Geŋ meydān gibi ḫorāsānī vu kireç-ile mübernec zemīni ve çār dīvāri ṣıvanmış ṣaykallanmış. Söyledür ki baḳan kişi ṣuretini görür.*** (Ferec v. 117a).

sıvan- II ‘girişmek, başlamak’ <***sıva- II***. J.W. Redhouse 2006 s. 1203. × ***Şimdi, daracık bir mutfakta annesinin kan-ter içinde ekşili köfteyi terbiyeleyişine, tezelden soğusun diye imambayıldıyı bir tepsi suyun içine oturtuşuna bakıyor, onun açıklamalarını - savunularını- dinliyor Güler: “Tabi kızım, tabi, geciktim, buzdolabına da sıcak sıcak konulmaz ki, daha doğru dürüst kullanamadan bozuluverir, paltonu bile yaptıramadan biz, buna sıvanmıştık, yazık değil mi?”*** (A. Ağaoğlu 1982h s. 120).

sıvaş- ‘bulaşmak yapışmak’ ***<sıva- II***. J.W. Redhouse 2006 s. 1203a, DS 3622. × ***Halo Şamdin, uzun tırnaklariyle hart hart kaşınmaya başladı. Sırtı, omuzları, göğsü kıl içindeydi. Hele göğsü, siyah bir pöstekiyi hatırlatıyordu. Samanın yakıcı tozu kıl diplerine sıvaşmıştı.*** (O. Kemal 1954b s. 197). × ***Bizim isli evin, zift gibi elime sıvaşan tezek ve çıra isleriyle badanalanmış uygun bir yerine bir ağaç çivi çakıp ilk olarak lambayı taktığım gün, en büyük yengiyi sağladıktan sonra koltukları kabaran bir kumandana dönmüştüm.*** (M. Makal 1975 s. 69). × ***Getirince baktım, muhtarın bastığı mühür bükülmüş kağıdın her yanına sıvaşmış.*** (a.e. s. 70).

sıvazla- b. ***sığazla-***.

sıvırçag Az. ‘kaygan’ × ***Ġar sıldırım ġaya kimi dik vä sıvırçaġ idi.*** (Ġaçaġ Näbi 1962 s. 172).

(Argo) **sıvırya/sıvrıya** ‘hep, sürekli; filika halaclarının arkalarındaki ve pruvacılarının önlerindeki kürekçiler; herhangi bir işi aralıksız ilerletme, devamlı’ L. Gürçay 1943 s. 351, H. Aktunç 1998 s. 257. × ***-Sen misin anam babam?.. Sen misin iki gözümün elifi?.. Sen misin ciğer köşem? Artık arkası sıvırya: -Yoluna kul, köle olayım elmasım, senin o kaz göğsüne, o asmakabağı kollarına, o dalyan vücuduna bu Cevdet denilen herif esir olsun...*** (S.M. Alus 1934 s. 126). × ***Ticaret, komisyonculuk, alışveriş modası, sıvırya hükümferma değil mi ya?*** (S.M. Alus 1934 s. 136). × ***Bu hepyekler, dübaralar, şeşbeşler, hemen arkasından: “Elmascığım kâtipçesini bırak!.. Ciğerköşem. Türkçesini lûtfen!”ler sıvırya gidiyordu***. (S.M. Alus 1934 s. 392). × ***Hep sıvıryada çalıştığım halde üç çiftede pruvaya razı olmuştum, yedeğe bırakıldığımı görünce çekildim...*** (Mahmud Yesari 1932 s. 50). × ***Adamcağız hemen yanaştı, kendi küreklerini çıkarıp bizim arka iskarmozlara takarak sıvrıyaya geçti, sonra da kendi kayığını olanca kuvvetile oradaki sazlığa doğru itip kenarda bizi seyretmekte olan birkaç kişiye seslendi.*** (O.C. Kaygılı 1938s s. 64). × ***Göksuda iki yudumcuk konyakla kendinden geçişi yapmacık değil miymiş?.. Şimdi sıvırya rakı deviriyor, hem de susuz, mezesiz.*** (S.M. Alus 1944 s. 64). × ***İster istemez o rakıları da sineye çekerken “aman Allahım, sen bana acı; bir rumca türkü daha aklıma getir!” diye kıvranıyorum. Ama sıvırya içtiğim Kırkçeşme suyu değil, düzün halisi, gradosu en yükseği.*** (S.M. Alus 1944 s. 133).

sıvış-/siviş-/sivüş- ’sıyrılıp kaçmak, kaçmak‘ Meninski 1680 II, 2711, J.W. Redhouse 2006 s. 1105a, H. Vambéry 1901 s. 206, DS 3623, 3648, TS 3464. × ***Ḫālid diledi ki gendözini andan oġurlaya, bir yaŋa sivişe. Ḥaccām anı gördi cağırdı.*** (Ferec v. 209). × ***Dalla derḥāl varlığı ḳızlarına ḳaravaşlarına üleşdürdi, ḳarşu yüklenen sivişdi. Āḫir ḳalaŋ zer ü ziveri cāmeyi bulduġını getürdi.*** (a.e. v. 220a). × ***“Ḥācetüme varayım, üş geleyim!” dėdi. Çıḳdı, sıvışdı. Şehzāde, mest-idi, uyıdı. Ṣabāḥ durdı, ʿādet-ce ābdest aldı, namāz ḳıldı. Aḥvāl-ı duşīne ögine düşdi.*** (a.e. v. 140a). × ***Ḳışı anda ḳışladı. Yaz kim oldı Rüma teveccüh ėtdi. İsfendiyār ḳarşu vardı Timurilen bile geldi Ṣaruḳamışa degin bir gice sıvışdı destür almadın gine Ḳastamuniye gitdi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 69). × ***Ṣıvışdı ara yėrden Şāh***

Hurrem / Basıḳmaḳdan teni oldı müsellem. (Meḥmed 1965 [1398] no. 4637). × ***Kezbanla nettügü ḫabar almış guzum gazu/Dıkar senü hepse aman sivüş.*** (J. Thury 1885 s. 46). × ***Ayaklarımızın ucuna basa basa, hırsızlamacasına, kapıdan sıvıştık.*** (S.M. Alus 1933p s. 133). × ***Memduh bey, seğirtip şofürün girdiği koltuğu kendine kavança etti. Kamerüddin de öbürüne sokulurken Viyoletin fırlak gözlerini görünce soldan geri sıvıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 398). × ***Velhasıl zihnime çatal çutal batarak bir türlü aklıma yerleşemeyen zamanın inkârı felsefesi dinlemekten pek bıkmıştım. Hemen odadan sıvıştım.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 159). × ***Haydi dedin mi bin dereden su getirir ve hemencecik bir bahane bulup ortadan sıvışır. Açıkçası parayı çokça sever, eli sıkıca, masraftan kaçardı.*** (S.M. Alus 1944 s. 24). × ***"Size ait bir şey yok, rahatınızı bozmayın, hiç aldırmayın!" makamında işaretler geçiriyor. Görmemezliğe gelip sıvıştık.*** (a.e. s. 107). × ***Haftalardan beri sokağa bırakmıyor, bir şeyler yemesinden korkuyorlardı. O gün artık iliğine tak dedi, kimseye haber vermeden evden usullacık sıvıştı.*** (Orhan Kemal 1957 s. 124). × ***Daylım köylüleri kuyruğu apış araya alıp sıvışacaklardı. Bu kaç defalar böyle olmuş, Daylımlıların hınçları hep kursaklarında kalmıştı.*** (F. Erdinç 1958 s. 69). × ***Şuradan usulca sıvışmalı, iskele kahvesine inmeli, iki koşma almalı, tulum peyniriyle, soğuk tarçınla yemeli.*** (Şahap Sıtkı 1958 s. 70). × ***Geceleri evden sıvışıp, ocaklara giderek oradakilerle konuşur, sabahları da el yüz tertemiz, kitapları defterleri koltuğunun altına kıstırıp paşa paşa okuluna gidersin.*** (M. Seyda 1970 s. 29). × ***Trenin (sessizce) alangle sıvışmasından sonra, şapka, mendil sallamalar.*** (B. Felek 1971 s. 285). × ***Kadın böyle bir dönüyor, erkeğin kollarının altından sıvışıyor, tutamıyor erkek onu. Erkek cinelleniyor a, ele geçiremiyor ki...*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 173). ***sıvış yılı*** 'her otuz üç kamerî yılda kaybolan bir malî sene'. M.Z. Pakalın 1972 III, 208.

sıvrıya b. ***sıvırya***.

sivüş- b. ***sıvış-***.

sıyart- 'tutuna tutuna yürümek; gitmek, uzaklaşmak' DS 3623. × ***Ellerim karanlığın içinde gezindiler bir vakit. Duvarları sıyarttılar bir bir.*** (İ. Balaban 1965 s. 55).

sıygaya çek- 'hesap sormak, azarlamak' <Ar. ***ṣīġa*** 'kip' + Tü. ***çek-***. × ***"İstikbal" gazetesinin sahibi Yahya Bey birinci katta, bir meyhane tezgâhını andıran idare bölmesinin yanında iskemleye oturmuş karşısındaki mürettiplerden birini sıygaya çekiyordu. Fazılı selâmladıktan sonra tezgâhın üstünde duran bir gazeteyi aldı, uzattı.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 35).

sıyı- 'kızmak, çok öfkelenmek; wütend werden, sehr aufgebracht sein' H. Vambéry 1901 s. 205. ××

sıyıg Az. 'lapa; çorba' × ***Arvad bir nimçä sıyıġ çäkib ġoydu ortalığa.*** (Azärbaycan nağılları 2005 II, 8). × ***Şirzad üräyi yanar kimi durub baḫırkän, telli arvad südlü sıyığını gätirib küncä ġoydu.*** (M. İbrahimov 1962 s. 244).

sıyır- ‘kaldırmak, sıyırmak, çekmek’ <ETk. ***sıḏır-*** ‘to strip, peel, scrape’ G. Clauson 1972 s. 802, B. Atalay 1986 s. 511, J.W. Redhouse 2006 s. 1198b, W. Radloff 1911 IV, 626, TS 3464, DS 3625. × ***Ṣabāḥ oldı ḳaraŋuluḳ seçildi/Felekden yėre aḳ kāfur saçıldı/Sanasın kim maʿşuḳı ol gök ṣaʿrın/sıyırdı, beline değin açıldı.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 88). ***sıyıra/sıra bıçak*** ‘çekilmiş bıçak, bıçak çekmiş vaziyette’: × ***Kezalik (yine) gözlerini bağlayıp, nihayet yanlarında sıra bıçak (bıcak cekmiş) araplar da yalı köşküne getirip, öylece onda bırakmışlar…*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 269). × ***Pinelopi’nin kocasının gözleri dönmüş olup, Sultana mı Pinelopi mi fark etmeye vaktı kalmayıp, birden sıra bıçak üzerime hücum eyledikte, ben bastonu çekip mukabele ederken berber araya girip, keyfiyetin yanlış olduğunu anlattı.*** (a.e. s. 241). ***sıra kılıç*** ‘yalın kılıç, çekilmiş kılıç’: × ***Bir takım silah boşalttıktan sonra refiklerim atlarını bana teslim ederek, sıra kılıç (dalkılıç) hücum ettiler…*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 678). × ***Bizim gemiye sıçradılar ve sıra kılıç (dal kılıç) göğüs göğüse kavga etmeye başladılar.*** (a.e. s. 781). ***sıyırı kılıç eyle-*** ‘kılıç çekmek’: × ***Eger Aḥmed Paşanuŋ geldügin bilüb, ḳapuyı berkitmek istemelü olurlar ise, bunlar içerden ṣıyırı ḳılıç eyleyüb, ḳapıyı alub; ‘Paşaya açı-vire’ böyle ışmarlanmış iken, ḥikmet-i Yedānī yaġmur yaġub, Paşanuŋ gelmesi iḫtimāl virmeyüb…*** (Taʿlīḳī-zāde 1983 [1596] s. 192). (Argo) ‘kötü, güç bir durumdan kurtulmak’ H. Aktunç 1998 s. 257. ××

sıyırıncak b. ***sırıncak***.

sıyırma ‘taze fasulye, taze böğrülce’ DS 3625, C. Tuner 1973 s. 164. × ***Gene tabakayı çıkardı üç sigara sardı. İyi sarardı sigarayı. Hasan:- Fabrika mısın mübarek, dedi. Sıyırma gibi sardın gene. - Alıştık oğlum, dedi Serder. Kaçak tütün içe içe alışıyor adam.*** (C. Tuncer 1973 s. 115). × ***Çam kömüründen iri bir kıvılcım sıçrayıp sağ gözünü yaktıktan sonra, kendi deyimiyle bu “nalet” işi bırakmıştı. İçme deresinde sıyırma yetiştiriyordu.*** (a.e. s. 164).

sıyırma yelken ‘mavna yelkenleri gibi sereni üzerinde kasnaklarla açılıp kapanan pena yelkenleri’ L. Gürçay 1943 s. 352, R. Dankoff 2004 s. 242 ‘rüzgar hakkında kullanılan bir niteleme’ ××

sıyırt- ‘bir yönden başka bir yöne aktarmak; kayıp gitmek’ ***<sıyır-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1173b. × ***Bazı kere kulağın işitmemesi iyidir. İnsan sağırlığa vurur işittiğini duymaz. Câhir onun meramını icra etmiyeceğim. Eh, pek iyi ettim de ifadesini sıyırttım, çeldim. Aman, bunlar ne delice âdet.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1940 s. 17). × ***Göz yaşlarının arasından bahçeye baktı, kaba taş duvarlarının üstünden bir kertenkele sıyırtıp geçti.*** (Füruzan 1972 s. 153).

sıyırtma ‘hançer; büyük orak’ DS 3625. ***<sıyırt-***. × ***Nūrī, yigitlige pislik sürmemek içün titrek eliyle belinden bir ṣıyırtma çıḳarır. Dāʿima on adım uzaḳdan silāḥını parıldatarak: -Āteşe ḳarşı ḳılaġılı bir demir parçası… Faḳaṭ diḳḳat et, ikisi de ete gömülür, cān alır.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 386).

sıyırtmaca ‘az daha değecek olma’ × ***Doğruldu. Kocasına memnun, mutlu baktı. Kemal, elini yumruk yapıp çenesine sıyırtmaca yaptı.*** (T. Dursun K. 1967 s. 60).

sıykal/sıykıl ‘cilalı, kaygan, düz’ DS 3626. × ***Kör Hacmin nal şıkırtısı... Kaldırımı beyaz, sıykal, yani cilalı çay taşlarından yapmışlar.*** (Yaşar Kemal 2004 I, 87).

sıykıl b. ***saykal***.

sıyrık ‘utanma perdesini kaldırmış, terbiyesi ve utanma duygusu kıt’ ***<sıyır-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1199a, TS 3464, DS 3627. × ***Öyle bir yükseklige vardım ki gözlerim mürebbiyeniŋ penceresiyle ḳarşı be-ḳarşı geldi. Pençereleriŋ tüllük perdeleri ṣıyrıḳ duruyor.*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 257). × ***Testi tuzla buz olmuş, kızın yeldirmesinin yakası baştan aşağı yırtılmış, herifin dudağı patlamış; elleri, dirsekleri sıyrık içinde kalmıştı.*** (O.C. Kaygılı 1938a. s. 305).

sıyrıl- ‘kayıp gitmek; sıvışmak; hafifçe yaralanmak H. Vambéry 1901 s. 205, DS 4694. × ***Ol ḳaçar; ben ḳovaram. Erişürem-ki ṭutam, n-eyler bilmezin; balıḳ gibi elümden sıyrılur çıḳar,*** ‘***Āciz oldum***. (Ferec v. 117a). × ***Durdum, ḳatına vardum. Küstāh-vār beni kenāra cekdi, öpdi, ḳoçdı. Elinden sıyrıldum cıḳdum, ̧halvete vardum.*** (a.e. v. 172a). × ***“İpligümile alınmışlardur, saḳlayayım, uslanıcı vėrem” dėdi. Bu ḥīle-yile Dalla ̧halḳ icinden sıyrıldı cıḳdı, evine vardı, fāriġ düşdi.*** (a.e. v. 216). ***Yok, yok, ezbere söyleme. Çadıra girelim bakalım, dizin filân sıyrılmış mı?*** (Mahmud Yesari 1932 s. 296).

sıyrıntı I ‘kumaş parçalarından kesilen ensiz uzun parça’ ***<sıyır-*** + fiilden participium passivum manasında isim yapan ***-ıntı*** genişlemesi, b. ***akıntı*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1199a, DS 3627. ××

sıyrıntı II ‘kazıntı, derin olmayan yara; bağırsak bozukluğunda gelen salgı; son çocuk’ ***<sıyır-*** + fiilden participium passivum manasında isim yapan ***-ıntı*** genişlemesi, b. ***akıntı*** ⊡. TS 3466, DS 3627. ××

sız- I ‘feryad etmek, bağırmak’ H. Vambéry 1901 s. 206. × ***Düşer oda pervāne bigi sızar/Yoḳ ol ḳurt bigi ibrişim çözer.*** (Ferheng–nāme-i Sa‘dī 1340–42 [1073] s. 33 no. 394). ***sögüp sız-*** ‘sövüp saymak’: × ***Cün ol ḳardaşum daşralarda ̧halḳ ṣoḥbetinden üşenüb usanub durub sögüb sızub evine gelür, neye baḳarsa, ̧harāb görür.*** (Ferec v. 121a).

sız- II ‘kendinden geçmek, uyuya kalmak’ J.W. Redhouse 2006 s. 1199b. × ***Sonra o da anladı ama ne fayda! Güveyleri, gelin odasına girer girmez, yıkılarak gitti, divanın üstüne sızdı. Biliyorsunuz, odaya seccade korlar, güvey namaz kılar!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 316).

sız- III/sır- ‘aralardan geçerek akmak’ J.W. Redhouse 2006 s. 1199b <ETk. ***sız-*** ‘to melt’ G. Clauson 1972 s. 861, B. Atalay 1986 s. 520. × ***Yoksa bir insan damarını kestiği zaman kolunu toprağa yaklaştırarak: “Aman! kanım etrafa sırmasın! diye düşünmez ve bütün kanını dikkat ve ihtimamla bir yere boşaltmasını o anda akıl edemez?!*** (C.S. Gürler 1939 s. 7). × ***Palas’a gelen müşterilere yemek yemeleri için bizim aşevini salık verdiğinden eniştem ile Ali Çavuş’un arasından su sızmazdı.*** (S. Şengil 1990 s. 77).

sızdır- 'birinden bir şeyler koparmak, birine istediklerini yaptırmak' <***sız- III*** + ettirgenlik (causativum) eki ***-dır-*** için b. ***kovuştur-*** ⊡× ***Herif seni eski elbise, eski pabuç falan diye sızdırmak istiyor. Kim bilir onların arkasından daha neler isteyecek?*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 17). × ***Eyice poşasını çıkaralım! Sızdırılacak şuyı, özü kalmayınca ben onu iki tekme ile kapı dışarı atmanıŋ yolunu bilirim.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 291). × ***Hep bu başgardiyanın başı altından bütün bu dalgalar. Yağı sızdırılacak tüm mangırlılar beşinci kısma. Bütün paspallar, kırtipil âdembabalar da hep benim başıma!*** (R. Ilgaz 1991 s. 104–105).

sızgıt 'kışın kullanılmak üzere, içine tuz atılıp, bol yağda kavrulup yağıyla birlikte çömleğe sıkıca doldurulmuş et' C. Kudret 1958 s. 162, DS 3628. × ***O hep çantasından bal, yağ, kaygana, sızgıt dürümleri çıkarırdı.*** (H. Aytekin 1945 s. 72). × ***"Hadi kızım, giyin de bi sıcak tarana çorbası iç. Çömleğin dibinde azıcık kalmıştı, yarım kaşık da sızgıt attım içine, seversin diye."*** (M. Başaran 1992 s. 130).

sızı I 'hafif ağrı; ruhsal ıstırap' J.W. Redhouse 2006 s. 1199b. × ***Ocaklar, yani derde derman ocakları, çevremizde gıvıl gıvıl. Adamın dizine sızı, gözüne boz iner, karnı ağrır, bilmem daha nesi olur, haydi ocağa!*** (M. Makal 1950 s. 92). × ***Kâmile bulaşıkları boyadı becerdi hemen. İkilik cezveyi de sürdü bir yandan. "Anam anam anam!.." çekti eğilip kalkarken. "Cavır zızılar kötürüm etti beni kırkıma basmadan!*** (F. Baykurt 1971t s. 40). × ***"Biliyorum içmiyorsun emme şinci iç, eyi gelir. Süzgeçlilerden verecem hem. Amerikan cuvarasıdır. Zızıların, sinirine faydası olur." "İçmem ben cuvara!" dedi Kâmile. "Ben cuvara içen avratlardan mıyım? Zızıma sinirime de karışıp durma fazla. Bir ben miyim zızılı, sinirli?"*** (a.e. s. 40). × ***Şimdiye kadar canlarımızın kıymatını heç bilmemişiz! Onca sızıları, onca sancıları kendi feyline bırakıp dininceye kadar çekmişiz.*** (F. Baykurt 1971c s. 336). b. ***zızı***.

sızı II/sızu 'ayakkabılarda kösele ile yüz arasına konulup dikilen deri şeridi' TS 3468, DS 3628. ××

sızıl- 'yağ, bal vb. şeyler eritilerek süzülmek, yabancı maddelerden arınmak' DS 3628. ××

sızılda- 'canı acımak' × ***Halk edebiyatının kınaması da pek samimidir, pek içtendir. Bozuk divancılar gibi sızıldamaz bu erler.*** (A. Gölpınarlı 1945 s. 147).

sızıldan- 'can acısıyla söylenmek' × ***Şu halde şimdi sızıldanmıya ne hakkım var? Hiç olmazsa senin şefkat ve sadeliğinde, çiçek kokulu güzel temiz ellerinde, amcamın bir bir karşıma ittiği sahte mahluklara, kadın taslaklarına faik bir safvet var.*** (S. Ayverdi 1941 s. 51). × ***"Hanımefendi! Bu kız benim yiyeceklerimi çalıyor. Bir ziyanı yok. İlle sütüm kaçacak" diye sızıldanmağa başladı.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 53). × ***Dükkanın önündeki adam sızıldanır: -Torpahdan ne çıhar ki beğ... babadan kalan tarlalar yatiir. Bes ot veriir... buğda veriir... bir karı kisbi olmalı adamın.*** (M. Körükçü 1950 s. 110).

sızılmış ‘süzülmüş, saflaştırılmış’ <***sızıl-***. DS 3628. × ***sızılmış altın gibi*** ‘süzülmüş altın gibi saf’: ***“Kendi ʿırżımdan şüphem var, bu çocuḳdan yoḳ... Maşaʾallāh ṣızılmış altın gibi buldum... “Biz şöyleyiz, böyleyiz ama soycak ʿırżımıza ḳavīyiz. Nāmüsumuza laḳırdı söyletmeyiz.*** (H.R. Gürpınar 1335h s. 26).

sızım sızım ‘sızlaya sızlaya’ TS 3467. × ***İkinci gecenin nıṣfına varan uyḳusuzluḳ beni böyle bir teklifden menʿ etdi. Ḳaryolaya serildim. Maʿhüd vaġonda zerne oṭurduġum bavuluŋ yerleri ṣızım ṣızım aġrıyordu. Maʿ haẕā uyḳu aġrıları basdıdır.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 175). ***sızım sızım sızlat-*** ‘çok acı vermek’: × ***Bu yaşlı gözler, bu dokunaklı ses Emine’nin yüreğini sızım sızım sızlattı.*** (M. Yesari 1930 s. 18).

sızır- ‘sızdırmak, eritmek, süzmek’ <***sız- III*** + ettirgenlik (causativum) eki ***-ır-*** için b. ***artur-*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1199b, R. Dankoff 2004 s. 242, TS 3467, DS 3628. × ***On biŋ nüfüsda biŋ mümeyyiz yetişebilir. Faḳat ṣızırılmış evṣāfı ḥāʿiz on nāẕır çıḳmaz.*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 118). × ***Ḳaraçuḳ ḳuyu gibi çevresin ṭaġ/Ki cāna dāġ ura sızıra yaġ.*** (Fa̱hrī 1974 s. 201 no. 717).

(Argo) **sızıram yeri/sızırım yeri** ‘meyhane, kahvehane, kumarhana, kerhane’ H. Aktunç 1998 s. 257. × ***Taʿbīr-i maḥṣūṣunca bunca mīrās_yedi alayınıŋ ṣızıram, bitirem yeri, ṭolayısıyla on ikiler diye maʿrüf dürlü ʿırḳ ve ṣınıfdan müteşekkil bir bayraḳ altında müctemiʿ ḳabadayı ṭaḳımınıŋ cevelāngāhı olan dārül-fu̱ḥş-ı mütaʿaffin dīvārlariyle beraber çökmüş idi.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 334). b. ***bitirim yeri.*** (Argo) ‘bir şeyi yem olarak kullanarak istediklerini yaptırmak, sızdırmak’ × ***Kız olduğum için ancak bu kadar diye yalnız öptürmüş, senin anlıyacağın herif Melihayı kız diye ona yakmış abayı ve nazlandıkça sızırmış, çünkü bizim pansiyon bir haftada güzelleşti, düzeldi evin ötesine berisine çekidüzen verildi.*** (S.E. Ertem 1935 s. 115).

sızla- buzla- ‘dert yanmak, şikâyet etmek’ <***sızı*** + ***-la*** isimden fiil yapan ek, b. ***acabla*** ⊡. × ***Hemi de gırık golu yenin içinde gizlemek gerek. Ellere varıp sızlayıp buzlamayalım.*** (F. Baykurt 1961ı s. 170).

sızlaş- ‘ses çıkarmak, sızlamak’ <***sızı*** + ***-laş-*** (reflexivum anlamıyla) örnekler için b. ***bayramlaş-*** ⊡. × ***İsḥāḳ şīlī yėmekden ṭīre oldı, ḳız ve kenīzekler gülişmekden süst oldılar. Andan ol ḳız āvāzeyile terennüm ėtdi, kenīzekler yanınca sızlaştılar āheng ėtdiler.*** (Ferec v. 124b).

sızluk??? × ***Oḳ atanlar oḳın aldı sızluġa/Ṭurdı ṣaf ṣaf er yigit ṣola ṣaġa.*** (Firdevsī–i Rūmī (15./16 yy.) 1980 s. 224).

sızu b. ***sızı II***.

-si ‘üçüncü şahıs singular possessivum eki’. × ***Dışarsı ne kadar sıcaksa içersi o kadar serindi.*** (F. Baysal 1955 s. 52).

-si ‘benzerlik ifade eder’ ***ayruksı*** ⊡. C. Brockelmann 1916 s. 212. × ***Erkek, Abdülkerim Bey, alçarak boylu, esmerce, Moğolsu suratlı, güler yüzlü bir adam.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 73). × ***Hiç fena değil! Yalnız biraz çocuksu.*** (a.e. s. 18). ***gazsı gazsı kok-*** ’gaz gibi kokmak’: ×

Gazsı gazsı kokan kırmızı ışıkta, şeker kutularına, incik boncuğa bakıyor, öteden beriden yardırıyorduk. (delikanlı konuşması). (M. Başaran 1955 s. 36). b. ***bayatsı, beyensi, yabansı.***

sia 'bir cirmin merkezi tam ufuk üzerinde bulunduğu anda; cirmin merkeziyle şark veya garp noktası arasında kazan ufuk kavsi' L. Gürçay 1943 s. 347. ××

sicill 'divan-ı hümayun, şeri mahkeme nüfus kayıtları' <Ar. ***sicill*** a.m. <Biz. Yun ***σιγίλλον/σιγίλλιον*** (sigillon/sigillion) <Lat. ***sigillum*** G. Meyer 1893 s. 70, J.W. Redhouse 2006 s. 1041b, M.Z. Pakalın 1972 III, 210. ***sicili kopuk*** 'sabıkalı': × ***Hele, neydi … o tavşan bilmem nesi gibi ne kokup ne bulaşan mühendis İzzetler, o sicilli kopuk Tornativada Hasanlar, o baş belâsı Feridunlar?*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 254).

sicim 'türlü kalınlıkta ip, bağ' Meninski 1680 II, 2558, J.W. Redhouse 2006 s. 1042a, H. Eren 1999 s. 366. ***sicim gibi*** 'ince, uzun': × ***Dudaḳlarının iki ucundan sicim gibi salyalar aḳmaya başladı. Nūrī'nin uğursuz ṣūratı bütün bütün cemcenābet bir şey oldu.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 307–308).

sicirreme 'uzun uzun, ağız dolusu'. ***bir sicirreme söz goş-*** 'sözleri sıralamak, arka arkaya bir şeyler demek': × ***Sabah bir sicirrämä söz ġoşub, bir zurna-ġaval çıḥardarlar ki, sänin dä adın bädnam olar mänim dä.*** (Azärbaycan nağılları 2005 II, 93). × ***Ay bala, bizi burada görüb sähär bir sicirrämä söz ġoşarlar, gäl häyātdä o̱hu.*** (a.e. II, 96).

siçan yolu b. ***sıçan yolı***.

sidik/sidük 'sidik, bevl' ***<siḏük*** 'urine' ***<siḏ-*** 'işemek' G. Clauson 1972 s. 801, B. Atalay 1986 IV, 521, J.W. Redhouse 2006 s. 1100b, J. Thury 1885 s. 45, TS 3468. × ***Ṣu ḳırḳ arşun yuḳaru çıḳdı ṣoŋra ṣakin oldı. Ol 'āsi olan oğlan ol sırçanuŋ içinde kendi sidügiyle boğulub helāk oldı.*** (Tārīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 326). × ***Melik ḥużürında dal ẕeker-i müẕekker olub meyyitüŋ üzerine, aġzına ve cemī'-i endāmına, ol-ḳadar teşelşül eyledi-kim ol meydānı sidik seyli seyl-āb ėtdi.*** (Evliyā Çelebī 1938 [17.yy.] × , 908). × ***Örümcekli tavandan sarkan eski bir kafes içinde, cıgara dumanı, esrar ve sidik kokusile uyuşan zavallı bir isketecek mahpustur.*** (Reşat Enis 1935 s. 196). × ***Ben bunu, sidiğine lebboy, bilmem nesine şebboy nasıl büyüttüm bilirsiniz.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 40-41, s. 518). × ***Herkes işini açık havada beceriyordu. Bu yüzden, dasdaracık, bu acaip gecekondu mahallesinin sokaklarında pislik ve sidik kokusu, evlerden fışkıran ter ve insan kokusuna karışıyordu.*** (O. Duru 1962 s. 78). ***sidiği durmuş tilkiler gibi*** 'çaresizlik içinde': × ***Molla Hacı Duran ağa harice karşı kendisini bu hadisenin dışında göstermesine rağmen mahkeme günleri yaklaştıkça içini sidiği durmuş tilkiler gibi bir sancı sarıyordu.*** (H. Aytekin 126 s. 126). ***sidik yarışı*** 'çekişme, inatlaşma, rekabet': × ***Kadın fazlaca fingirdek bir şey. Benim de kalıbıma kıyafetime bakmış, gençlikteki bir iki maceramın, tabiî mübalāgalı olarak, anlatışından ümitlenmiş, bizde iş var sandı. Epey avans verdi, oynadı. Bizim hanım pirelenmiş, hafiften: "Sen güzelsin, ben güzelim" diye sidik yarışı başlamış.*** (M. Körükçü 1954 s. 25).

sidik yarışına çık- ‘rekabete girişmek’: × ***Elin çulsuzunun yabandan gelip bu topraklara yerleştiği yetmezmiş gibilerden bir de kalkıp soydan eşraf bir kişizade ile sidik yarışına çıkmasına içerliyordu***. (Aziz Nesin 1956 s. 14). ***sidik yarıştır-*** ‘rekabet etmek, inatlaşmak’: × ***“Posta müdürüne gitmekten vazgeç” diye üsteledi, “Nene lâzım senin öyle büyük adamlarla sidik yarıştırmak!” “Ben sidik yarıştırmıyorum, hakkımı arıyorum!”*** (O. Kemal 1952ç s. 29). × ***Şimdi sen yapsan yapsan komşunun yarısını beşer lira cezaya çarptırırsın. Onu da ısbat edebilirsen. Köylüyü köyden sürdürecek değilsin ya! Gene onlarla yaşayacaksın. Hiç sesini çıkarma, katlan bu belâya. Hem beri bak, köylü milletiynen sidik yarıştırılmaz.*** (F. Baykurt 1959e s. 60). × ***Sanki Deli Haceli bir daha açtıramaz. Boşuna sidik yarıştırıyoruz!..*** (F. Baykurt 1959y. 67). × ***“Ona bakma sen!” dedi Bayram. “Onun aklı o gadar erer! İsterse dursun otursun burada... Garadaş’ın çatal boynuzlarıyla sidik yarıştırsın! Meydana bizi sürüp güleştirsin, kendi geriden seyrimize baksın!*** (F. Baykurt 1961ı s. 208). × ***Şavşat bir araya geldi. Toplananlar arttı. Kimin geldiği, kimin vurduğu, kimin arttırdığı belli değildi. Bir çeşit sidik yarıştırmasıydı Şavşatlılarınki...*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 157). × ***Ekseri bu haller Anadoludadır, mesela agniyadan (zenginlerden) bir adem bir madde hakkında iddia eder, bakarsın ki öteden beş-i payeden (pespayeden) biri zuhur edüp, sidik yarıştırmaya kalkışır, ama yorulur, takatı kesilir.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 337).

sidiklik ‘sidik torbası’ × ***“Gülmeyin!” dedi Kır Abbas. “Bırakın gülmeyi şimdi. Kuşakları kuşanın. Sidiklikten düdüklüğe kadar çekin şöyle...”*** (F. Baykurt 1967k s. 205).

sidük b. ***sidik.***

sidük zoru ‘bel soğukluğu’ J. Thury 1885 s. 45. × ***Sidük zoruna uğramuş oğlan siküşmeden / Ölçüm dutub yarağu paltayla yardular.*** (A. Gālib Paşa 1911 s. 19).

sif çay ‘bir tür çay’ × ***Sif çay, kişmiş, hurma, istiot, sarıkök, zäncäfil, ġuluncan, darçın, hil, miḫäk, här cür parça çınġıl kimi bazara dolmuşdu.*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 197).

sifde b. ***siftah***.

siferblat ‘tuşlama’ <Rus. ***циферблат*** a.m. ××

sifon ‘tuvaletleri hızla fışkırtılan su yardımıyla temizlemeye yarayan düzenek’ <Fr. ***siphon*** a.m. × ***İçeride kendi bedeni ve yaşadığı mekânla baş başaydı: Sifonu bozuk tuvalet, duşu kırık banyo, parkesi sökülmüş mutfak...*** (N. Cehiz 1996 s. 72). b. ***fison***.

sifoz ‘düşük, aşağı kimse’ DS 3629: ***sifos*** ‘sonu olmayan iş; hiç’ ××

sifrag ele- ‘kusmak’ J.W. Redhouse 2006 s. 101b. ‘kusmak’ <Ar. ***istifrāġ*** a.m. (**/**frġ**/** kökünden). × ***Ġaraġaş bütün yediyini sifraġ elädi.*** (Azärbaycan nağılları 2005 II, 16).

siftah/AD **sifde/sifte/sefde/sefte** ‘ilk satış; ilk, ilk olarak’ <Ar. ***istiftāḥ*** ‘başlama, başlangış’ (**/**fṯh**/** kökünden). J.W. Redhouse 2006 s. 1061b, M.Z.

Pakalın 1972 III, 211, K. Emiroğlu 1989 s. 206, DS 4695. × ***Ėvde bir ḳarīyle bir da ėrceg varimiş. Sifde ḳariyi ifadeye çigriyir.*** (Ahmed Caferoğlu 1946 s. 242). × ***Aferin ortak, ver cıgarayı!.. İstersen iki cıgara ver de bir çifte kağıtlı saralım! Siftah senden bereket Allah'tan.*** (Kemal Tahir 1957k s. 144). × ***Kayık bana doğru geliyor, yani ilerliyordu. Siftah olarak ileriye gitmek ve gerilerden ayrılmak sevincini tadıyordum. Kayığı seyre öyle dalmıştım ki kayık burnumun üstünde baştan kara etti.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997 s. 13). × ***Deniz seferi değil, kara yolculuğu idi ya, beni de aldı. Bodrum'dan siftah çıkıyordum. Çocukluğumu hatırladıkça bu yolculuk hep gözümün önüne gelir.*** (a.e. s. 13). ***siftah et-/siftahı et-*** '(dativus ile) başlamak, bir şeyi ilk defa yapmak, günün ilk alışverişini yapmak': × ***Cevdet efendi duralamıştı. Bira ve konyağa alıştığı halde, her nedense, bir türlü rakıya karar verememiş, daha siftahı edememişti.*** (S.M. Alus 1934 s. 318). × ***Belki keklik çıkar, iki el patlatırız, hayırlısıyla bir şefte ederiz.*** (F. Baykurt 1970 s. 56). ***siftahı çek-*** (dativus ile) 'bir şeye başlamak': × ***Ne zamandır geviş getirdiği içkiye siftahı çekmiş, Kandilzadenin ısrarlarına dayanamıyarak hatırını etmişti.*** (S.M. Alus 1934 s. 125). × ***Rakıyı kadehe koydum; kadehi ağzıma götürüp siftahı çekeceğim sırada arkadaşlardan ikisi bileğime yapıştılar.*** (S.M. Alus 1944 s. 54). b. ***şefte***.

sifte b. ***siftah***.

siftik siftik bak- 'avare avare bakmak' × ***Bizim eve yollandık. Kadıköyü iskelesine bırakmak için lüks bir faytona binerken kimi göreyim? Tayfur, kalabalığın arasından siftik siftik bakmıyor mu? Müthiş bir kahkaha attıkan sonra, bağırarak kocama seslendim.*** (S.M. Alus 1933p s. 243). ***siftik siftik dolaş-*** 'avare avare dolaşmak': × ***Ortada siftik siftik dolaşıyor. Ağzını açıp iki lâkırdıyı yanyana getiremiyor; temenna etmesini bile beceremiyor da eteğe varıyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 84). × ***Yalnız zavallı ortanca hanım, kapı arkalarında, sofralarda, siftik siftik dolaşıyor, içeri giremiyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 284).

siftin-/siftün-/sivtin- 'bir yere sürtünerek kaşınmak, kaşınmak; oyalanmak; vakit geçirmek, sürüklenmek' J.W. Redhouse 2006 s. 1061b, J. Thury 1885 s. 45, DS 3630, H. Eren 1999 s. 366. × ***Adam adam üstüne ṭolmuş idi. Aralıḳlardan yürüyenler, ṣafların arḳasından parmaḳlarına baṣaraḳ ağız açıḳ, ṣırıtḳan yüz baḳanlar, araba kenārlarında sivtinenler, fes ḳaşda, püskülü perendebāz, tāzetıraş, burma bıyıḳ, gerden-firāz isti'nā, yaḳadan atma rengārenk ipekli mendīl ile yanar döner...*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 75). × ***Damadım ve lâkin herif yerden göğe kadar haklı. Kızım olacak karıda ne keyif var ne neşe ne alaalahey var, ne cümbüş... Cezayi ameldir, köşede pineklesin dursun; miskin illetine uğramışlar gibi siftinsin!..*** (S.M. Alus 1934 s. 294). × ***Biraz düşünüp elleriyle şurasında burasında siftindi.*** (H. Aytekin 126 s. 121). × ***Dedem de beni bağrına bastı. Düğmeler göz çukurumu acıttı. Siftinip çektim başımı.*** (A. Ağaoğlu 1997 s. 156). ***siftine siftine*** 'ayak sürüyerek': × ***Bak, duvara yazdım; hele bir ay daha geçsin, dayısının fare düşse başı yarılacak evin-***

de biraz daha burnu sürtsün, bak nasıl, siftine siftine kapımıza gelir; elimizi bırakıp ayağımıza kapanır. (S.M. Alus 1934 s. 263).

siftün- b. ***siftin-***.

siğ b. ***siy***.

siga/sıyga 'biçim, şekil, form ' <Ar. ***ṣīġa*** a.m. (/svġ/ kökünden) H. Wehr 1985 s. 481, J.W. Redhouse 2006 s. 627a. ***sigaya/sıygaya çek-*** 'sorgu sualde bulunmak' M. Mikhaïlov 1929 s. 29, M.Z. Pakalın 1972 III, 211: × ***Orada, bin bir ayak ortasında bile bir türlü tek durmamış Suadı gene sigaya çekip durmuştu.*** (S.M. Alus 1934 s. 206). × ***"İstikbal" gazetesinin sahibi Yahya Bey birinci katta, bir meyhane tezgâhını andıran idare bölmesinin yanında iskemleye oturmuş karşısındaki mürettiplerden birini sıygaya çekiyordu. Fazılı selâmladıktan sonra tezgâhın üstünde duran bir gazeteyi aldı, uzattı.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 35). ***sigaya çekil-*** 'sorgulanmak, hesap sorulmak': × ***Malûma, bu ikisi, epey müddet saklambaç oyunu oynadıktan sonra ve Lebip tarafından sığaya çekildikten sonra yakayı kurtarmışlardı.*** (a.e. s. 364). ***sigaya götürül-*** 'sigaya çekilmek, sorgulanmak, hesap sorulmak': × ***Acaba yanlışlıkla, müfsitlerden birine benzetilerek yakalanmış olmasın? Kahvede mimlilerden biri tavla oynadığı için sigaya götürülmesin. Yoksa başına kaza mı geldi?*** (S.M. Alus 1933k s. 37).

sigaça 'marangozlukta dişleri ters yönde olup ileri doğru itildiğinde kesen testere' × ***Bir kısmı Enstitülerde yapılan bu araçlardan yapıcılık, dülgerlik ve marangozluk öğrenenlere verilenlerin listesi de şöyle: Tek yaprak rende, düztaban, sıçan kuyruğu, lamba rendesi, sistire, fıçı rendesi, sigaça, çifte rende, ağaç metre, su terazisi, işkence, çekül, nişangeç, el burgusu, madırga, mala, tuğla çekici, demir m akara, halat, murç, alçı taşı, hortumlu su terazisi...*** (M. Makal 1979 s. 61).

siğa gardaş ol- 'ahret kardeşi olmak' ××

sigara b.m. <İsp. ***cigaro*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1102a. ***bir sigara içimi*** 'kısa bir zaman dilimi, bir sigara içecek zaman dilimi': × ***Parmaklarının arasından uzayıp gitmiş o ince duman ve kül... Sigarayı kül tablasına bıraktı.*** (A. Yurdakul 1991 s. 8). × ***Yolda arasıra rastgeldiklerime Samancılar köyüne daha ne kadar kaldığını sorup durdum. Hepsi de, "Bir cigara içimi ötededir" dediler. Hangi bir cigara içimi?.. İki paket içtim, ortada hâlâ köy yoktu. Akşam olunca, "Eh, köy artık bir cigara içimi ötededir!" diye rastgele bir pınar başına uzandım.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997 s 168). × ***"Pekala. Umarım beğenirsiniz," diye gülümsüyorum. "Ama bir sigara içimi düşünmeme izin verin."*** (İ. Aral 1997 s. 34). ***iki cigara içimi*** 'çok kısa süre, çok yakın': × ***Rüzgâr esmeye başladı. Kalkıp iki cigara içimi ötedeki kahveye vardık. Ağaç değil, kat kat orman sanılacak koca bir çınarı, serin rüzgârlar püfür püfür yelpazeliyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997 s. 14). b. ***cigara***.

sigatif 'boyaların çabuk kurumaları için içerilerine katılan bir toz' L. Gürçay 1943 s. 347. ××

(AD) **sigdür-** ‘aramak, oyalanmak’ × ***Kezban, dedüm mü ben saŋ alman bi kök tuman,/Köyde ne sigdürü, a guzum, şefre varmalu.*** (J. Thury 1885 s. 44).

sige Az. ‘geçici evlilik’ ××

sigezi Az. ‘kaba bir kumaş, torba’. × ***Hambalın arvadı Sälimä tez sigäzidän bir däst yaḫşı paltar tikdi.*** (Azärbaycan nağılları 2005 II, 177). × ***Üzünä bir sigäzi darı töksän yerä düşmäz, özü dä ki, keçäl.*** (a.e. II, 218).

siğil I/siŋil ‘siğil, meme’ ***siŋil*** <Fa. ***zigil*** a.m. veya <Yun. ***σίγνα*** (siyia) a.m. Ch. Tzitzilis 1987 s. 114 no. 470, O. Blau 1868 s. 291; TS 3469, DS 4695: ***siil.*** ××

siğil II/singil II/siyil II ‘odun yarmakta kullanılan ağaç veya demir kama’ DS 3631, H. Eren 1999 s. 367. ××

siğilotu/sivil I ‘kalınca yaprakları çıban ve yarayı işletip iyileştirmekte kullanılan, labadaya benze bir çeşit ot’ DS 3631. × ***Bir gara murdar bi tene an burdan bir sivil çıhmış onu dutmuş ağzına almış gemirir.*** B. Seyidoğlu 1975 s. 293).

sigit-/siŋit- ‘koşmak, koşuşturmak’ b. ***sekit-?*** H. Vambéry 1901 s. 205, R. Dankoff 2004 s. 243. × ***Bir zişt ḳarı tạḫı öŋinde sigitmiş durur.*** (a.y.)

sigla yağı ‘günlük ağacının reçinesi’ <Yun. ***sığla*** a.m. ××

siğle/sikle/siyle ‘kova’ <Yun. ***σίχλα*** (sihla) a.m. A. Tietze 1955 s. 239 no. 239, H. Eren 1999 s. 367, DS 3632. ××

siğle- ‘vızıldamak, sinek vızıldamak; köpek inler gibi ses çıkarmak; kap kacak ses çıkarmak’ DS 4695: ***siğile-*** a.m. × ***Karın kalkmaya başından Yelatan! Bir çiçeğin, bir yeşilin özlemini çekesin! Issız kalasın yaylalar! Yelatan, ulur kurdun, siğler sineğin kalmaya! Yediniz mi, yuttunuz mu yavrumu? Nettiniz Karabey’imi?*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 69). × ***Hep gitmiş köy yaylaya. Siğler sinek yok köyde. Bir de baktım Gülüstün’ün tütünü tütüyür.*** (a.e. 131).

siğlim ‘neşesiz, beceriksiz; yemek beğenmeyen; yüz, surat ’ DS 3632. ***siğlim siğlim ağla-*** ‘burnunu çeke çeke ağlamak’: × ***Kalk, toparlan. Kancıklar gibi siğlim siğlim ağlamayla neyi düzelteceksin sersem! Kalk silkin. Bu boku nasıl kaldırıp çekeceksen çek yola.*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 278). × ***Sosyalist bir insan böyle özel mızmızlıklara yüz vermez yaa. Sen de derdine ne şifa olmuşsundur ya adamın. Başlamışsındır siğlim siğlim ağlamaya. Adamcağızı söylediğine söyleyeceğine pişman etmeye...*** (A. Ağaoğlu 1980ö s. 196).

sigorta I ‘ileride kaşılaşılacak bir zararı gidermek için önceden ödenen prim karşılığında bu işle uğraşan kuruluşla yapılan anlaşma; elektrik devresinde güvenliği sağlayan nesne’ <Ven. ***segurtà*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1060b, 1102a, Kahane-Tietze 1958 no. 599, H. Eren 1999 s. 366, G. Meyer 1893 s. 62. ***sigurita sigurita,*** L. Gürçay 1943 s. 347. × ***Gemileri batırmak üzere kendi gemicileri ile gizli mukavele ederek, iki gemi mal doldurmuş ve üç bedeline siguritaya (sigorta) koymuş, esna-i rahde gemicileri gemilerin mallarını gizlice satmışlar ve mahsus***

gemileri de batırmışlar ve siguritacılardan hem gemilerin, hemde eşyanın üç kat bedelini almışlar. (E. Misailidis 1986 [1872] s. 714). × ***Amerikada amelelik edip malûlen çekilen adamın sigorta parası geç kaldığı için Başkan Truman'a tel çektiği... "Eminim çok mıhrızdır." Metelik göstermez.*** (M. Kuyrukçu 1950 s. 729). × ***Ateşoğlu, "sancak ve iskelede ikişer kişi dursun. Gözünüzü dört açın! Çünkü manevrayı pek tekrarlıyamayız. Birisi sigortanın yanında dursun, (Mayna!) deyince meyna ha, dedi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1954 s. 85). × ***Karadenize çıkar çıkmaz sandıklarını avarya ederiz... Malların sigortası migortası da yok, mahvolursun sonra..."*** (F. Erdinç 1955 s. 8). ***sigorta at-*** 'arıza sonucu sigortada elektrik kesilmek': × ***Giriş kapısında karşılarına ilk çıkan ışık şefi, elinde elli metrelik uzun kablo. "Tesisat zayıf ağbi. İkide bir sigorta atıyor. Elektriği kofradan alıcaz."*** (A. Yurdakul 1991 s. 100). ***sigorta et-*** 'ilerde doğabilecek zarar için güvence altına almak'. (Argo) ***sigortası at-*** 'iyice sinirlenmek, kafası atmak, çığırından çıkmak, denetlenemez olmak' H. Aktunç 1998 s. 258. ***sigorta ipi***: × ***Yavaşoğlunun oğlu 14 yaşında Mehmet, direğin dibine çömelmişti. Hemen salıvermek veyahut çekmek üzere sigorta ipinin ucunu elinde tutuyordu. Gözü her işareti hayat memat olan dümendeki babasındaydı. Babası "Sigortayı boşla!" diye haykırdı. Mehmet ipi salıverdi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1954 s. 83).

sigortala- 'zarara karşı güvenceye almak, sigorta etmek' <***sigorta*** + İsimden (veya sıfattan) fiil yapan eklerin en işleği olan ***–la-/-le-*** genişlemesi için b. ***acabla-*** ⊡. ××

sihir b. ***sihr***.

sihr/sihir/sıhır 'büyü; sihir; hile' <Ar. ***siḥr*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1043a, M.Z. Pakalın 1972 III, 211. × ***Senüŋ gözüŋ ḫayālinden bedī' u siḥr u alından/ālinden / Me'ānī vu beyān ehli ḫarāb u mest u şeydādur.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 70). × ***Meger bu ḏahi ulu 'ifrītdi. Süleymānuŋ mülkine ḳaṣd eyledi. Ėrişmege tedbīr anı gördi ki siḥr ögrene, siḥrile Süleymāna ġalebe ėde ki "Süleymuŋ ḏahı ḫalḳı müsāḥhar ėtdügi siḥriledür" dėdi.*** (Ferec v. 254).). × ***Ḳalbim te'şīrātını aṣlā ḥiss etmediği bir 'aṣā-yı siḥrin temas-i ḥafīfiyle ihtiẓāẓ eylemiş idi...*** (H.Ż. Uşaḳlıgil 1307 s. 70). ***sihir aç-*** 'büyüyü bozmak': × ***Goca garı gāḥıp sıhır açıp hepisini uyandırdı. Bunnar içeride olmaḳda ossun güççük gardaşları eline bir taḳda alıp gapının özerine muḫladı, üsdüne oturdu, gılıcını eline aldı, garınıŋ böyüg ölu avdan gelirimiş.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 176). ***sihr et-*** 'büyü yapmak': × ***Bir ḳanad ile ser–ā–ser her maḳāmı seyr ėder / Ol perī siḥr ėdüb üfürdühce müsiḳārına. / Ṭīġ–i ḥasret ṣadr–ı müsiḳāra çekdi biŋ elif, / Ėrişince ol nigāruŋ la'l–i şekker–bārına*** (Ẕātī 1987 III, s. 173. × ***Cādülar işinde siḥr ideler.*** (M. Çavuşoğlu 1970 s. 148).

AD. **sihna** 'yara izi, yara yeri' K. Emiroğlu 1989 s. 207. ××

sik 'penis, erkeklik organı' <***sik*** a.m. G. Clauson 1972, s. 811, B. Atalay 1986 IV, 52, J.W. Redhouse 2006 s. 1065a, G. Doerfer 1967, III, no. 1314. ***sikine diŋlet-*** 'bir şeyi dikkate almamak, önemsememek': × ***'Āṣıḳa ni ġam ile aŋlatdı/Sözi kāfir sikine diŋletdi.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s.

19). (Argo) ***sikinde olma-*** ‘umurunda olmamak, önemsememek’ H. Aktunç 1998 s. 258: × ***Diğer bir ihtiyar hatun gençliğinde ettiği türlü günahları vasfettikten sonra “Efendi, bunlar vazifem değil, ancak beni yakan bir günahtır” dedi, ben var ise ilaç ile çocuk düşürdü yahut birini zehirledi kıyas ederek, sual ettim ise, “Perhizde et yedim” dedi, ben dahi “Hayde kızım, bu günah da benim bilmem nemde değil” deyüp savdım.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 661).

sikdir b. ***siktir***.

sikke ‘hayvan bağlamak için yere çakılan kazık’ <Ar. ***sikka*** a.m. A. Tietze 1958 s. 282, DS 3632, H. Eren 1999 s. 368. ××

sikkele- ‘sikkeyle bağlamak’ <***sikke***. × ***Köroğlu bir sapa yere Kırat’ı sürdü. Yoldan çıktı; iki dere arasında Kırat’ı sikkeledi. Oturdu, başladı hile düşünmeye.*** (Behçet Mahir 1973 s. 84).

siklâmen ‘kırmızıya çalan eflatun renk’ <Fr. ***cyclamen*** a.m. × ***Nedir o, herkes tırnaklarını koyu kırmızı, siklâmen cilâlarla süslerken, uçuk sedef rengine boyamalar, boynunda daima inci kolye taşımak ve başka mücevher takmamak?*** (R.H. Karay 1947 s. 85).

(Argo) **sikle-** ‘bir şeye veya birisine önem vermek, değer vermek’ <***sik*** + ***-la-*** genişlemesi, b. ***ạhşamla-*** ⊡. H. Aktunç 1998 s. 258. ××

sikle b. ***siğle***.

(Argo) **siktir/sikdir** ‘hadi ordan (kovma, inanmama, alay sözü)’ × ***ha siktir*** ‘hadi ordan be!’: ***-Ha sikdir ulan... teklif var mı? Ha onuŋ ḳarısı, ha benim karım...*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 557). ***siktir et-/sikdür et-/sittir et-/sikdir eyle-*** ‘(transitiv) kovmak, tard etmek; boş vermek, fazla önem vermemek’ J. Thury 1885 s. 45, H. Aktunç 1998 s. 359: × ***Ḳazananlarıŋ hep bu miḳyāsla muvazene-i efʿāl etmediklerini aŋlayınca ben de bu kelimeyi destür-ı milāḥaẓamdan sikdir ettim. Menfaʿat-i rüzgār ne ṭarafdan eserse fırıldaḳ gibi o cihete döneceğim.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 256). × ***Sikdir eyle Ēlbölu dėdi budur, bunun uçun hėç ayā yėkinme dėyi dizine çökdu.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 135). × ***Çoban āya dėmiş: Paramı vėr ben gidīm dėmiş. Ā da sikdirėtmiş bunu para mara bi şiyi vėrmemiş.*** (Ahmed Caferoğlu 1946 s. 3). × ***Çoban tekrar gėri döniyü, şu gėri galan paramı vėr, tekrar döru yoldan sapma, diyi bir toḳat dā vuriyi, sikdir ėdiyi.*** (a.e. s. 3). × ***“Farkına varır, söyler. Seni mahpusa götürürler, aman herif!” diye ağlıyor. Siktir ettim. “Ulan mahpusa gideceksem ben giderim. Derdi sana mı düştü, alçak?” dedim.”*** (Kemal Tahir 1957k s. 136). × ***Siktir et bre Cabbar kardaş, dedi. Sefil Alinin dediği gibi... Hangi günü gördük akşam olmamış.*** (Yaşar Kemal 2004 I, 355). × ***Siz böle ağır elbiselerle paşaya şikayete getsez paşa baḥacaḥ ki her bıriz bir ağa kimisiz işizi yapmaz belki sızı siktir de eder. Siz gelin elbiselerizi, saatlerızi benim yanıma bıraḥın tumanla ve işlikle çıhın paşanın yanına***. (Ş. Beysanoğlu 1968 s. 144). × ***sikdir ol-*** ‘defolmak’: × ***Bir toḳat vuriyi düşünmeden taşınmadan, iş yapma dīy ve eline bir gırmızı vėriy, sikdirol git diyi. Çoban tekrar gėri döniyü, şu gėri galan paramı vėr, tekrar döru yoldan sapma, diyi bir toḳat dā***

vuriyi, sikdirėdiyi. (Ahmet Caferoğlu 1946 s. 3). × ***Ağalarının, dedelerinin taşağı dibinden ayrılmayacak daha kim varsa, bugünden tezi yok siktir olsunlar obamdan!*** (K. Bilbaşar 1969 s. 117).

(Argo) **siktirici** 'işe yaramaz, luzumsuz, adi, bayağı' × ***Yaptıkları iş çocuk oyuncağı yahu! Yok neymiş on paket cıgara, dört deste siktirici fotoğraf!*** (Attila İlhan 1953 s. 10) × ***Yalnız onlar mı? Başkaları da. Tam tavını bulmuş millet. Bizim önümüzdeki siktirici iki bira şişesi. Olur mu ulan?*** (a.e. s. 155).

AD. **siksara** 'horon türü' K. Emiroğlu 1989 s. 207. ××

sil- I 'çalmak' × ***Ḥammām nāẓırları esbāb yuyanlaruŋ esbābın ṣıḳup ˘haluŋ pabucın başmağın çizmesin sileler.*** (M. Çavuşoğlu 1970 s. 153). × ***Gemicilerüŋ rüzgārı eyü olup yeli yelken ola. Re'īsler lengelerli ola. Nāṭürlar ḥammāma girenlerüŋ dülbendin ṣıkup paşmağın sileler.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 145). × ***Naḳd-i ḳalbi fürc-i sīnemden silince dem-be-dem/Dīdeden dürr-i yetīm-i eşkümi sil dostum.*** (a.e. II, 432).

sil- II 'sürmek, sıvazlamak' × ***Taḫt üzerinde gelin güyegüyile oturdı. Naṣr-ı 'Ayyār bėl bağlayub˘hidmet ėderidi. Nāgāh gelin görür ki Naṣr-ı 'Ayyār˘ḥidmetde-dür. Elin yüzine sildi: "Şükr Calabum saŋa!" dėdi.*** (Ferec v. 50b). × ***˘Hudādād düşinde görür ki bir sebez-püş gişi gelür, eydür: "Ė üftāde! Muştuluk kim Ḥaḳ Ta'ālā feyż-i faẕlından seni esirgedi, kesük elüŋi ayaġuŋı saŋa bağışladı," dėdi, ve elini˘Hudādāduŋ eline ayaġına sildi. Ḳudret-i˘Hudā˘Hudādāduŋ eli ayaġı dürüst oldı.*** (a.e. 65b).

sil- III 'kurulamak, temizlemek; pürüzlerini gidermek' <***sil-*** 'to rub, to wipe' G. Clauson 1972 s. 824, J.W. Redhouse 2006 s. 1074a, DS 3635. × ***Sarāyuŋ ortasına varduġumda oğlancuḳlarumı, gördüm: yügrüşdiler geldiler, yaḫşı donlar gėymişler. Sandum ki ġalat girdüm, ġalat gördüm. Gözüm sildüm, gerü baḳdum.*** (Ferec v. 68b). × ***Ā˘hir gözleri yaşın silüb oturduḳları vaḳt˘hoca revende-ye eyitdi: "Üşbu saŋa cevher veribidüm, beni satun al deyü. N-ėtdüŋ*** (a.e. v. 247a). × ***'Adīs 'avratı ilerü yürüdi, zaġı dutdı, üzerinden tozunı doprağını sildi giderdi.*** (a.e. 260b). ***silip at-*** 'tamamen gözden çıkarmak, yok saymak': × ***Hele o geçmiş zaman, delileri gönlünden büsbütün silip atmış değildi. Mecnun ve meczup bulduklarının birçoklarını tasvip ederdi.*** (H.Ş. Hisar 1944 s. 8). ***silip süpür-*** 'ne varsa yok etmek' J.W. Redhouse 2006 s. 1074a: × ***Yangın, Kelâmi Babanın kemikleriyle beraber bütün bu mübarek eşyayı da silip süpürmüştü.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 200). × ***Kahvemi soğutma pahasına acele bir duş yapıyorum. Kafam hala sersem gibi. Ama acıkmışım. Silip süpürüyorum kahvaltı tepsisindekileri.*** (İ. Aral 1997 s. 103). × ***Bu göŋül ḥücrelerini taḫliye ḳıldı ḳamu/Ādemiyet noḳṭasından sildi süpürdü bu 'aşk.*** (Eşrefoğlu Rūmī 1286 s. 2). ***silip süpürüp at-***.

silâh/silih 'top tüfek, kılıç gibi savaş aletleri' L. Gürçay 1943 s. 348. <Ar. ***silāḥ*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1069b. × ***Atamı bir ata satdum bindüm, anamı bir silāḥa dona vėrdüm geydüm. Gendözümi firāḳ odına göyündürdüm, feraḥa ferece küydüm***. (Ferec v. 140a). × ***Gemi göz-***

cisi gemi küleginden gördi ki bir gemi ḍolu silāḥlu ḳaralar gelürler. (a.e. v. 146b). × ***Siz nice şāṭırlarsız, çüstlersiz, silāḥuŋuz yoḳ?*** (a.e. v. 220b). × ***Aḳrānı silāḥ-ı ḥarb u ḳitāl-ile sefer seferledükde ol çerçi gibi hegbesiyle meydān ı rezme gele.*** (**ʿĀlī 1979 I, 145).** × ***Ve bil-cümle sipāh ḳısmına ḳadr-ı mā-yaḥtāc raḫt u silāḥ teh'iyesi farż u müteḥattimdür.*** (ʿĀlī 1982 II, 241). × ***Silīḥüm var gencüm leşkerüm çoḳ/Ne var elde ki eydem bende ol yoḳ***. (Fāḫrī 1974 [1367] no. 1792). × ***Fi l-ḥāl cümle ġuzāt-ı müslimīn küffār kalyonlarında meşveret édüb büyük şayḳıya ʿaskerī küffār gemilerinden yedi ṣanduḳ ġuruş ve niçe yüz silāḥ maḳülesi eşyālar ve yirmi altı maḥbub Fireng oġlanı ve yetmiş beş esīr ve niçe kelepür eşyālar maḳülesi eşyālaruŋ z̄ī-ḳıymetlerin şayḳıya taşıyub…*** (Evliyā Çelebī 1935 IX, 231). × ***Yapraḳları dökük bir aġaçlık arasında bir dānesini gördüm ki silāḥı dizleri üzerinde, baş ṣarġısını īmānına ḳadar yıḳmış, ḳara ḳaşlarını çatmış, siyāh bıyıḳlarına palasını vérmiş, siġara tütdürüyormuş.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 109). × **İmperator umüma "Ḥāżır ol!" ḳumandası verir vermez, silāḥ omuza ederek yürümüşler.** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 50). × ***Atılan silāḥlar bir değildi. Murād sesine alışḳın olduğu içün ḳulaḳ verdi; Martin, Gıra, Mavzer, çaḳmaḳlı, çifte, cins cins tüfeng āteş ediyordu.*** (M. Yesārī 1927 s. 310). × ***Bıldırcın da rāst geledir. Bir elinde manduḳa, sürt yere, vur çalılara… Baḳarsıŋ, bir küme ḳalḳar, silāḥı tām vaḳtinde nişānlayamadıŋ-mı, aġzı havāya aç artıḳ!*** (Mahmud Yesari 1928 s. 6). × ***Hep ḳalḳışdıḳ. Herkes silāḥını düzeltiyor, köpeğini çağırıyordu.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 10). × ***Bir silāḥ sesini duydum. Az bir müddet ṣoŋra bu gümlemeyi çıġlıḳlar taʿḳīb etdi. Hep sesler bu ṭarafdan geliyordu.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 384). ***silah patla-*** 'ateş edilmek': × ***İlk silāḥ istasyonda paṭlamış, bundan ṣoŋra silāḥ olan yerlere hücüm edilerek ve vuḳuʿāt başlamış.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 217). ***silâh başında*** 'silahının yanında, görevinde': × ***Zira kulenin methali pek dardı. Huruç hareketi imkânsızdı. Hafif bir yaylım ateşi bile buradan kimseyi çıkartmazdı. Herkes silah başında tetik duruyor, yirmi kişi, hiç dinlenmeden palanganın iç avlusundaki büyük dibekte evvelce hazırlanmış kömürleri dövüyordu.*** (Ömer Seyfetttin 1943 s. 91). ***silâh çat-*** 'silahı ateşe hazır etmek': × ***'Afv edersiŋ birader… Biz seni çarşafıŋ altında ṭompalaḳça göredük. Az ḳalsın silāḥ çatacaḳdıŋ. Ters bir iş olacaḳdı. Senden ziyāde bizim namusumuza yuf olurdu.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 150). ***silah gey-*** 'silah kuşanmak, silahlanmak' TS 3469: × ***Ol ġece ol ẏérde ġeceleliler. Oġlanlar silāḥ geyüb atları otardılar, hem kéşik dutdılar.*** (Ferec v. 128b). × ***Yol yarağın düzdüm, sacumı iki şāḫ eyledüm, silāḥ geydüm, bir keşīde-güş güşāde-düş, elmās-sim ü enfās-dem ü rüḥ-sīret i rīḥ-serīret i ṣabā-tek ṣabī-reg, münevver-rüy mu'amber-müy, caʿbe-cebīn zerrin-zīn ata bindüm.*** (a.e. v. 328).

AD. **silancak** 'gövdesinin alt kısımlarında dal bulunmayan ince uzun ağaç' K. Emiroğlu 1989 s. 207. ××

sil baştan 'en baştan, yeniden'. ***sil baştan et-*** 'en baştan başlamak, daha önce yaptıklarını yok sayıp en baştan başlamak': × ***Şu bindi, şu indi derken şoför aldığı parayı, yazıcı verdiği hesabı sil baştan edip,***

İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ

yeniden sayıyor, gözden geçiriyorlar. (M. Makal 1957k s. 29). b. ***al baştan et-.***

sildüdük '(hayvanlar için) ince uzun' K. Emiroğlu 1989 s. 207. ××

sile 'silme, ağzına kadar, tam' TS 3469, DS 3633. × ***Kazanın silesi dolu sıcak suyun içine oturdum: Göbeğimden aşağı donan yerimi üç dört saat duruttum.*** (M. Makal 1954 s. 36). ***sile sile*** 'ağzına kadar dolu' DS 3632: × ***Defüŋ yaŋağına doḳundı sile/Herīf eşitdi içdi sile sile.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 798). × ***Zemâne vurmamışdur buŋa sīle/Anı bilür kim içe sile sile.*** (a.e. no. 2741). × ***Öküş söz didi aŋa sile sile/Çü gördi ṣabr ḳılmaz urdu sīle*** (a.e. no. 4689).

silecek 'silgi, hamam takımı, havlu, bulaşık bezi, paçavra; arabaların camını silmeye yarayan parçası' <***sil- III*** + fiilden nomen instrumenti yapan ***-ecek*** eki, b. ***açacak*** ⊡. Meninski 1680 II, 2653, J.W. Redhouse 2006 s. 1075a, DS 3633, 3634. × ***Ḳaç def'a tenbīh ederim, ḥamâma giderken silecek al derim, yine almaz, şimdi geceleri ḫatır ḫatır ḳaşınıyor.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 342).

silgeç 'kurulama bezi, cam sileceği' <***sil- III*** + fiilden nomen instrumenti yapan ***-geç*** eki, b. ***atlangaç*** ⊡. DS 3633. × ***El freni çekilir, gaza basılır, yola çıkılır. Cam silgeçleri şıkır da·şıkır. Tipi artar. Sular dağlardan canavar gibi akıp gelmektedir***. (Fikret Otyam 1957 s. 59).

silgi 'marangoz rendesi' <***sil- III*** + fiilden nomen instrumenti yapan ***-gi*** eki için b. ***açgı*** ⊡. DS 3634. × ***Silgi tutmaz Adananın kazması/Saat sekizde gelir ayran süzmesi/Ceyhanda da buldum Alim çizmesi/Eller geldi benim Alim gelmedi.*** (M. Makal 1968 s. 144)

sili b. ***sille***.

silih b. ***silâh***.

silik 'onursuz, şerefsiz' <***sil- III***, fiilden etken fiil sıfatı (participium activum) manasında sıfat yapan ***-ik*** eki, b. ***akık*** ⊡. DS 3634, G. Doerfer 1967 III, no 265. × ***Ulan kambur Recep sen de mi? Şu kör oğlana bak be! Ulan silikler, başlarım tarakanızdan ha!*** (Orhan Kemal 1949 s. 103). × ***Hasan Hüseyin morarmıştı. "Desene lan, dört desene. Silik!" Etraf gülmekten katılıyordu. Hasan Hüseyin'in kırmızı şeritli orta ticaret kasketi yana kaymıştı. Gazi'ye ana avrat söğdü.*** (Orhan Kemal 1950â s. 78).

silindir I 'silindir, yuvarlak' <Fr. ***cylindre*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1103a. × ***Sahnede ince, uzun bir adam, gülen, alaycı gözleriyle silindir şapkasını çıkarıp selâmlıyor dinleyicileri, Siz, ikiniz el ele, avuçlarınız sıcak, birbirine yapışmış.*** (P. Celal 1991 s. 314).

silindir II 'yol yapımında kullanılan istimli silindir; insanı zor durumda bırakan, ezen şeyler' <***silindir I***. J.W. Redhouse 2006 s. 1103a. × ***Defterimi ayda bir elime alabiliyorum. Gûya maksadım, hayatımı yazmaktı. Böyle yarım yamalak notlarla bir hayat nasıl belirtilir, bilmem... Ama oğlum, olayların silindiri içinde yaşamağa, nefes almağa mecbur olduğumu belki farkedecek.*** (İ. Tarus 1955 s. 157).

silinmiş cingen tüfeği gibi ‘çalımlı, dikkat çekici, göz alıcı’ × ***İlk günlerde, zorla babasını yanına bindirip, kasabanın sokaklarında çalımlı çalımlı dolaştırdı. Savran, oğlunun yanında, otomobilin bir köşesine, kendi tabiri ile, silinmiş Cingen -çingene- tüfeği gibi kurulmuştu. -Kurulduk... Kurulduk lâkin, bu işin alt tarafı hayırlı olsa bari... diye söyleniyordu.*** (S. Kocagöz 1941 s. 74).

silinti b. ***selinti***.

silisire b. ***silisre***.

silisre/silisire/silistre ‘vardiya düdüğü, tayfabaşının, reisin emirlerini bütün gemicilere iletmek için kullanıdığı düdük’ J.W. Redhouse 2006 s. 1072a, L. Gürçay 1943 s. 348, R. Dankoff 2004 s. 243. × ***Evvelā her ḳadırġada bir mahir reʾīs ki ḳapüdān olup cümleye ḥükm eyleye ḫārita ḳullanub pusulaya baḳa ve tirinkete ḳullanmaġa yirmi ālātcı ki biri oṭabaşı olur ve iki üstād dümenci ve bir üstād yelkenci ve anūŋ ḥükminde iki kimse ki anlara kömi dėrler büyügi silisre çalar, küçügi ayaġ üzre ṭurub baʿżı yelkene müteʿallīḳ ḫıdmeti görür.*** (Kātib Çelebī 1329 [17. yy.] s. 153). × ***Meẕkür yirūŋ ʿArabları şöyle ḥikāyet ėderler ki, rüzigār her ḳaçan berk eserse, mezkür ṭaşuŋ üzerinden silisire āvāzı henüz işidilur dėyü cevāb vėrürler.*** (Pīrī Reʾīs 1988 s. 328b, 1397).

silistre b. ***silisre***.

silk- ‘sallayarak veya çırparak sarsmak; öylece bırakmak’ <***silk-*** ‘to shake’ G. Clauson 1972 s. 826, B. Atalay 1986 IV, 522. × ***Ol dilber-i māh-peyker yeŋin silkdi, eyitdi: “Hey, gec! Baŋa baḳma, baŋa erenler vefāsı yoḳdur.*** (Ferec v. 35b). × ***Yarın başına oturup ekmeg yėrkene, ḳose de ırmān gıyısına davarı silkip ẏocaların yanna geliyo.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 85).

silke-/silki- ‘silkmek; azalmak, hafiflemek’ DS 3635, K. Emiroğlu 1989 s. 207. × ***“O sakallı papuldağın ne ûmal olduğunu ben bilirim!” diyerek yaka silkiyordu.*** (S.M. Alus 1933k s. 137).

silkele- ‘sarsmak, dövmek’ <***silk-*** + iterativum genişlemesi olan ***-ala-/-ele-*** (ünlüden sonra ***-la-/-le-***) büyük hareketi mükerrer küçük hareketlere dağıtır, bu bakımdan aynı zamanda bir nevi verbum diminutivum işlevi görür, b. ***avkala-*** ⊡. H. Aktunç 1998 s. 259. × ***Pencereden iki halı silkele, cam siliyorum diye şoförlerle fingirdeş eteklerini açıp gün boyunca, sonra da kucak dolusu para iste, şu işe bak sen!*** (Peride Celal 1985 s. 41). × ***Kāçel gedib Māliyi silkālādi ki, oyatsın, gördü elā yatıb, elā bil lap ölüdü.*** (Azārbaycan Naġılları 2005 V, 48).

silket- b ***silkit-***.

silki- b. ***silke-***.

silkil- ‘çırpınmak, durduğu yerde silkinmek’ <***silk-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1073b. × ***Kızın saçlarını okşayarak ilave ediyor: ...anlıyorsun ya, seni ona takdim edeceğim. Athena, bir anda, bir dut gibi silkiliyor; ne uyku, ne rüya, ne kedi, ne Bekir! Ellerini bitiştiriyor.*** (A. İlhan 1963 I, 95).

silkim ’zeytin toplamada silkme’ ××

silkinti ‘çöp’ TS 3470. ××

silkit-/silktir- ‘silktirmek, çırptırmak’ ***<silk-***. × ***Usta erlerin hiç birisinin hak ve selahiyeti olmadığı halde onlara emir verip yaptırırlar da. Onlara battaniyelerini silketirler; yataklarını döğdürürler., su getirtirler.*** (Y. Ahıskalı 1945 s. 56). × ***He ya, şinci açtıydım... Sabahtan beri Yusuf Efendiye seslenirim! Gelmez, gelmez. Bi de adı kapıcı, şunları silkiteceğidim. Hiç yok ortalarda.*** (A. Ağaoğlu 1982o s. 135).

silktir- b. ***silkit-***

sillahi ’yemin pekiştirici söz’ × ***“Hayır, senin dokuz çocuğun yok.” “Kaç ya?” “Sekiz...” “Vallahi, billahi, tillahi, sillahi dokuz!” “Sekiz...” “Evime sağ gitmeyim ki, dokuz...”*** (Orhan Kemal 1951s s. 11).

sille/sili ‘tokat’ <Fa. ***ṣīla*** a.m. H. Eren 1999 s. 368, J.W. Redhouse 2006 s. 1103a. ***sili vur-*** ’tokat atmak’ H. Vambéry 1901 s. 205. × ***Dāyeye eyitdüm: “Şol bir zergīce Muḳbilek adlu maşharaca ḳulcuġaz ki eŋsesīne sīlī vururlar, anı bul, ạḥca vėr, gelsün bu kilīmi, götürsün.”*** (Ferec v. 69a). × ***Pes ġulāmlar ḥacāccāmı daşra sürdiler, eŋsesine sīlīler urdılar, sarāy ḳapusın bağladılar.*** (a.e. v. 211). × ***Üstüne uġrayan eŋsesine sīlī vurur, bıyıġın çeker, şarāb-ḫörlar cür‘alarını üstüne döker.*** (a.e. v. 212v). ***sili ye-*** ’dayak yemek, dövülmek’: × ***Yabanlarda gezer, maşharalıḳlar eylerler, sīlīler yėr, sögilür, dögilür, ḳatuma gelür vurur dutar gider.*** (a.e. v. 69a). × ***Bīcāre ecel sīlīsin yėmege gelüb-durur.*** (a.e. v. 134a). × ***Bu endişeyle geçdi ay u yılı/ Hem āḫir bir gün andan yedi sili.*** (Fạhrī 1974 [1367] no. 3458). ***sille muşta vur-*** ‘tokat atmak, yumruklamak’: × ***Kayıkçının başından aşaġı, maşrapa maşrapa su döküyorlar, bana mısın dese ya... Agavniye, sille muşta vuruyorlar, parmağını kıpırdatsa ya...*** (S.M. Alus 1933p s. 150). ***sille tokat*** (zarf) ’tekme tokat’: × ***Geliverin! bizim evde birisi var! diye bağırıyor. Polisler gelip oğlanı sille tokat dışarıya atıyorlar.*** (M. Tuğrul 1969 267). ***silleye uğra-*** ‘başına kötü bir şey gelmiş olmak’: × ***Kaynatası gibi silleye uğramışlardan olan damadı kolağası Çerkes Mehmed Nuri Bey, çocukluk arkadaşım ve Filistin cephesinin yiğit şehidi haletin babasıydı.*** (S.M. Alus 16 Şubat 1941 s. 4). ***sille ko-*** ’tokat atmak’. TS 3470.

silme ‘ağzına kadar, tıkabasa’ ***<sil- III***. J.W. Redhouse 2006 s. 1074a, TS 3470, DS 3635, K. Emiroğlu 1989 s. 207. × ***Oda büyüktü. Tabanı, duvarları, sedirler silme halı... Hem de öyle kötü cinsten değil, besbelli Şiraz’ın ipek halıları...*** (Kemal Tahir 1957r s. 193). ***silme doldur-*** ‘ağzına dek doldurmak, iyice doldurmak’ DS 3635: × ***Ammā buġdayuŋ kilesi silme ölçüldi ve unun kilesi doruḳlu ölçüldi. Bu taḳdīrce cemī‘ doruḳ vāḳi‘-olan un buġdaydan ziyāde vāḳi‘ olmış olur. Lākin unuŋ kilesi doruḳlu ölçülmek müte‘ārif olduğı sebebden doruḳlu ölçüldi.*** (Ö.L. Barkan 1942 I, 331). × ***Ṣoyfa, dolabı açıyor, rafları ḳarışdırıyor, ṣofranıŋ eksiklerini tamāmlıyordu. Murād, yuvarlaḳ, ḳarınlı ḳadeḥi silme doldurdu.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 146). ***silme dolu*** ‘ağzına kadar dolu, tıkabasa dolu’: × ***Maṭbaḫa girdik. Ṭatlısiyle, ṭuzlusiyle, ṣalaṭasiyle, Begiŋ ta‘bīrince bir ḳahve altı yetişdirdik.***

Silme ḍolu birer bardaḳ düz ile maḫmürluḳ bozduḳdan ṣoŋra öŋlerine ne çıḳardıḳsa hepsini ziflendiler. (H.R. Gürpınar 1339 s. 559). × ***Kirkor emmisinin kasası nasıl bir kasa! Hey Allah, silme altın dolu!*** (Kemal Tahir 1958 s. 210). ***silme karanlık*** 'kapkaranlık': × ***Gökyüzünde ay yoktu. Bulutlu olduğu için yıldızlar da gözükmüyordu. Bir karanlık vardı!.. Silme karanlık. Döne, Abdi Ağanın evine doğru yola düştü.*** (Yaşar Kemal I, 1955i s. 25). ***silme sıvama söv-*** 'ana avrat küfretmek, ağır hakaretler etmek': × ***Birisi hem kusuyor hem de, "Hay bu makineyi icat edenin..." diye silme sıvama sövüyor...*** (A. Nesin 1995 s. 40). × ***Birisi hem kusuyor hem de, "Hay bu makineyi icat edenin..." diye silme sıvama sövüyor. Kimdir bilemedim, birisi de, "Benzinle işleseydi ya, benzini biter, dururdu, biz de inerdik..." diyor...*** (A. Nesin 1964 s. 97).

silmeleme 'silme, tamamen' ***<silme.*** × ***Her gün, köyün içinden tozu dumana katarak gidip gelen kamyonlar, köpek karı yağdıktan sonra, uğramaz oldu. Kar, Tacın Yanğı'nı silmeleme örttü.*** (L. Tekin 1984 s. 18).

silsile/sinsile 'sülale, soy, ırk, ocak' <Ar. ***silsile*** 'zincirleme olan şey', M.Z. Pakalın 1972 III, 226, J.W. Redhouse 2006 s. 1072a, C. Brockelmann 1916 s. 189, DS 3644. × ***Abdāl Müsī dėrlerdi bir dervīş vardı. Ḫātün ananuŋ muḥibbi idi. Ol zamānda şeyḫlik ve mürīdlik ėŋen maʿlūm degüldi. Silsileden daḫı fārıġ degüllerdi. Ḫātün ana ol ʿazīzüŋ üzerine mezār ėtdi. Bunuŋ üzerinde bir zamān sākin oldı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 214). × ***Ḥamd olsun işte silsilemiz tā yedi ḳarın!*** (Vāṣıf ʿOsm̱ān 1257 s. 50). × ***Sen benim ve babamıŋ ve sinsilemin ne olduğunu pek eyi bilirsiŋ, bizi hiç bu ḳadar ḫor baḳmaḳ cāyiz mıdır?*** (C.C. Carbognano 1794 s. 696). × ***Kendiniz misilli zadegân bir familyadan istediğiniz kızı alabilmeniz mümkün iken, şimdi bir gâvur kızına irtikâp edip de, ipek gibi silsilenize gâvur kanı karıştırmanızı rıfatınıza veremem.*** (E. Misailidis 1986 s. 281). ***silsilesini bellediğim*** 'küfür sözü': × ***Hele bir dāne toḫuma ḳaçmış ʿacūr var. Silsilesini bellediğim yedi ceddini, biŋ bir hünerini aŋlatmaḳ için yarım sāʿat beni ḳarşısında ayaḳda tutdu.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 72). × ***Silsilesini bellediğimiŋ fāḥişesi aç ḳapuyı... naʿralarıyla maḥalleyi çınlatmağa başlarlar...*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 21). ***silsilesine/sinsilesine oku-/sinsilesine/geçmişine oku-*** 'sülalesine sövmek': × ***Ulan Leylek Tahsin, Kör Haydara koş, sakın yerinden kımıldamasın; Topal Hüsnü de öbür köşeden ayrılmasın... Gözünüzü dört açıp etrafa dikiz geçeceksiniz ha... İt oğlu iti kaçırırsanız üçünüzün de sinsilenize, geçmişinize okurum.*** (S.M. Alus 1933p s. 156). × ***Bu esaset dahilinde silsile ve mürettebatının gelmiş ve geleceğine ḍhurum, Mallim Bey!*** (A. Dino 1944 s. 70). ***sinsilesini eşekler kovalasın*** 'sövgü sözü': × ***-Satıoğlunun sinsilesini eşekler govalasın, gitmez olur muyum?*** (K. Bilbaşar 1939 s. 30). ***sinsile sülale düz git-*** 'soyuna sopuna sövmek': × ***Başladın gene solağıma solağıma konuşmıya! Bak, sinsile, sülâle dümdüz giderim ha!*** (O. Kemal 1952ç s. 29).

sil-süpür et- 'yığıp yığıştırmak, düzene koymak, temizlemek' × ***Bu mäġsädlä, yenä dā Ḫatun alaġaranlıġdan öz yerindän ġaḷhmış,***

astaca sil-süpür etmiş, üçkünclü balaca mātbāḫi tāmizlāmiş, oğlunu yedirib-içirib yola salmaġ, sonra ardınca onun yerişinā tamaşa etmāk istāmişdi. (S. Rähimov II. 2005 s. 49).

silûet ‘bir şeyin kenar çizgileriyle tek renkli görüntüsü, gölge‘ <Fr. ***silhouette*** a.m. × ***Günlerce toprak görmeden, maviliği delerek açıldıktan ve gönüllerde karaya hasret doğmıya başladıktan sonra çoluklu çocuklu, kadınlı erkekli, bir kalabalığın ufak iskelesini doldurduğu küçük bir adaya veya millerce öteden yüksek binalarının ufka düşmüş silûetleri görülen kocaman bir limana girmek…*** (Ü.N. Yiğiter 1962 s. 34).

AD. **siluk** b. ***sıklık***.

AD. **silyan** ‘gövdesinin alt kısmında dal olmayan, ince uzun ağaç’ DS 3636, K. Emiroğlu 1989 s. 207. ××

silyon feneri ‘gemilerin pruva ve grandi direklerinde yakılan fener’ L. Gürçay 1943 s. 348, Kahane–Tietze 1958 no. 601, H. Eren 1999 s. 368. <İtal. ***signál*** ‘sinyal’ + Yun. ***φανάρι*** (fanári). × ***Pruva direğindeki silyon feneri bile güç görünüyordu. Pruva vardiyacısının vurduğu tek kampanayla tüyleri ürperdi.*** (R. Enis 1947 s. 21). × ***Bir saat sonra, sancak omuzluğunda bir fener belirdi. Kendi silyon fenerlerini bile güç görüyordular.*** (a.e. 31).

sim ‘gümüş’ <Fa. ***sīm*** a.m. G. Meyer 1893 s. 36, J.W. Redhouse 2006 s. 1103b, H. Eren 1999 s. 368. × ***Çoḳ zer u sīm bīve vu yetīm, müsāfir u muḳīm, ṣaḥīḥ u maḳīm, ṣaḥīḥ ü ḥaḳḳında bedel ėderdi.*** (Ferec v. 9a). × ***Cün cemālına naẓar ėtdi: yüz gördi māh-ı dürefşān. Boyı gördi serv-i bustān. …Sīne gördi sīm-i ẖām-ı şāhdār. Dü pistān gördi dü enār***. (a.e. v. 151a–b). × ***Ve ol süd icüb aruġ olan buzaġular düniyā pādeşāhları ṣıfatıdur ki ne ḳadar dervīş raʿīyet saġarlarsa, muṣādere ėderlerse, zer ü sīm alurlarsa, bī-bereketter u lāġarter olurlar.*** (a.e. v. 192a). × ***Selāṭīn-i sābıḳa zamānlarında Ekrād u Etrāke beglerbegilikler vėrilmezdi ve eben ʿan ced beg-zādelerinden ġayrisine beglik bile lāyıḳ görülmezdi. Ammā fī zamāninā ol güne ṭabaḳāt riʿāyeti meslübdur, Etrāk u Ekrād mālik-i sīm u dīnār olduġı taḳdīrce dilīrān-ı Hāşimīden bile merġübdur.*** (ʿĀlī 1979 I, 158). × ***Ser-a-ser u zer-bāft u dībā ki tār u püdı zer-rişteden sāẖte ve nuḳüş-ı mevcüdı altın ve gümüş teller ile bāẖte olmış ola, anlar eskiyüb helāk olmaḳ mertebesine varduḳda yine iḥrāḳ-ile nıṣf miḳdārı zer u sīm ḥāṣıl olur, ne ḥāl-ise bil-küllīye havāya münḳalib olmaduġı ẓuhür ėder.*** (ʿĀlī 1982 II, 164). × ***İki bölik oldı ol yėrde ceri, / Ḥak ḍoyum eyledi bir bölik eri. / Bī-ḥadd anlar aldılar māl u ḳumāş, / Sīm u zer, oġlan-ile çoḳ ḳaravaş.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 27). × ***Bizüz maʿnī yüzinden kīmyāger, / Bize seng-ile sīm u zer ber-ā-ber.*** (Vāḥidī 1993 v. 69b). × ***Ḳanṭüranuŋ sīm ṣaçaḳların dizine dökmiş…*** (Tezcan 2001 s. 239). × ***Ne-kim vura ġāşiyeden ḳur eyerden, / Muraṣṣaʿ hep cevāhir, sīm u zerden*** (Alḥmed-i Dāʿī 1973 v. 98a). ***sim ėle-*** ‘kan zehirlenmek‘.

AD. **simâhur** ‘yaban zambağı’ K. Emiroğlu 1989 s. 207. ××

simât I ‘alametler, nişanlar’ <Ar. ***simāt*** a.m**.** H. Wehr 1985 s. 595, J.W. Redhouse 2006 s. 1076a. × ***Ḳınnavcı; ārāste yigit gördüm, ṣıfāt u simāt-ı pisendīde vü aḫlaḳ ve aʿraḳ-ı güzīdeyile müzeyyen gördüm.*** (Ferec v. 107b).

simât I ‘sofra, üzerine yemek dizilen yaygı, yemek masası örtüsü; yemek, ziyafet’ M.Z. Pakalın 1972 III, 227. <Ar. ***simāṭ*** a.m. H. Wehr 1985 s. 598. × ***Ve bir daḫı bunlar ṣāḥib-i çıraḳ ve ṣaḥib-i ṣofra ve ṣāḥib-i ʿalemder ve ṣāḥib-i simāṭlardur kim ʿālemᵕ halḳına niʿmet yidüreler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 14). × ***Yiyenler doyduḳdan soŋraᵕ hidmetkārlara ruḫṣat olması, anlar daḫı hücum-ile girişü bol simāṭuŋ niʿmeti tā ustuḫāna varınca fenā bulması ve ṣāḥib-i żiyāfetüŋ ᵕhuddāmı riyāżet-ile ʿömrin geçürmesi mirāren müşāhede bulunmışdur.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 127). × ***Ol simāṭuŋ niʿmeti tā ustuḫāna varınca fenā bulması mirāren müşāhede olınmışdur.*** (a.e. s. 127). ×ᵕ***Hafī olmaya ki şöhret içün ifrāṭ-ı niʿmet ve ʿarż-i ḳudret içün aṭʿime-i pür-leẕẕet fuḳahā meẕhebinde ḥarām idügi ẓāhir u müsbet olduḳdan māʿadā bir simāṭuŋ ki beẕl-i niʿmeti maḥż-ı isrāf ve ṭaʿāmınuŋ vefreti mücib-i itlāf olub iṭʿāmı lillāh ve inʿāmı li-vechi llāh olmaya.*** (ʿĀlī 1982 II, 240). ***simateyn*** ‘iki sofra’: × ***Muẓaffer Şābürı evine iletdi. Şābür gördi-ki bir büzürgāne yėrdür, ʿālī sarāydur, elvān ferş döşenmiş, ġulāmlar kenīzekler her cinsden simāṭayn durmışlar***. (Ferec v. 118a). × ***Ḳarşısında mehrülar zerīn-kemerler, kenīzekler ġulamlar, simāṭeyn ṣaf bağlayub-durdılar.*** (a.e. v. 182a).

simav taşı ‘ateş opali’ × ***İç taraftaki büyük aynanın karşısına geçti. Simav taşından oyulmuş gibi yuvarlaktı, pespembeydi omuzları.*** (F. Baysal 1955 s 86). × ***Vücudu belinden birdenbire kesilmişti. Sonra yine o Simav taşı iki yanına yuvarlanıp aşağı dümdüz iki bacak halinde incelerek akıvermişti.*** (a.e. 87).

simetri b.m. <Fr. ***symétrie*** a.m. × ***Sanatçı, simetri kaygısından kurtulmuş insandır, bayım.*** (Z. Ankara 1991 s. 121).

simfit ‘karakafes otu, adi korunga; syphytum officinale, Esparsette’ <Yun. ***σιμφυτον*** (simfüton) a.m. G. Meyer 1893 s. 35, J.W. Redhouse 2006 s. 1078a. ××

simidirik b. ***simit***.

simişle- ‘pirinç ayıklamak’ K. Emiroğlu 1989 s. 207, krş. DS 3637: ***simiş*** ‘baş parmakla, işaret parmak arasındaki uzaklık’ ××

simit/simidirik/sümüt ‘halka biçiminde çörek; ince, küçük bulgur; irmik; mısır’ <Ar. ***semīẕ*** <Yun. ***σεμίγδαλις*** (semigdalis) ‘irmik’ G. Meyer 1893 s. 58, A. Tietze 1955 s. 239 no. 240, J.W. Redhouse 2006 s. 1079b, DS 3637, H. Eren 1999 s. 367. ***simit ekmeği*** ‘feine, weissen Brot’ × ***Ağlamalı bir halle dönenip duran Bekir Kalfaya yardım ediyor, yerden simitleri alıp tablaya sıralıyordu.*** (Şahap Sıtkı 1951 s. 28). × ***Ha kızanım, ha! Biraz daa gayret... Seneye işalla simit gibi ekmek yeycez. Beki manda da malaklar, o beyaz undan size tutmanik bile yaparım diyordu boyunca.*** (M. Başaran 1955 s. 13).

(AD) **simsak** ‘bir sivrisinek türü’ K. Emiroğlu 1989 s. 207. ××

simsar ’aracı, komisyoncu’ <Ar. ***simsār*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1078a, G. Meyer 1893 s. 62. ××

AD. **simur** ‘mısır ekmeği yağda ezilerek yapılan yemek’ K. Emiroğlu 1989 s. 207. ××

-sin ‘2. şahıs eki’. H. Duda 1930 s. 86. × ***Kalmaktan başka çare yok, fakat nerede kalırsın?*** (S.M. Alus 1944 s. 181).

-sin ‘3. şahıs emir ekinin şaşkınlık, şüphe, endişe, isteme gibi özel anlamlarla kullanımı’. × ***Beklesin… Doğrusu pek muvafık bir muamele değil mi?*** (Aḥmed Şerîf 1326 s. 302). × ***Güzin gibi her maḥallede yüzlerce ḳadın vardır. Giyinmesi, ḥissi, sözü belki biraz farḳlıca olabilsin; fakat bütün ḳadınlar gibi, onda da tahaḳḳüm eden şey yalnız cinsiyet olduğuna şüphe etmem.*** (Meḥmed Ra’ūf 1331 s. 75). × ***Artıḳ toprak diŋlensin diye tohumsuz bırakılmıyor.*** (Cenâb Şahâbeddîn 1335 s. 195). × ***Kız, kendini evde ev hanımı sayacak kadar burasını benimsesin… Sonra ne var: Fahri bey evlenmeğe karar vermemiş… Olur mu öyle maskaralık?*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 275). × ***Hele birazdan kurtulsun…*** (E.E. Talu 1935 s. 15). × ***Hem başka türlü olsun, mümkün müydü?*** (a.e. s. 138). × ***Fakat eskisi gibi tuttuğunu koparıversin… ne mümkündü.*** (a.e. s. 156). × ***Benim gibi çapkınlıkta pişmiş, kadınlarca adı yakışıklıya çıkmış ve mahbubu kulûb olmuş bir adam, böyle bir kadından bu cevabı alsın.*** (S.M. Alus 1944 s. 66). × ***Bir rum kadını bu kadar fasih Türkçe konuşsun, hayret!*** (a.e. s. 168). × ***İşi gücü çalsın çırpsın.*** (F. Baysal 1944 s. 215). × ***Kadının bir çenesi açılsın!*** (H. Taner 1951t s. 101). × ***Garib şey… babalar neşeli olsun!*** (F. Baykurt 1955 s. 6). × ***Akşam yemeğe oturunca, sözün geçmesin, olmazdı.*** (S.K. Aksal 1956b s 103). × ***Belki bir bebemiz daha olur. Belki oğlan, belki kız olur. Ne olursa olsun. İsterse ekiz olsun!*** (F. Baykurt 1967k s. 100–101). ’endişe ifade eder’ × ***Ah kardeşim, Emineye bir şey yapsınlar!*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 221). × ***Ne boḳ yer! Bir muḥaddese nā-maḥrem bir erkege çıḳsın, berāber raḳı içmege ḳalḳışsın… Bu fenā degil de başḳa nedir?*** (a.e. s. 132). ’vazgeçme ifadesi taşır’ × ***Paşa değil, ne olursa olsun, böyle adamın irapta mahalli olur mu idi?*** (S.M. Alus 1933k s. 111). × ***Peki kızım yalan olsun.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 164). × ***Erkek kısmına kadın olsun da, ne olursa olsun. Ne ecücüne bakar, ne mecücüne.*** (M.G. Anadol 1984 s. 88). × ***Her ne olursa olsun, bu periçehre kızın, nicedir işleri ters giden kumpanyaya uğur getireceğinden emindi.*** (E. Şafak 2001 s. 120). b. ***bir de … -sin ki***.

-sin- ‘isimden fiil yapım eki’ b. ***zorsun-, çoksun-, tütsün-, horsun-, büyüksün-, malsın-, pahasın-, hicapsan-*** (***hicapsın-*** yerine), ***yüksün-***.

sin ‘mezar, kabir’ <ETk. ***sın*** ‘tomb’ G. Clauson 1972 s. 832 <Çin. ***ts’in*** ‘Glieder der Körper’, B. Atalay 1986 IV, 515, Meninski 1680 II, 2737, J.W. Redhouse 2006 s. 1104a, H. Vambéry 1901 s. 205, F.W.K Müller 1908 s. 58, TS 3470, DS 3637, H. Eren 1999 s. 368, R. Dankoff 2004 s. 243, A. v. Gabain 1941 s. 333. × ***Ne ussun var ne had bellü delisin/Ne bunda diri ne sinde ölüsün.*** (Yūnus Emre 1943 [14.yy.] s. 17. no. 132). × ***Bėş ḳarış bezdürür tonum yılan çıyan yėye tenim/Yıl gece düzlene si-***

nim unutulup ḳalam bir gün. (a.e. s. 262, no. 2128) × ***Veled bāzār itti gendü birle/Sini aldı cihānı virdi sattı.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 40). × ***Ve ol vaʿde ki ėtmişdüm: "Ölince seni terk ėtmeyem!" dėmişdüm, yerine getürmegicün üşde sinini beklerem.*** (Ferec v. 13a). × ***Niyyetüm oldur ki varam ol bī-günāh ʿavratuŋ sīni üstünde bi zaviyye yapam, anda münzevī olub ʿālemden ferāġat olam.*** (a.e. v. 185b). × ***Naḳl ėtmişler ki ḳabā'il-i ʿArab icinde resm böyle cārī imiş kim her ki yolda yürürken yöni˛Hātim-i Ṭāy sinine uġraya ve eli dar olmaya, gereg-imiş ki ḳona, anda ḳurbān ėde, yėyeler, iceler,˛Hatimüŋ žiyāfeti yėrine gece.*** (a.e. v. 233a). × ***Niçe Ülker ü aya ṭoġa güneş/Ḳomış olasın sen sin içinde baş.*** (Ferheng–nāme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 7 no. 76). × ***Ḳarıncalayın nice bir irkesin/Yiyigör anı yimedin seni sin.*** (a.e. s. 30 no. 354). × ***Nėce yiyeven sebzezār içre lüt/Ki bitesidür sinüm üzre gök ot.*** (a.e. s. 79 no. 964). × ***Yād er gözi göricek kör olsana/Çü evden çıḳa ʿavrat girsün sine.*** (a.e. s. 63 no. 764). ***sine ilet-/sine ilt-*** 'mezara götürmek': × ***Kime kim˛hayr u şerr sen ḳaṣd ėderseŋ/O ḳaṣduŋ seni sine iledendür.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 168). × ***Cihānı biz erlik ile dutmışuz/Sine iltemedük ḳoyub gėtmişüz.*** (Ferheng–nāme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 10 no. 114). × ***Viren kişi bu işte saŋa yilte/Diler tīzcek cenāzeŋ sine ilte.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 1065). ***sine uğrat-*** 'mezara koymak': × ***Tosun at bigi nefsüŋ ilter seni/Sine uġradur gebe bil bunı.*** (Ferheng–nāme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 81 no. 998). × ***Sözümi yirine getürmek içün oşda sinin beklerem.*** (H. Vambéry 1901 s. 205). ***sini boklu*** 'küfür sözü': × ***Canı sıkıldı Kel Senem'in: "Kocan da gelmedi," dedi. "Sini boklu hiç evde durmaz." İnce söğüt dallarından örülme seleyi ters çevirip pencerenin altına koydu.*** (M. Makal 1957k s. 19). ***sinine sög-*** 'küfür sözü'. ***sinsiz*** 'soysuz': × ***Bunun bannaġı (parmaġı) doḫanmadıḥ bir yoġurt, dınnaġı (ṭırnaġı) ile yırtılıp bozulmadıḥ bir süd yüzü ḳalmaz. Yüzünü bozmaḥsısın altına südü sorar, sömürür. Gördüŋ ya yavrum, dünyānıŋ hīç bi yerinde ırahat, dillik (dirlik) yoḫ; nereye varsaŋ bir müsibet (muṣībet) ḳarşıŋa çıḳar; ne ġorüŋ, ne yapaŋ? Babaŋ olacaḥ sinsiz (ṣoysuz) beni ġuduz gibi daladı bıraḳdı.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 186). ***sinüŋi sikem*** 'sövme, mezarına sövme': × ***Artuġa satmaġa cān viren ḳazancılara sinüŋi sikem diyeler.*** (M. Çavuşoğlu 1970 s. 153). ***sin uygusu*** 'derin uyku, ölüm uykusu, ölü gibi uyuma': × ***Sen buraya nerden geldiŋ? Dėv bubamız içerde sin uygusuna yatdı. Seni duyarsa öldürü, dėmişle.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 45). × ***Ėy Şā Mėmet bu dünyada bana ölmak sana gitmak yoḫ dėmiş Dėv gırḳ gun sin uygusuna yatmış.*** (a.e. s. 46).

sin- I/siŋ- I 'saklanmak; koku bir yere işlemek; uygun düşmek, yakışmak' <ETk. ***siŋ-*** 'to sink into' G. Clauson 1972 s. 833, J.W. Redhouse 2006 s. 1102a, A. Zajączkowski 1937 [1405] II, 92, DS 3643, R. Dankoff 2004 s. 243. × ***Filcümle anuŋ daḫı, ḥālı aŋa ėrişdi ki götürdiler, zīr-i zemīn ḳapusına getürdiler. İcerükiler ses işidüb ḳorḳdılar: "Hemedānī-ler āteşdānīler göt yırtıcılar geldi," sandılar, bucaḳlara ḳacdılar siŋdiler.*** (Ferec v. 25a). × ***Her biriŋiz bir ṭarafa siŋerek Aḥmed'iŋ evini o cihetden abluḳaya almalısınız.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 65). × ***Postacı Hasan, cin ifrit olmuş, avrat bacı dümdüz gidiyor-***

du: "Ulan ağa gibi adı batasıca, bu ne biçim bir koku? Eyice sindi benim arabanın içine. Bir ayda arlaşırsa gene eyi!" (F. Baykurt 1960 s. 94). ***sine sine*** 'gizli gizli, kimseye göstermemeye çalışarak': × ***Bir ḥamlede odasına çıḳdı ve olduġu gibi bütün yükile yanaġınıŋ üzerine ḳapandı, başını yaṣdıḳlarınīŋ arasına ṣoḳdı ve için için, sessiz sessiz faḳat sine sine aġlamaġa başladı.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1928s. 70).

sin- II/siŋ- II 'hazmolmak, sindirilmek' <ETk. ***siŋ-*** 'to digest' G. Clauson 1972 s. 834, B. Atalay 1986 IV, 52, TS 3484. × ***Yidügüm siŋmez ẕhumār-ı ġamdan ey sāḳī ḳanı/Nüş-dārü-yi ẕhoş-güvār öldüm meded.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] I. 131). × ***Benüm nite uyḳum gelsün ve aşum siŋsin, tā gendü kīnümi andan çıḳarmayınca ve anı ẕhor ve maḳhür görmeyince baŋa hīç rāḥat yoḳdur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 89). × ***Ṣıŋarum sen olıcaḳ aşum siŋer/Çü işüm sen olasın işüm oŋar.*** (C. Dilçin 1991 s. 497).

(AD) **sin- III** b. ***sığ-***.

sinagrit b. ***sinarit***.

sinama b. ***sinema***.

sinameki 'ezik, ürkek, çekingen' <Ar. ***senā-i mekkī*** 'sinameki' × ***Club des Poètes adlı yayının ORTF'in gece saat on birden sonra yaptığı, kimsenin de iplemediği gayet sinâmeki bir yayın olduğunu bilme, Orient dergisinin daha çok doğulu takımının bu çeşit comple× e'lerini sömüren adı sanı belirsiz bir dergi olduğundan haberim olmasın.*** (A. İlhan 1972 s. 139). × ***Çabuk olun hem. Bekleyemem... Böyle, tepeden konuşacaktın işte. Sinameki dürzü! Niye kaybediyorsun çalımını, kurumunu?*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 213).

AD. **sinangül** b. ***sınangılı***.

sinarit/sinagrit/sinavrit 'balık, büyük mercan balığı' <Yun. ***συναγρίδα*** (sinagrída) a.m. G. Meyer 1893 s. 25, J.W. Redhouse 2006 s. 1104a, Aḥmed Vefīḳ Paşa 1306 II, 661, Şemseddīn Sāmī s. 1318 s. 859, DS 3638. × ***Ondan sonra kadın Memiş'e kumanyalık bir sepet fangri, sinagrit ve başka balıklar vermiş.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 20).

sinavrit b. ***sinarit***.

sinbaz 'mezarlık' <***sin*** + ***-baz*** b. ***ateşbaz*** ⊡. × ***Ahâlî-i şehrin taşra kurâlardan gelüp şehirde sâkin olarak şehrîce kelimât edem deyü ba'zı kelâmlar bu gûnedir. Meselâ "Ahmed Çibugilde idik" anlarda vâfir "fişarlandık" ya'nî zevk etdik. "Sinbaz'a vardık" ya'nî mezârlığa vardık. "Afatladık" ya'nî güldük. "Alatı seyran etdik" ya'nî acâ'ib seyr etdik.*** (Evliyā Çelebī 2009 [17. yy.] III, 256).

sincabî 'sincap renginde olan' <Fa. ***sincāb*** + isimden sıfat yapan ***-ī*** eki için b. ***âbî I*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1082a. ***sincabi don*** 'beden, yele ve kuyruğun fare renginde olduğu; yele, kuyruk ve bacakların siyah olabildiği at donu': × ***Sincabi don: Atlarda nadiren görülen bu donda, beden, yele kuyruk fare rengini andırır.*** (S. Batu 1951t s. 144) ×

Tüyleri sincabî renkte iki fırça, gözle takip edilmeyecek şekilde işliyordu ayağımın üzerinde. (Yeni Hikâyeler 1956 s. 111).

sincap 'ağaçlarda yaşayan uzun kuyruklu küçük hayvan' <Fa. ***sincāb*** a.m. H. Eren 1999 s. 368, J.W. Redhouse 2006 s. 1081b. ××

sinci I 'kuyumcu terazisi, küçük terazi' Ş. Balhassanoğlu 1904 s. 129, DS 3638. ××

sinci II/sincü 'şimdi' <***uş imdi*** <ETk. ***amtı*** 'now' G. Clauson 1972 s. 156, J. Thury 1885 s. 44, DS 3638. ××

sincü b. ***sinci II***.

sindere 'çatı padavrası; schindel' Meninski 1680 II, 2867. ××

-sin-di '3. şahıs emir üzerine geçmiş zamanın özel kullanımı; erlebte Rede' × ***Şimdi de onun "çıkası canı..." yansındı.*** (K. Bilbaşar 1939 s. 10). × ***Günlerden beri o kadar çok bu oyunlara maruz kalmıştı ki, bunu da ötekilerden ayırt etmek istemiyordu. Nasıl etsindi ki mektep görmemişti.*** (a.e. s. 66). × ***Kerem kılsın bu sadık bendesini eski vazifesine iade etsindi.*** (a.e. s. 68). × ***Allah doyursundu. Bütün Irgatların üç ayda aldığını ona bir haftada veriyordu.*** (K. Bilbaşar 1941 s. 4). × ***Müezzinoğlu ceviz dibinde kaymakamın kulağına eğilip bir gözünü kırptı mı, hükûmat Müezzinoğlu'nun hesabına çalışırdı. O zaman kim gelirse gelsindi. Kaymakam hükûmat konağında Azrail kesilirdi***. (a.e. s. 7). × ***O zaman da Müezzinoğlu Kadırganın hatırını saymazdı. Hele işi bir defa kabul edip gitsindi.*** (a.e. s. 27). × ***Hey anam, düğünü de yarın olacaktı. O içmesin de kim içsindi, o göçmesin de bu diyardan kim göçsündü***. (a.e. s. 31). × ***Mademki böyle bir mecliste idi, ne olursa olsundu.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 34). × ***Yerinde dursundu öyle koca köy, yerinde dursundu öyle "hanımlık", "beylik!"*** (M. Başaran 1955 s. 8). × ***Varsın bu para eczacılara kısmet olsundu.*** (K. Bilbaşar 1953 s. 3 67). × ***Sıkılıyordum. Atayım tekmeyi diyordum kendi kendime, defolup gitsindi.*** (Tarık Dursun K 1960 s. 36). × ***İstediği kadar sancısın dursundu. İki bacağı vardı ya kadının... Olsun da romatizmalı olsundu, soba borusu gibi olsundu.*** (H. Taner 1971 s. 49). × ***Bilinçsiz yığınlar, karşılıklı oynanmış oyunun içyüzünü nerden bilsindi? Basın bu aldatmacanın başlıca günahkârlarındandı.*** (B. Arpad 1976 s. 81).

-sin-dir (isim ve sıfatlardan sonra 2. şahıslarda tahmin ve kuvvetlendirme ifade eder) × ***Domuz herifsindir vesselâm!*** (S.M. Alus 1933k s. 15). × ***Birader sen ütülü pantalona çok meraklısındır değil mi?*** (S.M. Alus 1944 s. 20). × ***Sen ẕāten böylesiŋdir... Laḳırdınıŋ ṣonunu diŋlemezsiŋ*** (Mahmud Yesari 1928 s. 52). × ***Ḳarı mes'elesi ha!.. Evvel āḫir ḫovardasıŋdır vesselām... Necmi başını geriye atarken inkār ediyordu.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 207).

sindir-/siŋdür- 'hazmetmek; yutmak; zorlanarak da olsa kabullenmek' <ETk. ***siŋdür-*** a.m. <***siŋ-*** G. Clauson 1972 s. 837, B. Atalay 1986 IV, 523, J. Thury 1885 s. 45, J.W. Redhouse 2006 s. 1066a, TS 3476, DS 3638. × ***Bir iki yalanını tuttum, çok korktu. Yemin, ant, şart, tövbe... İki gün tuttu, üçüncü gün gene eskisi! Sen benim yerimde olsan ne***

yaparsın? Bunun için karı boşayacak değilim ya, Allah belasını versin dedik, sindirdik. Ama, bir yandan da düşündüm, ona da biraz hak verdim. (M.Ş. Esendal 1985 s. 38). × ***sindire sindire*** 'tadını çıkara çıkara, yavaş yavaş': × ***Faraza üç beş arkadaş, çardağın altında, güle eğlene, sindire sindire içip kafayı yerine getirmişsin. Otellerden birinde, yatacağın yeri önceden peyledin ya "şöyle bir dolanayım, otelde bizden başka kimler var? deyip bir kolacana çıkmışsın.*** (S.M. Alus 1944 s. 155).

sindirici I 'baskı altına alıcı, engelleyici' <***sindir-*** + fiilden etken fiilsıfatı (participium activum) manasında sıfatlar yapan ***-ici*** ek grubu için b. ***alıcı*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1066a. × ***Kırtasiyecilikten daha acısı, bunları söyleyenlere ve yazanlara karşı, sindirici bir yol tutulmuş olmasıdır.*** (F. Baykurt 1960 s. 270).

sindirici II/siŋdirici 'sağlıklı, hazmettirici' + fiilden etken fiilsıfatı (participium activum) manasında sıfatlar yapan ***-ici*** ek grubu için b. ***alıcı*** ⊡. W. Radloff 1911 IV, 692. ××

sindu b. ***sındı***.

siŋdür- b. ***sindir-***.

sine I 'göğüs; bağır; yürek' <Fa. ***sīne*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1104b. × ***Şāḥ ̆hidmet eyledi, eyitdi: "Ė nür-ı dīde ve ė sürür-ı sīne"*** (Ferec v. 29a). × ***Atası ėrişi gelür, ḳızını aġlar görür. Eydür: "Ḳızum ġamm-ı sīne, nem-i dīde nedendür?" dėdi***. (a.e. v. 65a). × ***Benden 'ibret ḍut. Benden pişer-i melik-i Ḳunücaya, andan baŋa derd-i dil ucundan neler işidildi! Benüm sīnem süzından senüŋ daḫı nelerüŋ işidile!*** (a.e. v. 113a). × ***Kim bile nėcesidür sīnesi vü nāfı vu zehārı. Çün anı gördüm, elden vardum, ḫayır bayır, ayın bayın oldum, istimsākum ḳalmadı.*** (a.e. v. 116b). × ***Cün cemālına naẓar ėtdi: yüz gördi māh-ı dürefşān. Boyı gördi serv-i bustān... Sīne gördi sīm-i ḫām-ı şāhdār. Dü pistān gördi dü enār.*** (a.e. v. 151a–b). × ***Bitdi sīnemde dögünmekden duḫānī lāleler. / Üstine anuŋ sirişkümden saçıldı jāleler.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 416). × ***Zaḫm-ı sīnem kirm-i bī-'add ile gören, ey nigār, / Dėr ki ḳan bengīdür aġzında kökner içi var.*** (a.e. I, 429). × ***Kesme peykānlarla tīr-i ġam pür ėtdi sīnemi, / Döndi şol ḳızmış furuna kim içi pür pideler.*** (a.e. I, 478). × ***Maḥabbetüm nola ḍurduḳca vėrse sīneye tāb, / Ziyāde neẕ'e vėrür köhnedükce bāde i nāb.*** (Nev'ī 1977 s. 240). × ***Ġamuŋla lāle gibi sīneye vurub ṣad dāġ / Sifāl-i sīnede dikdüm yeŋi ḳaranfüller.*** (Helākī 1982 [16. yy.] s. 92). × ***Ḳaddüm bükülüb çenge döner, sīnem olur def / Aġyār ile ol yār ḳaçan kim ėde ṣoḥbet.*** (Necātī Beg 1963 [15 yy.] s. 167). × ***Bir āfitāb geçdi ki hīç sorma sıcaġım, yandı eridi 'ışḳı ile sīnede yaġım.*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 56). × ***Şehriŋ dağdağa-i ḥayātı içinde yorulmuş dimāġımı bir müddet sīnei sükün-perver-i ṣaḥrāda uyutmaḳ üzere bir köye çekilmiş idim.*** (H.Z. Uşaḳlıġil 1317 s. 205). Az. × ***Mähtabanın ağ, märmär sinäsi sanki ġızmar şişlä çalı-çarpaz dağlanırdı.*** (S. Rāhimov 2005 I, 20). ***sineye çek-*** 'katlanmak, sabır ve tahammül etmek, itiraz etmemek' J.W. Redhouse 2006 s. 1104, M. Mikhaïlov 1930 s. 27, M.Z. Pakalın 1972 III, 229: × ***Kurtuluş***

çaresi yok; uydur uydur söyle olduktan sonra İzmir mânisinden de çok yok. İster istemez o rakıları da sineye çekerken "aman Allahım, sen bana acı; bir rumca türkü daha aklıma getir!" diye kıvranıyorum. (S.M. Alus 1944 s. 133). × ***Herşeyi olduğu gibi görmeli, sineye çekmelisin. Yaptığın işlerin görülmemesi, beğenilmemesi, mükâfatlandırılmaması, gayretine ket vurmasın. Zaten memleket hizmeti, bedeli olan hizmetlerden değildir.*** (İ. Tarus 1955 s. 32). × ***Çiftlik sahibi, paspas gibi yere serilince artık hiçbir dereden su gelmiyeceğini anlar. Mağlûbiyetini sineye çeker. – Kâhya! Çoban benden baskınmış, ver şunun lirasını... der.*** (M. Baler 1969 s. 223). × ***Sesini çıkarmadan, ağır ve kırgın, şarabını aldı eline. Sonra gösteri yapar gibi "Bu kalleşliğini de sineye çekiyorum" bile diyemeden bakışlarını Fahimden ayırmadan, yarısını içti.*** (M. Seyda 1966 s. 182). ***sine del-*** 'aşırı tesir etmek': × ***Onun sine delen müjgânlarından, bağır yakan didelerinden, simin gerdanından, hülâsa bütün güzelliklerinden tutturmuş, söyleyip duruyorum.*** (S.M. Alus 1944 s. 27). ***sineye in-*** 'mideye inmek': × ***Konyaklı bir iki bira sineye indi ve Cevdet efendi derhal keyfe geldi.*** (S.M. Alus 1934 s. 270). ***sine vur-*** b. ***sinezen***.

sine II 'uyuklama, şekerleme' <Ar. ***sine*** a.m. (/vsn/ kökünden). H. Wehr 1985 s. 1042. ***sine vü nevm*** 'uyuklama, uyku': × ***Sine vü nevmdür beşer ḫāli/Ḳo bu ḳāli vü küllü beşer ḥālī.*** (Elvan Çelebi 1984 [1358–59] s. 15 no 174). × ***İy 'acebden 'aceb tamām biş yıl/Sine vü nevm ḥāṣıl olmadı bil.*** (a.e. s. 116 no. 1332).

siŋece 'yavaş yavaş, çiseleye çiseleye, sine sine; hafif, kötü ve üstünkörü, leicht, schlecht und obenhin' Meninski 1680 II, 2734, TS 3476, J.W. Redhouse 2006 s. 1103a, DS 3639: ***sinece, sinecen*** 'sinsi, çekingen ürkek', TS 3476. × ***Siŋece siŋece yağmur yağayor*** 'yağmur hissedilmeyecek hafiflikte atıştırıyor' (Meninski 1680 II, 2734. × ***Siŋece pişmiş çifut etmeği gibi***. (Meninski 1680 II, 2735).

sinecik 'sivrisinek' <ETk. ***siŋek*** 'a bazzing insect' + ***-cik*** küçültme eki, b. ***acıcık*** ⊡. G. Clauson 1972 s. 838, O. Blau 1868 s. 291. ××

sinek I/siŋek 'çift kanatlı uçucu böceklerin ortak adı' <ETk. ***siŋek*** 'sinek' G. Clauson 1972 s. 832, 838, B. Atalay 1986 IV, 523, O. Blau 1868 s. 291, J.W. Redhouse 2006 s. 1104a, TS 3476, H. Eren 1999 s. 368-369: yansılama sözü ***sin*** + ***ek*** küçültme eki, b. ***bardak*** ⊡. × ***Gördiler: bir yoluŋ iki kenārında iki ḳaṣṣāb et satar. Birinüŋ eti, semiz, birinüŋ aruḳ. Ḫalḳ aruḳ ete üşüb alurlar. Semüz et satanun aġzına vu etine siŋek üşüb-durur. Görürler: almazlar.*** (Ferec v. 190a). × ***Seyyidüŋ öŋine ḳoduḳları ṭa'āmda bir siŋek bulındı. Seyyid buyurdı, ḫönsālāra yüz aġac urdılar. Ḫonsālār feryād ėderidi.*** (a.e. v. 210a). × ***Ḳız, ḳac, yanımda vızlama sivri siŋek gibi! / Fing urma iki yanuŋa fırtıḳ köcek gibi!*** (Vāṣıf 'Osm̱ān 1257 s. 48). × ***Kafanın sinek bilmem ne etmez tarafına yazdın.*** (S.M. Alus 1934 s. 278). ***sinek avla-*** 'hiç bir şey yapmamak, hiç müşteri olmamak, boş ve işsiz oturmak' M.Z. Pakalın 1972 III, 229: × ***Ulan olur şey değil, her taraf sinek avlıyor. Bu oda da tamtakır... Nerede bu itoğlu itler, nereye savuştu bu kaltaklar?*** (S.M. Alus 1934 s. 382). ***sinek kanadı bıyıklı*** 'bir bıyık biçimi': × ***Fazlı***

karşısında nihayet yirmi yaşında bir genç göreceğini sanırken şişman, yuvarlak yüzlü, sinek kanadı bıyıklı, tepe saçları dökülmüş, şakakları kırçıl yaşlı bir adam görünce hayret etti. (R.C. Ulunay 1941 s. 85). ***sinek kaydı*** 'kel kafa, silme kel baş' M. Mikhaïlov 1930 s. 27, H. Aktunç 1998 s. 259. ***sinek kaydı tıraş*** 'özenle yapılmış tıraş': × ***Çarşambadan, Kodaman arkadaşlarile hamama gitti... Sinek kaydı tıraş oldu.*** (E.E. Talu 1935 s. 102). × ***Ninelerin ardından -Maşallah arslan gibi delikanlı... dedikleri cinsten bir kasaba delikanlısıydı. Sinekkaydı tıraş olmuş; Ateş Safinaz'ın etrafında demir kolları, kalın baldırları, geniş, kıllı göğsüyle gezinip duruyordu.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 92). × ***Perşembe akşamları, cumaları, salı geceleri yüzümde güvey traşı. Bu traşın asıl adı sinek kaydıdır. Yaniya cild o kadar perdahlanmış ki sinek konarken bacağı kaydığı için bu tabir icat olunmuş.*** (S.M. Alus 1944 s. 15). × ***Cumartesi sabahını iplerle çektim. Daha ortalık ışımadan sinekkaydı traşımı oldum. Pudralara, lâvantalara bulandım, saçları taradım, bıyıkları burdum. Giyinip kuşanıp haydi evden dışarı.*** (S.M. Alus 1944 s. 60). × ***Erkek, sinek kaydı traşlı, gömleğinin yakası bembeyaz ve kolalı kunduraları güneşte parlıyor.*** (T. Güner 1951 s. 32). ***sinek kov-*** 'elini sinek kovar gibi sallamak': × ***Ḳand dạhı ṣatılmaz üşdi sinek/Oturup sineğin ḳovar iyüdür.*** (Ġazālī 1974 [16.yy.] s. 246). ***sinek koğar gibi bir temennah*** 'özensiz, sinek kovar gibi çekilen temanna': × ***Gene bir itiyat eseri olarak, kandilli temennayı çaktı. Bu selâma, sinek koğar gibi karşılık veren Satılmış: -Hoş geldin İzzet! dedi.*** (E.E. Talu 1937 s. 170). ***sinek ufaktır ama mide bulandırır*** 'küçük olsa da rahatsız eder': × ***Fatma, düşünüyordu: -Bunu kötülüğe çekme... -Sinek ufaktır ama, mide bulandırır. -Annem hakkında, ne fena düşünüyorsun!.*** (Mahmud Yesari 1932 s. 278). ***siŋek vızla-*** 'sinek uçma sesi çıkarmak': × ***Siŋek vızlarısa boyunın eger/Siŋek bigi başın eliyle döger.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 38 no. 453). ***sineği bön iken avla!*** 'bir şey yapacaksan karşındaki tam kendine gelememişken, şaşkınken, fırsat varken yap'. ***sinek bön*** 'şaşkın, kendine gelememiş': × ***Kara Bey kitap açar, okur okur okur: "Dinle, bak ne diyor? Senin bu gızın yaşta fazla görünüyor. Yaşta fazla görünen bir gızı, sen nasıl olur da dilediğine vermezsin? Cezalısın! Bir hatırlı adam getir de, seni benim elimden kurtarsın... Yoksa atarım içeri!" Sinek bön o zaman. Höyt! dedin mi, millet korkar, işte göt! dermiş.*** (F. Baykurt 1961o s. 237). × ***Sineğin akıllısı işkembeye konar da şehre göç eder*** (Atasözü): × ***Zengin evlerinde yediğin önünde, yemediğin ardında, yersin içersin, artanı verirler, eve de götürürsün... "Bizim oralarda, sineğin akıllısı işkembeye konar da şehre göç eder, derler." Şehir yeri gibi var mı, hele İstanbul...*** (A. Nesin 1964 s. 55).

sinek II 'deve hastalığı' DS 3639. ××

sinek III 'iskambilde bir kart türü' × ***Kahve içtim. Filcanı çevirdik. O, dura dursun, Ayşe hanım, iskambilleri karıştırdı. Kupanın oğlanı Tayfur bey, sineğin kızı da ben. Niyetimi tuttum.*** (S.M. Alus 1933p s. 42). × ***Hareket memuru kâğıtları saydı: "Üç, onüç, yirmidört, yirmidört, yirmidööört" sonra, yerdeki kâğıtları sert bir el hareketi ile itti: "Kapalısın dostum!" dedi. "Ver bir sinek; kırkbeş, kırk-***

sekiz. Yirmi daha, altmışsekiz, iki giderim.” (Yeni Hİkayeler 1959 s. 114).

sinekli kır ‘üzerinde koyu benekler bulunan kır rengi’ J.W. Redhouse 2006 s. 1104b. × ***Açık donların muhtelif yerlerinde siyah kılların birleşmesinden husule gelmiş ufak ufak benekler bulunursa bu ismi alır. Mesela “benekli adi kır” dediğimiz zaman âdi kır üzerinde bedende koyu beneklerin bulunduğunu anlarız. Halk buna “sinekli kır” der.*** (S. Batu 1951t s. 151).

sinema/sinama b.m. <Fr. ***cinéma*** a.m. × ***Dedim ya, tıpkı bir tiyatro veyâḫud sinema saḥnesi öŋündeki seyircileriŋ ḥayrān vażiyeti...*** (R.N. Güntekin 1929 17). × ***Turhan Tahir bey, aynı hürmetkâr vaziyette, tekrar, iğildi Sabbek’in bir sinama jesti ile uzanan eline de aynı “etiketli buse”yi kondurdu.*** (Mahmud Yesari 1932 s. 48).

sinemaskop ‘geniş bir sahnenin 55 milimetrelik film üzerindeki görüntüye sığdırılmasından sonra göstericiye takılan, ikinci bir merceğe sıkıştırılmış görüntüyü, asıl büyüklüğüne çevirmesi temeline dayanan geniş perde ve üç boyutlu sinema tekniği’ <Fr. ***sinémascope*** a.m. ××

sinematograf ‘görüntüleri kaydetmeye, göstermeye ve basmaya yarayan alet’ <Fr. ***cinématographe*** a.m. × ‘***Amelī ṣüretde zırā‘at, çocuḳlara lāzım olacaḳ ḳadar ma‘lūmat ibtidā’yise ve eŋ çoḳ ṣıḥḥat ve ṣıḥḥatlariniŋ elzemiyeti üzerinde binā edilmiş tedrīsāt. Cum‘a günleri sinematoğrafla çocuklara ve köylü ḳadınlara eŋ ibtidā’ī ṭarzda ṣıḥḥī, ‘amelī ve zıra‘ī ḳonferanslar.*** (H.E. Adıvar 1929 s. 16).

siner/siŋer ‘dirlik, düzen, rahat’ DS 3640. × ***Üst yok, baş yok. Siner dirlik yok. Herkes alçağ eşşeğe binmeğe çalışsın. Daha ne duruyorsun ulan böyle köyde?*** (F. Baykurt 1961ı s. 192). ***siner dirlik ver-*** ‘huzur vermek’: × ***Gitmiş garıların içine oturmuşsun. Onlar adama siner dirlik mi verirler? Güneşin altında parçalar onlar adamı.*** (F. Baykurt 1961ı s. 19).

sinerlikli ‘dirlikli, düzenli’ <***siner***. × ***Haççа, testileri doldurup dışarı çıkardı. Nalınlarıyle suya daldı. İğdeli’nin gözünde gene balıklar oynuyordu. Sular sabahları ılıktı. “Gözel sular!” dedi. “Sulardaki gözel balıklar! Şenlikle, sinerlikli, cefayir daşı balıklar!”*** (F. Baykurt 1961ı s. 51). ***sinerlik ver-*** ‘dirlik düzenlik vermek, huzur vermek’: × ***Ne işin var garıların arasında? Onlar adama sinerlik vermezler. Onların ağızları erkeklerden bozuk. Sen onları bana sor.*** (F. Baykurt 1961ı s. 19).

siney b. ***sini***.

singi ‘elma, armut çöpü’ K. Emiroğlu 1989 s. 208., DS 3640: ***singil*** ‘meyve sapı’. ××

singil I ‘uyuşuk, tembel’ DS 3640. × ***Ṣālih öksürdükçe Haççanın siŋirine ṭokunuyor, “Singil oğlan! Öyle kötü kötü oğsürüp batma” diye tekdir ediyor.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 204).

singil II b. ***siğil II***.

AD. **singir** ‘uçları düzgün kesilmiş kütük, kiriş, direk’. DS 3641, K. Emiroğlu 1989 s. 208. ××

AD. **singirle-** ’kütük, kiriş vb. kerestelerin uçlarını keserek düzeltmek’. DS 3641, K. Emiroğlu 1989 s. 208. ××

singöröz/singrus ‘küskün, soluk, silik’ × ***Kepeneğin ardısıra bahçemsi bir aralığa doluşuyoruz. Avucumun içi kadar bir pencereden singöröz bir ışık sızıyor. Haççe lambayı kısmış kombinezonla bizi buyur ediyor.*** (K. Bilbaşar 1957 s. 46). Krş. ***singrus et-***.

AD. **singrus et-** ‘küsmek, yüzünü asmak’<***singöröz***, K. Emiroğlu 1989 s. 208. ××

AD. **singtril** ‘yabani siriç ağacı’ K. Emiroğlu 1989 s. 208. ××

sini/siney ‘üzerine tabak konarak etrafına oturup yemek yemeye yarayan yuvarlak bakır veya pirinçten büyük tepsi’ <Fa. ***sīnī*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1104b, H. Vambéry 1901 s. 205, H. Dernschwam 1923 [1553–1555] s. 126, TS 3476, M.Z. Pakalın 1972 III, 229, A. Tietze 1976 s. 277, H. Eren 1999 s. 369. × ***Ol ḳadar yaş u kuru yėmden yėmişden, şekerden ü ḳamışdan ġarībüşşekl ve ʿadīmülmisi̱l sīnilerile tebsilerile iḥżār ėtdiler ki dėmege yaramaz.*** (Ferec v. 3b). × ***Ḳāżī ol-dem ḫātünıyla iki oğlıyla yėmek yėrlerdi. İki ġulam ayaġın dururlardı. Sinide bir bişmiş tavuḳ varıdı.*** (a.e. v. 126b). × ***Her ehl-i ʿilmüŋ öŋine sini ḳodılar. Bu ʿulemānuŋ ḫidmetkārları futalar ḍoldurdılar. Faḳir daḫı bir futa ḍoldurdum.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 140). × ***Oğlan tarafı, büyük bir sini üzerine şekerler, peşkirler, fincanlar, kadehler, yağlıklar, kutnu topları dizdiler.*** (Reşat Enis 1944 s. 123). × ***Biraz sonra kırkım atımı başladı. İki kadın büyük bir siniyi gelinin başı üzerinde tuttular. Gelen hediyeleri bir bir tepsinin içine atıyorlar.*** (a.e. s. 126). × ***Karnı zil çalıyordu. Geniş tahta sini üzerine döşenmiş hindi dolmasından, balına, böreğine kadar, çeşitli ve bol yemekleri görünce, boğazı cukurdadı.*** (H. Aytekin 1945 s. 94). × ***Altın sininin üstündā altından tavık isterim, etrafında da piliçleri gezim-gezim gezinsinnār. Bunu yaparsa varırım.*** (J. Eckmann 1940 s. 181). × ***İki kadın, hayatın ucundaki sinileri alıp içeri gittiler. Bakraçları boşalttılar. “Dolu”ları sinilere dizip getirdiler...*** (F. Baykurt 1975k s. 81). ‘baklava’ × ***Hocaya da beri benzer yemek·gönderilmez... En azından erişte, mantı, yanına sini (baklava) ister. Sini de çokça yağla olur.*** (M. Makal 1957h s. 57). × ***“Yoo! dedi hoca uyarmış çocukları. Allah her gün sini yer. Hoca da sini yimezse, Allah beğenmez... Alcak düşerik yanında. Bize gızar.” demiş. Öyle ya, yemek te düzeye göre: En büyük Allahsa, en kıymetli yemek de -örneğin, köyde en değerli yiyecek sayılan sini- onun harcıdır...*** (M. Makal 1957h s. 58). × ***Sofra bezini serdi. Kalbur kasnağını attı, siniyi koydu üstüne. Çorbayı sahana boşalttı. Kaşıkları dizdi.*** (F. Baykurt 1971t s. 32).

siŋici ‘hazmı kolay, yararlı yiyecekler’ <***siŋ-*** + ***-ici***, b. ***alıcı*** ⊡, J.W. Redhouse 2006 s. 1104b, TS 3476, DS 3641. × ***Süçi siŋici ʿişret ṭolu oda/Ḳodılar bir ocak altundan oda.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 765).

-sin için ‘*-mesi* için, *-sin* diye’ × ***Beni ṭaleb etmemege bir sebep olsun içün.*** (Giridli ʿAlī ʿAzīz 1268 s. 198). × ***Anlaruŋ iftirāḳı saŋa derd-i derün olsun içün*** (a.e. s. 208). × ***Söz söylemesün içün, ʿulüma rağ-***

bet olsun için (C. Brockelmann 1920 s. 212). × ***Hemân Ebü'l-feth Gâzî dal-tîrkeş olup alâmetim olsun için bir hadeng-i çârcenâh Ayasofya kubbesinin tâ ortasına atdı.*** (Evliyā Çelebī 2009 I s. 47). × ***İkisine bâliğ iken şehir oğlanı olmasın kul olup satılup devletmend olsun için her sene evlâdların süd analara verüp niçe beşik kundak, oğlan uşak, gemiler ile Abaza diyârına gönderüp on, on beş yaşında İslâmbol'a getirüp pâdişâh musâhiblerine pîşkeş yâhûd fürûht edüp çerâğ ederler.*** (a.e. I, 109). × ***Ol defīne żāyi' olur ammā ol yetīmler büyükde dīvār yıḳılur anlar yaparken bulsunlar için yapdım diyüb Ḫıżır 'a.s. bir ṭarafa Müsā 'a.s. bir ṭarafa gitdiler.*** (Tārīḫ–i ḳırḳ vezīr 1303 s. 283). × ***Apış arasından geçirme büyü bozulsun için yapılır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 289).

AD. **siniksa** 'sık sık ağlayan, çok ağlayan' K. Emiroğlu 1989 s. 208. ××

AD. **siniks et-** 'ağlamak' K. Emiroğlu 1989 s. 208. ××

sinil- 'gizlenmek' DS 3641. ××

siŋil- 'sık sık nefes almak' Meninski 1680 II, 2735, DS 3641. ××

sinile-/siŋile-/sinle-/siŋle- 'iniltili ses çıkarmak, sık sık nefes almak; vızıldamak' <ETk. ***siŋile-*** 'to whine' G. Clauson 1972 s. 840, B. Atalay 1986 IV, 523, J.W. Redhouse 2006 s. 1104b, TS 3477, DS 3641, 2643. × ***Rümī yalaḳdan yėmeyince köpek/Ḳaşınub siŋler ulur aşfer köpek.*** (Firdevsī–i Rūmī (15./16 yy.) 180 s. 20). × ***Kilse çaŋı gibi büşı çıŋladı/Rumınuŋ sasonı gibi siŋiledi.*** (a.e. 139). × ***İttigüm itmez baŋa düşmen nidem/Siŋledür sasonu gör tavşanı nidem.*** (a.e. 140). ***köyde siniler sinek bile olma-*** 'hiç kimse olmamak, in cin top oynamak': × ***Çeltik Komisyonu, öbürsü gün öğleden sonra, Sazlıdere köyüne gitti. Köyde siniler sinek bile yoktu. Issızlıktan tın tın ötüyordu köy.*** (Yaşar Kemal 1955t s. 92).

siŋile- b. ***sinile-***.

sinir I/siŋir I 'sinir sisteminin merkezi ile vücudun üyeleri arasında bağlantı kuran organ; aşırı duyarlılık, öfke' <ETk. ***siŋir*** a.m. G. Clauson 1972 s. 841, B. Atalay 1986 IV, 524, J.W. Redhouse 2006 s. 1068, H. Eren 1999 s. 369. × ***"Tepe-göz Mışdıḳ" gibi gözünü daldan budaḳdan esirgemeyen ḳaba-dayı, zorba, ḳumār-bāz, kel, keleş, yek-çeşm, bodur, şişmān, iri boy, ṣāfī siŋir, burunsuz, yırıḳ dudaḳ, her ucuna bir ādem aşılır yaṣdıḳ bıyıḳ, nāne çöpü, eŋse ḳalıb kimseler kişiler var idi.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 52). × ***Ayni zamanda, hayret edecek kadar cür'etli değil mi? Daha ötesi var mı, köşküne adam alıyor işte... Yalnız, bir siniri varmış: gönül avutacağı erkeklerin bekâr olması şart.*** (S.M. Alus 1944 s. 43). ***sinirlerini ayaklandır-*** 'kızdırmak, öfkelendirmek': × ***Verin o rakı şişesini bakayım. Rica ederim sinirlerimi ayaklandırmayın, çabuk verin. İçeceğiniz kadarını bölüp geri kalanını saklıyacağım.*** (S.M. Alus 1944 s. 86). ***sinirden*** 'gerginlikten,aşırı duyarlılıktan': × ***Sahurda şerbet yemeden oruç tutanlar doyduklarını bile bilmezler. İnsanlık hali bu. Ne olsa günler çok uzun, dayanılmıyor. Öfkeden, sinirden deliye dönenler var.*** (M. Makal 1954 s. 86). × ***Geceler ayaz oluyor... Belki de sinirden***

üşüyorum... (Mahmud Yesari 1974 s. 122). ***sinirden öl-*** 'çok kızmak, aşırı tepki vermek': × ***Müzehhere, bunu hissettirmemeli... Kızcağız, büsbütün sinirlenecek, sinirden ölecek...*** (a.e. 146). × ***Gülüyorum: -Haklısınız! Sinirden gülüyorum...*** (Mahmud Yesari 1974 s. 205). ***sinire uğra-*** 'sinir hastalığına tutulmak': × ***Aylarca, senelerce ne bir mektup, ne bir haber... Biçare sinirlere uğramış; zayıflamış, erimiş, kara derilere sarılmış... Ne uyku, ne durak.*** (S.M. Alus 1944 s. 62). ***sinir içinde ol-*** 'çok kızmış, çok çok öfkelenmiş olmak'. ***sinirine dokan-/sinirine dokun-*** 'birini öfkelendirmek, kızdırmak, damarına basmak, sinirlenmesine neden olacak şeyler yapmak': × ***Şeytan Süheylâ meseleyi keşfetti. Küçük hanımlar operete gittiklerinin reklâmını yapıyorlar... Fena halde sinirine dokundu, hele leylâ o kadar asabileşmişti ki...*** (S.M. Alus 1934 s. 114). × ***-Gidemem Hācer, · gidemem... ġavġa benim siŋirime doḳanıyor***. (H.R. Gürpınar 1335h s. 33). × ***Bir şey sinirlerime doḳunmuyor, ġazinoda, otomobilde, şöyle ḳuvveti kesilmiş gibi ḥalsiz ḥalsiz ḳollarını boynuma dolayıp ṣızlanmaları vardı.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 53). ***sinirine git-*** 'birinden hoşlanmamak, rahatsız olmak': × ***Ne olursa olsun, oğlan sinirime gidiyordu. Soğuk soğuk bakardı adama. Kâtipmiş. Fatma abla öyle dedi.*** (Tarık Dursun K. 1957 s. 71). ***sinirleri ayakta (ol-)*** 'sinirli, öfkeli': × ***Zaten sinirleri ayakta imiş. Husrev paşaların konağına varıncaya kadar yokuşlar tırmanmış, bayırlar aşmış; bir de konağa gelsin baksın ki bahçıvandan maada kimsecikler yok...*** (S.M. Alus 1933p s. 111). × ***Bineciyanı, Şahinyanı görüp biraz içimiz açılsın... Sinirlerim ayakta diyeceksen, acıklı yerlerde şanoya arkanı dön; alt kat localardaki beylerle avun...*** (a.e. s. 181). × ***Çenen pırtı adam, artık çek arabayı diye haykırdım. Kanarya da karıştı: "İlâhī enişte halden zerre mikdar anlamıyorsun. Baksana, tazenin gene bugün sinirleri ayakta!"*** (a.e. s. 194). ***sinirleri boşan-*** 'sinirden kendini tutamayarak gülmek, ağlamak veya bağırmak': × ***Sonuna kadar gerilmiş bir telin küçük bir dokunuşla kopması gibi, gergin sinirleri birden boşandı.*** (Şahap Sıtkı 1958 s. 150). ***sinirleri geril-*** 'gerilmek, sinirlenmeye hazır olmak': × ***"Darağacına götürülenler bile dişini sıkıyor; ne oluyorum!" deyip bir gayrete geldim; alt tarafını da bacaklarıma geçirdim. Büsbütün sinirlerim gerildi, sonra afyon yutmuş gibi her tarafım kesildi; her bir âzam bıraktı.*** (S.M. Alus 1944 s. 35). ***sinirlerini boz-*** 'ne yapacağını şaşırmak, çok öfkelenmek': × ***İki günlük açlık onların sinirlerini bozmuştu; su kenarında ya sevinecekler neş'elenecekler yahutta aç kurtlar gibi başları döne döne tırnaklarını ciğerlerine geçirecekler, kendi dişleri ile kendi etlerini sökecekler.*** (S.E. Ertem 1931 s. 46). ***sinirleri oyna-*** 'sinirleri bozulmak'. ***sinirlerini oynat-*** 'germek, öfkelendirmek': × ***Başıma bir dönme geldi. Sen de mütemadiyen sinirlerimi oynatacak şeyler söylüyorsun. Lillah aşkına biraz sükût et!*** (R.C. Ulunay 1941 s. 131). ***sinirleri bırakmış*** 'kendini tutamaz durumda': × ***İpek fanilâ sırtımda, sinirlerim bırakmış. Hele kımıldanmıyor muyum, kollarımı oynatmıyor muyum, koltuk altlarıma, belime sımsıkı yapışmış olan taraflar gıcır gıcır etmiyor mu, deli olmak işten değil.*** (S.M. Alus 1944 s. 35).

sinir II/siŋir II ‘diz kapağıyla ayak bileği arasındaki yer, tendon’ ***<sinir I***. B. Atalay 1986 IV, 52, O. Blau 1868 s. 291, G. Clauson 1972 s. 841, DS 3641, H. Eren 1999 s. 369. × ***Ol buḫür dutub meşāmına yėtişdügünleyin bir ḳara kuzġun oldı, tüsi azġun verdi, urġun bozġun oldı, tuʿmı siŋir ġav(gu) ve ızġatun oldı.*** (Ferec v. 252a). × ***Buyurdı şāh kim atını başalar, / Bıçaḳ dartup siŋirlerin keseler.*** (Fąhrī 1974 [1367] s. 72 no. 348). ***atın sinirin çal-*** ‘atın sinirini kesmek’: × ***Müṣā ḳaçan atı çamura çökdi gendünüŋ bir ḳulı varıdı Terzi Ṣaruca dirlerdi Müsānuŋ atınuŋ siŋirin çaldı. Müsāyı dutdı ṣulṭan Meḥmede getürdi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 75).

siŋir I b. ***sinir I***.

siŋir II b. ***sinir II***.

siŋir-/siŋür- ‘sindirmek, hazmetmek; korkutmak, sindirmek, yaptığı kötülüğü unutturmak’ <ETk. ***siŋür-*** ‘to digest’ ***<siŋ-*** G. Clauson 1972 s. 841, B. Atalay 1986 IV, 524, J.W. Redhouse 2006 s. 1066, W. Radloff 1911 IV, 688, TS 2479, DS 3642. × ***Çün diş yėnmege başladı, anuŋ aġrısından şifā bulmaġa yaramaz illā ol dişi ḳoparmaḳlıġa; ve ol ṭaʿām kim maʿdede anı sinürmeye, göŋül döndürmege başlaya, anuŋ derdinden ḳurtılmaḳ olmaz illa ol ṭaʿāmı ḳusmaḳ.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 31).

siŋirdim et- b. ***seğirdim et-***.

siŋirle- ‘ayak sinirini keserek hareket edemez hâle getirmek, hayvanı işkence ederek öldürmek’ ***<siŋir***. TS 3478, DS 3641. ××

siŋirli/siŋirliot ‘sinir otu, Plantago’ Meninski 1680 II, 2641, O. Blau 1868 s. 291 J.W. Redhouse 2006 s. 1069. ***siŋirli yaprak*** ‘karnıyarık otu, bezir katûnâ, Psyllium’ Meninski 1680 II, 2641. ××

siŋirliot b. ***siŋirli***.

siŋit- b. ***sigit-***.

(Argo) **sinkef/sinkaf** ‘penis, erkeklik organı ile ilgili küfürlerin tamamı (Arap harfleriyle yazılışından hareketle’. H. Aktunç 1998 s. 259. ***sinkef et-/ sinkaf et-*** ‘sövmek, küfretmek’ DS 3642, H. Aktunç 1998 s. 259: × ***Hacının aleyhine imiş; küfürlerini de “... Sinkef ederim demiştir.” şeklinde hep adlı adına kaydetmiştir.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 11-12, s. 35). × ***Depem bir attı. Lan dedim senin ıstavrozunu. Isanı, Musanı, sin kef... Bir karakucak bir savurdum. Canı zati bilmem neresinden, başımıza·adamdan sayacaklar.*** (Orhan Kemal 1952c s. 57). × ***Ulan bu ne? Burda bir şey var! İt mi, pisik mi?” İt, pisik demelerine kızıyor, durmadan sinkaf ediyordu Arif.*** (F. Baykurt 1970 s. 30). × ***İbiş Osman kalktı, kıçının tozlarını çırptı: “Öyleyse bütün köylerin aklına sinkaf edeyim!..” dedi.*** (F. Baykurt 1979 s. 119). × ***Tabii çok mahçup olduk. Yerlerin dibine geçtik. Ben içimden sinkaf etmeğe başladım: “Ulan insan bir haber verir.*** (a.e. s. 129). × ***Babası Almanya’daki bebenin ölümünü, Azime’nin halini öğrenenler, yoluna da, mühendisine de, ayına da yıldızına da, Amerika’sına da, Nato’suna da sinkaf ettiler!*** (a.e. s. 180). × ***Canı, işçiler gibi, ayına da, yıldızına da, Nato’suna da, Amerika’sına da sinkaf etmek istiyordu.*** (a.e. s. 181).

-siniz Az. ‘*-seniz* yerine kullanılan şart biçimi’ × ***Bilirsiniz, daha nə̧häbär alırsınız?*** (Ä. Haġverdiyev 2005 s. 445). × ***Män otuz ildir ki, bu teatrlarda çalışıram, ägär män biliräm, onlar nä ġälät eläyirlär, ägär siz bilirsiniz, män nä ġälät eläyiräm?*** (C. Cabbarlı 2005, III, 307). × ***Ägär bizlärdän narazısınız tänbäh ediniz.*** (S.S. Ąhundov 2005 s. 163).

-siniz-se Az. ‘ikinci çokluk şart şekli’ × ***Bu däfä də mänä sadiġ olmuşsunuzsa, vay sizin halınıza.*** (C. Cabbarlı 2005, I, 265). × ***Hacı, hərgah öz ġızınızı buyurursunuzsa, mən onu İmrana nişanlı bilirəm.*** (S.S. Ąhundov 2005 s. 28). × ***Şahım, ägär väzirinizi özünüzä än müḳärrib bir şäḫs sanırsınızsa vä mänim sizi bu märäzdän ̧hilas etmäk tädbirimä mane olmazsa, burada ḳalmasına razıyam.*** (a.e. s. 153). × ***Fäḳät säbir edib zähmätinizdä davam edärsinizsä, elä nemätä nail olarsınız*** (a.e. s. 117).

sinle/sınla ‘sin, mezar, kabristan’ ***<sin***. M.Cl. Huart 1921 s. 201, Gy. Németh 1919 s. 159, A. Zajączkowski 1937 [1405] II, 92, TS 3481, H.Z. Koşay 1932 s. 343. × ***‘Äleme varmışken çavuŋ sınlayamı geldüŋ bu gün?/ Dünyäda azġunluḳ idüp çaldurur idüŋ arġunün.*** (M. Mansuroğlu 1946 [XIII. yüzyıl] s. 183). × ***Bedürüstī ḳıyämet gelici-duru ki her gez anda gumän yoḳ, dąhı Tangrı dürüst dirildür şunları ki sinlelerde-dururlar.*** (A. Zajączkowski 1937 [1405] II, 45). × ***Bir eski gevür sinlesi varıdı, geŋidi, anda eküb-dururdum.*** (Ferec v. 123b). × ***Sabahın sinleye vardım gördüm cümle ölmüş yatar/Her biri biçâre olmuş ömrün yayıvarmış yatar*** (Yūnus Emre 1943 [14.yy.] s. 304 no. 2546). × ***Günler geçe yıl çevrile üstüme sinlem devrile (ubrula)/Ten çürüye toprak ola tozam hey dost deyi deyi.*** (a.e. s. 137, no. 1029). × ***Sinleye yaḳın oturduḳ ol ġece/İşid imdi kim bu aḥväli nice.*** (Gy. Németh 1919 s. 159). × ***İşbu mäl u mülk oġul ḳız baġ u bäġçe ṭon ṭay/Bunda ḳalur sen gidersin sinleye näçär çär.*** (Eşrefoğlu Rūmī 1286 s. 49). × ***Şular kim uyudı ṭurmadı dünle/Ṭut anı oldı evi ägeh sinle.*** (a.e. s. 68). × ***Sinleler yapuludur ṭaşıla/Yoġrulup ṭoprakları göz yaşıla.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 52).

sinle- b. ***sinile-***.

siŋle- b. ***sinile-***.

sinlen-/sinnen- ‘saklanmak, gizlenmek’ J.W. Redhouse 2006 s. 1104b, DS 364. × ***Bir gün çalı dibine sinnendim... Gene hırsız leylek gibisine apal apal sokuldu, kuzuyu sırtlayıp giderken çal yaka tuttum.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 26-27, s. 54). × ***Ana bu sarayın sahibi şu karşıdan gelen dev olsa gerektir. Şimdi abdest al, iki rekat namaz kıl, oğlum devi öldürsün diye dua et. Ben de şu çifteyi alayım da kapının üstüne çıkayım, sinleneyim. Dev gelince onu öldüreyim.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 171).

-sinler ‘ikinci şahıs için kullanılan nezaket çoğulu’. × ***Ha siz misiniz beğzadem, buyursunlar.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 40).

siŋlet- ‘birini inletmek’ ***<siŋile-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1104b. × ***Ḥasüdı seg gibi siŋlet raḳībi derd ile iŋlet/Müşerref eyle ‘uşşaḳı öpül ‘ömrüm ḳocul ‘ömrüm.*** (Ƶātī 1970 [16.yy.’ın ilk yarısı] II, 468).

-sin maksadile ‘*-mesi* niyetiyle‘ × ***Herkes benim bostanlarda delikanlılarla gezdiğimi görsün, adım çıksın da ihtiyara kadar duyulsun da beni almasın maksadıyla gitdim.*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 138).

-sin ... -mesin ‘her iki durumda da‘ × ***Mevzula münasebet alsın almasın zihnine doğan ilk sokağa sapıverir.*** (H.R. Gürpınar 1933n s. 29). × ***Anlaşılsın anlaşılmasın*** (H.C. Yalçın 1935 s. 28).

siŋmez ‘sindirimi zor yiyecek‘ <***siŋ-*** + fiilden isim yapım eki ***-maz*** için b. ***açmaz*** ⊡. TS 3487. × ***Ki oḳ demreni itse gövdede baş/Yig andan ki mi'adı ṭola siŋmez aş.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 46 no. 558). × ***Şol siŋmez aḥşam ṭa'āmın yaraḳlaya – anuŋçün kim düşman mühlet bulıcaḳ ḳuvvet dutar ve zamän ve müddet birle yaraḳ ve älet bulur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 30).

-sin-miş ‘*-sın* ve *-imiş*‘in birleşmiş hâli, üçüncü şahıs emir üzerine geçmiş zamanın özel kullanımı‘ × ***Memlekete heykel lazımmış. Numune gösteriyormuş... bu biçimde olsunmuş.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 471). × ***Neden önce zengine de, sonra yoksula versinmiş?*** (C. Kudret 1958 s. 134). × ***Kuşkusuz, amacı beni baştan çıkarmaktı ama, uçarı bir kolejli kız 'mazeretiyle,' bunu ustaca gizlemişti: 'şu sırtındakiler de, pavyon kokuyor, onu bunaltıyormuş canım, soyunup bir kurtulsunmuş!'*** (A. İlhan 1991 s. 186). × ***Ferit de artık kendi başının çaresine baksınmış. RV Lokantasında ne zıkkımlandıysa, ona göre bir içki seçip alsınmış***. (A. Ağaoğlu 1984 s. 223). × ***Nasıl ve nerden kazanılırsa kazanılsınmış.*** (A. Nesin 1988 s. 107).

sinnen- b. ***sinlen-***.

sinod ‘kilisenin konseyi; Synode‘ <Yun. ***σύνοδος*** (sívodos) a.m. G. Meyer 1893 s. 68, J.W. Redhouse 2006 s. 1104b. ××

sino get- Az ‘bir şeyi çok istemek‘ × ***Säs veränin säsini oğurlayır, özünü aparıb äbädi ġul edir, sıldırım ġayaların uclarından başı aşağı asırlar, uçurumun dibindä isä ac yırtıcılar dolanır vä adamı didib parçalamaġ üçün sino gedirlär.*** (M. İbrahimov 1960 s. 210). ***sinoy get-*** × ***Äri dä ki, laf onnan ötäri sinoy gedir.*** (Azärbaycan naġılları 1960 I, 258).

sinor b. ***sınır***.

sinsile b. ***silsile***.

sinsin I ‘ateş etrafında oynanan oyun‘ DS 3644. × ***Meydana yaklaştıkça davulun sinsin havası vurduğu anlaşılıyordu. Gece pek karanlıktı.*** (Kemal Tahir 1955s s. 98. × ***Sen de geldin mi düğün dernek kurarız, zurnalar çaldırırız, davul çengi de oynatırız, bir güzel çıkıp gelsen sonra cirit, sinsin sonra güreşler...*** (M. Güler 1990 s. 179). × ***Orada en eski hıdrellez fallarına baktılar, yemekler yediler, kaleden inip pampallar açmış küçük mavi ovaya yayıldılar. Erkekler köyde halaylar çekip, geceleyin sinsin oynadılar. Çocuklar kızlarla birlikte kaleye çıkmışlardı.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 203).

sin sin II/siŋ siŋ ‘gizlice, gizli gizli, saklana saklana, sessizce, sinsice, uyuşuk‘ TS 3487, DS 3644. × ***Onlar karakol aynaları, telsiz cihazları,***

itleriyle, mitleriyle, yağmurlukların içinde soyulcanlar gibi, Sarı'nın evini sin sin kuşatarak Dürü'mü bulurlar da, ben tırpanımı bulamam mı? Tırpanımı buldum deyim sana. Yolladım Demirci Acara'ya deyim sana! (F. Baykurt 1971t s. 334). × ***Dürümden hiç ayrılmazsın, Zakeyimden heç ayrılmazsın, onunla otururbut, onunla yatarsın, ona anlatırsın, onu dinlersin, sonra bir koşarsın, sin sin Uluguş ninene gelirsin, Uluguş nineye anlatırsın, Uluguş nineni dinlersin.*** (F. Baykurt 1971t s. 339). × ***"Hüseyin dayıya karşı böyle davranamazdım. Onunla birlikte bahçesini sin sin yağan yağmurda gezerdik."*** (Halikarnas Balıkçısı 1997 s 164). ***siŋ siŋ gez-*** 'boşuna mızıldanıp gezmek, ah of deyip dolaşmak': × ***Bunlardan başka olur olmaz sıradan adamların ve geçimleri işlerine ve onun getirdiği kazanca bağlı olan sayıya gelmez insanların av avlayıp kuş kuşlamaya yeltenmeleri, yani doğanlar, tazılar ve zağarlar edinip yaz ve kış onmaz köpek gibi sin sin gezmeleri öldürülmelerine delalet eden bir haldir.*** (O.Ş. Gökyay 1978 71). ***siŋ siŋ iŋile-*** 'inlemek, zırlamak': × ***Böyle diyüb aġlayub saġu saġar/Siŋ siŋ iŋiler çün uluyuban zaġar.*** (Firdevsī–i Rūmī (15./16 yy.) 180 s. 139).

sinsin III 'bir kuş cinsi' × ***Oraya güvercinler, serçeler, veya sinsin kuşları, fembel kuşları, bir kırıntı bulabilmek için iner.*** (T. Buğra 1964 s. 100).

-sin şartile '*-mesi* şartıyla' × ***Ben, ona arada bir, eve gelsin, görünsün şartile izin vermiştim!*** (Mahmud Yesari 1932 s. 282).

sintina/sentine 'geminin içinde en alt bölüm, gemiye giren suların biriktiği bölüm; well room' <İsp. ***sentina***, Fr. ***sentine*** a.m. 'geminin içinde en alt bölüm' <İt. ***sentina*** a.m. Meninski 1680 II, 2683, J.W. Redhouse 2006 s. 1081b, Giovanni Molino 1641 (17. yüzyıl?) s. 396, L. Gürçay 1943 s. 349, Kahane-Tietze 1958 no. 593, M.Z. Pakalın 1972 III, 229 × ***Gerdel-i sentine, gerdel-i güverte, gerdel-i alabanda.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 [1640] s. 292).

siŋür- b. ***siŋir-***.

sinyal 'işaret' <Fr. ***signal*** a.m. ***sinyal çek-*** 'davetkar işaretler yapmak': × ***Yağmur, kar, çamur içinde, rutubetli gecelerde köşe başlarını bekleyen, her geçen sorhoşa sinyal çeken genç kız kazandığı paranın çoğunu imdi doktora, ilaca veriyor. "Zehirli hastalık korkusu ikinci plânda! O, koynuna aldığı hovardalarına ince hastalığın mikrobunu aşılamaktadır."*** (R. Enis 1947 s. 84). ***sinyal ver-*** 'ışık, işaret vb. ile uyarmak': × ***Çarkçının "hazır ol vardiyası"nı iş başına geçirdiği sisli havalarda mutedil süratle İnebolu limanına girerken, bu kahraman denizcilerin yardımını az mı görmüşerdi: Vapurun düdük sesine, kayıklarından tekneleriyle sinyal verip yol gösterirlerdi.*** (R. Enis 1947 s. 77). × ***Şubenin bu branşında görevli sivil polisi durakta gizlenip suçluları suçüstü yapmak üzere beklemekte olduğunu gören erketeler birbirlerine haber (sinyal) vererek polisin kendi tabirleri ile (dayı veya keş) volta yani kaçalım diyerek sağa sola yayılmak suretiyle kaçarlar.*** (Y. Ertunç 1982 s. 10). (Argo) 'dilenme, dilencilik' H. Aktunç 1998 s. 260, ***sinyalcilik*** 'dilen-

cilik' H. Aktunç 1998 s. 260. ***sinyalcılık et-*** 'dilenmek' M. Mikhaïlov 1930 s. 27 'bir dilenciye yardım etmek, dilenerek başkasına yardım etmek': × ***Bayramda baŋa sinyalcılıḳ ederseŋ saŋa on beş ġuruş veririm.*** (M. Mikhaïlov 1930 s. 27).

sinyor 'efendim, beyefendi, bey' <İt. ***sinyore*** a.m. G. Meyer 1893 s. 37, J.W. Redhouse 2006 s. 1084b, R. Dankoff 2004 s. 243. ***sinyor patates*** 'alay sözü': × ***–Haydi Suat! –Peki, gidiyorum. –Bu işe ne buyurursun sinyor patates? Ecmelin artık içi rahat ya, hiç kekelemiyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 262).

sipahi/spahi/spai/spay/spahsalar 'Osmanlılarda tımar sahibi bir sınıf atlı asker' J.W. Redhouse 2006 s. 1037, Bartholomaeus Georgievits 1943 [1544-1548] s. 118, H. Dernschwam 1923 [1553–1555] s. 145, 244, 269. × ***Dönen gaziler içinde Kuru Kadı ile bir kaç sipahi ile dışarıda kaldı. Yaralıları taşıttı.*** ('Ömer Seyfeddin 1943b s. 77).

sipar 'istavrit' × ***İstavritun iki ismi vardu, biz asas sipar deruk onda, İstanbolliler istavrit derler onda.*** (T. Günay 1978 s. 203).

sipelenmiş b. ***sepilenmiş***.

siper 'okun giderken kabzayı zedelememesi için sol el üzerine konulan alet; korunak; korunmak için arkasına saklanılan veya içine girilen yer' <Fa. ***siper*** a.m. J.W. Redhouse 1980 s. 1037, M.Z. Pakalın 1972 III, 235. ***eli siper et-*** 'eliyle kapatmak': × ***İkide bir, kaş göz işaretini müteakip, eli siper ederek bir fısıltı. Dairei askeriyede mevcut tesirlerinden, levazımda olan nüfuzlardan bahis. Telefona el atarak muhavere.*** (S.M. Alus 1934 s. 37). × ***Ah şu zirzop bir daha su dökmeğe çıksa da çalgıcılara işi çıtlatıversem, diye dokuz doğuruyordum. Sandalyenin üstünde, geriliye geriliye duvara kadar gidip dayanmış, kapının kanadını kendime siper etmiştim.*** (S.M. Alus 1944 s. 131). ***siper sal-*** 'yenilmek, kaçmak' × ***Ṣaldı siper ḫaṭā ḳıluban cümle şāh-ı şām.*** (Şeyḫī 1942 s. 16). ***siperine al-*** 'korumak' J.W. Redhouse 1980 s. 1037: × ***Hafız'ınki tutacak oldu elini kolunu. Onu da aldı. Onu da bastı yere. Cemalinki bakıyordu. "Sen eksik kaldın! Gel senin de hakkını vereyim!" dedi, aldı onu da bastı. Bütün kadını kızı, desteledi, demetledi, yığdı evin ortasına. Ellerini, dizlerini dikip Dürü'yü siperine aldı Havana. Velikul bağırdı: "Şinci biraz gaz getirip dökeyim! Bir kibrit çakıp yakayım hepinizi! Yanın cayır cayır ulan!.." dedi.*** (F. Baykurt 1971t s. 111).

sipiker b. ***spiker***.

sipita 'şimşek, kıvılcım, ateş' × ***Ahırkapı önlerine gittik. Bekliyoruz. Barbo Halic'e giren bir "Sipita"nın, sandalı vurunca üç kişiyi havaya nasıl fırlatığını anlatıyordu.*** (R. Enis 1947 s. 49).

sipiya b. ***sübye I***.

sipiye b. ***sübye I***.

sipring 'makineleri ve sair vesaiti hareket ettirmekte kullanılan yaylar'. ××

AD. **sipsak** 'bir sinek türü' K. Emiroğlu 1989 s. 208. ××

sipsi I ‘düdük, boru’ J.W. Redhouse 1980 s. 1038a, TS 3488, DS 3645. × ***Sipsi çalan Çingene’nin adını bilmiyoruz, o da bizimkileri bilmiyor; zaten gerekmiyor da.*** (C. Kavukçu 2010 s. 43). × ***Sipsi çalan ise hiçbir şeyin farkında değil. Çalıp çalmama konusunda bile hâlâ kararsız. Bazen de ellerini göğüslerine bastırıp özür diliyorlar ve (madem para yok) hiç olmazsa bir sigara, masamız zenginse (pek sık olmasa da arada mangal yakıp rakı içtiğimiz oluyordu; özellikle cuma öğle sonları) ekmek arası bir şeyler istiyorlar.*** (a.e s. 43). × ***Yanında davulcu yoksa (arada tek başına dolaştığı da oluyor) başımızda dikilip sipsiyle kafamızı şişiriyor. Çalmasını bilse, yalnızca bir değil (o da yarım yamalak) birkaç parça bilse, repertuvarı biraz daha zengin olsa bile ona yine katlanamayız***. (a.e. s. 43).

AD. **sipsi II** ‘çocuk dilinde kedi’ DS 3645, K. Emiroğlu 1989 s. 208. ××

(Argo) **sipsi III** ‘sigara, tütün’ M. Mikhaïlov 1930 s. 27. × ***Zuladaki sipsileri ṭoḳa et.*** (M. Mikhaïlov 1930 s. 27. × ***Tecümana paketi uzattım; “Yak bir sipsi!” dedim…*** (R. Enis 1957 s. 165).

sip sibullah sivri külâh ‘kimsesi, malı mülkü olmayan kimse’ × ***Asker oldu, tellâklık yaptı, gazinoculuğa başvurdu; sip sibullah sivri külâh gezer, serserinin birisi! A birader, ne de sureti haktan görünür mel’unmuş.*** (F. Celâlettin 1948 s. 135). b. ***ipipullah sivri külâh***.

sipsivri ‘çok sivri’ ***sivri*** kelimesinden öntakı (réduplication + tezat ünsüzü) ile kuvvetlendirilmiş renk sıfatı, b. ***apakçıl*** ⊡. × ***İkramiyesini alınca bunu işletmek için Pangaltıda bir tütüncü ve aktar dükkânı açmış. İki yıl içinde sermayeyi kediye yükletip — Hamıştaş, hamıştaş, eli kuru, kıçı yaş! — orta yerde sipsivri kalıvermişti.*** (E.E. Talu 1937 s. 222). × ***Taksime vardım, dıraz düdüğü gibi kaldım ortada, sipsivri. Kadın gelmiş, beklemiş, gitmiştir.*** (M. Seyda 1966 s. 187). × ***Kaldık mı ortada dımdızlak, sipsivri?*** (Yaşar Kemal 1978 s. 22). × ***Evvela, yüzde doksan vücudunuza göre bir yer, bir iskemle veya koltuk bulamazsınız. Teklifli iseniz size baş köşede bir kanepe gösterirler, ya gömülür kalırsınız veya sipsivri mıhlanırsınız. Canınız panjurları itmek ve dışarıyı seyretmek ister; yapamazsınız…*** (R.H. Karay 2009 s. 86).

sir b. ***sır II***.

-sir- b. ***aksır-, öksür-, tıŋsır-, tinsir-, tiysir-, tıksır-***.

sira ‘kurutulmuş meyva’ <Yun. ***σείριν*** (sirin) a.m. Ch. Tzitzilis 1987 s. 124 no. 520, DS 3645, K. Emiroğlu 1989 s. 208 ××

sirar ‘sevgili, âşık; Karagözde Çelebi’ H. Aktunç 1998 s. 260. × ***-Mesela, sirar, yahut tiran oynayabilir misin? -Onları da oynarım!*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 173). × ***Meselâ, bir gün bakıyoruz ki duvarlardaki çeşid çeşid, renk renk ve koca koca ilânların arasında bir de resimli izdivaç ilânı! Kâğıdın ortasında tulûat kumpanyalarının sirar rolünü yapan genç gibi, süslü püslü, makyajlı bir genç resim… Resmin üstünde ve altında şu yazılar: Evlenmek istiyorum!*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 173).

sirdaş b. ***sırdaş***.

sirdem ‘şehir yargıcı’ R. Dankoff 2004 s. 244. ××

sire ‘mum apresi yapılmış genellikle atlas örgülü pamuklu kumaş, su geçirmez’ A. Ergür 2002 s. 241 <Fr. ***ciré*** a.m. × ***Hacı Mesut indikten sonra, arabanın kapısından önce beyaz sire kumaştan bir iskarpin uzandı.*** (A. Nesin 1972m s. 13).

sîrek b. ***seyrek.***

siren b.m. <Fr. ***sirène*** a.m. × ***Bir itfaiye arabası geçti. Sirenini çalmıyordu.*** (Ş. İşigüzel 1993 s. 30).

AD. **sirhan** ‘ısırgan otu’ ***<ısır-*** + ***-gan,*** b. ***alıngan*** ⊡. K. Emiroğlu 1989 s. 208. b. ısırgan. ××

sirim ‘bayırturpu, karaturp; Meerrettich’ O. Blau 1868 s. 292. ××

siri seda ‘ölüm sessizliği; totenstille’ × ***Gene bir köve varıy. Heç kimse yok. Sīri seda. Gene bi avret bi gapı yılındırıy.*** (Ö.A. Aksoy 1945 s. 388).

(Argo) **sirkaf** ‘ayakkabı, giysi; (konuşmada) ima, kinaye; (kumarda) hile, kâğıt çalma, kâğıt değiştirme’ M. Mikhaïlov 1930 s. 27, H. Aktunç 1998 s. 260. × ***-Ben sirkaftan yatıyorum! Diye izahat verdi: -Bir buçuk senem daha kaldı.*** (Vâ-Nû, Akşam, Kadın Mahpuslar Arasında). ***duman sirkafı*** ‘tabanca’ M. Mikhaïlov 1930 s. 27. ***sipsi sirkafı*** ‘sigara ağızlığı; sigara tabakası’ M. Mikhaïlov 1930 s. 27.

sirkafla- ‘iskambilde kâğıdının arkasına, hile amacıyla özel işaret koymak’ H. Aktunç 1998 s. 260. × ***Arabacı: -Geçen gün biri bizim diz örtüsünü sirḳafladı. Dilenci: Çalmıyorum a!.. İstiyorum.*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 108).

sirkan/sirken ‘yabani ıspanak, yabani pazı, yabani semizotu’ DS 3646, TS 3489. <? Az. ‘sarı çiçekli bir tür çalı’ × ***Maya diġġätlä sirkan kollarının arasına baḥdıġda ani heyrätdän gözläri açıla ġaldı.*** (M. İbrahimov 1960 s. 245).

sirkat ‘çalma, aşırma’ <Ar. ***sirḳat*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1053b. × ***sirkat hayvan*** ‘sayım vergisi vermemek için kaçırılan hayvanlar’: × ***Yamörenliler sayım zamanı, sirkat hayvanları evvel eski buralara gizliyorlardı. İki dirsek arasında on beş metre mesafeyi Yakup Ağa, dallarla “bir güzel” kapatmıştı.*** (Kemal Tahir 1955s. s. 58). × ***Koca tekeye fındık kadar çıngırak ne lâzım? Şuna bak! Sirkat hayvana çıngırak takıldığı hiç görülmüş mü? Hep babamın işleri.*** (a.e. s. 59)

sirke I ‘bit yavrusu, bit yumurtası’ <ETk. ***sirke*** a.m. G. Clauson 1972 s. 850, B. Atalay 1986 IV, 524, O. Blau 1868 s. 292, J.W. Redhouse 2006 s. 1054a, TS 3489, H. Eren 1999 s. 370. ××

sirke II ’ekşimiş üzüm suyu’ <Fa. ***sirke*** a.m. G. Doerfer 1972 III, no. 1237, H. Eren 1999 s. 370. × ***Yüki sirke idügine cezm ėden eyitdi: “Gördüm, yol üstünde cā be-cā yükden nesne damlamış, yėr ḳabaru gelmiş. Bildüm ki yüki sirke-yidi.*** (Ferec v. 123b). × ***Karakavuklarını, kuzukulaklarını, yemlikleri kazar gelirsin, atarsın bir çanak sirkenin içine, bulgur pilâvının yanında yirsin.*** (F. Baykurt 1967a s. 45).

sirkele- b. ***sırkala-***.

sirken b. ***sirkan***.

sirkengebin/sirkencebin 'ekşi bal şerbeti' <Fa. ***sirke*** + ***angabīn/angubīn*** 'bal', M.Z. Pakalın 1972 III,256, H. Eren 1999 s. 370. ××

siroko 'Akdeniz havzasında görülen çok sıcak rüzgâr' Kahane-Tiezte 1958 no 603, H. Eren 1999 s. 370. ××

sir sifet/sur sufat/sürsıfat/sürsüfet Az. 'yüz, göz, surat, yüz ifadesi' × ***Onun sir-sifäti ğırışmış, äl-ayağı bürüşmüş, dizläri dä äsmäyä başlamışdı.*** (S. Rähimov 2005 s. I, 16). × ***Ey çäpäl, bu nä sir-sifätdi?*** (Azärbaycan nağılları 1960 II, 66). × ***Anası oğlunun sür-sifätinä baḫan kimi başa düşdü ki padşah göräsän yenä nä tapşırıb?*** (Azärbaycan nağılları 2005 V, 82). × ***Ey padşah, sän mänim sür süfätimä baḫma, gördüyüm işä baḫ.*** (Azärbaycan nağılları 2005 V, 29). × ***Hemen periler ellerini arhadan bağıllar surunu sufatını da param parça ediller, analığın gapısının önüne atillar.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 223).

sirtaki 'bir Yunan dansı' <Yun. ***σιρτάκι*** (sirtáki) a.m. × ***Turistler içkiden kızarmış mavi gözleriyle göbek atıyor, kimileri sirtaki yapıyor.*** (Y. Yazıcı 1990 s. 102).

AD. **sirten** 'papatya' K. Emiroğlu 1989 s. 209. ××

sirti 'sürütme avı ipi; paragat, long-line' <Yun. ***συτή*** (sirtí) a.m. Kahane-Tietze s. 582, no. 857, DS 3646. × ***Ege denizinde 'sirti' diye anılan sürütme avı ipini Veli tutuyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947m s. 57).

sisam 'susam; sesam oriantale' <Ar. ***sīsām*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1101b. ***sisam çiçeği renginde*** 'susam çiçeği renginde, eflatun, açık pembe'. × ***Lāciverd bir zemīn üzerine elvān ve nuḳuşu pek nāzar-rüba bir ḫalı, sisam çiçeği levninde ḳumaşlardan yapılmış perdeler ve yine bu ḳumaşdan ḳoltuḳlar, uzun ṣandalyeler, billür tuvalet ṭakımları, ṣüruhīler, bardaḳlar...*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 287).

AD. **sisi** 'meme' K. Emiroğlu 1989 s. 209. ××

sisken-/sesirge- Çağ. 'korkmak, ürkmek' × ***Mecnunġa digeç bu sözler ol ay, siskendi anıŋ dik eyleben vay.*** (W. Radloff 1911 IV, 488).

AD. **sismerya** 'mükemmel, en iyi, daniska' K. Emiroğlu 1989 s. 209. ××

sisre/sistre/sistire 'ahşap döşemelerin zımparalanması, pürüzlerinin alınması; zımpara makinası, alet; tekneye yapışan hamuru kazımaya yarayan alet' <Yun. ***ξύστρα*** (ksistra) 'râpe, étrille; scraper' G. Meyer 1893 s. 49, J.W. Redhouse 2006 s. 1058a, A. Tietze 1955 s. 234 no. 197, DS 3646, Kahane-Tietze 1958 no. 821, H. Eren 1999 s. 371. ××

sistire b. ***sisre***.

sistre b. ***sisre***.

siş- b. ***şiş-***.

sitar 'örtülü; örtü, perde' <Ar. ***sitār*** a.m. (/str/ kökünden), J.W. Redhouse 2006 s. 1039a, Meninski 1680 II, 2547, Behçet Mahir 1973 s. 609). H. Wehr 1985 s. 552. × ***Öyle bir halde görmüştüm seni ki cılcıbıl hiçbir sitar yok idi. Köy delikanlıları sağdan sola, çala çala, sen de önlerinde, sağa sola kaçardın.*** (Behçet Mahir 1973 s. 261). ***bir sitar yer:*** × ***Bana da, aha, bu tavlanın içersinde bir sitar yer verin! Gübre üstünde yatayım! Bugün bu gübreleri ben dökeyim.*** (Behçet Mahir 1973 s. 175). ***sitar ol-*** 'örtülü, gözden uzak oturmak': × ***Bir dağın birinde bahir ki gayaların arasında ev yapmışlar girmişler. Bacı gardaş orda sitar olmuş oturillar.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 221).

sitara 'müzik aleti' <Fr. ***cithare*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s.1039a, G. Meyer 1893 s. 61. ××

sitayiş 'övme, övgü' <Fa. ***sitāyiş*** a.m., J.W. Redhouse 2006 s. 1039b. × ***Daha dün meth-u-sitayişle gökyüzüne çıkardığının düştüğünü veyahut düşmek üzere olduğunu görünce onun mesavisini saymakta herkesten ileri gidiyordu.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 12).

sitayişle- 'övmek' <Fa. ***sitāyiş*** + isimden (veya sıfattan) fiil yapan eklerin en işleği olan ***-la-/-le-*** genişlemesi, b. ***akşamla-*** ⊡. × ***Ve eğer dilersen ki âm halkın ta'nından emin olasın, anlardan ne fiil eseri ki görüne, sitayişleyesin.*** (Mercümek Aḥmed (XV. yy. ilk yarısı) 1944 s. 89).

sitevris/suturis 'eylül' <Yun. ***σεπτέμβρις*** (septémviris) a.m. G. Meyer 1893 s. 68. ××

sitil I 'yörük çadırının bölümü, çadır eteği' DS 3647. × ***Geceyarısı her taraftan eletek çekildiği bir zamanda Mustafa Kezbanların çadırına gelecek, sitili kaldıracak, Kezban belli olsun diye ayağına bir çıngırak bağlayacak Mustafa hafif hafif yoklaya yoklaya çıngıraklı ayağı bulacak ve sonra...*** (C.S. Gürler 1939 s. 51).

sitil II 'stil, tarz; stil sahibi' <Fr. ***style*** a.m. × ***Çok kez dizlerine yatmak, tutkumu söyleyip ağlamak geliyordu içimden. İyi ki bu küçüklüğü yapmamışım. Yazık olacakmış erkekliğime. Düşlerimi bile dolduran bu kız sınıfın en haylâzı Şahap'la anlaşmış meğer. Doktor oğlu, zengin, sitil Şahap'la...*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 13-14 s. 10). (Argo) 'iyi, hoş, gösterişli' <Fr. ***style*** a.m. H. Aktunç 1998 s. 264. ××

sitil III/satıl III 'kova, helkeden küçük su kabı, bakır su kabı; yuvarlak; zift kaynatmakta kullanılan kulplu bakraç; büyük bakraç, kova' <Fa. ***satl*** <Erm. ***sidl*** <Ar. ***saṭl*** 'Henkelkrug' H. Eren 1999 s. 358, 371, R. Dankoff 2004 s. 237, M. Kütükoğlu 1983 s. 360, L. Gürçay 1943 s. 351, DS 3550, 3647, TS 3490, M.Z. Pakalın 1972 III, 236, A. Tietze 1955 s. 239 no. 339. × ***Küfde lēni, yört satılı, kilim ṣaḥası, bülur torbası, su tası, yʿağ seḥʿani, nevale sepedi, sallangaç ipi alındı, yola çıḫıldı.*** (Ö.A. Aksoy 1945 I, 364). × ***Besleme bakıyor bahçedeki sandıklar hep o adamındır. Herkes yattıktan sonra bu kalkıyor, bir kazan su kaynatıyor, her sandığa bir sitil su döküp yakıyor.*** (U. Günay 1975 s. 322). × ***Bir sabah oradan çingeneler geçerken su içmek için kuyuya bir sitil sarkıttılar, Şah İsmail sitilin kulpuna yapıştı. Çingeneler çekti, Şah İsmail dışarı çıktı.*** (U. Günay 1975 s. 348).

sitires/stres ‘gerilim, ruhsal gerilim’ <İng. ***stress*** a.m. × ***Koltuğunun altından cüzdanını cikardı, açtı. Bomboştu. “Alabilsem alırdım. Alamamak bende sitires yapıyor evladım. Böylece hıncımı alıyorum.”*** (N. Cehiz 1996 s. 81).

sitteisevir ‘rumî-nisanın ilk haftalarında olan 6 soğuk gün, sevir burcunun altı günü, nisan ayının ortalarına rastlar, soğuğu ile meşhurdur’ <Ar. ***sitte*** ‘altı’ + ***ṣevr*** ‘boğa burcu’. M.Z. Pakalın 1972 III, 237. × ***Bir düziye hesap ederdi: Erbainin bilmem kaçı. Berdelacuz da geçti. Sittei sevir yaklaştı. Ruzu hazıra şu kadar gün kaldı.*** (B.S. Kunt 1948 s. 48). ***sittei sevir, kapıyı çevir*** ‘sittei sevir zamanında (21-26 nisan) dışarı çıkmak iyi değildir, anlamında kullanılır’.

sittinsene ‘yıllarca’ <Ar. ***sittin*** ‘altmış’ ve ***sene*** ‘yıl’. J.W. Redhouse 2006 s. 1040b. × ***Söyle hocam, sittin sene Agobun kazı gibi oturup bilmem nemizi çomaklıyacak mıyız?*** (S.M. Alus 1933k s. 25). × ***Kimsenin kimsesine müftekir değilim, başıma buyruk bir keratayım... Lâzım gelirse, sittin sene babamın da, anamın da semtine uğramam; daha icap ederse, Nutki ağanın yahut Nabi beyin delâletile huzura kar çıkar, babam olacak bunağa haddini bildirtirim***. (a.e. s. 219). × ***Bu vaziyet sittin sene böyle devam edecek değil ya...*** (S.M. Alus 1934 s. 52). × ***Berber bunları düşünüyor, inşa edilmiş eve, ağzı açık, aptalca bakıyordu. İçinden “Dinine yandığımın...” diye söyleniyordu. “Sittin sene bu deveyi güdeceğiz, bir baltaya sap olamıyacağız...”*** (Seçilmiş Hikayaler Dergisi VII 49). × ***Sırım gibi, sağlam olanlar sittinsene yaşıyor....*** (R. Enis 1957 s. 158).

sivik/süvük/siyik ‘dam saçağı, duvar sırtı’ <Erm. ***c’uik*** ‘roof, eaves’, DS 3648, R. Dankoff 1995 no. 730. × ***Çatıları, bacakları, sivikleri, ağaçların burçlarını, en akla gelmedik yerleri arar tarar, ama o gizemli çığlığın geldiği yeri bir türlü bulamazdı.*** (N. Güngör 1998 s. 64).

sivikoz külâh b. ***sivrikoz külâh***.

sivil I b. ***siğilotu***.

(Argo) **sivil II** ‘çıplak, çırılçıplak; üniformasız polis’ M. Mikhaïlov 1930 s. 27, H. Aktunç 1998 s. 261. × ***Asıl bir şarkı dedik. Nazlandı. Burası meyhane, siviller dolu. Yeri mi? dedi.*** (Tarık Dursun K. 1957r s. 77).

siviş- b. ***sıvış-***.

sivişken ‘kaygan’ Meninski 1680 II, 2711, J.W. Redhouse 2006 s. 1105. ××

sivran- ‘sivriltmek; spitzten’ O. Blau 1868 s. 292. ××

sivrelt- ‘sivriltmek’ ***<sivri I***. × ***Oralardan bir sağlamca değnek buldu. “Şunun ucunu sivrelt!” dedi Şükrü’ye*** (F. Baykurt 1961ı s. 171).

sivri I ‘sivri; keskin; uç, son’ <ETk. ***süvri*** a.m.G. Clauson 1972 s. 791, Orta Tü. ***süwri*** a.m. B. Atalay 1986 IV, 554, J.W. Redhouse 2006 s. 1105a. × ***Der-ḥāl bindi. Beni yėtdiler. Deryā kenārına geldük. Görürem, kenārda bir sivri yüce münāre gibi ḳaya bitmiş, depesinde bir pulād direk berkinmiş.*** (Ferec v. 44b). × ***Lodos ṭarafında iki sivri öyükler görinür. Ol yüklerüŋ ortası alçaḳdur.*** (Pīrī Re’īs 1935 s.

270). × ***“Ben yemem!” diye dehşetli bir sayha urunca kendi işiyle meşgul olan ayı neye uğradığını bilmeyüp ödü koparak kendini ağaçtan aşağı bırakıvermekle o koca gövde dalları kırarak, sivri mahallerden parçalanarak “paf!..” diye yere düştü.*** (P.N. Boratav 2007 s. 276). × ***Güzel miydi? Ẓann etmem, faḳaṭ bütün küçüklerden terkīb edilmiş, ʿhurdecü bir ṣanʿatkārıŋ eṣer-i heves-i ġarābet-perverisi olaraḳ vücüd bulmuş ẓann edilen bu genc ḳız küçük gözleri, ufaḳ ağzı, sivri ve ince burunı, söbü ve süzgün çehresiyle ʿhoş bir şeydi.*** (H.Z. Uşaklıgil 1317 s. 58). × ***Ḳarşumda bıyığı ṣaḳalı maṭrüş, ḳalın gözlüğü ḫtiyārlığiyle ġayr-ı mütenāsib derecede ṣıḳ, vaḳür bir İngilīz ile ʿinādına ʿhoppā, züppe, kalkık ucu sivri, pomāda bıyıḳlı, yanaġı kızarıncaya ḳadar perdāḫt edilmiş ʿhafīf māvī gözlüklü, cingöz, ṣoŋ modaya göre giyinmiş.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 84–85). × ***Kıvırcık, simsiyah saçlarını, koyu esmer yanaklarında, sivri bir kama ucu gibi uzatıp favoriler bırakırdı; modası çoktan geçmiş olduğu halde, “Rudolf Valântino”luk taslıyarak böbürlenirdi.*** (Reşat Enis 1933 s. 10). × ***Sevdiği delikanlı ipipullah sivri külâh. İster istemez bir kalantur bulacak, yüzüne gülecek, parayı çekip sevgilisine yedirecek.*** (S.M. Alus 1933p s. 212). × ***Sabatay, bir Yahudi, 45 yaşında: başında kaveza denilen üç köşeli sivri külâh.*** (Musahipzade Celal 1936ba s. 3). × ***Kargalar, havaya boşaltılmış bir çuval canlı kömür ellemeleri gibi karmakarışık geçiyorlar, sükûtu parçalıyan keskin sivri seslerile gaklıyorlardı.*** (ʿÖmer Seyfeddīn 1943 s. 72). × ***Harmanını yeşilken biçen dölük Hoca gibi kalıyorsun ipipullah sivri külâh.*** (M. Körükçü 1950 s. 117). × ***Keskin bir kayanın sivrisinde, boynuzlarını, büyük çangallı boynuzlarını sırtına yatırmış bir geyik, bacaklarını gerip, sonsuzluğa bakarcasına durur.*** (Yaşar Kemal 1955i I, 10). × ***En uzun çakırdikenin yüksekliği bir metre kadar olur. Bir sürü de dalları vardır. Dallar dikensi çiçeklerle donanır. Bu çiçekler beş perli, yıldız gibi, ucları sert, sivri iğnelerin ortasındadır. Her çakırdikeninde bunlardan yüzlerce bulunur.*** (Yaşar Kemal 1955i I, 11). × ***Gözleriyle Zebun Ali’den şarap istedi. Sivri gırtlağı inip çıkıyor, avurtları titriyordu. Şu ara harman olduğundan lâf edecek takati kalmamıştı.*** (Kemal Tahir 1957 s. 55). × ***O zaman atalarımız bize köyün eskiden daha bi güzel ve uğrak yerde olduğunu, velâkin rüşvetçi kadılar ve imanı yok aşarcılar ve de zalim zaptiyeler belâsından oraya göçüldüğünü, söylerdi. Benim çocukluğumda da candarma ve tahsildar belâsına köyü işte bu kaya sivrisine göçtürdük***. (A. Nesin 1965 s. 127). × ***O gün dikkatle rasatlar-ki Eylülün on üçüncü günü vakt-i zevālde yukarki kayanın sivrisinden uzayan bir ẓıll-ı maḫrūṭī ucu tamān ḳuyunun üstünde nihāyet buluyor.*** (Feraizcizāde Mehmet Şākir 1979 s. 52). ***sivri akıllı*** ‘acayip düşünceleri olan, kimseyi beğenmeyen; dâhi’ J.W. Redhouse 2006 s. 1105a, TS 3492: × ***Lâteşbih velâ temsil, benim dertlerime ehemmiyet veren yok. Meselâ bakın bu akşam size kocaya varmak istemeyen sivri akıllı düttürü Leylâlardan şikâyet edeceğim. Ama işte buraya yazdım, işine gelmiyenler gene itiraz edecek, Habibe molla ukalalık ediyor diyecekler.*** (İsmail Galib 1932hs s. 5). ***sivri burun*** ‘ucu sivri ayakkabı’: × ***Sivri burun yumurta topuk beyaz iskarpinleri yandan bağcıklıydı.*** (M. Güler 1990 s. 18).

sivri dilli 'keskin, eleştirilerinde sert, acımasız': × ***Zorbanın zorbalıklarını hicvettiği için hayatından olan sivri dilli heccavın kellesi, meydandaki kazığın üzerinde asılı kaldı.*** (E. Şafak 2001 s. 80).

sivri II 'palamut' DS 3649. × ***Bize kaba balık ister: palamuttur, toriktir, sivridir, altıparmaktır.*** (M.Ş. Esendal 1958m II, 53).

sivri III b. ***sivrisinek***.

sivriç 'kaya çatlakları arasına sokulup üzerine balyozla vurulan, ucu sivri, yaklaşık bir metre boyunda çelik çubuk; tütün ve sebze fideleri dikmek için kullanılan ucu sivri kazık' DS 3649, ZTS 173. × ***Gece vardiyası işbaşı edeli üç saat olmuştu. Başlarında Rum bir amele çavuşu, on işçi, canlarını kazmalarının ve sivriçlerinin uçlarına takmışlardı. Altı metre yüksekliğinde bir baş yukarı sürüyorlardı.*** (R. Enis 1945 243).

sivrikoz külâh/sivikoz külâh 'sivri külah, Hacivat'ın külahına benzer külah' × ***Benim kendisini gördügüm tārih̤de o beni aṣla görmemişdir. Ne zamān tercümān-ı ḥakīḳat idāre-ḫānesine gelsem mest-i layu'ḳal bulunur, başında sivrikoz, ezik yemiş, çamur, yumurṭa...*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 183). × ***Başında siviḳoz külah, yüzde geyik bir burun, elde fener, ayaḳda yüksek na'lînler, bir vesile ile hemen her gün bütün muḳaddesāta ve mekvenāta seb ve şetm ede ede ölünceye ḳadar mes'üd yaşadı.*** (a.e. s. 145).

sivril- 'temayüz etmek, öne çıkmak, yükselmek, şöhret kazanmak, uzamak' ***<sivri I*** + ***-l-*** isimden fiil yapım eki, J.W. Redhouse 2006 s. 1105a, DS 3649. × ***Hem de bu, Sevdā gibi de degil, kimsesiz büyümüş ve ṣırf kendi ẕekā ve dirāyeti sāyesinde sivrilmişdi. 'Acabā kendi oğlu da böyle ṭutunup büyüyecek mi idi?*** (E.E. Talu 1928 s. 82). × ***Yeni devrin sivrilmiye başlıyan erkânı soylarını soplarını kayırıyor, yaşlıları yüksek makamlara yerleştiriyor, gençleri Avrupaya gönderiyorlardı.*** (Burhan Cahit 1934 s. 14). × ***Boynu eğik ahşap evlerin arasında hantal gövdesi, çiçek bozuğu betebe yüzüyle sivrilmiş alçı kokan bir yapıydı.*** (T. Uyar 1982ö s. 91).

sivrilt- 'sivri duruma getirmek' ***<sivril-*** + ***-t-*** ettirgenlik eki. × ***Dittin, yün oldu; attın, keçe; sivriltdin külâh oldu.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 802). × ***Tıknazca bir dal keserek ucunu sivriltti. Onu hayvanın dümenine ve iskele kıç omuzluğuna dürtüştürürken ağziyle "tsü, tsü" dedi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 142). × ***Mehmet bir eliyle kaşlarını gölgeliyerek ve gözlerini hafifçe kısarak bakışını Kara Ada'ya doğru sivriltmişti, "Hayır! Hayır! Karakulak değil, üç tekne, Hacı Hasan'ın, Dırdıroğlu Remzi'nin, bir de Ahtopot Ali'nin gangavaları," dedi***. (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 15).

sivrim Az. 'sivri' ***<sivri I***. ***sivrim sivrim*** 'sivri sivri': × ***Rüstām kişi böyük bir dağdan ġopub yol ağzına düşmüş, ucu sivrim-sivrim, āyri-üyrü ağır ġaya parçasına o̱hşayırdı.*** (M. İbrahimov 1960 s. 274). ***sivrim-uclu*** 'sivri uçlu': × ***Telli arvad cavab vermāyib köynāyinin ātāyini yığışdırdı, bürmālāyib büzmāli tumanının içinā saldı, sivrimuclu beli götürüb Ġızyetārā baḫdı.*** (M. İbrahimov 1960 s. 281).

sivrisinek/sivrisiŋek/sivri III ‘sivrisinek’ *<**sivri** + **sinek***. O. Blau 1868 s. 292, J.W. Redhouse 2006 s. 1104a, DS 3649. × ***Żaʿīf ol sivrisiŋek anı dutdı/Ecel tütünleri burnından dütdi.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 60). × ***Meẕkür Gülür cam aġaçlu adadur. Agana kâfirleri gelürler, ol adadan cam ṣakızını dėvşürürler. Sivri sineklü yėrdür, içmege su da Rumiline ḳarşu olan yėrinde bulunur.*** (Pīrī Reʾīs 1988 2, 141a). × ***Ve bu şehriŋ nāmüsı yaʿnī sivri sineği ol ḳadar çoḳdur kim bir gėce ādeme rāḥat vėrmezler.*** (Evliyā Çelebī 1938 X, 842). × ***Bu kadar çile yetmiyormuş gibi, üzüntünden bimecal yatağa uzanırken, tahtakuruların hücumu, arı kovanı gibi sivrisineklerin istilâsı… Velhasıl kirpikleri kavuşturmamış, sabahı sabahlamıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 218–219). × ***O zamanlar daha gramofonun daha ismi cismi yok. Silindirli fonograf ise henüz henüz türeyor, sivrisinek vızıltısından farksız.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 19. X. 1943). × ***Bakla büyüklüğü sivrisinekler korkunç vızıltılarla etraflarında fır dönerdi. Ya çeti sineklerinin ettiği! Kâfirlerin öyle bir sessiz sadasız sokuluşu ve sokuşu vardı ki!*** (Reşat Enis 1944 s. 181). × ***Bilir misiniz ki dişi bir sivrisinek haftada tam dört yüz yumurta yapar. Her yumurtadan bir sivrisinek çıkacağına ve onların da bu kadar yumurtlıyacağına göre, var hesaplayın üst tarafını! Damlarda loğ taşı gibi uzanan analarınıza, babalarınıza acıyın!*** (Reşat Enis 1944 s. 80). × ***Yaz günü köy sokaklarında gezebilmek mesele: tezeğin kokusundan geçtim, sivrisinek ve övezler de doluyorlar tezeklere. Ağzına burnuna dolmaları işten değil.*** (M. Makal 1950 s. 12). × ***“Beni sivrisinek de, tahtakurusu da yemez,” dedi. “Neden?” dedik. “Isırır ısırmaz ölür” dedi. Meğer körolası esrarkeşmiş de.*** (F.C. Göktulga 1953 s. 48). × ***Sivrisinekler uğuldayarak bulut gibi gelip üstlerine çullandılar.*** (Y. Kemal 1993h s. 100). × ***İtalyan kondüktör, şaşkınlığımı görünce, iki elini havaya kaldırıp, bir flit pompasıyla sivrisinek öldürüyormuş gibi hareketler yaptı. Hırsızlıkta en son yöntemlerden birini uygulayıp, beni fısfıslamışlar meger, yani yüzüme doğru vaporizatörle bir ilâç sıkarak, derin bir uykuya daldırmışlar.*** (M. Urgan 2000 s. 145). ***sivrisineği süzüp deveyi havidi ile yut-*** ‘küçük şeylerde dikkatli davranırken büyük şeylerden çıkar elde etmek’: × ***Ve Hüsni Efendi isminde hak yemez ve karınca çiğnemekten sakınır ve sivrisineği süzüp, deveyi havidi (hamudu) ile yutar tonguraklı (çıngıraklı) hoca gibi bir hoca olup, bunu vasi tayin etmişler imiş.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 318). ***(sivri)sinekten yağ çıkarmak*** ‘çok cimri olmak’.

sivrisiŋek b. ***sivrisinek***.

sivtin- b. ***siftin-***.

siy/siğ ‘etek, etek ucu’ H. Eren 1999 s. 371, DS 3649, TS 3492: ***siyü*** ‘etek’ ××

siy- ‘teke, köpek gibi hayvanlar için işemek, sızmak’ <Orta Tü. ***siḏ-*** a.m. B. Atalay 1986 IV, 521, DS 3652. × ***Teke, sesin geldiği ṭarafa yürür, faḳat ḳoḳlaya ḳoḳlaya… Çünkü dişi keçi, geçdiği yere siyer. Teke, dişisinin ḳoḳusunu alamazsa, hemen geri dönüverir.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 5).

siya ‘filikalarda kürekleri aksine işletme, kürekleri baştan kıça doğru hareket ettirme’ L. Gürçay 1943 s. 351. ***siya et-*** ‘kürekleri tersine, yani kıçtan başa doğru hareket ettirmek’ L. Gürçay 1943 s. 351. ××

siyah puş ‘siyah giyinmiş olan kimse, yaslı kimse; Hrıstiyan rahip, keşiş’ <Fa. ***siyah*** ‘kara’ + ***püş*** ‘giyen, giymiş’, b. ***âhenpuş*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1099b. × ***Kadın da burada üç cinse ve üç kıyafete ayrılıyor: Siyahpuş bedeviler, başı kalıplı Kürtler; entarili, yemenili Türkler.*** (R.H. Karay 1939i s. 39).

siyaneten ‘(akkusativ ile, zarf) koruma amacıyla’ <Ar. ***ṣiyāna*** a.m. × ***Fakat bizdeki faiz mikdarının yüksekliği ve bunun neticesi olarak kapitalizasyon emsalinin bizatihi alçak bulunması dolayısile, madencileri siyaneten; normal işletme halinde bulunan ve cevher ihtiyatlarına göre istihsal mikdarını azaltmadan bu işletmeyi en az yirmi sene idame edebilecek olan madenler için tesisat ömrü ve cevher mikdarı namütenahi imiş gibi hesap yapılmış ve kapitalizasyon emsali olarak 7 rakamı bu suretle elde edilmiştir.*** (M. Seyda 1970 s. 239).

siyasa ‘politika, siyaset’ <Ar. ***siyāsa*** a.m. H.Wehr 1985 s. 613, J.W. Redhouse 2006 s. 1098b.× ***Daha dün gece tartışmışlar, kendisini günlük hayatı tepkisel bir başkaldırıya, hatta tek kanallı günlük siyasaya indirgemekle suçlamıştı.*** (A. Ağaoğlu 2014 s. 122). × ***Uyduruk ödüllere, değer ölçüleri günlük siyasaya göre değişen başarılara “evet” deyişler...*** (a.e. s. 211).

siyatik ‘kalça siniri; kalça sinirinde oluşan hastalık. <Fr. ***sciatique*** a.m. × ***Saçlarını kabartıyor, boyanıyor, göz alıcı giysilerinden birini kuşanıp siyatikli bacağını yaslamak için Anneanne’nin kara, abanoz bastonuna dayanarak çıkageliyor.*** (P. Celal 1991 s. 155).

siye Az. ‘iyi, güzel’ ××

siyeç I ‘çit, bağ, bahçe etrafına dikilen ağaç; yörük çadırının bir bölümü’ <Ar. ***siyāc*** a.m. TS 3492, DS 3650. ××

siyeç II ‘fes üstüne takılan altın dizisi; Goldmünzenkette am Fes’ A. Tietze 1958 s. 285 no. 103. × ***Bu sef gelin çıhatmış siyecini inēŋ başına dąhmış.*** (Z. Korkmaz 1963 s. 144).

siyen siyen 'hafif hafif' × ***Gelin siyen siyen (hafif) bâzı, hüngür hüngür ağlar, hep birlikte cıvıl cıvıl ağlaşırlar. Kınayı tasta kararlar; kınayı başı bütün (dul olmıyan ve kocası ölmiyen) kadınlardan birisi bir eline birisi bir eline yakarlar.*** (H.Z. Koşay 1944, 149) siyik b. sivik.

siyil I??? × ***Lostromo, ikinciden aldığı emirle ambar muşambalarını örtüyor, siyilleri vuruyordu. Halatlar bağlanıyor, lumbalar sarılıyordu.*** (R. Enis 1947 s. 111).

siyil II b. ***siğil II***.

siyim siyim ‘ince ince, hafif hafif, usul usul’ DS 3651. × ***siyim siyim yağ-*** ‘ince ince yağmak’: ***Yağmur siyim siyim yağıyordu.*** (Y. Kemal 1955i s. 89). ***siyim siyim sür-*** ‘usul usul devam etmek’: × ***Kadınlığımız siyim siyim sürerken, dışımız göçüp durur. Herifim benden büyük-***

tür. Bak şimdi gören sinnimizi ayırt edemez. (F. Akatlı 1982 s. 193). ***siyim siyim yay-*** 'yavaş yavaş etkilemek': × ***"Unutma," der bana. Ağusunu, analığın ne olduğunu bilen can ağacıma siyim siyim yayarak "Kanı unutma," der.*** (F. Akatlı 1982 s. 206). ***siyim siyim ağlat-*** 'ince ince ağlatmak': × ***Şu havanın sıcağına bakın ulan! Gidin ulan, gidin! Siz insanı merem edersiniz zati! Siz insanı siyim siyim ağlatırsınız! Ulan yapmayın böyle!*** (F. Baykurt 1967k s. 167).

siyin 'elek' × ***Eger kimsenüŋ ṭavarı yabanda ḳalsa evlerine iledürdi bir gün gördiler ki iki siyinin beline sokmış ve tez tez gider.*** (Ebu'l-Leyṣ es-Semerḳandī 1965 s. 140).

AD. **siyir** 'sihir' <Ar. ***siḥr*** a.m. K. Emiroğlu 1989 s. 209. ××

siyirme gılıc Az. 'yalın kılıç, kınından çıkarılmış kılıç', krş. ***sıyır-***. × ***Elä içäri girmäyini gördü, bir dä baḫdı, hay-küy, närä, ġışġırığ, siyirmä ġılınclarla bunun ätrafını tutdular.*** (Azärbaycan naġılları 2005 II, 277).

siyle b. ***siğle***.

siyme vakti/zamanı 'tekelerin kızışma vakti' × ***Her teke vurulmaz, yaşı onu geçmeli... Boynuzunuŋ boğmuklarını ṣay, yaşını aŋlarsın... Rāstlayabilirseŋ hep ḳurşunu böğründen yer... Hey gözünü sevdiğim, vurulduğu vaḳitde başı dünüktür... Tekeler ḳara ḳış girince ḳızarlar... Siyme vaḳti gelip de boyunlarından, omuz başlarından, ḳaşıḳlarından köpükler aḳarken vurduŋ mı keyfdir işde... O zaman tüyleri ipek gibi olur, ibrişim gibi parıl parıl yanar...*** (Mahmud Yesari 1928 s. 15). × ***Ḳara ḳış girdiği gece, sepilenmiş deriler de ḳoḳmaġa başlar, siyme zamanı bitene ḳadar da kokarlar, dedi. Eviŋ içinde ḳoḳudan durulmaz. Dışarı çıḳardıḳ, havālandırıyoruz***. (a.e. s. 15).

siz b.m. <ETk. ***siz*** a.m. G. Clauson 1972 s. 860, B. Atalay 1986 IV, 525, TS 3492. Krş. ***sen***. × ***Dudu bir hafta kadar inşaata nezaret etti. O mütemadiyen emrediyordu: -Ha gayret ha!.. Ha! Alinin yiğitleri... Göreyim sizleri!*** (S.E. Ertem 1931 s. 23). ***siz a'lem*** 'siz daha iyi bilirsiniz, nasıl isterseniz, keyfiniz nasıl isterse': × ***Siz a'lem... memleketimizi teşrif edeli çok oluyor mu?*** (a.e. s. 18). × ***Vallahi siz a'lemsiz... izin verirseniz sizin bileceğiniz şey.*** (a.e s. 48). × ***Siz a'lem... Bu halde akşama (Edip Efendiyi göstererek) Efendinin konaklarında birleşiriz. Devlethaneleri malûm ya?*** (a.e. s. 48). ***siz Ali ben kâfir*** 'siz iyilik yapan ben kötülük yapan?' × ***Oğlunuzu öldürdüm de ocağınıza düştüm, kolumu kesin, başımı kesin, odunu kesmeyin. Siz Ali ben kâfir...*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 140). × ***Ooooo, iyi çamlar iyi yaşlar kesmişsiniz. Güle güle kullanın, kimden izin aldınız? Var mı belgeniz? dediler. Hiçbirimiz konuşmuyoruz. Bize el-yaka eden, "siz Ali, ben kâfir" diyen Kunkul Ali öyle tustu ki, taşta ses var onda yok.*** (a.e. s. 141). ***siz bilirsiniz*** 'siz nasıl isterseniz öyle olsun': × ***Ṣıdḳı Beg –Ben işiŋ çabuḳ ṭutulduğunu isterim. İSLĀM Beg -Siz bilirsiŋiz. Bence bir gün evvel ölmekle bir gün ṣoŋra ölmeniŋ hīç bir farḳı yoḳ***. (Nāmıḳ Kemāl 1307 s. 115). × ***HAFYA – Çekişin istediğiniz kadar tazir edin, siz bilirsiniz. RİHLETÎ –A kahpe, söyletmiyorsun; sözümü kesiyorsun.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 13). × ***Yaşa vallahi. Siz de bir yudum alsanıza. Kullanmaz mısınız? Hatırımız için...***

Peki öyle ise, siz bilirsiniz. Siz bilirsiniz dedikten sonra kavga çıkmazmış ha. (S. Şengil 1943 s. 89). ***sizden iyi olmasın(lar)*** 'konuşma sırasında başka birini överken karşıdakine söylenen nezaket sözü': × ***İçki ziyafeti çekecekmiş; beyler, paşalar gelecekmiş; buyursun diye bir davet. Katırın lâfile memşaya bile gitmem, fakat sizden iyi olmasınlar, hatırımı sayan eş dost gelecek. Gitmesem gönülleri kırılacak.*** (S.M. Alus 1934 s. 354). ***sizdän naḫoş*** Az 'yemekten bahsedilirken 'keşke siz de orada olsaydınız' anlamında bir tabir': × ***Älik ätinin kababı da ki, älä düşmäz. Sizdän naḫoş, doyunca yedilär.*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 144). ***size de*** 'size de nasip olsun': × ***Ekmek ve kuran alınır, ekmek lokmaya ayrılarak size de diye orada olanlara dağıtılır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 227). × ***Sonra da bütün zahmetlere katlansın diye [gelin] yüklüğe oturtulur, ekmek ve kuran alınır, ekmek birer lokmaya ayrılarak: -Size de! diye orada bulunan genç kızlara dağıtılır. Kızlar utanarak, gülüşerek o ekmeği yerler.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 261). ***size gelek yiyek içek, bize gelek oynayak göçek*** 'zahmetli kısmı sizde eğlenceli kısmı bizde': × ***Osmannı "var günün dostu"dur. Ona var mı; ver. Osmannıya göre, 'Size gelek yiyek içek, bize gelek oynayak göçek...' Osmanlı bu! Şimdi Muhtar açık söyle, sen; Osmannıdan mı, bizden mi yanasın? Onu bir bilek hele.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 75). ***size yalan bana gerçek*** × ***Dilber dudakları, vezir parmakları, mafişler, hurma tatlılar, tırtıl baklavaları, şam baklavaları, cendere baklavaları, size yalan bana gerçek, divanhaneleri dolduruyordu.*** (Musahipzade Celal 1936kd s. 21). × ***Ah efendim o kadar memnun oldum ki Rabbim sizi inandırsın, size yalan bana gerçek, dünyalar benim olmuş kadar sevindim.*** (a.e. 98). ***sizi gördük daha iyi olduk*** 'selamlaşma sözü': × ***–Buyrun ̮hayri efendi! Teşekkür ederim, siz de naṣılsınız? -Sizi gördük daha iyi olduk!*** (Mahmud Yesari 1928 s. 77). ***sizin olsun*** 'gözümde yok': × ***Söz temsili, bana sorsalar, padişahlığını mı verirsin yoksa belindeki kuşağını mı deseler, padişahlık sizin olsun, kuşağımı bırakın derim.*** (S.M Alus 1944 s. 16). × ***Tüm kârı sizin olsun. Yeter ki benim ana malımı bana versin.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 307). ***sizlere baki*** 'sizlere ömür': × ***Beräber ḳardeş gibi büyüdügü küçük ̮hanımı sizlere bäḳī vefät etdi. Kız acısından orada durmaḳ istemiyor***. (H.R. Gürpınar 1927n s. 47). ***sizlere ömür*** '(ölü veya kayıptan söz edilirken) siz var olun': × ***–Yine Üsküdarda babaŋıla oṭuruyorsuŋ, degil mi? dedi. -Peder de sizlere ömür! Ya, ne veḳit.*** (E.E. Talu 1928 s. 79). ***sizli bizli I*** 'resmî, mesafeli': × ***"Ah, sizin bu işiniz bende olacaktı..." "Üzülme. Kovulmadıkça beraberiz." Öyleyiz ya, gene de sizli bizliyiz. Bir karış ilerleme yok.*** (M. Seyda 1962b s. 41). ***sizli-bizli II*** Az. 'siz ve biz, birlikte': × ***Män biläsi, sizli-bizli gäräk äl-älä verib gözünü açağ.*** (M. İbrahimov 1960 s. 528). × ***Göräk sizli-bizli nä etmäk lazımdır ki, lağeydliyi aradan ġaldıraġ.*** (a.e. s. 446). ***siz ne dersiniz*** 'fikriniz nedir?': × ***Daha eski zamanlarda; "sizin tutmaç kesesi bizim kalem tutana uygun ve münasip gördük;" daha sonraları ise; "allahın emriyle peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuza münasip bulduk siz ne dersiniz" suretiyle istenirmiş.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 26). ***siz olun da*** 'o kadar kolaysa siz yapın': × ***Siz olun da çıkın bakalım bu işin içinden!*** O. Cemal Kaygılı 1939 s. 232). ***siz siz olun (da)*** 'dikkat edin de': × ***Bunun için şinci***

en günah şey, örümcek böcülerini öldürmektir. Aman siz siz olun da bu huyunuzdan vazgeçin. (M. Makal 1952 s. 56). × ***Emmim derdi ki, siz siz olun şeherliye engin yerinizi vermeyin, derdi.*** (Orhan Kemal 1954b 30). × ***"Duvara asınca, yönünüzü buna dönüp yatmıyacaksınız. Mührün sihri sizi çarpar bu kez. Sakının ha! Efendime deyim, bir de üzerine alacak olan meşin kap geçirmeden almasın. Amanın siz siz olun cebinize atıp da işemeye gitmeyin. Çıkarın, koyun yüksek bir yere, öyle gidin..."*** (M. Makal 1957k s. 14).

-siz '2. plural şahıs eki' × ***Ḳarıcuk eyitdi: Ne yigitlersiz ḳuzularım?*** (H. Duda 1930 s. 80). × ***Bunnarı elden goydular. Dihė harya gėdirsiz gėdiŋ dėdiler.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 26). × ***Kimse dişerde galmiye u zaman gelir içerisini ēyce gezer görürsüz.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 61).

-siz 'olumsuzluk eki; privativum' b. ***adsuz*** ⊡. × ***Binā'en 'aleyh dilencisiz olamaz*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 22). × ***Artıḳ toprak diŋlensin diye tohumsuz bırakılmıyor.*** (Cenâb Şahâbeddîn 1335 s. 195). × ***Ben işsiz duramam*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 58). × ***Onlarsız (elini sertce sallayaraḳ) bir an, bir daḳīḳa duramam*** (a.e. s. 118). × ***Cebi markasız, bilhassa kulüp firmasız caket, bütün tesirini, "effet"sini, kaybedecekti.*** (Mahmud Yesari 1932 s. 82). × ***Ayıpsuz yar isteyen yarsüz kalur.*** (V. İzbudak 1936a, no. 90). × ***Silah bile kaçırdık ama, sarı altınsız iş yapmadım. Hayret etmedi onlar da ya, neyse!*** (S.F. Abasıyanık 1940 s. 37). × ***Bütün çirkin söylentilere rağmen, evde Zehra'yı çorapsız, annesini başörtüsüz görmediğim halde fıkır fıkır gülüşler, garip iç çekmeler, yine o kötü iftiraları yapanların pencerelerini örten iki yüzlü kafesler arkasından geliyordu.*** (K. Bilbaşar 1943d s. 72). × ***Ha, o var; yalnız yün kuşaksız yapamam.*** (S.M. Alus 1944 s. 15). × ***Bir parmak rakıya yarım bardak suyu doldura doldura, çabuk bitmesin diye yudum yudum içerken bir de bakmışım ki tabakamda sigaram kalmamış... Tütünsüz edemem; evde nargile içmek te âdetim değil.*** (S.M. Alus 1944 s. 86). × ***Ölçüyorum, biçiyorum, onsuz yapamayacağım.*** (a.e. s. 90). × ***Kömürsüz durulmuyor***. (K. Bilbaşar 1944 s. 25). × ***–Bugünkü ahçılığı öldüren pahalılık mıdır? Adam cevap verdi: -Pahalılıktan ziyade bizi yağcılar mahvetti bayım... Ahcı marifetinin yarısını yağcıya borçludur. Hele bizim yemeklerin temeli iyi yağa dayanır. İyi, temiz yağsız ahçı, tüfeksiz avcı gibidir.*** (H.F. Es, Ahçıbaşının Protestosu, Akşam 22.5.1946). × ***Kafayı çektim mi, müthiş oluyorum. Başlıyorum noktasız, virgülsüz, makineli tüfek gibi konuşmaya. Meclis felce uğruyor. İster istemez beni dinliyorlar. Sana benden nasihat, söz sırasını Allaha bile kaptırmayacaksın! Noktasız, virgülsüz, satır başsız, makineli tüfek gibi...*** (Orhan Kemal 1950â s. 89). × ***Tek kuruş eksiksiz.*** (Orhan Kemal 1952 s. 19). Az. × ***Şumaltı gübrāsiz necā şumlamaġ olar.*** (M. İbrahimov 1960 s. 311). Az. × ***Ämim oğlusuz. Nakam ämim oğlusuz män yaşamaġ istämirām.*** (Azärbaycan Nağılları 2005 IV, s. 91). (İyelikten sonra) × ***Ḥalālınuŋ dileginsüz hīç iş ḳılmaya***. (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 17). × ***Yavlaḳ görklü rāydur; velīkin yardımıŋsuz daşınmazuz ve dermāŋ ėdinmezüz.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 21). × ***Ben dahi bunun bunca eyiliklerin gördüğümden sonra reva görmedim ki bunun desturunsuz gidem.***

Pes bir nice yıl bunun katında eğlendim. (Mercümek Aḥmed 1944 [XV. yy. ilk yarısı] s. 69). × ***Senüŋ rāyuŋsuz ol iş işlemezdi/Ṭapuŋsuz yaylamazdı ḳışlamazdı.*** (Fāḥrī 1974 [1367] no. 1148). × ***Ḳayurmaz ḳanḳı ėldür kim yıḳılmaz, / Ḥaḳḳ emrinsüz kimesne nesne ḳılmaz.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] s. 308 no. 4734). × ***Abdüsselâm Bey bu hâle içten içe üzülüyor, gizlice daima temenni ettiğini söylediği hürriyetin evini böyle insansız, çocuk şamatasız bırakmış olmasını bir türlü anlamıyor, konağın gittikçe sırtında ağır basan masraflarını çok münasebetsiz bir yük buluyordu.*** (A.H. Tanpınar 1961 s. 41). × ***Oralarda gözlerinsiz olmaya katlanamadım.*** (F. Hepçilingirler 1997 s. 73). × ***Hiçbir mesuliyetsiz yaşıyorum*** (A. İlhan 1953 s. 20). × ***Ama ben efendimsiz yapamam!..*** (N. Cumalı 1969 s. 207). b. ***akılsız, bacaksız, boğazsız, beyinsiz, burunsuz, donsuz, ensiz, gönülsüz, kılıksız, kıyafetsiz, midesiz, nazarsız, satırbaşısız, tabansız, yüreksiz, zamansız.***

-siz olumsuzluk ekinin sıfatlardan sonra özel kullanımı, b. ***bellisiz*** ⊡. b. ***kötüsüz, mümkünsüzlük, tekinsiz, uygunsuz.***

-siz zarf fonksiyonunda, b. ***adsuz/adsız*** ⊡. b. ***hilafsız, mübalağasız, şüphesiz.***

-sizce ‘bir biçimde’ anlamıyla zarf fonksiyonunda × ***Pencereyi kapayalım. Bu kepazeliği hiç görmemiş olalım! İkinci defa bize bu nisbeti vermek için bakalım bundan daha açık, daha edepsizce nasıl bir intikam zemini bulabilecekler?*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 292). × ***Sevdā, bu emre şu‘ürsuzca itā‘at ederek, kenārdaki iskemlelerden birine ilişdi.*** (E.E. Talu 1928 s. 64). × ***Yanında, leylek gibi iki haremağası; ikisinin de elinde gümüş saplı kırbaç; kılık kıyafetsizce kadınlara “İçeri girmek yasak!” diye yapıştırıyorlar kırbacı.*** (S.M. Alus 1933p s. 72). × ***Ahali delişmen bir adam olduğundan arzuhalciden çekinirdi; sessizce dinliyorlardı; o sürekli bağırıyor.*** (Refik Halid Karay 1940m s. 29). × ***Ayşe çalışırken angaryaya hiç gelemezdi. İsteksizce kalktı. Kapıyı çarparak çıktı.*** (F. Erdinç 1960 s. 59). × ***Amacı kısa yoldan zahmetsizce köşeyi dönmek olduğundan gazeteyi arak fotoğraflarla bir güzel süsledi.*** (M. Kaçan 1991 s. 91).

-sizcesine ‘zarf fonksiyonunda’ × ***Birtakım cahil hekimler ve eczadan bi-haber eczacılar hastanın halini ve hastalığın nevini anlayamadıkları takdirde insafsızcasına kimisinin kolunu, kimisinin ayağını keserler.*** (E. Misailidis 1986 s. 620-621).

AD. **sizil** ‘solucan’ K. Emiroğlu 1989 s. 209. ××

AD. **sizoma** ‘kuru fasulye ve soğanla yapılan sulu yemek’ K. Emiroğlu 1989 s. 209. ××

sizü ‘mantar, tıpa; Panftoffelholz’ Meninski 1680 II, 2611. ××

skafada b. ***skafandar***.

skafandar/skafada ‘içi havayla dolu dalgıç giysisi, tam dalgıç takımı’ <Yun. ***σκάφανδρο*** (skáfanḏro) a.m. × ***Skafandarın sermayesini temin etmiş olan armatör, çabuk olunuz diye tepiniyordu. Sünger avlanılmayarak geçen her saat başına liralarca zararı vardı.*** (Halikarnas

Balıkçısı 1962 s. 124). ***skafandar elbisesi*** 'dalgıç elbisesi' × ***Bir çeyrek saat önce skafandar elbisesi giymiş, miğferi başına takmış ve Mersincik açıklarındaki üç yüz kulaçtan otuz kulaca kalkan bir sığın tepesine inmişti***. (Halikarnas Balıkçısı 1962 s. 98). ***skafandar makinası*** 'dalgıca hava gönderen makine': Halikarnas Balıkçısı 1947m 123. ***skafandar motoru*** 'dalgıca hava gönderen makine': × ***Skanfadar motöründekiler, kocaman bir tulumun deniz yüzüne fırlayıp çıktığını gördüler.*** (Halikarnas Balıkçısı 1962, s. 95). b. ***iskafandar.***

skafi 'tekne türü, küçük tekne' <Yun. ***σκάφη*** (skafi) a.m. Kahane-Tietze 1958 no. 844 × ***Golet taslakları, skafi iskeletleri ve bazılarının yalnız karineleri kurulmuş, bazılarının kaburgaları takılmış, kimisinin su kesimine kadar, kimisinin küpeştesine kadar kaplamaları çakılmış, sürü sürü, çeşit çeşit tekneler vardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 160).

skancıya vardıya b. ***skanciya vardıya***.

skanciya vardiya/skancıya vardıya 'nöbet değiştir!; nöbet değişimi, vardiya değişimi' Kahane-Tietze 1958 no. 577. <Ven. ***scangia vardia! scangiar la vardia*** 'nöbet değiştirmek' kelimelerinden emir' × ***O da, ben de, sabah postasındaydık. Skancıya vardıya saati geldi. Rahatça olan posta, başaltına gelip bizi uyandırdı, güverteye çıktık.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 19). × ***Şimdi denizde olsaydım, kıyı kıyı sürünüp demirleyecek liman arardım. Acaba skanciya vardiya (nöbet değiştirmek) saati yakın mı?*** (a.e. s. 133).

skarç??? × ***"Korkma biz tutarız" diye ıslıklar çalıyorlardı. Direk skarçları, "Siz tutunun biz çatlamayız" diye çatırdıyorlardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1991 s. 46).

skarmoz b. ***iskarmoz I***.

skaros 'bir balık?' × ***Karanlık mağaralardan dana gözlü, vlahoslar, orfoslar, başlarını çıkarmış bakıyorlar. Kalabılık bir skaros alayı geçti.*** (Halikarnas Balıkçısı 1962 s. 98). × ***Denize baktık; Skaros balığı alayları, güneş ışınları ve gümüş oklar gibi geçtiler. Onların ardı sıra uzun bir altın üstüvane kaydı geldi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947m 124).

skataros 'bir balık?' × ***Kocaman, ak sakallı orfozlar, itfaiyeci hortumları gibi uzamış yılan balıkları, zmineralar, alay alay kupesleri, sparoz ve stavritleri yuta yuta beslenmiş, dede olmuş mercan kırmaları skaros, skatarosla kalyon boybosunda sinagritler, sözün kısası Nuh ve Yunus aleyhisselam çağından kalmış nice alâmetler orada toplanmış ve kurultay kurmuş olacaklardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 66).

skota/skuta 'ıskota, yelken ıskotası, büyük yelkenleri yönetmek için kullanılan ip; yelkenlerin bez kısmı' <İt. ***scotta*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 589. × ***Olanca kuvvetiyle skutaya asılıyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947 s. 38). × ***Çil Tahir Kaptan gemisini oğluyle beraber kullanırmış. Çünkü yelkenli sakolevi tulum yelkeniymiş, voltalarda iki denizci gerekirmiş. hepimizin bildiği gibi, skotayla podarayı aşırmak için.***

(Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 56). × ***Gabya ve maestraları kargafunda ettik. Skotaları koyuverdik. Dolu yelken gidiyorduk.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997 s. 24). ***flok skota/skuto flok*** 'civadraya çekilen üçgen yelken': × ***Laçka skuta orsa alabanda! denince flok skutalarını ve trinket skutalarını koyveririz. Dümenci de dümeni orsa alabandaya basar.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 38). × ***Dümenci dümen yekesini ortaya getirir. "Aganta skuta flok!" denince flok skutalarını çeker, kasarız. Artık bütün yelkenler rüzgârla dolmuştur.*** (a.e. s. 38). × ***laçka skutalar*** 'gemi halatlarının gevşetilip boşa bırakılması': b. ***laçka skota.*** × ***Kayık fırışka bir rüzgârla biçilen sularda lâçka skota uçuyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1955 s. 35). × ***Batıdan esen rüzgârın önüne katılmışlardı, laçka skota uçuyorlardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 27). ***trinket skotalar*** 'pruva direğinin en alttaki serenine bağlanan kare yelken': × ***Flok skutalarını ve trinket skutalarını koyveririz.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 38). b. ***iskota***.

skreper 'kazıyıcı' <İng. ***scraper*** a.m. ××

skrufa 'dişi domuz' × ***Domuzun dişisine skrufa yavrularına da potnak derler.*** (C. Avcı 1937 s. 206).

skuta b. ***skota***.

slogan 'motto, kalıp söz; kısa çarpıcı söz' <Fr. ***slogan*** a.m. × ***"Birey yok, toplum var" sloganı, daha doğrusu ilkesi, totaliter yönetimlerin başlıca amentüsü olmuştur.*** (V. Günyol 1992 s. 41). ***slogan at-*** 'bağırarak slogan söylemek'.

soba I 'odun, kömür, gaz yakılarak kullanılan ısıtma aracı' <Mac. ***szoba*** a.m. A. Tietze 1957 s. 2, H. Eren 1999 s. 371. × ***Odanın içinde soba harıl harıl, mangal nar gibi, pencere kenarları yapışık; kapıda baklava dikişli pamuk perde yerlere kadar.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 30.1.1941). × ***Soba geçmek üzereydi. Battaniyenin içinde iyice küçüldü.*** (A. Yurdakul 1989 s. 43).

soba II 'oda, misafir odası; evin içindeki banyo' ***<soba II.*** J.W. Redhouse 2006 s. 1189a, R. Dankoff 2004 s. 244, Meninski 1680 II, 3001, DS 3653. × ***Kız buni duyar duymaz hastalanır, yatağa düşer; hiç çimseye çikmaz, sobasına çekılır, cün cece ne yapacağını düşünür.*** (N. Hafız 1985 s. 201).

sobe 'genellikle kovalamaca, saklambaç vb. çocuk oyunlarında, ebeden önce davranıp daha önce kararlaştırılmış yere ulaşıldığında söylenen söz' × ***Küçücük iki çocuğun saklambaç oynaması gibi. Aynı yerlere yumup, aynı yerlere saklanırlar ve çok geçmeden aynı yerlerden bulup çıkarırlar birbirlerini. Sobe!*** (A. Yurdakul 1989 s. 135). (Argo) 'kabadayıların, tulumbacıların buluşma yeri, toplanma yeri; dişilik organı; anus' H. Aktunç 1998 s. 261.

sobel/söbel 'istediği yiyeceği arayıp da bulamayan' DS 3672. ××

sobele- 'saklambaç oyununda ebelemek' ***<sobe*** + isim/sıfattan fiil yapan ***-la-/-le-*** genişlemesi için b. ***acabla-*** ⊡. × ***Dışarıda ebe döne dolaşa hep aynı küfürleri basıyor; hep aynı yerlere saklanan çocuklar***

hep aynı yerlerde sobelenip, hep aynı biçimde mızıtıyordu. (E. Şafak 2001 s. 176).

sof/suf ‘yünden dokunmuş elbiselik kumaş; ham ipekten yapılmış astarlık kumaş; ince keçi kılından dokunan kumaş’ <Ar. ***ṣūf*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1192b, M.Z. Pakalın 1972 III, 241, H. Eren 1999 s. 371. × ***Bana, sırmalı kazasker sarığile sof binişin lüzumu yok. Şunları alıp, setri avret için bir çul bulun, kendi kendimi çayıra salacağım!..*** (S.M. Alus 1933p s. 229). × ***Sipahiyi sof, türki bazıç (babuc) cimri eyler.*** (V. İzbudak 1936a no. 554).

sofa b. ***suffa***.

soffet b. ***suffa***.

sofra/sofru/sufra ‘yere yayılarak üzerinde yemek yenilen yaygı; üzerinde yemek yenilen meşin veya bez örtü; gemilerde eratın yemek yemesi için kısmen portatif masa’ <Ar. ***sufra*** a.m. Meninski 1680 II, 3007, J.W. Redhouse 2006 s. 1062a, H. Dernschwam 1923 [1553–1555] s. 126, 213, 245, C.C. Carbognano 1794 s. 608, DS 3645, L. Gürçay 1943 s. 352, M.Z. Pakalın 1972 III, 252, A. Tietze 1976 s. 277, H. Eren 1999 s. 372. × ***Şoloḳdem bāġbān ṣofra getürdi / Gelüben geçdi, diz-be-diz oturdı.*** (Ḥarāmī 1972 [14. yy.] no. 668). × ***Gendü silāḥını, şeb-rev donını cıḳardı: bir ḫüb yigit belürdi. Andan ṣofra getürdi***. (Ferec v. 11b). × ***Epsem oldı, oturdı. Nāgāh gördi, ki bir bucaḳda bir sofra asılub-durur: ici dolu niʿmet; ve bir küb var: içi dolu datlu su.*** (a.e. s. 18a). × ***Ol yiğit gördi, ki bu yigit gendü ḥālına meşgül-dur, taʿām yėmek pervasında degül. Sofrasın getürdi, Faẕluŋ ḳatına getürdi, gendü Faẕluŋ yanına oturdı.*** (a.e. s. 30b). × ***Gürgāne ṭaʿām yėmek, şīrāne cünbişle ṭuʿmeye girişmek, sürʿatle ḳarnın ḍoyurub sofradan el çekmek...*** (ʿĀlī 1956 [1586–87] s. 247). × ***Kutnu perdeler ile bir frenk yatağı, sedirin döşemesi ve perdeler kezalik ol bir eşyaye uyġun, ortada bir yuvarlak sofra, üzerinde bir çınġırdak, lakin haylıca böyük, deve çınġırdaġine yaklaşır.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 49). × ***Hele şu oḍaya sofra başına geliŋiz, birer tezgāh önü yapalım... uyuşuruz.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 151). × ***Cebr vuḳūʿ bulmayacağına söz veren bu ḫānımlar, begler bī-çāre Mürüvveti ʿādetā ḳarġa tulumba eder gibi ayağını yere değdirmeden ṣofra başına naḳl etdiler.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 202–203). × ***Sen geçe mi ḳalacaḳsıŋ? Tez gel emme! Ṣofrada bekletme!*** (M. Yesārī 1927 s. 393). × ***Ha, bak, sofra başında ben beş inhan obur yiğitle yarış olurum, ingirik şingirik.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ia s. 85). × ***Bunlar ṭatlı düşmanıdır. Açıḳ ṣofra buldular mı, öyle hābe ḳayarlar ki Allāh siziŋ efendiye bu aḳşam imdād etsün!*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 64). × ***Halanın evinde borç harç kocaman bir sofra hazırlanmıştı.*** (S.E. Ertem 1935 s. 191). × ***O duracak şinci ayakça sofra bitesiye kadar. Ha, bulaşalım biz habe kaymaya, o dikizlesin bizi ayaküstü.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 29). × ***Çocuk sofrada nefis yemekleri görünce lokmanın birini ağzına, öbürünü eline, üçüncüsünü de göz hapsine alarak yemeğe başlar.*** (M. Baler 1944 s. 81). × ***Gidelim ya! belki sofraya buyur ederler.*** (Kemal Tahir 1955g s. 155). × ***Bir çok sofralarda bulunmuş, et bıçağıyla balık bıçağını birbirinden ayırmağı bellemiş***

bir bayandan beklenilen bundan başkası olamazdı hani. (S. Birsel 1961 s. 25). × ***En külfetli bir sofra, en nadide yemekler, içkilerin en bulunmazı! Büyük gatoların, şekerlerin ve şekerlemelerin envaı, yemişlerin her çeşidi!*** (R.H. Karay 1964 s. 166). × ***Çalıların dibinde bir kuş dönüyordu. Çayırı sofra gibi çeviriyor, cık cık cık dönüyordu. "Çirpmiiiş!" diye bağırdı Dürü.*** (F. Baykurt 1971t s. 374). × ***İtler akşam payı havhavlarını sıralıyorlardı. Dikenli ya sofra başında, ya kalkmıştır. Öyle bir akşam, dar akşam.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 145). × ***Yaz akşamları dereciğin kıyısındaki armut ağacının altına sofra kuruldu da, hepimiz başına toplandık mı, tüm çekileni unutmuş gibi ışırdı gözleri.*** (M. Başaran 1992 s. 186). × ***Evimizin sofrası büyük bir sarı pirinç tepsi, üzeri çuha kaplı yuvarlak bir iskemle ve birçok erkân minderinden oluşuyordu.*** (A.İ. Tokgöz 1993 s. 17). × ***Ev sahibiymiş gibi çökmüştü sofranın başına.*** (A. Ümit 1993 s. 106–107). × ***Resul sofrayı açtı, ortadaki tencerenin içinde iki buçuk kızarmış tavuk durup duruyordu. Bir tencerede de tepeleme pirinç pilavı, daha ıpılık.*** (Yaşar Kemal 1993h s. 111). × ***Borçu sonra içeriz, Murka. Projkileri atıyorum yağa. Hazır değil mi sofra?*** (N. Bezmen 1994 s. 18). × ***Onun, bahçeye kurulmuş sofrada rakısını içen babamın karşısında put gibi oturmuş, ona tıpkı kızlık resmindeki gibi baktığını anımsıyorum şimdi.*** (İ. Aral 1997 s. 303). ***bir sofranın kaşığı, bir koyunun aşığı*** 'aynı, çok yakın': × ***Ölmüşüz, konuşacak neremiz kalmış? dedi, tutamadı kendini, açılmışken ekledi: Sonra co, siz kim, biz kim, bir sofranın kaşığı, bir koyunun aşığıyız. Böyle selamsız-sabahsız, bir tas su içirmeden... bir deyin bakalım, gelin bir tas su, bir kaşık aş, bir bardak çay için deyin.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 158). ***sofra bezi*** 'üzerinde yemek yemek için serilen bez': × ***Damalı sofra bezini çıkardı sandıktan. Serdi.*** (F. Baykurt 1982 s. 11). ***sofra düz-/surfa düz-*** 'sofra hazırlamak, ziyafet vermek': × ***Gız, cėyralarına dėdi ki, gıṟh yıllıḥ şarabdan getiriŋ emrini vėrdi. Surfalar düzdü; oğlan bir tarafa gız bir tarafa oturdular.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 10). ***sofra kurudan*** 'obur': Meninski 1680 II, 2627. ***sofra sal-*** 'ziyafet vermek': × ***Oğul atadan görmeyince sofra salmaz***. (V. İzbudak 1936a no. 113). ***sofrası dizinde, ekmeği yüzünde:*** × ***Uzun bir tartışma oldu. Başladılar Eller Anası'na yakıştırdıklarını bölüşmeye: "Öndekiyle döğüşük, arkadakiyle barışık olan sensin". "Sofrası dizinde, ekmeği yüzünde olan sensin..."*** (Ü. Kaftancıoğlu 1975 s. 118). ***yer sofrası*** 'yemek için yere serilen örtü, yere hazırlanan safra': × ***Çoluk çocuk çevirmişlerdi yer sofrasını. Ağaç kaşıklar ellerinde, kendisini bekliyorlardı.*** (T. Apaydın 1991 s. 337). (Argo) 'kalçalar, kıç' DS 3654, H. Aktunç 1998 s. 261. ××

sofu 'dinin emirlerini yerine getiren; tasavvuf ve felsefeyle ilgisi olmayan; yobaz' <Ar. ***ṣüfī*** 'tasavvuf ehli' <Gr. ***σοφός*** (sofós)? G. Meyer 1893 s. 38, J.W. Redhouse 2006 s. 1192b. × ***Sofu soğan yemez, bulsa kabuğunu bırakmaz. Bizim ḥacı efendiyi görme, ḳoca bir şapḳa, ṣaḳal sivri.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 335). ***sofu suleha/sofu süleha*** 'dini bütün, takva ehli, dinin emirlerine uyan': × ***Şevketlimizin Üçüncü hırkacısı, Gürcü Raşit beyefendiyi pekâlâ tanırsınız. Sofu suleha, veli gibi bir zattır. Raşit beyefendinin küçük hareminin ablası, benim ahret***

hemşiremdir. (S.M. Alus 1933p s. 162). × ***Mahallenin sofu sülehasından Hacı Tahir efendi, minderinde hazır ve nazır. Mübarek eli öpülüp teşrifi rica edilmiş. Her dem abtesli olan zati şerif te bertakrip gelip ezanı şerifle çocuğun ismini kulağın bağırmış.*** (S.M. Alus 1934 s. 31).

soğan b.m. <ETk. ***sögun*** a.m. G. Clauson 1972 s. 812, B. Atalay 1986 s. 526, 527, J.W. Redhouse 1191b, H. Eren 1999 s. 372. × ***İkiyüz dāne ṣoġanı ipe dizmiş, boynına boġmaḳ ėdinmiş.*** (Ferec v. 146b). × ***Dalle sāḳīllıḳ, nedīmlik ėtdi, yalanlar söyledi, Ebü Dulāmenüŋ saḳalına güldi, soġanlar doġradı.*** (a.e. v. 219b). × ***Ve sebzevāt ḳısmından yigirmide bir tamġa alına. Öküz ve ırġatla ḳuyudan su çeküb zirā'at ėtdükleri sebebden. Ve bundan evvel Musul köylerinden gelen zükrek ve nohut ve mercimek ve baḳla ve lübiye ve soğan ve zeytün cinsinden ondördde bir aḳca tamġa alınurmış…*** (Ö.L. Barkan 1943 [üçüncü Murad devri] s. 178). × ***Bol soğanlı yumurta salatası amma hep soğan cucuğunnan.*** (İsmail Galip 1932p s. 17). × ***Havayı, pişen mamaligaların, cızlamaların, soğan yahnilerinin ağır ve iştahâver kokusu doldurmuştu.*** (F. Baysal 1944 s. 61). × ***Kebapçi, sıcak yumuşak francalayı ikiye bölerek ortasını soğanlı ciğer tavasıyla doldurup elime verince daha dudaklarımı değirmeden ağzımın suyu akardı ve bunu, bir hamlede sömürüp yuttuktan sonra yandaki tatlıcı…*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1957 s. 183). × ***Bak burada domates, biber, soğan. Yıka o çeşmede, şöyle ince ince doğrayıp yap bakalım bir bostana!*** (A. Özakın 1989 s. 145). × ***Çok işe yaramış, patates çuvallarını çocuk taşır gibi, soğan çuvallarını file taşır gibi taşıyormuş, ama bir oturuşta bir kasa armuda bana mısın demiyormuş, kabzımal işine son vermiş.*** (M. İzgü 1993 s. 41). ***rîşine soğan doğra/sakalına soğan doğra-*** 'hem alay hem de izac etmek': × ***Doğrayub rîşine bu resme soğan/Bizzarurî heri olup giryan*** (A.S. Levend 1943 s. 464). ***soğan akıl*** 'kıt akıl': × ***"Ey Favini, acırım senin soğan aklına, hiç dünyada istiklaliyet var mıdır?.."*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 575). ***soğan bigi*** 'soğan gibi': × ***Soġan bigi tā'at yaramaz eşe/Ki fıstıklayın beynisi var ṣanma***. (Ferheng–nāmei Sa'dī 1340–42 [1073] s. 41 no. 491). × ***Soġan içün iderse elmaya laġ/Ṣoġan bigi hem ola kendi dimaġ*** (a.e s. 45 no. 543). ***soğan cücüğü*** 'soğanın ortasında yer alan kısmı': × ***Evvelemirde bu ḥücümdan maḳṣat ne olduġunu aŋlayamayan Fettāḥ çoḳ geçmeden ḥaḳīḳate erdi. Çünki bir iki daḳīḳa içinde soğan cücüğü gibi zavāllıyı cascavlaḳ ṣoydular.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 83). (Argo) ***soğan doğra-*** 'bir konuşmayı yerli yersiz müdahale ederek bozmak' H. Aktunç 1998 s. 261. ***soğan erkeği*** 'soğanın ortasından çıkan ve tohumu taşıyan sapı; erkeklik tasladığı halde erkeksi davranış göstermeyen, korkak': × ***Kendi ortağını hatırlayan ağa:-Bizim soğan erkeği gibi değil mi diye güldü. Lâkin aferin kıza, koca bir patrona çemkirmek…*** (Orhan Kemal 1952c s. 22). × ***Abla yeni bir çuvalı hep aynı kolaylıkla depoya uçurdu. Dönüşte Hasana mahsustan omuz vurdu: - Soğan erkeği!*** (Orhan Kemal 1954y s. 63). ***soğan gavığı kimi soy-*** 'hiçbir şeyini bırakmamak, her şeyini almak': × ***Bunnarı tamamınnan soydu soyḫaladılar. Bunnarı ėle soydular ki soğan gavığı kimi; hėş bir şeylerini gomadılar.***

(A. Caferoğlu 1942 s. 26). ***soğan yemämisän için niyä göynäyir*** ‘suçlu olduğu hâlde durumu gizlemeye çalışan ancak hâl hareketlerinden suçlu olduğu anlaşılan kişiler için kullanılan bir deyim’: × ***Män bilmiräm, bu mąḥluġ soğan yemäyib, içi nä üçün göynäyir?*** (C. Cabbarlı 2005, III, 340). ***soğan yemedim ki ağzım koksun*** ‘sonucundan korkmam gereken kötü bir şey yapmadım’: × ***Bir insan tehevvürle bâzı sözler söylemiş olsa, bu sözleri de şuhûdun şahâdâtiyle mevsuk bulunsa... Bundan da Türkliğe hakaret gibi mâna ve netice çıkarımış olsa... Gerçi korkum yok, soğan yemedim ki ağzım koksun ama... Efendim, G....nin çok aşağılık bir... vardı.*** (Seçilen Hik. Der. 38-39, 20). ***soyulup soğana çevril-*** ‘her şeyi elinden alınmak’: × ***“Meğer beni boğmamışlar mı?” –“Boğmamışlar mı ne demek?” – “Canım, kumarbaz tabirince boğulmak demek, hile ile soyulup soğana çevrilmek demektir.”*** (R.C. Ulunay 1941 s. 231). (Argo) ‘erkeklik organının uç bölümü’ H. Aktunç 1998 s. 261.

soğık b. ***soğuk***.

soğra b. ***sokra***.

soğu-/sovı- ‘soğumak; ilgi, sevgi vb. azalmak’ <ETk. ***sogı-*** ‘to be cold’ G. Clauson 1972 s. 806, B. Atalay 1986 IV, 526, TS 3524, H. Vambéry 1901 s. 207. × ***Ṣovıya ‘ışḳı germ olmaya bāzār/Olur bî-zer kişi her lāḫẓa bā-zār*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 1470). × ***Gitgide soğuyan yüzey suları damar damar, oluk oluk akaklar bularak balık corumlarının çekildiği kuytulara sızacak.*** (B. Karasu 1979 s. 15–16). ***yüreği sovı-*** ‘öfkesi azalmak; rakibin, düşmanın başına gelen bir felakete sevinmek’. × ***Meydānda od yandurdılar, Bedrei ol oda saldılar. Isındı, ̧halḳuŋ yürekleri sovıdı. İbret-i ‘ālemīyān oldı.*** (Ferec v. 35a). × ***Bunuŋ gibi, nābekārı ḥimāyet ėdüb nėdersiz? Vėrseŋüz: öldürsem ne, yüregümi sovudsam ne! Vėrmeyecek olursaŋuz dąḥı ben anı öldüriserem, geyise siz dąḥı beni öldüresiz.*** (a.e. v. 177a). × ***Andan fikir ėtdüm, gece varub gece dąḥme ḳapusın acub girüb tābüt ḳapaġın götürüb ol nāzinīnüŋ yüzin görüb yüregüm sovudam.*** (a.e. v. 108b). × ***Yedi yıldır aramızda yok, ama evin her köşesinde o. Ne çok ağıt yakmaya çalıştım ona onun için. Ağıtla yürek soğumaz ya.*** (H.B. Başaran 1999 s. 48).

soğuk/soğık/sovuk/soyug/souk ‘soğuk’ <ETk. ***sogık*** a.m. <***sogı-*** ‘soğumak’ G. Clauson 1972 s. 808, B. Atalay 1986 s. 526, C. Brockelmann 1917 s. 57, Az. ***soyuk, sovuk*** W. Radloff 1911 IV, 516, M. Th. Houtsma 1894 s. 79, ***sauk*** O. Blau 1868 s. 289, ***souk*** O. Blau 1868 s. 293, ***sok*** Bartholomaeus Georgievits 1943 [1544-1548] s. 118. × ***souğum var*** ‘üşüyorum’ Meninski 1680 II, 3008. × ***Melike bir kürsī üzerinde oturdı. Buyurdı, beni bir nerdübāna sardılar. Andan bir seŋek sovuḳ suyı üstüme dökdiler. Ayıldum, gendözümi nerdübāna bağlu buldum. Ḳorḳdum, zārī ḳıldum.*** (Ferec v. 112b). × ***Sen oğlan adamsın, issi sovuḳ görmeyüb dururşın. Biz pīrlerüz, kerpüce baḳub gördügümüzi sen āyīnede göremezsin.*** (a.e. v. 208b). × ***Bellüdür, oğlansın, nesne bilmezsin. Ben bir cihāndīde gişi olam, ıssı sovuḳ zaḥmetin coḳ çekmiş olam. Baŋa bu senüŋ sırruŋmı ma‘lüm-dur?*** (a.e. v. 209a). × ***Ḳış gelmiş gibi souḳ oluyor.*** (C.C. Carbognano 1794 s. 602).

× ***Ortadaki ṣuya hergīz bahāne yoḳdur, bī-bedel cülāb gibi ṭatlu hem ṣovuḳ ṣu-dur.*** (Pīrī Reʾīs 1935 [932/1525] s. 780). × ***Ḳıtlıḳ ṣovuḳ odun yėrine bu diyārda / Ancaḳ hemān geyiklerinüŋ boynuzı biter.*** (Yaḥyā Beg 1977 s. 107). × ***Ne uyaḳ gözlerüŋ ḳoyaḳ sözüŋ var/ Sovuḳ efʿālüŋ ü ıssı yüzüŋ var*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 1540). × ***Çü bī-renc ola ḥāṣıl ıssı ḥelvā/Sovuḳ birine baḳan ola şeydā.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 1830). × ***Aṣılmış ̇hargehe çevre keçeydi; / Sovuḳ aŋa (ki) pes ḳandan geçeydi?*** (Fāḥrī 1974 [1367] s. 293). × ***İşte bizim pişmiş aşumuza sovuk su katub neyledin ise eyledin, askerimizi geri çekdürüb küffār-i hakisāra başlarını bağışlattırdın.*** (Gazavat–ı Sultān Murād 1978 s. 25). × ***Ve ögretmekde üstāt, oğluŋu dögse, sovuḳ şefḳat ėtme, ḳo dögsünler ki oğlancuḳlar hüneri, ʿilmi ve edebi çubuḳla ögrenürler, yaʿnī dögülmek ḳorḳusından ögrenür, ne ögrense, ṭabīʿatından degüldür, yaʿnī gendü kekiyle ögrenmez.*** (Mercümek Aḥmed 1944 s. 205). × ***Bir şiddet-i şitāda bu maḥalde dipi ve borandan niçe bay ʿanḳā ādemler sovuḳdan helāk olduḳlarıyiçün...*** (Evliyā Çelebī 1928 [17.yy.] VII, 504). × ***Ekinler nasıl eyi mi, sovuk oldu mu, onu da yaz. Atın da kunnacı olduğunu yazıyordun, ne oldu ve iyi mi, onu da yazmanı beklerim***. (E.N. Gökşen 1952 s. 13). ***gönlünü soğuk tutmak*** ʼilgilenmemekʼ: × ***Ataŋ, anaŋ, ḳardaşlaruŋ maḥabbetinden göŋlüŋi sovuḳ dut, benümile baş ̇hoş eyle!*** (Ferec v. 147b). ***sovuk demür dög-*** ʻolmayacak işi oldurmaya çalışmak, abesle iştigal etmekʼ: × ***Diriġā iy göŋül bu yolda kim biz/Sovuḳ dögdük demür vurduḳ ṭaşa biz*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 334). × ***Ḳaṭı dutduŋ göŋül pülād gibi sen/Ne aṣṣı kim dögem sovuḳ demür ben*** (a.e. no. 3286). × ***Geçürme bu heveslerde ʿömür sen/ Yiter dögme ạhir sovuḳ demür sen.*** (a.e. no. 6107). × ***Naʿl-bendler ṣovuḳ demür dögeler, işleri gāh naʿle gāh mīha ḳaḳmaḳ ola.*** (M. Çavuşoğlu 1970 s. 152). ***sovuk yüz göster-*** ʻilgisiz davranmakʼ: × ***Sovuḳ yüz gösterür ʿuṣṣāḳa tīġüŋ/Yalıŋ yüzlü durur ammā ḳatı serd.*** (Helākī 1982 [16. yy.] s. 64). ***soğuğu ılımaz solumaz*** ʻhemen, hiç vakit kaybetmedenʼ: × ***Naim Naci ile Turhan Tahir, sen, orada iken geliverseydiler! Naim Naci'den korkulmaz. Tuhran Tahir soğuğu ılımaz, solumaz, Dora'ya yetiştirir. Yağmurdan kaçarken doluya tutuluruz.*** (Mahmud Yesari 1932 s. 291). ***soğuk al-/souk al-*** ʻüşütmekʼ: Meninski 1680 II, 3008, J.W. Redhouse 2006 s. 1192a. × ***Germiyyeti-i ârayiş-i mansıbla gezerken/Demserdi-i sükkân-ı kazâdan dona kaldı/Eslâf-ı cefâpîşe gelüb bulduğun almış/Bu cây-ı meşakkatte heman biz soğuk aldık.*** (A.S. Levend 1943 s. 463). ***soğuk bez/soğuk bezi*** ʻpatiskaʼ: × ***Kıza sarı soğuk bezinden dekolte bir kanto elbisesi giydirmişler, ayaklarına Saniye Hanımın atılmış bir lâme pabucunu takmışlardı.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 92). ***soğuk neva*** ʻsoğuk davranışlıʼ: × ***Aman, tamam! Bu soğuk nevanın neresini Villi Friç'e benzetiyorsun?*** (Mahmud Yesari 1932 s. 44). × ***Artık, enişte, Kanarya, Agavni yarışa giriştiler. Tayfuru yerin dibine batırıyorlar; ailesinin sonradan görmeliğini, kendisinin kuş beyinli, manken kılıklı, soğuk neva olduğunu sıralıyorlar.*** (S.M. Alus 1933p s. 50). × ***Ölü benizli, soğuk neva, gaga dilli, 45-50lik bir nemse Yahudisiydi. Mamasına gelince, karakaşlı, kara gözlü, tombalak, şipşirin bir 30-35likti.*** (S.M. Alus 1944 s. 21). ***soğuk keski*** ʻcıvata başlarını kesme-

ğe yarayan, kısa çelik keski' L. Gürçay 1943 s. 352. ***soğuk soğuk kahkaha at-*** 'insanı rahatsız edecek biçimde kahkahayla gülmek': × ***Hemşire hanım, Manakyanın şanosunda dram mı oynuyorsun, yoksa Abdide komik rolü mü yapıyorsun? diye soğuk soğuk kahkaha atarken Necatüddin gene deniz kenarını boylamıştı.*** (S.M. Alus 1933p s. 147). ***soğuk terler dök-*** 'kaygı duymak, gerilmek': × ***Bu noktaları kurdukça başladım mı mahcup olmağa; mahcup oldukça soğuk soğuk terler dökmeğe; soğuk soğuk terler döktükçe sırtımdakilerin daha damarını tutmağa...*** (S.M. Alus 1944 s. 39). ***soyug tut-*** Az. ***soyug tut-*** Az. 'üşütmek, soğuk almak': × ***Dağ Tumasda Nābini bārk soyuġ tutmuşdu.*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 223).

soğukla-/soukla- 'üşütmek, soğuk almak' <***soğuk*** + isim/sıfat'tan fiil yapan ***-la-/-le-*** eki için b. ***acabla-*** ⊡. O. Blau 1868 s. 289, DS 3655. × ***-Bağlayalım civānları ağaca da, çifte çınarıŋ dibinde oṭuralım. -Havā serin onbaşı... ṣouḳlarız, namāzgāhıŋ ṣundurmasına girelim bārī.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 353). × ***Avcıların bazıları ona takılıyor. – Ulan Hasan dayı, sen soğuklamışsın be. Sesin kart horoz gibi çıkıyor. Biyol ses yolunu ayıklandırıver.*** (C.S. Gürler 1939 s. 16). × ***Besbelli bu sebepten olacak ki sağ gözünün etrafı kızarmış; hani soğuklamış da, orasına tekrar tekrar şişe çekilmişe benziyor***. (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 8, s. 8). ***soğuklamış*** 'soğuk görmüş, üşütmüş': × ***Topal bacağiyle pazarı dolaşır, bedavaya yakın düşürdüğü soğuklamış patates, çürümiye yüz tutmuş lâhana, pırasalar omuzlar dutardı ahırın, yolunu.*** (O. Kemal 1954b s. 58). × ***Soğuklamış, kalın bir erkek sesiydi.*** (Orhan Kemal 1968ö s. 42).

soğuklat- 'üşütmek, soğuk almak' <***soğukla-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1192a, DS 3655. × ***-Lafa daldık... Tosunları soğuklatacağız. Hadi bakalım!..*** (Kemal Tahir 2004 s. 100). × ***Nedense soğuklatmıştı. Öksürüyor, burnu akıyor, günlerden beri sürüp giden can sıkıntısını nezle artırıyordu.*** (Kemal Tahir 1957k s. 342).

soğul-/sovul- 'su, solucan vb. derine inerek kaybolmak; azalmak, suyu çekilmek, su çekilmek, kaynağı kaybolmak, kurumak; solmak, sönmek' <ETk. ***suğul-*** 'to be drained off' <***suğ-*** 'to drain off' G. Clauson 1972 s. 809, Orta Tü. ***soğul-*** a.m. B. Atalay 1986 IV, 526, M.Cl. Huart 1921 s. 200, Meninski 1680 II, 3006, DS 3656, TS 3494. × ***Gözi yok kişi neye kıymet ide/Soğulmuş kuyudan kim su ilede*** (Yūnus Emre 1943 [14. yy.] s. 38, no. 504). × ***Soğulmuş şol kara gözler belürsiz olmuş ay yüzler/Kara toprağun altında gül derer elleri gördüm*** (Yūnus Emre 1943 [14.yy.] s. 216, no 1739). × ***Beŋzerdi resmi ṣuyı ṣoġılmış degirmene/Ādemleri biri birinüŋ ağzına baḳar.*** ([Taşlıcalı] Yaḥyā Beg [16. yy.] 1977 s.106). × ***Ṣoğuluban diŋdi ḳüffāruŋ üni/Ağlaşurlar ḳaraŋu olub güni.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 98). × ***Yėdi günde soġuldı ol nigārīn/Özi˫hoş ėtdi˫Hatun rüzigārın*** (Fąhrī 1974 s. 201 no. 2610). × ***Toparlanıp toparlanıp gidiyordu Sunuk. Kendine gelişte hemen arkasını yitiriyordu. Düşlere dalıyordu. "Kim el sürecek Çarpana'ya? O eller, o kollar soğulsun, kırılsın" diyordu.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1975 s. 200). ***kolları soğula!*** 'kolları kuruya': × ***Götürdüm almadılar. Ben ayda bir yemek veremezmişim. Önlük, yatak, battaniye, ara-***

ba parası, yazdırma parası veremezmişim… Hem anaokulunda çalışanların çocukları alınıyormuş… Almadılar. Yalvar yakar oldum. Almadılar. Dilleri dura onların, elleri kırıla, kolları soğula onların. (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 31).

soğulcan b. ***solucan***.

soğult- ‘suyun çekilmesine, nurun sönmesine sebep olmak’ ***<soğul-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1192a, TS 3498. ××

AD. **soğun** ‘bari, madem, hiç olmazsa, sonunda’ K. Emiroğlu 1989 s. 209. ××

soğur- ‘emmek, somurmak, içine çekmek’ <ETk. ***suğur-*** ‘to have drained off’ ***<suğ-*** ‘to drain off’ G. Clauson 1972 s. 816. × ***Sigarayı alınca çok keyiflenirdi. Her zaman yanında taşıdığı ağaç ağızlıklarından bir tanesine geçirir; bir iki soğuruşta sonuna gelirdi. Yeminine, sigara içişine gülerlerdi ötekiler.*** (Yeni Hikâyeler 1953 s. 59).

soğut-/sovıt- ‘ruhen uzaklaşmasına sebep olmak’ <ETk. ***sogıt-*** ‘to make cold’ ***<sogı-*** ‘soğumak’ G. Clauson 1972 s. 806. × ***Sık sık iş aramaya gitmesi, ve dolayısile dükkânda da bir yardımda bulunamaması eskiciye arkadaşını soğutuyor, bununla beraber adamcağız sabrediyordu.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 29). × ***Aŋa keşf eyle aḥvâli yuvıtma/ Ḳaçan germ ola bāzārı sovıtma.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 1481). (Argo) ‘esrarlı sigaranın ateşinin küçülmesini beklemek’ H. Aktunç 1998 s. 261.

sohran- b. ***sokran-***.

sohu b. ***soku***.

sohul- b. ***sokul-***.

sohum b. ***sokum***.

sohur sohur/sokur sokur ‘(yansıma ses), homur homur, söylenme sesi’. ***sohur sohur et-*** ‘kendi kendine söylenmek’ DS 3657. ***sohur sohur oku-*** ‘mırıl mırıl dua okumak’: × ***Atiye sonunda Huvat’ın yakasını bıraktı, tesbihine sarıldı. Başını yere yıkıp yüzünü astı. Sabahtan akşama kadar sohur sohur okuyup üflemeye başladı.*** (L. Tekin 1984 s. 76).

sohurdan- b. ***sokurdan-***.

sok- I ‘(dativus ile) batırmak, girdirmek, koymak, daldırmak’ <ETk. ***suk-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 805, B. Atalay 1986 s. 528, J.W. Redhouse 2006 s. 1193b, TS 3499. × ***Cün ṣabāḥ oldı, Ebülfetḥ-i Ẓālim durdı, edügine birʿhanceri ābıdār soḳdı, yalaŋuz güʿhāneye yöneldi, tā Bülḳāṣımı öldüre.*** (Ferec v. 7a). × ***Cün er ḳatına vardum, erüm mestidi, uyıdı. Uyanduġınlayın kenīzek yanumda yaturdı. Uyardum, erüm koyınına soḳdum. Erüm ana el uzatdı.*** (a.e. v. 69b). × ***“Ė yigit!ʿHoş-dil ol! Ḳorkma! Ben seni ḳayururam, tedbīrüŋi ėderem” dėdi. Andan elini boynum altına soḳdı,ʿhāk uʿhün arasından beni ḳaldurdı, gendünüŋ baş hücresine iletdi, ki anda kimsenüŋ ıṭṭılā‘ı yoḳ.*** (a.e. v. 109b) × ***Ė maḥdüm! Sözüme ınanmazısaŋ, elüŋi getür, ḳoynuma soḳ gör! dėdüm. Re’īs elini ḳoynuma soḳdı.*** (e.a. v. 110b). × ***Durdı,***

Muṣḥafı yeŋine soḳdı. (a.e. v. 126a). × ***Ve ol yılan ki gördüŋüzse, geceni soḳar ısırur, kimsenüŋ anda mübālātı, iḥtirāzı, yacanı yoḳ, mesel-i düniyādur ki dükeli˘halḳı ısırur ve hīc kimse andan perhīz ėtmez.*** (a.e. v. 192a). × ***˘Hālid bī-günāh idügini gerçi bildi, ammā ḳılıc çekdi, üstüne durdı, eyitdi: "Rāst söyle, seni incitmeyeyim, yoḫsa tīġi ḳarnuŋa soḳaram!" dėdi.*** (a.e. v. 212a). × ***Bu bir˘hıyārı 'avratuŋ şaḳḳına soḳdı.*** (a.e. v. 221a). × ***Ol Keşfī dükkān öŋine uġrasa, sarmsaḳ dögecini anuŋ götine soḳarduḳ, ḳıyāmete degin acısı içinden çıḳmazdı.*** (M. Çavuşoğlu 1970 [16.yy. başı] s. 40). × ***Bī-nevālar fānüsı˘hayāl gibi götlerine mum soḳub dürlü dürlü ṣüretler ile döne döne oynayalar.*** (Ẕātī, M. Çavuşoğlu 1977 [16. yy. başı] II, 149). × ***Teke gördi ki bir zişt şekillü ve ḍonı çepel er gelür, alnı yülük ve bir pāre ip yanında baġlu ve çevresinde bıçaḳlar salınur, bir maşat bėline soḳmış. Zirüyanı gördi, ḳorḳdı, teni köyneşüb*** (metinde ***köymeşüb) eyitdi: "İşbu ne çirkin yaraġ–ile yorur. Hīç degül ḳaṣṣāb dėdükleri budur."*** (Ṣadru'd-dīn Şeyḫoġlı 1973 s. 235). × ***Her Allahın günü sabahtan akşama kadar bütün çocuklar kaz yavrularını dereye sokarlar hindileri kabartırdık, bu kız hiç mi hiç benden ayrılmazdı.*** (S.E. Ertem 1931 s. 253). × ***Kayrağı taḳtı ayağına. Sekti biraz. "Birler, ikiler, üçler, dörtler, beşler... Kipi kipi, kipinos!" dedi, bir kama soktu. Döndü, yeniden "Birler, ikiler, üçler, dörtler, beşler... Kipi kipi, kipinos!" Bir kama daha soktu. Hiç dışa kaçırmadan altı kama soktu. Kızlar şaşırdılar.*** (F. Baykurt 1971t s. 107). ***araya kundak sok-*** 'huzursuzluk çıkarmak': × ***PRODÜKTÖR – Şu da düşünülebilir: Bütün bu saydığınız şahıslardan biri, bakarsınız, sırf kıskançlık yüzünden, araya kundak sokar.*** (B. Necatigil 1970 s. 50). ***ayağını eve sok-*** 'eve girebilmek': × ***Benim gibi masum, tecrübesiz bir kız, onu tatmin edebilir, ayağını eve sokabilir mi?*** (S.M. Alus 1933p s. 30).

sok- II '(akkusativus ile) ısırmak, bir şeyi batırmak' ***<sok- I***. O. Blau 1868 s. 292, J.W. Redhouse 2006 s. 1193b. × ***Ve ol yılan ki gördüŋüzse, geçeni soḳar ısırur, kimsenüŋ anda mübālātı iḥtirāzı yacanı yoḳ.*** (Ferec v. 192a).

sok- III '(dativus ile) bir hâle getirmek' ***<sok- I***. × ***Ġafayı ezmiş, un halına soḳmuş.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 23).

sok- IV (dativus ile) hoşa gitmeyen bir durum karşısında cinsî imalarda bulunarak) küfretmek, sövmek' ***<sok- I.*** × ***Kuru Köprü'de yahut oto taksi durağına bakan radyolu kebapçılarda kafayı çektikçe efkârlanır: -Böyle dünyaya sokiym! derdi. Evlâdü ayâl, bir de vîran olası hâne uğruna dolap beygiri olmuşuz.*** (O. Kemal 1954b s. 265). (Argo) 'iyilerin arasında kötü, çürük mal vermek; (sporda) gol atmak; sayı yapmak; iğnelemek, birine hoşa gitmeyecek laf demek' ***<sok- I***. H. Aktunç 1998 s. 261.

soka balığı 'bir balık türü' × ***Ağdan türlü, renk renk balıklar çıkıyor. Soka balığı diye süslü püslü, yedi renkli bir balık var. Bu balık yılan gibi zehirli... Balıkları ayırırken elimizi sokmasın diye dikkatli davranıyoruz.*** (Yaşar Kemal 1971bd s. 610).

sokak ‘sokak; çarşı, panayır; padişahların geçişleri sırasında görülmemeleri için yolun iki tarafına gerilen bez’ <Ar. ***zuḳāḳ*** a.m. TS 3499, M.Z. Pakalın 1972 III, 254, H. Eren 1999 s. 372, Thury 1885 s. 43. × ***Bennānuŋ evi ḳanda, ḳanḳı maḥallededür, ḳanḳı soḳaḳda-dur, ʿavratuŋ adı, ḥidmetkārlaruŋ adı nedür, beyān eylediler.*** (Ferec v. 21a). ***Ḫalid cān ḳorḳusından ḳacdı, bir soḳaḳa girdi, gördi: nāfid degülimiş.*** (a.e. v. 211). × ***Bir gün gezerken bir zoḳaḳda bir bölük çocuḳlar biri beg birisi dāḫı vezīr olup oynarlar iken beg ṭarılub vezīri nefy ve mālını müṣādere itmek istedi.*** (Tārīḫ–i ḳırḳ vezīr 1303 s. 170). × ***Ötedenberi Galaṭa soḳaḳlarında gördüğümüz çaḳanozlularda ve emṡāli ʿamele, serserī gürühunuŋ başlarından düşmeyen siperli sipersiz “ḳapelālar”…*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 231–232). × ***Bu cins ḳopuḳlar öteden beri soḳaḳlarda ‘ḳalḳ gidelim’ taʿbīr etdikleri ufaḳ tefek aşırma işleriyle ḳumārḫāne uşaḳlığı ve emsāli ḥidemāti sefīlede ʿādetā çekirdekden yetişme taʿbīrine mā-ṣadaḳ olacak ṣüretde günden güne pişdikleri içün mensūb olduḳları cemʿīyetiŋ mesʾüliyeti der-kārdır.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 349). × ***“Haydi! Yürüyüŋ!” ḳumandasiyle söndü (?). Huryā! mektebden boşandıḳ. Soḳaḳ ḳapusı öŋünde vażiyet alub düzeldik.*** (Aḥmed Rāsim 1927 s. 56–57). × ***Loḳanṭada, soḳaḳda birbirine söylemedikleri ḳalmayor, gözlerini oyuyorlardı. Senüŋ Münevverle dalġaŋ aŋlaşılınca ġavġā māynā oluyordu.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 52). × ***Bir oḳ gibi gidiyordu, ḳoşdu, ḳoşdu. Bir çoḳ soḳaḳlara girdi çıḳdı. Nihāyet kesildi, ḥalecāndan bitiyordu.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 538). ***çıkmaz sokak*** ‘çözümü olmayan sorun’: × ***Bu sene istiḳraż eden köylü gelecek sene her senekinden fażla olaraḳ borcunuŋ taḳsīṭı ile fāʾizını da tedārükine mecbür oluyordu. Bu bir çıḳmaz soḳaḳdı.*** (Cenāb Şahābeddīn 1335 s. 193). ***sokağa at-*** ‘evden kovmak, kapı dışarı etmek; bir şeyi karşılık beklemeden evden çıkarmak, sokağa bırakmak’: × ***Eniştem iyidir, hoştur, fakat bir defa öfkelenince ne nemruddur bilmezsiniz. Duyarsa vallahi beni çiy çiy yer, ablacığımı da boşayıp sokağa atar.*** (S.M. Alus 1944 s. 59). × ***Yakasındaki boyunbağı iğnesini mezada ver, 100 lirayı cebe koy; kol düğmelerindeki inciler nohuttan farksız; ayağındaki böcek kabuğu iskarpini sokağa at, öpüp beş liraya alsınlar.…*** (S.M. Alus 1933p s. 112). krş. öpüp de başına koymak. ***sokağı sap-*** ‘sokak başını dönmek, sokağa girmek’: × ***Şemseddin Efendi bir ramazan günü akşam üzeri evinin köşe penceresinde otururken Rumeli kazaskeri efendinin o zamanın âdeti veçhile yanında adamları olduğu halde atla sokağı saptığını görür.*** (M.Z. Pakalın 1946t s. 121). ***sokak başında/başlarına*** ‘sokağın başlangıcı’ J.W. Redhouse 2006 s. 1193a: × ***Kaymakam “Türk barı” demişti. Lâkin ne garipti bu Türk barları!.. Sokakbaşında faytondan inmişler, bir az yürüdükten sonra bir kapıyı çalmışlardı.*** (Antoloji: İzmir Hikayecileri 1943 s. 111). × ***İşin bu derekeye tenezzül ettigini bilemeyen zavāllı köylüler ise on beş yigirmi saʿatlik köylerden beşer, onar Eskişehre gelip ḥükümet öŋünde birikerek soḳaḳ başlarına ṭoplanaraḳ beklemektedirler.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 92). ***sokaklar aç-*** ‘düşman saflarını yarmak’: TS 3500. ***sokak sokak dolaş-*** ‘her sokağa girmek’ E.E. Talu 1937 s. 183. ***sokak sokak et-*** ‘parça parça etmek’ TS 3500. ***sokak süprüntüsü*** ‘çok gezmeyi adet haline getirmiş kadın’: × ***Gelinimiz olacak taze, kadın***

değil, sokak süprüntüsü bu saatlere kadar nerelerde sürtüp fink atar bilmem ki?.. (S.M. Alus 1934 s. 197). × ***Lebib tekrarladı. –Çabuk söyle; o sokak süprüntüsü alçak, o kokmuş kaltak nerede?..*** (S.M. Alus 1934 s. 347). ***sokak süpürgesi*** 'sürekli gezen, dolaşan, sürtük' J.W. Redhouse 2006 s. 1193a, M.Z. Pakalın 1972 III, 254: × ***Delişmen, deli, şımarıḳ, elim işde gözü oynaşda, soḳaḳ süpürgesi, ṣalḳım ṣaçak, oğramış, erkek gibi, göŋlüne mecbür gelgeç kızmış.*** (F Aḥmed Rāsim 1340 s. 390). × ***O kirlü yüz ṣoŋra getirmez saŋa aba/Kibirlenme pāk sözümi ḳıl güşuŋa küpe/Olma ṣoḳaḳ süpürgesi ḳadın ḳadıncıḳ ol.*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 45). ***sokak sürt-*** 'sokaklarda boş boş dolaşmak': × ***Ayşe hanımın dediği gibi, göbeğimiz sanki sokağa atılmış. Bir haftadır, Tanrının günü, sokak sürtüyoruz.*** (S.M. Alus 1933p s. 236). × ***Lütfi bey, yukarıda bahsi geçtiği veçhile, can ciğer arkadaşı Şaşı Saimle, gece gündüz sokak sürtmede.*** (S.M. Alus 1934 s. 290). ***sokak üstü*** 'binanın sokağa bakan yanı': × ***Sokak üstü olmasın diye Topacı Agavninin odasına aldık. Etraftaki evlere karşı, yatak odamdaki lâmbayı söndürtmedim.*** (S.M. Alus 1933p s. 204). ***sokakta bul-*** 'değersiz olmak' (daha çok ***sokakta mı bulduk*** veya ***sokakta bulmadık ya*** biçiminde kullanılır): × ***Erkek bunu verebilirse ancak kıza kavuşabilir, ve erkek ekseriya malını mülkünü satar, bu parayı temin eder. Yoksa bu züğürde kimse kız vermez ve - Allah saklasın denir, kızımızı sokakta bulmadık ya!*** (S. Tuğrul 1944 s. 50). ***sokak taraf*** 'sokağa bakan taraf'. b. ***zokak***.

AD. **sokaliç** 'küçük yağ tavası' K. Emiroğlu 1989 s. 209. ××

soket 'kısa çorap' <Fr. ***socquette*** a.m. × ***Şimdi önümde çakıllı bir yol var. Babam ise bana İstanbul'dan pırıl pırıl rugan ayakkabılar getirmiş, üstten atkılı ruganlar; işte onlar da ayaklarımda. Ayrıca kar gibi beyaz soketlerim. Bu durumda ayaklarımı, bacaklarımı öyle güzel buluyorum ki, ya ruganlarım çizilirse, diye çakıllı yolda yeterince rahat, çabuk koşamıyorum.*** (A. Ağaoğlu 1992 s. 24).

sokkultu 'zonklama' × ***Yaraların sokkultusu ciğer başına vurup, inleye inleye kızın kucağına yığıldı.*** (Behçet Mahir 1973 s. 157).

sokla- 'sokmak' <***soḳ- I.*** A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 165. × ***Çün ol iki uyudılar, 'avrat biraz ağuyı bir māsüra içine ḳoydı, ol yigidüŋ aṣaġāsına māsüra ucın soḳladı ve bir ucın aġzına ḳoydı, ağuyı anuŋ içine üre.*** (a.e. s. 15).

sokortu b. ***sokurtu***.

sokra/sukra I/soğra/suğra 'kaplama ve döşemelerde ağaç uçlarındaki aralık' <Yun. ***σώκορο*** 'filling piece' Kahane-Tietze 1958 s. 583 no. 85, H. Eren 1999 s. 373, L. Gürçay 1943 s. 353. ××

sokran-/sohran- 'sokurdanmak, homurdanmak, söylenmek' Meninski 1680 II, 3008, J.W. Redhouse 2006 s. 1193a,TS 3502, DS 3658. × ***Ṭutmış öykünmiş leb-i cānāneye meclisde cām/Anuŋ içün ṣoḳranur sāḳī ṣurāhī anı sür.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, s. 287). × ***Oldum helāk ṣoḳranımazın meded meded/Esrārı söylese aŋa vay bir dehānı pek.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 232). × ***"Hayır hayır bu insan***

değil, illa şeytandır" deyüp mırıldanarak sokranarak (homurdanarak) dört adımı birden atmaya başlamış. (E. Misailidis 1986 [1872] s. 365). × ***Noġorelim? İl dağil a, kendi bacıŋ, meraḥ itme, şindi ḳurur, ne tasalanıp ṣoḥranıyoŋ? Pis pasaḥlı namaz ḳılacaḥ değilsen?*** (Ebūbekir Ḥlāzım 1326y s. 256).

soku/sohu 'taş dibeğin tokmağı' <ETk. ***soku*** <***sok- I*** + fiilden nomen instrumenti yapan ***-gu*** eki, b. ***algı*** ⊡. G. Clauson 1972 s. 805, B. Atalay 1986 s. 529, J.W. Redhouse 2006 s. 1193b, TS 3502, F. Baykurt 1959y s. 272, DS 3659, H. Eren 1999 s. 373. × ***Buğday önce tenekelere dökülür. Islanarak tavlanır. Sonra dibeğe doldurularak sokularla dövülmeye başlanır***. (H.Z. Koşay 1944 s. 174). × ***Mekdübü gördü, aldı. Ǫhudu ğu yazmış-ġına: "Bir soḥu var, yanında bir toḥmaḥ var. Mekdübde dėmiş ki o toḥmağı alıp soḥuya vur. Benim nėrde olduğumu sāa söyler"*** (A. Caferoğlu 1945 s. 51). × ***Naylon filesi vardı, filede üç sefertası yemek vardı, yüz dirhemlik –bir soku ekmek vardı. Hiç bir öğlenleri eve dönmüyordu. Yazıhanede oturuyor, önce karnını doyuruyordu.*** (Tarık Dursun K. 1960 s. 6).

sokuk 'sokulmuş, sokulu' <***sok- I*** + fiilden sıfat yapan ***-uk*** eki, b. ***akık*** ⊡. × ***Çarıklarını çoraplarını çıkardı. Hayat bacasının bir yerine sokuk anahtarı buldu. Irbığı aldı, elini yüzünü yudu.*** (F. Baykurt 1967k. s. 329).

sokul-/sohul- b.m. <***sok- I***. ETk. ***sokul-*** G. Clauson 1972 s. 809, B. Atalay 1986 s. 529, J.W. Redhouse 2006 s. 1193, ***sohul-*** 'yılışmak, schmeicheln' J. Thury 1885 s. 48. ***ağız ağza sokul-*** 'birbirine iyice yaklaşmak' × ***–Aman önceden ismimi, mismimi ağzından kaçırmaya idin! –Tablıtehi miyim, ilâhi velinimet? Paşa bir daha sarıldı, öptü. Büstübütün ağız ağıza sokuldular. –Kusura bakma, yaniya...*** (S.M. Alus 1933k s. 42). ***dizdize sokul-*** 'iyice yaklaşmak': × ***Şehri efendi koltuktan sıçrayıp gitti kapıyı kapadı. Gene dizdize sokuldular. Şehri efendi sözün alt tarafına devam etmeğe başladı:*** (S.M. Alus 1933k s. 44).

sokula-/sokulda- 'zonklamak' TS 3502, DS 3659. × ***Gözeye kapandı, kana kana, su içmesi ile, efendi, suyun soğuğu, yaranın sıcağı, damarlara dağıldı. Yaralar, başladı sokulamaya. Kıza dedi; "Kız sözün doğru imiş; keşke içmeseydim."*** (Behçet Mahir 1973 s. 157).

sokulda- b. ***sokula-***.

sokulu 'sokulmuş, sokulmuş durumda' <***sok- I*** + fiilden participium passivum manasında sıfat yapan -ılı ekler grubu, b. ***ardılı*** ⊡. × ***Şehre girdi. Girdügi yėrde bir gözlüce bir ḳarı yolda oturmış. Cīpüruŋ ḳuşağına soḳulu bir 'üd budağı, degenek ḳatır sürecek görür. Muḥammede ṣalavāt dėyüdurur.*** (Ferec v. 240b). × ***Bir ḳaç daḳiḳa ṣoŋra, başı ḥoṭozlu, başma entārīsiniŋ etekleri belindeki örme ḳuşağıŋ içine ṣoḳulu, gölüklü bir ḳadın ṣofayı ikiye bölen cāmlı ḳapıdan girip, diḳḳatli diḳḳatli Şerefnāz̧ Hanımıŋ yürüne baḳdı.*** (E.E. Talu 1928 s. 22).

sokuluş- 'birbirlerine yaklaşmak' <***sokul-*** + ***-iş-*** b. ***azguruş-*** ⊡. × ***Hepsi bir tarafa, bu celebin eline düşenlerin eninde sonunda kasa-***

ba varacaklarını bilen koyunlar, kanlı gözlü herif her göründükte korkudan titreşirler, birbirlerine sokuluşurlar, karşı koymayı akıl edemezlerdi. (S. Ali 1947 s. 133). × ***Onun yanındakiler, karı-kocaydılar. Birbirlerine sokulmuşlardı. Hep üşüyorlardı. Üstlerine, yılın karı-yağmuru sepkini yağıyordu. Durmadan sokuluşuyorlardı. Kadın, yüzüğünü gösteriyordu.*** (Tarık Dursun K. 1960 s. 6).

sokum/sohum '(yiyecek için) lokma, bir ısırımlık yiyecek' J.W. Redhouse 2006 s. 1193b, TS 3503, DS 3657. × ***Bir şey yerken aç it naṣıl insānıŋ ağzına baḳarsa, Ġanber de Paşanıŋ ṣoḳumlarını (ṣoḳum, loḳma) ṣayar.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 161).

sokun- 'takınmak' TS 3503 ***<sok- I***. × ***Hele siz oturun da güzel güzel yemeğinizi yeyin de, şimdi Molla Hacı gelir aşağıdan, kulağına çiçek sokunmuş. O her gün, nereden bulursa bulur, kulağının ardına bir çiçek sokar.*** (Yaşar Kemal 1982h s. 111).

sokur 'tek gözlü, kör; köstebek' TS 3504, DS 3660 <Mo. ***soḳur*** a.m. × ***Basıldı soluması, kısıldı. Yanağında tuz. Ezgin, bükük. İhtiyar kaykılmış. Sokur gözü üstünde, öbürü yumulu. İhtiyar kadın ortada yok. Birden midesi kasıldı, gözleri bir alakaranlığa daldı. Tutunamıyordu.*** (V.O. Bener 1957 s. 41).

sokurdan-/sohurdan- 'söylenmek' ***<sokur*** 'yansıma ses' + bir tabiat sesini (ms. patlama sesi ***pürt***) taklit eden unsurlara eklenen ***la-/-le-*** eki (aynı ek ***/l/,/r/,/z/*** ile biten yansılama unsurlarından sonra ***-da-/-de-*** şeklini alır, b. ***alda-*** ⊡. + ***-n-*** dönüşlülük eki. DS 3657, 3660. × ***Ahmet kıkır kıkır güldü. Haççа: "Sen sabır ver ya Rabbiiiim!" çekti. Irazca, hem boşaltıyor, hem sokurdanıyor*** (F. Baykurt 1959y s. 65). × ***Muhtar sokurdandı: "Ulan diliniz mi tutuldu? Niçin konuşmuyorsunuz? Haydi bakalım Melek Hasan!.."*** (a.e. s. 71). × ***Karanlık Basmıştı. Ellerinin çırasıyla, birbirlerine sokurdana sokurdana bize geldiler.*** (F. Baykurt 1961k s. 176). × ***"Sakın korkayım morkayım deme, beşiğin altına yaralı kaplumbağayı koydum... Dursun burda!" Sokurdana sokurdana işin başına vardı.*** (F. Baykurt 1967k s. 93). × ***Gene söylenenler, sokurdananlar vardı, ama fırtına dinmişti. Hele işin ucunda biraz yatmak olunca, kimsenin sesi çıkmadı.*** (a.e. s. 108). × ***Oturun gelinler, oturun! Sözüm size değil. Akılsız bubalarınıza, akılsız kocalarınıza... Hep onlara sokurdanıyorum. Emme size de sokurdansam yeridir. Erkek baş ise, avrat da onu döndüren boyundur ulan!*** (a.e. s. 129). × ***Atiye içini bir iyice boşaltacağa benzerdi ya, Huvat, "Gâvur gelini gibi sohurdanıp durma, kız," diye ayağa kalktı.*** (L. Tekin 1984 s. 33). × ***Atiye sonunda Huvat'ın yakasını bıraktı, tesbihine sarıldı. Başını yere yıkıp yüzünü astı. Sabahtan akşama kadar sohur sohur okuyup üflemeye başladı. O sohurdandıkça Huvat, "Eh ya, sabirin!" çekip foter şapkasını eline aldı.*** (a.e 76). × ***Dirmit'i evin içinde olup biten herşeye kulağını tıkaması için tembihledi. Dirmit, Seyit'in cam gibi gözlerini tavana dikip inlemesine, Mahmut'un ıslığına, Huvat'ın nağmeli nağmeli bir alçalıp bir yükselen sesine, Nuğber'in işlediği çeyizleri kat kat açıp içini çekmesine, Zekiye'nin kendi kendine konuşup durmasına, Atiye'nin teşbih elinde sohurdanmasına kulağını tıkadı.*** (a.e. 122).

sokur sokur b. ***sohur sohur***.

sokurtu/sokortu ‘anlaşılmayan söz’ ***<sokur*** + ***-tı/-tu*** eki, b. ***anırtı*** ⊡. DS 3658. × ***Sağda solta sokurtular, homurtular var. Çat pat tüfek sesleri geliyor.*** (F. Celâlettin 1948 s. 166).

sol I b.m. <ETk. ***sol*** ‘left’ G. Clauson 1972 s. 824, B. Atalay 1986 s. 529, J.W. Redhouse 2006 s. 1194a. × ***Delükden bakdı, bir şehr <gördi>. Mihi, ṣola burdı, şehirden biraz ırak̟ yėrde ḳondı, mīşede bir yėrcügez ėdindi.*** (Ferec v. 118a). × ***Yėl aġacı, gāh saġa, gāh sola yuvar.*** (a.e. v. 113a) × ***Erenler savaşıŋ bu gez gore ol, / Nite er çapınur savaşda saġ ṣol.*** (Fa̱hrī 1974 [1367] no. 1006). × ***Ol püştei ṣol ṭarafa alub gün ḍoġısı üzerine içeri girürler. Velī ḍar yėrdür, limanlıġ-ile girilür. İçeri girdükden ṣoŋra ḳış ḳışlanur yataḳdur.*** (Pīrī Re’īs 1935 s. 677). × ***Bir ṣofa üstünde taḫt üzerinde bir er ve bir zen ṣüreti olub her birinüŋ bir eli üzerinde ya‘nī birinüŋ ṣağ elinde ve birinüŋ ṣol eline birer – zirā‘ çam çarşu zācdan bir levḥ nihāde olunmuş.*** (‘Alī ‘Azīz 1268 s. 126–127). × ***Hacca ocağın ṣol tarafında çıraḳma üstünde duran ṭoprak̟ bezir çırāġını yaḳub...*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 145). × ***Yerinden fırlamak̟ içün bir ġayret de o gösterdi, ne mümkün! Üstüŋüze iyilik ṣaġlıḳ! Ṣaġ ḳalçası incinmişdi. Beş altı daḳīḳa uġraşarak̟, iki ellerine ḍayanmak̟ ṣüretiyle ṣol bacağı üzerine ḳalḳdı.*** (H.R. Gürpınar 1927m s. 216). × ***Aman, siper ol, beni görmesinler! Başını iğ, ṣağa dön, ṣola iğril!*** (Maḥmūd Yesārī 1928 s. 53). ***sola sağa*** ‘iki tarafa’: × ***Ṭurdı dīvān ḳıldı çavuşlar du‘ā̸Hun gelü dökilür ṣola ṣağa.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 44). ***sol baştan*** ‘sol taraftan başlayarak’: b. ***sağ baştan***. × ***Girip, Musdu gidenece hapis kalamazdı. Sol baştan caminin ardına dolandı. Oradan Biloş suyu boyunca, söğütlerin arasından sıvışırdı.*** (F. Baykurt 1971t s. 52). ***solda sıfır*** ‘önemsiz, değersiz, etkisiz’: × ***Alt ceplerde bermutat K markalı yeşil altından sigara tabakası; keten mendil; içinde ne olduğunu ve kime verileceğini Allahla kendisi bilen bir kuyumcu kutusu; mahfaza içinde altın kenarlı mavi gözlük. Bu saydıklarımız solda sıfırdı. Asıl iş ceketin iç ceplerinde idi. Her iki yan da şişkin mi şişkindi.*** (S.M. Alus 1934 s. 130). × ***Kandilzade, Viyolet solda sıfır. İşte benim baş firavunum odur. Allah aşkına sorma, söyletme beni. Şimdiye kadar içyüzünü açmadık, gene açmayalım.*** (a.e. s. 378). × ***Büyük hanım, boynunun damarları oklava gibi kabara kabara, boğazını yırtarken, alt kattan müthiş bir feryat yukarıkini solda sıfır bıraktı.*** (a.e. s. 397). × ***Yani, delilik olmıyacağını bilse her şeyi göze alacak evimin kapısına kadar gelip sıhhat haberimi soracak, sesimi duysa hayat bulacakmış. O anda sıfırı tüketmiş, kara kadına bir kat daha zebun olmuştum. Valde, malde artık solda sıfır kalmış, hayalimden geçmiyordu.*** (S.M. Alus 1944 s. 78). × ***Dalyancı Hacı Mardiros ta antikalardan. Ağzını bir açtı mı en çenesi düşük kocakarılar onun yanında pes der; en işitilmemiş Acem mübalâğaları solda sıfır kalır.*** (a.e. s. 139). ***soldan geri*** ‘hemen vazgeçme, geri dönme, sıvışma’: × ***Memduh bey, seğirtip soförün girdiği koltuğu kendine kavança etti. Kamerüddin de öbürüne sokulurken Viyoletin fırlak gözlerini görünce soldan geri sıvıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 398). ***soldan geri et-*** ‘sıvışmak, hızla uzakla-

şıvermek’: × ***Turhan Tahir Bey, kulisten yüzünün boyasını silmeden sokağa fırlamış acemi figüranlara benziyen, sülük bıyıklı, favorili, pişmiş ayva renginde pantalonlu, çividi mavi ceketli “asri” genç Nuran, topuklarının üstünde soldan geri etti: -Geç kalmam,... Geç kalmam!..*** (Mahmud Yesari 1932 s. 47). × ***Doksan kişinin önünde hoca, Allahım, nasıl da birdenbire soldan geri edivermişti. Fakat şimdi bile ta... içimde duyduğum bir hırsla, bütün sınıfın gözünün önünde sıranın üstüne kapanarak: -Utanmaz edepsiz... diye höngür höngür ağladım.*** (F.C. Göktulga 1941 s. 75). × ***“Acaba ben böyle eciç bücüç müyüm de mendebur kadın bu kafayı tutuyor” diye bir betime dokunsun. Derhal soldan geri ettim.*** (S.M. Alus 1944 s. 68). ***sol eli sol ayağı*** ‘çok yakın’: × ***İşin iç yüzünü, bilse bilse madam Viyolet bilecekti. Malûma. Suadın sol eli, sağ ayağı o.*** (S.M. Alus 1934 s. 328). ***sol kol(da)*** ‘sol taraf(ta)’: × ***Halka giremege destür olıcaḳ dolaşu bile girdi, gördi, ṭaḫt urulmış: sulṭān üstünde oturur, saġ ḳolda ʿAlevīler otururlar, sol ḳolda ʿulemā vu nüdemā vu şu’ārā otururlar.*** (Ferec v. 232b). × ***Bakırköyüne çıktınız, değil mi, istasyondan çarşıya giden yolda, sol kolda fes kalıpçısı vardır. Zaten ondan başka kalıpçı da yoktur.*** (S.M. Alus 1944 s. 32). ***sol tarafına in-*** ‘felç geçirmek’: × ***İşte o saniye, sol tarafıma indi sandım. Sol kolum, sol bacağım bende değil. Sağ yanım, ıspazmoza tutulmuş gibi sapır sapır titriyor; titrerken, derimden içeriye, sanki iğneler, çuvaldızlar batıyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 147). ***sol taraftan kalk-*** ‘her şey ters gitmek’: × ***Artıḳ cevāb vermeyeceğim. Bu gün yine Nemrütluġuŋ üzeriŋde... Yine ṣol ṭarafdan ḳalḳmışsıŋ! Murād, ḳadeḥ elinde gögüs geçirdi: - Ṣabāḥleyin keyfim yerinde idi. Aḳşam üstü sinirlendim.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 146). ***soluna al-*** ‘(dativus ile) bir şey sol tarafta kalacak biçimde durmak, yürümek’: × ***Ol püştei ṣol ṭarafa alub gün ḍoġısı üzerine içeri girürler. Velī ḍar yėrdür, limanlıġile girilür. İçeri girdükden ṣoŋra ḳış ḳışlanur yataḳdur.*** (Pīrī Re’īs 1935 s. 677). × ***O sese git... Ḳarşıŋa sütcü kārḫānesi çıḳar. Tekyeyi ṣaġıŋa, kārḫāneyi ṣoluŋa al, bir lām-elif çevir. Çıḳmaz ṣoḳaḳla yüz yüze gelirsiŋ.*** (H.R. Gürpınar 1926 s. 53–54).

sol* II** ‘ters, aksi, çarpık’ <sol I***. TS 3504. × ***Ẕātī ileˇhüy-i zülf-i yār içün bād-ı şimāl/Böyle ṣol ṣol deprenür mi idi eger olmasa çep.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.’ın ilk yarısı] I, 53). ***sol sol dur-*** ‘aksi aksi davranmak’: × ***Irazca halam ne goydu kimbilir torbana? Sol sol durma orda, gel. Şimdi sen içinden diyorsundur ki: “Bunlar bize duşman!” Ne duşmanlığı be Amat?*** (F. Baykurt 1961ı s. 19). × ***Naciye çıkıştı: “Niye gız, niye? Adam gibi var da bir hoş geldin, de! Seni yiyecek mi ki böyle sol sol duruyorsun?” Elleriyle yüzünü kapadı: “Utanıyorum, utanıyorum!”.*** (F. Baykurt 1961o s. 277).

sol* III** ‘sadece’ × ***Ben anlarım sizın kızınızın derdını, sol siz bana bi touk bulunus hem o tougi birer momoroz tanesiyle kırk cün beslenız kırk cünden sora çigırın beni. (N. Hafız 1985 s. 195).

sol- ‘rengini yitirmek; tazeliğini yitirmek’ <ETk. ***sol-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 825, B. Atalay 1986 IV, 526: ***soluş-*** ‘meyve tazeliğini yitirmek’, Meninski 1680 II, 3011. × ***Ol vaḳt bu ḥātün bennāya bir tāze vü pākīze***

şimşād destesin vėrdi. "Benden saŋa bu yādegār olsun, saḳla, bunı göresin, beni aŋasın avınasın. Solmış görecek olursaŋ, bilesin-kim ayāgum vefā dāyiresinden çıḳmışdur" dėdi. (Ferec v. 19a). × ***Gitdügümde baŋa bir deste tāze şimşād verdiyidi. "Yādigārum' olsun; bu solıcaḳ [olursa] vefā dayiresinden ayaġumı daşra basduġumı bilesin!" dėmişidi.*** (a.e.v. 20a). ***sararıp sol-*** 'çok üzülmek': × ***Peki ḳızım yalan olsun. İftirā olsun. Faḳaṭ demincek "ḳocam yemekten kesildi. Günden güne ṣararıp ṣoluyor, geceleri aġlayor" diyen sen değil misiŋ?*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 164).

solag I b. ***solak I***.

solag II b. ***solak II***.

solahay Az. 'uygunsuz; beceriksiz' × ***Ġardaşlar Närdivan çoḫ solaḫay yerdi, burada ġalmaġ ġoŗhuludu.*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 184).

solak I/solag I 'sol elini kullanan' <ETk. ***sol*** + ***ak*** G. Clauson 1972 s. 826, J.W. Redhouse 2006 s. 1194a, H. Eren 1999 s. 373. ***solağına*** 'ters ters': × ***Başladın gene solağıma solağıma konuşmaya! Bak, sinsile, sülâle dümdüz giderim ha!*** (O. Kemal 1952ç s. 29).

solak II/solag II 'Osmanlıda padişahın özlük muhafızı olan yeniçeri, Yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 60, 61, 62 ve 63'üncü ocaklar' H. Dernschwam 1923 [1553–1555] s. 63, 212, 215, M.Z. Pakalın 1972 III, 254, TS 3505. × ***Bilesince bir ḳaç yaya oğlanıla bir nice ṣolaḳ vardılar Çaġaṭayuŋ alayın bir birine vurmaġa başladılar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 70). × ***Bursanuŋ bir ŋāyibi vardı. Ḳoca nāyib dirlerdi. O Bāyezīd˘hanuŋ ṣolaḳlarındandı. Ol vaḳtın mim˘hanı dutdılar ol ˘hanıla bileyidi.*** (a.e. s. 71).

soldat b. ***soltad***.

AD. **solgan** b. ***soluğan***.

sollamasına '(zarf) sola doğru' × ***Sol çamurluğun üzerindeki far, çöpçüye değdi, bir şangırtı koptu, genç adam sollamasına yerden kesildi, ·kolları havaya kalktı, sonra omzunun üzerine yere çakılır gibi dikledi!*** (Fikret Otyam 1957 s. 29).

soloz 'kart oyunu terimi' × ***Sabahleyin biraz tarhana çorbası çekiyorlar, akşama kadar bir lokma yemek yedikleri yok. Bütün gün çay, kahve, altmışaltı, soloz! Okuldan başlamalıyız işe!*** (R. Ilgaz 1962 s. 61). × ***"Ver bir koz da sen!.." Oyunu seyreden tam on seyirci ayağa kalktı. "Soooloooooz!"*** (a.e. 72).

soltad/soldat/soltat 'asker' <Fr. ***soldat*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1172a, G. Meyer 1893 s. 72. × ***Hīç birinüŋ oğulda ḳızda evi barḳı olmayub menbaġ-ı fesād olan ṣoltat leventleri ve 'ömrlerinde˘hāçlarına ve çāçna inlerinin ulusı papasları ṣaçına ḥürmet idüb...*** (A. Bombaci 1946 [1560] s. 293). × ***Gemilerüŋ direklerin ve serenlerin burun çepçevre ḳaḳılan ḳazıḳlara fermüde ḳadīne zencīrlerile ṣarup muḥkem benile istiḥkām buldurup ce içlerin yaraḳ ve yāt ve ṭop ṣoldatile memlu ve melāmel idüb vaḳt ḥācetde 'asker-i islāma yaraḳ atmaḳ içün ḳadırġalaruŋ başların 'asker cānibine döndürü...***

(a.e. s. 110) × ***Nesl-i şumnuda bulunur solṭat/Bāġbān var bir iki rencberi var*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 216). × ***Küffâr bu hâli görüp altı pâre kadırga-i menhûs ile kalyonun cânib-i erba'asına sarılup derhâl kalyon içre soltat-ı kefereyi döküp üç sâ'at dahi kalyon içre ceng edüp âhir-i kâr küffâr-ı hâk-sâr kalyonu ahz [u] kabz edüp*** (Evliyā Çelebī 2009 [17. yüzyıl] II, 75). × ***Anderya Şerşelden Cenevize varmayup İspanyada bir nehr-i 'aẓīm içine girüb yatdı ve Cenevizden üç biŋ ṣoltad ve bārūt ve ālāt ṭaleb ėtmişidi.*** (Kātib Çelebī 1329/1656 s. 39). × ***Papa ḏaḥı küffāra bu naṣīḥati ėder dėrler. Lakin soltatlar emr-i diyānet ile muḳayyed olmayub ölü[n]ce ceng ėderler***. (Kātib Çelebī 1329/1656 s. 48).

soltat b. ***soltad***.

soltaşak 'ayrılmaz, çok yakın' Fr. Steinherr 1932 s. 194. × ***Sultanın soltaşağı gibi davranır.*** (a.y.). × ***Tabii tabii, zaten hangisinde bir şey olmaz ki! Hepsi de Abdülhamidin sol taşağından düşmüştür mübareklerin!*** (L. Erbil 1984 s. 87).

solt çek- 'kart oynamak' × ***Fizikçi Nevzat, Çayağızlı Avukat Şadi, Gucenli İ. Hakkı, Teğmen Sedat, bir masada toplanmışlar, "solt" çekiyorlardı. Savcı Gani ile Türkçeci Yaşar Ali de onlara bakıyordu***. (F. Baykurt 1960 s. 158).

solu- 'nefes alıp vermek, soluk alıp vermek; soluk alıp veriyor gibi sesler çıkarmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1195a, DS 3661. × ***Güne küsen çiçeğine döndi; sanki her soludıḥça biraz daha sararıyor, biraz daha soluyor, ince hastalığına yaḳalanmış olmalı.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 30). × ***Muhacir ḳafilesi aḳın aḳın yoldan geçmekde devām ediyordu. Omuzlarındaki ağır yüküŋ altında, dingin yük hayvānları gibi ṣoluyan erkekler, yürükler gibi çocuklarını ṣırtlarına bağlamış ḳadınlar...*** (R.N. Güntekin 1928 s. 266–267). × ***Sarı bir renk dalgası, kurumuş bir insan kafası, Ahmet Şakir'in gözleri ve bir takım belirsiz sesler, çatırdılar, solumalar, karın gurultusuna benziyen soğuk sesler.*** (Peyami Safa 1929 s. 17). × ***"Sen hasta mısın? Niçin böyle soluyorsun?" diye soracaktım, belki hatırı kalır diye düşündüm, vazgeçtim.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 6). × ***Bir trenin derin derin soluduğu duyuluyordu. Bir diğeri durmadan buhar fışkırtıyordu.*** (S.F. Abasıyanık 1954h s. 6). × ***"Haydi kızlar, siz de sessiz sedasız uğraşıyorsunuz, şarkı mâni söylemezsiniz. Haydi hep bir ağızdan başlayın!" dedim ama yorgunluktan öldüler. Hoşur hoşur soluyorlar.*** (Kemal Tahir 1955g s. 12). × ***"Açtın kız! Maşallah, aslan gibisin." Bekir, derin derin soluyordu: "Gülersin ya! Elbet açarım."*** (a.e. s. 107). × ***Yüzümde dalaba gelmiş kösnük inek soluması duydum***. (A. Nesin 1961k s. 44). × ***Har har soluyorlardı. Sıcaktan dilleri börtmüştü.*** (F. Baykurt 1961ı s. 166). × ***Gelini Senem, sırtında su tuluğuyla soludu geldi. Kuyunun beri yanındaki yokuşu tırmanırken yanık yüzü kıpkırmızı kalmıştı.*** (F. Baykurt 1967k s. 34). × ***Bostanın kıyısına gelip yanyana durdular. Burunlarına patlamış yeşilin bataklık kokusuna, ilkmiş su kokusuna benzeyen kokusu geldi. Derin derin soludular bu kokuyu.*** (Yaşar Kemal 1993h s. 82). ***ılımaz solumaz*** 'hemen, vakit geçirmeden': × ***"Emme densizsiŋ,***

be çavuş! Bir ṣalğından ötürü, muḫtārla küsüz. Bir yol ḳulağına gitdi-mi, ılımaz, ṣolumaz, baş urmadığı ne çandırması ḳalır, ne recisi...” —“Ḳaç yılllıḳ küskünlük bu?” —“Bıldırki yıl barışdıḳdı, emme üç gün barışıḳ duramadıḳ. Bir gün ġayfede bir balġam atdı ortaya, başladıḳ çekişmeğe.” (M. Yesari 1928 s. 275). × ***Naim Naci ile Turhan Tahir, sen, orada iken geliverseydiler! Naim Naci'den korkulmaz. Tuhran Tahir soğuğu ılımaz, solumaz, Dora'ya yetiştirir. Yağmurdan kaçarken doluya tutuluruz.*** (Mahmud Yesari 1932 s. 291). ***soluyup kal-*** 'soluk alıp vermekte beklenmedik biçimde zorlanmaya başlamak, nefesi kesilmek': × ***“Akşama sağ çıkacaklarını Allah bilir. Koşuverin!” Fatma geldi. Har har soluyup kalmıştı.*** a.e. s. 79).

solucan/soğulcan 'solucan; vermiro Longus, lumbrius' ***<soğul-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1192a, Meninski 1680 II, 3006, TS 3494, DS 3655. ***solucan gibi kaş*** 'ince uzun kaş, solucana benzeyen kaş': × ***Yüzüne şöyle dikkatli bak, şebelek maymunundan farkı var mı? Altı karış beberuhi gibi bir boy; değişik çocuklar gibi bir kafa; dımdızlak bir alın; solucan gibi kaşlar; kömürlük penceresi gibi gözler***. (S.M. Alus 1934 s. 204). ***solucanları ötüşmeğe başla-*** 'acıkmak, çok acıkmak (bağırsak solucanlarına gönderme olmalı)': × ***Bayram acıkır gelir! Amadım acıkır gelir! Amadımın da solucanları ötüşmeye başlamıştır şimdiye!*** (F. Baykurt 1961ı s. 36).

soluğan/solgan 'uzun mesafelerden gelip istikamet değiştirerek kapalı limanlara giren dalgaların liman ve sahil boyundaki döngülü hareketleri; sık sık soluyan, çok soluyan, nefes darlığı çeken; tıknefes' ***<solu-*** 'nefes almak' + fiilden, canlının tabiatında olan devamlı bir vasfı bildiren sıfat yapan ***-gan*** eki, krş. ***alıngan*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1194a, K. Emiroğlu 1989 s. 209, DS 3661: ***solugan*** 'sık soluyan at', TS 3506, M.Z. Pakalın 1972 III, 257. × ***Ege, bir devin göğsü gibi kabarıp inen soluganları ile burada bütün talâkini gösterir. Şurada fısıldar, ötede gök gürültüsü gibi gürler, daha ötede top gibi patlar.*** (Halikarnas Balıkçısı 1962 s. 93). 'Tuna nehrinde balıkların nefes almaları için bu üstünde açılan delikler' × ***Mezkûr deliklere niçe kerre yüz bin azîm mâhîler gelüp başların buzdan taşra çıkarup teneffüs edüp insân su içdiği gibi cümle mâhîlerin rüzgâr içdiklerin gördüm, aceb hikmetdir. Mısrâ': şu mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler mazmûnu içre bu solugan delikleri garîb u acîb temâşâgâh yerlerdir.*** (Evliyā Çelebī 2009 [17. yüzyıl] III, 186). × ***Deniz, gök gürültüsü ve ak köpük halinde kıyıya döşeniyordu. Hiç ses çıkarmadan, kalkma kalkına buraya yetişen soluğan, heyecandan dile geliyor, sesini salıveriyor ve gönlüne tercüman olan güçlü türküsünü, bağrını parçalayarak yükseltiyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1972 s. 156). × ***Kayık içeri dalınca, soluğanların gürleyişi, sanki geçmişin uzak bir angısı oldu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1972 s. 156). × ***Sabaha karşı hava serinleyeceğine, inadına ısındı. Esmiyordu. Deniz, iriyarı soluğanlarla inip kalkıyordu. Düz yürüyemiyorduk.*** (Halikarnas Balıkçısı 1972 s. 161).

soluk I 'nefes, bir an, kısa bir süre; ara, çalışma arası' ***<solu-*** 'nefes almak' + fiilden sıfat yapan ***-k*** eki, b. ***akık*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1194a.

bir soluk evvel ‘bir an evvel’: × ***Sen buradan şu gapları gacaḳlare bir soluḳ evel toplamadıŋ ki biz de onnardan evvel yola düşīdik.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 159). b. ***bir an evvel***. × ***Soluğunu boşaltıp daha derin bir soluk alıyor, güverteden balıklama uçuyor denize.*** (N. Cumalı 1970 s. 211). × ***Denizden gelen meltem onlara rahat bir soluk aldırır, çapa çapalamaktan kesilen kollarına âdeta yeni bir güç verirdi.*** (R. Enis 2002 s. 110). ***bir soluk*** ‘çabucak, göz açıp kapayıncaya kadar, hızlıca, ara vermeden, azıcık’: × ***Fesi basıp bir solukta Beyazıddan Aksaraya indim. Tevekkül Hamamının sokağına saparken ayaklarım yürüyememeğe, geri geri gitmeğe başlamasın mı?*** (S.M. Alus 1944 s. 76). × ***Bi soluk Faddumgilden ẖasde bellemeden geliym.*** (Ö.A. Aksoy 1945 I, 366). × ***Bi şoluḳ ġapınıŋ bartışında oturdum.*** (a.e. s. 370). × ***Şahmayıl gendi odasında yataṛhan o derviş üryesinde Abu Güneşnen oğlanı Goṛhu dağının başında görüşdürdü. Bunnarı birbirine yaḥdı. Bir zaman orada erişip boğuşduḥdan sōna Şahmayıl dėdi ki: diziŋi ėndir de bi soluḳ yatīyim dėdi, çünkü seniŋ ismiŋi duydum duyalı hėç gözüme uẏhu girmedi.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 209). × ***Öteygün gözüme bir çikil gitti de uğraşa uğraşa çıkaramadım. Kel Haççа sağ olsa bir solukta yalar yutar temizleyiverirdi gözümü.*** (M. Makal 1954 s. 22). × ***“Bak hemşehrim, bir mesele var da… Şu karşındaki bey savcı yardımcısı…” Sonra bu kadar girizgâhı aşırı bularak, damdan düşer gibi: “Bakıver şuna, tanırsın belki, bu senin ayağın mı?” diye bir solukta soruverdi.*** (H. Taner 1954 s. 35). × ***“Gelin, sarın sofrayı…” diye seslenmesiyle çokuştular. Dokuz kaşık çanak çanak doğramacı bir solukta bitirdi.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 62). ***soluğu burnundan al-*** ‘çok kızgın olmak’: × ***Halis’in soluk benzi fesi gibi al kesildi. Gözleri kedi gözü ibi parlıyor, soluğu burnundan alıyordu.*** (H.R. Gürpınar 1943g 193). b. ***burnundan solu-***. ***soluğu içine kaç-*** ‘nefesi kesilmek, soluksuz kalmak’: × ***Sonra da dönüp yattı. Huvat’ın o dakka soluğu içine kaçtı. Ne yapacağını bilemedi. Bir yorganı başına çekti, bir tekmeledi.*** (L. Tekin 1984 s. 30). ***soluğu kesil-*** ‘(heyecan, korku vb. nedeniyle) nefessiz kalmak’: × ***Daireye girdim. Beynimin içinde iki kafa toslaşıyor. Birinde, validenin uçuk benzi, yaşlı kirpikleri, soluğu kesilen ağzı. Ötekinde, kara kadının erimiş katran parlaklığındaki gözleri, koyu koyu berermiş göz altları, dolgun dudakları, kar dişleri.*** (S.M. Alus 1944 s. 76). × ***Sayın vatandaşlaaar! diye ağızlarını açtılar mı, artık ne istersiniz, iktisat mı, maliye mi, eğitim mi, spor mu, dış politika mı, ısırgan otu mu, maydanoz mu, hula–hup mu? Solukları kesilenecek konuşurlar. Oysa şu saatlerce konuştuklarından bir kıpılık bilgileri olsaydı, ağızlarını açabilirler miydi?*** (A. Nesin 1960a s. 62). ***soluğu …da al-*** ‘ilgili yere hemen gitmek, bir yere acele varmak, acele gitmek’: × ***Kahvedeki kahveciler, balıkçılar, orta selvinin altındaki dondurmacılar, helvacılar, kuledeki fener bekçileri, gürültü kopan tarafa koşuştular. Abdülgaffar ağa da soluğu orada aldı.*** (S.M. Alus 1933p s. 147). × ***Kanarya “Bir dakika izin ver, iki gözüm; desturun aralığa çıkıp şimdi geleceğim!” diyerek soluğu yanımda aldı.*** (a.e. s. 161). × ***Mayoyu aldığım gibi yallah. Soluğu burada aldım. Bu ağacın altında bekçi ile cebimdeki iki halk sigarasını tellendirmeğe başladık***. (Y. Ahıskalı 1940 s. 68). ×

Benim hatırım için birkaç kuruş ziyan etsen ne çıkar? deyip bir lira ile bir kremisi vezneye dayadım. Soluğu birahanede, arkadaşların yanında aldım. (S.M. Alus 1944 s. 22). × ***Ertesi Perşembeyi güç getirdim. Gümrükte soluğu aldım. Adilin yanına çöktüm.*** (a.e. s. 57). × ***Küçükmustapaşada, Tatar Etemin kahvesinde soluğu aldım...*** (a.e. s. 150). × ***Artık şusu busu yoktu. Mesele apaşikârdı. Aleksi habisi Ayastafanosa koşup işi telgrafla Bakırköy kaymakamına bildirdi. Zorba herif te polisleri, zaptiyeleri yanına takıp dörtnala soluğu burada aldı.*** (a.e. s. 185). ***"Canım siz rüya mı görüyorsunuz, geçmiş ola, Eğerci divane oldunuz ise, gidin başınızı sabah namazı okutturun, eğerci karındaşınız para bıraktı ise, yetim de bıraktı, size ne alışveriş?" deyü bunları kovdum, anıden ayakları suya erip soluğu evkafta aldılar ve oğlumun başka babadan olduğunu naklettiler.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 187). ***sesini soluğunu kes-*** 'susmak': × ***Karanlık gece bir daha yırtıldı. İki kadın bu kez polyalıklara sığındılar, seslerini, soluklarını kestiler. Kulaklandılar, yankı biter bitmez. "Anaaa!" Ses Gulucuktan geliyordu.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1975 s. 76). ***soluk al-*** 'nefes almak': × ***"Kitap okurken sen ınırsın." —" Inmak ne?" —"Soluk almadan geriniyormuş gibi nefesini içinde zaptedip kendini sıkmak!"*** ('Ömer Seyfeddīn 1957m s. 28). ***soluk almadan*** 'aralıksız': J.W. Redhouse 2006 s. 1195. × ***Gece yarılarına kadar soluk almadan çek kafayı, nihayet olsan olsan çakır keyf olursun.*** (S.M. Alus 1944 s. 154). × ***Evdoksiya gittikçe perişanlaşıyor, Badi Necmi önüne rakı şişesini çekmiş, soluk almadan üstüste içiyor, gene tabancasını gösteriyordu.*** (S.M. Alus 1944 s. 169). ***soluk soluğa*** 'nefesi kesilmiş hâlde; ucu ucuna'. J.W. Redhouse 2006 s. 1195a: × ***Seyit Hoca son bir gayretle bunlara da saldırdı; ve bir müddet sonra soluk soluğa itiraf etti ki cimâda bunlardan lezzetlisi yoktur.*** (Celâlettin Ekrem 1930 s. 86). × ***Soluk soluğa herkesten evvel harman yerine varan tilki, "onbir, oniki dalya" diye kaplumbağanın buğdayı ölçtüğünü görünce şaşırmış.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 63). × ***Asıl bire asıl! Garç gurç, herif soluk soluğa; diş hâlâ yerinde.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. Nisan-Mayıs 1941). × ***Saat alaturka üçü buldu bulmadı bütün çantalar lebalep. Çantacılar sırtlarındaki yükün ağırlığından soluk soluğa...*** (S.M. Alus 1944 s. 139). × ***Silâh sesini işiten genç kadın, bir kaç kez borcak getirip ocak yakmayı öğreten komşusuna soluk soluğa koşarak "Zeliha abla, adam vurdular, adam vurdular!" diye bağırmış.*** (M. İlhan 1983 s. 78). × ***Köyü çıktıklarından az sonra, katil oğlu soluk soluğa yetişti, teslim oldu***. (Ş. Ünlü 1986 s. 77). × ***Vali Paşa, bir öğle vakti talaları gezerken, ırgatların soluk soluğa çalıştıklarını görüyor. Irgatbaşıdan, kaç defa soluk verildiğini soruyor.*** (R. Enis 2002 s. 113). ***soluk ver-*** 'nefes vermek' Meninski 1680, II. 3011.

soluk II 'solmuş, solgun' <***sol-*** + fiilden sıfat yapan ***-k*** eki, b. ***akık*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1194b. × ***Gözlerim, endīşenāk bir naẓarla vālidemiŋ rengsiz çehresinde, ṣoluḳ dudaḳlarında bir tebessüm arayordu.*** (H.Ż. Uşaḳlıgil 1307 s. 25). × ***Ṣoluḳ ḳırmızı astarlı māʾī çuḥa fermene...*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 28). × ***Ṣoluḳ lāciverd caket üstünde ilikleri tār-mār dal bir pardesü***. (Aḥmed Rāsim 1334 s. 57).

× *‘Āyşe ̮hānım iskelet parmaḳlı titrek elleriyle ṣoluḳ nefti alpaḳ yeldirmesiniŋ öŋlerini ḳavuşturuyordı.* (Mahmud Yesari 1928 s. 30). × ***Soluk benizli, arık bir hizmetçi kızın yardımiyle yatağımı kurdum.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 4). × ***Müzehherin yüzü karıştı, soluk yanakları al al oldu***. (Mahmud Yesari 1943 s. 52). × ***Duvarlarda el işi kâğıdından yapılmış çerçeveler içinde soluk renkli fotoğraflar vardır.*** (İ. Devrim 1943 s. 91). × ***Çehresi rāḥat döşeğiniŋ üzerine doğrultulmuş, meyyit gibi soluḳ, evżā‘-ı Ḥaḳḳıŋ āṣā̮r-ı ġażabını görmüş fāsıḳ gibi maḥūf idi.*** (Nāmıḳ Kemāl 1944 [1876] s. 96). × ***Kulaklarına geçmiş soluk kurşuni fötrü, paçaları diz kapaklarına kadar çemirli kara donu, yalın ayaklarıyla...*** (Orhan Kemal 1949e s. 23). × ***Sade renkler değil, sesler bile bir soluk bugün.*** (H. Taner 1951t s. 97). × ***Çocuk anasının soluk, zayıflamış yüzüne donuk donuk baktı.*** (M.O. Buyrukçu 1959k s. 48). × ***Fazla güneşte kalarak rengini atmış filizi bir kuşam gibi soluk yeşil gözlerini üzerinde dolaştırıyor, doktora bir şeyler anlatıyordu.*** (R. Enis 2002 s. 174). ***soluk sörpük*** ‘alevli olmayan, zayıf‘: × ***Tökezliyor. Yeni yapımlar için konmuş, yarısı yıkık bir tahta perdenin yanından geçiyor. Soluk sörpük yanan bir sokak lambasının asılı durduğu direğin berisinde üst yolu buluyor: Burası yolun ne başı, ne sonu.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 20). ***soluk yoşuk*** ‘yıpranmış, kullanılmış‘: × ***Kır Abbas beşiğe doğru gitti. Beşiğin üstünde soluk, yoşuk bir kilim vardı.*** (F. Baykurt 1967k 175).

soluklan- ‘dinlenmek, ara vermek, kısa bir ara vermek’ <***soluk*** + isimden fiil yapan ***-lan-***, b. ***abaplan-*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1195b, DS 3661. × ***Romalı efendisi tarafından cezalandırılmak için tarlaya yollanmış, bağrı hararetten kavrulmuş köleye sunulan kaynar sudan farkı yoktu- içtikten sonra, öbek öbek oturup soluklandılar.*** (R. Enis 2002 s. 112). × ***Böyle canavar ırgatbaşıların düdügiyle değil, gönülleri dilediği zaman soluklanırlardı.*** (a.e. 113). × ***Derken kazdığı kuyunun başında durup soluklanmadan “bitli çoban” oynamaya başladı. Onun oynamasından köylüler, altın bulduğunu bildiler...*** (L. Tekin 1984 s. 18).

soluş- ‘solumak, soluk alıp vermek’<***solu-***. × ***Ayrılıklar çok zormuş. Gitme, kulların olayım! Kuru kuru seviş, har har soluş!*** (F. Baykurt 1982 s. 10).

solut- ‘solumasına sebep olmak; sıkıntı vermek, yormak’ J.W. Redhouse 2006 s. 1194b, TS 3506, DS 3661. × ***Ama, bunca deniz basıncı altında insanı ağır ağır solutuyordu o koparış.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 113).

som ‘katışıksız, saf, tam, dolu‘ <***som*** ‘sıkı, sert’ G. Doerfer 1967, III, 1307, J.W. Redhouse 2006 s. 1195a, TS 3507, DS 3662. × ***Bu ḥavżuŋ kenārında on, on iki ālā direk dikilmiş, som altundan, cevāhirile, ve yāḳūtile muraṣṣa‘ eylemişler, üstlerinde birer heykel düzmişler. Her biri bir dürlü ṣüret, gözleri yėrinde ornanmış.*** (Ferec v. 93a–b). × ***Kılıcı eline aldı. Sapile kını som altındandı. Çekti, sol elinin baş parmağile namlu demirini yokladı.*** (‘Ömer Seyfeddīn 1943 s. 46–47). × ***Belinde, som altın ve gümüş, bir kemer parlıyordu.*** (İ. Tarus 1957 s. 68).

AD. **soma** 'dericilikte köpek dışkısıyla yapılan işlem' DS 3662, K. Emiroğlu 1989 s. 209. ××

somak I 'mısır koçanı' DS 3662. × ***Gömleklerinden ayrılan mısır koçanları somakları ile birlikte çitlerde veya "serende" adı verilen muhafaza yerlerinde saklanır. Serendeler muhtelif şekilde olup yapılışındaki gaye mısırı kuru olarak saklayabilmektir.*** (M. Gökgöl 1937 s. 34). × ***Çiftçi muhafaza ettiği mısırı satacak olursa satmak istediği miktarın tanelerini toptan sopa ve değneklerle somaklarından ayırır, temizler ve satar.*** (M. Gökgöl 1937 s. 35).

somak II 'domuz burnu (Rumeli), boyun, köpek burnu; ağız, hayvan ağzı' DS 3662 × ***Kara tulum gibi vücudu, yerleri eşen kocaman somağiyle, o pis yaratık geldi.*** (M. Başaran 1955 s. 82). × ***Abdal, ekmeği ağzına götüreceğine kuşağına götürdü. Kumaşın tozlu katları içinden bir somak uzandı, iki yanından da birer pençe. Hayvanın geri yanı görünmedi. Ama ekmek yavaş yavaş yitti bu pençelerle somağın arasında..*** (B. Karasu 1979 s. 50).

somak III/soŋak 'deriden yapılmış kap, bardak; situla coriacea potatoria, ein ledernes Gefäss' Meninski 1680 II, 2975, Zenker 1876 II, 572, DS 3662. ××

somaki 'kızıl veya yeşil renkte damarlı mermer' J.W. Redhouse 2006 s. 1195a. × ***Zatürreden yeni kalkmış o dekolte kız ve Meli'nin sol yanağındaki çukur. Bu çukur, somaki bir kurna deliğinden akarken kıvrılan, bükülen tertemiz suyun pembesi helezonuna benziyor.*** (R.H. Karay 1947 s. 176).

AD. **somar** 'ot bağı; 16 kiloluk tahıl ölçeği; 8 dönüm arazi' <Yun. ***ψωμιάριον*** (psomiárion) Dimitri Theodoridis 1975 s. 48, J.W. Redhouse 2006 s. 1195a, DS 3662, K. Emiroğlu 1989 s. 209. ××

somon rengi 'somon balığı renginde olan' <***somon*** 'somon balığı' J.W. Redhouse 2006 s. 1195b. × ***Duvarlar ise bu yıl evlerin çoğunda olduğu gibi somon rengiydi.*** (M. Gülsöy 2000 s. 96).

somruk b. ***sormuk***.

somun I 'yuvarlak ve şişkin ekmek, fırın ekmeği' <Yun. ***ψωμίν*** (psomín) 'ekmek', TS 3507, DS 3663, M.Z. Pakalın 1972 III, 257, H. Eren 1999 s. 374. × ***Öyle bir sarmısak kokusu, öyle bir sarmısak kokusu ki sanki Palulu bir ermeni ayvaz, on baş sarmısakla okkalık somunu temizlemiş, gelip karşımıza geçmiş.*** (S.M. Alus 1933p s. 204). × ***Körolası herif! Otu vurmuyorsun. Andelip yapıyorsun. Yediğin somun, içtiğin ayran haram olur sonra...*** (Reşat Enis 1944 s. 137).

somun II 'cıvata başlarına vira edilmek üzere ortaları delinmiş ve deliklerin içerilerine kılavuz açılarak dört ve altı köşe olarak yapılmış demir bilezik' L. Gürçay 1943 s. 352, DS 3663. ××

somur-/sömür-/süŋür- 'emmek, içine çekmek' J.W. Redhouse 2006 s. 1195b, DS 3663, 3665, 4702. × ***Hayatın başkalarınındı, bayatın bana kaldı. İliklerine varıncaya kadar bütün özünü sömürdüler, sömürdüler, posanı benim başıma attılar.*** (H.R. Gürpınar 1933n s.

26). × ***O, bir gün evvel bana deste deste liralar veren, belimi sıkan, dudaklarımı somuran adam değildi. Bana yalvaran, benden kızlık istiyen adam ne de heybetli olmuştu.*** (S.E. Ertem 1935 s. 116). × ***Oğlanlar, nehrin ötegeçesindeki Arnavud'un fabrikasına baka baka şeker kamışı somurdular.*** (Orhan Kemal 1949e s. 55). × ***Gönlüm bulandı. İncirleri attım elimden. Bir cigara yaktım, somurdum. Raziye kız, öyle bakıyor. Bin dikkat kesilmiş.*** (Tarık Dursun K. 1957 s. 26). × ***Kebapçı, sıcak yumuşak francalayı ikiye bölerek ortasını soğanlı ciğer tavasıyla doldurup elime verince daha dudaklarımı değirmeden ağzımın suyu akardı ve bunu, bir hamlede sömürüp yuttuktan sonra yandaki tatlıcı...*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1957 s. 183). × ***Çavuş üzümü bunlar. Yemeli bunları Bayram. Dibine dek somurmalı, yutmalı.*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 181). × ***O mağaranın içinde kayışkanatlardan kim kurtardı seni? Ben olmasam kanını somurmaz mıydı kayışkanatlar senin?*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 198).

somurt- 'küskünlük, keyifsizlik gibi duyguların belirtisi olarak yüzünü buruşturmak, surat asmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1195a, TüS 2010 s. 2137. × ***Elinde tepsi tutan kocaman bir arap halayık, boynunu çarpıtıyor, gözlerini kaykıtıyor, gülüyor ve somurtuyordu.*** (Reşat Enis 1933 s. 191). × ***Tangolardan, valslardan hiç hoşlanmam. Çünkü, onlar da tıpkı kadın görüp te somurtan homongolos erkekler gibidir.*** (M.L. Dikbaş 1936 s. 39). × ***Akşam yemeğinde Yusufun pişirdiği yemek müşteriler tarafından övülmeye başlayınca, Yusuf bıyık altından gülerek ustasına muzafferane bakardı. Hacı Emmi bu bakıştan kurtulmak için somurtur, beri taraftan da eski müşterilerinin memnuniyetini açığa vurmasını kendisine karşı gösterilmiş en büyük bir vefasızlık telakki eder, onlara kalben kırılırdı.*** (K. Bilbaşar 1939 s. 13). × ***Benim somurtup oturduğuma köylüler kızar oldular. Benim getrli pabuçlarımdan, gül kurusu eldivenlerimden, arkama kartalkanat aldığım pardösümden alınıp, gocunup, "İşte züppe herif yine geldi!" derecesine bakmağa başladılar.*** (F.C. Göktulga 1948 s. 12).

somurtuk 'asık suratlı' ***<somurt-***. TüS 2010 s. 2137, DS 3662. × ***Vay yüzsüz kara kütük! Nasıl hasta mıyım? Hasta değilim de ya neyim? Anadan somurtuk!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 26).

somuş 'inatçı, aksi (binek hayvanı)' H. Vambéry 1901 s. 207. × ***Behime somuş idi bir nice çifte doḳundurdı.*** (H. Vambéry 1901 s. 207).

son- b. ***sun- I***.

son I/soŋ I 'uç, son, bitim' <ETk. ***soŋ*** 'the end' G. Clauson 1972 s. 831, B. Atalay 1986 s. 529, J.W. Redhouse 2006 s. 1193b. × ***"Ayruḳ baŋa Baġdād şehrinde durmaḳ olmaz" dėdi. Baḳīye soŋı deŋi, seyrāndarı raḥtdan bulduġını satdı, kārvānıla Mevşilī şehrine vardı.*** (Ferec v. 91b). ***"Ṣadhezār günāh ėtdüm ola, günāhlarum keffāreti: işbu bīçāreye tımar ėdeyim; ḫoş olsun, ḥālına gitsün!" dėdi. "Yā bir gişiye vėrem evlendürem" dėdi. "Ölecek olurısam, anı ṣoŋuma vaṣiyet ėdem: riʿāyet ėderler.*** (a.e. v. 176a). × ***Kim ögütçiler sözin diŋlemezise, anuŋ işlerinüŋ ʿāḳıbeti ve ṣoŋı peşīmānlik olur.*** (A.

Zajączkowski 1934 [1405] I, 29). × ***Eger sözüŋ soŋı irilik ve ḳatılıḳ birle kesilmiş olursa, ola bir söz daḳı eyde kim anuŋla göŋül yumşanmaḳ ḥāṣıl ola…*** (a.e. I, 78). × ***Şunı aŋmaz ki ṣoŋı nolısardur, / Binüb ʿömr atına, durmaz ha çapar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 79). × ***Resm-i ḫanāzīr: İki canavara bir aḳçadur. Ḫırman soŋında alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [977/1569] s. 285). × ***Ki öŋinden ṣoŋına ḥükm ėdilmez, / Ḳıyās ile kimer yola gidilmez.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] s. 308 no. 4747). × ***Sen köye gelmişiŋ, eve gitmişiŋ, babama evvelinden ṣoŋuna ḳadar eksik gedik bıraḳmadan söylemişiŋ.*** (Maḥmūd Yesārī 1928 s. 396). × ***Ṣoŋı her nesnenüŋ ölüm olacaḳ, āh imdi! / Nolur andan tutalum olasın bir ulu ḫān.*** (Naẓmī 1928 s. 3). × ***Kafilenin sonunda yan yana gelen iki adam hafiften hafiften konuşuyorlar.*** (S.E. Erten 1933 s. 49–50). × ***Öŋin aŋlamayan ṣoŋın ṭaŋlar.*** (V. İzbudak 1936a no. 5). × ***Zavallı Sabiha. Cevher Hanımın da bu kocaya hiç lâyık olmayan güzelliği, tazeliği beni ne kadar düşündürüyor bilsen… Bakalım bu zıt düşünüşümüzle işin sonu ne çıkacak?*** (H.R. Gürpınar 1972 s. 50). ‘devamı, arkası’ × ***Süleymān Efendi, bizim zeytinliğiŋ ṭapu kāġıdı değişecekdi. İlyās Beğe söyledim hā dėdi, emme ṣoŋu gelmedi.*** (Maḥmūd Yesārī 1928 s. 288–289). ‘ordunun sonu, artçılar’: × ***Bu yaŋa şāh su yėrine vardı/Ki Behrāmuŋ soŋı vü gengi vardı***. (Fąhrī 1974 [1367] no. 2267). ***sona kalan dona kalır***. b. ***dona kal-***. ***son dem*** ‘son günler, son zaman’: × ***Ḥaḳ taʿālāya çoḳ çoḳ şükürler ėtdiler, eyitdiler: Elḥamdülillāh ki ṣon demümizde bunuŋ gibi dilāvere yėtiştük didiler.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 10). × ***Anam benim çoḳ ḳahrımı çekdi. Ṣoŋ deminde baġrına evlād yerine ṭaşmı başsın?*** (Mahmud Yesari 1928 s. 67). × ***Ne vakit ki, artık, son demin geldiğini hissedeceğim, onu bir taşın altına bırakacağım.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1932 s. 283). ***soŋınca*** ‘bitiminde’ H. Vambéry 1901 s. 207: × ***Düniyāda hīc āferiyde bī-ġam yoḳdur. Ḥaḳ Taʿālā bünyād-ı ʿālemi terkīb-i ferzend-i ādemi ġam üzerinde ḳomışdur. Ol ki rüz-ı rüşendür soŋınca şeb-i tārīkdür.*** (Ferec v. 74b). × ***Geldi paşa dir ḳaçar evvel babus/Ḳaçdı Yanḳo oğlı ṣoŋınca Engürüs.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 106). ***soŋında*** ‘nihayet’: × ***Soŋında raḫtı ve yapuġı ve altun üzengisi ve dikme ʿabāyīsi mükemmel baḫşiş atına binüb ʿavdet ėtdüm.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 105-106). × ***Bu gün ki bu ʿömrüm ılduzı ḳarardı ve dirligüm güneşi fenā sayrulığına degdi, öŋüme bir yol oğradı ki gėrü dönmek yoḳ, nāçār varmaḳ gerek***. ***Ammā baŋa gėtmek geŋez gelür, zīrā ki soŋunda sizüŋ gibi oğlanlarum var***. (Ṣadru’d-dīn Şeyḫoğlu 1973 s. 209–210). × ***Eger bir ʿāmil buyruġuŋa ḫilāf ėde, aŋa ḳatı cezā ėt ki ayruġı ibret ala ve ḥükmüŋi revān ḍuta. Zīrā dirligüŋde ḥükmüŋi revān ėtmeseŋ, şöyle ki sen ḥayātda iken tevḳīüŋ ḍutulmaya, ölicek ṣoŋuŋda bütün ḥükmüŋi kim ḍutar?*** (Mercümek Aḥmed 1944 s. 344). ***sonları*** ‘son zamanları, sonuna doğru’: × ***Bahara çıkmaz. Mart sonları, bir, Yaprak Dökümü, iki, ince hastalıklıları götürür.*** (Mahmud Yesari 1943 s. 164). × ***Babasınıŋ yanında cıġara içmiyor, oṭur demezse oturmayordu. Yemek ṣoŋlarında içmege alışdığı sāde ḳahveyi Gülsüm Mollaya gizlice pişirtip, oṭasına çekilerek içiyordu.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 285). ***sonu*** ‘sonunda,… bittikten sonra, iş tamamlandıktan sonra’: × ***Harman sonu… “Ç…, köyüne damlayan Satıoğlu hiç te insaflı çıkmamıştı.***

(K. Bilbaşar 1939 s. 28). × ***Mustafa bu yarım lirayla gidip sakalını, şayet bir ay sonu, iki sefer dönüşüyse, saçını kestiriyor, bir gazoz içiyor, bir paket de tütün alıyordu.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 161). × ***Kadınlar yalvardılar, yakardılar otuz kilesini bağışlattılar, emme, muhacir Mehmed'in küçük kızını dağa kaldırdılar. Ekin sonu buğdayı harmana yığdık, mültezim geldi, hepsini çıkarmadınız diye söylendi söylendi.*** (F.C. Göktulga 1941 s. 98). ***sonu encamı*** 'sonunda, nihayetinde'. ***sonu fenaya var-*** 'iyi bitmemek, kötü sonuçlanmak': × ***Ḳalḳalım dedi. Bu ḳarınıŋ ṣuratını gördükçe taḥammül edemeyeceğim, ṣoŋu fenāya varacaḳ.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 138). ***sonu gel-*** 'bitmek, tükenmek': × ***Dört yüz elliyi geçti, beş yüzü buldu; hâlâ sonu gelmiyor. Frenk yanaşmanın ceketinin, yeleğinin, pantalonunun cebleri de tıklım tıklım***. (S.M. Alus 1944 s. 139). ***sonunda*** 'bitiminde': × ***Onunla o harman zamanının sonunda, frezlenmiş tarlalarda "bitli çoban" oynaya oynaya dünya evine girdi.*** (L. Tekin 1984 s. 18). ***sonunu getireme-*** 'tamamlayamamak, devam ettirememek': × ***-İnsānlar cemʿiyetile yaşarlar ama... diyor, faḳaṭ ṣoŋunu getiremiyordum...*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 79).

son II/soŋ II '(zarf, sıfat) sonda olan, en sondaki; yeni; sonra' ***<son I***. × ***Ḳarşumda bıyığı ṣaḳalı maṭrüş, ḳalın gözlüğü iḫtiyārlığiyle ġayr-ı mütenāsib derecede şıḳ, vaḳür bir İngilīz ile ʿinādına ̮hoppā, züppe, kalkık ucu sivri, pomāda bıyıḳlı, yanaġı kızarıncaya ḳadar perdāḫt edilmiş ̮hafīf māvī gözlüklü, cingöz, ṣoŋ modaya göre giyinmiş.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 84–85). × ***Riŋġ, Ġrāben, Kertnerştrase; bā-̮huṣūṣ bu ṣoŋ cādde günüŋ hemān her sāʿatinde gezicilerle memlūdur.*** (Cenāb Şahābeddīn 1335 s. 244). × ***Geçen ʿaṣırın ṣoŋ yetişdirdiği meşhur Tersāneli ḥacamatçı Rıżā bu ḳabīlden idi!*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 331). × ***Ṣāf uşaḳ ṣoŋ iʿtirāfātından mütevellid ḥicābla ḳan terlere batmışdı.*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 43). × ***Her ānıŋ mürüriyle ümīdimiz ṣola ṣola ṣoŋ beş daḳīḳayı da geçirdik. Sāʿat dörtledi. Şeker beğ görünmedi.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 213). × **Çorāb giymeği bile zevāʾidden ṣayan ṣoŋ moda yādigārlarına denecek, kollar koltuklara, bacaḳlar ḳalçalara ḳadar aʿyān, eŋse, göğüs hākeẕā. Bu çıplaġı demirci prostelāsı ḳadar da ehemmīyet-i kesāfeti olmayan yeŋi çıḳma "eponj", eski bürümcük taḳlīdleri mi örtmüş ʿadd-edilir?** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 179). × ***"Ḳuzum hekim Yāsef efendi, azıcıḳ şu küçük oḍaya gir de beni de muʿāyene ėt!" —"Ne var? Yine ne olduŋ, ḳalfa Hanım? Eski derdiŋ-mi tepreşdi?" —"Bilmez-misiŋ, doḳtor? Ṣoŋ geğreğimiŋ altında ṣancı...*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 182). × ***"Petro'ya soŋ günlerde tuhaf adamlar dadandı. Hele bir ikisini hīç gözüm tutmadı." —"Ėl ʿālemden saŋa ne? Mey-̮hāne değil-mi, herkes gelir. Hem Petro'yu bilmez-misiŋ, o ne panġodozdur o. Müşterīyi gözünden aŋlar, suya sābüna dokunmadan da atlatıverir."*** (Mahmud Yesari 1928 s. 144). × ***Gece yapraḳları siyāh görünen bir meşe ormanınıŋ ḳarşısında idik. Yaz, ḳış libāsını değişdirmeyen bu iri gövdeli aġacları ŋ dallarile örtdükleri pür-esrār ḳop-ḳoyu siyāh sāḥede ʿaṣırlarla uyuyan cesedleriŋ henüz ṭoprāġıŋ ̮hazm ėdemedigi ṣoŋ ḳırıntıları yatıyordu.*** (H.R. Gürpınar 1929 s. 135). × ***Soŋ bir ḳaç ay ẓarfında eni ḳonu serpilmiş-***

di. Boyu yaşından faźla gösteriyordu. (E.E. Talu 1928 s. 58). ***eŋ ṣoŋ*** 'en sonunda': × ***Bilür uṣı olan āh imdi bu ḳara yėri /*** **Öliser, olısar eŋ ṣoŋ yatacaḳ özge yėri.** (Naẓmī 1928 s. 4). **öŋ ṣoŋ** 'önünde sonunda': × ***Ben bu sözi 'aẕāb ḳorḳusından eyitmezven, kim anuŋçün eger ölüm niceme kim bir ṣavulmaz uyḳudur ve bir yaramaz asāyişdur, elbet-te öŋ ṣoŋ ölüm gelesidür.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 58). ***sonbeşik*** 'son çocuk' ADİL 2006 IV, s. 136: × ***-Bās ġalanları? Bās sānin başġa-başġa övladların? Bās sānin son ildā cercehizlā köçürdüyün sevimli ġız, sonbeşiyin?*** (Rähimov 2005 I, 166). × ***-Bās, sonbeşiyin necādir?.. -Bu evi bir-birinā ġarışdırmaġda misli yo̯ḫdur, sānin bu ġılınc-ġa̯lḫanlı oğlunun…*** (S. Rähimov 2005 II, 263). ***sonca demce*** 'nihayet, sonunda': × ***Sırık Haso vilâyet şosesinin keçiyoluna kavuştuğu yerde bulunan Pınarlı handa, sonca demce, şekersiz koyu bir çay içtikten sonra sarıp sarmalanıp, bir türkü tutturarak yola koyulmuştu.*** (U. Nazif 1948 s. 80). ***son cemaat yeri*** 'büyük camilerde camiye bitişik revaklı yer'. ***son derece*** 'iyice, en ileri seviyede': × ***Bunı aŋlamamaḳ içün ṣoŋ derece aḥmaḳ olmalı.*** (H.Ż. Uşaḳlıgil 1317 s. 180). × **İçlerinde ṣoŋ derecede alçaḳ göŋüllüleri vardır.** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 324). × ***Mābeynde arḳası var. Ṣoŋ derece tutuyorlar. Ḥerīf altı ayıŋ içinde mütemāyizden bālā oldu.*** (E.E. Talu 1928 s. 321). × ***Vāhimesi ṣoŋ derece fa'ālīyete başlayub 'acīb 'acīb sesler duymaḳla ḳorḳudan tir tir titrer.*** (P.N. Boratav 1995 s. 275). ***son gürlük*** 'yaşlılıkta yaşanan bolluk, ferah, sonradan bahtı açılma, varlıklı olma' DS 3664: × ***Kafes arkasında, peçe altında gençliği, güzelliği soldu. -Bugünler de son gürlüğü.*** (Mahmud Yesari 1932 s. 238). × ***Ağlaştık ağlaştık biraz da gülüşelim oğul, çalın, çığırın, aman Allah hayırlı etsin, başa yitirsin, son gürlüğü versin, ayağınan kadem, başınan devletli olsun, koşa yaşasın, uğurlu kademli olsun derler.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 150). × ***Bazan talih, insana son günlerinde gülermiş! Benim de bu kadarcık bir son gürlüğüm olsun!*** (Mahmud Yesari 1974 s. 28). ***son kertesine gel-*** 'son aşamasına gelmek': × ***Böyle heyecanlı tabiatlı kimseler heyecanlarının son kertesine geldikleri zaman yutkunmak mecburiyetinde kaldıkları anda çabuk yıpranırlar. Saçları dökülür.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 46). ***soŋ nefeste*** 'ömrün sonunda, ölürken': × ***Ey ecel ben̯ hastaya luṭf it amān vir bir nefes/Ṣoŋ nefesde umaram ol cānı görem bir naẓar.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 472). ***soŋ peşimān/soŋragı peşimān*** 'sonradan olan pişmanlık, en sonunda ortaya çıkan pişmanlık': × ***Gėçer bu dünyā ḳalmaz 'ömr pāyidār olmaz/Ṣoŋ peşīmān aṣṣı ḳılmaz tevbeye gel tevbeye.*** (Eşrefoğlu Rümī 1286 s. 26). × ***Ey dünyāyı cem' iden ṣoŋra ḳoyuban giden/Olmadan ṣoŋ peşīmān tevbeye gel tevbeye.*** (a.e. s. 27). × ***Elüŋde fırṣat variken māluŋa mālik ol zinhār/Hīç āṣṣı ḳılmayısardur saŋa ṣoŋrağı peşīmān.*** (a.e. s. 57). ***son pişmanlık ele girmez*** 'iş işten geçtikten sonra pişman olmanın faydası olmaz': × ***Ben me'yüs iderseŋiz ŋāçār ḳalırım, ben de bir şeyi yaparım ki sizi peşimān ederim: O ögke ile ḳalḳan ziānile oturur, ṣoŋ peşīmānlık ele girmez.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 67). ***son pişmanlık fayda etmez/soŋ peşîmânlık fâide etmez*** 'iş işten geçtikten sonra pişman olmanın faydası olmaz': × ***Şāh eger naṣīḥatim ṭutub bir dem daḫı gülmemiş olaydıŋ bu herde bir dāne sıçan ḳalmayub cümlesi ṭaşra çıḳub***

helāk olurdı ve herkes rāḥat olurdı didi. Şāh güldügine peşīmān oldı ammā neylesün ṣon peşīmānlıḳ fā'ide itmez didi. (Tārīḫ–i ḳırḳ vezīr 1303 s. 275). ***son pişmanlık para etmez*** 'iş işten geçtikten sonra pişman olmanın faydası olmaz': × ***Böyle bir kadın nikâhla alınır mı? Duyanlar ne demez; son pişmanlık ta para etmez.*** (S.M. Alus 1944 s. 70). (Argo) ***son posta*** 'ölme, ölüm; en yeni, en son' H. Aktunç 1998 s. 261. ××

son/soŋ III 'eşene' <***son I***. × ***Hacer bir ebe mahāretiyle ḳızını dogurtmuş, zamanını bekleyip ṣoŋu da almış, ḳordonu kesmiş. Hepsini yapıp bitirmişti.*** (H.R. Gürpınar 1335h s. 121). × ***Bir yığın kanlı parçayı leğene yığmıştı. İlk gördüğü bu yığın olmuştu. "Gürbüz bir çocuk, gürbüz bir çocuk, iyi bağırdı. Sonunu bahçeye gömelim, uğurdur."*** (Füruzan 1972 s. 89).

sona b. ***suna***.

soŋak b. ***somak III***.

sonala- 'her şeyde noksan aramak' ADİL 2006 IV, s. 136. ××

sonda 'suyun derinliğini ölçmek, dibini incelemek için kullanılan araç; boşluğu yoklamaya yarayan uzun demir araç' <İt. ***sonda*** a.m. G. Meyer 1893 s. 49. × ***Oysa, Ateşoğlu tam ayar, has denizciydi. Dibine öyle iki yüz kulaç uzunluğundaki sondayla varılabilecek denizleri deniz değil, kara sayardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1999ö s. 227).

sondacı 'sonda işiyle uğraşan' <***sonda***. × ***Bu teknelerde, geceleyin, yirmi otuz dalgıcı, havacıyı, kürekçiyi, sondacıyı, onlara ait araçları, aylık kumanyayı, denizden çıkaracakları çuvallar dolusu süngeri barındıracak yer yoktur.*** (Halikarnas Balıkçısı 1999ö s. 191).

songur b. ***sungur***.

sonra I/soŋra/soŋura/sora (bağlaç) b.m. <***soŋ*** + ***-ru/-ra*** directivus eki, Bartholomaeus Georgievits 1943 [1544-1548] s. 118, J.W. Redhouse 2006 s. 1181b, C.C. Carbognano 1794 s. 624, DS 3664. × ***Ṣoŋra ḳardaşumuŋ 'aczini, żarüretini görüb esirgedüm, evüme getürdüm, 'ayāl ėdindüm...*** (Ferec v. 97a). × ***Ol gėce vezīr vardı, bir bucaḳda büzüldi, yatdı. Ṣoŋra barışdılar.*** (a.e. v. 243a). × ***Ṣoŋra ḫunkāra 'āṣī oldı, ḳaçub vardı, Arnavıdda bir ṣarpca yėrde ḥarāmī gibi ḍuraḳlanmışdı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 112). × ***Ve aġda evvelā iki yüz dirhem bir aḳçaya ola. Ṣoŋra iki yüz elli dirhem bir aḳçaya ola.*** (Ö.L. Barkan 1942 [1502] II, 25). × ***Ve Ayasloġ ve İzmir tevābi'lerinde[n] olan buġürci 'arab[a?]lar zamān–ı sābıḳda buġür ḫidmetin ėderler imiş. Ṣoŋra buġür ḫidmeti ref' olınub evden eve seksener aḳca vaż' olınmışdur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [935/1528] s. 12). × ***Ve sipāhī timārlarında mevḳūf olan çiftlikler ṣoŋra ma'mül olsa gėrü sipāhīlerine müte'alliḳdür, ḫāric-i defterdür dėyü 'āmil daḫl ėtmez.*** (a.e. s. 47). × ***Ol o̱ht ülkerleyin çoḳnaşdı güldi, yedigen bigi ṣoŋra bir bir öldi.*** (Şeyḫoġlı Muṣṭafā 1979 [1540] s. 344 no. 5696). × ***Ėtme heves sevicilige gel ḳadın ḳızım / Görüb bıçaḳla ṣoŋra urur seni baldızım.*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 50). × ***Ṣoŋra yüriyiş olıcaḳ Yanḳo mel'ün ḳıral-idi, Ungarusdan dinc leşker getürdi, ḥiṣāra ḳoydı.*** (Oruc b. 'Ādil

1343/1925 s. 71). × ***Paşa baştardasınuŋ çādırı Cığal-oğlı zamānında serāserden olub ṣoŋra bir yeşil, bir ḳırmızī ḳaṭīfeden ėtdiler.*** (Kātib Çelebī 1329/1656 s. 156). × ***Dil-i üftāde kāmını alsın da ṣoŋra çaprāz çıḳarsa, onu da o zamān düşünürüz.*** (Feraizci-zâde 1978 s. 123). × ***Keŗhanede yeyüp içtiler, her keyflerini çattılar, ṣoŋra da bruza ėttiler.*** (L. Bonelli 1902 s. 57). × ***Ey, ṣoŋra? Buradan nereye cehennem oldular?*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 108). × ***A ḳızım, ṣaḳın ha, öyle çocuḳluğun lüzumu yoḳ, ṣoŋra ādama ne dėrler?*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 27). × ***Ṣoŋra, efendim, ḳarı bu dullardan yaşca en büyüğünüŋ fālından başlayaraḳ birer birer söylemiş.*** (a.e. s. 93). × ***Bir şeyi ādam-ʿaḳıllı ṣoruŋ, yoliyle aŋlayıŋ, ṣoŋra insāna güzelce aŋlatıŋ.*** (a.e. s. 240). × ***Atıŋ başını elleriyle ṭutdu. Sevgilisini öper gibi evvelā aḳıtmasından, ṣoŋra abraşından öptü.*** (Maḥmūd Yesārī 1928 s. 276). × ***İki gün ṣoŋra ʿale-s-seḥer Londra'ya vāṣıl olduġı daḳiḳasiyle ḫaber vėrilebilir.*** (Muṣṭafā Sāmī, YTEA 1974 [1840] I, 81). × ***İçeriden ḳumlarıŋ çıtırdadığı işidildi; bir az ṣoŋra ḳapunıŋ demiri ġıcırdadı.*** (H.Ż. Uşaḳlıgil 1307 s. 15). × ***Bir hafta ṣoŋra Cemīl buradan āzād buzad Paris'de beni gözet olacaḳ.*** (Meḥmed Ra'ūf 1330 s. 15–16). ***bir neçe günden soŋra*** 'birkaç gün sonra': × ***Bir neçe günden soŋra üstād oġlana eyitdi***. (Tārīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 230). ***bir zamandan soŋra*** 'aradan belli bir zaman geçince': × ***Bir ip alup kendüni bu aġacuŋ ḥalḳasına aṣa ḳodıydı oğlan yemīn idüp ölsün didi. Bir zamāndan soŋra bāzirgān nerḫüm oldı. Oġlan daḫı az zamāndan dalḳavuḳlar ile mālı telef idüp... etmege muḥtāc oldı.*** (Tārīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 222). ***bundan sonrası:*** × ***Ṣoŋra alacaġıŋız ḳaṭʿī söz "şimdiye ḳadar naṣıl idāre ediyorsa bundan ṣoŋrası o ṣüretle yapsın!!"*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 76). ***-den sonra*** '(edat, ablativus ile) artık, bundan böyle, bu yaştan sonra, bu saatten sonra': × ***Edebāli ḳızından bir iki ay öŋdin Allāh raḥmetine vardı ikisin daḫı Bilecik ḥiṣārında ḳodılar. Üç aydan ṣonra ʿOsmān ġāzī daḫı Allāh raḥmetine vardı, ammā Sögütde vefāt eyledi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 34). × ***Birez leşker daḫı bu ḥiṣārun üzerinde ḳodı. Gendüsi Aḥmed paşa göçüb gitdi. Bir ḳaç günden ṣoŋra bu ḥiṣāra ḳoduġı leşker daḫı ḳodı gitdi***. (a.e. s. 177). × ***On günden ṣoŋra melik gėrü beni ḥāżır ėtdürdi. "Ey Taŋrıdan korkmaz ẓālim! Cigerküşemi necün öldürdüŋ?" dėdi. Ben gėrü ṣucsuzlıġumı ʿarż eyledüm: makbūl düşmedi. Döndi beglerine, eyitdi: "Nėdelüm bunı?" dėdi.*** (a.e. v. 44b). × ***Gine bir gün bir müddetden ṣoŋra Keŗh-i Baġdādda yürürdi. Gördi, bir gözsüz, pāre pāre murakkaʿ geymiş, ferhān oturur.*** (a.e. v. 216b). × ***Meẕkür Cirbenüŋ sıġları ay başında üc günden ḳaçub gelmez. Üc günden ṣoŋra bu cümle doḳuz gün az az artar.*** (Pīrī Re'is 1935 [932/1525] s. 666). × ***Andan atam ol oğlancuġı velī-ʿahd ėdindi, pādişāhlıġı anuŋ dest-i taṣarrufında ḳodı, gendüsi künc-i ʿuzletde münzevī oldı. Ol bizüm pervde-müz oğlan birḳac gün ki pādişāhlıḳ ėtdi, azdı, müfsid hemnişīnler söziyle atam melik-i Deryābārı ezdi. Andan ṣoŋra baŋa ḳaṣd eyledi.*** (Ferec v. 46a). × ***Birḳac günden ṣoŋra pīr daḫı bāḳī sarāya göcdi. Keḫudālıḳ oğlanlarına degdi.*** (a.e. v. 123a). × ***Bir müddetden ṣoŋra Dalla evden cıḳdı, ḳızları cığırışdılar: "Bize pīrāye getür!" dėdiler. Dalla eyitdi: "Olsun, ḳaydın yėyem." dėdi.***

(a.e. v. 218b). × ***Ṭoġrı Eŋgüriden geldiler. Bu vilāyete geldüklerinden bir nice yıldan ṣoŋra Erṭoŋrul ġāzī Allāh raḥmetine vardı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 8). × ***Ve andan ṣoŋra küffāra ṣol-ḳadar ġazā ėtdiler-kim oḳları dükendi ve ḳılıcları çöngeldi.*** (a.e. s. 112). × ***Andan ṣoŋra Ḥüseyn... gelüb İstanbulı egirtdiler, niçe ādemler öldürdiler*** (Ṣaltuḳ-nāme 1974 [15.yy.'ın sonu] s. 308 v. 154b). × ***Bu feṯḥiŋ tārīḫi ḳara baġdan tārīḫinden iki buçuḳ ay ṣoŋra vāḳi'oldı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 180). × ***Bundan ṣoŋra geldiler, Aḍanada bir ġarīb ḥiṣār yapdılar, bir daḫı Ṭarsusda yapdılar.*** (a.e. s. 232). × ***Feṯḥ-i ḳaraca ḥiṣār derler ki bir ḳaç yıldan ṣoŋra ḳaraca ḥiṣār küffarı Erṭuġrula ḥużür vermez olup iẓhār-ı 'adāvete başladı.*** (Neşrī 1859 [15. yy.] s 193). × ***Ḳoyun tamām dölüni dökdükden ṣoŋra mayıs içinde ṣayılur ve hem ḳoyunıla ḳuzı bile ṣayılmaḳ emr olunmuşdur***. (N. Beldiceanu 1967 [1501] v. 25b). × ***Bir müddet ḫidmetden-ṣoŋra ṭa'ām üzerinde ḫidmet eden kölelere lāḥıḳ olmış raṣad bulup ziyāde sevdiğim bir ṭa'āma dārāi hüşber nihāde eylemiş imiş. Çünki ekl edüb ṭa'āmdan ḳalḳdım ḳalbime bir ża'f geldi ve hemān gendümi żāyi'eyledüm.*** ('Alī 'Azīz 1268 s. 130). × ***Reyis tīz oğlana gözüŋ yum didi. Bir sā'atdan ṣoŋra gözüŋ aç didi. Açdı gendüni bir ṭaġ üzerinde gördi.*** (Tārīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 224). × ***Ben bu ruhbānı görmeyince gitmem diyüp ḥayvandan indi bir sā'atdan ṣoŋra siyaḥ libāslar ile bir kişi çıḳa geldi.*** (a.e. s. 245). × ***Vezīr 'Abdul'azīz bir ḳaç günden ṣoŋra ṣulṭān 'Alā'addīn ḳatına gelüp ḳamu aḥvāli 'arż ḳıldı.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 10). × ***İlini vilāyetini alup tekfürı dutup bir ḳaç günden ṣoŋra ḳıyıdan gördi gelüp Edirnede ḳarār ėtdi.*** (a.e. s. 73). × ***Böyle tünediği ağaç dallarını ḳurutan, bacasına ḳonduġu ocaġı muṭlaḳa söndüren bayḳuş gibi paşanıŋ başını yeyen bu uġursuz pīç ḳurusunu bundan ṣoŋra bir daha görmek istemem.*** (Ebū-Bekir Ḥāzım 1326y s. 90). × ***Bu yaşdan ṣoŋra senüŋle, ḳarıŋla, yumurcaġuŋla artıḳ uġraşacaḳ artıḳ ḥālim yoḳ diyor.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 76–77). × ***Züt! Seniŋ gibi bir pırġıç üç cān telef etdikden ṣoŋra kendi kendine ḳıyacaḳ, öyle mi?*** (Gürpınar 1341 s. 384). × ***Aynasızlanma oğlan... Ṣoŋra senden evvel pantolonuŋ ṣızar...*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 102). × ***İyice ḫātırlıyorum. 'Ali çavuş ṣaḳal ṣalıvermişdi. Efendisi mīrlay beg oldukḍan ṣoŋra İstanbulda ḍuramaz imiş. Bi aydan ṣoŋra memleketine gitdi.*** (Aḥmed Rāsim 1927 s. 129). × ***Aġlayamadı, bir ḳaç ḳuru hüngürtüden ṣoŋra Nihāda maḫṣūṣ bir ḳoḳu, ḳocasınıŋ bütün maḥremiyet-i meşrū'asını ḫıṭār eden ṣabr-şiken bir rāyiḥa artıḳ Ṭal'atda ārama muḥāl bıraḳmadı.*** (H.R. Gürpınar 1927m s. 203-204). × ***Ḳırḳ sene hızmat ėdiyo hocaya, ḳırḳ seneden soŋra nėye hızmat ėdēn deyo, darılıp yola çıḳıyo gediyo.*** (A. Caferoğlu 1940 s. 34). × ***Bir hefteden soŋra gėdip paralarŋızı getirip böleceksiŋiz.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 130). × ***Tirepol gasabasında bi sene durduḫ. Bi seneden sōŋa memleketimize ėvk ėtdi.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 43). × ***İḫdıyar dėdi ki: ölum sen mi delisiŋ ben mi deliyim. Benim aḫ saḳhaldan söna, seni götürmekliğe ne halım var dėyin cuvap vėrdi.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 163). × ***Üç gündān sonra gālib şāhārā çatdılar.*** (Azārbaycan Nagılları 2005 III, 49). ***en sonra:*** × ***Yā budur ben ṣayrusına emsem ėde bir oŋat, / Öldüre eŋ ṣoŋra ben ölmelüsini, yā Naṣüḥ.*** (Naẓmī 1928 s.

14). × ***Yoḳ ḫafiyye. Şimdilik aḳlām-ı istiḥbār var: / Ṣoŋradan girdi bu ṭarza eski 'unvānıŋ adı.*** (Şair Eşref 1958 s. 139). ***sonracığıma/sonracıma/sonracağızıma*** 'ondan sonra, gelelim sonrasına': × ***Ama, diyeceksiniz ki, ıstakoz ağı pahalıdır, sonracığıma kolay da yapılmaz. Olsun. Bu kadarcık bir fedakarlığı çok görmemeliydi Apostol Efendi'ye...*** (S.F. Abasıyanık 1952 s. 43). × ***Boyna sopa çekiyorlardı. Ondan sonracıma, ekmeği çok yiyorsun, kaynanana hürmet etmiyosun, kocana riâyet etmiyosun! Huzur dirlik vermediler çocuğa.*** (F. Baykurt 1955 s. 10). × ***Ondan sonracağızıma söyleyeyim efendim, girersin mutfağa, istediğin gibi, gönlüne göre yemekler yap... Patlıcanlı pilâv, irmik helvası, uskumru dolması...*** (A. Nesin 1958k s. 5). × ***Ondan sonracığıma, sen ölçeriyorsun ki komşular köyleri bırakıp kentlere yörüsün! Yörüsün, arkadaş. Yöreyenlere dur deyen yok zati. Emme köyler boşalmasın!*** (F. Baykurt 1967k s. 266). × ***Hemi de şeker getirip okul bebelerine dağıttılar. O deliksiz boncuklardan, tükenmez kalemlerden, sonracığıma, düdüklü bebek gibi oyuncaklardan, uçaklardan tüfeklerden dağıttılar.*** (F. Baykurt 1967a s. 134). × ***Öyle ya, biz tezek bulamıyok, tir tir titriyok, onlar güzelim kömürün karşısına geçip keyif çatıyorlar. Ondan sonracığıma, bizim kül dökenler perperişan geberip giderken, o dudağı boyalı, kalçası kalınlara ne dersiniz?*** (M. Makal 1971 s. 91). b. ***ondan sonracığıma***. ***sonradan*** 'daha sonra': × ***Elbet. Daha ilk günü de ondan. Ṣoŋradan alışırsıŋ. Hem, seniŋ müsteşār begiŋ iltimāslısı olduġunu bellerler ise...*** (E.E. Talu 1928 s. 73). ***sonradan çıkan boğunuz kulağı geç-*** 'bir şeye sonradan başlayan ustasını geçer': × ***"Çoluk çocuk kumar bilmezdi," dedim, "sen öğrettin, öğrendik. Papaz kaçtı bilirdim, altmış altı bilirdim, düz iskambil bilirdim, babamla kapalı, açık pastıra oynardım. Mâsum bir yavrucaktım. Namussuz adam, kumara alıştırmakla kanımıza girdin!" "Öğrettik de n'oldu?" dedi. "Sonradan çıkan boynuz kulağı geçti. Hepiniz kesemin, cıgaralarımın dibine darı ekiyorsunuz.*** (M. Seyda 1970 s. 335). ***sonradan çıkma*** 'doğumdan sonra ortaya çıkan': × ***Kendisi, "Doğuştan dişsizim" diyor. Doğru değil bu. "Doğduğum gibi dişsizim" demesi lazım. Ayaklarımız için, bir cihetten doğru, bir cihetten yanlış, sonradan çıkmadır deriz. Asıl dişlerimiz sonradan çıkmadır.*** (S.F. Abasıyanık 1955 s. 72). ***sonradan görme*** 'görgüsüz': J.W. Redhouse 2006 s. 1181, M.Z. Pakalın 1972 III, 257: × ***Ama biz, tırnak kesip, kaş yolup, ağda vurup kazandığımızla bir de oğlancı babamıza bakıyoruz. Sakın bu sonradan görme de Bursalı olmasın?*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 185). × ***En nihayet ona tam bir müsavat vermek isteyince de bir sürü yersiz taleplere, saçma hareketlere ve sonradan görme arzulara tahammül mecburiyetinde kaldı.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 14). ***sonradan görmelik*** 'görgüsüzlük': × ***Artık, enişte, Kanarya, Agavni yarışa giriştiler. Tayfuru yerin dibine batırıyorlar; ailesinin sonradan görmeliğini, kendisinin kuş beyinli, manken kılıklı, soğukneva olduğunu sıralıyorlar.*** (S.M. Alus 1933p s. 50). ***sonradan görmüş*** 'görgüsüz': × ***Siz bir ġardan giderken soḳaḳlar ve meydānlar size ḳollarını açıyor ẓann edersiŋiz. Zīrā Viyana 'ṣoŋradan görmüş' bir şehir değildir, orada Habsburġ ḫānedānı ḳadar ḳadar ḳıdemli bir aṣālet ḥissolunur.***

(Cenâb Şahâbeddîn 1335 s. 232). ***sonradan sıkmaylan büzük daralmaz*** ‘(atasözü) doğuştan olmayan sonradan çaba ile elde edilmez’: × ***Okuyacak çocuğun içinde olacak. Birez de alnına yazılacak. Hani, sonradan sıkmayla büzük daralmaz derler ya, onun gibi. Büzük baştan dar olacak...*** (Fakir Baykurt 1960 s. 147). × ***“Sonradan sıkmayla büzük daralmaaaz!” dedi. “Büzük baştan dar olacak...” Kendi kendine dört beş sefer böyle dedi.*** (F. Baykurt 1967a s. 195). ***sonradan sonraya*** ‘gitgide, aradan zaman geçtikçe’: × ***Huvat’ın o dakka soluğu içine kaçtı. Ne yapacağını bilemedi. Bir yorganı başına çekti, bir tekmeledi. Sonradan sonraya, “Vay geçmişini!” diye ayağa kalktı, Atiye’ye bir dayak attı, bir dayak attı.*** (L. Tekin 1984 s. 30). × ***Atiye, ilk başlarda, yalnızca, Dirmit’in ot yığınını dağıtıp bahçeye yaymasına kızdı. Ama sesini de pek çıkarmadı. Sonradan sonraya aklına şeytan girdi. Dirmit’in atlarken elini cinlere verdiğini, onca yükseklikten atlayıp da bir yanını kırmamamın tek yolunun bu olduğunu düşünmeye başladı.*** (a.e. 58). ***soŋrağı*** ‘sonraki, sonra gelen’: Meninski 1680 II, 2975, TS 3508, DS 3664. × ***Ṣoŋrağı peşīmānlıḳ aṣṣı ėtmez***. (H. Duda 1930 s. 66). ***o sonraki iş!*** × ***Patişahın oğluna çatmış, muhappet ėtmişler; Patişahın oğli pize kel tėmiş. O sonragi iş tėmiş.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 201). ***sonraları I*** ‘(isim) sonları, son zamanları’: × ***Sendika hesabına, öğleden sonraları daktilo kursuna devam edeceğim.*** (Orhan Kemal 1965f s. 283). ***sonraları II*** ‘(zarf) daha sonraki zamanlarda, sonunda, nihayet’: × ***Orṭa ḥālli eṣnāflar, cebeci, bostancı ṭaḳımları olup sonraları yaʿnī yeŋiçerilerden ṣoŋraları bunlara ketebeden orṭa yaşda bulunanlar dāḥi dāḫil olmuşlardır.*** (Meḥmed Tevfīḳ 1300 s. 24). × ***Daha sonraları babalarımıza yardım etmeğe özenir, kaybolan deve torumlarını aramak için en sık yerlere dalardık.*** (Sabahattin Ali 1935 s. 127). × ***O vakitler, sonraları moda olan kuyu çemberi gibi yakalıklar daha yok. Yakalıkların enleri kısa, önleri muskavari, yana kırık; gırtlak rahat serbest...*** (S.M. Alus 1944 s. 16). × ***İkindiden sonraları, bahusus mehtaplarda, hepsinin önleri ve içleri hanımlarla madamlarla dolu.*** (a.e. s. 23). × ***Cumhuriyetten sona Bulgaristan göçmenleri yerleşti. Önceleri çanak, çömlek, saksı ve testi yaparlardı, Sonraları daha ince işlere başladılar. Kallavi fincanlar, lâledanlar, vazolar yaptılar.*** (B. Arpad 1976 s. 8–9). × ***Sonraları, bu şiirin bütününü bulmak için günlerce aranacağım. Antolojiler karıştıracağım. Ah, güldeste, evet! O güldestelerin çoğuna fazla güvenmesem de, bir “belki” ile sayfalarını didikleyip duracağım.*** (A. Ağaoğlu 1981s s. 27). × ***Sonraları televizyon başından kalktığı kimi ender zamanları ise, gökyüzüne çevirdiği hassas teleskopunun başında geçirecek...*** (M. Mungan 1999 s. 32). ***sonraleyin*** ‘sonrasında, daha sonra’: × ***Eşeği satarsam çeyizi alabilirim emme, sonraleyin biz eşeksiz ne idek ki? dedi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s 147). ***sonram/sornam*** ‘sonra, daha sonra’: × ***–Yoh. Eyle, teskire çızıhtır. Sadırazamın neyin davatı olanda, Terşüfattan teskire gönderürlerdü. –Başüstüne sultanım! - Cızıhtırdıhtan sornam da, gatla, zarfa goy.*** (E.E. Talu 1937 s. 87). × ***Gardaş gardaş aynicaz işte. Yüzüme yan yan baktı. Sonram hep bi olup yanımızdan açıldılar, kendi aralarında gonuştular. Biz söyleştiklerini anlamıyoduk emme, Şaban***

sert sert bişeyle diyodu. (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 826-27 s. 46). ***sonrası*** 'devamı, sonrası': J.W. Redhouse 2006 s. 1181b. × ***Öğle sonrası vakti. Erkek tıraş oluyor. Kadın tuvaletini yapıyor.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 51). ***sonrası ebenin kuşağı*** 'sonrasında ne olacak, anlamında ironik bir deyim': × ***-O zaman o, sizden, kendinden, dünyadan, paradan, yoldan, görünür görünmez, tadılır tadılmaz her şeyden iğrenecek. -Sonra?.. -Sonrası ebenin kuşağı... Siz... -Peki peki, uzatma! İstediğini yaparız, dediler.*** (S.F. Abasıyanık 1952h s. 64). ***sonrasına*** b.m. × ***Yarın şuraya gideceğim, öbür gün şurada bulunmıya mecburum diye söylenip duruyordum, fakat neye yarar, o, bir sene sonrasına bile razı idi.*** (F.C. Göktulga 1941 s. 63). ***sonrası sovan doğra*** 'sonrası ne olacak, anlamında ironik deyim': × ***Birden sordu: "Sonra ne oldu Uluguş nine?" "Sonra ne olsun?" dedi Uluguş. "Sonrası sovan doğra oldu! Gökçimen'de çok kızlar yetişti sonra. Çevre köylerin varsıllarını gözellerini seçip seçip aldılar.*** (F. Baykurt 1971t s. 149). × ***"İlâzım şinci onu götürüp Biloşun en berk adamına, eşkıya Mevlüdün bubası Eşrefceye teslim etmek!.." "Sonra?" "Sovan doğra!" "Deli Linlin, yarın candarmalar gelirler, seni gayfada bulamazlar, derle bu işi bu yaptı!*** (a.e. s. 369-370). krş. ***evveli. sonra sonra*** 'çok sonra, daha sonra, sonraları, zaman geçince': J.W. Redhouse 2006 s. 1181b. × ***Benim için bu kāfī idi. Tencere yuvarlandı ḳapaġını buldu idi!.. Geç öğrendim ama iyi öğrendim... Faḳat ṣoŋra ṣoŋra aŋlıyordum ki yine mükemmel değilmiş... Çünki bunda bile büyücek bir şā' ibe-i vaṣl var imiş...*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 19). × ***Ben ilk görücüye çıktığım zaman pek utanmış ağamıştım ama... sonra sonra alışmıştım da görücülerin karşısında gerdan kırar, göz süzer, ağız büzer, çıtır pıtır konuşur şirin görünürdüm.*** (A.G. Arcan 1932ed s. 9). × ***Sonra sonra bu genç kadının buraya nasıl ve niçin geldiğinin hikâyesini biraz öğrendik: Bu kız bir kunduracının kızı, Aydın demiryolu memurlarından birinin de karısı imiş. Kocası günün birinde biraz para çaldığı için hapis edilmiş.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 217). × ***Aman ağabey! diyordu, bir bakıma göre annemin hakkı var. Parasızlık çekilir şey değil. Belki sonra sonra sevebilirsin. Nikâhta keramet vardır, derler.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 11). × ***Onun hafif bir sürme gölgesi ortasında parıltıları artmış, iri mıknatıslı gözleri ruhumu okşarken sonra sonra kalbimi burkar gibi tesirlerini artırdı.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 134). × ***Önce hiç kötülük ummamıştı ama, sonra sonra kalbi çürüklenmişti.*** (F. Baykurt 1959y s. 94). ***sonraya kal-*** 'ertelenmek, ileri bir tarihe bırakılmak': × ***Sonraya kalan kazadan korkma. son son*** '(zarf) 'sonunda, nihayet': × ***Atiye'nin dikiş dikmeyi, okuyup yazmayı nerde öğrendiğini düşüne düşüne bir hal oldu. İçine bir şüphe oturdu. Son son ortalığa bir şırınga icat edip iğne vurmaya kalkmasını, karısının aklına şeytan aklı karışmasına bağladı.*** (L. Tekin 1984 s. 36). × ***Mahmut'tan öfkesini alamadı. Kapıyı tutmadığı için Halit'e çıkıştı. Son son böyle bir oğlan doğurup ortaya çıkarttığı için Atiye'ye çattı.*** (a.e. 141). ***son sonu*** 'en sonunda, nihayet': × ***Emme başkasının çıkarına olursa kıçını kıpırdatmaz! Mera sürmekten de geri kalmaz! Nohut Deresine de sabah koştu sonu sonu! Bana kalsa, bu köye bir ateş verip yakarım.*** (F. Baykurt 1961

s. 7). × ***“Yahu, ağzımdan and çıktı, heç olmazsa yol geçecek kadar yer verin de kırdan bayırdan gidip geleyim.” demiş. Vermemiş bizimkiler. Öte uğraş, beri uğraş… yok! Son sonu, bir Üseyin ağa varmış. Köyün baştutar bir adamıymış. Kara Bey onunla dostlaşmağa başlamış…”*** (a.e. 238). ***sonunda/soŋında*** ‘en son, nihayetinde’: × ***Abuḳatlıġa gelince ḳānün–nāmeniŋ bu işe dikiz eden cihetini o hepsinden mükemmel biliyor. Ṣoŋunda kim kimi ḳafese ḳoyacaḳ görürsüŋ.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 141).

soŋra b. ***sonra***.

soŋucu b. ***sonuç***.

sonuç/soŋucu ‘sonunda, en sonu, en sonunda, nihayet, nihayetinde’ ***<soŋ + uç.*** DS 3664, TS 3508. × ***Sen māluŋa ṭapmaġıl köşk sarāy yapmaġıl/Şol çalışıp yapdıġuŋ ṣoŋucı vīrān olur.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 120). × ***Yüz yıllar hoşlığıla Ömrin geçerse Yunus/Sonucu bir nefesdür sen anı unutdun dut.*** (Yūnus Emre 1943 [14.yy.] s. 335, no. 2713). × ***Biŋ öldürdüŋ dut ceng erinden, / Soŋ ucı alu ḳalduŋ mihterinden.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 4432). × ***El altındaġılaruŋı ėtme güc / Ki devrān eli üstin olur ṣoŋ uc.*** (Ferheng–nāme-i Sa‘dī 1340/42 s. 45 no. 98). × ***Ṣoŋucı işitdüŋ ki virdi yile/Ne baḫtlu ol kim bu sırrı bile.*** (Ferheng–nāme-i Sa‘dī 1340–42 [1073] s. 6 no. 72). × ***Gel ey ulu eyleme gėceye göç/Ki bir resme ḳalmaz bu ‘ālem ṣoŋ uc.*** (a.e. s. 12 no. 140). × ***El altından ġulāmuŋa itme güç./Ki devrān eli üstün olur soŋuç.*** (a.e. s. 45 no. 537). × ***Öküş ḳatılıḳ göresidür ṣoŋuç./Oġıl kim atadan götürmeye güç.*** (a.e. s. 64 no. 780). × ***Ve ger kimseden kişi götüre güç./Anuŋ adı gayretsüz olur ṣoŋuç.*** (a.e. s. 70 no. 856). × ***Pes ma‘şūḳ becid dutdı, ṣorardı, ve ‘avrat hīç cevāb vėrmezdi, ṣoŋıcı ‘avrat eyitdi: oşbu suvāldan geçgil!*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 87). × ***İŋen ilerü vardı ḳaḳıdı ṭop. / Ne bilsün ḳılasını ṣoŋ ucı hop.*** (Mes‘ūd bin Aḥmed 1991 no. 3382). × ***Ṣoŋ ucı buldı bir ancılayın yėr***. (Fąhrī 1974 [1367] no. 718). × ***Soŋ ucı biş on güne rāżī ola/Zihī maṣlaḥatcı ki ḳāżī ola.*** (C. Dilçin 1991s. 334). × ***Gidem ben seni nite ḳoyam gidem/Nidem ṣoŋ ucı ger olursa nidem.*** (C. Dilçin 1991s. 142). × ***Aşā uğraş, yoḳarı uğraş dėrken, gızıŋ da çėcikleri gevşemiş. İş yolunda, emme, yanaşmak guç. Soŋucunda yol bulmuşla ēvlenmeye garar vėmişlė***. (A. Caferoğlu 1943 s. 6).

(AD) **soŋura** b. ***sonra***.

sonu-sopu b. ***soy sop***.

sonuş- ‘temasta bulunmak, görüşmek’ H. Vambéry 1901 s. 207. × ***Bularuŋ önine ta‘ām ḳodı bularuŋ ile sonuşmadı.*** (a.y.)

son üsdü ‘sonunda’ × ***Ellebene geldim yoruldum durdum/Doḫuz bıçağ attım börgünden vurdum/Soŋ üsdü gendi canımdan oldum/Sebeb oldu oğluŋ datlı canıma.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 201).

son yaz ’sonbahar’ × ***Gerek söylentilere, gerekse eldeki bilgilere göre, Uzun Mehmet sonyazda bulduğu maden kömürü örneklerini ancak ilkyazda ve karadan, İstanbu’la görütür. Çuvalındaki yanar taşları ilgililere gösterir.*** (M. Seyda 1970 7). × ***Sonyazın sıcağını,***

bolluğunu, bereketini götürmüş leylekler yeniden geliyor. (M. Güler 1990 s. 80).

sop ‘soy, sülale, boy’ Meninski 1680 II, 2698 J.W. Redhouse 2006 s. 1189b. ××

sopa ‘değnek, çoban değneği’ Meninski 1680 II, 2698, J.W. Redhouse 2006 s. 1189b, Thury 1885 s. 51. ***sopa deynek*** ‘döve döve’: × ***Fadik, yeşil başörtüsünü yüzüne sardı. Eşeği sopa değnek sürdü. Mustafa iki adım arkasında yürüyordu.*** (Kemal Tahir 1957k 311). ***sopa ile kovsan*** ‘ne kadar zorlasan da’: × ***Gülsümün kaçmasından korktukları zamanlar ne kadar değişmişti. Şimdi sopa ile kovsan şuradan şuraya gidecek hali yoktur.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 124). ***sopa sopaya gel-*** ’sopalarla kavga edecek duruma gelmek’: × ***Yer ġavġasından ṭolayı iki ḳadın ṣopa ṣopaya geldiler. Dögüşenlerden birinin ḳız çocuġu anasına yardım etmek içün çeŋesiniŋ var ḳuvvetiyle ̮hāṣmıŋ ḳıçını ışırdı.*** (H.R. Gürpınar 1335h s. 65). b. ***zopa***.

sopalı ‘üzeri yol yol olan veya çubuk şeklinde desenleri bulunan’ × ***O aralıḳ ḳameriyeniŋ öŋünden yalınıŋ aşcıbaşı Ṭosun Aġa ḳollar dirseklere ḳadar ṣıvalı, belde al ṣopalı ipek foṭası boynından aşaġı gögsüne ṭoġru gümüşden bir selsebīl teşḳīl eden ḳordonıyla geçmekde olduġundan gümrāh bıyıḳlı ḳırmızı yanaḳlı bu “bolı” güzeline ḳarşı Anjel evvelā yürek ġıcıklayıcı sözük bir tebessüm gösterip ba‘de ‘aḳīdemsi gevrek ṭatlı bir ḳahḳaha salıvererek Fransızca der ki…*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 41).

sopsoğuk ‘çok soğuk, buz gibi’ ***<soğuk*** + kuvvetlendirici öntakı (réduplication **+/p/** tezat ünsüzü, b. ***apakçıl*** ⊡. × ***Ben nasıl mayoyu giyerim diyerek söylenir, kızarır dururdun. Ankara’nın o sopsoğuk kânunisani gecelerinde.*** (Füruzan 1981 s. 123).

sor- I b.m. <ETk. ***sor-*** ’to ask’ G. Clauson 1972 s. 843, B. Atalay 1986 s. 530, A. Caferoğlu 1931 s. 92, G. Doerfer 1967 III, no. 1231. × ***‘Arab eydür: sözleri ṭatlu idi / Ṣormadum adın, yüzi örtlü idi.*** (Şeyyād Ḥamza 1946 s. 66). × ***Cün şehzādeyi fağfur gördi, bī-ihtiyār ̮hidmet ėtdi, ayağın durdu, şehzādeyi ḳocdı, nüvā̮ht ėtdi, yanında oturtdı, aṣlını kökini vilāyetini zād u bümını ṣordı.*** (Ferec v. 134a). × ***Ḳarıcuḳ vardı, ṣordı, ġėrü geldi: “Yüz-elli dīnār naḳd-ı şehr ki heştād dīnār zer olur” dėdi. Urvīye ol-dem eyitdi: “Meblaġı ben vėrürsem, ol yigidi āzād ėderlermi?” dėdi.*** (a.e. v. 178a). × ***Ė yigitler! Bu nān u etmek ḥaḳ[ḳ]ı ki oldı, size bir nesne ṣoraram, doġrusın eydüŋ!*** (a.e. v. 199a). × ***Hersek oġlını kim Mıṣra iletdiler, sulṭānuŋ ḳarşusında ḍurġurdılar, yėr öpdürdiler. Sulṭān ṣordı-kim “Hey bre kavvad, o Hersek deyen ne kişi-yidi?” Bu eydür: “Bir kāfir vilāyetinüŋ pādişāhi-yidi.” “Yā seni ‘Osm̱ān oġlı nice ḍutdı?” Hersek oġlı eydür: “Memleketümüz[i] ḳılıc-ile aldı. Beni esīr aldı.” Sulṭān eydür: “Hey ḳavvad, sen ḳul kişi-sin.”*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 230). × ***Görüp ṣordı Mecnūnı kimse aŋa/Niçün gelmez olduŋ obadan yaŋa.*** (a.e. s. 36 no. 438). ×… ***bilmezler, bārī tefaḥḥuṣ-ıla seyyāḥlardan daḥı ṣorub işitmezler.*** (‘Ālī 1956 [1586–87] s. 135). × ***Umūr-ı memleketi vā‘ıẓlara ṣormaḳ, erbāb-ı cihātdan ceng u cidāl ̮hidmetini***

recā ḳılmaḳdur, ʿavāni ve mürteşīlere ʿiffet ve istiḳāmet teklīfi, ġıẕā-ẖör tiryākīlere "keyfüŋi yėme!" dėyü tenbīh ḳılmaḳdur. (a.e. s. 160). × ***Bu sirri ṣor bilesin bir uluya: / Ki var mıdur ḳalem çekmek delüye?*** (Meḥmed 1965s. 131 no. 2933). × ***[Ger] ol dağı kiliseyi ṣorasın, / Ne anı vu ne bünyāḏın göresin.*** (Fąḥrī 1974 s. 279 no. 482). × ***Yine ṣordı kim işbu eren kim? / Ola kim andan ola cānuma im.*** (a.e. s. 340 no. 1725). × ***Ne ḳıṣṣa? dėyü ṣorma dil-i derdmende ki, / Ġam ḥiṣṣesi vu ġuṣṣa vu miḥnet naṣībidür.*** (Amrī 1979 s. 64). × ***Öyle bārid o mekān, hīç ṣorma, / Kīr-i bī-çāre olur doŋdurma.*** (Enderünī Fāżıl Beg 1286 s. 63). × ***İşkencede ịhtiyāṭ ėdeler ki ḳable s-ṣübüt telef-i nefs olmaya ve eger işkencede ölürse daʿvāsı ṣorulmaya.*** (N. Beldiceanu 1967 v. 7a). × ***Bilüŋden hâlümi bil ki bilür ol/lebüŋden sor ki niçe oldı râzum.*** (Kāżī Burhānüddīn 1980 s. 21). × ***Cân gelicek diler ki göŋülüm ̮haber sora/Niçe ̮haber vire bile çün bî-haber düşer*** (a.e. s. 22). × ***Cânumı isdeyiben bulımazam/ Soraram tutahlarından hançaru.*** (a.e. s. 181). × ***Çocuḳ mektebe gidiyor yā, artıḳ ötesini düşünmek, meṣelā çocuġa ne oḳuduġunu ṣormaḳ, veyā̈hod bir kere mektebe ḳadar ịhtiyār-ı zaḥmet etmek pederiŋ aḳlına bile gelmez.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 287). × ***Elinde bir teneke bulunan ịhtiyār bir köylü çıḳdı ve bizi yolumuzdan çevirdi, elindeki tenekeniŋ içinde kireç vardı. Bundan bir parça altımdaki ḥayvānıŋ ṭırnaġına sürdü. Bunun ne içün olduġunu ṣordum. "Mal ḳırımı var" dėdi.*** (a.e. s. 299). × ***Baŋa ṣor ki ̮hönında bulub aşı / Nice imrenür oruc olan kişi?*** (Ferheng–nāme-i Saʿdī 1340–42 s. 66 no. 809). × ***Hic ṣormayuŋ bizim çopur oğlan doġuzladu. / Ġandillüniŋ bāzār ġayuġunda kürekçüdü.*** (Ġālib Paşa t.y. [1911] s. 48). × ***Baḳḳāl elindeki ḳalemi ḳulaġınıŋ arḳasına ṣıḳışdırarak sermāyesi ḳadar da nezāketi bulunduġunu ifhāma uġraşır bir tebessümle ṣordu ki: "Maṣraf düzmeğe–mi geldiŋiz efendim? Burada her mālıŋ eyisi bulunur..."*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 337). × ***Bir şeyi ādam–ʿaḳıllı ṣoruŋ, yoliyle aŋlayıŋ, ṣoŋra insāna güzelce aŋlatıŋ.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 240). × ***Ṣaġlarında baġdaş ḳurub oṭuran lop yanaḳlı, şişman adama ṣordu...*** (Mahmud Yesari 1928 s. 233). 'ilgilenmek' × ***Anam yarın ̮Hoca ʿĀṣım aġalara gidecek. Seḥeri istemek içün değil. Anamıŋ ̮hastalıġında gelüb ṣordular yā, ḳarşılığına gidiyor.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 370). × ***Öleceğine üç gün ḳala oŋa bir şey isteyüb istemediğini ṣormuşdu.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 30). ***bir de bana sor*** 'bir de benden dinle, işin içyüzünü ben bilirim': × ***-Çantacım şişti de bir çantacı daha bulacağım diye göbeğim çatladı. –Ya bir de bana sor. Bırdırcınları yığdık bir kenara. Anadolu höyükleri gibi tepeleme bir kümbet oldu.*** (S.M. Alus 1944 s. 144). ***ki sorma!/ki sormayın!*** 'ancak o kadar olur, anlamında abartma, şaşkınlık, yadırgama gibi duyguları ifade etmek için kullanılır': × ***Karyolamı öyle bir düzeltti ki sormayın. Yatağım gelin yatağından farksız oldu.*** (S.M. Alus 1933p s. 116). × ***Aman, Nebiye, bir sevindim, bir sevindim ki sorma.*** (Mahmud Yesari 1932 s.150). ***sorar mısınız/sorar mısın*** 'sormaya gerek var mı, çok açık': × ***-Demek iḥtiyāc içindesiŋ? -Sorar mısıŋ? Vallāhi geceleri adam soymayı düşünüyorum. Bu zamānda birini soymadan yaşanmayacak, yaşanmıyor.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 74). ***sorarsan/sorarsanız*** 'bana göre, benim fikrimce': × ***"Efendi yavrum"***

dedi. “Esasen sorarsan sandık mandık bahane. Herkes garnındaki üzüm eşkisini çıkarmak için öküzün altında dana arayor! (M. Makal 1950 s. 19). × ***Bana sorarsan, bizim imparatorluk dedikoduyla idare edilirdi.*** (A. Altan [t.y.] s. 23). × ***Amicis'e sorarsanız Eyüp, “Fevkalâde bir sessizliğe gömülmüş aristokratik bir mahalle gibi, uhrevi bir hüzünle beraber dünyevi bir hürmet hissini ilham eden bembeyaz, gölgeli ve şahane bir güzelliğe sahip bir mezar şehridir.*** (N. Güngör 1992 s. 78). ***sora sora Bağdat bulunur*** ‘insan sorarak her şeye ulaşır’. ***sorma*** ‘durum kötü, anlamında deyim’: × ***“Dana Meḥmed, bāġa çaġıracaḳdı hani?” - “Ṣorma çavuş, Dana Meḥmed bu sefer ḳuyruġı ḳısdırdı.” -“Ne oldı, yaḳalandı mı yoḳsa?”*** (Mahmud Yesari 1928 s. 359). ***sormadan*** ‘bilgi istemeden’: × ***Ona adını bile sormadan bir döşendi; “Ülen,” dedi, “bizim altın adımızı bakır eden senin gibilerdir işte!”*** (F. Erdinç 1948r s. 44–45). ***sormak ayıp olmasın amma…*** ‘sormakta bir mahzur yoksa, bilgi istemek görgüsüzlük olmayacaksa’: × ***Ḳuzum, oġlum!.. Ṣormaḳ ʿayıp olmasın ama, senin meʾmüriyetiŋiŋ adı yoḳ mu? diye ṣordu. Şerafeddin güldü. –Var, dedi.*** (E.E. Talu 1928 s. 81). ***sorma kişinin aslını, izzetinden bellidir*** ‘kişinin davranışları kimliğini ortaya koyar’: × ***Gördüŋ mi terbiyesizleri! Ne olacaḳ, çizmeden bozma ḳaṭır... Ṣorma kişinin aṣlını, ʿizzetinden bellidir... Ḳarı, handiyse soḳaḳlarda eteğinden çekecek, ḳaldırımlarda serilüp aġlayacaḳ...*** (Mahmud Yesari 1928 s. 254). ***sor- soruştur-*** ‘iyice araştırmak’: × ***Müddeyüm sorup soruşturuyor şimdi karakolda... Kendi kendini mi boğdu, yoksa boğdular mı diyerekten.*** (Reşat Enis 1945 s. 85). × ***Yanındaki kadınlara sorup soruşturmağa lüzum görmeden kendi kendine “Hı işte, celepçi bu adam” dedi.*** (H. Aytekin 1945 s. 16).

sor- II ‘somurmak, emmek’ <ETk. ***sor-*** ‘to suck (something)’, G. Clauson 1972 s. 843, B. Atalay 1986 s. 530, Meninski 1680 II, 3005, O. Blau 1868 s. 293, A. Caferoğlu 1931 s. 92, W. Radloff 1911 IV, 542, TS 3514, A. Zajączkowski 1937 [1405] II, s. 93, Cl.M. Huart 1921 s. 203. × ***Yir daḫı yil gibi anı sora/Dönür ol ṭamla ḳaçan süra/Nese kim kalmadı kimi soralar/Yoḳ neseyi eyit nite göreler.*** (Sulṭān Veled 1341 s 62). × ***Altı yedi kişi birˇhurmayı ṣordılar daḫı üzerine ṣu içdiler.*** (A. Zajączkowski 1937 [1405] II, s. 93). × ***Dil uzatdı delim ʿöẕr ile Pervīz/Ṣoruban Şīrīni oldı şeker-rīz***: (Fąhrī 1974 s. 201 no. 3812). × ***Yana mı ʿışḳı odına ʿaceb bu varlıġumuz/Elüme girse tutağı sorayidüm ya ne.*** (Kāżī Burhānüddīn 1980 s. 50). × ***Lebüm lebüŋe uzandı ki sora naḫ-ı şeker/Gözi dir ögüŋi divşür baha durur lâlâm.*** (a.e. s. 92). × ***Bir kercü' dudağın sormuşdum ah!/Galib, benim ağzımda vardur halen o zellet.*** (J. Thury 1885 s. 48). × ***Hay benüm cānum dudaġuŋda ne var benüm ṣorduġum ol/Anı ben her ḳanda görsem göŋlüme düşer şeker.*** (Naẓmī 1928 s. 14) × ***Dudağı ṣulu şeftālüdur anuŋ/Eger daḫı ṣorarsaŋ tāzeˇhurma***. (a.e. s. 7). × ***Osman: -Bilirin, dedi, bilirin... Bu hastalık adamın iliklerini sorur.*** (Yeni Hikâyeler 1949 s. 63).

sora b. ***sonra***.

sorag Az. ‘sorma, soruşturma, arama’ ***<sor- I + -g*** fiilden isim yapım eki, TS 3511. ***soragbasorag*** ‘sora sora’: × ***Budu, Göyde Ulduz Tanıyanla***

Dāryayi-Cahangir ġıs-ġıvraġ geyindilār, yola düşüb soraġbasoraġ gālib Cantiġin evin tapdılar. (Azerbaycan Naġılları 2005 II, 80). ***sorag tap-*** ‘(dativus ile) haber almak, bilgi edinmek’: × ***Bir müddāt gāzib dolandı, bir soraġ tapa bilmādi.*** (Azārbaycan naġılları 2005 II, 24). × ***Tamam yeddi il şāhārlāri, vilayātlāri vā sāhraları dolanıb Şāmsi Ġāmārdān bir soraġ tapa bilmāyir.*** (a.e. II, 187). ***sorag ver-*** Az. ‘bilgi vermek’: × ***Mān dünān gālmişām, ạḥşamdan sāni ạḥtarmışam, soraġ verān olmayıb. Ạḥırı bu gün bir nāfār oğlan sānin yerini göstārib.*** (Ä. Haġverdiyev 2005 s. 424).

sorgu b.m. ***<sor- I*** + fiilden nomen instrumenti yapan ***-gu*** eki, b. ***algı*** ⊡. G. Doerfer 1967 III, no. 244, J. Thury 1885 s. 48. × ***Kendisinin “Ben hangi çingene karısını yahut kızını, seviyormuşum bakayım?” diye damdan sapsız balta düşer gibi paldır güldür savurduğu bu sorguya ciddî bir tavırla şu karşılığı yapıştırdım: “Eğer bana bu sorguyu soracağını bilmiş olsaydım kalkıp ta hiç buraya gelmezdim!”*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 70). × ***Bileceksin, sorguda bülbül kesilmişti bu, önüne gelenin adını vermiş, sorulmayan ayrıntıları anlatmıştı.*** (A. İlhan 1973 s. 119). ***sorgu sual*** ‘soruşturma’: × ***Annemiŋ bunca tenbīh ve tevbīḥine ḳarşı bendeki bu ʿadem-i iṭāʿat neden inbiʿās̱ ediyordu? Araya biraz ṣorġu suʾāl de ḳarışıyordu: -Neden baŋa güler yüz gösteren bir ḳadına çatayım, başımı indirip ṭurayım?*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 43). ***–Seniŋ kāġıdcıŋ hangisi? - Ṣorġu suʾāl yeri mi, ṣırası mı ya? –Biraz daha ötede.*** (a.e. s. 59). ***sorgu sual etmeden*** ‘hiç bir şey sormadan, bir şey demeden’: × ***Eger on ondan şübheŋiz varsa vallāhī ṣorġu, suʾāl itmeden beline tekmeyi vurur, ḳoġarım.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 208).

sorguç ‘bazı kuşların tepelerindeki uzunca tüy; serpuşların ön tarafında takılan tüy veya püskül biçimindeki süs’ <ETk. ****saru-*** + ***-ğaç?*** G. Clauson 1972 s. 849, J.W. Redhouse 2006 s. 1191a, M.Z. Pakalın 1972 III, 257, H. Eren 1999 s. 374, G. Doerfer 1967 III, no. 1232, TS 3513. × ***Ben, Orta Asyadan kopmuş, / Haşmetli hakanlar alnında sorguç, / Ulu düşüncesinden uzamış bozkırların, / Meçhulün sevgisiyle aşkiyle, / Uzak milletlere uzanan avuç.*** (F.H. Dağlarca 1951 s. 27).

sorgun I ‘rüzgârda uçuşan kar’ O. Blau 1868 s. 293, J.W. Redhouse 2006 s. 1191a. ××

sorgun II ‘uzun salkım söğüt’ G. Doerfer 1967 III, 289. no. 1287, DS 3665, 4703, TS 3513. ××

sorış-/soruş- ‘hâl hatır sormak; sormak’ ***<sor- I*** + ***-u-ş-***. × ***Ṣabāḥ olıçak gördi ki bir fellāḥ davara odun yükletmiş, evine gider. Selāmlaşdılar soruşdılar.*** (Ferec v. 11). × ***Bu ̮hovācanuŋ vefādār cāriyesi-yimiş. Görişdiler aġlaşdılar, ḥāl-ları sorışdılar.*** (a.e. v. 97b). × ***Bennā zindān ḳapusına vardı, destür diledi, icerü girdi, bulışdılar, soruşdılar, bilişdiler ʿizzet ėtdiler.*** (a.e. v. 19a). × ***Andan miyānsarāda aġac dibinde meclis düzdiler, şarāb- ̮hörlıḳ ėtdiler içişdiler, sorışdılar, ̮höş-vaḳt oldılar.*** (a.e. v. 210a). × ***Biri birümüz ile ırışmışuz; / Ḥikāyetlerümüzi ṣoruşmışuz.*** (Mesʿüd bin Aḥmed 1991 no. 5193). × ***Tanda baḳsam dostı görsem dāyim dost ̮haberin virsem/Dost dost***

disem dosta irsem gelüb dostı ṣorışana. (Eşrefoğlu Rūmī 1286 s. 62). × ***Ḍuruban tekfur ayaġın görüşür, / Bir birinüñ ḫātırını ṣorışur.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 40). × ***Dağdakı çoban-çoluġ onun yanına toplandı. Abbas onlardan yolu soruşdu.*** (Azärbaycan ḫalġ dastanları 1961 I, 245).

sorıt-/sorut- ‘surat etmek, yüzünü ekşitmek’ <Orta Tü. ***sorıt-*** a.m. B. Atalay 1986 IV, 530, J.W. Redhouse 2006 s. 1191a, Veled İzbudak 1936 s. 43, J. Thury 1885 s. 48, DS 3667. × ***Damat gelini yere kor. Gelinin kemerini çözer ve tekrar bağlar. Ondan sonra tekrar gelinin başından bir avuç para serper. Arkadaşlarının yanına gider. Gelin ayakta bir saat kadar put gibi sorutur. Herkes gelir seyreder.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 244). × ***Boynunu iki omzu arasına çekmiş, bir tazı gibi sorutuyor...*** (F. Baykurt 1959y s. 93). × ***‘Arab çün uyrudan dişin ṣırıtdı/ ‘Acem dür diyü ol yitdi ṣorıtdı.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 4790). × ***Ṣāḥib-i meclis ise ṣom ṣom ṣorıda: bir aylıḳ zevādesini bir meclise çüride. Nedür ki ni‘metlü kimsedür dėsünler dėyü günāgün ṭa‘āmlar düride ve kāse kāse şerbetler içürdükçe ḥükmini icrā ėdüb sözini yüride.*** (‘Ālī 1587 v. 125a–b). × ***O hikâyeyi dinledikten sonra Dirmit de elden ayaktan çıktı. Gözünün önünde “Ninnisare!” diye ağlayan, uzayıp kısalan kara bir eşeğin soruttuğunu söyleyip tir tir titremeye başladı.*** (L. Tekin 1984 s. 36).

sormuk/somruk ‘bebeklere tülbent içine tatlı şeyler konularak yapılan emzik’ <***sor- II*** + fiilden somut isim (nomen concretum) yapan ***-mik/-mük*** eki, b. çelmik ⊡. DS 3663, 3666. × ***Ṣāliḥ, pek küçük iken Selimeniñ çigneyerek igrenç bir merhem ḥāline getirdikden ṣoñra bir tülbend parçası içine ḳoyub (ṣormuḳ) nāmile aġzına ṣoḳduġu sa‘atlerce maṣ etdirip avutduġu ḳuru üzüm ‘uṣüresinden de istifāde etmiş olması muḥtemeldir!*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 63). × ***Üç yıl önce köye bir bayan öğretmen geldi. Onun da bir küçük çocuğu var, ama öğretmen, çocuğunun ne başını bıçaklatıyor, ne dilinin altını kestiriyor ne de toprağa yatırıyor. Azğına üzümden sormuk vererek tahta beşiği yel gibi sallaması da yok.*** (M. Makal 1954 s. 15). × ***Çocuğu yatırıyorlar alıcın dibine, veriyorlar ağzına bir somruk, sor baba sor!.. Kendileri ekinin peşinde! Çocuk ağlıyor, çırpınıyor, delirse fayda yok!*** (F. Baykurt 1959e s. 12). × ***Yoldan geçenlerin birçoğu propagandacı’nın sözüne kulak asmıyor, dilenciye sadaka ediyorlardı. Bu, propagandacının zoruna gitti. Kasketini, kamış somrukları, portakal kabukları, çakıl taşlariyle doldurup geldi***. (Orhan Kemal 1949e s. 98).

(AD) **sornam** b. ***sonram***.

sort/zort ‘şişirilen avurda parmakla vurulunca çıkan ses’ TS 4811. ***sort ver-/zort ver-*** ‘(dativus ile) avurt çatlatmak; umursamak, önemsemek’ TS 3516. × ***Ḳabul itdüm bu ‘ālemde bir ıḳlıḳ/Ḳalınına virürven ṣort u ṣıḳlıḳ.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 4191). b. ***zort***.

sorul- ‘sorulmak’ <***sor I*** + ***-ıl-***. × ***Ve ol iki fāsıḳ vezir-i mesfürı ol miḳdār ẓulm u bī-dāda lāḥiḳ ėtdiler-ki mücāzātı ‘uḳbāda anlaruñ müzāheme-i aḥvālinden ehvāl-i keferei müşrikīn ve ef‘āl-i ẓale-***

me-i rüy-i zemīn müddet-i medīd teʾhīrsüz sorulması belki ḳābil degüldür. (ʿĀlī 1979 s. 119). × ***Zamanı sözsüz bırakmamak için, gelişigüzel sorulmuş bir soruydu. Hande de zaten yalnız başını sallayıp evetledi.*** (F. Hepçilingirler 1997 s. 106). 'ablativus ile' × ***Ve bil-cümle mīr-i zen-bāz, meẕmūm u ġammāz olan Lāz ṭāyifesinden iken, faḳīr zühde gelince malik-i dīnārın veˇharc-ı lāzimümden sorulınca ne mütemevvil-i rüzigār ve neˇhöd malik-i dīnārın dėyü riyā semtinden lāf u güzāf ururdı.*** (ʿĀlī 1982 II, 139). × ***Cānım öyle pancar kesilüb başıŋı öŋüŋe eymek ne olacak?.. ṣorılan şey'e cevāb ver. Bundan ṣoŋra senin terbiyen bizden ṣorulur.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 59).

soruş- b. ***sorış-***.

sorusuz 'sorgusuz, sorgu yapılmadan' ***<soru <sor- I***. × ***Ġāziler ṣorusuz cennete girdi/Ṣorı verdi şehīd olduġı demdi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 108). × ***Kim ki ṭā'at zaḥmetine ṣabr ide/Ṣorusuz düz ṭoġrı uçmaġa gide.*** (Eşrefoġlu Rūmī 1286 s. 68).

soruştur- 'güçlü biçimde emmek' ***<sor- II*** + fiilden verbum intensivum yapan ***-ışţır-*** genişlemesi, b. ***anlaştır-II*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1191a. × ***Dört aylık kadar bir buzağı, koca ineğin pörsük memelerini soruşturuyordu.*** (F. Baykurt 1961k s. 124).

sorut- b. ***sorıt-***.

soru ver- 'sorgu sual olmak, hesap vermek' ***<soru <sor- I***. TS 3521. × ***Ġāziler ṣorusuz cennete girdi/Ṣorı verdi şehīd olduġı demde.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 108).

sos 'sos' <Fr. ***sauce*** a.m. × ***Ahtapot salatası ve incecik beyaz soslu kuşkonmaz vardı, bura usulü.*** (A. Ağaoğlu 1993 s. 86).

sos*kiros** 'Çingene dilinde 'ne yapıyorsun?' demektir' × ***Nasıl senin soskiroslar bugünlerde, mahalle aralarında aşırdıkları tavukları şalvarlarının içine tıkıp sana bunlarla güzelçenem tavuk çorbasını pişiriyorlar mı? (O.C. Kaygılı 1939 s. 247).

sosyete 'topluluk; gelir düzeyi yüksek, kendine özgü yaşama biçimi olan' <Fr. ***société*** a.m. × ***-Bütün o kibar sosyete kadınları, meşhur dömimondenler, yüksek kokotlar ve her milletten, her seviyeden kızlardan fazla, şu patiska gecelikli, yün hırkalı, soba önünde ateşi körüklüyen parmak kadar besleme mi?*** (R.H. Karay 1964 s. 150). × ***Yine zengindiler; fakat bu kadar ortada dolaşamazlar, cemiyetin kremini teşkil etmezdiler. Evet şüphesiz yeni bir sosyete kuruluyor.*** (R.H. Karay 1947 s. 91). × ***O (yâni Halide Edib Adıvar'ın Tatarcık adlı romanı), bir geçiş döneminin alaborası içinde, bu dönem sosyetesinin gerçekçi ve alegorik bir portresidir.*** (V. Günyol 1992 s. 115).

sosyetik 'yüksek sınıfın yaşama biçimine özenen, gösteriş meraklısı' <Fr. ***sociétique*** a.m. × ***Burası ihtiyarlamış biri için, bir de belki yazlık olarak tutulabilir. Yoksa sosyetik yaşamak isteyen…*** (A. İlhan 1964 II. 219). × ***Uğruna adaklar adanıp dualar edilmiş, sosyetik klinikle-rin kapılan aşındırılmış, meşhur doktorların her dediği harfiyyen***

yerine getirilmiş, nice menfi testten, pahalı tedaviden, usandırıcı tartışmadan, boşanmaların eşiğinden, "olmazsa evlat ediniriz" teselliilerinden sonra, hem de artık ümitlerin kesildiği bir anda nihayet başarılmış. (E. Şafak 2001, s. 29).

sosyoloji 'toplum bilimi' <Fr. ***sociologie*** a.m. × ***-Sosyoloji-ẏ Ḥıdmet ġazetesinde mu̱harrer olan sosyoloji maḳalesinin (Larüs)den ve (Grand Ansiklopedi)den me'hüz olmayıp İspenserden müntahel olduġu ḥakkında buraca deverān eden rivāyeti (Āheng)in şehir mektübcusu reddederek bunun maḥṣül şüraşür tetabbu' ve tedḳīḳden düradür olduğunu bildiriyor.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 126).

sota I 'aşağı, dışarı; uygunsuz durum' <İt. ***sotto*** 'aşağıda' H. Kodaman 1944 s. 37, 51. × ***Yön değiştirenler sotada kalıyor, olumlu yolda yürümekte direnenler toplu bir güç olmak niteliğini kaybediyorlar ve böylece sosyal gerçekçi akımı sürdüren kuşaktan ses gelmez olur.*** (B. Arpad 1968 s. 6). ***sotaya düş-*** 'uygunsuz duruma düşmak': × ***Ahmet'in bu kadar kolay sotaya düşeceği hiç aklımızdan geçmezdi.*** (R. Ilgaz 1969k s. 228). ***sotaya düşür-*** 'açmaza sokmak, aldatarak olumsuz bir durumla karşılaştırmak, kandırmak' H. Aktunç 1998 s. 263: × ***Kopil amandayken bağışlamak sıralıdır. Oğlan hem kurabiye hem toy... Sotaya düşürürler. Benim lafım harbi... Üst yanı fasafiso***. (Kemal Tahir 1961 s. 65). × ***Erdal'a arkadaşları takmıştı "Öztürk" adını. Abidik Gubidik filminden sonra. "Yeşeee..." derdi sotasına düşürdü mü.*** (Orhan Kemal 1968ö s. 15). ***sotaya gel-*** 'tuzağa düşmek'.

sota II 'kuytu, korunaklı, gizli' <İt. ***sotto*** 'uygun, elverişli' × ***Hastanede üstünkörü muayeneden sonra Kalepark'a yöneliyoruz. Kalepark tepeden bakıyor kente. İyi de parçalar bulunur orada. Sotalı bir yer bulduk mu...*** (M. Güler 1990 s. 224). × ***Bakıyorum. Masalarda kızlar, oğlanlar... Kalepark'ın 'sotalı' bir yerinde boş masa buluyoruz. İki maden suyu diyor Dayı Sami.*** (M. Güler 1990 s. 225).

souk b. ***soğuk***.

soukla- b. ***soğukla-***.

sov- 'uyumak' H.Ritter 1924 I Alexandre G. Paspati 1870 s. 483. ××

AD. **sove** 'uzun boy' K. Emiroğlu 1989 s. 209. ××

sovgat tut- Az. 'hediye vermek; geschenke machen' ××

sovı- b. ***soğu-***.

sovıt- b. ***soğut-***.

sovuk b. ***soğuk***.

sovukluk 'cimrilik, açgözlülük' <***sovuk***. M. Th. Houtsma 1894 s. 79. ××

sovul- b. ***soğul-***.

sov-züriyyāt Az. 'soy sülale, soy sop' <***soy*** + Ar. ***z̲ürriyyet*** 'nesil, kuşak, soy' × ***Āhmādi Çākkaşın tāk bir arvadı vardı. Sov-züriyyāti yo̱hudu.*** (Azärbaycan naġılları 1962 III, 211).

soy* I** ‘aile, sülale, soy, nesil, kuşak’ <Orta Tü. ***soy a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1196a, H. Vambéry 1901 s. 206, A. Zajączkowski 1937 [1405] II, s. 92. × ***Bugez “Memleket bozılmasun” dėyü faġfür soyından bir yararcalarını beg ėdindiler.*** (Ferec v. 30b). × ***Ben Ebü Dulaf-ı Kebīr soyındanam.*** (a.e. v. 66b). × ***Hepsi, kendi gözündeki merteği görmeden elin gözündeki saman çöpüne takılan soyundan...*** (F. Baykurt 1961k s. 83). × ***İnsanın adam olmaz soyundan. Çoru çocuğu perişan.*** (F. Baykurt 1969 s. 71). × ***Deniz dibini geçen gölge bir daha geçti. Karabatak hemen yukarıya baktı. On metre uzunluğunda karkariyas soyundan insan yiyici bir köpek balığını gördü.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 94). × ***Günlerce insan avlanırken televizyona çıkıp kelaynak kuşlarının soyundan sopundan söz edebilen o kabak kafalı herif; tırnaklar sökülürken “Hanımlar, tırnaklarınızın kırılmaması onları koruyabilmeniz için size şu tavsiyelerde bulunmak isterim” diyebilecek denli duyarlıktan nasipsiz o eski manken artığı kopuk o kadın.*** (A. Ağaoğlu 1980d s. 86-87). × ***Boğaz vapurunun aman bilmez curcunası içine düşseler, balıkların soyunun tükenmesine, gümüşsü bir ışıltıyla akan derelerin birer lağım kanalı halinde Boğaza boşalmasına nasıl şaşırır, nasıl dövünürlerdi, kim bilir?*** (N. Güngör 1992 s. 116–117). × ***Ulan, kıytırık dağlı, sen onun soyunu neredeyse Osmanlı soyuna çıkaracaksın. Mustafa Kemal soyuna!*** (Yaşar Kemal 1993h s. 77). ***soy-suyı güzel*** ‘asil, seçkin’ O. Blau 1868 s. 292. ***soyundan sülalesinden giriş-*** ‘atasına, soyına küfretmek’: × ***Karıların dininden, imanından, soyundan, sülâlesinden girişerek küfürler yağdırıyor, yumruklarını duvarlara, ayaklarını yerlere vura vura tepiniyor.*** (S.M. Alus 1944 s. 121).

soy* II** ‘cins, soylu’ ***<soy I. J.W. Redhouse 2006 s. 1196a. × ***Panter ṣoy köpekdir. Hīç bir vaḳit ̮hortlaḳ olmaz. O ḳarın doyurmaḳ için mezār ḳazmıyor...*** (H.R. Gürpınar 1929m s. 150). b. ***cins***.

soy* III** ‘iz, iz kokusu; söz, haber‘ H.Z. Koşay 1932 s. 347, TS 3524, DS 3668. × ***Yine düşdi bularun ardlarınca/Atın çapup seğirdür sularınca. (Aḥmed Ḥarāmī 1972 [14.yy.] s. 96 no. 468).

soy- ‘elindekini almak, soymak; birinin üzerindekileri çıkarmak’ <ETk. ***soy-*** ‘to skin’ G. Clauson 1972 s. 858, B. Atalay 1986 IV, 531, TS 3529. × ***Fīamānillāhi revende bayaġı teferrücgāhına cıḳdı. Birḳac gün oturdı, aġac ḳabın soydı yedi, ot otladı. Neylerse eyledi. Âḫir gördi: olmaz.*** (Ferec v. 245a). × ***Çakısını cebinden çıkardı, dallardan en uzununu kesti, kabuğunu sıyırdı. Birkaç dalın daha kabuğunu sıyırdı. Kabukları bir güzel ördü, ilk soyduğu dalın iki ucuna bir çentik açtı, örülmüş kabuk çok sağlamdı, dalın bir ucuna bağladı.*** (Yaşar Kemal 1962ks s. 115). ***soyup soğana çevir-*** ‘varını yoğunu almak, hiçbir şeyini bırakmamak’ J.W. Redhouse 2006 s. 1196b. × ***Barbayanı şikāyet-i ḥasüdānesinde devām ėtdi. Çoḳ yavız... Herkesi ṣoy ṣoġana çevir... zengīn zengīn.. Ha!.. Kendisi de istese...*** (Nâbîzâde Nâẓım 1307 s. 31). × ***Yaman Çingene, onu bir takım dalaverelerle tez zamanda soyup soğana çevirecek, rahmetli babasından kalan evleri, dükkânları birtakım maceralar yüzünden deve yapacaktı.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 73). ***soyup soyhala-*** ‘varını yoğunu almak,

her şeyini almak': × ***Nāgāh dünle bularuŋ üstün ḥarāmī ḳoyuldı. Ceng erenlerin heb öldürdiler, bulduḳların aldılar, Halefi vü atasını ve anasını soydılar soyḳaladılar yüriyüvėrdiler. Bular üc gişi ol ṣaḥrā-yı, bī-pāyānda 'uryān u giryān ḳaldılar.*** (Ferec v. 128b). × ***Bunnarı tamamınnan soydu soyḫaladılar. Bunnarı ėle soydular ki soğan gavığı kimi; hėş bir şeylerini gomadılar.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 26). Krş. ***soyha***.

(AD) **soya** 'çakı; menzil oklarının ucuna takılan kemik' <Yun. ***σουγιᾶς*** (sugias) Meninski 1680 II, 3013, J.W. Redhouse 1196a, TS 3525, M.Z. Pakalın 1972 III, 258, H. Eren 1960 s. 319, 374, R. Dankoff 2004 s. 245: 'yırtıcı kuş pençesi'. × ***Bu gürûh-ı enbûh ellerinde pala, pinyâl, tigan, gdaddare, kılıç, varsık, kalluş, salma, bala, nacak, şiş, bıçak, soya soymantı, top, tüfenk, tabanca, karabina, pištov, me. "Alât-ı habrile Dede'yi katle bekleriz," deseler, "Giderim," demiş idi.*** (Ö. Nutku 1977 s. 194).

soyad 'soyadı; Familienname' × ***Soyadını seçmek, kütüğe işletmek için de ne kadarsa, bir yıl mı iki yıl mı, bir süre vermişler.*** (Memet Fuat 1998 s. 263).

soyagışub/soyalaşı 'birbiri ardınca' <***soy III***. V. İzbudak 1936i s. 43, A. Zajączkowski 1937 II, 92, 93, Cl.M. Huart 1921 s. 202. × ***Ben size meded ėriciyem feriştelerden biŋ kişile ki indükde soyaġışub inerlerdi.*** (A. Zajączkowski 1937 [1405] II, 92).

soyak- 'aslına dönmek' TS3525. × ***Velī ṣoyı gibi sonrı ṣoyaḳsun/Hemīşe gül ṣuyıyla şekker aḳsun***. (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 7150).

soyalaşı b. ***soyagışub***.

soydayar Az. 'tacir' < Fa. ***sevdâkâr*** a.m. × ***Görür kü, soydayarlar, karvannan mal aparıllar.*** (Azārbaycan nağılları 2005 V, 259).

soygun 'gasp, talan; çıplak, soyguna uğramış' <***soy-*** + fiilden participium passivum manasında sıfat yapan ***-gun*** eki, b. ***akkın*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1196a, Meninski 1680 II 3013, TS 3525. ××

soygunculuk 'hırsızlık' <***soy-*** + ***gun*** + ***-cu***. × ***Letif şahnan lele bu soyguntu malı, şeherin içinde, götdü bir anbara gizdin goydular; başdadılar soygunculuğa. Yolnan gelif gėdenneri, bezirgenneri pütünnü soydular.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 26).

soygun kadın/soygun karı 'düğünlerde davetlileri ellerinde defle karşılayan kadın' M.Z. Pakalın 1972 III, 258. × ***Ali paşanın kızı, yahut Veli paşanın geliniyiz diye yalan kıvırıp şu soygun kadınlara yol açtırırdık; izzetle, saltanatla içeri girerdik! diyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 76). × ***Kısmetinde olanın kaşığında çıkar demezler mi? Zahir, bizim de nasibimizde varmış. Soygun hanımlardan biri, "Kanaryacığım!" diye seslendi.*** (S.M. Alus 1933p s. 76). × ***Kandilzadem, misafirin geliyor!.. Ayol kimsecikler yok mu? Düğün evindeki soygun kadınlara döndüm.*** (S.M. Alus 1934 s. 311).

soygunluk 'çıplaklık, yarı çıplaklık, hırsızlık; teşrifatçılık' J.W. Redhouse 2006 s. 1196b. ××

soyguntu mal ‘çalıntı mal’ × ***Lētif şah dėdi ki lele, indi gederseŋ bėş üz deve kirelerseŋ doğru Hindistana. Bir de o soyguntu mallarımızdan anbarın ağzını açarsaŋ, bėş üz devenin ükü galdırası ėy al gumaşdardan, ükletdiresen.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 32).

soyha b. ***soyka***.

soyınca b. ***suyınca***.

soyka/soyha ‘ölünün üzerinden çıkarılan elbise, sırttan çıkarılan elbise; giysi’ Meninski 1680 II, 3013; TS 3525, J.W. Redhouse 2006 s. 1196b, DS 3669. H. Vambéry 1901 s. 206, L. Bonelli 1902 s. 68. × ***Geceki evi baŋa göster. Aŋa ėd~iş göstereyim, bir aylıḳ ḫarclıġumı anuŋ soyḳasından cıḳarayım!*** (Ferec v. 23b–24a). × ***Ḳızına eyitdi: “Cebrā’īle gökçek ḳulluḳ eyle. Ben varuram, Cebrā’īlüŋ soyḳası ḳaydın görürem” dėdi.*** (a.e. 119a.). × ***Donumı soyḳamı daḥı aldı, oldum anuŋ elinde ḫör u ḥakīr.*** (a.e. 105a). × ***Şoyha, öskürdi mi duymir misiŋ?*** × (H.E. Adıvar 1928 s. 134). × Şa‘bān ‘amice, şoyha ‘amice! diye bağırıyordu. (a.e. s.134). × ***Varam şoyhayı ḥāżır edem, sen de şabāh erken gel, berāber gidek Ramażān***. (a.e. s. 137). × ***Mevlüdüŋ mükerreren istilā ve işba‘ eden ṭūfan idrārıyla ḥaṣıl olan büyük ṣarı lekeler arasından, levn- aṣlī olan yeşil, baḥr-ı aṣfer-i cezā’ir ṣuġrası gibi şurada, burada parça, parça görünen kendi yataġınıŋ başma yüzü çıḳılarak eŋ çoḳ lekeli ṭaraflarından Ṣālihe bir ṭon dikilip “İşallaḥ soyḥaŋda ḳalır” diyerek Ṣālihe giydirdiler.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 266). × ***Braḳ o soyḥayı.*** (L. Bonelli 1902 s. 68). × ***Bu ne soyha adamdır!*** (a.e. 68). ***soyka kal-*** ‘kimsesiz kalmak’: × ***O sırada bir de dua okunur. Allah mübarek etsin, kutlu olsun, soyka kalmasın.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 117).

soykala- ‘çıplak bırakmak, ganimet olarak almak’ ***<soyka*** + İsimden (veya sıfattan) fiil yapan eklerin en işleği olan ***-la-/-le-*** genişlemesi için b. ***ağla-*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1196b, H. Vambéry 1901 s. 206, TS 3526, DS 3670. ×***ḪünḪovār ḳardaşları vardur. Gelürler, ol bīçāre maḥbüsı yėre bıraġırlar, üstünden nevbet nevbet gecerler; andan soyḳalarlar, andan bir muḥkem ḳazuġa iş buyururlar.*** (Ferec 23b).

soykaş- ‘omuzlamak, sırtlamak’ TS 3526. × ***Bir muraṣṣa‘ perde anda buldılar/Ṣoykaşub anı çıḳarup aldılar.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 42). × ***Gözleşüb Efrencler adluların/Ṣoyḳaşub ṭob ṣan ṭutar ulular.*** (Firdevsī–i Rūmī [15./16 yy.] 1980 s. 159).

soyla- I ‘tahkik etmek, araştırmak, aramak; bakmak’ ***<soy III*** + İsimden (veya sıfattan) fiil yapan eklerin en işleği olan ***-la-/-le-*** genişlemesi için b. ***ağla-*** ⊡. H. Vambéry 1901 s. 206, TS 3526, DS 3670. × ***Sācdur, servdür, şimşāddur, ‘ardur, ṣanavberdür, nājdur, nüşdur, güldür, narenç-dür, turunç-dur, āsdur, nestrendür, nesrīndür yāsemīndür... ḳamusı vaḳtinde, mevsiminde kemālinde bir birine soylar.*** (Ferec v. 115b). × ***Bular eyitdiler: “Kazīye, giderüz. Gel, sen-daḥı ḥāluŋı söyle, deveŋi ṣoyla!” dėdiler.*** (a.e. 123a). × ***Ṣa‘lük nālei soylayurak vardı, daşı yığını buldı, Örviyyei açdı, çıḳardı, ḳonaġına iletdi. Gördi ki bir ay pāresidür, ādem cānıdur, ḫüblar ḫanıdur. Ḳanını, ḳoḳını yudılar, giderdiler, daş zaḫımlarını bağladılar.*** (a.e. v. 175b).

soyla- II ‘hoş tutmak; ululamak, saygı göstermek’ × ***Buŋa beŋzer bir kenīzek al!” dėdüm. ‘Ālemi geşt eyledi, ġarażumca bir cāriye getürdi: bikir̦ hüb nāzük. Sevindüm, ol cāriyeyi ġayetde̬ hoş dutdum, eyü soyladum.*** (a.e. 69b). × ***Eyüleri ṣoylamaḳ eyü olur/Sa‘ādet budur her kim ister bulur.*** (Ferheng–nāme-i Sa‘dī 1340–42 [1073] s. 84 no. 1030). × ***Göŋlümde bīn “ḫayāl kim arż ṣoylar/Kimi ṣüret bulur hem dili söyler.”*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 62). × ***Çürük ṣofı dili Allāh soyler/Göŋülde altun aḳça ṣoylar/Ġayet ėyüsüdür olsa pilav çoḳ/Çalıcılar gibi ol ṭoyı ṣoylar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 83). × ***Sözi taḥḳīḳ ola ne söylerise/Ma‘nīye ḳaṣd ide ne ṣoylarısa.*** (Gy. Németh 1919 s. 160). × ***Her sözüŋ ṭoġrusını söyleyeler/Ḳandasa miskinleri ṣoylayalar.*** (a.e. s. 160). × ***Bu sözi çün vüs‘-ı ṭāḳat söyledüm/Göre bildügümce gördüm ṣoyladum.*** (a.e. s. 160).

soylak ‘çıplak?; nackt?’ × ***Ey Helākī ṣoyınup abdāl olurdum ben daḫi/Tekye-i ‘ālemde bulsam bir güzel ṣoylaḳ dede.*** (Helākī 1982/16. yy.) s. 171).

soylan- ‘aslı ortaya konmak’ TS 3529. × ***Ferruḫ-rüz eyitdi: “Bu işi ben başaruram. Ayruḳ gişinüŋ elinden gelmez” dėdi. “Şimdiyedek sergerdānligümüze sebeb nişānı, bilmedügümüzdi. Cün bu ḳadar söylendi, ṣoylandı, ṣaḥ baŋa destür versün.*** (Ferec v. 37a). × ***İmdi geldi ciddeye anlar ‘ayān/Nās içinde söylenüyor her zamān.*** (Pīrī Re’is 1988 1, s. 18b).

soymala- Az. ‘birinin üstünü hızlıca çıkarmak’ × ***Elä ġapıdan çıḫmaġ istäyirdim, birdān yanımda iki ġara ġul hazır oldu. Başladılar mäni soymalamağa.*** (Azärbaycan naġılları 2005 II, 179).

soymantı ‘sopa, değnek, asa’ TS 3529, DS 3670, J.W. Redhouse 2006 s. 1196b. × ***Bu gürûh-ı enbûh ellerinde pala, pinyâl, tigan, gaddare, kılıç, varsık, kalluş, salma, bala, nacak, şiş, bıçak, soya, soymantı, top, tüfenk, tabanca, karabina, piştov, me. “Alât-ı habrile Dede’yi katle bekleriz,” deseler, “Giderim,” demiş idi.*** (Ö. Nutku 1977 s. 194).

soymuk ‘çam ağacının yenilen iç kabuğu’ J. Thury 1885 s. 49, J.W. Redhouse 2006 s. 1196b. ××

soy sop/ Az. **sonu sopu** ‘ata, soy, sülale’ × ***Yeni devrin sivrilmiye başlıyan erkânı soylarını soplarını kayırıyor, yaşlıları yüksek makamlara yerleştiriyor, gençleri Avrupaya gönderiyorlardı.*** (Burhan Cahit 1934 s. 14). × ***Söyle bakalım ulan, neyin nesisin, necisin, nereden gelmişsin, baban kim, anan kim, soyun sopun kim, sülâlen, ecdadın ervahın kim?*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 143). ***soylu soplu*** ‘iyi aileye mensup’: × ***Damadınız delinin biri... Kızınıza gelince, o soylu soplu budala, fakat şaşıyorum, size ne oldu?*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1939 s. 36). ***soyu sopu*** ‘sülalesi, ailesi’: × ***Orta kattaki kiracıların yüzünden bu ay terkos parası dünyayı tutmuş. Bedava hamam bulduk diye bütün soyları sopları hergün eve gelip hamamda yıkanıyorlarmış. Bugünlerde gidip hamamı kapacağım...*** (R.C. Ulunay 1941 s. 168). ***soyu sopu belirsiz*** ‘soyu sopu belli olmayan’. ***soyu soydan, köpeği mandıradan al!:*** × ***Alta araba çekildi. İstanbulda Altımermer ḳah-***

velerde pineklerken buraya geldi. Beg efendi oldu. Ṣoyu ṣoydan köpegi mandıradan al derler. Aṣlında olmadıḳdan ṣoŋra kürklen yalıylan adam adam olur mu? (H.R. Gürpınar 1927mü s. 127).

soy soyla-/soyunı soyla- ‘takip etmek, çekmek’ S. Tezcan 2001 s. 37. × ***Yalancı ṣofılar çoḳ ḳopdı şimdi / Uyub delüler ṣoyını ṣoylar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 83). × ***Yapıldı ḳal‘ālar Ṭuna ṣuyından / Ne ṣoy ṣoylar ġāzī kāfir soyından / Ṣoyın ṣoylar o ḳafirler ḳızınıŋ / Muḳadderdür ġāzilerde bu ̮hüdan*** (a.e. s. 186). × ***Dedem Ḳorḳut gelüben boy boyladı, soy soyladı, bu Oġuznāmeyi düzdi ḳoşdı.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 [14.–15.yy.] s. 9).

soytarı ‘söz ve davranışlarıyla halkı eğlendiren kimse; zıbıkçı kadın’ <Fa. ***sa‘tar*** ‘zıbık, yapay penis’ + ***ī*** ‘zıbıkçı kadın, lezbiyen’, Ar. ***sutarī*** a.m. H. Wehr 1985 s. 553, Meninski 1680, M.Z. Pakalın 1972 III, 258, H. Eren 1999 s. 374. ***soytare oyna-*** ‘eğlenmek’: × ***Anası da dinley, cidey. Haçın cidey, dey: -Allanın emrilen celmişım arama kızınızi. Devlet ta soytare oynay hem dey: -Peki, ne zeman çocogon hazırlanır ben kızımı verırım.*** (N. Hafız 1985 s. 213).

soyug b. ***soğuk***.

soyulcan ‘solocan kelimesinin ağızlardaki biçimi’ × ***Onlar karakol aynaları, telsiz cihazları, itleriyle, mitleriyle, yağmurlukların içinde soyulcanlar gibi, Sarı’nın evini sin sin kuşatarak Dürü’mü bulurlar da, ben tırpanımı bulamam mı? Tırpanımı buldum deyim sana. Yolladım Demirci Acara’ya deyim sana!*** (F. Baykurt 1971t s. 334).

soyumcuk??? × ***Biregü şiirinden uğurlama ki ariyeti don giyenin soyumcuğu tez açılır. Pes biregü sözünden hayal almağa öğrenirsen tabiatın açılmaz, söz meydanı, gönlün yazısında güşade olmaz.*** (Mercümek Aḥmed (XV. yy. ilk yarısı) 1944 s. 299).

soyun/soyuŋ ‘akrabalık’ O. Blau 1868 s. 292. ××

soyun- I ‘üstündekileri çıkarmak’ <Orta Tü. ***soyun-*** <***soy-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1196b, TS 3530. × ***İstop üzerine çarhçı soyunup denize atlayıp dümeni işletti.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. Nisan 1941). × ***Soyunduk, tulumbanın altında çabucak birer duş aldık, giyindik.*** (Orhan Kemal 1949b s. 113). × ***...Atkıçlarını, oyuncak tüfeklerini bir bir çıkarıp soyunan, çırılçıplak kalan, ellerindeki kadehleri birbirine göstererek sevinçle içen çocuklara...*** (S. Burak 1965 s. 45). × ***Soyundu, yatağa girdi. Az ıssınmaz bir fizah ġopardı. Ağladı ağladı, neyetdimse susduramadım.*** (metin ***sunduranadım***). (B. Seyidoğlu 1975 s. 237). × ***İkisi yola çıkıyorlar, öyle bir hırçık, üzerindeki parça parça. Yarı yola geliyorlar. Tilki diyor ki: “Sen burada soyun, elbiselerini suya at; ben koşayım gideyim, padişaha diyeyim ki ağamın elbisesi neyi suya gitti”.*** (U. Günay 1975 s. 279). × ***İçeri girdikten sonra soyunmak, duş almak, giyinmek, sigara yakmak...*** (P. Kür 1987 s. 29). ***soyunup dökün-*** ‘üstünde ne varsa çıkarmak’: × ***Meselâ, bu defa yukarı çıkarak soyunup dökünmeyecektim. Küçük kapının önünde Cevher’imle yarı içeride, yarı dışarıda görüşmekle yetinecektim.*** (H.R. Gürpınar 1972g s. 202). × ***Isıtan, ama yakmayan***

güneş altında soyunup dökünen insanlar. Genç yüzlü, orta yaşlılar, dipdiri yaşlılar ve gençler. (N. Güngör 1992 s. 61). b. ***dökünmek***.

soyun- II ‘(dativus ile) bir işi, mesleği yapmaya girişmek, yapmak için harekete geçmek’ × ***O sıralar Metin çoktan işadamlığına soyunmuş, -şimdi burda siyasi konulara girecek değilim- oldukça önemli biri olma yolunda yol almıştı.*** (İ. Aral 1997 s. 138). × ***Ayakta ise, 12 Eylül 1980’den sonraki Turgut Özal’ı daha çok karşımızda buluruz. Yeni rolüne soyunmuş, görsel olanaklar da taşıyor olmasına uzmanlarca çalışılmış biri.*** (C. Süreya 2007 s. 8). × ***Yazılar da yazan bir politikacı değil İsmail Cem. Politikaya bulaşmış bir yazar. Bu arada yönetici olarak soyunmak da istiyor politikaya. Nasıl yapacak.*** (a.e. s. 21). × ***Daha ilk derslerinde politikaya soyunacağı belliydi.*** (a.e. s. 28). × ***Paydos’taki Murtaza Bey kalkıyor, eski okulundaki öğretmen ve öğrencileri elektrik süpürgeleriyle süpürmeye soyunuyor. Üstüne üstlük, bir de alkış bekliyor.*** (a.e. s. 36). × ***“Kaynanalar”, rövanşı almak isteyen ve büyük sermayeyi yeniden temsil etmeye soyunmuş Doğru Yol Partisi yandaşlarını ve yöneticilerini akla getiriyor.*** (a.e. s. 87). × ***Başta bağımsız bir kişi gibi boy göstermek isteyen Güzel, kalıbının adamı olduğunu kanıtlayamadı. Başa erken mi soyundu? Ya da hiç soyunmaması mı gerekirdi?*** (a.e. s. 225). × ***Mestan, pastırma hırsızlığına soyunduğu bir başka gün, “carut”un sacdan yapıldığını, esasen odun sobasından ateş çekip mangala aktarmaya yaradığını, en önemli yan işlevinin de pastırmalara dadanan kendi gibilerinin bitli başına indirilmek olduğunu öğrendi.*** (M. Margosyan 1996 s. 15). Krş. ***-a sıvan-***.

AD. **soyun- III** b. ***sön-***.

soyurga- b. ***suyurga-***.

söbe/söbü ‘yumurta biçiminde, oval; sivri’ R. Dankoff 2004 s. 245, TS 3530, DS 3671, 4704. × ***Zero Hatun mağaranın söbe, karanlık, yarım kavak boyu uzunluğundaki kapısının önünde, kırmızı kayalığın ucunda, kalabalığın ortasında durmuş kucağındaki tortop olmuş kaskatı çocuğu ne yapacağını bilemiyor, sağa sola, ileriye, dümdüz ovanın bittiği Gavur dağına bakıyor, oraya dikilmiş, öyle durup duruyordu.*** (Yaşar Kemal 1992ks 5). × ***Karpuz tevekleri şıkırdım gibi sarı çiçek dökmüştü. Buna karşın iri iri ala, kara, söbe karpuz kelekleri de toprağın üstüne yatmıştı.*** (a.e. 122).

söbel b. ***sobel***.

söbü b. ***söbe***.

söğ-/söv- ‘(dativus ile) kötü sözler söylemek, hakaret etmek, küfretmek’ <ETk. ***sög-*** ‘to curse, revile’ G. Clauson 1972 s. 818, B. Atalay 1986 s. 532, J.W. Redhouse 2006 s. 1093b. × ***“Enügi sen mi ṭoġurduŋ kim oġurlarsun bire enük yaya” diyü sögmiş ġavġa olmış ḫelaḳ ol bebende ötrü enük yaya derler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 38). × ***Bir müselmān ki ḳalʿalarına uġrasa müselmāndan bāc alırlardı ziyāde söz söyleyeni dögelerdi ve müselmānlarıŋ dinlerine sögerlerdi çāŋ çalarlardı.*** (a.e. 226). × ***Ve bu ḫārūn-ı Reşīdüŋ ʿādeti buyıdı***

kim ̮halāda vu melāda, bīgāne vü āşinā, cāhil ü dānā, dėmezidi, ḳatlarında gendözini ögeridi. Dār-ı dünyāda buŋa mānend ehl-i kerem vardur dėyene sögerdi. Faż̮l anuŋ bu ḥālına inkār ėderidi. (Ferec v. 2a). × ***Ol yüz elli yaşındaġı ḳardaşumuŋ bir bī̮hüner, beḏ̮hiṣāl ʿavratı vardur, ne-ki eve gelür, ʿavrat anı bīhīde yėre ̮harc ėder, ḳeḏ̮bānülik eylemez. Cün ol ḳardaşum daşralarda ̮halḳ ṣoḥbetinden üşenüb usanub durub sögüb sızub evine gelür, neye baḳarsa ̮harāb görür. Lā-cerem ġuṣṣadan pīr olmışdur, bükülmişdür.*** (a.e. v. 191a). × ***“Seyyid Caʿfere anı ḳaravaşıyla dutdı, döger. Bu az iş degül-dür” dėdi. Ġulām cün bu sözi işitdi, ḥaccāma sögdi, zecir eyledi. Ḥaccam cağırdı, hem oğrı hem cüst dėdi.*** (a.e. v. 210b). × ***“Bir erüŋ kim bu deme degin niʿmetin yėdüm, mālı, dükendiyse, terk-mi ėde-yim?” dėdi. Durdı, gitdi. Faḳīh-i ṣefīh ardınca söge-ḳaldı.*** (a.e. v. 102). × ***Şu resme diril kim seni ögeler/Yoḳ eyle kim ölücegiz sögeler.*** (Ferheng–nāme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 16 no. 193). × ***Didi ṣofıya bir kişi ey ḥasen/Fulāne saŋa sögdi işitdüŋ mi sen.*** (a.e. s. 60 no. 734). × ***Kimi söger u kimi buşar u kimi doḳınır.*** (C. Brockelmann 1919 [14.–15.yy.] s. 25). × ***Ṭāyifei mezbüre dāyimü l-evḳāt biri biriyle ceng ü cidālden ve elfāẕ-ı ḳabīḥe ile birbirlerine sögüb, ḥattā ikide birde çekişüb var yoḳ yėre çalub pāreleyüb ḳıtālden ̮hālī degüllerdür.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 133). × ***Her çend ki dīnümüzde şetm-i aṣḥāb küfr-i ṣırfdur dėyü menʿine iḳdām olunurdı, ben hem sögerin ve hem dünyāda ve uḳbāda cevābını vėrürin.*** (ʿĀlī 1982 [1581] II, 173). × ***Jandarmalar Ḥilmī efendiniŋ ḥayvānātını merʿāya ṣoḳmaḳ istediklerinden buŋa mānīʿ olmaḳ istiyorlardı. Ṣonra da onbaşı aġza alınmayacaḳ eŋ fenā sözlerle ḳadınlara sögdi.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 153). ***söve siye*** ’küfür ederek’: × ***“Sus aman Bayram!” Bir şey yapabilecek olsa, temeli doldurduğumuz zaman yapardı! Ne yaptı? Sen beni dinle: Söve siye merdivene kadar geldi de, yukarı çıkamadı!*** (F. Baykurt 1959y s. 141). ***sövüp sapanla-*** ’sövüp saymak, hakaret etmek’: × ***Aşağı Mahalle’den doğru Haceli bulundu geldi. Sövüp sapanlamaya, Irazca’ya doğru saldırmaya başladı***. (F. Baykurt 1961ı s. 139). ***sövüp say-*** ’hakaret etmek, ağrı sözler söylemek’: × ***Annesinin, büyük annesinin, bacısının yanında bulunurken, onlar tutturmadan evvel kendi başlar, karısına sövüp sayar, hem ağızlarını kapatır, hem de içlerini genişletirdi.*** (S.M. Alus 1934 s. 95). × ***Telefon musun, ne karın ağrısısın, çenen kısılsın da ötemez ol emi!.. Yüreğimi ağzıma getirdin! diye sövüp sayıyor, zil ise çalmakta devam ediyordu***. (a.e. s. 98). ***sövüp süpür-*** ’ağır küfürler etmek’: × ***“Kan çıkarmaya gelmiyorsun da, ne sövüp süpürüyordun demin? Benim senle konuşacak sözüm yok; defol burdan!”*** (F. Baykurt 1959y s. 91). × ***“Kitapta yeri yok!..” diye konuşuyordu. Sövüp süpürüyor, böyle diyordu. “Kitapta yeri olmadıktan keri, daha laf etmek gereğir mi? Gerekmez!” Kendi soruyor, kendi karşılık veriyordu.*** (F. Baykurt 1967a s. 243). × ***Tuttu kolundan, kaldırdı havaya, sonra fırlattı attı kızı yere. Kıçına, beline neresine rasgelirse, vurdu tekmeyi. Sövdü süpürdü. Duvarda asılı tüfeğini görmüyordu. Boyuna vuruyordu. Burnunu ağzını kanattı Dürü’nün.*** (F. Baykurt 1971t s. 109).

söğdür- ‘(fermanlarda bir ifade kalıbı) azarlamak, ithamda bulunmak, hakaret etmek, uyarmak’ <ETk. ***sögtür-*** ‘to order to curse’ G. Clauson 1972 s. 820, B. Atalay 1986 IV, 532, J.W. Redhouse 2006 s. 1093a. × ***Ṣoŋra varup Novaya ̮hāricden ṭuz getürüp ṣatmayalar, eylemeyenleri sögdüresiz. Temmerüd edenlerin ḥaḳḳından gelesiz.*** (F. Kraelitz 1921 [15.yy.’ın ikinci yarısı] s. 66). × ***Ṣoŋra ‘āmiller tekrār byollarına varup resm almaḳ isteseler men‘ ėdüp aldurmayasız mā ḥaṣıl tekrār alınmaḳ emrüm degüldür alduryasız temerrüd ederlerse sögdüresiz. Böyle bilesiz ‘alāmet-i şerīfe i‘timād ḳılasız.*** (a.e. s. 71).

söge/söve/süve ‘kapı ve pencerenin yerleştiği çerçeve; Türstock‘ DS 3680, 3728, TS 3532. × ***Hele ḳapadılırken sögeye temās eder etmez (ġırrrr...) diye bağırıp (ṭıḳ ṭıraḳ) demeyince yerine yerleşmesi mümkün olmadığını laya‘d def‘alar tecrübe etmiş olduġundan bütün bütün ḥaccācāne meẓālime başlayan ̮Haçcanıŋ kim bilir ne dürlü ẓuhür edecek diger bir cezāsına düçār olmamaḳ içün muḳaddemā bir def‘a daha yine böyle gece yarısında ṭışarıya bırakılınca gidip ḥayvānlarla birlikde daha müsteriḥāne öksürüp uyuduġu imamıŋ ạ̮hur sekisini ṭa̮ḥattür etti.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 280). × ***Ḳapı çifte ḳanadlı degil mi? Kilidlendigi zamān bir ḳanadını kilidiŋ sürgüsü digerini de yuḳarıdan sögeye aşağıdan eşige sürülen iki sürgü ṭutuyor...*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 277). × ***Duvarlarda çatlaklar, yarıklar hâsıl olmuştu. Sövelerinden sökülen kapılar yan yatmış, koridorun yerinde açılan korkunç boşluktan, aşağıya, bodruma sarkıyordu.*** (E.E. Talu 1937 s. 33). × ***“Gelin yandaki odada biraz oturah” diyir. Haman gız oturir, anlatir. Padişah haman satırı alir, süvede beklir. Hama o dadı da ahşam olir bahir ki gapılar açilir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 337). × ***Çıhir gapıyi kitlir, çekir. O yanni dögüşiller, o oni vuriri, o gapının arasından sohulir, o sövenin arasından. Heş görecahları yoh.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 375).

söğen/söven ‘bağ, bahçe çitlerinde kullanılan uzun kazıklar, kazık, sırık’ DS 3674, 3681. × ***Nasraddin Hoca’nın tarlasına bir öküz girür. Hoca rast gelür. Defi bir söğen alur. Orada hemān öküz bunı görür, kaçar. Gelecek hafta olur. Bâzârda görür: bir Türk ‘Araba koşup gelür. Öküzün birin ana benzedürmiş. Hemân yine bir söğen alur; sine sine varur. Öküz derdümende bir kaç urur.*** (P.N. Boratav 2007 s. 142).

söğil- ‘söğülmek, azarlanmak’ ***<sög-***. × ***Yabanlarda gezer, maşharalıḳlar eylerler, sīlīler yėr, sögilür, dögilür, ḳatuma gelür vurur dutar gider.*** (Ferec v. 69a).

söğürme ‘külbastı, haşlama’ <ETk. ***sögül-*** ‘to roast’ + fiilden nomen concretum yapan ***-me eki***, b. ***akıtma*** ⊡. DS 3675. × ***Köy ḳo̮husu sögürme (külbaşdı) dumanı gibi bunnumda tütüyor.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 72).

söğüş/sövüş ‘suda kaynatılarak pişirilen et, soğuk yenen haşlanmış et; birbirine karıştırılmadan yenen domates, salatalık vb.‘ <ETk. ***sögüş*** ‘kızartılmış et‘, B. Atalay 1986 s. 532, H. Eren 1999 s. 374-375. × ***Kazasker efendi, sövüşler, dolmalar, helvalar yaptırmış. Evvela Hidayetin***

bağına gittik; havasız ve kuytu olduğu için sıkıldık, Fırıldak bahçesine çıktık. (S.M. Alus 1933p s. 235).

söğüşle-/sövüşle-/söyüşle- ‘çalmak, soygunculuk etmek, yankesicilik yaparak birisinin eşyasını parasını elde etmek’ ***<söğüş.*** M. Mikhailov 1930 s. 27, H. Aktunç 1998 s. 263. × ***Şimdi bana bakın arkadaşlar. Mangırım var. Taa Kasımpaşa’dan beri milleti üçkâatla söğüşliye söğüşliye geldim. Alalım bir şişe et filân, pizlenelim mi, var mısınız?*** (Orhan Kemal 1965i s. 45). × ***Allah belasını versin. Üçkâğıtla enayi söğüşlemek, köşe başlarında barbut, sigara dumanı yüklü, ana avrat küfürlü kahvelerde altıkollu, pişpirik, blumla üçün beşin yoluna bakacağım diye çokluk iskele sancak dayak yiyip, eve mosmor suratla dönen babası değil de...*** (Orhan Kemal 1968ö s. 36). × ***Vatandaş vardır, bunun önü sonu hapishanedir. Niçin hapishanedir, adam banka sövüşlüyor, devleti sövüşlüyor, dünyanın hilesini hurdasını yapıyor.*** (M. İzgü 2000 s. 22).

söğüt ‘söğüt ağacı, sulak yerlerde yetişen ağaç’ <ETk. ***sögüt*** ‘a generic term for ‘tree’ in Uyg.’ G. Clauson 1972 s. 819, J.W. Redhouse 2006 s. 1094a, H. Eren 1999 s. 375. × ***Pādişāh buyurdı, ol süst yatan yılanı ḳatır üstüne bıraḳdılar. Pādişāh gitdi, vardı, bir su kenārında sögüt gölgesinde ḳondı. Yılanı yėre indürdiler.*** (Ferec v. 88a). × ***Andan ḫavḫdan, ʿüddan, sögütden ḫilāller getürdiler. Dişlerümüz arıtduḳ.*** (a.e. v. 115b). × ***Meẕkür burunı gün baṭısı ṭarafına dolaşduḳda Sögüt Büki dėrler bir bucaḳ var.*** (Pīrī Reʾīs 1935 [932/1525] s. 157). × ***Vakit vakit, ayağımı toprağın üstüne fırlamış bir söğüt köküne çarpıyorum.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1932 s. 49). × ***Tarlalardan yazın üç başak mısır, kafam kadar bir karpuz, iki domates çalarım; oturur bir söğüt altına, yer, uyku çekerim.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 104). × ***Demedim mi? Bak söğütlere! Ivrıla kıvrıla boğaza doğru sokuluyor söğütler...*** (F. Erdinç 1958 s. 27). × ***Kofalıklardan küçük küçük sular türeyip birleşiyor, bir ufacık*** **çay olup yürüyordu. Çay boyunca, bir türlü eselememiş söğütler, selviler sıralanıyordu.** (F. Baykurt 1961o s. 183). × ***Deredeki söğütlerin altına haba kilim serdik. Yem yiyecek, her şey orada. İçki de var.*** (F. Baykurt 1970 s. 132). × ***Oyuklara, kovuklara, çalıların, kafılların içine, suyun çavlan yaptığı yere, söğütlerin arasına, dahi tepelerine, dallarına bakaa bakaa aramak!*** (F. Baykurt 1971t s. 54). × ***Durdukları yerin sağı geniş, koyu, söğütlerin sardığı bir büvetti.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 107). × ***Söğüt ağacının dalları ince ve kaygan olur. Zayıf, isteksiz bir ağaçtır, kabuğunu bırakıverir. Anca düdük yapılır da acılı bir horoz olur öter.*** (F. Duman 1999 s. 66). ***sögüt gibi titre-*** **‘çok korkmak, zangır zangır titremek’:** × **Şābür dehşetden sögüt gibi ditredi. Nāçār ḍonları geydi, ḍaşra çıḳdı. Gördi, bir ḫāş ḳatır - muġraḳ eyerlü, zerkeş künpüşlu- çekilmiş ḍurur.** (Ferec v. 122a–b). × ***Cün bu sözi işitdüm, sögüt gibi ditredüm, ḳalayı gibi eridüm.*** (a.e. v. 108a). × ***Ol-daḫı ḳorkdı, sögüt gibi titredi, ḫazān gibi sarardı,*** (a.e. v. 186b).

söğüt yaprağı ‘(bıçak) bir tür küçük bıçak, çakı’ × ***Haddehaneli mutlaka ya bir saldırma, ya bir “söğüt yaprağı” bıçak, hiç olmazsa arka***

cebinde bir sustalı çakı yahut ki bir "çekecek" taşırdı. (E.E. Talu 1935 s. 75). × ***Osman da: "Ulan o kadar iyi biliyorsan gel sen de oyna, üç kol yapalım!" demiş. Hüsamettin istememiş, oynarsın, oynamazsın derken Osman Bursa işi söğüt yaprağını çektiği gibi saplayıvermiş.*** (S. Ali 1947 s. 32). × ***"Abi!" dedi, "Bıçak sürmene mi?" Dursun küçümseyerek Tulum'u şöyle bir süzdü: "Yuh bee! Hiç mi Sürmene görmedin!" dedi. Tulum, dalına basmak için: "Halis Sürmene işte... Söğüt yaprağı." diye üsteledi. "Ahbap!" dedi, "Bu Bursa malıdır. Sürmene görmek istersen az sonra yatakhanede görürsün. Çantayı hademe odasına bıraktım!"*** (R. Ilgaz 2007 s. 147).

söhbet Az. 'sohbet' <Ar. ***ṣuḥbet*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1168b. × ***Bu misilli ṣöḥbetler oruç vaḳtinde olmamalı.*** (C.C. Carbognano 1794 s. 552). × ***söhbät dananı gurda verär*** 'sohbetin fazlası kurdun danayı kapmasına sebep olur, zararlıdır': × ***Uşaġlar, söhbät dananı ġurda verär. Atlanın Ġorusa gedäk.*** (Ġaçaġ Nābi 2009 s. 15). ***söhbätin gödäyi ki...*** 'sözün kısası': × ***Söhbätin gödäyi ki, düşmänläri toyuġ kimi bir-bir dänläyä-dänläyä ġovub uzaġlaşdırdılar.*** (Ġaçaġ Nābi 2009 s. 206). × ***Söhbätin gödäyi, yediler, içdiler, käsdilär, bağladılar, däbdäbä ilä yaranalları yola saldılar.*** (a.e. 218). ***söhbätin käsäsi*** 'kısaca': × ***Söhbätin käsäsi, Şämsi ̆hanımın ġoŗhusundan o gündän sonra Gün ̆hanım Tufan devlä çọh az-az görüşürdü.*** (Azārbaycan nağılları 2005 IV, 44).

sök- I 'bir şeyi bulunduğu yerden kuvvet kullanarak veya gevşeterek çıkarmak, çekip ayırmak' <ETk. ***sök-*** 'to tear apart, pull down, reak through' G. Clauson 1972 s. 819, B. Atalay 1986 s. 533. × ***Ḳıya bakışları cänlar sökerler, / Ḳarak bakışları ḳanlar dökerler***. (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 s. 253 no. 3314). × ***Berduş motorun kapağını açtı. Bujileri sökmiye başladı.*** (S. Kocagöz 1954 s. 11). × ***Elindeki tahtanın nihayet bir su arkına, bir dam "cırton"una dönüştüğünü anladığımızda sorumuzun cevabını alırdık. O, elindeki keseri yere bırakır, dama çıkar, eski "çırton"u yerinden söker, yenisini koyardı.*** (M. Margosyan 1996 s. 42). sökme- '(dativus ile) fayda etmemek, geçerli olmamak' × ***-Nail'e pelvanlık sökmez. - Neden? - Şu yüzden ki... Nail ağam askerliğini candarmada yaptı. Candarmanm oyunu çoktur.*** (Kemal Tahir 1955s s. 118). × ***"Durun öyleyse, Öğretmene habar vereyim, ona gelmiştir o. Emme boşa gelmiştir çocuklar! Öyle fırıldaklı işler bizim öğretmene sökmez!"*** (F. Baykurt 1961o s. 19). ***söküp at-*** 'güç kullanarak bütünüyle ortadan kaldırmak': × ***Romanyanıŋ bir parçası olan Baş Köy, Çineli, Orta Köydeki mevżi'lerine iki gün mütemādiyen süngü ile hücüm ederek söküp atmış.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 84). × ***Bolu Vakasından sonra Kastmoni valisi, Bolu mutsarrıfı, Zaptiye kumandanı valinin odasında toplanarak günden güne büyüyen meselenin bastırılması için konuştular. Vali: -Bunları, dedi, kökünden söküp atmak lâzımdır. Şimdiye kadar sükût edildi***. (S.E. Ertem 1931 s. 184).

sök- II 'birden belirivermek, birden görünüp gelmeye başlamak' <***sök- I***. × ***Bir yağmurlu günde maʾhûd adam penceresinden bakarken gö-***

rür ki daha henüz yağmur birer dâne dökülmeğe başladığı hâlde Hoca merhûm ileriden sökmüş; mu'ṭadı vechile cübbesinin eteğini arkaya çemremiş, yıldırım gibi hanesine doğru koşarmış. (P.N. Boratav 2007 s. 286). × ***Hoca pencereden sokağı seyr ederken uzun müddettir borcunu ödeyemediği alacaklısının karşıdan söktüğünü görüp haremine: "Kuzum Hanım! Haydi, şu herife, sana söylediğim vechile kapı arkasından cevab ver de belki bir uzun müddet ta'cizinden kurtuluruz." demişse de yine duramayup ne konuştuklarını dinlemek üzere arkasından kendisi de gider.*** (P.N. Boratav 2007 s. 301).

sök- III 'ishale neden olmak' ***<sök- I***. × ***Habibe – Brava... dersin ya... ama ne oldu, bu sefer de zavallı taza desturun kendini tutamıyor... bir söktü ama pir söktü... arkasını alamadılar... kız hayali fenere döndü... bir iğne bir iplik...*** (İ. Galip 1932ei s. 18).

sök- IV 'önceden söylemek, anlatmak, bildirmek' ***<sök- I***. M. Mikhailov 1930 s. 27. × ***Yarın bırakır Ankaraya gidersin. Bırakır Sebene, Mudurnu'ya gidersin. Ben sana olacakları sökeyim bak: Birbirine girer Dürünün başında tohumlar! Böyle yapacağına, sen bir dengini alsan, Dürü de bir dengine varsa, seninle yatarken başkasına imrenmese eyi olmaz mı?*** (F. Baykurt 1971t s. 128). × ***Böyle diyeceğine, bir yanından da sen dut, olsun bu iş! Bu masalları bana sökeceğine, git o anası olacak kancığa sök! Her kaç kuruşsa emeğini de vereyim Valla eyi para veririm bak.*** (a.e. s. 128).

sök- V 'üstesinden gelmek; başarmak, başarılmak; geçerli olmak, işe yaramak' ***<sök- I***. DS 3676. × ***Bir kira arabasına binmişler, hayvanlar kurada oldukları için araba bayırı sökememiş. Dilber ile Bilâl ağa yedekte olarak yokuşu yayan çıkmışlardı***. (S.M. Alus 1933k s. 29). × ***Vālidesini de böyle şāl örtülü bir tābütla götürmüşlerdi. Ġalabbalıkdan soḳağı sökemedi. Cemā'ate yol vermek için divāra yaslandı.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 606). × ***okumayı sök-*** 'okumayı öğrenmek, yavaş yavaş okumaya başlamak': × ***Bedriye, okumayı biraz sökmüş idiyse de yazısı ve imlâsı pek zayıftı. Onun başlıca merakı fransızca öğrenmekti.*** (S.M. Alus 1934 s. 282). ***sökmez*** 'olmaz, uygun düşmez, işe yaramaz': × ***Bu gidişle böyle sökmez lâtilokumcuğum; sen de bizim gibi çekeceksin! diyerek rakı uzatıyor, Suat çarnaçar içmek mecburiyetinde kalıyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 311). × ***Sonbaharla beraber gene Hikmet'in parasına kaldılar. Yaz kahveleri kapanmış, hamallık sökmez olmuştu***. (S.F. Abasıyanık 1944me s. 177). × ***Yanlarında erkek, merkek yok mu?.. Bu biçim para yiyiş erkeksiz sökmez. Kesenin asıl sahibi andavallı ne canibde?*** (S.M. Alus 1944 s. 104). (Argo) 'zorla almak; çalmak, hileyle elde etmek, yankesicilik yaparak ele geçirmek; çıkarmak' M. Mikhailov 1930 s. 27. ***paraları sök-*** 'paraları zorla almak' M. Mikhailov 1930 s. 27, H. Aktunç 1998 s. 263. ××

sökel 'hasta, bitkin; ateşli hastalık, humma' <ETk. ***sök-*** 'ill, sick' G. Clauson 1972 s. 820, B. Atalay 1986 IV, 533, DS 3675, TS 3534. × ***Av avlamağa düriş aṣlanleyin/Sökel dilgü bigi uzatma boyın.*** (Ferheng–nāme-i Sa'dī 1340-42 [1073] s. 29 no. 342). × ***Elinden yigil ne vėrürse ḥabīb/ Ki aŋlar sökelden yigrek ṭabīb.*** (a.e. s. 37 no. 451). × ***Olmış engel***

yatub uş şayru sökel/Gören eydür dạḫı ölmez mi şu kel. (Naẓmī 1928 s. 42).

sökellik 'ateşli hastalık' **<*sökel* + *-lik*** sıfattan isim yapım eki için b. ***ağırlık*** ⊡. DS 3676, TS 3536. ××

sökül- 'sökün etmek, dökülüp gelmek' **<*sök-***, ETk. ***sökül-*** 'to be torn apart, split' G. Clauson 1972 s. 821, B. Atalay 1986 IV, 534, J.W. Redhouse 2006 s. 1093a, TS 3535. × ***Emānet para, sā'at, kıymetli, neŋiz var ise, bırakın. Ṣoŋra içeride çaldırırsınız der demez baḳdım ki bizim ̆hanımlar birer birer söküldüler.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 258). × ***Bu esnada, Kamerüddin göründü. Hiç çıtırdı patırdı etmeden bir gölge gibi içeri söküldü. Kuytu bir köşedeki sandalyeye oturup gazetesini açtı ve yan gözle Suadı temaşaya koyudu.*** (S.M. Alus 1934 s. 184). × ***Öteki köylerden de geliyor, sökülen geliyor. Dilkiburun, Amarikanlardan bir şeyler koparmak için çok uğraştı, Tuluğ Paşa'dan söz bile aldı amma sonuçlandıramadı.*** (Fakir Baykurt 1975 s. 123). × ***Mayalı kızlarım, gözel havalı oğlanlarım, gelin dostlu duşmanlı, acılı ağrılı, uykulu! Sökülüp gelin gayri ikişer üçer! Alın çapaları kürekleri! Alın tekneleri, sepetleri! Torbayı çuvalı alın, sökülüp gelin haydi! Böyütelim bu kabartıyı.*** (a.e. 347). (Argo) 'çıkarıp vermek, istemeyerek para vermek' DS 3676.

sökülür takılır 'modifiye' × ***Sökülür-takılır çelik silolar kurdurulacak.*** (İlan Toprak Ofisi, Akşam 21. IV. 45).

söküm 'kuvvetle yürüyüp gelme, sökün, çıkış tarzı' TS 3536. × ***Bu dürlü lûṭfa baḳdum bu söküme/İrişti fikr ile bir söz ögüme.*** (Meḥmed 1965 [1398] s. 218 no. 6725).

sökün et- 'birdenbire görünüp arkası kesilmeden gelmek' **<*sök- II***. M. Mikhailov 1930 s. 27, DS 3676, 4705. × ***Adilin esmeri o gün de sökün etti. Yanında beş, altı yaşında bir oğlan çocuğu ile geçen seferkinden başka bir kadın vardı.*** (S.M. Alus 1944 s. 51). × ***Akşam namazından sonra, kapı çalındı; imam sökün etti. Ayak sesleri çokça. İmam, aşır okumağa iki müezzin de getirmiş; sarhoş manav da peşlerinde.*** (a.e. s. 80). × ***Arkasından Süleyman Efendinin vefakâr hanımı Rüveyde Hanım sökün eder. Herkez ayağa kalkar ve büyük küçük eğilip elini öper.*** (İ. Tarus 1947ts. s. 90).

sölpük b. ***sörpük***.

sömür- b. ***somur-***.

sön- I/söyin-/söyün-/soyun- III 'ateş soğumak; parlaklık kaybolmak; azalarak yok olmak; duygunun sıcaklığı azalmak' <ETk. ***sön-*** 'to die down, disappear' G. Clauson 1972 s. 834, J.W. Redhouse 2006 s. 1095b, 1093b, A. Caferoğlu 1931 s. 93, H. Vambéry 1901 s. 207, TS 3547, DS 3680. × ***Ḥāl budur ki dāyeyile melike her gün oturub saġu saġarlar, odları söyünmeyüb durur.*** (Ferec v. 31a). × ***Ne resme urdılar gözine dāġı / Nite söyündi ol rüşen çirāġı?*** (Fạhrī 1974 s. 201 no. 917). × ***Sevgü birle yüregüm yandı söyinmez hergiz/Söyinmek mi olur ṭutuşıcaḳ odla ḳav.*** (Naẓmī 1928 s. 45). × ***Kīn odınuŋ issiligi bī nihāyetdur: eger deŋizler anuŋ üzerinden geçerse, -söyinmez.*** (A. Zajączkowski

1934 [1405] I, 81). × ***Havā ne açıldı, ne büsbütün ḳapandı. Uçuşan buluṭların altında yıldızlar ḥālā ḳamaşub ḳamaşub sönüyorlar.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 534). × ***Ben bu yara ile zannediyordum ki Esna ile fit olduk. Ne gezer? Ne kinmiş, ne sönmez ateşmiş bu!*** (S.E. Ertem 1931 s. 246). × ***Çöl, İngilizlerin elindedir. Kuyular, kanallar, portatif yollar Birüssebi, Hafir, kum üstündeki bahçeler hepsi kimbilir kaç külçe altın ve gümüş bir serap gibi söndü.*** (F.R. Atay 1938 s. 84). × ***Zigetvar kalesi, sönmüş bir yanardağ gibi, simsiyah duruyordu. Hava bozuktu. Ufku, küflü demir renginde, ağır bulut yığınları eziyor***. (Ömer Seyfeddīn 1943 s. 71). × ***Efendim, mütekait olmakla vazife aşkı sönmüyor.*** (A. Dino 1944 s. 35). × ***Saatlar geçti, sönen gün ışığı, dağ tepelerinde gecikiyor, kızarıyordu. Karanlık oldu, bir hüyü kuşu uzun uzun öttü.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 177). × ***Gülbahar, sönmekte olan ocağa tezek almak istedi. Kalak yarı olmuştu.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 95). × ***Ortalığı bulanık görüyordu. Bir ara Hacının süt gibi ak dişi, kara abanoz sakallarının arasından bir gözüktü söndü.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 178). × ***Saman alevi gibi parlayıp sönen bir gençlik aşkı.*** (Peride Celal 1991 s. 330). × ***"Yıktın beni mubarek hayvan. Belin kırıla, ocağın söne kart dünya! Leşine kurtlar üşe! Bunu da mı gösterecektin bana?" Ellerini dizine vurup vurup diziyordu.*** (M. Başaran 1992 s. 111). × ***Gerçi buhurdanlar çoktan sönmüş durumda; nice zamandır, son ilāhinin son ezgileri de suskunluğa gömülmüş sayılır.*** (U. Kökden 1995 s. 102). × ***Bir zamandır gözlerin ışığı sönmüş, bakışları matlaşmış, hırkasının gevşemiş ilikleri düğme tutmamaya başlamış, omuzları çökkün, öylece oturuyor kasanın başında...*** (M. Mungan 1999 s. 122). ***hayatı sön-*** 'ölmek': × ***Şa'bānā geliyordu ki Zeyno köhnemiş, ḫırizması çıḳmış ḥayvānlar gibi bir gün duracaḳ, cānı gitmiş olan gözleri gibi vücūdınıŋ de ḥayātı sönecek, ṭoprāḳlarıŋ üstüne düşüb rūḥunu teslīm edecekdi.*** (H.E. Adıvar 1928 s. 117). ***ocakları söyün-*** 'ailesinden kimse kalmamak, aile zor durumda kalmak': × ***Ocaḳlar söyinüb evler yıḳıla/Ola mülk-i ḳaraman meskeni ġam.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 160). × ***Bu dünye durur ancanuŋ ocaġı söyindi/Ḳayġu dögüniyle nicenüŋ baġrı göyündi.*** (Naẓmī 1928 s. 80). b. ***ocağı sön-/ocağı söyin-. parlayıp sön-*** 'kısa bir an yanıp sönmek': × ***Softalar bir zamandan beri sabahlara kadar derinden derine tekbir ve ilahi sesleri işitiyorlar, karanlık taşlıklarda yeşil nurların parlayıp söndüğünü görüyorlarmış...*** (R.N. Güntekin 1928 s. 88). ***sönük sörpük*** 'sararıp solmuş, solgun, buruşuk': × ***Nervür atmaktan başımı şöyle bir kaldırıp bakmıştım. Ne göreyim?.. İşte boynundaki morluk... Gözlerinin iğne batırılmış balon hali... Sönük, sörpük... Ya kıza sahiden bir şey yaparlarsa?*** (A. Ağaoğlu 1982h s. 33). ***sönüp sörpü-*** 'yok olup gitmek, kaybolmak': × ***Ama bu istek, buzullar serinliğinde. Uzay dinginliğindeki, yeri menekşe taçlarıyla kaplı odada daha iki adım atar atmaz ölüyor. Tümüyle sönüp sörpüyor.*** (A. Ağaoğlu 1994s s. 162). × ***Onun geçtiği her sokaktaki, her aralıktaki bir an'lık devingenlik, davulu çalanın bir çocuk olduğunun anlaşılmasıyla sönüyor, sörpüyor: Olağanüstü hiçbir şey yok demek? Başka dünyalardan gelen bir şey yok. Oh, yok. Yok.*** (a.e. s. 220). ***yan- sön-*** 'parlayıp kaybolmak, bir görünüp bir

kaybolmak': × ***Gözleri aynī noḳṭaya dikili, öyle bekledi. Çoḳ sürmeden küçük āteş yine yandı, söndü.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 395). × ***Şu ardıç ormanının arkasında/Yanıp sönen küçük yıldız/Bin senelik dostumuz.*** (B.S. Ediboğlu 1958 s. 9). × ***Baltık denizini geçerken, fiyortlarda, adalarda, sisin arasında yanıp sönen deniz fenerleri...*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 168). × ***Gece kulüplerinin ışıkları yanıp sönüyor, pırıltılar dolaşıyor assolist adlarının çevrelerinde.*** (O. Duru 1995 s. 12).

sön- II 'vurulan kuş düşerken havada ölmek' ***<sön- I***. × ***Kuşun yerinden fırlamasına avcılar "parladı" tabir ederler, vurulup düşerken havada öldüğü hissedilirse "söndü" denilir. Vurulduktan sonra kuşun havada dönmesi, taklak atması behemehal kafadan yara aldığına delâlet eder. Sönen kuş belli olur. Kafa ve bacaklar birdenbire büzülür, ondan sonra da hareketsiz olarak yere düşer.*** (C. Avcı 1937 s. 91).

söndür-/söyindür-/söyündür- 'söndürmek; yok etmek, ortadan kaldırmak; sakinleştirmek' ***<sön- I***. ETk. ***söndür-*** 'to extinguish (a fire) etc.' G. Clauson 1972 s. 837, J.W. Redhouse 2006 s. 1095a, J.W. Redhouse 2006 s. 1093b, H. Vambéry 1901 s. 207, W. Radloff 1911 IV, 580, A. Caferoğlu 1931 s. 93, TS 3544. × ***Üşbu düşmen ki seni isteyügeldi çırāğuŋı söyündürmege geldi. Ve bu senüŋ vezīrüŋe elli biŋ misḳāl rişvet vėribidi. Vezīrüŋ daḫı mültezim oldı ki yėygü behānesiyle cemā'atunı helāk eyleye.*** (Ferec v. 89a). × ***Baŋa bu yavuz gümānı ėtme! Ḫışm odunı luṭf suyile söyündür!*** (a.e. v. 110a). × ***Her kim melikler gergāhına mülāzim ola, ve bularuŋ ḳatı renclerin götürmege ve acı şerbetlerin içmege ḳalana ve ḫışım odınuŋ tīzligin ḥalīmlıḳ ve güç götürmek suyı birle söyündüre.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 7). × ***Sene 982 saferinde hikmet-i ilâhî ile Matbah-ı âmirde kebâb çevrilürken kazâ-i Rabbânî, tâbede yağ tutuşup, yukarı kuruma ateş-i alev yapışur, hiç bir vechile söyündürmeğe mecâl ü imkân olmayup alev karşuda hidmetkârlar odalarına ulaşur, kilara ve helva-hâneye varur. Azîm ihrâk oldı.*** (Selânikî 1989 [1599] I, 90). × ***Çıldır ṣaḥrāsında suṛh-serāna ḍoḳunan silleye iktifā-yile şükr u minnet lāzım iken Şirvān feṭḥine müsāra'at ve etrāfında fürüzān olan āteşi söyündürmedin miyān-ı memālike 'azīmet sü'-i tedbīre bādi ḥālet ve maḥż-ı taḳṣīre mü'eddī bir ḥikāyet idügi rüşendür.*** ('Ālī 1982 II, 131). × ***Sen ey cān varlıġın nūrın söyündür/Ki bu ism ü resmden ḳurtulasın.*** (Eşrefoğlu Rümī 1286 s. 56). × ***Bu deŋizler gibi gözüm yaşı söyindürmeye/Sevdügüm kim sevgüsiyle göŋlümi yaḳdı oda***.(Naẓmī 1928 s. 8). × ***Şo ėl issi kim ide ėllere güc/ Anuŋ Taŋrı söyindüre ocaġın.*** (a.e. s. 49). × ***Şimdiye-değin balını sen yėdüŋ, var arusın daḫı sen söyündür!*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 86). × ***Arusın söyündür balın andan yi.*** (V. İzbudak 1936a, no. 87). × ***Seyit, "Gitmeye ne kalkma ben sana yeni şapka alırım," dedi. Ama Huvat'ın içinin yangınını söndüremedi. Huvat, "Yeni şapka istemem," diye diretti.*** (L. Tekin 1984 s. 128). ***yelkeni söndür-*** 'yelkenleri indirmek': × ***Hiç boş durmazdım. Boyuna direği tırmanır, iner, çıkar, yelken açar ve söndürürdüm.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 85). × ***Irgat başında olsun, demiri kaldırır ve bocaya alırken olsun,***

tulumba işletirken, yelken açar ya da söndürürken bir ağızdan heyamola diye gemicilerin şarkı söylemeleri nerede?.. (Halikarnas Balıkçısı 1997 s. 185).

(AD) **sönge** b. ***süngü***.

söngü b. ***süngü***.

söŋük b. ***süŋük***.

sörf yap- 'özel kayma aracı ve yelkenlisi ile denizde yapılan bir spor türü' <İng. ***surf*** a.m. × ***Deniz yukarıdan bakıldığında mavi tonun alacasında parlıyor, üzerinde renkli yelkenleriyle gençler sörf yapıyordu.*** (Y. Yazıcı 1990 s. 71).

sörp- '(bitki) havasızlıktan kurumaya yüz tutmak, sararmak, solmak; azalmak; eskimek' × ***Korktumdu kadın kızım. Önceki dinelmem, alazlamam hırppadak sörptü, gitti. Bizim köylük yere ne zaman bir yazıp çizen gelse, sonu bize hayır değildir.*** (F. Akatlı 1982 s. 185). × ***O zafer dolu kıvanmayı duydu yeniden. Sonra ezildi. Sörptü duygusu. - Hangi takıma girmeye geldin İstanbul'a dedi adam. Bu yıl Anadolu'dan çok transfer varmış. Sen santrfordun değil mi?*** (Füruzan 1981 s. 244). × ***Kırmızı tafta bayramlığım, saçıma geçireceğim papatyalı, naylon band. Yıkanınca sörptü kumaşı. Neyim varsa dar üstüme. Kollarım bacaklarımı uzuyor.*** (Füruzan 1972 s. 115).

sörpük/sölpük 'solmuş, buruşmuş' <***sörp-*** + fiilden participium passivum yapan ***-ük*** eki, b. ***açık I*** ⊡. × ***Büyülenmiş gibi ihtiyar kadın. Sörpük karnın altına dikmiş gözlerini. Oğlan. Büyükmüş de. Oğlan. "Tıpkı tıpkı da..."*** (V.O. Bener 2003 s. 102). × ***Havaya atılı bir tembel bulut kıpırtısız, doğal ak oluşu, bir uçmaz martı kanatları açık, çerçevesinde. Leylak kokulu rüzgârını çek sörpük ciğerlerine bari.*** (a.e. 173).

söse çek- b. ***söze çek-***.

söv- b. ***söğ-***.

söve b. ***söge***.

söveğen 'çok söven, çok küfreden' <***söğ-*** + fiilden 'filân şeyi yapmak huyunda olan' manasında sıfat yapan ***-egen*** eki, b. ***depegen*** ⊡. × ***Sık sık askerlik günlerini anarlar, "askeriye"nin verdiği kavi kaputları, kavi postalları, palaskaları, yemekleri överler, subaylarının söveğen olup olmadığını söylerler, arkadaşlarının ya da çavuşlarının adlarını, hiç gereği yokken, soyadlariyle birlikte hatırlamıya çalışırlar.*** (F. Baykurt 1955 s. 28).

söven b. ***söğen***.

sövüş I b. ***söğüş***.

(Argo) **sövüş II** 'hırsızlık' H. Aktunç 1998 s. 263. ***sövüş et-*** 'birini uyuduğu sırada soymak' M. Mikhailov 1930 s. 27. ××

(Argo) **sövüşçülük** 'hırsızlık, soygunculuk, yankesicilik'<***sövüş***. H. Aktunç 1998 s. 263. × ***Suçun nevii: Sövüşçülük. İşleniş şekilleri: a) parklarda, b. gece vapurda.*** (Y. Ertunç 1982 s. 47).

sövüşle- b. ***söğüşle-***.

söygen- b. ***söyken-***.

söygün- b. ***söyken-***.

söyin- b. ***sön-***.

söyindür- b. ***söndür-***.

söyke- ‘yaslamak, dayamak’ TS 3539, DS 3683. × ***Bu söze söykedi aklını. Başarı bulunduğun topluluğa uymakla mümkündü biraz da. Zekanın belirtisi de buymuş hem.*** (M. Makal 1965s. 28).

söyken-/söygen-/söygün-/söykün- ‘bir şeye/yere dayanmak, yaslanmak; güvenmek’ ***<söyke-***. Meninski 1680 II, 2717, R. Dankoff 2004 s. 246, TS 3538, DS 3683. × ‘***Ömer çün bu sözi işitdi, dīvāra söykendi, oŋat oturdı.*** (Ferec 234a).

söykün- b. ***söyken-***.

söyle- I ‘(trans.) okumak; şarkı söylemek’ ***<*sö-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1096a, H. Eren 1999 s. 375. × ***Cāriye boġuldı, öldi. Girdüm, gövdesini sudan çıḳardum, güristānda bir yérde defn eyledüm. Bu rubāʿīyi söyledüm.*** (Ferec v. 13a). × ***Bir er var, güzāf keleciler söyler yanar yaḳılur ancaḳ***. (a.e. v. 210b). × ***Bilge bir hocanın önünde diz çöksün, üzerine Arapça bir dua söylesin de karmakarışık olmuş aklını normale döndürsün!*** × ***“Hużür-u Rabbi l-ʿālemīn ve vicdānda Şemsī benim dāʾimā nişānlımdır (Parmağını göstererek) o nişān yüzügini atdıysa, işte bakınız, ben atmadım.” - “Atma!, Havużda öbür tekini yutan balıkla namzed olursun.” - “Nişānlım öldü derim, yine bunu parmağımdan çıkarmam...”- “Çıkarma. Belki bāsüra eyidir ʿAtifet, kendini pābucı büyüğe okut!”*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 363). × ***“Küçük bey, bizimle birlikte sen de söylesen e!” (öteki çocukları göstererek) “bak, herkes söylüyor, sen neye susuyorsun bakayım, benim sarı papam!”*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 4). × ***Gelin olmak üzere bulunan bir genç kıza karşı tertip edilmiş olan bu türkü söylenip çalınırken, baktım bizim o az aydınlık, çok durgun gecede dinlediğimiz o yanık Çingene ninnisinin pabucları yavaş yavaş zihnimden dama atılmıya başlar gibi oluyordu.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 83). × ***Şeftali bahçelerini söylüyor.*** (R.H. Karay 1940m 34). × ***Kızın bir yandan ağlaması, bir yandan sesini titrete titrete türkü söylemesi o kadar tuhaf bir şey oluyordu ki adamcağız keyfinden yuvarlanacak gibi ellerini biribirine çarparak, tencerelerin içine kaykınarak kahkahadan kırılıyordu.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 83). × ***“Tek sen o hekayeyi söyle de, söna benim boynumu vur.” - “Gel oğlum, öylesem, içeri!”*** (A. Caferoğlu 1944 s. 212). × ***Türkü söylerin pekten, / Kız çarşafın ipekten./ Boşan, alayım seni, / Kurtul hağu kopekten!*** (K. Emiroğlu 1989 s. 196). × ***Partal blucini ayağında özgürlük şarkısı söyleyen çiçek çocuklarının peşinde dolanıp “Savaşma, seviş!” diye bağırırken, üniversitede doktora yapan bir fizikçiye takılan ve dünyasını değiştiren bir hippi kızdı.*** (A. Kulin 1997 s. 13).

söyle- II/süle- ‘demek, anlatmak; yazmak’ ***<söyle- I***. J.W. Redhouse 2006 s. 1096a, TS 3542. × ***Şāh vezīre baḳdı: “Görürmisin, bu belīd u raʿnā ne herze söyler!” dėdi. Vezīr eyitdi: “Ė melik! Rāst söyler. Suc ḳızuŋdur.”*** (Ferec v. 99a). × ***Kefāʾet yoḳdur dėyü söz ėdindüŋ, söylersin. Saŋa bu ḥāl neden maʿlūm oldı? Atamı anamı ḳanda gördüŋ, ḥālların ḳandan işitdüŋ? Aṣlda nesebde hezār Muẓafferceyem. Sen bir bīhüde sözi recmen bilġayb söz ėdindüŋ! Hā ṣafī söylersin: ḳāżilıḳ ve ʿadl böylemi olur?*** (a.e. v. 119b). × ***Ol dost: “Ne eglendüŋ? Ne gėc geldüŋ? Coḳ muntaẓır oldum” dėdi. Ḳız yolda rehzen eline oġraduġını, andan ol ḥarāmī cüvānmerdlik ėdüb beni salıvėrüb yoldaşlıḳ ėtdügini söyledi. “Eglendügümüŋ sebebi, buyıdı; maʿzür dut!” dėdi.*** (a.e. s. 124a). × ***Egerçi-ki bāġ-i ʿālemde serv gibi rāst-nişīn ve fāḫte misāli rāst-gü kimesneler vardur, lākin doġrı söyleyenüŋ dili kesilmek ve gördüm deyenüŋ gözi çıḳarılmaḳ mesėl-i meşhür ve ebnā-yi zamāna ḥasb-i ḥāl-i meşkür olmaġ-ıla ol bābda dilleri bī-güftār ve dīdeleri perde-i ʿillet-ile nümüdārdur.*** (ʿĀlī 1587 v. 32b). × ***Vehm ilen söyler dil-i mecrüḥ peykānuŋ sözin / iḥtiyāṭ ilen içer her kimde olsa yāre ṣu.*** (Fużūlī 1958 s. 19). × ***Öteki ịhtiyār: “Eski zamānlar nerede? Şimdi devlet bizim ḥālimizi hīç düşünmüyor.” deyince bu cevāb vėrdi “Be ḥerīf, dedi, devletiŋ kimiŋ postunda oṭurduġını düşünmüyor musuŋ? O hīc ābdestsiz aġza alınır-mı?” Bu ịḫtār üzerine dahā çoḳ söylemeğe ḥażırlanmış olan ịhtiyār, iʿtirāf-ı ḳuṣūr īmā eder bir ṭavurla sükût etdi.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 319). × ***Alman fabriḳatoru ṣanʿatine müteʿallıḳ her şeyʾin ʿālimi olduġu ḥālde siziŋ o şuʿbe ṣanāyiʿa dāʿir raṭb u yābis söyleyecekleriŋizi kemāl-i diḳḳatle diŋler; hīç bir zamān “Evet, evet, maʿlūm!” demez.*** (Cenāb Şāḥābeddīn 1335 s. 186). × ***Keli, burnunuŋ başıḳlığı, vücūdunuŋ cılızlığı, her ne sebeble ḳırılmış veyā çıḳmış ise çıḳmış, öŋ dişlerinden biri veyā ikisinin noḳṣānından dolayı telaffuẓuna ʿārıż olan nīm-pışılıḳ, gözleriniŋ içi güle güle söz söylediği ḥālde bütün endāmiyle iẓhār çeviklik anda der-ḥāl naẓar-ı diḳḳati cālib bir tuḥaflık, bir neşʾe-fezālıḳ peydā ediyordu.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 35). × ***İşi bu peleseye getirdi. İşte tekrār söyleyorum: saʿādeti muḫayyileŋizi dolduran bu izdivāc vuḳūʿ bulmayacaḳdır.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 475). × ***Bunları söylerken ilerden bir kör geçti. Bu adamın elinde deyneği ve pillim pillim bir kıyafeti vardı. Ustabaşı deynekli adama doğru yürüdü: “Geçmiş olsun, şevket, çocuğum. Sen benim oğlumsun, harçlığın yoktur. Al şunu!” diye avcuna bir şeyler kıstırdı.*** (S.E. Ertem 1930se s. 69). × ***AZARYA: - Ben şimdi senin prasana lâkırdı söylerim de halini görürsün! NİSİM :- Cimrilere ağız açmak yasak mı? AZARYA : - Yok, ama, edepsiz, sana carcarı öğretirim. Sus ol, yüzsüz!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 26). × ***Ah peder, bu sizin dediğiniz son derece bayağı, pek de pırpırı söz! Böyle lâkırdı söylediğinize ben utanıyorum. Siz biraz zarafeti, etvarı ve havaları sorup öğrenmeli.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933dk s. 8). × ***Bırak ta şu ağzı bozuk kart postala neler söylediğimi anlatayım, hızım geçmeden!*** (İsmail Galib 1932mb s. 13). × ***İçki dediğin, candan ahbabla birlikte, yarenliği tutturarak, söyleşe şakalaşa içilir. Tek başına bir kenara büzülüp rakı atmanın ne zevki vardır ki?*** (S.M.

Alus 1944 s. 54). × ***Padişahın oğlu oradan geçermiş. Demiş: şu kıza bir söz atsam acaba bana ne söyler? diye. Ey! Reseminci kızı, reseminin yaprağı kaç? demiş.*** (M. Tuğrul 1946 s. 30). × ***Bizi apar topar Anadolu'dan merkeze çağırdılar. Bu kurs, yaşlı başlı adamlar olduğumuz zamana rastladı ama, sonunda başarı gösterirsek, ol babdaki rütbemizin artacağını söylediler. Eh dedik, iyi olacak.*** (F. Erdinç 1948f s. 49). × ***Hanıma söyle: serine kellepoşunu örtsün de gelsin. Amber geysularını tarasın da gelsin.*** (H.Ritter 1953 III, 495). × ***Ondan sonracağızıma söyleyeyim efendim, girersin mutfağa, istediğin gibi, gönlüne göre yemekler yap... Patlıcanlı pilâv, irmik helvası, uskumru dolması...*** (A. Nesin 1958k s. 5). × ***Hayır hayır bir şey dinlemek istemem artık. Son sözümü söyledim. Yarın bu evden pılını pırtını toplayıp paşa paşa defolup gideceksin. Yoksa vallahi kulağından tuttuğum gibi kapı dışarı ederim seni!*** (E. Öz 1960 s. 26). × ***Bilinçsiz vurkırların, politika entrikalarının insanı ve toplumu nelere sürekliğini belirtmek için o sözleri söylediğini sanıyorum.*** (B. Arpad 1976 s. 29). × ***Askerlerin, jandarmaların vızır vızır dolandığı günlerde babamı niye vurduklarını öldür Allah söylemem buna. Elin herifi. Huylu mu huysuz mu, nerden bilirsin?*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 307). × ***Şallak şullak bir gençlikten sonra bir gün hovardalık arkadaşlarıyla eğlenirken, birden onları yüzüstü bırakıp bahçesindeki korunun altında yalnızlığı ve sessizliği aramaya koşan, o günden sonra da tüm yaptıklarına pişmanlık getirip zamanını artık şölenlerde, enter-menter işlerde geçirmeyen "İtiraflar" yazarı Rousseau, Augustinus'un yoluna kimsenin öykünemiyeceğini söyler.*** (S. Birsel 1995 s. 10-11). ***ağzına geleni söyle-*** 'kaba konuşmak, düşüncesizce konuşmak': × ***Lûtfi Bey, hanımı evde yokken, kazaktı. Ölçmeden, biçmeden ağzına geleni söyler, tartmadan, tartıştırmadan içindekini döker, vurduğu vurduk, kestiği kestik bir vaziyete girerdi.*** (S.M. Alus 1934 s. 94). ***söyleyecek söz bulama-*** 'ne diyeceğini bilememek': × ***Ḳız utandı ḥacil oldı, söyleyecek söz bulımadı. Durdı ṭapu kıldı, odasına gitdi. Varub oturıcaḳ dâye-i pür-mâyesini, kenīzeklerini, râzdârlarını ḳatına oḳıdı. Şeh-zâdenüŋ 'aḳlından, zîrekliginden, firâsetinden, ḳıyâsetinden ḫaber vėrdi, şükr eyledi.*** (Ferec v. 137b-138a). ***söyleyü söyleyü*** 'anlata anlata': × ***Ol vaṭana gidenler yüridükleri yėrde Urvîyenüŋ hünerlerin söyleyü söyleyü raṭbullisân gitdiler.*** (Ferec v. 187a). ***söz söyle-*** 'birini azarlamak; birine bir şey demek': × ***Ė ḫudavend! Gemiciye söz söyleme ve hîç endîşe yėme ki anuŋ ucında bize ziyân ėrişe!*** (Ferec v. 55a). × ***Bir söz söyledüŋ kim it sayağınla yėmez.*** (V. İzbudak 1936a no. 562). × ***Demincek, Paris'i seyrederken, bana bir söz söylediniz. O yüzden size çok kırıldım.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1938 s. 349).

söyle- III 'ısmarlamak, sipariş vermek'<***söyle- I***. × ***Gretta likör söyledi. Kahve ve likör içerken artık eski bahse avdet etmediler.*** (B.C. Morkaya 1934 s. 125). × ***Bir adam geldi, gürütlü bir şekilde burnunu sildi, mendiline tükürdü. Karides söyledi.*** (Ç. Altan 1968 s. 104).

söyleme I 'deme, dile getirme' <***söyle-*** + fiilden isim yapan ***-me*** eki için b. ***aykırılama*** ⊡. × ***Şimdi söylemesi dile kolay. İnkâr etmenin***

âlemi yok, eteklerim tutuşmuş, korkmağa başlamıştım. Göksuda macuncuyu, şerbetçiyi pataklıyan, Maydoslu dülger kılıklı, ciğerci, kaldırımcı sandığımız Arnavud, meşhur tüfekçi Mürtezamış meğerse. (S.M. Alus 1944 s. 117). ***ayıptır söylemesi*** ‘dile getirilmesi pek uygun değil’: × ***Hizmetçiyi nasıl savmış, kızı nasıl kandırıp içeri çekmiş, ayıptür sülemesi, içerde ne haltlar etmiş anlatıyordu bir bir...*** (H. Taner 1951t s. 5). ***söylemesi ayıp*** ‘dile getirilmesi pek uygun değil’: × ***Söylemesi ayıbdır hanım, abdest ördeği karyolanın altında, havruzu da kapının arkasında durur.*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 61). × ***Birini aldı kullandı getirdi kiriyle pasıyle başıma attı. Söylemesi ayıp, âdet kirlerini çitiledim de bir türlü çıkartamadım... Kokmuş karı...*** (H.R. Gürpınar 1972m. 52).

söyleme II ‘nazar’ ***<söyle-*** + fiilden isim yapan ***–me*** eki için b. ***aykırılama*** ⊡. × ***Bakışının tesir edebilmesi için konuşması hem de maşallah” demeden konuşması lâzımdır. Onun içindir ki, “nazar değdi” mânasına en çok “söylemeden oldu.” “Söylemeynen olmuş” tâbirleri kullanılır...*** (M. Makal 1954 s. 73). × ***Babamı kıramadık getirdik. Esnemekten çeneleri ayrılayazdı kadının, “ta kalbinden vurmuşlar çocuğu”. Hastalığın söylemeden olduğunu kapıdan girerken bildi zaten; esnemeye başlamıştı.*** (a.e. s. 74).

söylen- I ‘anlatılmak; anılmak; şarkı okunmak’ ***<söyle- I, II***. × ***Dilberüŋ şīrīn lebi şīr-i şifādur söylenür, / Cān-fizādur ḳamu dilde dil-güşādur söylenür.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 238). × ***Muṣḥaf-ı ḥüsn ü cemāl içinde ol ma‘şūḳanuŋ / Ṣüreti āyine-i ‘ālem-nümādur söylenür.*** (a.e. s. 238). × ***Ḥaḳ haḳı-çün, ey ‘Ömer, ḥaḳḳuŋda dėrler bu sözi: / Ol ḥabībüŋ ḳulıdur kim Muṣṭafādur söylenür.*** (a.e. s. 239). × ***Ve bu ker-ḫānede çoḳ iş olupdur, / İş ̆höd söylenür, işci ne oldı?*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 102). × ***Cihān erenleri revādur ki ḳulıġuŋ ġāşiyesini düşlarında ve ḫlāşuŋ ̆halḳasını güşlarında dutalar! Ḳıyāmete degin bu ḥikāyetüŋ melikler ḳatında söyleniser.*** (Ferec v. 27a). × ***Memleket-i Mışır güyā ki yėrinden göçüb yıḳılmış gitmiş, ancaḳ dillerde söylenür ismi ḳalmış.*** (‘Ālī 1975 [1599] s. 94). × ***Bu meṣeldür söylenür biz de dėdük/Kim arslanı yener iki çetük.*** (Firdevsī–i Rūmī 1980 s. 249). × ***“Sen ne dėrsin? Pādişāhlara bu maḳüle kelām söylenür mi?” dėdükde “İşte bas-bayağı cevāb: ben ḥāžıram...”*** (G. ‘Alī ‘Azīz 1268 s. 223). × ***Bu ortalıḳda ol söylenen ḳıṣṣanuŋ ser-riştei me’āli elden gider, yoġ olur.*** (‘Ālī 1956 [1586–87] s. 48). × ***Can sıkıntısından içini çekiyor ve zilli bir tef refakatinde ince seslerle söylenen ve günde beş on defa tekrar edilen oyun havaları artık onu eğlendirmiyordu.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 196). × ***Çorumda peştanbal diye söylenir. Kara burğa, Selaser, toplulu, mekikli diye çeşitleri vardır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 330). × ***Balalayka, piyano, bandura, akordeon çalacak, şarkılar söylenecek, dans edilecek.*** (N. Bezmen 1994 s. 30). × ***Beşiktaş‘ta pokerin de pek revaçta olduğu söyleniyor. Hele orada bir poker mütehassısı Hilmi Bey varmış ki döpervale ile iki yüz liraya rest çekermiş.*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 296). × ***Mahrem, vaktiyle buraların bataklık olduğu söylense de, çadırı çevreleyen incir ve limon ağaçlarının baygın kokularını bir kez içine çekip, oya ağaçlarının eflatun tomurcuklarını görenin buna inanası gelmezdi.*** (E. Şafak 2001 s. 35).

söylen- II ‘homurdanmak, mırıldanmak, kendi kendine konuşmak’ ***<söylen- I***. × ***Cün bu ḳadar söylendi, ṣoylandı, şāh baŋa destür vėrsün: varayım, ol ṣanemi bu ṣanʿatıla getüreyim.*** (Ferec 37a). × ***Bugez yıl başı yaḳlaşduḳda şāh ˇhavāṣ(ṣ)ı icinde söylendi.; “Lālām belümden inmiş-ise dağı, muḥābam yoḳdur. Elbette itlere yedürmeyince olmayısaram” dėdi.*** (a.e. v. 124b). × ***Bu üç bulaşıḳ söylene söylene yıḳıla yıḳıla defʿ olub gitdiler.*** (Meḥmed Tevfīḳ 1300 s. 34). × ***Gider amma bütün gün homur homur söylenir, lânet kadının biri!*** (R.H. Karay 1939a s. 80). × ***Sükûnu seven karım, yaramazlık çağlarını süren çocukların ateş, barut afacanlıklarına söylenir durur. Benden çekinmese dakika başı pataklıyacak.*** (S. Anadol 1947ç s. 18). × ***Sofa tahtalarını gıcırdata gıcırdata dolaşırken ölçüp biçiyor, arada iri iri söylenip küfrediyordu. Bir ara gene durdu. Yüzü koyun, cansız gibi yatan annemi kolundan tutup hoyratça kaldırdı.*** (Orhan Kemal 1949b s. 26). × ***“Anasını sattığımın göbeli!” diye abuk sabuk söyleniyordu.*** (F. Baykurt 1961ı s. 29). × ***“Eh,” diye söylendi kendi kendine, “çulsuzun göynünden kırk arşın bez geçer”.*** (M. Seyda 1970 I, 102). × ***Söylene söylene, ışık gözüyle devirdiler Putluk’u.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 165). × ***Söylendim artık, komşum. Şurama geldi; döktim, döşendim. Olsun, canıma değsin! Sonunda ablasına yazdı.*** (A. Ağaoğlu 1980d s. 132).

söylet- ‘konuşturmak, konuşmasına izin vermek; çalmak’ ***<söyle- I***, ***II***. TS 3543. × ***Neyleri söyletdiler, defleri yıpratdılar***. (Ferec v. 3b). × ***Andan ˇhalīfe Ṭāhiri söze çekdi, söyletdi: sözi fenninde daḫı Ṭāhiri māhir buldı.*** (a.e. v. 95b). × ***ˇHalīfe buyurdı: ikisin-daḫı yoḳaru gendü ḳatına getürdiler. ˇHalīfe nedīmlerine eyitdi: “Üşbunlaruŋ ḥarḳıldıları sebebsüz degüldür. Bir laṭīfeleri vardur. Söyledelüm, görelüm ne sebebdendür?” dėdi.*** (a.e. v. 114a). × ***ˇHalīfe dāyima ḳażiye bu ḥikāyeti söyledürdi gülerdi.*** (a.e. 117a). × ***Üçü mevḳūf, ikisi maḥküm olduḳlarını söyleyen beş kişi bulunuyor. Bunları söyletdirirseŋiz, hepsi maʿṣūm bulunduġundan, maḥkemeniŋ nā-haḳ yere hükm verdiğinden filāndan baḥs ˇediyorlar ki pek ṭabīʿīdir, çünki ḳabāḥat ṣamür kürk olsa kimse üstüne almaz, derler.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 70). × ***Server eyitdi: “Herze söyleme! ˇHıżır diridür, ḳardaşı İlyās daḫi diridür. […] Zīrā āb-ı ḥayāt içmişlerdür, ḳıyāmete dek ölmezler.” Pes çep-çevre ḍuran kāfir begleri eyitdiler: “Yā melikü z-zamān, bunı ne söyledür? Amān vėrme, hemān öldürgil!” dėdiler.*** (Ṣaltuḳ-nāme v. 567b). × ***HAFYA – Çekişin istediğiniz kadar tazir edin, siz bilirsiniz. RİHLETÎ –A kahpe, söyletmiyorsun; sözümü kesiyorsun.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 13). ***sazı söylet-*** ‘saz çalmak’: × ***ˇHatda dibīrlikde, nerdde şatrancda, fürüsiyetde mehāreti vardur. Sazlaruŋ dükelini söyledür. Hem nefesi ˇhüb-dur, ġāyet ve nihāyetdür” dėdiler.*** (Ferec v. 199b). × ***Bāġubān şehzādeye bir saz getürdi, şehzāde sazı söyletdi ırladı, aġladı.*** (a.e. v. 202a). × ***Andan pādeşāh buyurdı: ṣoḥbeti gėrü başından dutdılar, herbir sāzı söyletdiler, oyun oynadılar; ammā arada faẓl Kelüŋdür.*** (a.e. v. 203a). ***söyletme beni*** ‘neler çektiğimi ben bilirim, konuşursam hoşa gitmeyecek şeyler anlatırım’: × ***Haydi, söyletme beni! Ettiği halta bak! Bu kadar emekten sonra senin aklına uyarak evimi mi bozayım?*** (H.Ş. Hisar 1944 s. 71).

söyün- I Az. ‘sevinmek’ × ***İbrahim işi bilib tay söyündüyündän bilmädi neylāsin... Elā bil ki, anasından elā bu gün olub.*** (Azärbaycan Nağılları 2005 II, s. 215). × ***Hasay öküzü kāsib ātindän arvada kabab verdi. Arvad söyünüb yorğan-döşākdän ġaḷhdı. Fatma ġardaşından ötrü başını yoldu, ağladı.*** (a.e. III, 109).

söyün- II b. ***sön-***.

söyündür- I b. ***söndür-***.

söyündür- II Az. ‘sevindirmek’ <ETk. ***sevintür-*** ‘to make someone happy’ G. Clauson 1972 s. 791. × ***Ġardaşlar o gündän āhdlerini yerinā yetirdilār. Ġazanlar asdılar, ac ġarınları doydurdular, yetim-yesiri söyündürdüler.*** (Azärbaycan Nağılları 2005 V. 69).

söyüşle- b. ***söğüşle***-.

söz b.m. <ETk. ***söz*** ’word, speech, statement‘ G. Clauson 1972 s. 860, B. Atalay 1986 s. 535, J.W. Redhouse 2006 s. 1090b. × ***Melike bu sözi işidicek ruḥ-ı ferruḫınuŋ rengi döndi, endāmları ditredi*** (Ferec v. 30b). × ***Düstür çün bu ziyānsuz sözi işitdi, ḳakıdı, Bānüyı dögdi. Eyitdi: “Senüŋ göŋlüŋ ol er dutmış, benüm ḳatuma rīş-ḫanda gelür misin?” Bānü cün gendüyi bu ḥālde gördi, melül oldı, yoldaş istedi, Baġdāda gitdi.*** (a.e. v. 238a). × ***Bir ġece Aḫı naẓarında coḳ müsāfirler oldılar. Müsāfirlik cihān-geştelik sözi cıḳdı. Her bir gişi bir yėrden nişān vėrdi. Bir suḫte-dil verende ol dėrnekde ḥāžırıdı, kimsenüŋ da‘vāsını müsellem dutmadı. Gendünüŋ ayaġı doḳunduġı yėr ḳalanuŋdan ziyāde bulındı.*** (a.e. v. 244a). × ***Melik anuŋ bigi türrehāt sözleri işitmekden müstaġnīdur kim oyanuḳlıḳ tamāmlıġı ve rāy uzlıġı içinde ḳamu meliklerüŋ gözine ṭopraḳ ḳuymışdur, ‘ādillik ve ẓālim ḳahr eylemekde gendü ėli ve milki içinde oyanuḳ pāsvān ve ıraḳdan görüci ve gözedici ḳomışdur.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 75). × ***Uzadursa rāz acmaġa kimse dil/Sözinin yolı baġlanur, eyle bil!*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340-42 [1073] s. 2). × ***Türkīye mir’āt aşılmaz sen deli misin ḥerif/Her sözüŋ sedremegi bilmem ne ḥāl olmuş saŋa.*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 303). × ***Saŋa sözler getürdüm hemçü cevher. / Ki ṭūṭī görmedi bu resme şekker.*** (Meḥmed 1965 [1398] s. 94 no. 1402-03). × ***Dimo der nazlım sözumi dinle/ Hmen sen gyonlun durust dut Hake/Dınıme ikrar versen sıdkile/ Hakdır rehnuma korkma hayrole.*** (E. Kömürjian 1981 s. 79 no. 17). × ***Gene bizim beyin lâkırdısı olacak. Altı gündür ki başka bir sözümüz, işimiz yok. Sohbet hep onun üstüne dönüyor. Onun sözü olmadıkça rahat edemiyorsunuz ki.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 16). × ***Ya insan Allahın sıfatına göre halk olmamış olmalı, yahut bunları şeytan insana hasetinden naşi dünyaya göndermiş olmalı, lakin bu sözlerim hatadır, tövbeler olsun, Allahın hikmetinden sual olunmaz. Ve hatta ayinimizin şartı inanmaktır ve her rencideye katlanmaktır.*** (E. Misailidis 1986 s. 706). × ***Kumārda petalyacıdır. Tatlı sözüne kanmayıŋ. Ġalatada racon keser. Diŋlemeyiŋ!*** (Ahmed Rāsim 1328 s. 197). × ***Potişiŋ feryādı ‘aḳabinde hemān revolveriŋ patlayışı ortalıġa bir büyük velvele verir. Her ağızda ḳan oldu. Şimdi şurada adam öldürdiler gibi sözler deverāna başladı.***

(H.R. Gürpınar 1336 s. 165). × ***Sözlerimi ehemmīyetini pīç etmek içün ṣaḳīlliklere laṭīfe mi diyorsuŋ?*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 345). × ***Bu söze bir zaman gülen Fayrap sonra çıkıştı: "Açılın ulan! Açılın puşlavatlar! Yol verin!"*** (Kemal Tahir 1961 s. 38). × ***Bu sözü bürün bükün ġoyun palazın altına.*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 1). ***ağır söz*** 'kırıcı, kaba laf': × ***Elif acı, sindiği köşede küfürle karışık ağır sözleri duydukça korkunç bir karakuş karşısında pusan bir tavşan yavrusu gibi kendini kaybetmek derecesine gelmişti.*** (H. Aytekin 1945 s. 20). ***söz aç-*** 'konuşmaya başlamak' Meninski 1680 I, 67; II, 2707: × ***A hanım! Aman zaman vermiyorsunuz ki, kendiniz bana meydan bırakmıyorsunuz ki... Size kim yetişebilir, ben ne zaman söz açarım***. (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 17). ***söz açıl-*** 'konu edilmek, hakkında konuşulmak' DS 3684: × ***Ama söz politikadan açıldı mı, hemen atışmaya başlarlardı. Dedem, Rasim Amca'yı hep doğrucu Davut olmakla suçlar: "Ulan başında tek tel siyah saçın kalmadı. Artık senin ahireti düşünüp ibadete başlayacak çağın. Sana ne elâlemin üç tavuğundan, beş kazından?" derdi.*** (A. Ümit 1990 s. 104). ***söz al-*** 'söz dinlemek' TS 3550. ***söz altında kal-*** 'karşılık verememek, konuşamamak; verdiği sözü tutamamak' TS 3559: × ***Demek bu evde çektiği yetmiyormuş gibi Fikret, bir de kendi yüzünden söz altında kalıyordu.*** (R.N. Güntekin 1930 s. 166). × ***Muhacir sözün altında kalmadı: -Abe efendi, bu ak sakalı kana boyanası ihtiyar tütün kaçakçılariyle ortaktır. Toptan köylünün borcunu öder.*** (F.C. Göktulga 1941 s. 99). b. ***lâkırdı altında kal-, lâf altında kal-***. ***söz aramızda*** 'başkasına anlatılmamak kaydıyla': × ***Eger ṭoġrusın söylemezseŋ oġlanuŋ vebāli boynuŋda olsun. Şifā bulmaz ḳalur ve bu söz benümle senüŋ aramızda kalur diyü yemīn ve ḳasem eyledi.*** (Tārīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 32). × ***Efendim, bunların hepsi iyi! Pek âlâ! Ama gene dediğine gelirim. Söz aramızda ama kıza bir başka koca arayınız. Nasihatım olsun.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 28). ***söz arasına gir-*** 'lafa karışmak, birinin sözünü keserek konuşmak': × ***Feŗhunde̬hanım söz arasına girerek: Aŋlatışa göre fetva verirler. Ne vaḳit ḥelecān geçirdim yalancı.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 527). ***söz at-*** 'laf atmak, sözle sataşmak' Meninski 1680 I, 49: × ***Padişahın oğlu oradan geçermiş. Demiş: şu kıza bir söz atsam acaba bana ne söyler? diye. Ey! Reseminci kızı, reseminin yaprağı kaç? demiş.*** (M. Tuğrul 1946 s. 30). ***söz ayağa düş-*** 'dedikodusu yapılmak, herkesin karıştığı bir duruma gelmek': × ***O, aile babası vazifelerini ihmal etmeseydi, evini kuvvetli bir erkeğe yakışacak bir metanetle idare etseydi söz, böylece ayağa düşer miydi?*** (R.N. Güntekin 1930 s. 78). × ***İrtişā şebekesiniŋ alet ipligi görünüp de bir reẕālet teyeli tā üst başa doğru sökülünceye ḳadar mürteşīler yutduḳları ḥarām loḳmaları ṭatlı ṭatlı ḥażm ederler. Şonra söz ayaġa düşer, ġazetelerde çekişmeler alevlenir.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 25). ***söz bah-*** Az. 'söz anlamak, söze uymak, söz dinlemek': × ***Bunnar bėle tüşününce, Mola Nesredin gayıtdı ki: gardaşım gaçmayıŋ, bėle olmasa arvat söze baḫmaz. Siz duruŋ men onu dirildecem, dėyip durup bir gemiş gėtirdi. Gėtirip bunun ağzına goydu, dur diril, dėyince arvat haman ayağa gaḽhdı.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 131). × ***Bizim arvatlarımız̬hėş vaḫıt bizim sözümüze baḫmıllar, biz bunu aparaḫ, arvatdarımızı öldürek, is-***

tediyimiz zaman da, dur diril dėyerik, dirililler. (a.e. s. 131). ***söz bir Allah bir*** ‘söz bir kere söylenir, anlamında yemin sözü’: × ***Vergi kâtibi memnun, işi sağlamlamak istiyordu: -Caymak yok, amma! -Hayır. Söz bir, Allah bir!*** (E.E. Talu 1937 s. 119). ***söz birliği et-*** ‘bir konuda konuşarak anlaşmak’ J.W. Redhouse 2006 s. 1091a: × ***Zihnim durmadan, bu iki suale cevap vermeye çalışıyor. Mutlaka benden gizli söz birliği edip kaçmış olacaklar. Beni düşman önünde tek başıma bırakarak... Bu kadar hıyanete, bu kadar namertliğe ihtimal veremiyorum.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1932 s. 240). ***sözde (ol-)*** ‘konuşmakta olmak, anlaşmak, fikir birliğinde olmak’: × ***Bular bu sözde-yiken “Faẕal geldi” dėyü ḫaber vėrdiler. Derḥāl emīr u vezīr, ṣaġīr u kebīr, cümle şehre ḫalḳı ʿazā donlarıyla ḳarşu cıḳdılar.*** (Ferec v. 6a). × ***Benna: “Olmaz, olaçak iş degül” dėdi. Bular bu sözde-yiken vüzerā geldiler, anlar daḫı padişāh” sözin söylediler: “Seni bunda evlendürelüm.” Gidüb n-eylersin? Biz ḫod ol ʿavratuŋuŋ ḥalın bilürüz, yaramazdur. Aŋa neye varursın?*** (a.e. v. 20b) × ***Biz bu sözdeyiken düd u ṣāʿiḳa peydā oldı, varduḳca yaḳın geldi.*** (a.e. v. 33b). × ***Bular bu sözdeyiken siyāh çıḳa geldi, demüre ġarḳ olmış.*** (a.e. v. 64a). × ***Oba ḫalḳı barçası cüşa ḫurüşa geldiler, dürlü dürlü sözde oldılar.*** (a.e. v. 176b). ***sözde durıḳ-*** ‘sözünde durmak’: × ***Ṭuruḳmaḳ mı yig sözde bilmek ṣevāb/Ya beyhüde fi’l-ḥāl vėrmek cevāb*** (Ferheng–nāme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 57(691). ***sözden al-*** ‘söz dinlemek, itaat etmek’: × ***Sözüm aŋladıŋısa ey ḳarındaş/Bu sırrı keşf idüb oş eyledüm fāş/Eger ʿāşıḳ iseŋ al bu sözümden/Ḳamu sermāyeyi var eyle tārāş*** (Eşrefoğlu Rümī 1286 s. 77). b. ***öğüdümden al-***. ***söz dokundur-*** ‘imada bulunmak’: × ***Bu gün de iş olmadı, gelen geçen azdı, sermayeyi çıkaramadım, yarın ne yaparım, kapıya kasap gelir ev sahibi aylığını ister, bakkal söz dokundurur, vergi borcumu nasıl öderim? der gibi bir azabını hissetmedim, demek işine çok güveniyordu.*** (F.C. Göktulga 1941 s. 21). ***söz ebesi*** ‘geveze’ DS 3685: × ***Şiʿr bācīze-i ṭıflāne iden eşhasın/Kimisi söz ebesidir kimi bābā-y, sühan.*** (A.S. Levend 1943 s. 467). × ***Saŋa bir söz ebesi mekkâre/Bir ʿacūze bulayım seḫḫāre.*** (Enderünī Fāżıl Beg 1286 s. 59). × ***Bunca bir söz ebesi ẕāt-ı reşīd/Böyle bikr eylemesünler tevlīd.*** (a.e. s. 101). b. ***lakırdı ebesi. söze çek-/söse çek-*** ‘sorgulamak’ DS 3551: × ***Andan ḫalīfe Ṭāhiri söze çekdi, söyletdi: sözi fenninde daḫı Ṭāhiri māhir buldı.*** (Ferec v. 95b). × ***Buları söse çekdi şeh Siyāvuş/Ki bile ne yüzedür gösteri ṭuş.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 7498). ***söz edin-*** ‘söz söylemek’: × ***Kefā’et yoḳdur dėyü söz ėdindüŋ, söylersin. Saŋa bu ḥāl neden maʿlüm oldı? Atamı anamı ḳanda gördüŋ, ḥālların ḳandan işitdüŋ? Aṣlda nesebde hezār Muẓafferceyem. Sen bir bīhüde sözi recmen bilġayb söz ėdindüŋ! Hā ṣafī söylersin: ḳāżilıḳ ve ʿadl böylemi olur?*** (Ferec v. 119b). ***söze gel-*** ‘konuşmaya başlamak, dile gelmek, söylemeye başlamak, anlatılır durumda olmak’ TS 3552: × ***Yėmek yėdürdiler, içmek içürdiler. Biraz dayandı, gözin acdı, söze geldi, eyitdi...*** (Ferec v. 181a). × ***Bir gün ev issi ʿavratıyla otururken bir gāv getürdiler. Gölük yanında baġladılar. Gav ile ḫar söze geldiler.*** (a.e. v. 192b). × ***Baʿżısı köle ḳısmınuŋ ehl-i keyfi, söze geldükce dörpi dillülerüŋ keskin seyfi, daḳāyıḳ-ı ʿāleme vāḳıf geçinür kölemenlerdür.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 108). × ***Her şeyin az çok bir ifade***

yolu vardır. Ancak vicdanî zevktir ki ne harfe ne heceye ne sese ne de söze gelir. (S. Ayverdi 1941 s. 34). ***söze ko-*** 'konuşmasına fırsat vermek, konuşturmak, sözü birine bırakmak' TS 3552: × ***Eger melik anı söze ḳorsa, bir kelimeyle ol gendüzin ölümden ḳurtara. Anı depelemekde melike ve çeriye çoḳ rāḥatlıḳ vardur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 58). ***söze yat-*** 'söze inanmak': × ***Eksẹrī rāżiyedir her ṣuḥana/Söze yatmaḳda uyar her düzene.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 135). ***söz geçir-*** 'sözlerini dinletmek, dediğini yaptırmak; to make one's words pevail' J.W. Redhouse 2006 s. 1091a. ***söz gelimi*** 'örnek olarak, misalen' DS 3685: × ***"Köylüsün de ne dimeye alışgın olurlar diyon? Sen alışgın deal mısın?" "Ben de alışgınım tabi ya... Hani sözün gelimi..."*** (Orhan Kemal 1951s s. 23). × ***Sözgelimi bir gün, kaç yıl önce bir yaz öğleden sonrası, güneşin ta aşağılardan geçen yoldaki giysileri eskittiği, pantolonların, üniformaların arkasını parlattığı, pabuçlarımızı bile boyasızlaştırdığı bir sipersiz yaz ikindisi, Nevin böyle bir tuvaletin sürfilesini yaptıktan sonra pancurları çekip dinlendirmek istemişti gözlerini, ellerini.*** (T. Uyar 1982d s. 59). × ***Söz gelimi, senin iyi bir oyunun kendi oynadığım kişiliğin yorumu konusunda birtakım aydınlatmalar getirebilir bana... Böylelikle ikimiz de daha iyiye, daha doğruya, daha güzele gidebiliriz.*** (P. Kür 1984 s. 78). × ***Naşide Hanım, Karakız'ı masanın altında gizlice beslerken sözgelimi, Burhan Bey, garsonu köşedeki dönerciye yollayıp bir porsiyon döner aldırıyor.*** (T. Uyar 1986 s. 89). b. ***gelim. söz gelişi*** 'örnek olarak, mesela, öyle denk geldiği için': × ***Onların kullandıkları bu tabirlerin çoğu argodur. Söz gelişi: Onların kullandıkları şu: "Sipari, piyiz, cızlam, toslamak, hindim, keriz, habe" kelimelerinden yalnız "yemek" anlamına gelen sondaki "habe" kelimesi Romanes dedikleri gerçek Çingenece olduğu halde, ötekiler tam birer kerizci argosudur ki, bunları yalnız çalgıcı Çingeneler değil, Karagözcüler, ortaoyuncuları, tulûatçılar ve sonra argo ile konuşan herkes aynen kullanır.*** (O.C. ̣Kaygılı 1939 s. 35). × ***Söz gelişi: "Odel" kelimesi Fransız Çingenelerinde "Allah" demektir.*** (a.e. s. 36). b. ***lâfın gelişi. söz götür-*** 'söz kaldırmak, hakkında çok şey söylenebilecek durumda olmak, ağır söze tahammmül etmek, alay veya azar gibi sözlere tahammül etmek' TS 3553: × ***Söz yoḳ dehen-i yāre bir ḥoḳḳa-i cevherdür/Yāḳüt-ı lebi amma çoḳ söz götürür yirdür.*** (Nev'ī 1977 (16. yüzyıl) s. 307). × ***İVAZ -Karı bilirsin ya! Ben çok söz götürmem. Kolum da uzundur, elim ağırdır. SELİME – Oh senin korkutmana kulak mı asarım sanki!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1940 s. 32). b. ***lâf götürmez. söz ıssı*** 'söz sahibi; Allah': × ***Sûret söz kanda buldı söz ıssı kaçan oldı/Sürete kendü geldi dil hikmetün yolıdur.*** (Yūnus Emre 1943 [14.yy.] s. 307, no. 2596). × ***Söz ıssı sözden alur sûret toprakda kalur/Her kim bu hâli bilür kendözinden vaz gelür.*** (a.e. s. 310, no. 2639). ***sözi geç-/sözü geç-*** 'sözünün hükmü olmak, sözü dinlenmek, kabul görmek' Meninski 1680 II, 2707: × ***Tavşanun irkeğin sözi giçen bilür.*** (V. İzbudak 1936a, no. 24). × ***Yoksul tanışmendün sözü geçmez meğer avreti güzel ola.*** (V. İzbudak 1936a, no. 299). × ***Börküm eski sözüm geçmez.*** (V. İzbudak 1936a, no. 371). × ***Benim satıp parasile Avrupaya gidecek evim yok. Bari şöyle sözü geçer meb'uslardan birinin kızını alayım da damat diye itibar kazana-***

yım, diye şaka ediyor. (B.C. Morkaya 1934 s. 19). × ***Disevüz̧ hançerüŋi tïz elüŋe al bile gel/Ur bizüm cismümüze giçe mi cānā sözümüz.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 7). × ***Āb-gün̆ hancerüŋi al bile gel̆ hastayam/Tïz içür baŋa didüm geçmedi derdā ki sözüm.*** (a.e. II, 482). ***sözi gedüginde söyle-*** 'uygun, yerinde konuşmak': × ***Dizdārlar yoldaşa himmet itmege gedük gözleyeler ve sözi gedüginde söyleyeler.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 148). ***sözi kabart-*** 'abartmak, şişirmek': Meninski 1680 II, 2708. ***sözini değiştür-*** 'verdiği sözden caymak; alterare promissa' Meninski 1680 II, 2708. ***sözin sı-*** 'sözini kesmek, biri konuşurken araya girmek': × ***Daḥı ṣırsın sözümi yanmaz özüŋ/Gel ḳatumda bir dem otur kend' özüŋ*** (Şeyyād Ḥamza 2017 s. 51, no. 502). ***sözi öt-*** 'sözü geçmek, sözü dinlenmek': × ***Dutayın ki çoḳlara sözüŋ öter/Kişi var ki hem saŋa güci yėter*** (Ferheng–nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 28 no. 332). ***söz işit-*** 'azar duymak, azarlanmak': × ***Kirlenen yerleri onuŋla bir güzel oğar ṣoŋra da fanila parçalarıyla ḳurularsıŋız. Yaş yer bıraḳmayıŋız. Büyük̆ hanımefendi meraḳlıdır. Ṣoŋra hepimiz söz işidiriz. Bu iş bitince ferāş süpürgeyi alıŋız.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 61). ***söz karıştır-*** 'araya laf sokmak' Meninski 1680 II, 2708, J.W. Redhouse 2006 s. 1091a. ***söz kes- I*** 'evlenmeye karar vermek, oğlan veya kızı sözlemek' Meninski 1680 II, 2708, J.W. Redhouse 2006 s. 1091a: × ***Topaç şimdiden başlamasın mı kökremeğe: -Agavni hanım, ben lâm cim bilmem, enişte ile sözü kestik, kesenin ağzını da açıp kolu daldırdık.*** (S.M. Alus 1933p s. 123). ***söz kes- II*** 'araya girmek, sözden daha etkili olmak': × ***Kibarın kibarı da var; o da sözü keser***. (S.M. Alus 1944 s. 141). × ***HAFYA – Çekişin istediğiniz kadar tazir edin, siz bilirsiniz. RİHLETÎ –A kahpe, söyletmiyorsun; sözümü kesiyorsun.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 13). ***söz kesen*** 'pilav'. ***söz kesimi*** 'sözlenme, evlenme kararı': × ***Biz razı oluyor ve kızımızı Fahri Beye veriyoruz. Şimdi, kaldı başka şartlarımız: İlkin, bu bir söz kesimidir. Kızın Aydın'da büyükanası ve hısımları vardır.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 381). ***söz kesiş-*** 'dünürler karşılıklı söz kesmek': × ***Öyle ise seni istiyen Hoknetî Efendinin yeğeni, bacanağı tabip Liynetî Efendinin oğlu Tamız Liynetî'dir. Yoksa adı İmadî değil. Sözü bu sabah kesiştik. Hoknetî ve Zühretî ile bu sabah lâkırdıyı bitirdik.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 24). ***söz kolayı*** 'konuşkanlık, konuşma yeteneği' H. Vambéry 1901 s. 207: × ***Bu 'aḳlı, bu edebi, bu söz ḳolayın hīc āferīdede gördügüm yoḳdur.*** (Ferec v. 135a). ***söz misali*** 'örnek olarak, söz temsili': × ***-Canım ben söz misali olarak üç ay dedim, bakarsın üç gün sonra gene buluşursunuz! Hasan derin bir düşünceye daldı.*** (O.C. Kaygılı 1938a. s. 92). ***söz mü(dür)*** 'onun da lafı mı olur, ne diyorsun!': × ***Bu el-'acībdür mihrbānlarda sẹ̄hāvet var dėmek/Söz midür hīç 'āşıkuŋ ḳalbinde rāḥat var dėmek.*** (Şeyḥī 1291 s. 9). × ***"Bir parmaklar var adamda kerpeten gibi. Sahiden kuvvetli." - "Essahdanı da söz mü, bire Bekir. Melmekette zorlu güreş dutardı."*** (Orhan Kemal 1952m s. 65). b. ***lâf mı? söz ol-*** 'konuşulmak, dedikodusu edilmek': × ***Hā eydürsiz ki denānīri al, yola gir! Bu ne vaḳt söz olısardur?*** (Ferec v. 120a). × ***Zavāllı taḥrīrāt kātibi ne yapsın –söylese söz olur- nüfüs me'mürunuŋ oṭasında bir köşecik ḳapmış ḥāllenmege çalışıyor, ḳaymaḳam oṭasında yatar.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 160). × ***Biraz geç kalacak olursa kocasından***

yiyeceği dayağın haddi hesabı olmadığı gibi adı da ayyar diye anılır ki bir kadını küçük düşürmek için bundan kötü söz olmaz. (M. Makal 1950 s. 22). ***söz sarfet-*** ‘konuşmak’: × ***Daha bekliyecek miyim?.. Nerede ise gelsin!.. Dolma yutmam; gözümle gördüm, şimdi pencerenin önünde idi! tarzında sözler sarfediyordu...*** (S.M. Alus 1934 s. 257). ***söz söyle-*** ‘konuşmak, laf etmek; laf dokundurmak’: × ***Bir gün Ḥaccācuŋ ṣoḥbetinde nedīmler oturub her nev‘den söz söylerdi. Ḥaccāc sormış oldı: “Ṭa‘āmlarda ne nesne ˇhübdur?” dėdi.*** (Ferec v. 67a). × ***Ma‘aẕallāh ki müsülmānlıḳdan ayruḳ nesne benüm āyīnüm ve yolum ola! Mü’min-i muvaḥḥidem. Eger bir kütā birˇhilāf söz söylerse anda baŋa ne ola?*** (a.e. v. 96a). × ***Begim şimdiye ḳadar ṭoğrusu bir söz söylemediŋiz, bāri ṣoŋ mertligiŋizi īfādan çekinmeyiŋiz. Yürek dayanmayan şu ālāmımı mümkün mertebe ḳısa kesmeğe, ya‘nī beni çabuḳ öldürmeğe ḥimmet ediŋiz.*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 608). × ***Binā’en ‘aleyh aḥvāl bu merkezde iken ṭaşrada ḥükümet var, ‘adālet var, ma‘ārif var demek ḥaḳiḳatiŋ ˇhilāfında söz söylemekdir.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 178). × ***Demincek, Paris’i seyrederken, bana bir söz söylediniz. O yüzden size çok kırıldım.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1938 s. 349). × ***Göbeğini oynadır, güler: “Olmayacak söz söylersin, kurban! Sana Diyarıbekir’in paşası, kumandarı esterini bile kırktırmaz.” diye eğlenir.*** (K. Bilbaşar 1969 I, 154–155). ***söz söz*** ‘söz veriyorum’: × ***Kararı verdik. Cumartesi sabahı, köprüdeki Şirketi Hayriye iskelesinde buluşacağız. Göksuya gideceğiz. Söz, söz.*** (S.M. Alus 1944 s. 60). ***söz-söze gelende*** ‘kavga esnasında’: Az. × ***Şənin şöhrətin dünyanı götürüb. Hämişä mollaların, ạḫundların başında gäzirsän. Söz-sözä gäländä ġayışı bäyänmäzsän.*** (Molla Näsrəddin 2004 s. 230). ***sözsüz ki*** Az. ‘şüphesiz ki...’. ***söz şaka götürmez*** ‘şakaya gelmez’: × ***Utanarak bir teşekkür ile anahtarları geri verince, hanım söz, şaka götürmez bir ciddîlikle ve ağırlıkla...*** (H.R. Gürpınar 1972m s. 64). ***söz temsili*** ‘örnek olarak, misal olarak’: × ***Bir de bakmışlar ki çalının altından pır diye bıldırcın havalanmış, havalanmasile beraber iki çifte birden gürlemiş; hayvanı da söz temsili, Ahmedin zağarı kapıp sahibine getirmiş.*** (S.M. Alus 1944 s. 144). ***söz torbaya girmez*** ‘(atasözü) ağızdan çıkan söz gizli kalmaz’: × ***İDRİS –Evet, makamı sadarete nail olursa iki yüz kese daha vereceğini söyledi. ZİVER -Vazgeç. Söz torbaya girmez, bu işler peşin olur.*** (Musahipzade Celal 1936kd s. 89). ***söz tut-*** ‘verilen görevi yerine getirmek, söylenenlere uymak’ Meninski 1680 II, 2707, J.W. Redhouse 2006 s. 1091a: × ***Terzīye ışmarladum Rümīye zāhid ṭonı biç/Ṭutmadı sözümi ‘āşık ṭonı biçildi yine.*** (Eşrefoğlu Rümī 1286 s. 75). × ***Efendim göz yumup her sözünüzü tutmıya hazırım.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 13). ***sözü balla kes-*** ‘söz kesildiğinde özür dilemek için söylenir’: × ***–Sözünü balla kestim, yosma dediklerinin arasında, orta boylu, ince kaşlı, fındık kurdu gibi fakat burnu Kaf dağında bir hanım var mı idi?*** (S.M. Alus 1934 s. 354). × ***-Bunlarıŋ elinden żābṭiyede dād bir feryād iki! Diger bir ḳupa ile geçen iki yaşmaḳlı sözümü bal ile kesdi! Yanımdaki ḳoluyla beni dürterek. –İşte bunlar da ḳaymaḳ ṭabāġının sermāyeleri!..*** (Aḥmed Räsim 1340 s. 115). ***sözü bir et-*** ‘bir konuda konuşarak anlaşmak’: × ***Sonra bakmış ki evlendirecekleri yok, yalnız çalıştırıyorlar; bir ar-***

kadaşı ile sözü bir edip kaçmış, buraya kadar gelmişler. (A.Ş. Hisar 1934 s. 11). ***sözü geçkin*** 'etkili, tesirli, sözü makbul' TS 3559: × ***Kadriyenin küçük beyaz elinin yumuşak teması, benim elimi, göğsüme düşen yeşil gözlü güzelin belini kuşatmaktan alakoydu. Karımın üç günlük yolda olan aziz mevcudiyeti, kucağıma atılmış olan bu kadının yakınlığından bana daha yakın ve sözü geçkin...*** (S. Ayverdi 1941 s. 36). ***sözü getir-*** '(dativus ile) 'konuyu getirmek': × ***Ayşe hanım, sözü evirip çevirip Molla beyin lehine getiriyor, enîştenin fikrini tasdikan diyordu ki: -Şu iki ay içinde başımıza gelenler, yolunmuş tavuğun başına gelmemiştir.*** (S.M. Alus 1933p s. 216) ***sözü iki olma-*** 'istekleri hemen yapılmak, geri çevrilmemek': b. ***bir dediği iki olmaz.*** × ***Biz öğrendik, İhsan Efendi Amcam anneme demiş ki, o isterse onun sözü bankada iki olmaz. Büyük adamlar bile sizin sözünüzden dışarı çıkamıyorlarmış.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 177). ***sözüm bundan dışarı*** 'sözüm burada bulunanlara değil': × ***Sözüm bundan dışarı, o dibek kafalı Sülükoğlunu, inşallahirrahman, hasedinden çatlatacağız.*** (E.E. Talu 1937 s. 68). × ***Murat ağan ne der? "Köylü kısmı, karı milletini, sözüm burdan dışarı, eşek gibi kullanır!" der.*** (Kemal Tahir 1957k s. 166). ***sözümdeyim*** 'verdiğim sözde duruyorum': × ***-Yalan... beni aldattınız! Bir Yamören başıma çöktü. -Sus ulan! ben sözümdeyim! ben sana hiç yalan söyler miyim alçak? Seni mutlak götüreceğim. Meraklanma! Vallah billah! İşte yemin...*** (Kemal Tahir 1957k s. 305). ***sözüm meclisten dışarı*** 'sözüm burada bulunanlara değil': × ***Bunu da çaktım! dedi, sözüm meclisimizden dışarı, frenklerin cenaze havası değil mi? Haniya Beyoğlunda kalantür ölüleri geçer: kiliseden caddeyi boylarken, ağır ağır tuttururlar... Ta kendisi.*** (S.M. Alus 1934 s. 117). ***sözüm ona*** 'güya, sanki': × ***Mori kimmiş bakayım bu cenabet evde keyif çatan pırasa kabadayısı?.. Mahalleyi, sözüm ona, Kömürcü sokağına çeviren mahallebici beyi?..Mori biz burada bostan korkuluğu muyuz yoksam çingene hergelesi mi?..*** (S.M. Alus 1933p s. 207). × ***Gene çocukluğumda, zamane modası icabı, Asmalımescitteki madam Filomen'in Müstahdemin idarehanesinden biri bana, öbürü dayızademe, sözüm ona iki enstitütris tutmuşlardı.*** (S.M. Alus 1943, Akşam gaz., s. 5). × ***Başında, kenarından içi iki parmaḳ ṭışına ḳıvrılmış rufā'ī külāhına andırır sözüm oŋa bir siyāh şapḳa vardı.*** (H.R. Gürpınar 1929m s. 187). × ***Sözüm ona kapının önünü, merdivenleri süpürdü.*** (R. Enis 1947 s. 183). × ***Hacı Mesut Efendi'nin evinin bulunduğu sokağı görmeyen evlerdeki kadınlar da, bu sokak üstündeki evlere sabahın alaca karanlığında, sözümona sabah çayına misafir gelmişlerdi.*** (Aziz Nesin 1972m s. 7). × ***Zaman içinde benimle alay edecek herkese karşı böyle muzip, hınzır, sözümona külyutmaz bir kimlik geliştirdim galiba.*** (A. Ağaoğlu 1985 s. 46). × ***Başına bir çevre sarmıştı, güneşten sakınacaktı sözümona.*** (T. Apaydın 1991 s. 104). ***sözüm öteye*** 'söz meclisten dışarı, sözüm burada bulunanlarla ilgili değil': × ***Ne sanıyon sen, mal saabı olmayı az mı tutuyon? Sen sözüm öteye, köy kâtipliyi ittiydin emme işten ağnamıyon heç.*** (Yeni Hikâyeler 1951 s. 106). ***sözüm söz*** 'verdiğim sözü mutlaka tutacağım': × ***Fakat siz de son kıyım Avrupalı bir nazenin düşüncesine kapılmayınız. Sözüm söz, fakat damarım Türk dama-***

rıdır. (H.R. Gürpınar 1972m. 59). ***sözüm yabana*** ‘sözüm meclisten dışarı, buradakiler sözümden alınmasın’: × ***Zaten ev dört odalı. Aşağıdaki genişçe oda, sözüm yabana, misafir odası, karşısında, içi tıklım tıklım dolu, kutu kadar sandık odası.*** (S. M. Alus 1934 s. 215). × ***Karı gûya kalıplı kıyafetli; sözüm yabana, alımlı çalımlı amma buz mu buz; dondurma kutusundan farksız***. (a.e. s. 226). × ***Para ile değil, sıra ile!.. deyip, sözüm yabana, ben de sıkışmışım gibi yaparak yerimden fırladım. Gazino tarafına doğru hızlı hızlı yürüdüm; öteden kıvrıldım. Yan kapıdan haydi dışarı.*** (S.M. Alus 1944 s. 26). × ***Santuracı Karibin aynalı aksatası da yolunda, sözüm yabana nikâhlı bir karısı vardı. Senelerden sonra iki kızı da yetişti, piyasaya karıştı.*** (a.e. s. 130). × ***–Sen de buralara gelir misin… -Eh işte düştük… Şimdiye kadar Ankarada idim. – Sen ne iş yapıyorsun? –Sözüm yabana, muharrirlik. –Ben de darülaceze müfettişiyim!..*** (S.E. Ertem 1935 s. 83). × ***Hele bir de Cemal diye -sözüm yabana- bir it çaktı ortaya. İlvanından geçebilirsen geç. Orospu kaşı gibi de bıyıkları. Sanırsın ki kocaaa melmekette hökümat yok da hökümat kendisi.*** (M. İlhan 1983 s. 63). ***sözün açığı*** Az. ‘sözün doğrusu’ b. ***doğrusu***. ***sözün aslı/sözüŋ aslı*** ‘sözün gerçeği, söylenenin gerçekliği, işin özü’: × ***Her sözde mubālaġa ėtmek sezā degüldür. Eger pādeşāh bu sözüŋ aṣlını teftīş ėdüb ġavrına yėterse, sözüŋde ḫaṭā dutarsa ve bu sözi dėyenüŋ ḳanını yėre dökerse niycedür?*** (Ferec v. 2a–b). ***sözünde doğru*** ‘sözünün eri’: × ***Gerçi fuḳarādan idim amma aḳrānım içinde sözünde doġru yigitlik ve ṣ̌ebāt-ı maḳālile meşhür bir ādem idim.*** (‘Alī ‘Azīz 1268 s. 222). ***sözünde dur-*** ‘verdiği sözü yerine getirmek’: × ***Etem böylece hiddetli hiddetli söylenerek yanımdan uzaklaştı. Ve inşallah sözünde durur da bir daha gelip beni rahatsız etmez!*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 156). × ***Ey efendim ḥamd olsun işte cenāb-ı ḥāk söze devlet vėrüp bu ḥāle girdigiz içün sözüŋüzde ṭurup kerīmeŋizi baŋa vėrecek misiŋiz?*** (‘Alī ‘Azīz 1268 s. 222). ***sözünden ayrılma-*** ‘itaat etmek’: × ***Biz büyüklerimizin sözlerinden bir kıl boyu ayrılmazdık.*** (H.R. Gürpınar 1933ke s. 5). ***sözünden çık-*** ‘sözünden dönmek, sözünden caymak, sözünü geri almak’ Meninski 1680 II, 2707: × ***Gezinenlerden bir ḳaçını ṭanıyor, faḳaṭ vāldeniŋ sözünden bir dürlü çıḳamadığım içün eve muntaẓaman devām ediyor, o zamanıŋ ta‘bīrince yavaş yavaş “olmaġa” yüz ṭutuyordum***. (Aḥmed Rāsim 1340 s. 100). × ***Zāğlaruŋ meliki daḳı anlaruŋ rāyını mubārek dutardı ve maṣlaḥatlar bābında bularuŋ sözinden hīç çıḳmadı.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 70). × ***Büyük adamlar bile sizin sözünüzden dışarı çıkamıyorlarmış.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 177). × ***Mızıkalı, Saraylanımın hatırını çok sayar, sözünden hiç çıkmazmış. Ses çıkarmamış; “peki, sen nasıl arzu edersen yengeciğim!” demiş.*** (S.M. Alus 1944 s. 179). b. ***emrinden dışarı çıkma-***. ***sözünden dön-*** ‘verdiği sözden caymak, verdiği söze sadık kalmamak’ Meninski 1680 II, 2707: × ***Sözümden dönmem ölsem de nihāyet/Saŋa göŋlüm de bende ben de bende.*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 100). × ***Ḥużür-ı şāhda ku‘üduna ruḫṣat ve āferīn bu güne sözünden dönmediŋ ziyāde ṭab-ı humāyūnuma matbu‘.*** (‘Alī ‘Azīz 1268 s. 223). ***sözüne git-*** ‘isteklerine uymak, denileni yapmak, itaat etmek’: × ***Biz seni de, köyünü de iyice tanıyoruz, elimizden kurtulamazsın, bu mektubu götürecek***

ve kimseye de bir laf demeyeceksin. Sözümüze gitmez isen senin işini bitiririz, dedi mektubun içinde ne olduğunu bilmiyorum elçiye zeval yoktur. (H.R. Gürpınar 1972m. 37). ***sözün gelişatı*** 'lafın gelişi, öylesine, öyle denk geldiği için': × ***Küçük görünsün diye evirip kıvırıp ayaklarını, parmaklarını cendereye sokarlar... bellerini de daracık korsa ile sıkarlar... sanki böylelikle vücutları bozulmaz değil mi ne ise, neme lâzım... sözün gelişatı diye söylüyorum... yoksa kimseyi çekiştirmek istediğimden değil***. (A.G. Arcan 1932ed s. 8). ***sözüŋ hakkın de-*** 'doğruyu söylemek': × ***Seni dileyen dėye sözüŋ ḥaḳḳın/ Ki üşt diken var yoluŋda saḳın.*** (Ferheng–nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 19 no. 221). ***sözüŋ us ile düşürgil*** 'sözünü akılla söyle, düşünerek konuş': × ***Kelecilerün pişirgil yaramazını şeşirgil (şaşurgıl)/Sözüŋ us ile düşürgil demegil çağada bir söz.*** (Yūnus Emre 1943 [14.yy.] s. 345, no. 2818). ***sözünü ağzına tıka-*** 'dediğine pişman etmek, susturmak, söyletmemek': × ***Kalabalığın içerisinden birkaç tanesi titrek başlı dedeyi tuttu. Bir çokları da kırk dereden su getirererk sözünü ağzına tıkadılar.*** (H. Aytekin 126 s. 115). ***sözünü esirgeme-*** 'istediğini söylemek, aklına geleni söylemek': × ***O çocuk mubarek bir herif. Sözünü hiç esirgemiyor. Lak diye söylüyor. Geçen vaazda orada fiskos eden kadınları bir paylama payladı ki...*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 9). ***sözünü et-*** 'hakkında konuşmak, söz konusu etmek, anmak': J.W. Redhouse 2006 s. 1090b. × ***Doğrusu ne saklayım gece gündüz onun sözünü etsem gene kanmam. Bir aralık bulduğumla sana gene onun lâkırdısını açmaya can atarım, yanarım.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 193me s. 17). b. ***lâfını et-, lâkırdısını et-. sözünü geri al-*** 'verdiği sözden geri dönmek; söylediğine pişman olmak': × ***Ḳızı bir dervīşe iḳrār ėtdim sözümü gėrü olmaḳ mümkün... degildir.*** ('Alī 'Azīz 1268 s. 223). × ***Ṭal'āt̰ Hanım – O baŋa 'ā'it bir meṣ'ele... Ḥüsnā -Öyle ise sözümü geri aldım. Ben onu buradan gelüb geçici bir kız ẓann ediyordum da... Ṭal'āt̰ Hanım - Gelüb geçici olsa bir ḳız oğlan ḳız söylediğiŋ gibi sözleri yormaḳ insānlığa ṣıġar mı? Hüsna -Evlādcığım sözümü geri aldım. Bir düziye ağlıyor da o güzelligine acıdığım için öyle söyledim.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 52). ***sözünün üstünde ol-*** 'sözünde durmak': × ***Ölum sen benim neğader esgerim varısa hepisine kesdiŋ. Ğine ben sözümüŋ üstündėyim Lakın ben bu yāreden ėyi olacāma ạ̄hlım kesmiyor.*** (Ahmed Caferoğlu 1944 s. 38). ***sözünü sakınma-*** 'ağır ve kaba sözler söylemekten çekinmemek': × ***Şemsi, incir çekirdeği doldurmaz küçük sebeplerden gendi için vesīle-i infi'āl arayan, ve kızdığı zamānlarda, sözünü pek ṣaḳınmayan serī'ül-te'esṣ̱ür bir gencdir.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 139). ***sözü ol-*** '(vasıta hâli ile) biriyle adı çıkmak, biriyle adı geçmek; anılmak': × ***Orası saŋa 'ā'id değil... Dediğimi yap... Ama ṣaḳın bundan kimseye baḥs̱ etme... Hani ḳadınlarıŋ 'ādetidir, öyle sözüm seninle olmasın... Eger duyulacaḳ olursa bir daha yüzüme baḳma...*** (Mahmud Yesari 1928 s. 164). ***söz ver-*** '(dativus ile) bir şeyi yapacağını kesin olarak bildirmek, vaatte bulunmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1091a: × ***Cebr vuḳū' bulmayacağına söz veren bu ḫānımlar, begler bī-çāre Mürüvveti 'ādetā ḳarġa tulumba eder gibi ayağını yere değdirmeden ṣofra başına naḳl etdiler.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 202–203). × ***Begiŋiziŋ ḫastalığı ne olduğunu biliŋiz. O ḳızı nikāḥla alır-***

sa bu marażdan ḫalāṣ olur mu? Oŋa da pek söz veremem. (H.R. Gürpınar 1927n s. 257). × ***Bārī doḳunaklıca yaz, kendisini sevdigiŋi, filān söyle, acık yüregine ṣu serpilsin. Gelecegiŋe söz ver e mi?*** (E.E. Talu 1928 s. 133). × ***Bu nikaya izin vermiyordu ama ben önünü aldım. Kendi bildiğimi yaptım. Artık söz verdim.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 13). × ***Oh aferin benim itaatli kızım! Senden hoşnut oldum. Öyle ise iş oldu bitti. Seni vadedip söz vermiştim.*** (a.e. s. 20). × ***Hırsızlar ḫocanıŋ sözlerini ʿaynen yerine getireceğine söz vėrirler.*** (Türk masalları 1991 [1912] s. 50). × ***Kimseye söylemeyeceğime söz verdim.*** (A. Atasoy 1940 s. 18). × ***Söz vermeden bir kere beni görmek arzu ettiler. Bonmarşeyi kararlaştırdık.*** (Ömer Seyfettin 1956 s. 83). × ***"Aman eskici başı, düşün de söz ver. Perşembe tez gelir. Buraya gelince çamurlaşırım!" — "Çamurlaş." - "Sonra karakolluk olmaz mıyız?"*** (M.Ş. Esendal 1958m s. 58). × ***Hükûmet enflasyonu yüzde otuzda tutacağına söz vermişti, oysa yüzde sekseni buldu.*** (A. Nesin 1995 s. 134). × ***Hiç bir yerlere, tuvaletten başka gitmeyeceğime sözümü aldı. Söz verdim bir kere ablacığım, dönmem, bir de pöçümün ağrısına...*** (L. Erbil 1968 s. 8). ***söz vir-*** 'parolayı söylemek' Meninski 1680 II, 2708. ***söz yok*** '(dativus ile) eleştirilecek bir yanı yok, mükemmel' Meninski 1680 II, 2707: × ***Ululuḳda söz yoḳ ne nāmüs gerek/Yücelikde ḳo daʿvīyi uş gerek*** (Ferheng-nāme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 41 no. 495). × ***Fatihe söz yok fakat her gün dükkâna inişi anladık, çıkışı ne yapmalı? O tarihte tramvayı, mıramvayı da hak getire.*** (S.M. Alus 1934 s. 30). × ***Alır gözle bir süzdüm. Hiç söz yok, hazâ huri. Hey Allahım bir kaş göz, bir mahmur mahmur bakış ki sorma. Öyle bir civelek şey, hemen vurul gitsin.*** (S.M. Alus 1944 s. 25).

sözde 'güya, söze bakılırsa' <***söz*** + ***de***. J.W. Redhouse 2006 s. 1091a. × ***Eŋ muntaẓam, sözde ḳaldırımlı olan çārşı cāddesinde çamurdan geçmek, yürümek pek güçdür. Ḳaldırımsız olan maḥallāt arasındaki soḳaḳlar o ḳadar pis, o ḳadar çamur ki bu adamlar bu pislik arasında naṣıl oṭurduḳlarına bu soḳaḳlardan naṣīl geçdiklerine ḥayret ediyorum***. (Aḥmed Şerīf 1326 s. 224). × ***Fitnat daha ziyade teessür göstermek için fazla bir şey yapmak lüzumunu hissetti. Etrafına bakındı, başını bir yere çarpmıyacağına emin olduktan sonra arkası üstü düştü ve sözde bayıldı.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 246). × ***Kimisi ışıḳtır, kimisi nāşī, /Kimisi geçinir sözde Bektaşī, Mestī.*** (D. Dilçin 1945 s. 111). × ***Millet partisi sözde antidemokratik kanunları protesto maksadiyle Türkiyenin hiçbir tarafında seçimlere girmiyor.*** (F. Arıt 1957 s. 12). × ***Sözde, babanın elinden kurtarıyor beni. Hım, kime yutturuyorsun a düdük makarnası?*** (M. Seyda 1958y s. 39). × ***Sözde biz habersizden gelmiş, baskın yapıyoruz. Oysa onların haberi var, bizi karşılamaya hazırlanmışlar.*** (A. Nesin 1968 s. 16–17). × ***Sankileyin sen de erkek misin, Bayram? Bi karıya iki mark yedireceğim diye aklın çıkıyor. Adın kondu pintiye. Kimi de der, sözde sende erkeklik ıhmış da, ondanmış...*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 21).

sözle- 'söylemek, konuşmak' <ETk. ***sözle-*** 'to speak, say' <***söz*** 'word, speech' G. Clauson 1972 s. 863, B. Atalay 1986 s. 536. ××

sözlü ‘söylemek istediği bir şeyleri olan’ TS 3555, ADİL 2006 IV, 151. × ***Rüstäm kişi bu ạhşam, seldän sonra yavaşıyıb yatağına ġayıtmış çay kimi mülayim vä yorğun görünürdü. Lakin içäridän sözlü olduğu hiss edilirdi, çünki hey danışır, danışırdı.*** (M. İbrahimov 1960 s. 287). × ***Rüstäm kişi arvadın sözlü olduğunu vä Salamanın getmäsini gözlädiyini duyub dedi.*** (a.e. s. 350). × ***Ġaraş atasının sözlü olduğunu hiss etsä dä adätä ämäl edäräk bir şey soruşmadı.*** (a.e. s. 433). × ***Näbi gördü kişi sözlü adama o̱hşayır, ancaġ onları bäy, hökumät atlıları hesab elädiyindän därdini deyä bilmir.*** (Ġaçaġ Näbi 2009 s. 67).

söz sav/sav u söz/ Az. **söz sov** ‘dedikodu, tartışma’ × ***Kimesneyle sözleri ṣavları yoḳ/Yaluŋuzca ölürler evleri yoḳ***. (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340–42 [1073] s. 34 no. 408). × ***Yolı iletdi bir ava düşürdi/Delim cevr ü söze sava düşürdi.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 4274). × ***Gülcahanın ärsiz doğması böyük söz-sov oldu. Ġo̱hum-ġardaş Gülcahanın üstünä gälib onu öldürmäk istädilär.*** (Azärbaycan Naġılları 2005 4, 130). × ***Bu işden açıla elden söz ü sav/Çü Şāhuŋ ḳulaġına düşe bu çav.*** (Fa̱hrī 1974 [1367] no. 1303).

söz sov b. ***söz sav***.

spagetti ‘uzun ince çubuk halindeki makarna’ <İt. ***spaghetti*** a.m. × ***Her şey tuzsuzdu: Spagetti tuzsuzdu, patates kızartması tuzsuzdu.*** (T. Dursun K. 1993 s. 13).

spago b. ***ıspango***.

spahi b. ***sipahi***.

spahsalar b. ***sipahi***.

spai b. ***sipahi***.

spay b. ***sipahi***.

speçar b. ***ispeçiyar***.

sperka ‘bir balık’ J.W. Redhouse 2006 s. 86a. × ***O gün Barba Vasili ile o dev gibi, durmadan değişen Van Gogh tablosu önünde, bir sürü sperka, hanos, iskorpit yakaladık***. (S.F. Abasıyanık 1952s s. 38).

spiker/sipiker ‘sunucu’ <İng. ***speaker*** ‘konuşmacı’ × ***Radyoda sipiker söylüyordu demin: Hukuk Fakültesinde devrimci gençler gene derslere girmemişler.*** (P. Celal 1991 s. 405).

spot ‘dar bir alana güçlü ışık gönderen stüdyo lambası’ <Fr. ***spot*** a.m. × ***Genç kız, pufun üzerinde dimdik oturuyordu. Sanki birazdan spotlar yanacak, fotoğrafçılar karşısına dizilecekti!..*** (N. Cehiz 1996 s. 30). × ***“Şu ışıklara bir baksanıza hocam... Mavi spot, yüzde fazla parlıyor.”*** (A. Yurdakul 1991 s. 104).

sprey b.m. <İng. ***spray*** a.m. × ***Daha ilk yıllarda başkalarını düşünmemiş miydi? Her kadın bir başkasını düşünmez miydi? Mor küpelerini takıyor. Aynada dişlerine bakıyor, ağız spreyi sıkıyor. Yüksek topuklu çizmelerini giyecek bugün, dünden silip parlattıydı.*** (C. Kavukçu 2001 s. 62).

spurgut ‘serçe; Spatz’ <Yun. ***σπουργίτης*** (spurgítis) a.m. ××

stanco ‘denizcilik terimi’ × ***Çardağa çatan armanın amura ve stanco bağları koparak yelken kurtuldu havaya uçtu... uçtu... Cami minaresinin tâ tepesine takılarak güldür güldür yalpalanırken kıyı boyunca kopan gülüşe kendi harlayışını kattı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1954 s. 52). × ***Direğin amura ve stanco ipleri çardağa çarpınca koptu. Yelken havaya uçtu, cami minaresinin ta tepesine takılakaldı***. (Halikarnas Balıkçısı 1955 71)

starbot ‘bir tür yelkenli tekne’ <İng. ***starboat*** a.m. × ***Milli Şefimizin mahdumları Ömer ile Erdal İnönü de starbot sınıfı yelkenli teknesi ile yarışlara iştirak etmişler ve büyük bir muvaffakıyet göstererek bu sınıfta birinciliği kazanmışlardır***. (Akşam 3.VIII.1941).

stefana/stefanos ‘taç, çelenk’ <Yun. ***στέφανα*** (stefana), ***στέφανος*** (stefanos) a.m. × ***Akabinde nikahları kıyıldı ve ben de stefanalarını tutup sağdıç oldum.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 377). × ***Birden boynuma sarılıp öpmeyi ve “Vay efendim, sen de fakirhanemize teşrif eder mi imişsiniz, inşallah yakinen stefananızı da öpmekliye müyesser olurum, adanın kızları cümlesi hemşirem Anastasia’nın bahtı için haset (kıskançlık) ediyorlar” dedi.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 554). ***stefanos et-*** ‘evlendirmek’: × ***Pek de bildiğim yok, ama biz Üsküdar’da gizli nikahlandığımızı hemşehrilerim işiterek, zannıma bunun memlekette karısı ve üç çocuğu var deyü Patrikhaneye şikayet eylemişler ve celbden meram bunu tahkik ve hangi pappazın stefanos ettiğini (evlendirdiğini) teftiş edecekler” dedi...*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 259). ***stefanos ol-*** ‘evlenmek, nikahlanmak’: × ***Bir gün hanemizde validem yok iken, gelip beni kandırdı ve Beyoğlu’nda stefanos olacağız (evleneceğüz) deyü övüt nasihat etti...*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 170). × ***Lakin, madam Thiresia ikinci defa evlenmesinde iyi rast gelir idi, kim bilir Stefanos olur iken (evlenirken) kocasının ayağına bastı idi...*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 732).

stefanos b. ***stefana***.

steka ‘bilardo sopası, ıstaka’ <Yun. ***στέκα*** (steka) <İt. ***stecca***. ××

stepne b. ***istepne***.

stetoskop ‘iç organları dinlemeye yarayan tıp gereci’ <Fr. ***stéthoscope*** a.m. × ***Evin sahibi de, misafirleri de, saklamaya gizlemeye gerek duymaksızın doktor olduğu söylenen bu ufak tefek kızı, gerçek olduğuna inanmak istemedikleri muayene masasını, kapının arkasında asılı yedek beyaz önlüklerini, masasındaki mikroskopu, ilaç dolabını, hangi işle uğraşırsa uğraşsın vazgeçemediği, bir takı gibi boynundan çıkarmadığı stetoskopunu gülünç bir film izliyormuş gibi, izlemişlerdi.*** (A. Kutlu 1983c s. 51).

steyşin ‘eşya konacak yeri aracın içine dahil olan otomobil’ <İng. ***station*** a.m. × ***Derken bir steyşin otomobille on kadar subay geldi. İyice sıkışmışlardı. Köyde kaynaşma arttı.*** (F. Baykurt 1979 s. 106).

stil b. ***sitil II***.

stres b. ***sitires***.

stüdyo ‘sanat çalışmaları için düzenlenmiş oda’ <Fr. ***studio*** a.m. × ***“Stüdyoyu ara, iş kopyaları daha gelmemiş mi, öğren”*** (A. Yurdakul 1991 s. 32).

su I b.m. <***sub*** a.m. G. Clauson 1972 s. 783, Orta Tü. ***suw*** a.m. B. Atalay 1986 IV, 543, J.W. Redhouse 2006 s. 1188a, TS 3561, TS 3593: ***suv,*** G. Doerfer 1967 III, no. 1278. × ***Bülḳāsım yüzmek bilürimiş: ayaġ urdı, ṣunun aġzına geldi. ḥarāmzāde’yi uyur buldı boġdı, ḳuyuya atdı, gendüyi, kuruya atdı, gitdi.*** (Ferec v. 7b). × ***Rıdvān-şāduŋ dağı ṣuyı, azuġı dükenmişidi.*** (a.e. v. 31b). × ***Bir ġece ṣuya ḳarşu aġlaşub otururıduḳ. Ay aydını ṣu yüzine düşmişidi.*** (a.e. v. 97b). × ***Bir ḫazīne ol meşāne-dür ṣuya / Ki oradan ol ṣu yolını başḳuya.*** (C. Brockelmann 1919 [14./15. yy.] s. 24). × ***Elinde anca vardı luṭfıla su/Ki vėrürdi suya ol rengile bü.*** (Fāḫrī 1974 [1367] no. 406). × ***Muṭlaḳā ḫidmetkār zümresinde gürgāne ṭa‘ām yėmek, şīrāne cünbüşle ṭu‘meye girişmek, sür‘atle ḳarnı ḍoyurub süfreden el çekmek, sā’irler ḳarnın ḍoyurmadın evvel ṭa‘āmını ḥażm ėdüb ṣuyın içmek her vaż‘ınuŋ cüst u çālāk ve ṭaḥṣīl-i rızḳ u tüşede behīmān olmasını mücibdür.*** (‘Ālī 1956 s. 247–248). × ***Diledi kim bıŋar başı ṣuyından ki ḥiṣāruŋ ḍaşra yanında göl eylemişlerdi, diledi kim ol gölüŋ ṣuyını ḳurudalar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 76). × ***Bir gün ṣu yirine ḳan içmede ġāyetde kāmildür./Bu ṣan‘atde meger Mirrīḫdür üstādı Behrāmuŋ.*** (Ẕātī 1970 [16. yy.’ın ilk yarısı] 2, 304). × ***Eşekler ṣu ile evleri öŋine geldükde segāh maḳāmında āġāzei ḥimār ėtdükde ḫāne ṣāḥibi çemenderinüŋ ṣu ile geldügin bilüb eşekden ṣuyı alub yine gönderür.*** (Evliyā Çelebī 1928 [17. yy.] VIII, 210). × ***Ve atları Nīl ṣuyın nüş ėdüb şerrānī ve baṭrān olub...*** (a.e. X, 344). × ***Ne vaḳtin kim sürür ol ṣuyı yola, / Gerek kim gendü orta yėrde ola.*** (a.e. no. 940). × ***Zülfine göŋül bağlama yaşuŋ yeŋemezin (yeŋemezüŋ?)/ Ẕātī gibi, ey ebr, ṣuya ṣalma kilimüŋ!*** (Ẕātī 1970 II, 216). × ***Birgi’ye vardılar, ava çıḳdılar. / Beg ṣuya düşdi; ėl aŋa çoḳdılar...*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 35). × ***Ve içecek ṣuyı geminüŋ anbārına dökerler, gerder ile bıŋar miṣālinde daldırub ṣatarlar.*** (Pīrī Re’īs 1935 [1501] s. 424). × ***Ṣuya ḳarīb deŋiz kenārında ḫudā’ī bir lıca var. Meẕkür lıca ġāyet nāfi‘ lıcadur.*** (a.e. s. 138). × ***Ortadaki ṣuya hergīz bahāne yoḳdur, bī-bedel cülāb gibi ṭatlu hem ṣovuḳ ṣu-dur.*** (a.e. s. 780). × ***Ṣuya vėrsüŋ bāġbān gül-zārı zaḥmet çekmesün. / Bir gül açılmaz yüzüŋ tek vėrse miŋ gül-zāre ṣu.*** (Fużūlī, K. Akyüz 1958 s. 23). × ***Ba‘dehu, bir astardan süzüp ṣuyunu almalı.*** (Aḥmed Midḥat 1945 [1885] s. 22). × ***At depdi, ṣuya girdi. Ol cüyibāruŋ ḳarşu geçesi yār-imiş. Aŋa ḫöd taḳdīrde suya boġulmaḳ var-imiş.*** (İbn Kemāl 1970 s. 41). × ***Bu meyyit-i müsteriḥi ṣudan çıḳaran eŋ yaramaz çocuḳ çıblaḳ ayaġınıŋ uciyle kertenkeleniŋ vaż‘īyetini tebdīl ile “yılan ebesi d[ėd]güz keler ṣuya atılub gebermeyince elimizden ḳurtılamadı” diyerek bir iftiḫār-ı muẓafferānede bulundu.*** (Ebū-Bekir Ḥāzım 1326y s. 244). × ***Gid-gide maḥallede aclıḳ artdı. Herkes zor zār kendi yaġile ḳavrulabilir iken, şimdi kimseniŋ ne yaġı ḳaldı ne ṣuyu.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 13). × ***İyice poşasını çıḳaralım. Ṣızdırılacaḳ ṣuyu,***

özü ḳalmayınca ben onu iki tekme ile ḳapu ḍışarı atmanıŋ yolunu bilirim. (H.R. Gürpınar 1339 s. 291). × ***O ḳoca arpa ṣuyu bardaġını başına vurdu. Ḥerīf ḳan-revān içinde.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 28). × ***Bir ṭarafdan da dizlerine ḳadar ṣuya girmiş bir ḳaç ḳadın, entārīleriniŋ peşleri bellerinde, başlarınıŋ örtüleri bir yıġın ḥālinde tepelerine ṭoplanmış, ellerinde ṣopalar, geniş ve ḳādir ḍarbelerle çamaşır dögüyorlardı.*** (H.E. Adıvar 1928 s. 82). × ***Arnavutköyün çileği, yine Arnavutköyün midyesi, Göksunun mısırı, Kanlıcanın, Evliya Çelebinin bile methettiği yoğurdu, Çubuklunun suyu, Beykozun gözlemesi, yine Beykozun Sırmakeş ve Karakulak suları***, (H.Ş. Hisar 1944 s. 110). × ***Göksunun parlak demlerinde... Ev halkının hariçle, civarla pek sıkı fıkı bir teması yoktu. Onlar kendi kendilerine kifayet ediyorlardı. Bilhassa Murat bey kitapları arasında o kadar meşguldü ki hemen kimseye ihtiyacı yoktu. Meselâ Göksu burunlarının dibinde idi. Ve o zamanlar Göksunun yıldızının en parlak demleri idi.*** (Akşam 9.10.1945). × ***Ve ol ṣunuŋ ḳara yel ṭarafı bāġlar bāḥçalardur ve şuluḳ ḍazlaḳdur.*** (Pīrī Re'īs 1935 [932/1525] s. 643). × ***Orada içmege ṣu ḥācet olursa ol ṣunuŋ kenarında olurken ḫarāb binālaruŋ arasında ṣarnıclar vardur.*** (Pīrī Re'īs 1988 [932/1525] 2 s. 448). × ***Meẕkür ṣuyuŋ ayağına değirmenler yürür.*** (a.e. s. 698). [Pīrī Re'īs su kelimesinin ilgi hâli olarak ***sunuŋ*** biçimini kullanır. Bu örnek metinde bir istisnadır.] × ***Ol balıḳlar kim 'aḳl ve tecribe döşegi üzerinde ḳademi ṯābit idi, şoloḳ sā'at sıcradı, ol göle ḳoyulan sunuŋ yoḳarusına gitdi.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 27). × ***Uzun Hasan bu sunun yakaları eteklerinde, güzîde askeri ile kendü busuya girmiş.*** (Tursun Bey 1977 s. 160). × ***Kal'a-i İskenderiyye bir refî' ü menî' ve sathı vesî' üzre, dört yanı uçurum, bir tarafı Boyna-âm sunun -ki mânend-i Nîl nehr-i gazîrdür- kenârında bünyâd urulmış.*** (a.e. s. 176). × ***Cüyûş-ı ra'd-hurûş sunun iki tarafından kâfiri oka tutup âvâz iddiler.*** (a.e. s. 178). × ***Kapladı sunuŋ yüzin ıgrıb gemi/Kim görünmezdi gemiden su nemi.*** (Firdevsī-i Rümī (15./16 yy.) 1980 s. 156). × ***Paşanun barçası üzre ötdi kûs/Turdı sunun yüzini göke ulus***. (a.e. 185). × ***O kadar bî-haddürür suda gemi/Gün gemide görünmez suda nemi*** (a.e. 260). × ***Ṣafāsından durur ṣunuŋ bilürsin/Ki baḳduḳça özün anda bulursın*** (Şeyḫoġlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 1287). × ***Kızılca yımaḳ suyunuŋ üzerine bir köprü yapdı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 195). × ***Ṣuyuŋ öte geçesinde buṣuda ḫud düşmānuŋ erleri varmış. Hemānki Murād ṣuyı öte geçdügi gibi leşker bulınub Maḥmüda ḳaçdı***. (F. Giese 1929 [890/1485] s. 172). × ***Eyice poṣasını çıḳaralım! Sızdırılacaḳ ṣuyı, özü ḳalmayınca ben onu iki tekme ile ḳapı ḍışarı atmanıŋ yolunu bilirim.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 291). ***ağzını suya çek-*** Az. 'ağzını bol suyla yıkamak, ağzını hayra açmak, dikkatli konuşmak' × ***Arvad, görürām ağlın çaşıbdır. Bu aḫşam vaḫtı bizi günaha batırma. Dur, ağzını suya çāk. Dur, lüleyin eşikdā doludur.*** (S.S. Aḫundov 2005 s. 127). ***bir içim su*** 'bir seferde içilecek miktarda; çok güzel': × ***Āb-gün ḫançerüŋ içür baŋa ṣu gibi revān/Vuṣlatı teşnesiyem ben o bir içim ṣunuŋ.*** (Ẕātī 1970 [16. yy.'ın ilk yarısı] II, 231). × ***Bir içim ṣu gibi dil-ber gördügünçe çün ḥabāb, / Nice bir dem-bestelik serde hevā vü gözde nem.*** (Ẕātī 1970 II, 487). × ***Kime olursa dudaġın öpdürür,***

bana evet / Ṣusuz olur görse dėmez "Şol bir içüm ṣuyı, ma!" (Naẓmī 1928 s. 8). ***çok su götürür*** Az. 'bu iş için daha çok zaman ve emek harcamak gerekir': × ***Baḥma, buˬhamır hälä çoḥ su götürär, -deyä Kamilov Mehmanı gözläri ġabağına gätirib hirsländi.*** (S. Rähimov 2005 II, 175). ***ellerini suya çek-*** (Az). 'ellerini bol suyla yıkamak, durulamak'. ***gül suyu*** 'gülden elde edilen su': × ***Saçup gül ṣuyıla yudılar andaḳ.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 3412). ***iki su al-*** 'suyla iki defa yıkamak': × ***Vaḳtiŋiz ḳalırsa aşağıya iniŋiz. Ṭaşlığı iki sucağız alıveriŋiz. Şimdi o işlerden önce kızım Ṭoraman... Taşlığı iki su aldılar.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 64). ***su ạhar, çụhuru tapar*** Az. '(atasözü) su akar yolunu bulur, her şey olacağına varır'. × ***Su ahıp çuhurunu tapmışdı*** 'tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş': (Ġaçaġ Näbi 1961 s. 180). ***su bas-*** 'su altında kalmak, su dolmak' J.W. Redhouse 2006 s. 1188a. ***su başı et-*** 'çeşme başında toplanmak': × ***Bir kadın davası yüzünden oldu hemşerim! İskilipte bir akşam su başı ederken dayısını vurmuştum.*** (Kenan Hulûsi 1944 s. 91). ***su başını tut-*** 'önemli mevkileri, makamları ele geçirmek': × ***Bizim partililer, önceden su başlarını tuttuklarından, her bir hazırlığı yaptım. Benimkisi özel teşebbüs, gerisini de varsın genel teşebbüs yapsın.*** (A. Nesin 1972m s. 101). ***suda boğul-*** 'boğulmak, boğularak ölmek': × ***Ṣusuzın ölüp dėrimiş bir kişi/Kiˬhoşdur ṣuda boġılanuŋ işi.*** (Ferheng–nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 34 no. 414). ***su diyemeden öl-*** 'son nefesinde bir yudum su içemeden, aniden ölmek': × -***Ya dün vurulup gitseydin ne yapacaktık? - Eh, ölmeden ben de birinize vasiyet ederdim. - İyi ama, ya su diyemeden ölseydin?*** (F. Erdinç 2010 s. 219). ***su et-*** 'gemi içine bir yerden su girmek' L. Gürçay 1943 s. 352. ***su filikası*** 'gemilerin ihtiyaç hâlinde mancanalar içinde veya dışarıdan su taşıdıkları filikalar.' L. Gürçay 1943 s. 353. ***su gibi*** 'çok iyi, çok kolay, çok güzel; akıcı ve keyifli; aşırı': × ***Aḳıdur her çaġ ḳanum ṣu gibi çaġ çaġ o yār. / Baŋa urub āh şol keskin ḳılıclarla yara.*** (Nazmī 1928 s. 9). × ***Havāya kāh-veş uyma, yoluŋ ṣu gibi pāk eyle, / Türāba düşicek tā kim kimesne dėmeye fi n-nār.*** (Ẕātī 1967 I, 146). × ***Velī ortada olan ṣu gibi ġāyet ḍatlu degüldür, zīrā aŋa gereŋ ṣular ḳarışur.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 780). × ***İstanbulda, bulgur, cevahir kadar para ediyormuş, mîrim. Bir okkası on beş, yirmi kuruşa, hem de su gibi gidiyormuş. O da bulunmuyormuş...*** (E.E. Talu 1937 s. 194). × ***Ben de, Sadi de ismini birkaç defa işitmiş, fakat daha yüzünü görmemiştir. Delicesine hovardalıklarını, su gibi para yediğini, etrafa kum gibi lira serptiğini duymuştuk.*** (S.M. Alus 1944 s. 163). × ***Fikret de güzel okur, su gibi. Derken, kaskalın, boyuna bosuna yakışmaz bir sesle...*** (M. Seyda 1958y 107). × ***Her akşam Pasaportta, Hasan Efendinin meyhanesinde karafakinin başına çöküyoruz. Saatler su gibi akıp gidiyor.*** (A. Yurdakul 1989 s. 50). × ***Yağmur, içindeki meyveleri kolayca yıkayabilmek için ağzına kadar suyla doldurulup, dibine delikler açılmış plastik bir torbadan akan su gibi boşalıyordu, gıpgri gökyüzünde açılan sayısız yarıktan***. (E. Şafak 2001, s. 164). ***su gibi ayağına ak-*** 'ayağına kapanmak': × ***Meyˬhārlarˬhumḫāneye küp küp düşüp pīr-i muġānuŋ ṣu gibi ayaġına aḳalar. Esāṛhārlarˬhayāl-bāz olalar. 'Ayyāşlar içdükleri şarāba and içerlerse içdükleri ol dem ṭuta*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 22). ***su götürmez*** 'başka bir yoru-

ma elverişli olmayan, kesin, söz götürmez': × ***Meselâ bu hafta, iki vakaya şahit oldum. Biri, su götürmez derecede ehemmiyetli, öteki ise maskaralık, palavra...*** (S.M. Alus 1933p s. 169). × ***Bu laḳırdı çoḳ şu götürmez, beş parmak bir değildir.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 12). ***su götürür*** 'şüpheli': × ***Artık işin hiç su götürür tarafı kalmadığı iyice anlaşılıyordu. Zavallı İrfan Çingenelerin yarı kaçık dediği o kadına oldum olasıya kendini vermiş ve pek az bir zaman içinde onun için kendini hiç yoktan evhamlara, kuruntulara, kıskançlıklara kaptırmış; tam manasıyla bir Āşık Garip olmuştu.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 119). ***su hattı*** 'gemi gövdesinin deniz sathile olan faslı müştereki' L. Gürçay 1943 s. 353. ***su haznesi*** 'torpidolarda teshini hava aletine muktazi suyun konduğu kapalı kap' L. Gürçay 1943 s. 353. ***su içeni yılan bile sokmaz/su içene yılan bile dokunmaz*** '(atasözü) su içen rahatsız edilmez'. ***su içimi kimi/su içmekten kolay*** Az. 'çok kolay' × ***Yaḫşı, bundan ötrü dä adam keyfini pozar? Bu ki mänim älimdä su içimi kimi bir şeydi.*** (Azärbaycan naġılları 2005 III, 84). ***sular dur-*** 'söyleyecek söz kalmamak, itiraz edememek, isteği her şeyin önüne geçmek': × ***–Bacım böyle istiyor diye emir veriyordu. Bu işlerin iyi gitmesi için gayet güzel bir çareydi. Çünkü "Dudu" böyle istiyor dedi mi sular dururdu.*** (S.E. Ertem 1931 s. 208). ***suları vurul-*** 'heyecanlanmak, içi kaynamak': × ***Akşamlar olmuyor mu, ezanlar okunup namazlar kılınmıyor mu, yataklar serilip duvardaki gazlı lâmbalar söndürülmüyor mu? Sarı'nın da suları vuruluyordu o zaman. Evden dışarı fırlayıp, gözleri açılmamış bir kedi yavrusu gibi, sağın solun bilinmezliğine saldırmak isterdi***. (F. Baykurt 1961k s. 145). ***sular karar-*** 'hava kararmak': × ***Sular kararırken Büyükdereye indik, bir arabaya binip kapının önüne kadar çektirdik.*** (S.M. Alus 1933p s. 201). × ***Sular kararmağa başladığı bir zamanda dağ başında olan bu hadisenin kimler tarafından yapıldığı haftalar geçtiği halde bir türlü bulunamadı.*** (C.S. Gürler 1939 s. 81). ***supsulu*** 'çok sulu'. ***su sänäyi suda sınar!*** Az. '(atasözü) su testisi su yolunda kırılır': × ***Piribaba. Älimärdan, bu işdän äl çäk, su sänäyi aḫırda suda sınar.*** (S.S. Aḫundov 2005 s. 182). ***su sızmaz arkadaş*** 'çok samimi arkadaş': × ***Hiç te tabii değil!.. Ali paşaların Nuran, Kâmil beylerin kızı Dürdane, bunlar, bizimkinin su sızmaz arkadaşları... Onlar, zengin insanlar, biz, aşık atabilir miyiz?*** (Mahmud Yesari 1932 s. 7). ***su sök-*** 'gemicilikte su taşırmak, su deplasman yapmak': × ***Ṣıġdur, küçük gemicikler girür büyük gemiler ḳal'aya ḳarşu deŋizde yaturlar ammä kadırġa yähüd ḳayıḳ ḳadar şu söker gemiler, ol limana girürler.*** (Pīrī Re'īs 1935 [932/1525] 1988 II, 898). × ***Meẕkür adayıla Maġrib kenärınuŋ arasından da barçalar geçmez: Ṣıġdur. Ammä yolın başarınca kadırġa geçer. Daḫī artuḳ şu söker gemi de gecer. Velī räst orta yire uğramaḳ gerek*** (a.e. IV s. 1403). ***su testisi su yolunda kırılır*** 'bir kişi, ya da şey, hangi amaca hizmet ediyorsa o uğurda bir kazaya uğrar; yok olur': × ***FERRUH -Su testisi su yolunda kırılır.*** (Musahipzade Celal 1936gg s. 82). × ***Hâdi Bey, çok soğukkanlı bir tavırla: - Ben iki kâğıt alıyorum, dedi. Ötekilerin kâğıtlarını incelemelerini beklerken, de, "Beni ihbar etmeye kalkanın vay haline!" diye ekledi. "Su testisi su yolunda kırılır!" – Pas, dedi Aydın. – İki potla açıyorum, dedi Hâdi Bey.*** (E. Bener 1999 s. 26). ***su uyur, düşman uyumaz*** 'su

bile uyur ama düşman uyumaz, rakibin varsa dikkatli ol': × ***Bu mektüb işi üzerinden bir hafta geçdi. Ḳalenderiŋ yazıyla veyā başḳa türlü bir saldırısı tekrārlanmadı. "Su uyur, düşmān uyumaz" derler. Onuŋ bize ḳarşı bir pusu ḳurmaḳla uġraşdıġı artıḳ bilinemeyecek bir şey değildi.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 456). b. Az. ***daşdan ses çıḫdı, …dan çıḫmadı. suya bir defe dur dese durar*** 'çok güzel': (Azärbaycan naġılları 1960 I, 293). ***suya cızzık cızmış kimi*** 'faydasız, yararsız, boşuna': × ***Dėyken çat çat gapı dȫldü. Ḳaḫıp gapıy ben mi açmalıyım, yösa gendi mi? Götünü yerinden gımıldatmadı. Ne dėsem faydası yok, suya cızzık cızmış kimi. Nėyse, gapıy açdım, bakdımkine geliniŋ anası.*** (Ö.A. Aksoy 1945 s. 378). ***suya dėyir aḫma, aya dėyir baḫma.*** Az. 'çok güzel' (Azärbaycan naġılları 1960 I, 113, 128). ***suya dėyirdi sen aḫma men aḫım, güne dėyirdi sen çıḫma men çıḫım*** 'iddialı, güzel': (Azärbaycan naġılları 2005 I 292). ***suya düş-*** 'gerçekleşmemek': krş. Fr. ***tober dans l'eau*** a.m. × ***Bu kadar aşağıdan görüşmesi hiç işime gelmiyordu. Kendi kendime hazıladığım plân bu suretle suya düşmüş olacaktı. Bu itibarla karımın tahammülünü tamamen kırmak için daha ileriye gitmek lüzumunu anladım.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 160). ***suya düşür-*** 'gerçekleşmemesine sebep olmak', b. ***âba düşür-***. ***suya iltüb susuz getür-/suya götürüp susuz getir-*** 'aldatmak': × ***Skender deŋlü bir er yog iken ey nev-cuvān anı/Ṣuya iltüb bu dehr-i pire-zen ṣusuz getürmişdür.*** (Ẕātī 1970 [16. yy.'ın ilk yarısı] I, 147). × ***Mülk-i 'ālemde Sikender gibi bir şeh yoġ iken/İledüb ṣuya ve ṣusuz getürübdür bu felek***. (Ẕātī 1970 [16. yy.'ın ilk yarısı] II, 228). ***suya sabuna dokunan*** 'önemli, dikkat çekici': × ***Keşke öyle ṣuya ṣabuna doḳunan şeyleri ben bilseydim 'aḳlım erseydi yüreğim yanmazdı ḳalıŋ ṣaġılcaḳ ben çekilip başımı bir bucaġa ṣoḳayım, artıḳ böyle siteme içim ṭayanmıyor.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 25). × ***Bu keyif düşkünü memurlar suya sabuna dokunan işlere karışmadıklarından senelerce yerlerinde kalırlar, kasabayı benimseyip evler yaptırırlar, havuzlar açtırıp kameriyeler kurdururlardı***. (R.H. Karay 1933 s. 33). × ***En sonra, korkak ve suya sabuna dokunmayan zavallı bir takım çocuklar gelir ki, kimse bunlarla meşgul olmaya tenezzül etmez; herkes tarafından rahat bırakılırlar.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 23). ***suya sabuna dokunma-*** 'ilişmemek, incitmemek, zarar vermemek; önemli bir şeyden söz etmemek, dikkat çekici bir şey yapmamak' M.Z. Pakalın 1972 III, 286: × ***Dünyaya, millete, devlete, vatana dair muayyen ve ezberlenmiş fikirleri vardı ve bunların suya sabuna dokunmamasına azami derecede dikkat ediliyordu. Bu vatanperverlerle ilk çatışmamız da böyle bir vesile ile oldu.*** (Sabahattin Ali 1936 s. 133). × ***Gazeteyi doldurmak için sayısız takma adlarla fen ve teknikle ilgili söyleşiler yazdım, arıcılıktan söz ettim, yemeklerin kalori değerlerinden konu açtım, her şeyden, ama kesinlikle suya sabuna dokunmayacak şeylerden.*** (H.C. Yalçın 1975 s. 172). ***su yolına git-*** 'boşa gitmek; to go down the drain': × ***Heb gider ṣu yolına sīm ü zeri/İddiḫār itdügi māl pederi*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 42). ***suyu başından tut-/suyu başından kes-*** 'bir meseleyi ortaya çıkmadan veya çıktığı yerde çözmek, önceden tedbir almak, meseleyi en yetkili kişi ile halletmek': × ***Bana avukatlıktan yana güç yetirirse belki topal***

istidacı Bilal Efendi yetirir. Biz bu sefer suyu tam başından kesmekteyiz. Bu Ali yeğenim kimin nesi, haydi bil bakalım? (Kemal Tahir 1957r s. 175). × ***-Alçak, işte böyle... suyu başından tutmalı. Değerini bil. Sana fermenelik ipekli de gelecek. -Sesini yükseltti -Hadi al, parasına bakma! Seç birini.*** (a.e. s. 242). × ***Heyvah, Mustafa suyu başından kesmiş. Tetik duracağız, Pelvan! Biz de Mustafa'yı akılla tutalım. Ulan taşçı ustası...*** (Kemal Tahir 2004 s. 260). ***suyu baş yukarı at-*** 'ters davranmak': × ***Anlar mı; genç, ergen... Suyu baş yukarı atıyor. Nasıl ki bir dolaştı köyü, öyle de söz çıkarttılar.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 122). ***suyu çekil-*** 'suyu azalmak': × ***-Akı, dedi, bu ne hal böyle, ne olmuş sana ki yüzün dönmüş tıpkı suyu çekilmiş limona***. (O.C. Kaygılı 1939 s. 245). ***suyu getiren de bir destiyi kıran da bir*** 'bir işi yapanla yapmayanı aynı kefeye koyma': × ***"Gidi edepsizler. Adem var diyeti 500 kuruşluk, adem var diyeti 500.000 kuruşluktur. Onların aklına gidersen, suyu getiren de bir destiyi kıran da bir..."*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 801). ***suyu kuruyup huyu kuruma-*** 'huyundan hiç bir şekilde vazgeçmemek': × ***"Evlenmek benim nemeydi dedi, param yok pulum yok... Suyum kurumuş, huyum kurumamış. Haa, bir marifetim varsa, söylemesi ayıp, güzel şiir okurum".*** (A. Nesin 1972i s. 90). ***suyun akıntısına git-/suyun dikine git-*** 'alttan almak, birinin hoşuna gidecek biçimde davranmak': × ***Ne diye sorayım? Sorsam söyler mi? Söylerse de bakalım doğrusunu mu söyleyecek? Büsbütün yüz göz olmaktansa, suyun akıntısına gitmek evlâ...*** (Mahmud Yesari 1932 s. 35). ***suyuna tirit*** 'baştan savma, değersiz'. ***suyuna tirit geçin-*** 'değersiz bir hayat sürmek': × ***Biz işte böyle ṣuyuna tirīd geçiniriz... İmanım araba ṭolusu ġaco ṭaşı, ṣoŋra böyle parmaklarını yala...*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 46). ***suyun dikine git-*** 'ters davranmak': × ***Kelime ve tavırlarındaki nezakete, hayırhahlığa rağmen yeni iptidai baş muallimine ne söylemek lazım geliyorsa söylemiş, kendi rızası dahilinde çalışırsa rahat yaşayacağını, suyun dikine gitmeye çabalarsa selefinin uğradığı âkibete uğrayacağını açıkça anlatmıştı.*** (R.N. Günteki 1984 s. 49). ***suyun harlamazından insanın söylemezinden*** 'durgun sudan ve sakin insanlardan çekinmek lazım': × ***"Gördün mü herifi?.." "Suyun harlamazından insanın söylemezinden..." "Yere bakıp gezmesinden belliydi..."*** (F. Baykurt 1961o s. 88). ***suyunu çek-*** 'iyice azalmak, tükenmek': × ***Senin bu hoppalığın, şımarıklığın yüzünden elde avuçta olanlar da yavaş yavaş suyunu çekiyor. Rahmetli babacığın mezardan başını kaldırsa da şimdi senin şu haline bir baksa, sana neler demez?*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 233). × ***Aylıktan hemen hemen bir şeyler kalmadı gibi... Emniyetten çıkardığımız rehinlerin parası da suyunu çekti, çekmedi...*** (Mahmud Yesari 1932 s. 86). × ***Hoş kendimiz da'vet ettik yā ne ise... İki üç kadeḥ derken paplar suyunu çekiyordu... Aylıḳ değil ya, yarın aḳşamıŋ raḳı parası bile ḳalmadı...*** (Mahmud Yesari 1928 s. 44). ***su sel*** 'mal mülk': × ***"Mal maşat nooldu? Suyunuz seliniz nooldu?" "Malının maşadının da suyunun selinin de mına goyum!" Bilmiyorsun yavu Ayşeli!*** (F. Baykurt 1971t s. 208). ***suyu süzül-*** Az. 'canı sıkılmak': ***Ġoca duzlu suyu süzülänän ġurğuşunlu torunu dästäläyib şelländi, teşti dä üsullu ġucağına*** (S. Rähimov 1959 I, 56). × ***Bu ġabağca, män***

dā bunun dalınca suyu süzülmüş ġarı kimi gedirdim. (Azärbaycan naġılları 2005 IV, 86). ***su yüzinden*** 'su üzerinden': × ***Nāgāh bir gün gördiler kim bu Ḳaraca geçmek istedügi yėre mübālaġa küffār leşkeri geldi. Yanḳo mel'ün öŋlerince gelüb ḳondı ve hem şü yüzinden mübālaḫa gemiler daḫı getürdiler. Elḥāṣılı kelām ceng daḫı ziyāde olmaġa başladı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 138). ***su yüzünde*** 'su üzerinde': × ***Gemilerde bu ṭarafdan şu yüzinde ceng ėderdi. Nāgāh gemilerden de bir nice helāk oldı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 138). ***yüz suyu*** 'onur, haysiyet': × ***Sa'yumuz oldı ki bu iş āhestelikle bite. Çün olmadı, bunı ḳāzī meclisine iledüb yüzi ṣuyın yėre dökmek gerek.*** (Ferec v. 119a). × ***Timür ̯Han bunlaruŋ yüzi ṣuyına bu şehri āzād ḳıldı.*** (Oruc b. 'Ādil 1925 s. 567).

su II 'akarsu; nehir, ırmak' <***su I***. J.W. Redhouse 2006 s. 1188a. × ***Maḥmūd paşaya eydür: "Hey dön" dir. Murād ṣuyı öte geçmişdi. Ardınca Mahmūd yörimedi, ṣuyuŋ öte geçesinde buṣuda ̯hod düşmānun erleri varmış.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 172). × ***Cihān ṣuyınuŋ kenārına geldiler ṣuya köpri yapdılar. Ayas ̯hişārında ṭoplar dökdiler.*** (a.e. s. 227). × ***Yüridiler, andan Mise vardılar. Cihān ṣuyınuŋ kenārında gündüzoġlı Muhammed Beg Üzeyiroġlı Mekkī Begi ve Ramażānoġlı 'Ömer begi ve bir nice daḫı varṣaḳ begleriyle buluşdılar.*** (a.e. s. 227) × ***Ḳılıç çıḳarmadılar oḳ atmadılar Aṭinanuŋ ṣuyına döküldiler. Mıṣır leşkeri Hersekoġlını iḥāṭa etdiler.*** (a.e. s. 228). × ***Mezkür ṣuya Arno dėrler, bir ḍaġdan çıḳar. Andan Firentin şehrinüŋ ortasına uġrar.*** (a.e. s. 558). × ***Benüm bularuŋ aġlaşmasından ̯haberüm yoḳ o ḳarar benden yaŋa ḥışm ile baḳdı. Diledüm ki su olam geçem. Bir zamāndan soŋra gördüm-idi, ṣaḳafuŋ açılan yirinden iki kimse girip geldi.*** (Ebu'l-Leyṣ Semerḳandī 1965 [15. yy.] s. 188). ***suya boğul-*** 'akarsuda boğulmak': × ***Muhannes köprüsünden geçmekten düşüp suya boğulmak yeğdür.*** (V. İzbudak 1936a, no. 78).

su III 'huy, mizaç, yaratılış' <***su I***. DS 3686, TS 3561. × ***Lākin zaḫm-ı ṭopdan raḫnedār olub ṣuyı yeŋilmemegile vāfir kāfiriyle ġarḳ-ı āb olub ve birezi falaḳalar ile ṣu yüzinden*** (metinde: ***üzinden***) ***devşürildi.*** (Siliḥdār Meḥmed Aġa 1928 II, 500). ***suyu akma-*** 'mizaçları uyuşmamak, huyları birbirine uymamak': × ***–Senin ırgatbaşı dediğin, benim yirmi senelik mahallelim, komşum... Ne bakıyon suyumuzun akmadığına? Halo Şamdinnen nasılım? Onnan da öyleydik, daha da ileri.*** (O. Kemal 1954b s. 206). × ***suyu ọḫşa-*** Az. 'huyu benzemek': ***Bir diġġāt elāyib gördü bir suyu da padşaha ọḫşayır.*** (Azärbaycan naġılları 2005 II, 255). ***suyu yumşak*** 'huyu iyi': × ***Gerçi yumşaḳ görünür gerçi ṣuyuŋ/Ḳanġı şem'üŋ bezmine pervanesin.*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 106). ***suyuna git-*** 'birinin hoşuna gidecek biçimde davranmak': × ***Yüzüne gül! ̯Huyuna ṣuyuna gider gibi görün!*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 487).

su IV 'şemse ciltlerin köşelerinin dışına basılan motifler, halı, perde motifi' DS 3686, M.Z Pakalın 1972 III, s. 259. ××

su V b. ***sü***.

su VI 'suyla bakılan fal' × ***"Zabahtan beri okuyorum tasın başında!" diye anlatmaya başladı Hafız. "Bir görünüp, bir kayboluyor suyun yüzünde. Şinci Çatağın yaylada bir huğun içinde görünüyor."*** (F. Baykurt 1971t s. 285). × ***Suya bak-*** 'su falına bakmak': × ***Okuma işi üç gün sürdü dolucana. Suya baktı, cin derdi Hafız. Suyu bir tasın içinde odanın ortasına koydu. Dürü'yü bakıttı. Havana'yı bakıttı. Bir ip aldı. Bir sürü düğüm attı üstüne. Bir çakı çıkardı, açıp kapattı. Boyuna okudu, esnedi. Böylece sağlam bir sonuca, yargıya varmağa çalıştı.*** (F. Baykurt 1971t s. 117). ***suya bakıcı*** 'falcı, cinci' TS 3600: × ***Şuya baḳıcılar kendülerin göreler.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 148). b. Erm. ***lakanated*** 'sorcier qui coulte les eaux d'un bassin'.

su VII 'huy, yaradılış' DS 3686, TS 3561. ***suyumca*** 'hinter mir her, mir folgend': × ***Eger yüz yıl gezersem ṭaġda ḥayrān/Ṣuyumca gölgem uyar ancaḳ ėy cān.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 3271). ***suyuna düş-*** 'peşine düşmek': × ***Bunuŋ imdi düşelim ṣuyına biz/Çü çaldılar girelüm oyına biz/Üçi bindi ḳızuŋ sürdi ṣuyınca/Ḳızıl ṣa'ri felek yüzden ṣoyınca.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 5465, 3466). ***suyunca/soyınca*** 'peşinden': × ***Dilerven yola girem 'azm ėdem/Olam fāriġ işüm soyınca gidem.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 1707). × ***Biri biri ṣuyunca verdi süçi/Gözine üymek üyidi ṣoŋucı.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 3601). ***suyuna git-*** 'birinin isteğine göre davranmak': × ***Herifin biraz suyuna gidelim. İyi kötü, burada yıkanıyoruz, diye kalın baldırlı işi yatıştırmak istedi.*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 68). ***suyunca git-*** 'başkasının isteğine göre hareket etmek, başkasına uymak, birini takip etmek': × ***Çü şāhuŋ çapduġını gördi bunlar/Ata binüb ṣoyınca gitdi bunlar.*** (Şeyḫoġlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 867). × ***Sabbek, Dürdane'nin huyunu biliyordu, lâkin işi bozmamak fikrile suyunca gitmeği muvafık buldu.*** (Mahmud Yesari 1932 s.199). × ***Her zamān böyle sitem sözleriŋi işidemem/Bende olsam saŋa üftāde ṣuyuŋca gidemem.*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 64). × ***Bularuŋ soyunca gitdüm, tā oruc dutucı çetügi gördüm, bu ̯hükm içinde nice 'ādil-lıġ eyler.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 80). × ***Aksinle hemâgûş olalı tıfl-ı sirişkim/Mânend-i habab iki gözüm gitti suyunca.*** (A.S. Levend 1943 s. 462). ***suyınca sür-*** 'huyuna göre davranmak': × ***Üçi bindi ḳızuŋ sürdi ṣuyınca/Ḳızıl ṣa'ri felek yüzden ṣoyınca.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 446). ***soyınca var-*** 'peşinden gitmek' TS 3604: × ***Ṣafā yolına sa'dī kim gire/Gerek Muṣṭafānuŋ ṣoyınca vara.*** (Ferheng–nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 2 no. 20). ***soyınca yel-*** 'ardından koşmak, peşinden koşmak': × ***Ṭaṭārī at ėrişemez tāzīye/Ṣoyınca yiler düşüben yazıya.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 5 no. 60). ***suyu sarma-*** 'anlaşamamak': × ***Ben ėvümden gardeşlerimden suyum sarmadı. Babama da ede dėrim. Söra arada cahallıḫ varıdı. Bunu anam edeme duyuruyur.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 115).

su ağacı 'uçlarına bakraç takılarak omuzda taşınan ağaç; Tragstange für Wassereimer, Erbenholz' O. Blau 1868 s. 293. ××

sual/süal 'soru' Ar. ***su'āl*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1086a (/sa'l/ kökünden), C.C. Carbognano 1794 s. 626, E.W. Lane 1984 s. 1283. × ***Ė ̯hudāvend! Güşı vu hüşı baŋa dutarsaŋ, seni su'āluŋ cevābı arzüsına yėtürüm, oğluŋdan saŋa ̯haber vėrem.*** (Ferec v. 66a). × ***Ė āzādmerd! Benüm***

senden bir suālum vardur. (a.e. v. 102b). ***suâl et-/sual eyle-*** ‘O. Blau 1868 s. 293. × ***Ta‘accüb ėtdi, keyfiyetinden su’āl eyledi.*** (Ferec v. 4a). × ***Niçelere su’āl ėtdüm ve istimā‘-ile ḳomayub taḥḳīḳ üzre ġavrına yetdüm ki meẕkür İbn-i Kerekī beş yüz deve ile geldi.*** (‘Ālī 1982 II, 160). ***sualinde*** ‘sorusu üzerine’: × ***Ya o merkebini çeken uşaḳ kimdir diyü su’ālinde efendim bendeŋüzüŋ ḫidmetinde olan ḫidmetkārlardan biridir*** (‘Alī ‘Azīz 1268 s. 177). × ***Çoḳ oldı mı su’ālinde bir gün ḥāṣṣa baġçesi seyrine timişdi, andan ṣoŋra gün-be-gün dīger gün/KVN oldı dėdiginde iḫtimāldir anda bir siḥr edilmiş ola.*** (‘Alī ‘Azīz 1268 s. 212). × ***Hāne ṣāḥibi ḫatuna cānım ḳadın siz kimsiz ve buncaġız neŋiz diyü su’ālinde efendim cāriyeŋiz Receb beşe nāmında bir ḥammālın ehliyim ve bu kerīme Na‘miye cāriyeŋizdir didi.*** (‘Alī ‘Azīz 1268 s. 215). × ***Sen bunu kimden işitdiŋ su’ālinde efendim bu gizli bir söz degildir, herkes bilir, ‘Āyişe ḳadın işci Nazlı da dahaları da bilür ve mütevātirdir dėdi.*** (‘Alī ‘Azīz 1268 s. 219). b. ***cevabında. sual ol-/sual olun-*** ‘sorulmak’: × ***Ḳaṭīfenüŋ ve kemhānuŋ ve taftanuŋ ve sāyir aḳmişe mütenevvi‘ anuŋ ḳānün-ı ḳadīmden ehl-i ḫibresine su’āl olıcaḳ muḳaddemā ḳaṭīfenüŋ aḥvāli beyānında dėdiler ki ḳaṭīfe meşdüdına beş vuḳiyye lök ve havın her dirhemine üç dirhem lök vėrürlerdi. Dört beş yıl nihāyet iki dirhem lök vėrdükleri ecilden renge taġyīr (tagayyür?) lāzim–gelüb bed–reng olıcaḳ çivide çekdiler.*** (Ö.L. Barkan 1942 II, 28). × ***Ve besātīne müte‘alliḳ ḳānün–ı ḳadīmden ehl-i hibreye ve a‘yān–ı şehre su’āl olunduḳda şöyle cevāb vėrdiler ki…*** (Ö.L Barkan 1942 [1502] II, 23). ***sual vėr-*** ‘sormak’ Az.

su armudu ‘bir armut türü’ K. Emiroğlu 1989 s. 210. ××

suaygırı b.m. × ***Bu haliyle sirk cambazlığı yapmaya kalkışan bir suaygırını andırıyordu.*** (E. Bener 1999 s. 27).

subacha b. ***subaşı I***.

subasar ‘sulanabilir tarla’ × ***Elli dönümün iki dönümü, bir dönümü subasar olur. Bağ bahçe çevirirsin.*** (F. Baykurt 1959y s. 60). × ***Üç bin liralık pay aldı Necip Bey’in çiftliğinden. Borcunu bitirdi. Üç yıl sonra gayri o da adam olurdu. Ama subasarı az yoksulun.*** (a.e. s. 60). × ***İşini ilerletmişin! İki tane karı almışın. Tarlaların büyümüş. Subasarın çoğalmış. Çifti atla sürüyormuşun. Kız gibi bir Eskişehir arabası almışın.*** (a.e. s. 102). × ***Eller beşer altışar binlik alırken, biz ala mı bildik? Üç bin!.. Üç binin subasarı üç evlek, kırı kırk beş dönüm…*** (F. Baykurt 1970y s. 33).

subasman ‘temel, inşaat temeli’ <Fr. ***soubassement*** a.m. × ***Okul yapısı da ancak subasman’a çıkabilmişti. Yığılmış taşlar, süzülmüş kumlar, kireç kuyusu, harç tenekeleri, tuğlalarıyle değişik, hatta yabancı bir yapı işiydi bu balçık Sarıkızlı köyünün eteğinde.*** (F. Baykurt 1967 s. 355). × ***Mahmut beş lira yardım etti. Onca işinin arasında gitti beş gün de çalıştı. Komşular “hadi sen gayri evini yap, bitirince gene yardım edersin” dediler. Taşçı ustası Ziver iki günde subasmanları çıktı. Sonra ipleri çekip kerpiç duvara başladı.*** (T. Apaydın 1991 s. 132).

subaşa b. ***subaşı I***.

subaşı I/subacha/subaşa ‘kumandan, komutan; Sergeant der Lehensreiterei oder Polizeivogt, Ortsvorsteher, Militärpräfekt’ ***<sü*** ‘asker, ordu’ **+ *baş*** + üçüncü şahsı iyelik eki ***–ı***. Bartholomaeus Georgievits 1943 [1544-1548] s. 119, H. Dernschwam 1923 [1553–1555] s. 114, J.W. Redhouse 2006 s. 1188a, H. Vambéry 1901 s. 208, W. Radloff 1911 IV, 789, C. Brockelmann 1917 s. 52, F. Kraelitz 1921 [15. yy.‘ın ikinci yarısı] s. 46, G. Doerfer 1967 III, 1279. × ***Dimne eyitdi: Şenzebe subaşılarile ḫalvet eylemişdur, ve her birisine dürlü istimelet ve göŋül issiligin vėrmişdur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 26). × ***Yüz gemi vėrdı Aḥad ṣu başıya/Kim çıbuḳ börki ‘azab çoḳdur ḳoya***. (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 27). × ***Hem Uğurlu begle Ḳoca pīşrev/Hem Aḥad ṣu başı oldı pīşrev***. (a.e. s. 48). × ***Boġdan ili begi Pitri ve Budayıla barışıḳlıḳ ėdüp aradan düşmanlıġı götürdüm ve buyurdum ki anuŋ vilāyetlerinde Aḳ Kirmanda olan bāzirgānlar gemilerile geleler Edirnede ve Burusada ve İstanbulda ḫalkıla mu‘āmele ve mübāya‘a ėdüp bāzirgānlıḳ ėdeler. Gelmekde ve gitmekde benüm beglerümden ve subaşılarumdan ve sipāhīlerümden ve ḳullarumdan hīç birisi bunlaruŋ cānına ve başına ve mālına żarar ve ziyān getürmeye.*** (F. Kraelitz 1921 [15. yy.‘ın ikinci yarısı] s. 44). × ***Ḳorḳaram–ki bu–gün seni subaşıya, nāyibe ilteler, zecr ėdeler. Sen şikenceye döyemeye ṭalāḳı aġzuŋdan çıḳarasın, ammā eger ṣabr ėdesin yegrek ola!*** (a.e. v. 119a). × ***Bir köyüŋ içinde bir yürük ve yā ḫüd iki yürük olsa, ol köyüŋ her gelesinde bulınan yava mīrīnüŋdür, yürükler gendü subaşılarına vėrmeyeler. Māl-i mīrīye ġadr olur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [977/1569] s. 287). × ***Ve ol vėrecegi ḫarc-ı maḥkeme bedeli subaşıdan beş sikke altun alınub “Var, bunuŋ on florisin al!” dėyü ḥabsine ruḫṣat vėrürler. Fi l-vāḳi‘meblaġ-ı mezbür alınur ve on şāhī da‘vīsiyle gelen müdde‘ī seksen şāh-i ḫarciyle güc-ile ḫalāṣ bulur.*** (‘Ālī 1979 I, 179-180). × ***Oturdılar bile bunda vü Şāpür/Daḫı Ėrmene suyı başı meşhür.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 949). × ***İki leşker yaḳın ėrişdi yoldan/Şehinşāh ṣaġdan u subaşı ṣoldan.*** (a.e. no. 974). × ***Ki diri olduġınca şāh başı/Yaraşmaz ki geye tācı subaşı.*** (a.e. no. 1214). × ***Oḳudı ḳatına subaşların şāh/Ḳamusın ḳıldı ol ma‘nīden āgāh.*** (a.e. no. 2519). × ***Ḳara ‘Alī bildügi gibi Aḥmedüŋ boġazına resen ṭaḳub isā eylediler. Subaşı ṭāyifeleri resenüŋ ucın çeküb asa–ḳodılar.*** (Ş. Elçin 1977–78 s. 213). × ***Çeri şındı subaşumuz düşdidi/Ṭutıldum u ben şeh baŋa buşdıdı.*** (C. Dilçin 1991s s. 311).

subaşı II ‘zabıta ve belediye memurlarının gördükleri işleri gören ve kaza itibar olunan kasabaların idaresi başında bulunan memur’ TS 3562, M.Z. Pakalın 1972 III, 259. ××

subay ‘rütbeli asker’ ***<sü*** ‘asker’ **+ *bay*** H. Eren 1999 s. 375. ××

subhân ‘Allah’ J.W. Redhouse 2006 s. 1034b, C. Brockelmann 1917 s. 57. × ***Bu resme ḳodı o ḳānünı ‘Osm̱ān/Şākir ola andan ġanī sübḥān.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 21). × ***Neler gördi cihānda miskīn insān. Neyi kim ḳısmet ėtmiş aŋa Sübḥān.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 99). × ***Kişilik bilmege insān gerekdür, / Ve hem ol ṭālib-i Sübḥān gerekdür.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 225). × ***Ḳo gitsün ol derdsiz eb-***

ter, / Bu derd bize dermān yeter-ḳim bundan anda derd ilter, / Yardımcısı Sübḥān imiş. (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 64).

subh-ı sadık ‘gerçekten şafak sökme, tan ağartısı’ Şemseddīn Sāmī 1318 II, 817. <Ar. ***ṣubḥ- ı ṣādıḳ*** a.m. × ***O aradan ṣubḥ-ı ṣādıḳda göçdiler. Düşmānuŋ belürdügi yere ṭoġrı yürüdiler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 172).

sublika ‘dilekçe’ × ***Daima mütalaa eyle, dalıp çıka çıka yüzmeyi sen de öğrenirsin, burada her ne muhakeme (duruşma) olsa, sublika (dilekçe) ile olur ve reis ve aza ile uyuşursan, işin tirimondur.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 78).

subyan b. ***sübyan***.

sucuk ‘şişirilip kurutulmuş bağırsak içine baharatlı et kıyması doldurularak yapılan yiyecek‘ J.W. Redhouse 2006 s. 1190a, Meninski 1680 II, 2559, H. Eren 1999 s. 376. × ***Amerikada bazı makineler varmış ki bir tarafından canlı olarak giren bir hayvanı beş on dakikadan sonra diğer tarafından sucuk halinde çıkarırmış***. (Y.K. Karaosmanoğlu 1939 s. 145). × ***Her işin ehlisi, meraklısıydı. Gider, Kayserili muhacirlerden sucuk, pastırma yapmayı beller, Çerkes köylerinde peynircilik öğrenirdi, bütün bunlara kendinden ziyade hediye vermek için merak salardı.*** (R.H. Karay 1940m s. 43). × ***Bir galon Kostariga, mangalda sucuk, zımbırtı bir saz, Recep ne türküler bilirmiş meğer. Daracık, mayhoş bir gece.*** (M. Eloğlu 1957 s. 44). × ***Birkaç dilim sucuğa kırılmış yumurtanın kokusu ne büyük bayram estirirdi evde harp yıllarında. O günleri düşünürken, kızının hazırladığı sucuk, pastırma, füme balık tabaklarına içerleyerek bakıyordu Emine. Bütün bu lezzetlerin, nimetlerin bir öğünde yenmesi olur muydu.*** (N. Bezmen 1994 s. 48). ‘ceviz, badem içi vb. ipliğe dizildikten sonra nişasta ile koyulaştırılmış kaynar üzüm şırasına batırılarak yapılan tatlı yiyecek’ J.W. Redhouse 2006 s. 1190a. × ***İmdi çünkü konuklar geçtiler, oturdular. Eğer yemiş vakti ise önlerine evvel sucuk, yemiş getir, tâ ki yesinler.*** (Mercümek Aḥmed (XV. yy. ilk yarısı) 1944 s. 109). ***sucuk gibi*** ‘iyice terlemiş, tere batmış‘: J.W. Redhouse 2006 s. 1190a: × ***Onu sorarsanız, biz de terden sucuk gibiyiz; sıcaktan bunalıyoruz. Çünkü, komşuları şüphelendirmemek için, pencelerin hepsi inik, pancurlar örtülü, kapılar kapalı...*** (S.M. Alus 1933p s. 168). × ***Canım keten gecelik dalak olmuş, turşuya dönmüş; koltuk altları karın tarafları yamyaş, sucuk...***(S.M. Alus 1933p s. 204).

suç ‘kusur, kabahat, günah’ <ETk. ***suç*** ‘a fault of action or omission, offence, sin’ G. Clauson 1972 s. 895, B. Atalay 1986 s. 537, J.W. Redhouse 2006 s. 1190a, H. Eren 1999 s. 376. × ***İmdi olkim benümile arslan arasında ḳalmışdur, hīç gendüzüme anda suç bilmezven, niceme mümkin degülse kim iki kişi çün biri birile ṣoḥbet eyleye ve dün gün vaḳtlu vaḳtsuz bile ola, eyüde yavuzda, ṣāẕılıḳda ḳayġuda ḳeleci söyleşe, şunuŋ bigi saḳnuḳlıḳ ve gendüzin beklemek ve oyanuḳlık eyleye kim bir sehv ve suc andan gelmeye.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 34). × ***Kızını bu ḥālde göricek melūl oldı. “Sucuŋ neyidi?” dėdi. Ḳız eyitdi: “Hīc sucum bilmezem.” Ata,***

ana, ḳardaşlar, ḳavm, ḳabīle müterediddid, mütefekkir oldılar. (Ferec v. 50a). × ***Suc senüŋdür, şarṭı vu ʿahdı ki aramuzda varıdı ṣıduŋ; ḳarāruŋı herzeyle firāra vėrdüŋ!*** (a.e. v. 89b). × ***Bī-güft durdılar, ol ḳadar beni dögdiler ki bīhüş oldum. Kāravān ̧halkı: "Hāyı, sucı nedür?" dėdiler. Bular eyitdiler ki: "Ṭarrārdur. Hezār āfet bize bundan yėtişüb-durur" dėdiler.*** (a.e. v. 98a). × ***Şāh vezīre baḳdı: "Görürmisin, bu belīd u raʿnā ne herze söyler!" dėdi. Vezīr eyitdi: "Ė melik! Rāst söyler. Suc ḳızuŋdur."*** (a.e. v. 99a). × ***Ölecek olursam, duʿādan unutmayasız. Benden sucum varını ʿafv ėdesiz, sizüŋ cihetüŋüzden Taŋrı ḳatında ḳanlu olmayam!*** (a.e. v. 130b–131a). × ***̧Halīfe gėrü ḥācibi ḳısdı kıvırdı. Neylesün, ne sucı var? Ol-da ʿācizdür.*** (a.e. v. 220b). × ***Sen āh idicek ḳopdı ḳattı içüm/Ne oldı eyit bileyim ṣuçum.*** (Mesʿüd b. Aḥmed (14. yy.) 1991 no. 2112). × ***Bu beni bildi-ya, maḥsus kapıyı aşmadı. Sucunu basdırmaġ uçun aşmadı dėyor. Sabānan geliyor, öldürmiye ġarer ėdiyor.*** (A. Caferoğlu 1948 s. 57). × ***İkinci baci deyi ki: "Bacım, senin gene bir kirtik sucın var; benimki heç yoh.*** (Ş. Beysanoğlu 1966 s. 191). × ***İkisi de ağrıların acıların içinde kıvranıp duruyordu. Bir felâkete uğradıklarının farkındaydılar. Felâketi yenemeyiz diye korkuyorlar, suçu birbirine yüklüyorlar.*** (F. Baykurt 1971t s. 31). × ***Giderken gelirken görüverdik biribirimizi. Belkim suç bende, ben erken gördüm. Belkim ikimiz ayını anda gördük. Bir düştük biz biribirimize!*** (a.e. s. 96). ***suçda bulun-*** 'hata etmek, kusur işlemek': × ***Ė yaramaz er! Beni vü ḳızlaruŋı ḳodun unutduŋ, başuŋ alduŋ, bir yaŋa cıḳduŋ. Üşbu biz saŋa n-ėtdük, ne suçda bulınduḳ?*** (Ferec v. 216b). × ***Sen bu pīrligile, bu żaʿīfligile ne suçda bulınduŋ.*** (a.e. v. 231). ***suç et-*** 'hata etmek, günah işlemek; suçlu olduğunu ileri sürmek' Meninski 1680 II, 3001, B. Atalay 1986 s. 3568. ***suçından geç-*** 'bağışlamak, affetmek, özgür bırakmak' Meninski 1680 II, 3001, J.W. Redhouse 2006 s. 1190a, TS 3568. ***suçuna kalma-*** 'suçuyla yetinmemek': × ***Ḳaramanoğlı Brusa gibi muʿaẓẓam şehri yaḳmış iken girü anuŋ ṣuçına ḳalmayup bunuŋ gibi sėḥāvet ėtdügi ecilden Ḥaḳ taʿālā dāḥı anlaruŋ ʿālī himmetleri bereḳatında żürriyetleri kesilmeyüp memleketeleri maʿmür olduġı ol sebebdendür.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 42). ***suçunı bağışla-/suçunu afv eyle-*** 'bağışlamak, affetmek' Meninski 1680 II, 3001. ***suçunı bil-*** 'suçunun farkına varmak, itiraf etmek': × ***Ḳaramanoğlı gendüye layıġın ėtdi ḥaḳ taʿālā ḳatında yüzini ḳara eyledi. İmdi kerem ve luṭf ėt bu gez daḥı bunuŋ küstāḥlıkına ḳalma buŋa yüz ḳaralıġı yėter ṣuçını bildi ve ṣuçını ʿafv eyle dedi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 119). ***suçunı dile-/suçın dile-*** 'özür dilemek, bağışlanmayı istemek' TS 3568, Meninski 1680 II, 2129: × ***Ḳaramanoġlı ̧hatunın ve vezīri Sürürı ikisini Ḳaramanoġlı Murād ̧han ġāziye gönderdi ve ̧hatunına eyitdi yüri var ḳarındaşundan benüm ṣuçumı gerü dile dėdi, anlar daḥı Murād ̧han ġāzīye geldi, çoḳ meskenet ve tażarruʿlar ėtdiler ve dediler kim Ḳaramanoġlı gendüye layıġın ėtdi ḥaḳ taʿālā ḳatında yüzini ḳara eyledi. İmdi kerem ve luṭf ėt bu gez daḥı bunuŋ küstāḥlıkına ḳalma buŋa yüz ḳaralıġı yėter ṣuçını bildi ve ṣuçını ʿafv eyle dedi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 119). × ***Senüŋ göŋlüŋ saḳlamaḳ ve ḥürmetüŋ beklemek baŋa lāzimdur, ve baŋa ḥalāl eyle kim senüŋ-çün yavuz endīşeler eyle-***

mişdüm. ʿAvrat daḳı ne kim varıdı araya getürdi ve suçın diledi, iki yaŋadın ḫışm götrüldi ṣafālıḳ oldı. (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 88). × ***Hürmüz Şāhdan ulular ḫusrevüŋ suçın diledüklerin eydür.*** (Fa̱hrī 1974 [1367] no. 360).

suçla- 'suç isnat etmek, itham etmek' ***<suç*** + İsimden (veya sıfattan) fiil yapan eklerin en işleği olan ***-la-/-le-*** genişlemesi, b. ***a̱hşamla-/akşamla-*** ⊡. × Meninski 1680 II, s. 3002, A. Zajączkowski 1937 II, 92, TS 3569. ××

suçlu/suşlu 'suçu olan' ***<suç*** + İsimden sıfat yapan ***-lı*** eki, b. ***adamakıllı*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1190a. × ***Ve çün ol nişānları ben gendüzümden girü dutmaḳ mümkün degüldür, pes ṣāyed kim ol işi ben işledüm içün suçlu olmayam. Çün ol işden saḳlanmaḳ mümkin olmadı.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 63). × ***Ve gendü doğrılıġumı ve yaḳīnümi sizüŋ gumānuŋuzda-çün örtmek, suçsuz özümi suçlu ḳılmaḳ ʿaḳl ve mürüvvet ve taḳvī ve diyānet yolından ıraḳ olur.*** (a.e. s. 65). × ***İcine sucluyı ḳoyarlarmış, salı vėrürlerimiş. Ḳaya dibi körfüzmiş, anda varıcaḳ mühlik gelüb anı anda helāk ėdermiş. Sucsuz kişi nesne olmazımış.*** (Ferec v. 45a). × ***Hā, sen da̱hi sucluyısaŋ, şöyle ölürsin!*** (a.y.). × ***Deŋizden ol yėre varılmaz-idi. Unudulmışlar yėri dėrlerdi. Ḳatı suclu olanı anda indürürler-idi.*** (a.e. v. 96b). ***suşlu gal-*** 'suçlanmak, kendini suçlu hissetmek': × ***Gelin suşlu galara̱h, allah yalvarıyor, kelleleri eline alıp, gödelere yapışdırıyor.*** (Ahmed Caferoğlu 1944 s. 23).

suçsuz 'kusursuz, hatasız, günahsız' ***<suç*** + olumsuzluk (privativum) eki, b. ***adsuz*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1190a. × ***Ve Dimnāyı aŋa vėribidügüm uz degüldi. Şundan ötrü kim: Her kişi kim pā̱zişāhlar dergâhında suçsuz yėre cefā çekmiş ola ve anuŋ ol renci ve cefā gördügi uzanmış ola.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 11). × ***Ve gendü doğrılıġumı ve yaḳīnümi sizüŋ gumānuŋuzda-çün örtmek, suçsuz özümi suçlu ḳılmaḳ ʿaḳl ve mürüvvet ve taḳvī ve diyānet yolından ıraḳ olur.*** (a.e. s. 65). × ***İcine sucluyı ḳoyarlarmış, salı vėrürlerimiş. Ḳaya dibi körfüzmiş, anda varıcaḳ mühlik gelüb anı anda helāk ėdermiş. Sucsuz kişi nesne olmazımış.*** (Ferec v. 45a). × ***Buyurdı, sacı kenāra cekdiler, bir pīli hezār ḥīleyile icine ḳoydılar, salı vėrdiler, sac yėrine varıcaḳ, suya batdı, gėrü cıḳdı: pil pāre pāre olmış, su yüzinde yüzer. Meger bu pīl bir pīlüŋ sucsuz yėre dişiyile ḳarnın deşmiş, öldürmiş, isleri daʿvīleşmişler.*** (Ferec v. 45a). × ***Ṣabāḥ durdum, feryād eyledüm: ol sucsuz bīcāreye coḳ aġac yumruḳ leked urdum, ve anı ol kanıla müttehem eyledüm.*** (a.e. 184b). **suçsız çık-** 'suçsuz olduğu anlaşılmak': × ***Sen oġlumı öldürmiş cıḳacaḳ olursaŋ, göresin saŋa n-ėdem. Suçsuz cıḳacaḳ olursaŋ, ḫod ḳurtılasın.*** (Ferec v. 44b).

suçuk- 'kendini suçlu hissetmek' ***<suç*** + ***-uk-*** isimden geçişsiz fiil yapım eki. DS 4706. × ***Rıza boğulur gibi bir sesle, bir şeyler söylemek istedi, yapamadı: "Suçukuyorum! Karşınızda çok suçukuyorum komşular..." dedi, kaldı.*** (F. Baykurt 1967k s. 353).

suçüstü yakalan- 'suçun işlendiği sırada fark edilmek, görülmek, ele geçirilmek' ××

sud ‘fayda, yarar’ <Ar. ***ṣüd*** a.m. × ***Gözleme süd u ziyānı, ṣaġlıġuŋ sermāyedur, / Zer vėr u laʿal kiˬ ḫayruŋ bādei aṣferdur.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 215). × ***Bu işüŋ yöresine yörenme,ˬ ḫaṣmuŋ bī-raḥmetdür, pür-zaḥmetdür. Kār u bārdan dönmek gereksin, bu endiyşenüŋ ziyānı südından artuḳdur***. (a.e. v. 133b).

sudak ‘tatlı sularda yaşayan bir balık’ <Rus. ***sudák*** ‘pikperch’ H. Eren 1999 s. 377. ××

sudan ‘baştan savma, önemsiz, boş’ ***<su I*** + isimden zarf yapan ablativus eki (ablativus adverbialis) ***-dan***. × ***Bu da ekseriyetimizin gazeteleri ne kadar sudan okuduğumuza bir delildir ve onlarla hergün kaybettiğimiz zamanlara ne kadar yazık olduğunu ispat eder.*** (A.Ş. Hisar 1942 s. 55). × ***Arkadaşının, pek sudan dinlediğini gören Dürdane, asabileşti.*** (Mahmud Yesari 1932 s. 168). × ***Ḳaymaḳamıŋ yanında ḫtiyār bir Ermeni ḳadını iʿāne, para isterim diye aġlıyordu, ḳaymaḳam ise buŋa ṣudan bir cevāp veriyordu.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 302).

sudan ucuz ‘çok ucuz’ × ***Rahmetli Ahmet Rasim burasını yazmış, çok methetmiştir. Beyoğlunun göbeğinde, maameze 25 dirhemlik rakıyı hem de aliyülâlâsını 20 paraya içmek olur şey mi? Sudan ucuz, bedava.*** (S.M. Alus 1944 s. 110). × ***Bu resimleri on kuruşa, iki mecidiyeye sudan ucuz alıyorsunuz. Adeta beleşine veriyorum, bedavadan konuyorsunuz. Yarın ben öldükten, yıllar geçtikten sonra, kıymetleri anlaşılacak. Ne mal oldukları meydana çıkacak, en beğenmediğiniz tablom avuç dolusu lira edecek!*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 22. II. 1944).

su dök- ‘işemek’ Meninski 1680 I, 247, II, 2996, J.W. Redhouse 2006 s. 1188b. × ***Giçiler su döker ulular tayınur.*** ‘küçüklerin yaptığı hatanın cezasını büyükler çeker’. (V. İzbudak 1936a, no. 454, krş. 615). × ***Şāliḥiŋ ḥāl-i istiġrāk ile ṭolaşdığını gören köylüler içinde, kim bilir ne sebeple maʿnevī bir belāya uġramış, tekin olmayan yerlere ṣu dökmüş (tebevvül), cīnleriŋ, şeyṭānlarıŋ taḥt-ı ḥükmüne girmiş olduğunu söyleyen ḳadınlardır.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 247). × ***Acaba şu deli herif su dökmeğe çıkmaz mı ki yarabbi? O vakit daha rahat yürekle sıvışıveririm, diyorum; akabinde içime bir kurt giriyor.*** (S.M. Alus 1944 s. 127). × ***Kalktığı zaman sendeliyordu. Arkadaşı da su dökmeğe gitti. Fakat sendelemiyordu. Çünkü vücutça yıpranmamıştı.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 41).

su dökmâne b. ***su dökümâne***.

su dökümâne/su dökmâne ‘tuvalet’ × ***Sevabına kardaş, şu koltuğuma girivirisen de... –Nolacak koltuğuna girivirdiğimde? – Su dökümâne bi yol... Köse Topal: -Dert! diye kalktı, su dökmâneymiş... Yazının ac iti... Bubayın gapısında benim gibi kaç dene uşağı vardı?*** (O. Kemal 1954b s. 83). × ***Elinden küreği bıraktı: -Hele bir su dökmâne gideyim! Kireç çukurundan çıktı. Elli, yüzü, saçları kireç bulaşıkları içindeydi. Yüz adım ötedeki abtesâne barkasına doğru yürüdü.*** (O. Kemal 1954b s. 88). × ***Fatma rastıklı, incecik kaşlarını çatarak: -Nirde Omar? diye sordu. –Su dökmâne gitti. – Su dökmâ-***

ne, su dökmâne... Böyle herif de çıksın bee! (O. Kemal 1954b s. 88). × ***-Kız ben sana bu dümbük herifinen ağız ağıza virme demiyom mu? Kadın omuz silkti: -Ağız ağıza verdiğim nerde? -Gordüm kız, su dökmânede gordüm, yarı buçuk kalkdım... -Kendi geldi, ben mi çağırdım?*** (O. Kemal 1954b s. 92).

su eri 'subaşı, asker' <***sü*** + ***er***. × ***Dạhı 'Osṃān ġāzī ̮han zamānında virilmiş yėrler vardı. Re'āyā taṣarruf iderleridi ve ṣu erlerine ̮hızmetlerden iderlerdi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 207). × ***Okcılardır gözleri hoş nesne ol kaşları/Öldürür yüz su eri kimdir ol Alp Arslan.*** (M.Ş. Yaltkaya 1934 s. 161).

suf b. ***sof***.

sufat b. ***sıfat***.

suffa/sofa/soffet 'salon, bekleme odası, dinlenme odası, içinde uzanmak ve oturmak için kanepe bulunan oda, sahne arkası odası; evlerin önündeki geniş balkon' <Ar. ***ṣuffe*** a.m. Meninski 1680 II, 2965, C.C. Carbognano 1794 s. 624, J.W. Redhouse 2006 s. 1179b, DS 3653. × ***Sağ taraftaki odaların birine doğru bir koşuşma oldu. Kalabalığı ite kaka, güçbelâ sofaya girebildik.*** (S.M. Alus 1933p s. 76).

sufra b. ***sofra***.

suğra I b. ***sokra***.

suğra II 'daha küçük' <Ar. ***ṣuġrā*** a.m. (/ṣġr/ kökünden). ***suğralı kübralı sözler. suğrası kübrasına uymuyor*** 'tutarsız, uyumsuz': × ***Ḳalender Nürī ḳoḳa'īniŋ verdiği ḳāz̲ip ṭalākatle, rüḥunun ṣaçmalarını ṣuġrası kübrāsına uymayan bir manṭıḳla felsefe şeklinde ṣaçıp döküyordu.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 266).

AD. **suğrak** b. ***sağrak***.

suhârî 'peksimet' Meninski 1680 II, 3002. ××

AD. **suhli** 'kızdırılıp ağaç, tahta delmekte kullanılan şiş' K. Emiroğlu 1989 s. 210, DS 3689. ××

su içinde 'hiç şüphesiz, kesinlikle' × ***Bunlardan Kemanî Raif isminde birinin kemanına baktım, sokağa atsanız elli lira eder su içinde... Kadınlardan da Ayvansaraylılar, pek kalantor şeyler...*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 149). × ***Neşeli çocuktu Mustafa. Şehir gazinosunda garsondu, patrondan aldığından gayrı, su içinde beş kâğıdı vardı her gün. Yeni evliliğine kıyamıyan patron, onu üç aydır gündüz vardiyasına almıştı.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 6, s. 27). × ***Bu sefer de ben Kerim'e baktım. Susuyordu halâ. Kız, görünüşüne göre, on sekizinden yukarıydı su içinde. Kanun – manun faydasız.*** (Tarık Dursun K. 1955 s. 92). × ***Hamdi müsrif değildi. İbrahim onun koynundaki eski cüzdana kaç kere: "Su içinde elli kayma sayarım. Eksik çıkarsa zarar benim. Elverir ki, siz Çerkez domuzunu razı edin" diye paha biçmişti.*** (Kemal Tahir 1955g s. 32). × ***Şu büyük hanım, mabeynci Cevdet Beyin ortanca kızı. Su içinde yetmiş beş var. Eski zaman kadını.*** (Oktay Rıfat 1961 s. 7).

suis ‘uyku’ H.Ritter 1924 I, 4. ××

su kaçır- ‘cıvıtmak’ × ***İlkin Sullap su kaçırdı böyle. Akıyordu oğlanın salyaları. Çenesinin altına mendil tutsan, ıslanacak hani.*** (F. Erdinç 2010 s. 106).

su kaldır- ‘şüpheli olmak’ × ***Sonra, bu bahse dair söz söyleyen herkes, her kadın zaten pek tumturaklı pek su kaldırmaya uygun olan asıl mevzua kendiliklerinden bir şey ekliyorlar, onu daha telleyip pulluyor; herkes meseleyi kendi işine geldiği tarzda habbeyi kubbe yaparak başkasına anlatıyordu.*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 91).

su katılmadık b. ***su katılmamış***.

su katılmamış/su katılmadık ‘eksiksiz, tam; değişmemiş, bozulmamış, etkilenmemiş’. × ***-Ḳadın… hīç ṣu ḳatılmadıḳ ḫāliṣ süt-be-süt ḳadın… ḳaymaḳ…***: (H.R. Gürpınar 1339 s. 178). × ***Artık babalarım yaman tutmuştu; tımarhaneden boşanmış deliden beter olmuştum. Gözüm dünyayı görmüyor, boğazımı yırtarcasına haykırıyor, evin içini yıkıyorum. Kadına, anasına, kiracıya kantarlıların en koyularını, en su katılmamışlarını savuruyordum.*** (S.M. Alus 1944 s. 94).

(Argo) **su koyver-** ‘tatsızlık çıkarmak, durumun gereklerine uygun davranmamak’ H. Aktunç 1998 s. 264. × ***Dünya yıkıldı da altında mı kaldın? Kalk hadi, Agop’ta su koyverelim biraz. Ne başının ağrısı kalır ne bir şey.*** (F. Baysal 1955 s. 8). × ***Su koyverdin be, telsizci derler, değiştir şu plağı.*** (A. İlhan 1953 s. 153). × ***Böylelikle, arada yer yer uyuşmazlıklar çıkmış, iğnelemeler olmuş, üstü örtülü ya da açık biçimde çatışılmışsa bile, (Günah benden gitsin!) demelere getirip, bağları kopartanın da kendisi olamayacağını ortaya koymuş durumdaydı. (Belki mızıkçıyım – yalancıyım, şuyum buyum… ama su koyvermedim!) Nitekim, garsonun tutmasına bırakmadan, kaptı, paltosunu hemen geçirdi sırtına.*** (M. Seyda 1966 s. 182).

sukra I b. ***sokra***.

AD. **sukra II** ‘mısır koçanı, tanesiz hâli’ K. Emiroğlu 1989 s. 210. ××

sukut ‘düşme, ayrılma, sarkma’ <Ar. ***suḳuṭ*** (/sḳṭ/ kökünden) a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1064b. ***sukutu hayal*** ‘hayal kırıklığı’: × ***Haydi şimdi arş! Arş!… Hikmet sukutu hayale uğradı.*** (R. Enis 1935 s. 40). × ***Böylesi daha mi iyi bilmem; fakat hiç olmazsa sukutu hayal korkusu yok insanda.*** (M. Hacıhasanoğlu 1951t s. 45).

sula- ‘sulamak, sulandırmak’ ***<su I*** + ***-la-*** isimden fiil yapım eki, J.W. Redhouse 2006 s. 1194a, DS 3691. × ***Andan duḫter gelecek vaḳt ̆hādımlar, ferrāşlar geldiler, bāğı süpürdiler, suladılar, ḳālīler, zīlūlar saldılar.*** (Ferec v. 201b). × ***Ḳatı yėller esüb anı egüb bükemez ammā eṭrāfından reşāş ḥāṣıl olur. Ol dağuŋ saṭḥını yağmur gibi sulamış.*** (a.e. v. 244b). × ***Bir gece kurulukta ayak sesleri duydum, yüreğim bulandı. Camın önünden koca bir gölge parçası kaydı, Karaçayı gün düşmeden suladığım yalağa doğru yürüdü.*** (F. Baysal 1944 s. 202). × ***Söke ovasına indi. Pamuk çaptı, suladı, topladı.*** (F. Baykurt 1971c s. 345). × ***Üff, neler yaptık. Avarları suladık, domat büber topladık.*** (T. Apaydın 1991 s. 107). (Argo) ‘ödemek’ H.

Aktunç 1990 s. 249. × ***Bir el ulaġı cāriye al, beş yüzü sula.*** (Vāṣıf ʻOṣmān 1257 s. 54). × ***Hele söktürdük. Parayı suladı ama, hazmedemiyor.*** (Ahmed Vefīk Paşa 1933db s. 76). × ***Geçenlerde, on kuruş yerine lirayı suladığından beri bu ufaklık paralara ifrit oluyor.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı 11-12, s. 29). × ***Son mecidiyeyi de suladık bu gece. Bakalım yumurcak iyi olacak mı?*** (F. Baysal 1944 s. 110). b. ***parayı sula-***. (Argo) ʻmüşteriye içki vermek' H. Aktunç 1998 s. 264.

AD. **sulak** ʻtaze soğan' K. Emiroğlu 1989 s. 210. ××

sulak çivisi ʻat arabasının bir parçası' × ***Arabanın üstünde döşeme yoktu. Arka dingili, sulak çivisine kadar geri çekti. Bu suretle araba, ok boyunca uzamıştı. Çatalın altına asılı yağdanlıktan tavuk kanadını alıp tekerlekleri yağladı.*** (Kemal Tahir 1955g s. 166).

sulan- I ʻsu verilmek; su tedarik etmek' ***<su-*** + isimden fiil yapan ***-lan-*** genişlemesi için b. ***abaplan-*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1194a, TS 2573. × ***İlerü vardı gördi: bir ulu ḳapusı var, gümiş˙halḳalu, zenbürī perde üstüne asılmış, ve ḳapunuŋ öŋi sulanmış süpürülmiş, sulanmış seküler var, döşenmiş; bir ḳara˙hādım oturur, otururaḳ uyımış.*** (Ferec v. 214b). × ***Gine sulanmış, çapılmıştı ağaçların dibi.*** (F. Baykurt 1967a s. 306). × ***Mersincik dėrler bir bıŋar var, ekşer çekdürür gemiler varurlar, oradan ṣulanurlar.*** (Pīrī Reʾīs 1935 [932/1525] s. 157). × ***Ol ṣu ḍurmaz aḳar, eyü ṣudur, gemiler ṣulanur, ammā degme ḳulaġuz bilmez, maḥfī ṣudur.*** (a.e. s. 279). × ***Akşam etüde girmeden önceki arada ön bahçeye açılan üst kat camlarından yeni sulanmış bahçeye baktığımda yüreğim acıyla dolardı.*** (Füruzan 1972k s. 49). × ***Ben kayrak taşlarına basa basa, akşamüstü yeni sulanmış bahçede çalıların ve gül fidanlarının çevresini baştan başa dolaşırdım.*** (N. Eray 1990 s. 14). × ***Arka bahçedeki çiçekler uzun zamandır sulanmamaktan kurumuşlardı. Toz ve sıcaktan bozarmış zeytin ağaçlarında cır cır böcekleri çatlıyordu.*** (İ. Aral 1997 s. 282).

sulan- II ʻsu içmek' ***<sulan- I***. J.W. Redhouse 2006 s. 1194a. × ***Ümīdi kesdüm, hem gezmekden susadum. Bir ḳapuya geldüm ki sulanam.*** (Ferec v. 58b). × ***Andan atasını götürdi, aġac dibine iletdi, anda ḳodı. Geldi, anasını daḫı getürdi. Anlar daḫı sulandılar yemeklendiler˙Halefe duʿā ḳıldılar.*** (a.e. v. 129a).

sulan- III ʻyaşarmak, gözleri dolmak' ***<sulan- I***. × ***Adama acındı. Acındığının kendi kendisi olduğunu ayırd edemeden öyle bir acındı ki, gözleri sulandı.*** (M. Seyda 1970 I, 163).

(Argo) **sulan- IV** ʻkur yapmak, birini ayartmaya çalışmak, sözle, davranışla sarkıntılık etmek' H. Aktunç 1998 s. 264. × ***Bu müddet ẓarfında Erīke ˙Hanım taḥḳīḳāt yapmış, benim her teṣādüf etdiği ḳadına ṣulanır boydan olub olmadığımı aŋlamaḳ istemiş.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 239). × ***Uzun uzun emdi dudaklarını. Kalbini bozmadan öpse yanmazdım. Fakat basbayağı sulanıyordu hergele sana.*** (T. Yücel 1954 s. 43).

(Argo) **sulantı** ‘sulanma’ <***sula-*** + fiilden nomen concretum yapan ***-ıntı*** eki, b. ***akıntı*** ⊡. H. Aktunç 1998 s. 264. × ***Ben Turan Hanımın şımarık çocuğu, gözdesi oluyorum!.. Ben erkek kalmak isterim, sulantı bana düşer ama beceremiyorum, odasından da ayrılamıyorum.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 106). × ***Biz gelenleri orada yalnız bırakıp dışarı çıktık. Eğer bu gelenler oyun için geldiler sanıyorsan yanılıyorsun. Bunlar sulantıya geldiler. İçerde senin kızın var, bunun da karısı. Hadi biz geldik, siz niye geldiniz?*** (a.e. s. 156).

suları ‘sıraları’ × ***Gene böyle bir perşembe akşamı, ezan suları. Hanımlar yavaş yavaş ayaklanıyor, evli evine, köylü köyüne dağılıyor.*** (S.M. Alus 1944 s. 24). × ***Dün bu saatta oldu. Evvelki gün dersen, yine bu sularda.*** (A. Dino 1944 s. 85). × ***Saat on bir, on bir buçuk suları... Şakur şukur bir araba sesi.*** (S.M. Alus 1944 s. 79). × ***O akşam güvey girecek bir damat bey tuvaletile Beyoğluna vurdum... Saat te on bir, on bir buçuk suları. Açılmak için bir iki tek lazım.*** (S.M. Alus 1944 s. 109). × ***Gece, on iki suları. Kafaları bulmuşuz. Derkene Müdür bey çıktı karşıma.*** (T. Uyar 1980 s. 100). × ***Doçent Üner, gecenin saat on bir sularında, yanına Alev’i de almış olarak çıkageliyor.*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 292).

sulf olmak b. ***sulh olmak*** ×

sulh ol-/sulf ol- ‘barışmak, arayı düzeltmek’ <Ar. ***ṣulḥ*** ‘barış, barışma’ + Tü. ***ol-***. J.W. Redhouse 2006 s. 1183a. × ***Zağar Mehmet iki erkek kardeşle başa çıkamazdı. Bunun için evvela sulh olmak istedi. Böyle bir şeyin olamayacağını, suyun iki adamı kandıracak kadar çok olmadığını biliyordu.*** (Sabahattin Ali 1935 s. 154). × ***–Gel beni dinle! Bu davadan vaz geç. Beş on para alıp sulh olursun. Nasıl olsa boşuna. Herifin ne dişli olduğunu bilmez misin?*** (H.Z. Ülken 1941 s. 167). × ***Eğer kız kızoğlan çıkmazsa o gece kız geri gönderilir. Araya ricacı girerse sulh olur.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 307). × ***Al aşağı, fur yukarı, elli beşe sulf olduk. Birbirimizin elini tutup gözel bir de toka yaptık. Başladık üzümleri kırmaya...*** (F. Baykurt 1967k. s. 42).

sullap ‘salya’ F. Steingass 1930 s. 791b. ××

sulp ‘borş çorbası’ <Rus. ***sup*** a.m. × ***Bırakmıyor içeri! Söz verdim ki öpeceğim. Ne öpmesi geçtim gene yerime oturdum. Tavuk kesmişler, sulp yapmışlar. Keşkek yapılmış. Calalın karısı nasıl becerdi, nasıl yaptı bunları?*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 181). × ***Benim sofraya çağrılmam Dede için bir yenilgi mi, bir büküklük mü sayıldı, bilemedim. İkimiz birlikte uzandık. Önce sulp yedik. Öbür sofralara sulp konmamıştı. İkimize verildi yalnız.*** (a.e. s. 183).

sulta ‘güç, otorite, hakimiyet’ <Ar. ***sulṭa*** a.m. F. Steingass 1930 s. 693b. × ***Bir taraftan Aysel diye öl geber, geceleri uykundan, gündüzleri rahatından ol, bok yoluna kodesleri, mahkemeleri göze al; öbür taraftan, beni ne zaman kazıklayacak diye, diken üstünde yaşa! Reva mı bize bu yani? Aysel’i Dürnev karının şerrinden, randevucuların sultasından bunun için mi kurtardım? Bunun için mi, prenses gibi yaşatıyorum?*** (A. İlhan 1963 I, 118). × ***Asla bir üçüncü kez, patlak sarı gözün sultası altında olmayacaktı. Asla!*** (A. Ağaoğlu 2014 s. 208).

sulta dur- b. ***susta dur-***.

sultan ‘padişah, hükümdar; derviş’ <Ar. ***sulṭān*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1072a. × ***Ammā göŋlüm sulṭānı anuŋ vaṣletin ṭaleb ėtmedi. Hergiz ṭabʿumuŋ anuŋ cihetine meyli olmadı. Sebeb nedür bilimedüm.*** (Ferec v. 107b). × ***Günde iki tavuḳ sulṭāna getürdi. Sulṭān gülerdi, ʿacablardı.*** (a.e. v. 232a). × ***Ḥaṣır perdāḫt olıcaḳ Cühūd ḥaṣıri sulṭāna iletdi. Ḳatı merġüb düşdi.*** (a.e. v. 239a). × ***Bir dünle bārbāhı mülevves eyledi. Gördiler ḥāl ḫarāb olmış. Derḥāl sulṭāna haber ėtdiler. Sulṭān ne ḳadar kehenesi, müneccimleri, remmālları varısa ceme eyledi. “Tīz bu müfsidi buluŋ!” dėdi.*** (a.e. v. 243a). × ***Dayı Ḳaraca Rüm ėlinüŋ begler begisiydi. Ḫunkāra eydür: “Devletlü Sulṭānum! Ben ḳuluŋa destür vėr, Tunayı öte geçeyim!” dėr.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 138). × ***Hersek oġlını kim Mıṣra iletdiler, sulṭānuŋ ḳarşusında ḍurġurdılar, yėr öpdürdiler. Sulṭān ṣordı-kim “Hey bre kavvad, o Hersek deyen ne kişi-yidi?” Bu eydür: “Bir kāfir vilāyetinüŋ pādişāhi-yidi.” “Yā seni ʿOsmān oġlı nice ḍutdı?” Hersek oġlı eydür: “Memleketümüz[i] ḳılıc-ile aldı. Beni esīr aldı.” Sulṭān eydür: “Hey ḳavvad, sen ḳul kişi-sin.”*** (a.e. s. 230). × ***Ḳanaʿāt ėt iy nefis az nesneye/Ki sulṭān dervīş rızḳın yėye.*** (Ferheng–nāmei Saʿdī 1340–42 [1073] s. 52 no. 627). × ***Merhüm Sulṭān selīm Hān cenābında kātib-i dīvān bulunmaġ-ile, efendisi riāyet ėtsün, ve seh-zāde ādemleri āsitānumuzda durmasun, getsün! dėyü fermān olundı.*** (Ālī 1982 s. 196). × ***Meger Sulṭān ʿAlāʾeddīne Mıṣr sulṭānı olan kimesneden Emīrü l-müʾminīn ḥażret-i ʿOsmānuŋ ḳılıcı ḳalmışdı.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 10). × ***Bu ġazā rāst geldügine Sulṭān Murād işidüb şād oldı.*** (a.e. s. 60). ***sultan Beyazıt dudusu:*** × ***Kadının ard damarı noksan vesselâm. gelin değil, sözüm ona sultan Beyazıt dudusu. Hele nedir o arkasına giydiği?.. Haniya bir zamanlar “Beni zoksok”lar gelmişti; tıpkı onların kıyafeti.*** (S.M. Alus 1934 s. 21). ***sultanın ugrıya borcı var:*** × ***Gözlerüŋ gönlüŋ alur mirʾāta baḳma zīnhār/Uġrıya sulṭānuŋ ey sulṭān-ı ʿālem borcı var.*** (Ẕātī 1970 [16. yy.’ın ilk yarısı] I, 141). ***sultan mezadı:*** ‘yatak, döşek, kilim gibi eşyaların açık artırmayla satıldığı mezat’ × ***Dükkanda ne var, ne yok, hepsi sultan mezadı edilerek satıldı.*** (E.E. Talu 1935 s. 75).

sultanî bezelye ‘katı tabakası bulunmayan, kabuğuyla yenebilen bezelye türü’ <Ar. ***sulṭānī*** ‘sultana ait’ + Yun. ***beze’lye*** ‘bezelye; pisum sativum’ × ***Annesinin üstü kırmızı mine çicekleriyle bezeli dikiş kutusunda, bahçeden topladığı naneler, maydanozlar, sultani bezelye demetleri arasında.*** (P. Celal 1991 s. 16).

sultanî tembel ‘iş yapmaktan hiç hoşlanmayan, aşırı tembel’ <Ar. ***sulṭān, sultan*** + Fa. ***tenbel*** ‘iş yapmaktan hoşlanmayan’ × ***Fakat hiç de söylediği gibi mankafalardan değildi. Bilâkis, bir çok cihetlerden şeytana pabucunu ters giydirirdi. Şendi, şuhtu, hoşsohbetti. Lâkin sultanî tenbel denen cinstendi.*** (Vâ-Nû, Akşam 26.VI.1942).

sultan nevruz ‘suda yaşayan bir böcek’ × ***Böcülerin börtülerin, uyanık gece kuşlarının, sulardaki Sultan Nevruzların sesi geliyor, Değirmen Deresi’nin gürültüsü ortalığa yayılıyordu.*** (F. Baykurt 1961ı s.

46). × ***Sulardaki yaz böceklerinin, gece kuşlarının, Sultan Nevruzlarının korosu ortalığı dolduruyordu.*** (a.e. s. 89).

sultan otu 'sütleğengillerden 50 cm'ye kadar uzayabilen otsu bitki' <Ar. ***sulṭān*** + Tü. ***ot***. O. Blau 1868 s. 294. ××

sulu I 'su olan yer; suyu bol; taze' <ET ***suv*** + ***-luġ*** 'watery, possessing water' G. Clauson 1972 s. 788, TS 3574. × ***Ol-dem Belḳīs buyurdı: orduyı, göçürdiler. Bir münāsib yėre otlu sulu niʿmetlü ābādānlıġa yaḳın menzile iletdi, ḳondurdı.*** (Ferec v. 89b). × ***Pīr eyitdi: "Birḳac datlu sulu elmam var, pādeşāh-ı rüy-ı zemīn ögledi, aŋa iledürem" dėdi.*** (a.e. v. 230b). ***sulu bankayı söndür-:*** × ***Göz kırptı. "Böylelerini biraz inletmesi sevaptır. Çünkü sulu bankayı söndürmüş. Şimdi giderim, 'Para peşin!' derim.*** (Kemal Tahir 1961 s. 301). ***sulu dereye götürüp susuz getir-*** 'aldatmak, ustaca kandırmak': × ***Ben de geleyim Şerif Çavuş! Sen bu Uluguşu bilmezsin! Senin gibi çok çavuşları sulu dereye götürüp susuz getirir o! Fazla tecrüben yoktur...*** (F. Baykurt 1971t s. 310). ***sulu manastırın işçi kışları gibi***. ***sulu göz*** 'çok kolay ağlayan': × ***"Hele sulu göz pezevenk yürü!" deseydin. Biz şimdi bunca senedir kahrımızı çeken köroğlunun üstüne elin oynak karısını kuma mı getirelim? Ya beni vururlar ya da ben birini vururum.*** (Kemal Tahir 1957r s. 148). ***sulu sepken ağla-*** 'hüngür hüngür ağlamak, gözyaşı dökerek ağlamak': × ***Aziz kurşunla vurulmuş hayvan gibi ayaklarıma kapandı. Sulu sepken ağlıyordu. O aşağıdan ben yukarıdan göz göze bir şimşek daha çaktı.*** (H.R. Gürpınar 1972m s 31).

(Argo) **sulu II** 'gayri ciddi, cıvık' × ***İş sulu bir vaziyet alıncaya kadar çektiler. Recep aşka geldi. Masanın üstündeki çulu çekti.*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 56). × ***Marika, koş, şu herifleri de misafirlerin yanına al amma dikkat et, hergeleler, sulu mu suludur, içki odasına dalarlar, körkütük olup cıvıklık çıkarırlar.*** (S.M. Alus 1934 s. 308). × ***Ėh, git işiŋe... Ammā ṣulu yapışḳan şeymişsiŋ...*** (Mahmud Yesari 1928 s. 215).

sulu II 'güzel', Kirg. ***sulu*** L. Budagov 1869 s. 649. × ***Göründi bī-behā bir dāne lüʾlü / Saʿādet ḳulzumındaŋ ḫub u sulu.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 282).

suluk 'su kabı; oda içinde küçük banyo, gusülhane; at geminin altına takılan küçük zincir; yalak' <ETk. ***suv*** + isimden yer adı yapan ***-luk*** eki 'with a wide range of meanings connected w. water, the oddest being 2a horse's bit' perhaps because it makes the horse dribble' G. Clauson 1972 s. 788, b. ***akçalık*** ⊡. TS 3574, 3575, DS 3692, 4707, G. Doerfer 1967, III, 1304, 1306, H. Eren 1999 s. 377. × ***Hamam takımı – Suluk, omuz havlusu, dış bohçası, yaş bohçası diye üçe ayrılır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 331). × ***-Isıt anam, demişti, ısıt. Nerdeyse öbürleri de çıkagelir. Evin yeri şura olsun diyorum. Bir suluk, bir de divanhane, açığa da ayazlık yapacağım. İki göz odanın suluk nesine demedim.*** (F. Akatlı 1982 s. 190). ***suluk suvatlık*** 'suyun bol olduğu yer' × ***Boz [Tmolo] Dağı'nın poyrazdan tarafa eteklerinde mahruse (korunmuş) şirin bir kasaba ise de, kalelerinin pek çok tarafları harab olmuş ve suluk***

suvatlık, mesirelik bir belde olub... (E. Misailidis 1986 [1872] s. 218). b. ***suvat***.

sulukluk 'soda içinde küçük banyo, gusülhane; havlu gibi kurulanılan bez' <***suluk*** + isimden yer adı yapan ***-luk*** eki, b. ***akçalık*** ⊡. DS 3693, 4707, J.W. Redhouse 2006 s. 1094b. × ***Bir de ileri bakınca ne göreyim, evin kadını elinde su testisile yoldan gelmeyor mu? Kaçamıyacağım da, yakalayacaklar, hemen evin içindeki sulukluğa girdim.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 145).

sululuk 'gayri ciddilik, cıvıklık' <***sulu I*** + isimden yer adı yapan ***-luk*** eki, b. ***akçalık*** ⊡. × ***Yahut, biraz oturduktan sonra, helâya çıkayım dedi de, apteshanede şişeyi dikti; yanşaklığı, sululuğu tutturdu.*** (S.M. Alus 1933p s. 195).

sulu zırtlak 'içine yumurta, peynir, kıyma, maydanoz vb. konularak yapılan bir tavuk çorbası; suyunu iyice çekmemiş yemek, iyi pişmemiş sulu yemek' DS 3693, 4708. ××

sulu zırtlak II 'limon' DS 3693. ×× (Argo) 'kolayca ağlayan kimse' H. Aktunç 1998 s. 264. ××

sulünez 'bıçakçı' <İt. ***solingtese*** <Meyer Türk. Stu. I. 49. ××

sumat 'şölen, misafirlerle birlikte yenilen yemek; sofra örtüsü, kilim; Gastmahl' <Ar. ***sumāṭ*** (/smṭ/ kökünden) a.m., O. Blau 1868 s. 294, J.W. Redhouse 2006 s. 1095a, DS 3694, 4708. × ***İkinci gün ˘Hoca Muẓaffer Şāburı ġérü evine oḳudı, sumāṭ yédürdi.*** (Ferec v. 118a). × ***Şerbet geldi o icildi, ˘hān geldi, yéndi. Cün sumāṭ götrüldi, faġfür ḳızını ḥāżır getürtdi. Ḳız 'izz u nāz u iḳbāl baḫt-ı dem-sāz ile geldi, taḫt üzerinde oturdı.*** (a.e. v. 137a). × ***Yédiler icdiler. Cün sofra sumāṭ götrüldi.*** (a.e. v. 139b).

sumbat Az. 'görünüş' × ***Sumbatına baḫırsan, vücudu üç ġāpiyā dāymāz, amma baḫırsan, naçalnik ġabağında sluşi dayanır.*** (C. Cabbarlı 2005, III, 149).

sume/sûmeye/sûmeye yere/sûmeligile 'boşuna, karşılıksız, faydasız, yararsız' O. Blau 1868 s. 294, J.W. Redhouse 2006 s. 1095a. ***sûmeye çalış-*** 'boşuna çalışmak' Meninski 1680 II, 3012. ××

sûmeligile b. ***sûme***.

sumen b. ***sümen***.

sûmesine gel- 'başarısız olmak' Meninski 1680 II, 3012. ××

sûmeye b. ***sûme***.

sûmeye yere b. ***sûme***.

sumsuk/sümsük/sümsek 'yumruk' <***süm-*** 'saldırmak' J.W. Redhouse 1890 s. 1095a, DS 3712: ***sümsük, sumsuk, süm-*** 'saldırmak', DS 4711: ***sümsek*** 'tos', H. Eren 1999 s. 377. × ***"Bu ne haksızlıktır?" deyü Stefanos ile bile bakkalı aramıza alarak, sahabetlik (korumak) ederken, kör döğüşü birkaç sümsek (yumruk) da biz yedik***. (E. Misailidis 1986 [1872] s. 578). × ***O zamanāder āzınıŋ üstüne bi sumsuk ėndirdim.***

Cuḫadak devrildi. Ölür de iti başıma adam sayallar dėy çok gorkdum. (Ö.A. Aksoy 1945 s. 380). × ***Geç şöyle. Çek kumpası. Oğlum, kumpası dedim! Ne sarılırsın matkaba? İki üç yıl önce olsaydı, Rıfat Usta başına bir sumsuk atar, "oğlum"ların yerini "mankafa"lar alırdı.*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 96). × ***Toparlacık, fırça saçlı bir çocuk, titredi. Ellerini hazır ol'a koydu. Başına bir sumsuk bekledi.*** (A. Ağaoğlu 1980ö, 8). × ***Çocuk daha çok bağırınca onun elini bırakıyor ve kafasına bir sumsuk atıyor, "Seni bir daha yanımda daireye getirirsem!.. Hadi bakalım, kal burada yalnız."*** (a.e. s. 152). b. ***yumruk***.

sumsukla- 'yumruklamak' <***sumsuk*** + isimden fiil yapan ***-la-***, b. ***acabla-*** ⊡. × ***Birinin topu varsa ardına takılır, onun her istediğini birbirimizi sumsuklayarak, itip kakarak, ayaklarımızı ezerek yapmaya çalışırdık...*** (A. Kutlu 2000 s. 186).

sumurdan- 'homurdanmak' Meninski 1680 II, 3012, J.W. Redhouse 2006 s. 1195b. Krş. ***samsurdan-, samra-***. ××

sun- I/son- 'uzanmak, elini uzatmak' <ETk. ***sun-*** '(originally Trans.) to stretch out; to offer or present (later also Intrans.) to stretch oneself out' G. Clauson 1972 s. 834, B. Atalay 1986 IV, 541, J.W. Redhouse 2006 s. 1196a, TS 3577, DS 3697, 4708, TS 3577, Meninski 1680 II, 3013. × ***Andan ḫalīfe sundı, ġulām elinden cāmı, aldı, nüş ėtdi, gerü ġulāma verdi.*** (Ferec v. 4a). × ***Şāh-zāde eyitdi: "Sunuŋ! Duz etmek yėyelüm!" dėdi.*** (a.e. v. 29b). × ***Ė bed'bahd-ı nābekār! Cün sen bu ḳızı sevdüŋ, baŋa getürüb nėderdüŋ? Sundı, şehzādeyi yėrden götürdi, deŋize atdı.*** (a.e. v. 59b). × ***Andan ėlciyi getürdiler. Ėlci armaġanın 'arż eyledi. Andan nāme cıḳardı, şāhuŋ naẓarında ḳodı. Şāh şundı, nāmeyi aldı vezīre vėrdi. Vezīr nāmeyi acdı oḳıdı.*** (a.e. v. 201a). × ***Belā yüki altında bėli şına/Şınanmamış işlere her kim şuna.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 17 no. 203).

sun- II '(dativus ile) takdim etmek, ikram etmek, uzatmak' <***sun- I***. × ***Bir dārüsı varıdı kim birazı bir gişinüŋ ma'desine düşse teni uyuşurdı, aġac gibi olurdı, gören bir aylıḳ ölü sanurdı. Furṣat gözetdi, bir pāre ol dārüdan peyāleye ṣaldı, Cüvānmerde ṣundı. Cüvānmerd ol cāmı icdi, derḥāl düşdi. Sarāyı ḫalḳı üstine üşdi. Vezīr ḍonını çāk eyledi, yüzini gözini yėre sürtdi, ḫāk eyledi.*** (Ferec v. 5b). × ***Almayı soydum, bıcaḳ uciyle sunuvėrdüm.*** (a.e. v. 44a). × ***Anlar bunuŋ göŋli-yiçün bir ḳac nevāle yėdiler. Andan Şābür bir piyāle içdi, andan anlara ṣundı.*** (a.e. v. 120b). × ***Ḳudret-i ḫudā ol pādeşāhuŋ sunduġı eli dutmaz oldı. Pādeşāh müteḥayyır oldı, eyitdi: "Baŋa cādülık eyledüŋ."*** (a.e v. 179a). × ***Bir ḫātün gişi bir büyük kirli eski bardaḳ Müslimüŋ eline ṣundı. Müslim bardaġı yigrendi, ḳaḳı-verdi: bardaḳ 'avrat üstüne düşdi. Yüklüyimiş, oğlanın bıraḳdı.*** (a.e. v. 234b). × ***Dest-büsī ārzüsıyle ölürsem, dōstlar, / Küze eyleŋ ṭoprāġum, ṣunuŋ anuŋla yāre ṣu.*** (Fużūlī 1958 s. 24). × ***Otacı gerçi kim nabżı dutar ol, / Çu ṣayru ola, ayruġa ṣunar ḳol.*** (Fāḫrī 1974 s. 408 no. 3099). × ***Şerbet kāsesi ṣunulduḳda iḫtiyār ellerindedür; temāmen nüş ėderler ise maḳüldür.*** ('Ālī 1956 s. 249). × ***Be ḳadınleri, boyar ḳızları / Ṣunub al duvaḳ telli u pulli.*** (E. Kömürciyan 1981 s. 95).

AD. **suna-** ‘kötü kokmak’ K. Emiroğlu 1989 s. 210, DS 3696. ××

suna/sona ‘göl ördeği’ J.W. Redhouse 2006 s. 1196a, TS 3576, DS 3695, H. Eren 1999 s. 377. × ***Çarşıda kına/Okkası ona/Nişanlın suna (güzel) gelinim/Sen sefa geldin.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 204). × ***Gız “Su ehmeç, su ehmeç su ehmeç” suyu verdi, ehmeci verdi, dirildi. Dirildi ama öbür bacılarına mı benzir, bunlar üş gardaşlar, su sonası melek huri diyende, cülende cüller açir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 292).

sunak taşı ‘bir işin uğurlu, bereketli olması için tanrılara adak adan yerde bulunan taş’ × ***Battal da indi geldi aşağıya. Avludaki sunak taşına oturdu Kır Abbas: “Çökün şöyle yeğenlerim!” Rıza ile Battal çöktüler***. (F. Baykurt 1967k s. 199).

sunduraç b. ***sunturaç***.

sundurma ‘üstü kapalı balkon; evlerin önündeki taşlık’ J.W. Redhouse 2006 s. 1195b, TS 3577, DS 3696. ××

sungur/songur ‘doğana benzer yırtıcı avcı kuş (kişi adı olarak da kullanılır, doğanların başı’ <ETk. ***sıŋḳur*** ‘the gerfalcon’ G. Clauson 1972 s. 838, J.W. Redhouse 2006 s. 1195b, TS 3577, DS 3696, M.Ş. Yaltkaya 1934 s. 141, İbn Muhanna 1340 [13. yy] s. 175, J. Thury 1885 s. 49, G. Doerfer 1967, III, no. 1273, H. Eren 1999 s. 37. ××

sunta ‘doğramacılıkta kereste olarak kullanılan, sıkıştırılmış talaş ve yongadan yapılan tahta’ <Ar. ***ṣun‘ī*** + Fa. ***taḫte***. × ***Şimdi babaevimde kavgalar durulmuş olmalı. Duruldu yani. Tabii yine erkek kardeşimin evi bırakmasını, İstanbul’da bir sunta fabrikasında çalışmaya başlamasını saymazsanız.*** (A. Ağaoğlu 1980d. S. 196).

suntıraş b. ***sunturaç***.

sunturaç/sunduraç/suntıraş ‘nallanacak hayvanların tırnağını kesmede kullanılan nalbant keskisi’ <Fa. ***sumtirāş*** ‘an instrument for paring horses hoofs’ A. Tietze 1967 s. 154 no. 111, J.W. Redhouse 2006 s. 1195b, TS 2582, H. Eren 1999 s. 377, ZTS 1976 s. 175. × ***Benim alet edavat duruyor mu? Sunturaç, kerpeten?*** (F. Erdinç 2010 s. 78). × ***Elif’ten alet edavat torbasını istedi. Sunduraçı merakla biledi. Kenarı köşeyi, eski edavat sandığını kurcaladı.*** (a.e. 80).

sunturlu ‘yaman, dehşetli; gösterişli’ ***<soŋ dürlü*** L. Bonelli 1899 s. 321, Meninski 1680 II, 3013, J.W. Redhouse 2006 s. 1095b, DS 3697. × ***Ayşe hanımın bu sunturludan daha haberi yok; bir elile kalbini uğuşturmada, ötekile de yelpazelemede.*** (S.M. Alus 1933p s. 147). × ***-Hem de falcıların en sunturlusu imiş! -Nasıl, şimdi sizin falcıların içinde de böyle sunturlusu var mı?*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 62). × ***Şimdi beni aldı yeni ve sunturlu bir düşünce daha... Hem ağır ağır yürüyor, hem bu herifin tam manası ile hiç su katılmamış, öz be öz, sütbesüt ve çok kurnaz bir hinoğlu hin, bir it oğlu it olduğunu tasarlıyordum!*** (a.e. s. 67). × ***Sonra bana çekinerek ve ona acır gibi görünerek uzun uzun Nazlı’dan bahsetti. Geçen cuma günkü o yağmurlu havada Sulukule’de sunturlu bir kavga olmuş... Emine’nin benle sıkı fıkı görüştüğünü çekemeyen kadınlardan biri ona çatmış.*** (a.e. s. 236). ***Bunun üzerine orada bir kızılca kıya-***

mettir kopmuş. Tefle, darbuka ile hatta kemanla yapılan bu sunturlu kavgada benim adım ve sanım belki beş yüz defa geçmiş. (a.e. s. 236). × ***İnsanların çoğunun deli olduğuna şüphe yok. Fakat delilerin en sunturluları zenginlerin arasında bulunuyor galiba. Şu kadına Şaklâvî Paşanın haremi demeğe yüz tane şahit ister.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 132). × ***At, çok bakımlardan insandan üstündür ama, dili olmadığı için başını çevirip de bir küfür bile edemez. Onun ağzı nasıl olsa perçinli diye, sen zaten en sunturlularının kapağını boyuna açmadasın.*** (B. Akımsar 1943 s. 95). × ***Benim gibi sunturlu bir ağanın eşeğe binişine, orada ne kadar köylü varsa yardım etmeye koştular.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 141). ***sunturlu belâ*** 'büyük bela': × ***Niye kocaya vardın?.. Başına sunturlu belâ olayım mı? Gelmişi, geçmişi meydana çıkarayım mı?*** (S.M. Alus 1934 s. 153).

sunucu 'program sunan, takdimci' <***sun- II*** + fiillere takılan participium activum manasındaki ***-ıcı*** (<EO. ***-ıcı/-ucı***) eki, b. ***alıcı*** ⊡. × ***Düğün salonu hatibi. Sunucu değil de, yalnız o gece için mikrofon başına çağrılmış bir davetli ya da seyircidir sanki. Her şeyi gibi sözcükleri de yeni. Bir de camdan bir mekân içinde yürürken düşlüyorum onu.*** (C. Süreya 2007 s. 53). × ***Hem profesör (zaten "profesör"), hem sunucu, hem şarkıcı, hem kadı, hem tanık, hem savcı, hem ilim irfan tüketicisi. Neredeyse sanık da...*** (a.e. s. 88).

sunuculuk 'sunucu olma durumu veya işi' <***sunucu*** + sıfatdan nomen abstractum yapan ***-lık/-luk*** eki, b. ***ağırlık*** ⊡. × ***Spor yazarlığından çıkış yaptı Halit Kıvanç. Spor, onu maç spikerliğine; yazarlık da mizahçılığa doğru götürdü. Sunuculuk bu son ikisinin bir sonucu.*** (C. Süreya 2007 s. 52). × ***Sunuculuk büyük ölçüde ezbere dayanan, ama aynı ölçüde de doğaçlama gücü gerektiren bir sahne sanatı.*** (a.e. s. 52). × ***Altan Erbulak şölen sunuculuğuna razı olmuş.*** (a.e. s. 192).

supa 'çorba' <Rus. ***sup*** a.m. × ***Bütün efrād-ı ecānib "ṣupa" perverdesidir/'Ālemiŋ sevgilisi dense becādır çorba.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 115).

(O.) **supara** 'Kur'an'ın bölünmüş olduğu otuz parçadan her biri; kumaş cüz kesesi; elifba kitabı' <Fa. ***sī*** 'otuz' + ***pāra*** 'parça', M.Z. Pakalın 1972 III, 277, H. Eren 1999 s. 378, DS 4708. ××

su patlangıç 'sifon; Wasserspritze' Meninski 1680 II, 2995. ××

supengle 'bir tatlı' <Fr. ***soupe anglaise*** 'İngiliz çorbası' × ***Pastanede Aylin'le karşılıklı supengleleri yerken bunları düşünüyordu.*** (M. Güler 1990 s. 265).

su peruzası 'sahte firuze, inci; Falscher Edelstein' <***su I*** + Fa. ***pīrūze*** 'firuze'. × ***Meşhur sözdür ki, bir adem su peruzası (inci) satmakta olup, bir alan bir daha almamış iken, kırk yıl geçinmiş...*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 725).

(AD) **sura I** 'koyun ve kuzu kaburgası içine pirinç doldurularak yapılan yemek, döş doldurması' H. Eren 1999 s. 378. ××

sura II ‘bir giysi çeşidi’ <Hindistan’daki Sûrat şehrinin adından, bir çeşit ince ve yumuşak ipekli kumaş. × ***Korsam berbat, kol altına gelen tarafları lekeler içinde, kumaşının kaç yeri akmış. İç çamaşırlarım dersen, matımaskara. İpek gömleğim, sura donum, ele alınır gibi değil.*** (S.M. Alus 1933p s. 66). × ***Çorabı, mendilleri Abdurrahman Tevfik’ten, pudra, krem lâvanta gibi tuvalet levazımını Ahmet Fakuri’den, gömleklik ve donluk surayı Haşmet’ten aldım.*** (a.y.). × ***Benim içimdeki ipek gömlek, sura don; üstümden akmış başörtüsü, şahrem şahrem maşlah; çıplak ayaklarımda ökçeli terlikler...*** (a.e. s. 119).

AD. **surat I/suratka** ‘peynir suyu, peynirden süzülen su‘ <Rus. ***syvorotka*** a.m., Bulg. ***surovatka*** ‘peynir suyu‘, Sırp. ***surutka*** a.m. K. Emiroğlu 1989 s. 210, DS 3698, A. Tietze 1957 s. 28 no. 193, H. Eren 1999 s. 378, R. Dankoff 2004 s. 247. ××

surat II ‘yüz, çehre’ <Ar. ***ṣüret*** ‘biçim, görünüş, kılık’ × ***Ne sorduklarıma cevap veriyor, ne de suratıma bakıyor. Ama dedim ya, tutamıyorum kendimi birader, illet oluyorum.*** (A. İlhan 1963 I, 115). × ***Bıyıklı çirkin suratı, siyah çerçeveli gözlükleri, çenesinin altından bağlanmış kara “krep d’amur” başörtüsü, sırtından hiç çıkarmadığı kara yeldirmesiyle Hüsniye Hanım, görevli bir memur gibi eve gidip gelmesini sürdürdü.*** (G. Dino 1991 s. 10). ***...maġa ṣürat ṭut-*** ‘...e başlamak’: × ***Bu gez şehir ma‘mür olmaġa ṣurat ṭutdı ve bu ḥalḳa verdükleri evlere muḳāṭa‘a vaż‘ ėtdiler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 133). ***surata bak süngüye davran*** ‘çok çirkin, çok tipsiz’: × ***İlâncılık’taki kız vardı ya, hani surata bak süngüye davran, hele o, oldum olası pas verir durur.*** (Attilâ İlhan 1973 s. 53). × ***Bir sürü karı kız, hepsi nasıl çirkin, eh işte artık o kadar olur, surata bak süngüye davran, yine de kibirlerinden yanlarına varılmaz, erkek diye gözleri gövermiş kız kuruları, kara gözlü dullar...*** (a.e. s. 179). ***surat altı karış*** ‘keyifsiz, canı sıkkın’: × ***Dişimi sıkıyorum. Sıkıyorum ya, Rıfat Usta’da da surat altı karış. “Bura senin eşinin dostunun imarathanesi değil oğlum...”*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 162). ***surat altıyı çeyrek geç-*** ‘surat asmak, canı sıkkın olmak’: × ***(Taaccüple göğsünü kavuşturup kendi) Surat altıyı çeyrek geçiyor. Bu, mutlaka eyaletten kuvvetli emir almıştır.*** (Feraizci–zâde Mehmed Şâkir 1979 s. 127). ***surat et-*** ‘üzgün veya küskün bir yüz ifadesi takınmak’ DS 3698: × ***Vardılar Amasyaya girmelü oldılar Yürgüçüŋ oġlı ḳarşı geldi melül ṣurat ėtdi. Ma‘ẕūr ṭutasız babam ḫoşraḳ degüldür, inşā’ Allāh siz daḫı şehrde bir kaç gün dinlenüŋ.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 100). × ***Bir gün arkalarından ucu ateşli odunla koştum da anaları bana surat etti, aaa çekilir mi bu? Kaç defa daha soğumadan imambayıldının içine kirli parmağını sokarken gördüm.*** (H.R. Gürpınar 1972m 51). × ***Şimdi görüyorum ki baŋa ṣurat ediyorsuŋ. Ḳabāḥat yine bende mi? Saŋa nihāyet gözlerimle işāret edebilirdim, o ḳalabalıġıŋ içinde yanıŋa gelib de...*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1928s. s. 119). ***suratı askın*** ‘asık suratlı, canı sıkkın’: × ***Kavganın ertesi günü gece vakti gittim. Suratı askın... Huyunu bilmez miyim? Bize “kurt kuranı”nı açacak da öğüt vermeye girişecek...*** (Kemal Tahir 1957r s. 100). ***suratı mahkeme duvarı*** ‘suratsız, asık suratlı‘: ***İsmi lâzım değil,***

adını sanını şeytan ansın, o mahkeme duvarı suratlı ipsiz, dün bize bir haber koşturuyor: İçki ziyafeti çekecekmiş, beyler paşalar gelecekmiş, buyursun diye bir davet. (S.M. Alus 1934 s. 354). ***suratına bir avuç leblebi atsan hiçbiri düşmez yere*** 'cildi bozuk, girintili çıkıntılı'. ***suratından düşen bin parça (ol-)*** 'çok üzgün olmak, yüzünde çok üzgün bir ifade olmak': × ***Babanız, o babaların en ters, karakadısı beni zorla taşra kovdu. Az kaldı dayak ta yiyecek idim. Onun suratından düşen bin parça olur.*** (Aḥmed Vefîḳ Paşa 1933az s. 48). × ***Karga bilmem nesini yemeden İbrahim nemrudu gelmiş; "on iki mecidiyem de on iki mecidiyem!" diye bar bar bağırırmış... Kâmil beyin suratından düşen bin parça imiş; Kavaladaki kızına para gönderecekmiş; "dördüncü ay bitip beşinci ay girdi; tabekey bekliyeceğiz?" diyormuş.*** (S.M. Alus 1933p s. 125). × ***Merdiveni çıkıp sofaya gelince, bir sürü ağzı iğri, gözü şaşı sima. Bir tarafta, çehreyi bir karış asmış büyük hanım. Karşı minderde, suratından düşen bin parça olacak ortanca hanım.*** (S.M. Alus 1934 s. 139). ***suratından düşen sinek bin parça ol-*** 'yüzü çok askın olmak': × ***Çaresiz, boynumuzu büktük, mektebi boyladık, hoca gelmiş kimya söyler, ispençiyari söyler, ama kim dinler. Suratınızdan düşen sinek bin parça olacak. Nerde yatacağız?.. diye kös kös düşünürken adam ruhuna rahmet olsun, bak oğlancağız rahmet istedi.*** (F.C. Göktulga 1941 s. 45). ***...surat var mı?*** '...bu olabilir mi?: × ***Yeni gelin gibi naz yok; çek bakalım... Gûya anzorotu beyim bugün ağzına koymuşmuş. At martini Debreli Hasan... Sende o surat var mı? Sen, tulumbada takım açmış, reislik etmiş herifsin be...*** (S.M. Alus 1934 s. 359). × ***Bende ikmale kalacak surat var mı?*** (S. Simavi 1941 s. 57).

(Argo) **surat III** 'resimli iskambil kâğıdı; vale, kız ya da papaz' H. Aktunç 1998 s. 264, H. Kodaman 1944 s. 57. ××

suratka b. ***surat I***.

sûr borusu 'İslam inancına göre kıyametin kopuşunu ve sonra bütün insanların mahşer yerinde toplanmak üzere dirilmelerini sağlamak için İsrâfil tarafından üfürülecek olan boru' <Ar. ***ṣūr*** 'boynuzdan yapılmış büyük boru' × ***İçerdeyken, dışardaki her şeyin, her yerin sûr borusu ötmüş gibi yok olduğunu düşünmüştü. Sûr borusu, kendisi içeri girdiği için ötmüştü. Sonraları değişmişti o kanı. Her şey olduğu gibi, oldukları noktada donmuş, onun çıkmasını bekliyordu.*** (A. Kutlu 1987 s. 13).

suret 'resim, görünüş, şekil, kılık, kopya, figür' J.W. Redhouse 2006 s. 1190b, DS 4709, TS 3585 <***surat II***. × ***Ol māh-ı silsile-müya alur gözin baḳdum: bir ṣūret u ḥüsn gördüm ki...*** (Ferec v. 115a). × ***Bir gün vardılar, defîneyi medfenden cıḳardılar. Gördiler ki sikke iki biŋdür, biŋi gitmiş. Müteʿaccib güne oldılar: Eyitdiler: "Bu ṣüret cümle nevādirdendür: biz defen ėtdük. Kimsenüŋ bundan āgāhı yok. Bu zer elbette birimüzdedür." dėdiler.*** (a.e. v. 123a). × ***Ḳumaş icinden kāġide yazılmış bir ṣüret cıḳdı ki her giz [kim]se anuŋ gibi müces[s]em güyā gördügi yoḳ.*** (a.e. v. 143b). × ***Oġlum! Bir ḫūb ṣüret ḳızum var. Bir gün seni görmiş, saŋa ʿāşıḳ olmış. İmdi dilerem ki bir dem senüŋile otura. Nėçeyedek firāḳuŋda gögsin ötüre,***

olaki bir laḥza gözüni dīdāruŋıla otara oġraya, bir cebeye süŋüsi ötere. (a.e. v. 215a-b). × ***Ṣüretine baḳıŋuz süḳı ebālīs içi/Sāde dolana meger ḳurdu dülābdur.*** (Şeyḥī 1291 s. 21). ***garip surette*** 'tuhaf biçimde': × ***Māżīniŋ bu birdenbire ve teḳmīl ṣafaḥatıyla göz öŋüne gelmesi oŋa ġarib ṣüretde doḳunmuşdu. Öksüzlügünüŋ kimsesizliginiŋ ṣanki taḥsīrini ḥiss ediyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 99). ***süret al-*** 'kopyalamak, kopyasını çıkarmak' Meninski 1680 II, 3003. ***sûret bağla-*** 'sözleşmek, anlaşmak, vücut bulmak, teşekkül etmek' J.W. Redhouse 2006 s. 1190b, TS 3584. × ***Bir suret bağlamışlar ki.*** (Meninski 1680 II, 3003). × ***Kaş olmağa suret bağladı.*** (Meninski 1680 II, 3004). ***sûret bul-*** 'şekil almak, yürütülmek, gerçekleştirilmek' Meninski 1680 II, 3003, J.W. Redhouse 2006 s. 1190b. ***sûret buldur-*** 'şekil aldırmak': × ***Ve bir zamān muṣavvir-i çehre-güşā olub naḳḳāşlıġa daḥı ölçümlenmiş, anda daḥı ṣan'atine min vechin ṣüret buldurmış.*** ('Ālī 1975 s. 142). ***sûret çıkar-*** 'kopyalamak, kopyasını çıkarmak' Meninski 1680 II, 3003, J.W. Redhouse 2006 s. 1190b. ***sûret değiştir-*** 'kılık değiştirmek' Meninski 1680 II, 3003, J.W. Redhouse 2006 s. 1190b. ***suret göster-*** 'numara yapmak; sich stellen' Meninski 1680 II, 3003. ***...sûretinde*** 'biçiminde, şeklinde, ...ın kılığına bürünmüş olarak' Meninski 1680 II, 3004: × ***Ḥışm ile gelürse 'afārīt ṣüretinde gelür.*** (Ferec v. 55b) × ***Biraz yėr yürimişken İblīs-i mel'ün bir ṣüfī pīr ṣüretinde geldi. Melik-zādeye selām vėrdi.*** (a.e. v. 194b). × ***Ṣāfi'ī nāmındaki ḥavżı nā-pākdürki iriŋ ṣüretinde ḍonmış, sümük ve balġam-ile müncemid olmış, tükrük gibi nesneler-ile kedernāk ve ẓāhiri ve bāṭını pür-ḫass u ḫāşāk...*** ('Ālī 1975 s. 110). × ***Bir şaḥṣ-ı Hindī elinde ṣāfī altundan muṣanna' atlu ḳaraca ṣüretinde bir atı otāġ-ı şāhīye getürüb...*** ('Alī 'Azīz 1268 s. 56). ***sûretde/surette*** 'biçiminde, şeklinde, ...ın kılığına bürünmüş olarak': × ***Gėce olıcaḳ cānavardan üşenüb aġac başına cıḳmışlar. Dünle gördiler ki dürlü dürlü cānavarlar - her biri bir rengde, bir vaż'da bir ṣüretde- peydā oldılar. Anlar daḥı mīve-lerden yėdiler.*** (Ferec v. 147a). × ***Sā'at yediye doġru pek gürültülü şarıltılı bir ṣüretde aḳan yeşil renkli Ceyḥān nehrini bulduḳ.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 316). × ***Mes'eleniŋ Ṭosun bege 'ā'idīyetini mühim bir ṣüretde sezmişdi.*** (H. E. Adıvar 1927 s. 39). × ***Odanıŋ içinde şuraya buraya ḳaçmaġa başladı, Sulṭān ise onu 'anūdāne bir ṣüretde ta'ḳīb ediyor.*** (Türk masalları 1991 [1912] s. 128). ***suret-i haktan görün-*** 'doğrudan taraftaymış gibi bir kanaat uyandırmak, doğruyu tutuyor gibi davranmak': × ***'Ābid ṣuretine girüb ṣüret-i ḥaḳdan görünerek Barṣīṣa meclisine girüb selām vėrdi.*** (Tārīḫ-i ḳırḳ vezir 1303 s. 121). × ***Sonra, asıl mühimi, gayri resmî kuvvetler tahrik edilecek: Murtaza bey vilâyette vali ile konuşurken sureti haktan görünerek iki kelime ile çakıştırabilir de belediye ve mahalle mazabataları da hartada var...*** (M. Körükçü 1953 s. 81). ***suretile*** 'yoluyla': × ***Çatma, bir metre kadar uzunluğunda üç ağaç sopayı birleştirmek suretile vücude getirilen bir destektir.*** (K. Güngör 1941 s. 45). × ***Ahmet Bey, köpekle Fıtnat Hanımın karşılıklı uluma düetolarını görünce kaynanasının ölümünü unuttu, alelacele cebinden çıkardığı mendilinin içine yüzünü saklayarak hindi gibi gulu gululamak suretile sinirlerinin gülme ihtiyacını biraz yatıştırdıktan sonra "Sus Fıtnat Hanımcığım sus!" dedi.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 246). ***sûret-i muâmele***

'muamele tarzı' Meninski 1680 II, 3003, J.W. Redhouse 2006 s. 1190b. ***suretine gir-*** '... şekline girmek' Meninski 1680 II, 3003, J.W. Redhouse 2006 s. 1190b: × ***Ḳudret-i ḫudā Ferruḫrūz bir geyik ṣüretine girdi. Göŋli ādemī göŋüli gibi her nesnei aŋlar, bilür, ādemıylıḳ āletlerinden āleti yoḳ-dur.*** (Ferec v. 37b). ***suretine koy-*** '(akusativ ile) kılığına sokmak' × ***Gendözüni keşīş ṣüretine ḳoyub şehre yöneldi. Şehre varduḳda müvekkel-ler "Ne gişisin?" dėyü teftīş ėtdiler. Ferruḫ-rüz eyitdi: "Mübed gişiyem, Maġrib ėlinden ḫān-ümān terk ėdüb Kesāyā-yı Aʿẓam ziyāretine gelüb-dururam. Derhal melike haber etdiler. Melik Ehreni kalan mübedleri ḥażır eyledi."*** (Ferec v. 39a). ***suretini boz-*** 'yüzünü dağıtmak': × ***Baḫs ite yıḳıl cāmiʿ küyı ile nigāruŋ/Şāyed işidüb ṣüretüŋi bozalar ey deyr.*** (Ẕātī 1970 [16. yy.'ın ilk yarısı] I, 320). ***surat yaz-*** 'resim yapmak, boyamak' Meninski 1680 II, 3003, TS 3585: × ***Ve Bir naḳḳaş usdād kim ʿālem içinde ṣurat yazmaḳda ve ḳalem urmaḳda barmaġıla göstermelüyidi.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 57).

suretâ 'görünüşte' <***suret I***. J.W. Redhouse 2006 s. 1190b. × ***Şevḳ-i ʿā'ile bozuldu. Ḥayatlarının ṭadı kaçdı. Günden güne araları açılan bu ḳarıḳocanıŋ ʿāḳıbetleri ne olacaḳ? Bunlar ṣüretā barıştırılmıştı. Faḳat eski ṣamīmiyetlerine ʿavdet, muḫal gibi görülüyordu.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 235).

surfa b. ***sofra***.

AD. **surnuş** 'kıymık' K. Emiroğlu 1989 s. 210, DS 3699. ××

sursat b. ***sürsat***.

sur sufat b. ***sir-sifet***.

surulkan 'büyük dalga' × ***Ḳalʿe-i Peza yanında bir körfezcük var. Ol körfezcüge küçük gemicükler varurlar, yaturlar. Velī surulḳanı ḳatı girür. Gemi iki yanını çalkar, yatur.*** (Pīrī Re'īs 1988 III, 131b). × ***Ol ḳalʿenüŋ içinde ḳafirler olur ve baʿdehu meẕkür şehrüŋ öŋü eyü demür yėridür. Ve illā poryaz berk esicek ġāyet ṣorulkan girür, muttaṣıl demür urḳanın ve balamar urḳanın ellemek gerekdür.*** (a.e. III, 319a). × ***Yılduzdan ġayri rüzgārlara ol liman içinde iḫtirāz yoḳdur velī yılduzuŋ da hemān ṣurulkanı girür.*** (a.e. IV, 343b).

sus-/süs- b.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1191b. ***supsusan*** 'hiç konuşmayan': × ***Doğuya, uçsuz bucaksız toprak zamanlarına karışacağım, magenta rengi toprakla gök arasında supsusan, kim olduğu hiçbir vakit anlaşılmayacak olan bir gezgin, bir yoldaş, bir dinsiz, bir sürgün her şeyleri bilen hoşgören –hoşgörebilecek miyim- SEVEN –sevebilecek miyim?*** (L. Erbil 1984 s. 20). ***"Süs" (Żımmen mebsüṭa-i ḫafīfe ile), Köpoğlu köpek, seni nireye ġotüreyn, bunu anasına ġotüriyon*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 182). × ***"Süs" (Żımmen mebsüṭa-i ḫafīfe ile ṣuṣ demek), ḫire (żaʿīf oğlan ağzıŋı ḫayra aç, burada hekimiŋ ne işi var?*** (a.e. s. 204). × ***Annem, en kocaman susuyla bağırdı, babamın ağzını kapattı.*** (M. İzgü 2000 s. 145). ***susa kal-*** 'susup kalmak, bir şey diyememek'. ***sus çek-*** 'sus diye uyarmak, sus işareti yapmak': ***Susssss! Anasını köyün köpeği parçalayasıca,***

sus!.. Sus!.. Sus eşşek herifin dölü! Sus babalar deviresi!.. Sus boynu altında kalası!..” Habire “Sus” çekiyordu. Birdenbire değişiyor, halden hale geçiyordu. (F. Baykurt 1970y s. 106). ***sus ol-*** ‘susmak, konuşmayı kesmek, sükut etmek’ TS 3592: × ***–Takukun göğnünü kırmadın; aslanın daniskasısın Cevdet beyciğim... -Sen orda sus ol, efendi beyim hatırımı kırmadı; Agobun şerefine içti. Demincek beyan ettiğim boş lâf mı?*** (S.M. Alus 1934 s. 320). × ***YANḴO -Ṣus! – Dandini ṣıl ṣus! YANḴO –Amān ṣus ol cānım çelebi. –DANDİNİ – Ey ne var, niçün ṣus olayım.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 5). ***sus payı*** ‘susması karşılığında birine verilen bedel’: × ***Yorgi reiz, Haçik reiz, bilmem kim reiz; uyanık işçiyi “sus payı” ile yola getirmeği düşünecek kadar kurnazdır. Bu türlü tayfaya bir de sus payı ödenir.*** (R. Enis 1947 s. 64). ***süzse!*** ‘sus!’: O. Blau 1868 s. 294.

susa-/susaz- ‘su istemek’ ***<su I*** isim ya da sıfattan ***–se-*** genişlemesiyle simulatif mânada fiil, b. ***aygırsa–*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1191b. × ***Susadıŋsa bardaḳa baḳma ṣu iç/Ṣürete nefsüŋ baḳar başını biç.*** (Sulṭān Veled 1341 s 84). × ***Ümīdi, kesdüm, hem gezmekden susadum. Bir ḳapuya geldüm ki sulanam.*** (Ferec v. 58b). × ***Ayrılıp da aradan yıllar da geçdikden ṣoŋra, böyle mektep ḳaçḳını ʿāṣıḳlar veyāḫüd ḥarāmla ṣuṣamış faṣıḳlar gibi bir randevu maḥallinde tekrār buluşmaları ḥislerini ġıcıklıyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 305). × ***Az gėtmişler, uz gėtmişler, dere depe düz gėtmişler, eŋ söna bi gün yırakdan bi parıltı görmüşler. Çok susazmışlar, su buluruk dėy atlarınıŋ başını o yüze çevirmişler***. (Ö.A. Aksoy 1945 s. 346). × ***Az cetdi uz cetdi dere tepe dümdüz cetdi bir mağaranın önüne yendi. Ele susazmış, ele acıhmış layahıl düşmüş.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 266). × ***Derken bunnar şehere yahın bir yerde durdular. Gız ele bir susazmış, ele bir susazmış ki verdi duzlu gılihleri su vermedı.*** (a.e. 278). ***ḳana susa-*** ‘kan dökme hırsında olmak’: × ***Ol eyitdi: “Ḳana susayub-dururıdum, boş ola, gelsün, muʿāraża ėdelüm!” dėdi.*** (Ferec v. 239b). ***kanına susa-/kanına susan-*** ‘kendine zarar verecek şeyler yapmak’: × ***Ḳanuŋa mı susaduŋ? Yüri tā ki vāḳıʿa ṣāʿiḳasından vücüduŋ ḫirmeni göyünmeye!*** (Ferec v. 12b). × ***Sen bu dem esīrümsin. Dilersem āzād ėdem; dilersem öldürem. Bu muḥāl-ı ḥayāldan gec, benümile gişilik eyle, ḳanuŋa susama, önegülik ėtme!*** (a.e. v. 110b). × ***Bunda neyleyügeldüŋ? Ḳanuŋa ṣusama dön git!*** (a.e. v. 63b). × ***Ammā üş saŋa dėrem: dön git, ḳanuŋa susama! Yakīnümdür ki ėrteki esvileme ecvibeŋ bulunmayısar, benüm dạhı raḥmum olmayısar.*** (a.e. v. 135a). × ***Aruz aydur: Mere herze merze söyleme, ḳanuŋa ṣusanma, gel and iç, dėdi.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 [14.–15. yy.] s. 148).

susa ‘taşıt yolu’ <Fr. ***chaussée*** a.m. DS 3699. × ***Bulut susaya varınca/ Fincan gibi gözleri/Köpüklü ağzı/Havada kuyruğu/Örülmüş yelesiyle tel tel/Nasip burası diyip durdu/Şöyle bir baktı ovaya/Ovanın bir ucu Koçhisar/Bir ucu Konya.*** (Oktay Rıfat 1954 s. 19). × ***-Nereye gidilecek? -Ilgaz-Kastamonu susasına... Aşağıda köprünün ilerisine... -Toprak mı çekilecekmiş? -Toprak çekilmeyecek... Bu sefer susaya mahmuz yapılacak... Kışın sular, eski mahmuzu almış, girmiş...*** (Kemal Tahir 1955s s. 68).

su sağırı/su sığırı ‘manda’ O. Blau 1868 s. 393, DS 4709, TS 3591. ××

susak I ‘ağaç kova’ <ETk. ***sus-*** ‘su çekmek’ + fiilden isim yapım eki ***-gak*** G. Clauson 1972 s. 856, B. Atalay 1986 IV, 542, Meninski 1680 II, 2711, O. Blau 1868 s. 294, J.W. Redhouse 2006 s. 1191a, TS 3586, DS 3699, H. Eren 1999 s. 378. × ***Yüzüŋdür serverā firdevs bāġı/Zenaḫdānuŋ durur kevs̱er ṣusaġı.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 121). × ***Kollarını sıvarken bismillah çeker, ölünün düşen çenesini kirli bir bezle bağlar, kollarını iki yanına yapıştırır, bacaklarını iyice uzatırdı. Ben de kırık bir susakla kaynar su dökerdim.*** (F. Baysal 1944 s. 134).

susak II ‘sessiz, suskun, konuşkan olmayan’ <***sus-***. DS 3700. × ***Yanıbaşlarında dadılarının, kızım Zehra’nın kendi çocukları için tutmak gafletinde bulunduğu o susak İsveçli kızla, benim Halide için bulduğum, şirin, güler yüzlü, balık etli, hafif buğday tenli Asiye Hanımın beklemesine rağmen iyice biliyorum ki, şu anda asıl onlarla meşgul olanlar, onları koruyanlar, neşelerini hakkıyla tadanlar büsbütün başka varlıklardı.*** (A.H. Tanpınar 1961 s. 59). ***susak ağızlı*** ‘geveze, boşboğaz’ DS 3700, 4709.

susalık ‘suya kanamama hastalığı’ TS 3588, J.W. Redhouse 2006 s. 1191b. × ***Şekerlü sütden aŋasın beni yār/Ki susalığı süt şekerle yuyar.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 3236). × ***Kar susalık kandurmaz.*** ‘kar susuzluğu gidermez’. (V. İzbudak 1936a, no. 368).

susam I ‘susam’ <Ar. ***sīsām*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1191b, H. Dernschwam 1923 [1553–1555] s. 21, 126, Bartholomaeus Georgievits 1943 [1544-1548] s. 119. × ***Yanlarında bir küncü kümülü (Susamların, daha iyi kurumaları için, tarlada küçük küçük demetler haline getirilmesi) vardı. Boyalısakal, altında belki karpuz saklıdır diye, ayağile kümülü devirdi. Ortaya bir sandık Alman mavzer mermisi çıkmasın mı!*** (Reşat Enis 1944 s. 66 ve 295). × ***“Buyur Mehmet Ağa! Nasılsın bakalım?” —“Küncü göneni, Dayı…” Osman Dayı burada rutubete gönen, susama küncü denildiğini öğrenmişti. Küncü göneni: Yâni susamı bitirecek derecede rutubet. İnce kabuklu susamı toprağın altında bitirivermek için bir damlacık rutubet bile kâfi. Boyalısakal “Ölümle dirim arasında yuvarlanıyorum, sözüm ona yaşıyoruz!” demek istiyor.*** (a.e. s. 13–14).

susam II b. ***süsen***.

susan- ‘susamak’ <***susa-***. × ***Gider, ormanda eşeğini bi ağaca bağlar, bi kaç odun kestukten sora gayet fazla susanur. Der ki: “Bu etrafa bi bakāyim da, bir su içeyim.*** (T. Günay 1978 s. 241).

susarluk geçir- ‘susuzluk çekmek’ × ***Yanında dilārām u dilber umar/Susarlıḳ geçirür öŋinde bıŋar.*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340–42 [1073] s. 22 no. 395).

susaz- b. ***susa-***.

susgunluk ‘suskunluk’ <***suskun*** + isimden nomen concretum yapan çok işlek ***-lık*** eki, b. ***ağırlık*** ⊡. × ***Mezārıŋ ve ölünüŋ bu ebedī ṣuṣġunluğundan dedikodu çıkaranların ağızları ictimā‘i terbiye namına şamarlanmaġa layıḳdır.*** (H.R. Gürpınar 1929m s. 138). × ***Bu ṣuṣġun-***

luġumuzda mühim bir sır gizlediğimizi aŋlayan adam şimdi bir az daha yaklaşaraḳ bizi diḳḳatle süzmege, ve eṭrāfı müta'accib bir çehre ile gözden geçirmeye başladı. (a.e. s. 187).

su sığırı b. ***su sağırı***.

suskun 'fazla konuşmayan, konuşmayı sevmeyen' <***sus-*** + fiilden sıfat yapan ***-gın/-kın*** eki için b. ***akkın*** ⊡. × ***Eksikli eksikli hep önüne bakıyordu, suskundu.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1957 s. 21). × ***Yazları Ankara nasıldır, bilir misin? Suskun bir lunapark. O dev oyuncaklar çalışmaz. Süslü ve toz içinde.*** (A. Yurdakul 1991 s. 211).

suspus 'susmuş, sinmiş'. ***suspus et-*** 'susturmak': × ***Senin anlayacağın, Kazaz Artinden lâf açoor. Söylediği adam, Kumkapıdaki, Samatyadaki bütün karıları, çıralı odun gibi yakmış kavurmuş, ortalığı suspus etmiştir. Teyzem Takuk dudu bilem âşık olmuş ta kendini Sulumanastırdaki lâğıma atmış ise güç belâ çıkarmışlar.*** (S.M. Alus 1933k s. 217). ***suspus ol-*** 'çenesini kapamak, daha fazla konuşmamak, tamamen sessizleşmek': × ***Her şeyden evvel şimdi ṣuṣpuṣ ol...*** (H.R. Gürpınar 1340a s. 24). × ***Meclis, tamamıyla suspus oldu. Herkes başını önüne eğdi ve ben, kahvecinin çırağını çağırdım.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 202). × ***Yine meclis, bir müddet suspus oldu. Sonra yine Etem'in sözü ile muhabbete başlandı.*** (O.C. Kaygılı 2011 s. 180b).

sust 'sus' × ***Fatma: "Sabah olmuş!" dedi gene. "Suuuusst!" çekti Haceli. Fatma, itti kocasının kollarını: "Sen delirdin mi?" Yoğsam aklını mı oynattın?.." "Suuusssttt!.." "Sust! Sustt!.. Sabah olmuş diyoruz sana! Şimdi Beytullah Hoca ezan okumaya çıkacak. Millet sokaklara dolacak, sen hâlâ: Sust! Sustt! Haceli bir hamle daha yaptı: "Susst!.." "Heç üstüme gelme bugün Haceli!.." dedi Fatma.*** (F. Baykurt 1959y s. 123-124). × ***BEKİR: A be, senden gelecek hayır! AKİF: Suusst, yeter! ESİN. Aldırma sen Bekir Efendi.*** (N. Cumalı 1969 s. 115). × ***ESİN: Bu kadar çok yer değiştirirslerse elbet masasını bile şaşırır insan!.. ERTAN: Suusst!.. AKİF: Konuşmayı kesin!..*** (N. Cumalı 1969 s. 120).

susta 'emniyet yayı; yaylı; molla di carozza' <Yun. ***σούστα*** (susta) a.m., L. Bonelli, 1902 s. 69, H. Eren 1999 s. 378. ***sustalı (çakı)*** 'bir çakı türü' b. ***düdüklü*** ⊡. × ***Haddehaneli mutlaka ya bir saldırma, ya bir "söğüt yaprağı" bıçak, hiç olmazsa arka cebinde bir sustalı çakı yahut ki bir "çekecek" taşırdı.*** (E.E. Talu 1935 s. 75). × ***Fatma, elinden sustalıyı aldı: "Dellendin mi Ali?"*** (Orhan Kemal 1954b s. 116).

susta dur-/salta dur-/sulta dur- 'sessizce hazır beklemek' <İt. ***sosta*** 'köpeğin arka ayakları üzerinde durması' × ***-Nürī, iki arḳa ayaḳ ve ḳuyruġuŋuŋ üstüne oturub öŋ patlarıŋı gögsüne ḳıvırarak baŋa da ṣuṣta durur musuŋ? - Ah cicim ah, saŋa dörd ayağımdan fazla bir sayğıyla ṣuṣta dururum***. (H.R. Gürpınar 1341 s. 226-227). × ***Dediğim gibi ayık gelsin, evimizin içinde çıtı duyulursa, karşımızda susta durmuş finoya benzemezse, her emrimize kuyruk sallamazsa, apteshaneye döktüğümüz asitfiğini Kirkkilese hardaliyesi diye, dibine kadar içerim.*** (S.M. Alus 1933p s. 196). × ***Ulan andavallı, her zaman fiyaka, kuruboru, zartzurt sökmez; bazan da böyle apışıp***

kalırsın, talimli maymun gibi korkudan susta durursun. (S.M. Alus 1934 s. 259). × ***Yazarlar, şairler, romancılar, çoğunuz yayıncıların, gazete patronlarının karşısında onun gibi sulta durup titrerdiniz kimi zaman. Korkusunu, yalancı şakalar, gülüşlerle kaynatıp ufalayarak saklayanlar vardı aranızda.*** (P. Celal 1991 s. 495). ***susa durdur-/susta durdur-/sustaya durdur-*** 'konuşturmamak, susturmak, susmuş hâlde durdurmak': × ***Hangi meclise girsem susta durduruyorum. Medede başladım mı, kadehler kırılıyor, paralar serpiliyor, "Öt kanaryam öt!" nidaları ayyuka çıkıyor. Paşalar, hünkâr yaverleri, mirasyediler gözümün içine bakıyorlar.*** (S.M. Alus 1933p s. 56). × ***Kahraman bey, Arap Abdullah... gibiler, ortalığı susta durdurmuş, vurdukları vurduk kestikleri kestik.*** (a.e. s. 57). × ***Bu sarı saçlı, Bahriye nazırının kızıdır. Babasının incesaz takımını getirse idi, alimallah deminkileri susa durdururdu.*** (a.e. s. 81). × ***Sen buna bak, billâhi ölüyü mezarından kaldırıp şıkır şıkır göbek attırır; âlemi sustaya durdurur.*** (S.M. Alus 1934 s. 62). × ***Merḥüme de zorlu idi ha! Şöyle on erkeğe ḳarşı ḳoyacaḳ ḳadar ṭalacān, cerbezeli bir ḳadındı. Efendiyi de ḳayınanasını da ṣuṣa ṭurṭurmuş 'ādetā titretmişdi.*** (H.R. Gürpınar 1330 s. 93). b. ***salta dur-. sustaya kalk-*** 'köpek arka ayakları üzerinde durmak': × ***Bir yanına Mecidiyeliyi, öbür yanında da Selimiyeli ile Selimiyelininkini oturttu. Ben hâlâ kapının yakinindeki sandalyede, sustaya kalkmış bir fino gibi hiç kıpırdamadan bekliyordum.*** (S.M. Alus 1944 s. 127).

sustal- Az. 'duygusunu kaybetmek, donup kalmak' × ***Heç özüm dā sustalmağımın sābābini dārk etmirām, ˌhan!*** (S. Rähimov 2005 I, s. 132).

susumdan/ Az. **suzunnan** 'susuzluktan'. ***susumdan/suzunnan öl-*** 'susuzluktan ölmak': × ***"Ağaçlık, serin," dedi. "Buralarda da, bu yakınlarda da hiç su yok. Böyle giderse bu çölde biz susumuzdan öleceğiz.*** (Yaşar Kemal 1982h s. 53). × ***Epey bir süreden bu yana Memet çocuk bir şey söylemek istiyordu ya, bir türlü kendini toparlayıp söyleyemiyordu. Birden patladı: "Ben susumdan öldüm," dedi. "O köy de ağaçlık, niye gitmiyoruz oraya, belki o köyde iş var."*** (a.e. s. 54). × ***Memet onun önünden gidiyordu, epey ilerden, durdu, dönüp ona inanmaz baktı. "Susumdan öldüm Memet," dedi Aşık Ali. "Ne öyle gözünü pörtletmiş bakıyorsun bana?"*** (a.y.) × ***"Haydi suyun kıyısına gidelim de, bir su içelim de, susumdan öldüm," diye ayağa kalktı Nuri.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 177). × ***A insan, sinsān, nā sān? Biz öldük, suzunnan ölürük.*** (Azärbaycan Nağılları 2005 I, 57).

susuş- 'birlikte susmak' <***sus-*** + ***-iş***- b. ***azguruş-*** ⊡. × ***"Niye yemiyorsun sen?" — "Karnım tok," dedi, yağmura baktı. Sonra bir iki lokma aldı. Susuştular. Yağmur, pisim pisim, inatla yağıyordu.*** (Tarık Dursun K. 1959 s. 84).

susuz 'susuz' <***su I*** + ***-suz*** menfilik (privativum) eki, b. ***adsuz/adsız*** ⊡. × ***Ve ol gişi ki ayruḳlaruŋ seŋegin doldurdı, gendüˌ halḳını susuz öldürürdi, ol ol gişi ṣıfatıdur ki zaḥmetile düniyālik ḳazanur... gendi ḳavmını maḥrüm ḳor.*** (Ferec v. 192a). × **Çeşme-i la'lüŋ āh ėderem ḳuru ḳuru | Susuz ölütsem eger, aġzuma ḍamzırmaya ṣu.** (Ẕātī 1987 III, 137). × ***Dėdiler kim: "Aldı anlar suyumuz; / Hep susuz ḳırı-***

lısardur soyumuz.” (M. Adamović 1994 no. 2747). × ***Göksuda, iki yudumcuk konyakla kendinden geçişi yapmacık değil miymiş? Şimdi sıvırya rakı deviriyor, hem de susuz mezesiz.*** (S.M. Alus 1944 s. 64). × ***Küçüh guma ahılli, çıhartdi goydi ortıya mezeleri. Başladi bu efendiye doldurir verir. Bu yanına yöresine bahir, gadehde rahı alir, susuz doli doli çekir gafasına. Eyyce tamam oldi, mars oldi.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 417). × ***Elimizde, yürek çırpıntıları içinde, aç susuz, üşüyerek donarak, köy köy gezilerek ve oralarda iliğine kadar milim milim yaşanarak kazanılmış gözlemlerden oluşmuş bir kitap var.*** (M. Makal 1979 s. 180). ***susuzdan*** Az. ‘susuzluktan‘: × ***Suları tamam ġurtarmışdı. Adamlar, dävälär susuzdan yanırdılar.*** (Azärbaycan naġılları 2005 V, 168). ***susuzın ol-*** ‘susuz kalmak’ olumsuzluk (privativum) eki (EO. ***-suz/-süz,*** BSTT ***-sız***), isimden sıfat, bâzen de zarf yapar. Zarf olanlara EO.’da instrumentalis eki (b. ***acın*** ⊡) ilâve edilir, ms. ***aŋsuzın***. × ***Ṣusuzın olup dėrimiş bir kişi/Ki ̮hoşdur ṣuda boġılanuŋ işi.*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340–42 [1073] s. 34 no. 414).

susuzda- Az. ‘susamak’ × ***Yolda bärk susuzdadım***. (Azārbaycan naġılları 2005 IV, 131).

susuzluk ‘susuzluk’ <***susuz*** + nomen abstractum yapan ***-lık*** eki, b. ***ağırlık*** ⊡. × ***Aclıḳ, susuzlıḳ ġālib oldı, dirlikden ümīdini kesdi. Nā-gāh bu aralıḳda ḳıraŋ görindi.*** (Ferec v. 32a). × ***Aclıḳdan susuzlıḳdan ̮hayāle vu hilāle dönüb...*** (a.e. v. 177b). × ***Gördiler, bir kişi ḳuyuya su almaġa gelmiş, ceker, ̮halḳuŋ ḳabını doldurur, gönderür; gendüniŋ ḳabı susuzlıḳdan çatlamış.*** (a.e. v. 190b).

suşlu b. ***suçlu.***

sutara ‘talih; fortuna‘ <Fa. ***sitāre*** ‘yıldız’ Bartholomaeus Georgievits 1943 [1544-1548] s. 119, J.W. Redhouse 2006 s. 1039a. ××

sutaşı ‘giysilerin yaka, kol ve cep gibi yerlerini süslemekte kullanılan işlemeli şerit, su yolu’ <Fr. ***soutache*** a.m. A. Tietze 1952 s. 243, H. Eren 1999 s. 378, DS 3701. × ***Bu sandık onun annesinden sonra en yakın sevgilisidir. Onun içinde göğüslerine rokoko işlenmiş patiska kombinezonlar, yakalarına su taşı çekilmiş gecelikler... daha ufak tefek neler...*** (İ. Devrim 1943 s. 91).

su terazisi ‘su kemeri sistemlerinde kullanılan hidrolik kolon’ J.W. Redhouse 2006 s. 1188a, L. Gürçay 1943 s. 354. × ***Bir kısmı Enstitülerde yapılan bu araçlardan yapıcılık, dülgerlik ve marangozluk öğrenenlere verilenlerin listesi de şöyle: Tek yaprak rende, düztaban, sıçan kuyruğu, lamba rendesi, sistire, fıçı rendesi, sigaça, çifte rende, ağaç metre, su terazisi, işkence, çekül, nişangeç, el burgusu, madırga, mala, tuğla çekici, demir m akara, halat, murç, alçı taşı, hortumlu su terazisi...*** (M. Makal 1979 s. 61).

su teresi ‘sucul, hızlı büyüyen bir bitki; Nasturtium officinale’ J.W. Redhouse 2006 s. 1188a, DS 3701. × ***Buyurdı nār suyını buldılar tīz/Daḫı su teresin ol yār-i Pervīz.*** (Faḫrī 1974 [1367] no. 2609).

suvacık ‘üzüntüden ağlayacak gibi olma’ DS 3702 × ***Oğlunun gözleri suvacık suvacık yaştı. Eliyle çaldıkça yanaklarına bulaştırı bulaştırı-***

vermiş. Kağnının üstünde burnu kalkıp kalkıp iniyordu. (M. Makal 1975 s. 37).

suvalıt- ‘sulamak’ H. Vambéry 1901 s. 208. × ***Bostanı var Dizleden suvalıtmışlar*** (a.y.) ××

suvar- ‘sulamak, su vermek’ <ETk. ***suvgar-*** ‘to water (livestock); to irrigate or water (land)’ <***suv*** + isimlerden transitiv fiiller türeten ***-gar*** eki, B. Atalay 1986 IV, 545, Meninski 1680 II, 2999, O. Blau 1868 s. 294, TS 3594, DS 3702, J.W. Redhouse 2006 s. 1189a. × ***Ya şeẏh senüŋ ḳoynuŋdan bir ay ṭoġar gelür benüm ḳoynuma gürür ḳalur ve girü göbegümden bir aġac biter gölgesi ʿālemi ṭutar gölgesinüŋ altında ṭaġlar olur dibinde ṣular ve ırmaḳlar çıḳar ve bu ṣular kimi içürü ve kimi bāġlar baġçeler ṣuvarurlar ve çeşmeler aḳıdurlar.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 8). × ***Dost derdiyle hemīşe teşne olanları/Dost vaṣlı şerbetiyle dāyimā ṣuvaralar.*** (Eşrefoğlu Rümī 1286 s. 62).

suvarıl- ‘sulanmak’ <***suvar-***. TS 3594. × ***Bir sürü ḳoyun ṣuvarılmaḳ içün geliyormuş varıp sörünüŋ çobanından şu ṭarāf ne semte çıḳar ṣorayım.*** (ʿAlī ʿAzīz 1268 s. 141).

suvari ‘pantalona arkadan yapılan yuvarlak yama’ K. Emiroğlu 1989 s. 210, DS 3702, ZTS 1976 s. 176: ***süvarilik*** ‘pantolon ya da don dizlerine vurulan yama’ <Fa. ***sevārī*** ‘atlı asker’ ××

suvarlı ‘sulanmış’ Meninski 1680 II, 2999, J.W. Redhouse 2006 s. 1189a. ××

suvaş- Az. ‘yapışmak’ ××

suvat ‘hayvan sulanan yer, çay ve derelerde hayvanların su içtiği yer’ W. Radloff 1911 IV, 756-991, TS 3598, DS 3702. × ***Gögercin dutdı ṭoġanıyla oyın/Su içdi bir suvatda ḳurd u ḳoyın.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 2455). × ***Pes geyikler ve canaverler ḳamusı anda otlaḳ ve suvat sebebiyile kėŋlik ve niʿmet içinde geçerlerdi, ammā ol arslan ḳoŋşuluġı sebebinden ol niʿmet içinde bulara çeşni vėrmezidi.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 23). × ***“Suvat’da adam öldürmüşler” dediler. Koştuk. Tarlalardan, su yollarından herkes kendi gücüne göre koştuk, Suvata vardık.*** (T. Apaydın 1952 s. 65). × ***Yoz davar, kısır -sağmalı olmayan- sürü bu havalide yayılır. Öğleye doğru Sakarya boyuna inilip davar suvata vurulur. Sulandıktan sonra söğüt ağaçlarının gölgesinde sıcak geçinceye kadar mola verilir. Davarlar da uyur, çoban da...*** (a.e. s. 74). × ***Davarı suvata vurduk. Sonra söğütlerin gölgesine çevirdik.*** (a.e. s. 77).

suya yan- ‘susamak, çok susamak’ × ***Cideylar bi dagın birıne. Onda bi yerde otormişlar. Kızın kardeşi çok suya yanmiş. Bi çeşme cürmiş onda, çağırmiş moorasını da su içsınlar.*** (N. Hafız 1985 s. 199).

su yolu ‘bir sihir işareti’ × ***Kolera, vebā, ḳuduz gibi dehşet serāyetlerileʿilim ve fen ʿālemini ṣarṣan eŋ büyük dāhiyyelerden, bir kāhıt parçası üzerine (ʿāşıḳ yolını şaşırdı) (endīşe) (ahtapot) (beş pençe) gibi gülünç şekillerle birḳaç ḳarġacıḳ burġacıḳ çizmek ve ve bu ṭılsımı üzerinde ṭaşımaḳla maşüniyyet ḳabil olacağı iʿtiḳādına düşdü.*** (H.R. Gürpınar 1340a s. 44). × ***-Adın? -Süleyman. Kâğıdın üstüne, suyolu oynuyormuş gibi, eğri büğrü, acayip birtakım çizgi-***

ler çekti. Delikanlı, adının bu hale sokulabileceğini hiç düşünememiştir. (C. Kudret 1958 s. 120).

suyu çık-/su çık- 'tadı kaçmak' × ***"Edremidin suyu mu çıktı? Dön oraya, ben sana yaylı da alırım, at da alırım, hatta belki başka iş de bulurum!"*** (Sabahattin Ali 1937k s. 188). × ***'İstediğin, keyfinin beğendiği yere git. Bana vız gelir. Burada su mu çıktı?..*** (S. Şengil 1943 s. 31). × ***"Evet. Gideceğim..." dedi. "Suyu mu çıkmış buranın?" dedi büyükbabam. "Ne bok var da gidiyormuşsun?*** (Tarık Dursun K. 1955 s. 41). × ***Seni Üsküdar'a, Cudiye'ye yollamıştım. Otellere git demedim. Sordum, mektup yazdım; benim oğlan yanında mı? Bir saat bile oturmamışsın. Su mu çıktı, neden yani?*** (M. Seyda 1970 s. 26).

suyug Az. 'her şeye tamah eden' Azärbaycan Nağılları 2005 V, 293. ××

suyu kaçık ol- '(kız için) oynak olmak' × ***Gûya Fadimenin suyu kaçıkmış, köy delikanlılarile fingirdeşiyormuş, evine girenler çokmuş, hatta komşunun oğlu Süleymanı bir kaç kere onun evinde görmüşlermiş.*** (F.O. Menteşoğlu 1936 s. 52).

suyurga-/soyurga- 'ihsanda bulunmak, bağışlamak' <ETk. ***tsoyurka-*** <Çin. ***tzu*** 'kind, merciful' G. Clauson 1972 s. 556 + yalnız bir kaç fiilde rastlanan denominal ***-ırga-*** genişlemesi, b. ***azırga-*** ⊡. TS 3604. × ***Ol vaḳt şāh şehzādenüŋ cebesin ikrām ėtdi suyurġadı, hil'at buyurdı.*** Ferec v. 206). × ***Delim soyurġadı Ḫāḳān-ı Çīnī/Vėrüp hil'at delim alile Çīnī.*** (Fāḫrī 1974 [1367] no. 2478).

AD. **suzan** 'fasulye dalı' K. Emiroğlu 1989 s. 210. ××

suzunnan b. ***susundan.***

sü/su V 'asker; ordu' <ETk. ***sü*** a.m. <Chin. ***shou*** a.m. G. Clauson 1972 s. 781, Orta Tü. ***sü*** 'asker' B. Atalay 1986 IV, 547, C. Brockelmann 1917 s. 52, H. Vambéry 1901 s. 207, W. Radloff 1911 IV, 794, TS 3605. × ***Karaŋu süsi ki durur yolumuzda bizi urur/Duravuz nüruŋ süsiyile ḳaraŋu süsin sıyavuz.*** (Sulṭān Veled 1341 s 20). × ***Yapıldı ḳal'alar Tuna ṣuyından/Ne ṣoy ṣoylar ġāzī kāfir süyinden.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 186). × ***Benem ṣusız anuŋ 'ışḳında ġamnāk/Benüm süyümde ol yolında ben ḫāk.*** (Fāḫrī 1974 [1367] no. 121). × ***Firenk ü Alanos süyi sağışsuz/Şehinşāh ėline dutdı ḳamu yüz.*** (a.e. no. 245). × ***Binüb Āyīnguşesb süyi bile/Ṣağışın suyınuŋ kim saya bile.*** (a.e. no. 758). × ***Saŋa ben düzmeyince yaraġ u sü/Ne ārām isteyem ne aş u ne su.*** (a.e. no. 1760). × ***Savaşda bir midür Behrāmile ṣu/Barışmaḳ mı dilerler yā ki basu.*** (Fāḫrī 1974 [1367] no. 934). × ***Ne vaḳtın kim sürür ol ṣuyı yola/Gerek kim gendü orta yėrde ola.*** (a.e. no. 940). × ***Çu ḳaṣruŋ ḳaldı bir ferseŋ yolı/Buyurdı ḳondı sunuŋ ṣağ u ṣolı.*** (Fāḫrī 1974 [1367] no. 3749).

süal b. ***sual***.

sübap 'makinalarda güvenli çalışmayı sağlayan, basıncın belli bir seviyeye ulaşması durumunda açılan kapak; bir boru içinden geçen su veya stimin cereyanını tanzim eden valf' L. Gürçay 1943 s. 355. <Fr. ***soupape*** a.m. × ***Değilmiş gibi yapıyorsunuz, ama aslında çok farkındasınız, bu sistemin göstermelik muhalefetini sizler temsil ediyorsunuz. Bir tür sübap görevi yani.*** (C. Ersöz 1999 s. 39).

süblüme ‘bir zehir, civa klorür’ <İng. ***süblime*** a.m. <Lât. ***sublimatum*** G. Meyer 1893 s. 36. × ***Elime değirmeni alıpta şu heriflerin kahve içeceğini düşününce kahveye süblüme karıştıracağım geliyor.*** (A. Dino 1944 s. 11). b. ***aksülümen***.

sübyan/subyan ‘çocuk’ <Ar. ***ṣibyān*** ‘çocuklar’, Meninski 1680 II, 293, J.W. Redhouse 2006 s. 1167a. × ***Bir çok sübyanların boncuğa (yâni havale illetine) tutulmaları, katık, çiynemik olarak onun veriştirilmesinden olsa gerekti.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 1941 [Kurban bayramı]).

sübyancı/sıbyancı ‘pedofil, çocuk tacizcisi’ <Ar. ***ṣibyān*** ‘çocuklar’ + Tü. ***-cı*** nomen actoris eki, E.W. Lane 1984 s. 1650, J.W. Redhouse 1890 s. 1167a. × ***Lâkin yaman adamdı şu bey baba. En azından tanırdı bir yirmi yıldır. Düşürdüğü kanlar, en çok da yavrular... Sübyancıydı be!*** (Orhan Kemal 1965f s. 114). × ***Arada dilenci, paçavracı ya da kuş yemi satan küçük kızların çekinerek yazıhanesine girdikleri mavi gözlü ihtiyar. Neclâ göz kırparak: “Sübyancı” diye fısıldamıştı.*** (a.e. 124). × ***- Filiz’den önce küçük Çingene kızları girer çıkardı odasına. -Herif sübyancı mı yani? - Anla işte. O bir; onun karşısındaki yazıhanede, avukatın kâtibi, hattâ avukat.*** (a.e. 192).

sübye I/sipiya/sipiye ‘mürekkep balığı; Sepia, Meerspinne, Calamara’ <Yun. ***σηπιά/σουπιά*** (sipiá/supia) a.m. G. Meyer 1893 s. 25, J.W. Redhouse 2006 s. 1038b, Meninski 1680 II, 2545. × ***Gidinin kahbe sübyesi... Oltamızın ucuna takıp yem diye kullandığımız sübye***. (R. Enis 1947 s. 46).

sübye II ‘hafif işlerde kullanılan ve yalnız herhangi bir sıkletin aksi cihete çekilmesine yarayan kamçılı, sabit bir tornadan geçirilmiş bir halattan ibaret donanım’ L. Gürçay 1943 s. 354. ***sübye armalı*** ‘direklerinde seren yelkenleri bulunmayan yalnız yan yelkenleri bulunan gemiler’ L. Gürçay 1943 s. 354. ***sübye armalı uskuna*** ‘her iki direği yan ve pik yelkenlerile mücehhez olan uskunalar’ L. Gürçay 1943 s. 355. ××

süci/sücü/süçi/süçü ‘tatlı; şarap’<ETk. ***süçig*** a.m. G. Clauson 1972 s. 796, Orta Tü. ***süçik*** ‘tatlı, şarap’ B. Atalay 1986 IV, 547, DS 3704, TS 3605, H. Vambéry 1901 s. 208, M.CI. Huart 1921 s. 199, A. Caferoğlu 1931 s. 94, O. Blau 1868 s. 294, W. Bang-Kaup 1934, G. Doerfer 1967 III, no. 1281, Meninski 1680 II, 2559, ***suggí*** ‘şarap’ Filippo Argenti 1938 (1533) s. 75. × ***Süci içdi az az u yidi ṭaʿām/Ki bayaḫılayın ḫoş odlı tamam.*** (Mesʿūd b. Aḥmed 1991 (14. yy.) no. 677). × ***Aradan çü ṭaʿāmı götürdiler/Bu kez süci içmege oturdılar/Çalındı def ü nāy u çeng ü rebāb/Döküldi süci geldi nuḳl ü kebāb*** (a.e. no. 843-844). × ***Süci gerçi kayġuları ṭağıdur/Başa çıḳıcağız ayaḫ bağıdur/Süci ṣuçıdur niçe yavaşları/Süci suçıdur kesdiren başları***. (a.e. no. 4439, 4440). × ***Sücinüŋ ağuzda acıdur öŋi/Ögüt bigi vü menfaʿatlu ṣoŋı*** (a.e. no. 4445). × ***Ben oruç namāz içün süci içdüm, esridüm / Tesbīḥ u seccādeyçün diŋledüm çeşte ḳopuz.*** (Yūnus Emre 1965 [14.yy.] s. 70). × ***Bir sāʿatde ol ḳalan dürd kim maʿdede ḳaldı, süci anı bağarsuġa döker.*** (E. Birnbaum 1981 [14.yy.] v. 42b–43a). × ***Yüri ey Veled ki bu gün sücü taŋrıdan içevüz/Çayır u çimen içinde ayımuz yüzin görevüz.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 20). × ***Ṭahürdan ḥaḳ sücüsi uçmaḳ içre/Eger ṭāhirsin***

andan sen içesin (a.e. 22). × ***Ḥürīlerle anda içesiz süci/Görmeyiser kimseden anda güci.*** (a.e. s. 92). × ***Sücü içübem sücü delü oluvam delü/Nem var virevem yile seni dutavam bir gün.*** (a.e. s. 22). × ***Eyttüm içgil sen bu sücüyi/Eyitti gerekmez ben ne ėdeven.*** (a.e. s. 28). × ***Müsülmānlar ʿāṣıḳ oldum sücü işdüm delü oldum.*** (a.e. s. 30). × ***Uluya virgil sücümi al başından usunı.*** (a.e. s. 42). × ***Kim bunı itdi ḳorḳudan kişi/Uçmaḳa girdi sücü içti.*** (a.e. 58). × ***Ol sücüden kim ṭahür oldı adı/Taŋrı ḳurʿānda adın ile didi.*** (a.e. s. 92). ※ ***Kim bunı ėtdi, ḳorḳudan geçdi, / Uçmaḳa girdi, bol süçü içdi.*** (Sulṭān Veled 1958 [1226/1512] s. 14). × ***Müslümānlar, ʿāṣıḳ oldum, süçü işdüm, delü oldum / Dükeli çaġıruŋ götrü, devā ḳıldı, devā ḳıldı.*** (a.e. s. 34). × ***Yüri, i Veled, ki bu gün süçü Tengriden içevüz, / Çayır u çümen içinde ayumuz yüzin görevüz!*** (a.e. 36). × ***Zehī süçü ki bir cürʿası anuŋ / Bay eyler yoḫsulı...*** (a.e. 39). × ***Bunları taʿẕīmile iletdiler ḳondurdılar ṇiʿmetler bī-nihāye ḥāżır ėtmişlerdi ve yüklerle süçiler bile ḥāżırlanmışdı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 100). × ***Odasında sevdüginsüz ol ki ḳonuḳlıḳ ėde, / Gözi yaşıdur sücisi, yüregi biryānıdur.*** (Naẓmī 1928 s. 17). × ***Sücinüŋ bilmek isterseŋ eyüsin / Birez ṭat gör öŋürdi, ṣoŋra dön ḳoḳ!*** (Naẓmī 1928 s. 31). × ***Her ayaḳ kim olam ayıḳ oynar yüregüm düp düp. / O çaġlar düşerem varub sücinüŋ küpine küb küb.*** (Naẓmī 1928 s. 77). × ***Anuŋ kim uşı olmayub başında olmaya beyni, / Süci içdükce esrükler, aġır olmaz, olur yeyni.*** (Naẓmī 1928 s. 79). × ***Sevdüginüŋ dudduġı şerbeti aŋmaġıla/Süci içer o ki her çaġı sevinmegile geçer.*** (Naẓmī 1928 s. 5). × ***Şol acı süci içmek yindek yarar çün/Ṭatlulıġıyla anuŋ yirin ṭutar müşelleş/Acı süciyile başda beynisi hīç alışmaz/Her kim ki aġzı dadın bile sever müşelleş.*** (Naẓmī 1928 s. 12). × ***Beglerine daḫı gerek gerekmez süci vėrdi, niʿmetler bağışladı.*** (Ferec v. 139a). × ***Şarāb-ı nāb getürdi oġlına, süci vėrdi beglerine daḫı gerek gerekmez süci vėrdi, niʿmetler bağışladı. İçküden imtināʿ ėdenüŋ ḫānumānını Yaġmāyī Türklere yaġmalatdı.*** (Ferec v. 128a). × ***Şu yüzinden ve ḳurudan fuçiyile süci gelse ṣatandan on bėş aḳca ve alandan daḫı ṣatarsa on iki aḳca alına.*** (N. Beldiceanu 1967 [1501] v. 20a). × ***ʿAvrat bulara aġır süciler ölçdi kim ikisi daḳı esriyüb yatdılar.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 15). × ***Tā kim bir gün ḫoca bir ḳavmile oturub sücü içerdi, ḳul girüb geldi, ol ḳuşları ḳafeşile ilerü ḳodu.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 66). × ***Ol ḳonuḳlaruŋ biri birisi kim bularuŋ muḳaddemidi ve söz söylemeğe lāyıḳ idi ol ḳuşlar sözinüŋ maʿnīsin ḫocaya aydı verdi. Andan süciden duru vardı ve ėyitdi: maʿẕūr dutġıl kim bizüm şehrümüzde resm yoḳdur.*** (a.e. 67). × ***Dosdoġru senüŋ mizācuŋ, i mekker! daşuŋ görklü ve içüŋ sişt-lıġı içinde şol süciye beŋzer: rengi görklü, yiyisi ḫoş kim aŋa ḳatmışlar olalar.*** (a.e. 90). × ***Āḫiret süçini ol içemeye/Yaʿnī cennet bağlarından geçmeye.*** (Gy. Németh 1919 s. 173). × ***Didi ol ḫalḳ kim bunuŋ işi güci/Gėce gündüz dayim içerdi süci.*** (Gy. Németh 1919 s. 175). × ***İşidüp erġanünı cüş ėderdi/Süçiler erguvanı nüş ėderdi.*** (Fāḫrī 1974 [1367] no. 336). × ***Süçisine ḳatayın zehr-i ḳattāl/Ki bir ayaḳ içüben öle fīlḥāl.*** (Fāḫrī 1974 [1367] no. 674). × ***Ne bir cürʿa süci içerdi ırsuz, / Ne muṭribsüz ʿişrete açardı yüz.*** (Fāḫrī 1974 no. 828). × ***Baŋa öŋ süçi vėrdüŋ. esrük ėtdüŋ / Bu gez esrük ḳoyuban***

daşra gitdüŋ. (Fąhrī 1974 [1367] no. 1704). × ***Yine başladılar, içerler az az; / Geçer ol acı süciyile Şīrīn, / Cihān esridür ol acıyla şīrīn.*** (Fąhrī 1974 [1367] s. 282 no. 537–538). ***sücisiz serhoş*** 'içki içmeden sarhoş': × ***Zira yiğitlikte yiğit mücerret sücisiz sarhoştur. Kaçanki bir sohbette pirler bile olsa yiğitler yiğitlik sarhoşluğu ile muhal söz söyleyeler pirler edeplerler.*** (Mercümek Aḥmed (XV. yy. ilk yarısı) 1944 s. 92). ***sücü dut-*** 'sarhoş olmak, içki çarpmak': × ***Baŋa sorma nişe esrük olursın/Bunu görsen sücü beni duttu.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 40).

sücü b. ***süci***.

sücükle- 'tohum toprağa doğru filiz vermek' × ***Haksız huksuz bekçi durdum diyorum ya, çatal boynuz muhtar düşünsün benim karnımın doyurulmasını. Bu yıl bağlar yeşerdi ya, ektiğimiz bostan da sücükledi. Gelecek yıl dört zerdeli fidanı diker, onları da yeşertirim.*** (F. Baykurt 1967k. s. 142).

süçi b. ***süci***.

süçü b. ***süci***.

süd b. ***süt***.

süd ane b. ***sütanne***.

südecer ol- Az. 'her yıl doğurmak' × ***Bəlkə getsə südəcər olar, yanıb qaralar, -deyə Rüstəm kişi yenə quzunun oyan-buyanını yoxladı.*** (M. İbrahimov 1960 s. 267).

süd karındaş b. ***süt kardaş***.

südlac b. ***sütlaç***.

südlaş b. ***sütlaç***.

süd mavisi b. ***süt mavi***.

südre- 'sarhoş olmak, esrimek' × ***Cıgarayı hâlâ mı bulamadın diye kükremişti. Sonra hemen pişmişti sesi. Yoksa boşaltamadın mı daha diyordu südreyerek. -Sarıkumda olmadığını ansımış olacaktı-. Anam kolumu sıktı.*** (B. Karasu 1963 s. 144).

südrek 'sarhoş, esrimiş' × ***Ayağını yere vurdu. Hans'ın yattığı toprağa. Davranacak oldu sonra gene oturdu. Sesi yumuşak, südrek çıktı: "Müşfik, oğlum, ceketimin' cebinde cıgara var, getirsene". "Getireyim" demedim.*** (B. Karasu 1963 s. 142). × ***Babam - Reşit Bey - sesleniyordu içeriden, "bulamadın daha" diyordu südrek sesi. Ses çıkarmıyordum***. (a.e. s.142).

süd rengi 'çok açık mavi' Meninski 1680 II, 2570. Krş. ***süt mavi***. ××

süet 'yumuşak, yüzü ince havlı bir deri türü, podösüet' <Fr. ***suède*** a.m. × ***Ünlü yazar meneceri le birlikte; bugün 14.00 ucağı ile kente geliyor. Kızıl saçlı şuh yazar, kentte kaldığı süre içinde, Grand Hotel'deki süitinde; tüm eleştirmenleri teker teker kabul edeceğini basına açıkladı.*** (N. Eray 1986 s. 9). × ***Bacaklarında siyah file çoraplar, ayaklarında yüksek topuklu siyah süet pabuçlar vardı. Beyaz minik bir etole sarılmıştı.*** (N. Eray 1990 s. 39).

süeter b. ***süveter***.

süfrag ele- Az. ‘istifra etmek, kusmak’ <Ar. ***istifrāġ*** a.m. × ***Elā bir dānā üzümdān atır ağzına, iki dānā atır, ürāyi gālir ağzına. İstāyir süfrağ elāsin, vāzirin ġızı durub ayağa, lāyān gātirmāk bāhanāsi ilā ç.ıhıb, orada hazır ġoyduğu bir çanaġ zāhāri şārbāt adına alıb ālinā gātirir.*** (Azārbaycan naġılları 2005 II, 250).

süglün b. ***sülün***.

sügsün b. ***süksün***.

sügşek ‘şimşek’ <Orta Tü. ***süğüş-ek <süğüş-*** ‘yıldız akmak’ TS 3617: ***süğşek*** ‘şimşek’, P. Yavuzarslan 2013 s. 139, DS 3706: ***süğ-*** ‘sapmak, kaymak’ × ***Hemçü sügşek ki atılırdı darb-zen/Meyyite döner muhannes korkudan*** (Firdevsī–i Rümī (15./16 yy.) 1980 s. 192).

süit ‘otellerde değişik amaçlar için kullanılmak üzere donatılmış ve birden çok odaya sahip olan özel bölüm‘ <Fr. ***suite*** a.m. × ***Kızıl saçlı şuh yazar, kentte kaldığı süre içinde, Grand Hotel’deki süitinde; tüm eleştirmenleri teker teker kabul edeceğini basına açıkladı.*** (N. Eray 1986 s. 10).

süklüm büklüm/süklüm püklüm ‘ezilmiş, çökmüş, yılgın’ DS 3706: ***süğlüm büklüm.*** × ***Bir de ne görsek!.. Benim derdim başka; delikanlıdaki süklüm püklümlük midemi bulandırdı. İş içinde başka iş olmasın, malûm, zaman kötü.*** (S.M. Alus 1933p s. 140). × ***Ertesi gün süklüm püklüm fırına uğrayan Emine’ye bağırdılar***: (B.S. Kunt 1933 s. 30). × ***Lûtfi hiddetli hiddetli dolaşıyor, Bedriye süklüm püklüm duruyor, hiçbirinde cevap yok.*** (S.M. Alus 1934 100). × ***Kalbım sızlıyordu. Süklüm püklüm evden çıktım. Bir şey aradığım yoktu.*** (N. Cehiz 1996 s. 29). × ***Biraz aşağıda ķalın ķalın bir ses: -Saŋa aç diyorum, yoksa ķırarım. Süklüm büklüm bir köftün duvar dibini ta‘ķīb ederken, yavşaķ yavşaķ: -Çāre bulan olmadı bu yaraya. Bir hönkürdü: -ṣıcaķ simit.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 241). × ***Bir beyāż perdeniŋ ucu ķafesiŋ altından süklüm büklüm çıkdı. Ṣallanmaġa başladı.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 68). × ***Biz incirlerin altına oturur oturmaz hemen çingene çocukları etrafımızı sarmıya başladılar. Ancak beriki buna engel oldu; çok sert bir sesle onlara çingenece bağırdı. Çocuklar süklüm püklüm geriye döndüler.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 18). × ***Öylesine kurum, öylesine çalım, / Sanki küçük dağları yaratmış, / Ama bir parmak üstünün yanında / Kerata süklüm püklüm!*** (Oktay Rifat 1954 s. 7). ***-Hani ya annemin ilâcı? Çabuk ver, kadın rahatsız. Ben biraz süklüm püklüm özür dilemeye çalışarak: - Karıcığım affedersin, nasılsa aklımdan çıkmış, dönerken ilâcı almayı unutmuşum.*** (H.R. Gürpınar 1972m 19). × ***Zihnim bu düşüncelerle altüst olurken kapı tıkırdadı. Aziz biraz süklüm püklüm içeriye girdi. Bana yaklaşmadı, kapı önünde alargada durdu***. (a.e. 30). × ***Murtaza en küçük oğlunun yanıbaşındaki pencerenin önüne süklüm püklüm oturdu, dışarılara bakmaya başladı.*** (Orhan Kemal 1982 s. 145). × ***“Pekâlâ, haydi, yallah!” Süklüm püklüm dışarı çıkan Nuh: “Abarruuuuuh,” dedi, “herif tekmil barut dinime imanıma... laf söylenmiyor. Fitili nerden almışsa almış gayri...”*** (Orhan Kemal 1982 s. 289).

süklüm püklüm b. ***süklüm büklüm***.

sükse ‘gösteriş, ilgi çekecek durum’ <Fr. ***seccès*** a.m. × ***Kenan! Senin bazan o kadar zarif buluşların, şahsına mahsus görüşlerin var ki eğer hanımlar arasında söylesen büyük sükse yaparsın!*** (R.H. Karay 1947 s. 27). ***sükse yap-*** ‘ilgi çekecek durum yaratmak’: × ***Halk sokaklara dökülerek 1914-1918’e kadar sükse yapmış olan şarkıları söylemişler.*** (M. Seyda 1970 s. 191).

süksün/sügsün/süysün ‘omuz başı, ense; amigdala’ Gy. Németh 1919 s. 159, V. İzbudak 1936i s. 44, H. Eren 1999 s. 378, J.W. Redhouse 1890 s. 1067a, DS 3707, TS 3617, K. Yedekçioğlu 1989 s. 79, H.Z. Koşay 1932 s. 322. × ***Görürven ata binmekde özüm süst/Nite başam yig aşlan süksüni cüst.*** (Faḫrī 1974 [1367] no. 1599). × ***Aŋa dābbatu-l’arż dėrler: dört ayağı ola, altmış arşun uzunı ola, iki ḳanadı ola, başı öküz başı gibi ola, sügsüni ṭoŋuz gibi ola, ḳulağı fil ḳulağı gibi ola, boynı deve ḳuşu gibi ola.*** (A. Zajączkowski 1937 [1405] II, 55). × ***Keçäl boynunun süysününä bir yumruḥ vurdu ki, kül mänim başıma, bu şätäl yäğin o ġıdan keçdi, män niyä onu evä ġoyurdum ki, belä dä olurdu.*** (Azärbaycan nağılları 2005 V, 38). ***süksüni pîç eyle-*** ‘morali bozmak’: × ***Kişinüŋ gözi yolda olmasun hīç/Ki beŋzi ṣaru eyler süksüni pīç.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 6113).

sükut ‘sessizlik‘ <Ar. ***süküt*** a.m. J.W. Redhouse 1890 s. 1068a. × ***Aŋa göre muḥäsebeleri istendükde muḳāṭa‘acılar ḥaḳḳ-ı süküt dėyü zehr-i ḳātil ekl ėde gelmişlerdür.*** (‘Ālī 1979 I, 169). × ***Çoluğuna çocuğuna derin bir sükün, süküt tenbīhinde bulundu. Kimse çıt ėtmiyordu.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 39). × ***Mudḥiş bir süküt içinde ‘aynı tedhīş baḳışiyle gözleriniŋ içini ġarġılayub duruyordum.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 582). **sükut et- ‘susmak’:** × ***Bir daḳīḳacıḳ süküt ėtdikden ṣoŋra gene keläma bed’ ile...*** (Nāmıḳ Kemāl 1944 s. 33). × ***Tıp sükut ediyor, diye söylendi; şu adam, kapması muhtemel hastalığı karısına aşılamaktan korkar, gizli fuhuş muhitlerine sokulmazdı vaktiyle...*** (R. Enis 1957 s. 199). ***sükût ikrardandır*** ‘susmak kabul etmeyi gösterir‘: × ***Oğlan tarafından gelen erkekler kapının arkasında kıza A’yı isteyip istemediğini sorarlar. Kız ya cevap verir ya vermez. Ekseriya terbiye ve mahcubiyet eseri olarak cevap vermez. Üç kere sorduktan sonra sükût ikrardandır diye kabul edilerek bir dua okunur ve giderler.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 228).

sülahi/sürahi ‘sürahi, su kabı‘ <Fa. ***ṣürāḥi*** a.m. DS 4710: ***sülāhi*** ‘sürahi, su kabı‘, J.W. Redhouse 1890 s. 1172b. ***burnu sülahi*** ‘ince uzun burunlu’: × ***Zira örneksiz güzellerden biri idi. Şöyle ki: boyu karar, gözleri cezbeli, kaşları kamer, burnu sülahi, yanakları kırmızı elma ve lebleri lal ve lehçesi (yüzü) berber aynası, kirpikleri gür, hasılı elmas parçası idi.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 597).

sülâle ‘asil soydan olan‘ <Ar. ***sülāle*** ‘soy, sop‘ J.W. Redhouse 1890 s. 1070b, Meninski 1680 II, 2649. × ***Çocuk, sarayın önünde gezerken, o şehrin devlet (padişah) kızı, çocuğa bakıyor ki, sülâleye (asil soya) benziyor.*** (M. Tuğrul 1969 s. 338).

süldüren 'çalı çırpı' × ***Büyük üsküreyi arkaya atıyor, meşelik ağaçlık oluyor, küçüğü de atıyor, süldüren müldüregen çöp möp oluyor. Hınzırın ayağı meşeliğin arasında kırılıyor, dev geri dönüyor.*** (U. Günay 1975 s. 373).

süle- b. ***söyle- II***.

süleyman b. ***süleymani***.

süleymancık 'küçük kertenkele; hemidactylus turcicus' <Ar. ***süleymān.*** DS 3708. × ***Linlin'le Dürü'nün gidişleri anlaşılacak gibi değildi. Kaplumbağalar, kirpiler, süleymancıklar yılanlar, çiyanlar, başlarını uzatıp çıtırtıyı dinliyor, sonra geçip gittiğini görünce, gene gecelerine, uykularına dönüyorlardı***. (F. Baykurt 1971t s. 373).

süleymani/süleyman 'damarlı akik; onyx, agate' < Ar. ***süleymānī*** a.m. J.W. Redhouse 1890 s. 1075b, Meninski 1680 II, 2665. × ***ERAST – Bak, şu bazubent... Şu da sizin. 1. ÜÇİKA –Bu zehkir de sizin... süleymanisi sadakat yazılı.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ia s. 76). × ***Hekim olsam, hoş, zira evlere serbest girip çıkılır ve speçar ile reçetelere ortak olmalı. Speçar olsam, bu da bir belâ. Bazı magneziya yerine yanlışlıkla ak süleyman verip âdem öldürmeli, bundan da hoşlanmadım.*** (E. Misailidis 1986 s. 75).

süleymene 'at hastalığı' DS 3708: ***süleyman, süleymeni*** 'atın karnında ya da sağrısındaki şişlik' ××

sülina 'deniz çakısı, bir deniz yumuşakçası, kamışböceği' <Yun. ***σουλήνα/σουλήνας*** (sülíne/sülines) a.m. A. Tietze 1962 s. 381 no 339, D.J. Georgacas 1978 s. 233 no 137, H. Eren 1999 s. 378, R. Dankoff 2004 s. 247. × ***Fifi, deniz kıyısında ufak yelkenlisini yüzdürürdü; istiridyeleri, sülinaları, yosunlu taşların arasından huhulitaları toplamakla eğlenirdi.*** (Reşat Enis 1945 s. 161).

(AD) **süllüm** 'merdiven' <Ar. ***süllem*** a.m. J.W. Redhouse 1890 s. 1074a, H. Eren 1999 s. 379, Meninski 1680 II, 2662, DS 3708. × ***Her yanı gözelcene sulamış, süpürmüşler idi, ayakkabıynan çıkmıya kıyamadıydım. Pabucumu çıkardım, süllümün altına koydum da çıktıydım yukarı.*** (T. Yücel 1954 s. 109).

sülman 'Süleyman, özel ad' <Ar. ***süleymān*** a.m. Krş. DS 3708: ***sülmancık*** 'küçük kertenkele; hemidactylus turcicus', b. ***süleymancık***. × ***-Tabii. Bir tuttum, bir savurdum, tamam. Sülman âbi bile gördü, aferin dedi. Sen Sülman abiyi tanır mısın? Sülman abi gibi var mı? Sülman abi dedi ki, biraz daha büyü dedi, seni güreşe çalıştıracağım dedi! -Süleyman abi güreşçi mi?*** (Orhan Kemal 1954y s. 101). × ***"Kerimlerin Sülmanın çocuğu öldü, Liliyarin çocuğu öldü, Cennetin çocuğu öldü." diye ölenleri saymaya başgelemiyor gelen geçen.*** (M. Makal 1960 s. 17).

sülmen 'arsenik' Meninski 1680 II, 2662. ××

sülpük 'sarkık, gevşek; Lax, relaxed' ***<sülpü-*** 'şişmanken zayıflamak' DS 3708, J.W. Redhouse 1890 s. 1094a. ***sülpük kulaklu*** 'sarkık kulaklı; der lappende Ohren hat' Meninski 1680 II, 3803a. ××

sülüğen ‘astar olarak kullanılan kızıl boya, zincifre’ <Yun. ***συριχόν*** (surihón) a.m. G. Meyer 1893 s. 36, Meninski 1680 II, 2661, H. Eren 1999 s. 379. ××

sülük I ‘tatlı sularda yaşayan kan emici küçük hayvan’ J.W. Redhouse 1890 s. 1094b, O. Blau 1868 s. 294, H. Eren 1999 s. 379, DS 3709. × ***Hiç vakit geçirmeden desturun dört sülük yapıştırın!*** (S.M. Alus 1933k s. 123). × ***Avrupanın çavuşu orada ferik yaşar, sülükçüsü hazık etibbadan geçinir.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 197). × ***Onların beheri birer nev illet haber verüp, kimi kan almalı, kimi hokna salmalı, kimi sülük tutmalı, kimi şerbet vermeli dediler.*** (E. Misailidis 1986 s. 540). ***sülük bıyık*** ’ince kıvrık bıyık’: × ***Turhan Tahir Bey kulisten yüzünün boyasını silmeden sokağa fırlamış acemi figüranlara benziyen, sülük bıyıklı, favorili, pişmiş ayva renginde pantalonlu, çividi mavi ceketli “asri” gençlerden biriydi.*** (M. Yesari 1932 s. 48).

AD. **sülük II** b. ***sıklık II***.

sülümen ‘süblimleştirme yoluyla elde edilen ürün; Quecksilberpräparat, Schminke’ <Fr. ***süblime*** a.m. <Lât. ***sublimātum*** G. Meyer 1893 s. 36, J.W. Redhouse 1890 s. 1094b. ××

sülün/süglün ‘sülün; phasianum’ <ETk. ***süglin*** a.m. G. Clauson 1972 s. 820, Orta Tü. süglin a.m. B. Atalay 1986 IV, 548, Meninski 1680 II, 2713, J.W. Redhouse 1890 s. 1093a. ***sülün endamlı*** ‘zarif endamlı’: × ***Sülün endamlı, yakası yıldızlı mektepli; atkılı kaşlı, babayani halli delikanlı; aydede yüzlü pırasa bıyıklı kardeşi; şehlâ bakışlı, “Rubabı Şikeste”den söz atışlı genç.*** (S.M. Alus 1933p s. 135). ***sülün gibi*** ‘zarif, güzel’: × ***Öyle sülün gibi bir delikanlı sen çarpıklıkda bir kıza sadık bir koca olamaz. ‘Akıllı iseŋ bu felâketden kaçar, kendiŋe denk bir zevc ararsıŋ. Eski Zuhürī cücelerinden bakāyā kanbur zanbur bir şey bulmalı ki izdivāc terāzīsi mütevāzin gelerek rāḥat edebilesiŋ.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 358). × ***Kadınlara karşı kaymakamın yüreği yufkaydı. Şu külhani ise sülün gibi kızdı; Cebrail’i baştan çıkarırdı.*** (Antoloji: İzmir Hikayecileri 1943 s. 186).

sülüs ‘askerlere yolculuklarında üçte bir indirim sağlayan belge’ <Ar. ***ṯulṯ*** ‘üçte bir’ × ***Daha bugün, yeni buluşmuşuz, sen şu işe bak yahu, yarın. Ben ister miydim? Hiç istemezdim, ama neylersin ki hazırlanıp etmişiz. Bavul çanta çoktan hazır, sevk kâğıdıyla sülüs cepte. Anlaşılır gibi değildir.*** (M. Seyda 1966 s. 149). ***sülüs vav gibi*** ‘kıvrık’: × ***Evel Allah, on beşimde bıyıklarım terlemişti. Çabuk çıksın diye fındık çürüğüne, bademyağına, tıpa isine yanaşanlardan olmadım. 17 yaşımda burdum. On sekizimde tıpkı sülüs vav gibiydiler.*** (S.M. Alus 1944 s. 15). ***bir ṯülüs*** ’bir çeyrek’ C.C. Carbognano 1794 s. 15.

sülüs yazı ‘Arap harflerinde bir yazı sitili’ <Ar. ***ṯulṯ*** a.m. J.W. Redhouse 1890 s. 1072a, M.Z. Pakalın 1972 III, 291. × ***Ve düzgünce bir sülüs yazı ile yazılmış olan bu yazının başındaki ahu gözlerinden yaşlar akıyordu. Sonra herifçioğlunun açık kıllı göğsünün sol memesi tarafına gelen yerde de yarım yamalak bir yılan resmi gözüküyordu.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 20). × ***Yarısı güneşten solmuş vişne çürüğü bir kapağı var. Kapakta üstünlü esreli sülüs bir yazıyla risalenin adı bir tuğra gibi yazılı.*** (Nâzım Hikmet 1936s s. 10).

sümbül/sünbül ‘sünbül çiçeği; güzellerin saçı; hyacinthus orientalis‘ <Fa. ***sünbül*** a.m. J.W. Redhouse 1890 s. 1081a, Meninski 1680 II, 2669. ***sümbül bebek*** ‘efemine; zimperlich‘. ***sümbül bıyık*** ‘ince bıyık‘: × ***Yirmi beş, yirmi altı yaşlarında, uzuna yakın boy, tombul tombul vücut; açık kumral saçlar, koyu kumral kaşlar; sümbül gibi bıyıklar; duru beyaz ten; gül pembesi çehre, pençe pençe yanaklar.*** (S.M. Alus 1933p s. 15). sünbül heva ‘iç karartıcı, karanlık, kapalı, dumanlı hava’ Meninski 1680 III, 4409. ***sümbüli bir gök*** ‘yağmursuz kapalı hava‘.

sümcük b. ***sümsük***.

sümçü- ‘mırıldanmak, söylenmek; brumsen schnurren, murren‘ H. Vambéry 1901 s. 208 × ***Cün ḳaraŋuca oldı, dama cıkdı, nācāre istiraḳ-ı sem‘e oturdı. Nāgāh söyleyü sümçüyü debbāg geldi. Pīr öŋinde baş ḳodı.*** (Ferec v. 141a).

sümdük b. ***sümcük***.

sümdüklen- b. ***sümsüklen-***.

(AD) **sümek** ‘eğrilmek için atılmış ve taranmış yün yumağı’ DS 3710, TS 3619, H. Eren 1999 s. 379. ××

sümen/sumen ‘üzerinde yazı yazmaya, arasında evrak saklamaya yarayan deri kaplı altlık‘ <Fr. ***sous main*** a.m. × ***Dinlemiyecek sanmıştım. Belki dinliyordu, belki dinlemiyordu. Elinde gümüş bir kâğıt kesece-ği, sümenin üzerindeki yığına, imza kartonuna daldırıp daldırıp çıkarıyordu.*** (Tarık Dursun K 1960 s. 46).

sümkür- ‘soluğu burundan hızla vererek sümüğü dışarı atmak‘ <***süm*** ‘yansıma ses‘ + ***-kır-*** hecesiyle yapılmış ses taklidi fiillerden, b. ***afgur-*** ⊡. J.W. Redhouse 1890 s. 1095a, O. Blau 1868 s. 294, 295, Meninski 1680 II, 2673. × ***Ekābirden birinüŋ ḥużürında edānīden biri ḳaŋırub tükürmek ve yā˘hüd bī-bāk ve bilā-ḥicāb gegirmek ve yā˘hüd burnını ötdürerek sümkürmek ġāyet-ile terk-i edebdür.*** (‘Ālī 1956 [1586–87] s. 169). × ***Yere sümkürdü. Arkasından tükürüp ilâve etti: “Uğursuz köpek! Seni ben ıslamalıyım!”*** (F. Baysal 1944 s. 53).

sümsek b. ***sumsuk***.

sümsük I b. ***sumsuk***.

sümsük II/sümcük/sümdük/sündük ‘arsız, gördüğü şeyden isteyen; mıymıntı, sevimsiz; pısırık’ DS 3712, TS 3619. × ***Nazlı gibi kıvrak, civelek bir karı oğlunu görünce ne edecekti? Bu terütaze delikanlı yanında kendisi ne kadar ihtiyar, ne kadar sümsük kalacaktı***. (K. Bilbaşar 1939 s. 31). × ***Ha, ona vereceğim. İşte düdük sen usul ol! Sen niye karışırsın sümsük! Hayâsız, sürtük!.. A güdük hödük!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 25). × ***–Ne kötü bu insanlar diye muhitten tiksinerek bahs edişi var. Biri ötekinin hakkını yesin. O, başı iğik, sümsük otursun, ses çıkarmasın.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 169). × ***Bırakın gençleri, benim bir 19 yaş aşk serüvenim var ki aklıma her gelişte kendi kendimle alay ediyorum. Bir sümsük kıza bir mektup verebilmek için altı ay arkasından koşmuştum.*** (A. Nesin 1960a s. 93). × ***Biz ona hiç pas vermezdik mahallede. Dinim hakkı***

için, sümsük oğlanın biriydi. (O. Asena 1962 s. 23). × ***Bayan Şeküre, masallarda anlatıldığınca, sümsük Keloğlanı leğene aldırıp, oradan, silkelenmiş… parlak bir "Şehzade" çıkarak istemiş.*** (M. Seyda 1966 s. 31). × ***Çok sevindim bunu duyunca. Böyle sümdük dürzüleri sevmem ben. Ulan insan bu kadar dilencilik yapar mı?*** (F. Baykurt 1967a s. 154). × ***Çevirdi öküzleri. "Süreyim geri, biraz daha atlasınlar!.. İnsana bir de sümcük diyorlar. Sümdük diyorlar. Gökgörmedik diyorlar. Ben sümdük değilim! Kimseden bir şey istemiyorum! Şimdiyece kimseden bir şey istemedim…"*** (F. Baykurt 1970 s. 185). × ***Ama sümdük diyorlardı, sümdük diyorlardı. Kimin evdeydi acap? Sümdük diyorlardı. Çalıkgil'den başka kimde olacak? Sümdük diyorlardı. Belki Keşişgil'deydi. Sümdük diyorlardı. Belki de Kadın Halagil'deydi. Sümdük diyorlardı. Ama istemiyordu. Kendileri verseler bile hemen almayacaktı. Sümdük diyorlardı…*** (a.e. 186). ***sümsük sümsük*** 'aptal aptal, uyuşuk hâlde': ***Bu gözde cins köpek birdenbire kapı dışarı edildi, Ankara kaldırımlarında sümsük sümsük dolaşmıya başladı.*** (Z. Güvemli 1949 s. 130). ***sümsük pümsük*** 'aptal aptal, uyuşuk hâlde': × ***Kendi de öyle sümsük pümsük görünür.*** (N. Cumalı 1969 s. 13). 'pısırık, sessiz' × ***Hey be ne geceydi!.. Çocuklar da hiç aksatmamıştı oyunu doğrusu. O, burnundan kıl aldırmayan şişko bey, sündük, uyuz kedilere dönmüştü önlerinde.*** (M. Başaran 1992 s. 50).

sümsükle- 'yumruklamak' <***sümsük I*** 'yumruk'. DS 3712, TS 3619. × ***Bu mahalleye, hem de vaktiyle amelelik ettiği: fabrikanın bulunduğu bu mahalleye bekçi olmak, gururunu okşamıştı. Eskiden yüzüne bakmıyan, itip kakan "alt tarafı iki paralık amele" gibilerden, onu sümsükleyen ustabaşından ta fabrika kapıcısına kadar herkes, şimdi ona hususî bir kıymet verecekti.*** (Orhan Kemal 1949e s. 15).

sümsüklen-/sümdüklen- 'sümsüklenmek, arsızlık etmek, gördüğü şeyden istemek' <***sümsük/sümdük*** + ***-len-*** genişlemesi için b. ***abaplan-*** ⊡. DS 3712. × ***Utanmak arlanmak yok ki millette! Tatlı bir şey pişirme bu köyde! Gözleme filan yapma! Sümdüklenirler. Habire bakarlar. Utanıp sıkılmazlar.*** (F. Baykurt 1970 s. 187).

süm sülük 'ince, kıvrık bıyık' krş. ***sülük I***. × ***Bendenizi kendir kement zapt edemezdi. Kozmatikli bıyıklarım, öğünmek gibi olmasın, süm sülük yay gibiydiler! Valide, Allah mekânını Cennet ihsan eylesin, gak dedim et, guk dedim mi su.*** (Orhan Kemal 1963d s. 14).

sümter/sünter 'kırmızımtırak, küçük sert taneli buğday' DS 3712, TS 3621, H. Eren 1999 s. 379. ××

sümük I 'burun kiri' <***süm*** 'yansıma ses' <b. ***sümkür-***. J.W. Redhouse 1890 s. 1095a, O. Blau 1868 s. 2944, Meninski 1860 II, 2673. × ***Bir sarḳuḳ salyarlu dil gördi, dimāġ faẕlası sümüklü bir yüce burun gördi.*** (Ferec v. 17a). × ***Şāfi'ī nāmındaki ḥavżı nā-pākdür-ki iriŋ ṣüretinde ḍonmış, sümük ve balġam-ile müncemid olmış, tükrük gibi nesneler-ile kedernāk ve ẓāhiri ve bāṭını pür-ḫass u ḫāṣāk…*** ('Ālī 1975 [1599] s. 110). × ***Ne alayım ne alayım diye düşünmüş. Et alsam kemiği var, kelle alsam sümüğü var, ciğer alsam ömüğü var.***

Varayım, güzellik alayım, sürüneyim de salınayım! (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 64). × ***Fazla mesaiden eline ayağına felç gelen muhabir Recai, sonra posasına kadar suyu sıkılıp bir köşeye sümük gibi atılıveren arşivci Hayri Bey…*** (A. Hünalp 1959 s. 47). × ***Onun karısı Kokar Fatma, burnunun sümüğünü bile tolayamaz!*** (F. Baykurt 1959y s. 42). ***ona sümüğünü bile atma-*** 'hiçbir bir değer vermemek': × ***Bırak şu abullabudu… Cemil eğer benim bildiğim Cemilse, ona sümüğünü bile atmaz.*** (R. Enis 1947 s. 182). b. ***hindik/hinik***.

sümük II b. ***süŋük***.

sümüklü böcek 'salyangoz; helix' DS 3713, J.W. Redhouse 1890 s. 1095a, O. Blau 1868 s. 295. × ***"Bana gelsene!" "Sen karını ne ile döversin?" "Manar ile" Sümüklüböcek onun da karısını manar (ile) dövdüğünü öğrenince ona da varmaz.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 65).

sümülci-/sümülcin- 'sokulmak, ileri girmek; angi animo, Jactare se huc illuc anhelando et gemendo' TS 3619, DS 3713, Meninski 1680 II, 2674. ××

sümür- b. ***somur-***.

sümüt b. ***simit***.

sün- I 'çekilerek uzamak, esnemek; uzanıp hareketsiz yatmak' <Orta Tü. ***sün-*** a.m. TS 3621, DS 3716, R. Dankoff 2004 s. 247. × ***Şehzāde bu sözi işitdi, rām oldı. Derḥāl kenīzek cāmı ele aldı, şehzādeye sundı. Şehzāde gerindi sündi cāmı aldı, sundı nüş ėtdi, ḳızuŋ gönlini ḫöş ėtdi. Bir ḳac devir gecdi, cāriye şeh-zādeye artucaḳ vėrürdi, ḳıza azacuḳ vėrürdi. Ḳız icer gibi olurdı, yaḳasından aşaġa dökeridi.*** (Ferec v. 139b). × ***Bülbül: Sizin çağırdığınızdan benim haberim yok, benim gülün aşkile yanıp tutuştuğum zamana rastgeldi. Ben o vakit kendimden geçerim, hiç bir şey görmem, duymam, çok zamanlar ölü gibi sünerim.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 76). × ***Ama, çenesine sülük gibi yapışan ve lastik gibi sünen bu ağırlığın etkisi altında durakladı, şaşırdı, sağa dedi olmadı, sola dedi olmadı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1972 s. 158). × ***Hasan beğ-zâde İsâ beğ bir arlı nâmdâr kişi idi, ben kaçmam, bu küffâr-ı hâkisâra dokunurum deyüb kanar aslan gibi gerindi ve sündü.*** (Ġazavāt–ı Sulṭān Murād 1978 [15.yy.] s. 9). × ***Ammâ Kıral-i bed-fiâl dahi gerindi ve sündü ve emr edüb cümle banlara ve herseklere birer dolu dahi verin ki âhir beyt son beyt dolusudur.*** (a.e. s. 60). × ***Kaçan kim Karaca beğ gördü kim, eyâletinden ana dermân yokdur, heman şir arslan gibi gerindi ve sündü.*** (a.e. s. 62). × ***Kara yılanın başı güler gibiydi anasının bacakları arasında. Birden bir hamle eyledi, yay gibi sündü, fıkara Gül Ebeyi soktu, hemen geri yerine, anasının karnına çekildi.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 169). × ***Denizin üstünde mavi bir kıvılcım, bir balkıyan mavi mavi şimşek ötelere ötelere sündü gitti.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 310). × ***Sırtında bir semer sabahtan akşama kadar ağır yükler altında çarşıda boynu upuzun sünerek gidip geliyordu.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 282). × ***Yağmurdan ıslandıkça asker battaniyesi kokan, sarısı uçuk, etekleri sünmüş hırkaya, onu kalçalarının üstünde gerdirerek sarınmıştı.*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 167). × ***Birbirine girmiş iki doru at görüntüsü, koygun yeşillerin içinde***

şaklayan kamçının tiz sesiyle ürpererek daha da ötelere sünüp, tapırtılarla, lastik tekerlekli deri arabayı uçuruyorlar. (E. Öz 1980 s. 17). × ***Ve kösele kadar sert, hoyrat bir el, kızın koynuna giriverdi. Oğlanın avuçlarında sünmek bilmez iki kadife yumrucuk. Kıvıl kıvıl.*** (F. Erdinç 2010 s. 113).

sün- II 'köpek havlamak' DS 3716, K. Emiroğlu 1989 s. 210. ××

sünbül b. ***sümbül***.

sünbüle 'on iki burçtan dokuzuncusu, başak burcu; tezhipte başak şeklinde motifler; Kakzen baldrian' <Ar. ***sünbüle*** a.m. O. Blau 1868 s. 295, J.W. Redhouse 1890 s. 1081a, DS 3709: ***sümbül*** 'başak'. ××

sündük b. ***sümsük II***.

sündür- 'çekerek uzatmak, esnetmek' <***sün-***. DS 3714, TS 3621, J.W. Redhouse 1890 s. 1095a. × ***Bir baktım, garsonlar, oturanlardan bazılarının yeninden yakasından sündürüp duruyorlar, kalkarak çıkıp gitmeleri için. Neden böyle yapıyorlar diye düşünmeye, sormaya sıra gelmeden patronun kalın sesi geldi: "Çıkarın içmeyenleri sündürün çıkarın, laf yok!" diyordu. Burası bir işçi kahvesi olduğuna göre, işçilerden de iş bulamayanlar, yerine göre kahve parası bulunmayanlar oluyor.*** (M. Makal 1957k s. 6). × ***Beyaz fanilalı, Franz Lehar'lı gömleğin kolundan tutup sündürerek Bayram'ı kendinden yana döndürdü.*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 26). × ***Yandaki köylerden bir iki köpek sesinden başka ses gelmiyordu. Ötedeki yoldan farlarını yakmış, uzun ışıklarını ovaya sündürmüş otomobiller, kamyonlar, biçerdöverler ardı ardına geçiyorlardı.*** (Yaşar Kemal 1982h s. 79). ***sündüre sündüre*** 'uzata uzata': ***Oşt köpek oşt köpek diye giderken bir fakir dikiciye rast gelir. O da sündüre sündüre mest yamayormuş.*** (H.Z. Koşay 1935 s. 87).

süne 'yumurtalarını ekin yapraklarına bırakan, esmer renkli, zararlı bir böcek; Eurigaster integriceps' H. Eren 1999 s. 379. <Ar. ***süna*** a.m. ××

sünepe 'uyuşuk, mıymıntı' DS 3714: ***sünempe*** a.m., J.W. Redhouse 1890 s. 1095a. × ***Ẕāten Allāh içün, Lem'ānla sen biri biriŋize yaḳışırsınız. O Ḥabeş ṣüratlı sünepe ḥerīfle bir arada oṭurur mu o?*** (E.E. Talu 1928 s. 115). × ***Görmemezliğe gelip sıvıştık... Benim içimde hâlâ merak ta merak. Bu yedi belâlık taslıyan sünepe, acaba hangi mirasyedinin kavası?*** (S.M. Alus 1944 s. 107). × ***Şöhret de yavaş yavaş, başlamış havalanmağa. Koca, böyle yaşlı, papuldak, sünepe, karı da civan, huri, fingirdek olursa encamın neye varacağı malûm.*** (S.M. Alus 1944 s. 175). × ***Böyle sünepe mi olacaktı bu kapıdan girişim? Bunca tantanasız, bunca özensiz, bokumbok böyle? Sen bunu bunu, şöyle şöyle hesabet, kur kuruştur da!*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 12).

sünge b. ***süngü***.

sünger 'denizde yaşayan çok hücreli, ilkel bir canlı' <Yun. ***σφουγγάρι*** (sfongári) a.m. G. Meyer 1893 s. 25, Kahane-Tietze 1958 no. 858, D.J. Georgacas 1978 s. 142 no. 236, H. Eren 1999 s. 279. × ***Enişte beyimiz ṣancılı adamdır; raftan sünger düşse kıvrım kıvrım kıvranır.*** (S.M.

Alus 1933p s. 167). × ***Ama bir gün, iki gün, on gün, denizde ilâç için olsun tek bir sünger bulamadılar.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 81). × ***Cevri Kaptan kangavayla avlanmamızı teklif etti. Kangava, ağla sünger avlamağa diyorlar.*** (Yaşar Kemal 1971bd s. 594). ***sünger çek-*** 'yok etmek, ortadan kaldırmak': × ***Kur'an kursları açtılar, ezanı Arapça okuttular... Uzun sözün kısası, Kemal Paşa'nın inkılâplarına sünger çektiler!*** (Attilâ İlhan 1973 s. 50). ***sünger geçir-*** 'silip atmak, unutmak': × ***Kara kaplı pulatka defterlerini dolduran avanslara topyekün sünger geçirecekler... (Ama, yarın kuru ekmeklerile zeytinlerini alabilmek için defterlerinde yeni bir avans hanesi açmağa mecbur kalacaklarmış, o da başka!).*** (R. Enis 1947 s. 17).

süngeriye 'hamur tatlısı' <***sünger.*** × ***Süngeriye: On yumurtanın akını bir fincan nişasta ile köpürünceye kadar bir saatten ziyade hep bir tarafa çalkalayınız.*** (F. Nedim 1939 s. 320).

süngi b. ***süngü***.

süngü/süngi/süŋü/sönge/sünge 'süngü, tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah; ateş karıştırmaya yarayan alet, fırın süpürmeye yarayan sırık; Feuerhaken; a lance' <ETk. ***süŋgü*** <***süŋ-*** 'to fight (one another)' + ***ü*** G. Clauson 1972 s. 834, B. Atalay 1986 IV, 549, W. Radloff 1911 IV, 577, DS 3679, H. Eren 1999 s. 380, 375, Karaçay: ***süŋŋü*** 'Spiess' W. Pröhle 1909 s. 133, ***süŋü*** 'Lanze' O. Blau 1868 s. 292, ***süngü, sünü*** O. Blau 1868 s. 295, R. Dankoff 2004 s. 245. × ***Ḳılıçlar çalına ḳanlar dökile/Süŋüler ola leşker içre neşter.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 57). × ***Ne oḳdur bu oḳ kim degdi senden/Benüm boynum süŋüydi şimdi yandı.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 14). × ***Ecel olıcaḳ süngü cevşen bozar/Ecelsüz yalıncaḳ nėce gezer.*** (Ferheng–nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 47 no. 562). × ***Anuŋ masalı süŋü ağacına beŋzer kim güneşe berāber dike ḳoyalar: eger anı azkinek egerlerse, gölgesi yavlaḳ uzanur; eger çoḳ egerlerse, gölge ḳısalur, dibine yıġılur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 72). × ***Ḳatı şevketlü heybetlü geldi/Süŋüm oŋat degüldür yatlu geldi.*** (Şeyḫoġlı Muṣṭafā 1979 [1540] no. 4725). × ***Kimi süŋü aldı ṭutar kimi tīġ/Gök demür çaldüklarıydı bidirīġ.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 21). × ***Süŋüler İlyās beg nice firenk/Yıḳdı İbrāhim beg hem ḳıldı cenk*** (a.e. 28). × ***Ėrdi paşa ḳapuya urdı süŋü/Burc gibi kaddini kāfir görür*** (a.e. 39). × ***Ėrişür ḳılıc ḳılıca ol zaman/Süŋü süŋüye ṭoḳadını nāgāh.*** (a.e. 48). × ***Genç ateşçi süngüyü alarak ocağı karıştırmaya başladı. Kapak açılır açılmaz insanın yüzüne rüzgâra benzeyen bir ateş çarpıyor, deri kavrulur gibi oluyordu.*** (Sabahattin Ali 1934 s. 120). × ***Genç ateşçi, ara sıra süngüsüne dayanıyor, bir an için kapadığı siyah kapağa gözlerini dikerek düşünüyordu.*** (a.e. 121). ***süngüsü depreş-: -İyi değil ama, çok açık göz şeydi, mübarek, süngü depreşmesin, ama!..*** (S.E. Ertem 1933 s. 57). × ***Arasam tırnaklarımın arasında hâlâ kirleri durur. Süngüsü depreşmesin, helâl-i hoş olsun... Birşey dediğim yok.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 25). × ***Ne ise artıḳ dünyadan elini ayağını çekmiş süngüsü depreşmiş. Allāh taḳṣīrātını 'afv ėtsin...*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 29). ***süngüsü düş-*** 'cesareti kırılmak': × ***Ötekilere bütün işleri dağıttı. Kimsede ağız açmaya cesaret yoktu. Eskiden***

kahvelerde dik dik bağıranların şimdi birden süngüleri düşüverdi. (H.Z. Ülken 1941 s. 91). × ***Dayağı yeyince, 'Azīziŋ süngüsü düşmüş, mīskinleşivermişdi.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 252). ***süngüsü düşük*** 'keyifsiz, morali bozuk': × ***Faika'nın kaynanası evde yok, gene bir yere misafirliğe gitmiş olacak. Faika'nın da süngüsü düşük, neşesiz.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 212). × ***Daha çok bir şark dansözünü andıran ve az önce adının İnci olduğunu öğrendiğim kadının omuz başında hem gaddar bir efendi, hem süngüsü düşük bir uşak gibi duruyor.*** (A. Ağaoğlu 1982d s. 123).

(Argo) **süngücü** 'iki parmağını çok iyi kullanan yankesici' H. Aktunç 1998 s. 265.

süngü kebabı 'etle yapılan bir yemek' × ***Etliler ve balıklar, paçavra ̮haşlaması, kılıç kebābı, ḳalḳan kebabı, şiş kebabı, süngü kebabı, çoban kebabı, keçi kebabı, orman kebabı, ḳuzu başı, hafta başı...*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 38).

süngülü 'süngüsü olan, süngü taşıyan' <***süngü***. × ***İki süngülü arasında Adliye sarayının merdivenlerini inerken, fısıltı halinde bir türkü tutturmuştu; kozmik şua, atomik bomba devrinin türküsünü.*** (R. Enis 1947 s. 40).

sünnet 'âdet, peygamberin söz ve hareketleriyle müslümanların yapması emir ve işaret olunan şeyler' <Ar. ***sünnet*** a.m., M.Z. Pakalın 1972 II, 295, Meninski 1680 II, 2682. × ***Saḳal u sebleleri ber müceb-i sünnet.*** (Vāḥidī 1993 v. 110b). × ***Dügün eylerdi görüb sür-ı ̮hitān / Sünnet oğlanları ardınca hemān.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 118).

sünnet et- I/edil-/ettir- 'erkek çocukta erkeklik organının ucundaki deriyi çepeçevre kesmek' <Ar. ***sünnet*** + Tü. ***et-***. J.W. Redhouse 1890 s. 1081b. × ***Allah şahidimizdir. Biz Yaşara kötü gözle bakmadık. Hattâ, Eminin yanısıra ben sünnet ettirdim onu. Bir alay fukara çocuğu ile beraber. Kirvesi bile bizim İbrahimdir.*** (F. Erdinç 1958 s. 137). × ***Hani şeyi işte, bamyasını, senin anlıyacağın: sünnet edilen şeyini.*** (M. İzgü 1992 s. 64).

(Argo) **sünnet et- II** 'kazıklamak' × ***Bu çalgıları oralara getirenler iki maksat güderler: Birisi Belediyenin çalgılı yerler için kabul ettiği resmi fiyat farkını almak, ikincisi sünnet edilirken canları yanan müşterilerin feryatlarını bastırmak.*** (B. Felek 1971 s. 65).

sünnetle- I 'sünnet etmek' <Ar. ***sünnet.*** × ***Çünki ulaldı, gücün yettiğine dernecük edip oğlunu sünnetleyesin. Ve andan sonra Kur'ana veresin ki okuya, hâfız ola.*** (Mercümek Aḥmed (XV. yy. ilk yarısı) 1944 s. 202). × ***Eline bıçağı aldı, bir "Destur!" daha çekti. Sonra bir çocuk sünnetler gibi, kirpinin başını kırpıtıverdi.*** (F. Baykurt 1961k s. 94). ***tabağı sünnetle-*** 'yiyip bitirmek.

(Argo) **sünnetle- II** 'kesici bir aletle yarlamak, kesmek' H. Aktunç 1998 s. 265. ××

sünter b. ***sümter***.

süŋü b. ***süngü***.

süŋük/söŋük/sümük II ‘kemik’ <ETk. ***süŋük*** a.m. G. Clauson 1972 s. 838, Orta Tü. ***süŋük*** a.m. B. Atalay 1986 IV, 549, R. Dankoff 2004 s. 248, J.W. Redhouse 1890 s. 1095a, DS 3713, TS 3622, Meninski 1680 II, 2713, A. Caferoğlu s. 94, H. Vambéry 1901 s. 207, M.Cl. Huart 1921 s. 201, W. Pröhle 1909 s. 133, O. Blau 1868 s. 295. × ***Çoḳ adam ḳırdılar. Āḫir şehri yaġma ėtdi. Yezidüŋ ḳabrin buldı, süŋüklerin çıḳardı yaḳdı ḳabrını necis ṭoldurdı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 69). × ***Ve ger biŋ yaşasaŋ dayim saġ olsaŋ/Ṣoŋı süŋüklerüŋī uvadandur.*** (a.e. 168). × ***İslü paslı dişler gördi. Nā-gāh deprendi, süŋükleri ḳaġşaşdı.*** (Ferec v. 17a). × ***İtler acıḳmışlar idi. Durdılar, segbāna yapışdılar, bendlerini bendinden cüdā kıldılar, pāk yėdiler. Süŋüklerin daḫı kemürdiler.*** (a.e. v. 125a). × ***Ḳalmadı bende arıḳlıġıla ki et/Süŋügüm ṣır baŋa her kim ura let.*** (Naẓmī 1928 s. 12). × ***Hancerüŋ kim yaraladı beni gitdüm ben/Neyleyem imdi bu çaġ uş süŋüge erdi bıçaġ.*** (a.e. s. 28). × ***Naẓmī beni ḳayġusı bu dünyenüŋ/Ėtdi süŋüge ṣarulu bir deri.*** (a.e. s. 71). × ***Kişi nėtesi döke ̆hünı ite/Buyur kim it öŋine süŋük döke.*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340-42 [1073] s. 31 no. 371). × ***Bilür misin iy süŋükden ḳafes/Ki cānuŋ ḳuşıdur adı nefes.*** (a.e. s. 82 no. 1000). × ***Çün yėngec ırāḳdan balıḳlaruŋ söŋügin gördi, bildi kim ḥāl nedur. Endīşe ḳılup eyitdi: ‘āḳil kişi ḳaçan düşmanı ḳorḳu yėrinde görse, ol düşman anuŋ şīrīn cānına ḳaṣd eylemiş olsa – eger dürişmegi aşaġa ḳorısa, gendü ḳanına girmiş olur.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 21). × ***Ol yėrde kim bıçaḳ söŋüge ėrdi ve cān ḳorḳusı oldı, eger dīn ve ḥamiyyet vechile kişi dürişürse anuŋ müzdinüŋ ve sevābınuŋ hīç ḥaddı ve saġışı olmayısardur.*** (a.e. 39). × ***Baŋa oldı ol uẏhuda dinçlik/Süŋügüm içinde ḳurıdı ilik.*** (Mes‘ūd b. Alḥmed (14. yy.) 1991 no. 2921). ***ancak süŋük deri*** ‘bir deri bir kemik, çok zayıf’: × ***Degül ādem ancaḳ süŋük deri/Ne ṣüret cānlu ma‘ni eri.*** (Ferheng-nāme-i Sa‘dī 1340–42 [1073] s. 34 no. 410). ***sümük sındırmadan*** Az. ‘zorlanmadan, kolayca’: × ***Yāni mān ̆han ġayınanasıyam, belā adamların māclisindā oynamaġ mānā yaramaz. Gör nā sümük sındırmadan oynayır.*** (Ä. Haġverdiyev 2005 s. 406). × ***Sümükleri yananlar sümlerini tarçığını aldılar***. (Ġaçaġ Näbi 1961 s. 185). ***sümüyüne düş-*** ‘çok etkilenmek, çok hoşlanmak‘. ***sümüyünü sümüyüne cala-*** Az. ‘iyi tanınmayan, iyi anılmayan bir aileden kız almak ya da vermek’: × ***Bizim adımıza yaraşarmı ki, āsli-nācabātini tanımadığımız bir ġızı ojağımızın başında oturdaḫ, sümüyümüzü onun sümüyüne calıyaḫ?*** (Azārbaycan naġılları 2005 V, 260).

süŋüle- ‘süngülemek, süngüyle öldürmek‘ ***<süŋü***. × ***Süŋüler İlyās beg nice firenk./Yıḳdı İbrāhim beg hem ḳıldı cenk.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 28).

süŋür- b. ***somur-***.

süpermarket ‘büyük mağaza‘ <İng. ***süpermarket*** a.m. × **Şişmanlığım, pisboğazlığımın özürüydü. Ve süpermarketlerde özürüm hep geçerliydi. Zamanla fark ettim ki, süpermarketlerde benim kadar şişmanlara gösterilen hoşgörü çocuklara da gösteriliyordu. (**E. Şafak 2001 s. 78). × ***Cüceler sokaklarda gezinip gelene geçene bakmıyor, süpermarketlerden alışveriş etmiyor, ortalıkta dolaşmıyorlardı.*** (E. Şafak 2001 s. 190).

süphaneke ‘bir duanın ilk kelimesi’ <Ar. ***sübḥāne*** ‘Allah’ı her türlü arazlardan, kusur, ayıp ve eksikliklerden tenzih ederim’ J.W. Redhouse 1890 s. 1034b. ***sürçen teke anan keçi baban teke*** ‘tekerleme’: × ***-Pelvan gitgide daha kırmızılaşan ensesini kaşıdı -: Suphaneke... - Ulan anladık... Arkası yok mu bunun? -Suphaneke... Vahit, telaşlanarak Mustafa’ya baktı. Yalandan bilmez gibi davranıp dururken şimdi gerçekten unutmuştu. Az kalsın: “Suphaneke... Sürçen teke... Anan keçi... Baban teke!” falan diyerek tekerlemeye girişecekti: - Töbe! Ulan sen Suphaneke’yi de mi bilmezsin?*** (Kemal Tahir 1957k s. 73).

süpründi b. ***süpründü***.

süpründü/süpründi/süpruntü ‘süpruntü, çöp’ ***<süpür-*** < ETk. ***sipir-*** G. Clauson 1972 s. 792 + fiilden participium passivum manasında isim yapan ***-ıntı*** genişlemesi, krş. ***kırıntı***, b. ***akıntı*** ⊡. C.C. Carbognano 1794 s. 631, J.W. Redhouse 1890 s. 1087a, Meninski 1680 II, 2544. × ***Süpründüyi çıḳaruŋ; eve tütsü vėrüŋ.*** (Ferec v. 138b). × ***Evde süpründü ḳomamaḳ; evde yüzerlik dütüzmek.*** (Ferec v. 139a). × ***Kendi alabarda,ˍ ḥidmetkârlarıˍ ḥovarda şaḥşuŋ ʿalāmeti dāyimül-evḳāt ḳāliçesiyle eṭrāf kėçeleri mā-beyni süpründidenˍ ḥālī olmamaḳdur.*** (ʿĀlī 1587 v. 134a). × ***Soḳaġın ne-ḳadar iri boy ḳayış bacaġı varsa, bir süpründü kümesine üşüşmüşler.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 202). × ***“Ve sapları kermeşek ingilizkârî ustura ve genistre...” - “Aman bu süpruntüyü kim ne yapsın?”*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az [19.yy.’ın ikinci yarısı] s. 53). × ***Böylesine ciğer sökücü mürabahacı işitilmiş mi? Fahiş faize de kanaat etmeyip öyle mezbeleden topladığı süpruntüleri bana sürecek!*** (a.e. s. 54). × ***“Güveyimiz aslan, gelinimiz hûri! Tu! Tu!” alkışları. “Kem göze, kem nazara!” diyerek soba kürekleri̇nde üzerlik, çöroğtu yakmalar, yedi dükkân süpruntüsü serpmeler, mumda karanfil patlatmalar...*** (S.M. Alus 1933p s. 82).

süpruntü b. ***süpründü***.

süpür b. ***süpürge***.

süpür- ‘süpürgeyle temizlemek’ < ETk. ***sipir-*** G. Clauson 1972 s. 792, Orta Tü. ***süpür-*** B. Atalay 1986 IV, 550, Meninski 1680 II, 2538, J.W. Redhouse 1890 s. 1087a, DS 3717. × ***Duḫter gelecek vaḳtˍ ḥādımlar, ferrāşlar geldiler, bāğı süpürdiler, suladılar.*** (Ferec v. 201b). × ***Pat dedi, küt dedi, kapu arkasına yat dedi. -Süpürge, gübür.*** (Güngör–Ozanoğlu 1939 s. 116; bilmece). × ***Evi de süpürmüş kız. Her işi yaparken: “Evi güzel ebem! Haranısı, çanağı güzel ebem!” dermiş.*** (M. Tuğrul 1969 s. 294). × ***Ancak gece olunca kar dindi. Ay da çıkmış, ne güzel, hem de dolunayı vay vay, her yer gün ışığındakinden aydınlık, ışıl ışıl, pırıl pırıl... Üstelik yel üfürmüyor, tipi süpürmüyor. Hava ılıman.*** (A. Nesin 1988 s. 75). ***süpür!*** ‘defol!’, DS 3717: ***süpür-*** ‘kaçmak’: × ***BAHİR – İşte efendimin hanımı bu (Saliha’yı gösterir). NAİME –Kaç kadın, senin bunda ne işin var süpür haydi bakalım.*** (Feraizci–zâde Mehmed Şâkir 1979 s. 135).

süpürce b. ***süpür***.

süpürçe b. ***süpür***.

süpürge I/süpür/süpürce/süpürçe ‘süpürge’ < ETk. ***sïpïrgü, süpürgü*** a.m. G. Clauson 1972 s. 792, O. Blau 1868 s. 295, Meninski 1680 II, 2537, J.W. Redhouse 1890 s. 1086b, TS 3627. × ***Olma ṣoḳaḳ süpürgesi, ḳadın ḳadıncık ol!*** (Vāṣıf ‘Oṣmān 1257 s. 45). × ***Çobanlık yaptığı günlerdeki düşünmemenin yerine bugün süpürgenin sapına dayandığı zaman düşünmek, kötü kötü düşünmek geliyordu.*** (S.F. Abasıyanık 1940 s. 62). × ***İri kıyım bir çöpçü süpürge sopasını kavramış. Karşısında bodur bir apartıman kapıcısı ispenç horozu gibi hamle vaziyeti almış.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 28.IX.1943). ***süpürge (ağaç)*** ‘kayın ağacı, Birkenholz’, O. Blau 1868 s. 295: × ***Karadeniz bölgesinin bazı taraflarında, bilhassa Orduda mısırın arasına süpürge de ekilir. Boyu 2-3 metreyi geçen bu nebatların dallanmış olan tarafından süpürge yapılır.*** (M. Gökgöl 1937 s. 73). ***süpürge çek-*** Az. ‘iyice temizlemek, boşaltmak’: × ***Āgār o tappıltı salmasaydı, indi ev getmişdi. Ġuldurlar evā süpürgā çākmişdilār.*** (Azärbaycan nağılları 2005 II, 278). × ***Onun evinā süpürgā çākib, bütün varyoḫunu dağıtdılar.*** (Ġaçaġ Näbi 1961 s. 239). ***süpürge karı*** ’dağınık, bakımsız‘: × ***Kişi halini bilse hoş değil mi, karlar yağsa kış değil mi?.. Süpürge karı, 20 para verip mezat malından bir ayna alsa da kıyafetine baksa, ondan sonra, kazasker oğullarına, ülema evlâtlarına varmağa kalkışsa… Benim tombul tombul oğlum Sultan Beyzat dudularına mı lâyık…*** (S.M. Alus 1933p s. 223). ***süpürge sakal*** ‘dağınık, bakımsız uzun sakal’: × ***O kirloz suratlı, süpürge sakallı, kart Habeşin lokma gözleri bende.*** (S.M. Alus 1933p s. 161). ***süpürge süpür-*** ‘süpürmek’: × ***İlk günlerde (karşıdaki eve gelin geldiğinde) kapının önünden hiç ayrılmaz; süpürge süpürür, örgü örer, çorap yamarken gözleri hep okula takılı kalıdı… Acaba şimdi bana mı öyle geliyordu…*** (Antoloji: İzmir Hikayecileri 1943 s. 129). ***süpürgeye sıçıp da dört yanına saç-*** ’dedikodu yaymak’: × ***“Niye saklayım. Belli değil mi? Yarası olan, yağarı olan gocunur.” “Yoo” dedi Dumbacı, “açık söyle seçik düşün. Süpürgeye sıçıp da dört yanına saçma.”*** (Ü. Kaftancıoğlu 1975 s. 118). b. ***püsürge***.

süpürge II ‘sert tipi’ <***süpürge I.*** × ***Dün gece yağan bir metre boyundaki kar, onun peşinden gelen insafsız tipi, (köyde “süpürge” adını alan ve ismine uygun düşen tipi) bir maliye müfettişi gibi açıklarımızı meydana çıkardı.*** (M. Makal 1954 s. 90).

(Argo) **süpürge III** ‘bıyık; sakal; sakal bıyık’ <***süpürge I***. H. Aktunç 1998 s. 265. ***süpürge parası*** ‘hapishanelerde, bir koğuşa yeni gelen mahkumdan istenen ayakbastı parası’ H. Aktunç 1998 s. 265. ××

süpürleş- Az. ‘kapışmak, kavga etmek’ × ***Däyirmançının hāyātindā bir neçā ġaraltı elā bil ki süpürläşirdilār.*** (Azārbaycan nağılları 2005 IV, 311).

süpürre- Az. ‘elleriyle bir anda tutup yapışmak, tutup yıkmak’ × ***O saat süpürrādim, ġoymadım canına yel dāysin.*** (C. Cabbarlı 2005, III, 358).

sür- I ‘hayvan, at arabası, taşıt vb. hareket ettirmek, binmek; devam ettirmek; uzamak, sürmek’ <ETk., Orta Tü. ***sür-*** ‘herhangi bir hayvanı veya

aracı sürmek; uzaklaştırmak, itmek'; devam etmek' G. Clauson 1972 s. 844, B. Atalay 1986 IV, 551, J.W. Redhouse 1890 s. 1089a, DS 3721, TS 3630. × ***Zeynülaṣnām nāgāh baḳdı, gördi ki bir gemici bir Şāmī sırcadan mefraġ gemiyi sürmiş gelür.*** (Ferec v. 55a). × ***Ser-ḥadlerde manṣab sürmiş beglerbegiliklerinüŋ eyāletin görmiş levend-meşreblere memālik-i ma'müreden iç èl ḥükmindeki beglerbegilikler tevcīh olınmaya ki mu'tād olduḳları cevr u bī-dādı ve ḳatl-i nüfūsa müte'alliḳ meẓālim-i bāhirü l-fesādı iç èllerde daḫı īcād ètmeyeler.*** ('Ālī 1979 I, 181). × ***ˇHıżır aġaˇhatunıda ḳızları göricek begendügi ḳılarun eline yapışdı iki gözlerinden öpdi andan sürdi ˇhuvendigāre geldiˇhabar vèrdi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 127). × ***Söz öküşdür yedi yüz biŋ er alur/Ol aradan sürdiˇHārezme gelür***. (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 13). × ***Zar zor Beyazıt meydanına gelebildim. Bir fayton çevirdim. "Sür Sirkeci istasyonuna!" emrini verdim.*** (S.M. Alus 1944 s. 36). × ***Başkanlık divanının öteki üyelerinin partiler arasında nasıl paylaşılacağı konusunda uzun süren bir maraza çıktı.*** (Ç. Altan 1976 s. 31).

sür- II 'dokunmak; sürtmek, sürmek, yaymak' <***sür- I***. × ***"Müvecceh ḳısmet olsun! Ḳırḳ dīnār daḫı vèreyim. Oŋat ḳısmet düşmesse, eskiden yeŋiden ne deŋlü zerüŋ varısa aluram", dèdi "Eŋseŋe siylī, mā-ba'duŋa şulaḳa vururam, şehr(d)en sürerem!", dèdi.*** (Ferec v. 127a). × ***İlerde başlı başına bir fırın açacak. Hattâ ekmeğe elini bile sürmek niyetinde değil: adamları çalışacaklar, o da lök gibi kenarda oturacak.*** (F. Erdinç 1948h s. 71). × ***Melhem sürdüm yarama, / Baş çevirmem harama.*** (S. Akalın 1972 s. 45). × ***Sultanımız buyurdu ki, kıçınızı, öteki yüce fillere öykünerek yıl on iki ay ağaçlara sürmeyeceksiniz, bu kesinlikle yasaktır.*** (Yaşar Kemal 1977 s. 129).

sür- III 'kovmak, uzaklaştırmak' <***sür- I***. × '***Acebdür bu 'aşḳuŋ işi göŋülden sürer teşvīşi/Gözlerden aḳıdur yaşı yürekde odı biledür.*** (Eşrefoġlı Rümī 1286 s. 45). × ***Ḳuluŋam, ḳapudan sürme eyā güzellerüŋˇhānı!*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 35).

sür- IV 'tuvalete gitmek' <***sür- I***. × ***Ha bugünkü tenkiye nasıl? İşledi mi, safrayı çokça sürmüş mü?*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 13).

sür- V 'yaşamak; devam etmek, sürmek' <***sür- I***. ***Bu gelişme sürebildiği denli sürdü ve şimdi, ömrümün sonunda bugün en yüksek noktasına, eski deyimiyle 'evci bala'sına ulaştı.*** (N. Nadi 1989 s. 30). ***sürüp git-*** 'devam etmek': × ***İddialar da hararetli, çetin olur, vakıâ kavgaya ve nizaa kadar varmazsa da epeyce sürüp gider, avcı kısmı babacan ve deryadil kimseler olduğundan mutlaka tatlıya bağlanırdı.*** (S.M. Alus 1944 s. 143). × ***Kendileri evde yokken kızın Beykoz'dan rasgele dönüşünde geceyi bir dam altında yalnız geçirmiş olduğumuzdan kuşkulanıyor, bu noktadan meseleyi parmağına doluyor. Artık bu böyle sürüp gidecek***. (H.R. Gürpınar 1972m s. 19). ***süre götür-/sürüp götür-/sür- götür-/sürdürüp götür-*** 'devam etmek, devam ettirmek': × ***Bu gurt, çekirge bacaklı Kikirik malını değil a, gırk ikili topu bağlasan süre götüre.*** (K. Bilbaşar 1953 s. 21). × ***Arkasını için için sürdürüp götürüyor:...Mahrud'la***

boşuna vakit kaybedip durdum; o beni kafasının alacağı kadın yapmaya uğraşıyordu, ben onu kafamın alacağı erkek yapmaya uğraşıyordum. (A. İlhan 1963 I, 17). × ***İçisıra sürdürüp götürüyor:... bu gece nöbeti bana devretmesi boşuna mı? Yine bir şeyler çeviriyor olmalı. Kokusu yakında çıkar.*** (A. İlhan 2012 s. 29). × ***Gözlerini araladı. Bekir'i bıraktı bir kenara, içisıra: -...bu, diye sürdü götürdü, hiç hesapta yoktu***. (a.e. 334). × ***Dürnev'in arkasından, için için sürüp götürüyor.*** (A. İlhan 1963 I, 252). ***sürdürüp git-*** 'devam ettirmek, sürdürmek': × ***Elini avuçlarına alıyor. Biraz daha yavaş:... işin tuhafı, diye sürdürüp gidiyor, ad koyamadığım bir sorumluluk duygusu taşıyorsun, sen.*** (A. İlhan 2012 s. 23). b. ***safa(sını) sür-/safalar sür-, ömür sür-, zevkini sür-***.

sür- VI 'bitmek, büyümek' <***sür- I***. ***boynuzları sür-*** 'boynuz bitmek, büyümek': × ***İḫtiyār ḳocaŋ gecelik ḳavuġıyla oṭaŋıŋ önüde tir tir tepinmiş. Alnından deccal gibi boynuzları sürsün... Ṣabāḥlara ḳadar ṣafalarda iŋim iŋim iŋlet...*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 509). ***sakal sür-*** 'sakal bitmek': × ***Ṣaçlar açıḳlı ḳoyulu menevşeler peyda eder, ṣıḳ ṭıraş olmaya üşenir. Çeŋesinde fırça gibi ṣakal sürer. Gözlerinin fersizliği, buruşukların derinligi, dā'imā bıyıḳ gibi uzayan ḳaşların ṭaġyānī boyalarīŋ muḫtelif elvanıyla ḳarışaraḳ çehreye gülünç bir ḳariḳatür ḥāli verir.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 126).

sür- VII 'toprağı işlemek' <***sür- I***. ***Gayfeci Alinin gayfesindeki hasır peykeler üzerinde yanlayarak rahat edecekleri kış günleri, Allahın ayazında habire kazma sallarlarsa, yazın tarlayı sürecek dermanı nereden bulacaklardı?*** (K. Bilbaşar 1941 s. 46).

sürahi b. ***sülahi***.

sürç- 'ayak kaymak, sendelemek' <Orta Tü. ***sürç-*** a.m. B. Atalay 1986 IV,551, H. Vambéry 1901 s. 208, O. Blau 1868 s. 295, Meninski 1680 II, 2703, J.W. Redhouse 1890 s. 1088b, DS 3717. × ***Eger bir ulu sürçe, sen eyle bil, / Üşürür ḳamu bir gezin aŋa dil.*** (Ferheng–nāmei Sa'dī 1340–42 s. 68). × ***Bir sürçen atıŋ ayağı kesilmez*** 'ilk kez yapılan hata için ceza verilmez': × ***Budur āyīni cümle kā'inātuŋ/Kesilmez ayaġı bir sürçen atuŋ.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 2906). × ***Bir sürçmeynen atın başi kesilmez*** (A. Caferoğlu 1943 s. 46). ***sürçe düşe*** 'düşe kalka, bata çıka'.

sürek 'âdet, gelenek görenek; soy sop' DS 3718, J.W. Redhouse 1890 s. 1089a. × ***Veyisgilin Calal'ın evindeymiş. Ben de yüz süreceğim oğul, bizim süreğimiz, kurağımız bu. Sen sürmeyecekmişsin, sürme, çek git bir yanı, git gez biçeneklerde.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 174). × ***Sizin efendiniz de var, sahibiniz de. Beni artık nideceksiniz? Ben "Ocağa, süreğe karşı gelenlerin arasında" durmam dedi.*** (a.e. s. 178).

sürek avı/süzek avı 'birçok avcının katılmasıyla ve çoğu kez at üzerinde avı kuşatarak yapılan avlanma, sürgün avı' <***sürek***. Krş. DS 3719: ***süren avı*** a.m. × ***Küçük bir hareket bile o noktada çok değerlidir. Süzen avları da posta avlarının aynıdır. Ancak bunda eşhas fazla olduğundan sarılmak vaziyeti de daha sağlam olarak yapılırsa da***

süzencilerin fazla bağırmaları, teneke, davul ve saire çalmaları muzırdır. (C. Avcı 1937 s. 222). × ***Hasan dayı Başarcının ihtiyar avcılarından... Sürek avlarına ağzından dolmasını omuzlayarak katılır. Onun lâfına göre vaktile bu tüfekle bir atımda iki domuzu birden yuvarlamış.*** (C.S. Gürler 1939 s. 16).

sürekçi 'celep, hayvan alışverişiyle uğraşan kimse' DS3718. × ***Üç yüz elli kooperatife, dört yüz de sürekçiye, yedi yüz elli lira borç bırakıp gitti.*** (M. Makal 1975 s. 90). × ***Şunu bizim kasabamızın sürekçi esnafı, ölmüş eşek bahasına kapatacak... Sungurlu'nun kasaba esnafını gazlayıp yakmadıkça bu dünya düzelmez.*** (Kemal Tahir 1957r s. 80). × ***İşte bana da böyle bir padişahlık vermeliler de şu Sungurlu'nun hayvan sürekçilerine, namert celeplerine ağızlarını belletmeliyim.*** (Kemal Tahir 1957r s. 81). × ***Paralar, bir tamam avucuma gelecek. Biz derekap sürekçiliğe girişeceğiz. Bir taraftan büyük, küçükbaş hayvan toplanacak, bir tarafan burada pastırma basılacak...*** (Kemal Tahir 2006 s. 123).

sürencan 'güz çiğdemi; Orchis' O. Blau 1868 s. 295, J.W. Redhouse 1890 s. 1089b. ××

sürfile 'terzilik terimi, seyrek ve çapraz dikiş' <Fr. ***sürfilé*** a.m. × ***Sözgelimi bir gün, kaç yıl önce bir yaz öğleden sonrası, güneşin ta aşağılardan geçen yoldaki giysileri eskittiği, pantalonların, üniformaların arkasını parlattığı, pabuçlarımızın bile boyasızlaştırdığı bir sipersiz yaz ikindisi, Nevin böyle bir tuvaletin sürfilesini yaptıktan sonra pancurları çekip dinlendirmek istemişti gözlerini, ellerini.*** (T. Uyar 1982d s. 60).

sürgit 'daima, sürekli' <***sür- I***. × ***Böyle 'ālemleri görmeli, faḳaṭ ḳalmamalı. Gör geç demişler, sür git dememişler! diye naṣiḥat verirdi.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 137). × ***Bu gün banaysa yarın başkasına bu ölüm... Ama, yardım sürgit demez ya! Bir gün karın kocaya varır; çocuğun – ölmez, sağ kalırsa- küçücük yaşta gırgıra düşer.*** (R. Enis 1947 s. 6). × ***Dede'yi sen bana soracaksın efendi, bu bizim Dede birisine sürgit iyilik etmez. Esasında hiç kimseye iyilik etmez ya sen bizim avanak köylümüzü bilir misin?*** (Kemal Tahir 1957r s. 104). × ***Bugün nalınları komşumuzdan aldık. Kömürcü İbrahim Efendi, iyi adamdır ama sürgit istemek olmaaaz!*** (Kemal Tahir 1961 s. 58). × ***İlk yaz güneşlerine özgü çağıltılı bir ışığın serildiği güvermiş bir bakla tarlasının arasından toprak bir yol uzuyor. Çevresini sürgit ayrıksız gelincikler kesiyor yolun.*** (Füruzan 1982g. s. 127). × ***"Hiçbir şey sürgit aynı kalmaz ki..." diyor. "Evet... işin zorluğunu biliyorum. Fakat ötekinden daha anlamı olacak. Bu da az şey mi, bir gerçekleşirse."*** (a.e. s. 147). × ***Kadınlar hayızdan kesildikten sonra üstlerine bastıran sıkıntılardan sülükle kurtulurlardı. Kan emerek yapardı bunu sülükler. Hasta, sağlıklı demeden sürgit kan emerlerdi.*** (A. Kutlu 1995 s. 158). × ***Benim yüzümden hiç kimsenin sürgit üzülmesini istemiyorum! Bilmem ki ne yapsak...*** (Kemal Tahir 2007 s. 261).

sürgü I ‘sıcak su şişesi; lazımlık; Bettflasche‘ J.W. Redhouse 2006 s. 1089. × ***Şimdi kim inanır o zamanlar devrimci olduğuna, halk çocuğu olduğunu söylerdi, oralarda bulaşıkçılık yapmış sözde, hastanelerde hasta beklemiş, sürgü dökmüş, kıç silmiş, yük taşımış garlarda okul masraflarını çıkarmak için.*** (S. Ali 1943 s. 115).

sürgü II ‘ ishal ilacı, müshil‘ <***sür- IV***. DS 3719, Meninski 1680 II, 2599, J.W. Redhouse 2006 s. 1089. × ***–Püff... dedi Hidayetin oğlu, için kokmuş be kardaş... Eyi soğuklamışsın... Aboo... Sürgü mürgü içeydin bari... Yüzü nefretle buruşuyor, başını öteye çeviriyordu. –Sen, dedi, eyi bir sürgü içecen, bir de Gıripin yutdun da terledin mi, eh gayri...”*** (O. Kemal 1954b s. 84-85).

sürgül-/sürkül- ‘tarlayı tırmıklamak, taraklamak‘ سورکلمك ‘derljat, eggen‘ O. Blau 1868 s. 295.

sürgün I ‘sürülme, sürgün; sürülmüş kişi‘ <***sür- III*** + fiilden participum passivum manasında sıfat yapan ***–gün*** eki, krş. ***yorgun***. J.W. Redhouse 1890 s. 1089a, Meninski 1680 II, s. 2704. × ***Yok, firarîlerden evrak alıyor, yok sürgünlerle muhabere ediyor, yok falanca şehzadeye mensup diye damgayı vurup tukaka ettiler mi, çekiver kuyruğunu!*** (S.M. Alus 1933p s. 140). × ***Sürgün lâfını ilk açtığın günü hatırlıyor musun? İnanmamıştım, işletiyorsun sanmıştım vallahi!*** (A. İlhan 1973 s. 475). ***sürgünü boyla-*** ‘sürgüne gönderilmek; in Verbannung gehen‘: × ***Medreseler, tekkeler, basılıyor, evler araştırılıyor; bir sürü kimseler yakalanıp yakalanıp götürülüyor; sürgünü boyluyorlar.*** (S.M. Alus 1944 s. 184).

sürgün II ‘ishal‘<***sür- IV***. DS 3720, J.W. Redhouse 2006 s. 1089. × ***–Hoş geldiniz... Safalar getirdiniz, dedi. Buyurun oturun, bizim Kel Alinin sürgünü var, damda yatıyor, kahve ikram ederdik emme...*** (F.C. Göktulga 1941 s. 97). ***sürgünü kes-*** ‘ishali sona erdirmek‘: ***Bu sefer bu ishal yakasını bir türlü bırakmamıştı. İlk günler sürgünü keser diye hemen koruk ezip içmiş, faydası olmayınca bu pahalı zamanda yarım fincan kuru kahveyi, koruk suyiyle kararak yemiş, yine bu netameli dertten kurtulamamıştı.*** (S. Ali 1943 s. 101).

süri b. ***sürüg***.

sürkül- b. ***sürgül-***.

sürmanşet ‘gazetelerin birinci sayfasındaki logonun üzerinde kullanılan başlık‘ <Fr. ***sur manchette*** a.m. × ***Gazetelerin sürmanşetlerle duyurduğu davaların ortalarına gelinmişti, artık kimse ne olup bittiğini merak etmez olmuştu.*** (A. Kutlu 1983 s. 68).

sürme I ‘kirpik diplerine sürülen siyah boya; Schminke‘ <***sür- II*** + fiilden sıfat/isim yapan ***-ma*** eki için b. ***akıtma*** ⊡. J. W. Redhouse 1890 s. 1089, M.Th. Houtsma 1894s. 76, W. Radloff 1911 IV, 829, C. Brockelmann 1917 s. 55, G. Doerfer 1967 III, no. 1242, J.W. Redhouse 1890 s. 1089b, Meninski 1680 II, 2602, 2705. × ***Onun hafif bir sürme gölgesi ortasında parıltıları artmış, iri mıknatıslı gözleri ruhumu okşarken sonra sonra kalbimi burkar gibi tesirlerini artırdı.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 134).

× ***Oğlan, dumandan acıyan gözlerini öveleyince, sürme gidiyor, kendisi deberip çıkıyor. Bunu tutuyorlar, asmak için ilân ediyorlar.*** (M. Tuğrul 1969 s. 288). ***sürme çek- I*** ‘sürme sürmek’: Meninski 1890 II, 1706: × ***Gözlerime belli belirsiz sürme çektim, göz kapaklarımın altını gölgeledim.*** (S.M. Alus 1933p s. 117). × ***Ayaġun tozını sürme çeken gözine/Nesne görür gözi kim vallāhu ḫayrān olur*** (Sulṭān Veled 1341 s. 120). krş. ***sürme dart-*** ‘sürme çekmek’: × ***Pes ḥasüdlıḳ eli Dimnanuŋ gözine düşmanlıḳ sürmesin dartdı ve ̮ḫışm yalıŋı ġayret ve günilemek odını anuŋ dımaġına ṭoldurdı.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] I, 14). ***sürme çek- II*** ‘kör etmek’: × ***Gözlerine demür sürme çekdiler*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 120). ***sürme keşiden*** ‘sürme çekmek’ (M.Ş. Yaltkaya 1934 s. 137). ***sürme şerbeti*** ‘müshil şerbeti, medicana purgans, purgatione, beuverage, Purgiertrank’ Meninski 1680 II, 12706, 2794, J.W. Redhouse 2006 s. 1089b.

sürme II ‘çekmece’ × ***-Kitabı üzerine bir inceleme hazırlıyorum senin kırmızı körüğün, dedi. Tacettin, yazı masasının sürmesinden bir şişe çıkarırken.*** (L. Erbil 1984 s. 89).

sürme III ‘gemi yapmakta kullanılan, tersanelerde ‘çeşm’ adı verilen göz göz ayrılmış sundurmalarda muhafaza olunan kereste türü’. ***sürmeyi gözden çal-/sürmeyi gözden sil-/sürmeyi gözden kap-/sürmeyi gözden oğurla-*** ‘bir işi el çabukluğu ile yapmak’ (tersanelerde nöbetçilerin gözetimi altındaki gözlerden sürmeyi çalmaktan ortaya çıkmış olmalıdır.) M.Z. Pakalın 1972 III, 299. × ***Bir oġrıdur, bir ḥarāmī–dür, bir baş keser gözden sürme oġurlar ‘ayyārdur***. (Ferec v. 99b). × ***Eşek ṣıpası öyle bir hırhız ki gözden sürmeyi çalar.*** (Ebü–bekir Ḥāzım 1326 s. 185). × ***̮Hāk-i rāhuŋ sildi gözden ṭut sirişk-i Ẕātīyi/Sürmeyi gözden siler ġāyetde cüst uġru imiş.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.’ın ilk yarısı] II, 93). × ***Sürmeyi gözden kapar ‘ayyārumuz/Düşmenün kanın içer tarrārumuz.*** (Firdevsī–i Rümī (15./16 yy.) 1980 s. 87). × ***Ḳaṣd iderse gerd-i râhın görmege çeşm-i raḳîb/Sürmeyi gözden siler bir ṣûḥ-ı ‘ayyâr isterüz.*** (Nev‘ī 1977 s. 339). b. ***gözden sürme oğurla-***.

sürme IV ‘zımbanın kutrundan bir iki linye ufak ve uzun, yerinden oynatılan cıvatayı çıkarmaya yarayan bir nevi çelik zımba’ L. Gürçay 1943 s. 356. ***sürme omurga*** ‘ana omurganın bedeninde açılan yuva içinde aşağı yukarı hareket ettirilebilen omurga’. L. Gürçay 1943 s. 354. ××

sürmedan/sürmeden ‘sürmelik, içine sürme konulan kap’ M.Z. Pakalın 1972 III, 300. <Tü. ***sürme*** + Fa. ***-dān,*** b. ***abdan*** ⊡. ××

sürmedanlık/sürmedenlik ‘sürmelik, sürme kutusu’ <***sürmedan.*** × ***Ertesi sabah adam uyandığı zaman genç karısının yokluğunu dehşetle gördü. Gırtlağına bir şeyler takıldı, yüreği kabardı. Yıllardır kemikleri sürmedenlik olmuş dedesi, haminnesi, babası, sonra yakın akrabaları içinden bakıyor: “Ayıp, çok ayıp” diyorlardı.*** (Orhan Kamal 1956 80). × ***Bir şey tutuyordu parmaklarının arasında. Son anda onu kızına vermek istiyordu. Ayağa kalkıp camı açmıştı Armağan. Annesinin sürmedenliğiydi bu. O anda bakışları yıllardır belki ilk olarak aynı çizgide buluştu. Birbirlerine “Anla beni” der gibiydiler. Armağan sürmedenliği eline alınca iri bir gözyaşı***

damlasının, içindeki kızgınlığı erittiğini duydu. (A. Özakın 1979 s. 22). × ***Tam o anda annesinin elindeki son armağanı, sürmedenliği alırken bakınıştı ona Armağan.*** (a.e. s. 23). × ***Birkaç eski kitap, pencere önünde sıkılarak ve seni bekleyerek renk renk ipeklerle işlediği masa örtüleri, gümüş cımbızı, altın kaplama, mineli sürmedanlığı…"*** (P. Celal 1991 s. 137). × ***Ayniye teyze, küçücük, ince boyunlu yeşil sürmedanlığa, ucu gül çiçekli sürme iğnesini batırıp çıkararak, ağzı yarı açık, kaşları kalkmış, göz diplerine özenle sürme çekiyor.*** (P. Celal 1991 s. 389).

sürmeden b. ***sürmedan***.

sürmedenlik b. ***sürmedanlık***.

sürmene??? × ***Güneş karşı yamaçlardaki andızların yuvarlak, yumuşak yapraklarını boncuk boncuk terletti. Andız teri toprağa birikti. Diplerinde yıllar boyu hiç olmadığı denli, pembelik, sürmene, defne fışkırdı.*** (A. Ağaoğlu 1997 s. 62).

sürsat/sursat 'Tanzimattan önce savaş zamanlarında halktan alınan hayvan, buğday, arpa, mısır, yulaf gibi şeyler; angaria, contribuzione per l'armata' Meninski 1680 II, 2594, J.W. Redhouse 2006 s. 1052b, TS 3634: ***sürsat koyunu*** 'eskiden halktan tekalif olarak alınan koyun', F. Steingass 1930 s. 708a, Az. 'erzak, azık; cephane' × ***-Sən ölāsān, Allahverdi, mānim ürāyim ạhır acından, lap ġarnım girdovoy fiti kimi ġaytağı vurur. -Dayan, mānim heybāmdā sürsat var.*** (C. Cabbarlı 2005, III, 196). × ***Belā sursat tādarükündān müharibāyā hazırlaşana o̱hşayırsınız.*** (a.e. 3, 92). × ***ŞİRİN. Bās belā olan surātdā, biz burada nā yeyib dolanacağıġ? BĀDĀL. Āvvāla, Rāhim̯handan gātirdiyimiz sursat neçā müddāt bizi görār. Ālavā, mān demirām ki, biz burada bikar oturacağıġ.*** (Ā. Haġverdiyev 2005 s.302).

sürsüfet b. ***sir-sifet***.

sürsül- 'yılıklmak, devrilmek' × ***Oradaydı. Karnı aşağı kıvrılmıştı. Sürsülüp gitmişti. Elleri ardıçların dibindeki ümüsleri avuçlamıştı. Parmak aralarına kar parçaları düşmüş, erimişti.*** (F. Baykurt 1961o s. 139).

sür-sümük 'büyük ve küçük kemikler' b. ***sün̯ük***. × ***Ärmağan istāsā, ilan da tapar, sür-sümük çürüdān zāhār dā!*** (S. Rāhimov 2005 I, 531). × ***Mānim sür-sümüyümü bir ġuyuya tök, sānā paltar lazım olanda gāl ġuyunun ağzını aç apar.*** (Azārbaycan naġılları 2005 IV, 109).

sürt- I 'sürmek, yaymak, değmek' ***<sür- II***. G. Clauson 1972 s. 846, B. Atalay 1986 IV, 552. × ***Cüvānmerd ol cāmı icdi, derḥāl düşdi. Sarāyı ̯halḳı üstine üşdi. Vezīr ḍonını çāk eyledi, yüzini gözini yėre sürtdi, ̯hāk eyledi.*** (Ferec v. 5b). × ***İki taşı birbirine sürterek çıkarttığı kıvılcımla kavı ateşledi. Cıgarayı yaktı.*** (O. Hançerlioğlu 1954 s. 67). × ***Oturup yemek yiyorlar tarlada. Haşhaş sürtmüş Sultan. Soğan var. Haşhaşla soğanı koyuyor yufkanın arasına. Biraz da tuz ekliyor. Doya doya yiyor.*** (F. Baykurt 1961k s. 90). (Argo) 'oyalanarak vakit öldürmek, gezmek' ***<sür- II***. DS 3723. × ***Ona gelince var mı hayta, gidip gezip sürtme, çalıp çırpma, hizmetçilerle dalaşma? Fakat***

ezkaza iki paralık bir iş istediniz mi surat bir karış. (R.N. Güntekin 1944 s. 94). × ***Kudret, Aksaray kahvelerini dolaştı. Avuçlarına birer kâğıt lira sıkıştırdığı ev tellâllarının peşinde, o mahalle senin bu mahalle benim, sürt Allah kerim! Hava parasız yarım oda bile yoktu vesselâm...*** (R. Enis 1947 s. 191). × ***Şimdi artık mektepler de tatil edildiği için Hasan her gün sabahlardan akşamlara kadar sürt Allah kerim, boyuna geziyor, tozuyor, kâh şurada kâh burada boyuna sevdiğini arıyordu.*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 51).

sürtre 'siper, engel' × ***Ulen ne etmeli. kurtulmak zor. Bi o yana attım kendimi; bi bu yana. Düşmanı şaşırttım. En sonunda sürtrenin gerisine düştüm. Eğdim başımı önüme kalaycı körüğü gibi soluklanıyorum bi görseniz.*** (T. Apaydın 1991 s. 96).

sürtük 'hoppa, oynak kadın' ***<sürt- II***. <ETk. ***sürtük*** 'to rubbed, worn down' G. Clauson 1972 s. 846, DS 3723, TS 3634: 'sokulgan, girgin', J.W. Redhouse 2006 s. 1088b. × ***Nice teşbīh idem ruḫsār-ı yāra āteş-tābı/Birisi anlaruŋ yalıŋ ışıḳdur biribiŋ sürtük.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 219). × ***–Bu ḳarı neci? -Sürtük olacaḳ... Geç vaḳit, soḳaḳlarda bir başına dolaşıyordu, noḳṭanıŋ gözüne ilişmiş... İkāmetgāh göstermedi, vesīḳası da yoḳ!*** (Mahmud Yesari 1928 s. 238). × ***Şunları buracıkta durdurmak olmaz. Mümkün değil. (Adam çağırmak için çıngırak çalar.) İşitmezler de... Çıngırağın gürültüsü yetişmez nafile. Sağır olmuşlar. Gel, Hayfa! Ha çal, çalma. Sürtük köpek gel. Of, boğuluyorum. Şimdi ha çıldırırım.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 10). × ***Ha, ona vereceğim. İşte düdük sen usul ol! Sen niye karışırsın sümsük! Hayâsız, sürtük!.. A güdük hödük!*** (a.e. s. 25). × ***İşte böylelerine musadif olunca sürtük Hacerin iğfalkâr bir şûhlukla boynunu çarpıtıp hafif hafif ğöğüs geçirerek, göz süze süze lisanı haliyle: "Haydi yiğitim mezarlık arasında biraz hasbıhal edelim..." deyişi de vardır.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 10). × ***Kaptanın karısını evinde bulamadılar. Sürtük karı gene kimbilir nerelerde çanıldıyordu.*** (H. Taner 1951t s. 50).

sürtük telek??? × ***Her bu ṣimāyı görünce yaylama döşek gibi/Gidüp ḳına gicesine sürtük telek gibi.*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 46).

sürtül- 'sürtülmek' ***<sürt- I***. ETk. ***sürtül-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 846, B. Atalay 1986 IV, 552, DS 3723. ***sürtülmüş aşıg kimi alçı dur-*** Az. 'uygunsuz bir tavırla karşı çıkmak, cevap vermek': × ***Yaḫşı olar ki, sān ġızına nāsihāt verāsān, deyāsān ki, adam sözünün yerini bilār, böyük-kiçik ġanar, ġız uşağı sürtülmüş aşıġ kimi hey alçı durmaz. Ağır oturar, batman gālār.*** (M. İbrahimov 1960 s. 55).

sürtüş- 'biribirine değmek, sürtünmek' ***<sürt- I***. ETk. ***sürtüş-*** a.m G. Clauson 1972 s. 847, B. Atalay 1986 IV, 552, J.W. Redhouse 2006 s. 1088b. × ***Hem sık sık dövüşürler, hem de Kotan anaya bakılırsa hela arasında sürtüşürler. Şimdi de öfkeleri geçiverdi.*** (Sevgi Soysal 1976 s. 90).

sürtüştür- 'biribirine sürtmek; kışkırtmak; jmd. herausfordern, hänseln' ***<sürtüş-.*** ETk. ***sürtüştür-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 847, J.W. Redhouse 2006 s. 1088b. × ***"Sen Rıza'ya köpek dedin, Rıza'nın sırtı pek,***

karnı tok... Havlasın mı?" Kemal'i Rıza'ya sürtüştürüyor. (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 18). × ***"Vazgeçemem sultanım, vazgeçemem," diye hüdhüdler başı kıçını dayadığı arkadaki dala durmadan sürtüştürerek öttü.*** (Yaşar Kemal 1977s. 126). × ***Fakat, Şeytan durur mu? Merkebleri bir daha saymak üzere Hoca'yı sürtüştürür. Hoca 'âdetâ istemeye istemeye, gûyâ itâ'ata mecbâr olduğu bir kuvvetin sevkıyla merkebleri bir daha sayar: sekiz...*** (P.N. Boratav 2007 s. 337).

sürur et- 'sürmek, geçmek (zaman)' × ***Aradan beş altı saat sürur ederek (geçerek) aklım başıma geldikte, uyandım...*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 374).

sürü b. ***sürüg***.

sürüg/sürü/süri 'sürü; grup, kalabalık' <ETk. ***sürüg*** a.m. G. Clauson 1972 s. 850 <***sür- I***, B. Atalay 1986 IV, 552, J.W. Redhouse 1890 s. 1090a. × ***Süri ḳatına gelicek gördi bir daġ gibi yigit, ḳızıl kėyceden donı var, iki ucı demürlü bir aġacı omuzına bıraḳmış, koyun icinde durur.*** (Ferec v. 228a). × ***Süriyle ḳoyunı olan kimesnelerüŋ, eger Ekrād ve ger ġayrıdür, resim her yüz ḳoyunda bir baş ḳoyun ve bir Şāhrüḳī ki altı 'Oṣmānī aḳçası olur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [1540/947] s. 146). × ***Baba, ben hepsinin başına iş getirmesem, hepsi benim başıma iş getiremezler. Bak, yedi sürü kattım davara, getirdim! Kom açıl, "davar gir!" Davar çekiliyor, zorla sığıyor.*** (U. Günay 1975 s. 371–372). × ***Şimdi siz ancak dişleri sökülen bir goril gibi sevimli ve mâsumsunuz. Size iftira ettim dostum. Siz sadece Osmanlısınız. Osmanlı, yani epiküryen sürüsünden domuz. Fazâhatlarının farkında olmayacak kadar mesuliyetsiz ve şaşkın.*** (C. Meriç 1992 s. 228). × ***sürü sepet*** 'çok kalabalık biçimde' J.W. Redhouse 2006 s. 1090: × ***Melenliler sürü sepet çıkarlarken döndü Raşit Efendi'ye.*** (R. Ilgaz 1969k s. 162). × ***Sporculardan sürü sepet arkadaşları var.*** (R. Ilgaz 1991ç s. 126). × ***-Derken efendim bizim Paşa peder sizlere ömür.. Rahmeti rahmana kavuştu... -Allah bizlere ömür versin! - Bağ bahçe, han, hamam sürü sepet hepsi acizin uhtesine intikal etti...*** (S.E. Ertem 1935 s. n 9). × ***Bir bayram gecesi sevinçlerinde, bu gene hışımla sokağa girmiş, "Fahriye ablanın evinde yangın çıktı koşun" diye milleti tedirgin etmiş, sürü sepet eve gidildiğinde, Fahriye ablanın oynak bir türkü söylediği, Remziye hanıma göbek attırdığı görülmüştü.*** (M.O. Buyrukçu 1957 s. 6). ***sürüsüne bereket*** 'çok miktarda': × ***Onlardan, nihayet gelse gelse sana ara sıra o Gâvur Etem midir nedir o gelir, belki de yılda bir defa Nazlı uğrar. Burada ise, işte görüyorsun, sürüsüne bereket...*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 162). × ***Ne uzun küpe Firdevs, Ne Şinâsi İfāḳet, ne Terāne-dil, ne büyük, küçük İnci, ne bacaḳsız İnci tāb. Perükār: -Sürüsüne bereket!..*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 329). × ***Evdoksiya Beyoğlunda çok, sürüsüne bereket. Fakat bu, onların biri değil; hiç görmediğim, bilmediğim bir Evdoksiya.*** (S.M. Alus 1944 s. 166). × ***Şehirde 'ale'l-taḫmīn iki buçuḳ milyon nüfüs var ise maḥsulāt-ı meẓküreniŋ izdiḥāmını düşünüŋ. İnsāna ḥayret geliyor. Refīḳimiziŋ 'ibret diye verdiği neticeye biz de sürüsüne bereket diyebiliriz.*** (Aḥmed Rāsim

1328 s. 29). × ***Yerde halılar, besbelli değerli İsparta ve Sivas halıları, sürüsüne bereket şişe: Boş, yarı dolu, ağzı açık, mantarlı kâğıt tıkalı, konyak, votka, şarap, ya da...*** (Attilâ İlhan 1973 s. 177). ***sürü sürü*** 'kalabalık, grup halinde' J.W. Redhouse 2006 s. 1090: × ***Bu da kız tarafından ve diğer taraftan kadınlar sürü sürü gelini görmeye gelirler. Gelin de sağdıcı da son derece süslü olduğu halde evin geniş sofasında merdivene yakın bir yerde oturtulur.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 317).

sürük 'tarla, sürülmüş tarla' ***<sür- VII***. DS 4714, J.W. Redhouse 2006 s. 1089a. × ***Muhtarlık işi sıkı tutuyor, üstüne varıyordu. Kimsenin bir kuzusu bile köyde kalmayacaktı. Günde üç dönüş bağırıyordu bekçiler. Aslında köyde otlak yoktu. Her yan ekindi, tarlaydı. Kapkara sürük. Bir avuç arpa almak için bütün topraklar alt üst edilmiş, hayvanlar aç kalmışlardı.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 126).

sürüklen- 'sürüklenmek, sürünmek; kriechen' ***<sür-*** + fiilden verbum iterativum yapan ***-ükle-*** genişlemesi, b. ***didikle-*** ⊡. J.W. Redhouse 2006 s. 1090a, Meninski 1680 II, 2704. × ***Kaptanlık eden Teleskop Mehmet Reîs, kayığın sürüklenmemesi için kayıkta ne kadar demir varsa hepsini de denize funda etti.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 82). × ***Arkadan gelenler de hızlandılar işte. İpi göğüslemek demek, bir süre daha hızın hızıyla sürüklenmek. Kısmet anlamıştı.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 79). × ***Büfelerin hamburgercilerin önünde sürükleniyorum sürüyle birlikte ister istemez.*** (İ. Aral 1997 s. 159). × ***Hummalı gecelerin geçmek bilmeyen saatleriydim arlanmazca sabaha doğru sürüklenen.*** (H. Akdoğan 1998 s. 25).

sürüktür- 'sürüp çıkarmak; vertreiben lassen, ins Exil schicken lassen' TS 3635, H. Vambéry 1901 s. 208. × ***"Nişān elüme gire, vėrem, pādişā ḳatında sözüm üstün ola, bennāyı, sürükdürem, vizāreti, ḳurtaram!" dėdi.*** (Ferec v. 24b).

sürün- I 'kendine bir şey sürmek' ***< sür- II*** fiilinin dönüşlü biçimi, J.W. Redhouse 2006 s. 1090a. × ***Duranâ perşembe akşamları durlanır, cuma için "Resulü Ekrem efendimizin emridir" diye hoş kokular sürünürdü.*** (F. Baykurt 1961o s. 9). × ***CEVAD – Heman kese ve sabun sürüyorum.*** (B. Necatigil 1970 s. 80).

sürün- II 'kötü durumda olmak, perişan olmak' Meninski 1680 II, 2706, J.W. Redhouse 2006 s. 1090a. × ***İşte, mel'ün bir ḥerīf. Gün olur ki böbürlenir, gert gert geğirir, arslan olur, fīl olur. İcāb ederse büzülür, köstebekleşir, yerlerde sürünür, her ḥaḳārete ḳatlanır.*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 261). × ***Emirin iti gibi sokaklarda sürün!*** (F.C. Göktulga 1943 s. 46). × ***Bir deli gibi olduğu yerden fırlıyarak kendisini gürpeden celep tüccarının ayakları dibine attı. Hüngür hüngür ağlamağa, bir çocuk gibi yerlerde sürünmeğe, yalvarmağa başladı.*** (H. Aytekin 1945 s. 21). ***sürüm sürüm sürün-*** 'çok kötü duruma düşmek': × ***-İyi dediğim yok ya, Allah onu da, getireni de nasıl bilirse öyle etsin; sürüm sürüm süründürsün. İş güç yokmuş gibi günde on kere aralığa koş, ortalığı şartlıyacağım diye didin, uğraş.*** (S.M. Alus 1934 s. 19). × ***Benzetmek gibi olmasın ama o da***

senin gibi böyle kendisini genç yaşında bu âlemlerde rakıya kaptırdı, çok sürmedi, sonunda perişan oldu, sürüm sürüm süründü; en nihayetinde de sokaklarda çoluk çocuk maskarası kesildi. (O.C. Kaygılı 1939 s. 229). × ***Eğer böyle bir rüya görmedimse Allah canımı alsın da sürüm sürüm sürüneyim.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 242).

sürünceme 'bir işin sonuçlanıncaya kadar boş yere uğradığı gecikmelerin tümü' <***sürün-*** + fiilden nomen actionis yapan ***-ceme*** genişlemesi, krş. ***düşünceme.*** J.W. Redhouse 2006 s. 1089. ***sürüncemede bırak-*** 'bitirmemek': × ***Ẕāten bu işi sürüncemede bıraḳan, İnce Efeniŋ istiġnāsı idi. Murād, Ḳara Yüsuf Aġanıŋ her dediğini ḳabul etmiş gibi başını şallıyordu.*** (Mahmud Yesari 1928 s. 427). ***sürüncemede kal-*** 'bitmemek'. ***sürünceme hastalık*** 'uzun süren hastalık': × ***Gelip altınları aşıracakmış, sonra Afganistan'da bir sürünceme hastalığa tutulur. Parası biter. Haniya evvelden sahte dilenci idi.*** (Feraizci–zâde Mehmed Şâkir 1979 s. 54).

sürüngeç 'bir hastalık' × ***O ise bana görünmek için [keşke bana görünmese de, kime görünür ise görünseydi!] haftada iki defa yüzünün tüylerini aldırır ve ellerini kına ile boyar, yüzüne badana sürer, ama şeytan ama melek olur mu? Her ne ise ne, bu sürüngeç bari olmasaydı.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 645).

sürüp sürüştür- 'dikkat çekici biçimde süslenmek' ××

sürür 'zincifre, bitkıran' ××

sürüş- Az. 'auskneifen, sich herausreden???' J.W. Redhouse 2006 s. 1089a. × ***İbrahim nā ġādār elädi, nä ġādār sürüşmäk istädi, baş tutmadı ki, tutmadı.*** (Azärbaycan naġılları 2005 II, 221). ***dünürlük sürüş-*** 'dünürlük yapmak': × ***Ataların töresi unutuluyor. Kalkıp konu komşuyla gız istemek, kalkıp nişanlar takmak, karşılıklı yarımşar kilo halvalar alıp dünürlük sürüşmeler, düğün unu üğütmeler, urba görmeler, düğün odunu yapmalar…*** (F. Baykurt 1961o s. 115).

sürüşdür-/sürüştür- 'masaj yapmak; sürtmek' J.W. Redhouse 2006 s. 1088b. × ***Ẕātī; ayıtdı, ne dirsin sürüşdüreyin mi? Ben ayıddum: Kīseŋle kirümüzi almaḳ istersin, eyü dellāksin, ammā kīseŋ seyrek, saŋa ṣıḳı gerekdi, hem incerek gerekdi yoġına ṭuş gelmişsin.*** (M. Çavuşoğlu 1970 s. 38). × ***Sāzende dilbelerinde rüḥ-efzālar ola. Kemānçecilerde sürüşdürme çoḳ ola. Kopuzcılarda perdesüz ola, ozanlara götür ḳopuzı diyeler*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 150). × ***Şimdi ağaçların üstbaşında kuşlar, altyanında karıncalar durmadan sürüştürüp esrikleşiyor, kendilerinden geçiyorlar.*** (Yaşar Kemal 1977 s. 126). × ***"Hele sen şimdi git, kıçına bir ağaç bul da sürüştür, ben bir düşüneyim fillik durumunu," dedi.*** (Yaşar Kemal 1977 s. 127).

sürüşguluya dem vėr- Az. 'sıvışmak' × ***Gördüm iş şuluġdur, män yavaşcadan sürüşġuluya däm verdim.*** (C. Cabbarlı 2005, III, 333).

sürüştür- b. ***sürüşdür-***.

sürüt- 'sürüklemek' J.W. Redhouse 2006 s. 1092a. × ***Valla bu iş bana olmazsa kızı dağa kaldırtırım. Erikli'nin çobanlarına birer av tüfeği,***

birez saçma barut alarak sonra da o Havana olacak o kıllı bacağı sürütürüm geceleyin! Atarım yayladaki huğlardan birine: "Geçin ulan!" derim. (F. Baykurt 1971t s. 105). × ***Yavu paytar bey kardaşım, beni birez sonra ara! Yani, sonra arasan olmaz mı? Ne? Nasıl sürütürmüşüm? Nasıl astırırmışım? Beni astıracak mına goduğum daha dünyaya gelmemiş!*** (F. Baykurt 1971t s. 268).

süs- I 'boynuzlarıyla vurmak, itmek' <ETk. ***süs-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 855, B. Atalay 1986 IV, 553, J.W. Redhouse 2006 s. 1092a, W. Radloff 1911 IV, 577, 841, K. Emiroğlu 1989 s. 210, DS 3725, TS 3637. ××

süs- II b. ***sus-***.

süsen 'süsengillerden, yaprakları kılıç biçiminde, çiçekleri iri ve mor renkli, güzel görünüşlü ve kokulu, çok yıllık bir süs bitkisi, susam; İris germanica' <Fa. ***süsen*** a.m. J.W. Redhouse 2006 s. 1092a, Meninski 1680 II, 2711, O. Blau 1868 s. 294. × ***Bāġlar, bostānlar düzetdürdi. Dürlü dürlü reyḥānlar, semenler, çemenler, nergisler, süsenler, yāsemīnler, nilüferler u erġavān u nesrīn u benefşeler, ḫıṭmīler dikdürdi.*** (Ferec v. 91b). × ***Açelyalar, süsenler, yabani menekşeler, dolgun yüzlü lâlelerin arasında durur, ilgisiz bakınırdı.*** (Füruzan 1982g s. 122).

süslü 'süslü, güzel, hoş' J.W. Redhouse 2006 s. 1092a. × ***Kapıyı çaldık, hemen açıldı. Önce üçümüzü sıradan süzdü. Süslü olduğumuzu bir bakışta anlamıştı.*** (R. Ilgaz 1996 s. 71).

süspüs 'süslenmeyle ilgili şeyler' × ***Benimki herhalde hazırlıkta; süsünü püsünü saymada. Kimbilir ne göz kamaştırıcı kıyafette gelecek.*** (S.M. Alus 1944 s. 40).

süsül- 'boynuzlarla vurulmak' <***süs- I***. DS 3726, TS 3638. × ***Ḥarām oldı sizüŋ üzerüŋüze murdār daḫı ḳan gibi daḫı ṭoŋuz eti, daḫı şol nesne ki anuŋ üzerine Tangrıdan ayruḳ nesnenüŋ adı aŋıldı, daḫı boġulmış ṭavarı, daḫī urulub ölmiş, daḫı yuvalanub ölmiş, daḫı süsülüb ölmiş.*** (A. Zajączkowski 1937 [1405] II, 17).

...süsü ver- '... görüntüsü vermek, ...kanaati uyandırmak' × ***Mektübu ḳapadıḳ, ẓarfı yapışdırdık. Oḳunmuş süsü vermek için tekrar açtıḳ.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 249). × ***Başında ipek gibi pırıl pırıl yanan alaca şatrançlı başörtüsünün ön uçlarını kulaklarının arkasından geriye atmış, üzeri yer yer nakışlı beyaz cepkenine bir blûz süsü vermiş, sonra şalvarının ön tarafına, yine üzeri yer yer resimli bir beyaz önlüğü prostelâ gibi geçirmişti.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 205–206).

süt I/süd 'süt' <ETk. ***süt*** a.m. G. Clauson 1972 s. 708, B. Atalay 1986 IV, 553, J.W. Redhouse 2006 s. 1087a, G. Doerfer 1965 III, no. 771, H. Eren 1999 s. 380. × ***Ol bile emdügüm süd ḥaḳ[ḳ]ı ve daḫı ḳadīm ṣoḥbetümüz ḥaḳ[ḳ]ı hālüŋi söyle, işideyim!*** (Ferec v. 144b). × ***"Bu getürdügüŋ ḳuzı anası südile-mi bėslendi yoḫsa ayruḳ südile-mi beslendi?" dėdi. Çopan: "Anası öldi, bu bir ite yaḳıldı, dāyimā emeridi." dėdi.*** (Ferec v. 123b). × ***Ve ol süd icüb aruġ olan buzaġular düniyā pādeşāhları ṣıfatıdur ki ne ḳadar dervīş raʿīyet saġarlarsa, muṣādere ėderlerse, zer ü sīm alurlarsa, bī-bereket[l]er u lāġarter olurlar.*** (Ferec v. 192a). × ***İblīs naẓar eyledi, gördi: bir***

salḳum-dur, dört renglü, bir nice dānesi süd gibi aḳ, bir nicesi ḳīr gibi ḳara, bir nicesi mersīn gibi yeşil, bir nicesi ḳan gibi ḳızıl. (Ferec v. 195a). × ***Bir çanaḳ süd-ile bir iki etmek naẕarında ḳodı. Ebülfevāris yedi, ḳarnın doyurdı.*** (Ferec v. 228a). × ***Gitdi, cehd-i ʿaẕīmile bir günde bir dağuŋ üstüne cıḳdı, gördi: bir ʿaẕīm ḳayanuŋ delüginden bir aḳ süd gibi su münāre yoġunlıġınca ola, gök yüzine atılmış cıḳabildügince yėr cıḳduġından soŋra deŋize egilmiş. Ol sudan elin yüzin yudı, yaġ gibi, ʿuẕvını yumşaddı, icdi: bal gibi dadı. Ḳatı yėller esüb anı egüb bükemez, ammā eṭrāfından reşāş ḥāṣıl olur.*** (Ferec v. 244b). × ***Yanaġuŋ berg-i gülden ter, ḍudaġuŋ gül be-şekkerden, / Vücüduŋ südden aḳ, yumşaḳ; yüregüŋ ḳatı mermerden.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 s. 81). × ***Ol yola ben eyü ḳulavuzvan, / Sen benüm südüm iç kim aġuzvan!*** (Sulṭān Veled 1958 [1226/1512] s. 11). × ***Var, ġarīblik bişigine belengil, / Miḥnet u ḳahr südini emgil!*** (Elvān Çelebī 1984 no. 1566). × ***Bir ḳandīl billürdan ḳubbe ortasında aṣılmış. İçinde bir aḳ süd gibi ṣu ḍurur barḳ urur. Anuŋ nürından ol ḳubbeye aydınlıḳ düşer.*** (Ṣaltuḳ-nāme 1976 s. 1117). × ***Velākin miʿde ẓaʿfına żarardur, / Süd u bādam ėder defʿi mażarret.*** (Şeyḫī 1937 [14./15.yy.] s. 18). × ***Ḏilerseŋ yėyesin doyunca çoḳ süd, / Yüri yindek, benüm ḳoçum, ḳoyun güd!*** (Naẕmī 1928 s. 77). × ***Iraḳdur ḳoyunumuz, süde biz aç; / Geŋez alalum südi, bir sehl yol aç!*** (Fąhrī 1974 s. 402 no. 2985). × ***Kīrli fesden perçemüŋ çıḳmış dürülmüş lif gibi/Sünbüliyye ḳır bıyık süd aḳ saḳal olmuş saŋa*** (Vāṣıf ʻOṣmān 1257 s. 303). × ***Ġırġ gun müneccimi ġuş südīle bėslemişle.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 15). × ***Bu evde kuşun südünden yılanın ödüne kadar her şey vardı. Bunu, Ali ile yazılara çiğdem, kenger, burçallık kazmak için gittiğim zaman sezerdim.*** (H. Aytekin 1945 s. 72). × ***Burdan gedändä ġabağına üç bulaḫ çıḫacaḫ, birinin suyu dümağ süd gimi.*** (Azārbaycan Naġılları 1963 IV, 21). ***aslan südü*** ‘rakı’: × ***Ah, denizin bu zılgıdını yedikden sonra asıl içilecek aslan südüydü.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947m s. 89). ***süd ile giren huy cân ile çıkar*** ‘kimsenin huyu değişmez’. ***süt irisi gibi bir mektep çocuğu*** ‘yaşından büyük görünen çocuk’: × ***Havai sohbetler arasında süt irisi bir mektep çocuğu gibi hafif, saf, mülāhazasız ve kaygusuz...*** (R. N. Güntekin 1928 s. 239). ***südlü aş yaḫşı olur, bir yol sizde bir yol bizde*** ‘yükü paylaşmak gerekir; man muss Lasten verteilen’ (S. Rähimov I. 2005 s. 294). ***südnen gelen sümüynen çıḫar*** Az. ‘can çıkar huy çıkmaz’: × ***Düz deyirsān, bala, südnän gālān sümüynän çıḫar.*** (M. İbrahimov 1960 s. 107). ***südü bozuk*** ‘kötü’: × ***Nasıl tosturdu, çıkardı bunca südü bozuğu? Nasıl pıstırdı hepsini? Şimdi ırılıp yorulup kapımızı aşındırıyorlar.*** (F. Baykurt 1959y s. 224). ***südü mermer del-*** ‘çok güçlü olmak’: × ***“Gönlümün gıymatlısı!” dedi. “Ayağını denk al! Duranâ dediler mi, Erle ovasında bilmiyen yoktur. Südü mermeri deler. Kendini kolla... Bir silâhın olsun... bu dağın başında... Köylü kısmının aklı ireli ermez.*** (F. Baykurt 1961o s. 109). ***südüm gözündän gālsin*** Az. ‘anne bedduası, emdiğin süt burnundan gelsin’: × ***Sänin här iki dünyada üzün ġara olsun, ġız! Südüm gözündən gəlsin!*** (Ä. Haġverdiyev 2005 s. I. 429). ***südü sümüğü bozuk/sütü sümü bozuk*** ‘kötü’: × ***Şeherlerde, kasabalarda gözümüz yok. Yarın sen başını alıp gideceksin, biz gine bu südü sümüğü bozukla kalacağız. Eyi***

kötü kahrını çekeceğiz. (F. Baykurt 1959y. 182). × ***Ne diyorsun ağzına sıçtığımın?" diye bağırdı. "Ne diyorsun südü sümüğüüü bozuuuukk?.. Ne diyorsun hırsız köpeeek?.."*** (F. Baykurt 1961ı s. 64). × ***Irazca, durmayıp koştu. Bir solukta avluya indi. Yumruğunu Bayram'ın başına vurdu: "Seni südü sümüü bozuk herifin dölü seni! Yeter gayri sabrettiğim!" dedi... "Südü sümüü bozuk! El gadar çocuğa efelik mi taslıyorsun? Efeydin de vaktiyle, neye geri durdun?"*** (F. Baykurt 1961ı s. 80). ***süt-be-süt*** 'bembeyaz': × ***Ḥīç şu ḳatılmadıḳ ḥālis süt-be-süt ḳadın... Ḳaymaḳ...*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 178). ***süt bigi*** 'bembeyaz': × ***Ḳon savaşı siz bugün şeyṭān başını dögün/Süd bigi bal bigi ḳatun bala bir birile.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 10). ***süt dökmüş kedi (gibi)*** 'suçlu gibi uysal, sessiz: × ***Niḥād, alnı avucunda böyle düşünürken zevcesi içeri girdi. Ḳocasını öyle süt dökmüş kedi gibi bir nedāmet-i külliye ḥālinde görünce yarı laṭīfe, yarı bir ṭavr-ı teveccühile.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 129). × ***Aksine olarak, buluttan nem kapanlar, kabına sığmayanları süt dökmüş kedi, afyon yutmuş tiryaki vaziyetine sokar.*** (S.M. Alus 1934 s. 365). × ***Hediye Hanım, kocasının önüne terliklerini çevirmekle beraber, oda kapısını işaret etti. -Nah! Orada... Süt dökmüş kedi gibi oturuyor.*** (E.E. Talu 1935 s. 34). ***süt gibi*** 'bembeyaz' J.W. Redhouse 2006 s. 1087: × ***Öbür eline ḳoca bir tesbīḥ vėrdim. Göbege ḳadar süt gibi beyāż şakal... Öyle ḥalvetli bir dilenci oldı ki, hīç zaḥmetsizce... şöyle dudağını bile oynatmadan onluḳlar öŋüne yağmur gibi yağıyor.*** (H.R. Gürpınar 1335h s. 22). ***süt kuzusu*** 'süt emen kuzu; nazlı büyütülmüş çocuk': × ***Bizi hep çiğneyecek misin? Bāri yavrularıma, o süt ḳuzularına merḥamet et... Onlar dünyānıŋ iyisinden, kötüsünden bī-haber...*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 267). ***süte sokulmamış ak kaşık*** 'suçsuz, günahsız': × ***Bir duyan olsa, şunu süte sokulmamış kaşık sanacak. Davar çaldığını, arı sepetleri boşalttığını bilmesem, bana da inandırdı gitti. Hadi yürü!*** (Kemal Tahir 1957r s. 163). ***süte yatır-*** 'keçilerde süt verimini arttırmak için yapılan işlem': × ***Sıfat 30 aylıkken yapılır ve takip eden haftalarda da hayvanın sütü kesilinceye kadar sağarlar. Bundan maksat hayvanın uzviyetini süt verimini hazırlamak (süte yatırmak)dır. Gebe kalmadan 2 sene müdemadiyen sağılan ve gebeliği müteakip de fasılasız sağılmaya devam edilen hayvanda bütün uzviyet süt verimi için en müsait kabiliyeti iktisap eder.*** (S. Batu 1951 s. 216). ***süt kireç*** 'süt beyaz': × ***Duvarlar süt kireç! Sıvamışlar.. Mor üstüne yeşil, sarı, al çiçekler... Yılanlar gibi eğri, dolaşık Arap yazıları...*** (F. Baykurt 1959y s. 226). ***sütten ağzı yanan yoğurdu üfler*** 'bir kez canı yanan önemsiz durumlarda bile çok dikkatli olur'. ***sütten çıkma ak kaşık*** 'tamamen suçsuz, günahsız': × ***Yine de ben, o yazıdan bir şey öğrendiğimi biliyorum: Romanın başkişisi Aysel'in kendisini hiç korumadığını, genel belirleyicilerin ışığında, kendisini 'sütten çıkma ak kaşık' saymadığını.*** (A. Ağaoğlu 1985 s. 166). ***sütten çıkmış ak kaşık*** 'her türlü kusurdan uzak': × ***Kahramanlar, bir olayın, bir an'ın, bir durumun kahramanları ne yapıp etseler, nerde sıkışığa düşseler. Anlatan adına kesin olan şu: Kendisi hep sütten çıkmış ak kaşık. Anlatana dokunmayınız!*** (A. Ağaoğlu 1994s. s. 85). ***sütü bozuk*** 'kötü soydan gelen kimse': × ***Zavallı anacığımın bu hali yüreğimi sızlattı.***

"Ana gibi yâr olmaz, Bağdad gibi diyar olmaz!" derler. Ben ne haltediyorum; o kadar sütü bozuk muyum? (S.M. Alus 1944 s. 77). × ***Öyle sürgünden gelme, sütü bozuk, it baytarı herifin lüzumu yok. Hekimi ben kendi elimle getireceğim, hem de hekimin daniskasını.*** (S.M. Alus 1933p s. 118). ***sütü kaç-*** 'süt emziren kadının sütü gelmemek'. ***sütü kesil-: Pelvan kısmının aklı ayağında olmalı!.. Ankara'da ayağına taş düşünce aklı başına geldi. -Ne yapsın. Köye perişan döndüğünden... -İyi bildin, sütü kesildi. O zaman bu zamandır, lafını etmez oldu, Güldane'nin... -Karıyı unutmuştur. Biz de Ayşe'yi unuttuk.*** (Kemal Tahir 1957k s. 37). ***sütüne düşerse*** 'size uyarsa': × ***Artık ne desek yalan, ne desek boş, nasıl derseniz öyle edek? Eğer sütünüze düşerse, açıp bırakak burda, çekip gidek.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983, s. 141)***. sütünüze havale*** 'vicdanınıza kalmış': × ***Bu ne makul lâkırdı. Soylu söyleşmekten insanın hazzi geliyor. Ey şimdi, canım efendim, sütünüze havale, insaf edin; siz gerçekten hasta mısınız ki?*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 26).

(Argo) **süt II** 'benzin, mazot, yakıt; meni' H. Aktunç 1998 s. 265. ××

AD. **süt-** 'koşmak' K. Emiroğlu 1989 s. 210. ××

sütana b. ***sütanne***.

sütanne/süd ane/sütana 'annesi olmadığı hâlde bir çocuğu emzirmiş olan kadın' Meninski 1680 I, 433; II, 2700. × ***Ah ciğerim sütana! Sizi*** (metinde böyle) ***rastladığıma ne kadar hazlandım!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1940 s. 75). × ***Benden genc bir ḳız ḳarındaşım var idi, dünyaye geldikden üç dört gün soŋra öldükde halimiz pek maġdur olduġından ve Hagop aġaye de bir süd ane iktiza itdi ise validemi götürdüler.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 56). × ***Sonunda, ikinci bebek için bir sütanne tutmak şart olmuştu.*** (E. Şafak 2001 s. 116).

sütbeyaz 'akpak, bembeyaz' J.W. Redhouse 2006 s. 1087a. × ***Süt beyazına kesmiş buzlu rakıları yudumlayan siz, dilinizi damağınızı buran o aşina acılığı gidermek için buğusu üstünde üzüm cıgılından iki habbe koparıp atın ağzınıza!*** (N. Güngör 1942 s. 52). × ***Gövdesinin güneş değmemiş bölgeleri süt beyazlığındaydı ve şimdi her yanı ıslaksı, hafifçe ter kokuyordu.*** (M. Seyda 1974 s. 164). × ***Burnunu tozlu cama dayamış dururken, satıcı, ondan yükselen gençliğin süt beyaz kokusunu hemen aldı. Küpelere baktığını bildi.*** (Tomris Uyar 1979 s. 64). × ***Bir başı Mercana, öbür başı Tahtakaleye dayanan bu çarşının iki keçeli dükkanlarında, ekserisi süt beyaz sakallı, temiz pak kıyafetli, âbâni sarıklı ustaların nezareti altında kalfaların, çırakların durub dinlenmek bilmiyen faaliyeti, sade koca İstanbulun değil, birkaç vilayetlerin, hatta İran, Mısır, Tunus gibi, zevk ve adetlerin ihtiyacına yetişebilmek içindi.*** (E.E. Talu 1935 s. 43). × ***Biri süt beyaz sakallı, belki yetmişlik bir ihtiyar, diğeri kara çalı suratlı, şişman, iri kıyım, ellilik bir herifti.*** (E.E. Talu 1935 s. 88).

sütçü b.m. × ***Sütçü ile ekmekçiye alelhesap birer lira bıraktım. Üst tarafını ne zaman olursa alırlar.*** (S.M. Alus 1933p s. 129). × ***Seyit'in erkekliği yokmuş, kadın ondan kaçmışmış sütçüye. Tek kolluymuş***

sütçü ama olsun. Erkekti, "fiyongası" tamamdı ya. (F. Baysal 1955 s. 103). × ***Ama bu sesler ve o komik suratla birleşince iştahla biberon emen bir bebek, ya da su içen bir ata benzerdi ki, pastörize edilmiş şişe sütüne hâlâ direnerek açık süt satan sütçünün yaşlı beygirini aklıma düşürürdü.*** (B. Uzuner 1997 s. 125). ***sütçü beygiri gibi ayakta/ayak üstünde uyumak*** 'çok yorulmuş olmak': × ***O bekçi değil, bostan korkuluğu. Sütçü beygiri gibi ayak üstünde uyukluyor; başını kaldıracak, bir karış ötesini görecek mecali yok.*** (S.M. Alus 1933p s. 10). × ***Adamda, adım atacak mecal kalmamış. İki üç yalpalayışta; azıcık ilerleyip duruyor. Çenesi gerdanına düşük, sütçü beygirleri tarzında ayakta uyuklarken, serbes elile de gömleğinin yakasını çözmeğe uğraşıyor.*** (Vâ-Nû Akşam. 16.VI.41).

süt damlası 'Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) tarafından herhangi bir nedenle anne sütünden yoksun kalan veya yeterli anne sütü alamayan çocuklara, mikropları öldürülmüş süt ve süt almak için gelip hasta olanlara ilaç vermek amacıyla 1923'ten itibaren kurulmuş kuruluşlar' ××

süthala süt ile kurulan bağ doğumla kurulan bağ gibidir. Süt nine sütü emziren, süt hala da onun torunu. × ***Aman, süt halanın huyu bir tuhaftır. Sabahlara kadar mumhala gibi oturur, insanı da uyutmaz, zorla oturtur. Ben öyle uykusuzluğa gelemem.*** (M. Yesari 1932 s. 103). × ***-Kim bu kadın Müzehher? -Süthalamız Ayşe Hanım! Bu isim, bana, pek yabancı gelmiyor; durgun durgun bakıyorum. Müzehher, öfkesini yenmek ister gibi yumruklarını sıkıyor: -Beybabamın Yakacıktaki sütninesinin torunu... Eskidenberi bize gelir, giderdi... Bir haftadır burada...*** (M. Yesari 1974 s. 39). × ***O anda, süthala Ayşe Hanım, ellerini göbeğinin üstünde kavuşturmuş, yarı utanır, yarı acır gibi gülümsiyerek gözlerimin içine bakıyor***. (a.e. s. 207).

süt kardaş/süd karındaş 'kardeş olmamakla beraber aynı anneden süt emmiş olanlar' Meninski 1680 II, 2700. ××

süt kız 'bir kadının kızı olmadığı halde emzirdiği kız' × ***Sütnine, sütkız geçmişlerini eşeliyerek yaş dökerken içim daraldı. Şöyle bir gezineyim diye çıktım.*** (S. Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi VII, s. 18).

süt mavi/süd mavisi 'çok açık mavi' Meninski 1680 II, 2570, DS 3727. × ***Biçimli, ufak, dolgun parmaklı, ak elleri gözümün önüne geldi. Süt mavi damarlı.*** (V.O. Bener 1957 36).

sütnine 'sütanne'krş. ***sütanne.*** DS 3727: ***sütnene*** a.m. × ***Ayol sütnine, bu kıza ne oldu? Allahın güneşinde Arafat hacısı gibi haldır haldır bu yokuşları neden çıkıyor?*** (R.N. Güntekin 1944 s. 120). × ***-Kim bu kadın Müzehher? -Süthalamız Ayşe Hanım! Bu isim, bana, pek yabancı gelmiyor; durgun durgun bakıyorum. Müzehher, öfkesini yenmek ister gibi yumruklarını sıkıyor: -Beybabamın Yakacıktaki sütninesinin torunu... Eskidenberi bize gelir, giderdi... Bir haftadır burada...*** (M. Yesari 1974 s. 39).

sütlaç l/südlac/südlaş/sütlü 'süt, şeker ve pirinçle yapılan malum tatlı; çiçek bozuğu cilt' <Tü. ***sütlü*** + aş, Meninski 1680 II, 2574, J.W. Redhouse

2006 s. 1087a, H. Eren 1999 s. 380, DS 3726, 3727, 4715. b. ***burgamaç*** ⊡, ***büzmeç*** ⊡. × ***Südlac dedigimiz ḫafīf, çopur dedigimiz pıṭrak çiçek bozuġu aramayın, çil bile biŋdebir.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 17). × ***Çīvīdī mā'ī gözleri derinden gelen şu'ā'āt ile dā'imā ḳızarıḳ ḳapaḳlar kenārında bitişmiş seyrek kirpiklerden süzülüyor gibi bir edā-yı in'iṭāfa mālik, yüzü, anlarca "südlaç" denilen çiçek bozuġu, bıyıḳları açık ṣarı, dudaḳları ḳavuruḳ çeŋe ṭarz- telaffuẓuŋ ibramiyle çıḳık, yuḳarı çeŋeden iki öŋ dişiniŋ suḳūṭundan ṭolayı fışırıḳ, pire ışırıḳlariyle lekedār iḫmirār görünen gerdanı, yüzüme kömleginin ṭaş dügmesi ḳadar küşāde.*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 59). ***sütlaç (kaymağı) gibi buruşuk*** 'çok buruşmuş': × ***Birinde, sıfır numara makine vurulmuş dana kadar bir kafa; pirohi pirohi kulaklar, sütlâç gibi buruşuk sarı kara, arşın boynunda bir surat; çökük avurtlar, mısır püskülü bıyıklar, yumruk bir gırtlak, kalas kadar da bir boy; ayak makamına iki adet salapurya.*** (S.M. Alus 1944 s. 104). × ***Sütlaç kaymağı gibi buruşuk avurdundaki pudra ağartısı silindi.*** (F. Erdinç 1960 s. 96).

(Argo) **sütlaç II** 'aptal, salak' H. Aktunç 1998 s. 265. ***sütlaç ol-*** 'darmadağın duruma gelmek, perişan olmak' H. Aktunç 1998 s. 265.

sütlek inek 'uysal, çaresiz' <Tü. ***süt*** + ***-lek,*** b. ***ödlek*** ⊡. × ***Dalgaların hırlayan irkilişinin vahşeti karşısında, sözgelimi İstanbul tepeleri sütlek inek gibi, evcil tavuk gibi yaratıklardandır.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947m s. 119).

sütliman 'gürültüsüz ve durgun' <Yun. ***σοτολιμιώνας*** (sotolimionas), 'inner harbor' Kahane-Tietze 1958 s. 575, no 848, H. Eren 1999 s. 380. × ***Oradan geçen bir laz gemicinin tâbirince, kadının sancak tarafının saçları maşalarla kıvırcık kıvırcık edildiği için dalgalı, iskele tarafının saçları bonazza sütlimanlık yâni düz.*** (Halikarnas Balıkçısı 1954y s. 28). ***ortalık sütliman*** 'sakin, çatışmasız': × ***Artık bu defa kat'i bir dargınlık olacak zannedersiniz. Fakat ertesi gün ortalık sütliman.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 99). b. ***bal-limun***.

sütlü b. ***sütlaç***.

sütlü inek 'belli amaçlar için sömürülen kişi' × ***Vuṣlata ḳarşı olan ḥissiyāt-ı 'āṣıḳānesi tamāmıyla ma'küsdu. Bu, onu irād, bir sütlü inek olmaḳdan başḳa türlü telaḳḳī etmezdi. Ḳarı ḳazanır Dīdār yerdi.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 290). b. ***sağmal inek***.

sütlü ot 'sütleğen; Futterplanze' K. Emiroğlu 1989 s. 210, DS 3727. ××

sütre 'namaz sırasında, namazın önden insan veya hayvan geçmesi yüzünden bozulmaması için öne konulan şey; düşman gözünden veya ateşinden korunmaya yarayan siper' <Ar. ***sütre*** 'perde, örtü', M.Z. Pakalın 1972 III, 301. × ***Karaltılardan üçü, sokağın taş basamaklarının sütresi gerisine attılar kendilerini akıl almaz bir çabukluk, çeviklikle. Karanlıkta uzaklaşan ayak patırtıları duyuldu.*** (Ş. Ünlü 1986 s. 204). × ***Elinde uzun namlu "Smith wenson" ilk sütre gerisinde nişana yatmış.*** (A. Yurdakul 1989 s. 145).

sütsüz ‘kötü soydan olan’ × ***–Bak şu Mise ne de kurnazmış… -Karı iyi başladı… Ama herif sütsüz çıktı***… (S.E. Ertem 1935 s. 112). × ***“Vay başıma geleeeeeen!.. Sen ne yaptın?” “Ben de bıçak çektim, elini ısırdım!” “Vay başıma geleeeeeen!” “Dört saat boğuştuk ağaçların içinde!” “Pekey, o sütsüze ne oluyormuş öyle?” “Cavırlardan aylık alıyor ya!” Koştu, iliyan ırbık getirdi.*** (F. Baykurt 1967a s. 302). × ***Muhtar önceki gün kulağına çalınan bir dedikodudan söz etmişti İdris’e. Galiba sütsüzün biri kaçak haşhaş ektiklerini gammazlamıştı vilâyete.*** (Ç. Altan 1978 s. 123). × ***Ama dedim ya bir şey yapmalı, durmaylan olmaz. Sübyan Beyoğullarında bir iki sütsüz tanıdıysa…*** (Füruzan 1981 s. 14). × ***Aman Abdi Ağam sen bu kasabayı yaktıracaksın. O arzuhaller ne öyle? Hükümet bir ordu gönderecek. Günah değil mi bizim kasabamıza? Yazık değil mi? İki sütsüz dağa çıkmış diye adı kötüye mi çıksın?*** (Yaşar Kemal 2008 I, 386). ***sütsüzlük et-*** ‘ahlaksızca davranmak’: × ***Herif seni kayırmış, sen gitmiş onu rapor etmişsin. İnsan sütsüzlük eder mi? Sende hiç mi ciğer yok, hiç mi kan yok be?*** (Orhan Kemal 1952 s. 128).

sütun ’kolon, destek, direk’ <Fa. ***sütün*** a.m. A. Tietze 1967 s. 157 no. 125, H. Eren 1999 s. 381. × ***Yalnız şu kadarını söyleyim ki, bu binanın, asansör ve merdivenlerin çıktığı pilpayeler ve sütunlardan başka bir şey bulunmıyan, sadece üstü kapalı bir taras bıraktığımız ikinci katı doğrudan doğruya bir taraftan Süleymaniyedeki eve ve diğer taraftan da Doktor Ramiz’in yukarıda bahsettiğim izahatına bağlıdır.*** (A.H. Tanpınar 1961 s. 140). × ***Dekoratif sütunlar, işlevi olmayan basamaklar, duvarlara gömülü küçük saksılarıyla mezar bir yıl içinde tamamlanmıştı.*** (M.Z. Saçlıoğlu 1995 s. 21–22). × ***Kırık dökük, bir basamağı eksik tahta merdiveni sessizce inip dışarı çıkıyorlar. Sundurmada, İyon sütunlarının önünde durup, önlerinde uzanan mavi denizi ve göğü seyrediyorlar.*** (O. Baydar 1998 s. 45).

süt yüzü ‘kaymak’ DS 3728.

süvarilikli ‘yamalı’. × ***Arkadan tutup yüzünden aşağı sıyırdığı kasketine, omuzlarında ilişik setresine ve dizleri süvarilikli pantolonuna bakarsan, ya bir gurbetçi ya bir işçi…*** (F. Erdinç 1973 s. 71).

süvari(lik) vurdur- ‘pantolona eskimeden makineyle yama yaptırmak’ DS 3728. × ***Başında eski bir kasket, sırtında kötü bir ceket, bacağında lacivert şayaktan bir kilot pantolon… Fukara, aşınmasın diyerek bunun dizlerine süvarilik vurdurmuş.*** (Kemal Tahir 1957r s. 29). × ***Ellilik bankınotları bunların içine üçer üçer yerleştirdi. Bu süvarilikleri pantolonunun dizleri delindiği için değil, icabında altlarına soygun parası saklamak için vurdurmuştu.*** (K. Tahir 2006 s. 293).

süve b. ***söge***.

süveter/süeter/sveter ‘genellikle altına gömlek veya bluz giyilen kolsuz kazak’ <İng. ***sweater*** a.m. × ***Koy onun yerine süeterimi.*** (B.S. Ediboğlu 1958 s. 27). × ***Ömer, çabuk çabuk gidip geliyor, gömleğinin üstüne eski bir süveter geçiriyordu.*** (A. Ağaoğlu 2014 s. 121).

süvük b. ***sivik***.

süy- 'uzamak, büyümek (ağaç)' DS 3729. × ***Ağaçları dersen, yeşerdiler! Birer ikişer karış süydüler. Geniş geniş yapraklı gözel ağaçlar. Gözel yeşerdiler.*** (F. Baykurt 1975a s. 112). × ***Türkünen Amarikanın Dostluk Bacasına dikilen fidanlar bir süydü, bir süydü o kadar olur! Sulama gübreleme hiç aksamıyor.*** (a.e. 120). × ***Ağaçlar böyle süyüverince, ortaya bu kadar yapı kapı çıkıverince, bu danalar tosunlar geliverince, köyümüzün ünü böyüdü.*** (a.e. 123). × ***Ağaçların diplerini, bellerini elliyorum. Düzgün düzgün ne gözel böyümüşler! Her vakit ben bunların süymesine hayran oldum.*** (a.e. 234).

(AD) **süyem** 'başparmakla işaret parmağı arasındaki uzunluk' <Mo. ***sögem*** a.m. H. Eren 1999 s. 381, DS 4715. Krş. ***sere***. ××

süysün b. ***süksün***.

(AD) **süyüm** 'bir sap iplik, kol gerilişiyle kirmene sarılacak yün' <Tü. ***süy-*** 'uzamak' +üm. H. Eren 1999 s. 381, DS 3729, TS 3640. × ***Hemen kalktı, iğneliğe gitti, bir iğne çekti. Torbadan iplik çıkardı, bir süyüm çekti. Ucunu ıslattı. İğneyi tuttu gün ışığına. Denedi ipliği.*** (F. Baykurt 1971t s. 355).

süz- I 'süzgeçten geçirmek, sıvı maddelerin tortularını süzgeçten geçirerek ayırmak' <ETk. ***süz-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 861, B. Atalay 1986 IV, 554, Meninski 1680 II, 2710, J.W. Redhouse 2006 s. 1091b, DS 3730. × ***Mey gibi süze süze revān̲ hün-i ḫalḳı iç, / Süz çeşm-i mestüŋı yine cümle cihānı ḳır!*** (Ẕātī 1967 I, 410). × ***Şu temizliğe, şu tertemiz odayı saran erince tutkunum. Pırıl pırıl kül tablalarına, güneşi süzerek içeri salıveren şu hışırtılı perdelere de, kalın yaprakları birayla temizlenip parlatılmış kauçuk denen şu bitkiye de.*** (T. Uyar 1980 s. 85).

süz- II 'dikkatli ve anlamlı bakmak, dikkatlice bakıp incelemek' ***<süz- I***. × ***O, minnetdarane ince bir hırıltı ile gözlerini süzerek bu okşanmaya arzı vücut eder...*** (H.R. Gürpınar 1939 s. 158). × ***Alır gözle bir süzdüm. Hiç söz yok, hâzâ huri!*** (S.M. Alus 1944 s. 25). × ***Kitapları birer birer süzmeye başladı: Bu Amme cüzü, bu Kırk hadis...*** (F. Erdinç 1959 s. 39). × ***Bakmadı bile, kirpiklerini eğip süzmedi bile. Yalnız dudaklarında titreşen küstah sevinç, gözbebeklerinin acıtıcı bir şiddetle ışıldaması yetmez mi?*** (A. İlhan 1963 I, s. 242). ***süzüm süzüm süz-*** 'ısrarla bakmak, incelemek': × ***Enişte, fesini kaşının üstüne yıkmış, ayağını ayağının üstüne atmış, iki parmağının arasında cigara, Ebuzarif beye metelik bile vermiyor; vermediği gibi karşıdan süzüm süzüm süzüp te zevkleniyor bile*** (S.M. Alus 1933p s. 146).

süzen avı b. ***sürek avı***.

süzenci 'sürek avı yapan, sürek avına katılan' ***<süzen***. × ***Süzen avları da posta avlarının aynıdır. Ancak bunda eşhas fazla olduğundan sarılmak vaziyeti de daha sağlam olarak yapılırsa da süzencilerin fazla bağırmaları, teneke, davul ve saire çalmaları muzırdır.*** (C. Avcı 1937 s. 222).

süzgeçli (cuvara) ‘fitreli sigara’ <Tü. ***süzgeç*** ‘süzmeye yarayan alet’ × ***“Biliyorum içmiyorsun emme şinci iç, eyi gelir. Süzgeçlilerden verecem hem. Amerikan cuvarasıdır. Zızıların, sinirine faydası olur.” “İçmem ben cuvara!” dedi Kâmile. “Ben cuvara içen avratlardan mıyım?”*** (F. Baykurt 1971t s. 40). × ***Paketini açıp bir süzgeçli sigara yaktı. Kalktı sonra. Elektrik fenerini aldı. Paltosunu taktı sırtına. Aşağıya indi. Oğlu Tuncer’le konuştu biraz***. (F. Baykurt 1971t s. 43).

süzgi ‘elek’ <***süz- I***. J.W. Redhouse 2006 s. 1091b, DS 3730, TS 3641: ***süzgi*** a.m. ××

(Argo) **süzme** ‘üstün nitelikli, tam, eksiksiz’ H. Aktunç 1998 s. 265. ××

süzül- I ‘sessiz kalmak, hareketsiz kalmak, bir şey yapmamak’ J.W. Redhouse 2006 s. 1091b, H. Vambéry 1901 s. 208. × ***Ol cüvānı ol taḫt üstünde ḳodılar, coḳ zārlığıla döndiler. Ben gitmedüm süzüldüm ḳaldum. Ol cüvān beni gördi, eyitdi: “Hey, ne icün sen ḳanuŋa susarsın? Halkıla şehre necün gitmedüŋ?” dedi.*** (Ferec v. 33b).

süzül- II ‘göz baygınlaşmak, mahmurlaşmak’ × ***Arada kadehler deveran eyliyor, neş’eler parlıyor, gözler süzülüyordu.*** (Fazlı Necip 1930 s. 20). × ***süzüm süzüm süzül-*** ‘gözlerini baygınlaştırarak bakmak’: × ***Biraz daha yetişmeye idim sahtekar herifle mercimeği fırına verecektin ha!.. Keratanın odasına girip karşısında kırım kırım kırıttın, süzüm süzüm süzüldün ha!..*** (S.M. Alus 1934 s. 206). ***süzdüm süzdüm süzül-*** ‘gözlerini baygınlaştırarak bakmak’: × ***Ama gözümle görmüşüm. Bunlar neye güler, niye süzdüm süzdüm süzülür, keklik gibi seker. Çağırıyorlar belli bir şey...*** (Aziz Nesin 1960g s. 51).

süzün- ‘düşünceye dalmak; in Gedanken versinken’ DS 4716: ‘konuşmadan durmak’. × ***Dürü, hayatın ucunda, damın merdivenine oturmuş, kardeşini de kucağına almış, süzünüyordu. Kardeşini avutmuyor, kendini avutuyordu.*** (F. Baykurt 1971t s. 135). × ***Muhtar: “Hadi bakalım Altıparmak, süzünmeyin arkadaş! Tutun da, yola doğru çıkaralım”.*** (F. Baykurt 1961o s. 140).

sveter b. ***süveter***.

-syon <Fr. ***-siyon/-syon***, Fransızcadan alınma kelimeler arasında sonu ***–siyon/-syon*** ile bitenler çoktur. Bunlar Lât. ***-tio[n]*** eki ile fiilden teşkil edilmiş nomina actionis manasında isimlerdir. Bunların tesiri altında Türkçe esaslar üzerinde argo tâbirler kurulmuştur: ***aşırmasyon, atmasyon, uydurmasyon***. b. ***aberasyon*** ⊡.

Ş

ş (ç yerine). × ***Geşdi bir yıl yine ric'at ḳıldılar/Çıḳuban Bağdada ãfet ḳıldılar.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 13). Varna: ***geş-*** (***<geçti***) ***işti*** (***<içti***) ***ãşta*** (***<ağaçta***), ***hiş te*** (***<hiç te***), ***üş te*** (***<üç te***) (J. Eckmann 1940 s. 151). b. ***iş donu***, ***işlik***.

-ş- (işteş, reziprok) b. ***iliş-*** × ***"Doğri doğri ama: Vali Paşamız acap ne yir?" Köylüler birbirine bakıştılar: "Aha, oturaklı söz! Vali Paşa ne yir?"*** (Kenan Hulûsi 1944 s. 61). × ***Tren istasyonundan uzaklaşıncaya kadar el sallaştılar.*** (H. Aytekin 1965 s. 66). Az. ***düşünüş-*** × ***Yoldaş raykom katibi, ̧hahiş edirām, bu maarif müdirindān soruşun māndān nā istāyir? Niyā düşünüşüb mānimlā? Neylāmişām ona?*** (Mirze İbrahimov t.y. s. 549). b. ***ağlaş-*** ⊡.

-ş (okşama eki) × ***Dürü, girip çıktı: "Gıçı gıçı gıçı!.." diyor köpeklere. "Akış Akış!.. Moruş Moruş!.." diyor, katmer veriyor.*** (F. Baykurt 1971t s. 365). × ***Hemen bunu evine, ikinci karısı Yeniceli Duduş'un yanına yolladım. "Duduş onu ayıldır!" dedim içimden.*** (F. Baykurt 1967a s. 243). ***nineş*** × ***Irazca gitti, sert sert çekip getirdi: "Haydi nineşim !" dedi.*** (F. Baykurt 1961ı s. 41). b. ***dadaş*** ⊡.

(Argo) **ş'aap-** b. ***şey yap-***.

şab b. ***şeb***.

şabadanak b. ***şapadanak***.

(Argo) **şaban I** 'avanak, bön, budala' H. Aktunç 1998 s. 266. × ***"Fırınlanmamış birader, iki yıl sonra pul pul olmaz mı bunun vernikleri?.." diye ben şaban, ben avanak atlatagelmişimdir. O, vazosunu övdükçe, vazocuk da "Al beni" diye gözümün içine içine baktıkça yan çizmişimdir. Daha üstüme varılınca, "İstesem de alamam, ay sonu yahu, param yok" diye kirişi kırıvermişimdir.*** (H. Taner 1954 s. 75).

şaban II 'çoban' × ***Bülüler (hindiye bizim köylü bülü der) iyice zayıfladı, yürüyemez oldular. Şaban (çoban) beş altısını vurup öldürdü aklı estikçe.*** (M. Makal 1978 s. 18). b. ***çoban***.

(Argo) **şabanlaş-** 'alıklaşmak, sersemlemek, ne diyeceğini bilememek, Şaban gibi davranmaya başlamak' H. Aktunç 1998 s. 266. ***<Şaban*** + isimden fiil yapan ***-laş-*** eki için b. ***bayramlaş-*** ⊡. × ***Dışarıdan Kel'in sesi geliyordu: "Nerden geliyorsun efendi?" Şaban, büsbütün şabanlaşmıştı: "Şeyden efendim..."*** (R. Ilgaz 2007 s. 45. × ***Piyale şabanlaşıp kalmıştı. Nasıl olurdu bu? Unutmuş muydu, yoksa mahçupluktan mı okuyamıyordu.*** (a.e. s. 102).

şabanlaştır- ‘alıklaşmasına neden olmak’ **<*şabanlaş-*** fiilinin causativum hâli, b. ***acıkdur-*** ⊡. × ***Ama, benim sorum onu şabanlaştırmış, bu kez, yalnız kendi düşünceleriyle başbaşa kalacağı bir yokuşa itelemişti.*** (S. Birsel 1969 s. 67).

şabaş/şapaş ‘çalgıcıların topladığı para’ DD 364, 1270, DS 2732, ADİL 2006 IV, 180 <Fa. ***şābāş <şād bāş!*** ‘bravo! excellent!; money thrown about at marriages or given to singers’ A. Tietze 1969 no. 112. b. ***çoba***.

şabbaheyr/şabbadanheyir/şappaheyr Az ‘ansızın, apansız’ ADDL 2003 II, 516 <Fa ***şabbaḫayr*** ‘iyi geceler’. ***şab*** ‘gece‘ + Fa. ***be*** + ***Ar.ˌhayr*** ‘iyilik’ × ***Hansı kändä girsälär, şabbaḫeyir hamısını ġırsınlar.*** (Ä. Ąhundov, Ä. Ġ. Cäfärov 2009 s. 194). × ***Onlar şappaḫeyir ġapıdan içäri girdilär.*** (Ä. Ąhundov, Ä. Ġ. Cäfärov 2009 s. 262)

şabbadanheyir b. ***şabbaheyr***.

şabıemred ‘bıyığı yeni terlemiş delikanlı grubu‘ <Ar. ***şa‘b*** ‘topluluk, kabile’ + Fa. ***izafet*** + Ar. ***amrad*** ‘yüzü tüysüz genç’ × ***Sultan Aziz devrinde, delikanlı mabeyincileri, şabıemred hünkâr yaverlerini yakıp yakıp kavuran, mirasyedi beyleri ipipullah sivri külâh eden meşhur buymuş meğerse.*** (S.M. Alus 1944 s. 119).

şabla b. ***şalba***.

şablon ‘basmakalıp, alışılmış’ <Alm. ***Schablone*** a.m. × ***Romanı yarıya kadar okuduğunu söylemişti, boş bulunup. Gazetedeki işlerden baş alamıyormuş. Senin iyi bir romancı olduğuna inancı varmış. “Harika bir kurgu, biçem, gerilim!..” Arkadan hemen: “Şablon tiplerden vazgeçip biraz da...”*** (P. Celal 1990 s. 46).

şadlık şadımanlık ‘sevinme, mutluluk’ ***şadlık şadmanlık et-*** ‘sevinmek, mutlu olmak’ × ***Abdi Ağa öldükten sonra millet şadlık şadımanlık etti, olmaya gitsin. Toprağı paylaştı. Köylü de ben de hep böyle gidecek sandık...*** (Yaşar Kemal 2004 s. 232).

şad-şalayın Az. ‘şen, sevinçle, neşeli bir şekilde’ ADİL 2006 IV, 181. × ***Elä hämin gün onlar şad-şalayın atlanıb yaylağlara çapmağda olsunlar, siz dä eşidin ġazamatın ġulluġçularından.*** (Ä. Ąhundov, Ä. Ġ. Cäfärov 2009 s. 17).

şafah b. ***şafak***.

şafak/şafah ‘güneş doğmadan önceki aydınlık’ <Ar. ***şafaḳ*** a.m. ***şafak at-*** ‘(lok. ile) korkmak, durumun farkına varmak’: × ***Bunları görür görmez, Topaçla enistede de şafak atmıştı.*** (S.M. Alus 1933p s. 148). × ***Lûtfi gene bir akşam, yatsı ezanile eve gelmişti. Bölünen yemeği yemeden yatağının içine girince Huriye hanımda büsbütün şafak attı.*** (S.M. Alus 1934 s. 41). × ***Ve bir az sonra bizimkilerde şafak atmaya başladı. Nasıl atmasın ki bu kapkaranlık ormanın içinden beş on dakika ilerledikten sonra yollar karmakarışık oldu.*** (C.O. Kaygılı 2003 s. 313). × ***Yapı-İş Federasyonu Ereğli’de protesto mitingine girişince Morison firması ve öteki patronlarda şafak atıyor.*** (F. Erdinç 1973 s. 26). × ***Az sonra da oradaki bulutların kenarları sırmalanır. Sonra da şafak atar. Memed, gün doğusuna***

baktı. Bugün öylesi bir gündü. (Yaşar Kemal 1955i I, 54-55). ***şafak at-*** '(dat. ile) aydınlatılmak, çözülmek': × ***ˬHanım bu cinâyetiŋ üzerine şafak attı. Artıḳ aramızda mechûl ḳalmadı...*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 349). ***şafak sök-*** 'ortalık aydınlanmak': × ***Şafaḳ henüz söküyordu. ˬHafîf bir sis, açılmaya meyyâl ḳoyu bir ḳurşunî renk ile şehriŋ ṣuları üzerine aġır aġır inerek ḳarşı sâḥiliŋ ˬhuḍûḍ-ı imtidâdını örter gibi yayılıyordu.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 78). × ***Ertesi sabah şafak sökerken kolumu biri dürtüyor. Gözlerimi açtım; benimki.*** (S.M. Alus 1944 s. 65). × ***İkimiz, erkencecik odamıza çekilip yarın sabah şafak sökmeden Ayastafanosa dönecek, gazinocuya teslim ettiğimiz çarşafları giyecek, ilk trenle evimize gidecektik.*** (a.e. s. 183). ***şafakla (beraber)*** 'ortalık aydınlanırken, ortalık aydınlanır aydınlanmaz': × ***Sonra şafakla beraber çekilir, giderler.*** (R.H. Karay 1939 s. 89). × ***Gece yarısından sonra geliyor, şafakla beraber gidiyordu.*** (Sabahattin Ali 2002k s. 110).

şafakla- 'süzmek' <Ar. ***şafaḳ*** + isimden fiil yapan ***–la-***. × ***Bunlardan bir iki tanesi Çat köylüsünü şöyle uzaktan şafakladı. Çat köylüsü de hödükleyerek uzaktan onları şafakladı.*** (H. Aytekin 1965 s. 20). × ***Bu kez ellerinde dürbünler vardı. Bizden yana dönüp şöyle bir şafakladılar, aralarında konuşup gülüştüler.*** (a.e. s. 42).

şafaklama 'eli göze siper ederek bakma'. <***şafak*** + zarf eki ***-lama*** b. ***aykırılama*** ⊡. ***bir şafaklamada*** 'elini göze siper edip bir bakınca, bir bakışta': × ***Yan Memiş, köye girenin şehirli mi, köylü mü olduğunu bir şafaklamada uzaktan tanır.*** (H. Aytekin 1945 s. 58).

şafaklayın/şafakleyin 'hava ağarırken' <Ar. ***şafaḳ*** + İsimden zaman zarfı yapan ***-leyin*** genişlemesi b. ***akşamleyin*** ⊡. × ***Ertesi günü şafakleyin vardiyası geldi mi gider, uyandırırdım.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997a s. 65). × ***Şafakleyin denizin kıyısına vardı*** (Halikarnas Balıkçısı 1947 s. 113). × ***Hacı bizi çok severdi, diye saçlarını başlarını yolmadılar. Sahip olduğu han, hamam ve dükkânın kılı bile kıpırdamadı. Gün şafaklayın yine eskisi gibi doğdu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1954y s. 75). × ***Bu ikinci ses, horozunkini Tatarağası gibi yaya bıraktı. Şafakleyin turşu satan bu deli kimdir diye çok merak ettim.*** (Halikarnas Balıkçısı 1995 s. 207). × ***Ama bana bir şey söylemedi. Bir çay daha ısmarladı şafaklayın. Çayın demli, tavşan kanı, billur kırmızısı olması için de çaycıya bir iyice çıkıştı***. (Yaşar Kemal 1971bd s. 637). ***şafah beŋle-*** 'şafak sökmek': × ***Mâradan dışarı çıḫdı. Şafaḫ beŋliyordu. Garşı dâda bir duman tütüyordu.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 202).

şafakleyin b. ***şafaklayın***.

şaft I 'makinenin hareketini öteki parçalara aktaran, ucuna dişli çarklar, tekerlekler veya pervane bağlanan demir mil' L. Gürçay 1943 s. 356, A. Ergür 2002 s. 250 <İng. ***shaft*** a.m. × ***Biraz ilersi iskeleydi. Mendireğin durgun denizine açılıyordu. İki kişi motorun şaftını takmaya uğraşıyordu tekneye.*** (A. Özyalçıner 1991 s. 62).

(Argo) **şaft II** 'erkeklik organı' H. Aktunç 1998 s. 266. ××

şaful 'bal teknesi, küçük tekne, büyük su kabı; düşüncesiz' Meninski 1680 II, 2750, DS 2733, H. Eren 1999 s. 383 ××

şah I/şeh ‘padişah, hükümdar’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 265 <Fa. ***şāh*** a.m. × ***Faġfūr ‘izzet ėtdi; buyurdı: dükeli ulular ḥāżır geldiler. Gėrü˘hön dökdiler, yėndi götrüldi, şehe du‘ā olındı.*** (Ferec v. 135b). × ***˘Horāsān ilini dutmışdı Behrām, / Ki şāhdan çoḳ aġı yutmışdı Behrām / Ki iglik vėribidimişdi şeh aŋa.*** (Fąhrī 1974 s. 286 no. 634–635). × ***Şeh aŋa girdi, ḳapu yapdı muḥkem.*** (Meḥmed 1965 s. 126 no. 2714). × ***Na‘ra urup anda paşa depdi at/Ḥamle ḳıldı küffāra şāh-ı ġuzāt.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 48). × ***Desinler şahın bağı var, üzümü yok yarpağı var*** ‘faydası olmasa da namımız yürüsün’: × ***Kesin, susun! Camı yapmak bizim için yasak savmak. Desinler şahın bağı var, üzümü yok yarpağı var.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 78). × ***—Şāhın atı sana bakmış ‘şansın varmış, şans yüzüne gülmüş?’: × O zaman burunlarımız böyle değil, o anda ḳoḳuyu çaḳdık: Ben üşenmedim. “Tefārīḳ” ile vuḳū‘ bulan tramvay seyāḥatini de aŋlatdım. Bu def‘a üçüncü eğlendi. -Şāhıŋ atı ṣaŋa baḳmış!.. Ma‘rifet göz göze, burun buruna, diz dize gelmekdedir. Demesin mi?.. Oo.. Bizim arḳadaş işi azdırmış... Görüyorsuŋuz a... neler söylüyor.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 61).

şah II ‘dal, budak, filiz; parça’ DS 27333, ADİL 2006 s. 184 <Fa. ***şāḫ*** a.m. × ***Yol yaraġın düzdüm, sacumı iki şāḫ eyledüm, silāḥ geydüm, bir keşīde-güş küşāde-düş... ata bindüm, Kişmīrden cıḳub Ḳınnavca yüz dutdum*** (Ferec v. 108a). × ***—Şahları kesme, kurur. Kırmadan yavaş yavaş bük ve öteki yamru yamru dalların arasına sok. Makas kullanma, bu ağaç yara kaldırmaz dedi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997a 163). × ***Ġālāmä ağaçlar kimi şaḫ vä nazik bädänli Şirzadı içäri buraḫdı.*** (ADİL 2006 IV, 184).

şah III b. ***şak***.

şahâb b. ***şehab***.

şah ahengi ‘Türk müziğindeki ahenk sisteminde yegâh perdesinin dizinin VI. derecesi hâline gelmesi’: × ***Siŋirlerim şāh āhengine çekilmiş saz kirişleri gibi gerilir, gerilir.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 384).

şaha kalk- ‘at şahlanmak, arka ayakları üzerinde durmak; coşmak, aşırı artmak’ DS 2734 <***şah II*** + Dat. eki ***-a*** + ***kalk-***. × ***Mantıksızlık şaha kalkıyordu: Faraza benim senaryoda, bir hırsız, evin penceresinden girerken bir vapur, projektörünü binaya çeviriyor. Fotoğrafçı da bundan istifade ederek resim çekiyor.*** (Vâ-Nû t.y.). × ***Kılıçlar şakırdıyor, atlar köpük içinde şaha kalkıyor.*** (T. Güner 1951 s. 56). × ***At şaha kalkmış. Üstünde tunçtan bir adam. Günahı obalı söylüyenlerin boynuna, bu tunçtan adamları Gazi Paşa hazretlerine benzetirler, bilmem aslı var, bilmem aslı yok.*** (F. Baykurt 1959y s. 70). Az. ***At birdān şahä ġaḽhdı.*** (ADİL 2006 IV, 182).

şahbaz/şahpaz ‘yiğit, yürekli, atılgan’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 266, DS 3734 <Fa. ***şāhbāz*** ‘a royal falcon’ F. Steingass 1930 s. 726. ***şahbaz çık-*** ‘üstün çıkmak, erken davranmak, hızlı davranmak; yürekli olmak’: × ***Avratlar bunnarın ḳahdığını görünce içinnen birisi dėdiki avratların, gendilere, tenbel orusbılar, ėr yatdīz, gėce galdīz. Ėrkeklerden evvel ḳaḳmıya ḥazırlandıḳ ėrkekler bizden şaḫbaz***

çıgdı. (A. Caferoğlu 1945 s. 159). × ***Ben soracīydim saŋa, o benden şaḫbaz çığdı, o sordu.*** (a.e. s. 160).

şahbazlık ‘yiğitlik, yüreklilik’ <Fa. ***şāhbāz*** + Nomen abstractum yapan ***-lık*** eki, b. ***ağırlık*** ⊡. × ***Ne yapsa beğenirsiniz? Huriye’nin başını iki avcunun arasına alınca, bağrına bastı. Hem de az daha o da ağlayacaktı. Dudaklarının titrediğini gördüm. Bu, doğrusu pek kötü. Sakın Huriye’nin takımından olmasın? Gençliğine, şahbazlığına yanarım doğrusu, diye anlattı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1952 s. 63).

şah beni ‘kel türü’ × ***KAYTAS — (Devam’la) kazan yaması kel, tepe buğruğu kel, haşhaşi, şimşeği, pulpuli, şah beni, kaz otlağı, domuz dürtüğü, bıcılgan kel, dazlak.. Balaban — Bu ne kadar kel imanım.. KAYTAS — Onun için kudretlû hünkârım beni bütün kellere baş etti.*** (Musahipzade Celal 1936ba s. 33). ***…kazan yaması ve tepe buğruğu ve haşhaşî ve şimşekî ve pulpulî ve şah beni ve kaz otlağı ve domuz dürtüğü ve bıcılgan ve dazlak ve dahi evasıt olan kellerin herbirisinden re’sen olageldiği kanunu kadim ve âdeti müstahsenei kad’im üzere cizyelerin em’ü tahsili için…*** (a.e. s. 34).

şah bezi ‘bir kumaş türü, şahi bez’ A. Ergür 2002 s. 250. b. ***mermerşahi***. ××

şah damarı çatla- ‘utanma duygusunu kaybetmek’ × ***“Hem Ali efendi, babam yaşında adam! Ona ne diyebilirim ki? Ne diyebiliriz? Ha insanda ar haya olmalı biraz. İnsanın şah damarı çatlamalı ki bu biçare ihtiyara söz söylesin! Alimallah dili kurur adamın… Kökünden kurur hem de…” Sözlerinin etrafta tesirini kontrol etmek için lâzım olan kuvveti, boyun kemiğini oynatarak aradı. Ümitle gözleri parladı.*** (Yaşar Nabi, Konur Ertop 1982 s. 181).

(AD) **şahı-** b. ***şakı- II***.

şah-ı mârân b. ***şahmaran***.

şâhid-i bâzâr ‘çarşı güzeli, ayağa düşmüş’ <Ar ***şāhid*** ‘güzel kadın, yakışıklı erkek’ Fa. ***izafet*** + Fa. ***bāzār*** F. Steingass 1930 s. 727. × ***Alınup naḳd-ı dil aldurma destüŋden ṣaḳın/‘Ārıżın eylerse her bir şāhid-i bāzār ‘arż.*** (Nev‘ī 1977 [16. yy.]. s. 354). × ***Nev‘iyā virme göŋül şāhid-i bāzār olana/Cevher-i mihr ü maḥabbet ḳatı nā-yāb gibi.*** (a.e. s. 506).

şahika ‘zirve, dağ zirvesi’ <Ar. ***şāhiḳa*** a.m. × ***Kan ve ölüm şahikalara yükselir / Ay, kinle doğar yıkılmış âbidelerin kertenkelesine doğru, / Meyvasız erik dallariyle sarhoş.*** (F.H. Dağlarca 1951 s. 59).

şahin-şongar ‘şahin’ ADİL 2006 IV, 235 <Fa. ***şāhīn*** a.m. F. Steingass 1930 s. 727 + ***şungār*** ‘A royal falcon’ F. Steingass 1930 s. 763). × ***Şahin-şonġar bir tārlana sāyyadam/Dövrāsindā dolanıram dāmadām.*** (Xalġ dastanları 2005 I, 295). × ***Şahin-şonġar bāy oğlunun ġolunda/ Seyrağıblar hām sağımda, solumda.*** (a.e. I, 300). ***şongar*** ‘şahin’: Az. ***Gözāllār gözāli, gözāllār ¸hası/Silindi, ġalmadı könlümün pası,/Sināni bānzātdim şonġar yuvası/Oğlan paltarında ġıza rast geldim*** (Azärbaycan dastanları 2005 I, 94). × ***Mān aşığam şonġara/ Şahin gārāk şonġara/Cik-cik deyān sārçālār/Neylār şahin-şonġara?*** (Azärbaycan dastanları IV, 2005).

şahit ‘tanık’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 266 <Ar. ***şāhid*** *a.m.* (/şhd/ kökünden). × ***“Kişiyi nasıl bilirsin? Kendin gibi” meselince, hatunelerin hepsi tazenin ırzına, iffetine fisebilillah şahit; handiyse ard eteğinde namaz kılacaklar.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 27.XI.1943). (***kırk) şahit lazım*** ‘inanması zor’: × ***Nasıl ki yine o gecelerde bülbül gibi öten, etrafa iltifat ve nezaket saçan ağızların bir kaç saat evvel hamal gibi kavga ve küfr eden ağızlar olduğuna inanmak için kırk şahit lâzımdı.*** (R.N. Güntekin 1930 s. 95).

şahla- ‘şah olarak tanımak’ Fa. ***şāh*** + Tü. isimden fiil yapan ***–la-*** genişlemesi, b. ***acabla*** ⊡. × ***Ḳabül ėtmişvenin şahlayu anı/Ḳulı oldum ḳoyup yolına cānı.*** (Faḫrī 1974 [1367] no. 657).

şahlan- ‘şah gibi davranmak’ <Fa. ***şāhla-*** fiilinin refleksivum hâli. b. ***acınll*** ⊡. × ***‘Ālem aŋa gerçi oldı zīr-i dest/Şāhlanmaz dutar ol gendüyi pest.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 102).

şahmaran/şahmeran/şehmeran ‘ejderha, belden aşağısı yılan, üstü insan şeklindeki yaratıkların şahı’ <Fa. ***şāh-ı mārān*** ‘yılanların şahı’ × ***Şāh–ı mārānı boġazlasun, başında noḫud ḳadar mühresi vardur. Andan anı cölmekde duzıla biraz bişürsün. Üstüne gelen yağı cem‘ ėtsün.*** (Ferec v. 61a). × ***Ol mürġizāruŋ ortasında bir ulu aġac vardur. Ol aġacuŋ üstünde bir ulu yuva vardur. Ol yuvada şāh-ı mārān olur. Ol görinen rüşenlik şāh-ı mārān nūrınuŋ ‘aksindendür. Andan gendözini şāh-ı mārāna duydurmasun, bir gizlenecek yerde gizlensün, ḳolay bulduġı dem şāh-ı mārānı bir oḳıla atsun. Eger doḳınacaḳ olursa elbette yėre düşse gerek.*** (a.e. v. 61a). × ***Gerik derili çukur yanağının ortasından sağ kulak memesine doğru uzanan üzeri henüz kabuklanmış yara izi yosmanın yüzünü büsbütün acayip gösteriyor. Zaten şah imiş, şimdi şahı meran olmuş!. Tam bir Koska dilberi. Sıra sıra bit sirkelerile savaklı saçlarını enseden omuzlara doğru demet demet serpmiş***. (Cemal Refik, Mahkemelerde, Akşam gaz. 27.3.1944). × ***Kökü kuruyasıcalar! Kara Şali eniştem de nerden bir öldürdü o Şahmaran donuzunu? Sülâlemize düşman kesildiler.*** (F. Baykurt 1959y s. 34). × ***Bir de büyük Şahmeran hikayesi var. Nankörlük üstünedir. Bir padişah dermansız bir derde tutulur. Onu iyi edecek bir tek ilaç var, o da yılanlar padişahı Şahmeranın gözleri. Şahmeran nerede? Yerini kimsecikler bilmez. Yalnız, Şahmeranın iyilik yaptığı, yılanların öldürülmesine bırakmadığı bir insanoğlu var. O yerini bilir Şahmenranın. Gider yerini söyler. Yakalarlar Şahmeranı. Öldürürler.*** (Yaşar Kemal 1959 s. 10).

şah-mat ‘satrançta yenmek’ <Fa. ***şah-mat*** a.m. F. Steingass 1930 s. 728. ***şāh l + māt*** a.m. <Ar. ***māta*** ‘öldü’ (/mvt/ kökünden). × ***Şöhret āfetdür gözet şaṭrenci kim/Şehden ayruġa gelür mi şāh-māt.*** (Necātī Beg 1963 s. 28). × ***Manṣūbe ile sürdi ruḫ üzre piyādesin/Şeh-māt itdi ‘ālemi ferzāne beŋlerüŋ***. (a.e. s. 284).

şahmayı balığ Az. ‘Hazar, Karadeniz ve Azak denizlerinde görülen bir cins balık’ <Rus. ***şemaya rıba*** a.m.? × ***O, atasının müğabilində ġara ḳıvrım saçlı, göyümtül gözlü, gülüncā ovurdları çalalanan, şahmayı balığ kimi pāhmayılaşıb partlayan, āldā çātin duran, “huv-huvla”***

ġanadlanan, säs-küy salıb, ġışğırığ ġoparan ġardaşını ġıdığlayır. (S. Rähimov 2005 I, 122).

şahmeran b. ***şahmaran***.

şahna/şahne 'öşürcü; zabıta müdürü, subaşı' J. Redhouse 1890 s. 1117, DS 3734, A. Caferoğlu 1943 s. 255 <Ar. ***şiḥna*** 'zabıta, polis' (/şḥn/ kökünden), H. Wehr 1985 s. 636. × ***Beni öldürse öldüriridi. Hīc intiḳām ėtmezidi şaḥne vu mīr.*** (Ferec v. 105a). × ***Ol arḳa yükini dırmaclandum. Elinde bıcaḳ öŋince gider. Ben ardınca giderem. Bāzār restesine oğraduḳ. Gördük: bir meş'ale belürdi. Şehr şaḥnesin bir nice atluyıla gezermiş.*** (a.e. v. 111a). × ***Eyle olsa ḥükkām ẓāhir, recm zācir: Buyurdılar: ḳāżī vu şaḥne vu nāyib u muḥtesib gişileri ol bīçāre 'avratı rüsvāylıġa meydāna iletdiler.*** (a.e. v. 175b). × ***Üstelik geçen sene bir şahna (öşürcü) geldi. Muhtarla elele vererek köyük kasıp kavurdular.*** (H. Aytekin 1945 s. 42).

şahne b. ***şahna***.

şahniş 'balkon' <Fa. ***şāhnişīn*** 'şahın oturacağı yer, sarayda şahın kendini halka gösterdiği balkon' F. Steingass 1930 s. 728. × ***Karanlık, harap ve dar bir sokağa saptılar. Sağ kolda bir tek, büyük, tahini boyalı tahta konak vardı, ileri doğru çıkan şahnişi, karşısında bir yıkık duvar üstünden sokağa doğru eğilen büyük bir ağacın dallarına o kadar yaklaşıyordu.*** (Peyami Safa 1931 s. 73). × ***Daima, şahnişin sağ tarafındaki pencerenin arkasında oturur ve tesbih çeker; dudakları daima hafif bir dua ile kıpırdar.*** (a.e. s. 74). × ***"Bize bakıyor!" diyorlar, birbirine sokularak şahnişin altına doğru kaçıyorlardı, sonra bir hayale karşı bir an duydukları esaretin tuhaflığını hissederek gülüşüyorlardı ve bu ani sevinç içinde kucaklaşıyorlardı.*** (a.e. s. 75). × ***Neriman, Şinasi'yi tanıdığının ikinci senesi, ilk defa bu sokakta, şahnişin altında gözlerini kapayarak ve kızararak dudaklarını ona uzatmıştı.*** (a.e. s. 76). × ***Kiminin kaplamaları biraz daha kararmıştır, kiminin şahnişini biraz daha yumrulmuştur.*** (Peyami Safa 1937 s. 14).

(AD) **şahpaz** b. ***şahbaz***.

şahrem şahrem/şerham şerham 'dilim dilim, parça parça' <Ar. ***şaḥr*** 'yarık'. Şemseddīn Sāmī 1318 II, 771. × ***Halacağım, Allāh vermesin, çocuġuŋ ayağı şerḥām şerḥām olmuş ḳanları akıyordu.*** (Aḥmed Rāsim 1927 s. 118). × ***Onun vücudünü, çürük dişlerini, çolak elini, lime lime kravatını, şahrem şahrem redingotunu görmiyen mevcut mudur?*** (S.M. Alus 1933p s.17). × ***Benim içimde ipek gömlek, sura don; üstümde akmış başörtüsü, şahrem şahrem maşlah; çıplak ayaklarımda ökçeli terlikler...*** (a.e. s. 119). × ***İçine bir yığın düzgünlü, rastıklı kadın doldurulmuş bir öküz arabası; arabacının ve ispirin ellerinde üvendireler, öküzün yerinde de Hasip paşa... Oturacak yeri şahrem şahrem, tekerlekleri param parça, beygiri patlıcana dört değnek sokulmuş bir faytonda, Tayfur Şani bey...*** (a.e. s. 241).

şahşah ‘akide şekeri‘ DS 3738. × ***Bu gızı da altın beşihlere, bülbülernen şahşahlarnan nasıl besliler. Gız onbeş yaşına girmeden bir topal leyleh gelir, düğürçü taşına oturir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 169).

şahşahı/şakşah/şakşak/şakşakı ‘değirmen çakıldağı; sallanınca içindeki küçük taşların ses çıkardığı çocuk oyuncağı, çocukların mısır sapından yatıkları ses veren bir oyuncak‘ DS 3735, 3737, ADİL 2006 IV, 186, Erm. ***ç‘axç‘ax*** R. Dankoff 1995 s. 188 no. E165.

şahtiye/şehdiye ‘başı talimarlı ve narin yapılı usuna‘ L. Gürçay 1943 s. 357. × ***Eğer deryâ tarafından gidelim dirsen limanında yirmi otuz kıt’a firkate şahtiyeleri vardır. Bizi bırakmazlar. Bize bir kayık olduğı takdirde anınla kaçarken sabah oldukta bizi bulamayup ve deryâda kayığı görüp iki üç dâne firkate ardımızdan koyup yetişmeleri mukarrerdi.*** (Ş. Elçin 1976 s. 193).

şahul/şakul/şakula ‘benna terazisi, pandül, sarkaç‘ Meninski 1680 II, 1763, L. Gürçay 1943 s. 357. R. Dankoff 2004 s. 249 <Ar. ***şāḳūl*** ‘Beilot, Senkschnur‘ H. Wehr 1985 s. 668, Fa. ***şāhül*** ‘a plumbl-line; a pendulum‘ F. Steingass 1892 s. 728.

şairiyet ‘şairlik‘ <Ar. ***şā‘iriya*** a.m. × ***Bu iki hödük, bulunacaḳ defīneniŋ ḥiṣṣelerine ayrılacaḳ servetle kendi şā‘iriyetlerince aġızlarını ṣulandıra ṣulandıra biŋ türlü ḫayālāt ḳurmaḳda iken araba virān şehriŋ vāsi‘ ḫarābelerinde, gecenin o sa‘atinde cinler top oynıyan bir tenhalığın hüznü içinde yoluna devām ediyordu.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 72).

şak ‘parça, bölüm, dilim; vajina‘ DS 3735 <Ar. ***şaḳḳ*** ‘yarılma‘. H. Wehr 1985 s. 666. × ***Bu bir ḫıyārı ‘avratuŋ şaḳḳına soḳdı.*** (Ferec v. 221a). × ***iki şaḥ eyle-*** ‘ikiye ayırmak‘: ***şak et-/şak kıl-*** ‘ayırmak‘ DS 3735. × ***Elüŋe āyine al, yüzüŋe baḥ,/Kiçi barmaḥ nice ḳılmış ayı şaḳ?*** (Ḳāżī Burhānüddīn 1980 s. 8). ***şak ol-*** ‘yarılıp iki parçaya ayrılmak, çatlamak‘ DS 3737. × ***Anam anam!.. çocuğun bıngıldağına bıçak vurdurmaya giderken Kılığa rastgeldim. Akşam oldu yattı çocuk. Ona rast geldiğimi de unutmuşum. Tam doksan gün sessiz sedasız yattı. Sonra Adive’ye kurşun akıttırdım. Kurşun tam dört şak oldu. Adive dedi ki: “Zamanında öfeletmemişsiniz, nazar kalbine işlemiş çocuğun, ölür”.*** (M Makal 1954 s. 74).

şaka ‘eğlenmek amacıyla muhatabını kırmayacak şekilde yapılan hareket, söylenen söz, latife; bedbahtlık, utanmazlık‘. Meninski 1680 II, 2832. × ***Haftada bir def‘a gelüb her birerlerümüze ṣüreti iltifāt ve gün-ā-gün şaḳa ve laṭīfeler ėdüb...*** (‘Alī ‘Azīz 1268 s. 144). × ***Affedersiniz ama bu şakaya eşek şakası derler***. (İsmail Galib 1932dk s. 18). × ***Fatuş, amma horozlandın ha!.. Sen bâlim şakadan anlardın; ne oldu sana?*** (R. Enis 1935 s. 57). × ***Böyle şaḳa olu mu? Bak bėn ifdar vaḳdı oruc āz şehere gada gitdim, geldim! dėye Mırtazaya ökelenmiş.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 12). × ***“Elini önüne kapat da ardını bana dön oğlum.” Selim’in bu sözüne Rıza yarı şaka, yarı sert karşılık verdi: “Al babayı, çok mu özledin?” Önünü çevirdi, gösterdi.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 19). × ***Dedikodular, açık saçık pis şakalar, hikâyelerle yorar insanı.*** (P. Celal 1991 s. 306). ***şaka değil***

'gerçek, ciddiye alınması gereken bir durum': × ***Aman efendim, şaka değil, ingirik şingirik.*** (Aḥmed Vefîḳ Paşa 1933ia s. 24). × ***Şaka değil, islâm emperyalizmi yapıyoruz.*** (F.R. Atay 1938 s. 69). × ***Muavin olarak da nereden bulduysa buldu, bacakları çarpık, yüzü simsiyah, saçları tabiattan pis, mendebur, fakat bir dünya değecek kadar iyi ahlaklı bir oğlancağız buldu. Ruhi Kaptan, şaka değil para kazanıyordu. Küçük memleketin şehirle olan bütün münasebetini hemen hemen yalnız o temin ediyordu.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 23). × ***Fakat amcam "Yarın sana bir kayık yapayım da gör" deyince dünyalar benim oldu. Şaka değil, amcam serdümen davut bana bir gemi yapacaktı.*** (Halikarnas balıkçısı 1946 s. 7). × ***Yine de tehlikeyi kanıksayamıyordu insan, şaka değil ölüm bu. Alnında ya da yüreğinde giderek ağırlaşan sıcaklık, ve elveda dünya!*** (A. Ümit 1993 s. 48). ***şaka bir sitem*** 'şaka olarak yapılmış sitem': × ***"Ceylanımı ürküttünüz!" diye şaka bir sitemle ayağa kalkmıştı.*** (K. Bilbaşar 1943d s. 45). ***şaka et-*** 'şaka yapmak, şaka olarak takılmak': × ***Baba, gittin de beni elin Kürdüne tardına verdin. Söz anlamıyor, bilmiyor. Ben şaka ediyorum, o etmiyor, üç tane de dişimi kırdı.*** (S. Sakaoğlu 1973 s. 376). × ***Adam şüpheli şüpheli, yüreği ikircikli, şaka mı ediyor yoksa ciddî mi diye Durdu'nun gözlerinin içine yaltaklanan bir köpek sevimliliğinde gülümseyerek bakıyordu.*** (Y. Kemal 1955i I, 111). ***şaka götür-*** 'şaka kaldırmak, şakaya gelmek, kendisine şaka yapılabilmek': × ***Mesele hiç şaka götirmeyeceği için silkindi. – Pek farkında değilim gözümün bebeği. Lokomotif gibi içeri saldırdı. Herkes, hallaç pamuğu gibi bir tarafa...*** (S.M. Alus 1934 s. 351). × ***Ayol, yüreğime mi indireceksin? Ben meraklı, vehimli kadınım; çarpıntım tutuyor. Hayvan şaka götürür mü? Bir ürküverip azarsa, şahlanmağa kalkarsa, derenin içine tepe taklak mı olacağız?*** (S.M. Alus 1933p s. 8). ***şaka kaka oluverir*** 'şakalaşırken kavga çıkar': × ***"Onun intihar edebileceğine hiçbir zaman inanmadım aslında. Yaşamı çok severdi: Ölüm oyununa tutkun bir çocuktu o yalnızca. Gene de korkuyorum" Gözlerini kuruluyor. "Eee işte" diye araya giriyor Aysevim kabaca. "Boşuna dememişler şaka kaka oluverir diye...?"*** (İ. Aral 1994 s. 96). ***şaka kaldır-*** 'şakadan rahatsız olmamak': × ***–Siz, onun hiddetine şiddetine bakmayınız. Ayfer Hanım! Takılmasak, şaka etmesek belki o zaman darılır. Sabbek, bahsin değişip vaziyetin kurtarılmış olmasına memnundu: —Haldun Bey, çok şaka kaldırıyor.*** (Mahmut Yesari 1932 s. 225). ***—Ne o darıldın mı şimdi bana? —Ne yapayım, sen şaka kaldırmıyorsun ki! —Peki... Madem öyledir, şimdi ben de seninle şaka yapacağım, razı mısın?*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 124). × ***Oğlanı yanına aldığına seviniyordu şimdi. Kötü çocuk değildi. Şaka kaldırırdı. Hiç olmazsa onunla rahat gülüp, istediği gibi deli dolu konuşabiliyordu.*** (P. Celal 1978 s. 31). × ***Bir de titizlenmeye başladı ki, eskisi gibi şaka da kaldırmıyordu: Dalayıp duruyor kim gelirse önüne!*** (F. Baykurt 1971c s. 340). ***şakası yok*** 'şaka değil; dediğini yapar, tehditlerini şaka olarak söylemez; ciddi, gerçek': × ***Amān birāder istiksār ve tereddüd etmeyiŋiz. Ḥażretiŋ şaḳası yoḳ... Beş yüz lira kerimeleriŋiziŋ ḥayātlarından ḳıymetdār mıdır?*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 47). × ***Bunları en ziyāde yıldıranlar Ḳıyaḳlar idi. Çünki Ḳıyaḳıŋ şaḳası yoḳdur. Çekdiği gibi urur. Ne-***

resinden? Neresi bıçağınıŋ ucuna gelir ise, neresini ṭabancasınıŋ nişāngāhı beğenirse! (Aḥmed Rāsim 1926 s. 331). × ***Ne incitiŋ, ne de inciniŋ! dedim. Gördüler ki şaḳam yok, selām vermeden yanımdan def' olup gittiler.*** (M. Yesari 1928 s. 51). × ***Arz odasında Paşa Babamı bekliyeceğim.. huzuru hümayuna ayak öpmeğe gitti. Şimdi gelecek. Hizmette kusur etmeyin ha… Paşa Babamın hiç şakası yoktur ha…*** (Musahipzade Celal 1936pp s. 91). × ***Kulüp binasının önünde durduk. Fakat hayret! Kulübün büyük, tahta kapısında kocaman bir kilit. —Bu da nesi? İlkpeşin Yirmialtılık atladı. Dalga mı geçiyorsun? demek isteyerek kilidi yokladı. Kilidin hiç şakası yoktu. Yorginin endişeyle büyüyen gözleri, insana korku veriyordu. Kilidin hiç şakası yoktu.*** (Orhan Kemal 1949b s. 119). ***şakasız bir adam*** 'şakadan anlamayan, çok ciddi': × ***Gitmem desem evimizin yanı başında o ḳanlı, bıçaḳlı, ṭabancalı inişte var. Şakasız bir adam. Gitsem, ṣabaḥdan aḳşama ḳadar Hāşīmde falaḳaya yıḳacaḳlar.*** (Aḥmed Rāsim 1927 s. 93). ***şaka şukası yok*** 'şaka değil; dediğini yapar; ciddi, gerçek': × ***Şaka şukası yok, mis gibi sarhoş... Koluna girdim; güçlükle sandala geçirebildim.*** (S.M Alsu 1944 s. 63). ***şakaya boğ-*** 'çok şaka yaparak bir şeyi unutturmak': × ***Allah aşkına beni rahat bırak; siz içeride eğlenin! diyordu. Kandilzade, şakaya boğuyordu: —Metelik verme gözüm, herhalde rakının tesiri. İçeri gel bak ne alaylar oluyor?*** (S.M. Alus 1934 s. 323). ***şakaya gelme-*** 'şaka kaldırmamak; şaka yapılacak durumda olmamak; ciddi olmayı gerektirmek': × ***Sandalcı aradığımdan âlâ düştü. Yani yaşlı, sakallı. Zira bu gibi dalavereli gezintilerde hiç şakaya gelmez. Genç, bıçkın kayıkçı başa belâ olur.*** (S.M Alsu 1944 s. 61). × ***Azim telâşta da kalmışlar ise de ne çare, Tahir Paşa şakaya gelmez, mücerret gitmeli.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 377). ***şakaya getir-*** 'ciddi bir konuyu şaka gibi söylemek': × ***Misafir odasında eski bir maroken koltuğu var. Telleri fırlamış, kıtıkları sarkmış. Savcı yardımcısı şakaya getirip. "Hükûmetin hangi odasından sırıkladın bunu?" dedi.*** (İ. Tarus 1955 s. 200). ***şaka yapma-*** 'şakalaşmak, şaka olarak takılmak': × ***Sırtımdaki paçavralardan bir parça yırtıp adamın kabasaba yüzüne örttüm. İçim yine rahat vermedi, bezi bir ucundan kaldırdım; İlyas usta şaka yapmıyordu, hakikaten mortuyu çekmişti.*** (F. Baysal 1944 s. 206). × ***Ev sahibi ayağa kalkar, son bir atılımla geceyi kurtarmaya girişir; soğuk bir şaka yapar sıradan bir olay anlatır.*** (T. Uyar 1980 s. 7). ***şakaya söyle-*** 'şaka olsun diye demek': × ***Başıŋız var olsun, ḳadınım! 'Ālicenāblığınızı bilme miyim? Ben şaḳa söyledim.*** (E.E. Talu 1928 s. 49). ***şakaya vur-*** 'ciddi değilmiş gibi davranmak, alay için yapıyormuş gibi davranmak': × ***Ṣuṣ, o baḥsi̯ hīç açma... Hani şaḳaya vuruyorum ya, vallāhī içimden ḳan gidiyor.*** (M. Yesari 1928 s. 72). × ***Hayri, ġavġa ile bir şey ḳazanamayacağını aŋlamışdı, şaḳaya vuraraḳ belki bir ipucu yaḳalayabilirdi.*** (a.e. s. 159). × ***Genç kız ilerledi, suçlu suçlu oturdu. Şakaya vurmak ister gibi: —Bakalım, daha neler icat edeceksin? dedi.*** (Mahmut Yesari 1932 s. 135). ***şakayı bırak-*** 'şaka yapmayı kesmek, doğruyu söylemek, ciddi olmak': × ***Ben boyuna: —Atma!.. Şakayı bırak!.. Vazgeç!.. diyedurayım, yeni güveyimiz gene dediğinde...*** (S.M. Alsu 1944 s. 20). ***şakayı kaka et-*** 'şakayı kötü sonlandırmak, şaka yaparkan kavga çıkarmak': × ***Ve ekseri-***

ya tahammülün fevkine çıkarak şakayı kaka ederiz. (H.R. Gürpınar 1943 s 251). b. ***eşek şakası***.

şakacıktan ‘şaka olarak’ × ***Başımı da şöyle yastığa doğru şakacıktan eğdim.*** (S.F. Abasıyanık 1948 s. 58). × ***Kahpenin canı pek iğretiymiş, ne dersin, şakacıktan çıkıvermez mi? Al sana on beş yıl kürek cezası...*** (K. Tahir 2007 s. 88). ***şakacıktana vur-*** ‘şaka yapıyormuş gibi davranmak’: × ***Nevale zembili Recep’in kucağında mı? Öyleyse, şakacıktana vurup, üç beş yudum yuvarlar ille!*** (M. Eloğlu 1957 s. 45). b. ***yalancıktan***.

şakak ‘elmacık kemiğinin üstünde, göz, alın ve yanak arasındaki bölge’. şakak lâdeni ‘yapışkan’ × ***Seni utanıp arlanmaz, Allahtan korkmaz, fırında sütlâç, cam göbeği, çıban gözlü, şakak lâdeni karı!*** (İsmail Galip 1932mb s. 11–12). ***şakak ladeni gibi yapış-*** ‘peşini bırakmamak, yanından ayrılmamak’: × ***ŞEKÛRE —Kuzum Çelebi şakak lâdeni gibi bu kıza yapışma. SARIM —Cici anneciğim... şimdi ben ne yaptım da darılıyorsunuz.*** (Musahipzade Celal 1936k s. 24).

şaka maka ‘şaka derken, şaka bir tarafa’ × ***Şaḳa, maḳa, Sevdā on yedi yaşını tekmīl etmiş, on sekizini sürüyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 58). × ***Şaka maka derken Fener enikonu kalabalıklaşıyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 145). × ***Enişte, dün gece de gelmedi. Şaka maka merak etmeğe başladım.*** (a.e. s. 188). × ***O kim diyecekse lâfını benim gecelik külahıma anlatsın!.. Şaka maka amma dilimin ucunda iken unutmayayım, haniya konyak denilen meret te yaman şey vesselâm.*** (S.M. Alus 1934 s. 127). × ***Oturuşu kalkışı, gidişi gelişi, dinleyişi söyleyişi, ekisinden o kadar farklı ki. Şaka maka, azamet getirmişti.*** (a.e. s. 138). × ***Tıpkı o herife benzedim be... Lâkin şaka maka, burnumun kemiğini de cendere gibi sıkıyor; gözlerimin kökü sızlamağa başladı!*** (a.e. s. 268). × ***Küreğin sapını bıraktı, kasketini düzeltti. Şaka maka, Topal Kadir’i de yabana atmamalıydı hani. Topal ayağının üstüne oturdu da bağlamaya yumuldu muydu*** (Orhan Kemal 1956 s. 21).

şakalan- ‘bölünmek’ Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 99. × ***Balyozlar indi demir çivilerin üstüne. Ağaç hiç beklenmedik bir anda ikiye şakalandı. Önce korktular. Kaymakam çıkar gelirse, sorarsa, suçu kim üstüne alacaktı?*** (a.y.).

şakamatik ‘gizli kemarayla şaka yapılan eğlence programları, şaka yapmaya yarayan’ ***<şaka + matik***. (Fransızca kökenli ***otomatik*** kelimesinin ikinci kısmı olan ve yapan anlamına gelen kelime Türkçede bir ek gibi kullanılmaya başlanmıştır. Bununla türemiş ***sıramatik, tercihmatik, zikirmatik*** gibi başka kelimeler de vardır. E.N.). × ***Canımı sıkan taksi şoförünün şakamatik programı yapan o sırıtık televizyon oyuncusu olması ve taksinin ön camında gizli bir kameranın bizi çekmesi değildir.*** (C. Ersöz 1999 s. 70). × ***“Peki önce gizli kameralı, şakamatikli bu arabadan inelim,” dedim ona şaşkınlığımı telaşla gizleyerek...*** (C. Ersöz 1999 s. 70).

şakarı kumaşı ‘Hama’dan gelen bir nevi keten kumaş’ × ***Gençler üç etek zıbınları üzerine şakarı kumaşından sırmalı cepkenlerini, ihtiyarlar beyaz dolamalarını geçirirdi.*** (R. Enis 1944 s. 24).

şaka şengül ‘eğlence‘ S. Sakaoğlu 1973 s. 686. ***şaka şengül et-*** ‘eğlenmek‘ × ***Asker kıyafetindeki kız ile şaka şengül etmeye başlar. Kız eliyle bir vurup padişah kızının üç dişini kırar. Padişah kızı hemen geri çekilir. Biraz sonra padişah kızı bir daha gider, öbürü yine yaklaşmaz.*** (S. Sakaoğlu 1973 s. 375). × ***Kız yine şaka şengül etmeye başlar, üç dişi daha kırılır. Kız kalkıp babasına gider. “Baba bu gene aynı, hiç değişmemiş; aynı tas, aynı tarak”.*** (a.e. s. 378).

şakayik ‘çok yıllık bir süs bitkisi, paeonia mascula‘ B. Baytop 2007 s. 37. <Ar. ***şaḳā’iḳ*** a. m. H. Wehr 1985 s. 666. × ***Geniş kenarlı mor kadife bir şapka var başında. Pembe şakayiklerle süslü.*** (P. Celal 1990 s. 129). ***şakayik gibi açıl-*** ‘açılıp saçılmak‘ × ***Erkeğin örtünüp de kadının böyle şakayik gibi açılıcağı kimin aklına gelirdi? Şimdiki kadın elbiseleri incecik, tiril tiril bir şeyler.*** (H.R. Gürpınar 1972g s. 48).

şakı- I ‘parlamak, yıldırım gibi geçmek, akıp gitmek; aydınlanmak‘ A. Vámbéry 1901 s. 208, R. Dankoff 2004 s. 248 <Ar. ***şavḳ*** + isimden fiil yapan ***–ı-***. × ***Ḳız ḳaḳıdı, ḳakımaḳdan iki gözi şakıdı.*** (Ferec v. 135b).

şakı- II/şahı- ‘ötmek, kükremek, neşeli neşeli konuşmak, çok konuşmak‘ DS 3736 <şak ses taklidi söz + isimden fiil yapan ***–ı-***. × ***Arslan anı göricek gerdi gögüz, / Ġurrış ėdüb bir gezin ol şaḳıdı, / Ḳuyruġını yėre urdı, ḳaḳıdı.*** (M. Adamović 1994 [1368–86] no. 1353–54). × ***Serçe kuşları gibi gülüp şakıyordu torunu. Sıçrayıp başına çıkıyordu dedesinin.*** (F. Baykurt 1975k s. 418). × ***Sonra ilanlar: Birdenbire patlayan flaşla beraber çok ünlü bir sinema yıldızının güzel yüzü. “Mintaksla yavrum, mintaksla,” diye şakıyan sevinç dolu bir ses.*** (Peride Celal 1985 s. 15).

şakıldak ‘koyunların kuyruk altında biriken pislik; değirmende, hazneden dökülen tanelerin dökülüşünü ayarlamak için yapılan düzenek‘ DS 3735, A. Püsküllüoğlu 1994 s. 83 <***şak*** ‘ses taklidi kelimelerden‘ G. Clauson 1972 s. 403–404 + böyle kelimelerde çok kullanılan ***—ıl*** genişlemesi, + isimden fiil yapan ***–da-*** + fiilden isim yapan ***—k***, b. ***cağıl cağıl*** ⊡. ***acuk/acık*** ⊡.

şakıldaklı ‘pis, boklu‘ <***şakıldak*** + sıfat yapan ***–lı*** eki, ***adamakıllı*** ⊡. × ***Fakir çocuğuysa yerde avaz avaz bağırıyordu. Bağırdı, bağırdı, bağırdı. Sonra kalktı. Şakıldaklı etekleri, kirli ince ayaklarıyla kâğıtlarına gitti.*** (Orhan Kemal 1951s s. 51). × ***Kurbâ mahallesinin çarpık, eğri sokaklarını, ayı inine benziyen huğların kapısında güneşe karşı kirli saçlarını tarıyan kızları, çocuklarını meydanda, herkese karşı yıkayan kadınları, etekleri şakıldaklı çocukları düşündü***. (Orhan Kemal 1954b s. 200). b. ***çakıldak***.

şakım şakım yan- ‘parıl parıl parlamak‘ × ***Onu bu caddenin ışıklı gecelerinde şakakları şakım şakım yanarken görmüş olan ben! Şimdi kör ışıklar altında ansızın o, ve ben uzakta yutkunuyorum.*** (B. Duygulu 1961 s. 50). × ***Karşımda siyah gözleri şakım şakım yanan genç kadın gülmemek için dudaklarını ısırıyor, gülen çocuğuna kaş çatıyor.*** (B. Duygulu 1963 s. 27).

şakırdata şakırdata ‘şakır şakır ses çıkararak’ ***<şakırdat-*** fiilinin mükerrer gerundium hâli. × ***‘Arap, şampanya ḫumārıyla ağır, çarpık, göz şaşı bir ḥālde boncuḳlarını, bileziklerini şaḳırdata şaḳırdata, sendeleye mendeleye ve her teṣādüf ettigine ‘Ay o ‘Alīyi gördüŋ mü?’ su‘älini tekrär ede ede büfenin yanına ḳadar gelerek Eleni’ye:...*** (H.R. Gürpınar 1327 s. 841). × ***Sahilde yirmi adam, hepsinin belinde ip, çakılları şakırdata şakırdata geliyorlar. Onların ayak seslerini hâlâ duyuyoruz.*** (S.F. Abasıyanık 2001 s. 178).

şakırdata şukurdata ‘şakırdama sesleri çıkartarak’ ***<şakır şukur*** ses taklidi kelimelerden, isimden fiil yapan ***–da-***, causativum hâli ***–t-*** ve zarf-fiil eki ***-a***. × ***‘Birçokları kibar konaklarının yağlı enseli, gedikli aşçılarıydı. Boyunlarından atma gümüş kösteklerini şakırdata şukurdata konuştular; fakat dertlerine derman olacak bir şey söyleyemediler.*** (S. Ertem 1931 s. 119).

şakır şakır ‘gürültülü bir biçimde; çok, aşırı; çok iyi, çok akıcı (konuşmak, okumak, şarkı söylemek)’ DS 3736 ***<ses*** taklidi kelimelerden, b. ***apal apal*** ⊡. × ***Taşlıkta musluğun başında şakır şakır abdest aldı.*** (H.R. Gürpınar 1933ş s. 72). × ***İnsan vardır ki her günkü ekmeğini bulmak için alnından şakır şakır terler akıtır.*** (a.e. s. 1933ş s. 79). × ***Yük o ḳadar ağır ki o soğuḳ havada ḥamāllar şaḳır şaḳır terliyorlarmış gibi siliniyorlar, ikide bir de durup diŋleniyorlar.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 188). × ***Baba’yla kolkola dışarı çıktık. Vakit çok geçmişti. Şakır şakır yağmur yağıyordu.*** (T. Yücel 1955 s. 53).

şakır şukur ‘gürültüyle, şak şuk sesler çıkararak, sürekli, devamlı’ H. Aktunç 1998 s. 266 ***<şakır şukur*** ses taklidi kelimelerden, b. ***apal apal*** ⊡ × ***Paşa efendinin arabası şakır şukur sokak kapısının önünde durdu.*** (S.M. Alus 1933k s. 32). × ***Saat on bir, on bir buçuk suları... Şakur şukur bir araba sesi.*** (S.M Alsu 1944 s. 79). × ***Santorin adasını kıyıladıkları gece sabaha kadar pompalar şakır şukur işlediler.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947 s. 113).

şakıs ‘şahıs’ <Ar. ***şaḫṣ*** a.m. × ***Pädişah bir de bunnarın şaḳsına bağdı ki, melmeketde öyle baba yīt hėç yoḳdur.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 145).

şakkadak ‘şak diye, birdenbire’ DS 3736. b. ***cuppadak*** ⊡, **cartadak** ⊡ × ***Ve şakkadak düşüp bayıldım. “Bakalım ne olacak” diye yerde gözlerim kapalı beklerken koroları tombalak karı sürahiyi şakır şakır başıma boşaltmaz mı?.. Ay! diye fırladım ve kalktım...*** (B. Felek 1947 s. 130). × ***Geldi, Ahmet’in bıçaklı bileğinden tuttu. Hiç çaktırmadan şakkadak öptü.***(F. Baykurt 1976ı s. 30).

şakkadan ‘şak diye, birdenbire, aniden’ ***<çat*** + ses taklidi kelimelerde çok görülen ***–adan*** genişlemesi, b. ***çattadan*** ⊡. × ***ELMAS Şimdi şakkadan düşüp bayılacağım. Haydi söyle ya. YUSUF Baştan başlayalım. Dört tane peri kızı geldi... SEZA Nasıl nasıl? LEVİ Dört tane peri kızı mı geldi? YUSUF (Elmas’a) Evet, dört tane peri kızı geldi.*** (C.F. Başkut 1972 s. 93).

şak kündesi ‘bir elin arkadan rakibin bacakları arasına sokulup diğer elle rakibin ensesine basılarak veya kasnağından yakalanarak çevrilmesi” M.H. Biç 1944 s. 46. ××

şaklaban ‘şakacı, basit şakalarla herkesi güldüren’ <Tü. ***şakla-gan*** ?, ***şaklak*** ‘sefih adam’ A. Caferoğlu 1931 s. 95. × ***ŞİŞMAN İNZİBATÇI: Şaklabanın biri, hem de çok sulu!*** (H.F. Ozansoy 1958 s. 18).

şakra- ‘ötmek, şakımak’ <***şakır*** + fiil yapan ***-a-*** genişlemesi, b. ***çokra-*** ⊡. × ***Biiznihüda sanki çenesindeki kilit açıldı, başladı yine bülbül gibi şakramağa.*** (S.M. Alus 1933k s. 67). × ***Ayşe hanımcığım, beyhude yere kendini üzeceğine feryadı andelibi dinlesene. Bak haspa ne de çapkın çapkın şakrayor.*** (S.M. Alus 1933p s. 100).

şakrak ‘şen, neşeli’ <***şakır*** + fiil yapan ***-a-*** genişlemesi + fiilden isim yapan ***-k***. × ***Ne şakrak bir arkadaşlığı vardı çevresiyle.*** (K.B. Manav 1961 s. 35). × ***Annesi ona hep arkadaş gibi davranır, o da onun karşısında şen şakrak olurdu.*** (K.B. Manav 1961 s. 48).

şakşah b. ***şahşah***.

şakşak I ‘iri taneli tesbih; kapı tokmağı’ DS 3737. ××

(AD) **şakşak II** b. ***şahşah***.

(AD) **şakşak III** ‘değirmende tanelerin döküldüğü yer’ DS 3738. ××

şak şak IV ‘bıçak sesi’ × ***Kim bıçaḳ elinde ṣalar ṣäḳ ṣäḳ/Ceng oldı iki gün iki gėce çäḳ.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 21).

şakşakçı ‘eski tiyatrolarda alkışlanacak yerde alkışı başlatan; dalkavuk, yüze gülen, alkış tutan’ DS 3738 <***şakşak*** yansıma sözü + isimden isim yapan ***-çı*** ek. × ***Bu sanıklar, savunmaları için, bulundukları yerin en anlı sanlı avukatlarından dört beşini tutmuşlar, onlara yerlerinde vekâletnameler vermişlerdir. Ortaoyununda Şakşakçı mı nedir, birisi vardır. Sahnede gezerken her attığı adımda belini öne ve arkaya getire götüre yürür. Belden kaz adımı gibi bir yürüyüştür bu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1990 s. 83). × ***Yani sizin anlayacağınız kardaşlar, biz mapushaneye, sandık da muhtara… Köy de muhtarla şakşakçılarına kalacak. Gitti ağalar, paşalar, kellere kaldı köşeler misali.*** (R. Bilginer 1964 s. 68).

şakşakı b. ***şahşahı***.

şakşarag Az. ‘kahkaha, gürültü; parmak çıtlatmak’ ADİL 2006 IV, 188. × ***Şähla ̆hanım kamodun siyirmälärini şaġşarağla açdı, müräbbä dolu banġaları gözdän keçirdi.*** (S. Rähimov 2005 II, 21). × ***Mirzäoğlu atına minib ġanadlanıb uçandan sonra belä peşmançılıġ keçirän Mehman arıġ älläirini ovuşdurdu, uzun ġuru barmağlarını şaġ-şarağla äzişdirdi.*** (a.e. s. 53). × ***—Bir az! -deyä Katibä ̆hala şaġşarağla güldü.*** (a.e. s. 220).

şakşukalar ‘orta oyununda kavuklunun elinde olan ve pişekarın kafasına vurduğu maşa benzeri tahtadan yapılmış alet’ <Ar. ***şakşaka*** ‘cıvıldama, gevezelik etme’? × ***Gözünde zincirli mavi gözlüğü, kravatında yakutlu, zümrütlü boyunbağı iğnesi, göğsünde altın kösteğile cicilibicili şakşukaları, kollarında pırlantalı, incili kol düğmeleri olmıyan mirasyedi mi olurmuş?..*** (S.M. Alus 1944 s. 164).

şakul b. ***şahul***.

şakula b. ***şahul***.

şakullendir- ‘atıştırmak’ × ***Bir taraftan evrak imzalar, öteki eliyle çekmecesinden badem şekeri şakullendirir, ne de ebüşşikem şey!*** (F.C. Göktulga 1943 s. 114).

şal ‘çarşaf, dokuma önlük; kumaş; kadınların başlarına örttükleri örtü; at örtüsü’ DS 3738, F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 266 <Fa. ***şäl*** a.m. × ***Selim de Kemal de, Garip de üçü de birer zıbınla. İç gömlekleri bile yok. Bacaklarında birer yamalı şal, birer uzun don, birer zıbın. Rıza’nın sırtı kalın. Culfa örmesi doğrama-kırma ceket, dizlikli, yancıklı, doğrama şal. Sepili, hasıllı çarık, yepyeni çoraplar, iç gömleği, zıbını…*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 18). × ***Peksimet torbaları gene açıldı. Çarıklar, çoraplar, şallar ve donlar bir araya geldiler.*** (a.e. s. 19). ***şal örneği hırka*** ‘şala benzer hırka’ × ***Fesi, ceketi, yeleği atmış; potinlerini bile çıkarıp mercan terlikleri giymiş… Arkasında Kanaryanın şal örneği hırkası.*** (S.M. Alus 1933 s. 168). × ***Kaşına rastık koymalar, yemenisine oyalar dikmeler, sırtına şal örneği hırka yapmalar.*** (S.M. Alus 1934 s. 33).

şalabura ‘içine boyalı su konan, karnı şişkin boynu uzun cam şişe’ × ***Ramazanın on beşinden sonra Hırkai şerifte, söbü başlı, içine boyalı su konmuş, şalabura denilen camdan şişeyi çocuklara al. Yavrucukları gece de Karagöze, meddaha yolla. Eyüpte kaymağın lülesini, Beykozda paçanın yumuşacığını kıvır.*** (S.M. Alus, Akşam, “1914ten evvel 10 para, 20 para, 30 para ve 40 para ile neler başarılırdı?” t.y.).

şalak I ‘büyümemiş karpuz, sebze’ H. Eren 1999 s. 383. × ***Fatoş adlı bir kadın, iki çocuğuyla birlikte tek göz evinde oturur. Güzü, şalak, kabak gibi şeylerin de kökü tükendiğinden, baharın otlar bitene kadar kuru ekmekten başka bir şey yüzü görmez bu aile.*** (M. Makal 1978 s. 15). × ***Sıcak yemek yemeyi yemeyi ne olacak! Şalak kemirmeynen garın dayuranın sonu önsürektir.*** (a.e. 54). ***karpuz şalağı*** ‘olmamış karpuz’: × ***Bu sabah yirmi bir kişi hiç bir şey yemeden aç gelmiş, on kişi yavan ekmek dürünüp yemiş. 11 Ekim öğleden sonra: Otuz bir kişi de hep karpuz şalağı ile ekmek yemiş.*** (M. Makal 1978 s. 152).

şalak II/şallak ‘aptal, eğitilmemiş, arsız, huysuz’ DS 3739, 3740. ××

şalama ‘kaynak yaparken metalleri kesmeye veya eritmeye yarayan, alev püskürten araç’ <Fr. ***chalumeau*** a.m. ***şalama lambası*** ‘lehim lambası’: × ***Benzini götürüp fabrikanın foseptik çukuruna boşalttı. Mösyö Pol, şalama lambasını yakıp foseptik çukurunun başına oturdu.*** (L. Tekin 1984 s. 82).

(AD) **şalba/şabla** ‘adaçayı, çalba, öksürüğe karşı kaynatılıp içilen bir dağ otu; enli yapraklı uzun gövdeli hayvanların yemediği bir bitki’ DS 2732, 3739, B. Baytop s. 256 <Lat. ***salvia*** a.m. × ***Bir köşede bir yığın ot kurusu. Şabla, yavraz, kadındüğmesi, ince çayır. Bir ateş vereceksin, yanıp çıkıp gidecek cayır cayır…*** (F. Baykurt 1959y s. 209). b. ***çalba***.

şaldır şaldır '(yansıma) gürültülü, işeme sesi' DS 3739, b. ***apal apal*** ⊡. × ***Koskoca bir herif, sokağın köşesine dikilmiş, şaldır şaldır işiyor.*** (A. İlhan 1973 s. 483).

şalgam 'yumru köklü bir bitki' A. Caferoğlu 1931 s. 95, F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 266, Meninski 1680 II, 2852, O. Blau 1868 s. 296 <Fa. ***şalġam*** a.m. J. A. Vullers 1864 II, 457, G. Doerfer 1967 III, 326 no. 1329. × ***Bāġbānlar "bu şalġamı ne seyrek ekmişsin?" diyenlere "Size ṣıḳı mı gerek?" diyeler.*** (Ẕātī 1977 s. 151). × ***İçi saru, dışı ak" dėmiş.˛Höca da eyitmiş: "Ḳo bildüm: Şalġamı oymışsın, içine keşir oturtmışsın," dėmiş.*** (P.N. Boratav 1995 s. 107). × ***şalgam ėle-/şalgam ėt-*** 'ezmek, değersizleştirmek': Az. ***Mānām-mānām deyān bāylāri Nābigil şalġam elāyib Göbākdaşının yanlarına töküblär.*** (Ä. Ạhundov, Ä. Ġ. Cäfärov 2009 s. 366). × ***Sālim bāyin güllā tökür başına,/Şalġam edib, ġırğın salıb ġoşuna.*** (Ä. Ạhundov, Ä. Ġ. Cäfärov 2009 s. 387). (Argo) 'dişilik organı' H. Aktunç 1998 s. 266.

şalla/şallah/şelle 'inşallah' <Ar. ***inşä'a Alläh*** 'Allah uygun görürse, Allah isterse' × ***Evliyädan istegil himmet ey yär/Şelle arzani ḳıla perverdigär.*** (J. Németh 1919 [15.yy.] s. 159). × ***Cehd ḳıl yüzüŋ süri ol ḳapuya/Şelle˛hıẓmet yaradasın ṭapuya*** (a.y.). × ***Gezelüm Çalab şalla ḳolay vire/Yüriyelim 'ālemi [biz] ser-be-ser.*** (C. Dilçin 1991 s. 233).

şallah b. ***şalla***.

şallak I 'donsuz; fakir' DS 3740, A. Caferoğlu 1943 s. 255. ***şallak mallak*** 'çıplak, çırılçıplak' DS 3740, R. Dankoff 2004 s. 249. × ***'Uryān u büryān ve şallaḳ u mallaḳ zengüle ve˛hurdeleri ve türtül edebsiz 'avret yeri güşäde*** (a.y.). × ***Bu ṣıḥḥī naẓariye ta'mīm edebileydi ṣoḳaḳlarda Arfiḳa vaḥşileri gibi çıplaḳ alaylarına teṣatüf ederek her şey'e alışacaḳdık. Läkin ma'lesef bu şallaḳ mallaklardan bir ḳaçı teşemmüse uġradı.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 462). × ***Talvarının altına entarisile, donsuz, şallak mallak uzanan bu yeniçeri çorbacısını son trenle geçenler kaç defa gülerek seyretmişlerdi. Makinistler hep ahbabıydı, tiz düdüklerle, yasak olduğu halde, onu selamlar, o da elile işaret cevabı çekerdi.*** (F.C. Göktulga 1948 s. 39). b. ***çalleḳ mallek*** 'çıplak'.

şallak II b. ***şalak II***.

şalter 'anahtar, elektrik akımını açıp kapamaya yarayan araç' <Alm. ***Schalter*** a.m. × ***Suat'ı, içi şalterlerle, tuhaf âletlerle, göstergelerle dolu bir salona götürüp yalnız başına bıraktılar.*** (A. Altan 1985 s. 69). × ***Ustabaşının eli mermer levhadaki şaltere uzanıp, ırgatbaşının işbaşı düdüğü acı acı öte dursun. Duyulmazdı bile. Ta ki, öfkeden çıldıran ırgatbaşının kafa, göz tanımayan sopası akıllarını başlarına getirsin! O zaman herkes işinin başına çil yavrusu gibi dağılırdı.*** (Orhan Kemal 1956 s. 45). × ***Dokumacıların dükkânı önünden atının ipini çekeliye çekeliye, başı eğik, bir eli cebinde geçiyordu. Dokumacı onun geçtiğini ayırt edince, şalteri indirdi. Kapıya çıktı.*** (A. Özyalçıner 1957 s. 62). × ***Motor kapalıydı. "Bozuk olmasın sakın!" diye düşündü bir an. Şalteri indirdi. Motor çalışıyor, kasnak dönüyordu.*** (A. Özyalçıner 1991 s. 38).

şalupa ‘büyük sandal, iki direkli gemi’ L. Gürçay 1943 s. 357 <İsp. ***scialuppa*** ‘slopp‘, Kahane 1958 no. 583. ××

şalvar ‘genellikle ağı çok bol, bele uçkurla bağlanan geniş don’ F. Argenti 2001 [1533‘ten önce] s. 266 <Fa. ***şalvär*** ‘inner breeches, drawers reching to the feet; sailors‘ or travellers‘ trousers‘’ H. Eren 1999 s. 383.

Şam ‘Suriye’nin başkenti, Osmanlı imparatorluğunda şam vilayeti‘ F. Argenti 2001 [1533‘ten önce] s. 266. × ***Durdı, Şäm melikine car*** (kelime ***haber*** de okunabilir) ***şaldı, “Baŋa uyuŋ!” dėdi.*** (Ṣaltuḳ–nāme 1974–84 [15.yy.‘ın sonu] s. 228). × ***İstedüm yedi iḳlīm, ne Rümı ḳodum ne Şämı / Gezdüm, yüridüm temämı, başum açuḳ, yalın ayaḳ.*** (Eşrefoġlı Rümī 1286 s. 63). × ***Bu zümreden Mıṣr u Şäm u Ḥaleb bäzergänları ki her birinüŋ niçe biŋ sikke altun-ile ḍolu hemyänları ve seneden seneye yigirmişer ve otuzar biŋ altun ḳazanmada ‘arż-ı ḳudret-i bī-keränları muḳarrerdür.*** (‘Ālī 1982 II, 57). × ***Andan göçüb Şäm ḳaṣdına yüridi…*** (Oruc b. ‘Ādil 1343/1925 s. 32). ***şam alacası*** ‘ipek ya da pamuktan yapılan yol yol desenli giysi‘ A. Ergür 2002 s. 251: × ***Ve serlerine gûnâ-gûn şâm alacası arakıyye ve kavuklar üzre keşmîrî şâllar ve köse destârlar ile imâmeler sarınup taylesân-ı Muhammedîlerin sarkıdup sünnet-i Resûlullâh üzre çeşm-i nergislerin mükehhal edüp bir sınıfı âbid ve bir sınıfı zâhid ve sınıfı tüccâr ve sınıfı ehl-i dükkân ve tüccârdır.*** (Evliyā Çelebī 2009 IX, 320). × ***Ḳumaş parçalarından, başma, şäl örneği, ḳaḍīfe, aṭläs, şäm alacasından, ekṣerīsiniŋ tepelerine veyāḫud yan, öŋ ṭaraflarına mävi boncuḳ esäs olmaḳ üzre yapılmış naẓarlıḳlar dikili yekpare dilimli, parçalı, baġı çeŋeden geçme taḳıya, ‘ädī fes, ṣarık…*** (Aḥmed Rāsim 1927 s. 57).

şamalı kibrit ‘bal mumuna veya parafine batırılarak yapılmış kibrit‘ × ***Senin altmışlıktan bir cigara işe şamalı kibriti lûtfeder misin Agavni hanım?*** (S.M. Alus 1933p s. 100).

şamama/şemmam/şemmamet ‘kış ortasına kadar korunabilen güzel kokulu, ekşimsi küçük kavun; değirmi, toparlak, güzel‘ Meninski 1680 II, 2857, DS 3741, <Yun. ***χειμωνικό*** a.m. A. Tietze 1955 s. 244 no. 297. × ***Küçülmüş küçülmüş ‘ädetä çocuḳ olmuş… şamama ḳadar kalmış… Beşige yatırsaŋ ṣıġacak.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 210). × ***Efendim, karalı, siyahlı, boyalı, frizeli, birbirinden güzel kadın başları arasında Müsavat hanımefendi: Boyda boyun değil amma herif şamamasın şamama/Ayda bir kerecik olsun herif yollamazsın hamama türküsünü Peruzâne eda, Şamramane tavırla, sağdan sola soldan sağa lerzan ve girizan söylerken…*** (F.C. Göktulga 1948 58). b. ***cimcime***.

şamandıra/şamandura ‘halkalarına teker bağlamak için limanda demirlenmiş, boş fıçı; saçtan veya ağaçtan yapılmış sığlık, sis gibi, denizde geçiş yolunu ve tehlikeyi gösteren yüzer cisim‘ A. Tietze 1942 s. 207, L. Gürçay 1943 s. 357 <Yun. ***τσαμαδοῦρα*** (*tsamadura*) ‘buoy‘ Kahane–Tietze 1958 no. 864, H. Eren 1999 s. 384.9 × ***Karagöz: “Hacı baba, kafama tokmağı niye vurdun?” – Şamandıra: “Tokmak bızıkdı.”*** (H. Ritter 1953 III, 460). × ***Bütün iş, bu şamandıra kadar, hem de çok daha ağır***

aygıtı o yürüdüğü yere kadar yükseğe çıvdıran şeyde. (F. Erdinç 1969 s. 152)

şamandura b. ***şamandıra***.

şamar ‘tokat’. ***şamarı çarp-*** ’tokadı basmak, tokat atmak’ × ***Yoksa ağa kısmına bu lafları etmek ne mümkün! Şamarı çarpar. Seslenemezsin, çünkü büyük...*** (Kemal Tahir 2011 s. 19).

şambrel ’otomobil veya topun iç lastiği’ <Fr. ***chambre à air*** a.m. × ***Bahçede futbol topunun şambrelini yamalayan on yedi yaşındaki oğlan ardına kadar açık duran kapıda babasına baktı.*** (O. Hançerlioğlu 1952 s. 71).

şamdan I ’mumluk’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 266, H. Eren 1999 s. 384 <Ar ***şem***‘ ‘mum’ + Fa. ***-dän*** ‘tutan’. ***şamdan tut-*** (Mec.) ‘gözcülük etmek’ × ***Solundaki ihtiyar bay onu tepeden tırnağa kadar süzdükten sonra sağındaki genç bayana bakıp gülümsedi. Hamdi içinden “Vay köpoğlu...” diye söylendi. Benim yüzümden karıyı kafesliyecek... anlaşılan şamdan tutacağız bu akşam...*** (O. Hançerlioğlu 1952 s. 81). ***şamdanına mum dik-*** ‘küfür sözü, cinsel yakınlık ima eden küfür sözü‘: × ***Ḳuyruḳ şallayaraḳ yürürler... Ah şam‘dänına müm diktigim Şädänım. Reẕillige doyamadım. Alabildigine kepäzelenmek istiyorum.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 105).

(Argo) **şamdan II** ‘arkadaş, ayakdaş‘ H. Aktunç 1998 s. 266. ××

şamersi ‘zehirli bir balık, trakunya’ T. Günay 1977 s. 204. × ***İşte ayni baluk da biz takonya deruk onda yani, takonya işte, nalima da takonya derler ama işte, biz takonya deruk onda.. asas ismi onun şamarcidur, şammarci da derler onda yani*** (T. Günay 1977 s. 204).

şampanya ‘açık renkli, tatlı ve köpüklü şarap‘ <Fr. ***champagne*** a.m. × ***Mont-Pélerin, otel, odayı dolduran çiçekler, balkonda, göle karşı şampanya içerken...*** (P. Celal 1990 s. 194).

şamşırak ‘güzelliği, çevikliği ile dikkat çeken‘ × ***Gözüme şamşırak göründü, Bėzeneklerim bälandı. Beni yaḫnıya dorgamışlar, ḫaberim olmamış.*** (Ö.A. Aksoy 1945 s. 376).

şan ‘şöhret, ün; yakışan; gösteriş’ M. Mikhaïlov 1930 s. 28, DS 3742, Meninski 1680 II, 2755 <Ar. ***şä’n*** a.m. H. Wehr 1985 s. 626. × ***Kimüŋ ḳuvveti var ki iḥsänını/İdebile vaṣf aŋlaya şänını.*** (Ferheng–nāme-i Saʿdī 1340–42 s. 72 no. 883). × ***Çizmecilerüŋ şänı aʿlä ola.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 151). × ***Poşnaḳ o zaman dėdi, çolaḳ ben garı vermėm saŋa dėdi. Ben-de neden Memed ağa dėdim. Neden vėrmiyoŋ dėdim? Şänım şöhretim var dėdi. Tabacayı gafamı furdu, hem ateş ėtti.*** (A. Caferoğlu 1940 s. 23). × ***İkisini de baştan aşağı süzdüm. Kibar familyadan oldukları üstlerinden akıyor. Ötesi neme lâzım. Değil mi ki ocağıma düştüler, bizi kurtar diye yalvarıp yakarıyorlar. Erkeğin şanı müşküle düşmüşü, bihassa boyun büken kadını kurtarmaktır.*** (S.M. Alus 1944 s. 172). ***şanına düş-*** ’yakışmak, uygun olmak’: × ***Müsebbib-i ḥayät olmaḳ onu geriye almaḳ ṣalähiyetini baḫş ediyorsa bir şey demem. Pederlik şänın ne düşerse öyle yapıŋız.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 492). ***şanına yedireme-*** ‘kendine ya-

kıştırmamak, kabullenmemek': × ***Faḳaṭ aşaġı yuḳarı bir düziye dolaşan uşaḳlarıŋ enẓär-ı ta'ḳîblerine ḳarşı o cäsüsluḳ mevḳi'in 'aleddeväm durmayıˌhanımlıḳ şänına yerdiremedi.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 504). ***şan ol-*** 'dile düşmek, dile dolanmak': × ***Çok korktunsa bir kurşun döktüreyim Uluguşa? Bir yanına bir şey olmasın? Köyün içine şan oluruz gıı! Karıların dilinden kurtulamayız sonra!*** (F. Baykurt 1971t s. 64). × ***Dürü de bir dengine varsa, seninle yatarken başkasına imrenmese daha eyi olmaz mı? Yarın bütün ülkeye şan olursun bre akılsız Kabak Musdu! Bütün bunları eyi düşünüp, bu yânış dutkuları bırak***. (a.e. s. 128). × ***İt Omarınki: "Kaldırın içeri! İçeri götürün de yatırın. Eller duymasın! "Kızının gitmesine dayanamadı da bayıldı!" derler: "Gökçimen'in avratları dayanamıyor!" derler. Şan oluruz cihana! Götürün içeri!" dedi.*** (a.e. s. 363). ***şan olsun diye*** 'şöhret kazanmak için': × ***Şu ciġara içişime baḳsaŋa. Hîç içeri çeker miyim? Şan olsun diye dumanını foşurdayorum...*** (M. Yesari 1928 s. 198). × ***Billâhi, yarım elmanın yarısı sen, yarısı o... Kaşlar gözler, bıyıklar... şan şöhret, giyim kuşam, alım çalım, aynı...*** (S.M. Alus 1933p s. 123).

şanel 'muhtelif renk ve desenlerde bir kumaş türü' <Fr. ***chanel*** a.m. × ***Üstünde şanel biçimi, kırmızı harçla süslü, parlak Fransız keteninden, lâcivert bir tayyör, boynunda bir kaç sıra inci ve zincir karışımı kolye.*** (M.C. Anday 1965 s. 5).

şangırtı 'gürültü, kap kakacak vb. düşme sesi' b. ***anırtı*** ⊡ × ***Bir şangırtı daha işitilir işitilmez, Ayşe hanım acı acı haykırdı.*** (S.M. Alus 1933p s. 158).

şangur şungur 'büyük bir gürültü çıkararak' DS 3742 <ses taklidi kelimelerden. b. ***apal apal*** ⊡. × ***Gulyabänī pencereye yanaşdı. Ḳameti tamäm köşküŋ üçüncü ḳatile müsävī geliyordu. Homurdanaˌhomurdana elindeki müdhiş 'aṣäyı içeriye ṣoḳdu. Oḍanīŋ derünını bir ḳarışdırdı. Çiceklikdeki äyīne, bardaḳlar, tepsideki mümlar, daha bir çoḳ eşyä şanġır şunġur döküldü.*** (H.R. Gürpınar 1912 s. 234). × ***Sokaktan bir araba gürültüsü, arkasından bir kırbaç şaklayışı işitildi. Araba, şangır şungur durdu.*** (S.M. Alus 1933p s. 117). × ***Arkama dönüp bakayım ki masanın üstünde kocaman bir tepsi. Tepside rakı şişeleri, kadehleri, meze tabakları.. Yallah ona da bir tekme, hepsini şangur şungur yere yuvarlayıp paramparça ettim***. (S.M. Alus 1944 s. 95). × ***Annesinin diktiği mavi önlüğünün cebi bir yığın bozukparayla dönüyor eve, şangır şungur.*** (Aziz Nesin 1966 s. 110). × ***Şişeler, bardaklar, şangır şungur dökülür. Herkes susar. Zaman bir yerinden yırtılır, bir boşluk açılır; Zehra, Binbaşı Cesbron ve bütün Continental bu boşluğa düşüp kaybolurlar.*** (A. İlhan 1982 s. 130).

şanlı şöhretli 'meşhur, tanınmış' × ***Koca kafa, san çiyan, boncuk mavisi gözlü, bastı bacak, ece, sıska. Hikmeti hüda, onun baş ucundan da, mütemadiyen, şanlı şöhretli bir kaç hanım eksik olmaz; konuşmaları da bitip tükenmez de tükenmez.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 26.10.1943). b. ***anlı-şanlı***.

şano ‘tiyatro sahnesi‘ <İt. ***scena*** a.m. × ***Kapıda antrakt yapan Kemanîi şehîr Muallim Yorgi Efendi müzikası da... şanonun önündeki yerini almıya hazırlanıyordu.*** (B. Arpad 1974 s. 36). × ***Hemşire hanım, Manakyanın şanosunda dram mı oynuyorsun, yoksa Abdide komik rolü mü yapıyorsun? diye soğuk soğuk kahkaha atarken Necatüddin gene deniz kenarını boylamıştı.*** (S.M. Alus 1933p s. 147). × ***Daha birinci perdede, arkamı şanoya çevirmiş, dramla hiç alakadar olmuyor, etraftakilerle oyalanıyordum. Esasen çok kimse de oyunla meşgul değildi ya. Herkes kendi havasında.*** (a.e. s. 187). şano pano ‘önü arkası ?‘: × ***Zarı sallayan, —Önü arkası? diye sordu... —Şano pano... Yirmi ön, seksen arka. Bir düşeş yüz lirayı kaldırdı.*** (Aziz Nesin 1958g s. 67).

şans ‘talih, baht‘ <Fr. ***chance*** a.m. × ***Bir sevginin getirdikleri ve yaşattıklarını bir daha yaşamak şansının bulunmaması kötüydü.*** (A. Kutlu 1983c s. 114). × ***Hatırlar mısın, harbin başlangıcında ben endişeyle kıvranırken “üzülme” derdin, “Yurdumuz bu badireden sağ çıkacak ama bu şansın bedelini hep birlikte ödeyeceğiz.”*** (E. Atasü 1996 s. 276). ***şansı iyi git-*** ‘talihi olmak, işleri iyi gitmek‘: × ***Şansımız iyi gider de bir iki piliç düşürdük mü bak keyfimize!*** (M. Güler 1990 s. 187). ***şansı yerinde*** ‘kazanmak, işleri iyi gitmek‘: × ***Evvelâ köşkte poker çevirmişler, şansı yerindeymiş, beş altı lirayı ceplemiş.*** (S.M. Alus 1944 s. 28. ***şansı var*** ‘talihli‘: × ***Bu arada kayığa geçen mürettebatın şansı varsa Osmanlı donanmasına ait bir gemiye ulaşıp kurtuluyordu.*** (H. Akdoğan 1998 s. 67).

şantaj ‘kötü bir şeyi yayma veya yapma tehdidiyle çıkar alde etmeye çalışma‘ <Fr. ***chantage*** a.m. × ***Oğlanın anası onu oğlunu baştan çıkartmakla suçlamış, şantaj yapmaya kalkmış, bundan korkan Necla Hanım da söz konusu olan kendisi değil de bir arkadaşıymış gibi, olayı üstükapalı bir biçimde Aydın’a anlatarak yardımını istemişti.*** (E. Bener 1999 s. 18).

şantav ‘sakat, çökmüş‘ O. Blau 1868 s. 297 <Slav. ××

şantiye ‘inşaat alanı‘ <Fr. ***chantier*** a.m. × ***Memleketimiz her yanı bir şantiyeye dönmüştür.*** (F. Arıt 1957 s. 81).

şantöz ‘kadın şarkıcı‘ <Fr. ***chanteuse*** a.m. × ***Anneanne, tepelerine topladıkları saçları kuş yuvası gibi kabarmış, kurdelalar, çiçeklerle süslü, çıplak omuzları yapıştırma renkli pullarla parlayan şantöz resimlerine kinle bakarak, “Dedeniz beni bu gavur karıyla aldatırdı,” diye anlatırdı.*** (P. Celal 1990 s. 109).

şanuvar ‘parfüm markası‘ <Fr. ***chat noir*** ‘bir parfüm markasının adı’. × ***Nasıl da gülüvermişti. Çalımlı, şanuvar kokulu bir gülüş. Bir naylon kilot, bayıltıcı mavi orlon kombinezon, Viz-zan-dee bir ruj ve bunlara benzer yığınla öteberi geçti Filiz’in kafasından.*** (Orhan Kemal 1965f s. 90).

şap I ‘potasyum ve alüminyum sülfatından veya amonyum ve alüminyum sülfatından oluşan antiseptik bir madde’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 266, H. Eren 1999 s. 384, A. Ergür 2002 s. 251 <Ar. ***şabb*** a.m. ***şapa***

otur- ‘çaresiz durumda kalmak, güç durumda kalmak’: × ***—Bu fenä ḥavädiṣ be Murädcığım... Oṭurduŋ mı şapa? -Öyle bir oṭuruş oṭurdum ki... bütün ümīdlerim bu parada idi.*** (M. Yesari 1928 s. 55). × ***Eczacı bey, önünden güzel ve şık bir hanım geçti mi, “Gene şapa oturduğumun resmidir!” deyip hemen yere çöküveriyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 134). × ***Vay hacı fışfış, donuna ...mış!.. Ah hacı baba, oturdu şapa!*** (a.e. s. 148). × ***Cevdet efendi, fesini öne iterek ve ensesini kaşıyarak söylüyordu: “Köftehorun dünya umurunda değil yahu! Yesin, içsin, eğlensin; karşısında âlemin bayıldığı aktris gibi karı. Yarın şubeye çağırdıkları vakit aklı başına gelecek, şapa oturacak amma geçti Bolunun pazarı.”*** (S.M. Alus 1934 s. 62). × ***Cevdet efendi, bu noktada şap diye şapa oturmuştu. Yeni saz meşkına kalkan acemiler gibi kekeliyordu.*** (a.e. s. 351). × ***Kadınlar büsbütün birbirlerine girdiler, ben de şapa oturmuştum. Kaçmamın imkânı yok; bir yere gizlenmek te tehlikeli.*** (S.M. Alus 1944 s. 118). × ***Arkadaki çalgıcıları görünce büsbütün şapa oturdum. Bunlar da tanıdık. Biri santurcu Karib, bir armonikçi İspiro, öbür ikisi de kemancı Salak Eminle hanende Habeş Sadık.*** (a.e. s. 130). × ***Bana çivi çiviyi söker, yine evlen! dediler. Yağma mı var? Artık maymunun gözü açılmıştı. İnsan bir kere şapa oturur!*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 9). × ***Uzakta şap denizinde geçen gemiler/Temmuz, sam – çadırınız/Bir küçük kapıdan girilir.*** (B. Necatigil 1968 s. 60). ***şaptan şekerden annama-*** ‘aklı ermemek, meseleyi iyi kavrayamamak’: × ***Daha şaptan şekeden anadığın yok senin. Eğer sona sen, “Ben bu Çavışı istemeyon” desen, hani, söz temsili, desen bilem, anan seni Murat çavışın evine doğru itekler. Neden? İşte, ondan ya.*** (H. Sayın 1965 s. 56).

şap II ‘çift tırnaklı hayvanlarda görülen çok bulaşıcı bir hastalık’ × ***Naci’nin kaşları çatıldı: “Ne, serom mu? Şap hastalığı mı var bende?” “O da nerden çıktı?”*** (R. Ilgaz 1973 s. 53). × ***Ben böyle düşünürken biri daha zırt diye fırladı. O da at yarışlarında valinin gösterdiği gayretleri uzun uzun övdü. Başka biri, valinin sayesinde hayvanlarda şap hastalığının önlendiğini anlattı.*** (Aziz Nesin1960g s. 81).

şap III b. ***şeb***.

şap- I b. ***şey yap-***.

şap- II ‘akın etmek, basmak’ R. Dankoff 2004 s. 249. ××

şapa ‘karla karışık yağmur, çığ’ DS 3742 <Kurd. ***şape*** a.m. D. İzol 1987 s. 393, 537. × ***Kışın yollar kapalı. Kapalı oluşu salt yağan kardan olsa. “Şapa tehlikesi” diyorlar. Dağların sarplığında tutunamayan kar kütleleri büyüyerek düşüyorlar boşluğa. Dağ gibi yürüyorlar. Bir de gök gürlemesi gibi gürültü çıkarıyorlar ki ürkünç... Bir köy öğretmenine “Yine gelirim” demiştim de hiçbir şey söylemeden sadece gülümsemişti. Meğer onun bu tavrı, şapa tehlikesindenmiş.*** (S. Şimşek 1960 s. 32).

şapadak/şapadanak/şappadak/şarparak ‘aniden, birdenbire, şap diye ses çıkararak’ DS 3743, ***<şap*** ses taklidi kelimelerden, b. ***cuppadak*** ⊡, ***cartadak*** ⊡. × ***Leb-be-leb olduğı için leb-i dildära ḳabaḳ/Teşne-dil-***

ler anı ağzından öperler şapadaḳ (‘Āşıḳ Çelebī 1971 s. 119). × ***Hani bir laf söylese ben de şapadanak düşüp bayılacağım.*** (F.C. Göktulga 1948 s. 48). × ***Bir de gözümü açtım ki, eğri fener direği var ya onun altında değil miyim? Bilâl Efendi, —Köpeoğlusu telveyi destur demeden gecenin bir vakti, şapadanak sokağa dökmemisin, işte böyle olur, diyordu...*** (A. Nesin 1957 a. 68). × ***“Sinemaları görmüyor musun n’apıyor herifçiler?” “N’apıyorlar?” “Kalıbına senin emi, öküz! Sinemaya gidince perde yerine tavana mı bakıyorsun? Oğlan iki konuşuyor kızlan, fan fin fon ediyor şöyle, sonra tuttuğu gibi şappadak öpüyor kızı…” Usturayı gırtlağına dayadım, sustu. Yörük. Aşktan meşkten ne anlayacak! Gavur kızları sanıyor bizdeki kızları. İki fan fin fon edecekmişim, şappadak öpüverecekmişim sonra.*** (Tarık Dursun K. 1982 s. 214). × ***“Bekir Efendi! Al elimi!” diyince imam heman: “Aman, birader! Hay Allah razı olsun!” diyüp şarparak Hoca’nın bileğinden yakalamış. Hoca da onu sahil-i selâmete çekmiş, çıkarmıştır.*** (P.N. Boratav 2006 s. 320).

şapadanak b. ***şapadak***.

şapalagla- Az. ‘tokatlamak’ ADİL 2006 s. 192 **<*şapalag*** + isimden fiil yapan ***–la-*** genişlemesi b. ***acabla-*** ⊡. × ***O, ändärundan gätirdiyi cavan ˬhadimäyä ağˬhalat geydirdi, onun kömäyi ilä körpäni çimizdirib yuyundurdu, yançağlarını şapalağlayıb, bir ġädär säsländirib cığıldatdı.*** (S. Rähimov 2005 I, s. 65).

şapaş b. ***şabaş***.

şapatla- ‘sarhoş olmak’ B. Seyidoğlu 1975 s. 441. **<*şapat*** + isimden fiil yapan ***—la-*** genişlemesi, b. ***ağla-*** ⊡. × ***Nerde oynim Hanım, bene benzer Hanım Benden Beter Hanım, bu dalgayınan şapatlir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 417).

Şap denizi ‘Kızıl deniz’ × ***Hacca gitti de oralardan salgın halde olan tauna mı yakalandı, Şap denizinde yelkenli ile mi battı, çölde kum Arapları mı cembiyeledi, yoksa efkârla canına mı kıydı, muamma olup kalmış.*** (S.M. Alus, Akşam 4.5.1941, s. 4).

şapıla- ‘sulanmak’ × ***Huvat’ın kaygısız kaygısız çekilip sedire yattığını görünce de, Her gördüğüne şapılama huyundan vazgeçsen olmaz mı? diye lafı inadına uzattı***. (L. Tekin 1984 s. 33).

şapırdat- ‘yemek yerken ses çıkarmak, şap sesi çıkarmak‘ + ses taklidi şapır ses taklidi kelimelerde **/l/** veya **/r/** olan son ünsüzden sonra ***—la-*** yerine ***—da–*** fiil genişlemesi, causativum eki ***–t-***. b. ***alda-*** ⊡, causativum ***—t-*** eki için b. ***acıt-*** ⊡. × ***Anneanne çabuk acıkır, kimseyi beklemeden masaya çökerdi. Döke saça yemek yediği için Nilfer sinirlenir, ondan yana bakmamaya çalışırdı. Sırasında lokmasını ortada duran “kuşluğa” batırır, ağzını çok şapırdatırdı.*** (P. Celal 1991 s. 338).

şapır şupur ‘öpücük sesi’ <ses taklidi kelimelerden. × ***Allah kahretsin, o Molla bey nam mütenezzil, müsinne bir sofracı karı yakalamış, alâmeleinnas şapur şupur öpüyor; ardından, ağaçların arasına çömelip arak yuvarlıyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 93). × ***Âleme şapur şupur da bize yarabbi şükür mü? Bu gece muradıma ermezsem***

alacağınız olsun, yapacağımı ben bilirim. (a.e. s. 149). × ***Yanaklarımdan şapur şupur öpme mi istersin, "Senin üstüne güzel görmedim, ahiret kardeşi olalım" deme mi dilersin?..*** (a.e. s. 102)

şapka I 'başlık; Yunanlıların veya Hristiyanların giydiği her tür başlık' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 266, A. Ergür 2002 s. 251 <Lat. ***cappa*** G. Meyer 1893 s. 53. × ***Sofu soğan yemez, bulsa kabuğunu bırakmaz. Bizim ḥacı efendiyi görme, ḳoca bir şapḳa, ṣaḳal sivri.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 335). × ***Başında, kenarından içi iki parmaḳ ḍışına ḳıvrılmış rufäʿī külähına andırır sözüm oŋa bir siyäh şapḳa vardı.*** (H.R. Gürpınar 1929m s. 187). × ***Her kim ḳarşusına gelse, şapḳasın çıkarub boncure ėder idi. Eger ėtmese Ferruḫdil uruŋ dėr idi. Döge döge keşkek ėderler idi. Zīrä kıralıŋ emri bu idi.*** (Ş. Elçin 1976s. 183). × ***Bu ḳäfire bir ḳaftän giydürdiler başına bir şabḳa vėrdi ve bėline ḳuşaḳ vėrdi, ayaġına ayak ḳabı daḫı vėrdi.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 44). × ***Evvelâ balkana doğru açılarak döndü, süzüle süzüle alçaldı ve sokakta birinin şapkasını kapmıya niyeti varmış gibi, gayet alçaktan geçti.*** (F. Erdinç 1955 s. 146–147). × ***O renklerde çeşitli bereler, şapkalar, tişörtler, büstiyerler, jartiyerler, ceketler, çantalar, çoraplar, çizmeler, tişörtler düşünüyor hemen.*** (M. Mungan 1999 s. 76). ***şapkasını at-*** '(üzüntüden veya şaşkınlıktan) şapkasını yere çalmak': × ***Senüŋ ḫoryätlaruŋ heb ġäzī ḳırdı/Dögün sen ey ḳıral şapḳaŋı tīz at.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 113).

şapka II (naut.) 'direklerin üst uçlarına geçirilmiş ve yanlarına sancak savloları donatılmak üzere delik açılmış yuvarlak tabalalar' L. Gürçay 1943 s. 357 <***şapka I***. × ***İkinci kaptan Kudret, pruva direğindeki işaret sereni cundasında dalgalanan mavi-beyaz hareket filâmasına yüreği sızlıyarak bakardı. Islak gözleri bodoslamadan kepçeye, şapkadan "karga yuvasına" ve sintineye dolaşır.*** (Reşat Enis 1947 s. 75).

şapla b. ***şaplak***.

şaplak I/şapla/şepele 'tokat' Meninski 1680 II, 2773, A. Vámbéry 1901 s. 208, G Doerfer 1967 III, 319 no. 1325 <***şap*** + isimden fiil yapan ***—la-*** genişlemesi + fiilden isim yapan ***-k***, b. ***ağla-*** ⊡, ***acuk/acık*** ⊡. ***şaplak at-*** 'sille, şamar, tokat atmak' J. Thury 1885 s. 46. × ***Urvīyenüŋ yüzine bir şapla eyle urdı ki gözlerinden od cıḳdı. Urvīyenüŋ yüzi ḳanadı.*** (Ferec v. 178b–179a). × ***Bu Zübükzade bizim bir türlü kıymetini anlıyamadığımız bir büyük adam. Öyle olmasa hükûmet erkâniyle böyle enseye tokat, sırta şaplak samimiyet kuramazdı.*** (A. Nesin 1961z s. 122). ***şaplağa tut-*** 'alkışlamak': × ***Derken Huvat çalgıcılarla kamyonları kapıya dayadı. Çalgıcıları şaplağa tutup bahçeye oturttular. Huvat eline bir yağlık geçirdi, halayın başına geçti***. (L. Tekin 1984 s. 39). ***şaplağı bas-*** 'tokatlamak': × ***"Hadi... Hödük türk... Hadiii. Arkanı kürke, kapını Türke alıştırma" diye bastı şaplağı, bastı şaplağı bana...*** (S.E. Ertem 1931 s. 254). ***şaplak vur-*** 'tokat atmak': × ***Özneyi kapuya kadar eletirler (getirirler), kapunun ağzını açarken oğlan koluncunun ortasına şaplak vururlar. (ne çeşit olacak halim diye düşünmesi için).*** (H.Z. Koşay 1944 s. 281).

şaplak II ‘kel’ × ***Öteki, başı şaplak, sivri sakallı, maymun gibi bir frenkti.*** (S.M. Alus 1934 s. 90).

şaplak III b. ***şablak***. ‘büyük kulpsuz kahve fincanı’ × ***Gözlerim köhne ve tozdan silik bir karaltı gibi renksiz gözüken kamyonun üzerinden eşya denklerini indirmeğe çalışan, kirli suratlı şoför yamağında olduğu halde iri bir şablak kahvenin son yudumunu höpürdetiyorum.*** (C.S. Gürler 1939 s. 5).

şappadak b. ***şapadak***.

şappaheyr b. ***şabba-heyr***.

şapşal I ‘pejmürde; aptal’ DS 3742. × ***Süslen diyorsam inceden incesine demiyorum; yalapşap tuvalet kâfi. Şu şapşal entariyi arkandan atıp ipekli ligolteni giy.*** (S.M. Alus 1933p s. 204). × ***Şapşal palṭosunuŋ yan cėbinden bir kitäb çıḳarır. Bir müddet ḳalbī oḳur.*** (H.R. Gürpınar 1340a s. 29). × ***–İşte bu şapşal, patronun elinden cüzdanı aldığı... On tane kaime, hani az para değil, aptallığına doymasın.*** (M. Hacıhasanoğlu 1951t s. 30). × ***Delikanlının suratında şapşal bir âşık hâli vardı.*** (N. Tirali 1953 s. 53).

şapşal II ‘yumuşak çizme’ R. Dankoff 2004 s. 249. × ***Ermenî elfâzıyla kelimât ederek ayaklarında şapşal siyâh çizmeler ile ve hırka-i mülevvesleriyle omuzlarında Ferhâdî hazmalar ve lopatayî palalı Bartın kürekleriyle ve necâset gerdelleri içinde tohumlanmış çekirdeği içinde öter sarı hıyârlar ve turp ve şalgamları tekne ve gerdellerinden çıkarup yiyerek ubûr ederler.*** (Evliyā Çelebī 2009 I, 335).

şapşallık ‘aptallık’ × ***Bizde bu şapşallık varken atom bombasını elimize geçirsek, çocukların bayram çatapatlarından beter ederiz zavallı atomu.*** (A. Nesin 1976d s. 45).

şap şap ‘alkış sesi’ **<*şap şap*** ses taklidi kelimelerden. ***şap şap el*** ‘alkış’: × ***Behram efendi çifliğinden dönmüş. Etrafa şap şap el: — Yahu!.. Ya men hun!.. Hasna!.. Hasna ortada yok. Soruyor: — Nerede bu kız?*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 4.5.1941, s. 4). × ***şap şap el vur-*** ‘alkışlamak’: × ***Üvey peder efendi gün aşırı, akşam ezanı kör kandil, yalpalıya yalpalıya damlamada; taşlığa girer girmez şap şap el vurmada: — İfakat!.. Gel buraya köftehor!. Hemen kulağına:*** (S.M. Alus, Akşam gaz., 5.8.1941 s. 4).

şap şup ‘ayak sesi’ **<*şap şup*** ses taklidi kelimelerden. × ***Ay ruhlar! Kara deryaların feneri hayatımın kırık parçalarını bile toplayamadım. Sonbahar donuk sarı rengiyle şap şup basarak geçti yüzümden. Gözlerimin içindeki bebekleri, lacivert kuyular gibi derin tebessümler çizen dudak kıvrımlarımı koruyacak kadar bile güç bulamadım.*** (L. Tekin 1986 s. 17).

şâr ‘şehir’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 266 <Fa. ***şahr*** a.m. J.F. Steingass 1892 s. 769. × ***Ḳaraŋu süsin sıyavuz, sümüz ile ̮hoş varavuz/Ḳaraŋu ėle girerken köylerin, şarın yıḳavuz.*** (Sulṭān Veled 1958 [1226/1312] s. 36). × ***‘Āşıḳī bu dügün kim ̮han edübdür/Niçeler geldi Baġdäd şärından.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 141). × ***Eger incü***

olaydı yaġan ṭolu/Olaydı buncuklayın şar ṭolu. (Ferheng–nāme-i Sa'dī 1340–42 s. 34 no. 412). × ***Eger baḫt aŋa meded ėdedi/Duru nişe şardan şara gidedi*** (a.e. s. no. 851). × ***Eşrefoġlı Rūmī söyler ile şära ˘habar eyler/Kim ki 'äşıḳ olmaḳ diler gelsün beri ṣaladur.*** (Eşrefoġlı Rümī 1286 s. 45). × ***Yärdan ayru bir nefs olmayasın/Çün viresin yäre göŋül şärını*** (a.e. s. 54). × ***Benüm derdüm ol yär/Baŋa ne il gerek ne şär*** (a.e. s. 55). × ***Eşrefoġlı rümī söyler ile şära˘häbar eyler/ Kim ki dostı görmek diler varsun dosta bilişene*** (a.e. 63). × ***'Aceb şur ü 'aceb şer şar içinde/Ne candur senden ayru şızär ü şeydä.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 2093). × ***Ṭaleb ḳıldı naḳīb ol demde şarı/ Getürdi ḳapuya buldu buları*** (a.e. no. 4917). × ***İletdi buları balıḳçı şara/Ki ḳondura vü işlerin başara.*** (a.e. 7850 × ***Şehir ḳarşuladı şär ululaı/Güherlüleri yüzi sululaı.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 1755).

şarab b. ***şarap***.

şarâb-ı fârûk 'meşhur bir panzehir, tiryâk-ı fâruk?' Şemseddīn Sāmī 1317 I, 976 (ilaç ölerek acılardan kurtulması için verildiğinden bu maddeyi ***şarab-ı färiġ*** 'ölüm şerbeti' okumak da akla yakın görünüyor. E.N.) × ***Āḫir ṭabībler bir araya cem' oldılar, ittifaḳıla ayaġından ḳan aldılar; zaḥmet ziyäde oldı. Āḫir şaräbı färuḳ vėrdiler, Alläh raḥmetine ḳavuşdı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 204).

şarabî 'şarap renginde' <Ar. ***şaräb*** + isimden sıfat yapan ***–ī*** eki, b. ***âbî I*** ⊡. × ***Bu saf, muhterem kadın, kınalı saçlarının üzerine kundakladığı çimenî tırtıl oyalı şarabî yemenisiyle... hâlâ gözümün önündedir.*** (H.R. Gürpınar 1938 s. 7). Vasıf 96).

şarampav b. ***şarampol***.

şarampo b. ***şarampol***.

şarampol/şarampav/şarampo 'yol kenarlarının yol düzeyinden aşağıda kalan bölümleri' <Mac. ***sarampó*** 'çit, parmaklık' H. Eren 1999 s. 384. Evliyā Çelebī'de ***şarampav/şaranpav*** 'savunma için kazılmış etrafı çitle çevrilmiş siper; kazıklarla çevrilmiş çukur' Meninski 1680 II, 2793, R. Dankoff 2004 s. 249. × ***Çitler ve şarampavlar ve domuz damları çatup siperlendi.*** (a.y.). × ***Koyun sürüsü, bir ayçiçeği tarlası ile, devlet yolunun asfaltını akıtan şarampolu arasında sıkışıp kaldı.*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 95). × ***Daha bu yanda, lastik izleri asfaltta iyice belirgin, şarampola yan yatmış bir kamyon.*** (a.e. s. 118). × ***Kalabalığın ucu yola vardı. Sepetleri kalburları şarampolün berisine bıraktılar. Biraz sonra arkadakiler yetişti. Kır Abbas: "Komşuları yolun kıyısına diz Battal!" dedi. Battal şarampoldan atladı. Yüzünü kalabalığa döndü: "Buraya dizilin..." dedi.*** (F. Baykurt 1975k s. 220).

şarap/şarab/şerab 'şarap, içki' B. Georgievits 1943 [1544-1548], 119, F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 266, Meninski 1680 II, 2790, O. Blau 1868 s. 297. <***şaräb*** a.m. Ar. (/şrb/ kökünden). × ***Şehzade Seyfülmülük ondört yaşına degicek äyet-i kübrä oldı, anuŋ gibi, ˘hüb-rü oldı ki dile gelmez. Pädeşäh cün buları gördi ki ḥadd-ı bülūġa yėtdiler, ricäl oldılar, ḳatına okıdı: ikisine daḫı˘hil'at geyürdi, şaräb icürdi, köşklerine göndürdi.*** (Ferec v. 143b).× ***Semä'-i erġanūnī, şaräb-ı***

erġavānī ẕevḳına ḍaldı. (a.e. v. 52a). × ***Şaräb-ı näb getürdi oġlına, süci vėrdi beglerine dạḥı gerek gerekmez süci vėrdi, niʿmetler baġışladı. İçküden imtinäʿ ėdenüŋ ̮hänumänını Yaġmäyī Türklere yaġmalatdı.*** (a.e. v. 128a). × ***Temïz äb çün şaräbı näb sebzei ̮handän üzerinde cereyän ėder.*** (a.e. v. 129a). × ***Zemistän diriyken devr ėt şaräb. / Odı ölçerüben çevirgil kebäb!*** (Tursun Beg 1977 [15. yy. s. 173). × ***Meger içüb şaräb-ı lem-yezeli / Mest-i maġlüb-ı çäştegäh olasın.*** (ʿĀlī 1977 s. 136 no. 141). × ***Mạhlaşı ʿĀlī bu mụḥlışa luṭfı edädan ̮hälī gelüb ̮hāṭıruma läyiḥ olur. Ben saŋa bir tedbīr ögredem, ėderseŋ lūtuŋ, şaräbuŋ ki bu mạhlaşdan sizi ̮haläş ėdem ve tecdīdi mạhlaş ile ẕätüŋüzi maḳbüli ʿämm u ̮häṣṣ ėdem!*** (ʿĀlī 1979 [1581] I, 133). × ***Görsem taḥammül eyleyemem, bärī görmesem! / Keyfim ḳaçar şaräb-ı leb, bärī görmesem!*** (Vāṣıf ʿOṣmān 1257 s. 332). × ***Her çend ki aġzını ḳoḳarlar, şaräb räyiḥasından eṣer yoḳ.*** (ʿĀlī 1994 s. 144). × ***Ağzına bir katra şarap koymayan bu örfili koca şeyhülislâm da mademki demekte: "Bülbül feryada başladı, gül kadehini doldurdu"*** (A. Gölpınarlı1945 s. 22). × ***Maios, İunios, İulios, Avgustos, Septemvrios, Oktovrios, Noemvrios, Dekemvrios, İanuarios hasılı Fevruarios sıra vardı varillerini açıp içinde şarap bulmadıkta, "Bu ne hikmettir," deyü varilleri indiriyorlar, ne baksınlar.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 564). × ***Sağ yağlıları yemediği için kendine mahsus yemekler pişirtir, meselâ zeytinyağlı omlet yaptırır, yalancı kutu dolması aldırır, turşucudan turşu, tatlıcıdan ekmek kadayıfı, muhallebiciden kazandibi, sütçüden kaymak emreder, gelin hanımın odasındaki şaraplardan bir şişeyi de önüne çekip tıka basa midesini doldururdu.*** (S.M. Alus 1934 s. 81). × ***Gözleriyle Zebun Ali'den şarap istedi. Sivri gırtlağı inip çıkıyor, avurtları titriyordu. Şu ara harman olduğundan lâf edecek takati kalmamıştı.*** (Kemal Tahir 1957 s. 55). × ***Köyün yaşlı ebesi Hörü karı, halaya girmemişti. Sinilerde şıngırdayıp gelen "dolu"lardan almamıştı. "(Ben bugün içmeden zerhoş oldum, içmeme hacat kalmadı!.. Tozak köyünde salım salım bağların yeşerdiğini, küp küp pekmezlerin, şarapların evlere dizildiğini...)"*** (F. Baykurt 1967k s. 79). × ***Yerde halılar, besbelli değerli İsparta ve Sivas halıları, sürüsüne bereket şişe: Boş, yarı dolu, ağzı açık, mantarlı kâğıt tıkalı, konyak, votka, şarap, ya da...*** (Attilâ İlhan 1973 s. 177).

şarapnal b. ***şarapnel***.

şarapnel/şarapnal 'patladığında etrafa küçük parçalar saçan bir tür top mermisi' <Fr. ***shrapnel*** a.m. × ***Ayaklarından bir mitralyöz yağmuru geçmiş, yere uzanınca tepesinde bir şarapnel patlamıştı***. (Ömer Seyfeddin 1943 s. 26). × ***Orası çırpınan ercan kırmalarının kırmızısı, şarapnellere benzeyen lahos balıklarının parlak çelik mavisi, Lipsosların şafak aydını pembesiyle dip-diri idi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 59). × ***Havalara saçılan kol, bacak parçaları savaş alanlarını sarmış. Şarapnaller bahar topraklarını deliyormuş.*** (Füruzan 1972 s. 244).

şarbi b. ***şarpi***.

şarıl şarıl ‘su sesi’ <***şarıl şarıl*** ses taklidi kelimelerden. × ***Musluklarında, gusülhanesinde, mutfağında, şarıl şarıl kumpanya suyu; ayrıca frenk tulumbalı sarnıç; bir dönüme yakın bahçe.*** (S.M. Alus 1933p s. 129). × ***Artık bütün yelkenler rüzgârla dolmuştur. İşte o zaman son emir, yâni “Aganta burina burinata!” kumandası verilir. Kayık şarıl şarıl rüzgârın gözüne işler.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 38). × ***Efendi şu saksıya az kandurut koy da birez de pambık ver, baban anan hayrı uçun: Bizim çocuklar ahırda kavga çıkarmışlar, büyük domuz güççükte gafa göz bırakmamış, gan şarıl şarıl akıyor.*** (M. Makal 1952 s. 107). × ***Her yanı şarıl şarıl su. Çeltik ek, pancar ek, bahçe yap, ne halt edersen et! Değirmenin önündeki yerin kerpiç gölüne dayanır ki milli topraktır, kan ek, can bitsin!*** (M. Başaran 1992 s. 293).

şâribülleyli vennehâr ‘gece gündüz içen, gece gündüz sarhoş, gece ve gündüz içen’ × ***Bu kakavan çerkesi kuru kuruya yutacak bir koca zuhur etmedi. Bir iki sene de öyle geçti. Nihayet şaribülleyli vennehar bir talip çıktı. Bu sarhoş herifin küçük bir evi, inmeli bir anası vardı.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 104).

şarjör ‘taşıdığı fişekleri arka arkaya namluya sürmeye yarayan cihaz’ <Fr. ***chargeur*** a.m. × ***Bizi öldürmeye bile kalkmıştı. Ne büyük şans ki tabancanın şarjörü boştu. Silahı bize doğru çevirdiğinde öyle korkmuştum ki.*** (Ş. İşigüzel 1993 s. 61). b. ***carcur***.

şarkadak/şark diye ‘hemen, birden bire, aniden, şark diye ses çıkararak’ DS 3749. × ***Bu hali görür görmez, ortanca hanım şark diye düşüp bayılıverdi.*** (S.M. Alus 1934 s. 397). × ***Ölmüşlerinizin canı için bir bardak su yetiştirin, tıkanıyorum; şimdi şarkadak düşüp bayılıvereceğim.*** (S.M. Alus 1933p s. 223). × ***O esnada helâ kapısı, şarkadak kapandı. Bunu işiden Binnaz hanım, mahut paketi kapınca göğsüne soktu.*** (S.M. Alus 1934 s. 92). × ***Gene iki dakika ya geçti ya geçmedi, tokmak şarkadak döndü. Kapı bir karış kadar aralandı.*** (S.M. Alus 1944 s. 41).

şarkadalık ‘yaramazlık’ × ***Kim bilir, konaḫda ne ‘arsızlıḫ, ne şarġadalıḫ (şarkadalıḳ, yaramazlıḳ) itdi.*** (Ebübekir Ḥāzım Tepeyran 1326y s. 175).

şark diye b. ***şarkadak***.

şarkı I ‘müzik parçası, ezgi’ <Ar. ***şarḳī*** a.m. ***şarkı ünle-*** ‘şarkı söylemek, türkü çığırmak‘: × ***Yazın yaylaya çıḳarken eskisi gibi “malsız” olarak gitmeyecek, Bir çift güzel öküzü öŋüne ḳatarak köy˘halḳınıŋ arasında sevincinden şarkı ünleye ünleye yürüyecek idi.*** (Nâbî–zâde Nâẓım 1207 s. 13).

şarkı II ‘telli bir Türkmen çalgısı’ R. Dankoff 2004 s. 250. ××

şark şark şark ‘tokat sesi‘ <***şark*** ses taklidi kelimelerden. × ***–Katır oğlu katır, nerede yanındaki kadınlar?.. Ne cehennemde o kepaze kadınlar?.. Ulan çıkar onları meydana!.. Şark, şark, şark!.. Pat, küt!.. Çat, çut!.. şamar, yumruk, tekme, sopa sesleri ve gene avazlar.*** (S.M. Alus 1944 s. 184).

şarla- ‘gürültüyle yağmaya başlamak’ b. ***ağla-*** ⊡. × ***Evet; şeker, tuz filan değildik; gel gelelim boşanacak yağmur da öyle pek kıvır zıvır yaz yağmurlarına benzemiyordu. Hazinedar Çiftliğinin oraya yaklaşınca elâ gözlüm birden şarladı. Hem öyle bir şarlayış ki, birkaç dakika içinde yamaçlardaki daracık hendekler birer çağlayana döndü***. (O.C. Kaygılı 1939 s. 41).

şarlatan ‘kendi mallarını överek müşterilerini aldatan kimse, bilir geçinen kimse‘ b. ***çarlatan*** <İt. ***ciarlatano*** a.m. × ***Her şeyi bilir görünen, bir Arap gibi Arabistandan bahseden şarlatan bir adama bir sırasını getirip sormuşlar.*** (M. Baler 1969 s. 40). × ***Ben ilkin, bu dişçiyi serseri, elinde bir kerpetenle Yenicami avlusunda diş çeken bir şarlatan falan sanmıştım. Meğer diplomalı dişçilerden daha dikkatli bir çocukmuş.*** (M. Körükçü 1954 s. 20).

şarlı ‘şehirli, vatandaş’ F. Argenti 2001 [1533‘ten önce] s. 266. ××

Şarlo ‘Charlie Chaplin‘in canlandırdığı bir karakterin adı, ilk defa‘ Fr. ***Charlot*** adından. × ***Şarlo’yu o sinemada tanıdım, her cuma günkü filmlerden birinde Şarlo olurdu. Başka komik filmler de oynardı, kısa kısa filmler... Kaygan yerlerde düşüp kalkan adamlar...*** (Aziz Nesin 1966 s. 210).

şarmıta ‘hoppa, oynak, kötü kadın‘ DS 3750. × ***Allah o şarmıtanıŋ başına him daşı düşe!*** (Ö.A. Aksoy 1945 s. 366). × ***“Bä gaynanam dal dışlık vėrmey” dėmiş. Hėy şarmıta, gızıl tavada bişesice de başından gızdırma çırası yanasıca!*** (Ö.A. Aksoy 1945 s. 378).

şarolo ‘oğlan, delikanlı, Junge‘ Franz Steinherr 1932 s. 194, Çing. ***çavaro*** ‘oğlan, oğul‘ (dissimulation ile), M.L. Wagner 1943 s. 31.

şarpa ‘eşarp, başörtüsü‘ <Fr. ***écharpe*** a.m. × ***Nevin’in annesi başından omuzlarına kaymış şarpasının kenarlarına çekiştire çekiştire gözlerini siliyordu. Yarım yarım —o da acılı, zerhir mi zehir- gülümsüyordu bir yandan.*** (Tarık Dursun K 967 s. 23). × ***Beyoğluna bile çıkacağım. Kolumda çanta, başımda şarpa. Herkes bana bakacak. Lâf atan atana, peşime düşen düşene***. (Yeni Hikâyeler 1953 s. 29).

şarpadan ‘aniden, birden, şarp diye ses çıkararak‘ ***<şarp*** taklidi kelimelerden, b. ***çattadan*** ⊡. × ***‘Keklik gubararaḥ tėkral gozünü yumdünda, dilki bunu şarpadan gapıyor, yėmeg isderse keklik diyor ki dilki gardaş beni yiyeceksin, amma mismillâh dė de gannıŋ doysun.*** (A. Caferoğlu 1948 s. 64).

şarparak b. ***şapadak***.

şarpi/şarbi ‘yelkenli‘ <Fr. ***sharpie*** b. kubbealtı lügati × ***Galatasaray’ın en iyi denizcilerindendi. Yelken kullanışta üzerine çıkacak yoktu. Şarbi yarışlarında birkaç birincilik almıştı. Kürekte şampiyonluğu elden bırakmıyordu.*** (R. Enis 1945 s. 95). × ***Deniz ışıl ışıldı. Karşıdan bir şarpi süzülerek gidiyordu. Ters yönden suları köpürterek bir deniz motoru geliyordu.*** (Ç. Altan 1978 s. 120). × ***Onu kullanabiliyor hatta. Otomobil mi, otomobil. Üç kat yeni elbise mi, üç kat yeni elbise. Şarpi mi, şarpi. Para mı, istediği kadar. Sonra bu, alabildiğince al bolluğunun, iradeyi bozduğunu, çalışma ayarını dağıttı-***

ğını göremeyip, Akın konusunda, ikinci bir Seyit Sabri, bir Seyit Sabri Jr. hayalleri kurup durmak! (A. İlhan 1982 s. 268).

şart ‘gerek, koşul’ <Ar. ***şarṭ*** a.m. (/şrṭ/ kökünden). × ***Yalnız, bir siniri varmış: gönül avutacağı erkeklerin bekâr olması şart.*** (S.M. Alus 1944 s. 43). ***şart et-*** ‘yemin etmek’: × ***Bir daha bu evin kapısından içeri ayak basmıyacağına, yarından tezi yok kaltağı esircinin evine göndereceğine, bezirgân tilkisini konağa sokmıyacağına şartet bakayım!..*** (S.M. Alus 1933k s. 93). × ***–Ha, sahi, az kaldı unutuyordum; rakı denilen o zıkkımı da ağzına koymacağına şart edeceksin. Hep bu zıvanadan çıkmalar, onun yüzünden geliyor.*** (a.e. s. 93). ***şart et-*** ‘(Dat. ile) yemin etmek, istemediği bir şeyin olması durumunda yapacağı şey hakkında yemin etmek’: × ***Evet, biliyordu, Ramażān, çocuġu o meydānlıkdaki ḥādiṣeden ṣoŋra evden ḳovmuş, eve alırlarsa ḳarsına şarṭ etmişti.*** (Halide Edib Adıvar 1928 s. 105). × ***şartiyle*** ‘koşuluyla, durumunda, ön şart olarak’: × ***Evet küçük hanım, ama burası rağbetime muhalif müvani müstena olmak şartiyledir.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933me s. 67). ***şart koş-*** (akusativ hâli ile) ‘yapılması mecburi bir şey olarak belirlemek, şart olarak ileri sürmek’ b. ***koş- III*** (yardımcı fiil olarak): × ***Enişteyi karşıma aldım; önden şart koştum. Molla bey, teşrif edip kahve mi içecek, limonata mı istiyecek, her ne halt edecekse, evvelce aklını başına alsın!*** (S.M. Alus 1933p s. 195). × ***Aile mutluluğumu kaybetmekten ise Servinaz’ı harcamak felâketi bana daha ucuz geliyor, bu canice işi başarırsam bütün ömrümce kızın rahatına çalışmayı da şart koşuyordum.*** (H.R. Gürpınar 1972m. 29). ***şart olsun*** ‘yemin olsun, yemin sözü’: × ***Ne? Yalan mı zannediyorsun? Vallahi alırım! Şart olsun alırım... sen de bana varır mısın?*** (Recai-zāde Ekrem 1941 s. 81). × ***Yusuf’un zaten yabancı olmadığını ve kendisinin bu nikâha muhalif bulunmadığını, “şart olsun”, “dinim hakkı için” gibi büyük yeminlerle anlattı.*** (Sabahattin Ali 2002k s. 113). × ***Güpegündüz koynuna alacak değilsin ya? Halinden utan! Yusuf bir kızardı. Aman, emmioğlu, ağzına aldığın lafa bak. Şart olsun eli elime değmedi.*** (Sabahattin Ali 1943 s. 69). b. ***karıma şart olsun*** ‘söylediğim yalansa karımı boşarım anlamında kullanılan yemin sözü’: × ***Vallahi de billahi de gördüm; ben gördüm. Dini bir uğrunda, ikindi ezanını bile tamam okumadım. Bu defa efal’ diye huzurunuza koştum. —Kervanı minareden mi gördün? —Evet, minareden gördüm. Abdestimle söylüyorum, karıma şart olsun ki, Acem Hanında dokuma kaçırıyorlar.*** (S. Ertem 1931 s. 113). ***şart şurt*** ‘kaide, kural, önşart’: × ***Baḥriye Ḫanım –Ben mezeniŋ ėyisinde, kötüsünde değilim... İçki bol olmalı, işte o ḳadar.. Şehrī Bey —Miʿdeŋi bozmamaḳ şarṭıyla istediğiŋ ḳadar.. Baḥriye Ḫanım —Ben şarṭ şurṭ tanımam. Arzülarımıŋ taṭmīninde ölçüye, mizana, kimseniŋ emrine ṭābiʿ olamam.*** (H. R. Gürpınar 1341mh s. 38-39). ***şartı şurtu var*** ‘bazı şartlara bağlı, kaideleri mevcut’: × ***Tabiat bu ya, hıyarı tarlasında kendi elile kesmeğe, sonra sindire sindire yemeğe meraklılar da mevcut. Bahçıvanla uyuşurlardı amma, şartı şurtu var: Ocakları dolaşırken katiyen saplara basılmıyacak.*** (S.M. Alus 1951, Akşam gaz., 22 Mayıs 1951). × ***Hanımefendi gene sözü aldı. Hazır, şahitler de var; şartını, şurtunu edeceksen et, etmiyeceksen ben de şu dakika başımın çaresine bakayım! tehdidini***

dayadı. (S.M. Alus 1833k s. 94). ***şartı şurtu yok*** 'herhangi bir kaidesi yok': × ***Bunun başka şartı şurtu yok mu? Kaç defa salınacak? — Çorap parçası temiz çıkıncaya kadar...*** (H.R. Gürpınar 1945kp s. 86).

şartı âzam 'büyük şart, birinci şart' × ***Bakış, duru bunu belli etmekte. Binaenaleyh en önce onların gönlünü etmek şartı âzam…*** (S.M. Alus 1934 s. 142).

şartla- 'bir şeyin olacağına dair kesin kanaat oluşturmak' <Ar. ***şarṭ*** + Tü. ***-la-*** genişlemesi. ***kendini şartla-*** 'başka bir şey düşünememek, bir şeye kendini inandırmak' × ***Ne de olsa, bir cip gezisine, mahkemede Mümtaz'ı görmeye şartlamıştım kendimi.*** (S. Soysal 1979yı s. 146).

şartlan- 'belirlenmiş şartlara göre ayarlanmak' × ***Bayram istemeye istemeye yatakta döndü. Biraz daha uyusa mıydı? Her gün böyle uykusunu alamadan, gözlerini oğa oğa kalkıyordu. Uykusuzluğa şartlanmış gibiydi. Kalkar nadasa giderdi. Ekine gider, oduna giderdi. Şafaklar sökmeden yola düşerdi. Şimdi de orağa gidecekti.*** (F. Baykurt 1961ı s. 44).

şartlı refleks 'doğuştan olmayıp sonradan öğrenilen bir uyaran karşısında ortaya çıkması biçiminde beliren tepkime' × ***Bal gibi Pavlov'un köpeklerde denediği şartlı refleks deneyi bu ve bunlar bizim insanlarımız.*** (B. Uzuner 1997 s. 27).

şartsız şurtsuz 'koşulsuz, hiç bir şart ileri sürmeden' × ***Ḥäcı 'İmädeddīn Efendi ḳıräṭında bir ẕätıŋ ṣulbünden böyle bir evläd gelmesi ṣırf rabbānī bir cilve eṣeriydi. Yoḳsa herkes, ḥatta żäbiṭa bile biliyordu ki Kötü Taḥsīn besmelesiz, şarṭsız şurṭsuz bir pīç degildir. İḥtimäl, bu derece mülevves evläd iḥsän buyurmaḳla, Alläh taʿälâ Ḥäcı 'İmädeddīn Efendiyi bu fänī dünyäda ağır bir imtiḥäna çekiyordu.*** (Ömer Seyfeddin 1926 S. 91).

şaryo 'aletlerdeki hareketli parça; daktiloda kâğıt takılan ve tuşa vurdukça ilerleyen parça'. TüS 2011, 2207. <Fr. ***chariot*** 'yük taşımada kullanılan dört tekerlekli araba' × ***Memur çatır çatır, sonsuz denecek bir hızla yazıyor, makinanın şaryosu gidi geliyordu.***. (M. Seyda 1970 s. 153). × ***"Şimdi nasıl?" "Oldu" diyor, kameraman. Set ekibi, yuvarlak masayı yerinden kaldırıyor. Oktay, masanın kalktığı yerde. "Şimdi burdayız." Açıyı veriyor. "İleri geri kaydırma var." Mehmet, çoktan Oktay'ın yanında. "Burdan, merdiven başına kadar şaryo döşiycez hocam."*** (A. Yurdakul 1991 s. 102).

şase 'içine mendil, gecelik gibi şeyler konan koruyucu bohça' A. Ergür 2002 s. 253, TüS 2011, 2207 <Fr. ***sachet*** a.m. × ***Ellerini daldırdı içine. Şöyle bir karıştırdı. Güzelim ipek gecelikler, iç çamaşırları, üst üste özenle konmuş, renk renk eşarplar, çorapların mendillerin dizim dizim konduğu markalı şaseler devriliverdi elinin altında, her şey birbirine karıştı.*** (P. Celal 1981 s. 131). × ***Kız boya içindeki ellerine bakıyordu. Paletinden şasesine hangi renigi aktaracağını şaşırmıştı.*** (A. Hünalp 1962 s. 7).

şaş- 'uygun olmamak, doğru sonucu vermemek; yanılmak, ne yapacağını bilememek' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 266, < ET ***şaş- (*sa:ş)***

G. Clauson 1972 s. 856. ***şaşıp kal-/şaş- kal-*** 'birden çok şaşırmak': × ***MAHİTAP —Vallahi şaştım kaldım. KAMER —Akıl alacak şey değil ki, şaş şaş da kal. (Yavaş sesle) peşine bir delikanlı takmış, gelmiş.*** (Musahipzade Celal 1936gg s. 48). × ***BALABAN —: Kırk yıldır senin adamınmış gibi sorulan şeylere öyle oturaklı lâflar buldu ki.. Şaştım kaldım! FEHMİ —: Sizin teveccühünüz.*** (Musahipzade Celal 1936ba s. 76). ***şaşdım galdım*** 'ne yapamayacağımı bilemiyorum': × ***İşte bayram da gelüp çatmada şaşdım ḳaldum/Ne yapayım ay efendim a benim sulṭānım.*** (! (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 96). × ***Ayol sen ne kadar değişmişsin, ne hale girmişsin? Hasta mıydın?.. Vah vah, geçmiş olsun! diye şaşa kalmışlar.*** (S.M. Alus 1944 s. 178). ***tedbiri şaş-*** 'alınan tedbir işe yaramamak': × ***İkisi dahi dînimiz düşmanlarıdır, her kangısı yok olursa olsun, iki tarafdan da bize ni'mettir ve bu tedbîrimiz şaşdı ise, ben bir dedbîr dahi edeyim ki Osmanoğlı niye oğradugını bilmesin.*** (Ġazavāt–ı Sulṭān Murād b. Meḥemmed Han 1978 [1443–1444] s. 7). ***şaşarım kedinin çamaşır yıkamasına*** 'olacak iş değil, olması şaşırtıcı olur': × ***Ötekiler gülüştüler. Zehra eliyle kocasının alnını karışlayarak: —Hummmh! Şaşarım kedinin çamaşır yıkamasına!*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 86). × ***"Etmezsin, evet. Etmezsin... lan sen elli olsan hava be. Fen Müdürü ağzına bir parmak bal çalmayla.." "Benim ha?" "Tabii senin." "Şaşarım kedinin çamaşır yıkamasına." Kapıcı Ferhat'a dönen Nuh: "Kedi de çamaşır yıkar mıymış? Duydun mu hiç?" dedi.*** (Orhan Kemal 1952m s. 83). b. ***Allahım şaşmış, habibim şaştı***.

şaşka Az. 'bir tür kılıç, Çerkes kılıcı' ADİL IV, 194 <Rus. ***şaşka*** a.m. × ***İMAMVERDİ. Şaşkası da batmanġılıncın şaşkası kimi yernän sürünür. İndi sän göl bizimkilärä baḥ. Biri elä odur mänimki: nä cütä varandır, nä odun yaran.*** (C. Cabbarlı 2005 III, 149).

(Argo) **şaşkaloz/şaşkoloz** 'şaşkın, sersem' H. Aktunç 1998 s. 267. × ***Haydi! Senin sözünden ürkecek miyim ben, şaşkoloz?*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1940 s. 32). × ***Siz bilir misiniz, a nadan şaşkoloz ki, şimdi ben sizi tepeler, ıslatırım.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 87). × ***Bir gün yemek odasında bütün bu şaşkaloz hareketlerimin üzerine tüy dikecek elimde olmayan bir tuhaflık yaptım.*** (H.R. Gürpınar 1972m s 24). × ***Hey gidi şaşkoloz bir yıkandığın suda bir daha yıkanamıyacağını, o suyun hızla akıp gittiğini nasıl da unuttun. Sen yedi başlı yılan mısın biri kesildiğinde yedi baştan daha fışkırsın.*** (B. Duygulu 1963 s. 48). ***şaşkaloz şaşkaloz*** 'şaşkın şaşkın': × ***Şoför bana elile müstehzi bir "baybay!" yaptı, geçti, gitti. Bir gözüm otomobilde, bir gözüm tramvayda artık, şaşkaloz şaşkaloz beklemekten gayri çare yok.*** (Vâ-Nû, Akşam gaz. 18.I.1945). × ***Yok vapur, bacası dik yüzerse; ay çiçeği sarı, çimen yeşil olursa, damlar gene damlarda, ağaçlar gene yukarı doğru yeşil... Çok karışık, çok ters, çok şaşkaloz geliyor bizim işler o zaman...*** (Ç. Altan 1975 s. 260). b. ***çakalos***.

şaşık 'şaşkın, şaşırmak' <***şaş-*** fiilden sıfat yapan ***-ik*** eki, b. ***akık*** ⊡. ***aklı şaşık (ol-)*** 'kafası karışık, şaşkın' × ***Däre boyu sarmaşuḳ/Aḳlum şaşuḳdu şaşuk.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 260).

şaşır- ‘(Akk. ile) ne yapacağını bilememek, kararsızlık içinde olmak’ **<*şaş-*** fiilinin causativum hâli, b. ***artur-*** ⊡ × ***Ḳaynanasının ṭarz-ı ifâdesinden ne maʿnâ çıḳaracağını, Muḥsinle olan münâsebetlerini bu ḳadar ʿanʿanesiyle bildigi ḥalde şimdiye degin süḳût etmesindeki sır ve ḥikmeti ne ile îżâḥ edeceğini şaşırdı.*** (E.E. Talu 1928 s. 237). × ***O ḳadar läḳayd bulunurlar ki bu taʿannüd ve taʿaṣṣub-ı cähiläneye, bu muḥâfaẓakärlıġa karşı insän ne diyeceğini şaşırıyor.*** (Aḥmed Şerîf Önay 1326 s. 252). × ***Bayram günleri bir eglence maḥalline gidip de atlı ḳarancaya mı dönme dolaba mı ṣalıncaġa mı binececeğini şaşıran çocuḳlar gibi faḥş idmänlarına hangi ḳısımdan başlayacaġımızı şaşırdık.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 84). × ***Bir zamanlar, Razzaki zademizin yüzünden kapandık; görürse, bir şey derse diye atacağımız adımı şaşırdık. Beyimiz, mükâfat olarak evlendi; biz, güvey girmesinin yasını tuttuk.*** (S.M. Alus 1933p s. 181). × ***Çiciburun Vedat bey, altın tabakasını locanın önüne koymuş, kime bıyık buracağını şaşırmış, bir bana, bir Saraylı hanıma bakmada.*** (a.e. s. 187). ***şaşıra kal-*** ‘şaşırmak, birdenbire çok şaşırmak’: × ***Esäs mesʾeleyi aŋlamaya vaḳit olmadan Menekşe ḳalfa ḳoyunundan buruşuḳ mendilini çıḳararak ḳarşımda bir boşanışdır boşandı. Şaşırakaldım.*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 46). × ***Genç adamın gömleğiyle iç fanilası arasından bir tane bit bulup, doktora göstermiş. Doktorlar şaşırakalmışlar.*** (S.F. Abasıyanık 1951h s. 94).

şaşırtmaç ‘şaşırtmacalar, sürpriz’ **<*şaşırt-*** + isimlere bağlanan nadir bir meslek erbabı eki olan ***maç***. b. ***çığırtmaç*** ⊡. × ***İşte ṭulüʿät, bu tekerlemeniŋ ilk cümlelerinden başlar. Pişekäriŋ suʾälleri, ceväpları, Ḳavuḳlunuŋ ḥikäyesinde devämı, muḳabeleleri ṭuluʾätı zenginleşdirir. Suʾälleriŋ ceväplarıŋ şaşırtmaçları seyircileri güldürür. Pîşekär ile Ḳavuḳlu bu şaşırtmaçlarla, başarabildikleri cinäsät, kinäyät gibi ṣanäyiʿ-i lafẓiyeniŋ her dürlüsüyle ḥużżäräŋ maẓhar-ı taḳdiri olurlar.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 43-43).

şaşkın ‘şaşırmış, sersem, akılsız’ **<*şaş-*** + fiilden sıfat yapan ***gın/kın*** eki için b. ***akkın*** ⊡. × ***LEBİBE —Şaşkın, gözünü aç.., ben annem gibi kör körüne inanmam, (güler) bu dede sultan yaman şey (güler) neler, neler...*** (Musahipzade Celal 1936ms s. 45). ***şaşkın kaz*** ‘aptal, avanak’: × ***Dala çıkar keçinin dala çıkar oğlağı olur fehvasınca, el hakkını yemekliği babamdan öğrendim, ondan sonra Ayios pnevmatikosun dahi malûmu olan, benden daha dekbaz Anastasia ile münasebet kesbetmiş olmağ ile, ben karındaşı sıfatında görünerek, şaşkın kaz bulup yolmaya başladım.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 698). ***şaşkın kaz gibi sırıt-*** ‘alık alık sırıtmak’: × ***Nasıl yanıp yakılmazdan put gibi durur, ya şaşkın kaz gibi sırıtırsın?*** (Aḥmed Vefîḳ Paşa 1933ia. 9). ***şaşkın ördek*** ‘ne yapacağını bilemeyen’: × ***Büyücülük ve sihirbazlık ve falcılık ve remilcilik ne dırdırıyetten ibaret olduğunu şükürler olsun tecrübe ettikte, anladık, ya ne diyelim, bir takım mezcup şaşkın ördeklere ki, kendi kabiliyetlerine güvenmeyerek ve Allahtan ümitlerini katt ederek (keserek), bir takım cadu karıları kâğıt atmasına ve bakla selkitmesine müracaat edeler.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 102). × ***İşte, memuriyetin layıkı olmayan âdemler bile böyle bir mühim mesnede geçtikler***

anda, şaşkın ördek gibi başını bırakıp arkasından dalmağ ile nice uygunsuz hallere sebeb olurlar. (a.e. s. 500). ***şaşkın softa*** 'budala': × ***Be ey şaşkın softa, bu asırda sen akılda bulunan âdemler ilerileyemez.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 668). ***şaşkın şapalak*** 'şaşkın şaşkın, ne yapacağını bilemez halde': × ***Agavni, ağzı bir karış açık, şaşkın şapalak, ellerini dizlerine vura vura "mega asfas!" diyerek öyle bir geliş geliyor ki..*** (S.M. Alus 1933p s. 210). × ***Hanımefendinin paşşşa! diye feryadı konağın içini çınlattı. Paşa boş bulunup yerinden sırçamış, benzi limon gibi sararmıştı. Şehri efendinin dizinden uzaklaşarak, şaşkın şapalak, kulak kabartıyordu.*** (S.M Alus 1933k s. 43). ***şaşkın şapıldak*** 'ne yapacağını bilemez hâlde': × ***İskân müsaadesi için, göçmen hanında konaklıyorsunuz. O zamanlar İzmir dediğin, yangından artakalmış bir avuç çöplük. Bir gün bakıyorum ki, o çöplükte yedi sekiz yaşlarında bir çocuk şaşkın şapıldak dolaşır.*** (A. Yurdakul 1989 s. 125). ***şaşkın tavuğa çevir-*** 'ne yapacağını bilemez hale getirmek': × ***SABRİ –Hacı Davut'ta daha ne marifetler var! Mescit mescit dolaşır. Zavallı kadınları vaızlariyle şaşkın tavuğa çevirir.*** (Musahipzade Celal 1936 ka s. 25).

şaşkoloz b. ***şaşkaloz***.

şaşma- (ablativus hâli ile) 'almak, yapmak vb. için başka bir şeye karar vermemek, kararını değiştirmemek' ***<şaş-*** fiilinin olumsuzu × ***'Efendim zağar zağar, tüysüz İngiliz puanterleridir. İngilterden getirtmek masrafını gözüne yediremiyorsan daha ehven olan Fransız yahut Alman braklarından şaşma. Köpek; beslediğine, yanında taşıdığına değmeli.*** (S.M. Alus 1944 s. 141). ***bildiğinden şaşma-*** 'kendi fikrinden ısrar etmek': × ***Herif, lâf anlar takımından değil; aman zaman, beş para etmiyor, kendi bildiğinden şaşmıyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 150). ***dediğinden şaşma-*** 'kendi sözünde ısrar etmek': × ***Genç yaşımda çarpıntılı oldum, yarım oldum da hâlâ dediğinizden şaşmıyorsunuz; kalbim duruyor, nefesim tıkanıyor da gene bildiğinizi okuyorusunuz.*** (a.e. s. 198).

şaşmakin 'soğuk, sinirli' M. Yesari 1995. s. 45. × ***Aman, ben geç kalkıp fabriḳaya yetişmemege räžıyım, tek ṣabäḥ ṣabäḥ anaŋıŋ şaşmakin ṣuratını görmeyeyim.*** (M. Yesari 1928 s. 44).

şaş şaş 'yan yan, ters' × ***—Ben avrat değel miyim? Para ilâzım olmaz mı bana? Ömer, karısına şaş şaş baktı. –Ağzına iti sıçırdırım ha! Bunnara para dirler. Bana fiyaka mı yapıyon? Kanını satın alırım senin, deli soyka!*** (Orhan Kemal 1954b s. 119).

şaşula 'leblebici aleti' × ***İhtiyar baktı, döndü, şaşulayı aramaya koyuldu. Sol eli titriyor. Nereye gitti bu meret? Yüreği çarptı gene hızlı*** (V.O. Bener 1957 s. 123). ***Ooh, burası ne sıcak." "Sıcak ya." Şaşula nohut çuvallarından birine gömülü. İhtiyar tahta sapını gördü. Çekecekti, caydı, ranzanın altına eğildi, aranır gibi yaptı. Bu dördüncü gündür geliyordu kız. ... İhtiyar gereksiz yere koştu. Düşünmeden şaşulayı kaptı, leblebileri seleye aktardı.*** (V.O. Bener 1957 s. 123).

şat '(denizcilik) sığ sularda ağır yükleri taşımak için kullanılan, altı düz bir çeşit tekne' <Fr. ***chatte*** a.m. × ***Topal hocaya bir gün Nuh arkının, mavuna mı, duba mı, şat mı. yoksa salapurya mı olduğunu sordum. Topal hoca, suratına derin bilgiye yakışır bir anlam vererek —mutlaka saydığım teknelerin en uzun ve tumturaklı isimlisi olduğu için— "Salapurya!" diye cevap verdi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 48). × ***Paraları peşin saydı. Karaya çıkınca kayığa, ameleye beraber bir şat dolusu küfe gönderdi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947m s. 114). × ***Karşıda karanlığa giren kanal./Bir şat geçiyor,/selâmlıyalım, gülüm,/geçen sarı kamaralı şat'ı selâmlayalım.*** (Nazım Hikmet 1970 s. 111).

şataf 'çalım; süs' DS 3752. ××

şatak 'okşama' J. Thury 1885 s. 46. ××

şatır 'uşak, şakşakçı, alaycı' Meninski 1680 II, 2749 <Fa. ***şāṭir*** a.m. F. Steingass 1930 s. 723. ××

şâtifilli 'mahalle karısı, gösterişli' × ***Bunu söyleyen bir kadındı. Bak hele sen şu -affedersiniz- şatifilliye... Ulan, benim nerem sünepe!*** (Aziz Nesin 1965 s. 172). × ***Meral fıkırdadı. O sırada içeri giren annesi Semiha: —Ne o şâtifilli?.. dedi. Gene neye gülüyorsun? Meral sevinçle: —Anne eve bak, dedi.*** (N. Meriç 1950 s. 20).

şatobiryan/şatobrian 'dananın bonfile kasından çıkarılan, sinirsiz ve yumuşak etten yapılan yemek' <Fr. ***chateaubriand*** a.m. (Damak zevkine düşkün olan Fransız yazar ve politikacı François-René de Chateaubriand'ın adından geldiği iddia edilir. Londra'da yaşadığı sırada etin sert ve yanmış olmasından şikâyet edince aşçısı yeni bir et hazırlama usulü üzerine kafa yorar. Ortaya daha yumşak, sulu ve pahalı bir et yemeği olan şatobiryan çıkar. E.N.) × ***Başgarson benim siparişimi aldıktan sonra, Fuat Bey ve uzatmalı sevgilisi Arzu Hanım, iki kişilik bir şatobrian istediler.*** (N. Eray 1986 s. 33).

şatobrian b. ***şatobiryan***.

şavalak 'aptal, salak, enayi' H. Aktunç 1998 s. 267. ××

şavalaklık 'salaklık, enayilik' × ***"Belki on kere telefon ettim, 'Burda yok,' dediler," dedi Nurettin suçlayan bir sesle. "Odacıların şavalaklığı," dedim. "Katları, boş servisleri teftiş ediyordum. Çoğu benim orada olduğumu bilmiyor."*** (M.O. Buyrukçu 1982 s. 11).

şavkallan- 'aydınlanmak' × ***Gözlerini ovuşturarak baktı. Yüzü şavkallanıverdi bir, tanıyınca. Ağlamakla gülmek arası garip sesler çıkardı.*** (M. Başaran 1992 s. 285).

şavkar- 'aydınlanmak' <Ar. ***şavḳ*** 'Işık, parıltı' +***ar***– genişlemesi, b. ***ağar*** × ***Küreği çekip kapıyı açtı birden. Kapıyı açınca ahırın içi şavkardı. Bakındı köşelere bucaklar, duvar diplerine. Yoktu görünürde. Sonra yemleçlere baktı başını uzatıp.*** (F. Baykurt 1971t s. 144). × ***Ala aydınlıkta kandili bulup ateşledi. Ahır, belli belirsiz şavkardı.*** (F. Baykurt 1959y s. 209). × ***Kocakarılar karşılıklı "İşallah" çektikçe, gelinlerin yüzlerin şavkarıyor, içeri umula doluyordu.***

(F. Baykurt 1961k 153). × ***Çocuklar: Tak tak eden kabacığım bizi aldatan babacığım demişler. Orada öte ağlaşıp beri ağlaşırlarken: "Gidelim hadi" diye yola düşmüşler karanlık gecede. Giderlerken bir ateş şavkarmış. O ateşin olduğu yere varmışlar. Orası da devin evi imiş.*** (M. Tuğrul 1069 s. 262).

şavkart- 'aydınlatmak, parlatmak' <***şavkar-*** fiilinden causativum. × ***Gençlerin her biri birer kibrit çaktılar. Haydi orda durabilirsen dur, dayanabilirsen dayan artık! Nasıl bir alaf, bir yalım? Nasıl şavkartıyor yeri göğü!*** (F. Baykurt 1967a s. 411).

şavkı- 'parıl parıl parlamak' A. Püsküllüoğlu 1994 s. 83. <Ar. ***şavḳ*** + başka dillerden alınan isimlerden fiil yapmak için kullanılan ***–ı–*** eki, b. ***barkı*** × ***Ova boyunca. Su, güneşte şavkıyor. Bu kadar uzun, böyle kıvrıla kıvrıla, ak ışıklar saçarak düz bir ovada giden suyu ilk olarak görüyorlardı.*** (Yaşar Kemal 2004 I, 72). × ***İçeri girer girmez, Memed kendisini yatağın üstüne attı. Müthiş uykusu geliyordu. Kafasında sarı bir pırıltı şavkıyordu. Şavkıyan pırıltılar dönüyorlardı.*** (a.e. s. 87). × ***Ağzı kan içinde kalmıştı. Kafasında sapsarı bir ışık şavkıdı.*** (a.e. s. 94). × ***Bir çıkar yol bulamadı hemen. Döndü koca kapının dibinde. Birden gözü şavkıdı. Koştu damın ardına. Ahırın gübre deliğine dolandı.*** (F. Baykurt 1971t s. 143). × ***Onların sağlıkları, namusları bana emanet. Akıllı ve cici kızlar var içlerinde. Yürekleri gözlerinde şavkıyan goncalar. Onlar toplumumuzun umudu.*** (A. Kutlu 1990 s. 182).

şavkıt- 'aydınlatmak' × ***Sarı pirinç güğümlere gün vurup şavkıtıyordu.*** (Yaşar Kemal 1955 I, 67).

şavşavlı 'şatafatlı, gösterişli?' × ***Naile kendini Etiler Kavşağına atmıştı çoktan. Soluk soluğa. Şavşavlı marangoz görmüştü. Babama söyle bu alçak. Aldırmam artık. Söylesin.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 68).

(Argo) **şavulla-** 'aramak, araştırmak, dikkatle düşünüp amaçlamak' H. Aktunç 1998 s. 267 <Ar. ***şāḳūl*** 'Beilot, Senkschnur' H. Wehr 1985 s. 668. + İsim/sıfat'tan fiil yapan ***la–*** eki için b. ***acabla–*** ⊡. × ***Karımın da gözlerini büzerek düşünmesinden her bir kelimeye birer mana şavullamakla uğraştığını sezdim.*** (H.R. Gürpınar 1972 s. 96.

şavullama (zarf) 'rastlegele, acele' <Ar. ***şāḳūl*** + ***lama*** mekân zarfı eki, b. ***aykırılama*** ⊡. × ***Gazeteyi kör dilenci gibi maḳamla şavullama oḳur.*** (H.R. Gürpınar 1339 60).

şavur kıl- 'ilan etmek, duyurmak' × ***Halḳa şävur ḳılurdı kim 'İsä/Ölüyi diri böyle ḳılur dir.*** (Elvan Çelebi 1984 [17. yy.] s. 165 no. 1937).

şayak 'kalın ve kaba dokunuşlu, koyu renklere boyalı dayanıklık, giysilik yünlü kumaş, bu kumaştan yapılmış olan' H. Eren 1999 s. 384, A. Ergür 2002 s. 253. × ***'Arap Meḥmet Avramın kemerini ṭutup mu'äyene etti. Ṣoŋra Çaḳırıŋ yeleginin kumaşına, astarına baḳdı: —Çaḳır, mantara basıyorsuŋ... Yelek ̆häş şayaḳ! Ḳış üzeri ararsın...*** (M. Yesari 1928 s. 234).

şayet 'eğer' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 266 <Fa. ***şāyed*** 'Let it be; it is agreable, suitable' F. Steingass 1930 s. 728. × ***Bizi bäzära ilet sat,***

esbäbuŋı rast eyle! Şäyed Ḥaḳ Taŋrı bir rüşenäyı peydä ėde! (Ferec v. 129b). × ***Şäyed bir elem, bir ʿillet yėtişe, ol ḳażä vu ḳader dėdükleri nesne räst çıḳa, ben maḥfilde ḫacil olam.*** (a.e. v. 197a). × ***Şäyed bu taḳrīble bir müddet muṭālaʿai kütüb ve mübāḥeşei ʿulüm u fününi taʿṭīl ėde?*** (ʿAlī ʿAzīz 1268 s. 188). × ***Melik çerisiyle ol gėce ṣabāḥa degin şöyle at üstinde ṭurdılar kim: "Şäyed laʿīn yine gelüb bize şeḫūn ḳıla" dėyü. Nägäh dün buçuġında çeri ḳonduġı yėrden ġavġa belürdi.*** (I. Mélikoff 1960 s. 263). × ***MÜŞTAK —Birer saat ara ile içilecek. PEMBE —A, yine mi ilâç? MÜŞTAK — Şayet sökmezse kara halile macunu.*** (Musahipzade Celal 1936ms s. 12). × ***Bu muammanın iç yüzünü anlamak için tek bir yol vardı. Seyfettinle Raifi bulmak. İkisi de aziz ahpabım, onlara usulcacık sormak. Söylememelerinin imkânı yok. Şayet mırın kırın edecek olurlarsa ağızlarını aramak.*** (S.M. Alus 1944 s. 169). × ***Yan Memiş köye girenin şehirli mi köylü mü olduğunu bir şafaklamada uzaktan tanır. Şayet yolunu beklediği misafir salgın, sofra istemeğe gelen bir hükûmet adamı ise birden ürkütülmüş bir kaz gibi adımları hızlanır.*** (H. Aytekin 1945 s. 58). × ***E şayet, ya dostlarından biri, ya kendisinin, ya benim akrabalarımdan biri beray-i maslahat ya ziyaret gelecek olsa, beni aslaca huzurlarına çıkarmaz idi ve icap etse de çıkmış olsaydım, daima gözleri bende ve gelen misafirde olup, maazallah bir de kazaen lakırdıya karışıp gülümseyecek olur isem artık beni tekdir ve bazı darp etmekten ve misafirin pabuçlarını çevirmekten kaçınmaz idi.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 173–174).

şayetleyin 'eğer' <Fa. ***şāyed*** + ***leyin*** zarf eki, krş. ***akşamleyin*** ⊡. × ***SEHER: Eee? De bakalım... De, kesme lafı ha... II. JANDARMA: Şayetleyin buralardaysa... SEHER: Allah belanı vermesin e mi! Buralarda olsa, ilk sen bilirsin demedik mi be?*** (A. Ağaoğlu 1982o s. 428)

şayır şayır oku- 'çok iyi okumak' × ***Ol yüzi afitabı görem gibi bu seher/ Nur äyetin düşümde okurdum şayır şayır*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 215).

şayka 'altı düz, daha çok Karadeniz'de kullanılan bir çeşit kayık, ince donanma ve nehir gemilerinin bir nev'i; elli muharibi taşıyan ve kazaklar tarafından kullanılan gemi; bir çeşit top' Meninski 1680 II, 2765, J. Th. Zenker 1876, 537, A. Tietze 1942 s. 207, İ.H. Uzunçarşılı 1944 II, s. 50, M. Sertoğlu 1958 s. 301, R. Dankoff 2004 s. 250 <Mac. ***sajka*** a.m., A. Caferoğlu 1970. × ***Kaçan ki beynes-s-salâteyn oldı, Beğün dizini şayka ile vurdular. Kemikleri hurd-u-haşhal olup derd-mend gişi bi ayagla kaldı.*** (C. Okuyucu 1987: 382). ***şayka topu*** 'şaykalarda kullanılan, kale döğmeye veya kalede kullanmağa mahsus muhtelif ağırlıkta top' İ.H. Uzunçarşılı 1944 II, s. 50 × ***Zarbazen denilen top, sâhaî, miyane ve küçük olarak üç nevî idi; kale döğmeğe ve kalede kullanmağa mahsus şayka topları da büyük şayka, orta şayka ve küçük şayka olarak yine üç kısımdı.*** (a.y.). b. ***cayka***.

şaylıg 'şeref, sağlık, mutluluk' H. Ayan 1989 s 501. ***şaylıga*** 'şerefe, sağlığa, mutluluğa' DS 3650. × ***Firâvân niʿmetüŋ şaylıġa yinsün/Hemīşe eylügüŋ dillerde dinsün.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] s. 317 no. 4985).

şazluk et- 'eğlenmek' <Fa. ***şāz*** 'sevinçli' + Nomen abstractum yapan ***-lık*** eki için b. ***ağırlık*** ⊡. ***Yėyüb içüben ėder şāẕlık/Kim yatur seŗhoş kimisidür ayıḳ.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 32).

şeb/şab/şap 'mercan kayalığı, mercan adacığı' R. Dankoff 2001 s 250. × ***Mercān aġacı gibi bu şeb daḫi eyledür ammā... ṭaşdan aġaçlardur.*** (a.y.)

şebek 'bir nevi kuyruklu maymun; çirkin, maskara' J. Thury 1885 s. 46. ××

şebele/şebele maymunu 'kirli ama sevimli' DS 3755. × ***Süslenmege uġraşdıḳca şebeleye dönmüşsüŋ. O ḳaşıŋdaki ḳazġan ḳulpu rastıḳlar nedir?..*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 19). × ***Çabuk likolte (yani dekolde) göğüslü, kısa kollu, yanardöner ipeklilerini giy, vardakosta tavrını takınıp hazır bulun, dişsiz şebeleyi şimdi yanına getireceğim.*** (S.M. Alus 1933p s. 161). × ***Yüzüne şöyle dikkatli bak, şebele maymunundan farkı var mı?*** (S.M. Alus 1934 s. 204). × ***Aleksiyi pek iyi tanıdığımı, muhabbet meyaneciliğinde bana da bir iki hizmeti geçtiğini, karşımda "beyim, paşam!" diye şebele maymunu gibi durduğunu söyledim.*** (S.M. Alus 1944 s. 177).

şebeş b. ***çebeş***.

şebit/şepit/şipit 'yufkadan küçük ve kalın sac ekmek' DS 3755 × ***Maliye Çölü adındaki bozkır beyaz bir şebit halinde bu köyün olduğu yerden başlıyarak, tozlu, dumanlı ufukların yalnızlığı ve sonsuzluğu içerisinde uzayıp gider... Gerçekten de uzaktan bakınca, köyün ortasındaki yığma höyük, çevresine sıralanan evlerle birlikte etrafına aç ve toprak benizli insanları toplayan bir şebidin ortasına dökülü iri ve geniş bir pilâv yığınını hatırlatır.*** (H. Aytekin 1945 s. 105). × ***Ordan kapıyı örtmüş, çıkmış, bi konşunun kapısına varmış. Sail zahir. Bi kadın şebit yapıyormuş. –İldir ilekdir iliniz, şebit mi yapıyon yalınız, kapıya geldi kağnıcı kulunuz, savuncak bakın neyinen savacan (savacağın) demiş.*** (H.Z. Koşay 1935 s. 85). × ***Harman yerinde oynanan oyunlar, derede yunmalar, şebit ekmeğinden ibaret mide saadeti. Hani ne hoştu dünya.*** (S. Başkurt 1949 s. 15-16). × ***"Fırın olmazsa koca şehrimiz köylüler gibi ekmek yerine katmer ve şepit mi yesin?" diye gürledi ve öteki dinleycilerine iyice sinmesi ve akıllarında kalması için biraz durup bekledi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1954y s. 89).

şecere 'soy ağacı' <Ar. ***şacara*** 'ağaç' (/scr/ kökünden), H. Wehr 1985 s. 634. × ***Şeh-zāde şecerei ensābını ābı revān gibi tā āḫir söyledi.*** (Ferec v. 134a). × ***Maiyetimdekilerden Bağdatlı bir efendiyi izinle memleketine gönderiyorum. Bizim oğlana halisüddem şecereli bir at alacak.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 16.4.1942).

şeddâdî 'çok büyük ve sağlam' <Ar. ***şeddād*** 'İrem bağlarını kuran Şeddâd bin Ād'ın adı' + Fa. isimden sıfat yapan ***ī*** eki, b. ***âbî*** a.m. × ***Evliya Çelebi'nin tabirince, Nisantaşı'nı kaplayan, şeddadî apartmanlar arka taraftan yavaş yavaş Beşiktaş'taki filya tarlasına, Beşiktaş bostanlarına doğru iniyor.*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 278). × ***Usta çağırıp baktırtıyorsunuz. Diyor ki: — Cidden şeddadi yapı. Lâkin biraz***

daha ihmal ederseniz dam göçecek, binadan hayır kalmıyacaktır. (Akşam Va-Nu 21.9.1943, s. 3).

şedde 'Arap alfabesinde, iki kez okunması gereken ünsüzlerin üstüne konan işaret' <Ar. ***şadda*** a.m. (/şdd/ kökünden). ***şeddeli eşek*** 'eşek kelimesinin ***eşşek*** diye söylenmek suretiyle daha ağır bir hakarete dönüşmesi': × ***Ağzını topla benim eşeğim yok. Eşekler, hem de şeddeli eşekler senin yanında, çifter çifter...*** (S.M. Alus 1933k s. 34). × ***Doğrusunu istersen, ötekinin atlığından da bir şey anlamadım. Bu eşek ise, o şeddeli eşek, diyor, hiç gülecek halim yokken beni katıltıyor.*** (a.e. s. 65). × ***Haydi "cicikamu", haydi "mavromatya", bu da senin şerefine... Tokuşturalım!.. Ha şöyle, dünya varmış be kardeşler... Elli yıl eşek, hem de şeddeli eşşek yaşamışız da haberimiz olmamış.*** (S.M. Alus 1934 s. 151).

(AD) **şedede** 'gelin evi tarafından hazırlanan ev eşyalarının güveyi tarafına verilmesi geleneği' × ***Gerkük'de gelin gitmeden bir gece evvelisi güveyin ziyafet verdiği dost ve akrabası toplanırlar, gelinin kapusuna giderler, gelin evi tarafından yapılan ev eşyasını kandillerin ışıklariyle beraber güveyi evine teslim ederler. Buna şedede derler.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 105).

şefkat nişanı 'Sultan Hamid'in kadınlara verilmek için icad ettiği bir nişan' × ***Hiç olmazsa ikinci bir rütbe, bir şefkat nişanı da bulsaydım mükemmel olacaktı, ama aceleye geldi.*** (S.M. Alus 1933p s. 73). × ***Başında saçlarının arasına tutturulmuş bir yediveren gülü; boynunda iki dizi beşi bir arada; göğsünde bir şefkat nişanı***. (S.M. Alus 1944 s. 111).

şeftali l/şeftalu/şefteli 'malum meyve' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 266 <Fa. ***şaftälü*** a.m. ***şaft*** 'yağlı, kalın' ***älü*** 'erik' H. Eren 1999 s. 384. Meninski 1780 I, 924. × ***Erük ḳaysı aluc zerd-älülardan... daḫı ṣulu ṣulu şeftälülardan...*** (Aḥmed-i Dā'ī 1973 v. 43b). × ***Bir zemānda bir bostāncı oġlı var idi. Kendüsi bāġ-ı cemāle tezerv, läḳabı ırġaŋur idi. Bir gün dest-mālin şeftälü ile ṭoldurmış, alup gider. Ben ayıtdum: Ey sev-i bāġ-ı cinān, şeftälü umar senden cān, bir şeftälü virseŋ olmaz mı?*** (M. Çavuşoğlu 1970 s. 38). × ***Bir şeftälüya cānı azırganma döstum,/Sermäyeden ḥisāb ėdegör, neŋ ziyān olur.*** (Necātī Beg 1963 s. 203). × ***Küyında cān vėrür dil şeftälüsına yäruŋ, / Bunı bilür egerçi: cān büstānda bitmez.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 67). × ***Eriklerle yüzin zeyn ėt, anı ayvä ile gönder / Eger la'lüŋden alma isteye aġyär şeftälü!.*** (Ẕātī 1987 [16. yy.'ın ilk yarısı] III, 143). × ***Dudaġı ṣulu şeftälüdur anuŋ/Eger daḫı ṣorarsaŋ täze ḫurma***. (Naẓmī 1928 s. 7). × ***Ve şeftälü yükinden dört aḳça ve iccāṣı ṣitevī yükinden dört aḳça alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [955/1548] s. 223). × ***Şeftali bahçelerinin zevki tâ uzak diyarlara bile şöhretini salmış, dillere destan olmuştu. Onun için ne kadar zevkine düşkün, keyfine meraklı memurlar varsa hep burasını ister, buraya yerleşirdi.*** (R.H. Karay 1940m s. 32). × ***Şeftali bahçelerini söylüyor.*** (R.H. Karay 1940m 34). ***şeftali baharı*** 'şeftali çiçeği': × ***O her zaman yanaklarına yapışık olan şeftâli baharını rüzgâr mı uçurdu, yoksa güneş mi soldurdu.*** (S. Ayverdi 2005 s. 134).

(Argo) **şeftali II** ‘meme, göğüs; öpücük’ DS 3756 H. Aktunç 1998 s. 267. ××

şeftalu b. ***şeftali I***.

şefte b. ***siftah***.

(AD) **şefteli** b. ***şeftali***.

şeftren ‘tren şefi, bir trenin yönetiminden sorumlu kişi’ <Fr. ***chef de train*** a.m. × ***Kendisini son vagonun yanında bekleyen kızının bulunduğu yere geldiği zaman, bütün öfkesini, sahilde çatlayan bir dalga gibi kapıp koyverdi: —Yasakmış!.. Herif şeftren ya, elbette adam terslemeyip de ne yapacak?..*** (Yeni Hikâyeler 1951 s. 71).

şegge ‘başörtüsü’ × ***Gelin “aman gaynanama sŏleme.” demiş, şeggesini çıharmış, inē dakmış.*** (Ö.A. Aksoy 1945 s. 386).

şegirt ‘şakirt, çırak’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 266, DS 3756 <Fa. şākird a.m. × ***O hamama gitmede olsun. Padişahın oğlu hamama gittiği yerde, demirci dükkanında bir şeğirt göriyi padişahın oğlunu: “Padişahın oğlu bohça götüriyi!..” diye bağıriyi, orada malamat ediyi padişahın oğlunu.*** (M. Tuğrul 1946 s. 34).

şeh I b. ***şah***.

şeh II ‘münzevi, keşiş’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 266. ××

şehab/şihab/şahab ‘akan yıldız’ <Ar. ***şihāb*** a.m. × ***Bir fasıl havâyî fişengler atarlar kim her biri evc-i âsumâna urûc eder âsumânî fişengler nüzûl ederken her birinden niçe bin kanâdîl necm-i şihâb gibi nâr-ı nûrlar nüzûl edüp zemîni rûşen eder***. (Evliyā Çelebī 2009 X, 177). × ***Geçen gün bir kibrit çektim, baş tarafı şahab gibi karşı tarafa uçtu***. (Vâ-Nâ, Akşam t.y.). × ***Ye’sim bir kuyu olmuştu ve ben onun dibinde karanlık, müntin bir su gibi idim. İçimde aylar yüzer, şehaplar geçer, yıldızlar oynardı.*** (F.C. Göktulga 1973 s. 49).

şehdiye b. ***şahtiye***.

şeher b. ***şehir***.

şehid b. ***şehit***.

şehir/şeher/şehr ‘kent’ Meninski 1680 II, 2886 <Fa. ***şahr*** a.m. × ***“Hey, ne icün sen ḳanuŋa susarsın? ˇHalkıla şehre necün gitmedüŋ?” dedi***. (Ferec v. 33b). × ***Bir müddetden ṣoŋra Çīn şehrine yėtişdiler. Şeh-zäde vu faġfüra ˇhaber oldı: “Düŋür düŋürsi geldi” dėdiler.*** (a.e. v. 141a) × ***Çoḳ adam ḳırdılar. Āḫir şehri yaġma ėtdi. Yezidüŋ ḳabrin buldı, süŋüklerin çıḳardı yaḳdı ḳabrını necis ṭoldurdı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 69). × ***Ben İstanbul şehrinde ṭoġdum.*** (C.C. Carbognano 1794 s. 551). × ***şehire dek*** (C.C. Carbognano 1794 s. 599). × ***Düşman eski haritalar üstünde Ankara adını taşıyan kerpiçten şehire girebilir. Onu, bir iki gülle ile tarumar edebilir*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1932 s. 256). × ***“Sebze ekmeyi öğretmenden öğrendik, şeher pazarından getirmekten kurtulduk.” demektedirler***. (M. Makal 1979 s. 99). × ***Aha bizim bu Durmuş eğitmen var ya, Osmanlıda bir eşi ya bulunur ya bulunmaz. Aklının ermediği hiçbir şey yok. Şeherdeki istidacının yazdığı iş görmüyor da bizim eğitmenin yaz-***

dığı dilekçeler her kapıyı açıyor, her amiri düşündürüyor. (a.e. s. 101). ***şehr oğlanı*** 'şehirde doğmuş; kurnaz, düzenbaz' Meninski 1680 II, 2886: × ***Kime beŋzetsem anı? Bir yėre baḳan äfitäb? / Mäh ise yüzi çalıḳ, her-cäyī şehr oġlanı-dur***. (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 285). × ***Eksük gedük senüŋ ḳuluŋın dėdi ḳaşuŋa, / ̱Höş ince şehr oğlanıdur, serverä, hiläl.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 346). × ***Soyunda cimrilik olan ve mal alıp satmaya tazeliğinde başlayan şehir oğlanlarında ve puldan buçuktan yetişmiş, cimriliğini meydana vurması son kerteye varmış yeniçeri takımında … çok çekişme olur***. (O.Ş. Gökyay 1978 s. 113-114). × ***Meclisinde iken ululayıp saygı gösterip sevgi göstermek, kalkıp gittikten sonra arkasından kötüleyip küçülterek kusurlarına dair hikâyeleri dile getirmek hakikatsiz şehir oğlanlarıyla bir yolda olmaktır.*** (a.e. s. 140). × ***Baṣra şehrinde bir ulu melik varidi. Ḥaḳ taʿälä aŋa çoḳ dürlü esbäbı dünyävīden naṣīb vėrmişdi.*** (Ferec v. 52a). × ***Eger şehr ve Türk oğhlancuḳları değişik etseler teʾdīb ėdüp her birinden otuz aḳçe cürm alına.*** (U. Heyd 1973 s. 64). ***şehir yeri*** 'şehir' ***"Bizim oralarda, sineğin akıllısı işkembeye konar da şehre göç eder, derler." Şehir yeri gibi var mı, hele İstanbul...*** (A. Nesin 1964 s. 55). × ***Başına şehir yerinin tekerlek şapkasını geçirmiş ama giyim kuşam kötüden de kötü...*** (Kemal Tahir 2004 s. 24). × ***Gerçek, şehir yerinde donla yatar insan... Şehirlinin karısı, erkeği yatakta don giyer.*** (a.e. s. 129). b. ***köy yeri***.

O. **şehislam kapısı** 'Şeyhülislamların görev yaptığı daire, fetvahane' × ***Hamidiye kâğıdımdan kocalı göründüğüme, Şehislâm kapısındaki kayıt ve kuyutlara bakmadan, gelip gizlice nikâhı kıyacak, bütün muameleyi yapıp bana yeni bir tezkere de çıkartacakmış.*** (S.M. Alus 1933p s. 219).

şehit/şehid b.m. F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 266 <Ar. ***şehīd*** a.m. (/şhd/ kökünden). × ***Üçinci sınġun ḍonanma seferinde şehīd ve ḳaʿri deryäda dürri ferīd gibi nä-bedīd olan ḳapudan ʿĀlī paşanuŋ ferzendi Meḥemmed beg Mıṣr ḳapudanı nämına olmışdur.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 142). ***şehid düş-*** 'savaşta ölmek': × ***Emir Abla, Murat, Abraş... Bunların üçü bir aile sayılırdı. Emir Abla, kocası şehit düştükten sonra iki yaşında yetim kalan Murat'ı büyütmek için işinin başına geçmiş, çift zamânı öküz bulmak tarlaya tohumluk aramak, kasabaya mal indirmek, hâsılı kocasının bütün işleriyle uğraşmak hep ona düşer olmuştu.*** (S. Ayverdi 1940 s. 17). ***şehid ol-*** 'savaşta ölmek': × ***İki ḳardaşı ọha sançıldı, düşdi, şehīd oldı.*** (S. Tezcan 2001 s. 115). × ***O avlarken ḳażä'-yı äsumänī ėrişüb atınuŋ ayağı bir delüge geçer, atiyle bile degerlenür. Ol arada şehīd oldı.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 19). × ***Gören dėrdi: "Şehīd olmış, felekden buŋa nür inmiş", / Mezärum üstine inseŋ / Burāḳ-ı berḳ-sürʿatden.*** (Ẕātī 1987 [16.yy.'ın ilk yarısı] III, 17). × ***Käfire girüp sädeleri ḳızıl ḳana müstaġraḳ olup üçi bir yerde ḥürr-i şehīd oldılar.*** (R. Dankoff 2004 s. 233). × ***Rahmetli, 313'deki Yunan muharebesine gönüllü gitmiş. Dömekede şehit olmuştur.*** (S.M. Alus 1944 s. 150). × ***Fakat toprağa ve karı kızana karılıp karıştıktan sonra, ümitleri de doğup büyüyen ve Yemende veya Havranda veyahut Rumelinde şehit olan oğulları gibi ölüp gitmişlerdi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 157).

şehmaran b. ***şahmaran***.

şehnaz longa 'Santuri Ethem Efendinin hareketli bir bestesi; oynak' × ***Anladın mı abi, karıda din iman şehnaz longa. İmanım çivilensin beş para etmez. Ama bunu hiçbir yerde söyleyemem ha!.. Söylemezsin. Geçimimiz bu bizim yavu. Sürünürüz sonra bembeyaz ha...*** (N. Araz 1952 s. 9).

şehr b. ***şehir***.

O. **şehremini, şehermini** 'belediye başkanı, belediye reisi, şehramaneti idaresinin başı' H. Dernschwam 1923 [1553–1555] s. 139, Meninski 1680 II. 2886, M.Z. Pakalın 1954 III, 322. × ***O zamanın belediye reisliği makamında olan şehremini kolları sıvamış. Dercengi evvel hıfzısıhha ve bakteriyoloji mütehassısı meşhur doktor Chembemeuse Paristen getirtilmiş.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 7.8.1943 s. 4.). × ***Zira kimsecikler uğramaz. Hepsi iltimaslı; Şehreminin bendelerinden birinin oğlu, damadı, torunu.*** (S.M. Alus 1944 s. 13). × ***Bizim beylerden, paşalardan bir hayır sadır olabilir mi ki hayırdır diyorsun? Herifler gündüz vakti şehrin göbeğinde, bizim payitahtımızda dağ eşkıyası gibi müsademeye girişiyorlar! Bedirhanların Kürtleriyle şehremininin ameleleri vuruşmuşlar!*** (A. Birkiye (t.y.) V, 29).

şehvet-âlûd 'şehvetli, şehvet bulaşmış' <Ar. ***şahva*** 'şehvet' + Fa. ***älüd*** 'bulaşmış'. × ***Yeşil gözlerinin bakışı süzgün çehresinin şehvet-älüd 'umümī ifädesi mütemädiyen şehvet-älüd idi.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1928s s. 231).

şehzade göğsü 'yakışıklı delikanlı' × ***A, a, a!.. Biz gümüşgerdanı Kalpakçılar başında tuhafiyeci sanıyorduk; meğerse kalem kâtibi Yusuf misal bir delikanlıymış ayol!.. –Böylesine şehzade göğsü derler. Yusuf İzzetin ve Mahmud Celâleddin Efendilerin kar gibi sineciklerinin ayni.*** (S.M. Alus 1944 s. 17).

şekâ/şikâ 'sefalet, bedbahtlık; rezalet' Meninski 1680 II, 2832, Şemseddīn Sāmī 1318 II, 780 <Ar. ***şakä'*** a.m. (/şḳv/ veya /şky/ kökünden). H. Wehr 1985 s. 668. ××

şekbük 'karnaval' F. Argenti 1938[1533] s. 75, Meninski 1860 s. 2840. ××

şek ve şüphe 'tereddüt, kaygı' <Ar. ***şakk*** 'kuşku' + ***ve*** + ***şubha*** 'belirsizlik' H. Wehr 1985 s. 668, 431. × ***Hiç şek ve şüphe yok; görülen köye kılavuz istemez, herhalde bu ev, bir gizli sefahethane; Suat ta muhakkak burada...*** (S. Muhtar Alus 934 s. 340). ***şek ve şüphe kalma-*** 'kesin olarak inanmak': × ***Mahvoldum Necmi bey! sözünü duyar duymaz oğlanın Badi Necmi olduğuna artık şek ve şüphem kalmadı. Bu ne düzgün, ne pürüzsüz türkçe.*** (S.M. Alus 1944 s. 167).

şeker b.m. B. Georgievits 1943 [1544-1548], 119, F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 267, Meninski 1680 s. 2840 <Fa. ***şakar*** a.m. F.J. Steingass 1892 s. 752. × ***Şeker dodaḳlu gėce çun dönerdi, / Hümäyı dirligüŋ şındaḳ dünerdi.*** (Faḥrī 1974 [1367] s. 326 no. 1417). × ***Bir ağızdan ḳamu ol uyanuḳlar / Arulığına oldılar ṭanuḳlar / Ki kimse Şekerüŋ açmadı tengin, / Ḳızıl güldür ki hīç saçmadı rengin.*** (a.e. s. 434 no. 3642–43). × ***Meger kim bäğı cennetdür eşigüŋ kim ağacından /***

Fuḳä‘ bitürdi emrüd u şeker getürdi şeftälü. (‘Ömer bin Mezīd 1982 s. 54). × ***Ben uvacuḳ ḳuşları şeker ve bädäm u ḳaranful u cevz Hindü, nän-ı neyde doldururam, andan ol ḳuşları bädäm yağında ḳavururam.*** (Ferec v. 67a). × ***Cezīreye çıḳdılar, engür u enär u ney-şeker buldılar, yėdiler.*** (a.e. v. 148b). × ***Lebi yära şeker ezildügiçün / Başını döge döge fatmışlar.*** (Ẕātī 1967 [16. yy.] I, 260). × ***Sen şekerlebden umar väṣl Necātīi ża‘īf/Ki ṣarılur eyü ḥalvälara alçaḳ käğıd.*** (Necātī Beg 1963 s. 172). × ***Ba‘de zamänin ki İstanbula geldi, Sulṭän Bäyezīd Cämi‘i ḥareminde bir dükkän açub gün-ägün şeker işleri ile bir niçe äb-gīne ḍonatdı.*** (‘Ālī 1994 [1591–99] s. 260). × ***Bu üslüb üzre yevmī yüz re’s ḳoyun, yüz kile şeker ve yüz ḳıṭ‘a balmümı...*** (Selānikī 1989 [1599] I, 218). × ***Hay benüm cänum dudaġuŋda ne var benüm ṣorduġum ol/Anı ben her ḳanda görsem göŋlüme düşer şeker.*** (Naẓmī 1928 s. 14). × ***Bana yedirmek üzere okunmuş şekerler, meyvalar vermiş. Onları haber olmadan yeyince ben kalfa hanım içün alevi almışım.*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 271). × ***Oğlunun ve gelininin zorile tâ Viyanalardan getirtilen bu kadının, her yemeğe şeker atışı olmasa, belki pişirdiği şeyler lezzetli olacaktı.*** (Reşat Enis 1945 s. 15). × ***Onun arif zarif olduğunu bileyim ki, bir peynir şekerini kırk defa ısırıp kırk birincide bir arusek peştahtanın üstüne komalı.*** (H. Ritter 1953 III, 255). × ***“Çocuklarıma gazoz, bana da bir az şekerli.” Kahveci Ahmet efendi: “Cart!” deyince, Yorgi şaşalardı.*** (Orhan Kemal 1949b s. 103). × ***Köylü şekeri nidecekmiş? Pekmez yesin, bulama yesin!*** (İ. Tarus 1961 s. 17). × ***Sevgi’nin uzattığı şekere parmakları titreyerek uzanırken keskin bir arpej kokusu döndürmüştü başını.*** (R. Ilgaz 1962n s. 77). × ***Üçerden şeker aldılar de. Kampet şekeri. Kâğıt arası şeker alıyırlar...*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 132). ‘(insan, eşya vb. için) hoş, iyi, güzel, yakışıklı’: × ***Kulakları çınlasın çok şeker adamdır.*** (S.M. Alus 1944 s. 27). × ***Kadın kızım, şeker kızım, yavuklun erbiler yolladı, başına bürüdüvereyim!*** (M. Tuğrul 1969 s. 309). × ***Küçükken ne güzel, ne şeker kızdı! Şimdi gör, kara kuru, karga burun, kenef bir şey olmuş.*** (M. Seyda 1966 s. 177). × ***Birden Servet Efendi, yanında dimdik, ağır başlı yürüyen şık arkadaşının koluna bir dirsek vurdu: İşte benimki! Hele bak, ne şeker şey...*** (R.H. Karay 1940m 70). ***şeker çigne-*** ‘yalandan vaadetmek’: × ***Āh kim ağzım sulandı seyriderken sakızı/Bûse va’diyle şeker çiğnerdi bir tersâ kızı.*** (A.S. Levend 1943 s. 466). ***şeker deme*** ‘uzatma!’: × ***Şeker dėme sözüŋi muḫtaṣar ḳıl, çu dėdüŋ gel ̧Hüzistäna sefer ḳıl*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 449). ***yig şeker*** ‘işlenmemiş şeker, der rohe Zucker?’: R. Rahmeti 1930 s. 456. ***şeker gibi*** ‘çok iyi, kimseye zararı dokunmayan’: × ***Şeker gibi bir herifim. Hem de, Mısır çarşısının küflenmiş nöbet şekeri gibi değil, Hacı Bekirin kaymaklı lâti lokumu gibi!*** (S.M. Alus 1933p s. 205). ***şekerim!*** ‘tatlım’: × ***Kaymak kızım! O hırpaninin de neresini sevdindi bilmem ki? Sen ona lâyıḳ mıydın, şekerim? Bir kokozun, bir hışırın koynunda gençliğini, tazeliğini söndürecektin.*** (Reşat Enis 1933 s. 211). × ***Ama bugün, zaten sinirli olan müddeiumumininki ortada bir şüphe ve fiyasko sezdi: “İmkânı yok kardeş” diye ısrar lüzumunu hissetti: “maça kızıydı. Hem sen konuşuyordun, attığının farkında değilsin.” “Şekerim, ben bunak değilim, attığı-***

mı biliyorum." Karşıdan da işe karıştılar. "Evet, evet, orya papazı idi." (M. Körükçü 1954 s. 80). × ***Babama kart yazdın mı şekerim? Biliyor musun geçen bayram unutmuştun.*** (B. Duygulu 1963 s. 41). × ***Şekerim, damat da çok akıllı çıktı valla. İnat çocukmuş haaa! Ne yaptı yaptı, sonunda muradına erdi.*** (A. Ağaoğlu 1980d s. 26). × ***Şekerim listenin bir fotokopisini yollar mısın bana...*** (D. Asena 1987 s. 113). '(söz, davranış için) hoşa giden, gönül okşayan söz': × ***Ḳāżī ol piste-dehenden bu şeker sözleri işidicek: "Ė gönül ravżasınuŋ ḥürisi' Cüft- ḳāżī olmaġa rıżā vėrürseŋ, ḳāżī senüŋ ḥaḳḳuŋda saʿy eylesün" dėdi.*** (Ferec v. 15b). × ***Sevindi cün şeker sözin işitdi, / Güline söyledi, gözin ışıtdı.*** (Fāḥrī 1974 s. 419 no. 3315). ***şeker suya mı düşdi?*** 'acelen ne, ne bu acele': × ***Hüb-u-şīrīndür temāşāŋ olma ʿaynumda baʿīd/Husrevā ne içün iversin ṣuya mı düşdi şeker.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, s. 370). × ***Ol şeker-leb varsa ḥammāma ḳaçan ʿāşıkları/Girmege şöyle iver güyā ṣuya şekker düşer*** (a.e. s. 384). ***şekerüŋ çekirdeğini çıkar-*** 'bir şeyle gereksiz yere uğraşmak': ***Gören kimesneler eşʿār-ı bī-noḳat didügüm/Ayıtdılar çıḳarursun çekirdegin şekerüŋ.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.'ın ilk yarısı] II, 794).

şeker âletleri 'şekerden yapılan hayvan, mimari yapı vs. tasvirleridir' × ***Andan ṣoŋra ḳurʿān oḳundı ve andan ṣoŋra şeker âletlerin getürdiler her ehl-i ʿilmüŋ öŋine sini ḳodılar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 140). × ***Şeker ālātınuŋ ḳand-ı nebātuŋ/Birine olmaz idi iltifātuŋ.*** (Taʿlīḳī–zāde 1983 [1596] s. 233).

şekerci dükkâni 'eczahane' Meninski 1860 II, 2104. ××

şekerî 'bej renk, şeker rengi; Yozgat yöresinde tiftik keçisi tüyü türü' S. Batu 1951 s. 92. ××

şekerleme I 'şeker' <Fa. ***şakar*** + yemek isimlerinde kullanılan ***-le-me*** genişlemesi, b. ***bazlama*** ⊡. × ***Bir takım alâ-u edna karılar süslü elbiseler ve yüzlerinde maskalar ile açık arabalara binmişler ve gittikleri yerde halkın üzerine şekerleme saçıyorlar idi, şu şekerleme saçma, bazı gözlere de rast olup, tehlikeden hali değil idi.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 715). ***şeker ez-*** 'flört etmek': × ***Vakti ile İstanbul'da Beyoğlu Kelisasının bir psaltisi bir kıza alâka etmiş olup, bununla arasıra korte edüp (kur yapıp) şekerleme ezmekte iken, bir gün psalti kızın hanesinin arka tarafına durmuş ve kız yukarı pencereden şekerleme attıkça...*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 715).

şekerleme II 'kestirme, kısa uyuma' × ***Terlikleri çıkarıp usulca aşağıya koştum. Kanarya, minderin köşesinde, gözleri kapalı, şekerlemede...*** (S.M. Alus 1933p s. 108). × ***Valide hanım, kısa bir şekerlemeden sonra gözlerini açtı.*** (S.M. Alus 1934 s. 218). × ***Koy, yaz günü şekerleme kestiriyordu kıyıda.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 135). ***Salih Reis hiç farkında olmamıştı, çünkü elde volta, pek tatlı bir şekerleme kestiriyordu. Ama birdenbire voltayı tutan eli ve kolu kopartılırcasna sarsılmıştı.*** (H. Balıkçısı 1997 s. 75). ***şekerleme yap-*** 'kısa bir süre uyumak, kestirmek': × ***Bir ḳaç gün ṣoŋra iyice aŋladım ki hoca, bir ögle āzādına, bir de ikindi namāzı vaḳtine ṭoġru olmaḳ üzere her gün iki defʿa böyle "şekerleme" yapar***

imiş. (Aḥmed Rāsim 1927 s. 77). × ***Madam, akşamki ahenkten sonra, Suadın odasındaki şezlongta bir müddet şekerleme yapmış el ayak çekilince ayağa kalkmış, mutadı olan Karslbad tozundan bir kahve kaşığı içmeği de unutmamıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 121). × ***Bir, bir buçuk saat kadar şekerlemeden sonra gerine gerine gözlerini aralar, bir kahve ısmarlayıp keyfe gelirdi.*** (a.e. s. 135).

(Argo) **şekerleme III** 'uyuşturucu ilaç, hap' H. Aktunç 1998 s. 267. ××

şekerlü bâzâr et- 'oynaşmak' × ***Dilberlerden cān virüp büse alan ʿâşıḳlar şekerlü bāzār ideler.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 151).

şekerriz 'şeker saçan, pek tatlı' <Fa. ***şakar-rīz*** a.m. ***şeker*** 'tatlı' ***rīz*** 'döken, saçan' b. ***abriz*** ⊡. × ***Dil uzatdı delīm ʿöẕr ile Pervīz/Ṣoruban Şīrīni oldı şeker-rīz***: (Fāḫrī 1974 s. 201 no. 3812). × ***Dudaklarını görmek, gördüğünü öpmek geçti içinden ama daha bunu düşünür düşünmez, şekerriz bir tad doldu ağzına.*** (E. Şafak 2001, s. 44).

şekil/şekl 'biçim, görünüm; resim' <Ar. ***şakl*** a.m. × ***Meẕkür cezīrenüŋ cümle eṭrāfı yetmiş mīldür. Deŋizden vararken mezbür adanuŋ nişānı iş-budur kim bir yüksek degirmi şekil daġ görinür.*** (Pīrī Re'īs 1988 II, 136b). × ***şekl al-*** 'dönüşmek; biçimlenmek, şekle bürünmek': × ***Şādānıŋ şuʿüru, üzerine gāh gelir gāh gider bir şekil aldı.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 659). × ***Bu ses kaç geceler şekil alıp odama girmiş, ayağında diz boyuna kadar Macar çizmeleri, gözleride yanıp sönen o çapkın parıltı, dudağında insanı deli eden o ıslak tebessüm, hem dansedip hem şarkı söyliyerek kaç uykumu bana haram etmiştir.*** (H. Taner 1951t. s. 95). ***şekil ve şemalince*** '(mec.) görünüş olarak': × ***Saçları alabros, bıyıkları kozmatikle dimdik, herdem tıraşlı ve pudralı, etine dolgun, şekil ve şemalince meşhur tenor Carusonun tıpkı eşi tezgâhtarın hali görülecek şeydi.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 26.10.1943). ***insan şeklinden çık-*** 'tanınmaz hâle gelmek, kir pas içinde olmak, iyice zayıflamak': × ***Vücudum tek dürbünler gibi birbirinin içine geçer de insan şeklinden çıḳarım.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 20). × ***Açlıḳdan taḳātlarınıŋ hemān yarısını ġā'ib etmiş, bir ṭakımları insan şeklinden çıḳmış bu sefāletzedeler ṣamanlı, kepekli kerpiç gibi bir dilim ekmegi bulabilmek içün ṣāʿatlerce itile ḳaḳıla fırun öŋlerinde beklerler.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 17). ***şeklinde*** 'biçiminde, tarzında; olarak': × ***Ė bīcāre! Bu merdüm-ḫordur, her gün cüpān şeklinde gezer, bulduġı ādemi bunda getürür. Coḳ yėmek yėdürür, az su vėrür, şöyle semirdür, andan boğazlar, yėr.*** (Ferec v. 228b). × ***Cerr ėdüb ʿarżı ḥāl sunar şeklinde gelüb yeŋi içinde ser-tīz ḫançer ile sīnegāha urub...*** (Selānikī 1989 [1599] I, 125). × ***İri cāmlı ḳollu gözlüğü, ṭasma şeklinde siyāh cānfesden boyun bağısiyle Sulṭān Maḥmūdu ʿAdlī zamānı ricāline maḫṣūṣ bir müzeden firār ėtmişe beŋzer.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 90). × ***Topladığı bütün bu cevherler küçük kâğıtlar üzerine yazılmış fişler şeklinde tasnif edilmiştir.*** (Fazlı Necip 1930 s. 191). × ***Bazen de kendini devrin mühim şahsiyetlerinden biri şeklinde göstermek için: Yakında, mühim bir misyonla beni Londra'ya gönderecekler sanırım, fakat henüz düşünüyorum, derdi*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1939 s. 76). × ***Hırtlak altını: İki parmak eninde muşambalı, bazı hilâl şeklinde dikerek,***

üzerine renkli kumaş parçası çekerek iki sıra yapılır. Boğaza asılır. (H.Z. Koşay 1943 s. 332). × ***Sigarasını yakarak bir helezoni duman şeklinde salona üfledi.*** (İ. Engin s. 1949 s. 45). × ***İlkokul öğretmeni Mesut Çağlayan, bacaklarını koca bir V şeklinde germiş uyuyor.*** (H Taner 1954 s. 18). × ***"Ada"nın bendeki ilk çağrışımlarını düşündüm. Uzak, serin, esrarengiz, elips şeklinde bir sözcüktü bu.*** (B. Uzuner 1997 s. 23). × ***Buna kanaat getirdikten sonra bağın parmaklık şeklinde tahtalardan yapılmış kapısına döndü.*** (Sabahattin Ali 2002k s. 98). × ***Aşk olsun bu kıza, beni ele vermemek için en ağır tazyiklere karşı koyuyordu. Ben bilakis ona Beykozda gebe kaldığı şeklinde iftira atıyordum.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 36). × ***Alman ṣanä'ine fen biraz ṣoŋbahär furṭınası şeklinde girdi; ışläḥ ederken ısḳäṭ etdigi de kesīrül vuḳu'du.*** (Cenâb Şahâbeddîn 1335 s. 175). ***şekline koy-*** 'dönüştürmek': × ***Jupater bir dişi tilkiyi insan şekline koyup tahtına oturtdukda bir gün bir siyah hammam böceği odanın bir köşesinden çıkıp duvarlara sürtünür iken ol insan şekline giren dişi tilki yerinden sıçrayıp onu adeti üzere avlamağa vardı.*** (C.C. Carbognano 1794 s. 714). ***şeklini çek-*** Az. 'portresini yapmak, resmini yapmak' ADİL 2006 s. 206). × ***Gäldi durdu o ġapıdan, naġġaşkar bunun şäklini çäkdi.*** (Azärbaycan naġılları 2005 I, 243). × ***Usta hamamın bir görünän yerindän Färhadnan Şirinin şäklini, ortadan ġarının şäklini, onun üstündän dä Leyliynän Mäcnunun şäklini çäkdi.*** (a.e. III, 156). × ***Bu ġızın şäklini çäk, sänä iki yüz tümän verim.*** (a.e. III, 250). ***şeklini çekdir-*** Az. 'portresini yaptırmak, resmini çizdirmek' (ADİL 2006 s. 206): × ***Bir gün üräk odumu söndürmäk üçün Sänubärin şäklini çäkdirib yanımda saḫladım.*** (Azärbaycan naġılları 2005 II, 234).

şekl b. ***şekil***.

şeksüz/şeksüzin 'şüphesiz' C. Brockelmann 1916 s. 206, R.R. Arat 1979 s. 415 <Ar. ***şakk*** 'kuşku' + Tü. olumsuzluk eki ***–süz,*** b. ***adsuz/adsız*** ⊡. × ***"Bu gėce bunda ḳalur-ise, ṣabäḥ şeksüz öldüriserler." dėdi, esirgedi, durdı vardı ki bendin götüre, ḳaçura.*** (Ferec v. 212a). × ***Ümmeti oldur resülüŋ şeksüzin/Kim ḳabül ėde resülalläh sözin*** (J. Németh 1919 [15.yy.] s. 169).

şele I 'bir çeşit sepet' R. Dankoff 2004 s. 250. × ***sele sele ve şele şele äbdär ṣemerät*** (a.y.).

şele II 'sırtta götürülebilecek kadar olan yük' Az. ADİL 2006 s 208. × ***Sözün açığı, yoldaş Şirzad, fikir elä ağır şälädir ki, mänim çiynim davam gätirmäz!*** (Mirze İbrahimov 2005 s. 283). × ***Maya diġġätlä sirkan kollarının arasına baḫdıġda ani heyrätdän gözläri açıla ġaldı: sarı tüklü böyük bir tülkü ġanına bulaşmış halda dähşätli bir äzab içärisinde ölümä çarpışırdı. Şälä ġuyruğunu oyan-buyana sürüyür, ot-äläfin üsdündä çapalayaraġ yeri cırmaḳlayırdı.*** (a.e. 373). × ***Hämid kişi här gün meşädän şälä ilä odun gätirib satar, aldığı pulla uşaġlarını yarı ġarnı ac, yarı ġarnı toḫ dolandırardı.*** (Azärbaycan Naġılları 2005 IV, 245). × ***Bir dä görür kü, ġavaḫda bir kişi bir şälä tikän aparır***. (a.e. V, 261).

şelek ‘sırtta taşınan yük; sırtta taşınan ekin’ DS 3758, A. Püsküllüoğlu 1994 s. 83 <Erm. ***şalak*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 545, H. Eren 1999 s. 384. × ***Adam, kesti kamışları. Vurdular şelekleri sırtlarına.*** (A. Kutlu 1990 s. 99).

şelekli I ‘yüklü, sırtında yük bulunan’ × ***Uzadıkça uzayan, yüzlerce erkek, kadın, çocuk, arabalı, yayan, sırtı şelekli, denkli, yalnız, hasta insan... Açlık, susuzluk, ölmek isteği ve duaları...*** (A. Kutlu 2000 s. 176).

şelekli II ‘gözleri çapaklı; şaşı; aptal ?’ × ***Ama siniyi yemeyen biter mi? İki bin diyormuş· Hatıb. O şeleklisine...*** (M. Makal 1957k s. 38). × ***O bu değil. Allah yazgısını bulanadan gezdirir adamı. Varsın şelekli olsun; demek alnının yazgısı buymuş. Ne çıkar şelekten, kocasına bağlı, kaynanasının, kayatasının, yumuşunu tutar oldu mu yeter.*** (a.e. s. 39).

şele-küle ‘lazım olan her türden eşya’ ADİL 2006 s 208. × ***Rüstem kişinin ġabağında necä dayanacağam? Gäräk şälä-külämi yığışdırıb kändin daşını atam, yo̱h a, lap bütün rayonu tärk edäm.*** (Mirze İbrahimov 1960 s. 207). × ***Züleyha̱ hanım ġoymasaydı, nänä mänim bütün şälä-külämi ġoltuğuma verirdi -deyä Yavär sevinmäyä başladı.*** (S. Rähimov 2005 II, 121).

(Argo) **şellafe** ‘küfür sözü, fahişe’ H. Aktunç 1998 s. 267. × ***Allah belanı versin senin de be, deli geveze! diye, bastı küfürü. Kıza çok kızıyordu sırasında. Karşıma geçmiş şeytan çatlatıyor bu şellafe! Bunlar bilseler!*** (P. Celal 1978 s. 61).

şellâki ’bir çeşit kumaş’. × ***Memiş tuzdan, şellakiden, semerden borcun üç yüz elli, alacağın yetmiş beş.*** (S. Ertem 1931 s. 78). × ***Köylü, parmağını bastı; parmağını basar basmaz köylü canlandı. Efendi Ağam, bir top şellâki, bir top basma, on okka tuz da yaz deftere, diye söylendi.*** (a.y.)

şelle b. ***şallah***.

şelpe-şülpe Az. ‘ıvır zıvır, pılı pırtı’ ADİL 2006 IV, 209. × ***Demäk, siz istäyirsiniz ki, müsälmanların bütün şälpä -şülpäsini yığışdırıb keçiräsiniz özünüzdän o yana.*** (C. Cabbarlı 2005 III, 177).

şeltoksla- ‘haşarat öldürme spreyi sıkarak öldürmek’ <İng. ***shelltox*** marka adından. × ***Başka bir zaman olsa güne, camlara yavrulamış sinekleri hemen şeltokslayarak başlayabilirdim. Ardından balkon kapısını kapatır, uğultuyu dışarıda bırakırdım.*** (A. Ağaoğlu 1985 s. 30). × ***Yıllar önce kız kardeşine böyle söylediği zaman, Tezel çok öfkelenmişti: “Seni de şeltoksladıklarında, son diye bir şey olup olmadığını anlarsın!”*** (A. Ağaoğlu 1991h 149).

şemen ‘put, şaman, Çemen vezninde putperest ve abidei esnam’ Meninski 1680 II, s. 2863, M.Ş. Yaltkaya 1934 s. 242). × ***Ey şemen! Şaşıların yanında oturunca müşrikçe laf söylemek lâzım geldi.*** (a.e. s. 143). × ***Ey ay yüzlü güzel! Daha benden, benim mahallemden ne vakta dek kaçacaksın?.. Put isem de; şemen isem de senin malın ve senin avınım.*** (a.y).

şemmam b. ***şamama***.

şemmamet b. ***şamama***.

şemme ‘biraz, bir parça; pek az şey, hiç bir şey (olumsuz cümlede)’ <Ar. ***şamma*** ‘koku, bir şeyden bir iz’. (/şmm/ kökünden) H. Wehr 1985 s. 673. × ***Anaḫtar deligine gāh gözünü gāh ḳulaġını yapışdırarak içerideki ceryān ḥālden şemme kaçırmamak istemezdi.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 282). × ***Çünki ilim kısmını yâdettim, nâçar amelinden dahı bir şemme yâdetmek gerek.*** (Mercümek Aḥmed 1966 [XV. yy. ilk yarısı] s. 239).

şemsî dülbend ‘bir başörtüsü ve sarık türü; güneş ışınları?’ N. Öztoprak 2010 s. 148. × ***Gören dir şemsī dülbend ile anı/Yüzi gün şa‘şa‘adur ṭaylesānı.*** (Taşlıcalı Yaḥyā Beg 1977 [16. yy.] s. 268).

şemsiyeli ‘bir fistan’ × ***Fistan — Çorumda fiston derler. Aynalı, fırçalı, şemşiyeli, karpuz kollu, dört peşli, yakadan büzmeli diye biçimleri vardır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 330).

şen ‘mamur, mutlu, sevinçli’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 267, A. Vámbéry 1901 s. 209 <Erm. ***şen*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 556, H. Eren 1999 s. 385, S. Tezcan 2001 s. 128. × ***Bir iki ḍolu ṣaġraḳ her kim içer müşelleş / Oŋat ḍutar, şen eyler, göŋül açar müşelleş.*** (Naẓmī 1928 s. 12 no. 26). × ***O geldikden ṣoŋra ufacıḳ eviŋ içi güller gibi, ḳış-ḳıvraḳ, ter-temīz, şen bir manẓara ‘arż ediyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 6). × ***Beni kim görse şaşırır: “Aman ne güzel, ne fındık kurdu, ne şen kızcağız!” diye ağzı açık kalırdı.*** (S.M. Alus 1933p s. 23). × ***İzmaro pek cilveli, alınlı, şen bir mahlûktu. Nasılsa Kodaman’ın damarına giriverdi.*** (E.E. Talu 1935 s. 144). × ***Bir iki sene geçti geçmedi, o ahbapçıl, çenebaz, şen ve şakrak, teklif tekellüfsüz mösyö cenaplarında birdenbire bir tebeddül ki sormayın!*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 4.11.1943). ***şen şatır*** ‘sevinçli, keyifli’: × ***Artıḳ bu mātemden vāz geç... şen şāṭır ol. Gül. Söyle...*** (H.R. Gürpınar 1330 s. 3).

şenel- ‘şenlenmek’ <***şen*** + sıfattan fiil yapma genişlemesi ***-el-*** b. ***alal-*** ⊡. × ***Ne pişirdin bize bu akşam güzel bacım? Gayret, biraz daha sık dişini. Güzel yengen geldi mi sen de rahatlıyacaksın... Anamızın günündeki gibi şenelecek evimiz.*** (M. Başaran 1992 s. 160).

şenelt- ‘şenlendirmek, neşelendirmek’ <***şenel-*** + causativum genişlemesi, b. ***apart-*** ⊡. × ***Irazca, ne kadar efe mefe diye şeneltmeye çalışıyorsa da, bunu bir türlü başaramıyordu.*** (F. Baykurt 1961a s. 66). × ***Ordan çıkıp başka bir odaya giriyor, başka bir masaya yanaşıyor, orasını da şeneltiyordu. Konuklar, “Yaşşa Kabak Ağa! Nuroool Varool! Hayırlı olsun!..” diye bağırıyorlar, tabancalarını çıkarıp sıkıyorlardı,*** (F. Baykurt 1971t 345). × ***Sokak kapısı gıcırdıyor birden... Acaba biri mi? Yüzü ışıyor. Memed’in, Hüseyin’in, “nerdesin anaaa?” diyen seslerini bekliyor kulakları. Atılırlar öyle arada, bir iki günlüğüne. Şeneldirler evi. Yere göğe sığmaz içi bir iki gün.*** (M. Başaran 1992 s. 77).

şengar/şenger ‘acur’ <Fa. ***şengār*** J.A. Vullers 1864 II, 471 ‘planta racie crassa’. ××

şenli ‘neşeli’ b. ***adamakıllı*** ⊡. O. Blau 1868 s. 297. ××

şenlik I ‘eğlence, sevinç, kutlama’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 267, Meninski 1680 II, 2902 <***şen*** + ***lik*** nomen abstractum eki, b. ***ağırlık*** ⊡. × ***İki bülend burc temām olub, üstüne ikişer ḳıṭʿa şāhī ḍarbuzenler çıḳarub, atılub şenlikler oldı.*** (Selānikī 1989 [1599] I, 206). × ***Ḳaçanki aḳribā vu taʿalluḳātı ḳapularına uġrar, anlar ḍaḫı şenlik vāveylāsı ile ẓuhūr ėdüb ḳarşusına ṣaff baġlar.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 125). × ***Ali Rıza beyin Bağlarbaşındaki kendi gibi ihtiyar ve çürük evi eski mahrumiyetlerin acısını çıkarmak ister gibi çılgın bir neş’e ve şenlik içinde kalkıp kalkıp oturuyordu.*** (R.N. Güntekin 1930 s. 81). × ***Bugün bayramın ikinci günü değil mi? Kalitaryada kimbilir ne şenlikler, ne curcunalar, ne cümbüşler var. Oraya Beyoğlunun ne dilberleri, ne bir içim suları dolacak!*** (S.M. Alus 1944 s. 152). × ***İki gün, iki gece davullar, zurnalar durmadan çaldı. Öteki dört köy şenlik içindeydi. Koygun koygun davul sesleri geliyordu oralardan da.*** (Yaşar Kemal 1955i II, 269). × ***Benim tarlalarımı, babamdan kalma tapulu tarlalarımı köylüye düğün şenlik dağıtan adam, hükümet değil de nedir ya?*** (a.e. II, 315). × ***Çünkü düğünler ve bütün öbür şenlikler öyle gerektirir. Güzel çalınan bir Komparsita, iyi dikilmiş bir gelinlik, yetecek kadar her şey ve hakkı verilen bir düğün, etkiler Ferhunde Hanım’ı.*** (T. Uyar 1982d s. 66). b. ***evlere şenlik***.

şenlik II ’yerleşim yeri, yerleşim merkezi’ R. Dankoff 2004 s. 251. × ***Çöl çölistān ve berr [ü] biyābān ve bir cānibi sengistān olmaġile cānib-i erbaʿasında şenlik yoḳdur.*** (a.y.). × ***O ḳadar küffār ṣıdılar kim ve ḳırdılar kim ḳüffāruŋ başlarından mināreler yapdılar ve mübālaġa kāfirlerden esīr etdiler ve eṭrāfda ġāẕīlerüŋ eli ėrdügi yėrde şenlik ve ābādaŋlıḳ komadılar, yıḳdılar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 179). × ***Vilāyetlerini talan ėdüp yıḳ ve yaḳ ve ḫarāb eyle şenlik ve abādānlıḳ koma küffārdan bolduḳuŋ erkek ve dişi esīr et.*** (a.e. s. 191). × ***Çü göçdü, ḳalmadı burada şenlik, / Geŋeldi ol aralıḳda ekinlik.*** (TS 1640). × ***Nāçār zaḥmete baḳmayup zirve-i kūha çıḳdım. Ne görsem? Tā zirvesinde bir kilise var. Şenlik ʿalāmeti dėyü çoḳ şükr eyledüm. Ancaḳ eṭrāfına naẓār ṣalup baḳdım ʿalāmet-i ʿimārāt ve ṭarīḳden nişān yok.*** (Giridli ʿAlī ʿAzīz 1268 s. 181).

şenlik III/şennih II Az. ’kalabalık, toplantı’. × ***Onnan bir nėçe gün soŋra, Mehribanın bir cėryası baḫdı ki çarşıda bir tükene şėnnik çoḫ dolar.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 33). × ***Baḫdı ki burada bir böyük şennik yıġılıf, gatmagarışıḥ. Dėyir nedi?.*** (a.e. s. 71). × ***Öteki gapidan çıḫan herkes evüne cėder, bu başladı şėnnigi teçer teçer maayene ėtmiye.*** (a.e. s. 201). × ***Ey imrahor, yeter ileri gittin, ulan bu tayların görükeni bu değil mi, bunu şenlik görse, nas görse, üstümüze bütün milletler güler.*** (a.e. s. 4). × ***Akkavak şehrinin şenliği, cuma geldiği zamanda, kız bahçeye inmeden, bahçenin dört yanını şenlik sarardı, ki “Bugün cumadır, o güzel bahçede salınıp dolanacak, bizde seyredelim!”.*** (a.e. s. 136). × ***Geldiler, çalgılar çalınir, gelin bezenmiş şennih girir çıhir söylir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 161). × ***Sağ gulagındakini aşdi, aşdi bahdi ele şennih ele şennih oda bezediller, beşih nizamnirlar.*** (a.e. s. 161). × ***Bu gız haman merdiven-***

nerden yuharı çıkar çıhmaz düğün evinde aman nası şennih bunu gördüyse daa gelini unutdular. (a.e. s. 162). × ***Ben gelirem. Bütün şennihler işe gittiğinden gahve teh galmış.*** (a.e. s. 233). × ***Sabahleyin gahdıhları zaman Melikşah ortadan kaybolmuş, diye tellâl bağırtdırıyorlar. Bütün şennige bir garışıhlık düşüyor.*** (a.e. s. 275).

şenlik IV 'ızgara koç yumurtası' H. Aktunç 1998 s. 268. ××

şennik b. ***şenlik***.

şenniy sal- Az. 'yerleşmek' × ***O vaḫt biz bu şāhārā köçüb burda şenniy salmışıḫ. Oğul, indi bil, agah ol ki, bizim sirrimiz bu idi.*** (Azärbaycan nağılları 2005, 5 s. 65).

şepe 'çığ; toprak kayması, heyalan; günlük yapılan yufka' R. Dankoff 2004 s. 251. × ***Mināre ġırıḫları gibi direk direk yıġallar, köylerde ya her ġün şepe (her gün yapılan yufka ekmegi) yapallar. Ya on beş günlügü, bir aylıġı, iki aylıġı birden gevrek bişiriller.*** (Ebūbekir Ḥāzım Tepeyran 1326y s. 147).

şepele b. **şepele**.

şepit b. ***şebit***.

şepşen 'çok şen, çok mutlu', pekiştirme için b. ***apakçıl*** ⊡ ve ***besebelli*** ⊡. × ***Tin tin hanım kamburunu mamburunu unutur, tüm dişiliğiyle yönelirdi mutfağa. Kocası güleç, akı, şepşendi. Onu ne çok severdik.*** (L. Erbil 1961 s. 71).

şer 'kötülük' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 267 <Ar. ***şarr*** a.m. × ***Beni anuŋ şerrinden ḳurtarduŋ. Geldüm ki saŋa ol eylügüŋ mükāfātını ėdem.*** (Ferec v. 88a). × ***Minnet Ḥaḳḳa ki anuŋ şerrini senden u benden aṣlaḥ u aḥsen vücühile def' eyledi!*** (a.e. v. 172b). × ***Kime kim̧ hayr u şerr sen ḳaṣd ėderseŋ/O ḳaṣduŋ seni sine iledendür.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 168). × ***Anuŋ bir nice çerisi andan ḳorḳmışdur. Bir çāre isterler ki anuŋ şerrinden ḳurtılub bir 'ādil kem-āzār melik ḥimāyetine sıġınalar***. (Ṣadru'd-dīn Şeyḫoġlı 1973 s. 251). × ***Şer ḳoparan başın anda vėrür/Ki 'aḳrep inine diri az varur.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 s. no. 15 no. 174). × ***Yani'nin şerrinden korkup, semtime salağıma (çevre, bölüm) uğramaya cesaret edemeyüp hemen bir kuru ah ile oh ile ağızlarının suyunu akıtırlar idi.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 198). × ***Ben mütevellīyim diye meydāna bir ḥerīf çıḳdı. Ḳāmeti azıtdı... Ah şerlerine la'net... günde beş ġuruşda bu ḥerīfe şerefiye ḥiṣṣesi verdigimiz ḥālde yine ḳazanır, yine betini bereketini görünür geçinir idi.*** (H.R. Gürpınar 1335h s. 23). × ***Lebip, cepheye gittikten sonra sesi, sedası kesilmiş, Suat ta şerrinden yakayı kurtarmıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 153). × ***Fakat başında çoluk, çocuk olunca ırgattan farkı yoktur. Bu halde şerrin ehvenini tercih etmek doğrudur. —Ne gibi? —Ne gibi olacak. Mademki nasıl olsa başına bir belâ almağa azmetmişsin; ben senin yerinde olsam zenginini tercih ederim.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 77). × ***Mümtazın şerrinden korunmak için aleste beklerdi.*** (Orhan Kemal 1950â s. 54). ***bir şer*** Az. 'uyku, vakit' Azärbaycan nağılları 2005 III, 12: × ***Padşah ġarını yola salandan sonra, gecādān bir şär keçirdi.*** (a.y.).

şer at- Az. ‘ithamda bulunmak, iftira atmak’ ADİL 2006 IV, s. 211): × ***Oğlan dedi: —Käs säsini, utanmazın biri, mänim atama şer atma*** (Azärbaycan naġılları 5 s. 90). ***şer demesen hėyir gelmez*** Az. ‘(atasözü) kötü demesen hayır gelmez’ (ADİL 2006 IV, 211). × ***Yolda öz-özünä dedi ki: gedim Şämsi̯hanımla görüşüm. Şär demäsän̯heyir gälmäz, bälkä Tufan devin älindä hälak oldum.*** (Azärbaycan naġılları 2005 IV, 48). × ***Män biliräm, dediyim olacaġ. İndi kef sänindi, nä eläyirsän, elä. Şär demäsän̯heyir gälmäz, sänin kämändini käsib, ġuyunun dibinä salsalar, onda sän zülmät dünyasına düşäcäksän.*** (a.e. VI, 138). ***şeri şer keser*** ‘kötülüğü kanun engeller’: × ***Ormanda çalışan çavuşları, işçileri toplarım, keserim bir kuzu, “Hem yiyin, hem de alın hıncımı!” derim. Ne yapayım? Şeri şer keser! Hemi de benimlen şaka yapılmaz İt Omar!*** (F. Baykurt 1971t s. 105). ***şerrine ninni!*** ’önem vermeme, kötülüğünü ciddiye almama’: × ***Ebnä-yı zaman mäil-i îkaaz-ı fitendir/Gehväredeki gûdekinin şerrine ninni.*** (A.S. Levend 1943 s. 474). × ***Hasılı, Paramana’yı kandırıp, zavallı hatun şerrine nenni (ninni) diyerek, kusurumu üzerine alıp ekimizi belli etmedi.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 44). ***şerrine ninni okut-*** ‘kötülüğünü göz ardı etmek, hafife almak’: × ***Ḳabadayılıḳlar, göz yıldırmalar, şerrine ninni oḳutmaḳlıḳlar hep bu serserī ruḥluḳdan fışḳırmadır.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 352). ***şerrine uğra-*** ‘kötülüğünü görmek, kötülüğüne maruz kalmak’: × ***Demek ki biz de siziŋ mutaṣarrıfıŋ şerrine uġramışız. O ḥälde Nürī ile Ḥakḳı daḥı ʿaynı biz halde bulunuyorlar demekdir.*** (Nāmıḳ Kemāl 1967 I, 252). × ***Göz kulak olun, birinin şerrine uğramayasınız!*** (H.Z. Ülken 1941 s. 201).

şeraat b. ***şeriat***.

şerab b. ***şarap***.

şerbet ‘suda şeker, bal gibi tatlı nesneler ezilerek yapılan içecek; şurup; ilaç’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 267, H. Dernschwam 1923 [1553–1555] s. 37 <Ar. ***şarba*** ‘içecek’ (/şrb/ kökünden) H. Wehr 1985 s. 642. × ***Her kim melikler dergähına müläzim ola, ve bularuŋ ḳatı renclerin götürmege ve acı şerbetlerin içmege ḳalana ve ḥışım odınuŋ tīzligin ḥalīmlıḳ ve güç götürmek suyı birle söyündüre.*** (A. Zajączkowski 1934 [1405] l, 7). × ***Delü olmışdur, bīmäristäna iledüŋ, şerbet içsün!*** (Ferec v. 215b–216a). × ***Ṣäḥib-i meclis ise ṣom ṣom ṣorıda: bir aylıḳ zevädesini bir meclise çüride. Nedür ki niʿmetlü kimsedür dėsünler dėyü günägün ṭaʿämlar düride ve käse käse şerbetler içürdükçe ḥükmini icrä ėdüb sözini yüride.*** (ʿĀlī 1587 v. 125a–b). × ***Sevdüginüŋ dudduġı şerbeti aŋmaġıla/Süci içer o ki her çaġı sevinmegile geçer.*** (Naẓmī 1928 s. 5). × ***Bir delikanlı, üzerinde şerbet bardakları dizili büyük tepsiyi hoppadan kaldırdı, kadem sırasına göre cemaate dağıtmağa başladı.*** (Reşat Enis 1944 s. 119). × ***Sahurda şerbet yemeden oruç tutanlar doyduklarını bile bilmezler. İnsanlık hali bu. Ne olsa günler çok uzun, dayanılmıyor. Öfkeden, sinirden deliye dönenler var.*** (M. Makal 1954 s. 86). × ***Onların beheri birer nev illet haber verüp, kimi kan almalı, kimi hokna salmalı, kimi sülük tutmalı, kimi şerbet vermeli dediler.*** (E. Misailidis 1986 s. 540). ***şerbet akçası*** ‘bahşiş’ Meninski 1680 II, 2794:

şerbet iç- 'düğün yapmak' (Eski düğünlerde gerdekten önceki gün öğleden sonra şerbet içilir. Şerbet içildikten sonra bardak tepsiye konurken bahşiş bırakılır. Bu bahşişle kıza eşya alınır. İfade buradan gelişmiştir. E.N.). × ***Biçare taze zarı zarı ağlarken, zavallı masum incecik sesile feryat ve figan eylerken o evde nikâhlar kıymağa, şerbetler içmeğe hangi yürek razı olurmuş?*** (S.M. Alus 1944 s. 74). ***şerbet kız!*** 'tatlı kız': × ***Hayır, palabıyık herifin biri yolunu kesti, dedi, şerbet kız nereye? Cehennemin dibine dedi o, demiştir de.*** (M. Seyda 1966 s. 92). b. ***sürme şerbeti***.

şerbetli (Dat ile) 'alışkın' × ***—Yok, estayaforla (estağfurullah) ille velâkin yerine göre sen, yerine göre de ben değil mi?.. —Anlaşılan sen yılana şerbetli imişsin galiba! —Hay yaşayasın çakır gözlün ile beraber son İdrellez'e kadar (kıyamete kadar)! Nasıl da bildin işin iç yanını*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 99). × ***Galeride bekledim. Sami gelmedi. İsveçlileri tek başına mı yoldu, nedir? Neyse, söz verenin söz verdiği yere, söz verdiği saatte gelmemesine iyice şerbetliyim de, kılım kıpırdamadı.*** (A. Ağaoğlu 1979 s. 42).

şeref 'onur, iyi şöhret' <Ar. ***şaraf*** a.m. (/şrf/ kökünden) H. Wehr 1985 s. 645. ***şerefe*** 'içki içilirken söylenen "şerefinize içiyorum, şerefinize içelim" anlamına gelen söz': × ***MÜTEKAİT —Vakti zamanında Çilek Muzaffer Beylerle, Köçek Zühtülerle az müskirat kullanmadık. ALİ -şerefe!*** (A. Dino 1996 90). × ***Murād, kadeḥleri kendi eliyle doldurmuşdu: — Şerefe, dedi.*** (M. Yesari 1928 s. 79). ***şeref-i âli*** '(mec.) yüce kişi': × ***Şu şerefi âli bu kemter kölelerine büyük bir atıfet olduğu için, emîr hazretlerine an samimülkalb arzı kâla-yı şükran ederim.*** (B. Arpad 1974 s. 13). ***şeref-i âlinize!*** 'yüce kişiliğinize, onurunuza': × ***MÜTEKAİT —... Şimdi bu dünyada sipsivri kaldım. İki kilo pirinç istemişim çok mu? ALİ - İç aldırma. MÜTEKAİT - Hay hay, şeref-i âlinize*** (A. Dino 1996 s. 91). ***...şerefine*** 'onuruna': × ***Eger pādişāhuŋ güyegüligi şerefine vuṣül bulursam, ḫudāvend olam ve eger bulımazsam benüm gibi nice hezār kişi geldiler. Bu ārzüdan kenāra cıḳdılar***. (Ferec v. 134a). × ***Żābiṭān odasında ḳumandan Paşa şerefine verilen żiyāfet, bütün ordunuŋ en parlaḳ misāmerelerinden biri idi.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 159). × ***Sizi evimde kiracı gibi değil, ikinizi de evlât gibi tanıdığıma inanın. Biriniz kızım, biriniz oğlumsunuz. Eğer kabul ederseniz annenizin bu yıldönümü şerefine kadehlerinizi kaldırınız.*** (B.C. Morkaya 1934 s. 58). × ***Geçen gün Avrupadan dönen bir genç ḫocalarınıŋ şerefine ocaḳda çay żiyāfeti verdiler.*** (Halide Edib Adıvar 1928 s. 29). × ***Hususi saz takımı onun şerefine çalsa çoktan ipliğini pazara çıkarır, şımarır, cıvır.*** (S.M. Alus 1934 s. 160–161). × ***Münasip bir yere ateş yakılarak köy delikanlıları toplanır. Onların şerefine sekmeç, horan gibi millî oyunlar oynanır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 66). × ***Mebrure hanımın şerefine, sevgilinin şerefine içiyorum ve bol ticaretine.*** (A. Dino 1996 s. 88). × ***—Balo ha —diye inliyor- kızı şerefine balo ha? Bir balo parasile kaç fakir insanın kursağı sıcak bir çorba görecekti? Kaç çıplağın sırtı bütünlenecekti? Kaç hastalıklının ilacı yaptırılacaktı?*** (Reşat Enis 1945 s. 86). × ***Bazı ehli keyifler çilingir sofralarını sandalların içlerine kurmuş, kadehlerini iri bir bulutun sakladığı mehtap şerefine kaldı-***

rıyorlar. (O. Akbal 1946 s. 44). × ***Bu sözlerden pek hoşlanan Turgut Şen cılaya geldi, bardağını "Enayilerin şerefine!" kaldırdı.*** (Orhan Kemal 1949s s. 33). × ***Yeni evimizin şerefine içtik. Tasin de gitti, iki şişe alıp geldi. Şenlik başladı. Kendimizden sonra, aklımıza gelen herkes şerefine içtik***. (Tarık Dursun K. 1957r s. 12). ***şeref-ül mekân bil-mekîn*** 'mekanın şerefi oturan ile ölçülür'. F.C. Göktulga 1943 s. 132.

şerefiye hissesi 'kullanılan mekân için alınan para, kazançtan mekan kullanımı için alınan pay': × ***Baḳ, diŋle. Ṣonra bu ḳazancımızıŋ farḳına vardılar. "Sebīliŋ öŋü şerefli yerdir, oraya dilenci oturtmam." Ben mütevellīyim diye meydāna bir ḥerīf çıḳdı. Ḳāmeti azıtdı... Ah şerefine laʿnet... günde beş ġuruş da bu ḥerīfe şerefiye ḥiṣṣesi verdigimiz ḥālde yine ḳazanır, yine betini bereketini görünür geçinir idi.*** (H.R. Gürpınar 1335h s. 23).

şerefsizim 'yemin için kullanılan bir söz' × ***İlle onlar ağa, dedi. Kuzu gibi ırgadın içinde iki mikrop! Onlar atılmadan olmaz. Lâkin atıldıklarını benden bilmesinler. Bilirlerse ocağımı söndürürler şerefsizim!*** (O. Kemal 1954b s. 348). × ***Bu gençlik, bu güzellik, bu faça! İstese, mangır demetle gelecek, şerefsizim!*** (Orhan Kemal 1950a s. 5). b. ***namus I***.

şeref-zuhûr et- '(nezaket) ortaya çıkmak' <Ar. ***şeref, ẓuhür*** 'ortaya çıkma' + Türkçe ***et-*** yardımcı fiili. × ***Vilâyetden maʿlümāt ṭaleb etmiş, Niẓāmnāmelerini istemiş, faḳaṭ hīç bir cevāb şeref-ẓuhür etmemiş. Binaʿen ʿaleyh ḳumpanya istedigi gibi iş yapıyor.*** (Aḥmed Şerīf Önay 1326 s. 67).

şeremet 'çalışkan, ayağına tez; şirret, şerli' B. Georgievits 1943 [1544-1548], F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 267, Ö.A. Aksoy 1946 s. 649. ××

şere-şur 'kötü, dürüst davranmayan' ADİL 2006 IV, 214. Az. × ***Säkinä, "Şärä-şur ġızlara tuş gälän yaḫşı adamlar azdırmı" deyä etiraz etmäk istädi.*** (Mirze İbrahimov 1960 s. 15).

şerha 'dilim, kesilmiş; yarık' <Ar. ***şarḥa*** a.m. (/şrḥ/ kökünden). ***şerha şerha yaralar ur-*** 'parça parça yaralamak, dilim dilim yara açmak': × ***Yüregüme şerḥa şerḥa yāralar urdı bu ʿaşḳ.*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 2). × ***Yüregümüŋ şerḥa şerḥa yāraları bitmedi.*** (a.e. s. 75).

şerham şerham b. ***şahrem şahrem***.

şer-heta Az. 'kötü, fena' × ***Heç şeydän ̧häbärin olmaya-olmaya bir şär-̧hätanın birinä inanıb adama cäza verirsän. İndi ki, belä oldu, nä istiyirsän elā***. (Azärbaycan naġılları 2005 V, 190).

şer-i sebeb 'kötü olma sebebi' × ***Nihayet, bir gün dostu ile ikimiz de söz birliği ederek, bundan İzmir'e firar eyledik ve üç aydan sonra beni terk eyledi ve İstanbul'a avdetimde beni atalarım hanelerinde kabul etmediklerinden, artık kirahaneye iltica eyledim. Ancak şer-i sebebim kocamdır.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 169). × ***İşte, bu hal-i pür melalim arasında kokonam olacak divane bütün kusuru bana hamlederek (yükliyerek) ve "Evimi yıktın" diyerek, darb-ı şeditle beni sokak kapusundan taşra çıkarıp kovdu ve yardımcım olmayup, dava etmeye de mahcuplandığından, Beyoğlu'nda***

kirahanede soluk aldım. Şer-i sebebim o çelebim meyhanecidir, Allahtan bulsun" dedi! (a.e. s. 182).

şeriat I/şeraat 'dinî yasalar ve kurallar' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 267 <Ar. ***şerī'a*** a.m. şeriatın kestiği parmak acımaz 'kanunların uygun gördüğü cezaya katlanmak gerekir': × ***Müfettiş beeey, Müfettiş bey, yetiş, Allahını seversen! Ankara'dan mı geldin, nerden geldiysen geldin, seni bu gece bizim eve Allah gönderdi. Şeriatın kestiği parmak acımaz. Bu rezalete el koy. Ya benim cezamı ver, yahut bu utanmaz arlanmazların!*** (Orhan Kemal 1966 s. 99). × ***Delikanlılardan biri, büyüğü: "Şeriatın kestiği parmak acımaz." Söylen Ali Ağaya da, nişan hazırlığı mı, düğün hazırlığı mı yapacak, ne yapacaksa gelsin yapsın, alsın kızı götürsün. Bir de kızın gönlünü ederse daha iyi eder.*** (Yaşar Kemal 1970k s. 231). ***şeriatın kıt, Allahın bol olduğu yer*** 'kanunun olmadığı yer, yardım edecek kimsenin olmadığı yer': × ***Üyeler, gözlerini öğretmene çevirdiler. Öğretmen durdu. Bu dağın içinde, bu "Şeriatın kıt, Allahın bol" olduğu yerde, ne söylesindi onlara?*** (F. Baykurt 1961 s. 66).

şeriat II 'kabadayılığın, gangsterlerin uyduğu kurallar bütünü; racon düzeni' H. Aktunç 1998 s. 268. ××

şeriş b. ***şiriş***.

şerit/şirit 'dar uzun kumaş parçası; karayolunda çizgilerle ayrılmış bölüm' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 267, Meninski 1680 II, 2795 <Ar. ***şerīṭ*** a.m. H. Wehr 1985 s. 646, krş. Erm. şert M. Ohannessian s. 1925 s. 692.). ××

şer-şebeke/şer-şebete Az. 'kötülük, dedikodu, alay' × ***Bu bizim ata-baba düşmänimiz hälakuların külli-İranda yaydığları şayiädir, ärdahalılar deyän sayağında başdan-başa şär-şäbädädir!*** (S. Rähimov 2005 I, 142). × ***Bäli, Mehman işdän dönüncä Şählaḫanım özünü ġabağa verib kürkäninä ḫüsusi mehribançılıġ göstärdi, bir azdan araya söz salıb Mehmana üz tutub täväġġä elädi ki, prokuror, Mämmäḍhan gädänin bu şär işində ädaläti äldän buraḫmasın, artıġ danışığa, şär-şäbätäyä yol vermäsin.*** (a.e. s. II, 192). b. ***tör-töküntü***. ***şerden şebekeden at-*** 'dedikodu yapmak, iftira atmak': × ***Väzirin iki ġara, heybät ġızı var idi ki, heç käs almırdı. Yazıġ ġızlar un çuvallarına tay olub, ocaġ ġırağında ġalmışdılar. Bunlar bir münasib adam aḫtarırdılar ki, şärdän-şäbäkädän atıp üstlärinä yıḫılsınlar.*** (Azärbaycan nağılları 2005 IV, 28).

şer şennik 'kalabalık, topluluk' × ***O gelin olan gız da düşir bayılır. Sabah olir, bahillar ki ne gelinden çıhan var ne güvegiden. Ne ses ne de seda. Gapı arhadan kilitli. Bunnar şer şennik toplanir, açillar bahillar ki üç tene üçü de ölmüş***. (B. Seyidoğlu 1975 s. 350).

şert Az. 'şart' DAİL 2006 IV, s. 216 <Ar. ***şarṭ*** a.m. H. Wehr 1985 s. 646. × ***Mänim üç şärtim var. Ägär onları yerinä yetirsän, ġızımı sänä veräräm. Yoḫ, şärtläri yerinä yetirä bilmäsän, onda säni öldürtdüräcäyäm.*** (Azärbaycan nağılları 2005 V, 10). × ***Män sännän gedäcäm, här yerdä dä sana ġahmar duracam, amma bir şärtim var,***

gärək ona ämäl eläyäsän. (Azärbaycan nağılları 2005 V, 45). ***şert kes-*** Az. 'uzlaşmak, önceden anlaşmak, uzlaşma sağlamak' ADİL 2006 IV, s. 216: × ***Şahzadä Mütalib gördü ki, kişi deyäsän şübhälänib. Äl çäkmädi ki, äl çäkmädi. Ạhırda kişi onnan ävvälki şärti käsib, götürüb onu evä apardı.*** (Azärbaycan nağılları 2005 V, 133). × ***Keçäl ġoŗhusundan bilmädi neyläsin. Yeddi başlı div dedi: —Ey bäni insan, ġoŗhma, bizim şärtimizi käs, sännän işimiz olmasın. Keçäl dedi: —Nä üstdä dava elläyirsiniz?*** (Azärbaycan nağılları 2005 V, 25).

şertuniye 'bir ruhaninin takdis edilmesi' <Yun. ***χειροτονία*** (şirotonia) G. Meyer 1893 s. 68, krş. ***şartla-***. ××

şervatka 'kesik süt, peynir suyu' <Leh. ***serwatka*** a.m. Meninski 1680 II, 2806. ××

şervete 'bir elbise parçası' × ***Siyeh şervete ile o bedr-i münîr/Seḥäb içre˛hürşîde olmış naẓîr.*** (Keçecizāde İzzet Molla 1299 s. 23).

şest Az. 'vakar, şeref, haysiyet' ADİL 2006 s. 217 <Rus. ***çest'*** a.m. ***—Divar ġäzeti çıḫarırsınızmı? Müdir şästlä cavab verdi: — Çıḫarırıq. Täzäcä divardan götürmüşük. Sabah o birisini asacağıġ.*** (Mirze İbrahimov 1960 s. 441). ***şestli*** Az. 'vakarlı, haysiyetli': × ***—Män yerimi şirin salıram, sänin için niyä göynäyir, ay sädr ġızı? Bela, şästli oğlandı,˛hoşuma gälir, yüz kişiyä bärabär bir kişidir.*** (Mirze İbrahimov 1960 s. 441).

şeş I 'altı' <Fa. ***şaş*** a.m. × ***Emīnler ḳoŋ ki olub alı ṣatı / Pür ėtsün penc yekden şeş cihātı.*** (Ta'līḳī–zāde 1983 [1596] s. 237). ***şeşi beş gör-*** '(sarhoşluktan, dalgınlıktan vb.) iyi görememek, görünüşe aldanmak, iyi seçememek, yanlış görmek': × ***Anam babam sen o düzenbaza inanıyor musun? Şıllık şeşi beş görüyor, sayıklıyor.*** (S.M. Alus 1934 s. 378). × ***Kendi kendime: "Herkes şeşi beş görüyor da sen mi doğruyu seçiyoruö?.." Senin kara dediğin böyle bir malmış, sana da hayran, ne diye kıymetini bilmedin? diyordum***. (S.M. Alus 1944 s 56). × ***Ama sıvırya içtiğim Kırkçeşme suyu değil, düzgün halis, gradosu en yükseği. Ben de yavaş yavaş şeşi beş görmeğe, hafif yalpalamağa başlamıştım.*** (a.e. s. 133). ***şeş kapısı*** 'tavlada 6-1 veya 6-6 atılarak alınan kapı'. ***şeş kapısını bağla-*** (mec.) 'tavla oynamaya davet ?': × ***Mehmed Efendi, pek kolaylıkla selâm gönderemem; fakat buraya teşrif ederlerse, şeş kapısını bağlarım, diyor***. (Namık Kemal 1967 I, 303).

(AD) **şeş II** 'fes üzerine örtülen başörtüsü' × ***Fesin üzerine mavi bir krep veyahut beyaz oyalı süslü bir örtü örterler. Bunların adına şeş veyahut keci denir.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 334).

şeş- 'düğümü çözmek, çözmek' A. Caferoğlu 1931 96, C. Brockelmann 1917 s. 52, A. Vámbéry 1901, 208, A. Zajączkowski 1934 s. 147, Meninski 1680 II, 2812, DS 3659 <ET ***seş-*** G. Clauson 1972 s. 857. × ***Geŋezce şeşer düğümi uşlu kişi/Gücü görse çıḳar cähilüŋ dişi.*** (C. Dilçin 1991 s. 274 no. 1198). × ***Ol ipligi on yėrde dügdi. Andan afsünını oḳıdı. Ḳarşu bir bir düğümi şeşdi.*** (Ferec v. 39b). × ***Şehzäde räz dağarcuğınuŋ aġzını şeşdi, nesi varise çıḳardı, gösterdi.*** (a.e. v. 205b). × ***Vaḳt ol-***

duḳda pīr ciftini şeşdi, Ebü l-Fevārisi bir gāva bindürdi, gendü bir gāva bindi, gitdiler. (a.e. v. 229a). × ***İçümden kim şeşe ben-i girānı/ Ki yoḳdur hīç ḥaddi vü kerānı.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 2099). × ***Çu bulduŋ alıcı kim ṣatasın nīl/Yüküŋ şeş durağuŋsa ol zamān Nīl.*** (Fa̱hrī 1974 [1367] no. 1595).

şeş gel- 'rastlamak, karşılaşmak, denk gelmek' DS 3657. × ***Dudağıŋ şefte-lüsün emdi beş beş/Öperken bir engel gelmişüm şeş*** (Naẓmī 1928 [XVI. yy.] II, 23). × ***Yār ile engeller olup bir iki üç dört beş/Söyleşüp gideleridi yolda geldim bende şeş*** (a.e. s. 24). × ***Görürüm ol yârimi geldikce şeş/Engelini bilesine dörd ü beş***.(a.e. 25). × ***Bir engel baŋa şeş geldi giderken yārum-ile de / Benüm ol yāra olan sevgüme aŋsızla düşdi de***. (a.e. s. 79).

şeşhane 'altı fişek atan eski bir tüfek cinsi, şeşhane tüfenk yahut namlı; hava payını gidermek ve mermiye bir mihver hareketi vermek imkânını menetmek üzere mucefler içine açılan yivler ve bu şekilde yapılan toplarla tüfekler' Meninski 1680 II, 2812. M.S. Pakalın 1954 III, 344. b. ***cirşane, çığşana, çıhşana***. ××

şeşil- 'çözülmek, ayrılmak' <***şeş-*** 'çözmek' fiilinin passivum/refleksivum hâli G. Clauson 1972 s. 857. × ***Ol ipligi on yėrde dügdi. Andan afsünını oḳıdı. Ḳarşu bir bir dügümi şeşdi. Ā̆hir dügüm şeşildiginleyin oġlan ḳalḳdı silkindi, ten-dürüst oldı. Bu âvâze cihāna yayıldı Ferruḥrüza i'tiḳād 'āẓīm ziyāde oldı.*** (Ferec v. 39b). × ***Olsun, fermān senüŋ, ammā bugün nāgāh seni gördügümleyin, bendüm şeşildi, endāmlarum ditredi nesnem döküldi. Bir hafta ṣabar ėtmek gerekdür.*** (a.e. v. 217a). × ***Böyle diyicek şeşildi ol yılan/Ol kişinüŋ gevdesinden ḳasdılan.*** (J. Németh 1919 [15.yy.] s. 175).

şeş otur- 'uygun olmak?' ***"Ah, diyor, adam Müslim bey, ama adam derim sana... Ne taraftan yuvarlasan şeş otururdu! İllevelâkin bizim Hatip Hoca'nın zagununa dayanamadı."*** (F. Erdinç 1949i s. 9).

şeşpa 'altı ayak, böcek, kulağakaçan, semender' <Fa. ***şeşpā*** 'six-footed; a worm with six feet; earwig; eft; scolopendra; beetle' F.J. Steingass 1892 s. 744. ***şeşpa gibi yürü-*** 'yan yan, kasıla kasıla yürümek' (Aḥmed Vefīḳ Paşa bu deyimi ***Marche un peu en roi de théâtre*** 'Azıcık şöyle tiyatro kralıymışsın gibi yürü' cümlesini Türkçeleştirmek için kullanmıştır. E.N.) × ***Külahı şöyle yan dik, hoyrat külâhı gibi, ha, elini beline, ayak ileri, gözler azgın, şeşpa gibi yürü, deve gibi lök lök, ha tosunum aşağı yukarı, el oldu, âlâ.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933db s. 37).

şeşük 'çözülmüş, bağı çözülmüş' × ***Nėtekim baġlasa 'aḳrab ignesin/ Ḳoyacaḳ degüldürür hergiz ḫüsın/Ne ḳadar ıṣlāḥa getürüriseŋ/ Bir dem anı yėne şeşük ḳoriseŋ/'ā̆ḳıbet bayağı aṣlına döne/Yėne andan neçe gişi icine.*** (M. Adamović 1994 [1368–86] s. 93 no. 997-999)

şev/şiv 'eğim' <Fa. ***şīb*** a.m. × ***Yaya kaldırımının şevinde yanmış bir köpek çırpınıyor.*** (Aḥmed Rāsim 1934 s. 55). × ***Büyük bir merakla, ne yapacaklar diye sekiz köylüyü gözlüyordu. Ne yapacaklardı? Yolun şevine sırtlarını dayamış cıgara içiyorlar, konuşup şakalaşıyorlardı.*** (Aziz Nesin 1960g s. 76).

şeveng ‘yansıma, aks, parıltı’ × ***Ağa bakmış ki, suyun içine bir kızın şevengi (parıltısı) vurmuş. Bir de bakmış ki kavağın tepesinde güzel bir kız durup durur. Bir kocakarıya varmış söylemiş: —Koca nine, kavağın tepesinde bir kız var, onu bana indiriverebilir misin? demiş.*** (M. Tuğrul 1969 s. 263). × ***Bir punarın başındaki koca bir kavağa çıkarmış kızı, bey oğlu. Kendisi düğün tutmaya (hazırlık yapmaya) gitmiş. Kızın şavkı, punarın taşına vurmuş. Bir arap kızı punara gelmiş. Kızın şevengini (parıltısını) görünce: — Anam “çirkinsin” dedi bana diye punarın taşına destiyi çarpıp gitmiş.*** (a.e. s. 336).

şey I ‘şaşkınlık sırasında söylenen bir söz, nesne, varlık’ <Ar. ***şay*** ‘nesne’. × ***‘Kız sen ne civelek şeysin.*** (Ercümend Ekrem Talu 1928 s. 93). × ***Karagöz: Kocamı al da getir! —Hacivat: Vay köftehor vay! Ne kadar acul şeysin!*** (M. Rona 1944g s. 30). × ***Öküz, ne aptal şeysin be, ne altını? Alay mı geçiyorsun?*** (F. Baysal 1944 s. 168). × ***“Ne aç gözlü şeysin be, kızı yiyecektin!” — “Ben çokcası, senin hesabına baktım.” — “Ne demek? Benim gözlerim yanımda değil mi?” — “Öyle değil; epeyi zaman var ki, sana kız arıyorum.”*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 191). ***—r şey değil*** ‘kabul edilemez’: × ***Yalŋız, köydeki vaż‘iyeti taḥammül olunur şey değildi.*** (M. Yesari 1928 s. 297). ***şey ol-*** ‘uygun kaçmamak, beklenmemek’: × ***Şimdi de kendisine teklif etmek istiyorum efendim? Çünkü bilmezsiniz, nihayet benim için de bir üzüntü oluyor. Mesela bu akşam. Benim vaziyetim de biraz şey oldu, Hanımefendiye karşı... Kendilerinden özür dilemek isterim.*** (M.Ş. Esendal 1985 s. 144). ***şey et-*** ‘söylenmek istenmeyen bir durum olduğunda kullanılan bir tabir, cinsel ilişkide bulunmak’: × ***– “Anlaşılmadı” diye telgrafı geri gönderelim, dedi. —Nereye? —Telgraf Müdürlüğüne! —Neresini anlamadınız, derlerse? —Sandık mevcudunda şey ettik, deriz. —Sandık mevcudunun bu işe karışıklığı var mı? —Neden, efendim? —Efendim, öyle ya! Sandık mevcudu mena-i hazineye tealuk eder.*** (a.e. s. 80). × ***Yirmi yıldır, yirmi beş yıldır yalnız, soğuk bir yatak… Bir erkekle şeyetmeksizin…*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 185). ***şeydiver-*** ‘bağlamda ima edilen işi birisi için yapmak’: ***İyi yürekliliğim tuttu işte. Ailenin yüzünü akedecek aklıkta bir bluz için o uçak biletini şeydiverince...*** (A. Ağaoğlu 1979 s. 32). ***bir şeysi kalma-*** ‘tamamen iyileşmek’: × ***Düşünme cānım, şurada eczā̧hāneden ḳırḳ paralıḳ “ḳarbonata” al. Paraŋ yo̧hsa vereyim ben saŋa. Bu ạhşam yutdur. Bir şeysi ḳalmaz.*** (H.R. Gürpınar 1335h s. 109).

(Argo) **şey II** ‘edilgen eşcinsel erkek’ H. Aktunç 1998 s. 268. ××

şeyh u şab ‘yaşlılar ve gençler’ <Ar. ***şeẏh*** ‘yaşlı’ + ***şāb*** ‘genç, civan’. × ***Yüz yere urdı anuŋla şeẏh ü şāb/Gördi paşa oldı ḳatı ṣa‘b-ı ḥāl.*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 37).

şey-şüy Az. ‘ıvır zıvır, gerekli olan her şey’ ADİL 2006 s. 198. × ***Barı bizim Nāriman da bu gün evdā yo̧hdur, —deyā Nuriyyä¸hala narazı halda dillāndi, —barı sizin şey-şüyā kömāk edāydi vağzalacan! Nuru kişi özü şey-şüyā āl atdı.*** (S. Rähimov 2005 s. 39). × ***Durun yığışdırın şey-şüylārinizi, gedāk evā.*** (Azärbaycan Dastanları 2005 V, 232).

şeytan I b.m.; 'kurnaz, hilekâr' B. Georgievits 1943 [1544-1548], F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 267, Meninski 1680 II, 2900, J.W. Redhouse 1890 s. 1147 <Ar. ***şeyṭān*** a.m. H. Wehr 1952 s. 452. × ***Çü şeyṭān ola nefs, anı riyāżet ḳılıcile öldür / Ki Raḥmāna érişdürmez seni bu nefsi şeyṭānī.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 24). × ***Bir niçenüŋ göŋline şeyṭānlar ḍolubdurur, / Erenler semā'ına anlar erişgen olur.*** (Yünus Emre 1965 s. 63). × ***Ḳon savaşı siz bugün şeyṭān başını dögün/ Süd bigi bal bigi ḳatun bala bir birile.*** (Sulṭān Veled 1341 s. 10). × ***Mesīḥ saŋa feryād érişdi, yoḫsa Şeyṭān seni helāk éderdi.*** (Ferec v. 40b). × ***Şeyṭān tertībiyle aŋa 'āṣıḳ oldum. Aŋa dolaşdum. Ol baŋa hayḳırdı: "Utanmaz mısın? Mükāfatum bu-mudur?" dédi.*** (a.e. v. 184a). × ***Ḫālidüŋ ḳanı ḳurıdı. "Bu Şeyṭāna ḳandan uġradum?!" dédi.*** (a.e. v. 207b). × ***'Işyānı kebīre édüb şeyṭānı ḫaḳīre uyub Yehüdīden beter ve Naṣrānīden ebter olursız.*** (Vāḥidī 1993 [929/1522] v. 50a). × ***Geçinür ḫalḳa velī nāmı durur şeyṭān eli/Dün gece Ṣulu Manastırda olubdur aforoz.*** (Sānī, A.N. Tarlan 1949 s. 107). × ***Şeyḫ eyitdi: "Ellerüm baġlu. Naṣıl secde édeyim?" Şeyṭān: "Īmā ile ét, baŋa yetişür" dédi. Şeyḫ gözinüŋ ḳuyruġiyle şeyṭāna secde eyledi.*** (Tārīḫi ḳırḳ vezīr 1303 s. 126).). × ***Cihānı yaradanı öŋdin ögdi/Çalap adıyıla şeyṭānı dügdi.*** (Fąhrī 1974 [1367] no 1767). × ***Cinlerden, perīlerden, şeyṭānlardan ödü ḳopar. Çārşamba ḳarılarından, ḳara ḳoncoloslardan titrer.*** (H.R. Gürpınar 1340a s. 37). × ***GEVHER –Ah bu şeytan kız ah.. sonra da zorbalardan kaçıp kurtulsun… bir de babayiğit bir delikanlıyı peşine takıp getirsin.. bunu hangi akıllı yapar.*** (Musahipzade Celal 1936gg s. 57). × ***Vay allâk şeytan vay!*** ('Ālī Beg 1940 s. 56). × ***Yemek vaktine kadar reçetelerimi yaptırdılar, bütün müsekin ilâçlarla o şeytan gülüşü, kazıklaşmış vücudu yumuşatmaya çalıştım…*** (F.C. Göktulga 1973 s. 26). ***şeytana la'net oku-*** Az. 'şeytanı lanetlemek, beddua etmek' ADİL 2006 III, 256: × ***Ġazı ilä keçäl istädiler dalaşsınlar, camaat ġoymadı, keçälä dedilär: —Şeytana länät ọhu! Keçäl dedi: Män şeytana länät ọhumaram. Ġazıdan haġġımı istäyiräm.*** (Azärbaycan naġılları 2005 II, 272). × ***Şeytan aldı götürdü, satamadan getirdi. 'kaybolan bir şeyi ararken şeytanı kandırmak için söylenen söz; kolay bulunacakken ortada yok'.*** (Refik Halid Karay, Tan, 21 IV, 1940). (Bu ifadenin ***Getir şeytan göreyim/Yine sana vereyim*** biçiminde devamı da vardır.) × ***Arabacı şaşḳın, aşçı müteḥayyir, dadı, bacı, ḫalāyıḳlar "şeyṭān aldı getürdi çalamadan getirdi" adi'ye-i celbiyesiyle dem-sāz.*** (Aḥmed Rāsim 1928 s. 20). × ***Onu ahırda sakin ve yanıbaşındaki seyisini de memnun bulmuş. "Eşkiya tutulacağını anladı da hayvanı boş bıraktı! Şeytan aldı götürdü, satamadı getirdi!" izahiyle onları ahırda başhaşa bırakarak içeri dönmüş***. (A.Ş. Hisar 1996 s. 51). ***şeytana kıç attıracak kadar zeki ol-*** 'çok zeki olmak': × ***Çok şeyler görmüştü. Şeytana kıç attıracak kadar zeki olduğu anlaşılıyordu.*** (F. Baysal 1944 s. 38). ***şeytana külahını ters giydir-*** 'çok kurnaz olmak, çok zeki olmak': × ***Varlıklı adam toprak ağalarından biridir. Şeytana külâhını ters giydirecek cinsten. Kocagöz hâkimin bu sinsi konuşmasındaki anlamı elbet sezmiştir***. (R. Enis 1944 s. 114). × ***Karamusalı sütnine, abdestsiz yere basmayan, yüzünde müslümanlık nuru akan bir kadındı. Fakat, aynı za-***

manda da, şeytana külahı ters giydirir denecek kadar açıkgöz ve kurnazdı. (R.N. Güntekin 1944 s. 63). × ***Meğer ki sen şeytana külâhı ters giydirmişsen billâh, seyidati.*** (K. Bilbaşar 1969 I, 179). ***suratını/yüzünü şeytan görsün!*** 'sevilmeyen, görülmek istenilmeyen biri için söylenen kalıp söz': × ***Bir daha semtine uğrarsam iki olsun; yüzünü şeytanlar görsün!*** (S.M. Alus 1944 s. 85). × ***HATİCE –Soyunmuş yatıyor. Sıcaklığı da var zavallının. TEMEL –Tutuşsun. SALIM –Amma ne dedindi birader? Ne dedindi. "Yüzünü şeytan görsün demedin mi idi.*** (İ. G. Arcan 1949 s. 60). × ***"Aldık kızınızı, şeytan görsün yüzünüzü!" der gibi çekip gittiler. Uluguş, "Ben dayanırım!" dedi, evine dogru yürüdü. "Ben dokuz okka duzu yirim de dokuz ay su içmem üstüne. Dayanırım işallah!" dedi.*** (F. Baykurt 1970t. s. 360). × ***Bu adam... ne yapalım, suratını şeytan görsün. Elini salladı. Kadın ossaat ilgilendi: "Bir şey mi istediniz?" Buyrun cenaze namazına! Nedir yani, akıldan geçenlere de karışacak mı?*** (M. Seyda 1974 s. 107). ***şeytanın art bacağı/şeytanın kıç ayağı*** 'entrikacı, düzenbaz; akıllı, yaramaz' J.W. Redhouse 1890 s. 1148, TÜS 2011 s. 2220: × ***Haydi şeytanın art bacağı! Sana bir şeycik bırakmam. Bak şu azgın edepsize çalıp çırptığını elinden çıkarmayıcak ha?*** (Aḥmed Vefîḳ Paşa 1933az s. 141). ***şeytanın ayağını/bacağını kır-*** 'ters giden bir şeyi olumluya döndürmek, başarısız olunan bir işi sonunda başarmak, aksiliği yenmek' TüS. 2011 s. 2220: × ***Bu hal, şişkonun gizli gezip gitmesinden yüz kat beter, diyor. Şeytanın ayağını kır da buyurun deyiverelim...*** (S.M. Alus 1933p s. 195). × ***Bu gidişle birgün olup şeytanın ayağını kıracaktı amma bir vakti, saati gelse...*** (S.M. Alus 1934 s. 38). × ***Bira, arpa suyudur ve mubahtır, konyak ise cümle âlemin bildiği ilâç! diyerek elli bu kadar senelik perhizi bozmuş, şeytanın ayağını kırmıştı.*** (a.e. s. 135). × ***Artık, şeytanın ayağını kırarak ya herrü ya merrü, makineyi eline almış, hem sakalını kazıyor, hem de söyleniyordu.*** (a.e. s. 273). × ***—Canım, kırk yılda bir de şeytanın ayağını kır da, doğru bir cevap ver, ne olursun***! (M.Ş. Esendal 1934 s. 127). × ***—Faik ağabey, oldu olacak, gel şu şeytanın ayağını kır. Bu oldu artık... —On bin desem, Feyzi Bey kabul edecek mi?*** (M.Ş. Esendal 1985 s. 127). × ***Ne yapmalı yarabbi?.. Şeytanın ayağını kırsam mı?.. Fanilâya ısınmasın mı?.. Aah, mümkünü yok..*** (S.M. Alus 1944 s. 21). ***şeytanın bol, adamın kıt olduğu yer*** 'çok ıssız yer, kimsenin olmadığı yer': × ***Bulunduğumuz yer, in-cin top oynar denilen, şeytanın bol, adamın kıt olduğu bir yerdi. Öyle bir yer ki, yarım saatte bir, ordan bir canlı ya geçer, ya geçmez; bu canlı da genellikle bir sokak köpeği olur.*** (Aziz Nesin 1976d s. 37). ***şeytanın kıç ayağı ol-*** 'hilekâr, çok kurnaz olmak': × ***Kıç ayağıdır o ağyar-ı denî şeytânın/Nakşı yok destgeh-i hîlede hergiz anın.*** (A.S. Levend 1943 s. 461). ***şeytanın zevali ölünün osurmasındandır*** 'birine yapılacak en büyük kötülük beklemediği bir şey, beklediğinin aksini yapmaktır': × ***Benim karım pek fazile ve ehl-i ırz ve bana meyl-ü muhabbeti derece-i ulyada idi, ancak bir kusuru var idi, şöyle ki asilzadegânlık iddiasında gezip, buna mağrurlandığından kendi silsilesini benim silsilemden pek yüce beller idi. Şeytanın zevali ölünün osurmasındandır ve geminin rüzgara karşı hareket etmesindendir derler, benim de asıl canımın sıkıldığı bu idi.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 795).

(Argo) **şeytan II** ‘baht, talih, şans’ H. Aktunç 1998 s. 268. ***şeytanı bol ol-/ şeytanı gür ol-*** ‘bahtı açık olmak, talihli olmak, şanslı olmak’ H. Aktunç 1998 s. 268: × ***Kahveye Sülo gelir. Tavla oynamakta olan emeklilerin tepesine dikilir. SÜLO –: “Marabayn! Şeytanınız gür olsun!”*** (Orhan Kemal 1965i s. 41). ***şeytanları güç, kılıçları keskin*** ‘çok şanslı olmak’: × ***Fakat öyle olmadı. Ahmet Kaptanın da, Berbat Teyfiğin de şeytanları gür, kılıçları keskin oldu. Zarları her basılanı yendi, yuttu.*** (Orhan Kemal 1954y s. 35).

şeytan aldat- ’rüyada meni boşalmak’ × ***Lala yine ağır ve näfiẕ ṣadäsıyla: —Seniŋ gibi gençleri gece rü’yälarında şeyṭän aldatır. ṣu iḳtiżä etdirir.*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 35). × ***İlkinin nasıl olduğunu bir türlü çıkaramıyordu. Uykuda şeytan aldatır gibi, karışık pis bir şey! Kahpe açıkça kışkırtıp sonra olmazlanınca, kızmıştı apansız, düşmana salar gibi çullanmıştı üstüne... Aklı başına geldiğinde, “Aman Sultan! Aman demeyeceksin kimseye! Dedin mi, bitti’*** (K. Tahir 1967 s. 55).

şeytana pabuç/papag tiker Az. ‘çokbilmiş, bilgiç’ ADİL 2006 IV, 198: × ***Amma Ağa Sälmana mänim talimim lazım deyil. O özü şeytana papuş tikär.*** (M.F. Ahundzade 2005 I, 167). × ***Bular mäsaili-şäriyyätlärinä arfidirlärmi? –HACI RÄCÄBÄLİ.̮ Hatırcäm ol! Tamam ähli-savaddırlar. Sän öläsän, hamısı şeytana papuş tikärlär.*** (a.e. s. 177). × ***Tädbir, tädbir, aḥırda günlärin birindä böyük bir yaylaġ tikdirdi, gözäl, häm dä hiylägärlikdä şeytana papaġ tikän ġızını da aparıb ġoydu ora.*** (Azärbaycan naġılları 2005 I, 103). × ***Elä ki, özün dä oldun arvad, yani ki, oldun hiylädä şeytana papaġ tikän, vay oldu Şahzadä Mütalib kimilärin halına.*** (a.e. s. 122).

şeytan arabası I ’karahindiba, bazı bitkilerin havada uçuşan uzun ve ince tüylü tohumu, The globe of floating down of any kind of thistle.’ J.W. Redhouse 1890 s. 1148, TüS 2011 s. 2220. ××

şeytan arabası II ‘bisiklet’ × ***Bir şey daha söylüyorlar, oŋa çoḳ güldüm. Şeyṭän arabası mıdır nedir? Hani böyle şimendifer gibi fıldır fıldır gidiyor. Vavlı sepet arabası mı ne diyorlar? İşte öyle bir ḳarın ağrısı bir ismi var. Nebīleniŋ begi işte bir däne ondan almış.̮ Hanımını bindirip de bäġçede dolaşdırıyormuş. Ne tuḥaf olur onuŋ üstünde gitmesi! Tövbeler olsun binmesi de günähmış diyorlar ama insan imreniyor.*** (H.R. Gürpınar 1327 s. 72). × ***Adananın en hoşuma giden tarafı işte: Cenub Anadolu’nun bu köhne vilâyetinde “karakaçana” yol verilmiştir. Burada esnaf ve rençber, şeytan arabasını eşeğin yerine koymuştur***. (Reşat Enis 1944 s. 212).

şeytanbezi ‘erkek giysisi yapımında kullanılan bir pamuklu kadife kumaş türü’ A. Ergür 2002 s. 254. × ***Yusuf, yeni yaptırdığı “şeytanbezi” elbiseleri giymiş, Şahinde’nin süslediği Muazzez’i seyrediyor ve gülümsüyordu.*** (Sabahattin Ali 2002k s. 25). × ***Yusuf koyu yeşil şeytanbezinden elbisesi, basık ökçeli tulumbacı pabuçları ve arkaya doğru atılan fesi ile pırıl pırıl parlıyordu.*** (a.e. s. 25). × ***Mavi çuha elbiseli kabadayılardan, nefti şeytanbezi giymiş efendilere kadar, İhsan’ın bütün dostları gelmişlerdi.*** (a.e. s. 72).

şeytan çatlat- ‘kıskandırmak; zor bir şeyi başarmak’. × ***Kabuğunu hiç kırmadan soyup iki şeytan çatlattı Fatma. Bıçağının ucunda havalandırıp gösterdi de: “Bak, şeytan gene çatladı Muhsin abi.” “Aferin..” deyip ara sıra içtiği piposunu ateşledi erkek. “Sana da bir sigara vereyim istersen.”*** (M. Seyda 1958n s. 137). × ***Hep O Jaguar, hep o fabrikatör oğlu! Artık, dinle de doyma! Allah belanı versin senin de be, deli geveze! diye, bastı küfürü. Kıza çok kızıyordu sırasında. Karşıma geçmiş şeytan çatlatıyor bu şellafe! Bunlar bilseler!*** (P. Celal 1978 s. 61).

şeytan çekici gibi ‘sevimli, yaramaz; ele avuca sığmaz biçimde; kısa boylu?’ × ***Acıbadem ṭaraflarında hele bir gün bir däne ḳışa boylusu şeyṭän çekici gibi ḳarşıma çıḳdı.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 233). × ***Odadan frapan giyimli iki güzel kadın, kokular saçarak çıkıyorlar. Yanlarında kılıksız, kaytan bıyıklı, şeytan çekicine benzeyen bir herif.*** (A. Yurdakul 1992. 88).

şeytan de- ‘aklına gelmek, aklından geçirmek, normalde yapmayacağı bir işi yapmak, yapılmaması gereken bir şey yapılmak (daha çok ***şeytan diyor ki, şeytan diyordu*** kalıbında kullanılır)’: × ***O mendebur bohçacı karıya tenezzül edecek değil ya. Fakat ne de olsa içe hırs basıyor, şeytan demir sobanın kapığını çıkar da o kart karının başına vur, dört bölük et! diyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 82). × ***Evin eşiğinden içeri girerken ayakları biribirine dolaşıyordu. Şeytan diyordu ki, tekmeyi vur, gerisin geri dön, bir daha buranın semtine uğrama.*** (a.e. s. 139). × ***Şeytan diyor ki: “Yangın var, beni kurtarın!”, diye avazı çıktığı kadar bağır.*** (a.e. s. 207). × ***Dün gece, herkesten evvel yatağına girip büsbütün yalnız kaldıktan sonra kurdukça kurmuş. Şeytan demiş ki böyle miskin miskin ne oturuyorsun?.. Aşk dediğin bu mudur?.. Sevdiğin delikanlının rahatsızlığı belki de ağırdır; gidip bir istifsarı hatır yok mu?..*** (S.M. Alus 1944 s. 78). × ***Olanca kanım başımda, öfkeden zangır zangır, yüz, yüz elli adım peşinden gidiyorum. Şeytan diyor ki yetiş, ayağının altına al; kafasını, gözünü birbirine kattıktan sonra, “Talâkı selâse ile boş ol!” diyip git, karkola teslim ol.*** (a.e. s. 92).

şeytan dürt- ‘aklına kötü bir fikir gelmek, durup dururken uygunsuz bir davranışta bulunmak’ TüS 2011, 2219). × ***Derviş olup imam suyunu evine sokmamağa kitaba el basanlar, vakti kerahette şeytan dürttü hemen arpa suyuna dayanırdı.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 3.10.1942).

şeytan-fikir (sıfat) Az. ‘işi gücü insanlara kötülük etmek, ara karıştırmak olan’ ADİL 2006 s. 199. × ***Namaz bir tamahkar, şeytanfikir adamdır. Heç vaḫtda Tarverdi kimi dövlätli adamı älä salmaġ istämäyäcäk.*** (M.F. Ahundzadä 2005 I. 81).

şeytan geç- ‘beklenmedik sessizlik olmak, sessizlik anı yaşanmak’ × ***Kahvedeki sessizlik uzadıkça uzuyordu. Şaşırdım. Neredeyse birinin ya “Şeytan geçti!” Yahut da “Kız doğdu!” diyeceğini bekliyordum.*** (S.F. Abasıyanık 1950m s. 5–6). ***şeytan geçmiş gibi bir sükût*** ‘ani sessizlik’: × ***Etrafına baktı. Kimseden tasvip görmeyince sustu. Birden, şeytan geçmiş gibi bir sükût oldu. Tellâl Kasımın bitevi-***

ye çektiği tesbihin dizi dizi noktalandığı bir sükût. (Yeni Hikayeler 1952 s. 37).

şeytan gibi ‘çok uyanık, çok kurnaz, çok yaramaz’ Meninski 1680 II, 2900. × ***“Meclisi¸hāṣṣ” da bāzīçei Şeyṭān gibidir.*** (Şair Eşref 1958 s. 123).

şeytan güzeli ‘baştan çıkarıcı güzel, çok güzel’ × ***Ya Telli Gelinin kızı Pullu Fatik! Yaşlıların söylediğine göre oynaş dölü olduğundan, baştan başa şeytan güzeli imiş. Gözleri var, ışığına dayanıp da bir iyice bakan olmadığından rengini bilen yok. Gamzelerinin gölgesini seyredebilen aydınlığa hasret gider.*** (H. Olcay 1951ak 31).

şeytanı Az. ‘tetik’ ADİL 2006 s. 199. ***şeytanını çek-*** ‘tetiği çekmek, ateş etmek’: × ***VÄLİ: Yavaş, äzizim, çọh gec başa düşübsän. Allaha and olsun, ägär ayaġ geri ġoyasan, şeytanını çäkib ġarnını tüstü ilä doldururam.*** (M.F. Ahundzade 2005 I, 81).

şeytanın ağababası ‘hilecinin önde gideni’ × ***Sen beni ne zannettin, şeytanların ağababasını önüme oturtur da kulağını çeke çeke ders okuturum.*** (S.M. Alus 1933p s. 130).

şeytanın çarığı yıpran- b. ***şeytan pabucunu eskit-***.

şeytanın düğün ettiği gün ‘fırtına ve aşırı yağmur yağdığı zaman’ × ***Yalçın bi yağmur bi yağmur, sanırsın gökler delinmiş şeytanın düğün ettiği gündü.*** (P. Kür 1979 s. 60).

şeytanı öldür- ‘nefsini körletmek’ × ***Şimdi bir baba kadar müşfik olmasına rağmen yine içindeki şeytanı öldürememiş olan Ruhi Kaptan’ın gözlerine bakmadan yanında çalışan motorcusu Hikmet oldu.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 23). × ***Ruhi Kaptan Hikmet olmasa çocuğunu leyli mektebe göndermeye, kızını, karısını süslemeye, rakı içmeye, ara sıra şehirde şeytanını öldürmeye gidemezdi.*** (a.e. s. 23). krş. ***közünü öldürmek*** *(?)*

şeytan kızını gelin et- ‘yağmurdan sonra güneş çıkmak, hafif yağmur yağarken güneş parlamak’ × ***Bir taraftan hafif yağmur yağıyor, bir taraftan da güneş parlıyor, eski kadınların “şeytan kızını gelin ediyor!” dedikleri manzara görülüyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 70). × ***Yāmur yārken güneş açarsa, şeytan kızını gelin ediyor.*** (Gy. Mészáros 1907 s. 140).

şeytan koltuğuna gir- ‘şeytan kışkırtmak, vesvese vermek’ × ***Aṛḥadaş, sen dėyor, garıŋı ġardaşıŋa nasıl inandıŋ da saldıŋ dėyor. Oğlanın şeytan goltūna giriyor. Gılıcı eline alıp ordan yürüyor.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 5).

şeytan köyleri ’kayalıklardaki oyuklar, mağara evler?’ × ***Bir beyazlık içinde dağlar, dağlarda şeytan köyleri, kayalar belirdiler. Gökyüzünün bulutları allaşıyordu.*** (F. Baykurt 1970 s. 35).

şeytan kulağına kurşun ‘şeytan duymasın’ TüS 2011 s. 2219. × ***İşlerim uygun gidiyor, şeyṭān ḳulaġına ḳurşun.*** (M. Yesari 1928 s. 199). × ***“Göreceksiniz, Allah’ın izniyle, nasıl ömürlü bir kız olacak” demişti. Hüsnü Tapar da böylesi boş inançlardan yana değildi. Bunu Tanrı’nın işine karışmak sayardı. Yaptıkları cehalet eser idi, ama***

şeytan kulağına kurşun, çocuk turp gibi idi. Ne de olsa eskilerin her buyruğu, geleneklerden çıkarılmıştı. (K. Bilbaşar 1975 s. 204). krş. ***kulağına kurşun akıt-/gûşuna kurşun akıt-*** 'sağır etmek': × ***Kâr itmez oldu nâle vü feryâdı bülbülün/Kurşun akıttı gûşuna şebnem meger gülün.*** (A.S. Levend 1943 s. 466).

şeytan kuşı 'yarasa' Meninski 1680 II, 2900, J.W. Redhouse 1890 s. 1148. ××

şeytanları alma- '(Akk. ile) birini sevmemek, birinden hoşlanmamak' × ***"0 domuz karı, illaki Fethiye'ye gidelim, orada yerleşelim diye tutturmuş. Arcan da karının dediğine uymuş işte..." "Akıl kârı değil ama..." dedim. "Hiç şeytanlarım almıyor o karıyı, a Hasan! Sıtkım sıyrıldı bir kere."*** (Tarık Dursun K. 1955 s. 15). × ***Zorla değildi ya, bu adamı şeytanları almıyordu işte. O da, Binbaşı Ferid'den hoşlanmıyordu pek.*** (A. İlhan 1981s s. 268).

şeytanlık 'hilekârlık, kurnazlık' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 267, Meninski 1680 II, 2900. × ***Şeyṭānlıġın vesvese vėrüb gönline girüb ġalaba ḳaldı.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 44). ***şeytanluk et-*** 'hile yapmak, kurnazlık etmek, oyun etmek': × ***Her ḳaçan kim İsḥāḳ beg aḳın etmek isdediyse ve Vılḳoġlı şeyṭānlıḳ ėderdi kim aḳın iŋen ṭoyum çıkmazdı.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 105). × ***Hīç andan umum yoḳdur ve yardum istemezin velī isterin andan kim münāfıḳlıḳ edüb şeyṭānlıḳ etmesin gendü ḥālinde otursun dedi***. (a.e. s. 124). × ***Bu ıżṭırābla 'aḳlına biŋ türlü şeyṭānlıḳlar geliyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 94).

şeytan merdiveni 'farklı renklerdeki kâğıt veya kumaşın iç içe geçirilmesiyle yapılan, kutlamalarda süsleme amacıyla kullanılan eşya' × ***Novotni tıklım tıklım dolu, Noel dolayısıyla iyice süslü: tavandan, renk renk Japon fenerleri sarkıtmışlar; aralarında, kırmızı, mavi, yeşil, krapon kâğıdından 'envai' süs: uçsuz bucaksız şeytan merdivenleri, yapma krizantemler, çocuk fırıldakları, guirlande'lar vs.*** (A. İlhan 1981 s. 336).

şeytan minaresi 'deniz böceklerinin koni biçimindeki kavkısı' TüS. 2011 s. 2220. × ***Çakılda bulduğumuz bir şeytanminaresine büyük gözlerimizle tabiatın bir sırrına bakar gibi bakar, "Hey Allahım," deriz, "hikmetinden sual edilmez, ne hayvanlar yaratırsın?"*** (S.F. Abasıyanık 2001 s. 1005). × ***Mehmet tezeğin kor kesilmiş ateşine dalmıştı. Eline şeytanminarelerini aldığı zamanki gibi düşünceliydi.*** (a.e. s. 106).

şeytan pabucunu eskit-/şeytanın çarığı yıpran- 'kötülüklerin sonu gelmeye başlamak, iş aşikar olmaya başlamak' L. Bonelli 1899 s. 381 no. 421. × ***Şeytanın çarığı iprandı.*** (a.y.). × ***Bu veçhile üçünü de aldatarak ve istediğim gibi sayarak bir sene kadar devam eyledim, nihayet şeytan pabucunu eskitti.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 183). × ***Bunun sayesinde epeyce geçinip gidiyor idim, ne çare ki şeytan pabucunu eskitmiş.*** (a.e. s. 495). × ***Bir gün, artık şeytan pabucunu eskitmiş olmağ ile, bir yezitten oyunu açıklamış ve halka şayi ettiğinden bir daha böyle şeytani fiillere sulûk etmemesi***

için benden aflık dilemeye gelmiş. (a.e. s. 660). × ***Nihayet, şeytan pabuçlarını eskitmiş olup, yakayı ele verdim ise de, zaptiyeler ile uyuşup nısfını onlara terk ederek kaçacağım sırada, zaptiye binbaşısı, paşanın aferin demesini ve gazetelerin methetmesini tercih etmekle verdiğim parayı kabul etmedi.*** (a.e. s. 700). × ***Başka beldelerde de olabilir, ama onun başka bir sebebi vardır, araya şeytan girerek, yanlışlıkla bir iş yapmış olurlar, sonra da şeytan papuşunu eskitmiş olup, lânet halkasını takınırlar.*** (a.e. s. 741).

şeytan parmağı var '(dat. ile) iş karışık olma, durumda anlaşılmaz bir şey olma' × ***Biŋ def'a ̮hāyır. Ḥasan Bedreddīn Paşa zevcesi Ṣervet ̮hanım dünyā milyonları muḳābilinde de olsa ḳızını Nurullāhla Şehābıŋ ḥimāyesine teslīm edemez. Bunda aŋlaşılmaz bir şeyṭān parmağı var...*** (H. R. Gürpınar 1926b s. 521).

şeytan sözüne uy- 'kötülük yapmak, doğru olmayan bir şey yapmak' × ***Vezir gine şėytan sözüne uydu. Baḫdı ki gız yaḫlaşmıyor. Pādışaha bir meḳtup gonderdi. Pādışahım, gızī ḳapısı bir idi iki oldu, iki idi üç oldu.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 41).

şeytan taşla- 'Hac'da Müslümanların Mina adlı yerde şeytana taş atmak; gereksiz işlerle uğraşırken asıl işine vakit bulamamak' × ***Bir şey yapamamaktan, bir şey yapamayacağını bilmekten doğan bir şaşkınlıkla taşlamışlar. Tıpkı şeytan taşlar gibi... İçlerindeki hırsı böylece söndürmeye çabalamışlar... Zavallılar.*** (Sabahattin Ali 1935 s. 135).

şeytantırnağı I 'tırnağın yanında oluşan, rahatsız edici, sertleşip kalkmış deri; the perfumed onycha of the ancients; a hangnail on a finger' J.W. Redhouse 1890 s. 1148. ××

şeytantırnağı II 'çan çiçeğigillerden, dağlarda yetişen bir bitki, Phyteuma' TüS 2011 s. 2220, J.W. Redhouse 1890 s. 1148. × ***Çerçiden şeytantırnağı satın alıp domuz yağile birlikte bir şeye komalı ve Paşazade'nin gelip geçtiği toprağa gömmeliyimiş.*** (R. Enis 1944 s. 100).

şeytan tüyü 'yüz güzelliği; kendine herkesi kolayca sevdirmek' J.W. Redhouse 1890 s. 1148, TüS 2011, s. 2219. × ***Bende şeyṭān tüyü vardır. Biraz hi hi hi, mi hi hi yapınca ḳadınlar baŋa dayanamazlar.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 86). × ***Muallâ beni çok seviyor. Her şeyime tahammül ediyor, uyuyorum yine benden hoşlanıyor. Böyle olmasa bir aydır bana tahammül eder miydi? Bende dostum, şeytan tüyü var.*** (S. Ertem 1935 s. 200). × ***Doğru söylüyorum. Dün gece, uğradım oraya... Seni sordu. Ayfer herkesi beğenmez... Sende şeytan tüyü mü var, ne?! Kadının gözüne girmişsin. "Küçük Aliçomu ille getir!" diyor.*** (R. Enis 1945 s. 191). × ***Bu namussuz, dili dönen, üstünde şeytan tüyü taşır bir herif olduğundan, kızları baştan çıkarıp perperişan etmiş.*** (A. Nesin 1961 s. 44). × ***Bucak bucak kaçtığı zamanlar derim ki kendi kendime, şu it para için gelirse yüz vermeyeyim. Anlasın hanyayı konyayı. Ama hiçbir zaman sözümde duramam. Yüzünde şeytan tüyü mü var nedir, yumuşayıveririm. Gözleri daldı. Nâzan iğne üzerinde gibi, Sami'nin gelivermesinden korkuyordu.*** (Orhan Kemal 1979 s. 300).

şeytan yokla- 'ürpermeyle titremek' × ***Abdürrezzak'ın yanağına dudaklarımı yapıştırdım. Şeytan yokladı denilen çeşitten bir titreme geçirdi: —Aman, o dediğin dudak boyasının iyi cinsinden al, dedi.*** (Aziz Nesin 1955 s. 39).

şeytan yok olsun 'yok diyerek saygısızlık eden birini edebe çağırmak için kullanılan kalıp söz' × ***-Elimize para geçer geçmez, ilk, senin esvap paranı ayıracağız. Genç kız, ellerini arkasında birleştirmiş, omuzlarını kaldırarak acı bir gülüşle alay ediyordu: —Yaz geçtikten sonra mı? —Şeytan yok olsun, yok işte... Yoktan var etmek Allaha mahsus.*** (Mahmut Yesari 1932 s. 59). × ***Bazen de aradığı bir şey bulunamaz ve, "Yok efendim, bitmiş, kalmamış," denirse, "Yok ne demek efendim? Şeytan yok olsun," diye haykırıyordu.*** (H. Topuz 1998 s. 221). × ***RASİM -Ona da Allah kerim. (Ferruh'a hitaben). Ferruh Ağa bizim Ahmet ustaya mahallerinin avarız sandığından yardım etmiyecek miyiz, paramız yok mu? FERRUH -Şeytan yok olsun, hamd olsun paramız çok.*** (Musahipzade Celal 1936gg s. 8). × ***NEŞ'E —(Dilfikâr'a) burada olduğun halde neden bana "yok" diyorlar. DİLFİKÂR — Neş'eciğim... civanım... şeytan yok olsun... Dilfikar'ın daima senin.*** (Musahipzade Celal 1936aa s. 17).

şey yap-/şap-/ş'aap-/şey et- '(erkek) cinsel ilişkide bulunmak; söylenmek istenmeyen bir şeyi yapmak' H. Aktunç 1998 s. 266. × ***"Doğru söylüyor adam. İftira da olabilir." "Tutalım ki Aydemir şey yaptı. Ne malum kızın kuyruk sallamadığı?" "O da var ya. Ne demişler: İğne oynarsa iplik geçmezmiş***." (H. Taner 1951t s. 7). × ***Ama biliyorum ki kalbinde kötülük yok. —Yoktur. —Ama istese... —İstese başka... —İstemez ki... —Aaa şuna da bak. Neye istemezmiş! Yoksa ben ş'aapmadım. —Fazilet sahibidir. —Namuslu aile erkeği efendim... Kimsenin karısında kızında gözü yoktur.*** (Aziz Nesin 1971r. 154). × ***—O kadar şeydir ki anlatamam. —Menfaatine çok düşkündür, üç kuruş çıkarı için ş'aapar. — Yani söylemek istemiyorum ama, mecbur oldum, bana keç kere, söylemesi ayıp, asılmıştır, hattâ Ayten bile şahit, Ayten burda olsa da söylese... yüz vermedim tabiî...*** (a.e. s. 158).

şezlong 'uzanılabilecek biçimde ayarlama düzeneği bulunan, üzerine bez gerili, katlanabilir bir koltuk türü' <Fr. ***chaiselongue*** a.m. × ***Konak kalıntısı, yayları çökmüş kadife şezlonga uzanıp, saçlarına alnından geçirip bağladığı pembe ipek kurdelasıyla Colette pozlarında resimler çektiriyor.*** (P. Celal 1990 s. 174).

şıdırgı Az. 'şiddetle, aralıksız yağan' ADİL 2006 IV, 218. × ***Şimalın ġarlıboranlı ġışları, yazda vä yayda şaġġıltısı ilä insanı sarsıdan äzämätli göy gurultuları, günlärlä ara vermäyän şıdırğı yağışları, şam vä ağcaġayın ağaclı ġalın meşäläri, yamyaşıl çämänlikläri Mayanın hafizäsinä lap körpä vaḫtlarından - gözünü dünyaya açdığı gündän daḫil olmuşdu.*** (M. İbrahimov 1960 s. 251) × ***Yerindän ġaḷharaġ päncärä ġabağına gälir, göy gurultusuna ġulaġ asır, üfüġläri işıġladan şimşäklärä tamaşa edir vä şıdırğı yağış intizarı çäkäräk gah mäğrur, gah da kädärli duyğularla öz häyatını düşünürdü.*** (M. İbrahimov 1960 s. 612).

şıfa ‘tatula, boru çiçeği, datura stramonium L. Stechapfel’ ***<şīfa*** a.m. O. Blau 1868 s. 297.

şıfan b. ***şifan***.

şıh/şık ‘şeyh’ <Ar. ***şeẏh*** a.m. × ***O sıra esteri zarta çektiğinden tüm Dersimli şıhlar, seyitler Şıh Said’in tehdidine daha bir keyifli güldüler.*** (K. Bilbaşar 1969 s. 38). × ***Dersim’in cahil, hotpesent, hunhar şıhlarını, seyitlerini elaltından Paşaya kışkırtırlar.*** (K. Bilbaşar 1969 II, 31). × ***Ama bir yandan da durmadan ilahi söyler. Kışın şıklar adayı gümbürdetirken kadınlar kapıya birikerek onların söylediklerini ezberlemeye çalışıyorlar titreye titreye...*** (M. Makal 1978 s. 40). × ***Bizim köye “Şıh Çavuşu” adıyla Veli Hoca’nın Hacı Hüseyin verildi. Hacı Efendi, Boyalı köyünde Şık Murtaza Hoca’yla değeyde bulunuyor.*** (a.e. s. 112). × ***Onun için öğüdü alıp geldi mi, başlar sakalı uzatmaya. Ondan sonra efendim, gider üç dört gün gezer köy köy. Öyle ya, öteki tarikat ehliyle tanışmak gerek. Bu gezide doksan dokuzluk bir tesbih elde etmek baş düşüncesidir. Sonra da aptest, namaz derken, tam istenilen bir “şık” olur. ... Gani Çavuş, şıkların suyunca davranmasını bilir, onlardan saygı görür.*** (a.e. s. 112).

şıhık ‘gelincik, şakayık’ × ***Bi de baẖıy ki ne baksın? Minarede bi şıhık bitmiş.*** (Ö.A. Aksoy 1945 s. 386).

şık b. ***şıh***.

şıkıdım şıkıdım ’kıpır kıpır’ × ***Elli yaşlarında / elli pare top atışıyla / sızım sızım / acısını kutlamakta / her parede şıkıdım şıkıdım/göbek atmakta / evli barklı / üç çocuk anası.*** (E. Şafak 1999 s. 8).

şıkıltı ‘yüzüğün kaşığa değince çıkardığı ses’ × ***Onun hatırası için alır bu çorbayı. Bunu alır ki içmeye, bir şıkıldı gelir içinde. Kaşığa alır ki kocasının nişan yüzüğü.*** (M. Tuğrul 1946 s. 41).

şıkır şıkır ‘küçük madeni eşya sesi; hoşa gidecek biçimde, çok’ × ***El freni çekilir, gaza basılır, yola çıkılır. Cam silgeçleri şıkır da şıkır. Tipi artar. Sular dağlardan canavar gibi akıp gelmektedir***. (Fikret Otyam 1957 s. 59). × ***Bir istemede şıkır şıkır sayacaksın paraları avucuma. Saymazsan, çulunu çuvalını satılmış bil.*** (F. Baykurt 1971c s. 300). × ***Kapalıçarşının ikindi üstü serinliğinde, ağzı sırmalı kanela fincanını şıkır şıkır karıştırarak, o da demiş ki...*** (A. İlhan 1988 s. 147). × ***Mustafa şıkır şıkır çiçeğe durmuş iri nar ağacının altında bekliyor, sabahın alacasında amcasının kızının yumuşak, büyük gözlerine, derin gamzeli esmer sıcak yüzüne hayranlıkla bakıyordu.*** (Yaşar Kemal 2009ks s. 91).

şıkırdım I ‘hoş; kıpır kıpır’. × ***Deniz kenarında seni bekleyen şıkırdım bir yalı kazanmış olduk, fena mı?*** (A. İlhan 1973 s. 4446). ***şıkırdım gibi*** ‘genellikle ağaçtaki meyve, toplanmamış fasulye, domates gibi sebze, (koza için) pek çok’ A. Püsküllüoğlu 1994 s. 83. × ***Küçük bahçede açmış, uzun boyunlu sarı nergislerin, kapıdaki çardağın üstünü, yanlarını örtmüş hanımellerinin, avlu kapısında şıkırdım gibi üstüste açmış pembe küçücük güllerin kokuları biribirlerine karış-***

mış, pencereden dalga dalga gelen ılık yelle içeriye doluyordu. (Yaşar Kemal 1976 s. 52). × ***Çiçekler, yağmurdan sonra kokan toprak, ılık, sıcak, doğan ebemkuşağı, gökyüzü uçuşan binbir renkle kaynaşıyordu, yıldızlar şıkırdım gibi, denize de vuruyorlardı bazı geceler, hiç hiç eskimiyorlardı.*** (a.e. s. 60). × ***Çoban onu elinde uzun, şıkırdım gibi çiçek açmış bir nar dalıyla karşıladı. Yerde de gene nar çubuklarından örülmüş bir kafes duruyordu.*** (a.e. s. 174). ***şıkırdım sohbet*** 'eğlenceli, keyifli konuşma, sohbet': × ***Kanarya, boyuna: "Tu utanmaz!.. Kahrol arlanmaz!.." diye tükürüyor, Ebuzarif bey, şıkırdım sohbete devam ediyordu.*** (S.M. Alus 1933p. 94). × ***Kışın buralarda hasta, sefil, rezil olmaktansa, köye dönmek, orada, parası olduğu için, her ihtiyaçtan vareste ve aynı sebeple, herkesten saygı görerek bu işsiz, ölü ayları, köy odasındaki saç sobanın karşısında, köy dedikodularına karışarak şıkırdım sohbet, ve üstelik dinlenerek geçirmek ne hoş olacaktı.*** (B. Sıtkı Kunt 1937 s. 75). × ***Tezgâhtarlık eden kâtiplerin hali pek ömürdü, çoğunun fesi yıkık, sigarası ağzında, ayağı ayağının üstünde, İngiliz tabancası gibi kurum kurum kurulurlar; yahut yanlarındaki ihvanlarile kahveler elde, sigaralar ağızda, şıkırdım sohbeti tuttururlar.*** (S.M. Alus 1944 s. 47).

(Argo) **şıkırdım II** 'oğlan, yeni yetme erkek çocuk, genç erkek' H. Aktunç 1998 s. 268. ××

şık şık et- 'kapı çalmak' × ***Maʿhaẕā uyḳu, aġrıları başdırdı, dalıyordum. Ḳapu şıḳ şıḳ etdi.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 175).

şıla- 'ışıldamak, parlamak' TS 3664, DS 3767. × ***Berü gelgil ağam Ḳazan/ Deŋiz kibi ḳararup gelen nedür/O kibi şılayup ılduz kibi parlayup gelen nedür*** (Dedem Ḳorḳut 1958 s. 157). × ***Gördünüz mü böğürtlenleri? Morarmaya başlamışlar... Anızlar, saplar, eskisi gibi şılamıyor. Kırda bayırda güzsü bir koku...*** (M. Başaran 1992 s. 36). × ***Dişbudak'ta buldu sürüyü. Geniş bir alana yayılmıştı. Kırlar yarıyordu hayvanlar. On beş yirmi gün dışarlarda yatmakla, tüyleri şılayıvermişti hepsinin.*** (a.e. s. 111). × ***Ne bir tatlı söz, yarım ağızla da olsa, ne bir türkü... Habire çapa sallamak... İki çift öküzün karartabileceğinden daha fazla yer kararıyordu arkalarında. Bayağı şılayıvermişdi gündündüler.*** (a.e. s. 174).

şılaka 'kırbaç' × ***Çıḳardılar şılaḳa uru uru/Çerisine girü vardı yügürü.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 [1540] s. 319 no. 5033).

şılak şeker 'akide şekeri, parlak renkte şeker' × ***Her gün simit ekmeği, tahin helvası, et yiyorlardı. Çocukları beyaz ayakkabı, kısa pantolon giyiyor, canları istediği zaman "Tramboya", "Tomafile" biniyorlardı. Şılak şeker alıyordu babaları onlara hep.*** (M. Başaran 1955 s. 8). × ***Gülmekle ağlamak arası bir hal vardı yüzünde. Şılak şeker, kasaba ekmeği getirmişti bize. Daha n'olduğunu almaya kalmadan samanlık duvarı yanındaki ahlat ağacının dibine çöktü.*** (M. Başaran 1992 s. 185).

şılık fes/şıllık fes/şlık fes 'bir fes markası; hasırlı fes; Avusturya'da yapılan bir fes' (daha çok gençler tarafından tercih edilir, kalıplanması uzun sürer

ve pahalıdır, hasır ve ipekli astarı sökülüp kaplanır. Halk tarafından şıllık fes adlandırması bundan kaynaklanır.) A. Ergür 2002 s. 253. × ***Tamämen havä ġazınıŋ eŋ ḳuvvetli dä'ire-i żiyäsına girdikleri zamän ṣaġdakiniŋ Meḥmed Ken'än olduğunu yaġlıḳcı ėyiden ėyiye farḳ ėtdi. Ken'än başından şılık fesini çıkararak alnınıŋ üstünden ḳulaġına ṭoġru ince ve siyäh açık bir ḳuş ḳanadı yayġınlığı ile yapışıḳ ṭuran ṣoŋ moda ṭaranmış, lusturalı gibi parıldayan ṣaçlarını daha ziyäde yanaşdırmaḳ i'tinäsıyla bir ḳaç def'a ṣīvadı.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 44). × ***Hoşdur köfteḫor... Diŋle ḫanım: başda tepesi doḳuz ḳapsüllü, "şlık" fes... Tepeden yanaġıŋ üstüne ṭoġru ṭaraḳla terbiye edile edile yatırılmış altun ḳuş ḳanadı açık ḳumral ṣaçlar*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 26).

şılıpıtık şılıpıtık 'ayak sesi, terlik sesi' <***şılıpıtık*** ses taklidi kelimelerden × ***Acırsınız degil mi?.. Sekiz, ṭoḳuz yaşlarında sefil bir çocuḳ!.. Elbette acınacak bir ḥäl. Bā̆huṣuṣ şu zamända bu ufaḳlıḳ yoḳsuluġunda hem onluġu vėrirsiŋiz hem de onuŋ boyun büyük, şılıpıtıḳ, şılıpıtıḳ ḳapıdan çıkdığına baḳıp dalarsıŋız.*** (Aḥmed Rāsim 1334 86).

şıllık 'aşırı ve bayağı biçimde süslenip boyanmış kadın' <Erm. ***şil*** 'a squint-eyed' R. Dankoff 1995 no 558, H. Eren 1995 s. 385. × ***ELENKO – Beni Dinle Yanko... YANKO –Uzak dur!.. yanıma yaklaşma şıllık'*** ('Ālī Beg 1961 [1287/1870] s. 42). × ***Güya kaynanalar, o akşam, hiç sebepsiz yere Suada çatmışlar. Ne şıllıklığı, ne kaltaklığı.. Soy sop ölü diri bırakmadıkları gibi dayısının, yengesinin mezhepsizliğine, boynuzluğuna kadar işi vardırmışlar.*** (S.M. Alus 1934 s. 213). × ***Anam babam sen o düzenbaza inanıyor musun? Şıllık şeşi beş görüyor, sayıklıyor.*** (a.e. s. 378). × ***Bu kadını Pendikte herkes tanır. Üç kocadan boşanmış bir şıllıktır.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 155). × ***İki gecedir uykusuzum, dökülüyorum, saat üçe doğruydu, ulan dedim, gidip yatayım, Dicle çıkagelmez mi, sıkıysa git, bilirsin şıllığı, kafayı buldu mu ne halt edeceğini kestiremez, uykusuzum dinler mi?*** (A. İlhan 1973 s. 166).

şıllık fes b. ***şılık fes***.

şıltak 'kavga, gürültü, anlaşmazlık, hile' DS 3664. ***şıltak kıl-*** 'hile yapmak': × ***Yaramaz yola hiç basmaduḳ ayaḳ/Bize ḳılmaġıl ähir dürlü şıltaḳ.*** (Meḥmed 1965 [1398] no. 5842)

şımar- 'yersiz ve aşırı davranışlarda bulunma' <Fa. ***şumär*** 'firendship, love,' J.F. Steingass 1892 s. 758.? × ***İsmail ağa, ber-mucibi erkân göğsünü ilikleyip gözlerini önüne indirerek, biraz da boynunu bükerek, yerden temennahı dayadı. "Amma şımarma, marsıvanlığın da tutarsa tamam tutar."*** (S.M. Alus 1933k s. 15). × ***Hususi saz takımı onun şerefine çalsa çoktan ipliğini pazara çıkarır, şımarır, cıvır***. (S.M. Alus 1934 s. 160–161). × ***Şımarıyorsun değil mi, deli kancık? Acık böyle belini budunu okşadılar mı mayışıyorsun. Aklın başından çıkıp gidiyor, değil mi?*** (F. Baykurt 1971t s. 147). × ***Benim tuttuğum bir arkadaşıma da gözümün önünde morfin attı dün; burnu büyüdü, şımardı çok artık, sallamıyor beni de!*** (L. Erbil 1984 s. 95–

96). × ***Şımarıyorlar. Hiç yoktan kavga çıkarıyorlar. Rahatlık battı bunlara.*** (T. Apaydın 1991 s. 01).

şına b. ***şina***.

şıngıl mıngıl b. ***şıngır mıngır***.

şıngır mıngır/şıngıl mıngıl 'neşeli, keyifli, gösterişli?' × ***Büfenin üzerinde duran Parisli balerin, âvizenin şıngıl mıngıl kristallerine bir öpücük göndermek için, ayaklarının ucunda yükselmiş ve sıkıntısından öylece kalmış.*** (N. Meriç 1956 s. 65). × ***Cumhuriyet Bayramına da kekliği dutup eline teslim edeceğiz kafesiylen. Şıngır mıngır bir sefa ömrünün sonbaharında! Böyle sefayı Gazi Paşa Hazretleri sürebildi mi bilmem!..*** (F. Baykurt 1971 s. 155). × ***Radyoda Köçekler var. Sonra şıngır mıngır bir oyun havasına geçti Ankara...*** (a.e. s. 189).

şıngırdak 'sallanınca ses çıkaran çocuk oyuncağı' DS 3779. × ***Sofra kurulurken torbasını aldırdı içerden. Yeşer'in şıngırdağını verdi. Fatma'nın boncuk bileziğini verdi.*** (F. Baykurt 1975k s 350).

şıngırt 'perde açılırken çıkan ses' <***şıngırt*** ses taklidi kelimelerden. × ***Sonra gidip bir duvarı boydan boya örten basma perdeyi şıngırt diye çekti. Bir tel üstüne küçük halkalarla tutturulmuş perde hemen açılıverdi.*** (F. Baykurt 1959e s. 107).

şıngırtı 'yansıma kelime, ufak şeylerin çıkardığı çarpma sesi; bozuk para' b. ***anırtı*** ⊡. × ***Dışardan kabaralı postalların ayak sesleri, açılıp kapanan kapılar, yere düşen bir anahtar demetinin şıngırtısı. Sıralı sırasız, hele bu şıngırtı işitilmiyor mu, Yüzbaşı Demir çılgınlığa çok yakın bir öfkeyle sarsılıyor.*** (A. İlhan 1978 s. 307). × ***Ve her tan, bakkal Muammer merhabaları alıp alıp verir; o beyaz sabunlar, o kara zeytinler, o tiril tiril beyaz peynirler, o tavuklarla horozlar için getirtilmiş sapsarı mısırlarla birlikte.. Önlüğünün iki cebini de dolduracak olan şıngırtılarla birlikte.*** (A. Özyalçıner 1957 s. 60).

şıp diye 'aniden, birdenbire, hemen; kolayca' × ***Sürahiyi yarıladıktan sonra şıp diye gözlerini açtı ve iki elile sımsıkı tuttuğu şeyi gösterdi.*** (S.M. Alus 1934 s. 89). × ***Burnundan nefes ala ala bir müddet durdu; gayret gelip sandalyesinden fırladı. Bu seferki parmak partisi şıp diye gözlerini açtı.*** (a.e. s. 118). × ***Ne kurnaz tilkidir o? Böyle şeylerin kurdudur; halden şıp diye anlar. Bak nasıl dediğimi yapacak?*** (S.M. Alus 1934 s. 164). ***şıp diye ayıl-*** 'ayılıvermek, aniden kendine gelmek': × ***Evinin ḳapısı öŋüne gelince, burununa amonyaḳ dayamışsıŋ gibi şıp diye bayılmaz mı? Meger o ḥällenmeler oyunmuş.*** (M. Yesari 1928 s. 53). × ***Gelir gelmez bu ẖäneniŋ esräri şıp diye aŋlaşılabilir mi?*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 146).

şıpıdık/şıpıtık 'terlik' TüS 2011 s. 2222. × ***O aralıḳ, ḳaşlı gözlü, aḳça faḳat paḳça değil, genç irisi kirli bir ḳız alı al moru mor ṭarazlanmış tozlu güvez yeldirmesini rüzgär ṣavurduḳça düzgün, dolġun, beyäż baldırlarını göstererek, çıplaḳ ḳuvvetli ṭopuḳlarının altında şıpıdıḳlarınıŋ ökçelerini ezerek alı al moru mor bir teläşla geliyordu.*** (H.R. Gürpınar 1335h s. 27). × ***Ṭavuḳ ṣäḥibi 'Ayşe yeldirme-***

siniŋ eteklerini beline çemremiş, başından örtüsü ḳaymış, çıplaḳ ayaḳlarında iki şıpıdıḳ bir ḳaç adım ortaya çıḳarak... (H.R. Gürpınar 1335h s. 57). × ***Leylek Tahsin be, şıbıdıkları koltuğuna alıp, kurtdingili fırla; kapı açılıyor; Hacı beyi çağır!*** (S.M. Alus 1933p s. 154). × ***Ṣoŋra, tạḫta merdivenleriŋ üzerinde şaplaya şaplaya yürüyen iki şıpıtık terlikli bir çift ayağıŋ säḥī, şişman, bir täze, ḥälä aralıḳ ḳapunıŋ eşiginde da'vete muntaẓır bulunan şerefnäz̧ hanımı.*** (E.E. Talu 1928 s. 21).

şıpılda- 'su şıp şıp ses çıkarmak' ***<şıp*** ses taklidi kelimelerden, böyle kelimelerde çok kullanılan ***—ıl*** genişlemesi, + isimden fiil yapan ***-da-,*** b. ***alda-*** ⊡. × ***Biraz ṣoŋra ḳutlu elleriŋ oğduğu çevirdiği çamaşırlarla bir legeniŋ ṭıkırdadığını ṣuların şıpıldadığını işitdi.*** (Halide Edib Adıvar 1928 s. 306).

şıpıldı 'su sesi' <ses taklidi kelimelerden. × ***Hele çocuḳluğunuŋ ilk seve̬rek̬ haṭırladığı ses bu güler yüzlü adamıŋ, nargileniŋ, çamaşır teknesiniŋ̬ horultusu ve şıpıldısına ḳarışarak, "ṣoy̬ha, ṣoy̬ha" diye kendisini ağırışı idi.*** (Halide Edib Adıvar 1928 s. 77).

şıpınadak/şıppadanak 'hemen, çabucak' DS 3771. × ***Sigaraları tazeleyip duruyoruz. Acı, soğuk, dişleyici bir rüzgâr var.. Rüzgar ki tam muhalif... Sigaralar şıpınadak bitiyor.*** (F. Otyam 1963 s. 9). × ***Beyhan Hanım'ın durumunu 'şıppadanak çakmış'tı: 'Bu evdekilerin hepsi başka türlü manyak, ama bu prenses hepsinden manyak.*** (P. Kür 1983 s. 213).

şıpın işi 'özensiz, çabuk yapılan iş' M. Mikhaïlov 1930 s. 28, DS 3770. × ***Şıpın işi beni görmesin mi?.. Sol gözünü kırparak işaret etmesin mi?*** (S.M. Alus 1933p s. 58). × ***Herif altıpatları çekmiş, yanaşma derse, sıçra; birdirbir oynar gibi üstüne kendini verip bileğini yakala; şıpın işi, sol elindeki kara saplıyı boş böğrüne sapla!*** (S.M. Alus 1934 s. 372). × ***Ben dışarı çıkıyorum. Şuralardayım, bir yere kaybolmam. Ateş, diye seslendiniz mi, şıpınişi burdayım.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 94).

şıpır 'aspir, tohumundan yağ çıkarılan bir bitki, Carthamus tinctoria compositae' DS 347 × ***Esanslar... Gül yağları... Menekşe... Şıpır... Çoban yağları... Halis yağlar. Biz bu yağlara zeytinyağı katmadık... Halis yağlar...*** (Yaşar Kemal 1971bd s. 253). ***şıpır yağı*** 'aspir yağı' × ***En kıymetli, Hafız Osman Kuranları, Mısır baskısı Kuranlar... Elifbeler, cüzler, yasinler... Gül yağları, menekşe, kekik, çoban, şıpır yağları... Pahalı, ucuz yağlar... Her çeşidi var.*** (Yaşar Kemal 1971bd s. 253)

şıpır şıpır 'ter damlalarının düşerken çıkardığı ses' × ***Agavni, alı al, moru mor; zavallının alnından şıpır şıpır terler damlıyor; beli iki büklüm olmuş...*** (S.M. Alus 1933p s. 103). × ***Geniş bir odada, kısık bir lambanın loşluğa ve gölgeye benzeyen aydınlığı altında yatağının bir köşesine korkak korkak büzülmüştü, avuçları çenesine kenetlemiş, gözlerinden şıpır şıpır yaşlar damlıyordu.*** (S.E. Erten 1933 s. 68). × ***Sandıkkârın, mukayyidin, franszıca muhaberatı yapan Yahudi kâtibin, alınlarından şıpır şıpır terler damlamakta.*** (S.M. Alus 1934 s. 36). × ***Çipurlarla oynaştın şıpır şıpır / Lidakilerle***

trançalarla rahat / Dost seçtin kendine mercanları. (H. Yağcıoğlu 1955 s.64). × ***Önünde iki eşek vardı. Küfelerden şıpır şıpır üzüm suları akıyordu. Onun dünden Çerkeş'e doğru üzüm almağa gittiğini herkes biliyordu.*** (F. Baykurt 1967k s. 40).

şıpıta şıpıta 'ses çıkararak' × ***Şäyän, çorabsız ayaḳlarındaki o keçesiz terlikleri, çıplaḳ taḫtaların üzerinde şıpıta şıpıta ṣofanıŋ öbür ucundaki oṭalardan birinin, gidüb kapusunu vurdu.*** (E.E. Talu 1928 s. 168).

şıpıtık b. ***şıpıdık***.

(AD) **şıpkın** 'yelle karışık yağmur' DS 3771 ***şıpkınlı*** 'yelle karışık, şiddetli yağmur' × ***Birden iyice karardı hava. Bizim oralarda "şıpkınlı" derler, öyle bir yağmur, bir dolu başladı. Maça kızını bırakacak olduk.*** (Yeni Hikâyeler 1959 s. 31).

şıppadak/şıppadık 'anında, bir anda' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268 × ***Mercimek kadar lâden bulup şakağıma koysam şıppadak gözümü açacağım***. (S.M. Alus 1933p s. 114). × ***Bu eve taşınıp ta pencereden herifi görür görmez, ne matah olduğunu şıppadak çaktım...*** (a.e. s. 169). × ***Hele haddi ise belli etsin. Şıppadak, anasının bir memesinden emdiği kan, öbür memesinden emdiği irin.*** (S.M. Alus 1934 s. 34). × ***Aşık Ali deyince ağlayan bebeler avunur, akan pınar suyu şıppadak durur.*** (Yaşar Kemal 1982h s. 85).

şıppadık b. ***şıppadak***.

şıpsevdi 'görür görmez âşık olan' L. Bonelli 1902 s. 69, TüS 2011 s. 2222. × ***O ki dayma aḳlını, fikrini deyişdirir, bir ḳararda durmaz, şıpsevdi deliḳanlı, seni görür seni sever, beni görür beni sever.*** (L. Bonelli 1902 s. 69). × ***Bu nev' ẕekâdan ne ṣâḥibi ve ne de insäniyet istifäde edemez. Ḳadınlar bile bunları, şıpsevi şıp uşandı, diye şäyän-ı i'tibar bulmazlar.*** (H.R. Gürpınar 1336ş s. 101). × ***Ne yapıyorum?.. Bu kadar toy, tecrübesiz, daha doğrusu hımbıl mıyım? Bu derece şıpsevdilik ne oluyor? Böyle bir kadın nikâhla alınır mı?*** (S.M. Alus 1944 s. 70).

şıpşıp terlik 'şıpıdık' TüS 2011 s. 2222× ***Kanaryanın arkasında patiska gecelikle soluk ve yırtık yeldirme, ayağında şıpşıp terlik...*** (S.M. Alus 1933p s. 119). × ***Hanımefendi, misafir odasının önünde şıp şıp terliklerin bırakılmasından gözü dönerek, şimdi de Menekşe bacıya çatmış atıp tutuyordu.*** (S.M. Alus 1933k s. 32).

şıra/şire I 'mayalanmamış üzüm suyu; fark, özellik'. F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268, <Fa. ***şīra*** a.m. H. Eren 1999 s. 386. × ***Ve bunlardan ġayrı garah ve mercimek ve ḳovanuŋ ve şirenüŋ ve säyir meyvenüŋ ḏaḥı 'öşürleri alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [932/1552] s. 252–253). × ***Yürü İrebiş. Şıramız yok ama biraz pekmezle un aldım. Orada kuymak (unlu bir tatlı) yaparız.*** (Ö.A. Aksoy 1945 s. 365). × ***"Ben sizlere bakarak adamım da ondan!" "Niye? Bize bakarak neden adam oluyormussun? Şiren nerende?" "Adamım tabii..."*** (Orhan Kemal 1952m s. 11). ***şırası çık-*** '(mec.) evde kalmak, evlenme yaşı geçmek: × ***Kızının şırası çıkmadı ya!*** (A.K. Tecer 1947 s. 57).

şıra II b. ***şira***.

şıra III ‘süzülmüş afyon’ H. Aktunç 1998 s. 268. ××

şırak/şırrak ‘tokat, kırbaç, tetik vb. sesi’ ***<şırak*** ses taklidi kelimelerden. × ***Maraz Ali birdenbire it oturumundan sıçradı, iki dizi üstüne gelip silâhın horozunu şırak diye kaldırarak “Geri bas!” diye gürledi.*** (Kemal Tahir 1957r s. 9). × ***Gırtlağına tıkanan balgamı şırak diye yan tarafa attı.*** (İ. Tarus 1961 s. 8). × ***Bu sözleri duyunca beynimden vurulmuşa döndüm. Bu lafların arkasından şırrak, şırrak şaplaklar beni yerimde fırıl fırıl döndürdü.*** (S. Ertem 1931 s. 254).

şırana ‘şırahane, içinde üzüm çiğnenen taş tekne’ DS 3771 <Fa. ***şīra*** ‘üzüm suyu’ ***hane*** ‘ev’. × ***Ter saçlarını şakaklarına yapıştırmış, kendilerinden geçmişler, ver ediyorlar çiğnemeye. Şıra, şırana’dan lüngüre akıyor.*** (N. Üstün 1970 s. 12). × ***Kızlar şırananın içinde dağ gibi üzümleri dümdüz ediyorlar. Nasıl olduysa, sağ yandaki kız sendeledi. Az daha düşüyordu.*** (a.e. s. 14).

şırap şırap ‘kırbaç sesi’ ***<şırap*** ses taklidi kelimelerden. × ***Çizmeli adam elindeki kırbacı ikide bir şırap şırap vururken dimdik gözlerimizin içine bakıyordu.*** (H. Aytekin 1945 s. 41).

şırfıntı ‘bayağı’ TüS 2011 s. 2222 <? × ***Sizin bildiğiniz şırfıntılardan değiliz, haydi mezarlık arasına, hoşt köpekler!..*** (S.M. Alus 1933p s. 152). × ***Hattâ: “Daha ötesi var mı, bile bile lâdes; seni nikâhıma bile alacağım!” diye ayaklarına kapanıyormuş ta şırfıntı kabul etmiyormuş...*** (a.e. s. 212). × ***Oğlana belli etmiyorum amma elim ayağım buz kesiliyor. İster misin, şırfıntı karı bu gece gelmesin.*** (S.M. Alus 1934 s. 198). × ***Ḳadınlar uzun uzun, yırtık, falṣo, acı acı ahlardan ṣoŋra eŋ mübteẕel bir eda ile —Yandım.. Ḳale! gibi şırfıntı bir nidä çıḳarıyorlardı***. (Aḥmed Rāsim 1340 s. 216). × ***O zamanlarda baʿżıları “Horosdan ḳaçan” diye eglendikleri ḳadınlar ṭarafından “hoppa, züppe, delişmen, deli, şımarıḳ, eli işde gözü oynaşda, soḳak süpürgesi, ṣalḳım ṣaçaḳ, uġramış, erkek gibi, göŋlüne mecbür, gelgeç, ḳızmış, atlı ʿases pencer gözlü, dütdürü leylā, şırfınıt, fingirnoz... ilḥ laḳablarla muʾāḫeze edilen ebkārıŋ ne dürendīş müdāfaʿāları vardı.*** (a.e. s. 390).

şırıla- b. ***şırla-***.

şırıldaş- ‘dişlerini göstermek’ Meninski 1680 II, 2804. ××

şırıl şırıl terle- ‘aşırı terlemek’ × ***Yüzünden şırıl şırıl terler aktıkça göğsünü daha ziyade açarak mendille kuruluyor, durmadan koltuklarının altını sallayıp havalandırıyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 113).

şırım ‘toprakta sabanın veya traktörün açtığı derin iz’ ADİL 2006 IV, s. 220. × ***Traktor “tır-tır” edib irälilädikcä iti ağızlı kotanlar ḫam torpağı ġaldırıb yana çevirir, därin şırım açırdı.*** (Mirze İbrahimov t.y. s. 515). × ***Cärgälärin arasında maşının çaṛhı üçün şırımlar açılsın.*** (Mirze İbrahimov t.y. s. 750). ***şırım-şırım*** Az. ‘çatlak çatlak’: × ***Alnının, boynunun vä yanağlarının därisi täzäcä şumlanmış vä mala däymämiş ḫam torpaġ kimi şırım-şırım olub ġırış bağlamışdı.*** (Mirze İbrahimov t.y. 482).

şırınga/şiringa ‘enjektör’ <İt. ***sciringa*** a.m. <EYun. ***σῦριγξ*** (surigks). G. Meyer 1893 s. 49, H. Eren 1999, s. 386. × ***Pirenin yüksek atlama becerisi oğlanüstüymüş!.. Ya ev sahibinin derisini delmesine ne demeli? Sonra açtığı delikten içeriye özgün bir madde salgılaması, ardından o delikten kanı şırınga gibi çekmesi…*** (N. Cehiz 1996 s. 87).

şırk- ‘dövmek, ezmek, sarsmak’ DS 3772. × ***Evet bacaklarının arasına aldı onu, kenetlenmiş iki kolla kafasını, ensesin şırktı.*** (B. Duygulu 1961 s. 41).

şırla-/şırıla- ‘kadın için erkeğe kur yapıcı biçimde gülmek; parlamak, ışıldamak’ DS 3773. × ***Ohhho Veysi Usta, kadın dediğin yalnız kalır ağlar, erkek görür şırlar.*** (Ü. Kaftancığlu 1975 s. 62). × ***Karpuz, kavun teveklerinin üstünde güneş ipiliyor, şırlıyordu. Uzun bir süre gözlerini gökyüzünden alıp şırılayıp dökülen gün ışığına baktı. Gözleri kamaştı, ortalık bir ışık karanlığına kesti.*** (Yaşar Kemal 2009ks. 129).

şırlan l/şırlagan/şırlıgan/şırlıgun/şırlık ‘susam’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 269 <Fa. ***şīr-rauġan*** a.m. <***şīr*** ‘süt’ ***rauġan*** ‘yağ’ H. Eren 1999, 386. ***şırlan yağı/şırlığan yağı*** ‘susam yağı’ Meninski 1680 II, 2804. × ***Kelliğe gelince, gene eskiler daima zeytinyağı, şırlanyağı yedikleri̇nden, çocuklarda masumluk bu ya yağlı ellerini kafalarına sürdüklerinden, kel olurlarmış.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 22.112.1943). ×. ***Eḥ, ne olacaḳ, Yāhüdīniŋ vücūdunda zavāllıcığı besleyecek ḳan yok ki... Şırlan yaġı ile bu ḳadar cān ṭutar işte...*** (M. Yesari 1928 s. 236). ***şırlık yağı*** ‘susam yağı’: × ***Dönüşte pazara uğrıyacaklar, misk gibi tereyağlarını, kaymak gibi peynirlerini satıp; çok ucuzundan şırlık veya çiğit yağı, yağı çalınmış ayrandan yapılma peynir alacaklardı.*** (R. Enis 1944 s. 102). × ***Çiftçibaşı; ağadan aldığı buyrukla; şırlık yağını, kükremiş don yağını, vejetalini karıştırıp çok ucuza mal olan bir acayip mahlût yapıyor ve bu yetmezmiş gibi, bir de yağı idareli kullanması için evdiceye çıkışıyordu.*** (R. Enis 2002 s. 112). × ***Şu, siyah bıyıkları haftabaşı onuruna dikine kıvrılmış delikanlı; kurtlu yarma pilâvından, kokulu şırlık yağından yakınır.*** (a.e. s. 125). × ***Görmez misin ki şırlağan bir yağdır ki aslı susamdır... Çün gül ile hemsohbet olur, ayruk ana susam yağı, ya şırlağan demezler, gül yağı derler ve eğer benefşeyle hemsohbet olursa benefşe yağıdır derler. İmdi ol eyi adlıların sohbetleri berekâtından ki kırk gün musahip oldu, susam ve şırlağan (şir-i revgan) adı unutuldu, gül ve benefşe adı anıldı.*** (Mercümek Aḥmed 1966 [XV. yy. ilk yarısı] s. 49). × ***Efendi! Biz ikimiz bir çanağa bir karanlık yerde işedük. Birimizün sidik ve birimizün şırlığun. Kankımızun sidik, kankımızun şırlığun bilmezüz.” demişler.*** (P.N. Boratav 2006 s. 129).

şırlan II ‘anında, hemen’ H. Aktunç 1998 s. 268. ××

şırlagan b. ***şırlan***.

şırlıgan b. ***şırlan***.

şırlığun b. ***şırlan***.

şırlık b. ***şırlan***.

şırp/şirp ‘anında, derhâl’ <ses taklidi kelimelerden. × ***Sen burada ne düşünürsen, ben orda şirp diliyorum…*** (F. Baykurt 1971t s. 147). × ***“Kolay mı hemen?” dedi İt Omar. “İlâzım şimci iki Amarikan dedegdifi! Beş tagganın içinde şırp buluversin dürzüler! Filmlerdeki gibi hani…”*** (a.e. s. 225). × ***Gurul gararınının suretini çıkartaraktan doksan kuruşluk bir pulla tasdikletip mâkemeye dayadım mı, onun arzuhali şırp diye düşer. Yani, kevşe geldikleri zaman da, bütün köylüyü Nohut Deresine döker, yargıç efendi, bir ona bak, bir de şu Damalı köylüsüne! deriz***. (F. Baykurt 1961 s. 96)

şır şır şırla- ‘parlamak’ × ***Fabrika göründü. Köyün yarısını içine alacak kadar kocaman bir yapıydı. Şır şır şırlıyordu camları güneşte. Minare boyuydu bacası***. (M. Başaran 1992 s. 106).

şıvan b. ***şiven***.

şıvga ‘filiz, ağaçların her yıl büyüyen taze dalları; ince uzun, zayıf’ DS 3773, A. Püsküllüoğlu 1994 s. 83 <***çıv-*** ‘ağaç filiz vermek’ + ***-ga*** H. Eren 1999 s. 386. × ***“Aç susuz,” dedi, oradan bir dalı zorla kırdı, yaprakları-nı, küçük şıvgalarını budadı, getirdi Meremceye verdi…*** (Y. Kemal 1991 s. 215).

şıvgın b. ***çavgın***.

şiar ‘slogan, düstur’ <Ar. ***şi‘ār*** a.m. (/ş‘r/ kökünden). H. Wehr 1985 s. 658. ××

şib ‘bir tür kumaş, kaba iplikten örülmüş örtü’ A: Vámbéry 1901 s. 209, <Erm. ***şiw*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 564. × ***Fażlı ḥammäma iletdiler, başını tenin päk yudılar, bir bezle ḳumäş cıḳıcaḳ geydürdiler, şībi aṭlas egnine bıraḳdılar, şähi Hindübärī başına sardılar. Ḳatıra bindürüb ḳäżī maḥfiline getürdiler.*** (Ferec v. 13b). × ***Her biri şīb (bir nev‘ bürümcek) ve zerbäf (ṣırma ṭokumalı) etekliklerini ḳuşanıp meydän-ı mḥabbetde çärpärelerle (zīl) raḳṣ ederler.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 69).

şif ‘pamuk kozası, pamuktan ayrılmış koza; Adana’da dokunan bir kumaş’ A. Ergür 2002 s. 254 <Erm. ***şiw*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 564. × ***Bozuk kaldırımlar, koza şiflerinin harlı alevile kızan bir saç gibidir. Kunduralarının deliğinden taşlara değen ayakları sanki cızırdıyor.*** (R. Enis 1944 s. 7). × ***Geceli gündüzlü çalışıyorlar, günde dört arka koza şifliyorlardı. Tüccar, her arka kozanın çekilmesi için kırk kuruş veriyor. Şiflerin ırgatta kalmasına göz yumuyordu. Çok alev çıkaran koza şifleri, yufka ekmek pişiriminde saçları öyle bir kızdırıyordu ki!*** (a.e. s. 151). × ***Ter ve toz gözlerini yakar, kavurur. Kozanın şifi diken gibidir.*** (a.e. s. 182).

şifa ‘hastalıktan kurtulma, ilaç’ <Ar. ***şifā’*** a.m. × ***Hanımı cennetleyince ehli, kadınların “erkekten vefa, zehirden şifa” meselini yerine getiriyor.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 4.5.1942). × ***At, inek, tosun, döğe vesaire gibi hediye verilir. Güvey, oradaki arkadaşları tarafından şifa olarak bir kaç tokat ve yumruk aşkedildikten sonra içeri girer.*** (H.Z. Koşay 1943 s. 305). × ***HACİVAT: “Aksülümen hastalara şifa***

mı?" KARAGÖZ: "Birdenbire götürür." (H. Ritter 1953 s. 64). × ***Deniz kenarında oturanlar saat ikiye doğru açıklardan bir mor rengin ağır ağır yaklaştığını, köpüklü güzel meltemin hastaya şifa, ilâç misäl geldiğini görüyorlardı.*** (S.F. Abasıyanık 1944 s. 116). ***şifa bul-*** 'iyileşmek': × ***Hülya ile, birçok müflisler zengin olmak ve birçok ölüm hastaları şifa bulmak arifesinde yaşadıklarını sanırlar.*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 293-294). ***şifa niyetine*** 'şifa olarak, ilaç olması dileğiyle': × ***Gözlerinin içi pıtrak pıtrak. Bazısı çeşmezen sürmüş gözüne şifa niyetine***. (F. Erdinç 1960 s. 26). ***şifadır*** 'ilaç gibidir, iyi gelir': × ***Adam suyu iki avcuyla verdi. Fatma adamın avuçlarından suyu içti, hapları yuttu. Yüzü nefretle buruştu. Adam: —Şifadır! dedi. Su verdi. Fatma içti.*** (Orhan Kemal 1954b s. 223). ***şifayı bulma-/şifayı kap-*** 'hastalanmak': × ***Uzun karlı yolları yaya teperken üşütmüş, şifayı kapmış, öksürüp aksırıyordur herhalde: "Hapşuuu!"*** (M. Seyda 1966 s. 72). × ***Aksırık öksürük derken, kızcağız kapmış şifayı. Doktora, ilaca, maaşı olduğu gibi yatırdık. Şimdi, bir yandan tuzlamalarla yaşamaya çalışıyoruz, bir yandan onu iyi etmeye!*** (A. İlhan 1982 s. 197).

şifan/şıfan 'yulaf' <Yun. ***σιφώνιον*** (sifonion) a.m. × ***Arpa ekti, darı ekti, buğday ekti, yerlilerin şifan dedikleri yulaf ekti. Sonraları pamuk ekmeyi öğrendilerse de, hiçbir zaman iyi bir kazanç sağlayıp, bir kıyıya birşeyler koyamadılar***. (Orhan Kemal 1952m s. 15).

(AD) **şifelen-** b. ***şüphelen-***.

şifle- 'pamuğu kozasından ayırmak' <***şif*** + İsim/sıfat'tan fiil yapan ***la-/-le-*** genişlemesi için b. ***acabla-*** ⊡. × ***Artık Fadime de; bu eski komşunun evinde; onun çocukları arasında, civardaki koza tüccarının kozalarını şifliyordu.*** (Reşat Enis 1944 s. 151). × ***Geceli gündüzlü çalışıyorlar, günde dört arka koza şifliyorlardı.*** (a.e. s 151).

şiflen- 'pamuk kozasından çıkarılmak' <***şifle-*** fiilinin fiilinin mediale-reflexivum veya passivum hâli b. ***acın- I*** ve ***II*** ⊡. × ***Eylül ayıydı. Adana'da koza şiflenmesi başlamıştı. Fadime'nin haline acıyan bir eski komşusu, ona evinde yer verdi.*** (R. Enis 1944 s. 151). × ***İhtiyar komşu, bir gün, geniş bir harara doldurduğu şiflenmiş pamuklardan bir kısmını koza tüccarına Fadime'yle yolladı. Pamuğu teslim edecek karşılığında marka alacaktı.*** (a.s. s. 151).

şifon 'bir kumaş' <Fr. ***chiffon*** 'kumaş parçası': × ***Reha'nın evindeki yemekli gecelerde iri gözlerinin çevresini kalın çizgilerle sürmeler, boyanır, başına sarı peruklar, sırtına siyah şifonlar geçirerek konuk laçoları güldürüp eğlendirirdi.*** (M. Mungan 1989 s. 164). × ***Yarın şifon bluzu getireceğim, bu kez unutmayacağım Nilüfer.*** (P. Celal 1990 s. 557).

şihab b. ***şehab***.

şihne 'ünvan, rütbe' <Ar. ***şiḥna*** 'polis' H. Wehr 1958 s. 417.

şikâr I 'av;' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268. <Fa. ***şikār*** a.m. × ***Melik-zādelerüŋ gereklüsini temām ḥāṣıl ėtdi. Ammā artuḳ meyli şikāra vu ṣoḥbete vu 'işrete idi.*** (Ferec v. 27b). × ***Bir gün şikār-gāha şikā-***

ra varur, görür ki bir issüzlikde iki yılan, biri aḳ, biri ḳara, ceng ėderler. (a.e. v. 88a). × ***İttifāḳā bir gün şikārdan gelürken şehzāde, Ṣā'ide beŋzer bir yigit gördi. Durur, bir pīr gişi anuŋicün durmış, pāyı-merdlik ėder, bāzār̆ halḳından nesnecük dileyüvėrür.*** (a.e. v. 149b). × ***Bir gün bu nevcüvān şikāra cıḳdı. Elinde aḳ ṭoġan vardı. Derväzeden cıḳdı gide-yürürken gördi ki iki ġarīb yigit bir naḥiyetde dururlar.*** (a.e. v. 198b). × ***Pes şöyle gerektir ki bir hafta yedi gündür, iki gün şikâr et ve üç gününde şarap iç ve iki gününde kendi işini ve halkın mesalihini kayır. Velî bu dediğim günleri birbiri ardınca ava varmamak gerek, sepiştirmek gerek. Şöyle ki bir gün şikâr ve bir gün şarap ve bir gün kethüdalık, ha bu resme etmek gerek ki devlet ve maslahat budur.*** (Mercümek Aḥmed 1944 [15.yy.] s. 147). × ***Ammā eṣnāi şikārda arḳurı geçmek cā'izdür.*** ('Ālī 1994 [1591–99] v. 133a). × ***Gäh oŋaram, gäh azaram, bu̯ halḳ içinde gezerem, / Gäh şäh olub şähbāz olub şikār ėdüb avlanuram.*** (Eşrefoğlu 1286 s. 11). × ***Vaṣluŋ şikār ėdem dėyü düşdüm 'ışḳuŋ hevāsına, / İllā bu 'ışḳuŋ içinde belādan özge şikār bulınmadı.*** (a.e. s. 38). × ***Çün kâfirün haberin aldum, oklanmuş şikârumdur, te'âkub iderin. İl kâfiri henûz askerün sît-i batşı dehşetinden avratın oğlanın sarplandurmakta başları kayusıdur, derbende gelmelü değüldür.*** (Tursun Bey 1977 [1490–95] s. 126). × ***İkindi zamānı Ustolni Belġrad altında varoşlarından yā bāġdalalarından şikār alub yine döneriz.*** (Evliyā Çelebī 1928 [17.yy.] VII, 118). × ***Vaḳt olur ol adaya varduġumuzda Sardinye adasından avcı käfirler ile saŋsonlar bulunur. Kafir kaçar, sasonlarıla āhüları şikār eyledük.*** (Pīrī Re'īs 1988 s. 255b). × ***Gülsümü gönderelim... Kız, artık on beşine girdi... Zaten yapacağı şikâr bir iş değil... Hastanın etrafında dolaşıverecek...*** (R.N. Güntekin 1932 s. 153). × ***Hacı bey, şikârını bulmuş yırtıcı bir pelenk gibi, tam Kanaryanın üstüne saldıracağı saniye, hatun: "Yavrum, hakkını helâl et, ağzıma zemzem getir!" diye canhıraş bir feryat koparır koparmaz, çırıl çıplak, ipek gömlekle odaya kendimi atmışım.*** (S.M. Alus 1933p s. 163).

şikar II 'iş, işe yarar' DS 3777. ***şikar ol-*** '(dat. ile) iş olmak': × ***Sonra birden sinirlendi. Her yıl bu köyde bu kadar çok afaracı olup olmadığını düşündü. "Yok canım, dedi, ne arar... başıma!" Bu yıl millet tüm afaracıya kesti. Afaracılık da bir şikâr oldu başıma!*** (Orhan Kemal 1948a s. 31).

şikayet 'yakınma, dert yanma' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268 <Ar. ***şikaya*** a.m. (/şkv/ kökünden). H. Wehr 1985 s. 671). ***şikayet et-*** '(abl. ile) yakınmak, sızlanmak' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268. × ***Yalŋız dermeyān etdikleri eŋ büyük şikāyetleri açlıktandır.*** (Aḥmed Şerīf Önay 1326 s. 178). × ***Bundan sonra bu kadının bir takım haklar kuruntulamağa başlıyacağını, kendimin de onda bazı vasıfların bulunmayışından şikâyet edebileceğimi hissediyordum.*** (K. Bilbaşar 1943 s. 111). 'biri veya bir şey hakkında bir üst makamlara bildirmek, memnuniyetsizlik göstermek; yakınmak': × ***Şeherde ḥükmi revānıdı. Ammā şeher ḳāżīsiyle oŋat düşmedi. Ḳāżī andan̆ halīfeye şikāyet ėtdi.*** (Ferec v. 11a). × ***(Öküz şikāyet ėder:) Çün namāzı şām eve gelürem baŋa ol ḳadar 'alef vėrmezler ki nīm-sīr olam.*** (a.e. v.

192b). × ***Ammä meẕkür bäzärdüzlar şöyle şikäyet ėtdiler ki evâ'ilde Ḳaraman ve Ḥamīd èli boġasılarınuŋ ˇhamı yedi buçuk arşun ve yunmış(ı) yedi arşun olurdı. Üç dört yıl var ki gelen boġasılar aḍlä tamâm gelmez.*** (Ö.L. Barkan 1942 [1502] s. 32). × ***Bir gün gördük, esīrlerden damġa-bahä almaġa gideˇHan aġalarınuŋ başları yarıḳ gelübˇHana... şikäyet ėtdiler.*** (Evliyā Çelebī 1938 [17.yy.] VIII, 35). × ***Balyoz Rüstem Paşaya varub mīri mezbürdan şikäyet ėtdi.*** (Kātib Çelebī 1329/1913 [1656] s. 69). × ***Yoksa seni mahfele şikâyet ederim, Meşrikiazam seni yakar!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 152). × ***Öte yandan, karısına yeni sahip çıkan kocaya dert anlatmak, deveye hendek atlatmaktan beter. Elçiliğe şikâyet ederim, yazarım çizerim de… Boyuna kafa ütülüyor.*** (M. Seyda 1970 I, 50). ***"Ey Aġa! Allah senden razı olsun, her şeyden hoşnuduz, helâl olsun; ancak bir şeyi sana helâl etmeyiz, zira bizim gibi heybetli hayvanata eşek gibi alçak hayvanı kulavuz tayin eyledün" deyü bi-hakkın şikâyet eylemişler.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 420–421).

şikayetçi 'şikâyet eden, şikayette bulunan' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268 <Ar. ***şikaya*** + Tür. + ***-çı*** nomen actoris eki b. ***attarcı*** ⊡, ***almakçı*** ⊡. ***şikayetçi ol-*** (abl. hâli ile) 'bir şeyden yakınmak, bir şeyi bir üst makama bildirmek'. × ***Bir müddet işi oluruna bırakmaya karar verdi. Şahinde de bütün dırıltısına rağmen bu işten pek şikâyetçi değildi:*** (Sabahattin Ali 2002 s. 17). × ***Halinden şikayetçi olan ve bulunduğu vaziyete asla alışamayan bütün insanlarda olduğu gibi onun da muhayyilesi, kendisini bile şaşırtan bir mükemmellikle işliyordu.*** (Sabahattin Ali 1936 s. 77). × ***Gerçekte de pek şikâyetçi değildi durumundan, boyunduruk altında bile rahat ediyordu.*** (M.C. Anday 1965a s. 144).

şike 'sporda sonucu değiştirecek biçimde anlaşma' <Fr. ***chiqué*** a.m. × ***Hem nasıl bir defa uzattı idi Wlcott'u... -Ama şike idi o maç? -Kim demiş,? Lâf.. Lâf be! Şike mi olurmuş hiç? Lâf dedik a...*** (YHD 1953 s. 110).

şikeftan 'mağaralar topluluğu, mağaralık' K. Bilbaşar 1969 s. 17. × ***Seyidin sesi derinden gelirmiş. "Bir ses ki," der anam "sanırsın şikeftandan yankılanır. Bir ses ki yüreğine ferahlık verir, burnuna amber kokular getirir".*** (K. Bilbaşar 1969 I, 17)

şile I 'şile bezi, Az. kırmızı renkli sade pamuk parçası' ADİL 2006 IV, 224. × ***İkimci mäclis Ağçabädi kändindä vaġe olur. Bazarın bir küncündä tikilmiş dükanın içindä ġädäkdän, bezdän, şilâdän, alça çitlärdän tökülübdür.*** (Mirza Fätäli Ahundzade 2005 I, 128). × ***Evin dağılsın çit satan! Ġapın çırpılsın şilä verän! Çadra verän, säni görüm heç uğrunaˇheyir gälmäsin.*** (a.e. s. 129).

şile II Az. 'koyu pirinç çorbası' ADİL 2006 s. 224. × ***Bir tazı gördüm, onun daˇhaltası yo̧h. Ömrümdä belä şilä aşı yemämişäm, belä yalan da yemämişäm.*** (Azärbaycan Nağılları 2005 III, 216).

şile- Az. 'arka arkaya atmak, kurşuna tutmak' ADİL 2006 IV, 224. × ***Näbigil aṛhadan onları güllä ilä şiläyib däräyä tökdülär.*** (Ä. Ạhundov, Ä. Ġ. Cäfärov 2009 s. 88).

şil-küt Az. ‘bir güzel dövmek, kolunu kanadını kırmak’ ADİL 2006 IIV, 224. × ***Män biliräm ki, siz kimsiniz! Ta män sizin ikinizi de şil-küt etmäsäm, ölkä sizin älinizdän dincälmäz, gälib-gedänlär sizin älinizdän ġurtarmaz!*** (Mirza Fätäli Ahundzade 2005 I, 144). × ***Han baḫıb gördü ki, väzir özünü şil-küt eladi.*** (Azärbaycan Naġılları 2005 III, 230).

şil-şikestelik ‘bitkinlik, kırgınlık’ <***şil*** ‘kolsuz, çolak, elsiz ayaksız’ ***şikeste*** ‘kırık, kırgın’ + ***-lik*** eki. ADİL 2006 IV, 223, 224. × ***İndi yetmiş yaşlı han olmasın, häştad yaşlı şil-şikäst bir äfäl olsun, ġız äl-ayağından sarınmışdı.*** (Süleyman Rähimov 2005 I, 30).

şilt ‘üzerinde kurum, kuruluşun adı, işareti olan ve armağan verilen levha’ <İng. ***shield*** a.m. × ***Kutuyu aldım, içinde gene bizlerden aldığı, adını üstüne benim kazıttığım bir teneke şilt duruyordu. Apışıp kaldım. Ardından kendime geldim: “Sağ ol ama,” dedim, “benim hıncım kimeymiş peki? Onlar hepsi arkadaşım, sadece bu şiltin adına konduğu yazarı sevmem, o senin masana yakışır hadi!”*** (L. Erbil 1985 s. 147).

şimdi/şimdik/şindi ‘hâli hazırda, şu anda, şu sıralar’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 268, Meninski 1680 II, 2858, C.C. Carbognano 1794 s. 508. <***uş imdi*** ‘işte şimdi’. × ***Şindi oḳumaḳ zamanıdır.*** (a.e. 561). (Metinde kelime Arap harfleri ile şimdi okunacak biçiminde yazılmakta, latin harfleri ile şindi biçiminde verilmektedir. Bu, yazımla söyleyiş arasındaki farktan kaynaklanıyor olmalıdır. E.N). × ***Serçe daḫı dişisi yanında ġayrete gelüb var gėt ben gelmem dėdi. ʿAnḳä eyitdi: Elbette seni götürürem. Serçe eydür: Var yıḳıl git buradan yoksa seni şimdik ṭutar iki parça ėderem.*** (Tārīḫ–i ḳırḳ vezir 103 s. 84). ***şimdiye değin/şimdiye dek*** ‘şu ana kadar’ Meninski 1680 II, 2858. × ***Ė Müsülmän! Şimdiye dek baŋa şäyiste-vu bäyisteyidüŋ. Bu günden böyle seni baŋa gerekmez.*** (Ferec v. 50a). × ***Ve meẕkür ṭāʾife şimdiye degin berrīyeye ḳışlamaġa varduḳlarında...*** (Ö.L. Barkan 1943 [947/1540] s. 140). × ***Key raḳībüŋ ben, eyä servi sihī, şimdiye dek / Taḳyecaḳ ṣanur idüm başını, çalmalı imiş.*** (Ẕātī 1970 [16.yy.ʻın ilk yarısı] II, 95). × ***Cigarayı bırakalı 13 yıl oldu. Şimdiye dek hiç cigara düşmedi akıl tasıma. 13 yıl ona hep gereksiz bir nesne, tavı kalmamış, culuzu düşmüş bir boğaz ığrığı gözüyle baktım.*** (S. Birsel 1995 s. 11). × ***Köylü düşünüyor, sarı öküz düşünüyordu. Şimdiye dek hep o insanları taşımıştı, şimdi de insanlar onu taşıyorlardı. Köylünün başı avuçları içindeydi.*** (H. Aytekin 1965 s. 7). × ***Kim bilir?.. Şimdiye dek paparazzilere yakalanmadı!*** (A. Yurdakul 1996 s. 113).

şimdicik ‘şimdi, şu an, az önce’ Meninski 1680 II, 2858 <***şimdi*** + ***–cik*** küçültme eki, b. ***artucak*** ⊡ × ***Bir alay ipsize yüz vėrme dükäna irkib, / Şimdicik oltayı yutdu, dolaşır anda rakīb***. (Belig, A.S. Levend 1943 s. 461). × ***Görmesi mi kalmış bre emmi?... Herif bir de “Vay bu kadarcık parayı siz çoğumsamaktasınız öyle mi?” diyerek caysın mı şimdicik?..*** (Kemal Tahir 1958 s. 209).

şimdiden/şimden/şindiden ‘artık, bundan böyle; vaktinden önce’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 268. × ***İki biçse cismümi şimden düşmen***

dürüst, / Baŋa yārum dėdügi yārum bütün dünyā deger. (Ẕātī 1967 I. 391). × ***Vay efendim vay! Sütlü, bademli helvalar, zülbiyeler, kek lokmaları, neler neler, daha şimdiden sofralara dizilmiş!*** (Musahipzade Celal 1936gg s. 64–65). × ***Topaç şimdiden başlamasın mı kökremeğe: —Agavni hanım, ben lâm cim bilmem, enişte ile sözü kestik, kesenin ağzını da açıp kolu daldırdık.*** (S.M. Alus 1933p s. 123). × ***İşte elbise dolabımızın şimdiden küçüğe ayrılmış köşesinde birbiri üstüne konan tülbentlerin, zıbınların, paskaların, isimlerini yeni öğrendiğim daha bir sürü şeylerin artmasına onlar da yardım ediyorlar, kundakların kenarını bastırıyorlardı.*** (Z.O. Saba 1950 s. 73). ***şimdiden gerü/şimden gerü/şinden geri*** 'bundan sonra, artık, bundan böyle' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268, C. Brockelmann 1916 s. 193, H. Duda 1930 s. 69 × ***Bir gün 'Alī paşa ḳarındaşı Oṛhana dėdi "Leşkerüŋ kim?". "Ey ḳarındaş, elḥamdu lillāh şimdiden gėrü leşkerüŋ ziyāde oldı…*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 15). × ***Kāfir şehri ̬harāb oldı ve sizüŋ elüŋüze girdi şimdiden gerü bize bunda rāḥatlıḳ yoḳdur.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 80). × ***Bu ṭarafdan Simavna ḳāżısı oġlı kim aġaç deŋizine girmişidi, birḳaç bedbaḫt ṣofılar göndürdi vilāyetlere kim gelüŋ şimden girü pādişāhlıḳ benümdür, taḫt baŋa virildi dėdi.*** (a.e. s. 81). × ***Elḥāṣıl her maḳṣudı olan gelsün dėdi ki ben şimden girü ̬hurüc ėtdüm bu vilāyetde ̬halīfe benüm.*** (a.e. s. 82). × ***Hay ġāzīler yiter ḳırduŋuz esīr ėdün şimden girü küffārı dėdi.*** (a.e. s. 115). × ***Yasaġ oldı şehirde çeng u nāye, / Meger şimden gėrü boynuz çalasın.*** (Yaḥyā Beg 1977 s. 602). × ***Derdüme ölmekden özge devā yoḳ şimden gėrü.*** (Ẕātī 1987 [16.yy.'ın ilk yarısı] III, 134). × ***Gördüm 'ālem dostdan ṭolu/Geldi baŋ dir ol ulu/Var imdi sen şimden gėrü/Sen ben defterin oda yaḳ.*** (Eşrefoġlı Rūmī 1286 s. 63u2). × ***Eyvah benim garı başıma!/Şimden geri dügün mi sandın?*** (Th. Kowalski 1926 s. 206). ***şimdiden sonra/şimden sonra*** 'artık, bundan böyle' Meninski 1680 II, 2858. × ***Şimdiden ṣoŋra mezra'ı Mıṣruŋ / Ḥāṣılın umma kim işi bitmiş.*** ('Ālī 1975 s. 94). × ***Zīrā evvelce żābiṭ iken beş para fā'idesi olmayan ḥerīfiŋ, şimden ṣoŋra yüz elli ġuruş tekā'üd ma'āşı ile hīç fā'idesi olmayacaḳ.*** (O. C. Kaygılı 1339 s. 6). × ***—Siz de işte simden sonra —Sofradan bir lokma ekmek alarak onu öpüp başına koyduktan sonra- benim dünya ve ahret kardeşimsiniz. Size bundan böyle kötü gözle bakarsam şu nimet beni marsık çarpar gibi çarpsın!*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 197).

şimdik b. ***şimdi***.

şimdiki 'şu anda olan, hâlihazırdaki' Meninski 1680 II, 2858. ***şimdiki çağda*** 'şu zamanda, günümüzde' A. Zajączkowski 1937 s. 80. ***şimdiki hâlde*** 'şimdi, şu anda, bu durumda' Meninski 1680 II, 2858. × ***Şimdiki hālde bir insānile baş ̬hoş eylemiş-dür, aŋa senüŋ ḳayduŋ yoḳ.*** (Ferec v. 30a). × ***Şimdiki hālde ben bī-ciftem.*** (Ferec v. 182b). × ***Doġı ṭarafında Tārġa dėrler ḍaġ üzerinde köyler vardur. Ol köyler 'Arablıḳdur, velī şimdiki ḥālde Tārġa ḳal'ası Portuḳal żabdındadur.*** (Pīrī Re'īs 1935 [932/1525] s. 622). ***şimdiki vakitde/şimdiki zamanda*** 'şimdi, bu günlerde': × ***Bu şimdiki zamānda ki Türk zamānıdur, ol 'amüda müslet-i fir'avn dėrler.*** (Ferec v. 242a). × ***Çocuḳlar yalan söylüyorlar. Bu***

ḳoca bebeği şimdiki zamanda mümkin değil yigirmi beş ġuruşa vermezler! (H.R. Gürpınar 1926b s. 353).

şimdiler 'şu sıralar, bu aralar, son zamanlar' × ***Moza'ik! Ṣaḥīḥ pek münāsib. Öyle ya! 'Arabca, Färisī, İtalyanca, hele şimdiler Fransızca, Türkçe... ḳıyāmet.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 68). × ***Her yerde olduġu gibi bu encümeniŋ lehine söyleyenler de var, 'aleyhine söyleyenler de. Dāḫilī, ḫāricī iḫrācāt ve iḏhālāt ile transit mu'āmelātı ṣarf-ı merkez encümeniŋ emrine tābi' olup şimdiler her gün dā'ire-i maḥṣuṣasında ictimā' etmektedir***. (Aḥmed Rāsim 1333 s.13). × ***Şimdiler bu "patomiya" ḳalmadı. Bu ḥayātda söndü.*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 267). × ***Zamān geçdikçe daha neler ögreniyorduḳ. Meṣelā şimdiler pek ziyāde moda olan (tecāvüz merci'), bizim mektebde esaslı bir uṣūl idi.*** (Aḥmed Rāsim 1927 s. 141). ***şimdilerde*** 'son zamanlarda, bu günlerde': × ***Şimdilerde avladığı yok. Gäh dalġın dalġın geziniyor, gäh kütüklerin üzerine otururak cebinden ḳalem kaġıd çıkarıyor, sa'atlerce yazı yazıyor.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 35). × ***Tavanına mum dikili fenerler, gaz lâmbaları, şimdilerde elektrik ampulleri, aralarına da nar, üzüm, ayva, elma gibi yemişler asıyorlar.*** (S.M. Alus, Akşam gaz., 22.12.1943). × ***"Çiçeği burnunda, çamuru karnında Lânga hıyarları" diye dillere destandı. Körpe kıtır kıtır, hâza badem. Şimdiler gezici satıcılarda, çarşı pazarlarda "Badem, badem!" bağırtılarile satıla satıla adı badem oldu çıktı ya!*** (S.M. Alus, Akşam gaz., 22.5.1951). × ***Ayağında, ruzvelte benzer potinler, bacaklarında, şimdilerde dedikleri gibi, bir cin.*** (A. Ağaoğlu 1981s s. 58). × ***Şimdilerde, milliyetçi maskesi altında, dini araç ederek insanları birbirine düşürme çabaları aynı şey değil mi?*** (P. Celal 1991 s. 31). × ***Klasik Türk müziğinin inceliklerini, derinliklerini öğrenmiş. Şimdilerdeyse, annesinin tavernasında assolist.*** (N. Güngör 1992 s. 95).

şimdileyin 'şimdi, şu sıralar' TüS 2011 s. 2225 <***şimdi*** + İsimden zaman zarfı yapan ***leyin*** genişlemesi b. ***akşamleyin*** ⊡. × ***Kapısını mesken tuttuğu sinemanın seyircisi her yıl biraz daha azalıyordu. Bitli sinema diye anılıyordu adı şimdileyin. Sahibi yaşlanmış, bina eskimiş, yeni yetişen sinema seyircilerini çekemez olmuştu.*** (N. Güngör 1992 s. 109).

şimdi şimdi 'şu sıralar, son zamanlarda' × ***–Bekära para dayanmaz, der idi. Filväḳi' ṭoġru bir söz! Benim de äväre serimde bu ṭatlı derd var da şimdi şimdi aŋlıyorum, dayanmıyor.*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 120). × ***Şimdi, ya ben oraya koşacak, ya sen bana gelecek; anlıyorsun, şimdi şimdi... Çabuk cevap ver...*** (S.M. Alus 1934 s. 147). × ***Şimdi şimdi, bu adam yitiklerden gelmiş gibiydi. Gözlerindeki çelik pırıltı oraya çakılmış kalmıştı.*** (Yaşar Kemal 2004 I, s. 390).

şimdiye 'şu ana kadar, çoktan, zaten' × ***"Sus Algüz. Sen böyle birini isteseydin şimdiye kaç tanesini kullanmış, bırakmış olurdun."*** (A. Kutlu 1987 s. 161). × ***Bayram acıkır gelir! Amadım acıkır gelir! Amadımın da solucanları ötüşmeye başlamıştır şimdiye!*** (F. Baykurt 1961ı s. 36). × ***Ulan, insan uyurken gördüğü parayı uyanınca anar mı? Anınca, yanar kül olur o paralar!.. Seninkiler de kül oldu şimdiye! Ah, söylemeyecektin!*** (F. Baykurt 1979 s. 35).

şimendifer I ‘demir yolu’ <Fr. ***chemin de fer*** a.m. × ***Şimendifer düdüğü gibi “düüüt!” diye ötenler, başparmağını avurduna sokup havaî fişeği gibi fışlıyanlar...*** (S.M. Alus 1944 s. 101). × ***Kodaman böylece bir davul, bir gümüş saat, bir kırmızı kese içerisinde yirmi tane çil kuruş, bir hacı yatmaz, bir alaca kaytanlı borazan, bir sulu boya takımı, bir mavi çiçekli hokka takımı, bir patlangaç, teneke bir şimendifer, paşanın hanımından bir altın kalem, gelin hanımdan bir çift zarf ile fincan, kendi annesinden bir tane aynalı Eyüb arabası aldı.*** (E.E. Talu 1935 s. 68).

şimendifer oya ‘bir oya türü’ × ***İşlemeli baş örtüleri, boncuklu pullu hammam tülbetleri, bir sıra krep, bir sıra papazi oyalı yemeniler (... kol attı, şimendifer oya, kuyumcu kafesi...) namları verilen oyalarla tezyin edilmiştir.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 100).

şimendifer piyangosu ‘Şark şimendiferleri piyangosu, Osmanlı döneminde 1870-1910 yılları arasında popüler olup ***promes*** adıyla da bilinen bir piyango türü’ ***şimendifer piyangosuna kon-*** ‘şansı yaver gitmek’: × ***Mühürdarların büyük bey, Cidde mutasarrıfı olmuştu da senelerce İstanbul yüzü görmemişti.. Hele vali olursa şimendifer piyangosuna konduk.*** (S.M. Alus 1933p s.128).

şimil ‘bir ölçü birimi?’ (DS 3779’da şimel ‘biçilerek bir doğrultuda bırakılan buğday tutamları’ geçmektedir. Ama anlamı buraya uygun görünmüyor. E.N.) × ***Evlerinin hemen yanındaki eski dama yığmıştı. Buğdayı da, samanı da. 26 şimil buğday kaldırmıştı. 400-500 lira yapardı***. (C. Tuncer 1960 s. 119).

şimlak ‘parlak’ N. Hafız 1985 s. 258. × ***Buni derçe altın yagmuri kiverılmiş. Sert hem şimlak altınlar nice çeşmeden başlamiş aksın.*** (a.e. s. 214).

şimşek ‘bir bulutun tabanı ile yer arasında, iki bulut arasında veya bir bulut içinde elektrik boşalırken oluşan kırık çizgi biçimindeki geçici ışık’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 268, H. Eren 1999 s. 386. ***şimşek çak-*** ‘şimşek oluşmak; dank etmek, aniden kavramak; tokat yiyip afallamak’ ***şimşek şakar*** ‘şimşek çakar’ C.C. Carbognano 1794 s. 548. × ***Bir ara bir şimşek çaktı. Gök gürledi.*** (H.E. Bener 1956 s. 22). × ***Bu şamarı yedin mi, gözlerinde şimşek çakardı, güpegündüz yıldızları görürdün.*** (F. Erdinç 1961 s. 97). ***şimşek çeken*** ‘yıldırım savar’: × ***O’nun yangın duvarlı, rüzgâr fırıldaklı, şimşek çekenli evini almaya gelmişlerdi.*** (S. Burak 1965 s. 15). ***şimşekleri üzerine çek-*** ‘eleştiri hedefi olmak’: × ***Yüzbaşı Aziz, gazetesini tekrar cebine soktu: —...tedbirini alıyor. Vaziyeti Dündar’la konuştuk, şimşekleri üzerine çeken kim, Sarol mu tamam, kızağa çekiyor onu, üstelik kongrede ötekileri yemek için kullanacak... Akıllı adam!*** (A. İlhan 1978 s. 178).

şimşekî ‘bir tür kel’ × ***KAYTAS — (Devam’la) kazan yaması kel, tepe buğruğu kel, haşhaşi, şimşeği, pulpuli, şah beni, kaz otlağı, domuz dürtüğü, bıcılgan kel, dazlak.. Balaban — Bu ne kadar kel imanım.. KAYTAS — Onun için kudretlû hünkârım beni bütün kellere baş etti.*** (Musahipzade Celal 1936ba s. 33). ***...kazan yaması ve tepe buğruğu ve haşhaşî ve şimşekî ve pulpulî ve şah beni ve kaz***

otlağı ve domuz dürtüğü ve bıcılgan ve dazlak ve dahi evasıt olan kellerin her birisinden re'sen olageldiği kanunu kadim ve âdeti müstahsenei kad'im üzere cizyelerin em'ü tahsili için… (a.e. s. 34).

şimşekle- 'aydınlatmak, kısa süreliğine aydınlatmak' <***şimşek*** + isim/sıfat'tan fiil yapan ***la-/-le-*** genişlemesi için b. ***acabla-*** ⊡. × ***Odanın bütün eşyâları vuzuhunu kaybetmiş, yalnız bu karanlığı şimşekleyen, sobanın deliğinden dışarı doğru akan kırmızı alev…*** (S. Ayverdi 1941 s. 46).

şimşirek 'şimşek' J.Eckmann 1940 s. 161 (Varna). × ***Gürgür buba gür yapıyo, çimşirek çakıyo.*** (a.y.) ***şimşirek taşı*** 'gök taşı': × ***Lâteşbih ayçiçeği ebadında, şimşirek taşı şulefeşanlığında; sathında, çepeçevre pırlantalar, peyklerinde perular…*** (S.M. Alus 1933p s. 128). × ***Sebebiniŋ yoluna gele. Gözüme şamşırak göründü, bėzeneklerim bālandı.*** (Ö.A. Aksoy 1945 s. 376).

şimşirî kel 'kelliğin bir türü' × ***Keller yedi kısmdır; Ayazi kel ayrıdır. Şimşiri kel ayrıdır. Kırağı kel ayrıdır. Terlik kırağı kel ayrıdır. Nohudî kel ayrıdır. Kaplama kel de ayrıdır.*** (Behçet Mahir 1973 s. 168).

şimşirli 'şimşiri olan' Fa. ***şemşīr*** 'şimşir ağacı' + isimden sıfat yapan ***li*** eki, b. ***adamakıllı*** ⊡. × ***Necibin Yemişten satın aldığı ökseleri, bir mahalle ötedeki şimşirli konağın bahçesinden hırsızlama kesilen dikseye yerleştirmişler, kuş geçişini bekliyorlardı.*** (R. Enis 1957 s. 23).

şin 'halel, zarar, terslik' <Fa. ***şīn*** 'disgracing, dishonouring, degrading; dishonour; disfigurement, blemish' F. Steingass 1930 s. 777. ***şin git-*** 'ters gitmek': × ***İşte azizim batın kılıcı dediğim. Bu da neden? Bi gayri hakka bir adama bühtan edersen, muhakkak işin böyle şin gider.*** (B. Mahir 1973 s.96). ***şin getirme-*** 'halel getirmemek': × ***Hiç bir zaman, hiç bir veçhile namusuna merdliğine şin getirmemiş, doğru özlü ve doğru sözlü bir erkektir.*** (S.M. Alus 1944 s. 11).

şina/şına 'tekerleğin demir çemberi' DS 3769, A. Püsküllüoğlu 1994 s. 83. ***şina demiri*** 'tekerlek demiri, jant': × ***Bize haber verildiğine göre, at nalı demirile arabaların tekerlekleri için lüzumlu olan şina demirlerini yapacak tesisat Karabük demir ve çelik fabrikalarına gelmiş ve bu tesisatın süratle kurulması için lazım gelen tedbirler alınmış bulunmaktadır.*** (Akşam gaz. 1939/40 s.y). × ***Maşa demirlerini, şına demirlerini, tutup tutup aşağı atıyorlardı. İki metrekareden fazla aç tomarını yığının üstüne bırakıyorlardı.*** (F. Baykurt 1961 s. 224).

şinanay I 'hareketli parça?' × ***Üçüncüsü Beglerbegi bir ẓibīdi ḳarşına dikilir. -Baŋa bir "şinanay" çal da ṣaḳalıŋdan öpeyim deyince dededе şafaḳ atar. -Bende yok! der. -Yoksa ne geldin buray?*** (Aḥmed Rāsim 1340 s. 92).

(Argo) **şinanay II** (para, yiyecek vb. için) yok, yokluk' M. Mikhaïlov 1930 s. 28, H. Aktunç 1998 s. 268. × ***Biz varız yalnız hayatta, onların zokasına düşen. Orospu ki ne orospu. Cebi delik, metelik şinanay mı dolaşıyor, var mı Komiser Orhan, yok mu Komiser Orhan!*** (A. İlhan 1982 s. 590).

şindi b. ***şimdi***.

şingirik 'hıçkırma sesi?'. × ***Beni bilmiyorsunuz; Ben.. ha, işte ben... öyle yerlere de zıv. ... kaçarım. İngirik şingirik. Benim köhne pelâsım bana aziz, canım, aziz işte. İngirik şingirik. ... Ha bak, sofra başında ben beş inhan obur yiğitle yarış olurum, ingirik şingirik.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ia s. 85). b. ***ingirik şingirik***.

şinik 'tahıl ölçeği, (ağrılığı bölgeye göre değişiklik gösterir)' M.Z. Pakalın 1972 III, 357, Dankoff 2004 s. 252, H. Eren 1999 s. 387 <Yun. ***σοινίκι*** (tsiniki) a.m. Yun. ***χοῖνιξ*** (şiniks) G. Meyer 1893 s. 65. ××

şinil 'palto, mont' <Fr. ***chenille*** a.m. G. Meyer 1893 s. 53. ××

şipidik şipidik 'ivecen, tez canlı' DS 3782 <ses taklidi kelimelerden. × ***Kısa boylu, gözleri şipidik şipidik, galiba da köse, biri geldi, pusulanızı verdi, okudum, teslim ettim eşyalarınızı, aldı gitti!*** (Orhan Kemal 1950â s. 29).

şipit b. ***şebit***.

şipşak 'hemen, derhâl, el çabukluğuyla' M. Mikhaïlov 1930 s. 28, H. Aktunç 1998 s. 269 <***şip şak*** ses taklidi kelimelerden. × ***Yanıma o muhbirle iki kişi alıp şipşak bir arabaya atladım. Çeyrek saat geçmeden, kilisenin yanındaki eve damladım...*** (S.M. Alus 1933p s. 171). × ***O sıra yanaşmalardan biri ya yanda, ya da uzaktan gözcü bulunur, fazlaya gideni derhal bahçıvana söyler, o da şipşak damlardı.*** (S.M. Alus 1951 Akşam Gazetesi, 22 Mayıs 1951). × ***Durur muyum, şipşak ben de peşinden... Ayazmanın arkasına dolandık. Yanıma sokuldu.*** (S.M. Alus 1944 s. 105).

şipşakçı 'sokak fotoğrafçısı; dolandırıcı' × ***Tunçtan yapılmış ceylan, aslan ve boğa heykellerinin üzerlerine çıktılar; kükrediler, nara attılar, şipşakçı'lara poz poz resim çektirdiler bir kuruş ödemeden.*** (M.O. Buyrukçu 1992 s. 44). × ***Sırf bu iş için kurulmuş şipşakçı bir şirket petrolu karaborsa fiyatına satıp ihya olmakta.*** (H. Taner 1970 s. 91). × ***Bu ölüm kaçınılmaz biçimde çekecek Eda'yı onu sevenin yaşamından böylesine kökten bir biçimde çıkarılıp atılmaya zor dayanacak yani iyi bir plan bu herhalde en iyisi öc almasının o şipşakçıyı suçlayacak ve onu görmeye katlanamaz olacak.*** (İ. Aral 1994 s. 32).

şipşirin 'çok sevimli, çok şirin' <Fa. ***şīrīn*** + kuvvetlendirici öntakı, Reduplikation + tezat ünsüzü, b. ***apakçıl*** ⊡. × ***Yedi sekiz yaşlarında, kuzguni siyah, yumuk yumuk, şipşirin bir böcek.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 27.VI.1941). × ***Ölü benizli, soğukneva, gaga dilli, 45-50lik bir nemse Yahudisiydi. Madamasına gelince, karakaşlı, karagözlü, tombalak, şipşirin bir 30-35'likti.*** (S.M. Alus 1944 s. 21). × ***Yanında Gazanferaga medresesi şipşirin, bembeyaz.*** (S.F. Abasıyanık 1948 s. 15).

şira/şıra (denizcilik terimi) 'dalyana balık girdiğinde, reisin ağ toplama emri' <Yun. ***σύρε!*** 'çek!' H. Eren 1999 s. 388. × ***Balıkların dalyana girdiğini görünce 'şira!' diye, bazan 'vira' diye bağırıyordu.*** (Reşat Enis 1947 s. 72).

şira köselesi 'katılaşmış, sert (et parçası)?' × ***Müteveffänıŋ bud tarafından irice bir parça kesti. Bu, şira köselesine beŋziyor, ḳupḳuru, ḳasḳatı bir şeydi, yaġ nämınıŋ ẕerresi yoḳdu, şimdi äteşi görünce büsbütün kurudu.*** (O.C. Kaygılı 1339 s. 30).

şiraze 'ciltlenen kitap formalarının arkalarındaki dikişten başka alt ve üst taraflarına renkli ipekle yapılan ilmikler; Pehlivan kispetinin paçası' M.Z. Pakalın 1972 III, 357) <Fa. ***şīräze*** a.m. H. Eren 1999 s. 388.

şirden 'karaciğer ezmesi sucuğu; geviş getiren hayvanların midesinin bir bölümü' Meninski 1680 II, 2797 <Fa. ***şīrdän*** 'vetricle of sheep or kid' ***şīr*** 'süt' + onu tutanın (yani kabının) ismini yapan ***—dän*** eki b. ***äbdän*** ⊡

şire b. ***şıra***.

şirin 'güzel, tatlı, hoş' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268 <F. ***şīrīn*** a.m. × ***Bädäm gibi cerb-zübänıla, şekker gibi şīrīn beyänıla benümile söze girişdi.*** (Ferec v. 115a). × ***Marmara'ya näẓır, şīrīn, ḳuṭu gibi bir evdi.*** (E.E. Talu 1928 s. 80). × ***Lütfi beye şirin görünmeği, Suat hanımdan münhal kalan köşeye kurulmağı aklına koymuştu. Fakat bu gayreti boşu boşuna idi. Akıntıya kürek çekiyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 393). × ***Teyzemin evine indik çoluk çomalak. Teyze demek, anne demek; ne zamandır bizi çağırır; vaktiyle cenupta şirin bir yerdeyken o da çoluk çomalak bize gelip haftalarca kalmıştı.*** (M. Körükçü 1954 s. 28). × ***Anlaşılan saçlarını yaptırdıktan sonra akşam yemeği hazırlamış, sofrada süslü püslü şirin bir tazelik yaratmayı planlamıştı. Adam da ıskalamıştı bunu.*** (Ç. Altan 1974 s. 35). ***şirin güzel*** 'çok güzel': × ***Benim ismim Hariklia'dır ve zatım Vlangada bir ehl-i ırz familyadanım, nice kimseler beni istediler ise de, atalarım vermedi, nihayet ben 17 yaşımda ve şirin güzel olduğum halde variyetine tamah ederek, 60 yaşında bir ihtiyara verdiler.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 173)

şirin-/şirini-/şirne- 'gülümsemek, cilve yapmak; şımarmak; yaramazlık etmek, nedensiz çatmak' J. Thury 1885 s. 46; DS 3785 <Fa. ***şīrīn*** 'tatlı' Tü. isimden fiil yapan ***–i*** eki. ××.

şiringa b. ***şırınga***.

şirini- b. ***şirin-***.

şirinle- 'yaramazlık etmek, şımarmak; fırsatçılık etmek, hileye başvurmak' R. Dankoff 2004 s. 252, DS 3785. × ***Rıza, Battal, kırmızı yelekli delikanlılar, ardı sıra gittiler. Herkes koşuşup vardı. Bebeler şirinleyip havaya havaya sıçrıyorlardı.*** (F. Baykurt 1967k s. 209).

şirinlik/şirinlik muskası 'sıcaklık muskası' × ***Her güzel başında şīrīnlük gibi götürdügi/Ẕātī-i şīrīn kelämuŋ şi'r-i şekker-bärıdur.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] s. 253).

şiriş yel/şeriş yeli 'kuzeydoğu' Meninski 1680 II, 5597 <Yun. ***χίρχιος*** a.m. (*khirioz*) Kahane-Tietze 1958 no. 193. ××.

şirit b. ***şerit***.

şirk ‘eş’ <Ar. ***şirk*** a.m. (/şrk/ kökünden). ***şirk koş-*** ‘eş koşmak, ortak koşmak’: × ***Ṭabi‘atiŋ esrārını ḳarışdırmaḳ küfürdür. Çünki ḫalḳa ḳarşı şirk ḳoşmaḳdır.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 407).

şirket ‘ortak, birlikte; ortaklık; firma, birden çok kişinin bir araya gelerek kurduğu ticari kuruluş’ <Ar. ***şirka*** a.m. (/şrk/ kökünden). × ***Ben Ebü Dulaf-ı Kebīr soyındanam. İsfahān vilāyetinde anun bir ulu köyı varıdı; iki muġıla şerikidi; Ol gendi şirketile dutarlandı. Ve ol iki muġ ḳardaşlarıdı.*** (Ferec v. 66b). × ***Andan ol ḫarāmīler ol ḳızı, görüb āşüfte oldılar. Ol eyitdi: “Baŋa gerek.” Bu eyitdi.: “Baŋa gerek.” Çün şirket olaçaḳlayın degül, her biri şīfte olub ḫtişāş istedi, cün birnüŋ tereccuhı yoġıdı ki taġallub ėde, savaş bünyādın urdılar. Savaşdılar, ḳırılışdılar. Birisi ḳaldı, ḳız anuŋ oldı.*** (a.e. v. 99b). × ***Ve iki cānbāz şirket üzre davar almayub ve birbirlerine ṣatmaya.*** (M. Kütükoğlu 1983 [1640] s. 266). × ***Faḳaṭ meydān tedāvül bütün şirketīŋ, idāre-i maḥṣūṣanıŋ bilet maḥalleri degi ki, her aḳşam bu yüzden çarşıda ḫırıltı, ẓırıltı çıkıyor.*** (Aḥmed Rāsim 1928 s. 27). × ***Darülbedayide bir inhisar şirketi bulunduğu söyleniyor. Bütün oynanan eserler heyet azasınınmış.*** (Fazlı Necip 1930 s. 269). × ***İlk mecmuayı eşarımın müsveddelerini Beyefendinin temsil ettikleri neşriyat şirketine göndermiştim de...*** (Nâzım Hikmet 1932 s. 40). × ***Ne para, ne tehdit bizden ağaçlarımızı alamayacaktı. Fakat şirket öyle dalavereler, dolaplar çevirdi ki, nihayet odunumuzu satamaz olduk. Kerestemiz elimizde kaldı, yok pahasına gene şirkete verdik. Hatta işsizlikten bazı gençler şirkete baltacı girecek oldular, hepimiz olmaz dedik. Fakat nihayet ormanımızı parça parça elimizden almalarına razı geldik.*** (Sabahattin Ali 1935 s. 120). × ***Nereye iş için teklif mektubu verdiyse, verdiği fiyat kırıldı. Hangi şirketin kapısını çaldıysa kapılar yüzüne kapandı.*** (L. Tekin 1984 s. 16). × ***Evdekileri başına toplayıp bundan böyle üç kuruşa iş yapmayacağını, büyük işlerin altına gireceğini ve çok geçmeden adı “Üçler” olan bir şirket kuracağını açıkladı.*** (a.e. s. 118). × ***Kale Holding, aile şirketi olarak başlamıştı işe. Kardeşler, yeğenler, daha bir sürü yakınlar.*** (Peride Celal 1985 s. 135).

şirmayi Az. ‘fildişi veya ona benzer şey’ <Fa. ***şirmahī*** ‘(lion-fish) a fish of whose bones they make knife-handles; milk-fish’. ***şirmeyi müştük*** ‘fildişi lüle, fildişi ağızlık’ ADİL 2006 × ***Bir dänä şirmayı müştüyünü keçirdi dodağlarına, başladı çäkmäyä.*** (Azärbaycan naġılları II, 225).

şirne- ‘şımarmak, kabadayıca çatmak’ DS 3785. × ***Büyük ağa, “Şirnediler beyefendi,” dedi, “nirden icad oldu bu demirkırasi? Irgat, maraba güruhuna kabahatli olduk bayağı. Paramızla irezil oluyok!”*** (Orhan Kemal 1968g s. 15). × ***“Ben başta istemediydim onları ya, babanı görüyon mu babanı! Yumuşak ağız verdi, o da şirnedi. Maymun iştahlı be.*** (Orhan Kemal 2005 s. 302). b. ***şirin-***

(AD) **şirnet** ‘şımarık’ A. Caferoğlu 1943 s. 256 <Ar. ***şirra*** a.m. (/şrr/ kökünden). ××

şirnet- ‘şımartmak’ <***şirne-*** fiilinin causativum hâli, causativum ***—t-*** eki için b. ***acıt-*** ⊡. × ***O babasına ne deyim ki ne olsun. Bunu böyle şirneten***

hep o. Niye? Kendine, kendi gençliğine benziyormuş. (Orhan Kemal 2005 s. 67).

şirni 'tatlı, tatlı şeyler' × ***Gėdif bir çọh yėyif içecek, şirni alıf getirif, gėdifler orvadın dedesi evini görme.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 5). ***şirni iç-*** Az. 'nişanlamak' ADİL 2006 III, 230: × ***Batmanġılınc väzirin sözünä baḫmayıb, bacısı Pärinin şirnisini Abbasla içdi. Yedilär, içdilär, çaldılar, oynadılar, kef elädilär.*** (Azärbaycan Dastanları 2005 II, 125). × ***Elçilär elä burada mübaräkbad elädiler, Leylinin şirnisini içib, çıḫıb getdilär.*** (a.e. 279).

şirniklen- Az. 'heveslenmek, heves etmek' ADİL 2006 s. 230. ××

şirp I b. ***şırp***.

şirp II/şirpedek 'anında, hemen' DS 3785, b. ***cuppadak*** ⊡, **cartadak** ⊡ × ***"Oldu!" dedi Uluguş. "Hemi de takikesinde! Sen burda ne düşünürsen, ben orda şirp biliyorum…"*** (F. Baykurt 1971t s. 147). × ***Bubam şirpedek bulur beni! Bulur keser! Geçer mi tevlike?*** (a.e. s. 205). × ***Yalnız su yok. Onun da bir çaresine bakacağız gayrı. Neden dersen, uyandı bu köy. Yani Irıza, Battal, köyün ne zaman beli gelecek, şirp biliyorlar… Bu köy eskiden köööör bir köydü.*** (F. Baykurt 1975k. s. 272). × ***"Isıcak geçmiş çocuğa! Eh, çiftçi çocuğudur, ya ısıcak geçer, ya soğuk… Öyle böyür…" Yusuf'a döndü: "Ben de çay kaynattırıyorum. Şirp keser!.. Meraklanacak bir şey yok işallah…"*** (a.e. s. 291).

şirpedek b. ***şirp***.

şirpençe 'bir kan çıbanı türü' <Fa. ***şīrpence*** a.m. ***şīr*** 'aslan'+ ***pence*** 'pençe' F. Steingass 1930 s. 773 × ***Çınarın üstüne yapacağı evi düşleyip duran, Handan hanımın deyimi ile "O dağlar gibi büyük, güçlü, güzel adam!" Korkunç bir hastalığa yakalanıp iki üç gün içinde Şirpençe'den göçüp giden…*** (P. Celal 1990 s. 262).

şirret 'kavgacı, edepsiz, geçimsiz; kötülük, edebsizlik' <Ar. ***şirra*** a.m. (/şrr/ kökünden). × ***Şirretleri ve fesedätı ẓähir olan näyibleri bi'lesämī defter ėdüb dergähı mu'alläma gönderesin.*** (Ö.L. Barkan 1943 [931/1524] s. 382). × ***İkinci Eträki ḳalīlü littiḥäddur ki ˘hilḳatleri maḥżı şirret u fesäddur.*** ('Ālī 1979 I, 158). × ***Aman yarabbî, ne şirret karı.*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 123). × ***—Hiç ummam ki Zaika gibi bir kız öyle şirret bir kopuğa yüz versin!*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 59). × ***Hakkın var… Belki de Bedri'nin o şirret ve mızmız ablası Mediha ile aynı hamurdanız…*** (Sabahattin Ali 1940 s. 210). × ***Bektaşinin birine şirret bir adam tekme vurur; bektaşi ses çıkarmaz.*** (M. Baler 1969 s. 133).

şirret şirret 'edepsizce' × ***Benim namusum var, diye şirret şirret bağırmağa başladı. Bu vaziyet karşısında sıcağı sıcağına bir polis çağırmaktan başka yapılacak iş kalmıyordu.*** (R.N. Güntekin 1932 s. 218).

şirvan 'meyhanede loca; a kind of loft over a hop, stable, etc.; a raised part at one end of a shop, stable, etc.' J. Redhouse 1980 s. 1123 <? × ***GÜLFEM – (Rumeli beyleri kıyafetinde sırmalı çepken, ayağında***

sıkma potur, başındaki külâhına ipekli sarık sarmış, zarif bir bıyık takmış, perçemli, merdane yürüyerek gelir). FERRUH (Koşarak) buyurun efendim, buyurun şöyle. Buyurun çelebim, şahbazım, şirvana (Gülfemin koluna girer) şirvana efendim. Şirvana çıkar oturur. (Musahipzade Celâl 1936gg s. 16). × ***Meskenim oldı ḫazīne ocağı/Ḳondı şirväna bu 'abduŋ yatağı.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 7). 'elbise parçası' × ***Halep yolunun iki yanına birikmiş kadınların mani ve şirvanları arasında, bez torbalı perişan giyimli bir erkek seli akıp gitti.*** (A. Özakın 1975 s. 33).

şîrvânî 'ipek iplik, Şirvan kumaşı' × ***Şīrvānī gibi ince bėlin ḳucmaġ isterseŋ / Bize ḳıyı bizin çalar ol servi gül-'iẕār.*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 309).

şiş I 'demir veya ağaçtan yapılma sivri uçlu, ince, uzun çubuk' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268, O. Blau 1868 s. 298. <Etk. ***sīş*** G. Clauson 1972 s. 856. ***şiş çakıla*** (Dat.) 'beddua sözü': × ***Bizinki bi küfde ėdip urgaŋa gomėy. Ben payıma ölan döran avrada şiş ç̣ahıla. Kele bu ölannar nēn avrat 'äzlı oluylar?*** (Ö.A. Aksoy 1945 s. 342). ***şiş kebâb*** 'şişe takılarak pişirilen kebap': × ***Ḳalb-i hezär-päremi bir mest-i bī-şaräb/Kirpüklerine ṣançdı kim ide şiş kebäb*** (Ẕātī 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] I, 71). ***şişe ur-*** '(Mec.) öldürmek, şişleyerek öldürmek': × ***Amma müşkil bunda ki bu korsan tekneleri cümle bizim ardımıza düşseler gerekdir. Nice olur, eğer ele gireyüz, bunlar bizi lokma lokma idüp şişe urup kebap iderler. Amma her nasu iderler ise itsünler kaçmak gerekdür.*** (Ş. Elçin 1975–1976 s. 194).

şiş II 'kabarmış, kabarık' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268. ***şiş burunlu*** 'büyük burunlu' ***sīş*** G. Clauson 1972 s. 857. × ***Yemişçi kasketini eline aldı. Kalıp gibi dimdik durdu. Başını hafifçe öne eğmişti. Burnunu çekti. Sonra da tabut onu geçer geçmez arkasını dönüp duvarın dibine sümkürdü. Önce burnuna damladı. Hemen ardında birkaç çocuk belirmişti. Yırtıktı üstleri. Kocaman şiş burunlu iki adam vardı yanlarıda. Biri takkeliydi.*** (A. Özyalçıner 1960 s. 66).

şiş- I 'kabarmak; hareket edemez hale gelmek, tıkanmak' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268, J.W. Redhouse 2006 s. 1147b <ETk. ***sış-*** a.m. G. Clauson 1972 s. 857. × ***Onnan souna üstümdeki ḳalḳdı, öteki ellēm tuttu. Ben baŋmiyon. Çöcüm baŋırıyo, çığırıyo. Souna ikisi bi ḳapıyı çektile, bäladıla. Ben pėnçeremden çıḳtım dışarı, kimse galmamış. Dodalarım sişdi, iki dişim oynadı. Heç kimseye dē vėremedim.*** (A. Caferoğlu 1940 s. 22). × ***Malûm a kaçak diye avcının tüfeğinden kurtulmuş kuşlara denir. Pantalonumun cebinde dört fişek kalmışmış. Haydi o kaçakları da yere serdim... Bu kadar kuşu sırtı semerli hamal taşıyamaz. Çantacım şişti de bir çantacı daha bulacağım diye göbeğim çatladı.*** (S.M. Alus 1944 s. 144). × ***Üç dört kişinin arasında zor zaptolunuyor, bas bas bağırdıkça ince boynundaki damar parmak parmak şişiyordu.*** (Orhan Kemal 1948a s. 33). × ***Hindi budunu, kaymaklı kadayifi bulmuşum, şişerim elbet. Hepsini göğdeye indirdim ki daha kımıldamaya gücüm kalmadı.*** (A. Nesin 1965 s. 20). × ***Komşu Fatma Hanımın iki yumurta akına rendelenmiş sabunla yaptığı cibar da tutmamış, kırılan***

bacak Hüt dağı gibi şişip morarmıştı. (N. Üstün 1970 s. 149). × ***Bir erkekle bir karı buluşup zevki sefaya dalarlar, bizi peydahlarlar. Karının karnı şişti mi şişer, erkek toz! E, erkeklik kolay mı? Düdükleyip kaçacaksın.*** (Füruzan 1982g s. 89). × ***Sırrım gözümden bilinecek, karnım birden şişip gelişecek korkusuna kapıldım. Şıh Abuzer mayalandığımı anlayanda, aylardır yatağıma girmediğini bilip, heç şüphe yok, Hacer gibi beni de recm ettirecekti.*** (K. Bilbaşar 1969 I, 177). × ***—Evgeniya, diye bağırdı. Kalksana be! Leş gibi ne şişip duruyorsun, burnumun dibinde.*** (A. İlhan 1982 s. 85). × ***Öteki dutmaların yıl on iki ay mırmırık çorbası içe içe karınları şişerdi.*** (Yaşar Kemal 1993h s. 15).

şiş- II 'mahcup olmak, bozulmak, başarısızlığa uğramak' H. Aktunç 1998 s.269. ××

şişaneli baston 'topuzlu baston' × ***Altıpatların, şişaneli bastonun yanında değil mi?.. Şu kelbi akurların kafalarını ezmek, boyunlarını kırmak farzı ayin olmadı mı?..*** (S.M. Alus 1933p s. 148).

şişbacak 'şişkin bacaklı' × ***İkbal adlısı şantiyede annesiyle birlikte yaşıyan kekeme, şişbacak bir biçareydi, öteki, Sevim, fettan bir şeydi. Başmüfettişin ilkten onu gözü pek tutmadı ya, sıkı tembihten sonra yola geleceğini umdu.*** (İ. Tarus 1961 s. 289).

şişe I/şüşe 'sıvıların konulduğu dar ağızlı cam kap; gaz lambalarının gaz konulan kısmı'. F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 268, R. Dankoff 2004 s. 253 <Fa. ***şīşa*** a.m. G. Doerfer 1967 III, 328 s. 1333, H. Eren 1999 s. 388. × ***Der-ḥāl şīşeler çatladı, pāre pāre oldı.*** (Ferec v. 34b). × ***Ol ḥoḳḳadan bir şīşe yaġ çıḳardı. Ol yaġdan bir pāre gendözine dörtdi, bir küpe bindi, ol küp ḳuş gibi havāya dügdi.*** (Ferec v. 60b). × ***Giderken bir dāne kiraso eder. Şīşe verirse yıḳar, şarṭlar, ḳoḳlar. Bir dahā yıḳar, süzer, ḍoldurur, siler, temīzce bir ḳāġıda ṣarar.*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 184). × ***Aġzı balmümulu ufaḳ bir pül şīşe mürekkeb...*** (Aḥmed Rāsim 1927 s. 86). × ***Belki gaz yoktu bu gecelik/Şişesi çatlamıştı belki de lâmbanın.*** (R. Ilgaz 1944 s. 9). × ***Yokluk içinde yüzen bu evde bir lâmba şişesi kırmanın ne acıklı birşey olduğunu anlarsınız. Bunun daha acıklısı babamın hiç sesini çıkarmaması oldu. Suratını biraz asar, öğüt verir kılıklı bir kaç söz söylerdi.*** (M.Ş. Esendal 1958 II, 44). × ***Radyatörün üstündeki bakır tastan, okaliptüslü sıcak sudan odaya yayılan koku, başucu masasındaki kirli bardaklar, kaşıklar, ilâç şişeleri içini bulandıracak önce. Alışacaksın çabucak***. (P. Celal 1991 s. 443). Az. ***şüşe*** 'şişe': × ***Nuşapāri ̧hanım ālini belinā atıb, ġılıncını siyirdi, ġarının başını kāsdi, ġanından bir şüşāyā töküb verdi bu küçüklārā, küçüklār oldular adam.*** (Azerbaycan Naġılları 2005 III, 22). ***şişeyi dışından yalat-*** 'kadın erkeğe yüz verir gibi yapmakla birlikte fazla yaklaşmasına izin vermemek; birine cimri davranmak': × ***Bilir misiŋ efendim... Cici Beg gibi āteşli bir gence şişeyi ṭışından yalatmak ne ḳadar ḥarāret verir. Yarım sa'at geçmeden Sermed ayaḳlarıma ḳapanaraḳ baŋa āmān diyecek... Öyle mi?*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 311). × ***şişeyi dışından yala-*** 'cimrilik etmek': × ***Hasibe Hanım birkaç irat sahibi tutamaklı bir kadındır. Şişeyi dışından yalar ve yalatır. Uzun yıllardan beri duldur***. (H.R. Gürpınar 1939 s. 61).

(Argo) **şişe II** ‘kıç, kalçalar’ H. Aktunç 1998 s. 269. ××

şişe çek- ‘hacamat, bir tedavi yöntemi’ Meninski 1680 II, 2900. ××

şişek ‘iki yaşında koyun’ M.Ş. Yaltkaya 1934 s. 142, İbn Muhennā 1340 s. 172, A. Caferoğlu 1943 s. 256 <ETk. ***tişek*** G. Clauson 1972 s. 563, ***şiş-ek*** G. Doerfer 1967, s. 328 no. 1332, etimolojilerle ilgili tartışmalar hakkında b. H. Eren 1999 s. 388-390. ××

şişesice ‘ölünün şişmesi ima edilerek kulanılan beddua sözü’ × ***“Şişesiceler!” diye bağırdı Havana. “Bir eyi söz konuşacaksanız oturun! Konuşmayacaksanız kalkın gidin evimin üstünden! Yoksa kolunuzdan tutar ben atarım Güssün! Takır tukur yuvarlarım merdivenlerden aşşa sizi!..”*** (F. Baykurt 1971t. 66). × ***Havana kalktı istemeyerek. “Gine geldi şişesiceler!” dedi. Merdiveni indi. Açtı kapısını. Açıp baktı: Onlar!.. Bu kez Cinli Kamile’de var!*** (a.e. s. 86).

şişgöbek ‘şişman, göbekli’. × ***Gece yasağı ikide. On birden de geç kalma bari. Ne yaparsan yap, atlat o şişgöbek işadamlarını.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 233). × ***“Sen de neler istiyorsun o şiş göbeklerden kimbilir? Adamlara rahat ver. Bol bol kazansınlar, gazinolarda oynasınlar, metres tutsunlar...*** (a.e. s. 260). × ***Kabak kafa, şiş göbek bir şeydi. Ağzı fişek kapçığı gibi gümüş krom kaplamayla doluydu.*** (F. Baykurt 1971t s. 12).

şişik ‘şiş, şişmiş‘ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 268 <***şiş-*** + fiilden sıfat yapan -***(ı)k*** eki b. ***akık*** ⊡, ***açık I*** ⊡. × ***Eğer göz kapağı dayim şişik görünürse istika nişanıdır.*** (Mercümek Aḥmed 1966 [XV. yy. ilk yarısı] s. 181).

şişin- ‘böbürlenmek, övünmek‘ <Tü. ***şiş-*** fiilinin refleksivum hâli, b. ***acabla*** ⊡. × ***Aa, ah! Şakir’in yerinde ben olacaktım ki!.. Sözümona seni okuttum deyip, ilçeye şişinecek. Şuna da yaranacak, buna da. Okudun da ne oldun?*** (A. Ağaoğlu 1973 s. 145). × ***“Bunu sırf bana inat olsun diye yaptı. Ben ona gösteririm. Yarına kadar gelmezse vallahi başımı alıp giderim” diye şişiniyordu.*** (R.N. Güntekin 1930 s. 116). × ***Büyük hanım, şişiniyor, etraftakiler yerin dibine geçiyorlar. Çocuğa bu nefreti o Gülsüm habisinin öğrettiğine şüphe var mı?*** (R.N. Güntekin 1944 s. 104). × ***Güney bahçelerinin güneşli, ağır, ballı, turuncu topları gibi parladıklarını sanarak, büsbütün şişiniyorlardı.*** (A. Özyalçıner 1963 s. 25). × ***Herif de yakamı kendi söktü sanıp şişiniyor. Elbise tersyüz edile edile, yıkana yıkana, temizlene ütülene, bizim ceketin yakası, bir hızlı yel üfürse de şunun yakasından düşüp kurtulsam diye bahane arıyor.*** (Aziz Nesin 1959k d 34).

şişir- ‘şişmesine sebep olmak, şişmesini sağlamak; gereksiz eklemeler yaparak abartmak‘ <***şiş-*** fiilinin causativum hâli b. ***artur-*** ⊡. × ***İsterler ki karıları güzel güzel yemekler pişirsinler, tatlılar yapsınlar, onlar da tatlı tatlı yiyip göbek şişirsinler.*** (İsmail Galib 1932yd s. 10). × ***Bakla büyüklüğü sivrisinekler korkunç vızıltılarla etraflarında fır döner, soktukları yeri öddağı gibi şişirirlerdi.*** (Reşat Enis 1944 s. 181). × ***“Kollara dikiz!” dedi “Bak benimkilere!” Pazısını şişirip***

Samiye gösterdi. (Orhan Kemal 1947 s. 216). × ***Aşka gelen Türk erkekleri, şişirilmiş balonları sigarayla patlatarak havaya tabanca sıkmış gibi doyuma ulaşıyorlar.*** (N. Güngör 1992 s. 91). × ***Kapıdan girer girmez bir plâk koyuyor, sesi olabildiğince açarak haşin bas dalgalarına karşı karnımı şişiriyordum.*** (Ü. Kıvanç 1992 s. 135). × ***Şarkı sözü yazmak benim için yeni, daha önce denemediğim ve heyecan verici bir şeydi; dolayısıyla işin sarhoşluğuna kapılıp bir oyun için hayli fazla sayılabilecek sayıda söz yazmış, oyunu şişirmiş, hafif çuvallamıştım.*** (M. Mungan 1996 s. 217). (Argo) 'mahcup etmek, bozmak' H. Aktunç 1998 s. 269.

şişirgen düdük 'bir çeşit düdük, şişirilip bırakılınca mı ötüyor?' × ***Çocuklar ellerindeki şişirgen düdükleri yorulmak bilmez bir inatla öttürüyorlardı.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 36).

şişko 'şişman, kilolu' G. Molino 1641 [17. yüzyıl?] s. 169, Meninski 1680 II, 2899, L. Bonelli 1902 s. 69. × ***Bu hal, şişkonun gizli gezip gitmesinden yüz kat beter, diyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 195).

şişman 'kilolu, göbekli' ***şiş-*** + fiilden isim yapan ***—man*** eki, b. **azman** ⊡ ***şişman şişman pilava düşman*** 'çok sevdiği için pilavı çabuk tüketen' × ***Derhal bütün çocuklar etrafını alıyorlar: —Şişman şişman, pilâva düşman. — Şişman bakkal tulumu silker, tulumu bırakır…*** (S.M. Alus 1934 s. 35). b. ***düşmen***.

şiş ol- 'rastlamak, denk gelmek' <Fa. ***şeş*** + Tü. ***ol-*** × ***Nägäh 'avratuŋ gözi anuŋ ayaġına şiş oldı, bildi kim girü gelmişdür.*** (A. Zajączkowski 1934 s. 87).

şitari 'bir çeşit ağır kumaş' DS 3788 <Fa. ***sitārī <se*** 'üç' ve ***tār*** 'iplik' ***–ī***, b. ***âbî I*** ⊡. M.Z. Pakalın 1946 I, 379. × ***Sivas Türkmenleri'nde gelin olacak kıza yengelerle birlikte kızın teyze ve halası tarafından kutnu veyahut şitari çuha gibi ağır şeylerden üç peşli entari giydirilir.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 339). × ***Türkmen güveyileri çuha şalvar, ayağa kundura, mest, şalvar üzerine şitari entari, onun üzerine de acemşalı bağlar.*** (a.e. s. 3403). krş. ***çitari***.

şitil 'sebze fidesi' <Ar. ***şatl*** a.m. Az. × ***SONA –Canı çıhsın burahmasın danasını evimizin yanına. Bahşı üçün ġäränfil şitili äkmişäm, gälib hamısını yeyib.*** (C. Cabbarlı 2005 III, 150).

şit-şit Az. 'gayri ciddi' ADİL 2006 IV, 233. × ***–Güläbätin, sänin äkiz tayın yoḫdur ki? Baḫ necä sänä oḫşayır! – deyib ucadan vä şit-şit gülmäyä başladı.*** (M. İbrahimov 2006 I, 261).

şiv I 'dut ve üzüm posası; petekteki bal' DS 3788 <Erm. ***şil, şiv*** a.m. R. Dankoff 115 no 559. × ***Akkayaların tepesine bal toplamaya çıkmış... Tırmanmış çıkmış kayaların tepesine. Düşse, Allah esirgesin! Döndü geldi ki, arı sokmuş. Yüz göz davul gibi. Bir hafta gözünü açamadı. Dersin ki akıllanmıştır. Kayalığın yanına bile varmaz. Yok. Bir gün baktık, iki parça petekli bal alinde, şivi bütün üstüne başına sıvanmış.*** (Ş. Ünlü 1986 s. 17).

şiv II b. ***şev***.

şive I ‘eda, naz, tarz, tavır, işve’ <Fa. ***şīva*** a.m. F.J. Steingas 1892 s. 777. × ***Ḳıl iḳāmet ravżai dilde, eyä mürġi heves, / Ögrede şīveŋ nola ṭävüsa cevlän oynamaḳ.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 s. 193). × ***Zenlerinüŋ ẓähiren meẕmümü leṭvär olmaları, ammä ḥüsn u şīvede ḫuṣūṣä ġanc u delāl u ‘işvede ḳudret u mehäretleri me’mūl olandan efzünterdür.*** (‘Ālī 1975 s. 113). × ***Ḳaraca ḳuruca ḫübänlardur, / Şīve vu ‘işvede ḥayvänlardur.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 27). × ***Hu kitäpçı buraya gel ḥerīf baḳayım!.. Ḥerīf şırıta şırıta başını yuḳarı ḳaldırdı: Yeŋi noṭalarım da var ḫanım... şīve, şīveli, şīveli, bu ḳanṭoyu ister misiŋ?*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 45). ***şive değiştir-*** (mec.) ‘şekil değiştirmek, farklılaşmak’: × ***Kendimi de dünyada bir sığıntı, bir çile çekici değil, beklenen bir konuk, dünyayı da cennet sanırdım. Gördüklerimi aç bir süngerin suyu içtiği gibi, hep içime çektim. Akşam oluyor, ışık şive değiştiriyordu. Yol bir iki sağa sola çalkandı, sonra bizi bir ovaya daha döktü.*** (Halikarnas Balıkçısı 1997a 19). × ***Akşam olduğu için ışık şive değiştirdi. Kent beyazken açık mavi oldu.*** (a.e. s. 107).

şive II ‘aksan, konuşma tarzı’ ***<şive I*** × ***Berlinde bir az ziyädece münteşīr gördüğüm bu şīvei müẕehhebe ba‘żıları “Büyük Frederik” yädigārı diyorlar.*** (Cenāb Şahābeddīn 1335 s. 125). × ***Aşcıbaşı gibi dili olduḳca dürüst İstanbul şīvesine yaḳlaşan üç, dört ṭaşralı arasında īfā etdiği tercümān rolü bir ḳomedi değil idiyse de bī-miṯāl bir “monoloġ” idi.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 66). × ***Bunuŋ üzerine Madam Cimson çocuġunu avutmağa çalışan şefḳatli bir ana şīvesiyle ḳonuşmağa başladı...*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1928s s. 142).

şiven/şıvan/şüven ‘yas, ağlama, inleme, feryat, matem’ DS 3788, ADİL 2006 IV, 233. A. Caferoğlu 1951 s. 16 <Fa. ***şīvan*** a.m. F. Steingass 1930 s. 777. × ***Yani ölüyçün ağlama, eğer ağlarsan bari bir ölüye ağla ki şivenine değer ola.*** (Mercümek Aḥmed 1966 [XV. yy. ilk yarısı] s. 94). ***evine şüven düş-*** ‘(beddua sözü) ‘evinde feryat figan olmak’: × ***Bu dağın ardı mėşe/Gün gaha kölge düşe/Meni yardan ėdenin/Evine şüven düşe.*** (A. Caferoğlu 1951 s. 16). ***şıvan ol-*** ‘feryat figana dönüşmek’: × ***Köylünün bahar sevinci şıvan olup çıkardı. Kırların sevdayla açan gülü, çiçeği acımızı, ağıdımızı duya duya büyürdü.*** (M. Güler 1990 s. 116).

şivesiz ‘üslupsuz, kaba’ <Fa. ***şīva***, isimden sıfat, bâzen de zarf yapan ***sız*** eki için b. ***adsuz/adsız*** ⊡. × ***Ah bu merkezi umumi... Bereket ki üç gün kaldım. Kaba, hantal, şivesiz bir sürü adamlar kafesimin önünde toplanırlar.*** (R.H. Karay 2009 s. 13). × ***Daha kötüsü, yeni efendimin bir züppe kızı vardı, Türkçe şiirlere meraklıydı, tutup da bana Mehmet Emin Bey’in asarından ve tatsız, şivesiz, birtakım manzumeler ezberletmeye kalkışmasın mı?*** (a.e. s. 22).

şivester ‘hemşire’ <Alm. ***Schwester*** ‘kız kardeş, hemşire’ H. Eren 1999 s. 390. × ***Herkes benimle meşgul. Şivesterler beyaz hayaletleriyle etrafımda geziniyorlar.*** (P. Safa 1937 s. 104).

şivri bezi ‘şile bezi?’ × ***Bunnar o minval üzere sarma dolaş oldular ki Ardahanın gayışı, Posofun zinėli, Çıldır gümüşe kemere, Agbava***

inek yağına … Acara pestilnen bekmeze, Kürtder şivri bėzine sarılan kimin sarıldılar. (A. Caferoğlu 1944 s. 133).

şizfun ‘hünnap, ziziphus, Brustbeere’ <Yun. ***ξιξυφον*** (ksiksufon) G. Meyer 1893 s. 35. ××

şizoid ‘şizofreni eğilimi olan, bir ruh sağlığı bozukluğu’ <Fr. ***schizoïde*** a.m. × ***“Tüm yazdıklarımı okuyor musunuz? diye sordum ona. “Evet,” dedi o. “Ne buluyorsunuz onlarda?” diye sordum. “İnanın, şizoid bir şerit dışında hiçbir şey bulamıyorum,” dedi. “Bulduğunuz da bir şeydir,” dedim. “Konum insandır. Onu bulamıyor musunuz, yazdıklarımın bir kıyı bucağında?” diye sordum.*** (N. Eray 1986 s. 14).

şlık fes b. ***şılık fes***.

şoför mahalli ‘araçlarda şoförün bulunduğu bölüm’ × ***Yükle abi nen varsa, yalnız kendin de mallarınla beraber arkada gideceksin. Zira, şoför mahalli tutulmuştur, dedi.*** (F. Edgü 1990 s. 57).

şogerib Az. ‘alçak, namussuz’ × ***Hämin gecä Osmanlı paşası da, şoġäribin adı yadımdan çıḫıb, min atlı ilä gäldi.*** (Ä. Ạhundov, Ä. Ġ. Cäfärov 2009 s. 398).

şoğurt/şorik ‘tükrük, salya’ DS 3789, 3791. × ***“Bene peyni ehmeh ver yiyim yatacağım”. Peynir ehmeh yiyir yatir. Gelin duvarda behlir behlir behlir. Yanına gelmir. Oğlan uyumuş ağzından şoğurdi ahir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 202).

şol ‘şu, o’ TS 3671, DS 3677, H. Duda 1930 s. 49. × ***Ẹ̇ hātünam! Şol çuval getüren yiğit benüm ̧hocamdur, Bulḳāsım-dur.*** (Ferec v. 9a). ***şol araya*** ‘oraya’ H. Duda 1930, s. 49. ***şol deŋlü*** ‘o denli, o derece’ H. Duda 1930 s. 48. ***şol kadar*** ‘o derece, öyle, o kadar‘ H. Duda 1930 s. 48. × ***Kimisi şol ḳadar ḳan aġladı kim / Libāsın ḳan yaşīle eyledi nem.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 s. 98). × ***Görmeyeliden yārı ‘aynum yaş aḳıtdı şol ḳadar/Kim ḳatında yėdi yem bir ḳatra anuŋ nem degül.*** (a.e. s. 218). × ***Şol ḳadar ni‘metden bu alduġuŋ nedür? Çoḳça alsaŋa!*** (Ferec v. 231a). ***şol kadar var ki*** ‘şu var ki’: × ***Pederlerimiz sāyelerinde destres olamayacağımız cemī‘-i esbāb-ı ṭarab bunda cümlemiz ḥaḳḳına müsāvī olmaḳ üzere mebẓül ve bīdirīġdır, şol ḳadar var ki femā ba‘d ru’iyyet-i dīdār ebeveynimizden benīn ü benāt mülki bu maḥalle getirmesinden…*** (Giridli ‘Alī ‘Azīz 1268s. 144). ***şol resme*** ‘o derece, o kadar’: × ***Firāḳ Nev‘īyi şol resme teẖ-kâm ėtdi / Cihānda leẕẕeti ‘ışḳa ėdem gibi inkār.*** (Nev‘ī 1977 s. 311).

şolok dem ‘o anda, hemen, anında’ DS 3677 × ***Şoloḳ dem bāġbān şofra getürdi / Gelüben geçdi, diz-be-diz oturdı.*** (Ḥarāmī 1972 [14. yy.] no. 668). × ***Göresin anda ‘aḳs urmış cemāli/Şolok dem anı seni ṣanasın.*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 56).

şolok saat ‘o anda, derhal’ J. Németh 1919 [15.yy.] s. 152, DS 3678. × ***Ol balıḳlar kim ‘aḳl ve tecribe döşegi üzerinde ḳademi sābit idi, şoloḳ sā‘at sıcradı, ol göle ḳoyulan sunuŋ yoḳarusına gitdi.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 27).

şom/şum ‘uğursuz’ DS 3793 <Fa. ***şüm*** a.m. × ***Şom olandan yine şom doğar*** (V. İzbudak 1936a 202). ***şom ağızlı*** ‘uğursuz konuşan’: × ***Hay diliŋ ṭutulsun... Yordığı şeye baḳ!.. Şom ağızlı ḳalṭaḳ... Ölüm ṣıra ile degildir.*** (H.R. Gürpınar 1330 s. 6). × ***Sen ṣuṣ şom ağızlı ḥerif.. Allāha emānet ḳuyuya niçin düşsünler.*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 101). × ***And olsun ben olsun ki ben olsaydım anıŋ dediklerini gerçekten yapardım da ḥāliŋi gösteririm: Şom ağzınıŋ yorduğuna uğrardı.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 26). × ***Gözleri de maviydi. Feldir feldir bakıyordu Elif’in yüzüne... Genç kızın yüreği sızladı. Anası ve babası, mavi gözlerinden ötürü şum sayıyordu onu belki de. Ali’yi düşündü: Onu da şum saymışlardı. Babası bankaya bir alay borçlanışını onun uğursuzluğuna vermişti.*** (R. Enis 1944 s. 142).

şongar b. ***şahin şongar***.

(Argo) **şopar** ‘çocuk, çingene çocuğu’ DS 3790, H. Aktunç 1998 s.269 <Rom. ***şopar*** ‘oğlan’. × ***Siyah çarşaflı, kara gözlü, kara kaşlı Arap ve Kürt karıları. Altın dişli, göğüsleri yarı açık genç Siirtli kızlar. Meme emen, kucaklarda uyuyan, viyak viyak viyaklıyan kıpti şoparları.*** (F. Baysal 1955r 229). × ***Bu para, dedi, o şoparı ölünceye kadar idare eder. O Çingene be! Onlar senede elli lira harcarlar mı, sanırsın?*** (S.F. Abasıyanık 1948 s. 36). × ***“Dur” dedi. “Bir tarafa kaybolma. Akşamki şoparı adliyeye getireceksin.*** (A. Özyalçıner 1991 s. 82). × ***Erkenden çıkıyoruz yola. Bir Çeribaşı olarak emir verdim bizim şoparlara, yıkın çadırları! dedim.*** (R. Ilgaz 1981 s. 146). × ***Şoparlar Berber Ali’nin evinin önünde duruzladılar.*** (M. Kaçan 1990 s. 19).

şor I ‘üzüntü, dert, kötülük’ DS 3790. ***başına şor açıl-*** ‘belaya uğramak, kötü bir durumla karşılaşmak’: × ***Zakey, Dürü’nün emsalıydı. Dürü gibi güzeldi hem de. Bugün yarın onun da başına bir şor açılacaktı. Besbelliydi. Ama bakalım ne yandan hangi köyden?*** (F. Baykurt 1971t s. 158).

şor II ‘bilgisiz, cahil’ H. Aktunç 1998 s.269. ××

şora ‘görece şura ve buradan daha uzak olan yer’ × ***Dişimizi sıka sıka ölümü gözleyeciyik. Ölüm kurtarır, ölüm! Ölünce de nasıl olsa biri sürüyüp üleşimizi evden çıkarıp atar şoraya...*** (M. Makal 1950 s. 50).

şorgözlük Az. ’zamparalık‘ × ***Deyir haradasa şorgözlük üstündā dolaşıbdır!*** (S. Rähimov 2005 2, 146). × ***Biri varıydı, bir yo̧huydu, bir padşah varıydı. Bu dahşah ço̧h zülmkar, hām dā yaman şorgöz idi. Harda bir gözāl gālin, ġız görsā ona aşiġ olub tirtap yı̧hılarmış yerā.*** (Azärbaycan naġılları 2005 V, 87). × ***Padşah da yaman şorgöz adamıymış. Görür ġız ço̧h gözāldi. O saat bir könülden min könülā aşiġ olur ġıza.*** (a.e. V, 190).

şorik b. ***şoğurt***.

şorla- ‘fışkırmak, gürültüyle akmak, fışkırarak akmak’ DS 3791 ***<şor*** ses taklidi söz + isimden fiil yapan ***–la-*** genişlemesi b. ***acabla-*** ⊡. × ***Dirse̯Han Ḳorḳut siŋirli ḳatı yayın eline aldı. Üzengüye ḳalḳup ḳatı çekdi, uz attı, oğlanı iki ṭalusınuŋ arasında urup çaḳdı, yıḳdı. O̧h ṭoḳındı, alça ḳanı şorladı, ḳoynı ṭoldı.*** (Dedem Ḳorḳut 1958 s. 86). ×

Sanırsın gözümün bebeği denize akıp gitti. Akdeniz'in tuzlu, yakan suyu şorladı bebeğimden içeriye. Güneşin tüm şavkı çatladı bebeğimde. İki gözümü yumdum. Büyük büke varıp baktığımdaki koyulmuş deniz kuyularının eşi renkte karanlık, çöküp durdu soluma. (Füruzan 1982g s. 22).

şorolop 'tatsız ve değersiz, boş söz' L. Bonelli 1902 s. 69, DS 3791. × ***Hep yazdığı çızdığı şoroloptan ibarettir.*** (a.y.)

şorta 'polis, güvenlik gücü' <Ar. ***şurṭa*** a.m. (/şrṭ/ kökünden). H. Wehr 1985 s. 646. × ***Bir Şah görünüyor ufukta. Her yanında madalyonlar parlıyor. Tüm şortalar selâm duruyorlar. Tam tamlar geliyor öteden. Petrollar akıyor üstümüzden batıya.*** (S. Şimşek 1960 s. 20).

şorul şorul 'gürleyerek, gürültüyle' DS 3792. × ***Mustafa konuşmaz. Konuşacak ne kalmış ki, Salmanın elinde hışhışı hançer, İsmail Ağanın yüreğinin başına soktuğu, daha şorul şorul kanayan, o gün bugündür.*** (Yaşar Kemal 2009ks s. 11). × ***Beni kurtar buradan, dikenler tenime, her biri bir hançer olmuş da batıyor. Kanım şorul şorul yere, tozlara akıyor. İnsan hiç kardeşini kurtarmaz mı?*** (a.e. 221).

şorva 'çorba' DS 3792. × ***"Hay Hoca! Bu nedür?" demiş. Hoca da ayıtmış: "Ol herifün satduğı öküzün etinün şorvasınun şorvasınun şorvasıdur." demiş.*** (P.N. Boratav 20006 s. 126). b. ***çorba***.

şosa b. ***şose***.

şose/şosa 'taş kırıkları üzerine kum döşenip silindir geçirilerek yapılan yol, asfalt yol' <***chausée*** a.m. × ***Şehirde sıra ile konaklar, binaları yekdiğere muvafık, boyaları hercâyi, faraza bir sırası al, öbürü maî, câ-be-câ samânî taşlardan camiler minâreler yaptırılır, yollar düzgün, hepsi şose, bir başı öbür baştan görünür.*** (Feraizci–zâde 1979 [1302/1886] s. 59). × ***Manzaranın letâfetinden, temâşâya şayan âsânın kesretinden, şehri görenler bir veleh içinde gezer, karada şose omnibüs, şimendifer, deryada birçok vapur.*** (a.e. s. 60). × ***Māradan çıḫıp bir şosa yolu üzerine çıḫıp iki yolcu şeherden köyne giderken, gene bir köylüleri çērek sāt gėriden gelirken, bir arabaḫ tut-ācını çekip kökünden köyreyinden ġopardıp iki yolcuya vurup, öldürüp gėriki yolcu köylülerinin ölmesini gördüğünden, şehere gelip candarmıya, "Felenca yolu bir dā adamiynen bir arslan kesmişler, aṛhadaşlarımı öldürdüler."*** (A. Caferoğlu 1944 s. 11). × ***Lâstikleri nalçalı kamyon, kâh şoseden, kâh kara yolundan ilerledikçe tarlalar geriye doğru bir nehir gibi akıyor, ressam paletini andıran rengârenk yamaçlarda Neogen arazisi, biraz ötede yer yer uç veren madenler görülüyordu.*** (H. Koşay 1947 s. 79). × ***Mevsim sonu, zahire yüklü tek atlı, yapağı, keçi kılı yüklü çeçen arabalarının zinciri, şoseye dizildiği zaman artık ağanın çiftlikte yapacağı işi kalmaz.*** (Şahap Sıtkı 1958 s. 8). × ***Ama git de o şoseleri bir de yerinde gör. Üzerinde daha tekerlek dönmemiş yollar. Tabanı taş. Bir yanı kesekes uçurum. Her adımda tehlike.*** (F. Erdinç 1973 s. 126).

şoson ‘ince deriden ayağı saran kumaş, düz topuklu ayakkabı’ <Fr. ***chausson*** a.m. × ***Oysa kendi tüyleri ile hiç asorti olmayan ekose bir yelek giymiş, hava yağmurlu olmadığı halde ayaklarına gri şosonlar geçirmişti.*** (H. Taner 1969 s. 12). × ***İlk işin gidip Paçikakis’ten kendine bir lastik ‘şoson’ almak olmuştu. Yaşamın boyunca güzel pabuçlara merakın oldu.*** (P. Celal 1990 s. 477).

şoşet ‘kısa konçlu çorap’ <Fr. ***chausette*** a.m.× ***Ayağında beyaz şoşet çoraplar ve kahverengi kunduralar var.*** (T. Güner 1951 s. 32).

şöhret ‘şan; soyad’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 269 <Ar. ***şuhra*** a.m. (/şhr/ kökünden)’ H. Wehr 1977 s. 446. × ***Kemal-i itikat ile huzuruna diz çöküp, itiraf etmeye başladığımda, “Vatanın neredir, ism-ü şöhretin nedir?” deyü sual eyledi. Ben dahi “İsmim Alekodur, şöhretim Favini, vatanım İstanbul’dur, Beyoğlu sekenesindenim, meseleğim avukatlıktır, pederimin ismi Coani Favini’dir ve validemin ismi Anna’dır” demeye kalmadı, bir de baktım ki, ihtiyarın lehçesi bozulup “Vay sen misin ooo oğlum?” deyüp titirerken düşüp bayıldı.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 648). ***şöhret tut-*** ‘tanınmak, meşhur olmak’: × ***Ve her ne ki şiirinde söylersin, âşıklar vasf-ı haline göre latif söyle ve şiirde hoş misaller ve teşbihler getir, şöyle ki hem hâssa hoş gelsin hem âmma, ta ki senin şiirin şöhret tuta ve mâruf ola.*** (Mercümek Aḥmed 1966 [XV. yy. ilk yarısı] s. 296).

şölen ‘ziyafet, şenlik’ DS 3682 <Mo. ***silen ~ şölön*** a.m. × ***Bir ẕiyāfet eyledi paşaya ol/Kim şölenden geçmege yoġıdı yol*** (Enverī 1928 [869/1464] s. 47). × ***Bu vilāyet˙halküŋdur. Buŋa bir çoban pādişāh gerek. Bu vilāyetüŋ ḥālini göre ve başara ve hem oŋa esbab dạhı gerek imdi esbābı oldur kim bu yundlar pādişāhuŋ ola ve hem ḳoyunlar dạhı pādişāhuŋ şöleninüŋ esbābındandur. İmdi bizüm mirās˙ėdecek nemüz var***. (F. Giese 1929 [890/1485] s. 34). ***şölen çek-*** ‘ziyafet vermek, şenlik yapmak’: × ***Āsạr˙Hācī ‹İvaż Paşa: Āl-i ‹Osṃān ḳapusında paşalar siniler ile şölen çekmegi andan gördiler ögrendiler.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 197). ***Ertesi gün, bir kurt gazetesinde, büyük bir kurtun şöleninde toplanan kurtlar arasında adının çıkacağını biliyordun.*** (P. Celal 1991 s. 453).

şölveli ‘parlak’ B. Seyidoğlu 1975 s. 441. <Ar. ***şu‘la,*** + isimden sıfat yapan ***li*** eki, b. ***adamakıllı*** ⊡. × ***Bir de ayıldı çi gari, evün içerisinde bir işih yanir. Gari bahdi çi lâmba yoh, ay ışığı de değil. Bahdı çi terehde daşın şahusi. O sahat gocasını sesledi. Dedi çi, “Herif gah hele senin bu cetirdigin daş ne şölveli daş. Bu nedir?”*** (a.e. ş. 419).

şömine ‘evlerde tuğla veya taştan yapılmış bacalı yer, ocak’ <Fr. ***cheminée*** × ***Geceleri şöminenin başında otururduk.*** (D. Özlü 1958 s. 10). × ***Şöminesinin üstündeki kabartma güneşler kararmıştı. Belli belirsiz sezinlediği tek şey tavana doğru yükselen bir çıkıntıyla altındaki dörtköşe delikti.*** (A. Kutlu 1983c s. 192). × ***Dipte şömine yanıyor. Şöminenin önünde, oturma grubu, yumuşak, kabarık yastıklar arasına gömülmüş Doktor. Karşısında televizyon ekranı.*** (A. Yurdakul 1993 s. 325). × ***Salonun ortasında dev bir şömine çıtır çıtır yanıyordu.*** (B. Uzuner 1994 s. 60).

şöngü- Az. ‘çömelmek, çökmek’ ADİL 2006 s. 239. ××

şövale ‘ressam sehpası’ <Fr. ***chevalet*** a.m. × ***O gittikten sonra portresine devam edemedim, üzerinde beyaz bir örtüyle şövaleye takılı kaldı uzun zaman.*** (M. Mungan 1989 s. 161).

şöyle/şüyle ‘öyle, onun gibi, olduğu gibi, şu şekilde’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 269, C. Brockelmann 1917 s. 57, W. Radloff 1905 III, 1034, DS 3682. × ***Nāḥaḳḳ yere her kim incidecek olursa ol yerüŋ sancaġı begi ve ḳażīları ve subaşıları incitdürmeyeler ve incideni sekidüp ḥaḳḳından geleler şöyle bileler biti muṭāla‘a ḳılalar taḥḳīḳ bilip ‘alāmet-i şerīf üzere i‘timad ḳılalar.*** (F. Kraelitz 1921 [15.yy.’ın ikinci yarısı] s. 52). × ***Baŋa bir türlü doğrusunu söyleyemediler. Kem küm ettiler... Şöyle geldi, böyle gitdi, diyor. Bunların hepsi yalan.*** (H.R. Gürpınar 1927 s. 244). × ***Ceza Reisi çok namuslu, hakperest bir adam olduğu halde, kumara biraz yüzü yoktu. Büyük oyunlara girmese bile, şöyle bir iki saatlik bir parti çevirmekten kendini alamazdı.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 57). × ***Hazrete büsbütün ahfeşin keçisi gibi hiçbir şey anlamadan baş sallamış olmamak için şöyle bir suale cüret ettim...*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 130). × ***Nervür atmaktan başımı şöyle bir kaldırıp bakmıştım. Ne göreyim?.. İşte boynundaki morluk... Gözlerinin iğne batırılmış balon hali... Sönük, sörpük... Ya kıza sahiden bir şey yaparlarsa?*** (A. Ağaoğlu 1982h s. 33). × ***Bu yazmayı da şöyle bir alafranga başına bağla bak ki güzel görünesin***. (Vartan Paşa 1991 s. 37*)*. ***şöyle oldu, böyle gitdi*** ‘şunlar şunlar oldu (anlatılanların özetlendiği veya tafsilatlı anlatılmak istenmediği durumlarda kullanılır)’: × ***Başımız belāya uġrar telāşını gösterdikde öyle degil bu gün şöyle bir ḫanım geldi şöyle oldu böyle gitdi dėyü naḳl-i mācerā ėtdiklerinde faḳīr Recep başıŋ açıp cenāb-ı Ḥaḳḳa ḥamd ü s̱enā ve ḳızınıŋ boġazına ṣarılıp ḳızım inşallāhu ta‘ālā sen bizim sebebi devletimiz olursun dėyü aġladı.*** (Giridli ‘Alī ‘Azīz 1268 s. 216).

şöyle böyle ‘sıradan, vasat, idare edecek kadar; ufak tefek, aşağı yukarı’: × ***Perilerden gelen mektubu sökebilmek için keskin ulemalardan bulunmak icabeder. Bu, şöyle böyle her okuyabilenin harcı değildir.*** (H.R. Gürpınar 1933ş s. 58). × ***Bu işte, şöyle böyle bir tahminde bulunamaz mısınız?*** (H.R. Gürpınar 1933ş s. 88). × ***Bu ẕafersiz ḳahramanıŋ kefenlendirmeden gömdürdüğü insānlarıŋ ḥeşābını eger cenāb-ı Haḳ ondan ṣoracaḳsa amān yārabbī... Ṣormayacaḳsa şöyle böyle günāhları işlemekden hīç ḳorḳmayalım.*** (H.R. Gürpınar 1340 s. 144). × ***Baba Ḳalender bu ana ḳadar şöyle böyle geçiniyorduŋ. Şimdi böyle birdenbire parayı ne yapacaḳsıŋ? Seniŋ başḳa bir derdiŋ var.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 75). × ***Nürī şöyle böyle ama teyzeŋ çok temīz bir ḳadına beŋziyor. Eviŋ her ṭarafına bal dök yala.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 145). × ***Bir Ayvaz bir Köroğlu bir de dul baldızım şöyle böyle yaşıyorduk.*** (S.E. Ertem 1935 s. 13). × ***Bunlarda biraz hakikat bulunması lazımdı. Çünkü şöyle böyle bir servet, baba ile oğulun bitip tükenmez israfına yetmezdi.*** (Sabahattin Ali 1937k 56). × ***“Elli altı. Şöyle böyle elli yediye basacağım.” – “Maşallah! Ama kırkında görünüyorsun.” Öteki gülümsedi. “Öyle***

mi gösteriyorum?" (K.B. Manav 1948 s. 45–46). × ***Şöyle böyle bir yirmi olur...*** (R.H. Karay 1940k s. 25u2). ***şöyle böyle değil*** 'aşırı': × ***On iki senedir, yani Erenköyüne gittik gideli, o muannit inkıbazı, o kâfir idrar zorunu çekerim; hem de şöyle böyle değil, domuzuna.*** (S.M. Alus 1933p s. 205). ***şöyle böyle...den olma-/değil*** (ablativus hâli ile) 'sıradan olmamak, vasat olmamak': × ***Diger ḳafa ṣāhīniŋ ḥiss etdigi evcā'ıŋ da şöyle böyle acılardan olmadığını "vay ḳafam!" diye yavaş faḳaṭ kesince işidilen bir ṣadā-yı şikāyetinden aŋladı.*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 118). × ***Etrafa göz gezdirdim. Şöyle böyle köşklerden değil, enikonu vezir vüzera kâşenesi.*** (S.M. Alus 1944 s. 39). şöyle böylesi 'vasatı': × ***Çeyizin düzülüşü epey anlaşmazlıklara sebep oldu. Oğlan tarafı çok masrafa kaçmamak, açılmamak için herşeyin şöyle böylesini seçmeğe davranıyor.*** (Reşat Enis 1944 s. 122). × ***O zamana göre oldukça pahalı. Şöyle böylesinin dirhemi 10 para, iyisi 20 para. Yazılan yazı pırıl pırıl parlar. Hani röliyefli kartvizit yazıları yok mu, onlar gibi kabarık durur. Sonra, ölmezoğlu, senelerce dayanır; yüzlerce yıl geçse rengi uçmaz.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 11.1944). ***şöyledir böyledir diyerek*** 'çeşitli bahaneler uydurarak, çeşitli açıklamalar getirerek, dedikodu yaparak': × ***Onlar mektebe yer vermek istemiyorlar ve taḫṣīṣ edilen maḥall filan yetīmiŋdir, şöyledir, böyledir diyerek inşāsına māni' oluyorlar.*** (Aḥmed Şerīf Önay 1326 s. 301). ***şöyle böyle olayım*** (yemin edenin ne olacağını ayrıntılarıyla vermeden yemini vurgulayan yemin sözü): × ***Ol sana doğmuş karındaşından artuk müfiktir ve hem dostlukta dahı seni doğmuş kardaşından yeğ sever. Tâ hattâ ki şöyle böyle olayım, eğer yalan isem deyü and içti.*** (Mercümek Aḥmed 1966 [XV. yy. ilk yarısı] s. 359).

şöylece 'şu şekilde, üstünkörü' <***şöyle*** + zarf yapan ***-ca***, b. ***anca*** ⊡. × ***Çünki bunlar ṭoprağı şöylece bir ḳarışdırıp ne verirse ḳanā'at ederler, yemek ve içmekten başḳa bir şey, düşünmezler.*** (Aḥmed Şerīf Önay 1326 s. 306). × ***Altında kalmış olan kolumu usulcacık çektim. Şöylece bir yüzüne baktım, bütün arzularım sönmüştü.*** (H.R. Gürpınar 1972m. 15).

şöyle dursun 'bir tarafa' × ***Buyurmuş ben aṣlā s̱enā istemem/S̱enā şöyle ṭursun du'ā istemem.*** (Keçecizāde İzzet Molla 1299 s. 48). × ***Aylar var ki Neriman mutfağa girmek şöyle dursun etrafında bile dolaşmamıştı. Bu farkın babasına yapacağı tesirden istifade etmek istiyordu.*** (P. Safa 1931 s. 44). × ***Bize engel olduğu şöyle dursun, çehre züğürdü olarak kırk beş yaşına kadar evlerde kaldığından akıl cihetiyle de iflâsa çıkmış. Hâsılı bir büyük kamburundan başka göze görünür bir şeyi yok. Ah, böyle bir baldızım olduğuna âlemden hicap ediyorum.*** (Şināsī 1940 s. 50-51). × ***Beş on gün içinde o da gitti. Sağ kolumun yokluğu kimsenin takdirini celbetmek şöyle dursun, hatta merhametini bile uyandırmadı.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1932 8). × ***Dün üç, dört kişi ev ev gezdiler, köyün yarısından fazlasında artık un, buğday şöyle dursun, suya salacak bir avuç haşlık bile yok.*** (H. Aytekin 1945 s. 88). × ***Hazdan bitkin bir kedi gibi yere serilmek şöyle dursun, bu güzel başlangıcın bunca acz ile bitmesi doğrusu tiksindiriciydi.*** (Şahap Sıtkı 1958 s. 37). ×

Gönlü olunca da, verdiği dersiz topsuz bilgiler, sarışının kimliğini aydınlatmak şöyle dursun, daha yoğun bir karanlığa boğdu. (A. İlhan 1981f s. 102). × ***Karnavallar antik Yunanlıların Rabb ve Mürebbiyelerinin taklidlerini ettikleri şöyle dursun, ama asr-ı hâzırın ruhbanlarının taklidini ettiklerine çok taaccüp eyledim, zira Papanın o derece hükmü cari ve halk derece-i kemalde mutaassıp ve itikadlı iken, buna müsaade olunması doğrusu bais-i istiğrap bir maddeyidi.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 715–716).

şöyle ki 'şöyle, şu biçimde' × ***Beni şöyle ki şāẕ ėtdüŋ iy şāh/Ümīẕüm var seni şāẕ ėde Allāh.*** (Fąḫrī 1974 [1367] no. 840).

şöylemesine 'şöyle, şu gösterilen şekilde' b. ***aykırılama*** ⊡. × ***Fatma çok güzeldi ama, Rıza, şöylemesine okumuş yazmış bir kız isterdi.*** (S.F: Abasıyanık 1948 s. 68). × ***Yazı makinesi harflerin imzası gibi bir şeydir. Elinizi şöylemesine harflerin üstüne basarsınız hiçbir lisanda kelime yapmadan harflerin imzası atılır.*** (S.F. Abasıyanık 1957 s. 61). b. ***öylemesine***.

şrak (yansıma) 'tokat sesi' Meninski 1680 II, 2792. şrak şrak × ***Narayı müteakip müthiş bir küfür yaylımı, daha ardından şrak şrak sesler ve can havlile, aman! aman! aman!.. diye feryat ve figan...*** (S.M. Alus 1933p s. 146).

-şş- b. ***eşşek, döşşe-*** × ***Aynı babasının̰ halılarını döşşemiş***. (A. Caferoğlu 1948 s. 39).

-ştır/-ştir/-ştur/-ştür-/-(i)ştir- (intensiv) × ***Onlar, tramvay halkının araya girmesiyle yatıştırılan olaydan dolayı beni hem alkışlıyorlar, hem eleştiriyorlardı.*** (K. Bilbaşar 1943d s. 142). b. ***dürtüştür-, savuştur-, sokuştur- kakıştır-, diziştir-, dönüştür-, emiştir-, dönüştür-, anlaştır-. çekiştir-, cızıştır-, sürtüştür-, soruştur-, toplaştır-, bulup buluştur-, takıp takıştır-, sürüp sürüştür-, çeke çekiştire, çakmak çakıştır-, verip veriştir-, sürmüş sürüştürmüş, kur kuruştur, kar karıştır, baktı bakıştırdı, sayıp sayıştır-***. Az. ***ezişdir- şahlaştır-***.

şu I (uzakta olanı gösteren işaret zamiri). × ***'Ālemden şol gördügüŋ siyāhı i̱htiyār ėdüb durur. Hezār 'ayb-ile şunı begenüb durur. Kördür, kerdür, lengdür, siyāhdur, siyāh-göŋüldür. ̰Hān-u-mānı, ten u cānı bu dîve fidā eylemiş.*** (Ferec v. 74b). × ***Şunı aŋmaz ki ṣoŋı n-olısardur, / Binüb 'ömr atına, durmaz ha çapar.*** (F. Giese 1929 [890/1485] s. 79). × ***Hîç andan umum yoḳdur ve yardım istemezin velî şunı isterin andan kim münāfıḳlıḳ ėdüb şeyṭānlıḳ ėtmesün, gendü ḥālinde otursun...*** (a.e. s 124). × ***Ele alub o sevdügüm bir elma, / Dėdi kim: "Gel, elümden şunı al! Ma!"*** (Naẓmī 1928 s. 7). × ***Bunda(n) āḫırını tedarik ėderem meʾmülinde olmayan" dėdi. Bu ̰haberi işitdügümde imāmuŋ yedine on flörī vėrüb "Şunı pābüc bahāsı ėdüb yarın peder u duḫtere varub keyfīyeti ifāde buyuruŋ. Vėrmege irādeleri olur ise baŋa ̰haber vėrüŋ!" dėdüm.*** ('Alī 'Azīz 1268 s. 33–34). × ***Şunuŋ da çocuḳluġuna baḳıŋ! —Bunuŋ çocuḳluḳ neresinde?*** (Nāmıḳ Kemāl 1307 s. 49). × ***—Şadiye abla! Kız, Şadiye abla! —Kimsin? —Benim ben... —Sen kimsin? —Allah Allah, bilemedin mi? İsmail... Aç şunu. Karı kapının arkasına gelmişti:***

—Aman İsmail bu vakit ne vakit? (Kemal Tahir 2004 s. 11). × ***—Allah Allah! Kız senin herif giderken bir şey tembihlemedi mi? — Tembihlemedi. —Şuna bak! "İsmail gelirse..." falan demedi mi? —Demedi. —Selim'de akıl narasın, unuttu besbelli.*** (a.e. s. 12). × ***Kapı karanlıkta açılıp İsmail içeri girince feneri parlatıp karının suratına tutuverdi. Şadiye elinin tersiyle gözlerini kapattı: —Çek şunu gözümden...*** (a.e. s. 12). ***—Şeytanısın elbette... Şuna bak, gecenin bir vaktinde kendisini temize çıkaracak.*** (a.e. s. 14). × ***Karısına öfkeyle bakıp başını salladı: "Şunda hiç akıl var mı? Bizden korkmuş. Kötü bi-iş olsa... zararlı bi-iş... korkmaz!*** (a.e. s. 123). × ***—Peki... Sen kaç okka gelirsin? —Şuna bak! Ulan "Hurda demir" diyerek beni de mi satacaksın, rezil***? (a.e. s. 128). × ***Para, pul kalmadı. Köylüden ar ettim. Şu demirleri satmağa gidiyorum*** (a.e. s. 129). ***hani şu*** 'malum, bilinen': × ***Valdende de el işleri merakı vardı, makineden çıkmış gibi dikiş dikerdi, hani şu "iğne ardı" derler, onu bir güzel yapardı ki!*** (Peyami Safa 1931 s. 87). × ***Hani şu Atlas Okyanusunu ilk aşan tayyareci var ya...*** (R. Ilgaz 1959 II, 111). × ***Hani şu öbür kafilede kazma döğüyor, parlaktan bir oğlan var ya, mapis ne yatmış.*** (Orhan Kemal 1954b s. 130). × ***Hani şu hem kekeme hem konuşkan olan, bunu nasıl becerebildiğini uzun uzun düşündüren, zekâsı duruk ve donuk olan ama kusursuz bir güzelliği sarışınlandıran, mutsuz ve yaşlı eşcinsellerin...*** (M. Mungan 1996 s. 280). × ***Önüme kocaman bir "uskura" koyardı, hani şu, su tasının biraz daha büyüğü, tencere veya kuşhanenin biraz daha küçüğü, kulpsuz, kalaylı bakır kap.*** (M. Margosyan 1996 s. 99).

şu II (işaret sıfatı). F. Argenti 2001 [1533'ten önce] s. 269. × ***Şu bıyıklar bana haram olsun.*** (M. Yesari 1930 s. 20). × ***Yalanım varsa şu nimet gözüme dizime dursun!*** (S.M. Alus 1933p s. 169). × ***Üç sene bütün dünyaca münakaşa edilen bu binadan ileride tabiatiyle bahsedeceğim. Yalnız şu kadarını söyleyim ki, bu binanın, asansör ve merdivenlerin çıktığı pilpayeler ve sütunlardan başka bir şey bulunmıyan, sadece üstü kapalı bir taras bıraktığımız ikinci katı doğrudan doğruya bir taraftan Süleymaniyedeki eve ve diğer taraftan da Doktor Ramiz'in yukarıda bahsettiğim izahatına bağlıdır.*** (A.H. Tanpınar 1961 s. 140). ***şu bıyıkları/sakalı kazıtırım!*** 'dediğinin olmaması durumunda bıyıklarını/sakalını kestireceğine dair yemin sözü': × ***Ebuzarif bey karşımda valih ve hayran kalmazsa, dört elle sarılıp beni başüstünde taşımazsa, şu sakalı kazıtırım***. (S.M. Alus 1933p s. 132). × ***Dinim hakkına başıma kan çıktı, gözlerim döndü; kapı kapamaca alayınızı yakmazsam, topunuzun canına mevlût okutmazsam, şu bıyıklarımı kazıtırım.*** (S.M. Alus 1933p s. 157). ***şu beni/şu bizi*** 'ben zavallıyı, ben hakiri, zavallı bizi': × ***Vāḳı'a ḥalṭ etdim, sizin çıḳarınız var ama, beni ʿafv ediniz ḳapuyı açdırınız, şu beni rezil etmeyiniz.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 64). × ***Ah anladım başka ilâcı yok. (Āşikâr) Canım size yalvarırım, şu bizi utandırmayınız!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1940 s. 45). ***şu bir sene zarfında*** 'son bir sene içinde': × ***Şikāyetlerimizi dinletecek bir maḳam bulamıyoruz. Şu bir sene ẓarfında muhācirlerden altmış beş çift ḥayvān çalındı.*** (Aḥmed Şerīf Önay 1326 s. 265). ***şu dakika*** 'anında, hemen şimdi': ×

Ama cänım Müstic Çelebi peşin size bir şey yalvarayım. Şu baŋa müdara etmeyesiz hemän derünuŋuzdakini dosdoğru tastamam baŋa olduğu gibi söyleyiŋiz. (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1339 s. 5). × ***Aslan delikanlım, sen olmasan mahvolduk gittiydi. Şu dakikada kalıb gibi ölümüz yatacaktı.*** (S.M. Alus 1944 s. 187). ***şu kadınlardan*** 'fahişelerden': × ***Kadın otuz beşini aşkın olmalıydı... Boyalı dudakları, sürmeli gözlerine rağmen çökmüştü; şu kadınlardandı...*** (Orhan Kemal 1969b s. 86).

şubara 'başlık, asker başlığı' DS 3793 <Sırp. ***ṣùbara*** 'posttan yapılmış başlık' × ***Lakin begcigim onlarıŋ yeni dedikleri fikirler ṭıbḳı ḥoḳḳabazıŋ içini ṭışına, kenārını tepesine getirerek sesen şekle giren şubarasına beŋzer. Bu ʿälemde her ne var ise hīç degişmez.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 410).

şubay Az. 'uzun, düzgün ve uzun, savaşçı' × ***Haydı, tez! Män uzaġdan baḥacağam. Dimitri, nä ġädär dä şubay boylu incä, häm dä yaraşıġlı uşaġ!*** (C. Cabbarlı 2005 IV, 11).

şu bu 'belirsiz kimse, belirsiz nesne, sayılmak istenmeyen çeşitli nesneler' × ***Bu gėce beşde gel, a paşam, demeyüb şu bu, / Dė şehnişīnüŋ altına geldükde "Penbe, hü!" / Ḥayḳırma pekce, ḍuymasun ama ḫani Ḍuḍu! / Pend eyledükce ol öküze ben eni ḳonu: / On beş yaşında kendime bir oynaş arayım!*** (Vāṣıf ʿOṣmān 1257 s. 56–57). × ***Onun indinde Belkıs, çorak bir tarlaya, ısırganların arasına düşmüş nadide bir çiçekti. Onun narin yaprakları, şunun bunun tecavüzlerile incildikçe Hayri meyus oluyor.*** (E.E. Talu 1939 s. 44). × ***Salonun daracık kapısında yan dönüp şunu bunu iteliyerek içeri girebilen şişman, kırmızı yüzlü adam...*** (Sabahattin Ali 1947 s. 10). × ***Sonra uzun uzun açıkladı: Paraya da ihtiyacımız yoktu. Benden ne ayakkabı, ne entari ne şu ne bu isterdi.*** (Orhan Kemal 1950â s. 124). × ***Ne demek gelirse gelsin. Hani şerefiniz, hani haysiyetiniz? Hani şuyunuz buyunuz... Hepsi tehlikeye düşer.*** (Sait Faik 1952h s. 62). × ***Böyle deyince, düşünceler gelip buraya dayanınca her şeyden vazgeçerek, her şeyi bırakarak, bir gün bile kaybetmeden, ver elini çocukluğumun, ilk gençliğimin, ilk avareliklerimin, şuyumun, buyumun şehri demekten başka çare yok.*** (Yeni Hikâyeler Dergisi 1954 s. 50). × ***Sizi şu bu çekemeyip istihfafa cür'et ediyor. Artık size de bizi geçmezler mi?*** (Ferā'izci-zāde M.Ş. 1979 s. 105). ***şunu bunu bilme-*** 'anlatılanları ciddiye almamak, bahane kabul etmemek': × ***Ben şunu bunu bilmem, biraz kendini çek çevir, bu ağlamayı, bu ṣomurtganlığı bıraḳ!*** (H.R. Gürpınar 1330 s. 3). × ***Ben şunu bunu bilmem... Bu gün kesenkes bana bir şey demeli!*** (Musahipzade Celal 1936y s. 8). şu veya bunun 'şunun bunun': × ***Fakat bütün bunları bir tarafa bırakarak şu veya bunun kaynanası denmez, gülünç olur! dedim.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 141).

şu deeyeni b. ***şu deŋlü***.

şu deki b. ***şu deŋlü***.

şu deŋlü/şu deeyeni/şu deki/şugalen 'şöyle, şu kadar' DS 379. × ***Şu deŋlü ḥaḳäyüḳum tekyeŋ yine/Ki ḳulı ola gendü maġdümına*** (Fer-

heng–nāme-i Sa‘dī 1340–42 s. 54 no. 658). × ***“Fülān kişi müshil içdi, bu ḳadar nevbet ‘amel ėtdi, şu deŋlü faẕalātı sürdi” sözlerin söylemek ḳatı bī-edeblikdür***. (‘Ālī 1595-96 v. 134b-135a). × ***Şu deŋlü ḳaldı ni‘met bī-nihāye ki ‘ālem aş yererdi iştihāya.*** (Ta‘līḳī–zāde 1983 [1596] s. 234). × ***Bu misafir düşünür ėyleyse oğlum, sen gaḫ şu örtünün birini elet, sat; şu dėyeni demir al, şu dėyeni taḫda al şu dėyeni vida al, al da getir, daha garışma.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 3).

şu fark ile ki ‘farklı olarak’ × ***Bir yol dönümünde ansızın tuzağa düşmüş bir adam gibiydi; şu fark ile ki, hiç çırpınmak ihtiyacı duymuyor ve kendini mazlum bir teslimiyete terk ediyordu.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1939 s. 126). × ***Paris içün Versay ne ise Berline naẕaran Potsdam o oldu; şu fark ile ki burası yalıŋız bir māẕi-i ‘ıyş u nūşuŋ erīke-i ḫāṭırası degildir.*** (Cenâb Şahâbeddîn 1335 s. 135).

şugalen b. ***şudeŋlü***.

şu kadar ki ‘ancak, ama’ F. Argenti 2001 [1533’ten önce] s. 269. × ***Sefil bir avlu... Şu kadar ki saksılar taze sulanmış, taşlar yeni yıkanmıştı; aydınlık uzaktan vuruyordu.*** (R.H. Karay 1940g s. 77).

şukka ‘kumaş veya kâğıt parçası; küçük tezkere, kısa mektup, pusula’ Meninski 1680 II, 2834, DS 3793 <Ar. ***şuḳḳa*** a.m. (/şkk/ kökünden) × ***Vāzgel! Maḫāvif bī-ḥaddur, şuḳḳa bī-mededdür.*** (Ferec v. 190a–b). × ***Şehāne şuḳḳa dut incülü ur bend/Pes andan dė ki ėy şāh-i ḫüḏāvend.*** (Faḫrī 1974 [1367] no. 3793).

şûle ‘aydınlık, ziya’ Meninski 1680 II, 2821 <Ar. ***şu‘la*** a.m. (/ş‘l/ kökünden). × ***Sa‘ādet güneşi sensin ki şu‘leŋ külli devletdür / Kime kim ėrişe nüruŋ ėrişür ferr-i subḥāni.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 [840/1437] s. 32). × ***Bu endīşede–yiken nāgāh yoḳaru manẕaraya baḳdı, gördi ki bir ṣanem durur, dībā-yı zībā geyinmiş, yüzi şu‘lesinden güneş yüzi tīre olmış. Ol ṣanem-i māh-ruḫ Ferruḫ-rüza eliyle ‘Gel’ dėyü işāret eyledi.*** (Ferec v. 37b). × ***Ol duşa doġru yüridüm, gėce gitdüm, gündüz eglendüm, şu‘lei azıtmadın ırmaġa vardum...*** (a.e. v. 61b). × ***Ḥoḳḳadan otuz dāne gevher çıḳardı ki gözler şu‘lesinden ḳamaşdı, yaşardı.*** (a.e. v. 96a). × ***Ḳaçan–ki güneşüŋ şu‘lesi gire, daḫı yılduzlar duŋıla...*** (A. Zajączkowski 1937 [1405] II, 71). × ***Havāya aġub güneşüŋ şu‘lesini başub.*** (Oruc b. ‘Ādil 1343/1925 s. 62–63). × ***Nazenin, inadına beyaz idüğünden, labis olduğu siyah elbise lehçesine başka bir şule verir idi.*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 43).

şulaka ‘sopa’ A. Vámbéry 1901 s. 209. × ***Eŋseŋe sīlī, māba‘duŋa şulaḳa vururam, şehrden sürerem.*** (Ferec v. 127a).

şulug/şuluh Az ‘karışık, hercümerç’ × ***Buradan mal aparmağa gālmişik. Yollar şuluġdu deyin belä yaraġlı-yasaġlı gälmişik.*** (Azerbaycan ̮halġ dastanları 2005 IV, 124). ***iş şulugdur*** ‘iyi değil, içinden hata çıkacak, iş karışık’ ADİL 2006 s. 242). × ***Hasan paşa görür iş şuluḫdur.*** (Azerbaycan ̮halġ dastanları 2005 IV, 324). × ***Koroğlu gördü yoḫ, iş şuluḫlandı***. (a.e. IV, 281). × ***Gördüm iş şuluġdur, män yavaşcadan sürüşġuluya däm verdim.*** (C. Cabbarlı 2005, III, 333).

şuluḫ b. ***şulug***.

şuluk/şuruk ‘keşişleme’ <VenD. ***siroco*** a.m. <Yun. ***χαψανεμιά*** (siroco) Kahane-Tietze 1958 no 603, 786. Kelimenin etimolojisi yine de tartışmalıdır, daha ayrıntılı bilgi Kahane-Tietze 1958 no 603’da bulunabilir. × ***Meẕkür yėr küçük gemilere yataḳdur. Orada bir mole ya‘nī döküntü vardur; meẕkür su içinde görünmez. Ol döküntü tā şuluḳdan gemi örtüb liman ėder.*** (Pīrī Re’īs 1935 s. 569). × ***Ve ol ṣunuŋ ḳara yel ṭarafı bāġlar bāḥçalardur ve şuluḳ ḍazlaḳdur.*** (a.e. s. 643). × ***Meẕkür Ḳalbiye şuluḳa ḳarşu deŋiz kenarından bir mil miḳdār ḳarada bir yüce püste üzerinde vāḳi‘ olmış bir küçük ḳal‘adur.*** (Pīrī Re’īs 1988 [932/1525] IV, 327b). × ***Ammā zikr olunan yėr gün doġusı ve şuluḳa açuḳdur***. (a.e. IV, 327b). × ***Eger rüzigār şuruḳ-ḳıble vaḳtinde ise, ya‘nī ḳış ise meẕkür körfezüŋ şuruk ṭarafında bir kilise var. Ol kiliseye ṣan İstifanu derler. Meẕkür kilisenüŋ öŋinde kenara balamar bağlayup demür koyup yaturlar***. (a.e. II, 123b). × ***Ol adaya kefere ṭāyīfesi Yalı dėrler. Meẕkür adanuŋ yatağı şuruḳa ḳarşu bir küçük adacuḳ var; ol adacuġa Ṣanta Nikola dėrler.*** (a.e. II, 124b).

şum b. ***şom***.

şumar ‘sayı, sonuç’ <Fa. ***şumār*** ‘sayı, rakam’ F. Steingass 1930 s. 758. × ***Biri söylerdi geldeç rüzigārı/Ḳılavuz ‘ayş dėmekdi şumārı.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 3284).

şu mesele (anlatılanları anladığını göstermek için) ‘şimdi anladım, hatırladım’ anlamlarıyla kullanılan ifade). × ***—Bak, dedim, Selim! Denize tükürme. Gözleri camdanmış gibi suratıma baktı: —Neden? —Nedeni var mı ulan? Tükürme işte! Güldü: —Ha sahi! Şu mesele. Tükürürsen teli dökülür, öyle mi?*** (A. İlhan 1953 s. 151).

şuncacık/şuncacuk/şuncocuk ‘küçücük, şu kadarcık’ <***şu***’nun aequativus hâli; ***ca*** için b. ***anca I*** ⊡, aequativus hâli, + ***cuk*** küçültme eki, b. ***acıcık*** ⊡. × ***Yahu, şuncacık lüpal, bana ne yaparmış? Çiğnerim alçağı şan olsun!..*** (Kemal Tahir 1955 s. 97). × ***Herif, küçük kardeşinden de korkuyordu, küçük kardeşinin şuncacık oğlundan da...*** (a.e. 218). × ***Şuncocuk bir kâhat üstüne sizin beşyüz koyununuzu, yirmi davarınızı, iki çemenderinizi sığdırdım.*** (Reşat Enis 1944 s. 97). × ***Mehmet Boyalısakal Efendinin şuncocukta elli dönümü bulunduğunu artık sen Tanrıya anlat...*** (a.e. s. 98). × ***Kasım yağmurları arasında üç demirli ile kesekleri eritmeğe, rutubeti içinde muhafaza etsin ve martta ekeceği çiğidi çabuk bitirsin diye tapan çekerek toprağın mesamatını kapatmağa çalışmış, işte şuncocuk toprakla, aylarca boğuşmuş durmuştu.*** (a.e. s. 103). × ***Şuncacık suyla ceddimiz, atamız büyümüş, döl döş yetiştirmiş. Bahçemiz, bağımız mahsul vermiş, Bizler de, bizden sonra gelecekler de, Yezdanı bariye bin şükür, doyunup gidiyorduk, gidecektik.*** (İ. Tarus 1961 s. 80). × ***Amcam, atını vurduğunda ben şuncacıktım. Kaç at kalmıştı zaten köyde? Atsız bir köy olduktu.*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 80).

şuncacuk b. ***şuncacık***.

şuncağız/şuncıvaz ‘şu gördüğün; şu kadarcık şey’ şu ve ***-cağız*** küçültme eki. × ***Bana bakar mısın güzelim? Sevgilinin başı için lûtfet aslanım! Şuncağızdan üç arşın alıp gideceğim, iki gözümün elifi!..***

(S.M. Alus 1944 s. 49). × ***Ne zararı var şuncağızın onlara? Pezevenkler, puştlar, düzemiyorlarmış, gidip de analarını düzsünler eşşoğlu eşşekler.*** (N. Üstün 1970 s. 270).

şuncalayın 'şu gibi, şöyle, şu şekilde' H.H. Kissling s. 1937 s. 707 <***şunca*** + ***-layın*** b. ***ancılayın*** ⊡ ××

şuncocuk b. ***şuncacık***.

şunda 'şurada' <***şu*** + lokativus. × ***Ben cānım gençligime ṭoyacağım, şunda beş gün ʿömrümüz var başıma yaşıma başıma göre eğlencemi ararım, ʿālemi seyran ederim, ḳulağıma ṭatlı söz söyleyenleri diŋler ṣafālanırım.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 38),

şundak 'şöyle, şu şekilde; hemen' <b. ***andak*** ⊡. × ***Şeker dodaḳlu gėce çun dönerdi, / Hümāyı dirligüŋ şundaḳ dünerdi.*** (Fa̱hrī 1974 [1367] s. 326 no. 1417). × ***Zamāne ruḫlaruma sürdi beydaḳ/ḥayātum aldı şeh māt itdi şundaḳ*** (Meḥmed 1965 [1398] s. 159 no. 4158).

şuniz 'çörek otu, Schwarzkümmel" O. Blau 1868 s. 297. ××

şunun şurasında 'bütün olarak alırsak' F.D. Aşnin 1960 84-85. × ***Şunun şurasında bunca yıldır aktarım, hekimim. Mahalleli ile hoş geçinmek isterim. Kötü kişi olamam.*** (Musahipzade Celal 1936mh s. 11). × ***—Deşme benim yaralarımı Zehra, bana o günlerden açma, işte görüyorsun ben gidiyorum! Ben şunun şurasında sizin bir, iki aylık bir misafirinizim!*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 143). × ***Şunuŋ şurasında ḳafama uygun üç, beş arḳadaş bulur da diledigim, düşündügüm gibi bir nesil yetişdirirsem işler kendiliginden düzelir.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 74). × ***A iki gözümün nuru, ne alıp da veremiyorsunuz? Şunun şurasında bunca gözyaşlarına yazık değil mi?*** (F.C. Göktulga 1948 s. 172). × ***Ne vardı sanki hemen yetişecek? Ne güzel dertleşiyorduk adamcağızla şunun şurasında. Hiç mi soluk almasın bu herif? Hiç mi "oh" demesin?*** (A. Ağaoğlu 1977 s. 64). × ***"Arkadaşlar arkadaşlar, şunun şurasında basına kapalı toplantı yapıyoruz, o ona çantasını, bu buna çakısını atarsa, kafamızı kolumuzu maazallah paralarsak, sonra dışarda bizi bekleyen medyaya ne diyeceğiz?"*** (M. İzgü 2000 s.69).

şura 'şu yer' b. ***ardıradın*** ⊡. × ***Arḳamı gögsümü uzun uzadıya diŋledi. Şuraŋ aġrıyor mu? Öksürdükce filan yeriŋe şöyle oluyor mu? Geceleri terliyor musuŋ? ˛Hafif˛hafif nefes darlıġı geliyor mu?*** (H.R. Gürpınar 1927 s. 252). × ***Hayır, doktor bey. O kadar acımadı ama... (kaba etini göstererek:) Söylediğiniz gibi değişmiş. Dişin kökü epey derinde imiş. Şuram acıdı, demiş.*** (M. Baler 1969 s. 76). × ***Oḥ... Çoḳ güldüm... Şurama bir aġrı geldi.*** ('Abdülḥaḳ Ḥāmid Ṭaŗhan 1334 s. 134).

şuracıkta 'tam şurada, hemen şurada; hepi topu' × ***Naim Efendi tepeden tırnağa kadar ürperdi, minderin üzerinde çok oturmaktan dizleri uyuşmuş gibi, elleriyle bacaklarını oğuşturmaya başladı. Mahzun mahzun: şuracıkta ne kadar ömrüm kaldı? dedi.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1939 s. 79). × ***Ne iyi olacaktı. Keşke şimdi, şuracıkta düşüp kalsaydı, kurtulsaydı...*** (R.H. Karay 1940m s. 144).

şurada/şurda ‘şu yerde, şunun şurasında’ × ***Hoppala... Şimdi de ağıt mı? Al bundan da beş paralık... Canım şurada, evimde iki kadeh rakımı da içemezsem ben nereye gideyim Allahım!*** (F.C. Göktulga 1973 s. 42). × ***Ulan diyor, şurada bir ay daha dişini sık, diyor, sen benim elim, ayağımsın. Koca inşaatın işi aksar.*** (Kemal Tahir 2004 s. 34). × ***Eğlenirsin, “Mustafa şurada ölmekte” demezsin! Abla, töbe olsun! Ankara’dan, bu kadar parayı neden bıraktık da geldik?*** (a.e. s. 117). × ***Üstüme el sürmeyin. Bende bin çeşit illet var. Şurada ölürüm, kanımı ödeyemezsiniz. Vallah billah Çankırı yargıcına dava ederim.*** (a.e. s. 136). × ***Aman Çavuş Ağa, ben dul karıyım. Kimim kimsem yok. Oğulluğumu şurada 19 lira maaşa geçir!*** (a.e 168). × ***Delikanlı gibi delikanlı kalmadı bu köyde... Senin yerinde olsam, şurada durur muyum?*** (a.e. s. 195).

şurasına gel- ‘bıkmak, usanmak, tahammül edecek hâli kalmamak’ × ***Söylendim artık, komşum. Şurama geldi; döktüm, döşendim. Olsun, canıma değsin! Sonunda ablasına yazdı.*** (A. Ağaoğlu 1980d s. 132).

şurası var ki ‘ancak, ama, gel gelelim’ × ***Almak hakkımdır; zira bu gibi emanetlerin asıl muhafızları Yezidî emirleri, daha doğru tabirle mirleridir; Kuçekler bize vekâlet ederler. Şurası var ki mirlerimiz kendilerini, benim size anlattığım şekilde, Yezid’in sülâlesinden, hattâ evkafının mütevellisi oldukları Şeyh Adi’nin de ahfadından addetmezler.*** (R. H. Karay 1939yk s. 113).

şuraya ‘şu yere’ × ***Lafıma kulak ver ortak. Allah da zenginlerden yana! Fukarayı şuraya bırakmış...*** (Kemal Tahir 1957k s. 336). × ***Bir hak buğday 8 kilo. İşte buyur, şuraya seksen kuruş yazdım.*** (Kemal Tahir 1957k s. 337). ***şuraya yaz-*** ‘kaydetmek, not etmek; iddia uyarı gibi durumlarda unutmayın, hatırınızda olsun.’: × ***İşde şuraya yazıyorum, on günden evvel Yunan ḳuvvetleri bu ḳaṣabaya girmezse baŋa Hacı Fetṯah demeyiŋiz!*** (H.E. Adıvar 1926 s. 47). × ***Şuraya yazıyorum Rasim, dedi, bu herif, mutlaka bir mesele çıkaracak.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 89). × ***Parmağını Vahit’e uzattı: Bak Vahit! Şuraya yazdık. Sizin yaptığınız haddini aştı. Mustafa, sen de ipsizliğe vurdun***. (Kemal Tahir 1955 s. 34).

şurda b. ***şurada***.

şurda burda ‘orada burada, sağda solda, belli olmayan yerlerde’ Meninski 1680 II, 2881. × ***“Henüz muayyen bir işim yok. Şurda burda çalışıyorum.” — “Gündeliği doğrultuyorsun ya?”*** (Orhan Kemal 1952c s. 4). × ***Şurda burda kayığa binip alanyarilerle safa yaparmış!*** (A. İlhan 1988 s. 151).

şurda dursun ‘bir tarafa’ × ***Benli Fadime, Kavlak Ali’nin Yozgat’ta sevdiği karı... Öylesine güzel ki Yozgat şurda dursun, Istanbul benzerini görmemiş.*** (Kemal Tahir 1973 s. 159). × ***Lakin o ateş de say ki cehennem ateşi... Yiğit gavur şurda dursun, yiğit Müslümanın gireceği şüpheli...*** (a.e. s. 168). × ***İşte bu sebeple Dede Kasım’ın kârına çoktan beri kesat elverdi. Yarıcı şurda dursun, parasıyla gündelikçi bulup ekinini kaldırmaya gücü kalmadı derbederin...*** (a.e. s. 219).

şurdan şuraya (inatlaşma, tartışma, yemin vb. gibi durumlarda hiç bir biçimde hareket edilmeyeceğini göstermek için 'hiçbir şekilde, asla' anlamıyla kullanılır) × ***Üçümüzün arasındaki bu müşkil mes'ele ḥal olunmadıḳça bu gece seni şurdan şuraya ṣalıvermem.*** (H.R. Gürpınar 1927 s. 221). × ***Nâci Bey dozercilere sürün deseydi yatacaklardı dozerlerin önüne. İçlerinde sarışın uzunca boylu bir kız... "Biz yol istemiyoruz sizden. Şurdan şuraya gidemezsiniz." dedi.*** (R. Ilgaz 1981 s. 128).

(AD) **şurt** 'tandırın kenarı' Balhasanoğlu 1904 s. 129. ××

şu resme 'şu kadar, şu şekilde, söyle'. × ***Şu resme diril kim seni ögeler/ Yoḳ eyle ki ölicegiz sögeler.*** (Ferheng–nāme-i Sa'dī 1340–42 s. 16 no 193). × ***Şu resme sözde ol ḳâdir olupdı/ki gevherden deŋiz gibi ṭolupdı.*** (Fąhrī 1974 [1367] no. 294). b. ***bu resme***.

şuruk b. ***şuluk***.

şusu busu 'çeşitli nesneler, teker teker sayılmak istenmeyen bir takım nesneler'. ***şusu busu yok*** 'söylenecek laf yok, sorgulanacak bir şey yok': × ***Halide Edip Hanım, Beyrut'ta okulun şusunu busunu düzdü; ben subay, o kadın, kupa arabasına binerek, çarşıdan sofra takımları satın aldık.*** (F.R. Atay 1938 s. 79). × ***Artık şusu busu yoktu. Mesele apaşikârdı. Aleksi habisi Ayastafanosa koşup işi telgrafla Bakırköy kaymakamına bildirdi. Zorba herif te polisleri, zaptiyeleri yanına takıp dörtnala soluğu burada aldı.*** (S.M. Alus 1944. s. 185). × ***Ne ki, herkes gülün kırmızısını, pembesini, akını, sarısını, şusunu, busunu yetiştirirken, kendi gülün yeşiline gönül vermişti.*** (B. Karasu 1979 s. 187).

şu şekil 'şöyle'. × ***Irammılcı baḫdı, dėdikine, filanca yoldan bir atlı gelecek, atı şu şekil, gendi şu şekil dėyi atınıŋ, gendiniŋ şeklini vėrdi, ismi Şahmayıl olacaḳ dėdi***. (A. Caferoğlu 1945 s. 211). b. ***o şekil***.

şut 'ayakla topa yapılan sert vuruş' <İng. ***shoot*** a.m. × ***Karşı kalenin önü allak bullak oluyor... Beni durdurmaya imkan yok. Bir şut, gol.*** (Orhan Kemal 1949b s. 79). × ***Top tekrar santrada... Az sonra sol içten bir pas alıyorum, bir evvelki gibi atlata atlata iniyorum hasım kalesine, gene bir şut, gene gol.*** (a.e. s. 79). ***Aldırmayın, gibilerden sahaya fırlarım... Tabii, görülmemiş çalımlar, müthiş şutlar, harikulade goller...*** (a.e. s. 80). ***şut çek-*** 'topa veya bir nesneye sert biçimde vurmak': × ***Ayakkabısının ucuna gelen çürük bir şeftaliye hızlı bir şut çekti. Şeftali fırladı, yıkık bir duvarın dibinde, birbirlerine sokulmuş uyuklamakta olan birbirinden sevimli üç küçük köpek yavrusunun ortasına düştü.*** (E.H. Bener 1984 s. 322). × ***Şut çekecekmiş gibi kaleciyi yatırıp üç rekât namaz kıldırdıktan sonra softaların kalecisinin solundan topu filelere gönderdi.*** (M. Kaçan 1990 s. 64).

şu tarafa 'başka bir yöne, hesab etmediğin bir sonuca'. × ***Heves etmesen daha iyiydi kopuk. Silah kısmı azgın ata benzer. Sen onu gezdiremedin mi bakarsın o seni almış şu tarafa götürmüş.*** (Kemal Tahir 2004 s. 142).

şutla- ‘başından atmak‘ <***şut*** + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi b. ***acabla-*** ⊡. × ***“Sonunda ablamı şutlayıp, onunla yaşamaya başlamış.” Giderek sesi kısılıyordu Aleko’nun; dev cüsseli adam, bakışlarıyla küçük bir çocuk gibi ezilip büzülüyordu.*** (A. Yurdakul 1989 s. 187).

şu türlü ‘şöyle, şu şekilde‘: × ***–Pādişahım, derviş tekin adama beŋzemėyi. –Ne türlü beŋzemėyi. –Şu türlü beŋzemėyi. Bizim derdimizi bildi.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 229).

şu var ki ‘ancak, ama‘ b. ***ki*** ⊡. × ***Hamlaşmasaydı bileklerin,/elin mantarlıya yatkın olsaydı,/çabuk geçerdin tezgâhın başına/nankörlük etmez işçisine Çatalhan;/şu var ki erken başladı kâr kesatı,/durgun alışverişler.*** (R. Ilgaz 1944 s. 30). × ***Kâğıtları ağır hareketlerle kaldırıp koymasına, heyecana kapılmamasına göre niyet tutmuş değildir, fal açmıyor, vakit geçiriyor. Şu var ki pasyansa zaman kalan bir ev hayatı sakin, oldukça rahattır amma neşe saçan bir saadet içinde değildir.*** (R.H. Karay 1947 s. 66). × ***Mademki para ve kuvvet kendilerindeydi; ergeç bu manasız ihtiyarın inadını yeneceklerdi. Yalnız, şu vardı: Şevket, pek gevşek davranıyordu.*** (R. N. Güntekin 2006 s. 55). × ***Birbuçuk sene hakikaten göz açıp kapayıncaya kadar gelirdi. Yalnız şu vardı ki, kaybolan haysiyet ve namus bir daha geriye gelmeyecekti***. (a.e. s. 98).

şuydu buydu ‘çeşitli konular, çeşitli nesneler, çeşitli kimseler, çeşitli bahanaler‘ × ***Pekâlâ dedik, haftada bir geliyor, ıskala idi, şuydu buydu, ders veriyordum.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 106). × ***Başka bir müşteri de vardı. Onun yanında bana; “Seninle derde çattık, bu akşam!” dedi. “Hem şekerdi, peynirdi, şuydu buydu diye ikide bir gelme!” dedi.*** (M. Yesari 1943 s. 88). × ***Kasabaya döndü, gömlekti, şuydu buydu derken hayli borçlanmış kıştan.*** (M. Başaran 1955 s. 86).

şu yolda ‘şöyle, şu şekilde‘ × ***Nürī beni şu yolda taḳdim etdi.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 148). × ***Malûm a avcı mübalağaları, atmasyonları meşhurdur. Çeneler şu yolda işlerdi: —Bizim Hektor firma eder etmez, bıldırcınlar havalandı. Tetiğe parmağımı bastım. Çat diyip horuzun ikisi de indi. Kâfir kapsol ateş almaz...*** (S.M. Alus 1944 s. 140).

şübhe b. ***şüphe***.

şübhelü b. ***şüpheli***.

şücet Az. ‘cesaret, yiğitlik‘ <Ar. ***şucā‘a*** a.m. ADİL 2006 s. 245. × ***Bu işdān sonra Loğmanın şücāti hār yerā yayılmışdı.*** (Azärbaycan nağılları 2005 IV, 121).

şükr b. ***şükür***.

şükür/şükr ‘(dativus ile) hoşnutluk veya minnet bildirme sözü‘ F. Argenti 2001 [1533‘ten önce] s. 269, B. Georgievits 1943 [1544-1548] s. 119, Meninski 1680 II, 2841 <Ar. ***şukr*** a.m. (/şkr/ kökünden). × ***Şükür Allaha çocuğu yoktu...*** (Sabahattin Ali 1943 s. 115). × ***Vay efendim, sabah şerifler hayırlı olsun, Sârim Beyciğim. Şükür görüştürene. Nerelerdesiniz a efendiciğim?..*** (Aziz Nesin 1959k. 83). ×

Şükür yetiştirene Doktor Bey, dedi. Bunun boyu, benim boyumu geçiyor. Bundan sonra soran olursa, hemşiremdir diyeceğim, diyorum da, bana kızıyor. (M.Ş. Esendal 1958m s. 22). ***şükürler olsun*** ‘çok şükür‘: × ***Anlaşılan yaranız pek koyak olmamalıydı, şükürler olsun Rabbimin keremine ki beni keder u elemden emin eyledin!*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 62). × ***O asırda mübarek tabir ettikleri taun illeti sakınmayan İstanbul ahalisini irilemekte iken, bereket versin Petro'nun babasını da ahrete gönderdi, şükürler olsun!*** (a.e. s. 512).

şümşürey Az. ‘şimşek‘ ***şümşürey oyna-*** ‘şimşek çakmak‘: × ***Elā yenicā zağaya girmişlārdi ki, bir dā gördülār hava ġaraldı, göy gurulda-dı, şümşürāy oynadı, ildırım çaḫdı, elā bir tufan ġopdu ki, az ġaldı yer-göy dağılsın.*** (Azärbaycan nağılları 2005 V, 71).

şümür ‘zalim, kan içen‘ <Ar. ***Şümr*** özel adından ADİL 2006 IV. 247. × ***—Yo̱h, pisliyindān şümür kimi Fāratın ġabağını kāsmāmişdi.*** (M. İbrahimov 2005 I, 141). × ***—Su istāyirām, Şümür deyilsiniz ki!*** (M. İbrahimov 2005 II, 23).

şüpfe b. ***şüphe***.

şüpfeli b. ***şüpheli***.

şüphe/şübhe/şüpfe ‘kuşku, tereddüt‘ F. Argenti 2001 [1533‘ten önce] s. 269. Meninski 1680 II, 2774.<Ar. ***şubhe*** a.m. (/şbh/ kökünden). × ***Bi de sen bak yeğenim, o mıhdar denen çıfıt da pek annamazdı ama, nası bildi bilmem, gine de şüphem getmedi.*** (M. Makal 1980 s. 86). ***ona ne şüphe*** ‘bu konuda şüphe edilmez‘: × ***“Öyleyse benim evli ol-mamı doğru buluyorsun?” —”Ona ne şüphe! Zaten sen bu zengin kadınla evlenmemiş olsan öbür fakir kızı alacaktın. Benim gibi ka-rabaş kalmağa kendini mahkûm etmedin ki…*** (R.C. Ulunay 1941 s. 261). ***şüphe edin-*** ‘şüphelenmek‘: × ***Onda ben artık zalimeden*** şüphe ***edindiğimden, sak (tetikte, uyanık) davranarak cevaba ayaz ey-ledim…*** (E. Misailidis 1986 [1872] s. 415). ***şüphe et-*** ‘(Dat. ile) kuşku duymak‘: × ***Siz bir edīp ve ẕarīf adamsıŋız yaşayıp̱ hoş geçinmek nedir bilirsiŋiz, birlikde ḥüsn-i zindegāni edecegimize şübhe et-mem. Siz öyle ḳarılarını ummacı gibi tenhāda ḳapatmasını ḳuran ḳocalardan olmazsınız.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1869 s. 14-15). ***şüphe et-*** ‘(Abl. ile) şüphelenmek, emin olmamak‘: ***“Ė ẕālim! Taŋrınuŋ ḳudretine şek u şübhe mi ėdersin? Bilmez misin ki bencileyin bīkes ‘avra-ta, dermāndeye ‘ācize ġarībe ṭama‘ ėdesin, andan tevbe ėdesin, dönesin tevbeyi sıyasın.”*** (Ferec v. 179). × ***Bu hīç beklenmeyen luṭfı sübḥānīyi adamcağız delicesine bir sevincle karşıladı. İlkin, ḥareminiŋ ḥamlinden şübhe etmişdi.*** (E.E. Talu 1928 s. 7). × ***Rüḥuŋ varlığından şübhe edenlere, insānları ḥacer şecer ‘add edenlere Yaradana ṣığınub bir ṭoḳat atmalıymış. “Ne vuruyorsuŋ?” dedik-leri vaḳit “Mā-dem ki ḥacer şecer ḳabīlinden bir maḫlūḳ imişim, bu ḥareketden niçün dilgīr oluyorsuŋ?” diye ilzām etmeliymiş.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 129). ***şüphe et-*** (Lok. ile) ‘kuşkusu olmak‘: × ***Bu adamlar yaşamanıŋ, eẕvāḳ u veẕā'if-i ḥayātiyetiniŋ ne demek ol-duğunu idrāk edecek bir seviye-i fikriyeye vāṣıl olurlarsa dünyā-***

nıŋ eŋ iyi insänları olacaḳlarında şübhe etmemelidir. (Aḥmed Şerīf Önay 1326 s. 303). × ***Necdet, bunlarıŋ haftalıḳlarınıŋ bir ḳısmıyla eglentiye çıḳmış bir ṭaḳım Rum maġazaları çıraḳları olduġunda bir an şüphe edebilir mi?*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1928s. 39). ***şüphesi ol-*** '(ablativus ile) emin olmamak' Meninski 1680 II, 2775. × ***"Kendi 'ırżımdan şüphem var, bu çocuḳdan yoḳ..." Maşa'alläh ṣızılmış altın gibi buldum... "Biz şöyleyiz, böyleyiz ama soycak 'ırżımıza ḳavīyiz. Nämüsumuza laḳırdı söyletmeyiz."*** (H.R. Gürpınar 1335h s. 26). × ***Bu değil mi dilinin altında dolaşan? Bu iftira üzerine ben de merak ettim. Oğlanı götürüp kıblenemaya gösterdim. Soydu, her tarafını muayene etti. "Kendi ırzımdan şüphem var, bu çocuktan yok." dedi.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 23). × ***Ağam vantilatör kayışı tel dikiş de tutmaz oldu, bir. Cer dişlisinden de şüphem var, iki. Piston çatlak gibime geliyor, üç. Sekmanlar değişmek ister, dört. Benden paso, beş.*** (F. Erdinç 1969 s. 71). ***şüphe uyandır-*** 'maksadın anlaşılmasına neden olmak, dikkat çekmek': × ***Şüphe uyandırmamak için ağır ağır gidiyoruz amma bir de yüreğimizdeki gümbürtüyü dinle.*** (S.M. Alus 1944 s. 187). ***şüpheye bırak-*** '(Akk. ile) kuşku içinde bırakmak' Meninski 1680 II, 2774. ***şüpheye düş-*** 'kuşkulanmak' Meninski 1680 II, 2774. × ***Halis, benim cevher hanımdan bir tezkere aldığım hususunda büyük bir şüpheye düşmüş olsa bile kâğıdın muhteviyatından tabiî kat'iyen bihaberdi.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 204). ***şüpheye düşür-*** 'kuşkuya neden olmak, birinin kuşkulanmasına sebep olmak': × ***Yavaşladım. Maksadım kadınlarla aradaki mesafeyi uzatmak, gelenleri şüpheye düşürmemek; Bakırköylüye de ince düşünüşlü, apiko bir erkek olduğunu bildirmek.*** (S.M. Alus 1944 s. 27). ***şüphe yok*** '(Dat. ile) emin olma, kesin': × ***Umumi evlerden olmadığına şüphe yok. Zira camlarında, çerçevelerinde kırık dökük mevcut değil. Hususi evlerden olduğu muhakkak.*** (S.M. Alus 1944 s. 110). × ***Şıh Abuzer mayalandığımı anlayanda, aylardır yatağıma girmediğini bilip, heç şüphe yok, Hacer gibi beni de recm ettirecekti.*** (K. Bilbaşar 1969 I, 177). ***şüphe yok (ki)*** 'şüphesiz, mutlaka': × ***Hīç lüzümsuz yere üç ädämıŋ ḳänına girdim. Şübhe yoḳ ki şehīd olmuşlardır.*** (Nāmıḳ Kemāl 1307 s. 117). × ***Şübhe yoḳ ki ḫalḳıŋ bir yere gitmek içün cānı boğazına geldiği şu ṣırada merkezi viläyetdeki mühendisler keyflerini çatmaḳla meşġüldürler.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s.125). × ***Ivır zıvır işleri kurcalamıyacak kadar olgun bir meslek adamı olan komser bu lâfı "Şüphe yok, şüphe yok" diye karşılıyarak barıştırma yoluna gitti.*** (Y. Ahıskalı 1944k s. 72). ***şüphe yok(tur)*** '(Lok. ile) kesin, kati' Meninski 1680 II, 2775: × ***Ḥälbu ki ḫuṣūṣīler kendi havälarına täbi' olduḳları içün nef'iŋ nisteben hem az, hem de ġayr-i müteväli olacağında şüphe yokdur.*** (Aḥmed Rāsim 1240 s. 367). × ***Ma'şūḳuŋ bilä sebeb her gün modistracı dükkānına devämı Adel haḳḳında maġaza müdīresiniŋ ve dīger işci ḳızlarıŋ şübhelerini da'vet edeceğinde şübhe yoḳdur.*** (H.R. Gürpınar 1336ş s. 96).

şüphelen-/şifelen- '(Abl. ile) kuşku duymak' <Ar. ***şubha*** + Tü. isimden fiil yapan ***—lan-*** genişlemesi, b. ***abaplan-*** ⊡. × ***Eminenin bu kadar ballandırmasından da şüphelenmedim değil... Karının mutlaka bir çıkarı vardı. Çıkarı olmazsa alimallah serçe parmağını oynat-***

maz... (M. Yesari 1928 s. 341). × ***Ali'nin arması yolundadır, kıyafetçe de tirendazdır. Gören şüphelenmez.*** (H. Kodaman 1944 s. 244). × ***Bezirgen başı bunnan şifelenip emr ėdiy ki azaplar bu guyunun içine her kim inerse baş gatırı gendine veririm***. (A. Caferoğlu 1945 s. 217). × ***Rüzgârın uğultusundan ne dediğini pekiyi anlaştıramıyan Tahir, bir kere şüphelenmişti.*** (Z. Yamaç 1956 s. 201).

şüpheli/şübhelü/şüpfeli 'kuşku uyandıran, kendisinden kuşku duyulan; zanlı' F. Argenti 2001 [1533'ten önce] 269, Meninski 1680 II, 2775, 2776 <Ar. ***şubha*** + isimden sıfat yapan ***-li***, b. ***adamakıllı*** ⊡ × ***Böyle iki başlı bir meselede beni şüpheli gösterip kendinizi daraya çıkaramazsınız.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 89). × ***Hasan -Şüphelilerden iki tanesini bertaraf ettik. Hüseyin -Kim bunlar? Hasan -Seninle ben... Hüseyin -Ooo bu yolda yürüsek sabah olur.*** (C. Fehmi 1946 s. 6). × ***Mebus çok namuslu olsa da, kendisine şüpheli eşhas muamelesi yapmakta fayda vardır.*** (Ç. Altan 1975 s. 93). × ***Adam şüpheli şüpheli, yüreği ikircikli, şaka mı ediyor yoksa ciddî mi diye Durdu'nun gözlerinin içine yaltaklanan bir köpek sevimliliğinde gülümseyerek bakıyordu.*** (Y. Kemal 1955i I, 111). × ***Ölünce beni üzen şeylerin yeniden başlamasından korkuyorum. Besbelli kadavramı bile taciz edecek gölgeler şüpheli dünyamı çevirir.*** (M. Halıcı 1959 s. 404). 'kesin olmama, belli olmama, belirsiz olma': × ***Bu içtimaî faaliyetlerinden kürsüsüne oturmağa zaman ayırabildiği şüpheli olup, iki aralık buna imkân bulsa dahi talebelerine verdiği dersin sıhhati şüpheli addedilmektedir.*** (A. Nesin 1972i s. 192). '(Abl. ile) emin olmamak': × ***Hükümet meşrutai meşruanın hukuku esasiye kitaplarında yerini bulamıyan Ahmet Reşit bu şekilde bir idarenin devam edeceğinden şüpheliydi***. (B.C. Morkaya 1934 s. 149). '(Lok. ile) emin olmamak': × ***Ḥuḳuḳ-ı taṣarrufiye o ḳadar karışmışdır ki ḳuvvet ve taġallübden emīn olmayan bir 'Osmanlı tarlaya, arāżīye mutaṣarrıf olduġunda da'imā şüphelidir.*** (Aḥmed Şerîf Önay 1326 s. 187).).

şüşe Az. b. ***şişe***.

şütü- Az. 'çok hızlı kaçmak, hızla sürüp gitmek' ADİL 2006 IV, 248. ××

şüven b. ***şıvan***.

şüyle b. ***şöyle***.